ANUAR
DE
LINGVISTICĂ
ŞI
ISTORIE
LITERARĂ

TOMUL XXIX • 1983 – 1984 • A

Volumul apare sub îngrijirea unui colectiv compus din :

VASILE ARVINTE

redactor responsabil

DAN MĂNUCĂ

DRAGOȘ MOLDOVANU

redactori responsabili adjuncți

H. CIUBOTARU — ALEXANDRU ANDRIESCU
ST. DUMISTRĂCEL — V. STOLERIU
G. ISTRATE — AL. TEODORESCU
G. IVĂNESCU — A. VRACIU
membru corespondent al Academiei
Republicii Socialiste România

DOINA HREAPCĂ

REMUS ZĂSTROIU

secretari științifici de redacție

Adresa redacției : Adresse de la rédaction

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
6600 Iași — 6, str. Codrescu, nr. 2, tel. 980.45617

UNIVERSITATEA „AL. I. CUZA"
IAȘI
CENTRUL DE LINGVISTICĂ,
ISTORIE LITERARĂ ȘI FOLCLOR

ANUAR DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Tomul XXIX • 1983—1984 • A. Lingvistică

SUMAR

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

G. IVĂNESCU, Elemente tracodacice păstrate în limba română 5
V. ARVINTE, Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. *În legătură cu etimologia cuvîntului* **ravilă** 11
C. FRÂNCU, Geneza și evoluția formelor verbale supracompuse în limba română . . 23
ION A. FLOREA, Considerații diacronice asupra sufixului **-ea** 63
IOAN OPREA, Etimologia verbului **a (se) dezvolta** 79

GRAMATICĂ

DOINA COBEȚ, Observații privind categoria genului în gramatica românească de pînă la anul 1870 87
ION NUȚĂ, Paternitatea *Gramaticii* atribuite lui A. Lambrior *(100 de ani de la moartea lui A. Lambrior)* 101
OANA POPÂRDA, *A convinge/a influența* — aspecte dialogice ale discursului 107

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

G. IVĂNESCU, Diferențierea dialectală a slavei primitive 115
STELIAN DUMISTRĂCEL, Rolul variabilei geografice : „lacul" de lîngă puț . . . 139
DOINA HREAPCĂ, *Sonorizarea fricativelor și oclusivelor surde* (s, ș, f ; c, t, p) *urmate de sonanta nazală* n, o tendință activă în graiurile dacoromâne : 175
ION NUȚĂ, Aspecte ale metaforei în terminologia viticolă românească 217
VASILE FRĂȚILĂ, Glosar dialectal. *Valea inferioară a Tîrnavelor* 265

ȘTIINȚE ONOMASTICE

ION TOMA, Despre clasificarea numelor de locuri 321
TRAIAN DIACONESCU, Onomastica figurată în comedia lui Plaut 337
DRAGOȘ MOLDOVANU, Stratificarea genetică a toponimiei românești și problema continuității românilor (I) 373
VLAD COJOCARU, Aspecte ale stratificării toponimelor în bazinul mijlociu al Trotușului 447
GABRIELA MACOVEI, Termeni geografici populari din Vrancea pentru noțiunea de „vîrf ascuțit" și reflexele lor toponimice (I) 457

ISTORIA LIMBII ROMÂNE LITERARE

C. DIMITRIU, Categoriile gramaticale de persoană și număr în unele texte românești 509
IOAN OPREA, Un făuritor al limbii și culturii românești moderne : Simion Bărnuțiu *(150 de ani de la nașterea lui Simion Bărnuțiu)* 523

RECENZII, REVISTA REVISTELOR

G. IVĂNESCU, *Lingvistică generală şi românească*, ediţie, note şi indice de Vasile Şerban şi Vasile D. Ţâra, Timişoara, „Facla", 1983, 326 p. (Vasile Frăţilă) 533
IOAN PĂTRUŢ, *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, 171 p. (Ion-Horia Bîrleanu) 538
IOAN ZOBA DIN VINŢ, *Sicriul de aur*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Bucureşti, „Minerva", seria *Restitutio*, 1984, 305 p. (Maria Vişoianu) 541
* * * DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE PENTRU ELEVI *(DREV)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, 896 p. (Rodica Radu) 546
HELMUTH FRISCH, *Beiträge zu den Beziehungen zwischen der europäischen und der rumänischen Linguistik. Eine Geschichte der rumänischen Linguistik des 19. Jahrhunderts. Hauptstömungen der Sprachwissenschaft im 19. Jahrhundert*, Studienverlag Dr. Norbert Brockmeyer Bochum; Meridiane-Verlag Bukarest, 1983, 324 p. (C. Frâncu) 549
CATHERINE FUCHS, *La paraphrase*, Paris, P.U.F., 1982, 184 p. (Oana Popârda) 552
„DACOROMANIA". *Jahrbuch für östliche Latinität*, 5, 1979—1980, herausgegeben von Paul Miron, Verlag Karl Alber, Freiburg/München (Eugen Munteanu) 554
„TRAVAUX DE LINGUISTIQUE ET DE LITTÉRATURE", XX, 1, Linguistique — Philologie — Stylistique, Strasbourg, 1982 (Ioan Oprea) 558
„REVUE ROMANE", 18 (1, 2), Copenhaga, 1983 (Ioan Oprea) 559
„ÉTUDES ROMANES DE BRNO", X, Univerzita „J. E. Purkyně", Brno, 1979 (Eugen Munteanu) 560
„LINGUISTICA", XXII, Ljubliana, 1982 (Eugen Munteanu) 561
* * * *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung* (Symposion zur Buddhismusforschung, II), hrsg. von Heinz Bechert, în „Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen", Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1980, 193 p. (Eugen Munteanu) 561
* * * *Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, Teil II, *Archäologische und philologische Beiträge*. Bericht über die Kolloquien des Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1977 bis 1980. Hrsg. von Herbert Jankuhn, Walter Janssen, Ruth Schmidt-Wiegand, Heinrich Tiefenbach, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1983, 776 p. (Eugen Munteanu) 562

CRONICĂ

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice (Leipzig, 13—17 august 1984) (Ion Nuţă) 565
Al III-lea Simpozion naţional de dialectologie (Iaşi, 5—6 octombrie 1984) (Ştefan Giosu) 567
Activitatea secţiei de lingvistică în anii 1983—1984 571

* * *

Cărţi şi reviste primite la redacţie 573

UNIVERSITÉ „AL. I. CUZA"
DE IAŞI
CENTRE DE LINGUISTIQUE,
D'HISTOIRE LITTÉRAIRE
ET DE FOLKLORE

ANNUAIRE DE LINGUISTIQUE ET D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

Tome XXIX • 1983—1984 • A. Linguistique

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

G. IVĂNESCU, Mots thraco-daces hérités dans la langue roumaine 5
V. ARVINTE, Emprunts d'origine allemande (saxonne de Transylvanie) en roumain. *Sur l'étymologie du mot* ravilă *„séran, peigne à sérancer la filasse"* 11
C. FRÂNCU, La genèse et l'évolution des formes verbales surcomposées en roumain 23
ION A. FLOREA, Considérations diachroniques sur le suffixe **-ea** 63
IOAN OPREA, L'étymologie du verbe **a (se) dezvolta** „(se) développer" 79

GRAMMAIRE

DOINA COBEŢ, Observations sur la catégorie du genre dans la grammaire roumaine jusqu'en 1870 87
ION NUŢĂ, La paternité de la *Grammaire* attribuée à Lambrior (*Le centennaire de la mort d'A. Lambrior*) 101
OANA POPÂRDA, *Convaincre/influencer* — aspects dialogiques du discours 107

PHONÉTIQUE ET DIALECTOLOGIE

G. IVĂNESCU, La différenciation dialectale du slave primitif 115
STELIAN DUMISTRĂCEL, Le rôle de la variable géographique : le „lac" près du puits 139
DOINA HREAPCĂ, *La sonorisation des fricatives et des occlusives sourdes* (s, ş, f ; c, t, p), *suivies par la sonnante nasale* n, une tendance active dans les parlers daco-roumains 175
ION NUŢĂ, Aspects de la métaphore dans la terminologie viticole roumaine 217
VASILE FRĂŢILĂ, Glossaire dialectal. *La vallée inférieure des Tîrnave* 265

SCIENCES ONOMASTIQUES

ION TOMA, De la classification des noms de lieu 321
TRAIAN DIACONESCU, L'onomastique figurée dans la comédie de Plaute 337
DRAGOŞ MOLDOVANU, La stratification génétique de la toponymie roumaine et le problème de la continuité des Roumains (I) 373
VLAD COJOCARU, Aspects de la stratification des toponymes dans le bassin moyen du Trotuş 447
GABRIELA MACOVEI, Termes géographiques populaires de la région de Vrancea pour la notion de „sommet pointu" et leurs reflets toponymiques (I) 457

HISTOIRE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE

G. DIMITRIU, Les catégories grammaticales de personne et nombre dans quelques textes roumains 509

IOAN OPREA, Un forgeur de la langue et de la culture roumaines modernes : Simion Bărnuţiu (*150 années de la naissance de Simion Bărnuţiu*) 523

COMPTES RENDUS, REVUE DES REVUES

G. IVĂNESCU, *Lingvistică generală şi românească* (*Linguistique générale et roumaine*), édition, notes et index par Vasile Şerban et Vasile D. Ţâra, Timişoara, „Facla“, 1983, 326 p. (Vasile Frăţilă) 533

IOAN PĂTRUŢ, *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti* (*Noms de personnes et noms de lieux roumains*), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, 171 p. (Ion-Horia Bîrleanu) 538

IOAN ZOBA DIN VINŢ, *Sicriul de aur* (*Le cercueil d'or*), édition soignée et étude préliminaire par Anton Goţia, Bucureşti, „Minerva“, série *Restitutio*, 1984, 305 p. (Maria Vişoianu) 541

* * * DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE PENTRU ELEVI, *DREV* (DICTIONNAIRE DE LA LANGUE ROUMAINE POUR LES ÉLÈVES, *DREV*), Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, 896 p. (Rodica Radu) 546

HELMUTH FRISCH, *Beiträge zu den Beziehungen zwischen der europäischen und der rumänischen Linguistik. Eine Geschichte der rumänischen Linguistik des 19. Jahrhunderts. Hauptstömungen der Sprachwissenschaft im 19. Jahrhundert*, Studienverlag Dr. Norbert Brockmeyer Bochum ; Meridiane-Verlag Bukarest, 1983, 324 p. (C. Frâncu) 549

CATHERINE FUCHS, *La paraphrase*, Paris, P.U.F., 1982, 184 p. (Oana Popârda) 552

„DACOROMANIA“. *Jahrbuch für östliche Latinität*, 5, 1979—1980, herausgegeben von Paul Miron, Verlag Karl Alber, Freiburg/München (Eugen Munteanu) 554

„TRAVAUX DE LINGUISTIQUE ET DE LITTÉRATURE“, XX, 1, Linguistique — Philologie — Stylistique, Strasbourg, 1982 (Ioan Oprea) 558

„REVUE ROMANE“, 18 (1; 2), Copenhaga, 1983 (Ioan Oprea) 559

„ÉTUDES ROMANES DE BRNO“, X, Univerzita „J. E. Purkyně“, Brno, 1979 (Eugen Munteanu) 560

„LINGUISTICA“, XXII, Ljubliana, 1982 (Eugen Munteanu) 561

* * * *Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung* (Symposion zur Buddhismusforschung, II), hrsg. von Heinz Bechert, dans „Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen“, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1980, 193 p. (Eugen Munteanu) 561

* * * *Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, Teil II, *Archäologische und philologische Beiträge*. Bericht über die Kolloquien des Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1977 bis 1980. Hrsg. von Herbert Jankuhn, Walter Janssen, Ruth Schmidt-Wiegand, Heinrich Tiefenbach, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1983, 776 p. (Eugen Munteanu) 562

CHRONIQUE

Le XVe Congrès international des sciences onomastiques (Leipzig, 13—17 août 1984) (Ion Nuţă) 565

Le IIIe Symposium national de dialectologie (Iaşi, 5—6 octobre 1984) (Ştefan Giosu) . . . 567

L'Activité de la Section de linguistique pendant les années 1983—1984 571

* * *

Livres et revues reçus à la rédaction 573

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

ELEMENTE TRACODACICE PĂSTRATE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

G. IVĂNESCU

1. Interjecții și derivatele lor: *vai̯, văléu̯, auléu̯ (aolẹó), au̯, álei̯, aleléi̯, a se văitá* etc.

În *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, p. 438, spuneam că avem posibilitatea de a reconstitui și unele interjecții indoeuropene primitive și dădeam ca exemplu pe indoeur. pr. **u̯ai*, admis ca atare fără nici o contestare din partea indoeuropeiștilor. Acolo arătam că reconstrucția e cerută de lat. *vae* și got. *wai*; dar ea se întemeiază și pe galezul *gwae*, letul *waĭ*, arm. *vay*, av. *vayōi*, *avōi* etc. (vezi de exemplu J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, p. 1 110–1 111). Dar, la *loc. cit.*, făceam presupunerea că indoeur. pr. **u̯ai* s-a transmis și limbii tracodacice și că din această limbă l-a moștenit româna. Cum a arătat Al. Graur (etimologia cuvîntului *vătui̯*, mr. *vitulíu̯* <tracodac **vetúlús*, în „SCL“, VIII, 1966, p. 276), *u̯* consonantic înainte de vocală sonantă devenise în tracodacică *v*, așa că româna l-a primit cu pronunția *v* chiar din limba tracodacică. Se impune ca o certitudine ideea că cel puțin o parte din interjecțiile românești nu sînt creația limbii române, ci ne-au fost transmise din limba tracodacică, unde erau o moștenire din limba indoeuropeană primitivă.

Limba română prezintă și verbul *a se văita*, care a fost considerat de toți cercetătorii drept un derivat de la interjecția *vai*. Și este evident că avem a face cu un derivat de la această interjecție. Dar derivarea n-a putut avea loc în cadrul limbii române, care nu dispune de un sufix verbal *-t-* urmat de desinențele conjugării I-a. A. Vraciu și V. Rimsza, în comunicarea lor *O trako-dakijskich elementach rumynskogo jazyka*, făcută la cel de-al II-lea Congres internațional de tracologie și publicată în *Actes du IIe Congrès international de thracologie*. III. *Linguistique, ethnologie, anthropologie*, București, 1980, p. 161–191, anume la p. 171, au arătat că *a se văita* are un verb congener în lituaniană, unde sună *vaitóti* (*ó* este provenit din **ā*, cu același sufix verbal *-t-* și cu terminațiile conjugării în *-ā-*, congeneră cu conjugarea românească în *-a*, care este o moștenire din latină, unde *ā* caracteriza conjugarea I-a. Dar un verb congener, format cu același sufix *-t-*, există și în albaneză: *vaitonj*, „a plînge pe un mort“. Este evident că avem a face cu sufixul indoeuropean primitiv *-t-*, cu care se derivau verbe în indoeuropeana primitivă cea mai veche (vezi Th. Simenschy în deja citata *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, p. 264); căci sufixul verbal **-t-* nu mai era productiv în indoeuropeana primitivă mai nouă, sau, mai bine zis, în limba indoeuropeană primitivă propriu-zisă, ci numai în limba din care se trăgea aceasta, așa-numita limbă nostratică[1]. Avem deci a face cu un derivat străvechi al indoeuropenei primitive sau al limbii din care se trage ea, moștenit prin tracodacică de către română. Este însă de adăugat că exemplele cunoscute pînă acum, de verbe indoeuropene derivate cu acest sufix (vezi *Gramatica comparată* citată, p. 264), prezentau rădăcini terminate în explozive și lichide nazale; **vaită-* posedă însă o rădăcină terminată în vocala consonantică *i̯*, adică în diftong[2].

Dar, dacă astfel stau lucrurile, trebuie să considerăm ca un probabil derivat indoeuropean primitiv, sau mai de grabă traco-dacic, și cuvîntul românesc *a ofta*, care este explicat de unii ca un derivat de la interjecția *oh*, (cu varianta *of*), iar de alții, ca un derivat de la substantivul *oft*, considerat el însuși ca o variantă a lui *aht*, acesta fiind, după aceiași lingviști, un împrumut din ngr. ἄχτι. După mine, este clar că nu avem a face cu un cuvînt format de la unul pătruns așa de tîrziu în limba română. Probabil în tracodacică s-a creat un **ohtā-*, derivat de la interjecția tracodacică *oh*. Dar e mai probabil că derivatul *a ofta* s-a creat în primele timpuri ale limbii române din *oh*, pe cale analogică, după modelul *vai̯/(a)/se văi̯ta*.

Din moment ce admitem originea tracodacică a lui *vai̯*, trebuie să admitem și pe aceea a compusului mold. *văléu̯* (cu varianta *váleu̯*), provenit dintr-un **vai̯léu*, precum și a compusului munt. *auléu̯*, *oli̯oli̯ó*, ambele provenite din **au̯léu̯*, în care *au-* este desigur un dacic **au*, înrudit cu **u̯ai* și păstrat și în română ca *au*. *Áleì* și *aleléi̯* trebuie considerate și ele moșteniri dacice și sînt înrudite cu *váleu̯*. Rămîne de explicate de ce *-l-*, din *-leu-*, *-le-* *-lei*, *-li̯o*(-) nu se găsește transformat în *r*.

Varianta *of* s-a creat desigur în cadrul limbii române, cînd *prah*, *vrah* etc. au devenit *praf*, *vraf* etc., iar varianta *a ofta* s-a creat tot în cadrul limbii române, din cauză că secvența fonetică *ht* nu este agreată de limba română și a fost înlocuită cu *ft*; cf. *poḥtă>poftă*, *a pohti>a pofti*, **dohtor>doftor*[3].

2. Cuvinte cu *s-* mobil: *sturz* și *scurt*[4].

Sturz (macedor. *sturḑu*) a fost considerat pînă astăzi mereu ca fiind un urmaș al lat. *sturdus*. Pentru a explica pe *sturz* s-a propus de către W. Meyer-Lübke, *REW*, ed. a III-a, 899, o contaminație a cuvîntului

---

[1] Pentru aceea indoeuropeiștii nici nu mai vorbesc în acest caz de sufixe, ci de amplificări, de lărgiri ale rădăcinilor.

[2] Cuvîntul român *vaiet* este fie un derivat românesc de la *vai* cu sufixul *-́et*, fie un derivat imediat de la *a se văita*, în care caz a sunat întîi **váitu*.

[3] Etimologiile tracodacice pentru cuvintele *a se văita*, *oh* și *a ofta* au fost date de mine mai pe scurt în articolul *Lucrări recente cu privire la originea românilor și a limbii române*, din „Academia română. Memoriile secției de științe filologice, literatură și arte“, seria IV, tomul V, 1983–1984, p. 162 (articolul întreg, p. 149–170).

[4] Textul care urmează a rezultat prin îmbunătățirea textului publicat în *Pagini bucovinene*, anul III, nr. 7 (31), p. I și IV, iulie, 1984, din cadrul revistei „Convorbiri literare“, nr. 7, iulie 1984, anul XC, nr. 1178.

turdus cu *turnus* „graur“ (deci un fenomen din epoca latinei populare) ceea ce nu este imposibil de admis. Dar o altă explicație ne apare ca cea, adevărată.

A. Vraciu și V. Rimsza, în comunicarea citată mai sus, pe care au făcut-o la cel de al II-lea Congres de tracologie, din 1976, din București (vezi *Actes du II-^{e} Congrès international de thracologie*, III, p. 171), au susținut că rom. *sturz* (macedor. *sturḍu*) provine printr-o contaminație din lat. *turdus* „sturz“ și un dacic **strazdas*, cu un *s-* inițial, moștenit din indoeuropeana primitivă ; căci în limba lituaniană cuvîntul congener sună *strãzdas*, iar în letonă *strazds* (ambele cu sensul de „sturz“). După cum se știe, unele cuvinte indoeuropene prezintă în diverse limbi indoeuropene un *s-* inițial, care lipsește în alte limbi și care este numit *s-* mobil. Astfel, germ. *Stier* „taur“ față de lat. *taurus*. După părerea mea, cuvîntul dacic a trebuit să sune **stur(z)dos*. Iar acest cuvînt dacic, întocmai ca și lat. *turdus*, presupune un indoeur. pr. **(s)tṛzdós* sau **(s)tṛ'zdos* (aici semnul de deasupra lui *ṛ* are valoarea de accent, iar nu pe cea de semn al muierii). Și trebuie invocat pentru forma cu *s-* și gr. v. στροῦθος, at. στρουθός „vrabie“ și „struț“, al cărui -θος presupune o formă indoeur. pr. *-dhós* (vocalismul *ou* al aceluiași cuvînt este greu de explicat). Formele fără *s-*, ca cea din latină, se găsesc în limbile celtice, germanice, slave și în vechea prusiană ; cf. irl. *truid* „graur“, rusul *drozd* „mierlă“, „sturz“, prus. *tresde* „sturz“, chiar engl. *thorstle* „sturzul-viilor“, germ. *Drossel* „sturz“. Vraciu și Rimsza nu și-au dat seama că formele celtice, germanice și baltoslave prezintă o rădăcină de tipul al doilea : consonantă lichidă sau nazală + vocală + consonantă, și cu vocalismul *o*, **(s)trozdos*, pe cînd cuvintele latin și dacic prezintă o rădăcină cu vocalismul zero : **stṛzdos*. Greaca veche reprezintă o formă indoeuropeană primitivă **stṛdhos* sau **stroudhos*.

Pentru a explica forma românească cu *z*, dialectal *ḍ* (cf. mold. *sturḍ(u̯)* și macedor. *sturḍu*), S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I, p. 163, a propus o formă latinească populară **sturdeus*, iar alții au admis influența analogică a pluralului *sturzi*, adică alcătuirea unui nou singular, în care, în locul lui *đ*, apare *ḍ* al pluralului. Dar, dacă cuvîntul *sturz* este de origine dacică, *ḍ* sau *z* de la forma singularului se explică astfel : în cuvîntul tracodacic **stúrzdos* a avut loc o metateză : secvența fonetică *zd* a devenit *dz*, apoi *ḍ* ; sau a avut loc dispariția lui *-d* după secvența consonantică *rz*, căci secvența consonantică *rzd* era greu de pronunțat. Deci s-a ajuns la un tracodacic **stúrḍos*, care stă la baza formei de singular a rom. *sturz*. Refacerea singularului după aspectul fonetic al pluralului pe o arie așa de întinsă nu este greu de admis, dar e mai puțin probabilă (o avem în rom. *solz* < lat. *solidus*). De altfel o influență a formei de plural asupra celei de singular se produce mai ales în cazuri în care, datorită evoluției fonetice, forma de singular nu se mai distinge de forma de plural. Astfel singularele *copaci̯u̯*, *iobagi̯u̯* au fost înlocuite cu *copac*, *iobag* cînd în română a dispărut *-u̯*.

În aceeași situație cu *sturz* se găsește și cuvîntul românesc *scurt*. El nu poate proveni din lat. *curtus*, tocmai pentru că prezintă, ca și *sturz*, un *s-* inițial. Pentru *scurt*, prezent și în istroromână, unde sună la fel, s-a propus forma **excurtus* (Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 169, S. Pușcariu, *loc. cit.*, W. Meyer-Lübke, *REW*, ed. a III-a, nr. 2421). Prefixul *ex-* era și este considerat ca venind de la verbele *excurtare* și *excurtiare*. Se admitea deci că termenul de la care s-au derivat cuvintele *excurtare* și *excurtiare* a suferit influența formală a derivatelor. Alexandru Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, p. 742, înclină să admită că *s-* din cuvîntul *scurt* a avut o funcție expresivă la origine. Eu cred că un asemenea *s-* expresiv n-a existat și nu există în limba română. Cuvîntul latin provine din indoeuropeana primitivă, unde el era de fapt un participiu trecut pasiv, format cu sufixul *-tós* de la rădăcina **ker-* „a tăia“ care avea în alte dialecte indoeuropene varianta **sker-* —, cu așa-numitul *s-* inițial mobil ; pentru derivatul în discuție, vezi Pokorny, *op. cit.*, I, p. 938—940 ; cf. gr. κείρω (<**ker-ịo*) „tai“, v. germ. de sus (= sud) *skeran*, germ. de nord *scheren* „a tăia“, lituan. *skiriù* „tai“, „separ“. Participiul trecut pasiv cu *-tós* prezenta vocalismul zero al rădăcinii, deci suna **(s)kṛtós*, fem. **(s)kṛtá*, neutru *(s)*kṛtón*, și este reprezentat, între altele, de cuvîntul grec καρτός. La origine deci cuvîntul însemna „tăiat“ și a ajuns să însemne în latină și „mutilat“. Prin sensul intermediar „scurtat“ s-a ajuns la sensul „scurt“. Cuvîntul a rămas numai adjectiv în latină (celelalte forme verbale au dispărut în această limbă). El se găsește și în alte limbi indoeuropene, fie cu *s-*, fie fără *s-*, și are cel mai adesea vocalismul *e* sau vocalismul *o* și sensuri care derivă din cel de „scurtat“. Astfel, irl. *cert* „mic“, v. germ. de jos (= nord) *skard* și v. germ. de sus (= sud) *skart* „spart prin lovituri“, „ştirb“, „deteriorat“, „vătămat“, v. nordic *skardr* „mutilat“, „împuținat“. Participiul trecut pasiv grec, καρτός, servește nu numai ca participiu trecut al verbului κερω, dar a căpătat și sensuri substantivale, ca cel de „praz“. Un derivat de la rădăcina **sker-*, dar cu un sufix pur adjectival, *-dós*, avem la baza cuvintelor v. germ. de sus (= sud) *skurz* „scurt“, v. engl. *sceort* „scurt“, de unde engl. modern *short*. Germanul modern *kurz* „scurt“ a dat naștere substantivului german modern *Schurz*, de unde românescul *șorț*. Avem deci tot dreptul să socotim cuvîntul românesc drept o moștenire dintr-un dacic **scúrtos*, el însuși o moștenire din indoeuropeana primitivă, unde era un participiu trecut pasiv. Cuvîntul dacic prezintă tratamentul fonetic normal al gradului zero al lui *r* din indoeuropeana primitivă.

După cum se observă, limba tracodacică a schimbat accentul cuvîntului de pe silaba ultimă pe silaba anterioară (penultima). Această schimbare era obligatorie pentru limba tracodacică : ea se găsește și în alte cuvinte tracodacice, unele transmise nouă de scriitori antici, altele păstrate de limba română. Astfel *burtă, bîrtă* provine dintr-un indoeur. pr. **bhṛtá*, care era participiul trecut pasiv al lui **bhéro* „port“, „duc“ și a mutat accentul de pe ultima silabă pe silaba anterioară : tracodacicul **búrta*, de unde rom. *burtă*. Această retragere a accentului de pe ultima pe penultima s-a produs și în limba latină și limbile baltice.

Faptul că *scurt* se găsește și la istroromâni, iar *sturz* și la macedoromâni ne arată că cele două cuvinte tracodacice de la baza cuvintelor românești în discuție aveau o mare extensiune : ele se găseau pe cea mai mare parte a teritoriului tracodacic, dacă nu chiar pe tot acest teritoriu. Alb. *shkurtë* „scurt“ nu provine, desigur, nici el dintr-un latin popular **excurtus*, ci este o moștenire din indoeuropeana primitivă, și anume a unei variante fonetice cu *s-* a cuvîntului **kṛtós*, deci **skṛtós*.

Asemănarea de fonetism a celor două cuvinte tracodacice cu cuvinte germanice şi baltice confirmă din nou teza înrudirii mai strînse a limbii tracodacice cu cea germanică primitivă şi cu cea baltică primitivă, admisă de unii învăţaţi.

MOTS THRACO-DACES HÉRITÉS PAR LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur soutient que l'interjection roumaine *vai* est d'origine thraco-dace. Le lat. *vae*, le goth. *wai*, le gallois *gwae*, le letton *wai*, l'arm. *vay* etc. nous permettent de reconstituer un mot dace **vai*, qui s'est transmis au roumain. Le verbe roumain *a se văita* est également un mot d'origine thraco-dace, car le suffixe *-t-* ne se trouve pas en roumain que dans le verbe *a ofta*, derivé de l'interjection *oh, of*. Le lituanien présente le verbe *vaitòti*, et l'albanais, le verbe *vaitonj*, avec le même sens, ce qui nous permet de reconstituer un indo-eur. primitif **u̯aitā-*, hérité par le thraco-dace. Les interjections *văleu, auleu* etc. doivent avoir elles-aussi une origine thraco-dace.

L'auteur explique aussi les mots roumains *sturz* et *scurt* par le thraco-dace, et non par le latin, comme on l'a fait jusqu'à présent. Le fait que ces deux mots présentent, par rapport aux mots latins *turdus* et *curtus*, un *s-* initial, le détermine à admettre qu'ils sont des mots thraco-daces ; le *s-* n'est autre chose que le *s-* mobile indo-européen, que l'on trouve aussi dans le lit. *strũzdas*, le letton *strazds* et peut-etre aussi dans le grec στροῦθος, dans l'anglais *short* et le vieux haut-allemand *skurz* avec le même sens. Le roumain *scurt*, de même que les mots congénères, conserve un participe passé indo-européen primitif, de la racine *(s)ker-* „taillé", „coupé".

Universitatea „Al. I. Cuza"
Iaşi, Calea 23 August, nr. 11

ÎMPRUMUTURI DE ORIGINE GERMANĂ (SĂSEASCĂ) ÎN ROMÂNĂ
ÎN LEGĂTURĂ CU ETIMOLOGIA CUVÎNTULUI RĂVILĂ

DE

V. ARVINTE

Lexicul limbii române conține numeroase elemente de origine germană a căror etimologie este încă neclarificată. Printre acestea se numără și *răvilă* 'unealtă dintr-o scîndură în care sînt înfipți dinți de fier și prin care se trage cînepa sau inul melițat, darac'.

În afară de dicționarele românești etimologice, sau de cele care dau și etimologia cuvintelor, termenul menționat a constituit, relativ recent, obiectul unei cercetări speciale. Este vorba de lucrarea Elenei Comșulea, intitulată **Ragilă**. *Contribuții etimologice și lexicale*, apărută în „Cercetări de lingvistică", XXVII, nr. 2, Cluj-Napoca, 1982, p. 134–139. La cele spuse aici, avem de adăugat o serie de noi precizări, rezultate, unele din ele, din punerea în corelație a istoriei acestui cuvînt cu aceea a altor elemente de origine germană săsească. În acest mod, vor fi reliefate unele aspecte de natură metodologică privind cercetarea împrumuturilor de această origine, aspecte neglijate pînă în prezent.

Însușindu-și explicația dată mai demult acestui cuvînt, anume din germ. *Raffel* 'darac' (cf. și vb. *raffeln* 'a dărăci'), Elena Comșulea aduce o serie de contribuții privind raporturile termenului cu alte sinonime populare, răspîndirea teritorială, condițiile istorice care au făcut posibil împrumutul etc. Sînt consemnate, de asemenea, numeroasele variante fonetice dialectale, care se împart în două grupuri. Primul înglobează variantele în care consoana intervocalică de după accent (spirantă, africată sau oclusivă) este sonoră: *ráẑilă, rá yilă, rázilă* (Maram.), *ráĝilă, ráǵilă, rád'ilă* (Bucov.). Aria teritorială descrisă de acestea cuprinde Moldova, nord-estul Transilvaniei și estul Maramureșului. Al doilea grup, de care ne vom ocupa la sfîrșit, conține variantele în care aceeași consoană este surdă: *ráfilă, ráh'ilă, ráĉilă, ráḱilă* etc. Aria acestora se află în colțul de sud-est al Transilvaniei, în cîteva puncte din sud-vestul Moldovei și în nordul și nord-estul Munteniei, fiind separată de cea precedentă.

În studiul citat a rămas însă neclarificată chestiunea esențială: cum se explică prezența sonorei *-v-*, care a trebuit să existe altădată la baza variantelor din primul grup, în locul surdei *-f-* (*-ff-*) din radicalul german menționat?

Soluționarea acestei probleme i-ar conferi etimologiei în discuție certitudinea necesară și caracterul definitiv.

Faptul că la baza variantelor dialectale cu consoană sonoră s-a aflat altădată un *v*+*i* a fost observat mai de multă vreme de H. Tiktin, *DRG*, s.v. Cuvîntul este înregistrat în forma *rávilă*, nu *rágilă*, ca în restul dicționarelor. După ce menționa, la etimologie, o serie de reflexe dialectale germane ale germ. *Raffel*, *Riffel*, dar fără a fi putut descoperi printre acestea vreo variantă cu -*v*-, Tiktin făcea următoarea observație: „Forma indică un intermediar slav : *v* reprezintă pe neslavul („das unslavische“) *f*, iar -*ilă* corespunde sufixului -(*i*)*lo* al numelor de unelte, ca în *pravilo*, *větrilo*, *točilo* (rom. *právilă*, *vétrilă*, *tocilă*) etc.“. În ciuda susținerii lui Tiktin, existența unui intermediar slav este greu de probat. Într-adevăr, reflexele din limbile slave ale germ. *Raffel*, *raffeln*, *Riffel*, *riffeln*, anume ucr. *rafa*, *rjafa*, *rafaty*, *rjafaty*, pol. *raf*, *rafal*, *rafla*, *raflować*, slovac. *rafáč*, *rafať*, *rafadlo* (*rafalo*), scr. *rihlati*, *rihalo* (Elena Comșulea, *op. cit.*, p. 135), conțin, toate, o consoană intervocalică surdă, fapt care probează caracterul recent al împrumutului. În această situație, rolul de intermediar al vreuneia dintre limbile slave menționate pentru aria românească nord-estică, adică pentru zona care cunoaște reflexele dialectale ale unui *v* + *i*, trebuie exclus.

Pe de altă parte, nu există pînă în prezent probe suficiente nici în ce privește existența în dialectul săsesc din Transilvania a unor reflexe care să explice în mod satisfăcător cuvîntul românesc. În acest dialect, termenul pentru 'darac' este *Hechel* (vb. *hecheln*), care a pătruns, de asemenea, în graiurile românești. Numai în dialectul săsesc de nord, și anume într-o singură localitate, Treppen (rom. Tărpiu), a fost înregistrat verbul *raffeln* (și *räffeln*), care, pe lîngă sensurile de bază 'plapern' (= a trăncăni), 'flüstern ' (= a șopti), 'reiben' (= a freca), mai are și sensul figurat 'durchhecheln' (= a dărăci) (vezi Fr. Kraus, *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch* [= *Trepp. Wb.*], Marburg, 1970, col. 761). În dialectul sașilor transilvăneni, singurul cuvînt întru cîtva mai apropiat de rom. *ravilă* este săs. *Râbel*, însemnînd 'cînepă de calitate slabă care rămîne la dărăcit' (vezi *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch* [=*SSW*], V, Berlin u. Leipzig, 1907, s.v.).

În fața acestei situații, Elena Comșulea, care recunoaște, în mod just, „primordialitatea formei *ravilă*“ (p. 138), dar nu dispune de probe pentru a dovedi existența unui etimon cu sunetul -*v*-, recurge la o soluție facilă, declarînd că „formal, transformarea *f*>*v*“ ar fi „un fenomen obișnuit“ în română. Ideea este reluată și în rezumatul în limba franceză (p. 139). În acest fel, adevărata dificultate care urma a fi rezolvată, asupra căreia insistase și H. Tiktin, este eludată, atîta timp cît tocmai trecerea lui -*f*- la -*v*- în această poziție nu este deloc în română un fenomen normal, obișnuit. Din acest motiv, în lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)* [= *Die deutschen Entlehn.*], Berlin, 1971, p. 160, nu am susținut „cu certitudine“, cum spune Elena Comșulea, originea germană a cuvîntului ; de fapt, spusesem acolo că evoluția fonetică este neclară, problematică.

Înainte de a încerca o rezolvare, trebuie să facem observația că materialul dialectal inedit din lucrarea Elenei Comșulea, provenit din *NALR—Trans.* și *NALR—Munt.*, conține unele inadvertențe în ceea ce privește transpunerea lui în grafia limbii literare. În cazul unor variante dialectale al căror etimon este incert—cuvîntul în discuție se află într-o asemenea situație—, așa-numita „literalizare" poate induce în eroare pe cel care nu are acces direct la surse. Astfel, la p. 137, autoarea consemnează varianta *ravelă* în pct. 256 și 241 din rețeaua *NALR—Trans.*, precum și variantele *răvilă*, pl. *răvili*, *răvelă*, pl. *răveli*, acestea din urmă în apropiere de Bistrița. Considerînd reale aceste forme în care apare spiranta labio-dentală sonoră *-v-*, am putut crede, la un moment dat, că dispunem, pentru prima dată, de atestări certe, datorate unor dialectologi, ale variantei etimologice primare, care s-ar fi putut păstra într-o zonă de intens și îndelungat contact lingvistic româno-săsesc. Pentru clarificarea etimologiei cuvîntului în discuție, faptul ar fi fost extrem de important. În realitate, cum am putut constata ulterior din datele puse la dispoziție, cu multă amabilitate, de colegii Grigore Rusu, Dumitru Loșonți și Viorel Bidian, autori ai atlasului menționat (cărora le exprim și aici mulțumirile mele), în 26 de localități, situate aproximativ de-a lungul jumătății de nord a graniței dintre Transilvania și Moldova, cu precădere însă în zona Bistrița–Năsăud, variantele transcrise fonetic ale acestui cuvînt conțin nu sunetul *-v-*, ci spiranta sonoră de tip moldovenesc *-ẑ-*, atît în cazul substantivului *rắẑilă* (întrebarea 1 233), cît și al verbului (eu) *rắẑil* (întrebarea 1 234). În două puncte, 338 și 361, situate în partea de sud-est a Transilvaniei, în locul spirantei *-ẑ-* a fost notată africata *-ĝ-*, atît la substantiv, cît și la verb. Prin urmare, datele oferite de *NALR—Trans.* aduc precizări importante cu privire la adevărata răspîndire a termenului nostru, lărgind și dincolo de munți aria unui cuvînt considerat pînă acum ca specific graiului din Moldova; ele nu spun însă nimic referitor la existența unei variante cu *-v-* la nivelul graiurilor populare.

În această situație, exclusă fiind „filiera" slavă, iar etimologia germană rămînînd totuși singura plauzibilă, sîntem nevoiți să recurgem la ipoteza că trecerea lui *-f-* la *-v-* a avut loc tot pe terenul limbii germane, într-o epocă mai îndepărtată. Atît în dialectul săsesc din Transilvania, cît și în graiurile germane vorbite în evul mediu în diverse localități din Moldova (Baia, Suceava, Siret, Tîrgu Neamț, Cotnari etc.), graiuri care au dispărut prin secolul al XVII-lea în urma asimilării vorbitorilor lor în masa românească, a putut exista un substantiv **Rāvel* 'darac' și un verb **raveln* 'a dărăci', care, împrumutate, s-au păstrat pînă astăzi în graiurile românești, dar au dispărut în cele germane din Transilvania.

Reconstituirea acestor forme se sprijină pe faptul că o variantă cu *-v-* în loc de *-f-* (*-ff-*) a existat, într-adevăr, în germana literară medie (mhd.). Astfel, în secolul al XIII-lea este atestat verbul *ravelen*, cu sensul 'rasch zusammenraffen', variantă a verbului *raffeln* 'a dărăci', din care provine și substantivul *Raffel* 'darac' (vezi Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, ediția a 5-a, II, Gießen, 1910, col. 517, sub *Raffel*). De asemenea, *-v-*, în loc de *-ff-*, există și în varianta olandeză a aceluiași verb, anume *reven* 'Flachs, Hanf hecheln' (= a dărăci inul, cînepa), al cărui echivalent în germană este *reffen* 'id'. De la acesta din urmă provine substantivul germ. *Riffel* 'Reffkamm zum Durchziehen des Flachses' (= pieptene de tras [dărăcit] inul), care în vechea germană literară (ahd.) avea forma *ri(f)fila*, cu sensul apropiat de 'Säge', 'Rechen' (= ferăstrău, greblă). Alături de varianta olandeză cu *-v-*, *reven*, există în germana medie de jos (mnd.) și în olandeza modernă şi formele *repelen* (vb.) 'Flachs brechen' (= a meliţa inul) şi *repel* (subst.) 'meliţă de in'; în engleză, *ripple* are de asemenea sensul 'Flachsriffel' (= darac de in) (vezi Fr. L.K. Weigand, *op. cit.*, II, col. 588–589, sub *Riffel*; Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ediţia a 19-a, prelucrată de Walther Mitzka, Berlin, 1963, p. 590, sub *reffen*).

Apariţia în unele dialecte germane a unui *-p-*, în loc de *-ff-* sau de *-v-*, permite aducerea în discuţie şi a săs. *Râbel*, care, alături de sensul menţionat mai sus, din *SSW*, mai înseamnă, în varianta săsească nordică *rābəl*, şi 'kleingebliebener Hanf, der kleine „Unterhanf" ' (= cînepa mică rămasă după cules pe ogor, poghirc(ă), pobric). În acelaşi dialect săsesc nordic există şi verbul *rabəln*, cu sensul 'a smulge cînepa măruntă rămasă pe ogor' (vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 759, sub *Räbel*). Etimologia acestor cuvinte săseşti nu este clară. După cum arată Fr. Krauss, apropierea făcută de G. Kisch de germ. *rebeln* 'a culege boabe (de struguri)', de la *Rebe* 'viţă de vie', creează dificultăţi de natură fonetică. Cu toată rezerva necesară, emitem ipoteza că săs. *Râbel (rābəl)* şi *rabəln*, ale căror sensuri gravitează în jurul cîmpului semantic şi noţional căruia îi aparţine şi unealta de care ne ocupăm, ar putea fi continuatorii unor săs. **Râvel* (= Raffel), respectiv **raveln* (= raffeln), cu *-v-* substituit prin *-b-*, aşa după cum în cazurile precedente *-ff-* a fost substituit prin *-p-*.

Alternanţa consoanei *-b-* cu *-v-* este bogat atestată în tabelul de corespondenţe fonetice ale graiurilor săseşti din Transilvania, publicat în partea introductivă a volumului I din *SSW*. Astfel, germ. lit. *übel* cunoaşte în cinci localităţi variante cu *-b-* (*ibel*), iar în 45 variante cu *-w-* (*iwel*) (p. LVIII, col. 61); situaţia este asemănătoare şi în cazul cuvîntului *Abend*, cu variante de tipul *Owent*, *Iwent*, *Iobent* etc. (p. LX, col. 76), apoi *bleiben*, cu variante ca *bleiwen*, *blaibm* etc. (p. LXII, col. 89). Fenomenul are loc şi în cazul grupului *-rb-*. Pentru *Herbst*, varianta cea mai răspîndită este *Harwest* (p. LII, col. 26), pentru *sterben*, *štarwen* (p. LIII, col. 34), pentru *Wirbel*, *Werwel* (p. LV, col. 47). În cuvîntul *barfuß*, mhd. *barvüeze*, grupul *-rv-* este realizat ca *-rb-* (*barbes* etc.) în 49 din cele 51 de localităţi. Trecerea lui *-v-* la *-b-* (alături de variante cu *-f-*) este bine ilustrată prin exemplele vechi săseşti date în *SSW*, III, litera *G*, Bucureşti–Berlin, 1971, p. 286, sub cuvîntul *Gräf*. Aici apar forme ca: *greb* (1364), *Greeb* (1372), *Greff* (1406–1440), *Grebe* (1426), *Greffen* (secolul al XV-lea), *greben* (1583) etc. De asemenea, faţă de germ. lit. *Schwefel* 'sulf', dialectul săsesc are forma *švēbəl*, care exista şi în mhd. *swëbel* (şi *swëvel*), în ahd. *swëbal* (Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 691). La iniţială, un *v-* vechi apare ca *b-* şi în numele etnic săs. *Blōch* 'Walache', apoi în adj. *bleš* 'walachisch'. Exemplele pot fi uşor înmulţite. Printre acestea s-ar putea include şi cuvîntul neatestat săsesc **Rāvel* de la baza actualului *Râbel*, precum şi verbul **raveln*, care are acum forma *rabəln*, ambele cu sensurile modificate.

Odată intrat în română, substantivul **Rāvel*, de genul feminin, a cunoscut o serie de modificări rezultate în procesul de adaptare fonetică şi de încadrare morfologică, modificări pe care le întîlnim şi în cazul altor împrumuturi de origine germană (săsească) cu aceeaşi structură sonoră. Ne referim la cuvintele germane alcătuite, de regulă, din două silabe, dintre care ultima, neaccentuată, este *-el*. Precizările care urmează au în vedere, cum spuneam, şi un aspect metodologic.

1. Un prim mod de încadrare a acestor împrumuturi constă din asimilarea lor grupului destul de mare de cuvinte românești care au în partea finală asimi- terminația sau sufixul neaccentuat ∸*ilă*. Numărul acestora se apropie de cifra 50, cum se poate vedea în *Dicționar invers*, p. 110–112. Printre ele se numără și cîteva elemente germane (săsești) : *chéndilă* 'lăuză'<săs. *kändəl(frā)*, *kent(l)frā*, vb. *kändəln*, *kendəln* (vezi *SSW*, V, litera *K*, p. 126–127); *jăchilă* (și *jéchilă*)<germ. *Säckel*, într-o variantă săsească ; *héhilă* 'darac' <săs. *hēχəl* (vezi *SSW*, IV, literele *H–J*, p. 112–113) ; *șófilă* (dar și *șofílă*) 'zdreanță', 'ruptură'<germ. *Schofel* (în *DLR* rămas fără etimologie). Acestora li se alătură și variantele cuvîntului de care ne ocupăm : *rấĝilă*, *rághilă*, *ráyilă*, *rázilă*, *răghilă*, *rắžilă* etc., explicate în acest mod încă de Tiktin.

2. Unele împrumuturi de aceeași origine, primind desinența de feminin -*ă*, îl păstrează pe -*e*- neaccentuat din silaba finală neschimbat sau îl transformă în -*ă*-. În prima categorie intră *chéndelă*, *héhelă*, *férdelă* (și *félderă*) 'unitate de măsură pentru cereale' < săs. *fyrdel*, *firtəl* 'ein Hohlmaß' (Fr. Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Siegburg, 1957, col. 1023, sub *Viertel* ; mai departe folosim abrevierea *Hwspr.*). Din a doua categorie menționăm pe *foácălă*, pl. *foácăle* 'chibrit' < săs. *fọkəl* 'Fackel aus pechtgetränktem Docht' (= făclie dintr-un fitil îmbibat cu păcură) (vezi Fr. Krauss, *Hwspr.*, col. 263) și pe *șfébălă (șfébelă)* 'chibrit' < săs. *švēbəl*. În acest grup intră și variantele *rấĝelă*, *rắželă*, în care finala -*elă* a putut să apară și sub influența sinonimului *héhelă*, fenomenul fiind posterior palatalizării labio-dentalei *v* urmată de *i*.

3. În alte cazuri, mai numeroase, cuvintele germane terminate în ∸*el* cunosc sincoparea vocalei *e*, care în limba germană și în dialectul săsesc este un sunet redus, înăbușit, notat *ə* (i se spune „Murmel *e*“ sau „dumpfes *e*“). Cuvintele românești capătă terminația -*lă* : *buglă* 'căpiță de fîn' < săs. *bugəl*, *cartoflă* < germ. *Kartoffel*, *cheglă* 'popic' < germ. *Kegel*, *cuglă* 'bilă (de biliard)' < germ. *Kugel*, *riglă* 'zăvor, încuietoare la ușă' < germ. *Riegel*, săs. *rigəl*, *taflă* 'abajur' < germ. *Tafel*, *șuflă* 'căuș', 'vîntureșcă' < săs. *schufel*, germ. *Schaufel*, *țiglă* < germ. *Ziegel*, săs. *zägəl*, *vinclă* 'colțar' < germ. *Winkel* etc. Termenul de care ne ocupăm nu cunoaște în graiuri acest tratament.

4. Uneori, mai rar, cuvintele germane în ∸*el* sînt încadrate în grupa numeroasă a cuvintelor românești terminate în sufixul accentual -*ílă* : *șind(r)ílă* < săs. *šendəl* (cf. totuși băn. *șindră*), *șofílă* < germ. *Schofel*. Nici acest mod de accentuare nu a fost atestat în cazul cuvîntului *rávilă*.

Unul și același cuvînt, cum s-a văzut, poate cunoaște mai multe modalități de adaptare fonetică și de încadrare morfologică. La exemplele de mai sus pot fi adăugate și reflexele dialectale românești ale germ. *Schwefel* 'sulf'. Cum s-a văzut, în dialectul săsesc, -*f*- din acest cuvînt este reflectat ca -*b*-, *švēbəl*, iar graiurile românești din Transilvania și Maramureș, în care cuvîntul este folosit cu sensul 'chibrit', cunosc variantele : *șfébelă*, *șfébălă*, *șfébel*, *șfébăl*, *șféblă* și chiar *ștíblă* (vezi *DLR*, s.v.). Împrumuturile de dată mai recentă au, adesea, silaba ∸*el* păstrată : *crighel*, *pudel*, *ștempel*, *ștrudel* etc.

Încadrat în categoria cuvintelor cu ∸*ilă* neaccentuat și, prin aceasta, fiind mai bine integrat sistemului fonologic și morfologic al limbii române, *ravilă* a cunoscut în aria moldovenească, în cea transilvăneană de est și de nord-est și în cea maramureșeană de est transformarea fonetică a lui $v + i$ în spirantele caracteristice fiecăreia din zonele arătate: în cea mai mare parte a Moldovei și în aria transilvăneană *rázilă*, în partea de sud a Moldovei, mai rar, *ráyilă*, tot aici *rágilă*, prin sud-estul Transilvaniei (pct. 338, 361) *rágilă*, iar în Maramureș *rázilă*. Cu toată rezerva necesară, motivată de imposibilitatea cronologizării satisfăcătoare a fenomenului fonetic în discuție, aceste reflexe dialectale pot constitui totuși un indiciu privind vechimea împrumutului. Prin realitatea la care se referă, *ravilă* a fost și a rămas un cuvînt tipic popular. De aceea, nu e de mirare că el nu apare în textele vechi. Cînd însă a crescut interesul pentru etnografie, folclor și vorbirea populară, în secolul al XIX-lea, atestările lui devin tot mai numeroase, dar forma primară, cu *-v-*, nu a mai putut fi auzită nicăieri. Numai într-un inventar de moșie din Corni—Botoșani, datat 1828, sept. 27, apare varianta cu *-v-* în adj. *răvilat*, *-ă*, provenit de la participiul verbului *a răvila* (*în răvilat, cănipă răvilată*) (IORGA, S.D. XXI, p. 428), dar nu subst. *ravilă*, cum spune Elena Comșulea (*op. cit.*, p. 127), care dă și o datare imprecisă : „după 1821".

Celelalte mențiuni scrise, consemnate în *DLR*, reflectă situația din graiurile populare în care termenul a fost înregistrat de folcloriști și etnologi sau cunoscut de scriitori din vorbirea lor de acasă. Așa se explică varianta *ragilă* de la Creangă[1] și Sadoveanu, în care *-gi-* este de fapt *-ẑi-*, și *raghilă* de la Vlahuță și Hogaș, originari din partea de sud a Moldovei, unde circulă forma *rágilă*. Numai la GHEȚIE, R.M., la BARCIANU și la ALEXI, W. apare forma *ravilă* (în ultimul caz *răvilă*), cu sensul, îndepărtat, de 'năvod', care figurează totuși printre cele ale germ. *Raffel* (vezi *Dicționar german-român*, București, 1966, p. 775). Dar în ultimul caz s-ar putea să avem a face cu un alt cuvînt german. Oricum, apariția formei cu *-v-* numai în aceste dicționare, ca de altfel și în cel al lui Tiktin, precum și în unele materiale dialectale adunate de nespecialiști în dialectologie, poate fi interpretată, pînă la proba contrarie, mai degrabă ca o „literarizare" efectuată de autori. În alte dicționare, cuvîntul titlu este *ragilă* și *raghilă*.

Că forma primară a avut *-v-* rezultă și din interpretarea celei mai vechi atestări a cuvîntului, anterioară cu peste o sută de ani celei menționate mai sus. Este vorba de varianta *rayla* 'cardaturo', din glosarul italiano-moldovenesc al lui Silvestro Amelio, datînd din anul 1719 (vezi Giuseppe Piccillo, *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio. Studio filologico-linguistico e testo*, Catania, 1982, p. 119, 158). Cum observă pe bună dreptate G. Piccillo, forma cu *-y-* poate să reflecte varianta *ravilă*, cu labiala palatalizată. În acest caz, precizăm noi, am avea un indiciu cu privire la originea de prin părțile de sud ale Moldovei, unde circulă forma *ráyilă*, a informatorului lui Silvestro Amelio.

Din cele spuse pînă acum, rezultă că în viitoarele dicționare românești cuvîntul în discuție va trebui să fie înregistrat în forma *rávilă*, așa cum a procedat, de exemplu, Tiktin.

Admiterea drept etimon pentru *rávilă* a unui cuvînt german medieval (mhd.) **Răvel* (f.) ar putea fi întîmpinată cu obiecția că nu putem explica un termen românesc ca împrumut din dialectul german al sașilor transilvăneni (eventual ca provenit din limba germană vorbită pînă prin secolul al XVII-lea în așezările cu populație germană din Moldova), atîta timp cît în însuși dialectul săsesc actual etimonul respectiv nu mai există sau nici nu a fost atestat în documentele vechi ale acestui dialect. Răspunsul la această eventuală obiecție se poate contura din analiza unor cazuri similare, care s-au petrecut în procesul de interacțiune lingvistică româno-săsească.

---

[1] Cînd Creangă scrie că *„La Humulești... se fac multe giguri de suman"*, el „literarizează" forma populară locală *ẑiguri*, întocmai cum a procedat și în cazul lui *rázilă*. Forma primară *vig*, pl. *viguri*, din magh. *vég*, dial. *vig*, este atestată încă din anul 1422 (vezi *DERS*, s.v.).

În acest sens, pot fi distinse mai multe situații :

1. Româna (graiurile populare) păstrează unele cuvinte sau fonetisme săsești vechi, atestate în documentele acestui dialect, dar care au ieșit din uz sau sînt folosite sporadic și simțite ca arhaisme în vorbirea actuală a sașilor. Un prim exemplu îl constituie cuvîntul *roabă* 'tărăboanță'. În ciuda faptului că etimonul săsesc al acestui cuvînt a fost descoperit de multă vreme de C. Lacea, în *DR*, III, p. 745, anume săs. *Rabbər* 'id.', în lucrările lexicografice recente, anume în *DEX* și în *DLR*, se recurge în mod nejustificat la formula : „Etimologia necunoscută". Iar în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, de N. Raevschiĭ, M. Gabinschiĭ (și alții), Chișinău, 1978, p. 359, se spune că este vorba de un împrumut sîrbocroat, anume *rába* 'car', 'haraba', precizîndu-se, în continuare, că, sub aspect fonetic, termenul a fost influențat, probabil, de paronimul *roabă* 'sclavă'. Se revine, în fond, la explicația mai veche, neîntemeiată, a lui Tiktin, *CADE*, Scriban etc., care este acceptată, fără discernămînt, și de Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, nr. 7226. Deoarece în lucrarea *Die deutschen Entlehnungen...*, p. 61—62, am adus (după *SSW*, sub *Radbahre*) unele date noi în sprijinul etimologiei lui C. Lacea (autorii acestui dicționar spun, printre altele, că dacă germ. *Radbahre* s-ar fi menținut, el ar fi avut astăzi în dialectul săsesc formele **Räbber*, **Rabber*, **Robber*), ne mărginim aici doar la unele precizări privitoare la istoria termenului german luate din Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 577, sub *Rad*, precizări care au rolul de a întări etimologia săsească a termenului în discuție. Ocupîndu-se de derivatul *Radeber(e)* f. 'Schubkarren' (= roabă, tărăboanță), Fr. Kluge precizează că acesta este un cuvînt cunoscut cu precădere în teritoriul german central de răsărit (ostmd.), citînd formele din dialectul turingian (thür.), *radebare*, *radebern*, *radeberle*, din cel silezian (schles.), *räber*, și din cel din Nürnberg (nürnb.), *rà'wárn*. În același teritoriu este atestată și forma germană literară medie (mhd.) *radebër*. Sensul vechi al cuvîntului, compus din *Rad* + *Bahre*, a fost acela de 'Tragbahre mit Rad' (= targă cu roată).

În dialectul săsesc, pentru 'capră' se folosește termenul *gaiß*, pl. *gaißer* (cu numeroase variante, vezi *SSW*, III, litera *G*, București—Berlin, 1971, sub *Geiß*), în timp ce sinonimul *Ziege* (săs. *tziga*) este atestat numai în toponimie și în interjecțiile cu care se cheamă sau se alungă caprele : *zige nä !*, *ziga nye !*, *zigi nä !*, *zigleo !*, *zigeleo !*, *zigi !*, *zigli ho !* (vezi K. K. Klein, *Der Rumänische und der Siebenbürgisch-Deutsche Sprachatlas (ALR und SDSA). Uber linguistische und historiche Zielsetzungen*, în *Transsylvanica. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, München, 1963, p. 292, 294). Reflexele românești ale interjecțiilor menționate sînt *țiga-țiga !*, *țîghilio !*, *țîghiliu !* etc., cunoscute prin Transilvania, Moldova, nord-estul Munteniei (vezi *ALR SN*, II, hărțile 388, 389). Varianta *țighilé !* este explicată de H. Tiktin, *DRG*,

inv 38340

s.v., prin cuvîntul german dialectal *Ziegele* (= Zieglein). Același cuvînt german *Ziege* este invocat de Scriban, *Dicț.*, s.v. pentru adj. *țigău, țigaie* (*oaie, lînă țigaie*). Apropierea fusese făcută și de Șăineanu, *DU*. După cum se vede, româna dialectală păstrează un radical german medieval (săsesc) pe care dialectul german din Transilvania l-a pierdut.

Un alt cuvînt de origine germană medievală (săsească veche), păstrat în graiurile românești din afara arcului carpatic, este *șină* (de roată). Dialectul săsesc actual cunoaște astăzi denumirea *Rîf, Rēf* (= germ. lit. *Reif*) și numai cu totul sporadic, ca un element învechit, este folosit, cu același sens, cuvîntul *šin* (vezi Fr. Krauss, *Hwspr.*, col. 780 ; V. Arvinte, *Die deutschen Entlehn.*, p. 62—64 ; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 728, unde se admite, pentru rom. *șină*, după I. Borcia, o etimologie multiplă).

2. Româna (graiurile populare) păstrează unele elemente săsești (sau unele fonetisme) care nu au fost înregistrate în documentele vechi ale acestui dialect și lipsesc, de asemenea, din lucrările săsești actuale de lexicografie. Cuvintele românești au însă o origine germană indiscutabilă. Din această cauză, este necesar și justificat să se recurgă la invocarea unor forme și variante fonetice existente în faza medievală a limbii germane (mhd.) sau care circulă și astăzi în diferite dialecte germane, altele decît cel săsesc din Transilvania. În cazuri de acest fel, se impune recurgerea la metoda reconstrucției, care constă în preconizarea unei forme primare germane medievale (săsești vechi), neatestate, dar care a trebuit să fi existat cu necesitate, deoarece cuvîntul românesc stă mărturie certă în acest sens. Radicalul german a putut exista în acele graiuri germane extracarpatice care între timp au dispărut în masa românească. Cuvîntul românesc devine, în acest mod, un martor important în procesul de reconstruire a unei faze dialectale germane dispărute. Exemplul cel mai convingător în acest sens ni-l oferă cuvîntul dialectal românesc de care ne ocupăm, *ravilă*. Dar el nu este singurul.

Astfel, cuvîntul românesc popular *máldăr* 'grămadă de nuiele, de stuf, de fîn, de grîu secerat, de lemne etc.', pe care autorii *DLR* îl însoțesc cu formula „Etimologia necunoscută", are ca etimon germ. dialectal *malder*, variantă a germ. lit. *Malter*, cu sensurile : 1. 'unitate de măsură pentru cereale', 2. (reg.) 'stînjen', 3. 'un număr de 30, 32, sau 64 de bucăți') (în mhd.). Pentru detalii, vezi *Die deutschen Entlehn.*, p. 73. În lucrările săsești de lexicografie, (ale lui Fr. Krauss), acest cuvînt nu este înregistrat.

Asemănătoare este situația cuvîntului românesc dialectal *struț* 'buchet de flori', care are drept etimon termenul german medieval (mhd.) **struz*, formă reconstruită care a fost dedusă din derivate ca *gestriuze* 'Gebüsch', *striuzach* 'id.' (vezi *Die deutschen Entlehn.*, p. 55—56). În lucrările de lexicografie săsești menționate se arată că germ. lit. *Strauß* nu are reprezentanți în dialectul săsesc nordic. Dar aria descrisă de rom. *struț* (nordul Transilvaniei, Bucovina) indică în mod indiscutabil o origine veche săsească nordică.

Cuvîntul românesc dialectal *ciuhă* 'momîie, sperietoare în lanul de grîu, de cînepă etc.', care formează arie în jumătatea de nord a Transilvaniei și în jumătatea nordică a Moldovei, inclusiv în Bucovina, are drept etimon termenul german medieval (mhd.) *schiuhe* 'id.' (= germ. lit. modern *Scheuche*). În dialectul săsesc nordic, mhd. *schiuhe* nu are continuator, aici folosindu-se derivatul *schoaizəl* 'Feldscheuche, Vogelschrecke (in Menschengestalt)'

(= ciuhă, sperietoare de păsări cu chip de om) (vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 834). Pentru detalii vezi *Die deutschen Entlehn.*, p. 54—55 ; vezi și Lajos Tamás, *EWUR*, p. 233, sub *ciuhă*. Cuvîntul săsesc, din zona Bistrița—Năsăud, *schuha* 'ciuhă', a fost reîmprumutat din română (Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 886).

Un fonetism german medieval (poate și săsesc vechi) prezintă varianta moldovenească și muntenească *șorț*, devenită și literară, față de care graiurile românești transilvănene cunosc forma *șurț*, împrumutată direct din germ. *Schurz*, săs. *schurz* (și *schirz*). Vocala *-ó-* în loc de *-ú-* nu poate fi explicată decît prin varianta mai veche germană medievală (eventual și săsească) *schorcz* 'Vortuch oder Leder zum Schutz des Unterleibs und des Schenkels', atestată în numeroase dialecte germane și în germana medie literară (mhd.) (vezi *Die deutschen Entlehn.*, p. 64—65). În *DLR* sînt menționate, la etimologie, numai variante cu *-u-*.

Tot o variantă fonetică germană medievală trebuie admisă pentru cuvîntul românesc *șură*, anume mhd. *schiur(e)*, mnd. *schūre*, față de germ. actual *Scheuer*. În dialectul vechi săsesc este atestată varianta cu *-y-*, *schyrən*, care stă însă la baza cuvîntului românesc dialectal *șiră* (de paie, de fîn, de snopi etc.). Acesta din urmă, în fond identic cu *șură* din punct de vedere al etimonului, este tratat în *DLR* ca un cuvînt aparte și este apropiat din punct de vedere etimologic de cuvîntul *șir*, cu care nu are nimic a face. Forma actuală săsească nordică a etimonului este *schaiər* (vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 835). Pentru alte amănunte, vezi *Die deutschen Entlehn.*, p. 87.

3. În unele cazuri, sînt bine atestate în lucrările lexicografice săsești elementele care alcătuiesc un cuvînt compus săsesc intrat în română, dar cuvîntul compus ca atare, care funcționează ca etimon al termenului românesc, nu este înregistrat în săsește. Și în acest caz trebuie să se recurgă la metoda reconstrucției.

Astfel, cuvîntul *cataramă*, a cărui etimologie este controversată sau considerată ca necunoscută (*DEX*), are ca etimon termenul săsesc neatestat *_katə(n)ramən_ 'centură lată de piese (chimir, cingătoare, șerpar, brîu), care se încheie cu ajutorul unor lănțișoare prinse la fiecare capăt'. Elementele componente, anume săs. *katən* 'lanț' și săs. *rāimən* 'curea', sînt bine cunoscute în dialect (de etimologia acestui cuvînt ne vom ocupa în altă parte).

O formă primară reconstruită săsească veche a fost postulată, în mod just, și pentru rom. *captuh (căptuh, captug)*, care provine din *_Kapptuch_ (sau *Kopftuch)* (vezi *DA*, s.v. ; *Die deutschen Entlehn.*, p. 82—83). De la *captuh* provin verbul *a căptuși* și subst. *căptușeală*.

Putem conchide, din analiza exemplelor similare de mai sus, că reconstruirea unui etimon german medieval (vechi săsesc) *_Ravel_ (f.) pentru rom. *ravilă* este pe deplin îndreptățită.

Dintre variantele fonetice ale cuvîntului în discuție, menționate la început, se separă într-o grupă și într-o arie teritorială aparte cele în care consoana intervocalică este o spirantă labio-dentală surdă, *-f-*, o spirantă palatală, *-h'-*, o africată surdă, *-ĉ-*, sau, mai rar, o oclusivă palatală surdă, *-k̂-*. Aceste forme alcătuiesc o arie dialectală discontinuă în partea de sud-est a Transilvaniei, în nordul și nord-estul Munteniei și, sporadic, în sud-vestul Moldovei. Pe lîngă atestările mai vechi, din dicționare, aceste variante au fost consemnate și în noile atlase regionale sau în unele texte dialectale recente.

Reflexul *-f-* apare în : *ráfilă*, pl. *rắfili*, pct. 714. *NALR—Munt.*; *ráfil*, pl. *ráfile* (subst. neutru), pct. 712, 713, *NALR—Munt.*; pct. 720, Grădiștea, Prahova, *TD. Munt.*, II, p. 363/6 ; *ráfi̯el*, pct. 743, Valea Muncelului, Pătîrlage, *TD. Munt.*, II, p. 722/26.

Reflexul *-h'-* se întîlnește în : *ráh'ilă*, pl. *ráh'ili*, pct. 730, 735, 744, *NALR-Munt.* ; *ráh'er*, pl. *ráh'ere*, pct. 383, 386, *NALR—Trans.*; *ráh'ir*, pl. *ráh'ii̯*, pct. 669, *NALR—Mold. Bucov.*; *réher*, pct. 675, Albești, Argeș, *TD. Munt.*, I, p. 40/9 ; *ráh'el*, pl. *ráh'ele* (subst. neutru), pct. 444, *NALR-Trans.*

Reflexul *-ĉ-* este prezent în *ráĉilă*, pct. 709, Mîneci—Pămînteni, *TD. Munt.*, II, p. 228/28.

Reflexul *-k-* apare în subst. *racher* și în vb. *rachereazǎ*, notate în Dîrste, Brașov (Elena Comșulea, *op. cit.*, p. 138).

În *DLR* este consemnată, după „Grai și suflet", V, p. 42, și varianta cu accentul pe ultima silabă, *răhér* 'id.'.

Demn de subliniat în toate aceste exemple este caracterul surd al consoanei intervocalice, întocmai ca în germ. *Raffel*, în opoziție cu cel sonor al variantelor discutate anterior. Totodată, numai în unele din ele se reflectă diversele stadii de palatalizare ale lui *-f-* urmat de *i* și, mai rar, influența sinonimului *héhelă*. În primul grup, au fost înregistrate numai variante populare palatalizate.

Modul în care ultimele variante sînt adaptate sistemului fonetic românesc și oscilațiile în ceea ce privește încadrarea morfologică (schimbarea poziției accentului, schimbarea genului, substituirea silabei finale *-el* prin *-er*, *-ir*) probează, dacă luăm în considerație și cele spuse mai sus referitor la aceste chestiuni, că ne aflăm în fața unui alt împrumut, care a avut loc independent de cel petrecut în aria mult mai întinsă din Moldova, Transilvania de nord-est și Maramureșul de est. Faptul a fost remarcat și de Elena Comșulea, *op. cit.*, p. 139. Dar, ținînd seama de istoria cuvîntului german *Raffel*, atestat cu sensul 'darac' pentru prima dată abia în 1741 (vezi Fr. L.K. Weigand, *op. cit.*, col. 517), ni se pare cel puțin discutabilă atribuirea acestui împrumut (cu *-f-*, *-h-* etc.) unei „populații germanice, așezate aici [adică în nord-estul Munteniei] încă din jurul anului 1290", cum crede Elena Comșulea (*ibid.*). Trecînd peste confuzia dintre „influența germanică" și „influența germană", subliniem faptul că ezitările în privința încadrării morfologice și identitatea semantică și formală cu germ. lit. *Raffel* constituie indicii sigure pentru a admite că împrumutul a avut loc într-o epocă mult mai apropiată de a noastră, probabil prin intermediul meseriașilor germani veniți la noi în decursul secolului trecut. Localizarea atestărilor nu exclude nici un împrumut direct din centrele meșteșugărești săsești ale Transilvaniei de sud-est. Cum am mai arătat, în dialectul săsesc există subst. *Raffel*, dar cu alte sensuri, anume 'Klapper' (= sfîrleazǎ, titirez, păcănitoare, pîrîitoare), 'Plaudermaul' (= gură-spartă, flecar), precum și vb. *raffeln* (*räffeln*) cu sensul (figurat) 'a dărăci'. Vechimea în dialect a acestor cuvinte nu pare a fi prea mare, cum reiese și din absența în dicționarul citat al lui Fr. Krauss a unor variante fonetice dialectale, precum și din faptul că aceste cuvinte nu apar în expresii idiomatice. Ele trebuie să aparțină grupului numeros de împrumuturi pe care vorbitorii sași le-au făcut în ultimele secole din germana austriacă și din germana literară modernă (nhd.).

În concluzie, varianta cu *-v-*, *rávilă*, provine din germ. medieval (mhd.) **Rāvel*. Întîmplarea a făcut ca forma de bază românească să nu fie nici ea atestată (cu excepția adj. *răvilat, -ă*). Existența ei poate fi însă dedusă cu certitudine din interpretarea fonetică a variantelor dialectale actuale și a celei consemnate în prima atestare a cuvîntului, din 1719, *rayla*. Față de varianta cu *-f-*, *ráfil(ă)*, al cărei etimon este germ. modern (nhd.) *Raffel*, ea are în română o vechime mai mare cu cel puțin cîteva secole.

Din punctul de vedere al relațiilor lingvistice reciproce româno-germane (săsești), merită a fi subliniat faptul că graiurile populare românești păstrează uneori variante dialectale germane care pot constitui verigi importante în istoria mai veche a cuvintelor germane respective.

EMPRUNTS D'ORIGINE ALLEMANDE (SAXONNE DE TRANSYLVANIE) EN ROUMAIN

SUR L'ÉTYMOLOGIE DU MOT *RÁVILĂ* 'SÉRAN, PEIGNE À SÉRANCER LA FILASSE'

RÉSUMÉ

L'explication donnée dans les dictionnaires étymologiques au mot roumain *rávilă* (et *rágilă*, verbe *a răgila* 'sérancer la filasse'), comme provenant de l'allemand *Raffel*, verbe *raffeln*, est incomplète, car elle n'explique pas le réflexe *-v-* (> dialectal *-ẑ-*, *-y-*, *-ğ-*, *-z-*, etc). de la spirante sourde *-ff-* de l'étymon. Le recours à des intermédiaires slaves (ukrainien, slovaque, polonais) proposé par Tiktin et par d'autres ne résout pas le problème, car dans ces langues se trouve aussi une spirante sonore (*-f-*, *-h-*). Dans le dialecte saxon de Transylvanie, *Raffel* n'a pas été attesté. Les seuls mots apparentés sémantiquement sont *Râbel* 'chanvre de qualité inférieure qui reste dans la sérance', 'brins de chanvre restés sur le champ après la moisson, tige de chanvre rabougrie' et le verbe *rabəln* 'arracher le petit chanvre résté sur le champ'. Vu le fait que dans ce dialecte la correspondance *-b-* / *-v-* est bien représentée (par ex. *ibel* — *ivel* 'über', *bleiben* — *bleiwen*, etc.), on suppose l'existence dans le passé des variantes saxonnes **Rāvel* et **raveln*. Leur reconstruction s'appuie sur l'existence en mhall. de la forme en *-v-* dans le verbe *revelen* 'rasch zusammenraffen' et dans le verbe hollandais *reven* 'Flachs, Hanf hecheln'. L'étymon non-attesté **Rāvel* a pu aussi exister dans la langue de la population allemande des villes moldaves médiévales, assimilée au XVIIe et au XVIIIe siècles, car l'aire de diffusion du rou. *ravilă* s'étend dans la partie nord - est du territoire daco-roumain.

L'adaptation phonétique et l'intégration morphologique de ce mot, toujours insuffisamment éclaircies, sont étudiées dans le cadre du groupe plus large d'emprunts allemands médiévaux (saxons) du roumain. On pose ainsi un problème de méthodologie concernant ces emprunts

Menée dans cette perspective, l'analyse aboutit aux résultats suivants : **1.** Certains mots en *-el* atone ont été assimilés au groupe de mots roumains en *ˊ ilă* : *chéndilă* < saxon *kändəl* ; *şófilă* < *Schofel* ; *héhilă* < saxon *hēxəl*, etc. **2.** Dans d'autres cas, le thème allemand en *-el* reçoit la désinence *-ă* : *chéndelă*, *férdelă* < saxon *firtəl* ; *şfébelă* < saxon *švēbəl*, etc. **3.** Dans certains mots allemands (saxons) l' *-e* de *-el-* disparaît, et après l'*l* aparaît la désinence *-ă* : *buglă* 'meule de foin' < saxon *bugəl* ; *riglă* < *Riegel*, saxon *rig'l* ; *ţiglă* < *Ziegel*, saxon *zägəl*, etc. Plus rarement, dans la partie finale apparaît le suffixe accentué roumain *-ílă* : *şind(r)ílă* 'échandole' < saxon *šendəl* ; *şofílă* < *Schofel*, etc.

Le rou. *rávilă* entre dans le premier groupe. La présence d'*i* après *v* explique les formes avec palatalisation (*rázilă*, *rá yilă*, *rágilă*, etc). La production de la palatalisation prouve en quelque sorte l'ancienneté relative de l'emprunt en roumain.

La seconde question méthodologique se rapporte à la justification des reconstructions d'étymons allemands médiévaux (saxons) pour certains mots roumains supposés être de cette origine. On distingue les situations suivantes : **1.** Le roumain (les parlers populaires) conserve certains mots (ou phonétismes) saxons anciens, attestés dans les documents, mais rarement employés aujourd'hui dans le parler des Saxons de Transylvanie (par ex. rou. *roabă* 'brouette' < asaxon **Rabber* 'id.'. **2.** Le roumain garde certains mots allemands (saxons) anciens qui ne sont pas enregistrés dans les documents d'ancienne langue saxone (par ex. rou. *maldăr* 'tas' rou. *struț* 'bouquet de fleurs'; rou. *ciuhă* 'épouvantail'). Rou. *ravilă* y appartient. **3.** Il y a certain mots roumains qui ont comme étymon un mot allemand (saxon) composé, aujourd'hui nons-

attesté comme tel ; mais chacun des éléments constituants existe indépendamment dans le dialecte saxon de Transylvanie (par ex. rou. *cataramă* 'boucle de ceinture' < saxon *katɔ(n)* et saxon *rāim^{ə}n*).

Les situations ci-dessus justifient la reconstruction d'un radical **Răvel* à la base du rou. *ravilă* et du verbe *a răvila*.

Dans la dernière partie du travail on analyse les réflexes dialectaux roumains du même mot, mais qui donnent *-f-* (ou *-h'-*, *-ĉ-*, *-k̂-*, donc des sons sourds), au lieu de *-v-* (*ráfilă*, *ráh'ilă*, *ráĉilă*, etc.). Leur aire se trouve dans la Courbure des Carpates. Ici, le terme a été emprunté à une époque plus proche de la nôtre. On peut invoquer, à son propos, l'allemand moderne *Raffel*.

Le travail donne aussi la première attestation du mot *ravilă* : l'année 1719, chez Silvestro Amelio, dans le glossaire italo-moldave. Connaissant donc l'étymon, les dictionnaires devront donner dorénavant comme „mot-titre“ la forme *ravilă* (et non *ragilă*).

Facultatea de Filologie
Iaşi, Calea 23 August, nr. 11

GENEZA ŞI EVOLUŢIA TIMPURILOR VERBALE SUPRACOMPUSE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

C. FRÂNCU

0. Ca şi alte limbi romanice, în tendinţa sa spre analitism, româna şi-a creat alături de sistemul timpurilor simple şi compuse, un sistem temporal supracompus activ (de tipul *voi fi (fost) cîntat, să fi (u) fost cîntat, aş fi (fost) cîntat, a fi fost cîntat* etc.). Dacă în limbile romanice apusene timpurile supracompuse *(temps surcomposés)* au fost în detaliu cercetate[1], în limba română cercetările sînt nesistematice, ambigui şi nesatisfăcătoare[2]. De fapt, în timp ce formele simple şi compuse sînt tratate curent în gramaticile actuale, sincronice şi istorice, cele supracompuse nu se bucură de mare atenţie, fiind fie neidentificate toate, fie ignorate, fie trecute în categoria mai largă a formaţiilor *perifrastice*[3], nedistingîndu-se, de obicei, între *perifraze* verbale *lexicale, formaţii premorfologice* şi *forme temporale compuse* şi *supracompuse*[4]. În ciuda răspîndirii lor în limba română veche şi în unele graiuri populare

---

[1] Cf. M. Cornu, *Les formes surcomposées en français*, Berna, 1953 ; L. Clédat, *En marge des grammaires : V. Les temps composés et surcomposés*, „Revue de philologie française et de littérature“, 38, 1926, p. 33—47 ; C. de Boer, *Les temps surcomposés du français*, „Revue de linguistique romane“, III, 1927, p. 283—295 ; P. Delattre, *Le surcomposé réflechi en subordonnée temporelle*, „Le Français Moderne“, 18, 1950, p. 95—108 ; L. Foulet, *Le développement des formes surcomposées*, „Romania“, 51, 1925, p. 203—252 ; G. Gougenheim, *Les périphrases verbales de la langue française*, Paris, 1929 ; G. Guillaume, *Temps et verbe*, Paris, 1929, p. 205—206 ; K. Heger, *Die Bezeichnung temporal-deiktischer Begriffskategorien im französischen und spanischen Konjugationssystem*, Tübingen, 1963 ; José Roca Pons, *Estudios sobre perifrasis verbales del español*, „Revista de filologia española“, Anejo 67, Madrid, 1958 ; L. Tesnière, *Théorie structurale des temps composés*, *Mélanges Bally*, Geneva, 1939, p. 153—183 ; A. Šestak, *Les temps surcomposés en français*, „Časopis pro moderni filologii“, XIX, 1933, p. 183—193, 1934, p. 292—307 ; Hans Nilson-Ehle, *Remarques sur les formes surcomposées en français*, „Studia Neophilologica“, 26, 1953/1954, p. 157—167 ; J. Klare, *Die doppelt umschriebenen Zeiten (temps surcomposés) im Deutschen und Französischen*, „Beiträge zur romanischen Philologie“, III, Heft 2, 1964, p. 116—119 ; M. Obadia, R. Dascotte, M. Glattigny, L. Collignon, *Grammaire. Le verbe dans la phrase*, nr. 4, Paris, 1975, p. 116—123 ; B. Schlieben-Lange, *Okzitanische und katalanische Verbprobleme*, Tübingen, 1971, p. 134—138 ; Eugenio Coseriu, *Das romanische Verbalsystem*, Tübingen, 1976, p. 96 ; E. Gamillscheg, *Historische französische Syntax*, Tübingen, 1957, p. 436.

[2] Cf. M. Nicolau, *Remarques sur les origines des formes périphrastiques passives et actives des langues romanes*, BL, IV, 1936, p. 15—30 ; Maria Rădulescu, *Formele verbale perifrastice* **a fi + gerunziul** *în textele traduse din secolul al XVI-lea*, SCL, XI, nr. 3, 1960, p. 691—698 ; Domniţa Dumitrescu, *Despre perifrazele verbale în spaniolă şi română*, SCL, XXII, 1971, p. 471—489 ; Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate din* **a fi** *şi gerunziul verbului de conjugat în limba română*, CL, XI, 1966, p. 253—266 ; idem, *Sintaxa gerunziului românesc*, Bucureşti, 1972.

[3] Cf. Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 692—697 ; Domniţa Dumitrescu, *op. cit.*, p. 471—486 ; Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, p. 222—242.

[4] Cf. Ov. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 222 — 232.

actuale, formele supracompuse nu au intrat toate în normele limbii literare moderne şi poate, prin aceasta, se explică absenţa unora dintre ele din multe gramatici ale limbii române.

Scopul investigaţiei de faţă este de a căuta originea formelor temporale supracompuse şi a le determina extensiunea areală şi gramaticală în epoca veche şi în cea modernă. Pe baza exemplelor selectate din texte vechi şi moderne, vom căuta apoi să stabilim statutul paradigmatic, sintagmatic, semantic şi contextual al acestor forme. Acest lucru este cu atît mai necesar , cu cît în ultimul timp în cercetările lingvistice categoria timpului şi a modului a fost mereu în centrul interesului, oferindu-se uneori soluţii surprinzătoare la căutări mai vechi[5].

1. Timpurilor supracompuse li s-au dat mai multe definiţii, în special pornindu-se de la structura acestora. Cea mai simplă ni se pare definiţia lui L. Foulet : „Un temps surcomposé est celui qui ajoute à un temps déjà composé un auxiliaire de plus. Un temps surcomposé suppose donc toujours un temps composé correspondent, dont il n'est après tout qu'une forme allongée et alourdie. Si nous sommes à l'actif, il y aura ainsi deux auxiliaires... Le procédé est étrange“ [6]. Definiţia este respinsă de L. Tesnière, care arată că ea nu ţine cont de structura internă a timpului supracompus, pe care o dă ca omogenă, în timp ce elementele constitutive nu sînt pe acelaşi plan. De aceea L. Tesnière propune următoarea definiţie : „Un temps surcomposé est un temps composé dont l'auxiliaire est lui même composé“ [7]. În felul acesta schema structurii constitutive a unui timp supracompus nu este :

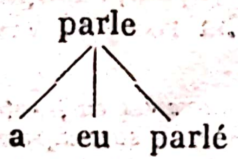

ci :

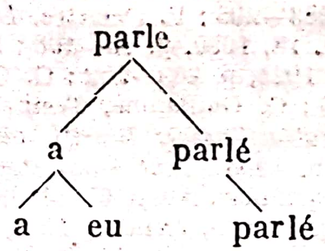

Deşi L. Tesnière îşi susţine concepţia cu trei tipuri de argumente (structural, introspectiv şi istoric), definiţia sa este unilaterală, căci nu ţine seama de sensul propriu al formelor verbale supracompuse, deci de opoziţia semantico-gramaticală dintre formele compuse şi cele supracompuse. Neglijarea criteriului semantic, duce, fireşte, la neglijarea unei condiţii inerente unei definiţii (diferenţa specifică). Concepţia lui Tesnière este dezvoltată de E. Benveniste[8], dar nici în lucrările acestuia nu se aduce în discuţie criteriul semantic, inovaţia fiind mai mult terminologică (termenii *auxilié* și *auxiliant*, folosiți și de Tesnière, capătă o semnificație nouă, iar acestora li se adaugă termenul *surauxiliant*, care nu ni se pare absolut necesar). Criteriul semantic și în special opoziția ternară (trihotomia) dintre timpurile simple, cele compuse și cele supracompuse pe plan semantico-gramatical sînt pe larg luate în considerație de G. Guillaume[9] și mai ales de E. Coseriu[10]. Concepția acestora va constitui punctul de plecare pentru analiza formelor temporale supracompuse din română, pe care o întreprindem în continuare.

---

[5] Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 81–123 ; W. Dietrich, *Der periphrastische Verbalaspekt in den romanischen Sprachen*, Tübingen, 1973, p. 133–156 ; B. Pottier, *Temps et Espace*, „Travaux de linguistique et de littérature“, XVIII, 1, Strasbourg, 1980, p. 30–42.

[6] Cf. L. Foulet, *op. cit.*, p. 203.

[7] Cf. L. Tesnière, *op. cit.*, p. 168.

[8] Cf. E. Benveniste, *Structure des relations d'auxiliarité*, „Acta Linguistica Hafniensia“, 9, 1965, p. 1–15 ; *Problèmes de linguistique générale*, vol. II, Paris, 1974, p. 128–133.

Pe de altă parte, întrucît timpurile verbale îndeplinesc o funcție esențială în constituirea unui text, semnificația apariției și evoluției formelor supracompuse va fi examinată din perspectiva *lingvisticii textului*, cercetîndu-se nu frazele izolate sau enunțurile izolate, ci contexte mai largi, căci textul nu trebuie considerat numai ca o succesiune de fraze, de paragrafe sau de părți ale textului, ci ca un *sistem de raporturi* care se stabilesc între fraze, ca un sistem de straturi suprapuse. Enunțurile dintr-un text corespund situației comunicative în care se găsesc partenerii comunicării, iar aceasta determină alegerea timpurilor verbale. Dihotomia lui H. Weinrich „lume narată" (erzählte Welt) — „lume comentată" (besprochene Welt)[11] pornește de la ipoteza că faptele și circumstanțele pot fi în fiecare situație comunicativă, fie comentate, fie narate. De aici, dihotomia celor două grupe temporale (timpuri narative și comentative)[12], bazată pe dihotomia atitudinii locutive (narative sau comentative), și implicit interrelația dintre structura textului și distribuția timpurilor verbale. Firește, încercarea lui H. Weinrich de a elimina raportul cronologic al timpurilor verbale și de a-l înlocui numai cu distingerea celor două grupe de timpuri este o exagerare care trebuie evitată, căci utilizarea timpurilor verbale ca elemente textuale nu exclude faptul că timpurile verbale semnifică ele însele temporalitatea și diferite etape cronologice. Locutorul situează procesul enunțat în raport cu momentul vorbirii, iar acest moment al enunțării constituie punctul de referință pentru fixarea temporală. Faptele enunțate pot fi prezentate ca anterioare, posterioare sau simultane cu procesul vorbirii, situîndu-se în una dintre cele trei „epoci", trecut, prezent și viitor. Aceste „epoci", exprimate de obicei prin timpurile verbale simple sau compuse, se pot fixa în anumite condiții și prin timpuri periferice, nefundamentale, apărute sporadic și ocazional. Este vorba de timpurile din cea de *a treia perspectivă*[13], timpurile supracompuse, care alături de perifrazele verbale aspectuale și de mijloacele lexicale (de pildă, adverbele și locuțiunile adverbiale de timp)[14] exprimă și fixează temporalitatea în limba română. Prin urmare, mijloacele situative, gramaticale şi lexicale, adică timpurile verbale cu cele trei perspective ale lor (simple, compuse, supracompuse), adverbele şi locuţiunile verbale şi factorii situaţionali formează un tot, un sistem, determinînd împreună sau izolat raporturile temporale stabilite între interlocutorii comunicării şi faptele enunţate ale realităţii materiale sau gîndite. Din această perspectivă mai largă, vom analiza în continuare apariţia şi dezvoltarea timpurilor supracompuse din română.

---

[9] Cf. G. Guillaume, *op. cit.*, p. 205—206 ; idem, *Théorie des auxiliaires et examen des faits connexes*, în vol. *Langage et science du langage*, Paris — Quebec, 1964, p. 73—85.

[10] Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 93—96.

[11] Cf. Harald Weinrich, *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, Stuttgart — Berlin — Köln — Mainz, 1974, p. 42—104.

[12] În grupa timpurilor narative, H. Weinrich pune perfectul simplu, imperfectul, mai mult ca perfectul, condiționalul (prezent și perfect), perfectul anterior, iar în grupa timpurilor „lumii comentate" perfectul compus, prezentul, viitorul I și II (imediat și anterior), cf. *op. cit.*, p. 57—58.

[13] Termenul îi aparține lui E. Coseriu, *op. cit.*, p. 96 (*Tertiäre Perspektive*).

[14] Cf. W. Dietrich, *op. cit.*, p. 133—154 ; A. Klum, *Verbe et adverbe*, Uppsala, 1961 ; J. Klare, *Texte, temps chronologique et temps verbaux*, „Beiträge zur romanischen Philologie", XVIII, 1979, Heft 1, p. 117—119.

2. Principiul teoretic coserian, după care un sistem lingvistic nu este un sistem de „cosas hechos“, ci un sistem tehnic de „modos de hacer“, de *posibilităţi funcţionale*[15], în parte realizat, în parte realizabil, sau care urmează să se realizeze, implică principiul metodologic al *descrierii dinamice* : descrierea efectivă a unui sistem funcţional nu trebuie să aibă în vedere doar sistemul realizat într-un moment determinat, ci trebuie mers mai departe, prezentînd *sistemele parţiale*, posibilităţile în parte realizate, în care „căsuţele goale“ sînt mai numeroase decît cele ocupate. Este vorba de sistemele *marginale* sau *complementare*, nestabilizate încă la un moment dat sau numai parţial stabilizate. Aceste sisteme marginale, în mare parte defective, sînt în strînsă relaţie cu schimbările petrecute în sistemele *fundamentale*, realizate integral în paradigme. De multe ori, schimbările petrecute în *punctele slabe* ale sistemelor fundamentale duc la apariţia unor sisteme complementare, elementele acestora din urmă preluînd funcţia elementelor caduce din sistemele fundamentale.

2.1. Perfectul simplu indicativ a fost încă din primele faze ale limbii române, în special, şi ale limbilor romanice, în general, un *punct slab* în sistemul fundamental verbo-temporal. Prezentînd forme tari şi forme slabe, forme sigmatice şi asigmatice, forme cu reduplicare etc., deci o mulţime de contraste în sistem, perfectul simplu este din ce în ce mai mult concurat de perfectul compus chiar în funcţia sa proprie de preterit, de timp exprimînd o acţiune trecută încheiată, punctuală, fără relaţie cu prezentul. De fapt, şi din punct de vedere funcţional, perfectul simplu era slab integrat în sistemul timpurilor simple : el era singurul timp simplu care exprima o acţiune punctuală, încheiată, (fiind deci un *accompli*, spre deosebire de prezent indicativ, conjunctiv, imperfect, infinitiv prezent care sînt *non-accompli*). Prin înlocuirea perfectului simplu, timp al „lumii narate“, cu perfectul compus, timp al „lumii comentate“, se produce o mutaţie în perspectiva locuţională : perfectul compus devine din ce în ce mai mult un perfect fără relaţie cu prezentul, pe care-l încorporează în structura sa prin auxiliar, el ajunge dintr-un *prezent de memorie*[16], un *preterit*, lăsînd un loc gol în sistemul funcţional din care provenea, anume sistemul temporal al „lumii comentate“ şi al timpurilor raportate la prezent. Astfel încît, prin dispariţia perfectului simplu din unele regiuni ale Romaniei, nu preteritul este cel care dispare, el îşi schimbă numai forma materială, simplă, cu una compusă (*zise>a zis*), dar esenţa, adică valoarea funcţională şi ontică, este menţinută, aşa cum bine remarcă L. Foulet : „S'il est un temps qui se perde, s'est le parfait, qui s'use vite et s'évanouit parfois pour long temps“ [17]. Tendinţa care urmează acestei schimbări este de a umple locul gol rămas în sistemul temporal al „lumii comentate“ printr-o formaţie adecvată, de „a doua generaţie“, care să încorporeze elementele vechiului perfect compus (*a zis*) devenit preterit în naraţiuni, dar care să includă şi ideea de perfect raportat la prezent. Soluţia este găsită combinînd ingenios perfectul lui *a fi* cu participiul trecut (*a fost zis*), de unde rezultă un *perfect supracompus*, timp al „lumii comentate“, care are avantajul de a putea exprima atît ideea de *perfect*, cît şi aceea de *anterioritate* în trecut sau *preanterioritate* (Vorvergangenheit) sub aspectul *îndeplinirii* sau *încheierii* acţiunii.

---

[15] Cf. E. Coseriu, *El aspecto verbal perifrástico en griego antico*, în *Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos*, Madrid, 1969, p. 93.

[16] Denumirea îi aparţine lui G. Guillaume, *Temps et verbe*, p. 28.

[17] Cf. L. Foulet, *op. cit.*, p. 251.

Marcînd anterioritatea în trecut, precum şi *perfectivitatea*, forma supracompusă *am fost cîntat* este şi o veritabilă formă de mai mult ca perfect, care concurează, în special în zonele din care perfectul simplu a dispărut, vechea formă de mai mult ca perfect sintetic (*cîntasem*), sau forma de perfect anterior de tipul *fu venit* (= veni).

Cu alte cuvinte, o dată cu limitarea întrebuinţării perfectului simplu şi a mai mult ca perfectului sintetic, format din tema perfectului latin, şi o dată cu înlocuirea perfectului simplu prin perfectul compus, limba română nu mai are la dispoziţie alte forme din sistemul fundamental pentru a exprima în „universul comentat“ şi „narat“ nuanţele de sens exprimate de vechile forme. Pentru a umple acest gol, apar alături de formele simple şi compuse, *formele supracompuse*.

Prin urmare, există o interdependenţă între limitarea întrebuinţării perfectului simplu şi a mai mult ca perfectului sintetic (*cîntasem*), dispariţia lor totală din unele regiuni şi apariţia şi dezvoltarea formelor supracompuse. De cînd datează primele forme supracompuse de perfect indicativ sau de mai mult ca perfect ?

3. Cercetînd cele mai vechi texte româneşti, se poate uşor constata că formele supracompuse de tipul *am fost cîntat* se întîlnesc încă din secolul al XVI-lea, atît în textele traduse, cît şi în cele netraduse (documente, scrisori, inscripţii) :

> Scriu şi mărturisescu cu cest zapis al meu cum *am fost cumpărat* o parte de ocină din sat din Brăhăşeşti, de unde *au fost şezînd* Cudrea (1577, Brăhăşeşti, Galaţi, DÎR, 154) ; pre alţii i-*eu fost vătămat* (= i-au vătămat ; 1587, Braşov, DÎR, 203) ; Alta : pohtim păntru ţinuturile ce au fost mai dennainte vreame de moşie şi de ţinutul hotarălor cestor 2 ţări, de ţara Ardealului şi de Ţara Rumânească şi le-*au fost luat* turcii (= le-au luat ; 1600, Transilvania, DÎR, 131, 133) ; Dece să cauţ să apuci pre Nica vistiarlul să-l juri pre ivinghilie cum n-au pus el acel bir în Cordun, ce l-*au* fost pus (= l-au pus) crăstătorii den samă (1600, Transilvania, DÎR, 138) ; Şi pre aceea vreme *au fost îmblat* (= a umblat) galbenul cîte 140. Şi *au fost dat* (= au dat) galbeni de toţi 93 (1600, Bălgrad, DÎR, 144) ; Iară, cum *au fost trimes* mărila lui solul, pre Tarnoschi Andreiaş, noi sîntem gata a sluji cu mare pace mărlei lui şi ţărli (1600, Moldova, DÎR, 143) etc.

Exemplele citate, la care se pot adăuga multe altele, au fost selectate din documentele din Transilvania şi Moldova, regiuni în care perfectul simplu, timp al „lumii narate“, începuse să fie înlocuit prin perfectul compus, timp al „lumii comentate“. Acesta, la rîndul său, în naraţiuni — cum este cazul contextelor date mai sus — este înlocuit cu perfectul supracompus de tipul *am fost cumpărat*, mai potrivit situaţiei comunicative, căci este timp al „lumii narate“, exprimînd în acelaşi timp un fapt împlinit, punctual, deci o preanterioritate faţă de ceea ce se exprimă prin perfectul compus. În toate exemplele de mai sus, formele supracompuse exprimă o valoare care nu este nici de perfect compus, nici de mai mult ca perfect (care avea două forme, una sintetică, *cumpărase*, și alta compusă de tipul *era cumpărat*, cu imperfectul verbului *a fi* și participiul verbului de bază : *era venrilu* CV, 43^{r}/7; *era vădzutu* CV, 23^{r}/8 etc). Este vorba de valoarea de preterit exprimată într-o fază mai veche în regiunile menționate de perfectul simplu și menținută pînă astăzi în unele zone (Oltenia, Banat, Crișana). Menționăm că în documentele particulare din Oltenia și Muntenia perfectul supracompus de tipul *am fost cumpărat* apare extrem de rar. Pentru secolul al XVI-lea, am găsit un singur exemplu, în comparație cu mulțimea de atestări prezente în documentele din Moldova și Transilvania :

> Mihaiu vodă cîți săraci *au fost scăpat* (=au scăpat) mai denainte vreame den robiia turcilor și a tătarilor, de-atunce pînă acumu în toate lunile au băgat pre acei săraci și le-au luat în toate lunile po 15 talere pînă au perit țara de tot și s-au pustiit (1599, Tîrgoviște DÎR, 111).

Spre deosebire de textele netraduse, textele traduse folosesc frecvent perfectul simplu, care redă de cele mai multe ori aoristul slav. De aceea, tendința de a înlocui perfectul simplu prin cel compus, iar pe acesta, în narațiuni, prin cel supracompus *(am fost cîntat)*, este mai greu de observat, deși ea este prezentă :

> Că e dzisă din leage să se tacă nu numai ce poruncita împărătească și fapta săborului tuturor *au spus* (în textul slav corespunzător apare aoristul сказашѧ, RL, Moldova, 1581, 265^{r}/2).

Pe de altă parte, prin înlocuirea perfectului simplu din componența perfectului anterior de tipul *fu venit* (CPr, 17, 28), *pogorît fuseși* (TM, 81) prin perfectul compus, rezultă, de asemenea, o formă supracompusă *(ai fost venit, pogorît fost-ai)*, cu o valoare intermediară între perfectul simplu (preterit) și mai mult ca perfect, exprimînd o acțiune terminată, punctuală, neraportată la prezent.

3.1. O discuție specială comportă timpurile supracompuse trecute care în loc de participiu trecut au în componența lor un gerunziu. Se știe că perifrazele verbale cu un auxiliar și un participiu prezent activ sînt foarte frecvente în limba greacă veche, de unde au intrat în limba latină populară și apoi au fost moștenite, în mod diferențiat, de limbile romanice. Acestor perifraze le-au fost consacrate studii de detaliu de către E. Coseriu[18], W. Dietrich[19], J. W. Aerts[20] și alții. Exprimînd o acțiune durativă sau caracterul neîntrerupt al unui fenomen, construcțiile cu *esse + participiu activ prezent sau gerunziu în ablativ* erau frecvente în latina populară : „ita miserrimus *fui fugitando* ; si ipse *est ascedens* in caelos“ (C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară*, traducere de E. Tănase, Cluj, 1958, p. 66–67), „tunc in monte *erat* Darius *vociferando* et *congregando*“ (W. Dietrich, *op. cit.*, p. 306). Perifrazele cu *esse + ablativul gerunziului*, ca expresie a punctului de vedere al locutorului față de desfășurarea acțiunii *(Winkelschau*, după terminologia lui E. Coseriu[21],), absente în latina clasică, sînt împrumutate din greacă în epoca creștină de după secolul al II-lea e.n., cunosc o mare extindere în traducerile *Bibliei* și devin deosebit de frecvente în latina tîrzie. Româna le-a moștenit din latină, dar traducerile bisericești din greacă și slavă au reîntărit utilizarea construcțiilor în româna veche. Considerate greșit de unii cercetători ca fiind exclusiv de origine slavă în româna veche[22], construcțiile de tipul *fu mergînd*, *era mergînd* sînt moștenite din latină. Faptul că ele sînt *deosebit de frecvente* în textele traduse din slavă din secolul al XVI-lea (*fum veselindu-nă* PS, CP^1, 125/3 ; *fu ducîndu-se* CT, 139^r/11, 159^r/6, 14, *era ducîndu-se* CT, 178^r/10)[23] se poate explica prin influența slavă sau, indirect, grecească, dar proveniența lor este neîndoielnic din latina populară. De fapt, în limba slavă veche formația nu era o construcție vie, ci numai o reflectare a originalului grecesc, iar datele oferite de istoria limbii bulgare arată că participiul prezent activ nu mai era folosit încă din secolul al XII-lea, și că dispăruse complet din limbă după secolul al XIV-lea[24]. Ca dovadă pentru faptul că formele compuse cu gerunziul din textele românești vechi nu se datoresc numai construcțiilor similare din slava bisericească sau din greacă, se poate aduce prezența construcțiilor cu *a fi* + *gerunziul* numai în textul românesc, nu și în originalul slav sau grecesc : „*Eram* noi *mergînd* la rugă“ (CPr, 38, XVI, 16) — Быс же идѫщим на мл҃твȣ (KA, 38, 50/12) — εγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς τὴν προσευχήν (*ibid.*)[25].

---

[18] Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 93–116.

[19] Cf. W. Dietrich, *op. cit.*, p. 157–327.

[20] Cf. Johan Willem Aerts, *Periphrastica. An investigation into the use of* εἶναι *and* ἔχειν *as auxiliaries or pseudo-auxiliaries from Homer up to the present day*, Amsterdam, 1965, p. 5–118.

[21] Cf. E. Coseriu, *Das romanische Verbalsystem*, p. 100.

Pe de altă parte, frecvența construcțiilor de tipul *au fost mergînd*, *o fost mîncînd* în graiurile populare arată că ele nu sînt un rezultat al influenței slavei bisericești, care s-a manifestat numai în aspectul scris al limbii vechi.

De fapt, în lucrarea de față nu ne ocupăm de construcțiile compuse de tipul *eram mergînd*, *fui mergînd*, ci de cele supracompuse de tipul *am fost mergînd*, chiar dacă între ele există o strînsă interdependență. Construcțiile supracompuse sînt atestate în textele românești din secolul al XVI-lea atît în traduceri, cît și în scrieri originale (documente, însemnări, inscripții) :

> Adecă eu, Petrea Brahăș, scriu și mărturisesc cu cestu zapis al mieŭ cum am fost cumpărat o parte de ocină din sat din Brăhășești, de unde *au fost șezînd* Cudrea, din giumătate de sat a cincea parte (1577, Brăhășești — Galați, DÎR, 154) ; Popii *au fost avînd* oboroc (PO, 168/n.m) etc.

Întîlnite în special în texte provenind din zonele nordice (Moldova, Transilvania și zona Banat—Hunedoara), aceste forme supracompuse sînt dublete ale imperfectului în propoziții subordonate (care corespund formelor de perfect supracompus din propozițiile regente) și dublete ale perfectului compus în propoziții independente. Ele apar numai în narațiuni, fiind „metafore temporale“ ale „lumii narate“ și corespund formelor simple de tipul *fu șezînd*, *fu avînd* din textele provenite din regiunile sudice. Remarcăm cu această ocazie folosirea frecventă în narațiuni, la Coresi, ca forme de „al doilea plan“, corespunzînd perfectului simplu din „primul plan“, a formelor de tipul *fu șezînd*, înlocuite în textele nordice prin formele supracompuse de tipul *au fost șezînd* : „Și să sculă, după el merse și *fu șezînd* la masă“ (CT, 71^v/4). Cu alte cuvinte, una din explicațiile apariției frecvente a formelor supracompuse din textele nordice vechi și din graiurile nordice actuale este înlocuirea perfectului simplu din construcții de tipul *fu șezînd* cu perfectul compus, avînd ca rezultat forma supracompusă *au fost șezînd*. Este un caz clar în care forma compusă a dat naștere formei supracompuse prin tendința cunoscută de înlocuire a perfectului simplu cu perfectul compus.

---

[22] Cf. bibliografia problemei la Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 697.

[23] Cf. Ov. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 223.

[24] Vezi bibliografia problemei la Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 692.

[25] Pentru alte exemple, vezi Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 693—694.

Cînd s-a născut forma supracompusă ? Un răspuns precis nu se poate da, întrucît nu există texte anterioare secolului al XVI-lea. Data nașterii ei poate coincide, din punct de vedere teoretic, cu data limitării întrebuințării perfectului simplu și înlocuirii lui prin perfectul compus. Punctul de plecare putea fi chiar în latina populară cînd, așa cum s-a început să se înlocuiască *habui* prin *habeo habutum*, se putea înlocui, firește, *fui fugitando* prin **habeo fu(s)tu fugitando* (>rom. *am fost fugind*). Singura dificultate constă în faptul că în dialectele din sudul Dunării nu sînt semnalate forme supracompuse de tipul *am fost fugind*, astfel încît comparația nu ne permite a postula existența acestor forme în „româna primitivă". Această situație nu este însă și o dovadă a caracterului lor recent, dacă ne gîndim la faptul că dialectele aromân și meglenoromân au conservat uzul perfectului simplu, neînlocuindu-l cu perfectul compus în „lumea narată". Cert este că, deși nu posedăm exemple anterioare secolului al XVI-lea, posibilitatea existenței acestor forme în limba română comună nu ni se pare exclusă, cel puțin în unele regiuni.

Mai mult decît atît : considerăm că pornind de la construcțiile cu gerunziul însoțite de auxilarul *a fi* se poate explica una din particularitățile de bază ale timpurilor verbale supracompuse din limba română. Este vorba de faptul că, pe cînd limbile romanice occidentale construiesc timpurile supracompuse cu auxiliarul *habeo* sau *teneo* la un timp compus urmat de participiu, româna este singura limbă romanică care folosește auxiliarul *esse (fieri)* (cf. fr. *il a eu travaillé*; prov. *m'avès agu di*; *ne l'a agu fa*; cat. „Quan *he tingut* la porta *oberta* he mirat" ; sp. „*he tenido ovidados* estos asuntos" ; it. dial. „quandi i *han avi mangia*" [26], dar rom. *am fost mîncat)*. În privința acestei particularități a românei, majoritatea cercetătorilor a ajuns la concluzia că timpurile active (compuse și supracompuse) construite cu *a fi* s-au constituit mai tîrziu decît în celelalte limbi romanice, sub influența limbilor slave[27]. S-a pornit de la concordanța în formă și în conținut a timpurilor românești cu *a fi* cu cele din slava bisericească și de la faptul că unele dintre aceste timpuri (ca de pildă, conjunctivul perfect sau viitorul anterior) sînt rare în limbajul popular. De aici convingerea falsă, criticată de noi cu alt prilej[28], că, întrucît „limba română literară s-a dezvoltat în climatul cultural slav, într-un moment cînd formațiile modale și aspectuale cu *a fi* erau numeroase", timpurile cu auxiliarul *a fi* ar fi un „calc" după slavă[29]. S-a arătat mai sus că formațiile aspectuale cu *a fi + gerunziul* sînt în primul rînd de origine latină și că în slava veche ele nu erau vii, ci preluări din greacă prin traducerile bisericești. Ceea ce dorim să subliniem aici este faptul că formațiile cu *a fi urmate sau precedate de*

---

[26] Cf. A. Šistak, *op. cit.*, p. 302–306.

[27] Vezi discuția la C. Frâncu, *Conjunctivul perfect românesc. Privire diacronică*, SCL, XXI, nr. 2, 1970, p. 207 (unde se dă și bibliografia problemei).

[28] *Ibid.*, p. 207–208.

[29] Cf. Iorgu Iordan și Maria Manoliu, *Introducere în lingviszica romanică*, București, 1965, p. 191.

gerunziu au putut fi un model şi pentru formaţiile supracompuse în care *a fi* nu era urmat sau precedat de gerunziu, ci de participiu trecut (*au fost cîntat*, pentru **am avut cîntat* — cf. fr. *il a eu chanté* —, după *au fost cîntînd*, din mai vechiul *fu cîntînd*<lat. pop. *fuit cantando*). Apropierea construcţiilor supracompuse de tipul *au fost cîntat* de construcţiile de tipul *au fost cîntînd* era o *analogie necesară* vizînd simetria sistemului semiologic, iar pe plan funcţional realizarea opoziţiei *terminativ* — *durativ* (= non-terminativ), care caracterizează opoziţia dintre gerunziu şi participiul trecut. De fapt, întregul sistem semiologic al timpurilor compuse este bazat pe această opoziţie.

3.2. Astfel, odată creat, paralelismul construcţiilor supracompuse cu gerunziul şi cu participiul s-a extins şi la viitorul anterior (*va fi cîntînd* — *va fi cîntat*), la condiţionalul perfect (*are fi cîntînd* — *are fi cîntat*) şi la conjunctivul compus (*să fie cîntînd* — *să fie cîntat*)[30], timpuri care au căpătat ulterior şi valoarea de *prezumtiv*.

Absente din dialectele aromân şi meglenoromân şi cele mai multe dintre ele din dialectul istroromân (unde singura formă cristalizată supracompusă pare a fi cea de restrictiv trecut, de tipul *reş fi aflot* din Jeiăni[31]), aceste forme caracterizează dialectul dacoromân.

Ele sînt bine atestate încă din primele texte româneşti, atît în traduceri, cît şi în documente:

Viitor supracompus: Şi popa cela ce-i *va hi cununat* şi-i *va hi ştiind*, se-l leapede (RL, $258^r/7$); Şi ceia ce *vor hi făcuţi* aceasta, se-i oprească de besearecă (RL, $258^r/3-4$); Adevăr grăiesc voao, unde se *va fi mărturisind* Evanghelia aceasta prespre toată lumea (CT, $58^r/3-4$); *nu va fi aşteptînd* (CBr., $54^v/10$); *fi-va fapt* (CBr., 294/7); *veţi fi intrat* (CBr., $94^r/1$); Şi cînd *vor fi dzicînd* voao feciorii voştri (PO, 217/15); de *veţi fi făcut* voi vreo tocmeală cu împăratul, mai nainte pînă va veni această poruncă aciia la voi (1600, Transilvania, DÎR, 126); de *va fi făcut* vro răutate, încă *să fie perit* cu judecată (1599, Transilvania, DÎR, 120); *voi fi arătînd* (PO, 261/2); *va fi împungînd* (PO, 249/15); Şi să va tîmpla cum Faraon pre voi *va fi chemînd* şi *va fi zicînd* aceasta: ce iaste viiaţa aceasta (PO, 165/14—15); Cine robul său au slujnica *fi*-l *va bătînd* cu toiagul, cum în mînă-i *va fi murind* să se bîntuiască (PO, 248/16); *va fi luat* (CC^2, 95); să *veţi hi îmblîndu* în tocămealele meale şi *veţi fi socotindu* porăncele meale, da-voiu voao ploaie (CB, I, 7) etc.

Condiţional supracompus: Şi cînd *ară fi crescînd* foametea în tot pămîntul, deşchise Iosif jitniţele de pretutindinilea (PO, 145/11 — 12); o, iudei, după cuvîntu amu *fire-aşi ascultîndu* voi (CV, $1^r/2-3$); Aceasta să ştiţi că de *ară fi ştiund* domnul caseei în ce ceas Domnul va veni, priveghea-ară şi n-*ară fi lăsat* să-i sape casa lui (CT, $148^v/1-4$); Iarră de va fi cumva vro muiare logodită tătîne-mieu, apoi şi se *n-are fi dzăcut* cu nusa, nu poci a mă însura cu nusa (RL, $230^r/1-2$); Chizeaş voiu fi eu derept el, den mîna mea aşteaptă pre el, să nu-l voiu aduce şi ţie nu-l voiu da adevăr, vinovat să fiu înaintea ta pînă în viiaţa mea, că să această treabă n-ară fi, pînă acmu adoară încă *am fi veniţi* (PO, 151/22—26); Cînd această veaste în casa lui Faraon *ară fi sosind*, cum fraţii luii Iosif *ară fi veniţi*, plăcu lui Faraon (PO, 161/3); derept însă nu numai aceaea care *ară fi înapoi rămas...*, ce încă de acum înnainte încă cu tot ajutorul va fi (1600, Transilvania, DÎR, 135) etc.[32].

Prima observaţie care se impune în urma enumerării acestor exemple este că, în ciuda celor afirmate pînă în prezent că viitorul anterior şi condiţionalul perfect nu primiseră încă în limba din secolul al XVI-lea valoarea de

---

[30] Spre deosebire de toate celelalte forme discutate, formele de tipul *să fie cîntînd*, *să fie cîntat*, de conjunctiv (cu sau fără valoare de prezumtiv), nu sînt *supracompuse*, ci numai *compuse*, căci auxiliarul din componenţa lor nu este el însuşi compus (cf. definiţia lui L. Tesnière citată mai sus). În felul acesta, formele menţionate introduc o asimetrie în sistemul timpurilor compuse şi supracompuse (vezi mai jos §**6.3.**).

[31] Cf. S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, vol. II, Bucureşti, 1926, p. 184.

[32] Pentru atestări cu perfectul conjunctivului, vezi C. Frâncu, *op. cit.*, p. 208 şi urm.

prezumtiv[33], această valoare este deja evidentă (de pildă, în primele trei exemple) şi, fireşte, ea se va întări în secolele următoare. Atît formele de viitor anterior, cît şi cele de condiţional (din primele exemple din fiecare categorie) exprimă o acţiune *reală*, dar *presupusă* de protagonistul procesului enunţării, adică de locutor, fiind veritabile forme de prezumtiv. Este vorba de fenomenul de *sinapsă* (fr. *synapse*, termen frecvent în lingvistica guillaumeiană[34]) semiologică : exprimarea, sub acelaşi semn, a două categorii diferite şi, mai general, a două semnificate de virtualitate diferite. Sinapsa, unul din cele mai importante fenomene din lingvistica istorică, clarifică multe probleme de morfologie, considerate pînă acum a se datora hazardului, căci ea relevă raporturile secrete care există între elementele sistemului. Evoluţia unei limbi, ca sistem de semne, constă din transformările suferite de categoriile ei, adică de clasele de forme cu anumite funcţii gramaticale. Există două specii de transformări, diferite prin natura lor şi cu efecte distincte[35] : 1) transformări inovatoare, caracterizate prin apariţia sau dispariţia unor clase formale şi care modifică efectiv categoriile vii, şi 2) transformări conservatoare, caracterizate prin înlocuirea unor categorii morfematice prin altele, în mod special prin înlocuirea unor categorii sintetice prin categorii analitice, perifrastice. Un exemplu concludent în acest sens am semnalat mai sus : înlocuirea perfectului simplu prin perfectul compus, iar a acestuia prin perfectul supracompus. Un alt exemplu, legat de problema apariţiei *modului prezumtiv* şi a altor forme supracompuse, este înlocuirea condiţionalului sintetic de tipul *cîntare, cîntaru* „aş cînta“ cu forme analitice, compuse şi supracompuse.

După cum este cunoscut, în limba secolului al XVI-lea condiţionalul simplu de tipul *cantare, cantaru*, succesor al perfectului conjunctiv latin sau al viitorului anterior (*cantavero, cantaverim*), se mai menţine încă, dar numai în subordonate condiţionale (fiind însoţit de *se, să*, extrem de rar de *dacă*)[36], avînd valoare de viitor ipotetic : „Se nu *vă întoarsetu*, arma sa va ascuţi“ (PS, 10/3), „*Se* nu *lăcuire* aceştea în corabie, voi a vă mîntui nu puteţi“ (CV, 40^{r}/12—14), „*să* nu *fure* tu aciia în corabie, voi a vă spăsi nu puteţi“ (CPr., 134/17—18) etc. Prin această distribuţie limitată a sa (numai în propoziţii ipotetice), condiţionalul în *-re-* se distinge de alte tipuri de condiţional compus sau supracompus care sînt înregistrate în textele vechi (*aş cînta, vrea cînta, am vrut cînta, aş fi cîntînd, aş fi cîntat*), capabile de a constitui nucleul a tot felul de propoziţii[37]. De asemenea, prin această distribuţie el se distinge de condiţionalul din alte limbi romanice (je *chantererais*), care nu apare normal după *si/se* ipotetic, precum şi de viitorul indicativ românesc (*voi cînta*), care apărea în alte tipuri de propoziţii şi în subordonate ipotetice introduse prin *de*, dar foarte rar cu *să*, fiind deci aproape în *distribuţie complementară* cu acesta. Formele în *-re-* sînt supuse *presiunii*, atît din partea viitorului indicativ, cu care se apropia prin valoarea sa de viitor (ipotetic), cît și din partea condiționalului compus de tipul *aș cînta*, care prezenta avantajul de a exprima eventualul sau irealul (prezentului sau al viitorului). De fapt, textele din secolul al XVI-lea reflectă concurența suferită de condiționalul simplu în *-re-* din partea formelor analitice (mai ales în textele sudice această concurență este evidentă). De pildă, condiționalului *se întoarsetu* (PS, 10/3) îi corespunde în CP viitorul : „Să nu *vă veți întoarce* arma sa va ascuți" (CP^1, 9^r/16 ; în CP^2 : *de nu vă veți întoarce*). Înlocuirea este prezentă și în cazul unor versiuni ulterioare ale textelor coresiene : „*Să suire* în ceriu, tu ești aciia, *să deștinsere* în iad, aciia ești" (CP^1, 265^v/16 ; CXXXVIII, 8) — „*Să voiu sui* în ceriu, tu ești aciia, *să aș deștinge* în iad, aciia ești" (CP^2, 265^r/16 ; CXXXIII, 8) etc.

---

[33] Cf. Elena Slave, *Prezumtivul*, SG, II, p. 53—60 ; Ov. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 227 ; Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 254—261.

[34] Cf. R. Valin, *Problématique du changement linguistique et psychosystématique du langage*, „Travaux de linguistique et de littérature“, XVIII, 1, Strasbourg, 1980, p. 253, 260.

[35] Cf. E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, II, p. 164.

[36] Cf. Ov. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 229 ; Povl Skårup, *Les conditionnels du vieux daco-roumain*, „(Pré) publications forskning og undervisning ved Romansk Institut Aarhus Universitet“, nr. 78, decembrie 1982, p. 16—27.

[37] Cf. P. Skårup, *op. cit.*, p. 27.

În urma acestei concurențe, condiționalul în *-re-* își limitează din ce în ce mai mult întrebuințarea, dispărînd total din texte în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Locul lui este luat de condiționalul de tipul *aș merge*, mai extins din punct de vedere distributiv, mai bogat din punct de vedere valoric (putînd exprima eventualitatea sau irealitatea), mai regulat și mai expresiv, ca orice formă analitică, în comparație cu una sintetică. Locul lăsat gol în urma acestei mutații este luat în „lumea narată" de formația supracompusă *ar fi mergînd*, cea mai expresivă dintre toate formele de condițional menționate mai sus, căci avea avantajul de a exprima atît irealul sau eventualul (înglobate în forma auxiliarului de condițional compus), cît și pe acela de a limita sau a atenua veridicitatea sau validitatea celor exprimate („limitar la validez", cum spune H. Weinrich[38]). Este vorba de faptul că, într-o structură cu indicativul prezent, cînd punem un condițional, acesta exprimă deformarea și atenuarea adevărului, fraza își limitează valabilitatea ei, ca afirmație sau ca definiție, exprimîndu-se impresia, presupunerea, nehotărîrea. Timpul rezultat nu este nici al lumii narate, nici al celei comentate, pentru că nici nu narează, nici nu s-a transformat într-un timp al lumii comentate : este între ambele lumi și participă la exprimarea amîndurora, el fiind deci „el matiz de la validez limitado" [39].

În felul acesta, considerăm că geneza prezumtivului se află în „condiționalul informației ipotetice" [40], căci irealitatea și presupunerea locutorului își are originea în „migrația timpurilor" [41], în înlocuirea unora cu altele.

Prin crearea formelor exprimînd valabilitatea limitată, presupunerea — adică ceea ce se înțelege prin prezumtiv —, româna a recreat o opoziție care se pierduse în latina populară prin confuziile formale și ruinarea sistemului semiologic al perfectului din cadrul modului subjonctiv. Latina întrebuința subjonctivul în structuri condiționale care exprimau valabilitatea limitată, însă nu făcea distincție cu mijloace formale între *potențial* și *ireal* și întrebuința prezentul subjonctivului pentru irealul „prezentului" și imperfectul subjonctivului pentru irealul „perfectului". Față de un nelimitativ *si habes*, exista un limitativ *si habeas*, iar față de un nelimitativ

---

[38] Cf. H. Weinrich, *Estructura y función de los tiempos en el lenguaje*, Madrid, 1974, p. 193.

[39] *Ibid.*, p.139.

[40] Denumirea de „conditionnel de l'information hypothétique" a fost dată de P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris, 1960, p. 71. Acest condițional are valoarea lat. *dicitur* „se zice (că)..."

[41] Cf. W.E. Bull, *Time, Tense and the Verb*, Berkeley / Los Angeles, 1960, p. 60.

si habebas, exista un limitativ *si haberes*. Pe lîngă aceasta, latina și-a dezvoltat un sistem metaforic temporal[42]. Acest sistem s-a prăbușit în latina populară, cînd are loc confuzia formală dintre imperfectul subjonctivului *haberet* și infinitivul *habere*. Româna și alte limbi romanice nu mai pot moșteni, astfel, formele latine ale „valabilității limitate“, dar își creează, în mod diferit, prin mijloace analitice și la date diferite, un sistem adecvat pentru exprimarea acestei valori. Punctul de plecare îl oferă în română condiționalul, modul irealului, după care procedeul s-a extins și la viitorul anterior și la conjunctiv perfect (creîndu-se formele *va fi avînd, să fie avînd*, exprimînd prezentul, și formele *va fi avut, să fi avut*, pentru exprimarea perfectului, a presupunerii în trecut), date fiind afinitățile structurale și funcționale dintre aceste timpuri.

3.3. În locul participiului sau al gerunziului, româna veche și unele graiuri populare actuale din vest și nord-vest cunosc forme supracompuse cu infinitivul, de tipul *am vrut merge*, cu auxiliarul *a vrea* la perfectul compus, formă rezultată din înlocuirea imperfectului auxiliarului cu perfectul compus (*vrea merge / au vrut merge*). Atît forma compusă (cu imperfectul), cît și cea supracompusă (cu perfectul) sînt foarte frecvente în limba secolului al XVI-lea[43]: „să n-*au vrut spregice* Chiesariu“ (CV, 41^{v}/12), „Și aceasta dziseră : mai bine *am vrut muri* pentru mîna Domnului “ (PO, 231/7), *a vrut clădi* (PH, 113^{v}/2), în acest text tipul de condițional supracompus în discuție are cea mai mare frecvență dintre toate textele din secolul al XVI-lea), *au vrut părăsi* (CTd, 104^{v}/16), *au vrut milui* (CC^{2}, 105 ; la Coresi tipul supracompus este mai puțin frecvent decît în textele rotacizante și în cele din zona Banat — Hunedoara). Formelor supracompuse citate, deosebit de frecvente în textele nordice, le corespund forme compuse în textele sudice. De pildă, formei supracompuse din primul exemplu dat mai sus îi corespunde în pasajul cu același conținut din Coresi o formă compusă de perfect conjunctiv : „*să nu fie* la Chezar *menit*“ (CPr., 130/11). În urma concurenței altor forme, în primul rînd a condiționalului de tipul *aș fi cîntat*, care este folosit din ce în ce mai mult, forma de tipul *am vrut cînta*, deși deosebit de frecventă în secolul al XVI-lea, în special în textele nordice, este treptat scoasă din norma limbii literare, păstrîndu-se numai în vorbirea din Crișana, Maramureș și, izolat, în sudul Hunedoarei[44].

Pe de altă parte, tipul de condițional perfect *vrea cînta*, care avea dezavantajul de a exprima perfectul neavînd în componența sa nici un element terminativ, are tendința de a deveni supracompus, adăugîndu-se auxiliarul *fi* și înlocuindu-se infinitivul prin participiu, — formă deosebit de frecventă la Coresi și în alte texte sudice : „Că de n-ară fi lăsatu acelŭ nărodu cetățile sau casele și pren pustie să îmble, nu *vrea fi dobînditu* vindecare“ (CC^{2}, 261/28—30), „de *vrea fi mers* muierile și de *vrea fi zis*“ (CC^{2}, 140/2), „De ară fi fost Dumnezeu părintele vostru, *fi-vreați iubit mine*“ (CT, 203^{r}/10)[45]. Gerunziul în locul participiului se întîlnește rar : „Derep ce amu că de n-ați avea urîciune, *fi-vreați știind* să știți că și voi aceștii lumi deșartă vă priceștuiți și realelor ei“ (CC^2, 471/32—35). Intrînd în relații sintagmatice heteronexe cu condiționalul de tipul *ar fi mers, ar fi mergînd* și modelat după acesta, condiționalul de tipul *vrea fi dobîndit, vrea fi știind* suferă concurența primului și își restrînge treptat aria de circulație începînd cu primele decenii ale secolului al XVII-lea.

---

[42] Cf. H. Weinrich, *op. cit.*, p. 190.

[43] Pentru forma compusă, vezi atestările din Ov. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 230—231.

[44] Cf. I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 174.

[45] Pentru alte atestări, vezi Ov. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 231.

4. Materialul prezentat arată cum alături de timpurile simple și compuse se formează, pentru exprimarea anumitor nuanțe, forme supracompuse cu cîte trei elemente. Odată intrat în uz, modelul nu se oprește aici, ci merge mai departe, creîndu-se forme de *a treia generație*, cu cîte patru elemente verbale, de tipul *ar fi fost cîntat, vrea fi fost iubit, au vrut fi zis, aș fi fost cîntînd, vrea fi fost cîntînd* etc. Spre deosebire de formele supracompuse cu trei elemente, cele cu patru exprimă un recul mai accentuat în trecut, o preanterioritate față de anterioritatea exprimată de verbul regent :

De *ați fi fost crezut* lu Moisi, fi-vreați de-ați crede și mie (CT, 193^v/3—5 ; în textul latinesc acestei forme îi corespunde un imperfect subjonctiv : „Si enim *crederetis* Moysi, crederetis forsitam et mihi“) ; de *ară fi fost înțelegut*, n-ară fi răstignit pre Domnul (CPr., 387/20—22) ; și de *vrea fi fost iubit* acest tînăr pre vecinul său, fi-vrea împărțit tot cît avea (CC^2, 292/21—22) ; Iată că dentr-alalți ucenici despărți Domnulu pre Pătru. Că de vrea fi mers muierile și de vrea fi zis așa prost că „ne-ai zis noao să spunem apostoliloru numai“, iară Pătru *au vrut fi zis* că „eu m-am lepădatu și cu alați nu sîntu eu ucenicu lui de-acmu“ (CC^2, 140/1—5) ; Și cînd *am vrut fi sosiți* la sălaș și am vrut dezlega sacii, iată ai tuturor banii deasupra deplin în gura sacilor săi, derept aceaia iată iarăși i-am adus cu noi (PO, 153/10 — 13 ; în textul latinesc din Vetus Testamentum, formei supracompuse îi corespunde un conjunctiv mai mult ca perfect : „cum *venissemus* ad diversorium, aperuimus saccos nostros...“) ; Iată banii carii în sacii noștri desupra erau aflați, den pămîntul Cananului înapoi am adus ție, cum *am fi vrut furați* derept aceaia de la casa domnu-tău argint sau aur ? (PO, 155/27 — 156/1 — 5 ; în textul latinesc din VT apare construcția *furati simus* în locul formei supracompuse de condițional : „Pecuniam, quam invenimus in summitate saccorum, reportavimus ad te de terra Chanaan : et quomodo consequens est ut *furati simus* de domo domini tui aurum vel argentum ?“)[46].

Constatăm din exemplele date că formele de condițional dublu supracompus (cu patru elemente verbale) apar de obicei în propoziții subordonate condiționale sau temporale marcînd un recul în trecut, o preanterioritate (Vorverganagenheit) în raport cu acțiunea din regentă, fiind veritabile forme de *mai mult ca perfect condițional*. Termenul șochează, căci în gramaticile actuale, sincronice și diacronice, nu se vorbește nicăieri de un mai mult ca perfect condițional, dar acest fapt se datorește necercetării acestei forme, prezente în limba veche și în graiurile populare actuale. Firește, terminologia este tot atît de dificil (sau chiar mai dificil) de reformat ca ortografia, dar a nu face o distincție terminologică între forme simplu supracompuse de condițional și forme dublu supracompuse (*ar fi cîntat — ar fi fost cîntat*) înseamnă a nu ține seama de valoarea lor temporalo-aspectuală, aceea de a exprima anterioritatea, respectiv preanterioritatea.

În același timp, remarcăm unele diferențe structurale între formele supracompuse din scrierile lui Coresi și cele din *Palia* de la Orăștie : în primele apare condiționalul de tipul *vrea fi fost* (curent la Coresi) sau cel de tipul *ar fi fost* care precede participiul, în *Palia*, condiționalul de tipul *au vrut fi + participiu*. Formația proprie PO apare o singură dată la Coresi : *au vrut fi zis* (CC^2, 140/4—5). Aceste diferențe se explică prin preferința celor două variante literare vechi (muntenească și bănățean-hunedoreană), reprezentate de textele respective, pentru un tip sau altul de condițional perfect.

---

[46] Cf. și P. Skårup, *op. cit.*, p. 50.

4.1. Corespunzătoare formațiilor citate mai sus sînt formațiile cu gerunziu, folosite pentru a marca tot o preanterioritate, dar nu terminativă, ci durativă, față de acțiunea din regentă :

> De *ară fi* amu *fost fiind* pre pămînt, n-ară fi fost preot (CPr., 553/2–4) ; de *ați fi fost* den lume *fiind*, lumea vre-ară fi iubit (CC^2, 467/7–8 ; 469/27–28) ; Să *am vrut fi fiind* în zilele părinților noștri, *n-am vrut fi fiind* lor soți în sîngele părinților (CT, 51^r/12–13).

Remarcăm în ultimul exemplu folosirea concordantă atît în condițională, cît și în regentă, a condiționalului dublu supracompus, cele două acțiuni fiind concomitente.

Deși aceste forme nu s-au păstrat în limba literară modernă, ele sînt foarte importante atît pentru studierea posibilităților limbii române, cît și pentru evoluția normelor limbii literare, întrucît anticipă construcțiile similare din cronici și în special din scrierile lui D. Cantemir, unde sînt deosebit de frecvente. De asemenea, ele constituie puncte de referință pentru vechimea construcțiilor de același fel din unele graiuri actuale. Firește, în secolul al XVI-lea sistemul formelor supracompuse cu patru elemente verbale era în faza incipientă, spre deosebire de cel cu trei elemente, bine atestat la majoritatea persoanelor, și mai vechi, probabil cu cîteva secole, în tot cazul după despărțirea dialectelor aromân și meglenoromân de trunchiul comun. Formele supracompuse din *a treia generație* se folosesc în narațiuni, reprezentînd „lumea narată“, în special la persoana a III-a, mai rar la persoana I. Ca metafore temporale, adică prin transferarea din universul narat în cel comentat, se folosesc rar aceste forme, în special la persoana a II-a, specifică discursului comentat. În ambele situații, limitarea valabilității adevărului exprimat în regentă, rezerva locutorului cu privire la cele narate sau comentate sînt vizibile.

5. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea asistăm la următoarele transformări în sistemul timpurilor supracompuse cu trei sau cu patru elemente verbale din generația a doua și a treia :

5.1. Formele de tipul *am fost cîntat* își precizează din ce în ce mai mult valoarea de *mai mult ca perfect*, exprimînd reculul în trecut, preanterioritatea în propoziții subordonate (temporale, condiționale etc.), folosindu-se frecvent mai ales în textele reprezentînd graiurile nordice sau variantele literare nordice. Tot în aceste texte, ele pot să apară și în propoziții independente în narațiuni, în locul perfectului simplu, marcînd reculul în trecut și avînd valoare de perfect compus, timp care a înlocuit în regiunile nordice perfectul simplu. Relațiile contextuale cu perfectul compus sînt evidente într-un exemplu ca următorul: „Deaci Ursul au strîns pre Ștefan să-i plătească acei patru zloți, ce-au dat printru dînsu. Eară Ștefan *au fost* cumpărat (= a cumpărat) o iapă dirept 3 florinț“ (1720–1721, 1624–1625, Cîmpulung, Bucovina, SB, 92). Valoarea de perfect, neluată, în general, în considerație în literatura de specialitate sau confundată cu cea de mai mult ca perfect, este deosebit de bine reprezentată în cronicile, cărțile populare și documentele oficiale și particulare din Moldova și Transilvania de nord și de est: “Și încă aceste sate a dumisale și țigani și giumătate din locul casii din Iași le-*au fost luat* domniia sa Mihai vodă cu strîmbătate și le-*au fost dat* unora și altora“ (1727, Iași, DRA, II, 163) ; „Și *au fost giudecat* mărie sa vodă ca să giure șesă oameni" (1723, Iași, DRA, II, 144). Spre deosebire de perfectul compus *au judecat*, forma *au fost judecat* îndepărtează retrospectiv acțiunea de perspectiva locutorului. Este vorba de o nuanță pe care limba literară modernă, respingînd forma supracompusă de tipul *au fost judecat*, nu o mai posedă.

În ceea ce privește valoarea de mai mult ca perfect a formei citate, aceasta este evidentă în subordonate prin relația stabilită cu verbul regent: „Și mai dzisă cum au vinit la Luna di i-au furat și un copil, carili *au fost crescut* (= crescuse) Irimie de mic" (1706, Iași, DRA, II, 113). Uneori mai mult ca perfectul supracompus și cel sintetic apar în aceeași frază în propoziții subordonate coordonate: „că i-am făcut un zapis la mîna lui Toader de l-*am fost iertat* cînd am pribegit în țara leșească și-l *iertasăm* cu această tocmeală, ca să mă slujească la nevoia mea" (1701, Iași, DRA, II, 93).

Neselectată în normele limbii literare moderne, în ciuda frecvenței sale întrebuințări în textele vechi din regiunile nordice[47] și în graiurile populare actuale din Moldova, Transilvania, Banat, Maramureș, Crișana (cf. ALR, s.n., vol. VII, h. 2017, 2018, 2019, 2020), forma de tipul *au fost cîntat*, absentă din dialectele sud-dunărene, corespunde tendinței spre analitism a limbii române și are toate șansele să se extindă, concurînd mai mult ca perfectul sintetic (*cîntase*).

5.2. O situație asemănătoare o are forma de tipul *au fost cîntînd* cu valoare de imperfect, adecvată „lumii narate" și reliefînd al doilea plan al discursului narativ. Ea este deosebit de frecventă în marea majoritate a textelor narative din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, în special nordice, dar și în multe texte sudice (cronici, cărți populare, documente particulare):

> Să mărturisească cum l-au văzut bînd într-acea (d)zi și cum *au fost borind* și *au fost făcînd* toate nebuniile (PM, 265, IL, 265); zic unii că *au fost trăgînd* nădejde de domnie și Diacul spătariu (RP, 111); *au fost umblînd* (U, 214); *s-au fost gătind* (1728, Craiova, Iorga, *Scrisori de neguslori*, 110); *s-au fost hrănind* de cînd *au fost țiind* satul (1671, Bîrlad, DB, I, 211); *au fost mergînd* (1770, Ardeal, Iorga, *Acte românești din Ardeal*, 269); n-*au fost știind* (*ib.*, 269); *au fost dzicînd* (N, 279); le-*au fost dînd* plocon (C. Căpitanul-Filipescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, ediție de N. Iorga, București, 1902, p. 13); trei vecini ai noștri din sat, carei s-au dus de s-au așezat în Cîmpu Lungu și i-*au fost trăgînd* la Pășcani, dumneei Ileana, stolniceasa (1701, Moldova, DRA, II, 94); au ieșit oamenii la un locu largu ce iaste în Țaringrad de s-*au fost strîngînd* oamenii cu cai buni cine *au fost avînd* și *au fost alergînd* cu caii; și i-*au fost giucînd* cum le era obîcina (ms. 4793 din BA, Moldova, prima jumătate a secolului al XVIII-lea, 217); Zic că acea porîmbiță *au fost șezînd* lîngă un zid și la vremea secerei secera oamenii grîu. Porîmbița tot *au fost îmblînd* după secerători și strîngea și mînca grîu (1703, Brașov, din ms. 1436 din BA, f. 100); Așa cetim în cartea lui cum, cînd s-ară fi fost uspătînd feciorii lui Iov în casa născutului dintîiu, atunci slugile lui *au fost arînd* cu boii și asinii *au fost păscînd* în loc de pășune (ZSA, 26^{v}) etc.

Aceste exemple, la care se pot adăuga numeroase altele, probează răspîndirea deosebită a formei supracompuse în texte din diferite regiuni dacoromâne. Dacă forma ar fi fost un calc după slava bisericească, cum s-a afirmat, nu s-ar mai putea explica frecvența ei în textele din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, cînd influența originalelor slavone scade foarte mult în intensitate sau este chiar nulă, și mai ales prezența masivă a construcției în documentele particulare, în special din zonele nordice. Folosit eliptic, aproape numai la persoana a III-a şi numai în discursul narativ, ca timp al „lumii narate“ şi ca „fundal“ al descrierii sau naraţiei, imperfectul supracompus intră în relaţii paradigmatice şi sintagmatice cu imperfectul simplu, utilizat nu numai la persoana a III-a, ci cu întreaga sa paradigmă, precum şi cu perfectul compus şi cu cel supracompus în textele nordice (cf. exemplul citat mai sus din ms. 4 793), timpuri care se folosesc pentru reliefarea primului plan al naraţiunii. Opoziţia stabilită de H. Weinrich : *Tempus des Hintergrunds* (imperfectul) — *Tempus des Vordergrunds* (preteritul—iar în română, prin înlocuirea perfectului simplu cu cel compus, în special acesta din urmă)[48] este deosebit de utilă pentru explicarea folosirii formei în discuţie în diferite părţi ale unui text narativ (cronici, documente, cărţi populare cu caracter narativ), deoarece, aşa cum am arătat, alegerea timpurilor este legată de perspectiva locutorială, de situaţia comunicării. Spre deosebire de imperfectul simplu, care exprimă o acţiune trecută neterminată în momentul vorbirii, imperfectul supracompus are aceeaşi semnificaţie de bază, dar şi avantajul de a proiecta mai mult în trecut acţiunea, exprimînd deci o preanterioritate faţă de cea exprimată de imperfectul simplu. În felul acesta, optica retrospectivă a locutorului se lărgeşte iar urmarea este o detaşare a acestuia de cele narate, deci o atenuare a valabilităţii celor narate. De aici, nuanţa de *prezumtiv* pe care o are forma supracompusă de tipul *au fost şezînd* (= *ar fi şezînd*) din exemplul dat mai sus din ms. 1 436, precum şi în multe altele.

---

[47] Cu valoare de mai mult ca perfect, forma supracompusă apare și în documentele muntenești: „acel rumân ce *am fost omorît* eu" (1709, Mănăstirea Tismana, DRA, I, 228), *a fost mers* (1702, București, DRA, I, 197), *am fost făcut* (1701, Craiova, DRA, I, 188) etc. Deci, forma supracompusă avea o extensiune mai mare ca astăzi în limba veche.

Din acest motiv, considerăm că dacă în gramatica actuală se delimitează un mod al presupunerii, modul *prezumtiv*, el nu trebuie să cuprindă numai formele de prezent şi de perfect (formate pe baza viitorului anterior, conjunctivului perfect sau condiţionalului perfect), ci şi forme de imperfect, cum este cea discutată mai sus[49].

Forma supracompusă de tipul *au fost avînd* este folosită astăzi cu valoarea şi funcţia delimitată mai sus în multe graiuri populare (Haţeg — Hunedoara, Transilvania de nord şi de est, Maramureş, o parte din Banat şi Crişana). Din păcate, răspîndirea exactă a acestei forme nu se poate afla din ALR, întrucît chestionarul ALR I şi II nu a prevăzut o întrebare corespunzătoare[50]. Repartiţia dată de noi se bazează pe prezenţa formei în textele dialectale :

> Acoló o fost d'aprope Tău iezilo. S-apu copt'iii *o fost şezin* acoló (E. Petrovici, *Folclor de la moţii din Scărişoara, AAF, V*, 1939, p. 164); Alisandru-mpărat *o fo săiind* d'îm pt'atră-n pt'atră cu calu. *S-o fo bătînd* şi cu furnicile. Nu *s-o fi t'emînd* d'e nime (*ib.*, 167) ; Hăia *or foz mînin* (Cerbăl—Hunedoara, APPE, III, 170) ; *or fost prinzin* (*ib.*, 170) ; S-o dus, s-o dus, pun la Paşti. În d'imn'eaţa d'in Paşti unu *o fos lucrîn* acló, *o fost arînd* (Poiana Răchiţelii—Hunedoara, APPE, I, 359) ; Şi noaptea o auzît că *o fost avut* un coptil şi *o fo plingînd*. Plînje coptilu de nu mai *fu tăcînd* (Măguri — Suseni, Crişana, ICV, 99) etc.

Ca şi în limba veche, în graiurile populare actuale forma supracompusă de imperfect intră în relaţii paradigmatice cu imperfectul simplu şi sintagmatice heteronexe cu perfectul compus sau cu cel supracompus (cf. ultimul exemplu), uneori chiar cu cel anterior (*fu tăcînd*), reliefînd „fundalul“ descrierii din „lumea narată“. Se folosește, de asemenea, eliptic, numai la persoana a III-a singular sau plural.

---

[48] Cf. H. Weinrich, *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, p. 93.

[49] Tot o formă de prezumtiv este şi cea compusă din două elemente de tipul *era zicînd*, atestată încă din secolul al XVI-lea (cf. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 215) şi prezentă şi astăzi în multe graiuri populare. Studiul ei nu intră în obiectul cercetării de faţă.

[50] Cf. şi I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 85.

În ciuda vechimii sale deosebite, în ciuda marii răspîndiri areale în epoca veche și în cea modernă și în ciuda valorii sale expresive (de lărgire a perspectivei locutoriale în trecut și de atenuare a veridicității narațiunii), forma supracompusă de imperfect nu a fost selectată de normele limbii române moderne, nefiind nici măcar menționată ca arhaică și regională de Gramatica Academiei (ediția a II-a)[51].

5.3. Viitorul de tipul *va fi cîntat*, *va fi cîntînd* nu prezintă, în ceea ce privește forma, diferențe față de secolul al XVI-lea. Singura deosebire constă în valoarea de *prezumtiv* perfect, respectiv prezent a formei de persoana a III-a, pe care o poate primi ca „efect de sens“ acest timp și care este din ce în ce mai pronunțată cînd locutorul nu este suficient informat sau are o rezervă cu privire la acțiunea realizată de protagonistul procesului enunțat :

> M-am milostivit și i-am luat dijma acelui hotar să fie pentru treaba sfintii mănăstiri episcopiii, și după cum *a fi fost* și obiceiul vechiu și mai denainte, precum să *va fi luat* și de la domnii ceilalți (1710, Iași, DRA, II, 125) ; cei ce *vor fi scris* că o chiamă așa nu *vor fi umblat* într-aceste părți (C. Cantacuzino, IST, 11) ; precum de la alții *vor fi auzit* (*ib.* 11) ; Iară de *va fi avut* cuget, nice n-au îmblat pre subt ascuns după viața omului (SZA, 92^v) ; carii *vor fi avînd* bani, cu bani cu tot să ia (1701, Iași, DRA, II, 95) ; socotiia căi *să va fi intîmplat* vreo rea întimpinare la călătoriia lui (1783, Hurez, ms. 2587 din BA, 12).

La persoanele I și a II-a valoarea de prezumtiv este rară și forma în discuție exprimă lipsa de informație a locutorului sau a interlocutorului :

> Ce, orce pagubă *oi fi avut*, să-mi scrii (1718, Deleni, DRA, II, 137) ; Așijderea și voao, carei *veți fi fiindu* suhaturi sau arături pre moșiia sfintii mănăstiri, toți să aveți a da dijma (1703, București, DRA, II, 199)[52].

Folosit mai ales la persoana a III-a, prezumtivul este prin urmare un mod *defectiv*, *fără semiologie proprie* (formele sale fiind sincretice cu ale viitorului sau ale condiționalului perfect și conjunctivului perfect) și fără o *semnificație* proprie. Din punctul de vedere al conținutului categorial, el este *și* indicativ (exprimînd o acțiune *reală*, dar necunoscută de locutor) *și* conjunctiv (exprimînd posibilitatea, nesiguranța, îndoiala) *și* condițional (exprimînd probabilitatea, eventualitatea). Disjuncția logică nu este posibilă, căci nu se poate spune că prezumtivul nu este *nici* indicativ, *nici* conjunctiv, *nici* condițional, ci numai că el este *și* indicativ, *și* conjunctiv *și* condițional. Avem genul proxim , dar nu și diferența specifică, iar valoarea de presupunere este mai mult un „efect de sens“, care ține de „vorbire“ și nu de „limbă“. Lipsa de individualitate a prezumtivului este evidentă și dacă este privit din punct de vedere funcțional. El nu este caracterizat prin lexeme care să fie compatibile numai cu formele lui și să respingă alte forme. Formele prezumtivului pot fi generate atît de lexeme din cîmpul semantic al posibilității (deci de lexeme care generează conjunctivul), cît și de lexeme din cîmpul semantic al certitudinii sau probabilității (care generează indicativul și condiționalul, dar resping conjunctivul)[53] — din punct de vedere al relației heteronexe. Din punct de vedere al relației homonexe, prezumtivul admite *și* conjuncțiile care se construiesc cu indicativul și condiționalul dar nu sînt compatibile cu conjunctivul, *și* pe cele care cer conjunctivul și sînt incompatibile cu celelalte două moduri. Astfel, el este selectat atît de *să* și compusele sale, cît și de *că*, *dacă*, *de* etc. și compusele lor. Deci, nici după formă, nici după distribuție, prezumtivul nu este o categorie omogenă, iar faptele citate ne dau dreptul să susținem că alegerea formelor de prezumtiv nu se face la nivelul „limbii", ci numai la nivelul „vorbirii", iar valoarea sa de prezumție este un „efect de sens" al viitorului, conjunctivului sau condiționalului. Ca „mod" al vorbirii și nu al limbii, el se apropie de imperativ, fiind o „formă alocutivă", caracterizată de G. Guillaume prin fenomenul de *subductivitate* (fr. *subductivité*)[54].

---

[51] *Gramatica limbii române* (ediția a II-a, vol. I, București, 1966) nu menționează la imperfect decît forma simplă literară de tipul *chemam* și forma compusă, arhaică și regională de tipul *era mergînd* (cf. p. 252, 258—259). Forma supracompusă de tipul *a fost mergînd* (care se opune primelor două în limba veche și în unele graiuri actuale) este ignorată.

[52] Vezi și Elena Slave, *Prezumtivul*, p. 53—60 și *Gramatica* Academiei, p. 216.

Însă, indiferent dacă îl considerăm mod al limbii sau numai al vorbirii, formele și efectele sale de sens trebuie studiate din punct de vedere diacronic, ceea ce am încercat să facem aici.

Din punctul de vedere al lingvisticii textului, formele cu valoare de prezumtiv de tipul *va fi mergînd*, *va fi mers* țin de „lumea comentată", dar ele apar des, ca metafore temporale, și în „lumea narată" (ca în ultimele două exemple citate). În acest transfer dintr-o lume într-alta constă valoarea lor expresivă : ele lărgesc perspectiva între locutor și acțiunea efectuată (în mod real) de protagonistul procesului enunțat, introducînd elementul de nesiguranță, îndoială, presupunere. Ca și alte forme, în „lumea narată" ele reliefează „fundalul" (al doilea plan) al discursului narativ, dar care în „lumea comentată" trece pe primul plan al reliefării. În aceasta constă, printre altele, marea lor expresivitate, iar efectele lor de sens sînt prezente atît în graiurile populare actuale, cît și în limba literară[55].

5.4. Dacă în evoluția formelor supracompuse cu trei elemente verbale de viitor transformările se limitează la accentuarea, în unele situații, a valorii de prezumtiv a persoanei a III-a, în evoluția condiționalului supracompus schimbările sînt mai mari. Este vorba, în primul rînd, de concurența dintre tipurile menționate mai sus și de impunerea, în urma acestei concurențe, a tipului *aș fi mers*, *aș fi mergînd* în normele limbii literare. Spre deosebire de aceste forme, din ce în ce mai frecvente în textele din cele mai multe regiuni, formele de tipul *am vrut cînta* își limitează din ce în ce mai mult, pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă, frecvența și difuziunea areală. Ele se mai folosesc, de cele mai multe ori alături de formele generale de tipul *aș fi cîntat*, în special în textele din Moldova, Transilvania, mai rar în cele din Muntenia și Oltenia :

> *Vrutu-ți-s-au cădea*, împărate, acest liubov ce arăți acmu să-l hii arătat mai de mult (V, 448/23—24) ; nu *s-au vrut luoa* (NT, 83) ; *am vrut veni* (1674, Muntenia, SD, IV, 22) ; nime *n-au vrut putea* (ZSA, 32) ; Ca și cînd *ară fi zis* : de nu m-*ară fi lăsat* pre mine Dumnezău în mîinile lor, nu mi-au *vrut putea* strica pizmașii miei (ZSA, 33^{v}) etc.

---

[53] Cf. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 219—224.
[54] Cf. G. Guillaume, *Temps et verbe*, p. 47 și urm.
[55] Cf. Elena Slave, *op. cit.*, p. 53—60.

Nepătruns în normele limbii literare moderne, acest tip de condițional se mai menține în Crișana, Maramureș și, izolat, în sudul Hunedoarei[56]. ALR, II, serie nouă, nu-l înregistrează decît în cîteva puncte din nord-vestul țării (pct. 310, 316, 279, 325, 334, 272; cf. h. 2078, 2079, 2080, 2081, vol. VII). În toate celelalte puncte tipul *aș fi cîntat* este general.

Tipul *vrea fi cîntat* este, de asemenea, slab reprezentat în textele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea : „ci nu-i era greu a o lua, de nu-i *vrea fi venit* oaste" (U; 200) ; „Și nu *vrea hi agiuns* Achileu pre Ector de *n-are hi stătut* el de bunăvoie" (1689, ms. 86 din BA, f. 125). El este concurat de tipul mai general *ar fi cîntat*, spre care evoluează, și cu care intră în aceeași frază în relații heteronexe, cum arată ultimul exemplu dat. În ALR II, s.n., vol. VII, această formă arhaică nu mai este înregistrată.

Ca și la viitor, formele supracompuse de condițional primesc mai ales la persoana a III-a o valoare de prezumtiv, exprimînd o acțiune reală făcută de protagonistul procesului enunțat, dar presupusă de protagonistul procesului enunțării[57].

6. Însă cea mai importantă transformare care trebuie semnalată în limba din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea este difuziunea gramaticală și areală a formelor supracompuse cu patru elemente verbale, din *a treia generație*, întîlnite sporadic în secolul al XVI-lea și limitate la microsistemul condiționalului. Acum ele se extind de la condițional și la alte paradigme, ajungînd să cunoască în scrierile lui D. Cantemir și ale lui I. Neculce o extraordinară frecvență și o expresivitate deosebită, dată de lărgirea spațiului locutorial în trecutul terminativ sau durativ.

6.1. Astfel, în textele din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea formele supracompuse cu patru elemente verbale de condițional mai mult ca perfect se întîlnesc des în discursul narativ cu funcția de a atenua valabilitatea discursului și de a lărgi spațiul locutorial între protagonistul procesului acțiunii și acțiunea făcută de subiectul gramatical :

> Și aceasta pentru o pomenire, ca să să știe, aicea s-au însemnat. Că într-acest an al doozecilea al domnii mării sale lui Costandin Basarab voevod, fiind han al Crîmului Caplan Gherei, s-au sculat cu toate oardele tătărăști cu Șirem-bei al Crîmului și cu mulțime de tătari și mîrzaci de au mers la cerchezi ca să-i supuie după voia și pofta lor, pentru că cerchezii, nemaiputînd suferi luările și alte jafuri ce făcea, le-*ar fi fost răspuns* ca ori să să lase după obiceiurile și legăturile cele vechi, care avusese cu împărățiia turcească, au ei nu vor mai asculta poruncile împărătești, nici vor da nimic din cele ce era legați împăraț ii să dea (Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab voievod*, ediție de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 170/32 — 40). — Acmu socotească fietecine că de vreme ce după socoteala lui Maienburg ostrogotthii au fost țiind Dachia, care începe din apa Prutului și până în apa Tisei să întinde, iată c-au trebuit visegotthii de la dînșii mai spre apus să să fie întins, și așe *ar fi fost cuprins* sau toată țara ungurească, sau o parte dintr-însa, care de ar fi fost așe adevărat, toată Istoria lui Iornand ar fi ieșit mincinoasă, de vreme ce el scrie precum : „Gotthii, ieșind de la țărmurile Mării Baltică, s-au dus în Schythia și s-au așezat la țărmurile Mării Negre" (D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor*, ediție de Gr. G. Tocilescu, București, 1901, p. 269).

Am dat aceste două exemple în citate mai lungi pentru că, așa cum s-a arătat, geneza și evoluția întrebuințărilor formelor supracompuse nu se pot înțelege dacă nu se are în vedere arhitectonica timpului în frazele mai largi, periodice, sau chiar dincolo de fraze, în domeniul așa-zisei „sintaxe transfrastice“, capabilă să surprindă relațiile temporale contextuale.

---

[56] Cf. I. Gheție, *op. cit.*, p. 174.

[57] Cf. Elena Slave, *op. cit.*, p. 53—60.

Deși fac parte din stilul indirect care, spre deosebire de stilul direct (în care *spațiul enunțiativ al locutorului* nu e și spațiul enunțiativ al subiectului gramatical)[58], spațiul enunțiativ al locutorului nu este și cel al protagonistului procesului enunțat, al subiectului, căci valoarea de adevăr a celor afirmate nu este asumată de autor, responsabilitatea fiind lăsată celui din urmă (subiectului *cerchezii*, în primul exemplu). Cu alte cuvinte, deși frazele narative ale discursului indirect ar trebui, prin natura lor, să presupună *unicitatea spațiului enunțiativ* (al locutorului și al subiectului gramatical), întrebuințarea formelor în discuție (*ar fi fost răspuns, ar fi fost cuprins*) face ca aprecierile sau evaluările (de pildă, evaluarea istoriei lui Iornand din ultimul exemplu), presupunerile, conotațiile să aparțină numai locutorului, care se distanțează astfel de „lumea narată“ a discursului narativ. Se introduc astfel elemente ale „lumii comentate“, iar în discursul indirect o paradoxală separare a spațiului locutorului de spațiul subiectului gramatical. Separarea devine maximă în al doilea exemplu, cînd locutorul (D. Cantemir) întrerupe discursul indirect și îl continuă cu cel direct (citatul din Iornand). Aici este clară opoziția dintre spațiul enunțiativ al locutorului (istoricul D. Cantemir : *Iornand scrie*) și spațiul enunțiativ al subiectului (cel al lui Iornand).

Cu aceasta, socotim că am surprins funcția esențială a formelor supracompuse citate : aceea de a arăta rezerva locutorului față de cele narate în discursul indirect (sau, cum spune H. Weinrich, cînd analizează unele forme similare din franceză și spaniolă, „la función de limitar la validez del discurso“[59]).

6.1.1. Formele supracompuse de tipul *ar fi fost răspuns* sînt întîlnite în tot felul de scrieri cu caracter narativ (cărți bisericești, cronici, cărți populare și chiar documente particulare). Iată cîteva exemple în contexte mai mici:

> Navan deaca să îmbătă măscări pre împăratul David, și pentru aceea David vrea să-ucigă, de nu *s-ar fi fost rugat* lui David Avighia, muiarea a lui Navan (*Cheia înțelesului* București, 1678, p. 84^{r}) ; de n-ar fi fost Dumnezeu întru noi cînd era a să scula oamenilor, spre noi, de vii ne-*ar fi fost înghițit* (*ib.*, 11/21) ; *pierdut aș fi fost, aș fi fost cheltuit, aș fi fost rămas* (*ib.*, 298 ; toate cele trei forme apar într-o frază arborescentă, pe care din motive de economie nu o dăm în întregime) ; de *ar fi fost ieșit* îndată iarăși singur împăratul cu oștile, cîndailea s-ar fi purtat lucrul mai bine (D. Cantemir, *op. cit.*, p. 404/4—5) ; *Pierdut aș fi fost* (omenite cititoriule) toată nedejdea și denainte împotrivnicilor și sabiia din dreapta și scutul din stînga aș fi scăpat : și așe, precum să zice cuvîntul, și ostenința, și undelemnul în zadar *aș fi fost cheltuit* ; și mai mult cursul Hronicului înainte a duce, de tot *aș fi fost rămas*, de *n-aș fi fost*, după multă trudă și sfărmare de cap, *aflat*, precum pentru lucrurile Dachiii noastre de au și tăcut unii, iar nu toți istoricii condeile și-au frînt (*ib.*, 298/23—30 ; remarcăm aici folosirea în aceeași frază a patru forme supracompuse cu patru elemente verbale, toate la persoana I singular, fapt rar întîlnit în cazul acestui timp, care se folosește mai ales la persoana a III-a) ; *s-ar fi fost întemeiat* țara (N., 197) etc.

Construcția corespunzătoare cu gerunziul, în locul participiului, exprimînd o acțiune durativă în trecut (deci cu valoare de imperfect condițional) este, de asemenea, prezentă, dar frecvența ei este mult mai mică :

> Așa cetim în cartea lui, cap. 1, stih 13, 14, 15, cum, cînd *s-ară fi fost ușpătînd* feciorii lui Iov în casa născutului dintîiu, atunci slugile lui au fost arînd cu boii și asinii au fost păscînd

---

[58] Cf. R. Martin, *Quelques aspects du „modalisateur“*, în „Travaux de linguistique et de littérature“, XVIII, 1, Strasbourg, 1980, p. 73—74.

[59] Cf. H. Weinrich, *Estructura y función de los tiempos*, p. 184.

în loc de pășune (ZSA, 26^v ; este de remarcat concordanța dintre această formă de condițional și cea de imperfect supracompus din regentă).

6.1.2. Tipul de condițional *au vrut fi cîntat* este însă mai frecvent, dar el se întîlnește numai în texte ardelenești și moldovenești :

> Nenevitenii, de n-*au vrut fi auzit* și să înțeleagă propovedaniia lui Ioana, nu s-ară fi pocăit, ce peste 40 de zile ară fi perit (ZSA, 4^r) ; Așijderea și mitropolitul Teofan n-*au vrut hi ieșit* întreg, de n-ar hi fugit prin munți de groaza lui (Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția C. Giurescu, București, 1924, p. 221 ; *au vrut fi apucat* și alte cetăți (*ibid.*) ; *n-au vrut fi scris* (BRV, II, 502) etc.

Și în acest caz, construcția corespunzătoare cu gerunziul este mult mai rară și ea apare numai în texte ardelenești : „Ceuca mai de omenie *vrea fi fost arătîndu-se* în fire ei“ (GCR, II, 213).

Toate formele de condițional supracompus cu patru elemente, discutate mai sus, au în comun faptul că se întrebuințează în fraze periodice ipotetice, de cele mai multe ori formînd nucleul unei propoziții subordonate condiționale, mai rar temporale. O inovație specifică secolului al XVII-lea, care se extinde în secolul al XVIII-lea, este posibilitatea de a folosi astfel de forme și în principale regente ale unor condiționale (de pildă, exemplul citat din Ureche cu forma n-*au vrut fi ieșit* și cel din Cantemir cu forma *pierdut aș fi fost*).

6.2. După modelul condiționalului, formele supracompuse se extind și la viitor, apărînd astfel forme cu patru elemente la indicativ, adică de viitor preanterior, sau *viitor III*, cu efecte de sens de prezumtiv. Ele se întîlnesc în textele narative, în special în cronici, dar numai în cele care reprezintă graiurile nordice[60] :

> Iară de *va fi* și *fost* cinevași *scris* și va fi lăsat, ca și noi cești de pre urmă, de acelea ce au fost să știm, iată nicicum nu să află (Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, ediție de M. Gregorian, vol. I, București, 1970, p. 175) ; Și de *va fi fost rămas* cinevași, încă atîta s-au amestecat în cei de pe urmă lăcuitori, cît îngropați de tot sînt (*ib.*, 194—195) ; Că cei ce vor fi scris că o chiamă așa, nu *vor fi fost umblat* într-aceste părți (*ib.*, 178) ; de nu-l *va vrea fi apucat* moartea... multă răsipă țărilor să vrea fi făcut (U, 119) ; de *or hi fost stînd* acele direase, n-a hi avînd (1675, Iași, SI, V, 29).

Extensiunea formelor supracompuse cu patru elemente verbale din sfera condiționalului în cea a viitorului indicativ se explică prin afinitățile structurale (auxiliarul *a vrea*) și funcționale ale celor două microsisteme (condiționalul este, în ultimă instanță, un „viitor ipotetic“, fapt subliniat de G. Guillaume și școala sa lingvistică[61]). Ca și formele supracompuse de condițional, cele de viitor apar, în special, în perioade ipotetice ca nucleu al propoziției subordonate. Mai rar ele apar în propoziții principale regente (ca în ultimul exemplu din cronica stolnicului C. Cantacuzino). Întrebuințate de obicei numai la persoana a III-a singular sau plural, formele de viitor cu patru elemente verbale sînt capabile de a exprima irealul, posibilul, căci viitorul este domeniul posibilului întrevăzut, sau mai bine zis al „lumii posibile“. De aici, fenomenul semantic de presupunere în spațiul enunțiativ al locutorului, de distanțare a sa față de acțiunea făcută de subiectul gramatical. Este vorba de același fenomen pe care l-am constatat la condițional, cu singura deosebire că „lumea posibilă“ evocată de viitor este mai apropiată de lumea reală a locutorului (adică de *eu*, *aici*, *acum*)[62].

---

[60] Singurul text „muntenesc“ în care am găsit astfel de forme este *Istoria Țării Rumânești* (a Stolnicului Constantin Cantacuzino), atribuită recent de N.A. Ursu („Cronica“ din 7—14 august 1982, p. 7) ardeleanului Teodosie Veștemeanul. Prezența formelor în discuție pledează pentru această ipoteză, dată fiind circulația lor în Ardeal și în textele nordice.

[61] Cf. G. Guillaume, *op. cit.*, p. 15—27.

6.3. O caracteristică a sistemelor lingvistice ale limbilor vii este aceea că, deși tind permanent spre realizarea unei simetrii perfecte, ele prezintă numeroase asimetrii, care asigură schimbările în limbă și care sînt uneori înlăturate prin acțiunea factorilor de autoreglaj.

O astfel de asimetrie prezintă formele de conjunctiv cu trei elemente verbale *să fie fost cîntînd*, *să fie fost cîntat*, apărute sub influența celor cu patru elemente verbale de la condițional și de la viitor indicativ. Toate sînt forme de „a treia generație“, dar în timp ce formele de condițional și de viitor de tipul *ar fi fost cîntat*, *ar fi fost cîntînd*, *va fi fost cîntat*, *va fi fost cîntînd* descind din cîte o formă supracompusă cu trei elemente verbale, cele de conjunctiv de tipul *să fie fost cîntînd*, *să fie fost cîntat* se alcătuiesc pornind de la o formă compusă numai din două elemente verbale, adică de la perfectul conjunctivului (el *să fie cîntat*, el *să fie cîntînd*). Firește, în conștiința vorbitorului obișnuit această diferență nu se face de obicei, căci acesta nu știe că morfemul *să* are o altă natură și o altă funcție decît primul auxiliar din formele de condițional și de viitor indicativ.

Cert este faptul că prin tendința de reducere a *contrastelor* din sistem, adică printr-o analogie nivelatoare vizînd simetria timpurilor verbale supracompuse, formele cu patru elemente de la condițional și viitor și-au oferit modelul lor și pentru conjunctiv, creîndu-se conjunctivul mai mult ca perfect de tipul *să fi(e) fost cîntat*, sau conjunctivul imperfect, *să fi(e) fost cîntînd*. Dar acesta la rîndul său, deși creat din tendința de simetrie, introduce o asimetrie în sistemul timpurilor astfel construite, fiind un permanent punct slab al sistemului ca atare, supus deci schimbării și unei noi tendințe spre simetrie.

Aceste idei pot fi ilustrate cu următoarele fapte. Primele atestări ale conjunctivului mai mult ca perfect apar începînd cu prima jumătate a secolului al XVII-lea :

> Aflā-să această țară *să fie fost lăcuit* și alții într-însa (U, 67) ; Nu i s-au căzut lui *să fie fost cumpărat* moșie (1668, Iași, Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. III, partea a II-a, Iași, 1923, p. 67, 71) ; Și dzîc călugării *să fie fost făcut* și sfeșnicele cele mari și cele mici și policandru și hora tot prisne de argint și pe urmă să le fie luat un domn și să fie făcut altele de spije, care le-am apucat și noi (N, 8) ; acel Lupu sărdariul *să fie fost umblat* ajungîndu-să cu moscalii (N, 383) ; Acest pămînt al Moldovei n-au fost aședzat de demult de oameni, *să fie fost trăit* într-însul cu pace, ce în cîteva rînduri au fost și pustiu (N, 3) ; Iară împăratului, trebuindu-i, *să fie fost întărit* toate cetățile Misii..., să fie pătruns prin toată Misia și să fie așezat toate locurile cum se cade (D. Cantemir, *op. cit.*, 403); Iată că fără greș putem socoti că o samă de români, și mai denainte și mai de pre urmă de prada lui Batie, *să fie fost rămas* neclintiți pre locurile sale (*ib.*, 470) ; din istorii să adeverește, precum dacă Constans în Dachiia noastră au trăit, adevărat și acei bani în Dachiia *să să fie făcut*, precum s-au și aflat acolo (*ib.*, 249) ; măcar nu fără călcare și multă stropșitură, *să fie fost scăpat*, putem înțelege (*ib.*, 270) ; în cîte țări sau provinții *să să fie fost împărțit* Dachia, foarte cu greu iaste a să desluși (*ib.*, 66) ; nu iaste pricină, care să zică că doară lăcuitorii Dachii, pre această vreme într-însa a lăcui *să nu fi fost putut*, măcar

---

[62] Pentru relația dintre „lumile posibile“ și „operatorul temporal“, vezi R. Martin, *op. cit.*, p. 69–74.

> că istoricii despre aceastași parte ceva nu pomenesc (*ib.*, 275) ; care uric zice că **el nu l-au** văzut, numai să fie auzit de la Dosithei mitropolitul, precum așea *să fie fost însămnat* anul într-acel uric (*ib.*, 483); în multe țări *să să fie fost despărțit*, putem socoti (*ib.*, 67) ; Din Letopisețul sîrbesc aflăm precum acel craiu sîrbesc *să-l fie fost chemat* Milutin (*ib.*, 480) etc.

Am dat mai multe exemple din Neculce și în special din Cantemir, căci la aceștia formele supracompuse ating cea mai mare frecvență din toate textele vechi și moderne, devenind un adevărat manierism. De pildă, în *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, Cantemir folosește cîteva sute de astfel de forme, care au ca funcție exprimarea preanteriorității, adică lărgirea mult în trecut a perspectivei „lumii narate" din perspectiva locutorului, și, uneori, rezerva acestuia față de cele narate de unele izvoare istorice.

Spre deosebire de formele supracompuse de condițional și de viitor, discutate mai sus, cele de conjunctiv nu se mai întîlnesc în perioade ipotetice (ca nucleu al unei subordonate condiționale), ci în subordonate completive necircumstanțiale (completive directe, indirecte, subiective).

În afară de aceasta, o inovație demnă de menționat este apariția formelor supracompuse de conjunctiv în *stilul indirect liber*, în care locutorul se confundă cu un colocutor, căruia îi evocă, explicit sau nu, gîndirea, sentimentul sau aserțiunea, dîndu-le ca ale sale proprii cînd îi convin (de pildă, ultimele două exemple din Neculce și multe din exemplele din Cantemir, unde acesta preia unele informații de la alți istorici cu privire la Dacia). Astfel, în aceste cazuri, spațiul enunțiativ este al locutorului, confundat cu colocutorul, iar jocul timpurilor verbale, deicticele de loc (*atunci, pe aceastã vreme, mai dinainte, mai din urmă*, care apar în exemplele date) și pronumele personale (*el, ei*) se concentrează asupra lui *eu-aici-acum* al locutorului. Este un mijloc deosebit de expresiv, rezultat din ambiguitatea stilului indirect liber, din *confuzia* celor două spații enunțiative, dar, în același timp, din *distanțarea* acestora, prin atenuarea valabilității discursului narativ al colocutorului, prin folosirea timpurilor verbale de valabilitate limitată. De pildă, în „acel Lupu sărdariul *să fie fost umblat* ajungîndu-să cu moscalii", Neculce nu precizează : „cum zice X", unde X este sau nu identificabil pentru interlocutor. Avem de a face, deci, cu conotații, presupoziții sau aserțiuni, în care valoarea apreciativă nu este a locutorului, ci a colocutorului rămas neidentificat de interlocutor sau de cititor[63].

6.3.1. Construcțiile cu gerunziul în locul participiului, pentru exprimarea unei acțiuni durative în trecut, sînt, de asemenea, prezente în textele din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, atingînd cea mai mare frecvență la Cantemir :

> La învățături solielor, cărților la răspunsuri, am audzit pre mulți mărturisind *să fie fost* *covîrșind* pre Vasilie vodă (Miron Costin, *Opere*, ediție de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 180/19–21) ; Ce soru-sa mai mult păginului agiutînd, decît frăține-său, ori cînd să întindea Laslău cu toporul să taie capul lui Batie, dară ea *să să fie fost plecînd* într-acea parte și *să-l fie fost scutind* (D. Cantemir, *Hronicul*, p. 143) ; pomenește Evsevie și Orosie precum acesta Alexandru dintre împărații romanilor pre Hs. să-l fie cunoscut Dumnezău și în cămara sa cea de taină *să fie fost avînd* chipurile lui Apolon, a lui Hs., a lui Avram și a lui Orfevs și acestora *să să fiefost închinînd* (*ib.*, 206) ; Corbul dară atîtea și atîtea răutăți și îndărăpniciuni precum să fie făcut și precum a multora răzsipă pricină *să fie fost* bine *cunoscînd*, însă nici așe de păcat s-au pocăit (D. Cantemir, *Opere complete*, IV, ediție de Stela Toma, București, 1973, p. 190) etc.

---

[63] *Ibid.*, p. 75.

Formele cu gerunziu apar în aceleaşi structuri sintactice ca şi cele cu participiu şi au în discursul narativ aceeaşi funcţie de limitare a veridicităţii discursului, de distanţare a spaţiului enunţiativ al locutorului de cel al protagonistului acţiunii. În discurs indirect liber (ca în primul exemplu din Cantemir, citat mai sus) cele două spaţii enunţiative se unesc, fără a se acoperi total unul pe altul.

6.4. După frecvenţa deosebită şi după strălucirea pe care o cunosc formele de tipul *să fie fost cîntat, să fie fost cîntînd* la Cantemir, în special, şi la cronicarii moldoveni, în general, urmează o epocă de regres în întrebuinţarea acestora. Din cînd în cînd, ele mai apar în cronici, cărţi populare, ba chiar în documente particulare din Transilvania şi din Moldova :

> Au ieşit că Gheorghie Dragorovici să fi înşelat pă Ana cu oareşcare scrisori, precum *să fi fost murit* bărbatul ei cel d-întîi (1786, Sibiu, SD, XII, 187) ; Ştii adevărat ? Auzit-ai din om de credinţă sau cetit-ai ? Precum în veacul trecut, adecă către anul 1630, *să să fie fost aşezat* aici în Schei un om, Theodor Bălan (1773, Şcheii Braşovului, *Acte, documente şi scrisori din Şcheii Braşovului*, ediţie de V. Oltean şi Al. Duţu, Bucureşti, 1980 p. 29) ; pomeneşte istoriia de dumnezeii elineşti şi de alţii mulţi cum *să fie fost grăind* şi *răspunzînd* (*Esopia* sau *Viiaţa şi pildele prea înţeleptului Esop*, Sibiu, 1795, p. 2^v) ; Îm scrii că *să hi fost socotit* mai înainte şi aşa *să fi fost poftit* pre un mazăl de hotărîre; dară *să nu fi fost rădicînd* un boier de la Eş (1800, Moldova, SD, XI, 65).

De remarcat este în primul rînd forma invariabilă *fi* apărută şi la conjunctivul perfect în cursul secolului al XVIII-lea[64] : nici unul din cele trei elemente verbale ale formei supracompuse nu are desinenţă verbală, exprimarea persoanei făcîndu-se prin mijloace sintactice, implicite. De asemenea, semnalăm în documentul citat de la Şcheii Braşovului segmentarea frazei şi izolarea subordonatei completive directe (al cărei nucleu este forma supracompusă *să să fie fost aşezat*). Este o prefigurare a unui procedeu frecvent în stilul narativ modern.

6.5. Sub presiunea formelor supracompuse discutate mai sus, apare atestat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi un *infinitiv supracompus*, care ar putea fi numit *infinitiv mai mult ca perfect*, formă ignorată în literatura noastră de specialitate. El corespunde conjunctivului mai mult ca perfect cu care intră în variaţie liberă şi întreţine aceleaşi relaţii contextuale ca şi acesta :

> Lucrurile cererilor a tot neamul rumânesc din Ardeal, nooă într-acestaş chip arătate, ca şi neamul rumânesc să să arate a fi lăcuitori şi stăpînitori în ţară şi ca să să întoarcă îndărăpt la traiul dimpreună al tuturor legilor a fiilor ţării, de care pînă acuma s-au arătat *a fi fost lipsit* şi *lepădat*, numai pentru nedireptatea vremilor (*Supplex Libellus Valachorum în variantele româneşti de la Şchei*, ediţie de A. Răduţiu şi Gyémánt, Bucureşti, 1975, p. 81).

Creată din infinitivul perfect prin adăugarea unui auxiliar după modelul conjunctivului supracompus, forma apare în special la reprezentanţii Şcolii ardelene, care reînviază infinitivul, înlocuit în mare parte prin conjunctiv[65] : „Se zice *a fi fost născut* Ioan Huniadi“ (Gh. Şincai, *Hronica românilor*, tomul II, Iaşi, 1853, p. 2). Forma apare însă sporadic şi nu mai este atestată mai tîrziu.

---

[64] Cf. C. Frâncu, *op. cit.*, p. 209–213.

[65] Cf. C. Frâncu, *Cu privire la „uniunea lingvistică balcanică“. Înlocuirea infinitivului prin construcţii personale în limba română*, ALIL, XX, 1969, p. 69–116.

6.6. În secolul al XIX-lea și în secolul nostru, formele de condițional de tipul *ar fi fost avut (avînd)*, *au vrut fi avut (avînd)*, de viitor de tipul *va fi fost avut (avînd)* și de conjunctiv de tipul *să fi fost avut (avînd)* cunosc un regres vertiginos în limba scrisă din toate regiunile, nefiind admise în normele limbii literare. Ele mai pătrund, din cînd în cînd, în scrierile narative:

> *N-au vrut fi scris* (N. Horga, *Oglinda*, 1807, BRV, II, 502); Dară cînd *ai fi fost avut* prilegiul de a le vedea dintru început, de-amăruntul, cum și cînd s-au întîmplat, atunci cred că și d-ta ai avea o lumină cu mult mai mare în puntul acesta (1837, Blaj, dintr-o scrisoare a lui T. Cipariu către G. Barit, în *George Barit și contemporanii săi*, vol. IV, București, 1978, p. 93); Îl prinseseră că *ar fi fost scriind* scrisori anonime către un director de întreprindere (Marin Sorescu, *Viziunea vizuinii*, București, 1982) etc.

În graiurile populare actuale, formele în discuție, în special cele de condițional, se mai conservă pe alocuri, mai ales în zonele de peste munți:

> Îm spunea tata moșu c-ar hi fost carantină mai sus dă han, în grădină la Miclea la Ciapă, c-*ar hi fost trecînd* și săcui cu porci („Grai și Suflet“, IV, 1929, 1, p. 108); Atunci el o luat p-o parte, și-o fujit să schepe de el, că l-*ar fi fost omorît* (Mărișel — Borești, Crișana, cules în 1979, ICV, 154).

Ceea ce este important este faptul că ele nu sînt moarte, chiar dacă folosirea lor este sporadică și paradigmele prezintă multe locuri goale, chiar dacă microsistemele din care fac parte sînt parțiale, în mare măsură nerealizate încă. Declinul lor este, poate, un exemplu concludent privind influența normei literare actuale asupra vorbirii populare, privind influența gramaticii învățate în școală asupra vorbirii omului de astăzi.

7. Care este raportul dintre aceste forme și „prescripțiile“ sau „recomandările“ gramaticilor românești, de la apariția acestora pînă azi? Este o întrebare legitimă care poate primi răspunsuri utile pentru elucidarea declinului întrebuințării formelor în discuție.

După cum se știe, încă de la apariția lor, gramaticile românești reflectă *norma* scrisă, adică tot ceea ce este repetiție de modele anterioare, admisă la un moment dat în scrisul oamenilor culți. Firește, la început avem de a face cu *norme literare dialectale*, care reflectă *variantele literare* conturate în timpul autorilor respectivi, ca apoi, în special după *Gramatica românească* (1828) a lui Heliade, și după eforturile acestuia de creare a unei norme supradialectale, ele să recomande norma unică, scrisă și vorbită. Mai important este faptul că gramaticile reflectă *uzul* dintr-o anumită perioadă al formelor și construcțiilor gramaticale și de cele mai multe ori abaterile de la acest uz.

7.1. Primele gramatici românești înregistrează numai o parte din formele supracompuse discutate mai sus. Astfel, în prima gramatică a limbii române (1757), cea a lui D. Eustatievici Brașoveanul, dintre formele supracompuse analizate apar numai cele care exprimă „vremea cea trecută săvîrșită“ *(am fost săvîrșit)*, adică cele de mai mult ca perfect indicativ supracompus, și cele de condițional supracompus cu trei elemente verbale *(aș fi săvîrșit)*, exprimînd „vremea cea săvîrșită“ pentru „închipuirea cea încheietoare“ (condiționalul prefect) și cele cu patru elemente verbale *(aș fi fost săvîrșit)*, pentru „vremea cea de mult săvîrșită“ pentru „închipuirea cea poftitoare“

(optativ-condiţionalul mai mult ca perfect)[66]. Formele supracompuse de imperfect (*au fost cîntînd*), de viitor cu trei sau patru elemente verbale (*va fi cîntat, va fi cîntînd ; va fi fost cîntat, va fi fost cîntînd*) şi cele de conjunctiv şi infinitiv cu cîte trei elemente verbale (*să fie fost cîntat, să fie fost cîntînd, a fi fost cîntat*) nu sînt înregistrate, deşi, aşa cum am văzut, ele erau frecvente în epocă. Avem de a face cu o primă neglijare sau respingere tacită a formelor supracompuse, chiar a celor impuse în limba literară (de pildă, cele de viitor *va fi cîntat* sau de „prezumtiv" prezent *va fi cîntînd*). *Gramatica* lui Macarie, alcătuită în Moldova în anul 1772, dar orientată atît după norma din Moldova, cît şi după cea din Muntenia, este şi mai săracă în astfel de forme. Dintre supracompusele analizate, apar numai cele de condiţional perfect şi mai mult ca perfect (*aş fi vrut, aş fi vrut voit* şi forma inversă, învechită deja atunci, *fire-aş fi vrut* sau *voit*)[67].

În schimb, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Viena, 1780, ediţia a II-a, Buda, 1805), lucrare cu un pronunţat caracter etimologic şi normativ, rezultat din preocuparea autorilor de a latiniza mai ales aspectul scris al limbii române, este mult mai bogată în forme supracompuse. Sînt înregistrate şi recomandate paradigmele de mai mult ca perfect de tipul „eu *am fost lăudat*" (alături de paradigma simplă de tipul *lăudasem*), de condiţional de tipul *aş fi lăudat* şi *aş fi fost lăudat* (cu trei sau patru elemente verbale) şi de infinitiv supracompus de tipul *a fi fost bătut*[68]. Formele supracompuse cu gerunziu, cele de viitor şi cele de conjunctiv nu sînt consemnate, după cum nu este menţionată nici valoarea de prezumtiv a formelor citate de condiţional. Aceeaşi este situaţia şi în gramaticile româneşti ale lui I. Molnar (1788) şi R. Tempea (1797), provenite din Ardeal. Gramatica lui Ianache Văcărescu[69], reflectînd, în general, varianta literară muntenească, săracă în forme supracompuse, nu înregistrează nici una din formele supracompuse analizate, ci numai pe cele simple şi compuse. La fel, cea a lui Toader Şcoleriu (1789), singura gramatică tipărită în Moldova în secolul al XVIII-lea, concludentă pentru caracterul regional al normei promovate de autorul ei, nu menţionează formele supracompuse de mai mult ca perfect condiţional, viitor, conjunctiv, infinitiv[70].

Toate gramaticile menţionate mai sus nu dau criterii de selecţie a formelor menţionate, respingerea sau neînregistrarea unora fiind făcută tacit de autori. Prima respingere explicită a unei forme supracompuse apare în *Temeiurile gramaticii româneşti* (cca 1815—1820) a lui I. Budai-Deleanu, care adoptă o poziţie diferită de a celorlalţi autori ardeleni, combătînd folosirea formelor de mai mult ca perfect perifrastic, pentru motivul că acestea sînt omonime cu cele de pasiv și pot crea ambiguități[71]. În realitate, omonimia dintre formele sincretice de activ și cele de pasiv se rezolvă ușor în procesul de comunicare și ea este o falsă problemă sau, mai bine zis, o problemă greșit pusă pînă în prezent în lingvistică[72].

---

[66] Cf. Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica românească* (*1757*), ediţie de N. A. Ursu, Bucureşti, 1969, p. 50—74. În general, aspectul lingvistic al gramaticii lui Eustatievici Braşoveanul reflectă tradiţia literară muntenească, exceptînd, fireşte, particularităţile ardeleneşti ale autorului, originar din sud-estul Ardealului (cf. Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile româneşti*, Bucureşti, 1979, p. 29).

[67] Cf. R. Ionaşcu, *Gramaticii români*, Iaşi, 1914, p. 14; Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 29.

[68] Cf. S. Klein şi G. Sinkay, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Viena, 1790, ediţia a II-a, Buda, 1805 (semnată numai de G. Sinkai), p. 38—50.

[69] *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor şi orînduielilor gramaticii rumâneşti*, ediţia I, Rîmnic, 1787 ; ediţia a II-a Viena, 1787.

[70] Cf. Toader Şcoleriu, *Lecţione adecă cuvîntare, scoase de la întăie parte a gramaticii*, Iaşi, 1789.

7.2. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, gramaticile care înregistrează și recomandă formele supracompuse sînt din ce în ce mai numeroase, în ciuda regresului înregistrat de folosirea acestor forme în textele literare, discutat mai sus. Astfel, C. Diaconovici Loga[73] dă pentru prima dată în istoria gramaticii românești paradigma de „pluscvamperfect" a modului „cujuctiv sau împreunătoriu" (*să fiu fost lăudat*), alături de cea „pluscvamperfect I-iu a modului arătătoriu sau indicativ" (eu *am fost lăudat*) și de forma de infinitiv (*a fi fost lăudat*) mai mult ca perfect, prezente deja încă din 1780 în gramatica lui S. Klein și G. Șincai. El nu înregistrează însă formele supracompuse cu gerunziu și nici pe cele de viitor și de condițional cu trei sau patru elemente verbale cu participiu, deși unele dintre acestea (ca, de pildă, cele de condițional) fuseseră date în gramaticile anterioare datorate latiniștilor. Un pas în plus face Andreas Clemens în gramatica sa pentru germani[74], care înregistrează pentru prima dată formele de viitor de tipul *voiu fi fost crușat*, considerîndu-le greșit forme de optativ mai mult ca perfect. El mai dă și formele de condițional mai mult ca perfect, *aș fi fost crușat* etc. (considerate greșit ca fiind de conjunctiv) și pe cele de infinitiv trecut (*a fi fost crușat*).

Heliade Rădulescu, prin gramatica sa din 1828, prin periodicele conduse („Curierul romănesc", „Curierul de ambe sexe") și prin activitatea sa literară și publicistică, a contribuit în cea mai mare măsură la stabilirea normelor literare moderne. Preocuparea sa de selectare din limba veche și din limba vorbită din toate regiunile țării a formelor, fonetismelor și construcțiilor care să corespundă legilor de dezvoltare a limbii și „spiritului național" se îmbină cu tendința de „muntenizare" a limbii literare, de promovare a elementelor fonetice, morfologice, lexicale și sintactice muntenești. Acest lucru se reflectă și în ce privește formele în discuție. Heliade este cel care, din mulțimea de forme supracompuse, le selectează pe cele cu cea mai mare difuziune areală și cu circulația cea mai mare în limba bisericească. Astfel, alături de mai mult ca perfectul sintetic îl recomandă și pe cel supracompus : „în loc de *mîncasem* putem zice și *am fost mîncat*, care asemenea este un mai mult decît săvîrșit și nu are mai nici o deosebire decît cel dintîiu"[75]. Înregistrează viitorul I și pe al II-lea, sesizînd valoarea prezumtivă a celui din urmă : *„va fi săvîrșit* oare cutare acel lucru ?"[76]. La condițional și la conjunctiv („modul supus") nu distinge decît forme de prezent și de perfect (*ar fi cunoscut, să fi venit*), nu și forme de tipul *ar fi fost cunoscut, ar fi fost venit*[77]. Spre deosebire de latiniști, nu distinge un infinitiv supracompus de tipul *a fi fost venit*. De asemenea, nu înregistrează formele supracompuse cu gerunziu (*am fost cîntînd, voi fi cîntînd, voi fi fost cîntînd* etc.).

---

[71] Cf. Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 50.

[72] Pentru discuția problemei rezolvării omonimiei, vezi C. Frâncu, *Conjunctivul perfect romănesc. Privire diacronică*, SCL, XXI, 1970, nr. 2, p. 215–217.

[73] Cf. Constantin Diaconovici Loga, *Gramatică romănească*, Buda, 1822, p. 101–129.

[74] Cf. Andreas Clemens, *Walachische Sprachlehre für Deutsche*, Sibiu, 1821, p. 215.

[75] Cf. D.I. Eliad, *Gramatică romănească*, Sibiu, 1828, p. 93.

[76] *Ibid.*, p. 93.

[77] *Ibid.*, p. 93.

Selecția făcută de Heliade este preluată de multe gramatici ulterioare și se menține pînă în zilele noastre în gramaticile descriptive și normative. De aceea, considerăm că nu greșim prea mult dacă afirmăm că Heliade, prin opțiunea făcută și prin prestigiul său, a ajutat la regresul întrebuințării formelor supracompuse neluate în considerație în gramatica sa, în special a celor din „a treia generație“, cu patru elemente verbale (*aș fi fost cîntat, aș fi fost cîntînd, voi fi fost cîntat, voi fi fost cîntînd*) sau cu trei elemente verbale (*să fi fost cîntînd, să fi fost cîntat*). Că Heliade a făcut o selecție în mod tacit a formelor supracompuse o demonstrează faptul că gramatica lui Iordache Golescu (al cărei manuscris a fost folosit de Heliade cînd a tratat capitolul despre verb) înregistrează multe din formele citate mai sus : *aș fi fost adunat, voi fi fost adunat* (și *fi-voi fost adunat*), *să fi fost adunat*[78]. Aceste forme sînt înregistrate și în gramatica lui Gh. Seulescul[79], adversarul său lingvistic, care-l acuză pe Heliade de muntenizarea limbii literare : *aș fi fost lăudat, lăudat aș fi fost, să fiu fost lăudat* și *să fi fost lăudat, a fi fost lăudat*[80]. Astfel de forme sînt prezente și în alte gramatici de pe la jumătatea secolului trecut[81].

7.3. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dintre elementele noi pe care le aduc gramaticile, în ceea ce privește formele supracompuse, menționăm : înregistrarea formelor cu gerunziu (*voi fi săpînd, voi fi fost săpînd* etc.), delimitarea unui mod *prezumtiv*, o terminologie mai adecvată pentru denumirea formelor, discutarea mai largă a formelor regionale sau arhaice, a „abaterilor“ de la norma literară.

Astfel, T. Cipariu[82] distinge trei paradigme de viitor (futur I : *lăudavoliu*, futur II : *voliu fi lăudînd* și futur III : *voliu fi lăudat*)[83], înregistrînd pentru prima dată în istoria gramaticii o formă supracompusă cu gerunziu. La mai mult ca perfect, el dă în afară de paradigma sintetică (*lăudasem*), încă trei paradigme, dintre care una supracompusă (*aveam lăudat, am fost lăudat, eram lăudat*). La condițional înregistrează formele de tipul *am vrut bate, vream fi făcut, am vrut fi făcut*, arătînd că ele nu mai sînt în uz. Nici în gramatică și nici în corespondența sa, Cipariu nu respinge formele supracompuse din „a treia generație“, ci le folosește realizînd o arhitectonică a timpurilor simetrică și expresivă : „Dară cînd *ai fi fost avut* prilegiul a le vedea... cum și cînd *s-au întîmplat* atunci, *cred* că și dumneata *ai avea* o lumină cu mult mai mare în puntul acesta“ (dintr-o scrisoare a lui Cipariu către G. Bariț, în *G. Bariț și contemporanii săi*, IV, p. 93). Formele supracompuse

---

[78] Cf. Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești*, București, 1840 (tabelele de la p. 13, 18, 32).

[79] Gh. Seulescul, *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei românești*, vol. I, Iași, 1833, p. 113, 116.

[80] Sistematizarea formelor este defectuoasă în această gramatică, căci autorul nu distinge formele temporale de formațiile modale sau aspectuale și de îmbinările libere (cf. p. 113, unde se dau ca forme temporale îmbinări libere de tipul *să fi fost voit a vrea lăuda, voi vrea fi fost voit a lăuda* etc.).

[81] Cf. T. Blazeviciu, *Theoretisch-practische Gramatik der Dacorumänischen*, Lemberg — Cernăuți, 1844, p. 88 ; C. Platon, *Manual de gramatică română*, Iași, 1845, p. 42 ; P.M. Cîmpeanu, *Gramatică românească*, Iași, 1848, p. 98, 101.

[82] Cf. Timotei Cipariu, *Gramatica limbei romane*. Partea I. *Analitica*, București, 1869, p. 306.

[83] *Ibid.*, p. 306.

(ca, de pildă, cea de condițional mai mult ca perfect citată mai sus) îi dădeau autorului posibilitatea de a realiza o concordanță a timpurilor după modelul limbii latine.

Modul *prezumtiv* este delimitat pentru prima dată în gramatica lui I. Chirca[84], unde se vorbește de trei timpuri ale modului „presumtiv" (*prezinte: voi fi săpînd, perfeptu : voi fi săpat* și *plus ca perfeptu : voi fi fost săpat* ; primele două apar și azi în gramatică). Se vorbește de trei paradigme de viitor (*fuluru* I, II și III), ultima cuprinzînd formele supracompuse de tipul *voi fi fost săpat, aș fi fost săpat, să fi fost săpat*. De asemenea se înregistrează forma de mai mult ca perfect infinitiv (*a fi fost săpat*) și o formă, probabil creată de autor, de gerunziu mai mult ca perfect (*avînd fost săpat*).

În gramatica sa, care cunoaște trei ediții (1881, 1883, 1884), M. Străjan dă indicații utile cu privire la frecvența diferitelor timpuri supracompuse, arătînd că mai mult ca perfectul conjunctiv, mai mult ca perfectul optativ și infinitivul mai mult ca perfect se întrebuințează foarte rar. Aceeași indicație o dă despre formele compuse și supracompuse cu gerunziul (*sînt arînd, eram arînd, voi fi arînd*)[85].

Date noi privind circulația formelor supracompuse aduc H. Tiktin[86], Gh. Ghibănescu[87], A. Philippide[88], iar apoi în secolul nostru gramaticile lui Densusianu — Candrea — Caracostea[89], Adamescu — Dragomirescu[90], Iorgu Iordan[91], C. Șotropa[92], Rosetti — Byck[93] și cele două ediții ale *Gramaticii Academiei* (1954, 1963)[94].

Ceea ce au în comun aceste gramatici este : 1) fie admiterea ca literare (și recomandabile) a unor paradigme de forme supracompuse (numite perifrastice sau mai simplu compuse) : ca de pildă, cea a viitorului anterior, a condiționalului perfect (de tipul *aș fi mers*) și uneori cea a prezumtivului prezent și perfect (*va fi cîntînd, va fi cîntat, ar fi cîntînd, ar fi cîntat* ; cf. *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, p. 271) ; 2) fie respingerea ca arhaice și regionale a altora, ca de pildă, cea a mai mult ca perfectului de tipul *am fost cîntat* (Tiktin, *Gramatica* Academiei) ; 3) fie ignorarea unora dintre ele și implicit respingerea lor (Rosetti — Byck nu menționează forma de mai mult ca perfect supracompus ; nici una din aceste gramatici nu dau forma de imperfect indicativ de tipul *au fost mergînd*). Cam aceeași situație o au formele cu patru elemente verbale de tipul *aș fi fost mergînd, aș fi fost mers, va fi fost mergînd, va fi fost mers, a fi fost mers*. Respingerea unor forme merge chiar pînă la negarea existenței lor în limba română, netinîndu-se seama de prezența lor în limba veche și în vorbirea populară actuală: Iorgu Iordan afirmă categoric că „Un mai mult ca perfect al conjunctivului nu există, chiar dacă-l înregistrează gramaticii. Nu spune nimeni *să fi fost scris, să fi fost mers* etc. ... Condiționalul (și optativul) cunoaște tot numai prezentul și perfectul: *aș scrie, aș fi scris*“[95]. Afirmația ne surprinde, căci vine de la un specialist cu o foarte bună informație privind limba vorbită actuală (cercetată sub aspectul gramaticii „greșelilor“) și a limbii vechi, în special a limbii lui I. Neculce, înțesată de forme de mai mult ca perfect conjunctiv și condițional.

---

[84] Cf. I. Chirca, *Gramatica limbei române*, București, 1878, p. 75—78.

[85] Cf. M. Străjan, *Manual de gramatica limbei române*, ediția I, 1881, ediția a II-a, București, 1883, ediția a III-a, București, 1884, p. 186, 213.

[86] Cf. H. Tiktin, *Gramatica română. I. Etimologia*, Iași, 1893, p. 187.

[87] Al. Lambrior, *Gramatică română*, „editată" de Gh. Ghibănescu, Iași, 1893.

[88] Cf. A. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897.

[89] Cf. Ov. Densusianu, I.A. Candrea, D. Caracostea, *Curs de limba română*, București, 1910.

[90] Cf. Gh. Adamescu și M. Dragomirescu, *Curs de limba română*, ediția a VI-a, București, 1920.

[91] Cf. Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București, 1937.

[92] Cf. C. Șotropa, *Gramatica limbii române*, București, 1938.

[93] Cf. Al. Rosetti (și J. Byck), *Gramatica limbii române*, București, 1943.

[94] Cf. *Gramatica limbii române*, vol. I și II, București, 1954, ediția a II-a, București, 1963.

8. Privită în *perspectivă romanică*, soarta timpurilor verbale supracompuse neadmise în normele limbii române literare moderne este similară cu soarta timpurilor supracompuse din unele limbi romanice apusene. De pildă, în franceză timpurile supracompuse apar atestate începînd cu secolul al XIII-lea, mai întîi sporadic și apoi din ce în ce mai frecvent în texte, iar primii gramatici francezi Dubois (1531) și Meigret (1550) înregistrează forme de perfect supracompus *(il a eu travaillé)*, apoi de mai mult ca perfect *(il avait eu travaillé)*, de viitor anterior supracompus *(il aura eu travaillé)*[96], de condițional anterior supracompus *(il aurait eu travaillé)* etc. Se creează astfel, alături de timpurile simple și compuse, o paradigmă de timpuri supracompuse, prezente în multe dialecte și graiuri franceze, în special în Franța de est și în Elveția franceză (Waadtlang)[97]. Născute înainte de înregistrarea lor în textele vechi franceze, formele supracompuse de perfect de tipul *il a eu travaillé*, derivate din perfectul compus *(il a travaillé)*, sînt un reflex al dispariției perfectului simplu din unele regiuni ale Franței și al înlocuirii acestuia cu perfectul compus. Odată procedeul creat, el s-a răspîndit și la mai mult ca perfect, la viitorul anterior și la condiționalul perfect, creîndu-se formele citate. Ca și în română, formele supracompuse marchează preanterioritatea, reculul în trecut și sînt de obicei timpuri de relație, care apar în special în subordonate temporale sau condiționale, mai rar în principale[98].

„Avatarurile“ formelor supracompuse din franceză sînt asemănătoare cu cele ale unora din română: deși apărute de multe secole, ele au cunoscut epoci de extindere și epoci de regres în întrebuințare, nereușind să intre în normele limbii literare. Iată cîteva date sumare, cu analogii frapante cu cele din română. La început, societatea franceză cultivată a privit aceste forme cu rezervă puristă (însuși gramaticul Meigret din secolul al XVI-lea, care le enumeră și le clasifică prima dată, în 1550, adoptă punctul de vedere purist[99]). Apoi deodată spre sfîrșitul secolului formele la început regionale se răspîndesc în limba populară din Paris și sînt pe cale de a fi admise de cercurile elevate, dar în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea întrebuințarea lor este în regres: nici Boileau, nici Racine nu le întrebuințează; Molière acceptă perfectul supracompus, dar îl pune în gura țăranilor din *Don Juan (je n'avons pas eu gagné)*; nici Vaugelas, nici Academia nu le agreează, iar Lesage și Voltaire nu le folosesc deloc. În secolul al XIX-lea, Balzac uzează frecvent de perfectul supracompus, iar Stendhal de mai mult ca perfect (care este preferat și de V. Hugo și de Flaubert pentru puterea lui expresivă[100]). Cu toate acestea, gramaticii timpului consideră formele supracompuse incorecte sau le ignoră, deși ele aveau o existență de secole. Deși două dialecte franceze (Ardennes și Charente) folosesc în mod curent formele supracompuse, *Atlasul lingvistic* al Franței (ALF) nu le înregistrează. Ca și în română, formele supracompuse de perfect sînt creații spontane ale limbii vorbite, care au venit la timp pentru a înlocui vidul care începea a se realiza cînd perfectul simplu dispăruse din unele regiuni. Acest paralelism adus în discuție nu face decît să întărească demonstrația noastră făcută pe baza materialului românesc. Fenomene similare au fost constatate și în alte limbi romanice (provensală, catalană, spaniolă și în unele dialecte italiene și retoromane[101]).

---

[95] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 176.

[96] Cf. L. Foulet, *op. cit.*, p. 191 și urm.; J. Klare, *op. cit.*, p. 117.

[97] Cf. J. Klare, *op. cit.*, p. 117–118.

[98] Cf. A. Šistak, *op. cit.*, p. 191–192.

[99] Cf. L. Foulet, *op. cit.*, p. 218–219.

8.1. De asemenea, în germană, formele dialectale de perfect supracompus de tipul *er hat gearbeitet gehabt* „il a eu travaillé" au apărut în strînsă legătură cu limitarea, în unele regiuni, a întrebuințării imperfectului *arbeitete*, care este, de fapt, un preterit, exprimînd acțiuni sau stări fără relație cu prezentul, în comparație cu perfectul *er hat gearbeitet*, care i-a luat locul preteritului. În zonele în care în limba vorbită locul preteritului l-a luat forma compusă cu auxiliarul *haben și participiu*, s-a creat o tensiune între cele două întrebuințări de preterit și de perfect, iar ca mijloc pentru eliminarea ei au apărut formele supracompuse de tipul *er hat gearbeitet gehabt*, exprimînd preanterioritatea în trecut[102]. Ca și în română și în alte limbi romanice, formele respective au rămas regionale, neintrînd în *Hochdeutsch*, adică în germana literară.

9. Totalizînd rezultatele, putem spune că în cadrul tendinței generale a limbilor și în special a limbilor romanice spre analitism, româna și-a creat în epoca veche pe lîngă microsistemul verbo-temporal simplu și compus un microsistem supracompus, cu cîte trei sau patru elemente verbale, în care auxiliarul este el însuși compus sau dublu compus.

Ca și structura verbului romanic în general[103], cea a verbului românesc se bazează pe două planuri temporale, *un prim plan*, care corespunde liniei timpului existenței și trece prin prezent (planul *actualității*) și un al doilea plan, paralel cu primul, cel al *inactualității*. Centrul primului plan este *prezentul*, iar al celui de al doilea *imperfectul* :

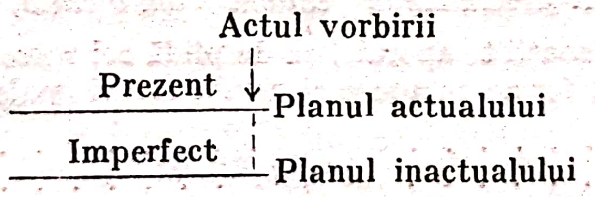

Aceste planuri temporale sînt moștenite de limbile romanice din latină și întreg sistemul temporal al lor se sprijină pe opoziția dintre cele două planuri. În cadrul fiecărui plan, există mai multe *perspective*, care corespund poziției vorbitorului față de acțiunea verbală. Acțiunea poate fi *paralelă* cu actul vorbirii, *retrospectivă* sau *prospectivă*. *Perspectiva paralelă*, care include actul vorbirii, poate fi prelungită atît în trecut, cît și în viitor, adică prezentul și imperfectul pot să cuprindă toate spaţiile temporale, în timp ce celelalte două perspective au numai cîte o singură direcţie :

---

[100] *Ibid.*, p. 222–223.

[101] Cf. A. Šistak, *op. cit.*, p. 302–306 ; E. Coseriu, *op. cit.*, p. 96.

[102] Cf. J. Klare, *op. cit.*, p. 119–120.

[103] Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 92.

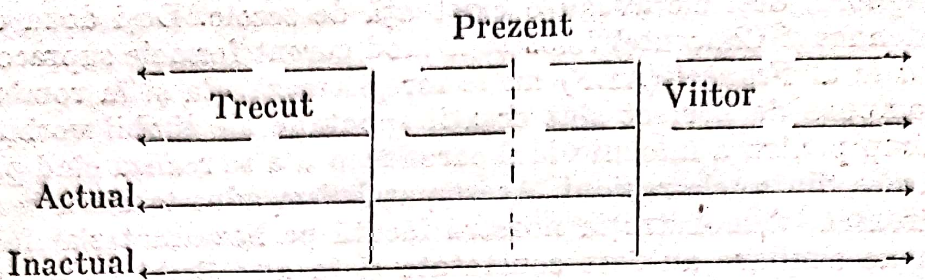
Prezent
Trecut
Viitor
Actual
Inactual

Astfel, sistemul oferă 6 posibile funcţii pentru *perspectiva primară*, dintre care româna veche realiza în norma sa 5, prin forme simple :

	Retrospectiv	*Paralel*	*Prospectiv*
Actual	*cîntai*	*cînt*	*voi cînta, am să cînt*
Inactual	*cîntasem*	*cîntam*	cond. *cîntare* (<*cantaverim*+ *cantavero*) (viitor ipotetic)

Prin pierderea, la începutul secolului al XVII-lea, a condiţionalului simplu de tipul *cîntare*, în perspectiva primară a rămas un loc liber, care trebuia umplut cu forme compuse, caracteristice celei de *a doua perspective*[104], care este cerută de pierderile suferite în cursul timpului în prima. Astfel, fiecare spaţiu temporal din cadrul primei perspective poate fi divizat după acelaşi principiu :

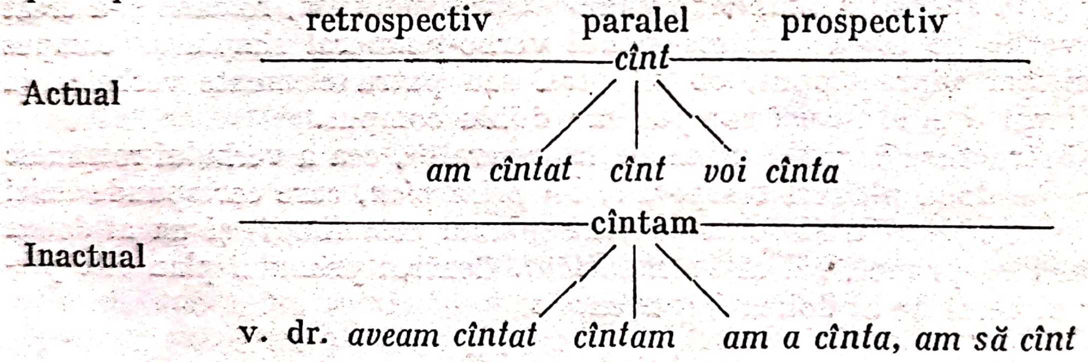
retrospectiv
paralel
prospectiv
Actual
cînt
am cîntat
cînt
voi cînta
Inactual
cîntam
v. dr. aveam cîntat
cîntam
am a cînta, am să cînt

Pentru că în unele spaţii temporale, ca de pildă cel retrospectiv, posibilităţile nu se realizează cu forme compuse şi rămîn locuri goale

. . . . *cîntai* . . . . retrospectiv
. . . . *voi cînta* . . . . prospectiv

acestea sînt umplute cu forme supracompuse, corespunzătoare celei de *a treia perspective* :

cîntai → *am fost cîntat*
(am cîntat)
voi cînta → *voi fi cîntat*

Perspectiva terţiară se realizează numai parţial în franceză, occitană, unele dialecte retoromane, dialectele italiene de nord[105] şi în româna veche şi unele dintre graiurile ei actuale, aşa cum am arătat.

---

[104] *Ibid.*, p. 92–94.
[105] *Ibid.*, p. 97.

În felul acesta, sistemul verbo-temporal al românei vechi şi dialectale cuprinde trei microsisteme realizate pe cîte două planuri, în funcţie de opoziţia actual — inactual la indicativ : a) un microsistem *tensiv*[106], format din timpurile simple (indicativul prezent, imperfectul, perfectul simplu, mai mult ca perfectul sintetic, infinitivul prezent şi conjunctivul prezent), b) un microsistem *extensiv*, format din timpurile compuse (perfectul compus, mai mult ca perfectul compus *eram cîntat*, conjunctivul perfect, infinitivul perfect, viitorul de tipul *voi face*, *am să fac*, *am a face*) şi c) un microsistem *biextensiv*, format din timpurile supracompuse (perfectul de tipul *am fost cîntat*, conjunctivul de tipul *să fi fost cîntat* şi alte forme discutate).

9.1. Pentru a înţelege importanţa şi valoarea exactă a celor trei microsisteme verbo-temporale, este necesară o scurtă privire diacronică asupra transformărilor suferite de sistemul temporal latin şi de cel românesc primitiv în epoca numită „româna primitivă". Sistemul temporal latinesc era destul de bogat în forme (cuprinzînd 12 paradigme la cele trei moduri cronogenetice : infinitiv, conjunctiv şi indicativ, cf. schema nr. 1).

Sistemul verbo-temporal al limbii latine[107]

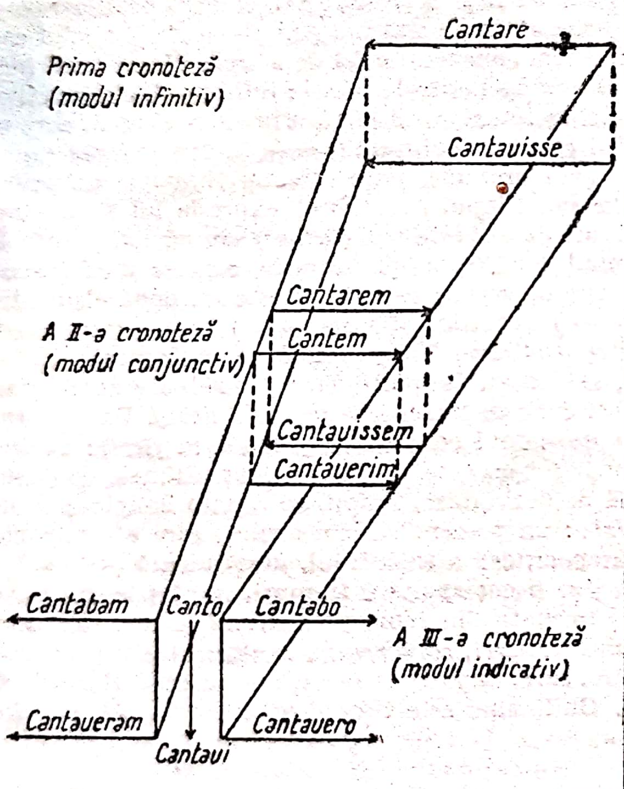
Cantare
Prima cronoteză
(modul infinitiv)
Cantavisse
Cantarem
Cantem
A II-a cronoteză
(modul conjunctiv)
Cantavissem
Cantaverim
Cantabam
Canto
Cantabo
A III-a cronoteză
(modul indicativ)
Cantaveram
Cantavero
Cantavi

Schema nr. 1

Sistemul verbo-temporal al românei primitive[108]

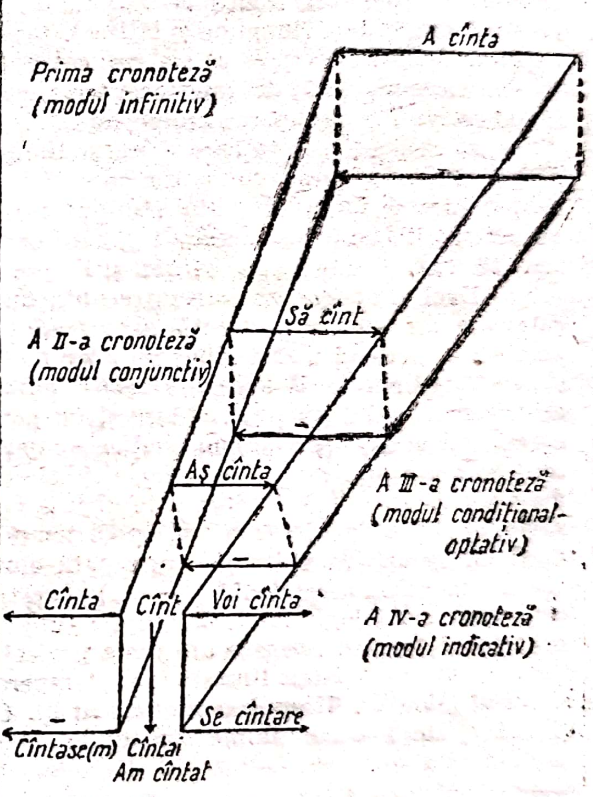
A cînta
Prima cronoteză
(modul infinitiv)
Să cînt
A II-a cronoteză
(modul conjunctiv)
Aş cînta
A III-a cronoteză
(modul condiţional-optativ)
Cînta
Cînt
Voi cînta
A IV-a cronoteză
(modul indicativ)
Se cîntare
Cîntase(m)
Cîntai
Am cîntat

Schema nr. 2

---

[106] Folosim terminologia lui G. Guillaume, *op. cit.*, p. 23.

[107] Schema sistemului verbo-temporal latin este reprodusă după G. Guillaume,, *L'architectonique du temps dans les langues classiques*, Paris 1964, p. 22, 28. Ea reprezintă sistemul semiologic temporal latin modelat după sistemul psihic latin în cronogeneză (formarea „imaginii-timp", în cursul spaţializării timpului). Verbul latin are la bază două planuri paralele : *perfectum* şi *infectum*. În schemă, cele două planuri sînt reprezentate prin două trapeze aflate în două planuri paralele. Distanţa care separă cele două planuri paralele este „distanţa care separă în mintea vorbitorului prezentul propriu-zis, sau 'prezentul conştiinţei actuale', de 'prezentul

Prin confuziile formale din latina populară, multe timpuri dispar sau îşi modifică semnificaţia. Prin confuzia conjunctivului perfect cu viitorul anterior, româna moşteneşte forma *cîntare*, care este, de fapt, un viitor ipotetic, şi care este păstrat pînă pe la începutul secolului al XVII-lea. Viitorul de tipul *cantabo* dispare fără urme în română şi locul lui este luat aici de formaţia *voleo cantare* > *voiu cînta*. Dispare, de asemenea, fără urme imperfectul conjunctiv (*cantarem*), iar mai mult ca perfectul *cantavissem* îşi schimbă valoarea modală devenind mai mult ca perfect indicativ (*cîntase*), spre deosebire de celelalte limbi romanice apusene unde îşi schimbă numai valoarea

---

de memorie', cunoscut sub numele de perfect" (*op. cit.*, p. 19). Profilele rezultate prin anumite secţiuni în cronogeneză, numite de autor *cronoteze*, sînt imagini plane ale timpului dotate cu două dimensiuni : înălţime şi lungime. Fiecare din aceste imagini exprimă sub cele două dimensiuni o stare mai mult sau mai puţin avansată a formării timpului (şi, deci, şi a verbului, căci, după Guillaume, verbul este *timp*, iar numele este *spaţiu* ; cf. şi B. Pottier, *op. cit.*, p. 31–34). În felul acesta, în concepţia lui G. Guillaume, timpul lingvistic primeşte trei dimensiuni (lungime, lăţime, înălţime), ca orice edificiu construit în spaţiu, deci *se spaţializează.* Aceste dimensiuni provin din faptul că, după Guillaume, *cronogeneza* se referă la timpul pe care-l cere pentru a opera (*timpul operativ*, sesizat mai întîi în lungime şi apoi în lăţime). Timpul operativ, sesizat în lungime, constituie înălţimea sistemului, iar sesizat în sens transversal, el oferă profiluri plane cu două dimensiuni (lungime şi lăţime). Profilurile obţinute sînt imagini plane ale timpului care exprimă rezultatul a ceea ce s-a realizat anterior cu concursul celei de a treia dimensiuni, înălţimea. Ele reprezintă, de fapt, cele trei moduri cronogenetice latineşti : infinitivul, conjunctivul şi indicativul. Întreruperea cronogenezei în faza incipientă a ei oferă o imagine simplă, care nu diferenţiază epocile şi în care direcţia timpului este cea naturală (←—), descendentă (adică a timpului care curge din viitor spre trecut, prin prezent). Este direcţia timpului *existenţei*, timpul care se impune omului (timpul *aoristic* sau timpul *tezei*, după expresia lui B. Pottier, *op. cit.*, p. 42, numit de acesta T^1), care în raport cu *eul* este *real* (*actual*) sau *virtual* (*ireal*). În această fază, el este numai *virtual* şi îi corespund două forme de infinitiv, *cantare* şi *cantauisse*.

Dacă cronogeneza este întreruptă mai tîrziu, verbul se îmbogăţeşte cu două elemente : categoria *persoană* şi o direcţie *ascendentă* (—→), rezultată din aceasta, a timpului. Cu toate acestea, în această fază timpul nu a ajuns la spaţializarea lui completă, la împărţirea în epoci şi nivele temporale de *trecut*, *prezent* şi *viitor*. De aceea, timpurile corespunzătoare acestei faze cronogenetice sînt un prezent larg şi un perfect larg (reprezentate printr-o linie). Patru forme corespund acestei faze cronogenetice ocupate de modul conjunctiv (timpul *in fieri*) : *cantem*, *cantauerim*, *cantarem*, *cantauissem*. Primele două sînt ascendente (—→), iar ultimele două sînt descendente (←—). În sfîrşit, în ultima fază de dezvoltare, timpul îşi capătă imaginea sa desăvîrşită, fiind despărţit în trei epoci temporale : un prezent relativ strîmt, care e o părticică de trecut şi una de viitor şi care separă două epoci, cea a trecutului, descendentă (—→), şi cea a viitorului, ascendentă (—→). Acestei faze îi corespund 6 timpuri, împărţite din punct de vedere semiologic în două grupe : timpuri formate din tema prezentului (*canto*, *cantabam*, *cantabo*) şi timpuri formate din tema perfectului (*cantavi*, *cantaveram*, *cantavero*), simetric construite. Din acest sistem lipseşte modul imperativ, care, după Guillaume, este un mod al „vorbirii" şi nu al „limbii". Timpul *spaţializat* al lui G. Guillaume este timpul modelat de *eul* vorbitor (locutor) după dimensiunile spaţiului :

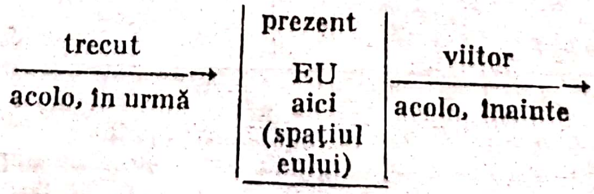

Prin spaţiul *eului*, timpul devine fix, momentul vorbirii fiind luat ca reper (prezentul indicativ este acel reper). Faţă de timpul *existenţei* (T^1), care are un reper mobil, timpul *spaţializat* (T^2) are un reper fix. În sfîrşit, pe lîngă T^1 şi T^2, Guillaume mai distinge un T^3, adică timpul *interiorizat*, care exprimă modul acţiunii (*Aktionsart*) sau *aspectul*, care se referă la integritatea procesului (*perfectivitatea* / *imperfectivitatea* acţiunii sau a procesului respectiv şi etapele de destemporală, devenind imperfect conjunctiv. Se pierde perfectul infinitiv, însă apare un mod nou optativul-condițional, compus la prezent din imperfectul auxiliarului *a vrea* și infinitivul verbului de conjugat (*volebam cantare* > *vrea cînta*). De asemenea, formația *habeo cantatum*, apărută în latina populară, concurează din ce în ce mai mult preteritul latin *cantaui*, ajungînd ca într-o perioadă posterioară românei comune să-l scoată total din uz în unele regiuni, tendință semnalată și în alte regiuni ale Romaniei.

Întrucît *pierderile* erau mai mari decît *cîștigurile*, în special în domeniul timpurilor trecute (vezi schema nr. 2), limba a încercat să le compenseze apelînd la un procedeu deja existent în sistem : cel al *compunerii*, prezent încă din latina populară la perfectul compus (*habeo cantatum*) și la formațiile *esse + gerunziul în ablativ*, discutate mai sus. În felul acesta locurile goale din sistem au fost ocupate de *forme compuse de a doua generație* și de *forme supracompuse de prima generație*, cu *a fi și participiul sau gerunziul* (cf. schema nr. 3).

Procedeul, oferind avantaje, este continuat și apare astfel un sistem supracompus din trei sau patru elemente verbale, un sistem de forme compuse de *a treia generație*, prezent în dacoromâna veche și azi în unele graiuri populare, în special din Transilvania (cf. schema nr. 4).

O privire sumară asupra celor trei scheme privind sistemul verbo-temporal al limbii române poate remarca *simetria* celor trei microsisteme (atît între ele, cît și a elementelor din cadrul fiecăruia dintre ele), precum și *economia de mijloace* pe care o utilizează. Atunci cînd apar *asimetrii* sau risipă de mijloace de exprimare a categoriilor gramaticale, acestea sînt înlăturate în timpul evoluției microsistemului respectiv. Astfel, se poate observa că formele de perfect simplu (*cîntai*), de mai mult ca perfect (*cîntase*) și de „viitor ipotetic" (*cîntare* < lat. *cantaverim* + *cantavero*) introduceau o asimetrie în sistemul timpurilor din „româna comună" (schema nr. 2), avînd un sufix în plus, sufixul *-a-* de la tema perfectului, care distona cu marea majoritate a formelor de aici formate din tema prezentului (*cînt, cînta, voi cînta, vrea cînta, să cînt*, infinitivul *cîntare*). Ca urmare, pentru înlăturarea acestei asimetrii formale (la care se adăuga o asimetrie funcțională), formele respective își limitează din ce în ce mai mult întrebuințarea, fiind concurate de forme compuse (perfectul compus, pentru perfectul simplu, mai mult ca perfectul compus de tipul *avea cîntat* și *era cîntat* pentru mai mult ca perfectul sintetic

---

fășurare). B. Pottier (*op. cit.*, p. 46) dezvoltă teza lui Guillaume, distingînd și un T^4, care este timpul *relativizat*, cronologia relativă. *Concordanța timpurilor* este domeniul lui T^4.

[108] Schema sistemului verbo-temporal al limbii române a fost realizată prin aplicarea la limba română a metodei lui Guillaume, prezentată mai sus. Spre deosebire de sistemul verbo-temporal latin, sistemul verbo-temporal românesc prezintă patru trepte cronogenetice distincte, prin apariția modului *optativ-condițional*, inexistent în latină. Prin apariția acestuia, unele funcții îndeplinite în latină de conjunctiv sînt preluate de noul mod. De pildă, zona *probabilului* nu mai este disputată, ca în latină, între conjunctiv și indicativ, ci între condițional-optativ și indicativ (*Probabil că plouă* sau *ar ploua*, dar nu și **Probabil să plouă*). Acest nou mod face ca poziția în sistem a conjunctivului să fie diferită în română față de poziția pe care o avea în latină, fiind mai depărtat de *actualizare* (adică de indicativ, modul realității) decît conjunctivul latinesc. În imediata vecinătate a indicativului stă în română nu conjunctivul, ci condițional-optativul (vezi schemele nr. 2, 3, 4). Pe plan funcțional, acest fapt se exprimă prin aceea că modul condițional-optativ este generat de aceleași elemente (lexeme, conjuncții) de care este generat indicativul.

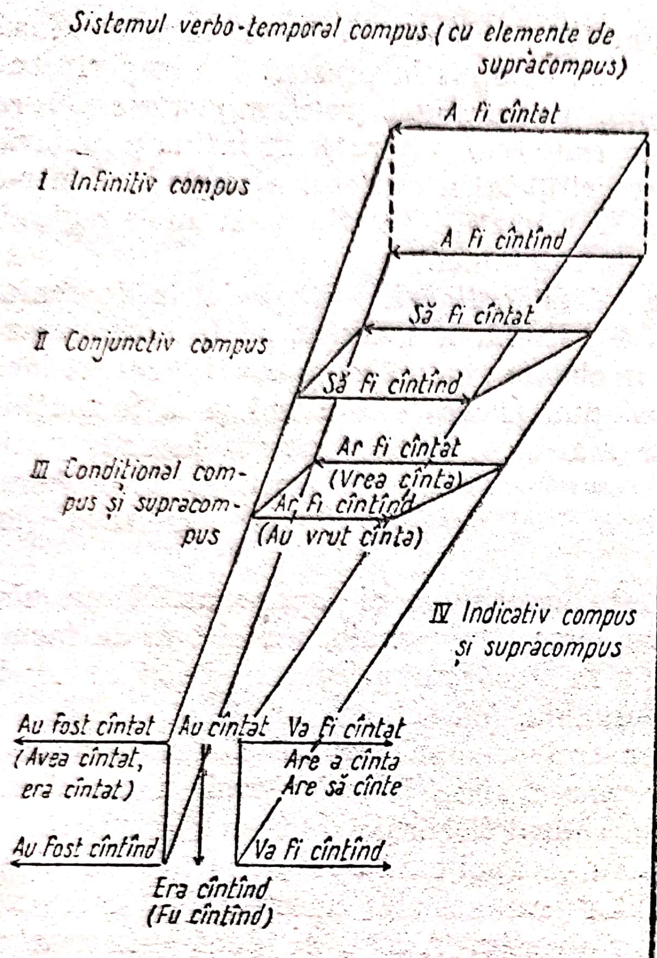
Sistemul verbo-temporal compus (cu elemente de supracompus)
A fi cîntat
I Infinitiv compus
A fi cîntînd
Să fi cîntat
II Conjunctiv compus
Să fi cîntînd
Ar fi cîntat
(Vrea cînta)
III Condițional compus și supracompus
Ar fi cîntînd
(Au vrut cînta)
IV Indicativ compus și supracompus
Au fost cîntat
(Avea cîntat, era cîntat)
Au cîntat
Va fi cîntat
Are a cînta
Are să cînte
Au fost cîntînd
Va fi cîntînd
Era cîntînd
(Fu cîntînd)

Schema nr. 3

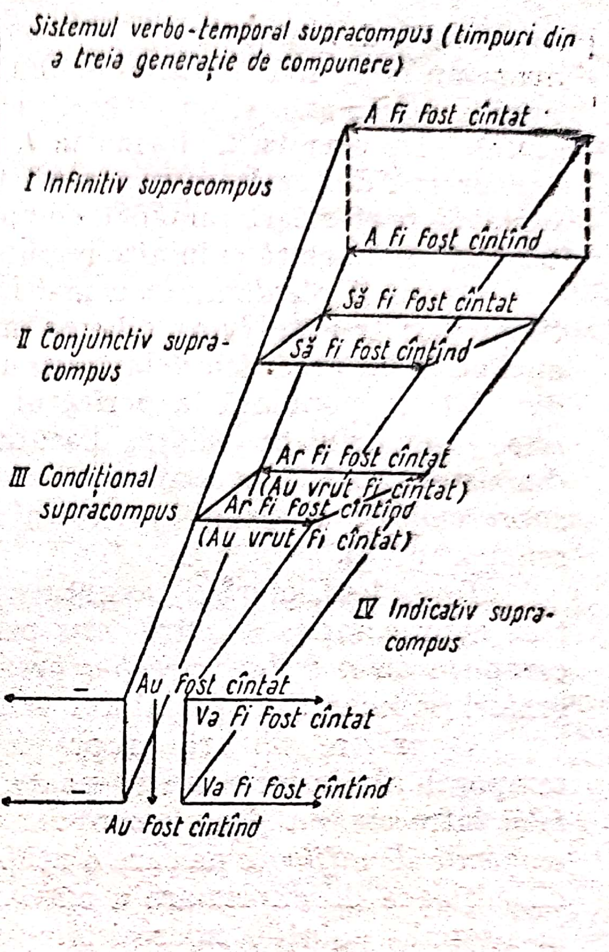
Sistemul verbo-temporal supracompus (timpuri din a treia generație de compunere)
A fi fost cîntat
I Infinitiv supracompus
A fi fost cîntînd
Să fi fost cîntat
II Conjunctiv supracompus
Să fi fost cîntînd
Ar fi fost cîntat
(Au vrut fi cîntat)
III Condițional supracompus
Ar fi fost cîntînd
(Au vrut fi cîntat)
IV Indicativ supracompus
–
Au fost cîntat
Va fi fost cîntat
–
Va fi fost cîntînd
Au fost cîntînd

Schema nr. 4

de tipul *cîntase*, viitorul de tipul *voi cînta* pentru viitorul ipotetic de tipul *cîntare*).

În mod similar, în microsistemele timpurilor compuse și supracompuse asimetriile sînt înlăturate mai devreme sau mai tîrziu. De pildă, toate formele puse în paranteze din schemele nr. 3 și nr. 4 constituiau într-un anumit timp asimetrii ale sistemului, elemente care contrastau cu nevoia de economie de mijloace gramaticale. Cazul cel mai concludent îl oferă formele de condițional compus *vrea cînta* sau supracompus *au vrut cînta, au vrut fi cîntat, au vrut fi cîntînd,* care contrastau cu simetria celorlalte forme, toate cu auxiliarul *fost* și verbul *a fi*, în loc de *a vrea* la un mod personal sau la infinitiv. Ca urmare, pentru înlăturarea acestei asimetrii, formele de tipul *vrea cînta, au vrut cînta, au vrut fi cîntat, au vrut fi cîntînd* sînt înlăturate treptat (rămînînd, unele din ele, numai regional), fiind înlocuite cu formele mai simetrice, sau mai potrivite cu simetria sistemului (*ar cînta, ar fi cîntat, ar fi fost cîntat, ar fi fost cîntînd*). Simetria formelor supracompuse merge mai departe dacă luăm în considerație identitatea formală dintre unele forme supracompuse de la diateza activă cu cea a formelor de la diateza pasivă : „Eu *am fost lăudat* pe Ion“ (mai mult ca perfect activ)/„Eu *am fost lăudat* de Ion“ (perfect pasiv). Prin această *simetrie*, româna face mai mare *economie* de mijloace decît limbile romanice apusene, care nu realizează acest sincretism între activ și pasiv.

În sfîrşit, trebuie menţionat că sistemul supracompus din schema nr. 4 nu este în întregime realizat, locurile goale nefiind ocupate încă : o formă de infinitiv de tipul **a fi fost cîntînd* nu este atestată, iar locurile mai mult ca perfectului şi imperfectului indicativ nu sînt ocupate şi, probabil, nu vor fi ocupate niciodată, căci sistemul nu mai prezintă, ca *posibilităţi*, forme de tipul **au fost fost cîntînd* şi **au fost fost cîntat* (vezi schema nr. 4, stînga jos), care să continue procedeul. În acest punct, participiul şi gerunziul devin forme „moarte" ale verbului, consumate în întregime şi în felul acesta foarte apropiate de adjectiv (cf. Guillaume, *Temps et Verbe*, p. 18). Prin aceasta, microsistemul formelor supracompuse prezentate în schema nr. 4 este incomplet şi asimetric, iar dacă adăugăm aici şi folosirea eliptică a formelor (adică numai sau aproape numai la persoana a III-a) putem înţelege de ce el, după o perioadă de intensă folosire în secolul al XVIII-lea, începe să se ruineze, rămînînd parţial numai în cîteva graiuri populare şi nefiind niciodată admis în normele limbii literare moderne.

În sfîrşit, trebuie să remarcăm că cele trei microsisteme, prezentate în schemele nr. 2, 3, 4, nu sînt izolate unul de altul, ci se întrepătrund : inovaţiile din schema a II-a sînt cuprinse în cea de a III-a şi cele de aici în cea de a IV-a, prefigurînd ultimul sistem temporal, sistemul complementar (cf. de pildă, timpurile indicativului). Este aici un exemplu concludent pentru faptul că limba nu este numai un sistem de opoziţii, ci şi un sistem de „poziţii", de „un înainte" şi „un după", aşa cum arată psihosistematica.

10. Din numeroasele fapte prezentate şi din consideraţiile teoretice care le-au însoţit, putem trage o serie de concluzii generale :

1) Ca şi unele limbi romanice apusene (franceza, provensala, precum şi unele dialecte italiene de nord, unele graiuri retoromane etc.)[109], româna, în tendinţa ei spre analitism, a realizat un microsistem de forme supracompuse cu trei sau patru elemente verbale, reprezentînd *perspectiva terţiară*. Acest microsistem este *complementar* celui compus şi celui simplu, care rămîn *fundamentale*.

2) Formele supracompuse reprezintă *a treia generaţie* de forme precum şi şi ele caracterizează numai dialectul dacoromân, fiind probabil posterioare perioadei numite „româna primitivă" sau „româna comună". Cu toate acestea, nu este exclus ca unele forme de tipul *am fost cîntînd* şi chiar de tipul *am fost cîntat* să fi apărut încă din româna comună în unele regiuni. Această ipoteză are ca impediment inexistenţa formelor de acest tip în dialectele româneşti sud-dunărene. Ea are însă ca element de susţinere prezenţa în latina populară a construcţiilor perifrastice cu *esse + ablativul gerunziului (fui fugitando* se putea transforma oricînd prin înlocuirea perfectului simplu cu perfectul compus în *am fost fugind)*. În tot cazul, chiar dacă admitem că unele forme supracompuse de tipul *am fost fugind* ar fi apărut încă din româna comună, trebuie să subliniem faptul că acestea nu se constituie într-un microsistem bine delimitat, ci sînt numai *elemente* care prefigurează viitoarele microsisteme supracompuse, care se vor constitui *după* despărţirea dialectelor, *numai în dacoromână*. Cu alte cuvinte, *gramaticalizarea* perifrazelor este posterioară despărţirii dialectelor şi este specific dacoromână. De aceea, putem considera

---

[109] Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 96 ; W. Dietrich, *op. cit.*, p. 137.

că cele mai multe timpuri supracompuse apar în secolul al XVI-lea sau nu cu mult timp înainte (poate prin secolul al XIV-lea sau al XV-lea). În tot cazul, unele forme supracompuse cu trei sau patru elemente verbale sînt atestate încă din secolul al XVI-lea. În graiuri, ele însă puteau să fie mai vechi, dat fiind faptul că nu se cunosc pînă acum texte anterioare secolului al XVI-lea și că între înregistrarea unui fenomen în texte și apariția lui în graiuri există un decalaj cronologic.

3) Perioada de înflorire a formelor supracompuse din schema nr. 4 este cea cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XVII-lea și a doua jumătate a secolului următor. După aceea, frecvența și difuziunea areală a formelor supracompuse, în special a celor cu patru elemente verbale de tipul *ar fi fost cîntat, ar fi fost cîntînd, va fi fost cîntat, va fi fost cîntînd* sau cu trei elemente verbale de tipul *să fi fost cîntat, să fi fost cîntînd*, scade treptat, încît aceste forme nu sînt admise în normele limbii române literare moderne, ci caracterizează numai unele graiuri izolate din Ardeal. Mai mare circulație și difuziune areală păstrează formele supracompuse cu trei elemente de tipul *au fost cîntat* (perfect compus sau mai mult ca perfect) și de tipul *au fost cîntînd* (cu valoare de imperfect), însă nici acestea nu au intrat în normele limbii literare moderne, în ciuda vechimii și răspîndirii lor. Singurele forme admise de normele limbii literare, cu trei elemente, sînt cele de viitor și de condițional de tipul *ar fi cîntat, ar fi cîntînd, va fi cîntat, va fi cîntînd*, care au primit treptat, începînd cu secolul al XVI-lea, și valoare de *prezumtiv*, ca „efect de sens" al întrebuințării lor în stilul indirect, la persoana a III-a, ca timpuri ale „lumii narate" sau ca metafore temporale în „lumea comentată". Formele corespunzătoare de conjunctiv de tipul *să fi cîntînd, să fi cîntat* nu sînt forme *supracompuse*, ci numai forme *compuse*, iar încadrarea lor în microsistemul timpurilor de tipul *ar fi cîntat, ar fi cîntînd, va fi cîntat, va fi cîntînd* introduce o asimetrie, fiind un punct slab în sistem. De aceea și formele supracompuse derivate din acestea (tipul *să fi fost cîntat, să fi fost cîntînd*) sînt mai labile, mai supuse presiunii sistemului și implicit sortite dispariției. După o perioadă de intensă folosire la Cantemir și la Neculce și în unele texte de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului trecut, prezența acestora n-a mai fost semnalată în graiuri, ceea ce i-a făcut pe unii cercetători să se îndoiască de faptul că ele vor fi existat vreodată (cum procedează Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 176).

4) Urmărind cauzele genezei formelor supracompuse, am pornit de la teza, luată ca axiomă, că sistemul conține în el însuși *virtualitățile* propriei sale schimbări, care depind de constituirea sistemului într-o anumită perioadă. Aducînd în discuție schimbările pe care le-a suferit în latina populară sistemul verbo-temporal, am încercat să punem în lumină acele virtualități, care apoi, actualizîndu-se, au dus la constituirea, pe lîngă microsistemul timpurilor simple și a celor compuse în latina populară (perfectul compus și poate viitorul cu *voleo*), a încă două microsisteme de forme temporale în română. Astfel, am urmărit, inspirîndu-ne dintr-o idee structuralistă devenită clasică, asimetriile prezentate de sistemul moștenit, argumentînd ideea că vorbitorii tind instinctiv și inconștient la înlăturarea disimetriilor structurii lingvistice moștenite, teză aplicată cu succes în fonologie, dar neaplicată pînă acum

la structura verbului românesc[110]. În felul acesta, am arătat că printre cauzele apariţiei formelor supracompuse au fost *locurile goale*, lăsate în microsistemul reprezentat în schema nr. 2 şi în transformările funcţionale suferite prin dispariţia din unele regiuni a perfectului simplu, a mai mult ca perfectului sintetic şi a condiţionalului de tipul *se cîntare* cu valoare de viitor ipotetic.

Deci, cele mai multe forme supracompuse au apărut pentru a compensa unele dispariţii de forme simple sau a umple unele locuri goale lăsate de formele compuse, trecute, din punct de vedere funcţional, în locul formelor simple dispărute. De pildă, după dispariţia perfectului simplu din unele regiuni, locul acestuia este luat de perfectul compus, care primeşte valoare de preterit în „lumea narată". Locul perfectului compus este luat de o formaţie supracompusă de tipul *am fost cîntat*. Procedeul, devenind productiv, se aplică şi la alte forme, apărînd astfel *a treia generaţie* de forme compuse de tipul *aş fi fost cîntat*, *voi fi fost cîntat* etc., care sînt în egală măsură *creaţii* (fiind formaţii neîntîlnite mai înainte) şi *repetiţii* (fiind alcătuite pe baza unei *tehnici* mai vechi de compunere).

Constituiau formele de a treia generaţie (tipul *va fi fost cîntat*, *ar fi fost cîntat*, *să fi fost cîntat* etc.) o necesitate, sau reprezentau un lux, o *extensiune hipertrofică* în limbă ? Răspunsul la această întrebare este strîns legat de viabilitatea construcţiilor discutate în diferite medii sociale. Pentru un vorbitor atent la nuanţe, ele reprezentau un avantaj, căci, arătînd preanterioritatea, îl ajutau să delimiteze mai bine *epocile* şi *nivelele* temporale, adică să *spaţializeze* timpul, în funcţie de intenţia comunicativă dorită. Exemplul cel mai concludent îl oferă scrierile lui D. Cantemir, în care aceste forme primesc adevărata lor strălucire, relevînd diferite planuri ale „lumii narate" sau ale „lumii comentate", unind perspectiva locutorului cu cea a colocutorului sau distanţîndu-le, în funcţie de intenţia dorită. În schimb, pentru un individ pragmatic sau pentru un cunoscător mediu al limbii, aceste forme sînt surse de nesfîrşite complicaţii, fiind greu de învăţat sau de mînuit. Locul lor este mai degrabă într-un stil periodic, nuanţat, cu fraze simetric construite, în special perioade ipotetice cu protaze şi apodoze de întindere egală, greu de realizat de moderni, decît într-o frază fragmentată, lineară, eliptică. Tendinţa modernă spre o astfel de frază fragmentată explică, de fapt, căderea în uitare a formelor supracompuse (discutate), în secolul trecut şi în secolul nostru. La aceasta a contribuit şi ignorarea sau respingerea lor de unii autori de manuale de gramatică, începînd chiar cu Heliade Rădulescu, cel care contribuie în foarte mare măsură la stabilirea normelor limbii literare moderne.

SIGLE (care nu sînt uzuale)

AAF — „Anuarul Arhivei de Folclor", V, publicat de I. Muşlea, Bucureşti, 1939.
APPE — Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, vol. I — III, Bucureşti, 1966.
BA — Biblioteca Academiei R. S. România.
CB — B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, vol. I — II, Bucureşti, 1878.
CC^2 — Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), ediţie de S. Puşcariu şi A. Procopovici, Bucureşti, 1914.
CP^1 — Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)*, ediţie de Stela Toma, Bucureşti, 1976.

---

[110] Cf. A. Martinet, *Économie des changements phonetiques. Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, p. 78—81.

CP² — Şerban Coresi, *Psaltirea slavo-română*, 1589.
CPB — *Codice* (scris de Popa Bratu), manuscrisul de la Casa Dosoftei, Iaşi.
CT — Coresi, *Tetraevanghelul*, ediţie de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963.
CTd — *Codicele Todorescu*, la N. Drăganu, *Două manuscrise româneşti vechi*, Bucureşti, 1914.
CV — *Codicele voroneţean*, ediţie de Mariana Costinescu, Bucureşti, 1981.
DB — I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. I - IV, Bîrlad, 1915 — 1924.
DÎR — *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1979.
ICV — Maria Ioniţă, *Cartea vîlvelor*, Cluj, 1982.
IL — *Îndreptarea legii*, la S. G. Longinescu, *Pravila Moldovei în vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1912.
KA — Arh. Athanasie Krimkovici, *Apostol*, 1619 (manuscris de redacţie bulgară, la BA, Cod. Slavici, 22).
N — I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1959.
NT — *Noul Testament*, Bălgrad, 1648.
PH — *Psaltirea Hurmuzachi*, copia de la BA.
PM — S. G. Longinescu, *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1912.
PO — *Palia de la Orăştie*, ediţie de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.
PS — *Psaltirea scheiană*, ediţia I. A. Candrea, Bucureşti, 1916.
RL — *Pravila ritorului Lucaci*, ediţie de I. Rizescu, Bucureşti, 1971.
RP — Radu Popescu, *Istoria domnilor Ţării Româneşti*, ediţie de C. Grecescu, Bucureşti, 1963.
SB — Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI*^{e} *et du début du XVII*^{e} *sieclès tirées des archives de Bistritza*, Bucureşti, 1926.
SIŞ — Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. I — VIII, Iaşi, 1912 — 1914.
U — Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
V — Varlaam, *Cazania (1643)*, ediţie de J. Byck, Bucureşti, 1943.
ZSA — Ioan Zoba din Vinţi, *Sicriul de aur*, ediţie de Anton Goţia, Bucureşti, 1984.

LA GÉNÈSE ET L'ÉVOLUTION DES TEMPS SURCOMPOSÉS EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

En utilisant quelques acquisitions de la linguistique moderne, l'auteur veut déceler:

1. La date de l'apparition en roumain des soi-disant temps surcomposés du type *am fost cîntat, am fost cîntînd, am vrut cînta, aş fi cîntat, aş fi cîntînd, voi fi cîntat, voi fi cîntînd, aş fi fost cîntat, aş fi fost cîntînd, voi fi fost cîntat, voi fi fost cîntînd, să fi fost cîntat, să fi fost cîntînd*, etc. dans la langue parlée, dans les textes littéraires à partir du XVIe siècle, et cela surtout dans les oeuvres littéraires qui ont eu des contacts étroits avec la langue parlée de leur époque.
2. La provenance morphologique de cette innovation et les causes qui l'ont générée.
3. La situation des parlers de nos jours.

L'auteur a utilisé de nombreux textes anciens et modernes, des textes dialectaux, l'Atlas Linguistique Roumain et les grammaires normatives du XVIII$^{-\text{ème}}$ et du XIX$^{-\text{ème}}$ siècle où l'on trouve de précieux témoignages sur la situation de certaines formes dans les parlers populaires de l'époque où la grammaire a été écrite.

Le matériel mis en discution projette une nouvelle lumière sur les rapports du roumain littéraire avec les parlers populaires et aussi sur les causes qui sont à la base des innovations linguistiques.

Facultatea de Filologie
Iaşi, Calea 23 August, nr. 11

CONSIDERAŢII DIACRONICE ASUPRA SUFIXULUI *-EA*

DE

ION A. FLOREA

În legătură cu soarta lat. *-ella* în română, Al. Graur arăta, într-un interesant articol[1], că sufixul *-ea*, continuatorul în dacoromână a lat. *-ella*, a devenit foarte repede neproductiv, ajungînd să fie înlocuit în cele mai multe derivate cu *-ică*, tot sufix diminutival. Autorul citat stabilea cîteva etape în evoluția lui *-ea*, sistematizate de noi astfel : faza inițială, în care româna comună (după cum probează o comparare a dacoromânei cu dialectele sud-dunărene) a moștenit din latină derivate cu *-ella*, devenit prin evoluție fonetică *-ea(uă)*[2] ; *cățea*, *fruncea*, *mia*, *nuia*, *purcea*, *rîndunea*, *vergea*, *vițea* etc., urmată de a doua fază, în care apar „formațiile sigur românești [...] diminutive cu sufixul *-icea*, de felul lui *floricea, pietricea, ulcea, vîlcea* [...] și adjective diminutivale cu sufixul *-ea*, de felul lui *frumușea, tinerea* etc. [...]“ [3].

---

[1] Acad. Al. Graur, *Din istoricul tipului* stea / stele, în *Studii de gramatică*, vol. al III-lea, Editura Academiei R.S. România, București, 1961, p. 5 — 9.

[2] Nu ne putem pronunța cu un punct de vedere personal asupra „scurtării" lui *-eauă* în *-ea* în dacoromână sau asupra „lungirii" lui *-ea*, în *-eauă* în aromână și meglenoromână, dar trebuie să arătăm că, în graiurile dacoromâne, nu numai *zi* și *nea* au și variante în *´—uă*, ci și multe altele (mai ales în Banat, Crișana, Transilvania): *aluneauă* 'aluniță', NALR Ban. I 51, pct. 7 — 9, 12 — 14, 18, 19, 23, 24, 27 — 32, 69, 94, 'neg', *ibid.* 87, pct. 94, 'pistrui', *ibid.* 50, pct. 12, 13, 24, 27, 28, 31, 35 ; *andreauă* 'claviculă', ALR II/I p. 24, MN 6 957, pct. 36, 53, 105 (Banat, sud—vestul Crișanei, sud—vestul Transilvaniei) ; *ațițeauă* 'surcea', răspunsurile la întrebarea 733, NALR Transilv., pct. 372, 429, 431 (din zona Hunedoarei), sau *ațițiiauă*, NALR Ban., pct. 24, 32 ; *buceauă*, NALR Olt. IV MN Pl. 107 / 2 099, pct. 932 ; *cățeauă*, răspunsurile la întrebarea 955, NALR Transilv., pct. 291, 306, 319, 325, 341, 344, 345, 348, 350, 351, 358, 362, 368 — 376, 378, 387, 395 — 402, 405, 406, 427 — 429, 431 — 433, 448, NALR Ban., pct. 1 —14, 17 — 20, 25, 25, 27 — 29, 32 — 44, 46 — 69, 72, 73, 75, 83 — 88, 91 — 94, 96 — 100, NALR Mold. Bucov., pct. 464, 467, 468, 474, 494, 536 ; *cucuveauă*, ALR SN III 711, pct. 76, 141 (Banat, Transilvania), răspunsurile la întrebarea 1395, NALR Transilv., pct. 251, 253, 259, 270, 272, 277, 286, 291, 294, 295, 306 — 309, 321 — 325, 332, 343, 354, 368, 375, 376, 378, 393 — 397, 399, 406, 421, 425 — 429, 432, 449 ; *cureauă*, răspunsurile la întrebarea 1 485, NALR Transilv., pct. 271, 280, 286, 291 — 295, 306 — 308, 319, 325, 328, 350, 368, 371 — 375, 395, 402, 406, 431, NALR Ban., pct. 1 — 20, 23 — 25, 27 — 30, 32 — 44, 46, 47, 49 — 63, 65 — 67, 69, 72, 73, 75, 83 — 89, 92 — 94, 96 — 100 ; *grinzeauă* 'grindă', ALR II / I p. 114 MN 3 767, pct. 47, 53 (Banat, Crișana) ; *măseauă*. ALR I / I 30, pct. 3, 5, 9, 11, 24, 26, 28, 30, 35, 40, 49, 51, 54, 56, 59, 61, 63, 65, 69, 75, 90, 107, 109, 116, 131, 136, 180, 218, 257, 295, 298, 302, 305, 308, 315, 324, 393, 464, 476 (Banat, Transilvania, Crișana, nord-estul Moldovei), ALR II / I 41, pct. 53, 105, 310, 316 (Crișana, sud-vestul Transilvaniei), *ibid.* 42, pct. 64 (Crișana), *ibid.* 43, pct. 2, 53, 76, 105, 316 (Banat, Crișana, sud-vestul Transilvaniei) ; *miauă*, răspunsurile la întrebarea 906, NALR Transilv., pct. 341, 365, 378, 379, 381, 384, 389, 396, 397, 406, 409, 433, 458, NALR Ban., pct. 1 — 9, 11 — 20, 22 — 25, 27, 28, 34, 72 ; *nuiauă*, răspunsurile la întrebarea 1 310, NALR Transilv., pct. 271, 291 — 295, 306, 323, 324, 341, 345, 350, 351, 354, 358, 368, 370 — 376, 381, 387, 392, 398 — 402, 404, 428, 429, 431, 433, 450, 458, NALR

Într-o a treia fază, „*foarte repede* [subl. n.] însă cele mai multe diminutive simțite ca atare înlocuiesc pe *-ea* cu *-ică*“ [4].

Într-o a patra fază, „apariția masivă a cuvintelor [de origine turcă] de felul lui *cercevea, dușumea, teșcherea, tinichea*[5] a pus problema formării unui plural convenabil pentru ele. Singurul tip existent în limbă, chiar dacă *neproductiv de multă vreme* [subl. n.], era acela în *-ea, -ele...*“ [6]

În sfîrșit, în a cincea fază, ca urmare a încadrării în română a împrumuturilor turcești la tipul în *-ea, -ele* și a altor cuvinte (de exemplu fr. *soirée* > >rom. *soarea*, fr. *chaussée* >rom. *șosea*), „tipul nostru [de origine latină *-ea, -ele*] devine important“ și productiv[7].

Ban., pct. 1 — 8, 10 — 15, 17 — 24, 27 — 29, 32, 33, 35 — 37, 39 — 41, 43, 44, 46, 47, 49 — 67, 69, 72, 75, 80, 81, 83 — 87, 91, 93 — 98 ; *peteauă* 'panglică', răspunsurile la întrebarea 1 473, NALR Transilv., pct. 303, 319, 341, 344, 358 și la întrebarea 1 515, *ibid.*, pct., 319, 341, 344, 342 ; *pistreauă* 'pistrui', NALR Ban. I 50, pct. 2, 3, 8, 11, 18 ; *plăseauă* (sau *prăseauă*), răspunsurile la întrebarea 808, NALR Ban., pct. 2 — 8, 11, 12, 18, 19, 23, 24, 29, 30, 34, 40 — 42, 47, 50, 51, 53, 55, 57, 59 — 64, 67 — 69, 93, 96, 99, NALR Transilv., pct. 373, 375, 376, 395, 397, 400 — 402, 425, 427, 429, 531, 458 ; *purceauă*, răspunsurile la întrebarea 941, NALR Transilv., pct. 271, 291 — 295, 306, 350, 351, 362, 370 — 373, 400 — 402, 405, 428, 431, 450, NALR Ban., pct. 1, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 13—15, 17 — 20, 23, 24, 27 — 29, 32, 35 — 37, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 51 — 54, 57, 69, 75, 85 — 87, 91, 93 — 99, *ibid.*, răspunsurile la întrebarea 939, pct. 39, 51 ; *pușcheauă*, ALR II / I 39, pct. 53 (Crișana) ; *rîndunеauă*, răspunsurile la întrebarea 1 380, NALR Transilv., pct. 290, 371, 401, 431, NALR Ban., pct. 5, 6, 8, 10 — 15, 17, 20, 23—25, 27, 29, 37, 40, 41, 43, 45 53, 55, 59, 69, 72, 83, 86, 91, 99 ; *steauă*, ALR SN VI 1 587, pct. 29, 53, 64, 76, 310, 316, 325 (Banat, Crișana), răspunsurile la întrebarea 1 590, NALR Transilv., pct. 291, 293 — 295, 306, 341, 345, 350, 351, 354, 368, 371 — 373, 375, 395 — 397, 399 — 402, 404, 427 — 429, 431, 433, 447, NALR Ban., pct. 1 — 7, 9 — 13, 17 — 20, 23, 24, 27 — 30, 32, 33, 35 — 37, 39 — 41, 46, 49 — 63, 66, 67, 69, 72, 83, 84, 91, 93, 94 ; *surceauă*, răspunsurile la întrebarea 733, NALR Transilv., pct. 341, 458, NALR Ban., pct. 53, 93. 96, 98 ; *șoseauă*, răspunsurile la întrebarea 1 617, NALR Transilv., pct. 293, 294, 296, 332, 345, 348, 358, 366, 368, 371, 373, 399, 404, 429, 431, 433 ; *tovăceauă* 'corcodușă', NALR Ban., pct. 14, răspunsul la întrebarea 1 179 ; *ulceauă*, răspunsurile la întrebarea 754, NALR Transilv., pct. 290 — 295. 306, 325, 428 ; *vițeauă*, răspunsurile la întrebarea 855, pct. 271, 291 — 295, 306, 325, 344, 345, 350, 351, 354, 358, 370—375, 381, 387, 389, 395—404, 406, 407, 425, 429, 431, 433, 448, 450, 458, NALR Ban., pct. 1 — 8, 10 — 14, 16 — 21, 23, 24, 27 — 30, 32, 33, 35 — 37, 39 — 41, 44, 46, 47, 49 — 67, 69, 72, 75, 80, 83, 85 — 88, 90, 91, 93 — 100 etc. Forme asemănătoare, etimologice sau analogice, se găsesc și în ALM : *steauă, op. cit.* I / II 450, pct. 19, 26, 29, 30, 32, 33, 36, 37, 40, 41, 45, 47, 51, 54, 55, 61, 63, 70, 87, 102, 112, 113, 127, 136, 144, 180 ; *măseauă, ibid.* I / I 222, pct. 26, 30, 53, 90, 96, 102 ; *cureauă, ibid.* 225, pct. 29, 30, 38, 90, 100, 102, 112, 186 ; *șoseauă, ibid.* 172, pct. 25, 90, 102, 193.

[3] Al. Graur, *op. cit.*, p. 6 : „La cuvintele de felul acesta a intervenit nu numai influența directă a altor diminutive feminine, ci și influența paralelismului între masculin și feminin : după modelul *purcel / purcea* se poate forma ușor *frumușea* alături de *frumușel* [...]“

[4] *Ibid.* : „...*floricică, pietricică, ulcică, frumușică, tinerică*, forma cu *-ea*, păstrîndu-se adesea numai în poezia populară și numai ca adaos la una cu *-ică*: *păpușică, păpușea*, ce-ai cătat în lada mea. Aceasta demonstrează că foarte repede tipul de formație a ajuns muribund, diminutivele de la feminine formîndu-se cu tot felul de alte sufixe. “

[5] De fapt, cuvintele turcești pătrunse în română începînd din secolul al XVI-lea nu au în limba de origine terminația *-ea*, ci *-a, -i*, dar mai ales *-e*, ceea ce înseamnă că înainte de sau concomitent cu „problema formării unui plural convenabil“ a existat problema adaptării împrumuturilor turcești în română la forma de singular.

[6] Al. Graur, *op. cit.*, p. 7.

[7] *Ibid.* : „De aici încolo avem mai rar treceri la singulare în *-ică* (*cordea cordică*) și mult mai des cazul contrar : *podea, văpsea, zăbrea* < *podeală, văpseală, zăbrală, proptea* < *propteală, rumenea* < *rumeneală* și multe altele, cuvinte care capătă un singular prin analogie.“

Există totuşi cîteva detalii care nu sînt în concordanţă cu opinia exprimată de acad. Al. Graur şi prezentată de noi pe scurt mai sus, fapt care ne determină să reexaminăm problema, încercînd să răspundem la următoarele întrebări : din ce perioadă sînt atestările cuvintelor cu -*ea* (moştenite şi derivate), ce răspîndire au ele (în raport cu concurentele lor cu -*ică*, apărute prin schimbare de sufix) în graiurile dacoromâne, cînd, din ce cauze şi în ce proporţii s-a produs înlocuirea lui -*ea* cu -*ică*, situaţia lui -*ea* în stadiul actual al dacoromânei.

Atestările cuvintelor româneşti cu -*ea* moştenite din latină demonstrează că cele mai multe s-au folosit neîntrerupt pînă în prezent pe tot teritoriul dacoromânesc şi fără să sufere, decît în unele cazuri, substituţia de sufix. Derivatele pe teren românesc au ca prime atestări, cum este şi firesc, sufixul -*ea* şi nu -*ică*. Atestările sînt din limba veche : *bucăţea* (la Varlaam, Dosoftei, Palia, Anonimus Caransebesiensis), *călicea* (LB), *căluşea* (Polizu, Costinescu, Văcărescu, Pann), *cărticea* (Gaster, într-un text de la 1 700, Anonimus Caransebesiensis), *cetăţea* (LB), *curcubeţea* (LB), *feciorea* (Cuvente den betrani II, 145), *hăinicea* (LB), *junincea* (LB), *livezea* (Dosoftei), *panglicea* (Baronzi), *părticea* (document de la 1 672, Dosoftei, Biblia de la 1688, Anonimus Caransebesiensis), *pietricea* (Dosoftei, Cantemir, LB), *puţinea* (Coresi, 1581)[8], *tinerea* (Pravila lui Vasile Lupu) etc. După secolul al XVII-lea, atestările de derivate cu -*ea* coexistă cu cele cu -*ică*, în proporţii care diferă de la cuvînt la cuvînt şi de la regiune la regiune.

Cele mai numeroase şi mai diverse derivate cu -*ea* se întîlnesc în literatura populară (culeasă mai ales în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, dar evident mai veche, în unele cazuri mult mai veche), în primul rînd în poezie (şi în special în rimă, care le-a conservat mai bine), dar şi în proză sau în glosare regionale : *albăstrea* (la Marian şi la Jarnik-Bârseanu), *albinea* (text popular din Transilvania), *băieţea* (Marian), *bătrînea* (text popular din Caransebeş), *bîtea* (Marian), *bîticea* (descîntec, în rimă), *buturea* (Dolj), *căpricea* (Păsculescu, în rimă), *cărărea* (Teodorescu, Reteganul, în rimă), *ceterea* (Reteganul), *ciuturea* (Teodorescu), *coconea* (Bud, Ţiplea), *corăbea* (Teodorescu, Viciu), *covăţea* (Ispirescu), *curăturea* (Rădulescu-Codin), *curticea* (Bîrlea) etc. Trebuie însă observat că şi în literatura populară se manifestă tendinţa ca -*ea* (din derivate sau din cuvinte moştenite) să fie înlocuit cu -*ică*. Faţă de un text din Gorj : „Funzuliţă ca smiceaua/ Văzui frunza ca paraua/Şi lăstarul ca undreaua/Îmi luai puşca şi vergeaua Şi-mi apucai poteceaua/Suii dealul şi vălceaua/Şi-mi aşternui ipingeaua/Unde cîntă turtureaua“, MAT. FOLK, 390, un altul, din Argeş, prezintă deja o noutate, prin coexistenţa formelor concurente : „Şi mi se certa/Cu o cumnăţea/ Cu o surăţea/ Cu o cumnăţică/Cu o surăţică“, *ibid*, 1111, pentru ca alte texte, în ciuda rimei, să înlocuiască din derivate pe -*ea* cu -*ică* : „Da Ion mi-avea/Mi-avea o mieluşică/Mîndră frumuşică“, Teleorman, *ibid*. 3, „Mîndru-i locul şi frumos /S-a pus turturica jos/Şi s-a pus pe-o rămurică/Cu doi pui alăturea“, Neamţ, *ibid*, 1328, ori : „A fătat căţeaua/Nouă căţei/A fătat purcica/ Nouă purcei“, tot din Moldova, DESC. 128.

---

[8] Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe şi prefixe în Cartea cu învăţătură a diaconului Coresi din 1581*, în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, I, Editura Academiei R. S. România, 1959, p. 227 — 228.

Ţinîndu-se seama de succesiunea unor atestări, de exemplu: *bucăţea* (Palia, Varlaam, Dosoftei, Anonimus Caransebesiensis, Ţichindeal) şi *bucăţică* (Creangă, Ispirescu, Barcianu, Pamfile, Zanne, Alecsandri, Zbiera)[9], *pietricea* (Dosoftei, Cantemir, Slavici, ALR SN V 1289, pct. 762, 836, 848, din Muntenia şi Oltenia) şi *pietricică* (Creangă, Gîrleanu, Topîrceanu, Călinescu, texte populare din Moldova şi Dobrogea), *rîndunea* (texte din 1661 şi 1812 în Gaster, Cheia înţelesului, Floarea darurilor, Cantemir, Bolliac, Cezar Petrescu, Pribeagul, Sadoveanu şi mai ales poezia populară) şi *rîndunică* (Zilot Românul, Marcovici, Asachi, Odobescu, Caragiale, Goga, Iosif, Brătescu-Voineşti, Gîrleanu, Hogaş, Bassarabescu, Eftimiu), se poate spune că tendinţa de înlocuire a lui *-ea* cu *-ică* în numeroase derivate şi chiar în cuvinte moştenite este relativ recentă (secolul al XVIII-lea). Dar repartizarea geografică a atestărilor pune noi semne de întrebare: a fost această tendinţă general dacoromână sau s-a manifestat cu precădere în unele zone şi puţin sau deloc în altele?

Ca răspuns la această întrebare, atlasele lingvistice şi textele dialectale (în primul rînd)[10], ca şi textele de folclor (localizabile) evidenţiază faptul că în Transilvania, Crişana, Maramureş, părţi din Banat şi partea de nord-est a Olteniei formele cu *-ea* sînt şi în prezent foarte numeroase, chiar exclusive, pe cînd în spaţiul extracarpatic inovaţia (formele cu *-ică*) abia dacă a mai lăsat loc formelor cu *-ea*: *alunea*, ALR II/I, p. 21, MN 6943, pct. 27 (Banat), NALR Ban. I 51, pct. 7—9, 12—14, 18, 19, 23, 24, 27—32, 69, 73, 94, *ibid.* 87, pct. 94, *ibid.* 50, pct. 12, 13, 24, 27, 28, 31, 35, 56, 69, 72, NALR Olt. I 88, pct. 936—938, 941, 942, 947, RV XXVI 29, dar *alunică*, ALR II/I, p. 21, MN 6943, pct. 192 (sud-estul Transilvaniei), 531, 537 (Moldova), 728, 987 (Muntenia), ALR I/I 26, pct. 385, 388, 392, 395, 396, 398, 400 (Moldova), NALR Mold. Bucov. I 64, toate punctele, cele mai multe cu pl. *-ele* sau (o altă inovaţie) *-ici* (pct. 464, 484 [II], 492, 515, 528, 533, 538, 548, 569, 574, 575, 579, 580, 590, 598, 601, 610, 627, 633, 635, 636, 650, 657, 663) şi în rimă la poezii populare din Muntenia (MAT. FOLK. 735, 787, 815, 899, 910, 918, 1405, 1409) şi Bucovina (RV IV 10, 69, VI 6, XII 35, 66, XV 15, XXVI 22); *cucurbeţea* 'mărul-lupului', ALR SN III 657, pct. 2 (Banat), 705, 928 (Muntenia), *cucurbeţică*, *ibid.*, pct. 414, 520, 605, 723, 728, 769, 987 (Moldova şi Muntenia); *frumuşea*, ALRT, p. 108, pct. 228 (Transilvania), MAT. FOLK. 168, 491, 1287, RV X 19, XVIII 19, XXVIII 33, *frumuşică*, TD Munt. II, p. 475, pct. 723, NALR Mold. Bucov. II MN 521, pct. 463, 475, 482, 491, 502, 623, MAT. FOLK. 3, 308, 311, 475. 480, 815, 855, 870, 884, 1155, 1233, 1269, 1331, 1436, RV IV 64; *gogoşea*, NALR Olt. II 269, pct. 915, 920, 928, 932, 968, 970, 971, 985, 986, *gogoşică*, ALR SN IV 1078, pct. 682 (Dobrogea), TD Munt. II p. 832, pct. 751; *lopăţea*, ALR SN II 476, pct. 353 (Maramureş), *ibid.* 336, pct. 219 (Transilvania), ALR II/I p. 35 MN 2198, pct. 235 (Transilvania), NALR Olt. IV 787, pct.

---

[9] Formele de plural cu *-ele* nu intră în discuţie, neputîndu-se stabili ce formă de singular au.

[10] Doresc să mulţumesc şi pe această cale colegilor de la colectivele de dialectologie de la Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologie din Bucureşti şi de la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară din Cluj-Napoca pentru amabilitatea de a-mi fi permis consultarea materialului dialectal inedit de la NALR Muntenia şi Dobrogea, NALR Banat şi NALR Transilvania (NALR Transilv.).

904, TD Olt., p. 151, pct. 938, *lopăţică*, ALR SN II 478, pct. 219 (Transilvania), 362 (Maramureş), 364, 386, 414, 514, 520, 537, 551, 605 (Moldova), 682 (Dobrogea), *ibid.* 336, pct. 228 (Transilvania), ALR II/I p. 35 MN 2198, pct. 260 (Transilvania), 431 (Moldova), NALR Olt. IV 787, pct. 907, 936, 938, 940, 945, 975, 978, 995, TD Mold. Bucov., pct. 603, TD Olt., p. 146, pct. 937 şi, cu pl. *-ici*, NALR Olt. II 226, pct. 923, *ibid.* IV 787, pct. 946, 973, NALR Ban. I 106, pct. 2 ; *porumbea*, ALR SN III 632, pct. 130, 219, 325 (Transilvania, Crişana), NALR Mar. III 598, pct. 221, 224, 232, MAT. FOLK. 801, *porumbică*, ALR SN III 632, pct. 182 (sud-estul Transilvaniei), NALR Mar. III 598, pct. 236 ; *rîndunea*, *ibid*, 597, pct. 222—228, 230—232, 240, NALR Olt. III MN Pl. 94/1380, pct. 937 (şi 916, împreună cu *rîndunică*, *-ici*), răspunsurile la întrebarea 1380, NALR Transilv., pct. 243, 258, 262, 269, 272, 273, 281, 290, 322, 327, 371, 401, 404, 405, 426, 430, 431, 449, NALR Ban., pct. 5, 6, 8, 10—15, 17, 20, 23—25, 27, 29—31, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 53, 55, 59, 68—70, 72, 74, 80, 82, 83, 86, 88, 91, 99, NALR MD, pct. 709, MAT. FOLK. 1385, RV IV 66, XXXI 27, *rîndunică*, răspunsurile la întrebarea 1380, NALR MD, NALR Ban., Transilv., majoritatea punctelor, mai mult de jumătate din ele cu pl. *-ici*, NALR Mar. III 597, pct. 221, 233, 235—239 (în estul Maramureşului, spre Bucovina şi Moldova), NALR Olt. III MN Pl. 94/1380, majoritatea punctelor, în cele mai multe cu pl. *-ici*, MAT. FOLK. 787, 1213, 1329, RV IV 50, X 1, XXV 1, 21 ; *singurea*, MAT. FOLK. 36, 762, 786, RV IX 56, *singurică*, TD Munt. I p. 248, pct. 764, II p. 123, pct. 701, MAT. FOLK. 763, 829, RV XXV 24, XXVI 22, XXVIII 29 ; *surcea* (format de la *surcel*), NALR Mar. II 289, pct. 221—229, 231—234, 238—240, NALR Olt. II 222, pct. 902—904, 909, 922, 925, 934, 936, 948, 955, 956, 958, 962, 963, *ibid.* III 497, pct. 931, răspunsurile la întrebarea 733, NALR Transilv., pct. 244, 250, 252, 263—267, 269, 276, 277, 286, 320, 323, 337, 338, 340, 341, 355, 359, 362—364, 371, 386, 389, 400, 412, 414, 434, 442, 445, 447—449, 453, 454, 456, 458, NALR Ban., pct. 1, 2, 7, 9, 24, 32, 34, 53, 59, 69—71, 73, 74, 76, 80, 83, 85, 86, 88, 92, 93, 95, 96, 98, şi la întrebarea 732, NALR Transilv., pct. 241, 242, 245, 251, 253, 255, 256, 268, 276, 339, 443, *surcică*, NALR Mold. Bucov., numeroase răspunsuri la întrebările 732, 733, NALR Olt. II 222, pct. 914, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 732, pct. 249, 254, 282, 302, 316, 317 şi la întrebarea 733, pct. 246, 247, 316, 317, DESC. 105 ; *ulcea*, NALR Mar. II 303, pct. 222—227, 229—234, 238—240, NALR Olt. II 232, pct. 902, 905, 912, 915, 936, 942, 943, 946, 947, 949, 951, 953, 954, 960, 966, 980, 981 (şi 943, 988, cu forme duble), TD Olt. p. 200, pct. 947, răspunsurile la întrebarea 754, NALR Transilv., pct. 245, 258, 269, 270, 272—274, 288—297, 305—308, 325, 326, 333, 428, 447—450, în două zone, apropiate de Crişana şi de Banat, NALR Ban., pct. 70, 71, MAT. FOLK. 495, 1549, 1578, DESC. 16, ALM II/I 639, pct. 1, *ulcică*, ALRT, p. 94, pct. 192 (sud-estul Transilvaniei), p. 136, pct. 284 (Transilvania), p. 166, pct. 386 (Moldova), NALR Mar. II 303, pct. 235—238, NALR Olt, II 232, pct. 918, 925, 939—941, 945, 948, 950, 952, 962, 964, 965, 968, 970, 979, 982—985, 987, 992, 994—997 şi (cu pl. *-ici* şi *-ele*) 907, 921, 989, 990, iar altele numai cu pl. *-ici*, TD Munt. I p. 19, pct. 757, II, p. 302, pct. 715, răspunsurile la întrebarea 754, NALR Mold. Bucov., general (în pct. 514, 543, 563, 661 şi pl. *-ici*), NALR Transilv., pct. 241, 246—255, 257, 261—268, 275—285, 287, 298—301, 393, 304, 309—324, 332, 334—336, 339—346, 353—356, 358, 360—364, 367—369, 375, 376, 380—383, 387—390, 395, 397—399, 406, 412—414, 416—423, 427, 432, 433, 438—441, 444, 446, 452, 453, 455—460 (cu pl. *-ele* sau *-ici*), NALR Ban., pct. 2, 51, 70, 72, 84, ALM II/I 625, pct. 5—13, 16, 18, 19, 59, 66, 68, 87, 88, 193, 206, 209, *ibid.* 639, în marea majoritate a punctelor, RV XVIII 3, 8; *vițea* (cu *ea* realizat ca *ą̆*, *ắ*, *ę*, *é*, *á*, *ęá*), NALR Mar. II 360, pct. 221—234, 238, 239, NALR Olt. III MN Pl. 58/855, pct. 901 — 984, 986 — 994, 996 — 998, răspunsurile la întrebarea 855, NALR Ban., în toate punctele numai *vițeauă* (realizat ca *vițáu̯ă*, *vițą̆u̯ă*) sau *vițea* (realizat ca *vițą̆*, *vițá*), NALR Transilv., în marea majoritate a punctelor *vițea* sau *vițeauă*, NALR MD, pct. 671 — 720, 722 — 730, 732 — 741, 743 — 761, 763 — 784, 786 — 796, 798 — 813, 815 — 824, 826—856, 858—871, 875, 876, 885, 890, 893, 895, 896, 898—900, iar în punctele 785, 797, 814, 880, 888 și 889, dublete cu *-ea* și cu *-ică*, NALR Mold. Bucov., puncte din Bucovina și din sud, TD Munt. II p. 180, pct. 705, p. 185, pct. 706, p. 771, pct. 748, TD Mold. Bucov., pct. 604, ALM I/I 223, pct. 1—7, 10, 75, 206, 211, 212, 214, 217—221, RV XVIII 1, *vițică*, NALR Mar. II 360, pct. 235—237, NALR Olt. III MN Pl. 58/855, pct. 985, răspunsurile la întrebarea 855, NALR Transilv., într-o zonă din apropierea Moldovei, pct. 241, 248, 253, 255, 263, 264, 266, 275, 276, 278—283, 285, 299, 301, 302, 317, 338 și cu răspuns dublu, cu *-ea* și cu *-ică*, pct. 265, 267, 277, NALR MD, pct. 721, 731, 742, 762, 814, 825, 857, 872—874, 877—884, 886, 887, 894, 897 și, cu dublete, 785, 797, 814, 880, 888, 889, NALR Mold. Bucov., majoritatea punctelor, ALM I/I 223, marea majoritate a punctelor.

Numeroase alte cuvinte manifestă aceeași tendință. Chiar dacă numărul atestărilor este prea mic și nu permite o cartografiere a fenomenului, totuși este limpede că formațiile cu *-ea* preced pe cele cu *-ică* și că, atunci cînd sînt relativ sincronice, formațiile cu *-ea(uă)*, provin din zonele conservatoare din acest punct de vedere: Banat, Transilvania, Crișana, Maramureș, nord-vestul Olteniei, nord-vestul Munteniei; se înțelege, lucrurile stau numai în general astfel, căci nu sînt excluse formațiile noi (cu *-ică*) nici în aceste zone, (vezi, de exemplu, *rîndunică*, preponderent și în aceste zone) după cum nici relicvele (cu *-ea*) în teritoriul dacoromân extracarpatic (vezi, de exemplu *vițea*). Cîteva exemple sînt edificatoare: *cărticea*, MAT. FOLK. 90 (în rimă), *cărticică*, ALRT p. 237, pct. 723 (Muntenia), MAT. FOLK. 71 (nu e în rimă), RV IX 16, 18, 19, 29 (cele mai multe în interiorul versului); *floricea*, MAT. FOLK. 55 (în rimă), RV IV 66, 105, 141, IX 23, 24, 26, XVIII 15, XXVI 34, XXVIII 19 (cu două excepții, numai în rimă), *floricică*, ALRT, p. 238, pct. 723 (Muntenia), RV, foarte des, în rimă sau în interior, MAT. FOLK. 409, 735, 775, 979, 1095, 1123, 1155, 1342, 1415 (cel mai des în interior); *mititea*, *ibid.* 38, 162, 492, 1033, 1219, *mititică*, TD Munt. II p. 451, pct. 725, TD Mold. Bucov. pct. 604, NALR Mold. Bucov. I MN 222, în numeroase puncte (niciodată *mititea*), MAT. FOLK. 475, 489, 871, 884, 1098, 1111, 1436 (în rimă sau nu); *păsărea*, *ibid.*, 333., 334, 345, 346, 364, 791, 827, 864, 992 (cu o excepție, toate în rimă), RV XX 1, XXII 20 (numai în rimă), *păsărică*, MAT. FOLK. 406, 549, 644, 1037, 1059, 1143, 1199, 1202, 1211, 1566, 1579 (în rimă sau în interior), RV VI 23, IX 12, XVI 2, XXII 13, XXX 2 (mai ales în interior) și, cu pl. *-ici*, NALR Olt. III, pct. 977—980, 982, 983, 987—993, 995—998; *pietricea*, RV XXV 13 și ALR SN V 1289, pct. 762, 836, 848, Muntenia și Oltenia (formele vechi s-ar explica în aceste zone prin aceea că se găsesc într-o formulă fixă, numele unui joc de copii), *pietricică*, *ibid.*, pct. 791 (Muntenia, singurul din zonă care a inovat), iar ca apelativ, ALRT p. 2, pct. 2 (Banat), MAT. FOLK. 1335, RV XVI 28, XXIV 4, XXV 13 ; o situație asemănătoare este și în cazul numelui unui alt joc, „de-a *purceaua*", ALR SN V 1302, în care formele vechi (cu *-ea*), în pct. 192, 728, 762, 791, 812, 848, 872, 876, 886, 899, 928 (Transilvania, Muntenia, Oltenia) sînt mult mai numeroase decît formele cu *-ică*, pct. 520, 784, 833 (Moldova, Muntenia) ; *puținea*, doar în MAT. FOLK. 1027, *puținică* sau *puțintică*, TD Munt. II p. 57, pct. 694, p. 531, pct. 730, MAT. FOLK. 1078, 1340, RV IV 34, 39, 76, XVI 4, XXV 9, XXVII 7 ; *rămurea*, mai ales în literatura populară, dar și la Coșbuc (Transilvania) sau Sadoveanu (într-o prelucrare a legendei Dochiei), *rămurică*, mai ales în literatura cultă ; *rețea* 'dantelă', NALR Olt. II 286, pct. 943, dar *rățică*, în toată Bucovina (răspunsurile la întrebările 1402 și 1479 din *Chestionarul dialectal*, Iași, 1970, aflate la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, Iași) ; *subțirea*, ALRT p. 30, pct. 36 (Banat), p. 108, pct. 228 (Transilvania), în ambele situații în rimă cu *frumușea*, MAT. FOLK. 261, 755, 1034 (numai în rimă), RV VI 16, XVII 6, *subțirică*, TD Munt. I p. 50, pct. 676, p. 256, pct. 765, II p. 41, pct. 693, p. 144, 154, pct. 703, TD Olt. p. 327, pct. 973, MAT. FOLK. 1420, RV XXI 8 ; *tinerea*, MAT. FOLK. 11, 241, 282, 486, 852 (numai în rimă), RV XX 16, XXVIII 33 (în rimă), *tinerică*, NALR Olt. II 180, pct. 901, MAT. FOLK. 761, 899, 1111, 1250, 1291, 1358, 1399, 1420 (mai ales în rimă) ; *turturea*, ALRT p. 134, pct. 284 (Transilvania), MAT. FOLK. 335, 345, 755, 776, 786, 1081, 1313, 1323, RV IV 105, IX 7, 12, XXIV, 9 (mai ales în rimă), *turturică*, MAT. FOLK. 637, 1328, RV IX 13, XXV 23, 24 (în rimă și în interior) ; *vălcea* (sau *vîlcea*), ALR SN III 816, pct. 172, 182, 192, 272, 284, 346, 349, 353, 362, 682, 723, 728, 784, 791, 812, 836, 876 886, 928, 987 (Transilvania, Maramureș, Muntenia, Dobrogea), NALR Mar. III 676, pct. 221, 224—228, 231, 233, 235, 240, TD Munt. I p. 280, pct. 767, p. 337, pct. 773, II p. 21, pct. 692, p. 90, pct. 698, p. 190, pct. 706, p. 220, pct. 708, p. 231, 233, pct. 710, p. 312, pct. 716, MAT. FOLK., foarte numeroase (numai în rimă), *vălcică* (sau *vîlcică*), ALR SN III, pct. 141 (Transilvania), 571, 605 (Moldova), NALR Mar. III 676, pct. 238, MAT. FOLK. 1436 ; *vergea*, ALR SN IV 1054, pct. 682, 705, 769, 899, 928, 987 (Muntenia și Dobrogea), NALR Mar. III 837, pct. 223, 226—228, 233—235, 238, NALR Olt. IV 736, în numeroase puncte, *vergică*, NALR Mar. III 837, pct. 236, 237, TD Mold. Bucov., pct. 604.

Sînt situații în care formelor cu *-ică* nu le mai corespund formele cu *-ea*, rămase în dicționare fără atestare directă sau cu atestări puține, fie vechi, fie populare. De exemplu : *bonețică*, ALRT p. 213, pct. 551 (Moldova), *băuturică*, TD Olt. p. 414, pct. 995, *burbunică*, NALR Mold. Bucov. I MN 443, *bunicică*, TD Munt. I p. 402, pct. 775, *căldicică*, *ibid.* p. 181, pct. 756, *încetinică*, *ibid.* II, p. 360, 365, pct. 720, *luminărică*, *ibid.* p. 572, pct. 733, *nițică*, *ibid.* I p. 299, pct. 769, p. 355, pct. 775, p. 395, pct. 778, II p. 9, pct. 691, p. 48, pct. 694, p. 237, pct. 710 (cu pl. *-ele* și masculin sg. *nițel*), *putinică*, ALRT p. 233, pct. 705 (Muntenia), TD Olt. p. 426, pct. 997, TD Munt. I, p. 47, pct. 675, p. 64, pct. 677, II p. 289, pct. 714, p. 297, pct. 715, p. 782, pct. 748, *sărmănică*, MAT. FOLK. 1313, dar nicăieri (conform dicționarelor consultate) *băuturea*, *bonețea*, *bunicea*, *căldicea*, *încetinea*, *luminărea*, *nițea*, *putinea*, *sărmănea*, sau *căpșunică*, RV II 18 (iar *căpșunea* doar, poate, în

Anonimus Caransebesiensis), *cărnicică*, MAT. FOLK. 153 (iar *cărnicea* doar la Cantemir și în Anonimus Caransebesiensis).

Pînă prin secolul al XVII-lea nu se manifestase tendința de înlocuire a lui *-ea* cu *-ică* în derivate sau în cuvinte moștenite nicăieri pe teritoriul daco-român. Așadar, nu cum afirmă Al. Graur: „foarte repede cele mai multe diminutive simțite ca atare înlocuiesc pe *-ea* cu *-ică*: *floricică, pietricică, ulcică, frumușică, tinerică*...“ [11], ci abia din sau după secolul al XVII-lea (o cercetare exhaustivă ar putea preciza și mai bine perioada) apar formațiile cu *-ică* în locul lui *-ea*. Această înlocuire începe să se manifeste după ce intraseră și se adaptaseră în română numeroasele turcisme terminate la singular în *-ea* și la plural în *-ele*, după modelul derivatelor românești cu sufixul *-ea, -ele*. Nu se poate susține că „tipul în *-ea, -ele* era muribund“ și „neproductiv de multă vreme“ [12] în perioada intrării în română a împrumuturilor turcești[13]; dimpotrivă, era destul de răspîndit și activ, nu numai în ținuturile intracarpatice (unde, după cum am probat mai sus, se găsește și acum), ci și în cele extracarpatice, unde nu a existat nici un hiatus de timp între formele moștenite și derivate cu sufixul productiv *-ea, -ele*, pe de o parte, și împrumuturile turcești adaptate prin analogie la același tip, pe de altă parte. De altfel, în principiu adaptarea este mai posibilă la un model activ decît la un tip muribund.

Apar, după împrumuturile turcești, și multe alte cuvinte care capătă, tot prin analogie, sg. *-ea* și pl. *-ele*. În afară de enigmaticele *andrea* și *argea*, care oricum sînt mult mai vechi în limbă decît turcismele, analogia s-a produs la multe alte categorii de cuvinte:

Cuvinte turcești terminate în limba de origine în *á, é* sau *í* urmate de consoană (transcrierea cuvintelor turcești aparține dicționarelor consultate) tc. *fliğan*>drom. *filigea*, tc. *pançar* (SCRIBAN, *panğar*)>drom. *pangea*, tc. *patlican*>drom. *pătlăgea* (și variante: *parlagea*, PANȚU 207, BUTURĂ 182, *pătrăgea*, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1118, pct. 457, *palmageauă, ibid.*, pct. 425, *părmăgea, ibid.*, pct. 394, 408, 411, 434–436, toate din apropierea Sibiului), *platagea*, TD Olt. p. 152, pct. 938, p. 319, pct. 972, pl. *plotogele, ibid.* p. 153, pct. 940), alături de *pătlăgeană* (Muntenia), tc. *Akmecet, Ak-Mesgid* (numele unei localități)>drom. *atmișcea* 'sortiment de blană', tc. *zerdiçav*>drom. *zerdicea* (SCRIBAN, TDRG). După modelul dubletului *pătlăgeană/pătlăgea* par a fi și *sprîncea*, ALR I/I 21, pct. 170, (Transilvania), și *damigea* (ajuns apoi, printr-o nouă analogie, *damigică* TD Munt. II p. 64, pct. 695).

Cuvinte bulgărești terminate în *-ě* sau *-je*: bg. *angarije*>drom. *angarea, hangarea, angara* (alături de *angarie*), bg. *kaplăğa*>drom. *caplagea, caplegea*, bg. *mezdrě*>drom. *mezdrea*, ALR SN II 555, pct. 64, 279, 284, 310, 316, 325, 334, 346 (Transilvania, Crișana, Maramureș).

---

[11] Al. Graur, op. *cit.*, p. 6.

[12] *Ibid.*, p. 7.

[13] ȘIO I, LXXXII, LXXIII stabilește două perioade succesive de pătrundere a turcismelor în dacoromână: secolele XV – XVII și secolele XVIII – XIX. Singurele împrumuturi durabile, care se întîlnesc și acum în graiurile dacoromâne extracarpatice (unele forme au început în secolul nostru să pătrundă prin limba literară și în Transilvania) sînt cele din prima perioadă: „ele au pătruns în viața poporului, se bucură de o mare răspîndire și au prins o formă definitivă în limbă“.

Cuvinte greceşti terminate în -ια (oxiton şi paroxiton) şi -ές: ngr. φρυγανιά >drom. *frigănea*, ngr. ελεφτερία >drom. *leflerea*, ngr. μηλία >drom. *milea*, ngr. σκορδαλιά >drom. *scordalea*, ngr. φιδές >drom. *fidea*, ngr. μοαρές >drom. *moarea*, *morea*, ngr. πανσές >drom. *pansea*[14], poate şi ngr. *vapsis* >drom. *văpsea*, *vopsea* (SCRIBAN, care însă propune ca punct de plecare şi verbul rom. *vopsi*, probabil de la *vopseală*, ca şi Al. Graur, *op. cit.*, p. 7).

Împrumuturi franţuzeşti terminate în *-é* (*e*), *-ie*, *-er*: fr. *entrée* >drom. *antrea* (alături de *antreu* şi *antrel*, Puşcariu, *op. cit.*, p. 402), fr. *baiser* >drom. *bezea*, fr. *coupé* >drom. *cupea* (alături de *cupeu*), fr. *jalousie* >drom. *jaluzea*, fr. *livrée* >drom. *livrea*, fr. *pavé* >drom. *pavea*, fr. *soirée* >drom. *soarea*, fr. *chaussée* >drom. *şosea*, fr. *tranchée* >drom. *tranşea* (la Alecsandri, apud SCRIBAN, dar şi ALR SN IV 966, pct. 192, Transilvania, *tranşá*, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1710, pct. 287, 367, sau chiar *tranşáuă*, *ibid.*, pct. 288), fr. *canapé* >drom. *canapea*[15].

Împrumuturi romanice sau neogreceşti adaptate iniţial la tipul rom. *-elă*, *-ele*, din pluralul căruia se reface apoi şi o formă analogică *-ea* de singular (care de cele mai multe ori e un dublet alături de *-elă*, dar uneori devine singura formă românească): *bagatea*, alături de *bagatelă* (<it. *bagatella*[16]) *bretea*[17], din pl. *bretele* (<fr. *bretelles*), *canea*[18], *caramea*, alături de *caramelă* (<fr. *caramelle*), *cordea*, ALR SN IV 1204, pct. 791 (Muntenia), NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 671—702, 704—715, 717, 719, 720, 756—761, 763—776, şi la întrebarea 1515, pct. 673, 678, 680, 682—684, 686—699, 702, 714, 719, 724, 731, 732, 735, 739, 755, 757—760, 763, 765—771, 773, 774, NALR Olt. II 283, majoritatea punctelor, MAT. FOLK. 1103, RV XX 44 (şi *cordică*, mai ales în Moldova, dar şi în NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 721—723, 725—729, 737, 741, 749, 751, 754, şi la întrebarea 1515, pct. 729, 733, 741, 749, 751, 754, din nord-estul Munteniei, în vecinătatea Moldovei) (<it. *cordella*, prin mijlocire neogreacă sau turcă), formaţia ironică *fidea* 'fidelă', la Caragiale, *dantea*[19], alături de *dantelă* (<fr. *dantelle*), *flanea*[20], alături de *flanelă* şi *flanel* (<fr. *flanelle*), *fustanea*, alături de *fustanelă* (<ngr. φουστανέλλα), *manea*, alături de *manelă*, *mărgea*[21] (<lat. med. *margella*, DA, lat. *margella*), *pimpinea*, alături de *pimpinelă* „nume de plante“ (<lat. *pimpinella*, germ. *Pimpinelle*), *rondea*[22], alături de *rondelă* (<fr. *rondelle*), *santinea*[23], alături de *santinelă* (<fr. *sentinelle*),

---

[14] DLR, dar Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, 402: "numele floarei *pensée* e *pansea*, cu pluralul *pansele*".

[15] DA: „Neologism din franceză sau germană (poate prin mijlocire turcească).“

[16] Cu înţelesul 'dantelă', *bagadea*, NALR MD, pct, 730, răspunsul la întrebarea 1 481.

[17] TD Munt. II, p. 111, pct. 700.

[18] DA: „Cuvîntul italian *canella*, prin mijlocirea ngr. κανελα sau bg. *kanela*.“

[19] În forma *daltea*, NALR Olt. II 286, pct. 970, NALR MD, pct. 691, răspunsul la întrebarea 1 481.

[20] ALR SN IV 1 183, pct. 192 (Transilvania), 414, 514, 520, 531, 537 (Moldova), TD, Munt. II. p. 496, pct. 728, TD Mold. Bucov., pct. 586.

[21] ALR II / I 39, pct. 172 (Transilvania), MAT. FOLK. 365 (în rimă), 965, 1 549; *mărgică*, în Moldova, cf. şi I. Creangă.

[22] NALR Olt. IV 645, pct. 973, 975.

[23] ALR SN IV, 961, pct. 102, 192, 250, 349, 414, 574 (Transilvania, Maramureş, Moldova), NALR Mar. III 720, pct. 230: *săntińáuă*, NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1 706, *santină*, pct. 269, 296.

sardea, refăcut din pl. *sardele* (<ngr. *sardhela*, it. *sardella*), *șrapnea*, alături de substantivul neutru *șrapnel*, pl. *șrapnele*, din pluralul căruia s-a detașat, prin falsă analiză, desinența *-ele*. Un caz întru cîtva deosebit, în sensul că *-elă*, *-ele* provin prin hipercorectitudine din *-ilă*, *-ile*, îl constituie forma *pastea* 'pastilă', foarte frecventă în Moldova[24].

Singulare analogice de la pluralul unor substantive românești de tipul *-eală*, pl. *-ele*, sufix atașat la teme verbale: *amețea*, *-ele* 'amețeală', NALR Mold. Bucov. I MN 460, pct. 474, *bătea* 'brațul vătalelor', NALR Olt. IV 726, pct. 943, 989, 993, 995, *clădea* 'gardina sau lemnele din jurul fîntînii' (DA), *clefetea* 'mai de lemn cu care dogarul bate cercurile la buți' (DA), *cocirjea*, *cusătorea* 'cusătură, lucrul la care coase cineva' (DA), *feștea* 'vopsea', ALR SN II 532, pct. 279 (Crișana), *îmbrobodea* 'îmbrobodeală', *îngrădea* 'nuia', NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1310, pct. 292 (*îngrădeauă*, *-ele*), 393 (*grădea*, *-ele*), *momea* 'momeală', *mucezea* 'Filago germanica' (PANȚU 178, numită și *mucezeală*, *mucezică* sau *firicică*), *oglindea* (DLR, sensul 1, 'oglindeală'), *pardosea* 'pardoseală', *podea*, ALR II/I p. 114, MN 3376, pct. 682 (Dobrogea), *ibid.* 237, pct. 219, 349, 362 (Transilvania, Maramureș), TD Munt. II p. 374, pct. 721 (alături de *podeală*), ALM II/I 554, pct. 9, 12, 15, 21, 180, 184, 195, 197, 198, 211, 214, 217—219, *pomestea*, *primenea*, *proptea*, TD Munt. II p. 905, pct. 755, MAT. FOLK. 101, *răsucea*, NALR Olt IV MN Pl. 137/2492, pct. 916, 925, 970, *stricnea*, *strujea*, NALR Transilv., răspunsul la întrebarea 733, pct. 440 (*strujă*). Cuvintele următoare, fără a mai fi derivate cu sufixul *-eală*, dar avînd aceeași terminație (și pl. *-ele*), se încadrează în aceeași categorie și, prin analogie, refac de la plural un singular *-ea*: *betea* (sau *petea*) 'peteală', ALR SN IV 1204, pct. 219, 228, 235, 260, 362, 365 (Transilvania, Maramureș, Bucovina), TD Olt. p. 82, pct. 921, p. 240, pct. 956, NALR Mar. III 618 și 624, pct. 235—238, MAT. FOLK. 261, 'panglică', NALR Transilv., răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 241, 244, 246—258, 260—264, 266—270, 273—289, 298—305, 309—319, 318—322, 334—336, 341, 342, 344, 355, 358, și la întrebarea 1515, pct. 241, 245—258, 260—270, 273—289, 299—301, 303—305, 309—312, 314—316, 318—322, 336, 341—344, 355, 358, *crivea*, *dîrjea* (<bg. *dăržalo*), ALR SN I 76, pct. 172, 228, 250, 260, 272, 279, 284, 325, 353, 362, 386, 574 (Transilvania, Crișana, Maramureș, Moldova), NALR Mar. III 828, pct. 228, 230—232, 236, 238, *nicovea* (de la un pl. *nicovele*), *obia* (<bg. *objalo*), NALR Olt. II 297, pct. 976, 980—982, 991, 992, 994, NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1499, pct. 714, 767, *obinzea*, *vetrea* 'vetrelă, pînză de corabie' (cu variantele *ventrea*, *vintrea*, *vîntrea*, prin apropiere de *vînt*), *zăbea* și *zăba* 'zăbală' (<magh. *zabola*), ALR I/I 27, pct. 40, 54, 61, 80, 85, 148, 243, 247, 249, 251, 255, 257, 266, 268, 270, 273, 280, 285, 289, 290, 357, 363, 385, 388, 647, 680, 684, 690, 691, NALR Mar. I 83, pct. 225, NALR Ban. I 74, pct.

---

[24] NALR Mold. Bucov. I MN 439, în afară de forma normală (din circa o treime din localitățile anchetate) *pastilă*, *-e*, se întîlnesc și formele hipercorecte *pastele*, sg. *pastilă* (pct. 484, 488, 643), *pastele*, *pastelă* (pct. 472, 478, 490, 493, 496, 503, 524, 535, 537, 555, 557, 560, 561, 566, 567, 575, 579, 584, 588, 589, 592, 593, 600, 603, 607, 614, 617, 620, 623, 624, 626, 638, 644, 646, 656, 658) și *pastele*, *pastea* (realizat ca *-ęá*, *-įá*, *-é*, *-ę*) în pct. 476, 489, 501, 505—507, 525, 531, 532, 536, 540, 542, 547, 550, 551, 553 — 556, 562, 583, 586, 587, 590, 609 — 611, 619, 621, 657, 668. Apare și în NALR Olt. I 132, pct. 958, NALR MD, răspunsurile la întrebarea 439, pct. 684, 708, 723, 731, 735, 831. Forma nu este înregistrată în DLR.

29, 30, 42, NALR Mold. Bucov. I 56, pct. 461 –463, 466, 469, 470, 474 –476, 478, 480, 484, 487, 488, 490, 494, 498, 504, 555, 563, 565, 610, răspunsurile la întrebarea 256, NALR MD, pct. 722, 725, 738, 741, 742, 745, 746, 871, 873, 875, 876, 879, 880, 882, 889, 894, 898, NALR Transilv., pct. 244, 254 –258, 260 –268, 270, 272 –274, 276 –278, 286 –290, 296 –300, 303 –305, 307 –312, 321 –323, 325 –329, 331, 374, 411, 458, chiar *zăbeauă*, pct. 292, 294, 295, 306, 324, 371, *zăbrea* (<sl. *zabralo*, TDRG), MAT. FOLK. 1275. Diferite accidente fonetice fac ca unele substantive feminine sau neutre să capete și un plural în *-ele*, de unde se reface un singular în *-ea* : *arcea*, pl. *arcele*, NALR Mold. Bucov. I MN 264, *brățea* (sau, prin velarizare, *brăța*), ALR SN I 51, pct. 531 (Moldova), NALR Ban., răspunsul la întrebarea 808, pct. 65, ALM II/II 870, pct. 22, 28, 29, 43, 47, *căpețea*, *ibid.* 1014, pct. 37, 112, 214, 217, 218, *cașcavea*, TD Munt. II p. 212, 219, 220, pct. 708, *testemea* (cu pl. *testemele* și singularul normal *testemel*)[25].

În sfîrșit, cîteva forme rare cu *-ea*, cărora le corespund în mod normal alte sufixe (și pseudosufixe) : *costrea* 'costrei', *pistreauă* 'pistrui', NALR Ban. I 50, pct. 2, 3, 8, 11, 18, *cîrcea* 'inel la cîrceie' ALR SN I 25, pct. 95 (Transilvania), *gingea*, NALR Ban. I 70, pct. 65 (și în LB), *scîntea*, NALR Mold. Bucov. II MN 722 (și în TDRG), *terezea* (sau, prin velarizare, *tiriză*), ALM II/I 699, pct. 88, 147, 182, 195, 196, 199, 223 ; poate tot aici e locul și lui *poezea*[26], *copilărea* 'vîrsta de copil, copilărie', MAT. FOLK. 256, *mijlocea* 'mijlocie', *cireșea* 'cireșie', *vanghea* 'evanghelie', *telelea*, femininul lui *teleleu* 'om fără căpătîi' <magh. *telelö*, și chiar *curmea* 'grindeiul plugului', pe care TDRG îl consideră cu etimologia necunoscută, ca și DA, care însă avansa și posibilitatea derivării de la verbul *curma*, iar Weigand îl socotea totuși apărut din *corman*, cu schimbare de sufix (discuția în DA).

Consecința firească a acestei inflații de forme cu *-ea*, *-ele*, care se adaugă formelor moștenite și derivate cu *-ea* diminutival este, paradoxal, nu întărirea tipului *-ea*, *-ele*, ci dezagregarea lui. Avîndu-se în vedere faptul că noile forme analogice nu prezintă un sufix diminutival *-ea*, ci o terminație fără valoare semantică, se produce în română (în primul rînd și mai ales în graiurile extracarpatice, unde pătrunseseră turcismele și alte formații analogice) substituirea din diminutive a sufixului *-ea*, ce risca să se desemantizeze, cu *-ică*, sufix diminutival și el. Acest lucru s-a produs pentru diferențierea diminutivelor cu sufixul *-ea* de noile forme analogice cu terminația *-ea*. Deci : *albăstrea*, *alunea*, *bătrînea*, *borticea*, *bucățea* etc. devin *albăstrică*, *alunică*, *bătrînică*, *borticică*, *bucățică*, cu pl. *-ele* ; unele dintre derivate inovează din nou, căpătînd (și) un nou plural : *alunici*, *lopățici*, *mititici*, *păsărici* etc. Substituția s-a extins și asupra „falselor diminutive“, forme moștenite din latină, ca de exemplu : *purcea*, *rețea*, 'dantelă', *rîndunea*, *turturea*, *vălcea*, *vergea*, *vițea*, care au căpătat încă un singular, cu *-ică* : *purcică*, *rățică*, *rîndunică*, *turturică*, *vălcică*, *vergică*, *vițică* și, adesea, chiar și un plural cu *-ici* (după tipul *bunică*, *bunici*) : *rîndunici*, *turturici*, *vițici*. În replică, în cîteva cazuri izolate, un sg.

---

[25] Se produce și fenomenul invers, dintr-un pl. *-ele* (al unui sg. *-ea*) se reface un sg. *-eală* : *boială*, ALR SN II 532, pct. 605 (Moldova), *fusteală* 'pușchea', ALR II / I, 39 pct. 219 (Transilvania), *măsală* 'măsea', ALR I / I 30, pct. 10 (Banat), *mezdreală*, ALR SN II 555, pct. 2, 36, 47, 76, 95, 105, 836 (Banat. sud-vestul Transilvaniei. nord-vestul Olteniei), *părțală*, *ibid.* I 8, pct. 27 (Banat), *plăsală*, *ibid.* IV 1 051, pct. 219 (Transilvania).

[26] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Editura Științifică București, 1975, p. 165

-ică sau un pl. *-ici*, considerate, prin falsă analiză, ca sufix înlocuitor, sînt „refăcute", prin etimologie populară, cu un sg. *-ea*[27].

Că explicația înlocuirii lui *-ea* cu *-ică* este de natură semantică (nu fonetică, cum propunea Al. Graur în „Bulletin linguistique", V, 1937, p. 62–64) o demonstrează analiza cîtorva cuvinte. *Purcea* înseamnă în română 'femela porcului' și 'pui de porc de sex femeiesc'. Cu prima accepție, în Oltenia nu se folosește decît forma *purcea*, NALR Olt. III MN Pl. 65/939, în foarte multe puncte (uneori împreună cu *scroafă*), și niciodată *purcică*. Pentru 'pui de sex femeiesc', *ibid*. 941, alături de *purcea*, apar și *purcică, purceluță, purcelușă*. În Muntenia și Dobrogea, pentru prima accepție, pe lîngă *scroafă*, se folosește forma *purcea* în foarte multe puncte (răspunsurile la întrebarea 939) și doar în pct. 722, 723, 726–728, 738 (din vecinătatea Moldovei) s-a răspuns *purcică*; pentru al doilea sens (răspunsurile la întrebarea 941), în cam jumătate din puncte – mai ales în nord și est – apare *purcică*, iar în celelalte, *purcea*. În Moldova, NALR Mold. Bucov. II, răspunsurile la întrebarea 939, pentru primul sens se folosesc termenii *scroafă* și *poarcă*; rar apare *purcică*, în nouă localități însoțind răspunsul *scroafă* iar în alte patru (pct. 596, 635, 652, 656) este răspuns unic. În schimb, pentru al doilea sens (răspunsurile la întrebarea 941), se folosește numai *purcică* (doar în pct. 461 și 554 există și dubletul *purcea*). Și mai categoric se prezintă situația în Transilvania și Banat, unde s-a răspuns *purcea* sau *purcică* numai pentru sensul 'pui de sex femeiesc' (NALR Transilv. , NALR Ban., răspunsurile la întrebarea 941), nu și pentru cel de 'femela porcului'. *Vițea* (sau *vițeauă*), însemnînd doar 'pui de vacă de sex femeiesc', se conservă într-un spațiu dacoromân foarte larg (Maramureș, Banat, Crișana, Transilvania, Oltenia, Muntenia și puncte din sudul Moldovei), dar în zona cea mai inovatoare – centrul Moldovei și Bucovina – apare aproape numai *vițică*, cf. NALR Mold. Bucov., răspunsurile la întrebarea 855, pct. 462–465, 467–469, 471–476, 478–511, 513–553, 555–580, 582, 583, 585, 589–593, 595–601, 605–612, 618–622, 624, 628, 631–633, 635, 637, 641, 643, 645, 652, 659, 660, ALM I/I 223, pct. 8, 10, 14–16, 18, 20, 22–48, 50, 51, 53–74, 76–132, 125–171, 173–180, 182–190, 193–207, 209–218, 220–236 (doar în cîteva puncte însoțit de *vițea*). *Vițică* apare și în NALR MD, într-o zonă apropiată de Moldova, pct. 721, 731, 742, 762, 785, 797, 814, 825, 857, 872–874, 877–884, 886–889, 894, 897, ca și în NALR Transilv., în aceeași vecinătate, pct. 241, 248, 253, 255, 263–267, 275–283, 285, 299, 301, 302, 317, 338; simptomatic, *vițică* apare și în Maramureș, în punctele dinspre Moldova (235–237), NALR Mar. II 360.

Chiar și paradigme de felul *aluniță, alunele*, NALR Mold. Bucov. I 64, pct. 509, 512, 518, 523, 542, 543, 552, NALR Transilv., întrebarea 276, pct. 385, *purcea, purcelușe*, NALR Olt. III MN Pl. 65/941 sau seriile sinonimice coradicale : *purcea, purcică, purcelușă, purcelușă, ibid.*, și *purcelucă*, NALR Mar. II 360, sau de la teme diferite, *scrofiță*, NALR Mold. Bucov. II, răspunsurile din cîteva puncte la întrebarea 941 ; *vițea, vițică, vițălușă, ibid.* la întrebarea 855, *vițălucă, vițălușcă*, ALM I/I 223, arată că tendința de înlocuire a lui *-ea*, care și-a slăbit, în împrejurările prezentate, înțelesul diminutival, răspundea nevoii vorbitorilor de a conserva, la formele moștenite și la derivate, sensul lor diminutival.

---

[27] *Percică* (< tc. *pürçek*) 'cîrlionț, moț' are și forma *percea*; *scrijică* (DM : (reg.) „Felie subțire de pîine, de fructe etc. [...] Comp. sb. *(s)križika*, ucr. *skryživka*"), apare doar în ALR SN IV 1 068, pct. 362, NALR Mar. II 334, pct. 235 – 237, iar *scrijea* mult mai des, ALR SN IV, 1 068, pct. 102, 205, 260, 219, 272, 279, 284, 216, 334, 346, 349, 352, 365, NALR Mar. II 334, pct. 221 – 234, 238 – 240; totuși pl. *-ele* și nu *-ici* ne-ar trimite la etimologia propusă de Cihac : cf. ceh. *križala* 'Obstschnitte', însușită și de TDRG. *Mezilea*, din pl. *mezelice*, sg. *mezelic*; *turea*, din pl. *tureci*, sg. *tureac*; *păturnea*, din pl. *pătîrnici*, sg. *pătîrnică* 'potîrniche'; *potea*, din varianta *potică* 'potecă'.

Această înlocuire nu s-a oprit însă la formele moștenite și derivate cu sufixul *-ea* diminutival[28], ci s-a extins și la unele forme analogice terminate în *-ea*, destule dintre ele, prin forma sau dimensiunea referentului ori prin etimologie populară, îndreptățind la vorbitorul comun (din aceleași zone în care se manifestă tendința) înlocuirea terminației *-ea* cu sufixul diminutival *-ică* : *amețice* 'amețeli', NALR Ban., întrebarea 460, pct. 25, din *amețeală, amețeli >amețea* sg. > *amețică* sg., *amețice* pl., *andrică*, ALR II/I p. 24 MN 6957, pct. 405, 463 (Moldova), ALM II/II 732, pct. 20, 27—29, 31, 32, 35—37, 50, 51, 53—56, 58—68, 70, 71, 75—79, 84—95, 100, 102—105, 107—111, 114—117, 119, 121—135, 137—149, 151—156, 158—160, 162, 163, 166—171, 173--177, 179, 183, 185—188, 196, 197, 200, 202, 204, 205, 207, 213, 215, 224, 227, 228, 230, 236, *argică, cordică*, ALR SN IV 1183, pct. 605 (Moldova), NALR MD, răspunsurile la întrebarea 1473, pct. 721—723, 725—729, 733, 737, 741, 744, 751, 754, în vecinătatea Moldovei, DESC. 86, cf. și *cordicuță*, ALRT p. 213, pct. 551 (Moldova), *damigică*, TD Munt. II p. 64, pct. 695, *flanică*, ALR SN IV 1183, pct. 605 (Moldova), TD Munt. II p. 794, pct. 749, *mărgică* (în Moldova, cf. și Creangă), *pastică* (<*pastea*, formă refăcută după pl. *pastele*<*pastile*), NALR Mold. Bucov. I MN 439, pct. 498—500, 504, 508—523, 525—531, 534, 536—539, 541, 543—549, 551, 552, 558, 569, 581, 596, 598, 599, 608, 618, *pătlăgică*, MAT. FOLK. 1493, *pangică, perdică* 'perdea', NALR Mold. Bucov., răspunsurile la întrebarea 690, pct. 542 (pl. *-ele*) și 520 (pl. *-ici*), *pingică*, ALR SN IV, 1192, pct. 537, 551 (Moldova), *preducică, ibid.* II 404 pct. 605 (Moldova), *terezică*, ALM II/I 699, pct. 76—78, 84, 86, 87, 89—94 100, 103—105, 108—111, 113, 114, 116—119, 121, 122, 125—128, 130—136, 139—145, 148, 151—156, 158—163, 166, 167, 169—171, 173—180, 183—186, 188, 189, 193, 197, 203, 227, 228, 236—240, *zarnacadică*, ALR SN III 640, pct. 531 (Moldova).

Dacă, din contra, dimensiunea referentului era incompatibilă cu ideea de „mic“, s-a inovat în sens opus : întrucît *menghenea* (<tc. *mengene*, DLR, sau *menguéné*, DDA) nu denumea un obiect mic care să îndreptățească terminația *-ea* (simțită ca sufix diminutival), s-a format în română *menghină* printr-un soi de „desufixare“. O explicație prin filiera sîrbocroată este exclusă, termenul *ménghele* avînd circulație redusă (Banat) și însemnînd mai ales 'fiecare dintre cei patru stîlpi bătuți în pămînt între care se fixează boul spre a fi potcovit'. Tentantă ar fi fost soluția filierei bulgărești, cf. forma *ménǵimịa* din pct. 991, bulgăresc, ALR SN I 235, dar forma etimologică

---

[28] De fapt, sufixul *-ea* nu are numai valoarea diminutivală, ci aceasta este doar valoarea originară și principală. O analiză și o clasificare a valorilor semantice ale acestui sufix am încercat în articolul *Observații asupra sufixului* -ea, în volumul omagial *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Universitatea „Al. I. Cuza“, Iași, 1984, xerografiat, p. 169 — 180.

mengheneá, prin atestările ei masive la sfîrșitul secolului trecut[29], arată că trecerea de la *mengheneá* la *ménghină* s-a făcut pe teren românesc.

În concluzie, apreciem că sufixul lat. *-ella* a evoluat în dacoromână în felul următor : după ce a pătruns prin cuvinte moștenite în româna comună, *-eauă* (forma etimologică, explicabilă prin evoluție fonetică normală)[30] a devenit *-ea* în unele graiuri dacoromâne, iar în dialectele aromân și meglenoromân, ca și (cel puțin în unele cuvinte) în graiurile bănățean, crișean, maramureșean, în zone din Transilvania, Bucovina, nord-estul Moldovei a rămas *-eauă*. Sufixul *-ea(uă)* a format apoi în dacoromână mult timp numeroase derivate, în marea majoritate diminutive. Constituite într-un tip morfologic, cuvintele cu *-ea*, *-ele* (moștenite și derivate) au servit ca model încadrării în dacoromână a numeroase turcisme terminate în limba de origine în *-a*, *-e*, *-i* accentuați, ca și multor altor forme care fie aveau ca terminație de singular un *-é* (franceze), *-ịá* (grecești, bulgărești), fie aveau un plural în *-ele* (italiene, franceze sau românești, cu sg. *-eală*). Dar această extraordinară creștere numerică a formelor cu *-ea*, *-ele*, departe de a întări tipul, îl slăbește, căci valoarea semantică diminutivală a sufixului nu exista la formele mai noi, în care *-ea*, *-ele* sînt doar niște terminații (asemantice). De prin secolele al XVII-lea și al XVIII-lea *-ea* din diminutive începe să fie înlocuit cu *-ică* (sinonim, dar neechivoc) în graiurile dacoromâne extracarpatice, adică chiar acolo unde erau în circulație cele mai multe dintre cuvintele pătrunse ulterior în română, cu terminația analogică *-ea*, *-ele*. Acest proces, activ și în prezent în estul și sudul țării, unde efectele sînt vizibile la numeroase cuvinte și pe arii largi, a antrenat, izolat, și ariile nord-vestice dacoromâne, unde însă reprezentativ rămîne tipul *-ea(uă)*. Înlocuirea lui *-ea* cu *-ică* nu a afectat la început forma de plural (tipul *-ică*, *-ele*), dar, în zonele inovatoare, la destule cuvinte, schimbarea a atins apoi și forma de plural (tipul *-ică -ici*). Această evoluție a antrenat curînd, în aceleași zone, și unele cuvinte cu terminația *-ea*, ajungîndu-se astfel la *andrică, cordică, flanică, pastică, pingică*, cuvinte despre care nu se poate spune că au apărut nici prin substituire de sufix (căci *-ea* din *flanea*, *pingea* nu este sufix), nici prin sufixare (căci *andr-*, *flan-*, *past-*, *ping̃-* nu sînt teme), ci prin înlocuirea unei terminații *-ea* (omofone cu sufixul diminutival) prin sufixul diminutival *-ică*.

SIGLE (care nu sînt uzuale)

BUTURA	— Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
DDA	— Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1963.
DESC.	— Lucia Cireș și Lucia Berdan, *Descîntece din Moldova. Texte inedite*, Universitatea „Al. I. Cuza“, Iași, seria *Caietele Arhivei de folclor*, II, Iași, 1982, xerografiat.
RV	— *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*, I. Band : *Liebeslieder*, publicate de dr. Matthias Friedwagner, Konrad Triltsch Verlag, Würzburg, 1940.

---

[29] Cf. *Răspunsuri la chestionarul lingvistic*, I — XVIII, 1884 — 1885, al lui B. P. Hasdeu, Biblioteca Academiei R. S. România, ms. rom. nr. 3 418 — 3 436.

[30] Ni se pare convingătoare opinia lui Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 115 — 116, susținută cu explicații de natură morfologică de Marius Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, Editura Academiei R. S. România, București, 1970, p. 87 — 94.

CONSIDÉRATIONS DIACHRONIQUES SUR LE SUFFIXE *-EA*

RÉSUMÉ

L'auteur prouve que le suffixe diminutif *-ea* a été productif dans tous les parlers daco-roumains jusqu'au XVII siècle environ ; après cette époque il caractérise seulement certaines zones : la Transylvanie, le Maramureş, la Crişana, quelques parties du Banat, le nord-ouest de l'Olténie. La démonstration s'appuye sur les dates des attestations des mots hérités du latin ou dérivés par le roumain à l'aide du suffixe *-ea* (< lat. *ella*) et sur leur repartition dans les parlers daco-roumains.

Dans les territoires extra-carpatiques la valeur diminutive du suffixe s'est trouvée réduite après le XVIIe siècle, vu la pénétration jusqu'à cette date de nombreux éléments turcs adaptés par le roumain au type *-ea*, *-ele*, tout comme d'autres éléments (bulgares, néogrecs, néoromans), rangés, par analogie, dans la même catégorie. Cela a entraîné — dans l'espace linguistique nommé — le remplacement de *-ea* par *-ică* (ex. *bucăţică, cărticică, frumuşică,* remplacent *bucăţea, cărticea, frumuşea*). Ce remplacement va marquer aussi des mots dans lesquels *-ea*, soit n'est plus senti comme suffixe (*mărgică, rîndunică, turturică, viţică* au lieu de *mărgea, rîndunea, turturea, viţea*), soit il n'est pas vraiment suffixe (*andrică, flanică, pătlăgică, pingică* au lieu de *andrea, flanea, pătlăgea, pingea*).

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

ETIMOLOGIA VERBULUI *A (SE) DEZVOLTA*

DE

IOAN OPREA

1. Pentru verbul neologic *a (se) dezvolta* (și derivatul lui, *dezvoltare*, care are o circulație atît de mare în epoca contemporană), nu există încă o explicație detaliată, completă și coerentă asupra originii lui. *Dicționarul explicativ al limbii române* nu oferă nici o sugestie în acest sens, considerîndu-i etimologia pur și simplu „necunoscută", deși alte dicționare indică soluții mai mult sau mai puțin argumentate. Astfel, cele trei ediții ale *Dicționarului de neologisme*, elaborat de Florin Marcu și Constant Maneca, consideră pe *a dezvolta* a fi urmașul unui cuvînt latinesc *disvolvere*. Explicații asemănătoare se întîlnesc și la A. Scriban[1], I.A. Candrea și Ov. Densusianu[2], dar acești învățați nu dovedesc aceeași siguranță în privința existenței termenului latinesc, pe care îl notează ca o posibilă compunere dintre prefixul *dis-* și verbul *volvere*. Scriban, care notează formația cu asterisc, consideră că urmașul direct al lui *disvolvere* este *dezvolba*, în vreme ce *dezvolta* este comparat în primul rînd cu it. *svoltare* și, în al doilea rînd, cu o serie de cuvinte românești printre care și *dezvolba*. De aceeași părere fusese și B. P. Hasdeu[3], căci, întîlnind într-un glosar de pe la 1660–1670 cuvîntul *desvoalbere* „art. habilité, adresse", considera a fi descoperit „o admirabilă păreche logică și etimologică... pentru italianul *disinvoltura*" în compusul, presupus, *dis* + [in]+*volvo*.

Tot pentru varianta *desvolbere*, Laurian și Massim[4] presupun complexul *des*+*volvere*, în concordanță cu notațiile „*dis* et *volvo*" din *Lexiconul de la Buda*. Termenul *desvolta (desvoltare)* ar fi rezultat, după Laurian și Massim, din compunerea lui *des* cu *voltare* „contras din *volutare*". Pentru A. de Cihac[5], „*desvolt, desvoltez* sont des imitations modernes de l'it. *disvolto*", etimologie preluată, desigur, din *Lexiconul de la Buda* (s.v. *desvolt, -oaltă*).

---

[1] *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.

[2] *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A – Putea)*, București, 1907 – 1914. Etimologia a fost preluată apoi și în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, București, [1926 – 1931].

[3] *Cuvente den bătrîni*, tomul I, București, 1878, p. 276.

[4] *Dicționarul limbei române*, tom. I – II, București, 1871 – 1876.

[5] *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. I, Francfort – Berlin – Bucarest, 1870, p. 115.

Un latinesc (neatestat) **disvolvere*, preluat de la I.A. Candrea, este pus la baza cuvîntului românesc și de Al. Ciorănescu[6], care arată, la fel ca alți lingviști, că termenul a supraviețuit în forma participiului *desvolt* prin sintagma *floare desvoaltă* „floare deschisă“, deși, la cuvîntul *învolba*, susține că *desvolba* s-a format pe baza paralelismelor de tipul *închide-deschide*, iar *desvolta* poate fi explicat prin *învolt* și pe baza sensurilor preluate de la fr. *développer*.

Încă din 1905, Sextil Pușcariu[7] a emis ideea că *dezvólt* vb. I „entwickeln“ este o formație românească pe baza lui *învolb* și, poate, *învolt, -oaltă*, asupra căruia lingvistul clujean nu insistă, considerîndu-l, probabil, creat pe baza lui *învolb*. Despre *desvolbat* „klar“, W. Meyer-Lübke[8] afirmă că este un derivat, ca și *învolt* „entwickelt“ și *învolbat* „verwirrt“, de la *înholba*, acesta fiind un urmaș al lat. *involvere*. Aceeași opinie este împărtășită și de Heimann Tiktin[9], care consideră că *dezvolt* s-a format pe baza lui *învolt*, iar din *dezvolt* a derivat *dezvolta*, care în jurul lui 1840 era deja destul de răspîndit. Ultimele ediții ale dicționarului întocmit de Lazăr Șăineanu conțin o explicație etimologică asemănătoare.

2. După cum se poate observa, problema etimologiei verbului *a dezvolta* a fost rezolvată diferit și, uneori, contradictoriu de lingviști, deși unii dintre ei (Pușcariu, Meyer-Lübke, Tiktin, Ciorănescu) au reușit să ofere o soluție acceptabilă. Cu toate acestea, se menține încă în această chestiune un mare grad de incertitudine și incoerență, ceea ce a făcut de fapt ca unele din ultimele lucrări lexicografice să fie marcate de o vădită nesiguranță.

Stabilirea etimologiei verbului românesc *a dezvolta* nu se poate face independent de luarea în discuție a cuvintelor din familie și trebuie să aibă în vedere, sub aspectul formei, pe de o parte situația din latină și elementele moștenite de limba noastră, iar pe de altă parte situația cuvîntului și a familiei lui în limba literară modernă și relația lui cu termenii corespunzători din celelalte limbi romanice și din alte limbi moderne. Considerînd cuvîntul și din punctul de vedere al conținutului, trebuie urmărită evoluția lui semantică și împrejurările în care a ajuns să desemneze (mai ales în forma reflexivă) „a trece de la o stare calitativă veche la una nouă, de la o treaptă inferioară la alta superioară, de la simplu la complex etc.“. Acest conținut semantic, primordial în folosirea actuală a cuvîntului *a dezvolta*, corespunde unei noțiuni create în epoca modernă, cu elementele principale în filosofia lui Friedrich Wilhelm Schelling, care a cunoscut o foarte mare circulație, mai ales prin romantici, în toată Europa și a devenit un concept de bază al lumii contemporane.

3. Verbul latinesc *volvo, -ĕre* a fost moștenit de limba română în forma *(a) holba*, cu variantele regionale *(a) înhoalbe* și *(a) înholba*[10]. Pe baza radicalului *volvo*, limba latină avea și familiile de cuvinte dezvoltate în jurul verbelor derivate *revolvo, evolvo* și *involvo*. Ultimul dintre acestea *(involvo)*, păstrat în aproape toate limbile romanice, a fost menținut și în limba noastră atît în dialectul dacoromân cît și în unele dialecte sud-dunărene (aromână și meglenoromână). Textele vechi românești din secolul al XVI-lea și al XVII-lea (*Psaltirea Șcheiană*, *Psaltirea* lui Coresi, *Biblia* de la București), atestă forma *învoalbe* cu sensul „a înfășura; a rostogoli, a roti, a rula"[11]. Regional, mai ales în Transilvania, Muntenia și Oltenia, se întîlnesc îndeosebi forme la reflexiv: *a se învoalbe*, *a se învoalve*, *a se involbi*, *a se involba*[12]. Sensul este însă uneori modificat: „a se deschide, a se desface", deși sensul etimologic de „a se înfășura, a se ascunde" apare frecvent mai ales în sudul țării. Pe baza acestui cuvînt, s-a putut crea un opus cu ajutoul prefixului *des-* *(dez-)* pe terenul limbii române, fapt explicabil prin caracterul productiv al creațiilor de acest tip pornind de la perechea de prefixe *în-*, *des-*. Sub aspect semantic, *desvoalbe* și *desvoalbere* au căpătat, firesc, valoarea de „a desfășura, a face clar, a descurca", cu referire, adesecori, la anumite situații, la modul de a prezenta lucrurile, de a vorbi etc. Cu acest sens, cuvîntul se întîlnește, spre exemplu, în glosarul de la 1660—1670 (v. *Cuvente den bătrîni*, I, p. 276), în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul de la 1649, la Radu Greceanu etc. În *Dicționarul* lui Ioan Bobb, forma de persoana întîi, *desvolb*, este urmată de infinitivul lung *desvolbire* și participiul *desvolbat*, care presupun două infinitive: *a desvolbi* și *a desvolba*. Acest dicționar are și particularitatea de a prezenta ca prim sens al celor trei cuvinte valorile „evolvo", „evolutio", respectiv, „evolutus". Formele reflexive ale lui *desvolb* se prezintă și în varianta regională *a se dăsvulba* sau cea învechită *a se desholba*[13], cu sensuri apropiate celor menționate în *Lexiconul de la Buda* sub termenul *desvolb, -are*.

---

[6] Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, La Laguna, 1958 — 1961.

[7] *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*. Heidelberg, 1905.

[8] *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1924, p. 327.

[9] *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1903 — 1924.

[10] Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 79 ; idem, în „Dacoromania“, IV (1924 — 1926), p. 705.

Graiurile românești au păstrat și un urmaș al participiului latinesc *invŏlūtus, -a, -um* (devenit *involtus*), anume, adjectivul *învolt, -oaltă*[14], cu referire inițială la flori și semnificînd „stufos, des (în petale)", sens care s-a extins și la alte realități[15]. De aici, s-a putut forma un verb *a (se) învolta*. Deși valoarea semantică a lui *învolt* (și *a se învolta*) s-a depărtat destul de mult de cea originală latinească (ajungînd chiar să conțină elemente opuse acesteia), sistemul corelativ al prefixelor *în-*, *des-*, cu o valoare semnificativă foarte bine precizată, a menținut încă, la nivel popular, forma *învolt* cu sensul „înfășurat, ascuns, închis", creîndu-se pentru semnificația opusă termenul *de(s)volt*[16].

4. Adjectivul *desvolt* a fost preluat de limba literară românească la începuturile modernizării ei și a fost aplicat, mai ales cu valoare adverbială, în legătură cu caracterul unei expuneri, demonstrații etc., avînd semnificația „explicit, clar, pe larg". Trebuie specificat că, sub influența derivatelor romanice de tipul it. *disinvolgere*, sp. *desenvolver*, cuvîntul latinesc *volvo* (și, uneori, *involvo*) a început să fie întrebuințat în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în lucrările științifice și filosofice scrise în latină și cu un sens opus celui inițial,

---

[11] Vezi I. A. Candrea, Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 121 — 122; S. Pușcariu, *Etymologisches...*, p. 79.

[12] I. A. Candrea, Ov. Densusianu, *op. cit.*; S. Pușcariu, în „Dacoromania", IV, p. 705.

[13] I. A. Candrea, Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 121; George Giuglea, *Cuvinte românești și romanice*, București, 1983, p. 25 — 26.

[14] Vezi S. Pușcariu, *Etymologisches...*, p. 79; H. Tiktin, *op. cit.*; I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *op. cit.*; *Dicționarul Academiei* (s. v. *învolt*).

[15] Vezi H. Tiktin, *op. cit.*

[16] Vezi pentru aceasta exemplul din I. Al. Brătescu-Voinești, citat la Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare*, București, 1983, p. 265, nota 2.

anume „a desfășura, a reda pe larg". Unii dintre învățații români, sub influența limbilor romanice, au tradus participiile acestor verbe latinești prin *desvolt* (sau *dezvolt*). O asemenea situație ne întîmpină în traducerile lui Samoil Micu din Chr. Baumeister : *să tîlcuiască desvolt spunerea*[17], *vom spune mai înainte chear și dezvolt*[18], *mai ales și mai dezvolt arată ce trebuie a face*[19]. Mult mai tîrziu, după mai bine de o jumătate de secol, Simion Bărnuțiu și Ion Heliade-Rădulescu uzează încă de acest model : *o noțiune desvoltă*[20], *să ne explicăm mai desvolt*[21]. Școala latinistă a promovat acest termen și derivatele pe baza lui pentru că erau foarte aproape de originalul latinesc (participiul *volutus*) și reprezentau un mod de derivare cu un prefix specific latinei și celorlalte limbi romanice. Un rol important l-a avut modelul italian, prin participiul *disvolto* al verbului, astăzi învechit, *disvolgere, disvolvere,* iar apoi, *svolgere*. În aceste circumstanțe, termenii populari *desvoalbe, desvolbat* etc. au fost evitați de limba literară.

Tot momentului de început al limbii literare moderne îi aparține și echivalarea lat. *volvo* și *involvo*, cu sensurile noi, prin *desvăli* (sau *dezvăli*). Așa a procedat, de exemplu, Petru Maior : *cum mai sus am desvălit*[22], apoi C. Diaconovici Loga : *cu acesta însămnăm mai jos cele ce desvălesc înțelegerea celor mai sus spuse*[23] și Eftimie Murgu : *au desvălit mai apriat*[24]. La Paul Iorgovici însă, forma acestui cuvînt este alta, dar și înțelesul este în parte modificat : *grija de a face a crește și a desvelui într-înșii talenturile*[25].

Începutul secolului al XIX-lea avea, așadar, două posibilități de a reda cîmpul semnificativ „a amplifica (prin detalii), a aduce îmbunătățiri de ordin calitativ și cantitativ", anume : termeni pe baza lui *desvolt* și termeni pe baza lui *desveli*.

5. Evoluția cugetării filosofice în epoca modernă, îndeosebi după filosofia lui Immanuel Kant, a dus la crearea unor concepte care au căpătat o mare circulație la toate popoarele europene. Printre acestea, „dezvoltare" a cunoscut o răspîndire apreciabilă, devenind și la români o noțiune de bază a culturii majore. Germanii au numit acest concept prin termenul *Entwicklung* și verbul corespunzător *(sich) entwickeln*, uzînd însă mai puțin sistematic și de alți termeni *(Darlegung, Ausführung)*. În limba franceză, de la mai vechiul *développer* a fost consacrat derivatul *développement*, cuvinte care au trecut și în engleză : verbul *to develop* și substantivul *development*. Limba spaniolă, care a folosit inițial pe *desenvolver(se)* și *desenvolvimiento*, utilizează astăzi pe *desarollar(se)* și *desarollo*, dar portugheza uzează încă de *desenvolver(-se)* și *desenvolvimento*, la care s-a adăugat *desenvolução*. Italiana, deși avea verbul *disinvolgere*, echivalent semantic cu *svolgere*, — termeni care

---

[17] Baumeister, *Loghica, adecă partea cea cuvîntătoare a filosofiei* [trad. de S. Micul, Buda, 1799, p. 201.

[18] Baumeister, *Legile firei, itica și politica sau filosofia cea lucrătoare* [trad. de S. Micu], Sibii, 1800, p. 66.

[19] Id. *ib.*, p. 94.

[20] Simion Bărnuțiu, [*Curs de filosofie*], cca. 1840, B.A.R.S. România, Filiala Cluj-Napoca, Fondul Blaj, ms. rom. 38, f. 36^r.

[21] I. Heliade R[ădulescu], *Equilibru intre antithesi*, București, 1859 — 1869, p. 186.

[22] Petru Maior, *Istoria pentru inceputul românilor în Dachia*, Buda, 1834, p. 61 și 268.

[23] C. Diaconovici Loga, *Grammatica românească*, Buda, 1822, p: 32.

[24] Efftimie Murgu, *Filosofia*, 1834 / 5, B.C.U. Iași, ms. III 15, f. 79^v.

[26] Paul Iorgovici, *Observații de limba românească*, Buda, 1799, p. 85.

au redat un timp şi noţiunea „a dezvolta" —, a consacrat cuvintele *svilupar(si)* şi *sviluppo*.

Structura termenilor din limbile europene dezvăluie în general un principiu comun de formare: un prefix cu sensul românescului *des-* şi un cuvînt al cărui radical semnifică ceva care acoperă, care închide etc.

Pe această bază, mai întîi, mai ales sub influenţa modelului francez, dar apoi cu cooperarea celui german, în limba română s-a folosit o lungă perioadă de timp, pentru redarea conţinutului semantic „a dezvolta", verbul *a desveli (desvăli, disvăli* etc.) şi derivatele lui.

Această întrebuinţare s-a prelungit mult timp în secolul al XIX-lea, pînă la Titu Maiorescu, Vasile Conta şi revista „Contemporanul": *cea întîi dezvălire a haosului*[26], *precum să disvăleşte planta din sămînţă*[27], *sistimaticeşte a vă dezvăli organizmul sufletesc*[28], *să-ş desvălească rezonul lor*[29], *mintea noastră în acest mod a o desvăli*[30], *desvălirea liberă a conştiinţei*[31], *începe a i se desvăli întrucătva conştiinţa*[32], *gradele desvălirii embrionare*[33], *desvălirea dreptului de stăpînire*[34], *mintea începe a se desvăli*[35]. Ea se reîntîlneşte în veacul nostru la Mihail Sadoveanu, în vorbirea personajelor, evident, sub înrîurirea fazelor mai vechi ale limbii literare[36].

Uneori învăţatii români au preluat termenul francez, aşa cum a procedat, de exemplu, Nicolae Bălcescu: *această idee e mai mult decît adevărată şi el o developează de minune*[37]. Ion Heliade-Rădulescu a folosit, sporadic, verbul *a devislupa*, cu evident model italian: *totul se devislupă*[38], iar o serie de învăţaţi transilvăneni, presupunînd un compus din *des-* şi *volvere*, utilizează cîteva variante pe această bază; astfel, la Simion Bărnuţiu întîlnim: *se poate desvolui*[39], iar George Bariţiu notează: *a să desvolvi şi a să cultiva*[40], *să... desvolvează*[41], *întru desvolvirea sa*[42].

6. Termenul care se va consacra pentru noţiunea în discuţie a fost format însă pe baza lui *desvolt*. Aşa cum s-a observat anterior, în primele decenii ale secolului trecut, *desvolt* căpătase o extindere apreciabilă cu sensul „explicit, clar, pe larg". Circulaţia mare i-a putut asigura şi posibilitatea de a

---

[26] Petru Stamatiadi, *Geneza. Demonstraţie ştiinţifică (1791)* republicată... de Em. Grigoraş, Bucureşti, 1925, p. 27.

[27] Eftimie Murgu, *Metafizica*, 1835, B.C.U. Iaşi, ms. III 17, f. 75ʳ.

[28] P. M. Câmpeanu, *Cuvînt rostit în sala academică...*, Eşii, 1838, p. 40.

[29] Colonelul de Vais, *Prinţipii filosofice, politice şi morale*, tradusă ... de Costachi Gane, Iaşii, tom. II, 1847, p. 27.

[30] Episcopul Melchisedec, *Filosofia naturei*, 1845, B.A.R.S. România, Bucureşti, ms. rom. 76, f. 3ʳ.

[31] T. Maiorescu, în „Convorbiri literare", VI (1872 — 1873), p. 301.

[32] T. Maiorescu, în „Convorbiri literare", X. (1876 — 1877) p. 131.

[33] V. Conta, în „Convorbiri literare", XI (1877 — 1878), p. 159.

[34] „Revista socială", I (1884), p. 36.

[35] „Contemporanul", III (1883 — 1884), p. 928.

[36] Vezi *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, s.v. *dezveli*.

[37] Vezi Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *op. cit.*, p. 266.

[38] „Curier de ambe sexe", IV (1844), p. 3.

[39] Simion Bărnuţiu, *op. cit.*, f. 36ʳ.

[40] G. Bariţiu, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), p. 314.

[41] Idem, *loc. cit.*, p. 322.

[42] Idem, *loc. cit.*, p. 323.

fi utilizat ca element central al unui număr de derivate și de a deveni astfel punctul de plecare al formării unei familii de cuvinte neologice. După G. Ivănescu[43], meritul de a fi pus în circulație pe *a dezvolta* și *dezvoltare* îi revine lui Ion Heliade-Rădulescu. Cert este că, înainte de mijlocul secolului al XIX-lea, termenii respectivi căpătaseră deja o circulație mare : Heliade : *se desvoaltă*[44], *desvoltărilor spețiale*[45] ; Barițiu : *în sfera cunoștințelor și a desvoltării lor*[46], *se desvoltează cu încetul*[47]; Laurian : *desvoltarea personalității omenești*[48] etc. La jumătatea secolului trecut acești termeni devin aproape exclusivi în limba învățaților din toate provinciile românești și sînt înregistrați de dicționare. Ca un reflex al semantismului radicalului primar, dar și al corespondentului german, Timotei Cipariu glosează la 1861 termenul *desvoltare* prin *desfășurare*, în relație cu un corelativ cu sens opus : *învoltarea (înfășorarea) ..., desvoltarea (desfășorarea)*[49].

Pe baza aceluiași radical au mai fost creați și alți termeni, cu o viață efemeră însă. Prin echivalența, curentă în limba noastră, dintre formele în *-are* (infinitivul lung) și cele în *-ție* (*-țiune*), la A. T. Laurian și S. Bărnuțiu apar : *desvoltăționea și formaționea succesivă a folosofiei*[50], *graduri de desvolțațiune*[51], *aceste desvoltațiuni*[52]. Un derivat adjectival cu sufixul *-bil* este și mai rar întîlnit ; de exemplu, la Iosif Fericean : *ce-i desvoltabil*[53].

7. În concluzie, verbul neologic românesc *a (se) dezvolta* are o etimologie esențială internă și etimologii adiționale, italiană (pentru formă) și franceză și germană (pentru conținut). Nu este necesară, prin urmare, invocarea unui etimon latinesc *disvolvere* ; un asemenea cuvînt n-a existat în latină și nici nu trebuie presupus.

Dicționarele românești vor explica suficient acest cuvînt dacă vor arăta că s-a format pornind de la adjectivul *desvolt* (așa cum credea Tiktin), care este o creație românească (ca și *desvolba*, *desvolb* etc.), pe baza perechilor numeroase existente în limba noastră cu prefixele opoziționale *în-*, *des-*, de la cuvîntul moștenit *învolt*, *învoaltă* (<lat. *involutus*). Pot fi invocate de asemenea, din motivele menționate, și influențele unor termeni străini.

În circumstanțele arătate, limba noastră are, pe baza radicalului *volvo*, cuvinte foarte diferite din punctul de vedere al explicației etimologice :

1. cuvinte moștenite : *holba*, *învoalbe*, *învolt* ;
2. creații românești la nivel popular : *desvoalbe*, *desvolt* ;
3. creații românești neologice culte : *dezvolta*, *dezvoltare* ;
4. împrumuturi neologice latino-romanice : *evolua*, *evoluție*, *revoluție*, *revolut* etc.

---

[43] G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filozofice românești moderne*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*; I, București, 1956, p. 177.

[44] „Curier de ambe sexe“, III (1842), p. 313 și 387.

[45] Idem, *loc. cit.*, p. 310.

[46] G. Barițiu, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, I (1838), p. 155.

[47] G. Barițiu, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, II, p. 300.

[48] A. Delavigne, *Manual de filosofie*, tradus de A. Treb. Laurian, București, 1846, p. 22.

[49] T. Cipariu, *Elemente de filosofia după W. T. Krug*, Blasiu, 1861, p. 301.

[50] W. T. Krug, *Manual de filosofiă și de literatură filosofică*, tradus de A. Treb. Laurianu, București, 1847, p. 22.

[51] Simion Bărnuțiu, *Istoria filosofiei*, B.A. R.S.România, București, ms. rom. 5 439, f. 9ʳ.

[52] Simeone Barnuțiu, *Psicologia empirica și logica*, Iași, 1871, p. 164.

[53] Iosif Fericean, *Logica*, Brașov, 1881, p. 201.

Pentru actuala formă a termenilor *dezvolta* și *dezvoltare* a fost hotărîtoare contribuția latinistă, care a optat pentru radicalul în forma cea mai apropiată originalului latinesc.

L'ÉTIYMOLOGIE DU VERBE *A (SE) DEZVOLTA* "(SE) DÉVELOPPER"

RÉSUMÉ

On est encore loin d'une explication complète et cohérente de l'origine du verbe *a (se) dezvolta* "(se) développer" (et de son dérivé *dezvoltare* "développement"), néologisme à grande circulation dans la langue actuelle. Dans l'effort de tirer au clair l'étymologie de ce mot il faut tenir compte, d'un côté, de la pénétration de la notion "développement" chez les Roumains et, d'un autre, de l'essai d'exprimer de la façon la plus adéquate possible, ce concept.

Durant les premières trois décennies du XIX^{-e} siècle, le calque des mots français *développer* et *développement* a mené à l'emploi du verbe *dezveli* et du dérivé *dezvelire.* Le roumain avait créé, par dérivation, les éléments lexicaux *desvolba, desvolbi, desvolt*, comme antonymes des éléments latins hérités : *a* (*se*) *învolba, a* (*se*) *învolbi, învolt*. Le contenu sémantique des dérivés avec *des-* et la structure des termes qui désignaient "développer" et „développement" en allemand, français et italien ont rendu possible l'unification des dérivés de *desvolt* (*desvolta* et *desvoltare*), avec les nouvelles notions qui avaient acquis une grande circulation en Europe grâce à la philosophie romantique. Le choix de ces dérivés et l'abandon de *desvolba, desvolbi* (et d'autres variantes d'utilisation populaire) s'explique par l'option de L'Ecole latiniste qui préférait des formes contenant un radical plus proche de l'original latin.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2.

GRAMATICĂ

OBSERVAȚII PRIVIND CATEGORIA GENULUI ÎN GRAMATICA ROMÂNEASCĂ DE PÎNĂ LA ANUL 1870

DE

DOINA COBEȚ

În constituirea gramaticii ca disciplină științifică[1] și ca instrument de normare a limbii, precum și în procesul de formare a terminologiei gramaticale românești, se disting — ca și în cazul altor științe[2] — două mari etape importante[3], determinate de stadiul dezvoltării culturii și de influențele exercitate asupra limbii române. Prima etapă începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[4], odată cu alcătuirea *Gramaticii rumânești*, din anul 1757, a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul și continuă pînă în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, cînd apare *Gramatica românească* a lui Ion Heliade Rădulescu (Sibiu, 1828), operă „de mare valoare“[5] pentru acel moment al culturii noastre, care marchează începutul modernizării gramaticii românești, atît din punctul de vedere al interpretării sistemului gramatical al limbii, cît și din punctul de vedere al terminologiei[6]. În această primă perioadă, gramatica românească este tributară modelelor slavone, latinești, grecești și italiene, autorii, cu unele excepții, încercînd să încadreze în tiparele oferite de izvoare materialul limbii române. În ceea ce privește terminologia, se remarcă abundența calcurilor lingvistice și a termenilor de origine slavonă și neogreacă.

---

[1] Ne-am limitat cercetarea la un număr de treizeci și opt de lucrări, reținînd majoritatea gramaticilor scrise în limba română care au avut o oarecare influență în epocă. Am luat în discuție și edițiile atunci cînd am constatat deosebiri între ele. Din categoria gramaticilor românești scrise într-o limbă străină am selectat unele redactate în latină, limbă în care a apărut prima noastră gramatică tipărită. De asemenea, am folosit și gramatici bilingve care aduc un punct de vedere nou în interpretarea faptelor de limbă sau care interesează sub aspectul terminologiei.

[2] Cf. G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filozofice românești moderne*, în *Contribuții la istoria limbii române literare din sec. al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1956, p. 171 — 204; N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962, p. 125 — 126.

[3] Vezi și Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914, p. V, care avînd în vedere alte criterii, stabilește patru etape în evoluția studiului gramaticii românești.

[4] Fragmentul de gramatică intitulat *Tîlcuirea sau arătarea gramaticii slovenești*, din ms. *312* de la Biblioteca Academiei R.S. România, datat, cu aproximație, în jurul anului 1660, interesează istoria gramaticii limbii noastre numai sub aspect terminologic, întrucît nu reprezintă, așa cum s-a susținut (vezi Diomid Strungaru, *Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească*, în „Romanoslavica“, IV, 1960, p. 289 — 307; Victor Papacostea, *O școală de limbă și cultură slavonă la Tîrgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în „Romanoslavica“, V (*Istorie*), 1962, p. 192; Ion Gheție, *Preocupări lingvistice în cultura românească veche*, în vol. *Istoria științelor în România. Lingvistica*, București, 1975, p. 16), prima încercare de gramatică românească, ci este, după cum însuși titlul arată, o traducere a unei părți din capitolul referitor la morfologie din gramatica slavonă a lui Meletie Smotrițki, Eve, 1619 (vezi Dimitrie Eustatievici Brașoveanul *Gramatica rumânească, 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv și glosar de N.A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969, p. V; Doina Cobeț, *De cînd datează prima gramatică a limbii române ?*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, tomul XXVIII, 1981 — 1982. A, p. 117 — 119).

[5] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Invățămîntului, 1956, p. 756.

A doua etapă din istoria gramaticii românești stă sub semnul influenței gramaticii moderne, franceze în primul rînd, care a avut consecințe importante în evoluția studiului gramatical al limbii române. După anul 1828 se pun bazele gramaticii moderne, al cărei proces de perfectare se continuă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Paralel cu preocuparea autorilor de a găsi soluții și metode noi pentru descrierea și interpretarea materialului lingvistic și de a transforma gramatica într-un instument de normare și de însușire corectă a limbii literare, atenția lor se îndreaptă spre unele particularități ale structurii gramaticale românești (de ex. : cumulul de articole, articolul hotărît enclitic, formele cazuale speciale de genitiv-dativ opuse celor de nominativ-acuzativ, genul neutru, pronumele neaccentuate, folosirea conjunctivului, în anumite cazuri, în locul infinitivului etc.). Astfel, treptat, scopului didactic pe care l-a avut inițial, gramaticii i se adaugă unul științific, care are ca urmare apariția unor lucrări a căror importanță pentru studiul limbii a fost confirmată prin rezultatele științei de astăzi. Terminologia gramaticală din această perioadă se caracterizează, pe de o parte, prin prezența unui număr mare de împrumuturi din latină, franceză ori italiană, iar pe de altă parte, prin menținerea calcului lingvistic, datorită atît necesităților didactice (pentru nivelul cultural din acea perioadă calcul era mult mai eficient pentru înțelegerea noțiunilor decît neologismul), cît și atitudinii puriste manifestate, în primul rînd, de latiniști.

O privire asupra gramaticii românești de la începuturi pînă la sfîrșitul deceniului al șaptelea al secolului al XIX-lea, cînd apare primul volum din gramatica lui Timotei Cipariu, *Gramateca limbii române*. Partea I. *Analitica*, București, 1869. (Partea II. *Sintetica*, București, 1877), prima gramatică românească editată sub egida Societății Academice Române, considerată, pe drept, „o sinteză a cunoștințelor de gramatică românească de pînă la 1870“ [7], oferă un interesant tablou al istoriei conceptelor gramaticale, al modalităților de interpretare a morfologiei și sintaxei limbii, al terminologiei, ilustrînd, astfel, evoluția concepțiilor gramaticale în lingvistica românească. Etapele prin care au trecut studiul noțiunilor și terminologia pentru noțiunile respective se pot determina urmărind modul de definire, de interpretare și de denumire a claselor de cuvinte, a categoriilor gramaticale, a funcțiilor sintactice etc.

---

[6] Vezi și Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 114; Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească*, ediție și studiu de Valeria Guțu-Romalo, București, Editura „Eminescu“, 1980, p. 484, 535 ; Mariana Costinescu, *Normele limbii literare din gramaticile românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 22.

[7] Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 496.

În istoria gramaticii limbii noastre, una dintre cele mai controversate categorii gramaticale nominale este cea a genului, discuțiile purtîndu-se, mai ales, în legătură cu neutrul. Genul, ca noțiune gramaticală, este mai puțin abstractizat decît numărul și cazul. Categoria genului, fiind „legată de substanța semantică a morfemelor“, iar „faptele semantice“ fiind „fapte de apreciere, deci subiective“ [8], rezolvările pe care ea le primește sînt diferite. Existența unor deosebiri de interpretare (mai ales în ceea ce privește numărul termenilor componenți) se datorește, însă, și influenței izvoarelor. Caracterul mai complicat al categoriei genului în gramaticile vechi este consecința aspectului complex al acestei categorii în limbile clasice, unde sistemul de opoziții privește atît substantivul, cît și adjectivul, numeralul (parțial), pronumele (în greacă și articolul).

Definirea genului necesită precizarea relațiilor sale cu celelalte categorii nominale (numărul și cazul) sau cu determinarea exprimată prin articol și adjectiv. Este vorba, deci, de o problemă de concepție și, în același timp, de metodă. Din acest motiv, încercările de definire sînt rare și reprezintă contribuții ale unor gramatici care, din necesități didactice, au fost nevoiți să explice această noțiune. Doar patru dintre autorii studiați formulează o definiție a genului. Primul este Eustatievici, care îl definește ca „o întîmplare“ a numelui, „cu care cuvintele, adecă zicerile, prin încheieturile acestea *acest*, *-sta*, *-st* să despărțesc, arătînd numirea neamului“ (*E*, 34). La începutul secolului al XIX-lea, Ioan Alboteanu consideră genul o marcă proprie numelui, „cu care cuvintele, adică zicerile, prin sfîrșiturile slovelor, arată felul de ci neam sînt “ (*Ab*^{1}, f. 35^{r}) ; mai tîrziu, Iordache Golescu îl numește „un semn“ al numelui, „ce ne arată firea lucrului și cu care deosebim obrazele“ (*IGB*, 91), iar Timotei Cipariu o „formă destintă după sex“ (*TCG* I, 173).

În stabilirea genurilor limbii române, autorii folosesc criterii mai mult sau mai puțin deosebite, în funcție de modele și de formația lor filologică : criteriul semantic, care relevă distincția sexelor și presupune opoziția animat/inanimat, opoziția desinențelor și opoziția determinantelor din seriile : *un.../o...*, *acest... / aceasta...*, *...(u)l/... a*, în cadrul relațiilor de determinare și de acord. În general, foarte puțini sînt autorii de gramatici care se limitează la un singur criteriu. Cei mai mulți folosesc aceste criterii în asociere : criteriul semantic și opoziția desinențelor (*E*, 34 ; *H*^{1}, f.1^{v}, f.2^{r} ; *DL*, 43, 44 ; *Al*, 35, 36 ; *H*^{2}, 11 ; *L*, 47–50 ; *Pi*, 9, 12, 14 ; *B*^{1}, 17, 18 ; *B*^{2}, 15, 16, 17 ; *I*^{2}, 18, 19 ; *TCG* I, 173, 183, 196, 200, 210, 214, 216), criteriul semantic și opoziția morfemelor determinării (*GR.R.* (1835), 4 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *GR.R.-N.*, 25, 26 ; *IGB*, 92 ; *HPR*, 4, 5 ; *HPAR*, 7, 8 ; *Mc*^{1}, 7 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *I*^{1}, 13, 14 ; *Hl*, 7), criteriul semantic, opoziția desinențelor și opoziția morfemelor determinării (*T*, 19–21 ; *Ab*^{1}, f. 35^{r}–36^{v} ; *Sl*, 31–43) sau opoziția desinențelor și opoziția morfemelor determinării (*GM* (1840), f. 31^{r}, f. 31^{v}). Unic în istoria gramaticii românești din perioada de care ne ocupăm este criteriul aplicat de P.M. Cîmpeanu în stabilirea structurii categoriei genului. Punînd în legătură apariția genului gramatical cu apariția flexiunii pronominale, Cîmpeanu consideră că distingerea genurilor se poate face prin substituirea în context a substantivului cu pronumele personal *el, ea, ei, ele*[9] : " Semnele prin care se poate cunoaşte genul unui nume sînt *el* şi *ea* ; *ei* sau *ii* şi *ele*, ad[ică] toate numele despre care se poate zice în vorbă la singurit *el*, iară la înmulţit *ei* sau *ii* sînt de genul masculin [...]; toate numele despre care se poate zice în vorbă la singurit *ea*, iară la înmulţit *ele* sînt de genul feminin" (*Cm*, 37).

---

[8] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 633.

În cazul substantivelor animate cu gen fix, care se referă la fiinţe de acelaşi sex sau la care opoziţia de sex apare în opoziţii paradigmatice, stabilirea genurilor nu a pus probleme deosebite. Implicit, din soluţiile date se poate constata că autorii au remarcat (bineînţeles, nu trebuie exclusă, cel puţin pentru primele gramatici, contribuţia modelului folosit) că la această categorie de substantive genul gramatical are o bază materială, extralingvistică, ceea ce nu mai constituie o realitate pentru substantivele inanimate, la care distribuţia după genuri se operează pe bază de criterii formale[10].

Astfel de constatări l-au determinat pe Golescu să stabilească două tipuri de genuri : gen „după înţelegere" (cînd genul gramatical corespunde genului natural) şi gen „după glăsuire" (cînd nu există concordanţa între cele două genuri) : „Neam după înţelegere să zice cel ce şi la înduplecare îşi păzeşte neamul şi fireşte să înţelege că ieste dă acea fire ce o arată neamul, cum *bărbat, fămeie*", iar „neam după glăsuire să zice cel ce la înduplecare este dă un neam şi la înţelegere dă alt neam, cum *casă, masă, oglindă*, care la înduplecare să văd că sînt fămeieşti, fiindcă să înduplecă ca cele fămeieşti, iar la înţelegere [...] nici bărbăteşti sînt, nici fămeieşti, ci cum am zice neutre[11], asemenea şi *copaciu, ficat*, ce la înduplecare sînt bărbăteşti, iar la înţelegere [...] sînt neutre" (*IGB*, 104).

În ceea ce priveşte numărul genurilor limbii române, părerile şi soluţiile date sînt diferite. Astfel, Eustatievici (*E*, 34), Văcărescu (*V*, 24, 25) şi Golescu (*IGB*, 105) stabilesc 5 genuri. În gramatica lui Eustatievici acestea sînt : *bărbătesc* („masculin"), *fămeiesc* („feminin"), *de mijloc* („neutru"), *de tot* şi *amestecat* sau *prea de obşte* (*E*, 34). Ultimele două genuri sînt determinate după gramatica latină[12], slavonă[13] şi greacă. Genul *de tot*[14], ilustrat cu exemple ca : *acest, această, acest iute* (*E*, 35), priveşte categoria adjectivelor cu o singură terminaţie la cele trei genuri, deci nu interesează substantivul. Genul *amestecat* sau *prea de obşte*, introdus tot sub influenţa acestoraşi izvoare[15], corespunde substantivelor epicene (de ex. *văltur*, *E*, 34 ; *şoim*, *cocor*, *E*,

---

[9] Paradigma pronumelui personal (persoana a III-a) este invocată de Cîmpeanu ca argument şi în stabilirea cazurilor în limba română (*Cm*, 30).

[10] Această idee apare în mod explicit la T. Cipariu : „Genul [...] a început a se destinge după sexul fiinţelor ce însemnează cuvîntul ; fiind însă că nu toate fiinţele esprese prin cuvînt au sex destint, precum sunt cugetele, ideile etc., de aceea şi genul cuvintelor ce se declină cea mai mare parte a rămas arbitrariu" (*op. cit.*, vol. I, p. 173).

[11] I. Golescu foloseşte termenul cu sensul etimologic, neutre fiind, deci, numele care nu au caractere de sex proprii nici unuia dintre cele două genuri (masculin şi feminin).

[12] Vezi Gregorius Molnar, *Elementa grammaticae latinae pro recta scholasticae juventutis institutione ex praecipuis grammaticorum praeceptis*, Cibinii, 1694, p. 16, 17.

[13] Vezi Meletij Smotryćkyj, *Hrammatiki slavenskija pravilnoe syntagma, Jevje, 1619. Kirchenslavische Grammatik (Erstausgabe)*. Herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch, Frankfurt am Main, 1974, p. 24.

[14] Echivalent cu *genus omne* din latină (vezi Gregorius Molnar, *op. cit.*, p. 17 şi 21) şi cu общїй род din slavonă (vezi Meletij Smotryćkyj, *op. cit.*, p. 24).

[15] Vezi Gregorius Molnar, *op. cit.*, p. 16 (*genus commune*) şi Meletij Smotryćkyj, *op. cit.*, p. 24 (преобщїй род).

35). Văcărescu distinge următoarele genuri : *bărbătesc* („masculin"), *fămeiesc* („*feminin*"), *neutru* sau *dă nici unul*, *confuz* și *obștesc* (*V*, 24, 25), iar Golescu : *bărbătesc* („masculin"), *fămeiesc* („feminin"), *neutru*, *obștesc* și *întunecat* (*IGB*, 105). Din exemplele cu care sînt ilustrate ultimele două genuri (*slugă*, *vită*, *gazdă* la Văcărescu, *vită*, *gazdă* la Golescu, pentru genul *obștesc* ; *vultur*, *privighetoare*, *rîndurea*, *șoarice*, *șarpe*, *broască* la Văcărescu și *vultur*, *țînțar*, *privighetoare*, *muscă* la Golescu, pentru genul *confuz*, *întunecat* sau *amestecat*) se poate constata că cei doi gramatici confundă substantivele de genul comun (adică „al unor substantive care să funcționeze după împrejurări în strînsă concordanță cu sexul exprimat, atît ca masculine, cît și ca feminine"[16]) cu substantivele epicene generice (de tipul *slugă*, *gazdă*)[17] sau cu contradicție între gen și sex (de tipul *privighetoare*, *pițigoi* etc.).

Doi dintre primii autori de gramatici românești, Macarie și Gh. Săulescu, identifică 4 genuri pentru substantivele din limba română. La Macarie acestea sînt : *bărbătesc* („masculin"), *femeiesc* („feminin"), *de mijlocnic* („neutru") și *de obștnic* (*M*, [illegible] 4^r, f. 122^r), iar la Săulescu : *masculin*, *femenin*, *neutru* (S*l*, 31) și *comun* sau *obștesc* (*Sl*, 33).

În gramaticile celor mai mulți dintre autorii studiați (*Șcl*, 11 ; *BD*, f. 11^v ; H^1, f. 1^v ; *Pl*, 128 ; H^2, 11 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 5 ; *HPR*, 6 ; *HPAR*, 9, ; *Pl*, 9 ; *Cm*, 37 ; Mc^1, 7, 8 ; *GR.R.* (1850), 5 ; I^1, 14 ; I^2, 19 ; *TCG* I, 172) sistemul de opoziții al genului este ternar : masculin, feminin și neutru. Trei genuri apar și în gramaticile lui Tempea (*T*, 18, 20), și Bălășescu (B^1, 10, 19 ; B^2, 10, 17), dar termenii opozanți ai categoriei nu sînt aceiași. Astfel, Tempea, care include în clasa numelui și adjectivul, identifică alături de genul *bărbătesc* („masculin") și *fămeiesc* („feminin"), genul *de obște* (*T*, 20), care, ca și genul *de tot* din gramatica lui Eustatievici, are în vedere categoria adjectivelor cu o singură terminație. Bălășescu consideră ca al treilea gen al limbii române genul *epicen* sau *comun* (B^1, 19 ; B^2, 17), al substantivelor „nume mai ales de viețuitoare, care supt o terminăciune cuprind amîndouă genurile " (B^1, 19).

În sfîrșit, autorii ale căror gramatici sînt alcătuite sub influența celei latine (*Mi*, 19 ; *Ș*, 30 ; Ab^1, f. 35^r ; *Ma*, 8^2 ; *DL* 43 ; *Al*, 35 ; Ab^2, f.2^r ; *GM* (1840), f. 30^v ; *L*, 47 ; *Co*, 2) admit numai două genuri : masculin și feminin.

Încercînd să schițăm sistemul de opoziții al categoriei genului, identificat de autori în cele două planuri (conținut și expresie), constatăm că soluțiile, deși sînt adeseori deficitare, în sensul că privesc numai un aspect sau altul, ori sînt incomplete, fapt explicabil pentru stadiul de atunci al științei limbii, reușesc, în general, să contureze trăsăturile proprii fiecărui gen. Dacă în ceea ce privește conținutul categoriei nu apar deosebiri importante de la un autor la altul, sub aspectul expresiei se remarcă oscilația încadrării unor substantive la genul masculin, feminin și neutru. În cazul cuvintelor vechi, oscilația pornește de la o formă unică și ajunge la forme cu circulație regională, care nu prezintă o opoziție semantică. În schimb, la neologisme, datorită etimologiei multiple, se pornește de la forme duble sau triple și se tinde spre una singură.

---

[16] Mioara Avram, *„Genul comun" în limba română*, în SCL, XVIII, 1967, p. 479.

[17] Vezi discuția în legătură cu această categorie de substantive la Mioara Avram, *ibidem*, p. 484 — 485.

După înţeles, sînt considerate de genul masculin : 1. numele comune sau proprii ale fiinţelor de sex bărbătesc ; 2. numele lunilor anului ; 3. nume de arbori ; 4. nume de vînturi ; 5. nume de munţi ; 6. numele literelor ; 7. nume de plante ; 8. nume de lucruri. După terminaţie, sînt masculine substantivele care la nominativ singular se sfîrşesc în : 1. consoană nepalatalizată sau palatalizată ; 2. *-u* vocalic şi *-u* semivocalic ; 3. *-e* ; 4. *-i* semivocalic.

După sens, se consideră feminine : 1. numele comune sau proprii ale fiinţelor de sex feminin ; 2. numele zilelor săptămînii ; 3. numele anotimpurilor ; 4. nume de fructe ; 4. nume de plante ; 5. nume de arbori ; 6. nume de lucruri ; 7. nume de acţiuni provenite din infinitive lungi. Pentru acest gen, terminaţiile indicate sînt : 1. *-ă* ; 2. *-e* ; 3. *-eá* ; 4. *-a* accentuat ; 5. *-i* semivocalic.

Unii autori, dintre care Micu (*Mi*, 19), Tempea (*T*, 20), Alboteanu (*Ab*^{1}, f. 36^v), Şincai (*Ş*, 30), Maior (*Ma*, 14^1), Diaconovici Loga (*DL*, 45), Laurian (*L*, 48), Bălăşescu (*B*^{1}, 18 ; *B*^{2}, 16), Cipariu (*TCG* I, 184) consemnează ca excepţie în categoria substantivelor terminate în vocala *-ă* substantivele de tipul *tată*, *papă*, *paşă*, *ducă*, *Nicoară* etc. care, deşi au desinenţă de feminin, prin conţinut sînt masculine, nume de fiinţe bărbăteşti.

Cel mai disputat gen în istoria gramaticii româneşti este, cum spuneam, neutrul. Spre deosebire de alte limbi (latina, slavona, greaca, germana etc.), unde neutrul are semne gramaticale proprii la toate părţile de vorbire care comportă categoria genului, în limba română substantivele neutre se recunosc după asemănarea formală la singular cu masculinele şi la plural cu femininele. Această caracteristică, precum şi „ideea esenţială a neutrului — concepţia de inanimat (neînsufleţit)“ [18], care îl face „incompatibil cu unisexuatul“[19], îi conferă condiţia de gen alături de masculin şi feminin.

Cei mai mulţi dintre primii noştri gramatici admit existenţa neutrului, în accepţiunea pe care acest gen o are şi în gramatica actuală (*E*, 34 ; *M*, f.4^r ; *V*, 25 ; *Şcl*, 11, 12 ; *BD*, f. 11^v ; *H*^{1}, f.1^v ; *Pl*, 128 ; *H*^{2}, 11 ; *Sl*, 31 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *IGB*, 105 ; *HPR*, 6 ; *HPAR*, 7 ; *Pl*, 9 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *TCG* I, 172). Pe o poziţie opusă se situează autorii de orientare latinistă, care, avînd în vedere definiţia etimologică a neutrului („nici unul, nici altul din doi“), susţin inexistenţa în română a unui gen corespunzător neutrului latin, cu trăsături relevante stabile din punctul de vedere al conţinutului şi al formei (*Mi*, 19 ; *T*, 18 ; *Ş*, 30 ; *Ab*^{1}, f.35^r ; *Ma*, 11^2 ; *DL*, 45 ; *Al*, 35 ; *Ab*^{2}, f.2^r ; *GM* (1840), f. 30^v ; *L*, 47 ; *B*^{1}, 16, 17 ; *Co*, 2 ; *Cm*, 37 ; *Mc*^{1}, 7, 8 ; *B*^{2}, 17 ; *I*^{1}, 14 ; *I*^{2}, 19 ; *Mc*^{2}, 5 ; *Hl*, 7). Din acest motiv, unii dintre ei nu fac nici o referire la neutru, discuţia limitîndu-se numai la masculin şi feminin, iar alţii îl contestă în mod explicit.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, adepţii ideii că româna nu are un gen neutru, întrucît este vorba de o categorie de nume care nu au mărci, proprii la singular și la plural ca masculinele și femininele (particularitate pe care alți gramatici au apreciat-o ca esențială în considerarea neutrului ca gen opus celorlalte două), propun soluții apropiate de unele rezolvări mai recente[20]. Astfel, autorul *Gramaticii moldovromânești* susține că trăsătura principală a substantivelor pe care „unii din profesori [...] le zic că sînt neutre, adică nici de partea bărbătească, nici de partea fimeiască" (*GM* (1840), f.30^{v}, f.31^{r}), este apartenența lor la două genuri diferite. În consecință, le numește substantive „de doă neamuri, iară nici cum neutre", pentru că „în feliul unimii sînt de partea bărbătească, primind articol nehotărît de parte bărbătească *un* [...], iară în feliul mulțimii să prifac [...] ca cele fimeiești, primind nehotăritoriu fimeiesc *unile*" (*ibidem*, f. 31^{r}). Bălășescu, în ambele gramatici, și Măcărescu, în gramatica sa din 1852, pornind de la concepția tradițională după care genul exprimă sexul, recunosc ca trăsătură semantică distinctivă a „neutrelor" prezența inanimatului și le grupează într-o clasă de substantive eterogene, masculine și feminine în același timp, „reprezentătoare dă obiecte" (Mc^2, 6) sau „ce arată lucruri neînsuflețite" (B^1, 44 ; B^2, 17).

---

[18] Al. Rosetti, *Despre genul neutru şi genul personal în limba română*, în SCL, VIII, 1957, p. 407. Cf. şi Al. Graur, *Sur le genre neutre en roumain*, în BL, V, 1937, p. 5 — 11 ; Al. Graur, *Genul neutru în româneşte*, în LR, III, 1954, nr. 1, p. 30 — 44 ; Em. Vasiliu, *Observaţii asupra categoriei genului în limba română*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 769 — 770 ; Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967, p. 75 ; ş.a.

[19] Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, Editura Academiei R.S. România, 1970, p. 95.

La fel procedează și Hill, care consideră substantivele eterogene de „gen divers", fără, însă, a-l trata ca gen aparte, alături de masculin și feminin. El numește aceste substantive și *neutre* (cu sensul „de nici unul din cele două genuri"), termen pe care îl apreciază ca impropriu, deoarece „în alte limbi se numesc neutre niște substantive care, atît la singular, cît și la plural, au terminații diverse de terminațiile substantivelor masculine și feminine" (*Hl*, 7).

În sfîrșit, Cîmpeanu (*Cm*, 37), Măcărescu, în gramatica din 1848 (Mc^1, 7, 8), și Ianovici, în ambele gramatici (I^1, 14 ; I^2, 19), negînd existența unui gen neutru în accepțiune etimologică, disting, totuși, un gen *mixt* sau *amestecat* al substantivelor, în exclusivitate nume de obiecte[21]. Cîmpeanu, recunoscînd existența în limba română a unor substantive care sînt „la singurit de genul masculin, iară la înmulțit de feminin", conchide că „nu însemnează a zice că acelea ar fi de genul neutru sau comun, ci, cel mult, că ele sînt de un gen mixt, ad[ică] amestecat" (*Cm*, 37), cu sensul „de ambele genuri" sau „și de unul și de altul". Argumentul pe care îl aduce este lipsa în română a unei forme neutre la persoana a III-a a pronumelui personal : „deoarece semnele prin care se poate cunoaște genul unui nume sînt : *el* și *ea* [...], ar trebui să avem și o persoană neutră între *el* și *ea*, în ce chip au romanii între *is* și *ea* pe *id* și germanii între *er* și *sie* pe *es*, sau cel puțin să avem și noi ca romanii nume de genul comun sau epicen [...], însă limba noastră n-are nici una din acestea" (*ibidem*).

Primul gramatic român care ia atitudine împotriva teoriei inexistenței neutrului în limba română este Budai-Deleanu : „Cei care au arătat și au vrut să învețe pre alții gramateca românească nu au pomenit nimic de soiul, adecă genul, ce nice să pot zice bărbătești, nice femeiești, ci sînt precum le zic latinii neutre sau de nici unu și au pus toate numele că sînt [...] de partea femeiască sau bărbătească ; dar afundînd cercetarea noastră în lăuntru limbii și întru țăsătura ei, ne vom precepe că și la români sînt nume neutre, dar fiindcă ele au terminația în numărul singureț ca și cele bărbătești în *u* sfîrșitoare [...], aceste neutre [...] să pot cunoaște din numărul multoreț [...] prin aceasta că primesc la nominativul multoreț un *e*“ (*BD*, f.11^{r}—13^{v}). Categorică în privința existenței neutrului, chiar dacă pe alocuri exagerată, este părerea lui Săulescu, care aduce și argumente de ordin etimologic : „Toate neutrile limbei latine fiind de ghenuri reale sînt neutre și-n româneasca, aplecîndu-se regulei ghenerale, statute pentru neutru românesc și [...] ecepțiile pentru cele latinești sînt ecepții și pentru cele românești și acele ce nu urmează regulei ghenerale la români și la latini sînt prea puține, căci nu-i regulă fără ecepție“ (*Sl*, 36). Ca urmare, „aceste neutre nu se pot socoti eteroghenice, că limba românească mutește în singurariu pronunția finalului latin (*-us*, *-um*) și în plural mută pe *a* în *e* sau îl păzește, pronunțîindu-l îngînat (*î* sau *ă*) [...], care nu puțin pe lîngă altele ni dovedește însușimea neutrului în limba românească“ (*ibidem*). Pentru a fi mai convingător, Săulescu compară neutrul românesc, sub aspect formal, cu cel din germană[22] : „Di se va socoti neutrul [...] românesc eteroghenic pentru că se apleacă în plural femenin, ce vom zice de ghenurile numelor ghermane, a cărora și masculinul și neutrul în plural se apleacă tot cu articul femenin ?“ (*ibidem*). Mai tîrziu, Heliade argumentează existența neutrului ca al treilea gen invocînd, alături de trăsătura sa semantică distinctivă (prezența inanimatului) și sistemul propriu de opoziții, desinența specifică de plural -[*u*]*ri* :“ Se află substantivi ce la singular sînt masculini și la plural feminini, precum : *os, oase, fruct, fructe, lemn, lemne* [...]. Aceștia în românește sînt prea mulți încît cea mai mare parte a substantivelor ce arată lucruri neînsuflețite sînt asfel ; și pentru că pe de o parte mai se potrivesc la număr cu masculinii și femininii, iar pe de alta pentru că foarte mulți [...] au o terminație particulară la plural în *-ri*, [...] putem zice că fac un neam sau un gen în parte, ce nu este nici masculin, nici feminin, ci neutru“ (*HPR*, 18). Cea mai cuprinzătoare demonstrație pentru justificarea neutrului românesc ca gen distinct o face Cipariu, utilizînd argumente care își mențin valabilitatea și astăzi. Partizan al ideii moștenirii neutrului din latină, Cipariu susține că în limba română „au rămas urme neîndoite, nu numai de genul masc[ulin] și femin[in], ci și de cel neutru, precum demustră mai multe nume cu terminațiune curat neutrală ca a latinelor, pr[ecum] *ou*, latin *ovum* neutr[u], pl. la latini *ova*, la noi *ouă* ; *osu*, lat. *os, ossis*, la cei vechi *ossum* și *ossu* neutr[u], pl. la ei : *ossa* și *ossua*, la noi *oasă* ; *vasu*, lat. *vas, vasis* (sau *vasum, vasi*) neutr[u], pl. la ei *vasa*, la noi *vasă*“ (*TCG* II, 41). În afara acestui plural (*-ă* devenit *-e*), româna a moștenit și forma de plural în *-re*, a cărei origine „este neîndoit forma latină neutrală în *-ra* de a III [-a] declinațiune a numelor neutre terminate în *-us*, pr[ecum] *pectus*, gen. *pectoris*, pl. *pectora* ; *tempus-oris*, pl. *tempora* ; *frigus-oris*, pl. *frigora* etc. “ (*TCG* I, 206). Această formă, folosită inițial de „cei mai vechi ai noștri, precum se vede în toate cărțile de înainte de 1 600 și în multe alte după 1 600“, cu timpul s-a schimbat în *-ri*, ceea ce „nu e decît un iotacism eufonic, născut din afinitatea acestor două vocale și din tendința de a împuțina numărul silabelor“ (*ibidem*, 207). Sub aspect semantic, neutrul este genul inanimatului ; în planul expresiei, aceste substantive se recunosc după faptul că „în sing[ular] sunt masc[uline], iar în plur[al] femenine, ceea ce după definițiunea de aici însemnează *neutru*, nefiind nece de genul masc[ulin], nece de femenin esclusiv, ci și de unul și de altul, sau nece de unul nece de altul“ (*ibidem*, 174).

---

[20] Vezi, spre exemplu, I.I. Bujor, *Genul substantivelor în limba română*, în LR, IV, 1955, nr. 6, p. 51 — 64 ; I. Pătruț, *Despre genul „neutru" în limba română*, în CL, I, 1956, nr. 1—4, p. 29 — 40 ; Vladimir Hořejši, *À propos de nomes ambigènes (neutres) roumaines*, in „Philologica Pragensia", VII, 1964, nr. 4, p. 401—407.

[21] Ianovici, în gramatica din 1851, p. 19, este primul care remarcă faptul că în categoria inanimatelor care aparțin acestui gen există și substantive care denumesc ființe. Este vorba de neutrele nume generice de animate, cu funcție de clasare, care pot desemna în același timp și individul, indiferent de sex.

---

[22] La fel va proceda și Al. Graur în articolul *Sur le genre neutre en roumain*, p. 6.

În delimitarea neutrului, autorii de gramatici apelează fie la criteriul formal, fie la cel semantic (etimologic). Macarie și Școleriu definesc formal neutrele ca substantive „jumătate bărbătești și jumătate femeiești“ (*M*, f. 122^r) sau „de doaî neamuri : [...] în singurime de neamul bărbătesc și în mulțime de neamul fimeesc [... care] să pot numi și neutri, adică și de un neam și de altul“ (*Șcl*, 11). Văcărescu (*V*, 25), Budai-Deleanu (*BD*, f. 13^v), Heliade (H^1, f. 2^r ; H^2, 11 ; *HPR*, 4 ; *HPAR*, 7), Săulescu (*Sl*, 31), autorul anonim al *Gramaticii românești și nemțești* (*GR. R.-N.*, 26), Golescu (*IGB*, 92), Platon (*Pl*, 9), Cipariu (*TCG* I, 172) și alții propun o definiție etimologică a genului neutru, unii dintre ei avînd în vedere și criteriul formal. Ne vom limita numai la cîteva exemple. Astfel, neutrul este „acela care arată o ființă nici bărbătească, nici femeiască și la singurit are formă bărbătească, iar la înmulțit femeiască“ (H^2, 11) sau „acela cu care ne slujîm cînd vrem să arătăm ființa sau o parte dă nici un fel, adică nici bărbătesc, nici fămeiască și cum am zice streină dă tot“ (*IGB*, 92). Cipariu consideră că un substantiv este neutru cînd „genul nu rămîne tot acela pentru unul sau pentru mai mulți, ci se schimbă așa cît pentru unul e bărbătesc, iar pentru doi sau mai mulți muieresc“ (*TCG* I, 172). Sub influența gramaticii germane, autorul *Gramaticii românești și nemțești* stabilește ca particularitate formală a neutrului românesc „articulul neutral, care în limba română la singurit samănă celui bărbătesc, iar la înmulțit celui femeiesc“ (*GR.R.-N.*, 26).

Dacă masculinele și femininele au fost grupate după înțeles în diferite categorii sau clase, în cazul neutrelor autorii de gramatici au precizat doar sensul lor general de inanimat, discutînd cu precădere desinențele, care sînt identice, la nominativ singular, cu cele ale masculinelor : 1. consoană nepalatalizată sau palatalizată ; 2. *-u* vocalic și *-u* semivocalic ; 3. *-e* ; 4. *-i* semivocalic.

Multiplele influențe exercitate asupra limbii române literare în această perioadă, precum și dificultățile de a recunoaște diferitele categorii de gen în vocabularul românesc explică terminologia folosită de autori. În majoritatea gramaticilor cercetate termenul consacrat pentru denumirea noțiunii de „gen“ este *neam*, calc după lat. *genus, -eris*, slavonul родъ și gr. γένος „neam, fel, soi, gen“ (*E*, 34 ; *M*, f.4^r ; *V*, 24 ; *Șcl*, 11 ; Ab^1, f.35^r ; H^1, f.1^v ; *DL*, 43 ; *Pl*, 128, H^2, 11 ; *Vi*, 37 ; *GR. R.* (1835), 4 ; Ab^2, f.1^v ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *IGB*, 91 ; *GM*(1840), f.30^v ; *HPR*, 4 ; *HPAR*, 7, 8 ; *Pl*, 9 ; *GR.R.* (1850), 6 ; I^1, 13). Paralel cu acesta, sînt folosiți, în mai mică măsură, termenii : *fel* (*T*, 18 ; *BD*, f.11^v), *parte* (*BD*, f.11^v ; Ab^2, f.10^r) și *soi* (*BD*, f.11^v), calcuri după aceiași termeni latini, slavoni și grecești. Primul gramatic care apelează la neologism este Văcărescu, care îl introduce în forma *ghen* (*V*, 24), formă care, mai tîrziu, se întîlnește la Săulescu (*Sl*, 31, 36) și la Alboteanu (Ab^2, f.1^v). În forma consacrată de limba literară, *gen*, neologismul apare mai întîi în gramatica lui Budai-Deleanu (*BD*, f. 11^v), apoi în gramaticile lui Diaconovici Loga (*DL*, 43), Heliade (*HPR*, 4 ; *HPAR*, 7), Platon (*Pl*, 9), Bălășescu (B^1, 10 ; B^2, 10), Codru-Drăgușanu (*Co*, 2), Cîmpeanu

(*Cm*, 37), Măcărescu (*Mc*^{1}, 7 ; *Mc*^{2}, 5), Ianovici (*I*^{1}, 13 ; *I*^{2}, 14), Hill (*Hl*, 7), Cipariu (*TGC* I, 172, 173, II, 40, 52).

Pentru „masculin", în cele mai multe gramatici, este folosit termenul *bărbătesc*, calc după lat. *masculinus*, *-a*, *-um*, slavonul мѹжескїй, gr. αρσενιχός „bărbătesc, masculin" (*E*, 34 ; *M*, f.4^r ; *V*, 24 ; *T*, 18 ; *Șcl*, 11, 19 ; *Ab*^{1}, f.35^r ; *BD*, f.5^v, f.11^v ; *Ma*, 1^1 ; *H*^{1}, f.1^v ; *DL*, 43 ; *Pl*, 128 ; *H*^{2}, 11 ; *Vi*, 37 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *Ab*^{2}, f.2^r ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *IGB*, 91, 105 ; *GM* (1840), f. 30^v ; *B*^{1}, 10 ; *Cm*, 37 ; *Mc*^{1}, 7 ; *B*^{2}, 10 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *I*^{1}, 13 ; *I*^{2}, 14 ; *Mc*^{2}, 5, *TCG* I, 172).

Neologismul *masculin* (<lat. *masculinus*, *-a*, *-um*, fr. *masculin*) este introdus în terminologia noastră gramaticală abia de Săulescu (*Sl*, 31), fiind apoi folosit de Alboteanu (*Ab*^{2}, f. 2^r), Heliade (*HPR*, 6, 18 ; *HPAR*, 9), Platon (*P*., 9), Codru-Drăgușanu (în forma *mascurin*, *Co*, 2), Cîmpeanu (*Cm*, 37), Hill (*Hl*, 7) și Cipariu (*TCG* I, 172).

Pentru exprimarea noțiunii de „feminin", autorii de gramatici recurg, ca și în cazul precedent, la calcuri, care se mențin prin tradiție pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. Cel mai des folosit este termenul *femeiesc*, calc după lat. *femininus*, *-a*, *-um*, slavonul женскїй, gr. θηλυχόν (*M*, f.4^r ; *Ab*^{1}, f.35^r ; *BD*, f.5^r, f. 11^v ; *H*^{1}, f. 1^v ; *DL*, 43 ; *Pl*, 128 ; *H*^{2}, 11 ; *Vi*, 37 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *Ab*^{2}, f.2^r ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *Pt*, 9 ; *B*^{1}, 10 ; *Cm*, 37 ; *Mc*^{1}, 7 ; *B*^{2}, 10 ; *GR.R.* (1850), 6 ; *I*^{1}, 13 ; *I*^{2}, 14 ; *Mc*^{2}, 5), cu variantele fonetice : *fămeiesc* (*E*, 34 ; *V*, 24 ; *T*, 18 ; *Ma*, 1^r ; *IGB*, 91, 105) și *fimeiesc* (*Șcl*, 11 ; *GM* (1840), f. 30^v). Cipariu folosește și termenul *muieresc* (*TCG* I, 172).

Neologismul *feminin* (<lat. *femininus*, *-a*, *-um*, fr. *féminin*) se întîlnește la un număr mic de gramatici : Heliade (*HPR*, 6, 18 ; *HPAR*, 7), Codru-Drăgușanu (*Co*, 2), Cîmpeanu (*Cm*, 37), Hill (*Hl*, 7) și Cipariu (TCG II, 40). Săulescu (*Sl*, 31, 36), Alboteanu (*Ab*^{2}, f.2^r), Platon (*Pt*, 9) și, uneori, Cipariu (*TCG* I, 172, 174) îl folosesc în forma *femenin*. În cazul „neutrului", autorii preferă neologismul. Spre deosebire de *masculin* și *feminin*, termenul *neutru* (<lat. *neuter*, *-tra*, *-trum*, it. *neutro*, fr. *neutre*) s-a impus cu mai multă ușurință, chiar de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, primul autor care îl folosește fiind Văcărescu (*V*, 25)[23]. El apare în majoritatea gramaticilor (*Șcl*, 12 ; *BD*, f. 11^v ; *H*^{1}, f.1^v ; *Pl*, 128 ; *H*^{2}, 11 ; *Sl*, 31 ; *GR.R.* (1835), 4 ; *GR.R.-N.*, 25 ; *GR.R.* (1839), 6 ; *GM* (1840), f.30^v ; *HPR*, 6 ; *HPAR*, 7 ; *Pt*, 9 ; *B*^{1}, 17 ; *Cm*, 37 ; *B*^{2}, 17 ; *GR.R.* (1850), 6), singura variantă a termenului, *neutr*, întîlnindu-se la Golescu (*IGB*, 92), unde se explică prin fr. *neutre*. În *Gramatica românească și nemțască*, atît în redacția românească, cît și în cea germană, se folosește și adjectivul *neutral* (*GR.R.-N.*, 14)<germ. *neutral* „neutru".

Primii gramatici, Eustațievici și Macarie, cărora li se alătură mai tîrziu și Diaconovici Loga, folosesc pentru „neutru" calcuri după slavonul среднїй : *de mijloc* (*E*, 34 ; *DL*, 45) și *mijlocnic* (*M*, f.4^r). Văcărescu, Budai-Deleanu, autorul *Gramaticii rumânești* din 1835 și Cipariu, pornind de la sensul lat. *neutrum* „nici unul din doi, nici unul, nici altul", denumesc „neutrul" și [gen] *de nici unul* (*V*, 25 ; *BD*, f. 11^v ; *GR.R.* (1835), 4 ; *TCG* II, 40). Autorii care contestă prezența neutrului în română, avînd în vedere criteriul formal și interpretînd neutrele ca substantive de ambele genuri, îl numesc *gen amestecat*

---

[23] Contrar părerii lui I. Gheție, care susține că „Budai-Deleanu este cel dintîi lingvist român care vorbește despre genul *neutru*". Vezi I. Gheție, *Prima gramatică românească modernă*. în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, Editura Academiei R.S. România, 1958, p. 336.

(*Cm*, 37 ; *Mc*^{1}, 7 ; *I*^{1}, 14 ; *I*^{2}, 19), *mixt* (*Cm*, 37 ; *Mc*^{1}, 7), *comun* (*Cm*, 37) sau *divers* (*Hl*, 7).

Pentru genul „epicen“, termenul *epicen* (<lat. *epicenus*, *-a*, *-um*, fr. *épicène*) se întîlneşte numai în cele două gramatici ale lui Bălăşescu (*B*^{1}, 19 ; *B*^{2}, 17). Ceilalţi autori folosesc calcuri (după slavonul недоȣмѣнный „nedumerit, confuz“, общїй „general, comun“, lat. *dubium* „dublu, îndoit, confuz“, *communis* „comun, obştesc“, gr. αμφίβολος „echivoc“, ‘ετερόχλιτος „heteroclit, eterogen“, επίχοινος „epicen“) : *amestecat* (*E*, 34 ; *IGB*, 105), *obştnic* (*M*, f.4^r), *confuz* (*V*, 25), *obştesc* (*Sl*, 33) ; *comun* (*Sl*, 33 ; *B*^{1}, 19 ; *B*^{2}, 17) şi *întunecat* (*IGB*, 105).

Diversitatea interpretărilor care s-au dat categoriei genului se explică prin influenţa gramaticilor moderne, care a avut urmări importante în structurarea clasei numelui (numărul şi conţinutul elementelor constitutive) şi în însăşi conceperea structurii morfologice a limbii, prin identificarea unor clase autonome de cuvinte (adjectivul şi numeralul), subordonate numelui în gramaticile clasice. Din deceniul al III-lea al secolului al XIX-lea, cînd numele este identificat, în cele mai multe gramatici, numai cu substantivul, iar adjectivul devine clasă de cuvinte independentă, şi categoria genului capătă accepţiunea pe care o are şi astăzi.

SIGLELE GRAMATICILOR STUDIATE

Ab^1 = I. Alboteanu, *Gramatica românească*. Întocmită de ... şi predată în Seminarul de la Socola, începînd cu anul 1804 [ms. din anii 1809 — 1810 ; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *539*].

Ab^2 = I. Alboteanu, *Gramatica românească*. Întocmită de ... şi predată în Seminarul de la Socola [ms. din jurul anului 1835 ; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *3 609*]. Această gramatică urmează cursul care se preda la Socola începînd cu anul 1804.

Al = I. Alexi, *Gramatica Daco.-Romana sive valachica latinitate donata, aucta, ac in hunc ordinem redacta*, Viennae, apud Bibliopolam Josephum Geistinger, 1826.

B^1 = N. Bălăşescu, *Gramatică română pentru seminarii şi clase mai înalte*, Sibiu, în privil. Tipografie a lui Gheorghiu de Clozius, 1848.

B^2 = N. Bălăşescu, *Elemente de gramatică română pentru şcolarii incepători* (După cea mare pentru seminarii), Bucureşti, în Tipografia lui Iosif Copainig, 1850.

BD = I. Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii româneşti*. Partea I : *Ortografia*. Partea II — III : *Morfologia şi sintaxa* [ms. de la începutul secolului al XIX-lea ; Biblioteca Academiei R.S.R., cotele *2 425 — 2 426*].

Cm =P.M. Cîmpeanu, *Gramatică românească*, Iaşi, Tipografia : Institutul Albinei, 1848.

Co = I. Codru-Drăguşanu, *Rudimentele gramaticei române. Extrase din Tentamen Criticum, cu adaus de regule simple şi diverse anotăciuni pentru usul şcolarilor începători*, Bucureşti, 1848.

DL = C. Diaconovici Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universităţii Ungarii[i], 1822.

E = Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească*. *1757. Prima gramatică a limbii române*, ediţie, studiu introductiv şi glosar de N. A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.

GM (1840) = *Verb-scrib-reguleta* sau *Gramatica moldovromânească*. Prescrise de-al doilea din cărţile d [sale] d- [.lui] Gheorghe Dimitriu, în Seminaria Socola [ms. din jurul anului 1840 ; Biblioteca Academiei R.S.R. cota *528*].

GR. R. (1835) = *Gramatică rumânească*. Tipărită cu cheltuiala din Casa şcoalelor publice şi primită în clasurile de începători, Bucureşti, Tipografia lui Eliad, 1835.

GR.R. (1839) = *Gramatică rumânească...*, a III-a ediție, București, Tipografia lui Eliad, 1839. [= ediția a III-a a *Gramaticii rumânești* din 1835].
GR. R. (1850) = *Gramatică rumânească ...*, a IX-a ediție, București, 1850. [= ediția a IX-a a *Gramaticii rumânești* din 1835].
GR. R.- N. = *Gramatică românească și nemțască pentru tinerimea națională.* Într-acest chip întocmită de un prietin al nații[i]. Tipărită cu toată cheltuiala Domniei sale Rudolf Orghidan, cetățan și negutătoriu de aici, Brașov, Tipografia lui Ioan Gött, 1838 — 1839.
H^1 = I. Eliad, *Gramatică românească* [ms. din anul 1821; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *4 796*].
H^2 = I. Eliad, *Gramatică românească*, [Sibiu], 1828.
Hl = G. Hill, *Gramateca limbei române*, București, în tipografia Colegiului național, 1858.
HPR = I. Eliade, *Prescurtare la gramatica limbei romano-italiene*, București, în tipografia lui Eliade, 1841.
HPAR = I. Eliade, *Paralelism între limba română și italiană* (Partea a II-a cu titlul: *Paralelism între dialectele român și italian sau forma ori gramatica acestor două dialecte...*). Partea I — II [București, în tipografia lui I. Eliade], 1841.
I^1 = V. Ianovici, *Gramateca limbei românești pentru întâea și a doa clasă a scoalelor poporene*, Viena, la edițiunea č.r. administrații[i] de cărți scolastice, 1851.
I^2 = V. Ianovici, *Gramateca limbei românești pentru a triea clasă a scoalelor poporene*, Viena, la edițiunea č.r. administrații[i] de cărți scolastice, 1851.
IGB = Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, în tipografia lui Eliad, 1840.
L = A.T. Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia Vigentis vulgo valachicae*, Viennae, Typis Congregationis Mechitaristarum, 1840.
M = Macarie arhimandritul, *Gramatică mold*[ovenească], Sihla [ms. din anul 1772; Biblioteca Academiei R.S.R., cota *102*].
Ma = Petru Maior, *Fragmente inedite de gramatică*, publicate de T. Cipariu în „Archivu", nr. II din 1867 (p. 27 — 33), nr. XV din 1868 (p. 297 — 299), nr. XVII din 1868 (p. 338 — 343), nr. XVIII din 1868 (p. 355 — 357), nr. XIX din 1868 (p. 380 — 384).
Mc^1 = N. Măcărescu, *Gramatica românească pentru clasele normale prelucrată după a D. P. M. Cîmpeanu*, Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1848.
Mc^2 = N. Măcărescu, *Gramatică românească pentru școlele primare*, edițiunea a patra, Iași, Tipografia Buciumului român, 1852.
Mi = Samuel Micu, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Vindobonae, Typ. Josephi Nob. de Kurzböck, MDCCLXXX (1780).
Pl = Gr. Pleșoianu, *Cele dintîi cunoștințe pentru trebuința copiilor care încep a citi.* Traduse din franțozește și adăogate de ..., [Sibiu], 1828.
Pt = C. Platon, *Manual de gramatică română*, compusă după scrierile celor mai buni autori, Iași, Institutul Albinei, 1845.
Sl = Gh. Săulescu, *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei românești.* Pentru scoalele normale și ghimnaziale. Partea I-ia, *Etimologhica...*, Iași, Tipografia S[fintei] Mitropolii, 1833.
Ș = Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae.* Emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per ..., Budae, Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1805.
Șcl = Toader Școleriu, *Lecțione, adecă cuvîntare scoase de la întîie parte a gramaticii P.E.H.A.U. pentru învățătura limbii moldovenești și rusești*, Iași, în Tipografia cea politicească, 1789.
T = R. Tempea, *Gramatică românească*, Sibii, în Tipografia lui Petru Bart, 1797.
TCG = T. Cipariu, *Gramateca limbii române.* Partea I. *Analitica*, București, 1869; Partea II. *Sintetica*, București, 1877.
V = Ianache Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduielelor gramaticii rumânești*, în tipografia Sfintei episcopii a Rîmnecului, 1787.
Vi = Gh. Vida, *Gramatică practică romano-franțozască*, Buda, cu tiparul Crăieștii Universități, 1833.

OBSERVATIONS SUR LA CATÉGORIE DU GENRE DANS LA GRAMMAIRE ROUMAINE JUSQU'À 1870

RÉSUMÉ

L’une des plus controversées catégories grammaticales nominales de l’histoire de la grammaire roumaine est celle du genre ; les discussions portent surtout sur le neutre. Moins abstraite que les autres catégories du nom, le genre reçoit des solutions différentes, qui s’expliquent aussi par l’influence des sources. Dans l’établissement des genres de la langue roumaine, les auteurs employent des critères differents, selon les modèles et leur formation philologique : le critère sémantique, l’opposition des désinences et l’opposition des déterminants des séries : *un ... / o...*, *acest... / aceasta...*, *...(u)l / ...a*, dans le cadre de relations de détermination et d’accord. Le neutre est le plus disputé genre de la grammaire roumaine. La plupart des grammairiens admettent l’existence du neutre dans l’acception que ce genre a aussi dans la grammaire actuelle. Les grammmairiens latinisants, ayant en vue la définition étymologique du neutre, embrassent une opinion contraire et soutiennent l’inexistence en roumain d’un genre correspondant au neutre latin, ayant des traits relevants stables du point de vue du contenu et de la forme. C’est pour cette raison que certains auteurs ne font aucune référence au neutre et limitent la discussion au masculin et au féminin, tandis que d’autres le contestent de façon explicite et proposent des solutions proches de certaines données actuelles. Les neutres sont ainsi considérés des noms à double genre (masculins au singulier, féminins au pluriel), des noms étérogènes (masculins et féminins à la fois, ayant comme trait sémantique distinctif la présence de l’inanimé) ou des noms à genre mixte (mélangé).

I. Budai-Deleanu, Gh. Săulescu, Heliade et T. Cipariu ont pris position contre la théorie de l’inexistence du neutre en roumain et ont apporté des arguments d’ordre formel, sémantique et étymologique.

Les multiples influences exercées sur la langue roumaine littéraire, tout comme les difficultés que soulève la reconnaissance des différentes catégories de genre dans le vocabulaire roumain expliquent la terminologie employée par les auteurs. On préfère, en général, des calques qui se maintiennent jusqu’au milieu du XIXe siècle, les néologismes étant employés par un nombre relativement petit de grammairiens. Les différentes interprétations qu’on a données à la catégorie du genre s’expliquent par l’influence de la grammaire moderne qui a eu des consequences importantes tant en ce qui concerne la structuration de la classe du nom, que dans la conception même des structures morphologiques de la langue, par l’identification de certaines classes autonomes de mots, l’adjectif et le numéral. Lorsque le nom est identifié avec le substantif, et l’adjectif devient une classe de mots indépendente, la catégorie du genre acquiert ’acception qu’elle a aujourd’hui.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2.

100 de ani de la moartea
lui A. Lambrior

PATERNITATEA *GRAMATICII* ATRIBUITE LUI A. LAMBRIOR

DE

ION NUȚĂ

La sfîrșitul anului 1892 și la începutul celui următor, apăreau la Iași, în Editura Librăriei Kuppermann, două volume de *Gramatică română*. Primul trata *fonetica și morfologia*, cel de al doilea, *sintaxa*. Apariția lor a creat chiar de la început mari nedumeriri în rîndul cititorilor și al specialiștilor. Foaia de titlu, la ambele volume, era cu totul neobișnuită : în partea ei superioară figura autorul, A. Lambrior, urma numele lucrării, după care, mențiunea : „de Gh. Ghibănescu, profesor". Se punea întrebarea firească : cine era autorul acestor cărți ?

Un prim răspuns îl dădea chiar Gh. Ghibănescu, care, în *Prefața* primului volum explica prezența lui Lambrior ca autor. La propunerea Editurii amintite, de a întocmi un manual conform programei școlare pentru licee și gimnazii, care să aibă la bază articolele și manuscrisele lui A. Lambrior, Gh. Ghibănescu acceptă acest lucru „mai ales pentru a reîmprospăta în ochii tinerimei școlare numele ilustrului profesor de limba română", folosind de aici „pe de-a-ntregul *Fonetica*, partea lui originală". Deci, simplul fapt că s-a folosit de unele idei ale lingvistului îl determină să-l treacă drept autor, ceea ce nu făcuseră anterior alți gramatici, care luaseră din opera lui Lambrior mult mai multe lucruri. Originală idee, dacă ne gîndim că o gramatică școlară se naște adesea din alta și, de cele mai multe ori, autorul ei nici nu citează sursa de inspirație. Evident, Ghibănescu a exagerat procedînd așa, dar faptul acesta este demn de apreciat, pentru că el reprezintă recunoașterea meritelor marelui lingvist și poate fi o pildă pentru acei care cred că în scrisul lor totul le aparține.

Lucrurile par a fi clarificate definitiv în 1914, cînd Romulus Ionașcu făcea precizarea că Lambrior „n-a publicat nici o gramatică", iar Gh. Ghibănescu, autorul celor două lucrări, „a adunat și sistematizat tot ce a scris Lambrior asupra foneticii și mofologiei române"[1].

Afirmațiile acestea nu au fost luate în considerație și astfel problema paternității reapare, mai ales după anul 1956, cînd Iorgu Iordan publică un studiu în care, analizînd volumul din 1892, este categoric : Lambrior „are o gramatică postumă a limbii române, publicată de Gh. Ghibănescu“ [2].

---

[1] Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914, p. 146.

Și de aici, totul merge *cu* sau *înspre* această constatare.

De obicei, Gh. Ghibănescu este etichetat, în cele mai dese ocazii, drept editorul lucrărilor[3], iar alteori, coautor chiar[4]. Într-un volum apărut în 1975, coordonat de Iorgu Iordan, în capitolul redactat de Luiza și Mircea Seche, se afirmă că Lambrior „n-a publicat nici o gramatică“, materialul său a fost „adunat și sistematizat“ de Ghibănescu în lucrarea din 1892, dar, pe aceeași pagină, se rezumă unele idei din „gramatica sa“ [5] [a lui A. Lambrior]. *Dicționarul de lingviști și filologi* insistă asupra faptului că, după moartea lui Lambrior, Ghibănescu publică „o altă lucrare a acestuia, *Gramatica română*“, după ce publicase („în colaborare cu Al. Lambrior) *Carte de citire...*“ [6], idee complet eronată și inexplicabilă într-o astfel de lucrare.

Trebuie precizat de la bun început, în ceea ce ne privește, că socotim ca *autor* al celor două volume de *Gramatică română*, din 1892 și 1893, pe Gh. Ghibănescu, și acest lucru în urma comparării textului cărților respective cu tot ce a scris A. Lambrior (studiile publicate în diverse reviste și articolele sau însemnările apărute postum sau rămase în manuscris).

Volumul din 1892[7], după o *Prefață* în care se dau sumare lămuriri privind materialul care stă la baza lucrării, cuprinde trei părți.

Prima parte (p. 1—61) prezintă cîteva *noțiuni preliminare* (p. 1—32) legate de originea limbii române, limba literară, dialecte și graiuri, clasificarea sunetelor, scriere și pronunție, silabă și accent, fonologia latină. Ultimele capitole (p. 32—61) sînt dedicate în exclusivitate unei analize amănunțite a evoluțiilor vocalelor, consoanelor și grupurilor consonantice de la latină la română, urmărindu-se aceste schimbări pînă la faza lor din graiurile populare.

Partea a II-a este consacrată *morfologiei*.

Substantivele sînt *comune* („acele ce au înțăles *general* și prin care ne referim la *specie, clasă, familie, gen*“ ; ele reprezintă nume *materiale colective* și *compuse* ; p. 66) și *proprii* (care au „înțăles *particular, individual*, care se referă la persoane, la individ, la anumită ființă din natură“ ; p. 66) ; *genul* poate fi cunoscut după „terminațiune și înțeles“ (p. 74), iar dintre *neutrul logic* și cel *gramatical* limba română l-a păstrat pe ultimul, „deși l-a apropiat în formă de masculine și feminine“ (p. 73) ; în limbă există două forme cazuale

---

[2] Iorgu Iordan, *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în „Limbă și literatură“, II, 1956, p. 178 ; vezi și *Limba română contemporană*, [ediția a II-a], București, 1956, p. 765.

[3] I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească*, București, 1970, p. 71 ; *Morfo-sintaxa limbii române. Cercetări bibliografice*, partea I, Biblioteca Centrală Universitară București, 1973, p. XX ; *Istoria lingvisticii românești*, București, 1978, p. 77 (capitol redactat de Luiza și Mircea Seche).

[4] I. Rizescu, *H. Tiktin. Omul și opera*, București, 1971, vorbește de gramatica „lui Gh. Ghibănescu — Lambrior“ (p. 122), deși la pagina următoare se amintește „manualul lui Gh. Ghibănescu“.

[5] *Istoria științelor în România. Lingvistica*, volum elaborat sub conducerea acad. Iorgu Iordan, de Ion Gheție, Valeria Guțu-Romalo, Luiza Seche, Mircea Seche, Flora Șuteu, București, 1975, p. 71.

[6] Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, 1978, p. 129.

[7] A. Lambrior, *Gramatica română. Fonetica și morfologia*, de Gh. Ghibănescu, Iași, 1892 [pe coperta exterioară, 1893].

(una pentru nominativ-acuzativ, *„cazul drept“*, şi alta pentru genitiv-dativ, *„cazul oblic“*, la care se adaugă şi *vocativul*, deşi, din punct de vedere funcţional, este recunoscută existenţa celor cinci cazuri ; substantivele în acuzativ precedate de prepoziţii sînt numite *locuţiuni cazuale* ; *declinările* se caracterizează după genuri şi sînt reduse la două tipuri : tipul I, format din substantive masculine şi neutre, şi tipul al II-lea, care cuprinde substantivele feminine. De aici şi teoria declinării cu două cazuri : a cazului *subiect* (provenită din nominativ) şi a cazului *regim* sau *obiect* (provenită din acuzativ).

Articolul poate fi *substantival* (*le, l, a*), *pronominal* (*al, ai, a, ale*), *adjectival* (*cel, cei, cea, cele*), *numeral* (*un, o, unii, unele*) şi *partitiv* (*nişte*).

Pronumele, care „ne duce spre numele adevărat al lucrului“ (p. 120), este *personal, reflexiv, de politeţe, de întărire, posesiv, demonstrativ, conjunctiv* sau *relativ, interogativ* şi *nehotărît*.

Verbele sînt *tranzitive* şi *netranzitive* şi ele arată în propoziţie un raport activ, pasiv, reflexiv, şi reciproc ; prezentul poate fi şi *istoric*, iar acţiunile exprimate de el sînt *momentane* şi *continue* ; trecutul are cinci forme : *imperfectul, perfectul simplu (aoristul), perfectul compus* şi *perfectul anterior* (mai mult ca perfectul), care este *simplu (zisesem)* şi *compus (am fost zis)*. (Referitor la *perfect* trebuie remarcat faptul că autorul *Gramaticii* precizează că cel *compus* are o întrebuinţare mai mare în special în graiul moldovenesc, iar cel *simplu, aoristul*, este specific graiului muntean şi apare frecvent în povestiri ; p. 144) ; viitorul este *absolut* şi *anterior*, dar „limba ne dă şi alte forme cari exprimă starea acţiunii din viitor“ (p. 145) : *viitorul apropiat şi posibil* şi *viitorul de necesitate* ; modurile verbului sînt : *indicativul, subjunctivul, imperativul*, şi *optativul* (infinitivul, participiul şi gerunziul „sînt derivate verbale, iar nu forme de conjugare“ ; p. 148), iar cele cinci *conjugări* (verbele terminate în *-a, -ea, -e, -i, -î*) pot fi „vii“, adică productive (I şi a IV-a) şi „moarte“ sau neproductive (a II-a, şi a III-a).

Cuvintele neflexibile sînt : *adverbul (de timp, de loc, de cantitate, de calitate, de mod), „prepoziţiunea“ (simplă şi compusă*, prin care „arătăm raporturi circumstanţiale *de loc, timp* şi *mod* etc.“ ; p. 218), *„conjuncţiunea“* (conjuncţiile sînt simple, compuse, „coordinatoare“, subordonătoare şi pot fi : *copulative, disjunctive, adversative, cauzale, temporale, locale, comparative, concesive, finale, expozitive, relative* şi *concluzivale*) şi *„interjecţiunea“*.

Ultima parte a primului volum tratează **formarea cuvintelor** : schimbarea funcţiei gramaticale, schimbarea „de înţeles“, împrumutul direct, derivarea cu sufixe *(augmentative, diminutive, nominale, verbale* şi *adverbiale)*, compunerea şi familia de cuvinte.

Din partea I a primului volum, *Fonetica*, paginile de la 32 la 41 au la bază studiile lui A. Lambrior publicate în perioada 1877—1881[8]. De asemenea, au fost folosite aici idei din *Introducere* la *Carte de citire*[9] (capitolul al III-lea, p.

---

[8] *Du traitement des labiales* p, b, v, f *dans le roumain populaire*, în „Romania“, VI (1877), p. 443 — 446 ; *L'e bref latin en roumain*, în „Romania“, VII (1878), p. 85 — 93 ; *Essai de phonétique roumaine: voyelles toniques*, în „Romania“, IX (1880), p. 99 — 116, 366 — 376; X (1881), p. 346 — 364.

[9] *Carte de citire (Bucăţi scrise cu litere chirilice în deosebite veacuri). Cu o introducere asupra limbei româneşti* [de A. Lambrior], Iaşi, 1882 ; ediţia a II-a, Iaşi, 1890 ; ediţia a III-a cu adaus de texte din *Psaltirea Scheiană*, din *Codicele Voroneţian* şi 5 documente în original, de Gh. Ghibănescu, Iaşi, 1893 [pe copertă, 1894].

XLVI—LXXIV, în special fenomenele fonetice legate de „monumentele“ vechi și „foasta limbă românească“), din însemnările făcute pe marginea *Dicționarului* lui Cihac și a volumului lui B. P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*[10], cît și unele date oferite de manuscrisele rămase[11], în care se discută probleme de fonetică istorică : *Ce au devenit consoanele latine în română* (f. 70^r—94^r), *Fonetica străină* (f. 126^r—158^v), un studiu extrem de valoros în limba franceză despre *Vocalismul românesc* (f. 159^r—177^v) și un altul *Despre consoane* (f. 178^r—237^r).

Materialul acesta a fost selectat, sistematizat și grupat în secțiuni judicios stabilite, cum tot așa procedase, cu cîțiva ani mai înainte, și I. Nădejde în *Gramatica* sa. Deci, Gh. Ghibănescu a utilizat din studiile lui A. Lambrior numai chestiunile legate de fonetica istorică, insistînd asupra evoluțiilor vocalelor, consoanelor și grupurilor consonantice de la latină la română. Celelalte noțiuni preliminare care se întîlnesc în această parte a lucrării (originea limbii române, limba literară, dialect, grai, fonologie, cantitatea vocalelor, diftongii, clasificarea consoanelor etc., p. 1—32) îi aparțin lui Gh. Ghibănescu.

În capitolul dedicat *Morfologiei*, au fost folosite din opera lui A. Lambrior idei din părțile I și a II-a ale *Introducerii* la *Carte de citire* (noțiunile despre *verb*, *substantiv*, *articol* și sporadic despre *pronume* ; p. I—XLVI), unele fapte din articolul consacrat conjunctivului[12], completările făcute la *Carte de citire*[13] și diversele notații despre *verb* și *substantiv* consemnate în cele două „lecțiuni“ ținute la Universitatea din Iași[14]. Se readuc astfel în discuție problemele declinării cu două cazuri (cazul *subiect* și cazul *regim*), a declinării caracterizate prin genuri, a căderii articolului *-l* de la substantivele masculine sau a unor forme verbale specifice vechii limbi românești. Majoritatea faptelor analizate aici nu apar în nici o lucrare a lui Lambrior și ele aparțin în totalitate lui Ghibănescu. A. Lambrior nu a scris nicăieri despre părțile neflexibile de vorbire, despre toate timpurile și modurile verbale și nu a abordat decît tangențial problema formării cuvintelor, care în *Gramatica* discutată constituie un ultim capitol.

Volumul dedicat sintaxei[15], devenit astăzi o raritate, uitat sau neglijat aproape total de către specialiști, aparține în exclusivitate lui Gh. Ghibănescu.

Lucrarea este structurată în două mari secțiuni, în care tratează probleme generale și unele aspecte specifice sintaxei românești.

Prima parte analizează, destul de amănunțit, aspectele de bază ale sintaxei și cuprinde cinci capitole.

1. *Teoria propoziției* : vorbirea ca obiect, cuvînt — frază, cuvînt — idee, propoziție — judecată, cuvintele logice ale propoziției, propoziția ca înțeles și ca formă.

---

[10] *Din lucrările inedite ale răposatului Lambrior*, în „Contemporanul“, VI (1888), nr. 10 p. 336 — 350.

[11] Manuscrisul nr. 5 294 de la Biblioteca Academiei R.S. România.

[12] *Ceva despre conjunctivul românesc*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, I (1882), vol. I, fasc. I, p. 37 — 40.

[13] *Notițe de ale lui Lambrior (la Cartea de citire)*, în „Contemporanul“, VII (1889), nr. 3, p. 273 — 285.

[14] *Două lecțiuni ținute la Universitatea din Iași de A. Lambrior. Note scoase de Eduard Gruber*, în „Contemporanul“, VI (1888), nr. 8, p. 169 — 175.

[15] A. Lambrior, *Gramatica română. Sintaxa*, de Gh. Ghibănescu. profesor, Iași, 1893.

2. *Termenii din propoziţie*: propoziţia ca obiect (subiectul, „verbul propoziţiei" sau predicatul, obiectul drept, care poate fi intern şi extern, obiectul indirect şi un obiect dublu, unul al persoanei şi un altul al calităţii), propoziţia ca atribut şi complinirile (*atributive*, care se pun „pe lîngă subiect, obiect sau atribut", şi *circumstanţialele*, puse „pe lîngă verb").

3. *Propoziţii eliptice* (eliptice şi multiple)

4. *Propoziţii independente*: *independente*, *coordonate* (copulative, disjunctive şi adversative), *subordonate* (cauzale, condiţionale, temporale, completive, concesive, comparative, finale şi concluzive), *incidente* şi *incise*. (Trebuie făcută remarca că în cadrul subordonatei completive se face distincţie între completiva „cu raport de nominativ, numită subordonată subiectivă", p. 47, şi cea „cu raport de acuzativ, numită subordonată obiectivă", p. 48, care la rîndul ei poate fi obiectivă directă şi indirectă.)

5. Determinarea numărului de propoziţii în frază: propoziţii sinonime, prescurtarea şi transformarea propoziţiilor, transformarea dinactiv în pasiv.

În următoarele cinci capitole, care formează secţiunea a doua a acestei *Gramatici*, sînt studiate problemele legate de *sintaxa românească*: „şirul cuvintelor" (locul termenilor din propoziţie), acordul termenilor din propoziţie, corespondenţa timpurilor şi sintaxa propoziţiilor.

O ultimă parte cuprinde consideraţii generale privind ortografia, punctuaţia, alfabetul „greco-slav, cirilic" (unde se întîlnesc unele dintre ideile lui A. Lambrior), iar într-un scurt capitol sînt discutate sistemele ortografice.

Dacă volumul care analizează fonetica şi morfologia cuprinde unele fapte expuse anterior de Lambrior în lucrările de care am amintit, în cel consacrat *sintaxei* ele lipsesc cu totul, pentru simplul motiv că Lambrior nu s-a ocupat niciodată de această problemă. Aici, planul şi generalităţile privind *sintaxa*, cît şi unele probleme de morfologie au fost luate de Ghibănescu, după cum însuşi mărturiseşte acest lucru, din gramaticile lui Charles Belon şi F. Brunot. În această situaţie, o afirmaţie ca aceea că la consolidarea termenului *sintaxă* o contribuţie importantă a avut şi Lambrior[16], nu mai prezintă nici o valoare.

Concluzia care se impune, după trecerea sumară în revistă a conţinutului celor două volume, este aceea că A. Lambrior nu a publicat niciodată o gramatică a limbii române şi nici nu a avut astfel de preocupări. Studiile sale, în special cele referitoare la fonetica şi morfologia istorică, cît şi manuscrisele rămase, au fost folosite de o serie de autori (I. Nădejde, Radu Rodoveanu, N. Pană), printre care şi Gh. Ghibănescu. Acesta din urmă, pe de o parte, a sintetizat, amplificat şi interpretat materialul extras din articolele lui Lambrior, dar, pe de altă parte, a adus nenumărate contribuţii originale, a căutat exemplele cele mai adecvate, a introdus, la morfologie şi sintaxă, fragmente din limba cultă şi populară ca aplicaţii la reguli (numite de Ghibănescu „deprinderi") şi modele de analize gramaticale.

Autorul celor două volume de *Gramatică română* nu poate fi altcineva decît Gh Ghibănescu, cu toate că majoritatea celor care au luat în discuţie această problemă, fără a avea nici un argument, îi neagă această calitate, iar Iorgu Iordan, de exemplu, în legătură cu acest lucru, îl consideră, pe adevăratul autor, un „om puţin pregătit", chiar şi în cazul nu atît de complicat în a duce la îndeplinire, în bune condiții, sarcina prezentării pentru tipar a materialului rămas de la Lambrior[17]. Să nu uităm însă că Gh. Ghibănescu a avut și o temeinică pregătire lingvistică și filologică și nu a fost numai istoric, paleograf și editor de documente vechi. El este autorul unui studiu privind *Grafia chirilică la români* (1889), a publicat *Glosarul Psaltirei Scheiene* (1902) și un *Glosar slavo-român* (1911), iar, în ceea ce ne interesează, ca profesor secundar la Bîrlad și Iași, a întocmit o serie de manuale de gramatică pentru cursul primar, mediu și superior[18], unele dintre ele în colaborare[19], și două „povățuitoare“ [20], un fel de *îndreptare melodice* pentru cei care predau această disciplină.

---

[16] *Morfo-sintaxa limbii române*, p. LXXVII.

Lucrările de gramatică ale lui Gh. Ghibănescu, și în special volumele din 1892 și 1893, scot în evidență calitățile unui specialist total neglijat, care a avut un rol important în evoluția gramaticii românești. În ele Ghibănescu a sintetizat idei noi, interesante, originale, explicate riguros, științific, folosind în multe situații o terminologie apropiată de cea modernă. Legat de prima lucrare însă, nu trebuie uitat numele lui A. Lambrior, lingvistul care, prin opera sa, a pus bazele studiului științific al limbii române și a creat o adevărată școală în fonetica românească. Lambrior nu a avut răgazul să scrie o gramatică a limbii române, dar datele oferite de studiile sale au stat la baza unor lucrări viitoare și au fost preluate, total sau parțial, de foștii săi elevi. Unul dintre aceștia, tocmai cel mai puțin influențat de model, în semn de recunoștință l-a desemnat chiar autorul unor cărți, pe care ar trebui să figureze totuși numai numele său : Gh. Ghibănescu.

LA PATERNITÉ DE LA *GRAMMAIRE* ATTRIBUÉE À LAMBRIOR

RÉSUMÉ

Après avoir comparé le texte des deux volumes de la *Grammaire roumaine* publiés à Iaş en 1892 et 1893 avec tous les écrits de Lambrior (études parues dans diverses revues posthumes ou manuscrites), l'auteur conclut que la *Grammaire* citée appartienne à Gh. Ghibănescu

Bien qu'ayant utilisé pour le premier volume les articles de phonétique historique et partiellement, ceux de morphologie, de Lambrior, Gh. Ghibănescu a systématisé et interprété le matériel sélectionné ; ses contributions originales sont décisives. Quant au volume de *Syntaxe*, celui-ci lui appartient entièrement, Lambrior n'ayant pas abordé ce domaine.

Les discussions concernant ces travaux mettent en évidence les qualités d'un spécialiste négligé, ayant joué un rôle important dans l'évolution de la grammaire roumaine.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

---

[17] Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 182.

[18] *Gramatica română (cursul mediu), Iași*, 1895 ; *Gramatica română (curs superior). Sintaxă, ortografie, stil și compunere*, Iași, 1897 ; *Adaus la Gramatica română, pentru uzul cl. IV primară, urbană și divizia* III^{a} *rurală*, Iași, 1898; *Gramatica română, clasa II primară urbană*, Iași, 1900.

[19] Gh. Ghibănescu și Gh. Vesbianu, *Gramatica română, pentru clasa III primară urbană*, București, 1913 — 1914; *idem, Gramatica română pentru clasa IV primară urbană*, București, 1913 — 1914.

[20] *Povățuitor la Gramatica română (Cursul mediu)*, Iași, 1895 ; *Povățuitor la Gramatica română, pentru școalele primare : clasa IV urbană, IV — V rurală*, Iași, 1897.

A CONVINGE/A INFLUENŢA — ASPECTE DIALOGICE ALE DISCURSULUI

DE

OANA POPÂRDA

Acceptînd ideea existenţei unei „relaţii generale între concepţiile noastre teoretice privind existenţa şi esenţa persoanei celuilalt, pe de o parte, şi comportamentul nostru practic faţă de el, pe de alta“ [1], relaţie caracterizată în general ca „influenţă“, ne propunem în cele ce urmează să observăm în ce fel se manifestă această relaţie pentru enunţurile concesive.

Enunţul cu caracter concesiv, avînd drept echivalent logic negarea unei implicaţii[2], se prezintă şi funcţionează ca o demonstraţie, supunîndu-se regulilor artei de a convinge, de a produce convingere[3], în conformitate cu un scop vizat de subiectul vorbitor. „Planul“ de ansamblu în cadrul căruia acţionează ipostaza argumentativă[4] a acestor enunţuri este conceput nuanţat pentru fiecare dintre manifestările *funcţiei* concesive şi conform unei concepţii *practice* asupra raporturilor interpersonale.

„Sistemul concesiv“ comportă caracteristici globale, care îi conferă unitate, precum şi nuanţări funcţionale şi formale pentru fiecare dintre formele sale de manifestare. Privite „abstract“, prin intermediul analizei logice, aceste forme actualizează o contradicţie ; în practica discursului, ele nu conduc însă la absurdităţi[5], ci acţionează argumentativ, prin tehnici care favorizează comunicarea între emiţător şi destinatar, atenuează opoziţia dintre aceştia, rolul primului fiind de a exercita o influenţă asupra celui de-al doilea, într-un fel de proces de tranzacţie[6] şi în interiorul unui anumit tip de proces dialogic[7].

---

[1] Francis Jacques, *Dialogiques*, Paris, P.U.F., 1979, p. 49.

[2] El exprimă o compatibilitate ad-hoc, opusă unei incompatibilităţi preexistente, între două stări, fapte etc., o excepţie.

[3] Goblot, citat de Gh. Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, Alcan, 1933, p. 53.

[4] Pentru Damourette—Pichon (*Essai de grammaire de la langue française*, Paris, D'Artrey, 1936, p. 69 — 76), procesul comunicării face să coexiste datele obiective cu subiectul care le interpretează, fie pentru a le emite, fie pentru a le recepta — cf. discuţia asupra noţiunii de „factif“, *loc. cit.*

[5] Semnalînd limitele analizei logice a fenomenelor de discurs, Catherine Fuchs, *La paraphrase*, Paris, P.U.F., 1982, p. 15, spune: „...pour ne prendre qu'un exemple, la négation linguistique se distingue de la négation logique en ce que, même dans un fonctionnement contradictoire, elle „montre derrière la grille“ (comme disait Valéry) ce qu'elle nie, en sorte qu'au lieu d'annuler purement et simplement, le double décalage laisse nécessairement la trace d'opérations supplémentaires (modalisations, présuppositions...)“.

O primă categorie de enunţuri concesive este destinată să ilustreze ceea ce am putea numi dialogul *in absentia*; ele sînt structurate de *deşi, totuşi*[8]. Raportîndu-se la o cauză reală — pentru a o infirma —, aceste enunţuri stau sub semnul verbului *a convinge* şi au ca mecanism fundamental reunirea contrariilor. Apelînd la noţiunea de „clasă argumentativă"[9], într-un enunţ ca

> *A recunoscut-o înainte de a se apropia de dînsa, deşi n-o mai văzuse niciodată* (Liviu Rebreanu, *Adam şi Eva*, Bucureşti, „Minerva", 1971, p. 11),

observăm următoarele:

1) Clasa argumentativă este determinată de enunţul posibil: *a recunoscut-o foarte repede.*

2) Enunţurile parţiale ce caracterizează această clasă argumentativă sînt: *A recunoscut-o înainte de a se apropia de dînsa* şi

N-o mai văzuse niciodată.

3) Datorită şi grupului de opoziţii explicite *înainte de a se..*/ *niciodată*, se înregistrează o situaţie de „confruntare": *A recunoscut-o înainte de...*/ *n-o mai văzuse niciodată.*

În descrierea ansamblului intervine o rezultantă, anume valoarea argumentativă a enunţului obţinut prin asocierea celor două fragmente. Primul din ele este consecinţa explicită a unui argument implicit: pentru că o mai văzuse *A recunoscut-o înainte de...*, al doilea este argumentul explicit al unei consecinţe implicite: *N-o mai văzuse niciodată*, deci n-a recunoscut-o. Pentru situaţia *de fapt*, din cele două situaţii argumentative, enunţul *realizează*, prin selecţie, o nouă situaţie argumentativă, cu scopul de a produce o surpriză şi de a solicita un efort în înţelegere. Părţile exprimate ale celor două înlănţuiri distincte devin argumente în favoarea aceleiaşi clase argumentative, în urma intercalării lui *deşi* care creează o ierarhie argumentativă[10] cu valoare informaţională, asociind reprezentări opuse pînă în momentul enunţului. *N-o mai văzuse niciodată* devine un punct culminant într-o ierarhie a situaţiilor care permit identificarea unei persoane. *Deşi* marchează net caracterul „excepţional" al faptelor relatate şi prin raportarea la o „normă socială":

---

[6] Termenul lui Francis Jaques, *op. cit.*

[7] Pentru Fr. Jacques, *op. cit.*, p. 139, „Les conditions dialogiques constitutives du contexte, au sens élargi de ce qui est présumé par les interlocuteurs, débordent les limites de l'énonciation... Il apparaît que l'événement linguistique, pris à l'état isolé, est moins ambigu qu'indéterminé. Il n'est intelligible que par sa relation réglée avec des événements linguistiques antérieurs, au sein d'une structure textologique".

[8] Clasificarea intenţionînd o sistematizare, şi nu o izolare rigidă şi definitivă.

[9] Aşa cum este ea definită de O. Ducrot, *La preuve et le dire*, Paris, Mame, 1974, p. 227, anume că un vorbitor plasează două enunţuri, *p* şi *p'* în clasa argumentativă determinată de un enunţ *r* dacă el consideră *p* şi *p'* ca argumente în favoarea lui *r*.

[10] Pentru noţiunea de „ierarhie argumentativă", cf. O. Ducrot, *op. cit.*

Își cumpărase chiar și cîteva pogoane, deși cîștiga destul cu taraful său (Marin Preda, *Moromeții*, București, EPL, 1964, p. 120), caz în care efectul său concesiv se sprijină pe *chiar și* din prima parte a enunțului.

În alte cazuri, consecința unuia dintre argumente nu mai rămîne implicită ci este exprimată, tocmai pentru sublinierea „anormalului" din ansamblul structurat de *deși* :

> *N-a avut dreptul să iasă nici barem pînă la Nat-Amon, deși e soție de monarh și ar avea dreptul* (Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 58)[11].

Conform aceluiași mecanism argumentativ, excepția se manifestă și între limite mai largi, la nivel transfrastic :

> *...în sud-estul Transilvaniei stăpînea un voievod Kean ; și acesta a fost supus. Totuși, încă multă vreme după aceea — mai bine de două sute de ani — realitățile politice românești, anterioare cuceririi maghiare, se mențin...* (C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, „Albatros", 1975, p. 187).

Părțile implicite ale celor două fraze coordonate prin *totuși*, deși susceptibile de a fi reconstituite, sînt suficient de complicate pentru a impune sintetizarea lor prin instrumentul menționat, al cărui rol este în același timp anaforic și cataforic.

În cadrul discursului, înlănțuirea și forța argumentelor acționează în așa fel încît nu se poate disocia obiectul comunicării de faptul că ea se produce în mod intenționat ; ambele argumente, termeni mai puțin ai unui raționament, cît ai discursului[12], sînt prezentate *explicit*, într-o mișcare care actualizează premisa unui argument și concluzia celui opus și realizează o *structură coerentă neașteptată*, plecînd de la două structuri coerente așteptate. Faptul conferă sistemelor concesive în discuție un caracter preponderent informativ, ele servind mai ales în codul scris al limbii literare, pentru demonstrații în care e nevoie de o ierarhizare a argumentelor destinată să convingă și „„la distanță", în absența persoanei fizice a destinatarului[13]. Procesul de convingere se bazează pe instalarea relațiilor concesive între evidențe alese în așa fel încît să conducă la acceptarea opiniilor nesusținute în mod curent.

Tot cu valoare de suprimare a efectului implicit al unei cauze reale — în cadrul unui tip de dialog care poate fi numit *in praesentia* — funcționează enunțurile structurate de *și*. Spre deosebire de exemplele precedente, în care identificarea referentului era posibilă în cadrul frazei propriu-zise (prin apelul la părțile implicite), în exemple ca :

---

[11] Opoziția între statutul oficial al unei soții de monarh și cel de fapt, explicitat în text, este sugerată și prin alternanța modală : *n-a avut dreptul, e, ar avea dreptul* (acesta din urmă rămînînd în sfera ipoteticului, a „ceea ce ar trebui să fie").

[12] În măsura în care raționamentul și argumentația țin, după O. Ducrot, *Les échelles argumentatives*, Paris, „Minuit", 1980, p. 10, de două categorii complet diferite, de ceea ce se numește în mod obișnuit logică și de ceea ce înțelege să numească discurs — raționamentul presupunînd independența enunțurilor care îl compun.

[13] E vorba în primul rînd — nu exclusiv — de texte de tip narativ, structurate de moduri — timpuri specifice ; chiar în textele discursive, o anumită disimetrie temporală evidențiază caracterul excepțional al faptului introdus de concesivă : —.. *cînd v-am îngăduit să-l vedeți, deși bolnavul are nevoie de liniște absolută* (Liviu Rebreanu, *op. cit.*, p. 4).

Dăm tot ce-avem și nu primim nimic,
. . . .
De-o viață-ntreagă mînuim topoare,
Și nu știm încă-a mînui topoare ! ...

(Nicolae Labiș, *Moartea căprioarei*,
București, „Ion Creangă", 1983, p. 162)

acest tip de interpretare nu mai este posibil. Destinatarul trebuie aici condus să adopte singur o anumită atitudine, să stabilească aparent singur ierarhia, însă în sensul argumentelor furnizate de autorul mesajului și conform raportului „de forță" dintre ele, acesta din urmă, filtrat de propriile concepții morale, sociale etc. În interiorul opozițiilor *dăm tot/nu primim nimic, de-o viață mînuim / nu știm încă -a mînui*, se pot bănui mai multe serii de ierarhii care acționează asupra destinatarului. În cazul exemplelor cu *deși* cadrul comparativ mai larg al monologului oferea posibilitatea unei argumentații mai strînse, o nouă clasă argumentativă era instalată prin chiar valoarea și funcționarea conectivului. Pentru versurile structurate cu *și*[14] persistă o ambiguitate voită, rezultat, pe de o parte, al omogenizării, egalizării valorilor, specifică „în general" acestui conectiv și, pe de alta, al transgresării relației de înlănțuire „așteptată", premisă-concluzie. „Înlănțuirea neașteptată" alege, din evantaiul de posibilități deschise de primele părți ale celor două texte, concluziile care se îndepărtează de premise pînă la a le anula : *dăm/nu primim, mînuim/nu știm a mînui*. Implicarea destinatarului (observabilă și prin folosirea persoanei I plural, înglobantă—*eu* și *voi*) se realizează în cadrul unui efort de *emoționare*, prin amploarea opoziției între ierarhiile prezentate și cele sugerate ; ele intrigă, indignează chiar, situație la care contribuie și folosirea constantă a indicativului, plasînd confruntarea *in esse*.

Dacă *deși, totuși, și* funcționează prin reunirea a două situații reale, considerate normal incompatibile, argumentarea plecînd de la o cauză reală (exprimată) spre efectul (exprimat) al cauzei contrare (implicite), instrumentele de tipul *dacă, chiar, dacă*[15], tot cu funcționare concesivă, au rolul, din punctul de vedere care ne interesează, nu de a reuni, ci de a *disocia* două sau mai multe situații pentru crearea unei anumite clase argumentative. Funcția lor poate fi redată de verbul *a influența* și ele privesc infirmarea atît a unei cauze reale, cît și a uneia posibile sau ireale. În exemple ca :

> *... chiar dacă ar fi izbutit să învețe să scîrțîie la vioară, tot n-ar fi făcut nimic fiindcă n-avea de loc glas* (Marin Preda, *op. cit.*, p. 120).
> *Cei mari îl sileau să se ia la luptă cu alți copii, chiar dacă n-avea nici un chef (ibid.*, p. 37),

ponderea unuia dintre argumente este diminuată ; spre deosebire de *deși* care impunea o compatibilitate surprinzătoare, *dacă* infirmă o implicație, disociază, pentru obținerea efectului conceisiv, fapte care nu se exclud pînă în momentul enunțului (dacă izbutește să... face ceva, dacă nu are chef, nu se ia la bătaie) ; altfel spus, *dacă*, *chiar dacă* acționează în cadrul unei singure implicații, în prezența ambilor termeni, în timp ce *deși* operează între două implicații diferite din care nu sînt explicitate decît fragmente.

---

[14] Pentru funcționarea concesivă a lui *și*, cf. Sabina Teiuș, *Valori apropiate de subordonare ale conjuncției „și" în fraza populară*, SCL, XX, 1969, nr. 4, p. 427 — 432.

[15] În cazul enunțurilor cu *dacă*, implicativ sau concesiv, incompatibilitatea se manifestă la nivelul cunoștințelor prealabile care autorizează alegerea uneia dintre cele două formulări. În dialogul de timp implicativ, răspunsul păstrează orientările argumentative ale frazei la care răspunde, în timpul concesiv, nu (cf. O. Ducrot, *op. cit.*, p. 51).

Lipsa caracterului „polemic“, specific argumentației prin *deși*, explică folosirea enunțurilor cu *dacă* pentru o sferă argumentativă mai largă :

> *Dacă Mercurius este amintit la 1111 și 1113 cu titlul de „principe“ — fără să știm dacă a condus efectiv — abia în 1176 apare documentar cel dintîi voievod...*
>
> (Giurescu, *op. cit.*, p. 188).
>
> *Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau*
>
> (Negruzzi).

Noțiunile utilizate sînt adaptate necesităților expunerii, sensul și extensiunea lor sînt influențate de dinamica folosirii într-o anumită situație de discurs, gradul de importanță pe care destinatarul mesajului trebuie să-l acorde argumentului introdus de *dacă* nu este același ca pentru *deși*. Chiar dacă premisele, în cazul lui *dacă* ar putea fi explicitate în întregime, ele nu mai pot primi o interpretare univocă (apariția în documente a primului voievod nu exclude menționarea anterioară a unui „principe“, voința celor adulți nu ține totdeauna seama de „cheful unui copil“ etc.). Cu ajutorul lui *dacă* (*chiar* în *chiar dacă* se apropie simțitor de *deși*) se sugerează doar că termenii în cauză ar putea să fie considerați în funcție și de informațiile de care dispune destinatarul, ca insuficienți pentru susținerea afirmației din propoziția fără *dacă*. Faptul că implicația nu se produce sau nu se produce în întregime, este subliniat și de o negație explicită care nu este plasată constant într-un anumit termen al sistemului ; acesta, în ansamblul său, reprezintă o negație globală, suprasintactică. Fiind vorba de *a influența*, de a modifica opinii, enunțurile cu *dacă* creează o situație „dialogică“ de discurs în care, pînă la un anumit punct, autorul mesajului se pune de acord cu un interlocutor — real sau imaginat. Reluînd argumentul acestuia și sugerînd că acest termen ar fi putut fi considerat adecvat, enunțul complet îl infirmă totuși prin precizări suplimentare. Se creează astfel un cadru favorabil relațiilor sociale, avînd ca presupoziție stima față de interlocutor (cf. exemplul din Giurescu). Argumentul acestuia nu este respins explicit, autorul mesajului îl preia pînă la un moment dat pentru a-l respinge, de fapt, prin nuanțări care îl scot în afara intenției de a contrazice ; concluziile sînt prezentate în așa fel încît îi implică pe ambii participanți la dialog — prezența frecventă a condiționalului în asemenea enunțuri permite, la rîndul ei, evitarea responsabilității comunicative. Discursul persuasiv produce efectele dorite prin inserarea sa într-o situație mai complexă, mai ambiguă decît cele cu *deși* (cf. exemplul din Negruzzi, unde presupoziția nu mai este stima ci contrariul ei, tocmai pentru proclamarea forței). În cazul lui *dacă* avem, mai curînd decît raționamente, interacţiunea continuă a diferitelor elemente ale discursului; punctul de interes îl constituie amploarea argumentaţiei, ordinea argumentelor[16].

Raportul de concesie poate să se instaleze — tot cu funcţie argumentativă — şi la nivelul altor constituenţi decît verbul:

> ... *te vedea, dar nu-ţi dădea bună ziua oricine ai fi fost* (Marin Preda, *Delirul*, Bucureşti, „Cartea Românească", p. 7),
>
> *— Orice gînd ai, Împărate, şi oricum vei fi sosit,*
> *Cît suntem încă pe pace, eu îţi zic: Bine-ai venit!*
>
> (Eminescu, *Scrisoarea III*).
>
> *Şi, în chaosul uitării, oricum orele alerge,*
> *Ea, din ce în ce mai dragă, ţi-ar cădea pe zi ce merge*
>
> (Eminescu, *Scrisoarea V*).

În aceste exemple, crearea unor noi clase argumentative (cu considerabilă valoare expresivă) nu violează implicaţiile „absolute"; rolul conectivelor este de a evidenţia un punct de vedere ignorat pînă în momentul vorbirii sau mai puţin vizibil, tip de strategie argumentativă care uzează de concesie ca de un mecanism retoric urmînd să atragă atenţia asupra părţii de frază care interesează (numele predicativ, circumstanţele modale, locale etc.). Tehnica folosită este tot una de „ruptură", cu ajutorul unor instrumente ale cantităţii, calităţii etc., nuanţate faţă de gradul lor absolut. Folosind atît pentru convingere, cît şi pentru influenţare, acest tip de construcţii, plasîndu-şi implicaţiile la mai multe nivele, dificil de reconstituit, pot să ajungă la un grad maxim de nedeterminare:

> *Oricît, lele Chiriţa, îi boier. Morţiş o ţin*

(Georgeta Mircea Cancicov, *Îndrăgostitele*, Bucureşti, „Minerva", 1975, p. 233), la care argumentaţia prin instrumentul concesiv semnifică, de fapt, lipsa argumentelor demne de reţinut.

Atunci cînd ideea de concesie vizează alţi constituenţi frastici decît verbul, presupoziţia devine (mai mult decît în cazul concesivei incidente verbului) un act ilocutoriu[17], rezultat al fermităţii cu care se impune o anumită concluzie. Sîntem în prezenţa unui act particular de vorbire[18], a unui proces special, atît de codare, cît şi de decodare: înlănţuirea discursivă se face plecînd de la ceea ce este dat, şi nu de la ceea ce este presupus, spre deosebire de enunţurile cu *deşi*, *dacă*, în care argumentaţia se realizează prin transgresarea implicitului. Înţelegînd, în toate cazurile, prin presupoziţiile unui enunț, indicațiile pe care el le aduce, dar care sînt plasate în afara liniei argumentative a discursului[19], observăm cum, pentru cazul în care concesia este incidentă unor circumstanțe sau altor părți de propoziție cu excepția verbului, presupoziția apare la nivelul frazei, căpătînd mărci proprii (*oricine, orice, oricît* etc.). La nivelul enunțului (cazul incidenței concesiei față de verb), presupoziția apare ca o tactică argumentativă a interlocutorilor ; ea se referă la modul în care ei pretind să-și impună unul altuia un anumit mod de a continua dialogul[20]. În momentul în care concesia vizează o anumită parte a propoziției, situația dialogică, condiționînd de asemenea caracterul concesiv al ansamblului, este mai vagă, cu mai multe posibilități de mobilitate referențială.

---

[16] Cele două procedee pot să apară şi reunite — *şi dacă* —, pentru obţinerea unui efect unic, cu diferenţe de nuanţă faţă de fiecare dintre conectivele care intră în combinaţie. Explicaţia este şi etimologică, chiar în privinţa instrumentului „tip" de exprimare a concesiei, *deşi* (cf. Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, „Junimea", 1980, p. 417.

[17] J. R. Searle precizează (*Les actes de langage*, Paris, Hermann, 1972, p. 88): „Dans le cas des actes illocutionnaires nous parvenons à réaliser ce que nous voulons en amenant notre interlocuteur à reconnaître ce que nous cherchons à faire".

[18] Pentru acelaşi autor (*op. cit.*, p. 52 ş.u.), actele propoziţionale nu apar niciodată singure, ci în cadrul unui act ilocuţionar.

Tipurile de conective semnalate (*deși, și, dacă, oricine, oricînd* etc.) îndeplinesc simultan funcția de operatori interpropoziționali și de operatori argumentativi, dominînd, în mod indirect, și conținutul semantic al frazelor pe care le structurează. Cu ajutorul lor, pot fi puse în evidență eforturile pe care autorul mesajului și destinatarul său le fac în vederea unui scop comun (mai precis sau mai vag) și atestă faptul că fiecare dintre interlocutori este dominat de discursul în care se inserează propria sa intervenție. Dincolo de nuanțările individuale, enunțurile concesive trimit la atitudinea unui agent față de o anumită acțiune, fapt etc., ierarhiei interlocutorilor corespunzîndu-i distincția dintre *a convinge* și *a influența*; cele două componente ale unui asemenea enunț — aparținînd atît coordonării, cît și subordonării sintactice — nu se află într-o corelație constantă, nu constituie termenii unei reguli : prin negarea elementului normativ, deontic, implicit într-un enunț concesiv, se ajunge la formularea unei noi norme de acțiune. În ansamblul lor, aceste enunțuri constituie argumente pentru o concluzie exterioară discursului propriu-zis (ea fiind, cel mai adesea în raport cu unul din argumentele explicite și impusă în acest sens prin chiar celălalt argument) ; acreditarea acestei concluzii se produce în interiorul unei situații discursive unice, ale cărei diversificări formale nu fac decît să reflecte adaptarea strategiei la constrîngerile canalului de comunicare (în acest sens, termenii de dialog, *in absentia* și *in praesentia* privesc în primul rînd forța de *convingere/influențare*).

CONVAINCRE/INFLUENCER — ASPECTS DIALOGIQUES DU DISCOURS

RÉSUMÉ

L'on analyse, à l'aide des instruments d' investigation offerts par la théorie de l'argumentation, un corpus d'énoncés concessifs tirés de romans, vers, traités scientifiques, articles de presse.

---

[19] Pentru noțiunea de „presupoziție", spre deosebire de cea de „implicație", cf. O. Ducrot, *La preuve et le dire*, p. 30 ș.u.

[20] J.-B. Grize, *Logique et organization du discours*, în *Modèles logiques et niveaux d'analyse linguistique*, Metz, 1976, consideră că sînt discursuri „dialogice" acelea care, adaptîndu-se obiectului lor, țin seama, în aceeași măsură, și de destinatar. Acesta din urmă este conceput ca un alt vorbitor, virtual, dar permanent susceptibil de replică, ținînd seama de faptul că orice discurs este emis într-o anumită situație determinată și că schemasa trebuie concepută în funcție de două coordonate : ansamblul de activități logico-discursive ale unui individ și rezultatul ca atare.

Suivant le type de raissonnement logique, le sémantisme et la forme des énoncés, l'on degage trois types argumentatifs qui agissent aussi bien au niveau phrastique qu'à celui transphrastique :

— le type qu'on peut subordonner au verbe „convaincre", comprenant les énoncés structurés en roumain par *deşi, totuşi* ; ils ont pour mécanisme logique fondamental la réunion des contraires et pour terrain de manifestation, le dialogue „in absentia" ;

— les énoncés structurés par *şi* agissant conformément au même schéma logique mais visant surtout à émouvoir, au cadre de ce qu'on peut nommer „le dialogue in praesentia" ;

— le dernier type considéré, celui des énoncés structurés par *dacă*, obéissant à un schéma logique différent, la dissociation d'une même sphère sémantique, dans le but d'„influencer" le destinataire.

Dans leur ensemble, ces énoncés constituent des arguments pour une conclusion extérieure au discours proprement-dit ; cette conclusion est imposée à l'intérieur d'une situation discursive unique dont les diverses manifestations reflètent l'adaptation de la stratégie discursive aux contraintes de la communication.

Facultatea de Filologie
Iaşi, Calea 23 August, nr. 11

FONETICĂ ŞI DIALECTOLOGIE

DIFERENŢIEREA DIALECTALĂ A SLAVEI PRIMITIVE[1]

DE

G. IVĂNESCU

§1. *Istoricul chestiunii.* Astăzi nu ne mai imaginăm perfect unitare teritorial limbile pe care le reconstituim prin metoda comparativ-istorică, aşa cum se credea în veacul trecut, pînă la J. Schmidt, care a combătut cel dintîi ideea unităţii perfecte a limbilor reconstituite. Bopp încă nu ajunsese să reconstituie limba indoeuropeană primitivă, dar, probabil, el şi-o închipuia perfect unitară. Schleicher a păşit cel dintîi la reconstituirea limbii indoeuropene primitive, lucru care i se părea obligatoriu, dată fiind concepţia şi metoda urmată de el, — limbile sufăr schimbări fonetice care se formulează în legi fonetice —, dar acest învăţat a fost indus în eroare de faptul că metoda comparată ducea foarte adesea, din punct de vedere fonetic, la reconstituirea unei stări de limbă identice pentru toate limbile indoeuropene, şi a admis unitatea limbii de bază, apoi desfacerea ei în mai multe ramuri, care s-au dezvoltat cu vremea în limbi deosebite sau s-au desfăcut în alte ramuri. J. Schmidt releva că faptele comparate ne obligă să admitem adesea, în limba primitivă, şi variaţii dialectale, deci dialecte. Aplicînd mai strict metoda comparativă, neogramaticii au continuat însă a reconstitui o gramatică în genere perfect unitară a limbii primitive indoeuropene şi a limbilor ca slava primitivă, germanica primitivă, celtica primitivă, mai ales din punct de vedere fonetic. Faptul îşi avea explicarea în aceea că, prin metoda comparativ-istorică, învăţaţii urcau pînă la o fază mai veche de dezvoltare a limbii primitive, în care exista o unitate perfectă sau aproape perfectă din punct de vedere fonetic, anterioară diferenţierii dialectale a limbii reconstituite. Aceasta făcea mereu să se uite că limba primitivă avusese dialecte şi că trebuia să se încerce a stabili care au fost acele dialecte. De altfel, cine reconstituie indoeuropeana primitivă sau slava primitivă etc. ajunge şi astăzi la acea unitate perfectă sau aproape perfectă a limbii, din punct de vedere fonetic şi, în unele privinţe, şi morfologic. Totuşi, începînd cu Meillet, care a consacrat dialectelor indoeuropene primitive o lucrare specială, problema dialectelor limbii primitive s-a pus mai acut. Putem spune că, în această privinţă,

---

[1] Prezentul articol reia, cu înlăturarea erorilor, cele spuse de mine în articolul *Repartiţia geografică a neamurilor slave în patria lor primitivă*, publicat în „Studii şi cercetări istorice" Iaşi, XIX, 1946, p. 18 — 25.

Meillet era pe urmele lui J. Schmidt, ale cărui idei i-au influenţat de altfel pe mulţi lingvişti din epoca neogramaticilor şi de după aceea.

Dar slavistica şi-a avut în parte o evoluţie independentă de aceea a indoeuropeisticii, căci ea s-a constituit în parte independent şi şi-a pus problemele ei proprii. În general, înainte de a se reconstitui limba slavă primitivă veridic de către neogramatici, s-a admis existenţa dialectelor în slava primitivă. Astfel, Miklosich, care a scris cel dintîi o gramatică comparată a limbilor slave, — dar studii de istoria limbilor slave s-au scris şi mai înainte, de exemplu de către Vostokov —, a admis existenţa unor diferenţe dialectale în slava primitivă (ba este chiar de adăugat că el relua teoria lui B. Kopitar, de la începutul veacului al XIX-lea). Astfel, pentru el, slovenii, în care cuprindea şi pe vorbitorii limbii slave vechi bisericeşti (aceasta ar trebui numită limba slavă veche literară), vorbeau, în momentul migraţiei spre Peninsula Balcanică, în secolele al VI-lea şi al VII-lea, alt dialect decît sîrbo-croaţii. Miklosich ar fi trebuit să dovedească că faptele lingvistice la care se referea, — de exemplu denazalizarea vocalelor nazale —, urcau într-adevăr pînă la acea epocă, adică pînă la sfîrşitul epocii slave primitive; dar n-o făcea. După aceea, Jagić, în diverse articole, va susţine o concepţie deosebită. Dar, înainte de a trece la concepţia acestui învăţat, avem de vorbit despre alte încercări de soluţionare a problemei dialectelor slavei primitive. Căci problema a fost, într-un fel, tratată şi înainte de această dată, numai că indirect, în cadrul altei probleme, care o implică şi pe ea.

Încă de la începutul secolului al XIX-lea, adică de la începuturile slavisticii ca ştiinţă comparativ-istorică, s-a încercat o clasificare a limbilor slave după particularităţile lor cele mai vechi, deci o clasificare a limbilor slave pe baza unor criterii genetice, sau, pentru a ne exprima altfel, s-a făcut încercarea de a se vedea raporturile de înrudire a limbilor slave. Prima încercare a fost făcută de Josef Dobrovský în *Slavín*, 1806, şi în *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, 1822. Luînd drept criteriu zece cazuri de dezvoltare divergentă a limbilor slave (mai toate din domeniul foneticii şi morfologiei), care au fost după aceea invocate mereu de alţi lingvişti, el a împărţit limbile slave în două grupe: limbile slave de est, la care cuprindea rusa, bulgara, sîrba şi slovena, şi limbile slave de vest, la care cuprindea polona, ceha şi slovaca (de fapt bulgara nu era pomenită în mod expres; dar această limbă era cuprinsă împreună cu sîrba sub denumirea de *sîrbească*). Clasificarea lui Dobrovský a fost adoptată de Vostokov, de Šafařík şi de A. Schleicher. Acesta din urmă, plecînd de la asemenea clasificări de pe vremea sa, a susţinut că limbile se formează ca ramurile unui arbore şi a teoretizat pentru întreaga familie lingvistică indoeuropeană ceea ce se teoretizase deja despre grupuri lingvistice ca cel slav. Dar, înainte de Schleicher, etnograful ucrainean Maksimovič (vezi Jagić, în „Archiv für slavische Philologie", XX, p. 17–18), a susţinut în două lucrări, una din 1838 şi alta din 1845, o împărţire trihotomică a limbilor slave: ramura estică, alcătuită din rusă, ucraineană şi belorusă, ramura sud-vestică, alcătuită din bulgară, sîrbocroată şi slovenă, şi ramura nord-vestică, alcătuită din polonă, cehă, slovacă etc. Această împărţire, cu schimbări de terminologie, a fost acceptată de mulţi lingvişti şi istorici, începînd din epoca neogramaticilor şi pînă azi. Cei care o fac pleacă de la faptul că soarta grupelor fonetice *(t)ert*, *(t)elt* şi *(t) ort*, *(t) olt* (în care *t* ţine locul oricărei consonante) este deosebită în rusă faţă de grupul sud-estic şi cel sud-vestic. Trebuie să spunem că, înainte de Maksimovič, o clasificare tripartită făcuse şi Palacký, *Geschichte Böhmens*, I, p. 75 (vezi Jagic în „Archiv fur slavische Philologie“, XX, p. 16—17), dar în alt sens decît etnograful ucrainean. El distingea anume: 1. Un grup estic, alcătuit din rusă şi bulgară; 2. altul sud-vestic, alcătuit din sîrbocroată şi slovenă (numite *ilirică*), şi 3. altul nord-vestic sau „lehit“, alcătuit din cehă, slovacă, polonă etc.

O altă clasificare a limbilor slave găsim la Hasdeu, *Strat şi substrat, Genealogia popoarelor balcanice*, în *Etymologicum Magnum*, III, p. V–XXXVII, care a plecat de la alte fapte decît cele invocate pînă la dînsul, şi a admis tot trei grupuri, dar a repartizat altfel limbile slave decît Maksimovič şi cei ce l-au urmat pe acesta: 1. limbile slave de est: rusa, ucraineana, belorusa; 2. limbile slave de vest: ceha, slovaca şi sîrbocroata; 3. limbile slave centrale: polona şi bulgara.

Asemenea clasificări ale limbilor slave nu ţinteau deloc să rezolve problema diferenţierii dialectale a limbii slave primitive, mai ales că autorii lor nici nu vedeau că a existat o diferenţiere dialectală a acestei limbi. Ei îşi imaginau limba slavă primitivă ca foarte unitară, iar după această fază unitară, ei admiteau un proces de desfacere în limbile slave de azi. Dar, în acest proces de desfacere, ei admiteau o fază intermediară, caracterizată prin desfacerea numai în două sau în trei ramuri fundamentale a limbii primitive, fapt care şi permite, după aceşti învăţaţi, clasificarea dihotomică sau trihotomică a actualelor limbi slave. Aşadar aceste teorii excludeau ideea că limba slavă primitivă a avut dialecte, afară numai dacă nu se admitea că desfacerea în ramuri a limbii a avut loc accentuînd desfacerea dialectală din limba primitivă, pe care o continua. Noi ar trebui să spunem că această concepţie nu este în fond complet deosebită de cea care admite dialecte în slava primitivă: faza care a urmat imediat fazei „perfect“ unitare a fost de fapt tot un fel de slavă primitivă, numai că diferenţiată dialectal, chiar dacă învăţaţii care au distins-o n-au recunoscut lucrul acesta. Cei care au încercat o clasificare a limbilor slave au tratat deci, fără să-şi dea seama, tot problema noastră, numai că sub alt nume.

J. Schmidt a susţinut, în *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, 1872, că nu este posibilă o clasificare a limbilor indoeuropene, lăsînd să se înţeleagă că nu este posibilă o clasificare a limbilor nici în cadrul grupelor germanice, slave, romanice etc. Noua concepţie stă, desigur, în legătură cu progresul dialectologiei, care a fost recunoscută ca disciplină lingvistică abia pe la 1850—1870. Concepţia lui Schmidt se poate considera ca o îmbinare a concepţiilor pe care le impunea dialectologia, cu cele pe care le impunea metoda comparativă-istorică. Dăm aici cîteva din citatele esenţiale din lucrarea pomenită.

P. 16: „Es bleibt also keine wal, wir müssen anerkennen, dass das lituslawische einerseits untrennbar mit dem deutschen, andererseits ebenso untrennbar mit dem arischen verkettet ist. Die europäischen deutschen und arischen charakterzüge durchdringen einander so vollständig, dass eine ganze reihe von erscheinungen nur durch ir organisches zusammenwirken hervorgerufen ist, und dass es worte gibt, deren form weder ganz europäisch noch ganz arisch ist und nur als ergebniss diser beiden einander durchkreuzenden strömungen begreiflich wird“ [2].

P. 17—18 : „Man mag sich also drehen und wenden wie man will, so lange man an der anschauung fest hält, dass die in historischer zeit erscheinenden sprachen durch merfache gabelungen aus der ursprache hervorgegangen seien, d.h. so lange man einen stammbaum der indogermanischen sprachen annimmt, wird man nie dazu gelangen alle die hier in frage stehenden tatsachen wissenschaftlich zu erklären. Der ganze charakter des slawolettischen bleibt unter diser voraussetzung unbegreiflich. Verständlich wird er nur, wenn wir anerkennen, dass das slawolettische weder vom arischen noch vom deutschen losgerissen werden kann, sondern die organische vermittelung beider ist. Dise anerkenntniss nötigt uns die grammatik ab, zu ir zwingt uns auch der sprachschatz“ [3].

Pag. 26 : „Überall sehen wir continuierliche übergänge aus einer sprache in die andere, und es lässt sich nicht verkennen, dass die indogermanischen sprachen im ganzen und grossen desto mer an ursprünglichkeit eingebüsst haben, je weiter sie nach westen vorgerückt sind, und je zwei aeinander grenzende sprachen immer gewisse nur inen gemeinsame charakterzüge zeigen[4].“

P. 27—28 : „Wollen wir nun die verwantschaftsverhältnisse der indogermanischen sprachen in einem bilde darstellen, welches die entstehung irer verschidenheiten veranschaulicht, so müssen wir die idee des stammbaumes gänzlich aufgeben. Ich möchte an seine stelle das bild der wellen setzen, welche sich in concentrischen mit der entfernung vom mittelpunkte immer schwächer werdenden ringen ausbreitet. Dass unser sprachgebiet keinen kreis bildet, sondern höchstens einen kreissector, dass die ursprünglichste sprache nicht im mittelpunkte, sondern an dem einen ende des gebietes ligt, tut nichts zur sache. Mir scheint auch das bild einer schiefen vom sanskrit zum keltischen in ununterbrochener linie geneigten ebene nicht unpassend. Sprachgrenzen innerhalb dises gebietes gab es ursprünglich nicht, zwei von einander beliebig weit entfernte dialekte des selben A und X waren durch continuierliche varietäten B, C, D, u.s.w. mit einander vermittelt. Die entstehung der sprachgrenzen oder , um im bilde zu bleiben, die umwandelung der schiefen ebene in eine treppe, stelle ich mir so vor, dass ein geschlecht oder ein stamm, welcher z.b. die varietät F sprach, durch politische, religiöse, sociale oder sonstige verhältnisse ein übergewicht über seine nächste umgebung gewann. Dadurch wurden die zunächst ligenden sprachvarietäten G, H, I, K nach der einem, E, D, C nach der anderen seite hin von F unterdrückt und durch F ersetzt. Nachdem dies geschehen war, grenzte F auf der einen seite unmittelbar an B, auf der anderen unmittelbar an L, die mit beiden vermittelnden varietäten waren auf gleiches niveau mit F auf der einen seite gehoben, auf der anderen herabgedrückt"[5].

---

[2] „Nu rămîne însă nici o alternativă, trebuie să recunoaştem că lituslava este pe de o parte inseparabil legată cu german[ic]a, că pe de alta este tot aşa de inseparabil legată cu arica. Trăsăturile caracterisitice german[ic]e şi arice se întrepătrund atît de perfect, încît trebuie să admitem că o serie întreagă de fenomene sînt provocate numai prin comuna acţiune organică a celor două domenii lingvistice şi că sînt cuvinte a căror formă nu este nici numai europeană, nici numai arică şi nu se poate concepe decît ca un rezultat al celor două curente ce se întretaie“.

[3] „Ne putem astfel mişca cum vrem, atîta vreme cît rămînem la ideea că limbile care apar în epoca istorică s-au născut prin dezmembrări [= bifurcări şi trifurcări] multiple din limba primitivă, adică atîta vreme cît admitem un arbore genealogic al limbilor indoeuropene, nu vom ajunge niciodată să lămurim ştiinţific problemele de care este vorba aici. Întregul caracter al slavoletei rămîne de neînţeles pe baza acestor presupuneri. El devine de înţeles numai cînd recunoaştem că slavoleta nu poate fi desfăcută nici de arică, nici de german[ic]ă, ci este mijlocirea (Vermittelung) organică a amîndurora. La recunoaşterea acestui fapt ne constrînge atît gramatica, cît şi tezaurul lexical“.

[4] „Noi vedem pretutindeni treceri treptate de la o limbă la alta şi astfel nu se poate ignora că limbile indoeuropene în totalitatea lor au pierdut cu atît mai mult din caracterul lor originar, cu cît ele sînt situate mai spre vest şi dacă două limbi care se invecinează (mărginesc) una cu alta, prezintă mereu nişte trăsături caracteristice comune lor.“

Plecînd de la această concepţie, J. Schmidt a susţinut, în *Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus*, Bd. 2, 1875, că nu e posibilă o clasificare a limbilor slave, că de exemplu *dl* şi *tl*, care dispar în limbile slave de sud, se regăsesc totuşi în unele dialecte slovene, care astfel merg cu ceha, şi că grupele *(t)ert*, *(t)elt*, *(t)ort*, *(t)olt* au în cehă şi slovacă acelaşi tratament ca şi în limbile slave de sud, nu ca în celelalte limbi slave de vest. El înţelege că aceasta ne obligă să admitem că a existat o întrepătrundere a ariilor fenomenelor deja în epoca slavă primitivă, că deci diferenţierea dialectală a început în slava primitivă, cum admisese acest învăţat cu privire la indoeuropeana primitivă. După dînsul, atît dispoziţia spaţială a dialectelor slave primitive, cît şi cea a dialectelor indoeuropene primitive, s-a păstrat şi după migrarea indoeuropeană şi slavă[6].

Pe drept remarcă R. Trautmann, *Die slavischen Völker und Sprachen*, Leipzig, 1948, p. 19, că această concepţie nu corespundea total realităţilor şi că avea nevoie de o completare, pe care a făcut-o Leskien. Acesta, în *Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, a arătat cel dintîi că teoria valurilor este valabilă numai în cazul dezvoltării normale a desfacerii dialectale. Cînd însă dialectele unei limbi sînt separate unele da altele prin migraţii, prin interpunerea altui popor, etc. se întrerupe legătura între dialectele aceleiași limbi și nu mai e posibilă decît parțial o expansiune în valuri a fenomenelor lingvistice. Trautmann nu relevă însă că, de fapt, Leskien unea teoria lui Schleicher cu aceea a lui Schmidt; se permitea astfel să se vorbească din nou de ramuri, menținînd teoria valurilor în cadre mai limitate decît la Schmidt.

---

[5] „Dacă vrem să ne imaginăm raporturile de înrudire ale limbilor indoeuropene într-un tablou care să facă inteligibilă apariţia deosebirilor dintre ele, trebuie să renunţăm total la imaginea arborelui genealogic. În locul ei eu aş pune imaginea valurilor, care se răspîndeşte în inele din ce în ce mai slabe de la punctul central. Că domeniul nostru lingvistic nu formează un cerc, ci numai un sector de cerc, că limba cea mai asemănătoare celei originare nu se găseşte la mijloc, ci la sfîrşitul domeniului, nu are importanţă. Mie nu mi se pare potrivit nici tabloul unei suprafeţe plane oblice de la sanscrită pînă la celtică într-o linie neîntreruptă. La început nu existau graniţe lingvistice în interiorul acestui domeniu; două dialecte oarecare îndepărtate unul de altul, A şi X, aveau între ele varietăţile cu trecere continuă B, C, D etc. Naşterea graniţelor lingvistice, sau, pentru a ne exprima intuitiv, transformarea planului oblic într-o scară, eu mi-o înfăţişez în felul că un popor sau un trib care de exemplu vorbea varietatea F, a cîştigat o preponderenţă, asupra vecinilor săi imediaţi, datorită unor situaţii politice, religioase, sociale sau de alt fel. Prin aceasta varietăţile de grai G, H, I, K pe de o parte, E, D, C pe de alta, au fost înăbuşite şi apoi înlocuite cu F. După ce s-au petrecut acestea, F se învecina direct pe de o parte cu G, pe de alta cu I, care erau la acelaşi nivel cu cele două varietăţi intermediare pe de o parte înălţate, pe de alta scoborîte".

[6] J. Schmidt, *op. cit.*, II, 182, citat de Jagić, p. 21: „Mag man einen Stammbaum entwerfen, wie man wil, die speziellen Uerbereinstimmungen des Slovenischen mit den westslav. Sprachen, des Čechischen und Polabischen mit dem sudslavischen, des Polabischen sowohl mit dem Polnischen, des Sorbischen sowohl mit dem Polnischen als mit den Čechischen vermag er nicht gleichmässig zu erklären". („Poţi schiţa un arbore genealogic cum vrei; corespondenţele speciale ale slovenei cu limbile slave de vest, ceha şi polaba, ale cehei şi polabei cu limbile slave de sud, ale polabei cu polona, ale sorabei atît cu polona, cît şi cu ceha, arborele nu le poate lămuri".

V. Jagić a urmat în totul pe J. Schmidt. După ce, în „Archiv für slavische Philologie“, VI (1882), p. 148–149, XVII (1695), p. 47–87 și XIX (1897), p. 272–278, el a tratat problema în discuție parțial, el a reluat-o în întregul ei în XX (1898), p. 13–48. La p. 22–23, el respinge punctul de vedere al lui Leskien, că migrațiile și interpunerile unor neamuri străine ar fi avut importanță în cazul dezvoltării limbilor slave. Jagić a susținut că populațiile slave și-au menținut, după migrarea lor în teritoriile pe care le ocupă astăzi, aceeași poziție relativă unele față de altele, pe care o aveau și în patria lor primitivă, că deci tabloul geografic pe care îl prezintă astăzi popoarele slave a fost în mic același și pe vremea cînd slavii alcătuiau un singur popor (*rev. cit.*, VI, p. 148–149, XVII, p. 71–72, și XX, p. 22–23). După dînsul (XX, p. 22), pînă în prima jumătate a secolului al X-lea, probabil nu erau deloc români la nordul Dunării sau aceștia ocupau un teritoriu mic, „care nu poate fi determinat“, așa că, pînă în acea vreme, slavii de la sud de Dunăre aveau încă legături cu cei din nordul Dunării și al Carpaților.

Același punct de vedere îl reprezintă și Stefan Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin und Leipzig, 1929, p. 6: „Mehr als volle hundert Jahre werden bereits Klassifikationen dieser [slavischen] Sprachen geboten und je mehr man sich in das Problem vertieft, desto tiefer wird auch die Überzeugung, dass eine gute, in jeder Beziehung befriedigende Klassifikation der slav. Sprachen nicht existiert, ja nicht existieren kann“ [7]. P. 10:

„Um von der Relativität der Begriffe Sprache und Dialekt nicht zu sprechen, muss besonders betonnt werden, dass die Grenzen der verschiedenen Sprach- und Dialekterscheinungen niemals zusammenfallen, dass jede Sprachkarte eine Unmenge sich kreurzender Isophonen, Isotonen, Isomorphen, Isolexen und Isosyntaxen aufweist und dass man auf Grund der zahllosen Isoglossen auch eine unendliche Zahl von Klassifikationen vornehmem dürfte. Die vielen Kreuzungen der Isoglossen führen uns zur Erkenntnis dass sich in jeder Sprache genung Eigenschaften vorfinden, die in anderen, nahen und entfernten Sprachen und Dialekten wieder angetroffen werden... Jede Sprache ist in gewissem Sinne ein Mischdialekt oder ein Übergangsdialekt zu einer anderen Sprache. Die Sprachforscher sind also verpflichtet, die zahlreichen Misch- und Übergangs-Sprachzüge genau zu beobachten und zu verzeichnen. Diese Konstatierungen sollten künftig hin an die Stelle der verschiedensten Klassifikationen, auf slavischen Gebiet an die Stelle der berüchtigten Bi und Tripartitionen treten“ [8].

---

[7] „De mai bine o sută de ani se fac clasificări ale acestor limbi [slave] și, cu cît se aprofundează problema, cu atît mai mult se întărește convingerea că o clasificare bună a limbilor slave, care se ne satisfacă sub orice raport, nu există, ba chiar nici nu poate exista“.

[8] „Pentru a nu vorbi de relativitatea conceptelor limbă și dialect, trebuie să insistăm în special asupra faptului că granițele diferitelor fenomene lingvistice și dialectale nu coincid niciodată, că fiecare hartă lingvistică arată o mulțime de izofone, izotone, izomorfe, izolexe și izosintaxe și că pe baza numeroaselor izoglose, este posibil un infinit număr de clasificări. Multele încrucișări ne duc la concluzia că în fiecare limbă se găsesc destule particularități

P.7. : „In diesen Buche wird auf eine Klassifikation der slav. Sprachen verzichtet, so wie V. Jagić nach gründlicher Analyse aller Slavinen erkannte, dass sich die slavischen Sprachen nicht klassifizieren lassen. Wollte einst Baudouin nichts von Übergangsdialekten wissen, so wurden schliesslich beide Gelehrte darin einig : auf slavischen Boden sind überall Übergangsdialekte vorhanden, oder anders gesagt, alle slavische Sprchen und Dialekte sind ein Resultat sich kreuzender Spracherscheinungen“[9].

Concepţia aceasta pare să nu fi fost unanim acceptată. Limbile şi popoarele slave au fost clasificate mereu de unii lingvişti şi istorici şi sînt clasificate şi astăzi, şi e interesant că unii dintre aceşti învăţaţi, de exemplu L. Niederle, invocă în sprijinul lor tot pe Jagić. S-au distins şi se disting încă următoarele trei grupuri de dialecte în limba cea mai veche a slavilor şi prin urmare şi următoarele trei mari ramuri ale poporului slav primitiv : 1. grupul din care s-a dezvoltat rusa, ucraineana şi belorusa ; 2. grupul din care s-au dezvoltat limbile slave meridionale, adică bulgara, sîrbo-croata şi slovena, şi 3. grupul din care s-au dezvoltat limbile slave occidentale, adică poloneza, ceha, slovaca, soraba sau luzaciana, polaba şi caşuba. Cele cîteva fenomene comune fiecăruia din aceste grupuri fac să se vorbească din nou de ramuri în interiorul limbilor şi popoarelor slave. Avem deci o îmbinare a celor două puncte de vedere : cel al lui Schmidt şi cel al lui Schleicher, chiar dacă nu s-a recunoscut aceasta de către cei care au realizat sinteza. L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, p. 40—41, a încercat chiar să stabilească teritoriile pe care cele trei grupuri le ocupau în patria primitivă a slavilor, aşezată de el între Vistula, Pripet, Nipru şi Carpaţii nordici. Trebuie însă să spunem că învăţaţii s-au mulţumit cu teoria că repartiţia geografică a limbilor slave din mileniul nostru o reproduce pe aceea a dialectelor slave din patria primitivă a slavilor, că deci migraţiile slave au avut loc radial, menţinînd şi după migrare poziţiile reciproce iniţiale, adică vecinătăţile de atunci.

Este de mirare că atît Meillet, *Le slave commun*, cît şi Mikkola, *Urslavische Grammatik*, nu pun problema dialectelor slave primitive, ceea ce înseamnă că ei nu văd în aceasta o problemă sau că nu văd o problemă solubilă. Meillet discută, în schimb (ediţia a doua, p. 2—3), problema timpului în care am avut limbi slave „distincte şi separate“ şi fixează aceasta în secolele al VII-lea — al VIII-lea după Hristos, pentru ca la p. 3 să pună problema clasificării limbilor slave, pe care se pare că o reduce la aceea a clasificării dialectelor slave primitive. El spune :

„Le classement des langues slaves en dialectes ressortira de l'exposé qui va suivre. Il y a trois groupes. Le groupe occidental : tchèque, sorabe, polabe et polonais, est net et se reconnaît à toute une série de particularités

---

care se întîlnesc şi în alte limbi sau dialecte, apropiate sau îndepărtate... Orice limbă este, într-un anumit sens, un dialect mixt sau un dialect de tranziţie către o altă limbă. Lingviştii au aşadar datoria de a observa şi nota exact numeroasele trăsături lingvistice mixte sau de tranziţie. Aceste trăsături trebuie de azi înainte să ia locul diferitelor clasificări, în cazul domeniului slav, locul rău famatelor clasificări bipartite şi tripartite“.

[9] „În această carte se renunţă la o clasificare a limbilor slave aşa cum a înţeles-o V. Jagić, după o analiză temeinică a tuturor spaţiilor slave, în sensul că limbile slave nu se lasă clasificate. Dacă Baudouin de Courtenay n-a voit odinioară să ştie nimic despre dialectele de tranziţie, totuşi amîndoi învăţaţii se unesc în afirmarea că pe pămîntul slav se întîlnesc mereu dialecte de tranziţie sau, cu alte cuvinte, că toate limbile şi dialectele slave sînt rezultatul unor fenomene lingvistice de încrucişare“.

communes. Le grand et le petit russe forment une unité plus nette encore et font l'effet de deux formes d'un seul et même dialecte. Les parlers méridionaux dits bulgares, serbo-croates et slovènes, ont en commun peu d'innovations identiques tout à fait caractéristiques, mais se laissent aussi grouper ensemble sans violence[10]".

Meillet ca și alții, care neglijează total problema, se satisface în fond cu clasificarea limbilor slave în cele trei grupuri pomenite, urcînd diferențierea pînă la slava primitivă; dar pe de altă parte el nu ne spune hotărît care fenomene slave urcă pînă în epoca de comunitate. Putem crede că, în general, fenomenele folosite pentru caracterizarea și distingerea grupurilor lingvistice slave sînt socotite de dînsul ca slave primitive. La Meillet găsim totuși exprimată și o mică rezervă asupra clasificării, și anume constatarea de mare importanță că grupul limbillor meridionale posedă „puține inovații identice cu totul caracteristice".

Imediat după aceea problema a fost pusă de T. Lehr-Spławinski, *O dialektach prasłowiańskich* (*Sborník prací I sjezdu slovanských filologů*, Praga, 1931) și de N. van Wijk, *Les langues slaves. De l'unité à la pluralité*, (Paris, 1937), care reiau teoria lui Maksimovič, socotind valabilă clasificarea și pentru dialectele slave primitive. Pentru literatura mai nouă trimitem la articolul lui T. Lehr-Spławinski, *Probklem ugrupowania jezyków słowiańskich* (*Biuletyn polskiego towarzystwa jezykoznawczego*, XIV, 1955, p. 112—121). Ce s-a adus nou în acest timp este încercarea de a lega grupurile dialectale ale slavei primitive de civilizații preistorice, constatate pe teritoriul slav primitiv. Alți învățați care au acceptat clasificarea lui Maksimović nu ne spun dacă o consideră corespunzătoare realității sau nu. Se pare că ei o acceptă, cum spune Trautmann, *op. cit.*, p. 20, mai mult ca o clasificare comodă, decît ca o clasificare perfectă, corespunzînd situației geografice mai degrabă decît celei lingvistice (grupurile (*t*)*elt*, (*t*)*ert*, (*t*)*olt*, (*t*)*ort* au în cehă și slovacă același tratament ca în limbile slave de sud, iar în sorabă același tratament ca în polonă; în ce privește tratamentul lui *tj* și *ktj* înainte de vocale palatale, sîrbocroata și slovena au tratamente speciale față de bulgară). Cu privire la limbile slave de est, putem spune ca Trautmann, *op. cit.*, p. 20:

„Wo heute noch grosse zusammenhängende Sprachgebiete bestehen, vom Bulgarischen bis hin zum Slovenischen, vom Tschechischen oder Slovakischen zum Polnischen und Ostslavischen, da haben sich eine Fülle interessantester Übergänge herausgebildet. Das Kajkavische ist vielfach mit dem Slovenischen und dem sonstigen Serbokroatischen verbunden; innerahalb des Kajkavischen bestehen Varietäten, indem die Nordwestmundarten slovenischer sind als die Südmundarten. Zwischen den serbischen und bulgarischen Mundarten ziehen sich Zonen hin, wo nur behutsame Analyse festzustellen vermag, ob es sich im Grunde um eine bulgarische oder eine serbische Mundart handelt; das Mazedonische zeigt neben seinem Sprachzentrum an den Peripherien das Hinübergleiten zum Bulgarischen und Serbischen. Das Tschechische wiederum kennt Dialekte, die durch das benachbarte Polnische eigenartige Prägung erhalten haben. Auch die Stellung des Weissrussischen ist paradigmatisch : es gibt Spracherscheinungen, die seiner eigensten Geschichte entstammen, solche, die es mit dem Grossrussischen und dem Ukrainischen gemeinsam hat, also sehr alt sind ; Beziehungen zum Ukrainischen heben sich heraus, nicht nur bei richtigen Übergangsmundarten ; das Akanje wieder verbindet das Weissrussische mit dem Südgrossrussischen, und das Dzekanje verbindet es mit dem Polnischen — sowie mit Randmundarten des Litauischen, die es auch kennen. Die Zeit spielt neben dem Raum die immer zu beachtende Rolle. Wir haben in Zukunft besonders nach dem geschichtlichen Hintergrunde von Sprachgrenzen zu fragen[11]".

---

[10] „Clasificarea limbilor slave în dialecte va reieși din ceea ce urmează. Sînt trei grupe: grupul occidental: cehă, sorabă, polabă și polonă, este net și se recunoaște după o serie întreagă de particularități comune: velicorusa și malorusa formează o unitate mai netă încă și dau impresia a două forme ale unuia și același dialect. Graiurile meridionale zise bulgare, sîrbocroate și slovene, au în comun puține inovații identice cu totul caracteristice, dar se lasă se asemeneaa fi grupate fără violență".

De la o vreme, problema clasificării limbilor slave a fost mutată de unii cercetători pe un alt teren, pe acela al tipologiei limbilor slave. Cf. A. V. Isačenko, *Versuch einer Typologie der slavischen Sprachen*, („Linguistica Slovaca", Bratislava I—II, 1939—1940, p. 64—76). Este evident că aceasta înseamnă a pune cum se cuvine problema și că astfel se va ajunge la o adevărată clasificare a limbilor slave, care nu se poate face decît din punctul de vedere al structurii lor, în special actuale, fără nici o considerare a situației de pe vremea cînd ele erau dialecte ale slavei primitive. Dar aceasta ne îndepărtează complet de problema noastră și de aceea nu putem lua aici în considerare asemenea studii.

Spre sfîrșitul epocii dintre cele două războaie mondiale, idei noi au fost aduse de unii cercetători sovietici, dar nu în ce privește materialul de fapte dialectale slave invocate, și nici în ce privește distincțiile dialectale făcute în slava primitivă, ci în ce privește teoria despre dialecte în general. Am arătat în altă parte („Studii și cercetări lingvistice", VIII, 1957, nr. 2, p. 193—206), că Jakubinskij, în *Istorija drevnerusskogo jazyka*, Moscova, 1952 (opera era gata de tipar în 1941), a aplicat pentru prima oară concepțiile lui Engels despre legile dezvoltării și formării dialectelor la limba slavă primitivă; dar el a făcut și unele greșeli, asupra cărora am atras atenția în articolul pomenit. În anii de după 1960 problema dialectelor slave primitive a fost reluată de o serie de noi cercetători din S.U.A. și U.R.S.S., care au discutat metodologia cercetării și au invocat, pe lîngă materialele fonetice și prea puținele fapte morfologice la care se recursese pînă atunci, și materiale lexicale. Concluziile la care au ajuns cercetătorii aceștia sînt cîteodată aceleași ca și mai înainte, altădată contrazic rezultatele vechi, în primul rînd teoria tripartiției dialectelor slave primitive și clasificarea tradițională a limbilor slave. Studiul de față nu ia în discuție literatura științifică de după 1960. Literatura apărută după acest an va fi discutată într-un articol ulterior ; căci literatura mai veche, întemeiată, cum vom vedea, mai ales pe fapte fonetice, pune de fapt în lumină toate aspectele principale ale problemei, iar faptele pe care se bazează vechile teorii, plus altele cîteva, fonetice sau morfologice, neinvocate pînă acum, ne permit să tragem concluzii noi și, credem, definitive cu privire la dialectele slavei primitive. Într-adevăr, nu putem rămîne la considerațiile făcute de Jagić pînă pe la 1900, în problema pe care o discutăm. Desigur, în acea vreme, cînd încă nu se cunoșteau bine dialectele slave de azi, nu se putea vedea tot ce se pot spune ele despre dialectele slave primitive. Jagić lucra mai mult cu limbile literare decît cu dialectele slave, singurele care ar trebui avute în vedere în acest caz. Dar nu aceasta e cauza principală a faptului că teoria sa nu ne mulțumește. Ne putem întreba dacă el a folosit chiar toate faptele de acest fel, care i-ar fi putut sprijini teoria sau ar duce la altă teorie. Concluzia spre care ne îndreaptă chiar faptele invocate de el este întărită de fapte care n-au fost luate în considerare de acest învățat.

---

[11] „Acolo unde astăzi avem încă mari domenii lingvistice continui, de la bulgară pînă la slovenă, de la cehă sau slovacă pînă la polonă și slava de răsărit, s-au format o mulțime de treceri foarte interesante. Graiurile kajkavice sînt legate multiplu de slovenă și de celelalte graiuri sîrbocroate ; în interiorul grupei kajkavice avem varietăți : graiurile de nord-vest sînt mai slovene decît graiurile de sud. Între graiurile sîrbe și cele bulgare sînt zone cu privire la care numai o foarte atentă analiza poate constata dacă avem a face cu un grai bulgar sau cu unul sîrb ; macedonica prezintă, în afara centrului ei lingvistic, la periferii alunecarea spre bulgară și sîrbă. Ceha de asemenea cunoaște dialecte care au primit de la învecinata polonă o întipărire specială. Și poziția belorusei este paradigmatică : în ea sînt fenomene lingvistice care își au originea în propria ei istorie, altele care sînt comune cu velicorusa și ucraineana, așadar sînt foarte vechi ; relații cu ucraineana ies la iveală nu numai la dialectele de tranziție veritabile ; akania unește din nou belorusa cu velikorusa de sud și dzekania o unește cu polona, precum și cu dialecte de graniță ale lituanei, care de asemenea o cunosc. Alături de spațiu, timpul joacă un rol din ce în ce mai însemnat. În viitor va trebui să ne întrebăm în special despre cauzele istorice ale granițelor lingvistice".

Ne propunem să reluăm critic cercetarea problemei și să încercăm a da o soluție și pe baza materialului adunat de noi, încă destul de puțin numeros. Caracterul provizoriu al soluției ține, cum s-a atras deja atenția de către unii cercetători de după 1960, și de faptul că au lipsit și încă lipsesc atlase lingvistice slave, de felul celor alcătuite pentru limbile romanice. Fără cunoașterea dialectelor slave, mai amănunțită decît o avem pînă acum, va fi greu să se dea o soluție definitivă sau convingătoare pentru toată lumea. Credem totuși că materialul invocat de noi permite să întemeiem cum se cuvine o teorie. Înainte însă de a trece la argumentarea noastră, să facem cîteva considerații asupra metodei de lucru.

§2. *Metoda de lucru.* Este evident că unele dintre asemănările și diferențele pe care le prezintă limbile și dialectele slave, unele față de altele, urcă pînă în perioada comunității slave. Acest fapt nu se poate tăgădui și n-a fost tăgăduit de nimeni. Cine vrea să stabilească diferențierea cea mai veche care s-a produs în sînul populațiilor slave, diferențierea care s-a produs în patria primitivă a slavilor, trebuie să apeleze la asemănările și desebirile pe care le prezintă limbile slave din punct de vedere al fenomenelor lingvistice cele mai vechi, al fenomenelor lingvistice slave primitive. Stabilirea cronologiei fenomenelor este deci problema capitală pentru cine vrea să lămurească problema dialectelor slave primitive, este chestiunea cea mai delicată, și toate dificultățile pe care le vom întîlni provin de aici. Nu avem întotdeauna criterii sau mijloace de a stabili cronologia unor fapte fonetice, morfologice, lexicale. În momentul de față, slavistica a ajuns la afirmații categorice cu privire la cronologia unor fenomene fonetice slave. Și de exemplu se susține că denazalizarea vocalelor ѧ și ѫ s-a produs prin secolul al X-lea și al XI-lea, că în aceeași vreme a avut loc și vocalizarea ierurilor intense și dispariția celor neintense etc. Dar cum s-a stabilit asta ? Pentru fenomenele de denazalizare se pleacă de la existența vocalelor nazale în unele texte slave vechi, de la înlăturarea lor în unele texte din secolul al XI-lea, de la faptul că în rusă grupele *on* (sau *un*) și *en* (sau *in*) din elementele străine intrate în secolul al IX-lea sînt tratate ca și ѫ și ѧ slavi primitivi și devin *u* și *ja*, și de la faptul că cuvinte ruse cu sunetele rezultate din ѧ și ѫ, ajunse la cunoștința bizantinilor în secolul al X-lea, apar notate cu vocale denazalizate. Astfel, faptul că vechiul nordic **waringr*, *woeringr*, este redat în rusă prin *varjag* este invocat ca o dovadă că denazalizarea a avut loc după mijlocul secolului al IX-lea. Iar din faptul că la Constantin Porfirogenetul apar ca numiri slave ale pragurilor Niprului Βερουτζη = v. rus Вьроȣчий (v. slav вьрѫштий) și Νεασητ = Неѧсить („pelican") (v. sl. Неѧсыть), fără nazale, deci formele rusești de astăzi, s-a conclus (vezi de exemplu Jakubinskij, *op. cit.*, p. 134) că dispariția nazalității vocalelor nazale în limbile slave de răsărit a avut loc cel mai tîrziu în prima jumătate a secolului al X-lea[12]. Se pune totuși problema dacă niște transformări fonetice s-au putut produce în secolele al X-lea —al XI-lea pe tot teritoriul slav, de la Marea Baltică la Egeea și de la Elba și Adriatica pînă la Marea Neagră și Volga superioară. Nu este oare aceasta ceva de domeniul miracolului ? Numai dacă aceste fenomene s-ar explica prin reacțiunea diverselor substrate, care nu puteau pronunța pe ę și ǫ sau pe ь și ъ, faptul ar apărea mai puțin miraculos. Dar nu se explică în acest caz de ce unele popoare n-au perceput vocalele nazale slave ca vocale urmate de consonante nazale, cum le-au perceput grecii și românii, care au împrumutat asemenea cuvinte slave. Se pare deci că nu substratul a fost cauza denazalizărilor, se pare chiar că slavii încă nu se amestecaseră pînă-n veacul al X-lea prea mult cu autohtonii, ca să-și schimbe limba lor sub influența substratului. Nu cumva trebuie să admitem că în unele regiuni vocalele nazale se denazalizaseră cu mult mai înainte, nu cumva trebuie să admitem că deja în secolele al X-lea — al XI-lea unele dialecte slave aveau vocale nazale, iar altele, vocale denazalizate, unele aveau ieruri vocalizate, iar altele, ieruri slabe dispărute, și că situația aceasta exista deja din epoca migrării slave din secolele al V-lea — al VII-lea, sau imediat după aceea ? Noi am crede că da. De altfel și pînă astăzi s-a mai susținut că asemenea fenomene sînt mai vechi decît secolul al X-lea. Astfel vedea lucrurile Miklosich : el socotea denazalizarea drept ceva specific sîrbocroaților în raport cu slovenii, care ar fi păstrat vocalele nazale. Și astfel vedea lucrurile și Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin, 1929, care socotea protobulgare, adică petrecute în epoca ce a urmat imediat migrațiilor, unele din schimbările fonetice puse de obicei de slaviști în epoca veche bulgară sau chiar mediobulgară (vezi mai jos). Este drept că Jagić, „Archiv", XVII, p. 79, a susținut, pe baza cîtorva nume proprii, că în limba sîrbocroată a existat nazalitate și după migrarea în Peninsula Balcanică. Dar numărul redus al exemplelor cu nazalitate citate de el ne face să admitem că faptul în discuție era restrîns la cîteva puncte ale teritoriului sîrbocroat și să le explicăm prin enclave de slavi care păstraseră nazalitatea, rătăcite în masa sîrbocroată. Nu e sigur că, în secolul al X-lea, existau vocale nazale la bulgari, ruși, sîrbocroați, cehi, slovaci și sorabi, adică la acei slavi care azi au vocale denazalizate în locul vocalelor nazale slave primitive ѧ și ѫ. Slavi care păstraseră nazalitatea se găseau în mod sigur pe vremea aceea în Ungaria (ne-o arată unele elemente slave din limba maghiară și toponimice maghiare de origine slavă ca *Pest* și *Varasd*), în Macedonia (ne-o arată limba lui Chiril și Metodiu și actualele dialecte slave din Macedonia) și, după cum se poate deduce din elementele slave din limbile română și albaneză, au existat și pe valea Moravei și poate chiar a Drinei, locuite în evul mediu de români și de albanezi. De asemenea au existat slavi cu vocale nazale și în regiunea orașului Scopje, unde iarăși existau și români și albanezi. Prefacerea sîrbocroată a lui ѫ în *u* poate fi considerată cu greu un fapt independent de prefacerea identică din cehă, slovacă, sorabă și rusă. Putem admite pentru moment cel puțin că, dacă nu denazalizarea a avut loc într-o epocă foarte veche, prefacerea lui *ǫ* în *u*, *ą*, *ą̆* sau a lui *ę* în *ą̆* au avut loc în epoca de sfîrșit a slavei primitive, cum a admis Mikkola, *Urslavische Grammatik*, I, p. 9—10. Căci ar fi greu să ne imaginăm că *ǫ* s-a transformat în *u* în mod independent pe teritoriul sîrbocroat, ceh, slovac, luzacian și rus. De altfel, trebuie să spunem că faptele pe care le procură textele bizantine sînt contradictorii. Astfel în opera lui Constantin Porfirogenetul întîlnim și Σφενδοσθλάβος cu *en* pentru ѧ, ca numire a cneazului rus Sveatoslav, ceea ce treguie socotit ca o pronunție sudslavă pentru realități lingvistice rusești. Noi înclinăm să credem că și disparițiile și vocalizările ierurilor sînt mai vechi decît se crede de obicei, și anume slave primitive.

---

[12] Ad. Stender-Petersen, *Zur Geschichte des altslavischen *vitęgъ*, „Zeitschrift für slavische Philologie" IV, p. 44—59, susține, împotriva lui Schwarz, ibid. II, p. 104 — 107, că cuvîntul rus *vitjaz* vine din v. nordic *wikingr*. El afirmă, p. 59 — 60, că acest cuvînt a pătruns în limba slavă în secolele al VI-lea — al VII-lea. Și la p. 50, că numai cuvinte ca *varjag* (< **varęgъ*) și *kolbjag* (< **kъlbęgъ*) au pătruns în limba rusă în secolul al IX-lea (cum arată faptul că *g* precedat de ѧ nu s-a palatalizat în *dz*).

Dar dacă în general slaviștii consideră ca foarte tîrzii unele fenomene care sînt măcar în parte slave primitive, unii slaviști au înclinat să considere ca petrecute după secolul al VI-lea fenomene ce de fapt nu sînt slave primitive. Ernst Schwarz, *Zur Chronologie der slavischen Liquiden-Umstellung in den deutsch-slavischen Berührungsgebieten* („Zeitschrift für Slavische Philologie" IV, p. 361—369), ajunge la concluziile : că în sorabă, în secolul al VII-lea nu exista metateza lichidelor (p. 364 ; o arată numele *Dervanus* derivat de la *dervo* „lemn"; așa se numea conducătorul sorabilor, după informația dată de Fredegar), că în vendica de la Marea Baltică ea se produsese la sfîrșitul secolului al VIII-lea, că, judecînd după numele de locuri de pe teritoriul ceh și austriac, pînă în secolul al VII-lea fenomenul n-ar fi avut loc (vezi p. 364—365 ; în secolul al VIII-lea ar fi venit germanii în regiunile respective și ar fi împrumutat unele nume topice de la slavi) și că (p. 363—364) la cehi și moravi fenomenul se întîlnește în prima jumătate a secolului. Pe baza numirilor topice ca *Albona > Labin* etc., a numelor personale ca Αρδάγαστος și Δαργαμηρός, pomenite de Teofilact (vezi p. 367), și a numelor de locuri grecești ca Δαργομέστος (Etolia), Γαρδίτζα, sat în Triphylia, Καρδίτζα, sat în Beoția și Tesalia, ca și a cuvintelor μέρζα, σάλμα și rom. *daltă*, *gard*, el susține că fenomenul s-a produs la slavii de sud după migrarea în Peninsula Balcanică și Austria. Autorul dă dreptate (p. 367) lui Max Vasmer (e vorba probabil de articolul despre metateza lichidelor, din *Symbolae grammaticae in honorem J. Rozwadowski*, II, 1928, p. 153 și urm., mie inaccesibil), care, împotriva lui Šachmatov, „Archiv", 35, p. 51 și urm., a susținut că fenomenele s-au produs mai tîrziu. Iar, la p. 367—368, susține, după Mikkola și Buga, că, la ruși, fenomenul s-a petrecut pînă la mijlocul secolului al IX-lea (cuvintele intrate în limbă după jumătatea secolului al IX-lea nu mai prezintă fenomenul).

Dar dacă Vasmer pare a fi, în articolul pomenit, alături de lingviștii mai vechi, mai tîrziu el a părăsit această poziție, pentru una și mai exagerată decît a lui Schwarz. În interesantul său studiu, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941 („Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften“, Jahrgang 1941, Philosophisch—historische Klasse, nr. 12), Max Vasmer a relevat caracterul foarte „arhaic“ al unora din toponimele de origine slavă din sudul Greciei. Nume ca Γαρδῖκιν (p. 287 și urm.), Σαλμενῖκον (p. 279 și urm., 287 și urm.), Αβαρῖνον (p. 267—279), Μαγούλα (p. 277) etc. (<slav **Gordĭkŭ* [de fapt **Gordĭkĭ*], **Solmĭnĭkŭ*, **Avorĭnŭ*, **Mogyla* etc. au un aspect fonetic mai arhaic declît cel paleoslav (vechi slav bisericesc), adică al limbii fraților Chiril și Metodiu : *or*, *ol* încă n-au trecut în *ra*, *la*, ca în *gradĭcĭ*, *slama* ; *a-* încă n-a devenit *ja-*, ca în *javorŭ* ; *o* încă suna *a*, ca în indoeuropeana primitivă și baltoslavă (căci în lituană avem în acest caz *a*) : **magyla*, **avarĭnŭ* ; a treia palatalizare a consonantelor velare încă nu se realizàse, ca în *gradĭcĭ*, care suna *gordĭkŭ* [devenit **gordĭkĭ*] etc. Concluzia lui Vasmer, pe care a acceptat-o între alții și E. Petrovici, „Dacoromania“, X, p. 234, era următoarea : grecizarea slavilor în aceste regiuni s-a făcut foarte devreme, prin secolul al IX-lea, ba chiar al VIII-lea, înainte ca fenomenele pomenite să se fi petrecut în limba slavilor. Și fiindcă în nordul Greciei (Epir) găsim toponime slave cu un fonetism mai nou, autorul mai concludea (p. 318—319) că slavii de aici s-au deznaționalizat mai tîrziu și au avut timp să sufere fenomenele pomenite. (Trebuie să spunem însă că toponimul *Magula* se întîlnește și în Tesalia ; cf. numele celebrei stațiuni preistorice Otzaki-Magula din Tesalia, săpată în deceniul al șaselea al secolului nostru).

Așadar Vasmer crede că fenomenele despre care este vorba mai sus s-au petrecut în prima jumătate a secolului al IX-lea, că pînă atunci toți slavii aveau încă **a*, nu *o*, *kĭ*, nu *c*, *ar*, *al*, nu *ra*, *la*, *a-*, nu *ja-*, și *u*, nu *y*[13]. Pentru noi, aceste concluzii sînt greșite. Fenomenele în discuție nu s-au putut produce în prima jumătate a secolului al IX-lea ; ele sînt desigur cu mult mai vechi, ele sînt probabil chiar slave primitive, adică anterioare secolelor al VI-lea — al VII-lea, dar nu se produseseră în graiul slavilor care s-au stabilit în Grecia de sud. Toponimele de origine slavă din Grecia de sud ne indică nu o grecizare mai rapidă a slavilor de acolo, ci un dialect slav mai arhaic decît celelalte, mai arhaic chiar în timpul migrației slave. Aspectul mai arhaic al acestor toponime se explică așadar nu prin mai timpuria deznaționalizare a acelor slavi, ci prin caracterul mai arhaic al dialectului slav pomenit. Dialectul slav stabilit în Grecia era, poate, cel mai arhaic dintre toate dialectele slave. Este cu mult mai firesc să admitem aceasta decît o uniformitate lingvistică a tuturor slavilor pe o arie foarte mare și schimbarea limbii în același timp pe toată această întindere. Dialectul la care ne referim a împrumutat limbii grecești și cuvinte ca μέρζα și σάλμα, invocate de Schwarz[14]. Dar celelalte dialecte slave din Peninsula Balcanică, anume cele de pe actualul teritoriu sloven, sîrbocroat și bulgar, n-au putut să aibă aceleași particularități fonetice, ci cele pe care le prezintă și astăzi limbile slave de sud. Celelalte fapte invocate de Schwarz nu sînt în mod obligatoriu argumente în favoarea tezei că metateza lichidei s-a produs după secolul al VII-lea. Putem admite că numele topice ca *Albona* au devenit *Labin* prin adaptarea la sistemul fonetic al slavilor stabiliţi acolo (mă refer la substituţiile fonetice; fenomenul în discuţie ar fi o metateză în cadrul acestor substituţii fonetice). Am putea admite şi un fenomen de ordin analogic, ca şi cel care s-a petrecut mai tîrziu în *Karl* şi s-a putut petrece şi în **varingr* sau *voeringr*: sîrbocroaţii constatau că în graiul lor exista *ra*, *la* etc. atunci cînd slavi ca cei din Grecia aveau *ar*, *al* etc. Ei au prefăcut deci pe *ar*, *al* etc. din cuvintele străine ca *Albona*, conform normei din graiul lor. De altfel dialecte cu grupurile *tert*, *telt*, *tort*, *tolt* neschimbate se găseau şi în teritoriul bulgar, căci numai aşa se explică prezenţa unor asemenea cuvinte în scrisul lui Ioan Exarhul pe la anul 900, în Bulgaria (fapt invocat de Schwarz, p. 367), şi se poate să fi fost şi prin Dacia, ceea ce ar explica prezenţa cuvintelor *baltă*, *daltă*, în romîneşte. Avem dreptul să credem că acest dialect slav arhaic, ale cărui resturi le găsim în toponimia greacă şi în unele scrieri vechi bulgare, se vorbea în secolul al VI-lea în Muntenia şi Oltenia. Într-adevăr numele căpeteniilor slavilor din Dacia acelui timp, *Ardagastos* şi *Peiragastos*, egale cu *Radogostĭ* şi **Pirogostĭ*, prezintă *ar* în loc de *ra* (ca şi *Gardiki*) şi *a* în loc de *o* (ca şi *Magula*). Slavii din cîmpia munteană constituiau în secolul al VI-lea avangarda frontului slav spre Balcani. Ei au trecut cei dintîi Dunărea şi au înaintat cel mai mult în Imperiul bizantin, ajungînd pînă în sudul peninsulei greceşti şi în insule.

---

[13] Aceleași concluzii sînt admise și de E. Petrovici, care, p. 325, deduce că slavii din Dacia s-au deznaționalizat prin secolele al X-lea — al XI-lea numai din faptul că numele topice de origine slavă de pe teritoriul românesc nu prezintă fenomenele pomenite. Mai tîrziu, Georgiev admite că *a* a devenit *o* și că metateza lichidei precedate de *o* sau *a* s-a petrecut după secolul al VI-lea.

[14] Asemenea cuvinte au putut fi însă transmise limbii grecești și de un dialect care nu produsese metateza lichidei, dar prefăcuse pe *-ika* în *-ica*, cum arată numele topic grec.

Iată fapte de care trebuie să ţinem seama la stabilirea dialectelor slave primitive. Nu putem spune că o asemenea concepţie n-a mai fost exprimată pînă acum. Astfel, Meillet, *Le slave commun*, ediţia a doua, p. 4, admitea că graiurile macedonene care stau la baza limbii literare slave vechi „présentent beaucoups de traits archaiques conformes à l'usage du slave commun", faţă de celelalte, care se abătuseră mai mult de la slava primitivă. Dar e vorba de o situaţie din secolul al IX-lea, şi numai o afirmaţie ca cea de la p. 2—3, deja discutată de noi, ne dă dreptul să credem că Meillet o consideră valabilă şi pentru secolele al VI-lea — al VII-lea. Pe de altă parte, în cazul lui *u* pentru *y*, ar trebui să presupunem nu menţinerea vechiului *ū* slav primitiv, care probabil devenise *y* chiar în primele timpuri ale slavei primitive, ci cu adaptarea la sistemul fonetic grec a slavului *y*, inexistent în limba greacă. Se ştie că romînescul *î* este pronunţat de unii străini care nu ştiu bine româneşte, ca *u*, adică este înlocuit cu un sunet care prezintă articulaţii comune cu *î*. Rămînem uimiţi cînd nu găsim această explicaţie la Vasmer, care în „Zeitschrif für slavische Philologie", II, p. 256, cu ocazia recensiei unei lucrări a lui Schwarz despre toponimia germană de origine slavă, îi obiectase lui Schwarz că *u* din toponimicele în discuţie nu reprezintă faza mai veche a slavului *y*, ci un sunet provenit prin substituţie fonetică.

Înainte de a păşi la studiul diferenţierii dialectale a slavei primitive, se mai impune lămurirea unei probleme. A admite că diferenţierea dintre limbile slave de azi urcă în unele privinţe pînă la slava primitivă înseamnă a admite că unele dintre diferenţele dialectale de astăzi urcă pînă în epoca comunei primitive şi că sînt la origine diferenţe lingvistice tribale, diferenţe lingvistice care variau în raport cu triburile sau uniunile de triburi. Se ştie că cel dintîi care, între slavişti, a admis existenţa unor diferenţe lingvistice tribale, a fost genialul lingvist rus Šachmatov. Dar, în ultimul timp, unii lingviști sovietici remarcabili, ca Avanesov, pun se pare la îndoială faptul că diferențierea de triburi a fost însoțită și de o diferențiere lingvistică. Astfel, în comunicarea ținută la a doua conferință dialectologică a lingviștilor ruși, cu titlul: „Bilanțul lucrărilor pentru alcătuirea atlasului dialectelor populare ruse din regiunile centrale", publicată în *Voprosy jazykoznanija*", 1953, nr. 6, p. 25–47 (unele pasaje au intrat în studiul său *Lingvističeskaja geografija i istorija russkogo jazyka)*, Avanesov a discutat, în lumina datelor furnizate de aceste atlase, numeroase probleme de istoria limbii ruse, arătînd cum atlasul contribuie la lămurirea lor. Autorul a desprins și constatări de ordin teoretic, ca următoarea: Liniile de izoglosă se apropie de granițele cnezatelor și pămînturilor feudale. Aceasta înseamnă în unele cazuri și coincidența cu granițe tribale. Dar în cazul în care granițele de trib și cele feudale nu coincid, granițele lingvistice se apropie de obicei, crede autorul, de cele feudale, ceea ce e firesc, fiind mai noi.

§3. *Lipsuri și inconsecvențe ale teoriei curente.* Este de făcut observația generală că particularitățile (fonetice și morfologice) luate în considerare pentru a clasifica limbile slave, — și am văzut că aceste particularități urcă pînă în epoca slavă primitivă —, sînt foarte puține, ca de altfel și în cazul altor familii de limbi. Dintre acestea, unele nu sînt inovații, ci faze mai vechi: Astfel e cazul cu faptul că *kv* și *gv* + *ě* (<*oi*, *ai*) nu se prefac în *cv* și *dzv* în limbile slave de vest. S-a spus adesea că, atunci cînd se urmărește să se stabilească diferențierea dialectală a unei limbi, ariile lingvistice trebuie stabilite din punct de vedere a fenomenelor inovatoare și s-a înțeles să se respingă ariile pe care fenomenul nu se produce, ca neprobante. Pretenția este neîntemeiată: stabilirea ariei pe care nu se produce un fenomen implică stabilirea ariei pe care el se produce, e deci reversul medaliei. Dar mai e și altceva: ariile arhaizante sînt semnificative cînd e vorba de stabilirea ariilor dialectale, căci ele indică o izolare față de restul teritoriului slav, iar izolarea nu înseamnă numai înapoiere în evoluția lingvistică, căci izolarea duce și la o dezvoltare proprie, la fenomene lingvistice proprii. Și astfel, aria slavă primitivă care a păstrat neschimbate grupurile *kv* și *gv*, a realizat fenomenul *tj*, *ktj* > *c* și *dj* > *dz*. Deci nu vom obiecta teoriei curente că nu ia totdeauna în considerare numai noul, ci și vechiul.

Noi am spus mai sus că admitem o sinteză între punctul de vedere al lui J. Schmidt și cel al lui Schleicher. Dar existența ramurilor nu se poate admite cu drept cuvînt decît atunci cînd limbile și dialectele dintr-un grup se deosebesc prin multe particularități de limbile și dialectele altui grup. Nu este însă acesta cazul limbilor slave. Noi nu putem vorbi de trei ramuri ale limbilor și dialectelor slave. Clasificarea curentă a limbilor slave, ca și separarea dialectală slavă primitivă, care se admite pe baza acestei clasificări nu rezistă confruntării cu faptele. Desigur, cei care o admit pleacă de la faptul că denazalizarea și metateza lichidei sînt fenomene tardive, și că deci nu rămîn ca fenomene vechi decît prefacerile sunetelor *tj* și *dj* și prefacerile sunetelor *k* și *g* din grupurile *kv* și *gv* + *ě* (din *ai*, *oi*) în diverse africate. Dar, pe baza unor asemenea fenomene, nu putem ajunge la gruparea în cele trei ramuri slave distinse de obicei în trecut și azi, căci limbile sudice și cele estice, grupate împreună de fenomenele *kv*, *gv* > *cv*, *dzv*, se separă prin tratamentul lui *tj*, *dj* în *k'*, *g'*, *c*, *dz* (și *c*, *z*), *št*, *žd*, *šč*, *žğ*, și chiar *štj*, *ždj*, relevate de E. Petrovici pentru slava din Dacia (*Corespondentele românești ale grupurilor* *bulgare št*, *žd*, în „Limbă și literatură“, II, 1956, p. 285 și urm.). Rusa nu se separă de grupul sudic decît prin fenomene socotite de unii recente, ca plenisonia și *e*- > *o*-. Ca să putem socoti rusa drept un dialect slav primitiv deosebit de dialectele sîrbocroate cu *č*, *dž*, ar trebui să admitem că *dž* a devenit *ž* chiar în slava primitivă și mai ales ar trebui să urcăm plenisonia și fenomenul *e*- > *o*- în aceeași epocă slavă primitivă, ceea ce pentru noi nu este exclus. Grupul limbilor slave de sud este unit printr-o altă particularitate decît aceea a metatezei lichidei și a transformării în *ā* și ѣ a vocalelor *ŏ*, respectiv *ĕ*, și a vocalelor *e* și *o* din grupurile *ol*, *or*, *el*, *er*, deci tot printr-un fenomen tardiv, care însă se găsește în cehă și slovacă. Cercetători ca Vasmer n-ar trebui deci să mai admită existența unui grup sudic și a altuia estic în dialectele slavei primitive, ci sau diverse grupuri de dialecte, deosebite după tratamentul pe care-l aplică lui *(k)tj* și *dj*, sau numai un grup sud-estic, opus celui vestic, așa cum a făcut Dobrovsky, iar în vremea noastră, Conev. Noi găsim clasificarea lui Dobrovský mai consecventă cu criteriile (adică fenomenele) folosite, decît teoria lui Maksimovič. Așa se și face că ea a fost reluată de Conev și că Lehr-Spławinski, *Problem ugrupowania ezyków slowiańskich*, deja citat, §9 și §16 și urm., distinge ca o primă diferențiere slavă primitivă, pe cea care separă limbile slave de vest de toate celelalte, și apoi, ca o a doua diferențiere slavă primitivă, pe cea între rusă și limbile slave de sud (vezi un extras din opera învățatului polonez în „Zeitschrift für Slavistik“ Band I, Heft 2, 1956, p. 79—81, în cadrul articolului lui V. Falkenhahn, *Entstehung, Entwicklung und Ende der urslavischen Sprachgemeinschaft in polnischen Veröffentlichungen von T. Lehr-Spławiński*). Părerea la care ne-am oprit, că pentru epoca migrațiilor nu se poate vorbi de un grup sudic, ci sau de grupuri diverse, sau de un grup mai întins, estic și meridional (sau sud-estic), este într-un fel o întoarcere și la teoria lui Kopitar și a lui Miklosich, care admiteau pătrunderea în Peninsula Balcanică a două valuri diverse de slavi, cu limbi deosebite. Teoria lui Kopitar și a lui Miklosich a rezultat din luarea în considerare a deosebirilor destul de însemnate care există între sîrbocroată pe de o parte și bulgară pe de alta. Acestor învățați, în special lui Miklosich, li s-a părut că pot urca unele deosebiri dintre cele două limbi pînă în epoca slavei primitive, cînd bulgarii se numeau sloveni (sîrbii și croații aveau aceleași numiri ca și azi). Ei au dat deci o importanță deosebită unor fapte pe care susținătorii existenței grupului limbilor slave de sud le consideră fără importanță în problema clasificării limbilor slave. Această diglosie slavă a Peninsulei Balcanice a fost recunoscută și de Jagić, „Archiv“, XVII, p. 50—51, în articolul *Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen*, dar marele slavist, conform concepției sale despre dezvoltarea dialectală, împrumutată de la J. Schmidt, admitea o trecere treptată de la o limbă la alta și de aceea se opunea și el teoriei lui Miklosich, care admitea că sîrbocroații și slovenii au alcătuit la origine două grupuri lingvistice net distincte unul de altul. Noi trebuie să recunoaștem că unitatea limbilor slave meridionale față de celelalte limbi slave, considerată din punctul de vedere al fenomenelor slave primitive, nu există, cum nu există de altfel nici unitatea, considerată din același punct de vedere, a limbilor slave de vest, care și ele sînt diferențiate prin tratamentul nazalelor (am spus mai sus că, în epoca slavă primitivă, a trebuit să avem măcar timbrul de *u* în loc de *ǫ* sau *ą*, în unele dialecte). Iar dacă astăzi avem, între cele două limbi slave de sud, dialecte de tranziție, se pare că aceste dialecte de tranziție au rezultat tîrziu, după anul 1100, cînd cele două limbi slave, încă nu bine diferențiate una de alta, au ajuns din nou vecine. Căci, desigur, aveau dreptate N. van Wijk și A. Marguliès să susțină că în evul mediu adînc exista, între sîrbi și bulgari, o zonă aloglotă, românească, într-un spațiu pe care mult timp l-au stăpînit bizantinii (Niș, Serdica, Prizren și Scupi, ba și Belgradul erau în stăpînirea bizantinilor și după năvălirea slavă, Serdica fiind ocupată de bulgari la 809, iar celelalte orașe, la 1190). Slavi au locuit, desigur, în această regiune și mai înainte de cucerirea ei de către bulgarii uralo-altaici și de către sîrbi. Cum că în regiunea dintre sîrbi și bulgari ar fi fost populație romanizată, și anume românească, e sigur, căci doar acolo a fost unul din principalele teritorii de formare a poporului român și acolo au locuit în evul mediu și albanezii, singurii pe care pare să-i fi găsit în această regiune sîrbii, căci *Niș* are fonetism albanez[15]. Desigur sîrbii n-au fost izolați de bulgari, cel puțin la sud; deducem aceasta din faptul că a existat o stăpînire bulgărească asupra Ohridei în secolul al IX-lea și al X-lea. Faptul că au existat slavi pe spațiul stăpînit de bizantini pînă la 1190 rezultă și din existența unor slavi de tip bulgar pe teritoriul de formare a poporului român.

Cucerirea de către statul bulgar a spațiului stăpînit de bizantini pînă la 1190 n-a fost, desigur, urmată de o expansiune bulgară pe teritoriile pomenite, cel puțin în primele secole (al IX-lea — al X-lea), cînd e vorba de o cucerire a clasei dominante turcești, creatoare a primului imperiu bulgar. În teritoriul dintre sîrbi și bulgari, stăpînit de bizantini fără întrerupere pînă la sfîrșitul secolului al XII-lea, au existat slavi încă din epoca migrației slave. Dar acești slavi, de pe valea Moravei, ca și cei dintre Niș și Sofia, de la Skopie și de pe valea Drinei, au fost cu vremea asimilați de românii care erau acolo în număr impunător. Elementele slave din limba română ne arată că acei slavi aveau pentru ѧ și ѫ cîte două valori : *ę* și *ą*, respectiv *ǫ* și *ą*, așadar diverse atît de cele care stau la baza dialectelor bulgare de azi, (ele au, în genere *e*, respectiv *ă*, deci altădată **ę*, și **ą̆*), cît și de cele care stau la baza dialectelor sîrbocroate de azi (ele au *e* și *u*, deci altă dată **ę* și **ų*)[16]. Dacă nazalitatea dispăruse deja atunci din bulgară și sîrbocroată, slavii de pe teritoriul de formațiune a poporului român au fost mai înrudiți cu cei din Macedonia, din Slavonia și din teritoriul sloven de azi.

Teoria lui Miklosich nu se reducea însă numai la atît. El mai afirma că cei dintîi care au năvălit în Peninsula Balcanică, și anume prin Dacia, de unde au migrat în Panonia, în teritoriul sloven de azi și în Bulgaria, au fost slovenii și că, după aceea, au venit sîrbocroații, care au turburat lingvistic și etnografic unitatea slovenilor. Jagić i-a obiectat că nu au fost două migrații, ci una singură și aceeași migrație slavă atît prin Dacia cît și prin Panonia și că toți acești slavi erau cuprinși sub numele de sloveni. Eu aș crede că e mai potrivit să se vorbească de o „sfărîmare“ a grupului slovenilor chiar din patria lor primitivă, căci unii vor migra spre Novgorod, alții vor trece în Dacia și, prin Dacia, în Peninsula Balcanică de est și în Grecia, iar alții, veniți, probabil, de-a dreptul prin actuala Ucraină subcarpatică, s-au stabilit în Panonia, în Slavonia și pe actualul teritoriu sloven. Vom conclude însă, împotriva lui Miklosich, că ei nu aveau un grai unitar, deși cei mai mulți vorbeau graiuri de tip bulgar, iar unele dintre aceste graiuri posedau și vocalele nazale *ǫ* și *ę*, nu *ų* și *ę́* (Miklosich credea că singuri slovenii păstraseră vocalele nazale). Împotriva lui Jagić, vom spune că sîrbocroații au trebuit să se numească sîrbi și croați încă din patria primitivă a slavilor, așa că numai eronat au fost cuprinși sub denumirea de sloveni de către bizantini, care s-au desprins să numească pe toți slavii *Sclavenoi*, tocmai pentru că slovenii se găseau mai aproape de ei și erau cei mai numeroși dintre slavi. Pronunția de la care au plecat bizantinii avea *a* în loc de *o* : *Slavěne*. (Italienii au vorbit și ei numai de *Sclavi*, deci *Slavěne*, poate pentru că au cunoscut întîi pe slovenii propriu-ziși din regiunile de la nord-est de Italia și din Macedonia și Grecia.)

---

[15] Probabil faptul că regiunea a trecut de la români la albanezi și apoi la sîrbi, iar nu direct în stăpînirea sîrbilor, în timpul năvălirii lor (secolul al VII-lea), explică de ce tot s-au păstrat acolo cîteva numiri antice de locuri, pe cînd în spre Dalmația, anume în partea de apus a Moesiei Superior, unde sîrbii vor fi venit direct în contact cu populația romanizată, nu s-a păstrat nimic din vechea toponimie.

[16] După Mladenov, *op. cit.*, polona presupune un ѫ^1 și un ѫ^2. Și tot după Mladenov, faptul că în română avem două reflexe ale lui ѫ merge cu cel din polonă. Aceasta ne obligă să admitem că slava veche din Dacia și din Moesia Superior prezenta cu polona asemănări pe care nici macedonica nu le prezenta.

S-a criticat mult de către Jagić (p. 49—50) greșeala lui Miklosich (și a lui Kopitar) de a fi crezut că limba slavă veche bisericească a fost limba slovenilor din Panonia. Și desigur că marele slavist a greșit crezînd astfel. Dar greșeala sa este mai mică decît își imagina Jagić, căci în Panonia și în Slovenia au locuit totuși triburi slave ce s-au numit sloveni. Și nu pare să fie o întîmplare că unele dialecte slovene de azi prezintă *e* și *o* în locul vechilor vocale nazale, deci exact vocalele orale corespunzătoare vocalelor nazale ale slavei bisericești vechi. Dacă nazalitatea lui ѧ și ѫ a dispărut dialectal în slava primitivă, cum am presupus mai sus, faptul ar arăta că avem a face cu o frîntură din aceleași triburi slovene, cu vocale nazale de tipul *ę* și *ǫ* sau cu vocalele orale *e* și *o*, care s-au stabilit lîngă Salonic și în Macedonia și a căror limbă a devenit apoi, prin Chiril și Metodiu, limba bisericească și literară a slavilor. Și vom vedea mai jos (§4) că dialectul slav din Macedonia, care a devenit limba literară a slavilor, a avut, după toate probabilitățile, și alte particularități comune cu cel sloven. Jagić nu dă importanță acestui dialect sloven, reprezentat astăzi prin limba slovenă, și caută să-l integreze în unitatea sîrbocroată, singura pe care o opune unității bulgare și pentru epoca veche, dar este sigur că greșește. Că astăzi slovena prezintă mai multe asemănări cu sîrbocroata decît cu blulgara este firesc. Dar se pune problema dacă astfel au stat lucrurile și pe vremea cînd aceste limbi erau dialecte slave primitive și dacă nu cumva atunci dialectele slave din Macedonia, care aveau nazalitatea, nu ne obligă să admitem că dialectul sloven prezenta o înrudire strînsă și cu dialectele slave din Macedonia, care au atîtea deosebiri și față de bulgară, și față de sîrbă. Am da deci dreptate, într-o oarecare măsură, și lui T. Florinskij *Obzorъ važnejšich trudovъ po slavjanověděniju za 1895 godъ*, Kiev, 1896, pe care Jagić îl combate în „Archiv“, XIX. p. 275—276 (în cadrul unei recensii). Florinskij susținea că slavii care au pătruns în Peninsula Balcanică alcătuiau deja de pe atunci triada bine cunoscută în epoca istorică : sloveni, sîrbocroați și bulgari. El se întemeia pe faptul că tratamentul lui *tj* și *dj* este divers în cele trei limbi slave. De fapt ar fi trebuit să admită Florinskij că macedonenii reprezintă un al patrulea dialect, căci posedă tratamentul specific ḱ şi ǵ. Jagić admitea, în „Archiv“, XIX, p. 276, că *dj>j* din slovenă, care se găseşte şi pe teritoriul sîrbocroat („bis gegen Ragusa im Süden und tief nach Bosnien hinein“), se explică prin vecinătatea iniţială a slovenilor şi sîrbocroaţilor, păstrată şi după aceea. El consideră slovena ca mai înrudită cu sîrbocroata şi opune acest întreg grup bulgarei, aşadar admite numai o dualitate lingvistică în cadrul unităţii lingvistice slave de sud. După noi, slovena a fost însă înrudită cu acele dialecte slave de pe teritoriul de formare a poporului român, pe care unii le consideră bulgare, deşi ele prezentau unele deosebiri faţă de cele din Bulgaria propriu-zisă. De altfel Florinskij socotea dialectul štokavian ca o varietate lingvistică independentă a familiei lingvistice slave, şi anume ca una mai înrudită cu ceha (p. 14). Nu ştiu dacă slavistul rus se întemeia, cînd susţinea aceasta, pe tratamentul lui ѫ ca *u* (prin faza *u̯*). Fapt e că, în mod independent de el, Hasdeu imagina tot pe atunci teoria sa despre clasificarea limbilor slave, după care sîrbocroata mergea cu ceha şi slovaca, iar polona, cu bulgara.

Concepţia noastră reia deci şi ceva din teoria învăţatului român, şi anume nu numai ideea unei înrudiri între sîrbocroată, cehă şi slovacă, pe care am găsit-o la Florinskij, dar şi ideea unei înrudiri între polonă şi dialectele slovene şi bulgare, în special cu cele bulgare din Macedonia şi de pe teritoriul românesc primitiv.

Cu toate acestea, noi nu susţinem că împărţirea limbilor slave în cele trei grupuri nu are nici o bază: ea se întemeiază pe o serie de asemănări, în special mai noi, produse prin evoluţia limbilor slave după desfacerea slavei primitive. Limbile slave meridionale, dezvoltîndu-se după secolul al IX-lea izolat de celelalte limbi slave, n-au mai putut primi unele impulsuri de la acestea, iar pe de altă parte, trăind în împrejurări istorice identice, au căpătat multe inovaţii comune. De asemenea, limbile slave occidentale şi cele slave de răsărit, trăind în directă contiguitate, au dezvoltat o serie de fenomene comune, ca de exemplu modul de a exprima cele două aspecte verbale fundamentale ale unui verb prin două serii de forme verbale, paralele, la origine verbe deosebite: *ja pišu* şi *ja napišu*, respectiv *ja pisal* şi *ja napisal*, nu prin forme ale unui singur verb. De aceea, în loc de limbi slave de vest şi de est eu aş vorbi numai de limbi slave de nord, cu atît mai mult cu cît ucraineana are în unele privinţe o evoluţie comună cu polona. Dar, cum am spus, o asemenea clasificare a limbilor slave pleacă de la fapte tardive, şi de aceea ea este perfect întemeiată în calitatea ei de clasificare a limbilor slave, dar ea nu este valabilă dacă o luăm drept o clasificare a dialectelor slave primitive. Credem că adesea învăţaţii au confundat cele două puncte de vedere şi că însuşi Jagić se plasa pe punctul de vedere al limbilor slave de astăzi atunci cînd afirma că limbile slave de sud prezintă un dualism lingvistic. El greşea cînd voia să urce acest dualism al limbilor save de sud pînă în epoca slavei primitive.

§4. *Adevărata repartiţie a dialectelor slave primitive.* Am văzut deja (§3) că teoria aproape general admisă pînă astăzi asupra dialectelor slave primitive n-a luat în considerare fapte esenţiale privitoare la diferenţierea dialectală a slavei primitive. Faptele luate în consideraţie de Jagić vorbesc în sensul teoriei sale, dar unele din ele ne îndreaptă şi spre o altă concepţie, pe care o sprijină mai ales fapte ce n-au fost luate în considerare de marele slavist. Noi credem anume că repartizarea geografică a diferitelor unităţi lingvistice slave era în epoca slavei primitive alta decît cea de azi.

Admitem și noi că fenomenele caracteristice actualelor limbi slave au început să apară în perioada unității slave, — acest fapt nu se mai poate tăgădui —, dar credem că repartiția geografică a diferitelor unități lingvistice era atunci alta decît cea de azi. Și anume credem că graiurile din care s-au născut limbile cehă, slovacă și sîrbocroată nu erau atunci la sudul și sud-vestul graiului din care s-a născut polona și la vestul celui din care s-a născut bulgara, ci la nordul acestora, în așa fel încît limbile rusă și polonă erau învecinate la nord și vest cu limbile cehă, slovacă și sîrbocroată, ceha și slovaca fiind mai aproape de polonă, iar sîrbocroata mai aproape de rusă. Slovena se găsea și ea, de asemenea, la sudul cehei, slovacei și sîrbocroatei, în imediata vecinătate a graiului din care provine bulgara. Graiul din care provine bulgara se învecina la est cu graiul din care provine rusa, iar la vest și nord cu cel din care provine polona și cu cele din care provin macedonica și sîrbocroata.

Cum că sîrbocroații au fost altădată în imediata vecinătate a rușilor rezultă din următoarele fapte :

1) Tratamentul lui ѫ ca *$u̯$, apoi *u*, pe care l-am examinat mai sus ;

2) Tratamentul lui ѧ ca *e* în sîrbocroată și *ja* în rusă. Aici, detaliile schimbărilor sînt deosebite în cele două grupuri lingvistice, dar schimbările nu pot fi separate una de alta, din pricină că avem o prefacere a lui ѧ în *e* sau *ja*, nu într-un sunet velar, ca *ă* ; eventual și denazalizarea poate sluji la asocierea acestor schimbări fonetice (urmele de nazalitate de pe teritoriul sîrbocroat, asupra cărora a atras atenția Jagić, în „*Archiv*“, XVII, p. 79, se explică poate nu numai prin faza mai veche a sîrbocroatei, dar și prin niște enclave de slavi care păstraseră vocale nazale). Firește însă că dialectele din Macedonia, care au *ja*, sînt cu mult mai apropiate de rusă și au fost, desigur, vecine cu cele rusești, în patria primitivă a slavilor.

3) Prefacerea lui ѣ (*ęa*, *įa*) în *je* în sîrbocroată și în *e* în rusă : slav primitiv **vѣra*, sîrbocroat *vjera*, rus *vera* „credință“ (Jagić invocă faptul în „*Archiv*“, XVII, p. 79). Fenomenul se întîlnește și în slovenă, unde avem *e*, și în cehă, unde avem de asemenea *e*.

4) Prefacerea lui *tj* și *ktj* în *č* sau *ć* : sîrbocroatul *sveća*, rusul *svečá*, slovenul *svěčá* ; ceha și slovaca au alt tratament, și anume *c*, ca în polonă. Deoarece există însă dialecte slave care prezintă pe *tj* prefăcut în *ḱ* și deoarece ele sînt în vecinătatea celor sîrbe, în Macedonia, se poate presupune că și *č* din slovenă și *ć* din sîrbocroată sînt recente și că dialectele slave primitive din care se trag slovena și sîrbocroata aveau *ḱ*. În cazul cînd această ipoteză e justă, fenomenul sîrbocroat și sloven nu mai poate fi invocat pentru teza noastră.

5) Prefacerea lui *dj* în *ǧ*, care stă la baza sîrbocroatului *đ*, slovenului *j* și rusului *ž* : slav primitiv **medja* „hotar“, sîrbocroat *međa*, sloven *méja*, rus *meža*. Ceha are alt tratament, și anume *z*, care presupune un *dz*, existent în polonă. Deoarece în Macedonia avem tratamentul *ǵ*, nu este sigur că fenomenul s-a produs în epoca slavă primitivă.

6) Terminația *-mo* la pers. I-a pl. a indicativului prezent din sîrbocroată, slovenă și ruteană, spre deosebire de *-me* sau *-m* din bulgară, *-me* sau *my* din cehă, *-m*, *-me* sau *-my* din rusă etc. (vezi Meillet, *op. cit.*, p. 316, Jagić, în „Archiv“, XVII, p. 81).

Desigur, ele nu sînt probante în mod necesar, mai ales că unele s-au petrecut probabil după epoca slavă primitivă, și presupunerea noastră trebuie întărită cu alte fapte. Cu privire la primul, îndoiala lingviștilor nu este îndreptățită, cel puțin dacă se are în vedere nu denazalizarea, ci „forma“ vocalelor nazale. Și am văzut noi înșine mai sus că „forma“ acestor vocale îi apropie pe poloni de slavii de pe teritoriul de formație a poporului român (Moesia Superior și Dacia), din Macedonia și în general din Bulgaria. Dar nici în legătură cu cel din urmă nu e cazul să se exprime îndoieli. Noi vom invoca un fapt lexical ca rut. *horńá*, gen. *horńáty* (neutru) „oală mică“ și sîrbocroatul *gȓne*, gen. *gȓneta* (neutru) „oală“, care, desigur, nu sînt derivate în mod independent de la rut. *horn* și sîrbocr. *gȓn*, ci dovedesc că de la **gъrnъ* s-a derivat, numai în aceste două dialecte ale slavei primitive, un diminutiv format cu sufixul -ѧ, gen. -ѧ*ta*. În celelalte limbi slave cuvîntul nu se găsește (vezi Erich Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1908—1913, p. 371).

De altfel asemănările lingvistice dintre ucraineni și sîrbocroați nu sînt deloc curioase, dacă ne gîndim că un trib ucrainean se numea în secolul al XI-lea *Chorvati*. Numirea comună cu croații nu e întîmplătorare, cum nu e întîmplător nici faptul că o ramură a chorvaților a locuit în Boemia, iar sorabii, o ramură a tribului primitiv a sîrbilor, se găsesc și astăzi în regiunea Lausitz. Desigur, toate aceste triburi au fost la origine vecine și au avut și unele particularități lingvistice comune.

Vecinătatea inițială a sîrbocroatei cu rusa s-ar putea concepe păstrînd actualele raporturi de loc dintre limbile slave. Cele două limbi, precum și ceha și slovaca, ar trebui așezate în acest caz între polonă și bulgară, care ar rămîne separate una de alta. Este ipoteza pe care a făcut-o Jagić în „Archiv“, VI (1882), p. 149. El a admis acolo că, în patria primitivă a slavilor, sîrbocroații erau vecini la sud-vest cu slovenii, la nord-vest cu cehii și slovacii și la est cu rușii. (Pe vremea aceea Jagić considera tratamentul vocalelor nazale din sîrbocroată ca înrudit cu cel din rusă). Dar o serie de asemănări dintre bulgară și polonă ne fac să admitem că aceste două limbi au fost și ele vecine. Jagić n-a remarcat nici una din aceste asemănări, deși el a fost preocupat de legăturile pe care fiecare limbă slavă le are cu cele vecine. În această privință are merite incontestabile lingvistul și istoricul român B. P. Hasedeu, care în *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice* (*Etimologicum Magnum*, III, p. V—XXXVII), s-a ocupat între altele și cu raporturile de înrudire dintre limbile slave. Trei fapte lingvistice le crede el caracteristice pentru bulgari și poloni : 1) vocalele nazale ѧ și ѫ, 2) sunetul *dz*, prefăcut la ceilalți slavi în *z*, și 3) pronunția lui ѣ, ca *ia* : *viara*. În interpretarea acestor fapte Hasdeu mergea prea departe și admitea că polonii și bulgarii au alcătuit la început o singură unitate lingvistică, ceea ce este fals, cum arată faptul că sunetelor *c* și *dz* din polonă, provenite din *tj*, *ktj* și *dj*, le corespund în bulgară *št* și *žd* (numai dialectele slave din Macedonia au *ć* și *ǵ*).

Desigur, aceste asemănări n-au fost considerate de învățați ca dovedind o înrudire originară. Mladenov, în *Geschichte der bulgarischen Sprache*, p. 8, spune : „Wie obg. *'a*, *e* für abg. ѣ kein Polonismus ist, so braucht auch wbg. *e* aus abg. ѣ kein Serbismus zu sein“. Totuși asemănările pomenite par să nu fie întîmplătoare, deși, firește, mulți lingviști se îndoiesc că ele sînt slave primitive. Mladenov, *op. cit.*, p. 12, consideră „relativ noi“ sunetele rezultate din ѣ. Firește, în ce privește vocalele nazale, nu mai putem invoca ca fapt sigur slav primitiv păstrarea nazalităţii, ci numai „forma“ vocalelor nazale. Şi, în această privinţă, cum am spus-o deja (§3), polona merge cu bulgara care a transformat pe ѫ în *ă*. Hasdeu n-a avut totală dreptate în chestia vocalelor nazale; el ar fi trebuit să precizeze că vocalele nazale nu se găseau în toate dialectele bulgare, adică în toate graiurile care prefăcuseră pe *tj*, *ktj* şi *dj* în *št*, respectiv *žd*, ci numai în graiul cu *št* şi *žd* al acelor slavi care locuiau în evul mediu în Dacia, Ungaria, Moesia Superior şi Moesia Inferior de vest, şi au dat atîtea cuvinte slave poporului român şi celui maghiar. Căci, cum se ştie, vocalele nazale au pierdut orice urmă de nazalitate tocmai în graiurile cu *št* şi *žd* din actuala Bulgarie.

La aceste asemănări, au mai fost adăugate altele de Conev, *Istorija na bălgarskij ezik*, I, 1919. Dialectul din Kostur are accentul pe silaba penultimă, ca şi polona. Conev admitea că faptul nu e întîmplător, că avem a face cu o particularitate dialectală a limbii slave primitive. Faptul este considerat de Mladenov, *op. cit.*, p. 9, „ganz unsicher“. Totuşi mutarea accentului, cel puţin în polonă, pare să fie slavă primitivă. Rezultă aceasta din următoarele consideraţii: în polonă, cum a arătat Mikkola, *Urslavische Grammatik*, I, p. 88, metateza lichidei în grupurile *ol*, *or* este mai nouă decît prefacerea lui *e* accentuat şi precedat de *č*, *š*, *ž* („vor hintervokalischer Silbe“) în *a* şi decît prefacerea aceluiaşi *e-* în *o-*. Învăţatul finlandez credea că polona avea încă *ol*, *or* cînd a pătruns cuvîntul de origine germană **karlь* în limbă. Această ultimă afirmaţie nu se poate admite. Deja Meillet, *Le slave commun*, ediţia a II-a, p. 3, a arătat că, în acest cuvînt, metateza lichidei s-a produs după ce fenomenul se realizase în limbă. Avem a face cu un fenomen petrecut înainte de migraţiile slave spre Boemia, deci probabil înainte de secolul al V-lea.

Aşadar prefacerea în polonă a lui *é* în *ó*, în silaba penultimă (cf. *niosę*, *żona* „soţie“ etc.) ne arată că schimbarea de accent pe penultima s-a produs cel mai tîrziu în limba polonă în prima jumătate a mileniului întîi al erei noastre. De altfel avem elemente comune în accentuare şi între slovenă şi limba vendică de la Marea Baltică (vezi Mikkola, *op. cit.*, I, p. 7).

La aceste fapte noi mai adăugăm pe următoarele: polon *pająk*, bulgar *pajѫk* şi *pajok* şi slav din Dacia **pajѫgъ* sau **pająg* (presupus de românul *paing*), cu *i* consonant, faţă de celelalte limbi slave, care nu au *i* consonant sau au un *v*: rus *pauk*, ceh *pavouk* etc. Numai slovena prezintă *pajek*, *paik*, pe lîngă *pavek*, *palek*. Constatăm că limba polonă şi dialectele cu *št* şi *žd* se găseau în contiguitate teritorială; prin urmare limba sîrbocroată şi slovena, a căror vecinătate cu rusa a fost dovedită mai înainte, trebuie puse, în patria primitivă a slavilor, la nord şi est de polonă şi de bulgară. Dar mutarea sîrbocroatei şi slovenei în alt loc cere şi mutarea cehei şi slovacei în acelaşi loc, căci între slovenă pe de o parte şi cehă şi slovacă pe de alta, sînt asemănări, pe care le-a relevat Jagić (vezi „Archiv“, XX, p. 35–36). Bineînţeles, deoarece ceha şi slovaca prezintă legături bine cunoscute cu polona, ele vor fi puse în vecinătatea polonei, nu a rusei. Aceste dialecte slave primitive nu se grupează cu altele, vecine, în două, trei sau mai multe ramuri, căci teoria arborelui genealogic dă o imagine necorespunzătoare realităţilor: un dialect prezentă asemănări cu toate dialectele vecine[17].

---

[17] După cum am arătat în nota 13, Mladenov a presupus că cele două valori ale lui ѫ din dacoslavă, deduse după tratamentul din română al elementelor slave, *o* şi *ą*, corespund

LA DIFFÉRENCIATION DIALECTALE DU SLAVE PRIMITIF

RÉSUMÉ

Dans les§-es 1—3 de son article, l'auteur expose d'une manière critique les théories qui ont été formulées jusqu'aux environs de l'année 1960 sur la classification des langues slaves et la différenciation dialectale du slave primitif. Il promet d'exposer dans un autre article les théories qui ont été avancées après 1960 et qui ne renoncent pas en fait aux vieilles idées. Il ne se déclare pas satisfait par la théorie dominante avant 1960 et après cette date de la tripartition des langues slaves et des dialectes du slave primitif : le groupe oriental, le groupe occidental, le groupe méridional. S'inspirant de la théorie du savant roumain B. P. Hasdeu, il considère erronée toute classification des dialectes slaves primitifs et propose, dans le §4 de son étude, une autre disposition de ces dialectes : au Nord et à l'Ouest les langues slaves de l'est, le tchèque, le slovaque et le serbo-croate ; au Centre le polonais, le macédonien, le slave de la Dacie et de la Pannonie et le slovène ; au Sud le bulgare proprement dit.

L'auteur soutien donc que le slave primitif présentait une différenciation dialectale plus accentuée qu'on ne l'admet pas ; et pour pouvoir la démontrer, il donne une chronologie différente pour certains changements phonétiques slaves. Des phénomènes tels que la transformation de *a* en *o*, la disparition des yers non intenses et la vocalisation des yers intenses, la métathèse de la liquide dans les groupes *el*, *ol*, *er*, *or*, la transformation de *ǫ* en *u*, etc, se sont produits à l'époque de communauté et seulement dans certains aires du slave primitif, et non pas durant les derniers siècles du premier millénaire de nótre ère, comme on l'admet généralement.

Universitatea „Al. I. Cuza“,
Iași, Calea 23 August, nr. 11

---

celor două valori pe care Ѫ le posede în dialectul slav primitiv de la baza polonei. Dar cei doi ǫ ai dialectului slav primitiv de la baza polonei se deosebeau unul de altul prin cantitate : unul era scurt, iar celălalt lung. Cel scurt se transformă în polonă în ę, iar cel lung, în ą (pronunțat ǫ) : sl. pr. **mǫka* „chin“ > pol. *męka*, sl. pr. **mǫdru* „înțelept“ > pol. *mądry*. Cum, în elementele de origine slavă din română, avem *muncă*, respectiv *mîndru*, urmează că diferența dintre cei doi ǫ din cuvintele românești, care ne-a fost transmisă de dacoslavă, ǫ și ą, era la origine una de cantitate : ǫ scurt rămăsese în dacoslavă ǫ, pe cînd ǫ lung devenise ą. Este de dorit o cercetare a întregului material românesc, și nu numai pentru Ѫ, dar și pentru Ѧ. Tratamentul lui Ѫ din rom. *luncă* contrazice concluzia de mai sus : polona are *łąka*. Trebuie să adăugăm că diferențele de cantitate ale vocalei ǫ au dus la tratamente fonetice diferite și în cehă.

ROLUL VARIABILEI GEOGRAFICE : „LACUL“ DE LÎNGĂ PUȚ

DE

STELIAN DUMISTRĂCEL

0.1. Asocierea contrastivă a cuvintelor *lac* și *puț* în izolarea nucleu *din lac în puț*, cu realizările *a sări*, *a cădea*, *a da* ~ , utilizate pentru a indica situația „cînd dintr-o primejdie mai mică cădem într-alta mai mare“ sau „pentru cei ce vrînd să scape d-o mică supărare, cad în mai mari necazuri“ [1], presupune un sens regional al cuvîntului *lac* în cazul cînd această expresie idiomatică poate fi considerată o *copie a realității* (reprezentînd inițial constatarea unei situații concrete, evocarea unei întîmplări), care mai apoi a căpătat un sens figurat. Condiția necesară și suficientă pentru a-i atribui expresiei caracteristica de copie a realității este coincidența sau suprapunerea parțială a ariei în care *lac* înseamnă 'băltoacă' ('băltoaca de lîngă fîntînă') peste aria în care realitatea desemnată astăzi în limba literară prin termenul *fîntînă* se numește (ori s-a numit) în mod curent *puț*.

0.2. Fără a fi definit ca regional, sensul 'băltoacă' al lui *lac* este înregistrat în principalele dicționare ale limbii române, care nu fac distincții clare în ceea ce privește situația în diacronie și în spațiu, nici asupra utilizării cuvîntului *puț*. Rezolvarea problemei este posibilă pe baza datelor înregistrate în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român II* (ancheta Emil Petrovici) și pentru *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*, informații ce permit și (re)interpretarea unor aspecte din prezentarea acestor cuvinte în lucrările lexicografice mai vechi și mai noi, prin analiza raporturilor dintre termenii *lac* — *baltă* și *puț* — *fîntînă*.

0.3. Abordată prin prisma istoriei unor elemente ale vocabularului limbii române, această cercetare reprezintă o aplicație și o verificare a principiului *variabilei geografice* în interpretarea entopicelor înregistrate într-o anchetă lingvistică, dar și a terminologiei vechilor izvoare literare, principiu schițat în analiza semnificațiilor și a valorii de întrebuințare a termenilor *munte* și *măgură* în graiurile din sudul Moldovei[2].

I.1.1. Cuvîntul *lac*, moștenit din latină (*lacus*), prezent și în dialectele sudice, este utilizat astăzi, la nivelul limbii literare, cu sensul de „întindere mai

---

[1] Explicațiile îi aparțin lui Iordache Golescu ; cf. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I, București, 1895, p. 201.

[2] Stelian Dumistrăcel, *Termes pour les formes de relief : le rôle de la variable géographique*, în „Revue de linguistique romane“, Lyon—Paris, tome 42, 1978, nᵒˢ 167 — 168, p. 293 — 306.

2

mare de apă stătătoare, închisă între maluri, uneori cu scurgere la mare sau la un rîu" (DEX[3]; cf. și MDE (1978): „Întindere naturală de apă, stagnantă, situată într-o depresiune, uneori cu scurgere asigurată printr-un emisar"; sînt lacuri *tectonice, vulcanice, glaciare, carstice* etc., sau *dulci, salmastre, sărate*), sens care se consolidează prin manualele din învățămîntul general și liceal (cf. *Dicționarul limbii române pentru elevi* [DREV], 1983: „apă stătătoare mai adîncă aflată într-o depresiune și avînd izvoare proprii"). Factorii întindere și adîncime sînt luați în considerație pentru definirea acestui cuvînt (prin raportare la *baltă* în primul rînd) în mod curent[4].

În definirea cuvîntului, principalele dicționare explicative și istorice (/etimologice) ale limbii române, ordonînd diferențele de utilizare a termenului pe care le atestă sursele bibliografice, consemnează sensuri de la 'apă stătătoare întinsă și adîncă' pînă la 'băltoacă' (lăsăm la o parte sensul 'groapă', atestat numai la Dosoftei și interpretat ca un calc după gr. λάκκος 'Grube', 'fosse'; cf. TDRG, *Dicționarul limbii române* al Academiei = DA). Pe baza traducerii cuvîntului-titlu, în DA, *lac*, ca termen desemnînd o apă stătătoare, înseamnă „lac, étang, mare, flaque d'eau", semnificații ordonate (conform tradiției lexicografice românești; cf., de exemplu, KLEIN, D., LB: lac = *lacus)*, în sens invers celor selectate anterior de Tiktin, a cărui definiție („Ansammlung stehenden Wassers...") se fragmentează, după dimensiunea realității denumite, în trei paragrafe semantice: „a) (kleine:) Lache, Pfütze... b) (grössere:) Teich (üblicher *heleșteu, iaz, rîmnic*)... c) (grosse:) See" (TDRG; vezi și CDDE, în care *lac* este tradus în franceză prin „lac, mare", ultimul corespondent imprecis datorită polisemantismului).

Referirile de pînă acum la existența unor diferențe de sens ale cuvîntului *lac* în funcție de anumite zone ale țării sînt de ordin general (uneori nuanțele pot fi deduse din prezentarea sinonimiei relative). Astfel, pentru Tiktin, în Moldova, *lac*, cu sensurile [a] și [c], este sinonim cu *baltă* (pentru ultimul precizîndu-se că este vorba de uzul învechit și popular); de fapt, după cum vom arăta în continuare, afirmația, în ceea ce privește sensul [a], se verifică numai pentru sudul Moldovei, dar este valabilă mai ales pentru Muntenia și Oltenia. În DA se notează: „În unele regiuni cuvîntul *lac* nu mai e cunoscut, fiind înlocuit prin *iezer, tău* s[au] *ghiol*. În altele nu se mai face deosebirea între *lac* și baltă (...), bîlc, gîldău, japșe, smîrc, iaz sau (h)eleșteu (la origine: lac artificial pentru pești...)".

Trebuie să observăm, pe de altă parte, că în TDRG și DA consemnarea sensului 'băltoacă' pornește de la contexte ce cuprind entopicul *lac*, dar și accepțiunea figurată a cuvîntului din sintagme ca *lac de sînge, ~ de sudoare* (sinonim: *lăcărie*).

Aproape concomitent cu publicarea, în 1937, a fascicolei cuprinzînd porțiunea J — LACUSTRU din DA, Sextil Pușcariu vorbea de înlocuirea, în unele zone ale țării, a lui *lac* prin *iezer, tău* și *ghiol*, explicînd-o prin faptul că „*lac* — lipsit de familie în limbă — e la noi un cuvînt slab, care a fost învins de primul intrus"[5]. Această sceptică constatare, de factură gillieroniană, care reflectă în primul rînd situația din graiurile transilvănene (pentru explicație cf. și 1.5.), poate fi cel puțin nuanțată, observînd că, de fapt, în restul teritoriului dacoromân, și mai ales în graiurile din sudul țării, *lac* s-a păstrat cu alt sens, în corelație cu *baltă*, cuvînt autohton[6].

---

[3] Utilizăm sigle și abrevieri din *Dicționarul limbii române* (serie nouă) al Academiei R.S. România (DLR).

[4] Afirmația are la bază rezultatele unui test cu un număr de 15 persoane cu studii superioare, din mediul autorului (cercetători științifici, cadre didactice); referirile la rezultatele acestui test se fac, în cele ce urmează, cu trimiterea CURENT.

1.2. Element lexical preslav păstrat din iliră și tracă, cunoscut în diferite limbi din Peninsula Balcanică (dalmată, albaneză, neogreacă, sîrbocroată, bulgară[7]), *baltă* are o semnificație deosebită pentru zona bazinului inferior al Dunării[8], întrucît în această zonă, mai ales pe malul stîng, există un număr considerabil de mari întinderi de apă stătătoare, a căror denumire populară, preluată în onomastica oficială, este aceea de *bălți*, cele mai importante fiind *Balta Rastu*, *~ Potelu*, *~ Suhaia*, *~ Greaca*[9], fiecare cunoscută inițial în zona înconjurătoare ca *Balta* pur și simplu, nume dezvoltat ulterior, într-un cadru de referință mai larg, prin descrierea unor trăsături, de la nume de persoană etc.

De altfel, principalele dicționare ale limbii române explică termenul *baltă* pornind de la această realitate geografică, ce caracterizează sudul țării[10]. Pentru Hasdeu, care considera că „semnificațiunile cuvîntului sînt destul de bine arătate de Laurian și Massim", *baltă* înseamnă, ca și la aceștia (prezentăm explicațiile rezumativ) : 1. masă de apă formată prin revărsarea unei ape curgătoare ; 2. lac („*Balta albă* e un lac sărat") ; 3. lunca unei ape curgătoare, pășune ce se află în această zonă („*balta* a înflorit de minune" — citat preluat, ca și cel precedent, din LM) și 4. masă de apă formată din ploaie (HEM, s.v.). Față de acest punct de vedere, DA aduce, pe lîngă un bogat material ilustrativ, numai completări, dar orientează interpretarea termenului, în accepțiunea sa de bază, în conformitate cu situația din graiurile din jumătatea de nord a țării (și sub influența unui manual elementar de geografie[11], citat), în funcție de *lac*: „Numai rareori se confundă în limbă cu lac (sau iezer, iazăr, tău), care e mai mare și mai adînc: ≪O scobitură a pămîntului plină cu apă se cheamă *baltă*, cînd e mică; cînd e mare se cheamă lac ≫ MEHEDINȚI, P.3“ (s.v), în contrast cu HEM, unde se pune semnul egalității între *baltă*, cu sensul folosit în sudul țării, și *lac* 'apă stătătoare întinsă și adîncă', precizîndu-se că „Adevărata *baltă* nu e mică, nu este o piștelniță, o mlaștină, un bahlui, ci e mare ca și un lac, de care se deosebește mai mult numai prin aspectul său păduros“, text ce întărește explicația evoluției pe teren românesc a lat. *paludem*, prezentată anterior. Sistematizarea semnificațiilor cuvîntului în TDRG are în vedere (ca și pentru *lac*) dimensiunea (în sens opus): „Ansammlung stehenden Wassers: a)... solche grossen Umfangs (= lac): *See* [sens considerat ca învechit și popular, pentru Moldova]; b) solche mittleren Umfangs: *Teich*, *Sumpf* [sub acest sens se invocă numele general de *bălți* din lunca Dunării sau a Prutului]; c) solche geringen Umfangs: *Lache*, *Pfütze*“. Se poate observa că autorul nu pune în legătură *bălțile* citate după traducerea în românește, din 1851, a operei lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, printre care și *Brateșul* (care s-ar afla în aceeași situație cu Balta Albă), ce apar sub [a], cu cele din lunca Dunării, aspect care prezintă o importanță deosebită pentru delimitarea sensului 'băltoacă' al lui *lac*[12].

---

[5] *Limba română*, I, București, 1940, p. 119 ; v. și Valentin Țurlan, *Termeni pentru noțiunea „baltă" în zona Dunării*, în „Buletinul Universității din Galați", VI, 1983, fasc. 1, Științe sociale și umaniste, Limbă și literatură, p. 78. La familia cuvîntului, față de DA, unde apar totuși șase derivate, se mai pot adăuga *lăcău* (ALR II, s.n., h. 830 / 836 ; cf. *NALR. Oltenia*, II, h. 332/937, UDRESCU, Gl., *NALR. Oltenia, Glosar*). *lăcărău* (UDRESCU, GL.), *lăcășteu* (*NALR. Oltenia*, h. 332/939 și *Glosar*) ; cf. și *lácoviște*, înregistrat și de UDRESCU, GL., cu sensul 'loc smîrcos, smîrcuri ; băltină', și *Lăcușasca*, numele unei plase în fostul județ Vîlcea (Iosif Genilie, *Geografia istorică, astronomică, naturală și civilă*, București, 1835, p. 195). Probabil de la *lac* 'băltoacă' derivă *lăcan*, cu sensul aproximativ 'scobitură (cimentuită) în curtea casei, în care se pune apă pentru păsări' ; cf. *Texte dialectale. Muntenia* (= *TD. Munt.*) I. sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bodgan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1971, p. 468. Pentru *lac* față de *ghiol*, cf. 2.2.4.

[6] Pentru o sinteză privind discuțiile asupra etimologiei cuvîntului, vezi DA, s.v., și Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983, p. 35 — 37.

[7] Grigore Brâncuș, *loc. cit.*

[8] „Mlaștinile Dunării ungurești și ale Tisei nu sînt nimic față de labirintul brațelor fluviatile, insulelor, mlaștinilor, lacurilor și canalelor care acoperă valea largă de 12 la 18 km, între înălțimile Dobrogei și faleza de loess a Bărăganului", scria, în 1902, Emm. de Martonne (ap. P. Gâștescu, *Lacurile din România*, București, 1971, p. 28).

[9] Aceste nume apăreau pe hărțile fizice și administrative de uz didactic publicate în deceniul al șaselea al secolului nostru.

[10] Definiții ce concordă cu înregistrările și caracterizările unor geografi ca G. Murgoci, G. Vâlsan, C. Brătescu (P. Gâștescu, *loc. cit.*).

În linii generale, se poate observa așadar că, spre deosebire de *lac*, pentru care punctul de plecare este preponderent etimologic, în definirea cuvîntului *baltă* se pornește de la un sens special, cel curent în graiurile din sudul țării: Oltenia, Muntenia și sudul Moldovei. În aceeași situație trebuie considerat și sensul 'luncă, zonă de bălți, mlaștini și grinduri', pătruns în denominația oficială (geografică); acest sens se referă la zona de luncă a Dunării începînd de la Calafat, dar mai ales la aceea cuprinsă între brațele fluviului dintre Călărași și Brăila, unde se află *Balta Ialomiței* și *Balta Brăilei*[13], denumiri care ilustrează semnificația citată a termenului *baltă*, cunoscută și ea într-o arie mai largă. Astfel, pentru o epocă mai veche, balta, cu acest sens, a reprezentat unul dintre elementele ce delimitau teritoriul Țării Românești, *de la baltă pînă la munte* însemnînd „de la Dunăre pînă la Carpați“ (DA), expresie care a putut fi creată de către ciobanii transhumanți (ipoteză formulată în *op. cit.*), accepțiunea respectivă fiind cunoscută atît dincoace de Carpați[14], cît și de către ciobanii săceleni și sibieni[15]. Pentru aceeași mare arie geografică, poate fi invocat și termenul *băltărețul*, numele vîntului ce bate dinspre sud, de la bălțile Dunării, în opoziție cu *munteanul* ; cf. și *băltag*, *băltăgan*, cu același sens (DA). În ceea ce privește vorbirea din Moldova, sensul 'zonă de bălți și mlaștini din lunca unei ape curgătoare' apare la Neculce : descriind o invazie tătărească în Ucraina, se narează că la întoarcere, tătarii fiind pedeștri întrucît le erau caii obosiți, „ieșea rușii de prin *bălți* și de prin *păduri* de-i ucidea“ (ap. HEM).

---

[11] Punctul de vedere, normativ, al geografilor este exprimat de P. Gâștescu, *op. cit.*: „În ceea ce privește termenul de baltă, este bine să se folosească, în accepțiunea largă dată de poporul nostru, pentru zonele din lunca rîurilor care sînt inundabile și presărate cu numeroase lacuri; de asemenea pentru lacurile de luncă, ca tip genetic aparte...“ (p. 30; autorul reia aceste idei dintr-un articol publicat în 1965, *Asupra termenilor de „lac“ și „baltă“*). Observăm că pe hărțile recente Rastu, Potelu, Suhaia, Greaca sînt numite însă *lacuri*.

[12] Punînd pe primul loc, în explicarea cuvîntului *baltă*, semnificația de 'apă stătătoare mai puțin întinsă și adîncă, băltoacă', o serie de dicționare (SCRIBAN, D., DEX, DREV) reflectă uzul curent literar (înregistrat și la vorbitorii testați de noi *ad-hoc*), care ignoră sensul tehnic al geografilor, preluat din graiurile din sudul țării.

[13] Cf. și O. Vințeler, P. Chirilov, *Microtoponimia Bălții Brăilei*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 298.

1.3. Primele atestări în scris ale acestor entopice, în documente slavonești, datează de la 1468 pentru *lac*, referindu-se la o localitate din județul Iași, respectiv de la 1505 pentru *baltă*, cu referire la o localitate din județul Vîlcea („și iarăși au cumpărat de la Paul *balta* toată“)[16]. În nume de locuri, *lac* apare, în documentele slavone de pînă la 1521, în acte hotarnice din Țara Românească : vezi, de exemplu, *Lacul Laptelui* (1517, Drajna, jud. Prahova), *Lacul cu Răchițile* și *Lacul lui Cosain* (1517, lîngă Țintea, jud. Prahova)[17]. Contextele în care apar aceste nume (în corelație cu alte denumiri de importanță locală : *Pîraie*, *Măgura Vițeilor*, în primul caz, *Dîmbul*, *Gorganul Vulpii*, în cel de al doilea), dovedesc că substantivul numea aceeași realitate ca și în Moldova (1468), unde apare ca reper („de aici drept la lac“) alături de „moara lui Cosiță“, „lozia din matca Bahluiului Mare“ etc. *Baltă* și *lac* apar apoi, paralel, din primele texte religioase românești (*lac*, la Coresi, 1581, *baltă* în *Psaltirea Scheiană*), denumind aceleași realități[18], sau realități apropiate (cf. DA, unde se remarcă folosirea improprie, în traducere, a lui *baltă*). Se poate afirma, așadar, că în româna (literară) veche cele două cuvinte erau sinonime și numai o cercetare amănunțită a documentelor din secolele următoare ar putea arăta momentul din care *baltă* și *lac* încep să reflecte uzurile regionale, pe măsura diversificării textelor scrise.

---

[14] Cf. HEM, s.v., pentru zona Brăilei : „... se tindea brăilenii pînă la orașul Flocii pe baltă în sus... și pusese subași prin sate și scaun pe baltă, de lua vamă din toate cele ce ieșea din bălți“ (începutul secolului al XVIII-lea). Pentru *județul de Baltă*, cf. Valentin Țurlan, *op. cit.*, p. 88; la 1835 în județul Brăila existau două plase cu acest nume : „plasa Bălților sau Vizirii“ și „plasa Bălții sau Scorțarii Vechi“ (Iosif Genilie, *Geografie...*, p. 214). Pentru epoca contemporană, în graiurile din Teleorman sensul este înregistrat de Marin Preda, *Întîlnirea din Pămînturi*, București, 1948, p. 76. Un text din *Graiul nostru*... atestă sensul pentru nordul Munteniei (cf. O. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, în *Opere*, I, București, 1968, p. 188).

[15] Cf. DA, unde este dat un citat al autorilor, pentru zona Brașov ; pentru Poiana Sibiului, cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 189 : „[ciobanii] coboară la țară de pe munte. Și merge pe drum pînă ajunge la moșie, acolo un[de] să-nvoesc de ernează pînă primăvara... Ne ducem cîte zece zile, ne ducem pînă la baltă...“.

[16] Cf. G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974, p. 114, 74 ; pentru localizare, cf. DRH, A, II, p. 538, respectiv DRH, B, II, p. 544.

[17] Ap. Mihăilă, *op. cit.*, p. 114 ; localizarea după DRH, B, II, p. 542, 538 . Numele *Lacul Puturos* este citat de Mihăilă, *ibidem*,-pentru 1493, din Moldova, după un document pe care îl consideră C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, autorii vol. III din DRH, A, apărut în 1980, un fals din secolul al XVII-lea, printre argumente invocîndu-se și prezența unor „românisme“ (*op. cit.*, p. 536). Cea mai veche atestare într-un toponim din Țara Românească apare pentru 1496 ; cf. *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374 — 1600* (DERS), București, 1981, s.v. *lac*.

[18] Pentru alte atestări ale acestor cuvinte ca entopice și în onomastică, reflectînd aceeași situație ca și documentele de pînă la 1521, vezi și Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946.

1.4. Această diferenţiere poate fi însă remarcată în scrierile cu conţinut ştiinţific, traduceri sau manuale de geografie din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Într-o traducere din italiană din jurul anului 1790, atribuită de N. Iorga lui Amfilohie Hotiniul[19], *lac* nu poate să surprindă (Cap. 3 : Pentru idorgrafie... pentru rîuri, lacuri, băi, pentru apropiere celor deosebite a lor ape)[20]. Termenul apare apoi în textele de specialitate din Transilvania (v. *Gheografia sau scrierea pămîntului*, Buda, vol. I, 1814, p. X [nenumerotată]), unde *lac* poate fi glosat prin *tău*, dar diferenţa faţă de *baltă* este subliniată, ca la Ioan Rus, *Icoana pămîntului sau carte de gheografie* (I—III, Blaj, 1842) : „Apa mai mare, încungiurată de uscat şi necurgătoare, se zice lac sau tău, sau, de e mai mică, baltă" (I, p. 46—47), pentru autor fiind *lacuri* apele stătătoare ce se află lîngă Dunăre, din Muntenia (II, p. 291) sau cele din Moldova (*Brateşul* sau *lacul Dorohoiului* ; II, p. 307), după cum *lacuri* sînt numite şi „marea Caspie cel mai mare lac pe pămînt", Aralul, Baicalul, Ciadul, *Lacul de sus* din America şi cele din Oceania : „lacuri încă se află mai multe, dară mărunte" (III, p. 14, 15, 159, 230, 329).

Transilvănenii păstrează termenul ştiinţific *lac* chiar atunci cînd scriu în Moldova sau în Muntenia, mai puţin dispuşi, se pare, să cedeze influenţei limbii vorbite, aşa cum se poate constata la Vasile Fabian, în *Geografia elementară...*, Iaşi, 1840 (p. 37 ; vezi şi textele reprezentînd „partea astronomică şi fizică" aparţinînd aceluiaşi autor din manualele tipărite la Iaşi de Dimitrie Gusti în anii 1843, 1846), sau la A. Treboniu Laurian, în *Geografia ţărilor române pentru şcoalele primare* (Bucureşti, 1863) : „România are foarte multe lacuri spre Dunăre, şi patru în partea de către răsărit în regiunea Buzăului, dintre care merită însemnare Balta Albă" (p. 7) ; „Lacuri mai însemnate în Moldavia sunt două, lacul Brateşului, la gura Prutului, şi lacul Dorohoiului prin care trece Jijia" (p. 18 ; textele apar identic în ediţia din 1866; cf. şi manualele de geografie ale lui Laurian tipărite la Iaşi în 1854 şi 1855).

Mai puţin netă este deosebirea dintre *lac* şi *baltă* pentru moldoveni, care sînt influenţaţi de denominaţia populară locală, fapt ce se poate observa încă de la Dimitrie Cantemir, chiar dacă pentru acesta *lac* aparţine şi terminologiei savante, latineşti. În *Descriptio...* apele stătătoare ale Moldovei sînt numite cu termenul general de *lacuri* : *lacus Bratesz, ~ Orcheiensis, ~ Dorocheiensis, ~ Colaczin* şi *lacus Ovidii*, transpus în româneşte prin *lacul Ovidului*[21], dar care în *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*[22] apare sub numele de *balta lui Ovidie* (p. 155) sau „lacul ce-i zicem acmu noi Vidovul" (p. 323). În *Hronic* întîlnim paralel *baltă* şi *mare* pentru Azov : „... *balta Meotis* (aceasta-i marea Azacului)" (p. 60 ; cf. denumirea latinească *Palus Maeotis*) ; „Meotis (aceasta-i balta Azacului)" (p. 66 ; cf. 261), „mare Baltă" fiind şi Hiva, de la răsărit de Caspica (p. 439). În sfîrşit, *baltă* înseamnă și ’zonă de baltă’ : „... lăcuitorii bălții Meotis fiind asupriți de foame...“ (p. 76)[23].

---

[19] Vezi N.A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962, p. 19. Pentru paragraful ce urmează am luat în consideraţie cîteva din textele analizate în capitolul consacrat formării terminologiei geografice, din această lucrare.

[20] *Gramatica fizicii...*, Biblioteca Academiei R.S. România, ms. 1627, p. 221^{r} ; cf. 223^{v}.

[21] Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae—Descrierea Moldovei*, Editura Academiei R.S. România, Bucureşti, 1973, p. 68.

[22] Ediţia Gr. C. Tocilescu, Bucureşti, 1901.

Apreciat pentru aportul la formarea terminologiei geografice românești moderne[24], Dimitrie Gusti, în manualele de geografie publicate la Iași între 1843—1867, utilizează termenul *lac* ca și transilvănenii[25] (*Geografie veche...*, 1843, p. 21 ; *Geografie pentru scoalele primari din Moldova*, 1854, p. 8, 17, 34, 49, 61, 78 : în Moldova sînt două lacuri : *lacul Dorohoiului* și *lacul Brate-șului)*. Mai mult, unele formulări probează un criteriu de clasificare : „În Transilvania nu sînt lacuri, ce numai bălți, care se află mai cu seamă pe lîngă cursul de mijloc al Mureșului“, scrie el în *Geografie pentru clasa a III-a din scoalele primare...*, 1859 (p. 139) ; fraza apare la A.T. Laurian, *Manual de geografie ...*, Iași, 1854, p. 84. Dar, în enumerarea apelor stătătoare din Țara Românească, *lac* și *baltă* sînt folosite alternativ, deși se referă la realități asemănătoare ori comparabile, sau între ele se pune semnul egalității : Dunărea „formează multe lacuri, bălți și gîrle“ (p. 12) ; în județul Dolj se află „lacul Cetate, Morenii, Maglavit“, dar „Braniștea este una din cele mai mari bălți ale României“, în județul Romanați se află „balta sau lacul Bistrița“, *balta Suhogea* (Zimnicea) este „lac mare în prefectura Teleormanului“ (p. 13). Această situație pare să reflecte oscilația autorului între terminologia științifică și denumirile uzuale din zona de luncă a Dunării și din zona de cîmpie (*bălți* sînt și Greaca, *Motiștea*, Călărași, Balta Albă, *Sneagovul* etc., p. 15), căci Siriu, „în muntele cu același nume“ (p. 14) este *lac*. Aceeași alternanță a termenilor găsim la Dimitrie Gusti, în *Geografia... pentru clasele primare* din 1867 : sub titlul general de *lacuri* sînt enumerate Padina, Greaca, Balta Albă, Brateșul, *lacul sau iezerul Dorohoiului*, *iazul Dracșani*, *lacul Brateș* (p. 12), *Balta albă*, *balta Amară*, *Balta Smeu*, *lacu Călărași*, *lacu Gălățui* (p. 14) etc.

Amprenta vorbirii și a denominației locale este însă deosebit de puternică în manualele de geografie tipărite la București de Iosif Genilie. În *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă*, deși probabil o prelucrare din franceză[26], se pune semnul egalității între *lac* și *baltă* chiar într-o definiție generală : „Lacul sau balta este o apă dulce stătătoare, încungiurată de pămînt de toate laturile, din care cele mai mari sînt *Caspia* și Aralul ; acestea însă pentru că sînt sărate și mult întinse se numesc și mări“ (p. 117—118). Marile întinderi de apă stătătoare ale Europei sînt lacuri (cf. Ladoga, Onega, Peipus, Maggiore etc. ; p. 156), dar județele *cîmpene* ale Țării Românești „au mulțime de bălți pescoase spre marginea Dunării“ (p. 204 ; cf. și p. 184), județul Ilfov „are trei mari bălți : Herăstrăul, Snagovul, Cociogul“ (p. 212; pentru *baltă* ’zonă de luncă’ cf. 1.1.).

Dacă este originar din Săliștea Sibiului[27], Iosif Genilie și-a însușit foarte bine trăsături caracteristice graiurilor sudice (muntenești), prezente în *Geografia* tipărită în 1835[28], astfel încît putem considera că atunci cînd în *Prinţipuri de geografie* (1841) stabileşte raporturile dintre *baltă* şi *lac* se referă la uzul curent din subdialectul muntenesc. Întrucît această carte este un compendiu de geografie, se pare că autorul nu mai ţine seama de terminologia unui model, astfel că „*balta* este o întindere de apă încongiurată de pămînt din toate părţile. Bălţile cele mai mari sînt : Ladoga şi Onega în Rusia" (p. 5). E drept că pentru el *rîuri* sînt Dunărea, Oltul, Argeşul, Ialomiţa şi Siretul (p. 15), iar Jiul, Vedea, Dîmboviţa, Prahova şi Buzăul sînt *gîrle*, dar dacă în situaţia clasificării apelor curgătoare putem admite că îi lipsea termenul *fluviu* (pentru Dunăre), nu tot aşa stau lucrurile în ceea ce-l priveşte pe *lac*. Echivalent al lui *baltă* în 1835, în 1841 *lac* înseamnă altceva : „Balta este o apă nesărată încongiurată de pămînt din toate părţile ; *balta mică se numeşte lac sau mocirlă* (subl. n.), dacă este amestecată cu buruieni, erburi, noroi..." (p. 59 ; evident, „cele mai mari bălţi sînt balta Superioară sau de sus, din America de miazănoapte, 400 miluri lungă, 60 lată, Ontaria, Mihigan şi altele", p. 59)[29].

---

[23] Cf. și *lacul, balta Medra*, în *Istoria ieroglifică*, Editura pentru Literatură, București, 1965, vol. I, p. 184, 186, vol. II, p. 257.

[24] Cf. N.A. Ursu, *op. cit.*, p. 25, 27.

[25] În cele ce urmează ne referim numai la cărțile în care nu au fost reluate părți sau capitole aparținîndu-i lui Vasile Fabian.

[26] N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 26.

[27] Viața și activitatea profesorului de la Colegiul „Sf. Sava“ înainte de 1831 nu este cunoscută ; singura informație pentru această epocă ce semnalează un fapt de interes, nediscutat, provine de la George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, Sibiu, 1890 : „Sub gu-

1.5. În ansamblu, se poate aprecia că în manualele de geografie din secolul al XIX-lea şi în alte lucrări, la autorii moldoveni şi munteni[30] (chiar de adopţiune), termenul geografic *lac* cedează locul lui *baltă* ; mai mult, la Iosif Genilie *lac* înseamnă o întindere mai mică de apă stătătoare, în conformitate cu uzul din graiurile populare din Muntenia, atestat şi într-un dicţionar apărut la Bucureşti, în 1870 : „*lac* se zice adese şi în loc de smîrc sau băltoagă" (COSTINESCU).

2.1. O imagine globală asupra diferenţelor regionale de astăzi în ceea ce priveşte folosirea celor doi termeni, diferenţe schiţate pînă acum pe baza dicţionarelor, a unor texte de specialitate din secolul al XIX-lea şi a toponimiei majore (actuale) o oferă răspunsurile (înregistrate între anii 1929—1938) de pe trei hărţi din ALR II, s.n. (ancheta Emil Petrovici)[31].

a) La întrebarea „Cum îi ziceţi la apa aceea stătătoare, mai puţin adîncă ?" (de remarcat că nu s-a insistat asupra întinderii, dar anterior informatorii răspunseseră la o altă întrebare, referitoare la „bălţi [de ploaie]") s-a răspuns *lac* în special în cea mai mare parte a zonei Carpaţilor Meridionali (h. 831, „BALTĂ", pct. 27, 29 din Banat, 130 din sudul Transilvaniei, 784, 762 din nordul Munteniei, 812 din partea de nord a Olteniei ; celelalte trei

---

vernul provizoriu al comisarului... Kiseleff încă au fost toleraţi [în Muntenia] unii ardeleni ca profesori, *însă cu numele schimbat* (subl. n.), bunăoară ca Genilie de la Sălişte, ca alt Florian la şcoala elementară şi alţi cîţiva" (p. 564). Cf. şi Leon Volovici, în *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900* ; la bibliografie se poate adăuga articolul lui N. Isar, *Ideile social-politice ale lui Iosif Genilie, profesor la Colegiul naţional „Sf. Sava" (1831—1852)*, în „Studii. Revistă de istorie", XXVI, 1973, nr. 6, p. 1251—1262.

[28] Vezi, de exemplu, *fuseră* (p. 179), *p' aici* (p. 181) *pîntre*, *pă* (p. 184), *palocurea* (p. 221), Podul Tîrgului *d'afară* (p. 218), *picere* (p. 184), *tutulor* (p. 185), *erghelii* (p. 187), *Mehedinţul* (p. 191, 205, dar *Mehadia*, ib.), *Urezul* (p. 194), *Praoviţa* (dar *Prahova*, p. 200).

[29] Cîteva fapte dialectale sudice din *Prinţipuri* : tot *da'una* (p. 111), *şchele*, *ştejari* (p. 16), *Jiiul*, Tîrgu *Jiiului* (p. 16, 21), *Meedinţii* (p. 18), *Gorjiul* (p. 21) ; apar şi variantele *Gorj*, *Jiul*, *Mehedinţi* (passim).

[30] Vezi şi P. S. Aurelian, *Terra nostra. Schiţe economice asupra României*, ed. a II-a, Bucureşti, 1880 : „... Dunărea formează lacuri *numite bălţi* (subl. n.) ; dintre acestea merită a fi citate canalul Borcea de lîngă Călăraşi, Brateşul lîngă Galaţi..." (p. 6).

[31] *Atlasul lingvistic român, serie nouă*, vol. III, Bucureşti, 1961.

puncte, 53, Pecica—Arad, 414, Coropceni—Iaşi, şi 723, Căzăneşti—Ialomiţa, se plasează mai mult sau mai puţin excentric faţă de această arie). Pentru restul ţării, observăm apariţia lui *baltă* în bazinul inferior al Oltului şi pe Dunăre (în sudul Olteniei), în sudul Transilvaniei, în Banat şi în puncte din Crişana, Maramureş şi Bucovina (în total 18 puncte ; s-au notat şi derivatele *băltoagă* şi *băltoc*). În cea mai mare parte a punctelor din provinciile de peste munţi s-a notat *tău* (*cobîltău*) şi, incidental, *bară, dîlbă, mărdilă*. În restul ţării nu se mai conturează arii propriu-zise, ci apar termeni ca *gîldău, crov* (Oltenia), *zăton, aleşteu, japşă* (Muntenia ; ultimul şi în Dobrogea), *ghiol, iaz* (*iezer*), *mlaştină, tochilă, ochi* (Moldova). Precizia numai relativă a întrebării, dar şi factorul *variabila geografică*, situaţia particulară în spaţiu a localităţilor anchetate (uneori răspunsul este precedat de semnul ∞, indicînd absenţa realităţii a cărei denumire era urmărită) explică răspunsurile *apă stătătoare*, ~ *stătută* etc. (*gîrlă mare sau apă* ~, din pct. 769, nu se află în această situaţie, întrucît se precizează că „aşa i se zice, de exemplu, celei de la Snagov“).

b) Pe harta 836, consacrată termenilor pentru noţiunea „LAC“ (cum se intitulează harta ; textul întrebării nu a fost înregistrat), s-a notat *lac* în 13 puncte, dintre care 6 se află, iarăşi, în zona Carpaţilor Meridionali (2, 27, *105*, *182*, 784, *836* ; în punctele marcate prin cifre culese cu cursive, răspunsul este precedat de ∞ ; vezi şi în continuare). Restul punctelor se află în zone de cîmpie şi de dealuri din diferite părţi ale ţării : *47*, *53*, 723, 514 ; 250, 551, *386*. *Baltă* s-a notat mai rar, iarăşi însă pe Olt şi pe Dunăre (pct. 791, 872, 876, 886, 899, în sudul Moldovei (*605*) şi în sud-estul Transilvaniei (*182*, *192* „a văzut la Dunăre“ ; în aceste puncte apar frecvent termeni specifici graiurilor din sudul ţării, referitori la păstorit, *cioban, preducea, saia*, dar şi din alte domenii)[32]. În restul ţării *baltă* mai apare în puncte izolate : *76*, *414*, 353 (cf. şi 64 : *băltoiu*, ca *nume* al unui lac). În provinciile de peste munţi predomină *tău*, iar în zona Brăilei apare *japşă* (705), în Dobrogea *ghiol* (682, 987), termen notat şi în Moldova (*537* : ~ *mare*) ; izolat mai apar *iaz, iezer, bară* etc.

Pe baza acestor două hărţi, se poate observa că pentru noţiunile „baltă“ şi „lac“ termenul *lac* este predominant în aria largă a Carpaţilor Meridionali şi în Banat, iar *baltă* în zona Dunării, în aria Băileşti—Slatina—Zimnicea (vezi harta 1 din text). Pe cursul fluviului în jos, în special în zona inundabilă, unde se află *Balta Ialomiţei*, *Balta Brăilei* şi Delta, există o bogată terminologie specializată[33]. În restul ţării, *baltă* şi *lac* au apariţii mai mult sau mai puţin nesemnificative, primul termen denumind în ultimă instanţă o apă stătătoare indiferent de dimensiuni, iar cel de al doilea aparţinînd nivelului cultural al limbii, astfel că poate reprezenta un rezultat al difuzării limbii literare, mai ales în Moldova[34].

---

[32] Vezi Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Bucureşti, 1980, p. 55 — 57.

[33] Vezi şi Gr. Antipa, *Regiunea inundabilă a Dunării*, Bucureşti, 1910, passim, lucrare ce prezintă interes şi datorită alternanţei dintre entopicele şi toponimele zonei şi terminologia standardizată, oficială.

[34] În anchetele pentru ALR I şi II în această provincie s-au înregistrat, ca recente, fonetisme literare de origine muntenească (vezi Stelian Dumistrăcel, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Bucureşti, 1978, p. 211, 221). Un exemplu semnificativ pentru măsura în care lexicul limbii literare a pătruns în graiurile din această pro-

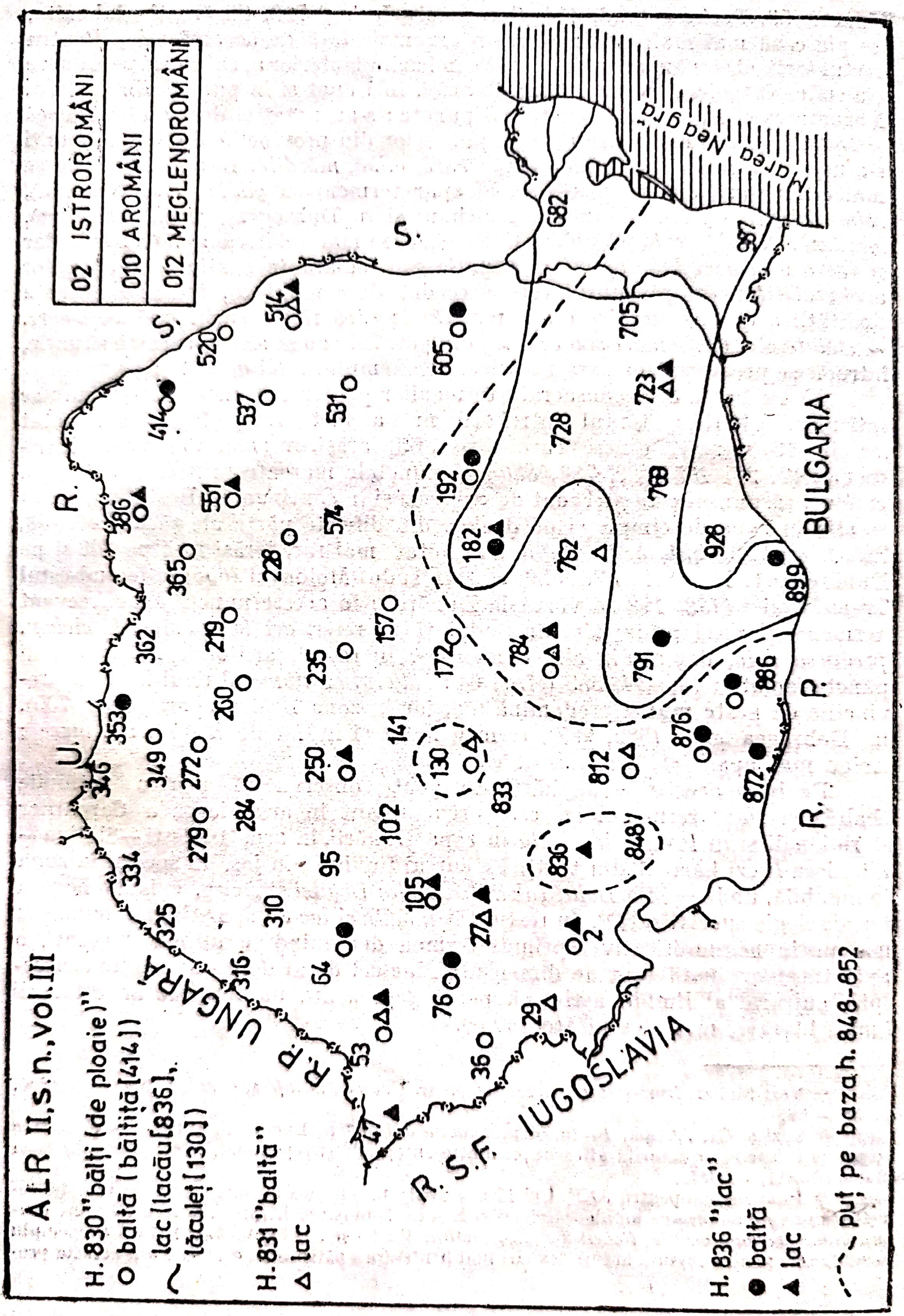
ALR II,s.n.,vol.III
H.830 "bălți (de ploaie)"
○ baltă (băltiță [414])
lac (lacău [836], lăculeț [130])
H.831 "baltă"
△ lac
H.836 "lac"
● baltă
▲ lac
puț pe baza h. 848-852
02 ISTROROMÂNI
010 AROMÂNI
012 MEGLENOROMÂNI
R.P. UNGARIA
R.S.F. IUGOSLAVIA
BULGARIA
U. R. S. S.
R. P.
Marea Neagră
47
53
36
29
76
64
316
325
334
346
353
349
279
272
284
310
95
105
27
2
836
848
130
833
102
250
141
812
876
872
886
260
235
219
157
172
784
791
899
362
365
228
574
182
762
928
386
551
192
728
768
414
537
531
520
514
605
723
705
682
987
760

Harta 1

c) Valoarea de întrebuințare curentă a lui *baltă* este dovedită de răspunsurile înregistrate pe harta 830 „BĂLȚI (de ploaie)", unde acest termen este predominant pentru Transilvania, Bucovina și Moldova (numai în puncte izolate sau ca sinonime s-au mai înregistrat *bolboacă, știoalnă, groapă cu apă*) și prezent și în Muntenia, Oltenia, Banat și Crișana (zone cu o sinonimie mai bogată : *bolboacă, gîldău, tău, bară, dîlbă* ; cf. și *balcă*, în pct. 334, și *bolótă*, în pct. 353). Această hartă relevă însă în mod pregnant utilizarea termenului *lac* cu sensul de 'baltă formată din apa de ploaie, băltoacă' în graiurile din Muntenia și Dobrogea, cu atestări în puncte din Oltenia (836 : *lacaie* ; *lacău*, 848) și în puncte din sudul Transilvaniei ai căror locuitori erau, din cele mai vechi timpuri, familiarizați cu realitățile din sudul țării, datorită transhumanței : 182 (Săcele, Brașov) și 130 (Poiana Sibiului, unde s-a notat *lăculețe* și *bălți*)[35] (vezi harta 1 din text). Cîteva comentarii notate pe hărțile 830 și 831 sînt semnificative : „e numai lacuri pe sosea" (830/769) ; [baltă] „a văzut la Dunăre ; *lac* se numește locul unde se înmoaie cînepa" (831/192) ; „Lacuri sînt pe cîmp, după ploaie" (~ /682) ; „Lacul e mai mic și dispare cînd e secetă ; baltă se numește locul unde-i mocirlă și stuf" (~ /987). Dacă pentru unele puncte din aria *lac* 'băltoacă' compararea răspunsurilor de pe cele trei hărți este nesemnificativă (723, cu *lac* pe toate cele trei hărți analizate, sau 182, cu *lac* ; *baltă* ; *baltă*/ezitat / și *lac* etc.), pentru cele mai multe se poate observa că termenii se diferențiază (respectiv că pentru unele noțiuni lipsesc termenii) în funcție de raporturile ce se stabilesc între cele trei noțiuni urmărite, după zona în care se află localitatea anchetată (trebuie să ținem seama că există și o necunoscută, datele personale ale informatorilor ; vezi tabelul 1).

2.2. Aria dialectală sudică *lac* 'apă stătătoare mai puțin întinsă și adîncă, băltoacă', schițată pe baza ALR II s.n., se precizează, în ceea ce privește extremitatea vestică, și se completează, pentru zona nord-estică, analizînd răspunsurile înregistrate la două întrebări din *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni*, prin care s-au urmărit termenii pentru noțiunile „LAC" și „BALTĂ", formulate astfel :

[1639] „Cum ziceți la locul acela cu apă stătătoare, întins și adînc ?" ;

[1640] „Dar la acela, tot cu apă stătătoare, dar mai mic (se face de multe ori cînd vine rîul mare și se revarsă peste maluri) ?" (de observat că nu s-a formulat o întrebare specială pentru „bălți (de ploaie)", care ar fi prezentat o importanță deosebită pentru precizarea raporturilor dintre denumirile utilizate pentru primele două noțiuni).

---

vincie ni-l oferă hărțile 597—608 din ALRM II, s.n., vol. II, consacrate denumirilor populare ale lunilor anului (vezi și Rodica Orza, în CL, IX, 1964, nr. 2). Astfel, în afara cazurilor cînd informatorii nu au răspuns la întrebările respective, pe un număr de opt hărți (597, 600, 601, 604 — mai puțin concludentă —, 605—608, au fost înregistrate *numai denumirile oficiale*, iar pe celelalte patru numărul punctelor în care s-au dat denumirile populare este egal cu al celor în care apar neologisme.

[35] După informațiile din *Jurnalul* de anchetă al lui Emil Petrovici, unii dintre informatorii din aceste localități erau oieri și agricultori care umblaseră în „Vechiul Regat" cu turmele sau la lucru.

Tabel 1

Harta Punctul	830 „bălţi (de ploaie)"	831 „baltă"	836 „lac"
Dobrogea			
682	bătac, lac	japşă	ghiol
987	lac	baltă	ghiol
Muntenia			
705	lac	japşă (cele dintre braţele Dunării)	japşă
728	bolboacă, lac	∞ apă stătătoare	
769	lac	gîrlă mare, apă mare <Snagovul>	
791	lac	baltă	baltă
899	lac	zăton	baltă
Oltenia			
836	lac	gîldău	∞ ? [σ] lac
848	lac	crov, gîldău	? ∞

2.2.1. Hărţile 331 şi 332 din *NALR. Oltenia*, vol. II[36] atestă că „apa stătătoare, întinsă şi adîncă" se numeşte *baltă* în sudul acestei provincii, de-a lungul Dunării, pe o arie marcată la nord de Calafat şi Caracal, arie în care 'apa stătătoare mai mică, provenită din revărsări' se numeşte *lac* (vezi harta 2 din text, pe care au fost interpretate răspunsurile de pe cele două hărţi din *NALR. Oltenia* prin comparare şi ţinîndu-se seama de precizările şi corectările informatorilor). La nord de linia Calafat — Caracal termenul predominant pe h. 331 este *lac*, iar pe h. 332 *baltă*, marcînd, aşadar, o opoziţie între cele două zone ale provinciei în ceea ce priveşte sensul cuvintelor *lac* şi *baltă* (pe h. 2 nu am prezentat sinonimia, minoră, a acestor termeni şi nici cazurile cînd pe h. 331 şi 332 s-a notat *acelaşi* termen).

Răspunsurile din pct. 963, 946 şi 941, situate în afara ariei sudice delimitate mai sus, arată că *lac* 'băltoacă' a putut fi utilizat într-o zonă mai întinsă din Oltenia, uz abandonat pe măsura impunerii sensului literar al lui *lac* (anchetele pentru *NALR. Oltenia* au avut loc în anii 1963 şi 1964).

---

[36] *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, vol. II, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Bucureşti, 1970. Datele din aceste hărţi au fost discutate şi de Teodor Oancă, *Aspecte ale relaţiei entopic — toponim în Cîmpia Băileştiului*, în „Analele Universităţii din Craiova", seria Ştiinţe filologice, VIII, 1980 (vezi p. 48—50), diferenţele în ceea ce priveşte utilizarea termenilor *lac* şi *baltă* în graiurile din Oltenia fiind verificate şi confirmate prin toponimia din Cîmpia Băileştiului. Asupra confuziei în care stăruie autorul în privinţa „neconcordanţei" dintre formularea întrebărilor 1639 şi 1640 din Chestionarul NALR, care definesc noţiunele „lac" şi „baltă" în limba literară, şi răspunsurile care s-au înregistrat într-o anumită zonă pe baza acestor întrebări, vom reveni mai jos.

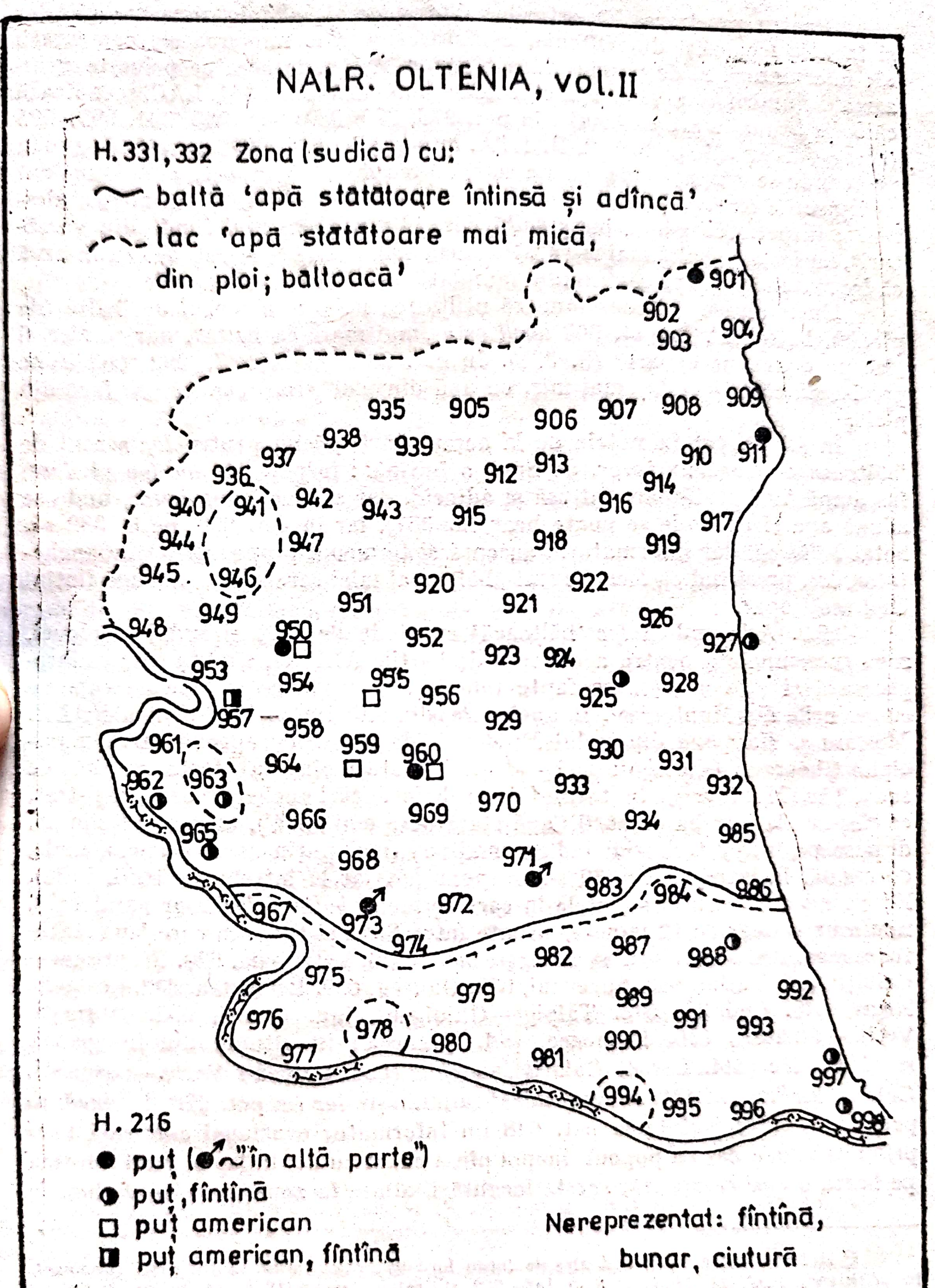
NALR. OLTENIA, vol.II
H. 331, 332 Zona (sudică) cu:
〜 baltă 'apă stătătoare întinsă și adîncă'
- - lac 'apă stătătoare mai mică, din ploi; baltoacă'
H. 216
● puț (●↗ "în altă parte")
◐ puț, fîntînă
□ puț american
◧ puț american, fîntînă
Nereprezentat: fîntînă, bunar, ciutură
901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920
921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940
941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960
961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980
981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998

Harta 2

Pentru precizarea raporturilor dintre *lac* și *baltă* în zona sudică, dar și în alte localități din Oltenia, semnificative sînt numeroasele comentarii ale informatorilor, de pe marginea hărților. Astfel, în ceea ce privește utilizarea denumirii *lac* pentru 'apă stătătoare mai mică' pe h. 331, LAC, se notează că *balta* „e mai mare ca lacul“, în pct. 977, 979, 980, 982, 988, 991, 992, 995 (aceeași observație pe h. 332, BALTĂ, în pct. 976, 984, 993, corectîndu-se sau precizîndu-se răspunsurile de pe harta precedentă); în pct. 987 s-au dat răspunsurile *aleșteu*, *baltă*, *lac*, dar se precizează că lacul e „mai mic ca aleșteul“; în pct. 997 s-a răspuns *baltă*, *iaz*, [direct] *lac*, *iazul* fiind „din vărsături“, iar *lacul* o „baltă mai mică“. Pe harta 332, BALTĂ, în pct. 977 se observă că *lac* se numește „apa rămasă din inundații, după ce se retrag apele“.

Unele observații consemnează utilizarea lui *lac* cu sensul de 'baltă (de ploaie), băltoacă'. În pct. 963 *lacul* este „mai mare ca balta“, dar se zice și „lac pe drum, pe ogoare“ (h. 331). În pct. 980, 990 și 987, 992 (h332) se precizează că *lacul* este „mai mic, cu apă din ploi“, respectiv că „se face din ploi“.

În sfîrșit, tot în notele de la aceste hărți găsim pentru *lac* sensul de 'băltoaca de lîngă un izvor, de lîngă o fîntînă': în pct. 946 *lac* (cu pl. *lace*) înseamnă 'apă stătătoare întinsă și adîncă', dar și „lac la un izvor, unde se adună apa și de unde se poate bea“ (h. 331), iar în pct. 998, pe h. 332 s-a notat *băltoacă*, dar informatorul acceptă și termenul propus direct de anchetator, *lac*, precizînd că *lacurile* sînt „bălți mai mici care se fac pe lîngă fîntîni cînd scoți apă“.

2.2.2. Aria sudică *lac* 'băltoacă' cuprinde de fapt și sudul Moldovei, zonă (nesemnalată pentru acest sens de hărțile ALR II, s.n.) în care se înregistrează și alte numeroase fapte fonetice, morfologice și lexicale comune cu graiurile din Muntenia[37]. În anchetele din anii 1967—1972 pentru *NALR. Moldova și Bucovina* din sudul Moldovei (de la o linie aproximativă municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej — Bîrlad — Huși pînă la fosta graniță de sud a Țării Moldovei), din totalul de 48 de localități anchetate am înregistrat, ca răspuns la întrebarea 1640 ('apă stătătoare mai mică'), termenul *lac* în 18, dispuse pe întreg teritoriul indicat mai sus (mai puțin zona Vrancei, unde, de regulă, la întrebarea 1639 s-a răspuns *lac*, iar la întrebarea 1640, *baltă*). Eliminînd din discuție punctele în care termenii *baltă* și *lac* apar paralel (7), rămîn un număr de 12 puncte, situate între Siret și Prut, în care 'apa stătătoare mai întinsă și adîncă' se numește *baltă* (626. Vetrișoaia, 629. Fruntișeni — Grivița, jud. Vaslui, 632. Suceveni, 633. Oancea, 639. Braniștea, 642. Costache Negri, 643. Cudalbi, 648. Tălpigi — Ghidigeni, jud. Galați, 653. Mirceștii Vechi — Vînători, 656. Homocea, jud. Vrancea; în ultimul am înregistrat și *ghiol*), *iaz* (644. Corod, Galați) sau *ghiol* (654. Furcenii Vechi — Cosmești, Galați), iar 'apa stătătoare mai mică' se numește *lac* (în pct. 626 și *liștavă*, în pct. 642 și *ghioalcă*; în pct. 648 un informator ocazional confirmă uzul prin zicala „s-a dat cu popoul înapoi pîn-a căzut cu c... în lac“). Fără a forma pe hartă o arie compactă, aceste localități, aflate în zona marcată de luncile

---

[37] Relevate pînă acum mai ales de Iorgu Iordan, *Lexicul graiului din sudul Moldovei*, în „Arhiva“, XXVIII, 1921, nr. 2, p. 186—202, și *Graiul putnean* (1941), republicat în *Scrieri alese*, București, 1968, p. 230 — 247.

Siretului și Prutului, în primul rînd de Brateș[38], prezintă aceeași situație ca și sudul Olteniei.

Încercînd să precizez cu informatorii sensul lui *lac* ca răspuns la întrebarea 1640 (mai ales în cazurile în care același termen apăruse ca răspuns și la întrebarea 1639), am notat explicații sau expresii ca cele ce urmează : *lacul de ploaie nu ține mult* („se zice cînd cineva a făcut avere pe căi necinstite“, 635. Fîrțănești, Galați) ; *lac de ploaie* (640. Piscu, Galați) ; [lacuri] „sînt cele mici, le sari cu piciorul“ (641. Pechea, Galați). După ce în pct. 636 (Cuca, Galați) am notat *lac* ca răspuns la ambele întrebări, am întrebat direct ce înseamnă *baltă*, primind răspunsul că așa este numit și Briteșul și întinderile de apă care se formează cînd se revarsă Dunărea (de observat că și aceste puncte se află tot în zona dintre Siret și Prut).

Incidental, sensul 'apă stătătoare mai mică' apare și într-un punct din Vrancea (667. Nistorești), în care la întrebarea 1639 s-a răspuns *lac* (pl. *lace*), iar la întrebarea 1640, *baltă* ; descriind procesul prelucrării cînepii, o informatoare (B.T.) în vîrstă de 37 de ani (în 1971, la data înregistrării pe bandă de magnetofon a textelor dialectale anexă la *Atlas*) folosește însă *lac* cu această semnificație : „o culegem..., o legăm mănunchi, o ducem la lac ; o lăsăm pînă cînd se dubește ea bine, de se rupe...“ (vezi și mai sus, 2.1.).

2.2.3. În textele dialectale publicate pentru localitățile din rețeaua *NALR. Muntenia*, sensul 'băltoacă' apare în vorbirea unor informatori din Cioranii de Jos, jud. Prahova (la orezărie : „se zvîntează lacurile ; dup-aceia... bagă plugurile, ară“) și din Jitia, jud. Vrancea („«baia asta curge» și era un lac acolo unde spăla ea, în casă“)[39]. Curent, s-a înregistrat *lac* pentru 'apă stătătoare în care se pune cînepa (inul) la topit' (*TD. Munt.*, vol. I, p. 40, 89, 159, 286 ; vol. II, p. 11, 56, 58, 59, 92 : „o topeam la lacuri, la gîrlă, băltogi d-alea“, 122, 124, 171, 183, 228 : „din gîrlă izvora cîte-un rîușor așa mai micuț și făceam o băltoacă mare, mare de tot acolo și-i spuneam lac“, 235, 262, 284, 377, 552, 722, 731, 772, 879 : se precizează că este vorba de „un lac mare“, dar determinantul pare să sublinieze diferența față de sensul regional curent al lui *lac*. Pentru *lac* 'baltă, apă stătătoare mai întinsă', cf. vol. I, p. 200, 351, 361 ; vol. II, p. 12, 281, 413 : „lacu ăsta mare“, 438, 604 : „lacul ăl mare“ ; 'heleșteu' : I, p. 168 ; 'iazul morii' : I, p. 259 ; cu sens neclar : I, p. 159, 239 ; II, p. 828). De o arie sudică (muntenească) *lac* 'topilă' se poate vorbi pe baza h. 256 din ALR II, s.n. (atestări în pct. 192, 723, 728, 762, 784, 791).

2.2.4. Semnalăm, în sfîrșit, semnificația 'băltoacă' a lui *lac* în zona Deltei, după constatările unui geograf[40] : „Prin lac se înțelege un ochi de apă de dimensiuni mai reduse decît al ghiolișcanelor [care, la rîndul lor, sînt mai mici decît *ghiolurile*, n.n.] sau, de cele mai multe ori, băltoacele de apă rămase în urma ploilor“ (p. 146).

---

[38] Pentru același sens al lui *lac* în *Balta Covurluiului*, cf. Valentin Țurlan, *op. cit.*, p. 77.

[39] *Texte dialectale. Muntenia*, II, publicate, sub redacția lui B. Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, București, 1975; p. 352, și respectiv 433.

[40] Vezi C. M. Ștefănescu, *Terminologia geografică în Delta Dunării și în complexul lagunar al Razimului*, în „Studii și cercetări de geologie, geofizică, geografie“, seria Geografie, t. 12, 1965, nr. 1.

II.0.1. Întrucît pe baza unor izvoare literare din secolul al XIX-lea și pe baza informațiilor din anchete dialectale se poate constata că *lac* cu sensul de 'băltoacă' este utilizat în graiurile din sudul țării (sudul Olteniei, Muntenia, sudul Moldovei), arie largă pentru care *baltă* cunoaște sensurile de 'mare întindere de apă stătătoare', 'zonă de luncă a unei ape curgătoare', rămîne să se constate ce raport se poate stabili între această arie și aceea în care *puț* se folosește în mod curent cu accepțiunea de 'excavație în pămînt, amenajată în mod special, pentru aprovizionarea cu apă potabilă', luînd în considerație aceleași categorii de surse de informare.

1. Consultînd harta 1 din text, citată anterior, pe care am trasat limita ariei în care Emil Petrovici a înregistrat cuvîntul *puț* și derivatul *puțar* 'om care sapă puțuri' (pe hărțile 848. fîntînar, 849. prăjină (de scos apa din fîntînă), 850. fîntînă cu roată, 851. sul (la roata fîntînii) și 852. ghizduri (la fîntînă), din ALR II, s.n., vol. III), constatăm apartenența mai multor puncte din Muntenia (705, 723, 728, 769, 791 și 899) și a cîte un punct din sudul Transilvaniei (182) și din sudul Dobrogei (987) la ambele arii.

Anchetele recente pentru înregistrarea de texte dialectale confirmă, pe de altă parte, utilizarea termenului *puț* în graiurile din Muntenia (*TD. Munt.*, I, p. 45, 158, 171, 264; II, p. 9, 98, 104, 301, 311, 345, 525, 562, 572, 577, 655, 765, 809, 889, 896, 903). În unele cazuri, nu numai comentariile informatorilor, ci însăși corectarea tacită prin repetiție subliniază statutul de regionalism al lui *puț*: „se sapă puț... și vine fîntînă, puț, cum îi spunem noi“ (vol. I, p. 183; cf. 184: „fîntînile astea ale noastre, puțuri, cum le spunem noi“); „te duci la fîntînă... și scoți apă din puț“ (I, p. 222); „pînă la o fîntînă, adică pînă la un puț“ (I, p. 281); „o ducem la... puț, c-așa se spune la noi, într-altă parte se spune fîntînă, iar la noi se spune puț“ (II, p. 852).

Neatestat pe hărțile citate din ALR II pentru Oltenia și pentru sudul Moldovei (zonă în care a fost anchetat numai un punct), *puț* a fost înregistrat și în aceste două arii laterale ale (sub)dialectului dacoromânesc de sud, în anchetele pentru NALR. În ceea ce privește Oltenia, pe harta 2 din text am marcat punctele în care termenul (adesea cu sinonimul *fîntînă* și în sintagma *puț american*, numind construcția de tip mai nou, de lărgimea unei găleți, la care excavația este căptușită cu tuburi de ciment) apare pe h. 216 din *NALR. Oltenia*, vol. II. *Puț* a fost notat în puncte ce se plasează pe teritoriul întregii provincii, dintre care trei (988, 997 și 998) se află în aria sudică *lac* 'băltoacă' (cf. și 963, dinspre nord-vest, în care sensul respectiv a fost, de asemenea, înregistrat).

În anchetele pentru *NALR. Moldova și Bucovina* din zona reprezentînd sudul Moldovei (la care ne-am referit mai sus), am înregistrat *puț* alături de *fîntînă* în următoarele 11 localități: Florești—Cîmpineanca (jud. Vrancea, pct. 651, fără nici o precizare privind utilizarea celor doi termeni), Cudalbi[41], Corod (jud. Galați, pct. 643, 644), Păunești, Soveja (jud. Vrancea, pct. 658, 669), Borșani — Coțofănești, Pralea — Căiuți, Cașin (jud. Bacău, pct. 657, 663, 664; în toate aceste localități, față de *fîntînă*, s-a precizat că *puț* este termenul vechi, respectiv folosit de oamenii în vîrstă). În trei localități din jud. Vrancea, Mera, Bîtcari — Nistorești și Nereju (pct. 661,

---

[41] În această localitate s-a înregistrat și *tron* pentru 'ghizdele'.

667, 668), cei doi termeni denumesc surse de apă potabilă de tipuri deosebite, problemă asupra căreia ne vom opri în cele ce urmează. În sfîrșit, în două alte localități, informatorii remarcă utilizarea cuvîntului *puț* pentru alte zone ale țării : Fruntișeni — Grivița, jud. Vaslui (pct. 629 : „în Oltenia") și Liești, jud. Galați (pct. 650 : termen auzit cu ocazia concentrărilor, în zona Brăilei). Ca și în cazul Olteniei, vom observa că *puț* este atestat în trei puncte în care s-a notat și *lac* 'băltoacă' (643, 644, 667), cărora li se adaugă alte două (657, 661), în care pentru același sens s-au înregistrat, paralel, termenii *baltă* și *lac*.

2. Întrucît nu se poate preciza cînd s-a produs izolarea contextului *a sări din lac în puț* cu sens figurat, pentru a satisface condiția enunțată la început (6.1.), se impun precizate faptele care pledează pentru atribuirea statutului de termen regional lui *puț*, avînd în vedere istoria cuvîntului, dat fiind că acest aspect nu a făcut obiectul unei cercetări speciale[42], iar indicațiile din principalele dicționare ale limbii române ce au în vedere problema în discuție sînt neconcludente (la Tiktin *puț* apare ca regional prin raportarea la *fîntînă*, ce ar caracteriza vorbirea din Moldova) sau parțial inexacte (cf. SCRIBAN, D., pentru opoziția între *fîntînă* în Moldova și Transilvania și *puț* în „vestu țării", ceea ce ar însemna în Banat, vestul Transilvaniei și al Munteniei ; cf. *op. cit.*, s.v., și p. 12).

2.1. Cuvînt de origine latină (*pŭteus, -um*), prezent și în dialectele aromân și istroromân, *puț* apare din cele mai vechi texte românești (*Psaltirea Scheiană*, Coresi) și a fost înregistrat și în primele dicționare (ANON. CAR., KLEIN, D., CLEMENS, DRLU, LB etc. ; cf. DLR).

Imaginea de ansamblu care se creează pe baza articolului consacrat acestui cuvînt în DLR este că sensul principal (I.1.) al lui *puț* (ca și o serie de sensuri mai noi, în general din domeniul tehnicii exploatării subsolului) aparține limbii comune și limbii literare. Evident, parantezele de circulație de la sensurile II.b. „(Prin Munt. și prin Dobr.) Groapă făcută în pămînt în care se păstrează cerealele" și III. „(Astron. ; regional; art.) Pegas" [= numele popular al acestei constelații][43] nu rezolvă decît parțial problema statutului de cuvînt regional al lui *puț*, chiar numai dacă ținem seama de faptul că Tiktin și Scriban aveau în vedere opoziția acestuia față de *fîntînă* în ceea ce privește sensul de bază din vorbirea curentă.

2.1.1. Pe baza trimiterilor de sub I.1. din DLR („construcție formată dintr-o groapă, de obicei cilindrică, cu ghizduri împrejur, săpată în pămînt pînă la nivelul unui strat de apă, și dintr-un sistem de ridicat apa care funcționează pe principiul pîrghiei, al roții sau al scripetelui, care servește la alimentarea cu apă potabilă ; fîntînă") constatăm utilizarea acestui termen în limba literară dintre secolele al XVI-lea — al XVIII-lea, înregistrat în texte reprezentînd Muntenia și Moldova (pentru aceasta din urmă, la Varlaam, Dosoftei, Nicolae Costin) și provinciile de peste munți (dar numai în *dicționare*). Pentru secolele al XIX-lea — al XX-lea majoritatea covîrșitoare a atestărilor reprezintă Muntenia și Oltenia (limba vorbită și beletristică). Transilvania (în afară de dicționare) este reprezentată numai prin două atestări, din Budai-Deleanu și Coșbuc, nesemnificative în sine[44], dar mai ales coroborate cu absența cuvîntului din texte de factură populară și din toponimie[45].

---

[42] Mențiuni cu privire la caracterul de element lexical muntenesc al lui *puț* găsim la E. Petrovici, «*Românii*» *din Serbia occidentală*, în DR, IX, 1936—1938, p. 226, Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 240 (cf. 2.2.1.) ; vezi și Valeriu Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor dacoromâne (pe baza ALR II_2, vol. III)*, în „Fonetică și dialectologie", V, 1963, p. 86, care observă că *puț* și *puțar* „formează arie în Muntenia", și Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, 1975, p. 178, unde *puț* figurează printre elementele lexicale ce individualizează graiurile muntenești.

[43] Nu luăm în considerație sensul II. c, „gurguiul urciorului", înregistrat în Rășinari — Cisnădie, ce pare să reprezinte mai degrabă o contaminare (sau o simplă confuzie) cu *puță*.

Pentru Moldova situația este mai complicată, întrucît, în afara faptului că termenul s-a utilizat mai demult în partea de sud[46], unde mai este cunoscut și astăzi (cf. 1.), există, chiar pe baza exemplificărilor din articolul din DLR, atestări ale apelativului din documente de la începutul secolului al XVIII-lea (URICARIUL, XXV, 147, din satul Dragomirești, ținutul Neamțului, de la 1729) și de la începutul secolului al XIX-lea (IORGA, S.D., VI, p. 173, pentru moșia Cotîrlești, ținutul Vasluiului, de la 1809)[47]. Din documentele slavo-române dintre 1374 și 1600 au fost semnalate pentru Moldova numai numele de sat *Puțeni* și antroponimul [Giurgiu] *Puțeanul*[48], localitatea fiind identificată ca Valea lui Darie, com. Roșiești, jud. Vaslui[49]. În nume de locuri, *puț* a mai fost semnalat pentru zona Bîrlad (*Puțul Olarului*), Galați (*Puțurile lui Catargiu*), Focșani (*Puțul Haretul* sau ∼ *lui Haret*), Piatra Neamț (*Dealul Puțului*), Tecuci (*Puțeni*)[50].

Oricum, tradiția utilizării termenului *puț* pînă în secolul al XVII-lea în cea mai mare parte a Moldovei, reprezentînd sudul acestei provincii, se confirmă datorită precizărilor terminologice ce se găsesc într-o hotarnică din 1803, referitoare la moșiile Holboca, Tomești și Cristești, ținutul Iașului. Față de interpretarea, la 1803, de către una din părțile în litigiu, drept *fîntînă*, a unui reper numit într-un ispisoc de la Duca Vodă, din 1671, *puțul lui Ionașcu Roșchilă*, se simte nevoia să se precizeze sensul apelativului *fîntînă* ('izvor amenajat'), semnificația unui toponim format de la acesta și diferențele față de *puț*, *izvor* și *șipot* : „precum în urma acelui ispisoc să vede că s-au făcut multe fîntîni de la care au luat numire și valea, numindu-se Valea Fîntînelilor, căci fîntînă este aceea care curge apă din trînsa, iar care este adîncă și să scoate apă cu cîrligul să numește puț, iar care este fără ghizdele sau fără budăi să numește izvor, cum și care este din costișă să numește șipot" (URICARIUL, XXV, p. 255 ; cf. și 252). Chiar dacă confuzia se făcea intenționat, este de presupus că la 1803 *puț* avea altă situație în vocabularul curent din această zonă (față de anul 1671), pentru ca o astfel de substituire să aibă o minimă acoperire, contestată în spiritul tradiției : „de la fîntînă [hotarul] merge drept pe vale la puțul lui Ionașc[u] Roșchilă, pre care puț dumnealui vornicul vra să-l numească fîntînă, care de-ar fi fost fîntînă ar fi numit-o și ispisocul fîntînă, iară nu puț, care puț niciodată nu se poate numi fîntînă fiind adînc, și este vederat precum îl adiverește ispisocul, căci cînd în ispisoc ar fi zis amîndurora fîntîni ar fi fost pripus că au fost puțuri și le-au zis fîntîni ; dar de vreme ce ispisocul face deosăbire zicînd întăi fîntînă și apoi puț, nu mai rămîne nici un prepus..." (p. 256 ; cf. 258 : „drumul... în loc să meargă la fîntîna lui Mihai, merge la puțul lui Roșchilă, care are deosebire").

---

[44] La Budai-Deleanu apare în *Țiganiada* (p. 307) în versuri spuse de „Mitrofan, poetul cel de frunte“ la nunta lui Parpangel, acțiunea fiind localizată în Muntenia, pe lîngă tabăra lui Vlad Țepeș, iar la Coșbuc în poezia *Bogatul din Siria* (*Poveste orientală*). Nici unul din texte nu reflectă așadar vorbirea din Transilvania.

[45] Pentru ultimul aspect, vezi Coriolan Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, I, București, 1967 ; la p. 242 — 243 sînt înregistrate numele *Fîntîna...*, *Fîntînele*, *Fîntînița* ; cf. și Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 240, 552.

[46] Iorgu Iordan, *Lexicul graiului din sudul Moldovei*, *loc. cit.*, p. 200.

[47] Pe baza unor sondaje, semnalăm cuvîntul, pentru zona Vaslui, în cîteva toponime : *Puțul Ciobanului*, în hotarul dintre satele Pribești și Popești (1639 ; Arhivele Statului Iași, Condica K, nr. 384, f. 168^{r-v}, nr. 8 ; comunicat de Nistor Ciocan, de la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol“ din Iași), *Puțul de piatră* (1776, hotarnica moșiei Hodoreni ; Arhivele Statului București, Schitul Golgota, doc. IV/1 ; comunicat de Adrian Macovei, de la același Institut) ; *Puțul Vîrîtului* (1793) și *Puțul lui Bejan* (1822), ambele pe teritoriul actual al satului Lunca Banului, jud. Vaslui (Arhivele Statului București, Episcopia Huși, pachet XIX, doc. 18, respectiv XIII, doc. 43; comunicate de Corneliu Istrate, de la același Institut).

[48] DERS, s.v. *puț*, din anul 1497. Ca antroponim, pentru Țara Românească, apare la 1599 ; ca entopic, autorii DERS îl semnalează pentru anul 1559 ; cf. și SCL, XXXV, 1984, nr. 2, p. 146.

[49] DRH, A, III, p. 625.

[50] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 240 ; cf. și *Puțul*, pentru fostele județe Bacău, Neamț și Tutova, *ibid.*, p. 552.

Se poate constata că în Moldova entopicul și toponimele din documente și din dicționarele geografice mai noi se înscriu, cu o singură excepție pînă acum[51] în aria ce se întinde spre nord pînă la o linie aproximativă Piatra Neamț — Iași (pentru secolele XVII—XIX, pentru zona Vaslui — Iași, atestările reprezintă aproape exclusiv toponime). Cu riscul unei restrîngeri exagerate, observăm, de asemenea, că doi dintre autorii moldoveni din secolul al XIX-lea la care DLR atestă cuvîntul *puț* sînt originari din localități ce se află la limita de nord a acestei arii : Ion Ionescu de la Brad (Roman) și Vasile Alecsandri (Mircești, județul Iași), dar ambii au putut cunoaște acest cuvînt și din surse diverse[52].

Dar, desigur, nu o linie de izoglosă propriu-zisă interesează în cazul de față, ci conturarea unei arii sudice a dacoromânei în care termenul *puț* este uzual. Cercetarea monografică a toponimiei unei zone din sud-vestul Transilvaniei, aceea a Secașului — Tîrnavei, avînd ca rezultat, în speță, înregistrarea unui singur toponim format cu acest cuvînt (*Puțul ăl săc*), alături de 33 de nume pornind de la *fîntînă*[53], atrage atenția asupra posibilității existenței unei zone de tranziție (cu ambii termeni) între aria sudică *puț* și cea nordică, pentru care acest termen nu a fost semnalat. Această absență ar putea fi însuși motivul pentru care aria nordică a inovat, *fîntînă* căpătînd aici sensul 'puits, Brunnen'. Raporturile dintre *fîntînă*, pandacoromânesc, și *puț* aduc, astfel, aspectul semantic în discuția asupra elementelor (lexicale) de origine latină distribuite complementar pe teritoriul dacoromânesc, deschisă de Sextil Pușcariu pornind de la *varză* — *curechi* și *rinichi* — *rărunchi* (*Limba română*, I, p. 341).

---

[51] Este vorba de numele unei localități, *Puțureni* (*ibid.*, p. 240), atestat, conform unui perilipsis din 1714, la 1435 (DRH, A, I, p. 188 ; sat pe Volovăț, com. Coțușca, jud. Botoșani; p. 490) ; cf. și DIR, A, XVII, II, p. 252 (la 1609).

[52] Pentru epoca contemporană, apar Gh. Brăescu și Sadoveanu ; la ambii cuvîntul este nesemnificativ prin prisma datelor personale (biografice ; la ultimul, *puț* este înregistrat, de altfel, în romanul *Mitrea Cocor*, care evocă evenimente din viața unei așezări din Bărăgan).

[53] V. Frățilă, *Toponimia Văii Secașului-Tîrnavei*, în „Analele Universității din Timișoara", seria Științe filologice, X, 1972, p. 164 ; autorul menționează că „apelativul *puț* 'fîntînă' a dispărut din graiul local". Pentru toponimele formate de la *fîntînă*, vezi p. 151—152.

2.1.2. Faţă de situaţia pe care o prezintă perechile citate anterior, este de presupus că *pŭteus* şi (aqua) *fontana* au existat paralel peste tot în latina de la baza românei[54] (ambele cuvinte au descendenţi şi în dialectele sudice), dar că selecţia şi evoluţia lor semantică pe teren românesc reprezintă rezultatul unor condiţii geografice/geologice ce diferenţiază două arii tipice, una muntoasă, iar cealaltă de cîmpie, ale teritoriului romanizat de la nordul Dunării. Dovada utilizării mai vechi a lui *puţ* în „subdialectele" bănăţean, crişean, maramureşean, în nordul Transilvaniei, în Bucovina şi în nordul Moldovei ar putea-o aduce cercetările de tip monografic ale toponimiei (minore) din această mare arie şi anchetele pentru *Tezaurul toponimic al României*[55]. Cele mai mari „şanse" în această privinţă le au zonele de podiş şi de cîmpie, unde pînza de apă freatică se află la o adîncime mai mare şi în care, pentru alimentarea cu apă potabilă, în lipsa izvoarelor şi, în general, a unor ape curgătoare, s-a impus excavarea pentru a descoperi surse de apă. În acest sens, poate fi, de altfel, menţionat faptul că singurele descoperiri arheologice de pînă acum ale unor puţuri se plasează în aria lingvistică (sud-estică) a lui *puţ*[56] : Ciolăneşti — Teleorman (un puţ cu caracter votiv atribuit, pe baza ceramicii depozitate pe fund, sfîrşitului secolului al II-lea î.e.n.)[57], Străuleşti — Bucureşti (obiectele descoperite pledează pentru utilizarea ca sursă de apă potabilă, dar nu este exclusă nici funcţia rituală, de la sfîrşitul secolului II — prima jumătate a secolului III e.n.)[58] şi Ghermăneşti — Vaslui (un puţ cu caracter utilitar, cu depuneri ce dovedesc caracterul autohton al populaţiei [de agricultori] ce l-a folosit, atribuit secolului IV e.n.)[59].

2.1.3. Aparţin într-adevăr limbii literare cîteva semnificaţii ale lui *puţ* din sintagme subsumate în DLR sensului **I.1.** şi o serie de sensuri propriu-zise (**I. 2, 3, II.** [**a**]). Este vorba, în primul caz, de "*puţ colector* =cavitate în pămînt în care se strîng apele captate, prin mai multe drenuri, dintr-un strat de apă freatică“ și de “*puț absorbant* = groapă făcută pînă la un strat de teren permeabil și prin care se introduc în sol, în cantități mici, apele uzate din canale, după o curățire prealabilă de corpurile în suspensie pe care le conțin“. Determinantele (*colector*, *absorbant*) probează că este vorba de creații recente din domeniul ameliorării solurilor sau canalizării (trimiterile sînt la lucrări tehnice sau cu caracter enciclopedic). În al doilea caz, ne aflăm în prezența unor sensuri derivate de la *puț* ’excavație’, denumind gaura prin care se extrage petrolul (**I.2.**), săpătura din mină care leagă zăcămîntul cu suprafața sau cu o galerie principală, servind la extracție sau la aeraj (**I.3.**) și, în sfîrșit, „locașul unei nave în care se depozitează lanțurile ancorelor“ (**II.** [**a**]). Numai pentru sensul **I.2.** există atestări de la începutul secolului al XIX-lea.

---

[54] Cf. H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti-Paris, 1978, p. 16, 157, pentru numele *Centum Putea*, al unei aşezări de pe teritoriul actualului judeţ Caraş-Severin.

[55] Pe baza fişierului *Tezaurului toponimic al României. Moldova*, Dragoş Moldovanu ne comunică absenţa entopicului şi a numelor de locuri formate de la *puţ* în bazinul Moldovei; ca neologism a fost însă înregistrat cu sensul 'aven'. Apariţia lui *puţ* în numele *Puţul Sec*, înregistrat în localitatea Costîna, jud. Suceava — 'teren viran la marginea satului'; «aici se îngroapă animalele pierite»" (Ilie Dan, *Dicţionar toponimic al Văii Soloneţului*, Iaşi, 1979, p. 588), s-ar putea datora terminologiei, recente, a normativelor de igienă publică.

[56] Faptul trebuie corelat cu posibilitatea şi obişnuinţa locuitorilor din zona muntoasă de a bea apă din rîuri ; cf. Victor Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, Sibiu, 1915 : „Cu toate că comuna e prevăzută cu aproape 100 fîntîni publice, totuşi trei din patru părţi ale locuitorilor beau apă de la rîu şi nu pot fi desobişnuiţi de aceasta cu nici un chip... ; o dată învăţaţi cu apa de rîu, altă apă nu le mai stîmpără setea" (p. 351 ; cf. 438). Pentru aceeaşi practică în condiţii asemănătoare, dar şi în alte condiţii, vezi şi Gh. Crăiniceanu, *Igiena ţăranului român*, Bucureşti, 1895, cap. *Băuturi şi ape*, p. 285 şi urm. Pentru zona montană din sudul Transilvaniei, în deceniile 3 — 4, cf. ALR II, s.n., h. 848/833 : „Nu se fac fîntîni, se bea apă din Jiu" ; vezi şi pct. 105 : „Nu se prea fac fîntîni".

[57] M. Petrescu-Dîmboviţa şi Silviu Sanie, *Cercetări arheologice în aşezarea geto-dacică de la Ciolăneştii din Deal (jud. Teleorman)*, în „Arheologia Moldovei", VII, 1972, p. 241—258.

[58] Margareta Constantiniu, *Un puţ din secolele II—III e.n. descoperit la Străuleşti (Bucureşti)*, în „Studii şi cercetări de istorie şi arheologie", t. 31, 1980, nr. 1, p. 149—152.

[59] V. Palade, *Un puţ din secolul al IV-lea e.n. la Ghermăneşti, com. Banca, judeţul Vaslui*; id., t. 29, 1978, nr. 3, p. 407 — 421.

În toate aceste situații avem de a face cu pătrunderea, în epoca modernă, a regionalismului *puț* în diferite terminologii tehnice datorată, probabil, preponderenței specialiștilor sau a autorilor de cărți tehnice originari din sudul țării în elaborarea terminologiilor respective. Dar, la aceasta, se adaugă, fără nici o îndoială, influența pe care au exercitat-o, dat fiind aportul acestor limbi la formarea terminologiei științifice și tehnice românești, modele din limbile franceză și italiană. În ambele limbi, descendenții lat. *pŭteus*, fr. *puits*, it. *pozzo*, au ca semnificație de bază aceea de ’excavație, de obicei strîmtă și circulară, practicată în sol pentru a atinge o pînză de apă subterană, în scopul de a o extrage’. Substantivul *puits* se găsește însă în sintagmele *puits de mine*, ~ *d’extraction*, ~ *de descente des mineurs*, ~ *d’aérage*, ~ *de pétrole*, ~ *pétrolifère*, ~ *d’aération d’un tunnel*, ~ *de fondation*, ~ *d’ascenseur*, ~ *d’escalier* etc. și „*puits aux chaînes*, compartiments où sont logées les chaînes des ancres“[60]. Aceeași este situația și în italiană : *pozzo di petrolio*, ~ *di fondazione*, ~ *d’estrazione* ; (în construcții navale) : *pozzo delle catene*, ~ *della deriva*, ~ *dell ’elica*[61].

Chiar pentru utilizarea în scris a substantivului *puț* „modelul“ italian poate fi invocat începînd cu secolul al XVIII-lea, din traducerea lui Amfilohie Hotiniul[62], pînă la construcția neobișnuită *puț artezian*, la G. Călinescu (cf. DLR, s.v. *puț*, **I.1.**), pentru care vezi it. *pozzo artesiano*[63] (cf. și CADE, unde se trimite la fr. *puits artésien*).

Evident, punctul de plecare pentru sintagmele create pe teren românesc de la substantivul *puț* a fost *puț de păcură*, de factură populară, înregistrată frecvent în documentele cu caracter economic din Țara Românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea[64], dar influența construcțiilor din limbile străine citate explică generalizarea utilizării cuvîntului într-o serie de terminologii tehnice, cu atît mai mult cu cît în Moldova, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, excavațiile amenajate pentru extragerea petrolului s-au numit *gropi de păcură* sau *băi de păcură*, iar proprietarii (și lucrătorii) *gropași*[65]. Paralel apar însă și denumirile *fîntînă*, *fîntînă de păcură* („să aveți a opri acele fîntîni de păcură... să nu aibă treabă călugării de Bistrița a lua păcură“, 1642 — 1643, Tazlăul Sărat[66]; „oameni bătrîni ce s-au tot hrănit într-acele fîntîni de păcură“, 1646, *ibidem*), *fîntînă neagră* („fîntîna neagră în brădet, drept în deal, în stînci“; 1642—1643, Tazlăul Sărat[67]), *fîntînă neagră cu păcură* (1646, Fărloești, pe Tazlăul Sărat; *ibidem*, p. 292); cf. și *fîntîni de păcură* numite apoi „acele *păcuri*“ (1709; *ibidem*, p. 298), locul unde erau „fîntînile“ numindu-se „poiana cu *păcurile*“ (1658; *ibidem*, p. 292).

---

[60] Cf. Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, V, 1962, s.v. *puits*.

[61] Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Florența, 1971, s.v. *petrolio*, *pozzo*.

[62] *Gramatica fizicii...*, p. 233ʳ, 324ʳ.

[63] Devoto — Oli, *op. cit.*, s.v. *pozzo*.

[64] Vezi *Documente privitoare la economia Țării Românești. 1800 — 1850*, culese de I. Cojocaru, Editura Științifică, București, 1958, vol. I, p. 265, 266 (a. 1822), p. 354 (a. 1825), p. 404 (a. 1828), vol. II, p. 908, 909 (a. 1846) ; cf. *puț cu păcură*, *ibid.*, vol. I, p. 256 (a. 1822), p. 272, 273 (a. 1823), p. 310 (a. 1824), p. 342 (a. 1825). Atestări pentru graiurile populare de astăzi, vezi în *TD. Munt.*, II, p. 90 — 91 (*gaură de puț*, *puț*, *gura puțului*), 174 (*gura puțului*), 308 (~).

Se poate nota, în același timp, că excavațiile de la exploatările de sare din zona Trotuș — Vrancea se numeau *guri de ocnă*[68], dar masivul de sare se afla la mică adîncime (*ibidem*, p. 7).

2.1.4. Luînd în considerație rezultatele analizei sensurilor acestui cuvînt și a vechimii și semnificației sintagmelor create pe baza lui, avînd ca punct de plecare informațiile din DLR, putem conchide că *puț* 'excavație în pămînt, amenajată în mod special, pentru aprovizionarea cu apă potabilă', care în trecut a putut să fie folosit într-o arie mai largă a dacoromânei, se prezintă ca un termen regional, caracteristic graiurilor din Muntenia (cu zonele învecinate din Oltenia și Transilvania) și celor din sudul Moldovei.

2.2. Statutul de termen regional al lui *puț* este pus în evidență, indirect, de analiza evoluției semantice pe teren românesc a (adj.) lat. *fontana* și a valorii de întrebuințare a cuvîntului *fîntînă* în perioada în care s-a remarcat restrîngerea ariei de circulație, în graiurile populare, a lui *puț*.

2.2.1. În afara ariei sud-estice *puț-puțar* de pe harta 1 din text, în punctele din întreaga țară anchetate de Emil Petrovici s-a înregistrat termenul *fîntînă* [cu roată] (în Oltenia și *bunar*, *ciutură*). Mai mult, chiar în aria *puț* apare și *fîntînă* ca sinonim în pct. 791, 899, 928 și 987, din Muntenia și din Dobrogea (pe hărțile din ALR II, s.n., vol. III, citate mai sus: 1.). Coroborate cu informațiile din anchetele pentru *NALR. Oltenia*, *Muntenia* și *Moldova și Bucovina* la care ne-am referit mai sus, aceste date ne atestă că, cel puțin începînd cu deceniul al treilea al secolului nostru, în graiurile populare românești din Muntenia, Oltenia și sudul Moldovei se poate semnala tendința de generalizare a termenului *fîntînă*, cu sensul de 'excavație în pămînt, amenajată în mod special, pentru aprovizionarea cu apă' în detrimentul lui *puț* cu același sens, sau al altor termeni locali (mai ales în Oltenia), ca rezultat al influenței limbii literare[69]; de remarcat însă că DA nu înregistrează pe

---

[65] Valerian Popovici, *Începuturile exploatării capitaliste a petrolului în Moldova*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, I, 1957, p. 251, 257 — 258, 264, 267; cf. id., *Un moment din lupta împotriva exploatării a gropașilor din „Băile de păcură“ de la Lucăcești — Bacău la mijlocul sec. XIX*, în „Studii și cercetări științifice“, seria III, Științe sociale, Iași, VI, 1955, nr. 3 — 4 unde se reproduce o *jalobă* făcută în 1853 de „gropașii cu gropile de păcură de pe moșia Lucăceștilor“ (p. 128).

[66] IORGA, S.D., VI, p. 291; cf. și „*fîntîna de sus..., groapa de jos*“ (p. 292).

[67] *Ibidem*, p. 291.

[68] D. Vîtcu, *Exploatarea sării în Moldova pînă la 1828*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, XI, 1974, p. 28. Nu ne oprim aici asupra *fîntînilor de slatină*.

[69] Pe harta 216 din *NALR. Oltenia*, vol. II, s-a notat că *fîntînă* 'excavație special amenajată...' este recent (sau că celălalt termen este vechi în raport cu acesta) în pct. 920, 946, 956

fîntînă ('puits, Brunnen') la scriitorii munteni incluși în bibliografia fișată pînă la publicarea tomului II, partea I, F—I (1934).

2.2.2. De fapt, lat. *fontana* este cunoscut în graiurile de pe întreg teritoriul dacoromân întrucît, spre deosebire de *puț*, care numea în primul rînd o excavație[70], *fîntînă* numea 'apa care izvorăște, izvorul propriu-zis'[71]. Acest sens este înregistrat în DA din primele texte (*Psaltirea Scheiană*, Coresi), dar apare și după secolul al XVII-lea[72], la scriitorii moldoveni, dar mai ales la cei munteni. Astfel trebuie interpretat, de exemplu, cuvîntul în următorul context din cronica lui Neculce, în care este explicat termenul mai nou, *cișmea* : „făcut-au... așijdere și 2 cișmele, fîntîni aduse pre oale, cu mare cheltuială...“ (cf. DA, s.v. *cișmea*). *Fîntînă* 'izvor' poate fi semnalat și la Eminescu, în *Sara pe deal* : „Apele curg clar izvorînd în fîntîne“ (în aceeași poezie cuvîntul apare și cu sensul 'puț' : „Scîrțîie-n vînt cumpăna de la fîntînă“[73]). Pentru scriitorii munteni, care foloseau în mod curent termenul *puț*, *fîntînă* apare cu sensul 'izvor' pînă la jumătatea secolului al XIX-lea. Astfel, după Iordache Golescu, *Condica limbii rumânești* (cca 1832), *heleșteul* este „apa ce se strînge din vine de apă curgătoare, adică din fîntîni, proprindu-li-să curgerea cu zăgas“[74]. La fel trebuie interpretat *fîntînă* în următoarele versuri ale lui Iancu Văcărescu : „În crîngșor, unde-o fîntînă/Curgînd face heleșteu“[75]. În graiurile din Muntenia *fîntînă* s-a folosit, prin generalizare, pentru orice fel de izvor, astfel că Iosif Genilie, vorbind de *productele* minerale ce se găsesc în solul Țării Românești, alături de aur, argint, sare, menționează și „fîntîni de păcură multă ; acestea sînt și mai căutate“[76].

2.2.3. Acest sens al lui *fîntînă* se păstrează în graiurile populare din sudul țării pînă în zilele noastre, așa cum atestă numeroase observații de pe harta 216 din *NALR. Oltenia*, vol. II, în legătură cu utilizarea cuvîntului discutat : „fîntîna era cînd luai apa de la suprafață, nu era groapa adîncă“ (pct. 908) ; „fîntîna îi așezată pe un izvor care curge“ (pct. 916 ; cf. 921, 926) ; „fîntînă e pe un deal și care curge singură la vale“ (pct. 927) ; „un crov de 1—2 m, îngrădit, cu blană sau cu ciment, de unde izvorăște apa“ (pct. 941) ; „fîntînă [se zice] la izvor, apa curge singură“ (pct. 950) ; „fîntînă sau ștubei ; apa izvorăște dintr-un buștean de lemn, cu o firidă pe unde iasă

(față de *bunar*), 959, 966 (față de *ciutură*), 963 (față de *puț*), 908 (față de *ștubei* ; în acest caz este vorba și de diferențe în ceea ce privește amenajarea). *Fîntînă* cu acest sens apare și în *TD. Munt.* ; vol. I : p. 337, 462 — 463, 474 ; vol. II : p. 274 — 275 (cf. și „a dat de vînă de apă“), 436 (cf. „cînd ai găsit vîna“), 627 (are cumpănă), 643. Cuvîntul *fîntînă* este mai frecvent decît *puț* (cf. 1.), dar adesea nu se poate preciza sensul cu care este întrebuințat (cf. vol. I, p. 243, 245, 261, 297, 339, 378, 380, 409, 433, 439, 456, 467 ; vol. II, p. 364, 499, 513, 632, 638, 691, 709, 801, 873).

[70] Vezi, de altfel, sensurile lat. *puteus*, după Quicherat—Daveluy—Chatelain, *Dictionnaire latin-français*, ed. a 51-a, Paris, 1922 : „puits ; silo ; trou pour planter des arbres ; cachot pour les esclaves ; abîme de l'enfer“.

[71] Vezi și sensurile originare ale fr. *fontaine* „eau vive qui sort de terre et se répand à la surface du sol, source“ (Robert, *op. cit.*, s.v.) și it. *fontana* (arhaic) „sorgente“ (Devoto — Oli, *op. cit.*, s.v.).

[72] Cf. în DA un citat din Dosoftei ; pe de altă parte, Pușcariu, *op. cit.*, p. 278, aprecia că *fîntînă* cu sensul de 'izvor' s-a folosit „pînă prin secolul al XVII-lea“.

[73] Cf. *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub redacția acad. Tudor Vianu, București, 1968, s.v.

[74] Apud Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, București, 1964, p. 127.

[75] După DA, s.v. *heleșteu* ; s-a corectat *curînd* prin *curgînd* cum apare în vol. *Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt...*, București, 1848, p. 12.

[76] *Geografie...*, 1835, p. 186.

apa“ (pct. 956; cf. şi pct. 945, 951, 953, 955, 960, 964). Sensul ’izvor captat’, pe baza textelor dialectale înregistrate în această provincie, a fost semnalat pentru pct. 910, 919, 920, 921, 924, 929, 950, 954, 958 şi 926: „fîntînă înseamnă că este o ... un izvor care stă grămadă jos, nu ciutură. Are deosebire fîntîna-ntre [= faţă de] ciutură“ (*NALR. Oltenia, Glosar*). De remarcat că toate aceste puncte reprezintă localităţi ce se află în jumătatea de nord a Olteniei, în Podişul Getic, unde groapa special amenajată din care se scoate apă (cu cumpăna) se numeşte *ciutură* (pct. 916, 921, 926, 960, 964), *bunar* (941, 945, 950, 951, 953, 955), eventual *puţ* (pct. 927).

Sensul în discuţie este confirmat de înregistrarea în localitatea Peştişani, jud. Gorj a substantivului [pl.] *fîntînişuri* ’izvoare’: „[rîul] vine din fîntînişuri ’izvoare’“[77] (ALR II, s.n., h. 822, pct. 836), localitate în care, în ancheta pentru *NALR. Oltenia*, la întrebarea „Cum îi spui locului de unde iese din pămînt apă bună de băut ?“, s-a răspuns *izvor, fîntînă*, adăugîndu-se: „*fîntîneşte* apa“ (cf. vol. II, material necartografiat, planşa 47, [1625], pct. 938). Pentru acelaşi uz în graiurile din sudul Transilvaniei, cf. toponimul *Fîntîniştì* „nume al unui versant de deal, cu multe izvoare“, înregistrat de M. Homorodean în localitatea Beiu — Orăştie; autorul derivă numele de la *fîntînă*, „aici cu sensul etimologic de ’izvor’ “[78].

Atestări incidentale ale sensului ’sursă amenajată de apă potabilă’ al lui *fîntînă* se găsesc şi în *Textele dialectale. Muntenia*. Astfel, în localitatea Dienci, Vultureşti, jud. Olt, se subliniază chiar diferenţa semantică faţă de *puţ*: „m-am dus să iau apă dă la o fîntînă acolo... aia nu mai era puţ, e fîntînă mică făcută dă lemn, aşa, la suprafaţa pămîntului, une iese izvorul dîn mal direct în ea“ (vol. I, p. 203). Acelaşi sens este de presupus într-un text din Suhaia, jud. Teleorman, dat fiind că fîntîna despre care se vorbeşte are „douăsprezece ţuţuruie“ (*ibid.*, p. 785) sau, pentru o localitate din zona de sub munţii Buzăului (Slon-Ceraşu, jud. Prahova), întrucît fîntîna se găseşte pe una din văile din sus de sat, unde se adapă noatenii, şi unde informatoarea s-a întîlnit cu un rîs (vol. II, p. 251).

Observaţii similare cu cele citate din anchetele pentru *NALR. Oltenia* am notat în trei localităţi din judeţul Vrancea, unde am înregistrat *fîntînă* alături de *puţ*, observaţii prin care se subliniază ideea de adîncime pentru realitatea denumită prin cel de al doilea termen: Mera (puţul e adînc de 8—10 m), Bîtcari-Nistoreşti (puţul este cu cumpănă) şi Nereju, unde se precizează că fîntîna este aceea din care se scoate apa cu ajutorul unui cîrlig sau cu găleata ţinută cu mîna, iar puţul este cu cumpănă sau cu roată (vezi 1.).

Pentru zona din centrul Moldovei în care *puţ* era mai mult sau mai puţin cunoscut pînă la începutul secolului al XIX-lea, constatăm, pentru secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, utilizarea lui *fîntînă* în diferite sintagme ce conferă acestui termen semnificaţiile de ’excavaţie în pămînt special amenajată...', 'sursă amenajată'. Este vorba de *fîntînă cu budeu*, dintr-un act din 1690 (cu un adaos din 1699), referitor la seliștea Cotîrleștilor (ținutul Vaslui), fîntînă în care a căzut un băiat (vinovatul este pedepsit cu plata unui bou)[79], sau *fîntînă cu budăi*, dintr-o mărturie hotarnică de la 1776, privitoare la satul Fedeleșeni (ținutul Roman)[80].

---

[77] Glosă utilă pentru explicarea lui *fîntîniş* (atestat şi în nume de locuri) de la Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, 1980, p. 128—129, unde găsim şi o bogată listă de toponime pornind de la *fîntînă*. Într-o recenzie la *op. cit.*, Valeriu Rusu atribuie *fîntînii* valoarea de „prezenţă etnografică“ (se vorbeşte de „construirea fîntînilor“; *Anuarul ICED*, 1982, Seria B, 2, p. 440). De fapt, în această zonă, *fîntîna* denumeşte în primul rînd o prezenţă *geografică naturală*, aspect nu mai puţin semnificativ pentru istoria limbii.

[78] *Note de toponimie*, în CL, XVI, 1971, 2, p. 286. Pentru „sinonimia parţială“ *fîntînă—izvor* în această arie, cf. şi O. Vinţeler, *Din microtoponimia comunei Ilia...*, în *Studii de onomastică*, III, Cluj-Napoca, 1982, p. 369—370.

2.2.4. Diferența dintre aria sudică, care a păstrat pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea distincția inițială (etimologică) între *fîntînă* 'source, Quelle' și *puț* 'puits, Brunnen', și cea nordică, în care *fîntînă* a evoluat de timpuriu spre sensul 'puits, Brunnen'[81], este pusă în lumină de circulația termenului *fîntînar* 'om care sapă fîntîni sau/și se ocupă de întreținerea lor' (cf. DA, s.v.), înregistrat în graiurile din Moldova, dar și din celelalte provincii, mai puțin Muntenia (vezi 1.), după cum atestă ALR II, s.n., h. 848 (în numeroase puncte de pe această hartă s-au notat răspunsuri de tipul *meșter, maistor, zidar, pietrar, lemnar*, dar și [*om*] *care face* [*sapă*] *fîntîni* [*bunar*], *săpător* etc.). Pe de altă parte, *fîntînă*, ca termen desemnînd o amenajare specială, a fost utilizat în Moldova, în terminologia exploatării petrolului, cel puțin de la jumătatea secolului al XVII-lea (vezi 2.1.3.).

Locul lui *fîntînă* 'source, Quelle' l-au luat treptat împrumuturile *izvor, șipot*, atestate în scris de la jumătatea secolului al XV-lea[82]. Paralel, dat fiind faptul că izvorul (sau șipotul) a cunoscut diferite amenajări (plasarea pe sursa de apă a unui trunchi de copac scobit, captarea pe un uluc, dirijarea apei pe o țeavă etc.), pentru *fîntînă* 'source, Quelle' s-au folosit apoi și alți termeni : *șt(i)ubei* (și *știob*) (DLR), *budăi, budău, budalău, budui, buduroi*[83], apoi *cișmea* (cf. DA), termeni care (exceptîndu-l pe ultimul) au fost înregistrați în graiurile populare și după texte aparținînd tuturor provinciilor românești (și au pătruns în toponimie[84]). Această mutație a creat condițiile pentru ca, mai mult sau mai puțin recent, *fîntînă* 'puits, Brunnen', ca termen al limbii literare, să poată pătrunde, fără a provoca confuzii, în aria sud-estică *puț*, fapt confirmat și de anchetele pentru *Atlasul limbilor Europei* (v. harta 3 din text).

2.2.5. Pentru statutul de termen regional al lui *puț* pledează însă în mod convingător faptul că *fîntînă* 'source, Quelle' a fost utilizat de scriitori munteni pînă la jumătatea secolului al XIX-lea, sens înregistrat în graiurile din sudul țării pînă astăzi, mai ales în zona subcarpatică.

---

[79] Cf. DA, s.v. *budăi*, după IORGA, S. D., VI, p. 145.

[80] *Ibid.*, după URICARIUL, XIX, p. 33.

[81] Prima atestare certă a acestui sens, după DA, este din *Biblia* de la București (1688). În documentele slavo-române, *fîntînă, fîntînea* (deosebit de frecvent cu forma de pl. articulat) și *fîntîniță* au fost înregistrate numai în toponimie, începînd de la 1426 (DERS, s.v.). După comunicarea lui Dragoș Moldovanu, în Bucovina și în nordul Moldovei, *fîntînele* are sensul de 'izvoare (neamenajate)' ; cf. mai sus *fîntînișuri, fîntîniști* și (a) *fîntîni*.

[82] Cf. DERS ; primele atestări pentru *izvor* : 1453 în Țara Românească și 1490 în Moldova ; în antroponimie : 1496 în Țara Românească ; în toponimie : 1445 în Moldova, 1486 în Țara Românească ; pentru *șipot* : 1441 în Țara Românească, 1490 în Moldova ; în toponimie : 1445 în Moldova, 1482 în Țara Românească.

[83] Prin *buduroi* 'horn, ogeag la casele țărănești' (cf. DA) se poate explica sensul 'coșul prin care iese fumul într-o casă țărănească' al lui *fîntînă* (sens înregistrat în CADE și DA).

[84] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 77, 239, 501 — 502, 552. În ceea ce privește sensul lui *fîntînă* ca toponim, autorul observă că „foarte des este vorba de izvoare naturale, și nu numai în Muntenia (cu teritoriile lingvistice aferente), unde termenul consacrat pentru 'fîntînă artificială' este *puț* ci și în Moldova. Prin urmare, cele mai multe dintre aceste toponimice sînt sinonime cu *Izvorul, Șipotul* etc." (p. 240).

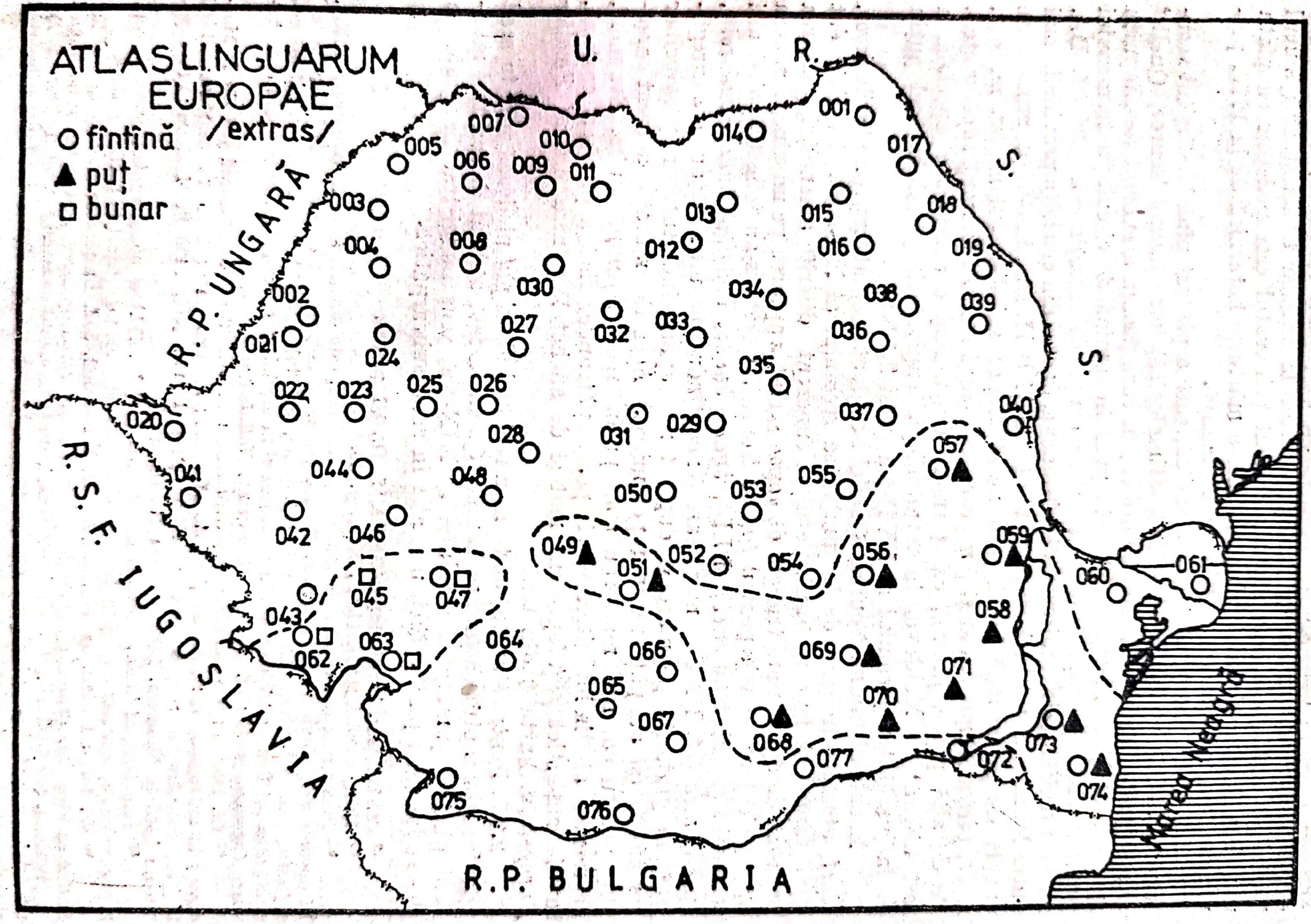
ATLAS LINGUARUM EUROPAE
/extras/
○ fîntînă
▲ puț
□ bunar
U.
R.
S.
S.
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
Marea Neagră
001
002
003
004
005
006
007
008
009
010
011
012
013
014
015
016
017
018
019
020
021
022
023
024
025
026
027
028
029
030
031
032
033
034
035
036
037
038
039
040
041
042
043
044
045
046
047
048
049
050
051
052
053
054
055
056
057
058
059
060
061
062
063
064
065
066
067
068
069
070
071
072
073
074
075
076
077

Harta 3

Diferența dintre uzul curent în Muntenia și Moldova este ilustrată de nararea aceleiași teme de către Ispirescu și Creangă. La primul găsim termenul *puț* : „ ... fata slei puțul și plecă înainte...“ (*Fata moșului cea cuminte*, ISPIRESCU, L., p. 348), căci *fîntînă* înseamnă ’izvor, balta de lîngă izvor’: „Pe atunci se botezau copiii într-o fîntînă sub un munte...“ ; „... o capră... se adăpa la apele cele limpezi ale fîntînei“ (*ibid.*, p. 134, 135). La Creangă, fata moșneagului dă de „o fîntînă mîlită și părăsită“, pe care o „rînește“ și „grijește foarte bine“, iar la întoarcere „fîntîna grijită de dînsa era plină pînă-n gură de apă... și pe colacul fîntînii erau două pahare de argint“ (*Fata babei și fata moșneagului* ; CREANGĂ, P., p. 287, 290). Dacă aici *fîntînă* poate să mai însemne încă și ’izvor amenajat’, în *Povestea lui Harap Alb* apare însă „o fîntînă cu ghizdele de stejar“, care „era adîncă și nu avea nici roată nici cumpănă, numai o scară de coborît la apă“ (*ibid.*, p. 204).

III. 0.1. Pe baza comparației dintre semnificația termenilor *lac* și *baltă*, pe de o parte, și a lui *puț* față de *fîntînă*, pe de altă parte, am putut constata statutul de elemente regionale dacoromânești sudice al lui *lac* ’băltoacă’ și al sensului ’excavație în pămînt, amenajată în mod special, pentru aprovizionarea cu apă potabilă’ al cuvîntului *puț* pentru o perioadă ce se înscrie între prima jumătate a secolului al XIX-lea (pe baza unor texte aparținînd limbii literare) și deceniile 3—8 ale secolului nostru (pe baza rezultatelor din anchetele pentru ALR și NALR).

0.2. Izolarea *din lac în puț* este, la rîndul ei, o mărturie privind utilizarea regională a celor doi termeni, cu sensurile menționate, datorită raporturilor ce pot fi stabilite între ei în diferite variante ale expresiei idiomatice, atestate pentru secolul al XIX-lea tot din surse muntenești.

1. Interpretarea ca uzuri regionale a lui *lac* și *puț* în expresiile idiomatice construite cu *a sări, a da, a cădea* presupune satisfacerea condiției ca realitățile denumite de cei doi termeni să se găsească în vecinătate imediată în mediul natural. Deși acest aspect este ușor de admis (vezi și I.2.2.1., cu privire la semnificația lui *lac* într-un punct din *NALR. Oltenia*), prezentăm cîteva contexte caracteristice, după Crăiniceanu, *Igiena...*, și pentru a sublinia elementele lexicale de referință. Este vorba de extrase, comentate, din rapoarte sanitare apărute în „Monitorul oficial“ din anii premergători publicării cărții (cf. *Băuturi și ape în diferite județe*), în care, pentru județul Dolj se semnala (1889) că „apele de băut lasă de dorit în părțile cîmpului și multe fîntîni sînt înconjurate de *lacuri* (subl. n.) formate din apa din ele, în care zac porcii și bivolii“ (p. 293) ; pentru Ialomița (1895) : „apa de băut din puțuri s-a îmbunătățit, astupîndu-se gropile din jurul puțurilor... și punîndu-li-se cumpene“ (p. 296) ; pentru județul Olt (1894): „numai cele [fîntînile] de lîngă case se infectează și pe lîngă unele dintre ele sînt *băltacuri* (subl. n. ; p. 301) ; pentru Vlașca (1887) ; „puțurile pentru ape au bălți primprejur“ (p. 309 ; cf. și p. 290, 304, 308, 326). Se poate observa variația dintre uzurile literare *fîntînă — baltă* ’apă stătătoare puțin întinsă și adîncă, băltoacă’[85] și termenii locali *puț* și *lac* (*băltac*), care pătrund în textele cu caracter oficial.

---

[85] Aceste cuvinte sînt asociate în mod obligatoriu în versurile populare din Transilvania : „Mere nora la fîntînă/ Cu cămașa soacrii-n mînă/ Și-o afund-odată-n baltă (= băltoaca de apă murdară ce se formează pe lîngă fîntînă din apa ce se varsă pe jos din găleată)/ Și o țipă peste poartă : / Na-o, soacră, că-i spălată !“ (Jarník-Bîrseanu, *Doine...*, după DA, s.v. *baltă*).

O adevărată șansă pentru aprecierea raporturilor dintre *puț* și *lac* în graiurile din sudul țării alătură cele două uzuri regionale la N. Filimon, într-o frază din cap. XXVIII al romanului *Ciocoii vechi și noi*: „În unul din colțurile curții era un puț cu roată, lîngă care se formase un lac de apă, ce servea de scăldătoare cîtorva rațe românești și leșești“ [86].

2. După Zanne, *Proverbele românilor*, *a* **sări** *din lac în puț* (în sursele citate verbul se află la prezent sau la perfectul compus) apare la Iordache Golescu (*Condica limbii rumânești*, cca 1832), la Anton Pann (*Povestea vorbii*, III, 1853)[87] și la P. Ispirescu (*Legende sau basmele românilor*, 1872)[88], scriitori cu o marcată specificitate lingvistică regională. O atestare contemporană găsim la Zaharia Stancu („... aciuîndu-mă aici, sărisem, cum se spune, din lac în puț“; DLR, s.v. *puț*).

La Jipescu (*Opincaru...*, 1881), Zanne înregistrează *a* **da** *din lac în puț* (*op. cit.*, vol. I, p. 201).

În sfîrșit, pornind tot de la Zanne, constatăm că primele atestări ale formulei *a* **cădea** *din lac în puț* aparțin unor dicționare (Laurian și Massim, *Dicționariul...*, 1872, s.v. *puț*, și Damé, *Nouveau dictionnaire français-roumain*, 1893—1894, s.v. *lac*; s.v. *puț* apare însă „*a sări* din lac în puț“).

2.1. Chiar considerînd anterioritatea atestării formulei cu *a sări* ca avînd o valoare relativă, simpla existență a acesteia în aria sudică *lac* 'băltoacă' — *puț* 'excavație în pămînt special amenajată pentru aprovizionarea cu apă potabilă' ne îndreptățește s-o considerăm drept constatarea unei întîmplări (ce s-a repetat) și care constituie punctul de plecare pentru o zicală al cărei sens figurat a rezultat din referirea la situații comparabile din viața cotidiană sau la mediul social. Aceasta din cauză că *a sări*, prin comparație cu *a da* și *a cădea*, se individualizează prin caracterul concret al mișcării descrise (în cazul de față o mișcare bruscă, ca aceea pe care ar face-o cineva voind să se ferească de inconvenientele ce rezultă din a fi nimerit într-o băltoacă, mișcare de jos în sus în urma căreia ar cădea în puțul de alături); pe de altă parte, *a sări* a dezvoltat un număr considerabil mai mic de sensuri abstracte, figurate.

2.1.1. O probă în acest sens o constituie, mai întîi, faptul că, pe măsură ce ne îndepărtăm de optica unei *cópii a realității* (a constatării unui fapt real) ca aflîndu-se la baza acestei zicători[89], verbul *a sări*, tot mai puțin înțeles în ordinea de idei a motivării, poate lipsi[90] sau trece pe al doilea plan, în favoarea lui *a cădea*, care la Iordache Golescu se afla în explicația sensului figurat („... cînd dintr-o primejdie mai mică cădem într-alta mai mare“; „se zice pentru cei ce, vrînd să scape d-o mică supărare, cad în mai mari necazuri“ (ap. Zanne, *op. cit.*, I, p. 201). În al doilea rînd, *a sări* nu apare niciodată pentru a explica formulările ce pun pe primul loc pe *a da* sau *a cădea*. În cursul testului la care ne-am referit mai sus (cf. I.1.1.), am înregistrat frecvent expresia în formularea cu *a cădea*, paralel cu cunoașterea sensului 'apă stătătoare întinsă și adîncă’ pentru *lac* (CURENT). Aceeași optică pare s-o dovedească prioritatea acordată lui *a cădea* înregistrîndu-se formula s.v. *puț* în DLR, explicată pornind de la verbul *a da* : „*a cădea* (sau *a sări*) *din lac în puț* = a da de un rău mai mare, fugind de alt rău“. De fapt, apariția lui *a cădea* în formularea zicătorii nu este numaidecît un efect al „glosării“ ei pornind de la acest verb[91], căci este ușor de presupus, inițial, o succesiune a celor două mișcări : **a sărit din lac și a căzut în puț*.

---

[86] După DLR, manuscris, Litera L, s.v. *lac* (cf. *Opere*, II, București, 1957, p. 264).

[87] Zanne, *op. cit.*, vol. I, 1895, p. 201.

[88] *Ibid.*, vol. II, 1897, p. 716.

[89] A cărei origine nu am găsit-o explicată în literatura de specialitate.

[90] Cf. Scriban, *Dicționar...*, s.v. *lac*: „*a cădea din lac în puț*, a ajunge dintr-o stare rea într-alta și mai rea“.

Pe de altă parte, *a cădea*, cu sensurile proprii, nu explică raporturile ce se stabilesc între *lac* și *puț* ca un fapt din realitate, mai ales datorită valorii prepoziției *din*. Prezența verbului *a cădea* constituie o remotivare a acestor raporturi, pe baza unor sensuri figurate din contexte ca *a cădea la pat*, *~ cu inima* = „a despera“ (în *Lexiconul de la Buda*, 1825), *~ pe mîna* (*în ghearele*) cuiva (DA, s.v. *cădea*), *~ în mizerie*, *~ în dizgrație* (CADE) etc. Această remotivare (în majoritatea expresiilor citate, lui *a cădea* i se poate substitui *a ajunge*; vezi mai sus și explicația lui Scriban) este exterioară punctului de plecare, întrucît neutralizează importanța suportului lexical inițial al expresiei, al cărei sens figurat are la bază diferența dintre *lac* ’băltoacă’ și *puț*. Între *lac* ’apă stătătoare întinsă și adîncă’ și *puț* (care este prin excelență adînc) ca ipotetic punct de plecare pentru *a sări* (*a cădea, a da*) *din lac în puț* diferența este de valoarea nuanțelor (CURENT : din lac te mai poți salva înotînd etc.) ; or, pentru a se contura o imagine cu note transmisibile este nevoie de contrastul pe care îl subliniază sensul regional al lui *lac* (pentru semnificația acestui cuvînt la Pann, cf. *setosul bea apă din orice lac*, ap. Zanne, *op. cit.*, IV, p. 118 ; de observat și că în TDRG *sare* (sau *dă*) *din lac în puț* apare sub sensul ’kleine Ansammlung stehenden Wassers’ ; cf. I.1.1.).

Remotivarea imaginii ținînd seama de sensul literar al lui *lac* duce și la reinterpretarea semnificației expresiei, prin atenuarea diferenței dintre cele două situații comparate. O mărturie în acest sens pare s-o aducă redactarea explicației pentru *a sări din lac în puț* în DLR, s.v. *a sări* : „a intra *dintr-o nenorocire în alta* (subl.n.), a scăpa ori a fugi de un necaz și a da de altul mai mare“ [92], ce reflectă importanța tot mai mică pe care o suscită în astfel de cazuri punctul de plecare[93], lexicograful devenind chiar involuntar interpretul vorbirii curente[94].

2.1.2. Formularea *a da din lac în puț*, deși poate reprezenta o variantă propriu-zisă, datorită numeroaselor sensuri ale verbului *a da*, pare totuși să se afle în aceeași situație cu *a cădea ~*, reprezentînd o interpretare a efectului, și nu o descriere a cauzei, ca *a sări ~*, în măsura în care *a da* poate fi interpretat ca ’a ajunge’, ’a nimeri’ (cf. DA, s.v. *a da*, **II.5.**). Este de remarcat că pentru numeroase expresii și locuțiuni există variante paralele cu *a da* și *a cădea* : *pasărea vicleană dă singură în laț, cine sapă groapa altuia dă el singur într-însa* ; *a da în brînci*, *~ în nas*, *~ în genunchi*, *~ pe gînduri* etc. (*ibidem*).

---

[91] Cf. și *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, București, 1969, s.v. *lac* : „*a sări* (sau *a cădea*) *din lac în puț* = a cădea [subl. n.] dintr-o nenorocire în alta mai mare, a da de un rău mai mare fugind de alt rău, a da din rău în mai rău“.

[92] Manuscris, Litera S.

[93] Vezi și explicația pentru *ai carte, ai parte* în *Dicționarul de expresii*... („dacă ai știință de carte reușești mai ușor în viață“ ; cf. DM, DEX) care neglijează sensul ’document, act de posesiune, de hotărnicie, înscris’ al lui *carte*.

[94] Vezi „*a sări* (sau *a cădea, a da* etc. [subl. n.] *din lac în puț*“ în DEX și MDE^3, în care *etc.*, nejustificat bibliografic, poate să reprezinte însă cunoașterea altor formulări din vorbire, cu *a ajunge*, sau cu alte verbe, eventual considerate posibile.

2.2. Proximitatea în spațiu și în timp și sensul evoluției [rău] → [mai rău] caracterizează cîteva zicători sinonime : *a sări din căldare în foc* (Laurian și Massim, *op. cit.*, s.v. *a sări* ; cf. *a cădea din căldare în foc*, s.v. *cădea*, unde acesta este însă motivat în planul realității), *ca să scapi de fum de multe ori te arunci în foc* (DA, s.v. *arunca*, tot după Iordache Golescu, explicată astfel : „... ca să scapi de o primejdie mai mică, intri în cea mai mare" ; Zanne, *op. cit.*, I, p. 184 –185)[95].

În alte zicători sinonime prima notă este absentă, accentul căzînd pe [rău] → [mai rău] : *fuge de cîini și dă peste lupi* (înregistrată în DA la verbul *a da*, de la Iordache Golescu : „adică [fuge] d-un rău mai mic și dă piste altul mai mare" ; Zanne, *op. cit.*, I, p. 380) sau *fuge de ploaie și dă de noroaie* (DA, *loc. cit.*). Avînd ca punct de plecare o metaforă (ce rezumă situații cum sînt cele prezentate anterior), la același grup aparține *a scăpa de dracu și a da peste tată-su* (SCRIBAN, D., s.v. *drac*).

În sfîrșit, expresivitatea asigurată de rimă și de ritm pare să stea la baza altor formule : *a ajunge din pod în glod* (DA, s.v. *ajunge*, după Pann, *Povestea vorbii*, precedată de *Cine are tovarăș nerod...*) și *am scăpat de dracul și am dat peste lacul* (Damé, *op. cit.*, s.v. *lac*), ce pare să fie o variantă acomodată lexical, din motive de sonoritate[96], a zicalei citate în alineatul precedent după Scriban. De altfel, este de observat că în aceste formule se pierde și ideea de contrast, prezentîndu-se două alternative : [una] → [alta][97].

Desigur, evoluția formei primare a expresiei pe care o cercetăm a avut loc în cadrul acestei familii frazeologice și al cîmpului frazeologic ce se conturează pe baza expresiilor citate, sinonimice, date fiind elementele lexicale comune (*a sări*, *a cădea*, *a da*) și semnificația lor generală. Pentru analiza ei în diacronie, putem observa, mai întîi, existența zicătorilor ce pun în relație două verbe :

a scăpa < (de fum) — *a te arunca* (în foc)
(de dracu) — *a da* (peste tată-su, ~lacul)

---

[95] Cf. și fr. *tomber de la poêle sur la braise* = tomber de mal en pis, sau germ. *vom Regen in die Traufe*, prin care Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Brașov, 1906, traduce rom. *din lac în puț*. Ideea [rău]→[mai rău] este ilustrată și de rus. из огня да в полымя (= din foc în vîlvătaie) sau de bulg. от тръна та на глог (= din scaiete în măcieș).

[96] Cf. și *sacul — dracul* (Zanne, *op. cit.*, III, p. 352, dar și „Pămîntu clatină pe lacu lacilor,/ Pe dracu dracilor" ; Al. Rosetti, *Limba descîntecelor românești*, București, 1975, p. 106 (pentru forma de pl. *lace*, cf. mai sus, I. 2.2.1., 2.2.2., și UDRESCU, Gl.). Asocierea celor două cuvinte poate fi explicată așadar și printr-un motiv al mitologiei populare, întrucît printre termenii pentru „drac", pe lîngă *ăl din baltă* (DA), găsim și *cel din lac* (*ibid.*). Alături de aceasta poate fi pusă și sintagma *cel din lăgărie*, discutată de Vasile Bogrea (cf. *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 115 — 116), care, combătînd o ipotetică apropiere de *logoree*, aduce în discuție posibilitatea referirii la *răgălie*, dar conchide : „mai probabil însă avem a face cu un nume de localitate (pe care dicționarele geografice de care dispunem îl ignorează)". Întrucît *lăgărie* apare în Muntenia (Zanne, *op. cit.*, VII, p. 30), provincie ale cărei graiuri cunosc și sonorizarea oclusivelor surde intervocalice, cuvîntul trebuie interpretat drept *lăcărie*. Pentru *lac* „locuința tuturor dracilor", cf. Zanne, *op. cit.*, VI, p. 577.

[97] Vezi la Ion Budai-Deleanu : „...neștiind unde să scape de o nevoie dau pe alta" ; *Țiganiada*, *Argument* la *Cîntecul VII* (după DLR, manuscris, Litera S, s.v. *scăpa*).

$$a\ fugi \left\langle \begin{array}{l}\text{(de cîini)}\\ \text{(de ploaie)}\end{array} \right\rangle - a\ da \left\langle \begin{array}{l}\text{(peste lupi)}\\ \text{(de noroaie).}\end{array}\right.$$

De aceea, considerăm că nu este exclusă o variantă cu două verbe de tipul: *a sări din lac și a cădea în puț*, contrasă în *a sări* (*a cădea, a da*) *din lac în puț*, sub influența formulelor în care al doilea verb nu se impune cu necesitate: *a sări din căldare în foc, a cădea din căldare~*, sau nu este de presupus (*a ajunge din pod în glod*).

Pe măsura extinderii utilizării zicalei în afara ariei regionalismelor *puț* și *lac* 'băltoacă' și sub influența sensului 'apă stătătoare întinsă și adîncă' al lui *lac*, expresia *a sări* (*a cădea*) *din lac în puț* tinde să se apropie de tipul alternativelor [una]→[alta], datorită influenței formulelor ilustrînd această situație (*a scăpa de dracul și a da peste lacul*, eventual *a cădea din căldare în foc*, întrucît este vorba de căldarea cu apă pusă la fiert, expresia provenind, după toate aparențele, din mediul pescarilor).

IV. Analiza entopicelor *baltă, lac, puț* și *fîntînă* pe baza răspunsurilor înregistrate în anchetele pentru atlasele lingvistice românești și a unor anchete toponimice, coroborate cu date din texte literare din secolul al XIX-lea, subliniază faptul că prezența și semnificația acestor termeni în graiurile din diverse arii ale dacoromânei sînt direct legate de factori geografici.

1. O realitate geografică dominantă, bălțile Dunării, cu implicații economice majore (pescuitul, creșterea vitelor) și cu efecte în plan demografic (transhumanța), a determinat cristalizarea unor semnificații puternic individualizate ale termenului *baltă* în graiurile din sudul Olteniei, al Munteniei și al Moldovei: 'cea mai mare apă stătătoare' și 'zonă de luncă a unei ape curgătoare'. În restul țării, *baltă* înseamnă în mod curent 'apă stătătoare de dimensiuni mai mici, băltoacă'. Strîns legată de aceste două arii mari în ceea ce privește semnificațiile lui *baltă* se prezintă situația termenului *lac* în vocabularul graiurilor populare românești. În primul rînd, în aria sudică marcată de Dunăre, *lac* s-a specializat cu sensul de 'apă stătătoare de dimensiuni mai mici, băltoacă'; termenul numește însă 'cea mai mare întindere de apă stătătoare' în zona Carpaților Meridionali (lacurile montane).

Dacă în zona de sud împrumuturile *ghiol, japșă, zăton* etc. coexistă cu *lac* și *baltă* și se explică prin necesitatea de a numi ape stătătoare de diferite tipuri și dimensiuni, în zonele de podiș și de cîmpie din Transilvania, Banat și Crișana, pentru care apele stătătoare nu se prezintă ca o determinantă geografică, termenul *lac* a fost înlocuit de împrumutul *tău*, pe cînd *baltă* s-a păstrat pentru a numi cele mai frecvente ape stătătoare, cele de dimensiuni mici (și foarte mici).

Paralel, în graiurile din întreaga țară, familia termenilor ce numesc apele stătătoare s-a îmbogățit cu alte împrumuturi: *iezer, iaz, heleșteu, rîmnic*, ultimele trei mai mult sau mai puțin legate de ideea de 'amenajare, rezervor artificial de apă stătătoare, creat în vederea pescuitului'. Dihotomia [termeni inițiali] — [termeni ulteriori] ține seama de originea cuvintelor enumerate în limba română: *baltă*, (probabil) autohton, *lac* moștenit din latină, *tău* și *heleșteu* de origine maghiară, *ghiol*, de origine turcică, iar celelalte de origine slavă, întrucît cuvintele la care ne-am referit (mai puțin *ghiol* și *tău*) apar paralel în textele slavo-române, din secolul al XV-lea (începînd cu *heleșteu*, la 1496 — 1508, pînă la *zapșă*, la 1600; DERS).

2. Un alt factor geografic primordial, existenţa a numeroase surse de apă potabilă la suprafaţa pămîntului în zona muntoasă, prin comparaţie cu zona de cîmpie şi de podiş, unde s-a impus, ca practică uzuală, excavarea în pămînt pentru a da de izvoare de apă, şi-a pus amprenta asupra prezenţei ca elemente ale vocabularului curent în graiurile din două mari arii ale dacoromânei (sud-estul şi nord-vestul ţării) a cuvintelor *puţ* şi *fîntînă*, ambele de origine latină. Cercetări etnografice confirmă concluziile prelucrării şi interpretării datelor lingvistice. Astfel, în Mehedinţi, într-o zonă în care pînza de apă freatică se găseşte, în general, la o mică adîncime, forma primitivă a amenajării unui izvor o reprezintă *ştiubeiul* (un trunchi de arbore scobit, plasat pe sursa de apă), iar *fîntîna* este construcţia din lemn sau din piatră (eventual din cărămidă sau ciment) ce corespunde *cişmelei* din alte zone ale ţării.[98]. Pentru diferite arii ale Transilvaniei se semnalează, de asemenea, utilizarea, pentru aprovizionarea cu apă potabilă, a apelor curgătoare şi a izvoarelor sumar amenajate şi, paralel, impunerea treptată a excavaţiilor special amenajate, sub formă de *fîntîni cu cîrlig, cu cumpănă* sau *cu roată*[99] (deşi în zonă se păstrează încă urmele utilizării termenului *fîntînă* 'izvor (amenajat)' ; cf. şi III.2.2.3.). În ciuda unor rezerve în ceea ce priveşte importanţa factorului geografic preluate de Dumitru Irimieş (în *op. cit.*, p. 137, autorul se referă la „păcatul determinismului geografic"), evoluţia formelor de amenajări pentru captarea apei potabile face mărturia unei adaptări succesive la condiţii ale mediului înconjurător mai puţin favorabile, adaptare ce se explică, desigur, prin dezvoltarea agriculturii şi creşterii animalelor (ibid., p. 147, 173), dar care are la bază, în primul rînd, sporul demografic natural şi mişcările de populaţie, ce au determinat extinderea aşezărilor omeneşti în arii tot mai întinse[100].

De aceea, „emanciparea" omului faţă de condiţiile mediului îmbracă, de fapt, aspectul adaptării la constrîngerile acestuia, aşa cum se poate aprecia şi pe baza concluziilor unui examen din punctul de vedere al hidrologului : „... dacă în cadrul unui sat, cele mai vechi aşezări ale lui se află în imediata apropiere a surselor naturale accesibile de apă, tot aşa, în mare, dacă satele vechi s-au aşezat lîngă izvoare, bălţi şi ape curgătoare, cele mai noi au trebuit să recurgă la puţuri" [101], sens general al evoluţiei care, în linii esenţiale, poate fi destul de uşor imaginat şi la scara unei (foarte) mari arii geografice prezentînd diferențe nete în ceea ce privește nivelul la care se află pînza de apă freatică. Evoluția semantică din aria nord-vestică a lui *fîntînă* de la 'source, Quelle' la 'puits, Brunnen' (ultimul sens consolidat în special în zonele de cîmpie și podiș ale acestei arii) ilustrează procesul natural al adîncirii și amenajări „gropii“ de lîngă un izvor: „groapa s-a putut adînci, consolida și proteja cu un acoperiș. De la această groapă, la săparea unui puț, la o distanță mai mare de sursă și mai aproape de așezare, nu este decît un pas“ (Botzan, *op. cit.*, p. 149 : cf. și p. 157 : deși se susține că la originea excavării puțurilor stă experiența mineritului, „pentru puțurile obișnuite, de mică adîncime, era suficientă experiența captării unui izvor sub formă de fîntînă căptușită cu lemn sau piatră“ ; autorul folosește termenul *fîntînă* cu sensul popular al acestui cuvînt din aria sud-estică a țării).

---

[98] Georgeta Niţu, *Tipuri de „fîntîni" în cîteva sate din Mehedinţi*, în „Historica" III, Bucureşti, 1974, p. 255, 257, 260. În această zonă, fîntînile cu cumpănă, cu roată sau cu scripete se numesc *bunare* ; autoarea foloseşte în mod curent termenul *fîntînă* cu accepţiunea evoluţiei semantice extreme a cuvîntului din aria nord-vestică.

[99] Dumitru Irimieş, *Tipuri de fîntîni din Transilvania*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anul 1976", Cluj-Napoca, 1976, p. 140, 145, 147, 155—159 ; vezi observaţia din nota precedentă cu privire la utilizarea curentă de către autor a termenului *fîntînă*.

[100] În ceea ce priveşte importanţa, într-o unitate geografică, a apelor pentru constituirea aşezărilor şi dispersarea lor ulterioară în funcţie de sporul populaţiei şi de principalele ei ocupaţii, vezi, de exemplu, Pompiliu Poghirc, *Satul din Colinele Tutovei*, Bucureşti, 1972 (în special p. 150—164).

[101] Marcu Botzan, *Apele în viaţa poporului român*, Bucureşti, 1984, p. 149 ; cf. şi I. R. Mircea, *Aşezări în Cîmpia Dunării legate de sursele de apă potabilă*, în *Muzeul Satului. Anuar 1966*, p. 245—248.

Pe plan lingvistic, explicarea ariei generalizate *fîntînă* 'puits, Brunnen' prin raportare la aceea care cunoaște, paralel, pe *fîntînă* 'source, Quelle' și *puț* pe baza considerării situației geografice este un corolar al apartenenței acestor cuvinte la categoria entopicelor.

3. Importanța *izolărilor lingvistice* și în ceea ce privește cercetarea entopicelor este pusă în lumină de interpretarea expresiei *a sări din lac în puț*, urmărind evoluția ei de la valoarea de constatare a unui fapt din realitate la aceea de metaforă, analiză ce dovedește că regionalismului *puț* îi corespunde și sensul regional 'băltoacă' al lui *lac*.

4. Factorul geografic (și implicațiile sale demografice, etnografice, economice etc.) își găsește, pentru cercetarea entopicelor (și a altor apelative), o primă expresie în distribuția teritorială a cuvintelor înregistrate pe hărți lingvistice. Dată fiind însă optica prin care sînt interpretate uneori rezultatele variabilei geografice pornind de la hărțile lingvistice, considerăm necesar să facem cîteva precizări (deși elementare) asupra acestei probleme. Cuvintele ce apar pe o hartă lingvistică reprezintă răspunsurile unor informatori din localitățile anchetate la un chestionar care cuprinde întrebări ce definesc diferite noțiuni pornind de la conținutul acestora *în limba literară*, numite prin *termenul literar* (care devine și titlul hărții). Astfel, ceea ce pune la dispoziție o hartă lingvistică, ca izvor de informare, reprezintă pluralitatea termenilor care în graiurile anchetate denumesc noțiunea urmărită (punctul de plecare este deci onomasiologic). Interpretarea acestui material nu se face așadar pornind de la titlul hărții (care uneori se dovedește mai mult sau mai puțin convențional), ci de la conținutul noțiunii descrise prin întrebare.

De aceea, dacă apreciem ca întemeiate observațiile lui Teodor Oancă privitoare la faptul că anumiți termeni, într-o zonă oarecare, denumesc noțiuni caracteristice acelei zone[102], ca reflex în diacronie al variabilei geografice, ne surprinde critica pe care autorul o face pe marginea formulării întrebărilor 1 639 și 1 640 din Chestionarul NALR în funcție de termenii *lac* și *baltă* („reținem, așadar că *lacul* e «întins și adînc», spre deosebire de *baltă*, care e mai mică și mai puțin adîncă, de vreme ce se formează și prin revărsarea apelor peste maluri"; *loc. cit.*, p. 48)[103], sublinierea aşa-zisei contradicţii între aceste note şi răspunsurile înregistrate în *sudul* Olteniei (dar nu şi în partea de nord ; cf. I. 2.2.1.) şi, în sfîrşit, clasificarea răspunsurilor înregistrate pe hărţile 331 şi 332 din *NALR. Oltenia* în trei categorii : „la obiect", „unice" (observăm că pentru acest grup intervine de fapt şi un alt criteriu de clasificare) şi „inversate" (p. 50). Considerăm că *toate* răspunsurile înregistrate pe hărţile citate sînt „la obiect" (care este conţinutul noţiunii a cărei denumire a fost urmărită), întrucît ele nu trebuie raportate la titlul hărţii ; informatorii ignoră acest cuvînt cu valoare de reper, sub care este înscrisă întrebarea în Chestionar, după cum adesea ignoră şi ceea ce se înţelege în alte arii lingvistice printr-un anumit termen (în cazul de faţă *lac* şi *baltă*). Prin urmare, este cel puţin confuză concluzia că răspunsurile de pe aceste hărţi ar dovedi că „imaginea pe care subiecţii anchetaţi şi-au format-o [?] despre *lac* şi *baltă* [aparţinînd cărui nivel al limbii ?] este strîns legată de ceea ce le oferă natura în spaţiul familiar lor" (p. 50) ; de fapt, întrucît nu se pune problema unei selecţii denominative în ordinea de idei a motivării, informatorii din punctele anchetate în sudul Olteniei, pe baza trăsăturilor descrise de întrebările din Chestionar, au răspuns prin termenii *lac* sau *baltă* conform accepţiunilor moştenite de ei ale acestor cuvinte, accepţiuni recunoscute în formularea întrebărilor respective (şi indiferent de ordinea în care acestea au fost puse).

---

[102] *Aspecte ale relației entopic — toponim...*, *loc. cit.* : „toponimicele formate cu aceste entopice reflectă sensul particular al acestora care, uneori, se găsesc în opoziție cu cel general“ (p. 46) ; „entopicele discutate...prezintă sensuri proprii în această zonă, în funcție de caracteristicile locurilor...“ (p. 50).

Preocuparea lingvistului de a surprinde în nuanţele cele mai fine specificul graiului din fiecare localitate şi din fiecare zonă, în special cînd este vorba de cuvinte polisemantice (aceasta fiind însăşi raţiunea anchetei), este excelent ilustrată de confruntarea, pe o hartă semantică, a termenilor înregistraţi pe baza întrebărilor 1639 şi 1640 (a căror formulare nu a avut, după cum se poate uşor constata, urmări negative asupra proprietăţii răspunsurilor) pe hărţile 331 şi 332 din *NALR. Oltenia*. Factorul cultural, concretizat în pătrunderea termenilor literari în graiuri, respectiv în preluarea unor sensuri ale limbii literare în utilizarea cuvintelor care în graiurile populare au alte accepţiuni (aspecte relevate în legătură cu termenul *fîntînă* în graiurile din Oltenia şi Muntenia) constituie obiectul unui *alt nivel* al analizei.

5. Semnificaţiile cuvintelor *baltă* – *lac* şi *fîntînă* (—*puţ*) în graiurile populare româneşti, care prezintă distribuţii complementare ce pot fi puse în relaţie cu existenţa, pe teritoriul lingvistic dacoromân, a două (sub)dialecte, unul sudic şi altul nordic, constituie argumente în favoarea unităţii de ordin structural a vocabularului limbii române. Pentru studiul entopicelor în graiurile populare, considerarea *variabilei geografice* reprezintă o aplicare a metodei de cercetare *Wörter und Sachen*.

---

[103] Critică la care subscrie Valentin Ţurlan, *op. cit.*, p. 77 : „... subiecţii anchetaţi deosebesc „balta" de „lac" prin caracteristici locale ale reliefului, care uneori sînt altele decît determinările cuprinse în întrebările directe [?] formulate pentru realizarea atlaselor şi, am zice, decît cele aflate în definiţiile date de dicţionare, chiar de către cele mai exigente". Cît despre criticile făcute dicţionarelor, şi ele lucrări perfectibile în timp mai ales sub anumite aspecte, acestea sînt îndreptăţite atunci cînd se referă la insuficienţe de ordin bibliografic sau la deficienţele de informare şi interpretare în limitele materialului de fapte avut la dispoziţie şi, desigur, nu la posibilităţile ce le oferă cercetările speciale ulterioare.

LE RÔLE DE LA VARIABLE GÉOGRAPHIQUE : LE „LAC“ PRÈS DU PUITS

RÉSUMÉ

À partir de l'expression idiomatique *a sări din lac în puț* (textuellement „sauter du lac dans le puits“ pour exprimer l'idée de „tomber de mal en pis“), enregistrée chez les écrivains de provenance valaque comme Iordache Golescu, Anton Pann, Petre Ispirescu, Zaharia Stancu, l'auteur précise le sens régional 'flaque (d'eau)' du mot roumain *lac* (<lat. *lacus*) et démontre l'appartenance de *puț* (<lat. *pŭteus*) à l'usage courant des parlers populaires de la zone sud de la Roumanie. La recherche se fonde sur l'analyse parallèle des mots *lac* et *baltă* (le dernier probablement d'origine autochtone) qui nomment une eau stagnante de diverses dimensions, d'une part, et des mots *puț* et *fîntînă* (< lat. [aqua] *fontana*), comme dénominations pour diverses sources d'eau potable, d'autre part. Ces mots ont été étudiés d'après des textes représentatifs de la seconde moitié du XVIIIe et de la première moitié du XIXe siècles (des chroniques, des documents sur la propriété foncière, des manuels de géographie, des oeuvres littéraires et des dictionnaires) et, en ce qui concerne les parlers populaires, d'après les résultats des enquêtes pour l'*Atlas linguistique roumain II* (enregistrements d'entre 1929 et 1938) et pour *Le Nouvel Atlas linguistique roumain, par régions* (enquêtes des décennies 7 — 8 du XXe siècle).

Les principales conclusions résultant de la recherche sur l'histoire et l'évolution sémantique des mots *baltă, lac, fîntînă* et *puț* pour les parlers populaires roumains et pour le niveau littéraire de la langue sont les suivantes :

1. Dans la région sud-est de la Roumanie, ayant comme dominante géographique le fleuve Danube, on a conservé le mot *baltă* (qu'on retrouve aussi dans d'autres langues de la presqu'île Balcanique, le dalmate, l'albanais, le néo-greque, le serbe, le croate, le bulgare, provenant du substrat illyrien et thrace) pour nommer 'la plus grande (surface d') eau stagnante', les grandes mares caractéristiques au bassin inférieur du Danube. À cette région appartient aussi le développement sémantique du mot *baltă* vers 'zone de mares, schorres et marécages, boisé; pâturage dans cette zone', notion d'une grande importance pour les mouvements saisonniers des bergers transylvains des Carpates Méridionaux dans le processus de la transhumance.

Dans cette région *lac* a le sens spécial de 'flaque (d'eau)', pendant que dans les Carpates Méridionaux le mot a conservé la signification d'étyma latin, nommant les lacs alpestres. Pour la plupart de la Roumanie, la partie nord en premier lieu, dont la réalité désignée par ce mot n'a pas représenté une notion d'importance géographique, *lac* a été remplacé par des emprunts d'origine hongroise (*tău*, notamment en Transylvanie, *heleșteu*) et slave (*iezer, iaz, rîmnic*, etc.), pendant que *baltă* s'est spécialisé avec le sens 'eau stagnante de petites dimensions, flaque (d'eau)'.

C'est à la préoccupation des géographes concernant la propriété de leurs termes techniques, à la terminologie scientifique du XIXe siècle qu'on doit la sélection du mot *lac* par la langue littéraire pour désigner 'la plus grande (surface d') eau stagnante', acception devenue courante par l'intermédiaire de l'école.

2. La signification 'source, Quelle' de *fîntînă*, qu'on trouve dès les premiers écrits en roumain (v. aussi les sens originaires, étymologiques, du français *fontaine* et de l'italien *fontana*) subsiste dans des textes diverses appartenant à la Valachie jusqu'au milieu du XIXe siècle. Les enquêtes récentes pour les atlas linguistiques roumains régionaux prouvent l'emploi de *fîntînă* avec cette signification dans les parlers populaires de la zone de collines du sud des Carpates Méridionaux de l'Oltenie et aussi dans les parlers de la Valachie et de la région montagneuse du sud de la Moldavie.

Les aires-témoins limitrophes sont à considérer pour expliquer le statut de *fîntînă* dans toute la partie nord de la Roumanie, gardant la signification 'source, Quelle' dans la toponymie : *Fîntîna* (suivi de diverses déterminations), *Fîntînele, Fîntînița*, etc., fait explicable vue l'existence dans les noyaux montagneux de cette zone de nombreuses sources d'eau (potable) de surface, exemptant les peuplades y séjournant de creuser des puits, comme pratique courante. Par conséquence, au fur et à mesure que la population s'est répandue et définitivement établie dans les zones de plateaux et de plaines environnantes, *fîntînă* a nommé, aussi, 'l'excavation spécialement aménagée pour l'approvisionnement en eau potable, puits'. *Fîntînă* 'puits, Brunnen' caractérise toute la partie nord de la Roumanie (les provinces Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina, les parties septentrionales de Transilvania et de Moldova). Tandis que jusqu'en 1835 un manuel de géographie paru à Bucarest atteste *fîntînă de păcură* (*păcură* < lat. *picŭla*) 'gisement de naphte', dans des documents de Moldavie écrits entre 1642 et 1709 on trouve le même syntagme pour 'puits pétrolifère, exploitation de pétrole'.

L'aire linguistique septentrionale, correspondant au (sous)dialecte de cette grande zone du dacoroumain, a imposé *fîntînă* 'puits, Brunnen' dans la langue littéraire, compte tenu du fait que l'on a utilisé depuis longtemps des emprunts comme *izvor*, *șipot* (d'origine slave) et puis *cișmea* 'source d'eau aménagée' (d'origine turque), etc. pour 'source, Quelle'.

Les parlers de la partie sud-est de la Roumanie (notamment la Valachie et le sud de la Moldavie), zone de plaine ou de plateaux bas où la nappe d'eau phréatique se trouve en profondeur, connaissent comme terme usuel le mot *puț* 'puits, Brunnen', qui, d'après les premiers textes roumains, appartient à la vieille langue roumaine littéraire (les premières traductions des livres de culte chrétien). Depuis la fin du XIXe siècle, *puț* a regagné son importance et même renforcé sa position dans le vocabulaire du roumain écrit et parlé par l'intermédiaire de la terminologie de l'exploitation du pétrole et des mines (*puțul sondei*, ~ *minei*), dont le français *puits* et l'italien *pozzo* en tant que termes techniques sont par ailleurs à prendre en considération dans le cadre général de l'influence du français et de l'italien en ce qui concerne l'aspect moderne de la langue roumaine littéraire.

3. Ayant comme point de départ l'aire méridionale *puț — lac* 'flaque (d'eau)' (~ près du puits, nommée *balta de lîngă fîntînă* dans les parlers du nord), l'expression idiomatique *a sări din lac în puț*, dont l'évolution a été analisée à partir de la valeur initiale de constatation d'un fait concret jusqu'à son utilisation métaphorique, témoigne de ces emplois régionaux et met en lumière l'importance des *isolations linguistiques* pour la recherche des termes désignant aussi les détails du sol.

L'esquisse historique sur les mots roumains *baltă — lac* et *puț — fîntînă* souligne l'impératif de considérer la *variable géographique*, comme application de la méthode *Wörter und Sachen*, pour l'interprétation des résultats des enquêtes linguistiques dans le domaine de la toponymie ; c'est un problème que l'auteur a abordé dans l'analyse des termes *munte* 'montagne' et *măgură* 'hauteur (boisée) dans la montagne ou isolée' pour les parlers du sud de la Moldavie (voir l'article cité ci-dessus, la note 2).

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

SONORIZAREA FRICATIVELOR ȘI OCLUSIVELOR SURDE (s, ș, f; c, t, p) URMATE DE SONANTA NAZALĂ n, O TENDINȚĂ ACTIVĂ ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

DOINA HREAPCĂ

Introducere. Acomodarea de sonoritate care se manifestă în tendința de a avea, în grupuri consonantice, consoane din aceeași serie, fie numai surde, fie numai sonore, a fost definită pentru limba română ca o lege fonetică în acțiune[1]. Un exemplu concludent îl constituie sonorizarea lui [s] urmat de [b], [d], [g], în cuvinte ca *zbor*, *zdrobi*, *zgomot*; este vorba de fenomenul cel mai frecvent și mai consecvent de asimilare regresivă în limba română[2] (astăzi normă ortografică și ortoepică oficială).

De o atenție specială s-a bucurat, subiectul fiind reluat din diferite puncte de vedere, în diferite etape, și sonoritatea grupurilor consonantice formate dintr-o fricativă (s, ș) + *sonantă,* în special o *nazală* (**m, n**). Este de subliniat, de la început, că pentru acestea, ca și pentru sonantele lichide **l, r**, sonoritatea nu reprezintă o trăsătură pertinentă, iar acomodarea de sonoritate, deși frecventă, nu mai este obligatorie ca înaintea consoanelor cu zgomot, foneme sonore (**b, d, g**)[3]. Fenomenul a fost luat în considerație și apare discutat în diferite lucrări de lingvistică, dar nu a fost încă întreprinsă o cercetare specială, sistematică, asupra acomodării de sonoritate în grupurile consonantice alcătuite din *consoane surde* (fricative și oclusive) + *sonante* (nazale și lichide).

Într-un cadru mai larg, numeroase fapte au fost prezentate și analizate de Christea Geagea[4], care a intuit și existența unor deosebiri dialectale în ceea ce privește sonoritatea grupului *fricativă* + *nazală* (de altfel, într-o mai mică măsură, și pentru alte grupuri formate din *consoană surdă* + *sonantă*). Ca și Al. Procopovici[5], mai tîrziu, Geagea s-a arătat interesat de influența exercitată de sonoritatea nazalei asupra caracterului surd sau sonor al fricativei învecinate, admițînd că acest raport s-ar explica prin faptul că, în română, există *nazale surde* şi *nazale sonore* şi a etichetat fenomenul ca fiind dialectal[6].

---

[1] Vezi Pușcariu, *Limba română II*, p. 395 ; lista siglelor și abrevierilor folosite se află la sfîrșit.

[2] *Ibidem*, p. 94.

[3] Cf. Avram, *Cercetări asupra sonorității*, p. 88.

[4] Vezi Geagea, *Erweichung und Verhärtung*.

[5] *Principiul sonorității în economia limbii*, în DR, IV, 1924 —1926, p. 30.

Această afirmaţie a fost combătută, în principiu, de Emil Petrovici, care, studiind în mod special sonoritatea nazalelor în limba română, a arătat că nu se poate vorbi de nazale *surde* independent de sunetele vecine, iar ezitarea între pronunţia **sm**, **sn**, **şm**, **şn** (cu nazale parţial surde) şi pronunţia **zm**, **zn**, **jm**, **jn** (cu nazale sonore) constituie efectul unei tendinţe de acomodare a surdelor la nazalele *sonore* următoare care „nu s-a impus cu aceeaşi forţă în toate regiunile"[7]; E. Petrovici constată că în unele regiuni **s** s-a menţinut surd, de regulă în cuvinte care provin dintr-un etimon cu fricativă surdă.

De acest tip de acomodare a fost preocupat şi Sextil Puşcariu, ale cărui formulări însă nu aduc precizări în plus în ceea ce priveşte gradul de generalizare a fenomenului sau aria lui de răspîndire (deşi se referă chiar la una din hărţile ALR)[8]. Ceea ce merită subliniat şi reţinut din afirmaţiile sale este, în primul rînd, faptul că tipurile de sonorizare la care se referă reprezintă grupuri consonantice formate dintr-o fricativă (**s**) urmată de toate cele patru sonante ale limbii române (**m**, **n**, **l**, **r**). În al doilea rînd, este de observat că autorul are în vedere poziţia în cuvînt a acestor grupuri.

După apariţia *Atlasului lingvistic român* fenomenul a fost studiat, într-un cadru mai larg, de către Andrei Avram, în lucrarea sa de sinteză asupra sonorităţii sunetelor limbii române[9]. Autorul se ocupă de aspectele generale ale fenomenului de sonorizare a fricativelor dentale şi prepalatale (**s**, **ş**) urmate de sonantele nazale; în discutarea acestor vecinătăţi consonantice, Avram este interesat în mod special de statutul sonorităţii nazalei în raport cu fricativa, surdă sau sonoră, precedentă[10]. Paralel sînt semnalate şi alte cazuri ca, de exemplu, sonorizarea lui **s** (*zlab*, *zloi*), sau a oclusivei dentale surde **t** înainte de sonanta lichidă **l** (*gîd/tlej*)[11].

Luînd în consideraţie afirmaţiile lui Petrovici, în examinarea acestui tip de acomodare, Andrei Avram a urmărit să vadă, pe baza unui material selectiv extras din ALR, dacă se poate constata şi pune în discuţie existenţa unor arii dialectale, deosebite între ele prin sonoritatea grupurilor *fricativă + nazală*[12]. Date fiind însă obiectivele cercetării şi numărul de hărţi, relativ redus, din ALR care au fost analizate, după cum ţine să precizeze însuşi autorul, concluziile sale în legătură cu repartizarea geografică a celor două serii de fricative sînt formulate, în general, cu o notă de rezervă. Avram subscrie la părerile exprimate anterior de Emil Petrovici, în sensul că, într-adevăr, tendința surdelor de a se sonoriza înaintea unei nazale nu s-a manifestat la fel de puternic în toate regiunile, dar arată că tendința de a rosti ca sonore fricativele urmate de nazale, independent de sonoritatea fricativei originare, poate fi constatată în toate graiurile dacoromâne. În același timp, este de reținut observația pe care o face autorul, valoroasă și pentru că se întemeiază pe studierea atentă a materialului lingvistic oferit de ALR, potrivit căreia aria „relativă" a variantelor care prezintă fonetismul s + *nazală* se află în Moldova, mai ales în jumătatea de nord[13]. Această constatare confirmă, în fapt, o altă părere, exprimată anterior de către Gh. Ivănescu, care avea în vedere fapte și tendințe articulatorii specifice vorbitorilor graiurilor moldovenești. În comentariile pe marginea unui articol referitor la „ortografierea" lui s și z[14], Gh. Ivănescu este de acord că *și în Moldova* cuvinte ca *gleznă*, *cizmă*, *aghiazmă* și *catapeteazmă* se pronunță cu z, dar combate pe I.D. Țicăloiu în ceea ce privește absența, în graiurile populare, a unor pronunții de tipul *lesne* sau *trăsnește*, adăugînd la lista cuvintelor în care, în graiurile din Moldova, se aude **sn**, și pe *bicisnic*, *crîsnic*, *crosnă*, *crosnar*. În aceste cuvinte „pronunția cu *sn* se explică... prin etimologia lor" (p. 422). Pornind de aici, Gh. Ivănescu trage concluzia că „organele articulatorii ale Moldovenilor nu sînt refractare de loc pronunției cu *sn*" și observă și pronunția *sm* în *smău*, *smeură* (*ibidem*).

---

[6] Geagea, *op. cit.*, p. 155.

[7] Petrovici, *De la nasalité*, p. 20–21; cf. Avram, *op. cit.*, p. 91.

[8] Vezi Puşcariu, *Limba română II*, p. 95: „Înainte de sonante uzul şovăie după regiuni şi chiar după indivizi: *casnă* şi *caznă*, *smeură* şi *zmeură*, *Israel* şi *Izrael*... Într-o regiune destul de mare se aude, precum se poate vedea din harta 62 a ALR, I, *zlab* în loc de *slab*. Şovăirea aceasta o avem şi la cuvinte compuse cu prefixul *s-* (lat. *ex*) adăugat la tulpina începătoare cu o sonantă, precum *smulg* şi *zmulg*. Grupul *sm* e pronunţat de unii *zm* şi la mijlocul şi la sfîrşitul cuvîntului: *bazm*, *cataplazmă*, *pesimizm* în locul literarului *basm*, *cataplasmă*, *pesimism* [...]". Verificînd harta *slab*, pe care o are în vedere S. Puşcariu, facem precizarea că punctele în care s-a notat frecvent *zlab* sînt situate în sudul Olteniei şi în sud-vestul Munteniei.

[9] Vezi Avram, *Cercetări asupra sonorităţii*, p. 81 – 101.

[10] Vezi *op. cit.*, p. 92 şi urm.

[11] *Ibidem*, p. 91.

[12] *Ibidem*, p. 92.

De o frecvență mai mare a sonorizării consoanelor surde (în corelație cu asurzirea vocalelor) într-o arie largă, cuprinzînd Oltenia, Muntenia, *dar și Moldova*, vorbește Valeriu Rusu, pe baza unor exemple de sonorizări în condiții de fonetică sintactică sau determinate de „structura fonetică a cuvîntului" [15]. Reanalizînd materialul prezentat de autor, se poate remarca că, în exemplele din prima categorie, atestate în puncte din Moldova (*log‿jílav, o li̯ag‿di vînt, gîndáŝ/ẑ‿di báligâ, bobóẑ‿di flu̯ári, la lub‿báti, marj‿di, jumătád‿de ĉas, lud‿gálbăn, o bătút/d‿ģi̯áța, vînt/d‿mári*), se sonorizează **c**, **ŝ**, **ș** urmate de **d**, **c** urmat de **j**, **t** urmat de **g**(**ģ**), așadar de consoane membre ale corelației de sonoritate (vezi și **p** + **b**, **t** + **d**). De aceea, ele pot fi considerate ca înscriindu-se în cazurile de sonorizare *obligatorie* amintite la început. Exemplele citate mai sus reprezintă, în același timp, o probă a necesității de a separa, în cercetarea sonorizării, cazurile în care fenomenul se produce în fonetică sintactică (să se observe grupurile care s-au sonorizat pe această cale: *[cj], *[cd], *[ŝd], *[pb], *[șd], *[td], *[tg], *[tģ]) de cele în care fenomenul are loc în grupuri consonantice, în general, sau în cazuri de vecinătate consonantică frecvente, ca cele formate cu sonante (cf. **t** + **m**). Pe de altă parte, majoritatea exemplelor discutate în cea de a doua categorie stabilită de Valeriu Rusu (modificări determinate de structura fonetică a cuvîntului, vezi mai sus) prezintă sonorizări în *grupuri cu sonante* (de exemplu: *vîzlește, vîzlă, buvniță, padlagină, strajnic*), înregistrate îndeosebi în puncte din Oltenia, Muntenia, dar și din Crișana, Transilvania propriu-zisă și Maramureș și, numai incidental, în Moldova (vezi, în punctul 414 : *buvniță* și în punctul 605 : *buv/fnă*, cu o nuanță intermediară din punctul de vedere al sonorității fricativei).

---

[13] Avram, *op. cit.*, p. 93 — 94.

[14] *Observații la articolul precedent* [= Ion D. Țicăloiu, *Însemnări asupra ortografierii lui s și a lui z*], în BIFR «Alexandru Philippide», XI — XII, 1944 — 1945, p. 422.

[15] Valeriu Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor dacoromâne (pe baza ALR II, s.n., vol. III)*, în FD, V, 1963, p. 95 — 96.

În aceste condiții, credem că nu se poate vorbi de o asemănare între situația sonorizării în Oltenia, Muntenia și Moldova, la care s-ar adăuga și centrul Ardealului, spre deosebire de Banat și restul Transilvaniei, așa cum sugerează concluziile autorului[16].

Luînd în considerație situația de ansamblu pe care o prezintă hărțile ALR, fenomenul a fost apreciat ca *regional* și de Stelian Dumistrăcel, care îl încadrează printre fonetismele *preponderente în subdialectul de tip sudic*, arătînd însă că, în această privință, se pot observa unele similitudini între „subdialectul" muntenesc și cel crișean[17]. Autorul pune în discuție faptul că analiza acestui tip de sonorizare trebuie să țină seama de acțiunea sonantelor asupra tuturor consoanelor surde care le preced și, totodată, de apariția unor sonore *după* sonante, în aceleași arii (*ibid*., p. 193 și urm.). Paralel, este sugerată legătura dintre acomodarea de sonoritate în *grupurile consonantice*, prin influența sonantelor, și sonorizarea *consoanelor surde* (urmate de vocale, intervocalice sau precedate de vocale), care poate fi constatată de asemenea în aceleași arii (*ibid*., p. 197). Din aceste puncte de vedere sînt cercetate însă numai cazurile de sonorizare relevate de *adaptarea fonetică* a neologismului în graiurile populare.

În încheierea acestui succint istoric al problemei, mai menționăm că sonoritatea grupurilor consonantice, în speță a celor formate din fricative și nazale, a fost adusă în discuție de către diferiți lingviști (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, Alf Lombard) în analiza unor aspecte specifice limbii române comune, vorbite și scrise, și în legătură cu diverse influențe străine (franceză, germană, eventual italiană), detectabile în pronunțarea unor împrumuturi, fapte la care ne vom referi în continuare.

Se poate constata, așadar, că sonorizarea unor consoane surde în cadrul grupurilor consonantice a fost avută în vedere, în primul rînd, datorită interesului pentru cercetarea *sonantelor*, în special a nazalelor, din punctul de vedere al sonorității lor în limba română[18]. Totodată, acest fenomen a atras atenția în legătură cu ortografierea grupurilor consonantice care conțin sunetele *s* și *z*[19]. În lipsa unui studiu consacrat în mod special acestei probleme de fonetică a limbii române vorbite, apreciem că au rămas nediscutate o serie de aspecte importante referitoare la descrierea și explicarea fenomenului, ca și în ceea ce privește clasificarea lui (fonetism specific vorbirii comune sau regional, respectiv dialectal), fapt care ne-a determinat să ne ocupăm de cercetarea sa amănunțită.

---

[16] Valeriu Rusu, *op. cit.*, p. 96.

[17] Pentru această categorie de fapte, vezi Dumistrăcel, *Fonetica neologismului*, în special cap. *Fonetisme dialectale de tip sudic cu circulație și în unele arii din Transilvania*, p. 233 și urm.

[18] Ele sînt considerate de foneticieni ca unele dintre cele mai frecvente sunete și, în același timp, dintre cele mai sonore ale limbii române : pe primul loc în această privință s-ar afla sonanta vibrantă *r*, căreia îi urmează nazala *n* și sonanta lichidă-*l* ; vezi, de exemplu, Dimitrie Macrea, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 39 ; cf. și Ion Calotă și Dumitru Ivănuș, *Cercetări statistice privind fizionomia fonetică a limbii române vorbite*, în *Comunicări, Seria lingvistică*, VI, Academia R.S. România, Centrul de istorie, filologie și etnografie, Craiova, 1969, p. 18–19.

[19] Vezi Lombard, *La prononciation du roumain*, p. 161 — 163 ; Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, III, în DR, VI, p. 491 ; Iordan, *Limba română actuală*, p. 33 — 37 ; Iordan, *Limba română contemporană*, p. 208 ; Graur, *Tendințele actuale*, p. 49 — 50 ; cf. și I. D. Ticăloiu, *art. cit.*, în BIFR «Alexandru Philippide», vol. cit., p. 413—422 ; Andrei Avram, *L'alternance |s| ~ |z| en roumain*, în RRL, XX, 4, 1975, p. 321 — 324.

Pornind de la problemele puse în discuție pînă acum, de la ideile și sugestiile avansate de autorii la care ne-am referit mai sus și analizînd faptele de vorbire pe care le înregistrează *Atlasul lingvistic român* și volumele apărute pînă în prezent din *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni* (hărți și texte dialectale), considerăm că încadrarea acestui fonetism din punctul de vedere al subdiviziunilor teritoriale ale dacoromânei poate fi soluționată ținînd seama de următoarele criterii:

1) tratamentul întregii serii a consoanelor surde, urmate dar și *precedate* de sonante;

2) existența unor diferențe privind sonorizarea surdelor în grupurile consonantice formate din *fricative* și *sonante*, față de cele formate din *oclusive* și *sonante*;

3) existența, pe teritoriul lingvistic dacoromân, a unor zone care se află constant în opoziție în privința sonorității grupurilor consonantice formate din fricative sau oclusive cu sonante.

Pentru atingerea acestor obiective, avînd în vedere o serie de fapte care au împiedicat, în studiile anterioare, definirea specificului fenomenului ca și urmărirea circulației lui teritoriale, apreciem ca necesară delimitarea precisă a obiectului de studiu, față de următoarele situații:

a) *sonorizări obligatorii*, în grupuri formate din *consoană surdă + consoană fonem sonor* (de tipul [zb], [zd], [zg]);

b) *sonorizări în fonetică sintactică*, privite ca acomodări regresive și progresive; acest tip de sonorizare a fost definit ca un fapt ce ține, în general, de fizionomia fonetică a limbii române vorbite: acomodarea are loc între consoana finală a unui cuvînt și consoana inițială a cuvîntului următor (intră în discuție seria întreagă a consoanelor surde și seria întreagă a consoanelor sonore, respectiv toate sonantele)[20];

c) *grupuri „sonore“* formate din fricative sau oclusive și sonante *care se explică etimologic* (la nivelul limbii comune sau în graiurile populare);

d) *sonorizări ale fricativei dentale surde* [s] urmată de nazalele [m] și [n] *generalizate* pe teren românesc și devenite normă ortografică și ortoepică oficială (în cuvinte ca *dezmembra*, *dezmetici*, *dezmierda*, *dezmoșteni*, *deznaționaliza*, cf. și *dezlega*, față de cazurile oscilante, de tipul *smeură-zmeură*)[21].

* * *

În limba română comună, la nivelul ei scris dar și la acela al pronunțării corecte, pentru grupurile în care o consoană, în vecinătatea unei sonante, este, de la caz la caz, surdă sau sonoră, factorul determinant îl constituie aspectul fonetic al etimonului (*cizmă*, dar *trăsni*, *basm*)[22]. Pentru același nivel, *pronunțiile* divergente, hiperliterare, cu desonorizări față de etimon (*smeu*, *posnă*, *cismă*, *groasnic*, *obrasnic*) au fost considerate ca aparținînd limbajului afectat, sau voit „distins". Ca revers al situației, sonorizările din vorbirea unor intelectuali, reflectate, uneori, și în scris (de tipul *bazm*, *trăzni*, *obijnui*) au fost explicate prin reacție contrară[23]. (De fapt, ele pot fi considerate, mai curînd, ca reflexe ale graiurilor din zonele lingvistice cărora aparțin cei în vorbirea sau în scrierea cărora sînt întîlnite.)

---

[20] Cf. Marius Sala, *Cîteva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale“ culese de E. Petrovici*, în SCL, VI, 1955, nr. 3 — 4, p. 230 — 232; vezi și E. Petrovici, *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 335 — 336. Analiza detaliată a acestui aspect se găsește la Avram, *Cercetări asupra sonorității*, p. 95 — 101.

[21] Vezi discuția la Avram, *op. cit.*, p. 133, care a înregistrat în *Dicționarul limbii române literare contemporane* un număr de 32 de cazuri de „fluctuație liberă“ între cele două foneme corelative.

Pentru graiurile populare, problema aspectului fonetic al etimonului are și diferite alte implicații. Astfel, pronunțiile unor cuvinte cu desonorizări față de etimon (de tipul celor amintite mai sus), ca forme hipercorecte la nivelul graiurilor, au fost explicate prin reacția (inconștientă) a vorbitorilor de evitare tocmai a sonorizărilor, simțite ca fiind regionale[24]. De asemenea, probleme speciale apar și în legătură cu o serie de regionalisme, în special împrumuturi din maghiară și germană în graiurile din Transilvania și Banat, pentru cercetarea și încadrarea cărora s-ar impune o bună cunoaștere a pronunției dialectale a grupurilor alogene respective. În afară de aceasta, ar trebui apreciată măsura în care astfel de pronunții (cu fricative sau oclusive sonore în vecinătatea sonantelor), care se explică prin împrumut direct, au avut ca efect apariția unei deprinderi articulatorii analogice.

Pentru definirea statutului de fonetism regional (sau dialectal) al sonorizării fricativelor și oclusivelor surde în vecinătatea sonantelor ca tendință a limbii vorbite, pe baza analizei materialului înregistrat în sursele anunțate, se dovedesc *irelevante*, în principiu, cazurile în care grupul consonantic sonor este etimologic, în sensul că acest grup (de exemplu, **zn** în *caznă*) este redat ca atare în graiurile din toate provinciile țării (vezi și Ivănescu, *lucr. cit.*, Avram, *op. cit.*). De aceea, aceste situații nici nu au mai fost trecute în revistă. Cazurile de nerespectare a acestei „reguli" (de exemplu, pronunțarea grupului **zn** etimologic ca **sn**) prezintă importanță, pentru demonstrație, coroborate cu situațiile care se întîlnesc atît în zonele în care **sn** etimologic este păstrat, cît și în cele în care acest grup în situația indicată suferă alt tratament. Astfel de oscilații în reflectarea grupurilor sonore etimologic au fost consemnate consecvent. În mod firesc, ca obiect principal al cercetării s-a impus tratamentul grupurilor care în etimon prezintă fricative și oclusive surde. În sfîrșit, am făcut mențiuni speciale pentru o serie de cazuri greu de clasificat sau incerte, datorită explicațiilor diferite formulate cu privire la originea unor cuvinte, sau a lipsei etimonului, în dicționarele românești, pentru altele.

*
* *

În lucrarea de față ne propunem să examinăm situația de ansamblu pe care o reflectă răspunsurile înregistrate în anchetele dialectale pentru ALR și NALR în ceea ce privește sonorizarea fricativelor și oclusivelor surde

---

[22] Cf. Petrovici, *De la nasalité*, p. 20 — 21, Graur-Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL, VI, 1938, p. 14 ; vezi și Gh. Ivănescu, *loc. cit.*

[23] Vezi Al. Graur, *Une loi du «plus grand effort»*, în BL, I, 1933, p. 112, Graur, *Tendințele actuale*, p 50. ; cf. Graur-Rosetti, *loc. cit.*, Lombard, *La prononciation du roumain*, p. 162 — 164.

[24] Vezi Stelian Dumistrăcel, **Glesnă, prasnic, îndrăsni** *în vorbirea populară*, în SCL, XXVI, nr. 4, 1975, p. 358 ; cf. Avram, *Cercetări asupra sonorității*, p. 95.

(**s**, **ş**, **f** ; **c**, **t**, **p**) urmate de sonanta nazală **n** (prin asimilare regresivă) urmînd ca în viitor să ne ocupăm de cazurile de sonorizare în situaţia în care nazala precedă consoanele surde, fricative sau oclusive (prin asimilare progresivă). (Aceeaşi demonstraţie se va impune, apoi, şi pentru analiza fenomenului în cazul grupurilor în care **m**, **l**, **r** urmează sau precedă seria citată a surdelor.)

Materialul este prezentat pornind de la grupurile consonantice existente formate din fiecare dintre consoanele surde, fricative şi oclusive, cu sonanta nazală **n**, pentru a urmări condiţiile şi măsura în care se realizează acomodarea regresivă (**sn** : **zn**, **şn** : **jn**, **fn** : **vn**, **cn** : **gn**, **tn** : **dn**, **pn** : **bn**). În al doilea rînd, am avut în vedere poziţia în cuvînt a acestor grupuri (iniţială, medială şi finală), dată fiind influenţa, posibilă, a factorului „gradul forţei de articulare“.

În cadrul strict al clasificării şi caracterizării lor ca atare, întrucît în lucrările de fonologie a limbii române nu există un consens cu privire la conceptul de *grup consonantic*[25], precizăm că vom numi astfel numai grupurile de consoane iniţiale şi finale, care fac parte din aceeaşi silabă (distincţia respectivă ca şi descrierea lor din punctul de vedere al structurii fonologice a cuvîntului au fost făcute de I. Coteanu în lucrarea citată) şi că vom folosi pentru grupurile de consoane în poziţie medială, care aparţin la silabe diferite (sau făcînd parte din aceeaşi silabă ?), denumirea de *secvenţă consonantică*, uzuală în bibliografia de specialitate.

I. [sn] : [zn]

Vecinătatea consonantică **s** (fricativă dentală surdă) + sonanta nazală **n** a fost discutată, paralel cu **sm**, în cadrul problemelor de sonoritate a limbii române, de ortografie şi ortoepie, existenţa unor deosebiri dialectale în ceea ce priveşte sonorizarea lui **s** înaintea lui **n** fiind admisă în general.

Grupul **sn**, rar în limba română, este posibil numai la iniţială (vezi *snoavă*, *snob*, *snop*, *a snopi* şi derivatele lor, ap. Coteanu, *Grupurile consonantice*, p. 140) ; paralel, **zn** nu se realizează ca grup consonantic iniţial sau final (*ibid.*; vezi numai *znamie*, regionalism, cuvînt cu etimologia necunoscută). Secvenţele consonantice **sn**, respectiv **zn** sînt însă frecvente în poziţie medială.

A. *Grup sonor etimologic. False regresii (desonorizări)*

a) **zn-** în :

— *znoavă*[26], notat în ALR II s.n., vol. V, h. 1402/682; vezi şi (spune) *znoave*, în acelaşi volum, h. 1397/105. Varianta pare să reflecte păstrarea fonetismului etimologic : literar *snoavă* < sl. *iz(ŭ) nova* „din nou“ (vezi DEX, cf. DOOM, s.v.) ; paralel, etimonul este confirmat de *iznoavă* 'născocire, scornitură' (<sl. *izŭ nova* „din nou“), care, faţă de *snoavă*, păstrează fonetismul originar în scrierea literară. În dicţionarele mai vechi sînt sem-

---

[25] Vezi discuţia la Coteanu, *Grupurile consonantice*, p. 146 şi urm. Autorul demonstrează că grupurile consonantice aflate în orice poziţie în cuvînt pot fi corect descrise pe baza a 16 formule de combinări şi numai cu condiţia respectării riguroase a principiului silabic, analiza lor din acest punct de vedere servind la clarificarea structurii fonologice a cuvîntului în limba română actuală (cf. *ibid.*, p. 137).

[26] Ca regulă generală, am renunţat la transcrierea fonetică a exemplelor, cu excepţia apariţiei acestora în contexte mai largi, sau a cazurilor pentru care s-a dovedit necesară, în subsidiar, comentarea altor fonetisme specifice graiurilor în discuţie.

nalate variante paralele, cu **sn** și cu **zn**, atît pentru *snoavă* (CADE, Scriban, D.), cît și pentru *iznoavă* (DA ; cf. și vb. *iznovi-isnovi, ibidem*) ;

b) **-zn-** în :

— *gleznă* (< sl. *glezĭnŭ*, *glezna*, cf. DA), înregistrat în numeroase puncte din rețeaua ALR I (este de fapt singura formă notată pe h. 59, vol. I), ALR II (h. 76 „ouăle picioarelor" ; MN 2168 „încheietura mîinii", p. 27 ; MN 6960 „antebraț", p. 25) ; cf. *NALR. Oltenia* (vol. I, h. 123), *NALR. Maramureș* (vol. I, h. 136), *NALR. Banat* (vol. I, h. 136). Pe aceeași hartă, respectiv pe aceleași pagini, din ALR II, Emil Petrovici a notat însă și forme cu **sn**, față de pronunția cu **zn** etimologic, — curent înregistrată în graiuri: (ouăle de la) *glésńe* (h. 76/334) ; (oasele de la) *glésna* (piciorului) (h. 76/987) ; *glésńĕ, glesń* (p. 27, MN 2168/334) ; *glésnă, glésne* (p. 27, MN 2168/987) ; (de la cot pînă la) *glésne* (p. 25, MN 6960/334) ; (de la cot pînă la) *glésnă* (p. 25, MN 6960/987). Observăm că pronunțiile cu desonorizarea fricativei dentale au fost înregistrate în aceleași puncte, unul situat în nordul Crișanei (334), iar altul în sudul Dobrogei (987). Adăugăm că în pct. 886, din sudul Olteniei, a fost notată pronunția *glez/snă* (vezi p. 25, MN 6960), prezentînd o nuanță intermediară între **z** și **s**, care poate sugera aceeași tendință de desonorizare ; cf. și *glẹásna* (piciorului) (h. 136/24), în recentul volum al atlasului regional al Banatului. Este de reținut în acest caz și precizarea pe care o găsim în DA : „Scris (și pronunțat pe alocuri) și *glesnă*" [27];

— *îndrăzni* (*în* + *drăzni*, înv. „a îndrăzni" < sl., cf. DEX ; vezi DA, CADE, Scriban, D., din sl. *drŭznonti*) ; cuvîntul apare înregistrat frecvent cu fonetismul **zn** pe diferite hărți : vezi, de exemplu, ALR II s.n., IV, h. 972 „a îndrăznit să mă lovească", vol. VI, h. 1798 „(nu îndrăznește să se arate) fățiș" ; — ca și în cazul precedent, sînt notate pronunții, incidentale, cu **sn** : *a îndrăsnit*, h. 972/334, 987 (pentru ultimul punct, Petrovici notează însă că în acest cuvînt **s** este o surdă *lenis*) ; cf. și *a îndrăz/snit*, cu nuanță intermediară, pe aceeași hartă în pct. 182. Dintre dicționarele la care ne referim, forma cu **sn** este consemnată în DA, cu mențiunea : „Și (uneori numai deosebire grafică) *îndrăsni*" ;

— *miroznă* 'miros', regionalism (probabil contaminare între *miros* și *mireasmă*, cf. DLR ; vezi *mireasmă*, din slavonul *mirizma, ibidem*) : ALR II, p. 6, MN 6843/551 (punct situat în Moldova) ; în DLR este semnalată și varianta *mirosnă* (ap. MARIAN, NU., 468) ;

— *praznic* (din slavonul *prazdĭnikŭ*, *praznikŭ*, cf. DLR), cu fonetismul originar **zn**, în graiuri, ca și în limba literară : ALR II, h. 217 „îmi serbez ziua numelui" și h. 218 „serbarea patronului casei" ; cf. și verbul (a) *prăznui* (< slavonul *prazdĭnovati*, *praznovati*), notat pe aceleași hărți. Se întîlnesc, din nou, același tip de variante cu **zn** > **sn** : *prasnic*, (să) *prăsnuiască* (h. 218/987 ; în ambele cazuri **s** a fost subliniat de către anchetator). Considerăm discutabilă, de fapt improprie, menţiunea „învechit" care însoţeşte varianta *prasnic* semnalată în DLR[28];

---

[27] În legătură cu astfel de precizări care se întîlnesc frecvent în DA în cazul unor exemple care intră în discuția noastră (vezi și mai sus *iznoavă-isnoavă, iznovi-isnovi*), considerăm necesar să cităm explicația din *Adaose și îndreptări* la *Îndrumări ortografice* (tomul I, Partea I, A — B, p. LXVII) : „ca întîiul element al unui grup de consonante, scriem totdeauna *z* în loc de *s*, cînd urmează consonantele fonice *b, d, g* (*zbier, zdruncin, zgâriu*), afară de cazurile cînd *s* aparține unui prefix simțit ca atare în limbă (*desbrăca* : *îmbrăca, desdoi* : *îndoi, desgrădi* : *îngrădi*). Înainte de *l, m, n*, nefiind stabilită ortoepia cuvintelor, nu putem nici noi urma o regulă, ci vom hotărî în fiecare caz, după pronunțarea cea mai obicinuită".

c) **-zn : 0**

B. *Grup sonor neetimologic*

1. *Evoluţii pe teren românesc generalizate*

a) **zn - : 0**

b) **-zn-** în :

— *hazn**ă*** 'folos', regionalism (din magh. *haszon*, vezi DEX s.v., cf. DOOM; în maghiară, grafia *sz* redă sunetul *s*). Cu sensul regional 'arendă', neînregistrat în dicţionare (vezi DA), apare notat în ALR II s.n., I, h. 146/349 (în Maramureş); vezi şi *hăznuieşte* (cu vite), *hăznari* (subst. pl.) 'negustori de cereale, vite', în ALR II s.n., IV, h. 1015 „face negoţ" / pct. 102, cu sensuri de asemenea neînregistrate (cf. DA, CADE, Scriban, D. s.v. *hasnă*, *hăsnui*, DA s.v. *hasnăş*, Scriban, D. s.v. *hăsnar*; de observat că forma cuvîntului-titlu în aceste dicţionare este cu **sn**; paralel, în regim de variante, sînt consemnate şi cele cu **zn**);

— *pozn**ă*** (cuvînt cu etimologia necunoscută, cf. DLR; vezi Scriban, D., care citează pentru etimon v. germ. *posse*, pl. *possen*) : este înregistrat ca atare, destul de frecvent, în ALR II s.n., V, h. 1 403 „(numai tu puteai să-mi faci) o asemenea poznă !" (vezi şi *pozmă*, cu *m* subliniat, în pct. 349), cf. h. 1 402 „(mi-a făcut) o bazaconie" ; — s-a notat *posnă* (h. 1403 / 886), în sudul Olteniei, cu fonetismul comentat de către anchetator : „În *posnă*, *s* este lenis"[29]. Reţinem pentru această formă menţiunea din DLR „Scris şi : *posnă*", prezentă, în sensul aceluiaşi fonetism, şi în cazul unor termeni înrudiţi ca *poznăi*, *pozni*, *poznit,-ă* (cf. *pozmit, -ă*);

c) **-zn : 0**

2. *Sonorizări regionale*

2.1. *În graiurile de sud şi în graiurile nord-vestice*

a) **sn- > zn-** în :

—*znop*, pl. *znopi*, *znopuri* (literar *snop*, din sl. *snopŭ*, cf. DEX, CADE Scriban, D., în ultimele două semnalîndu-se şi varianta cu **zn**, fără indicaţi, în ceea ce priveşte circulaţia), înregistrat frecvent şi cu diferite sensuri : ALR II s.n., I, h. 54 „polog", h. 60 „măgar (la claia sau jumătatea de grîu)", h. 73 „năsădim (snopii pe arie)", h. 79 „jup de paie", h. 117 „snop (de strujeni)", cf. ALR II s.n., I, h. 56, h. 58, h. 64, h. 65, h. 71, h. 75, h. 262, vol. II, h. 592, ALR II, h. 294, ALRT, p. 82—83; *NALR. Oltenia*, III, MN 1030 „snop (de grîu)", planşa 72 (în 85 de puncte din cele 98 anchetate; în alte 3 puncte apar notaţii intermediare cu **s/zn**), vol. IV., h. 606 „snop (de strujeni)" (cu o situaţie similară); *NALR. Maramureş*, III, h. 813 „snop (de strujeni)", corespondentă şi h. 824 „popă" = 'snopul care se pune deasupra unei clăi ca s-o apere de ploaie' (în 7 puncte din cele 25 anchetate ; în alte 4 puncte s-au notat alți termeni), cf. și h. 823 „picior (de grîu), din același volum.

---

[28] La o serie de probleme de etimologie şi variante ale cuvintelor din DLR care conţin grupuri consonantice formate din fricative sau oclusive cu sonante, ne vom referi într-un articol viitor, pornind de la rezultatele analizei fenomenului de sonorizare din articolul de faţă.

[29] Pentru Geagea, *Erweichung und Verhärtung*, p. 161, *poznă* reprezintă un caz de „slăbire" a lui *s* datorită sonorităţii lui *n* următor şi o situaţie identică cu *lesne* > *lezne* (vezi mai jos).

Pe baza imaginii de ansamblu pe care o oferă atestările de mai sus (vezi H. 1), pronunția *znop*, cu sonorizarea fricativei s înaintea nazalei, ar putea fi considerată ca aproape generalizată în graiurile populare românești : **zn** este notat consecvent în majoritatea punctelor din aria sudică (vezi și se *znopește*, sub **2.2.**) ca și în cea nord-vestică (materialul oferit de recentele volume din NALR este deosebit de concludent în această privință). Din graiurile de acest tip, pronunția a „iradiat" în graiurile vecine transilvănene (acoperind, în mare, toată partea de vest a Transilvaniei propriu-zise), în zonele de la limita graiurilor moldovenești și, parțial, în cele limitrofe din Banat. În Moldova, fonetismul **zn** este înregistrat numai în pct. 605 din sud, alternînd cu **sn** în pct. 531, din vestul provinciei ; s-a notat însă consecvent numai **sn** în pct. 365, 386, 414, 514, 520, 537 și 551. Tot așa, în Banat, **zn** apare notat în pct. 27 și 47, din zone învecinate, de asemenea, cu graiuri de tip „sonorizant", în timp ce notația **sn** este consecventă în pct. 2, 36 și 76 (în pct. 29, termenul nu a fost înregistrat). Consecvent apare **sn** în pct. 987 din Dobrogea. În ariile „sonorizante", fonetismul **sn** se întîlnește în puncte izolate : 325, în Crișana, și 574, 705 și 728, din sud-estul Transilvaniei, respectiv, din nord-estul Munteniei. Adăugăm că, de exemplu, în Oltenia, zonă caracterizată printr-o maximă frecvență a lui **sn** > **zn** în *znop*, numai în 10 puncte din cele 98 anchetate ale rețelei NALR s-a înregistrat pronunția *snop*, cu fricativa dentală surdă păstrată (vezi *NALR.Oltenia*, III, MN 1 030 „snop (de grîu)", planșa 72).

b) **-sn-** > **-zn-** în :

— *doznic* (din *dos* + *-nic*, cf. DEX) 'ursuz', sens neînregistrat în dicționare : ALR II s.n., V, h. 1 243 / 219, 272, 279 (în Crișana și nordul Transilvaniei), 784, 791, 833, 872 (în Muntenia și Oltenia) ; cf. și h. 1 257 / 272 ;— cu **sn** : h. 1 243 / 334 (din nordul Crișanei) ; h. 1 257 / 365 (din nordul Moldovei) ; cf. și *NALR.Banat*, I, h. 44 / 40 ;

— *lezne* (*leznă*, *leznie*), *leznu* adj. și adv., cu sensul regional 'ieftin' (față de *lesne*, din bg. *lesno*, cf. DA): ALR II s.n., IV, h. 1 021/53, 64, 95, 102, 105, 250, 272, 279, 284, 310, 316, 325 (în Crișana și în zona vecină din Transilvania), 848 (în Oltenia), 130 (și *lejne*, cu **z** > **j**; vezi nota 31, de la p. 191), 141, 833 (în sudul Transilvaniei ; cf. ALRT, p. 81 / 172), 27 (în sud-estul Banatului) ; vezi și (a se) *lezni* 'a se ieftini', pe aceeași hartă, în pct. 260 (din nord-vestul Transilvaniei) ; cf. *lezne*, cu sensul curent, 'ușor', notat în ALR I, II, h. 203/790 (în Muntenia) ;—**sn** în *lesne* 'ieftin' a fost notat consecvent în Banat (h. 1 021 / 2, 29, 36, 76) și, incidental, în nordul Crișanei (pct. 334). În ceea ce privește situația acestor variante reflectată în dicționare, vom reține că Scriban consemnează forma *lezne* pentru *lesne* 'ușor' însoțită de mențiunea „(în) Olt. Transilv." ;

— *plezni* (față de *plesni*, din v. sl. *plesnonti*, cf. DLR), notat în Oltenia (mai ales) și în cîteva puncte din sudul și vestul Transilvaniei : ALR II, h. 51 / 833, 836, 848 ; ALR II, p. 118, MN 3 800 / 105 ; ALR II s.n., V, h. 1 408/ 836, cf. pct. 886 cu notația intermediară **z/sn** ; ALRT, p. 82 / 172, p. 259 / 812, p. 261 / 812 (de 3 ori) ; pentru Oltenia, cf. și *pleznea* (din palme), la Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești-Titulești*, p. 108 ; — paralel, în cîteva puncte din Oltenia și Muntenia, s-a înregistrat și *plesni*, cu fricativa surdă păstrată : ALR I, I, h. 72 / 815 ; ALR II, h. 198 / 899, 928, ALRT, p. 246 / 769 ; cf. (se umblă) *cu plesnitu* (h. 198 / 899).

Varianta cu **zn** (*plezni*) este consemnată în DLR fără nici o indicaţie, iar atestările din ALR lipsesc (la fel s-a procedat şi în cazul derivatelor *plesnire*, *plesnit*^{2}, *plesnitoare*, *plesnitură*).

A se compara cu *plezne* (subst. pl.) 'mătreaţă', *pleaznă* 'străgălie (la roata căruţii)', *pleznitoare* 'id.' încadrate, pe baza atestărilor, în grupul sonorizărilor regionale exclusiv sudice şi, de asemenea, cu *plezniturä* 'crăpătură (în zid)', din grupul cazurilor atestate exclusiv în aria nord-vestică de sonorizare (vezi mai jos sub **2.2.**, respectiv sub **2.3.**).

— *prîznel*, *priznel* (faţă de *prisnel*, din slavonul *pristenĭ*, *prěstenĭ*, cf. DLR) : ALR II s.n., I, h. 162 / 848 'crîng (la moară)', h. 165 / 728 'piuliţă (la crîngul morii)' ; este notat mai frecvent în zona nord-vestică, în forma *priznel* 'străgălie (la roata căruţii)', în ALR II s.n., h. 351 / 272, 284, 353, 362, 260 (numai la sg.), cf. *NALR. Maramureş*, III, h. 854 'id.' (în 11 puncte din cele 25 anchetate ; în alte două puncte apare nuanţa intermediară **s**/**zn**) ; vezi şi *prîzneşte* 'sfîrîie (fusul)', în ALR II s.n., II, h. 444 / 310; — forme cu **sn** sînt notate în aceeaşi arie : h. 351 / 219, 260 (numai în pl.) ; pentru Maramureş, vezi h. 854 din volumul citat (4 puncte cu **sn**, faţă de cele 11 cu **zn**). Comparaţia cu *NALR.Oltenia*, IV, pe baza hărţii corespondente (h. 645 „prîsnel [la car]"), nu este posibilă întrucît faţă de titlul ei apar înregistrate diferite alte sinonime. Oscilaţia între o pronunţie şi alta se poate realiza imediat, de la forma de sg. la cea de pl. (vezi h. 351 / 260) şi poate avea drept cauză ritmul vorbirii : [lento] *prisnel* ; [allegro] *priznele* (ALR II s.n., I, h. 162/182) ;

— *trăzni* (faţă de *trăsni*, din v. sl. *trěsnonti*, cf. DLR) notat cu diferite sensuri ('a trosni', 'a scîrţîi', 'a bubui', 'a (-i) veni în minte'), la fel de frecvent atît în sudul ţării cît şi în graiurile de nord-vest, ca şi în punctele învecinate acestora : ALR I, I, h. 72 / 96 ; ALR II, h. 198 / 157 ; p. 95, MN 2 744 / 346; p. 112, MN 2 834 / 272, 723 ; p. 113, MN 2 850 / 105 ; ALR II s.n., IV, h. 1 069 / 172, 192, 705, 728, 762 ; vol. V, h. 1 270 / 362, h. 1 466 / 362 ; ALRT, p. 134 / 284 ; cf. (de) *trăznit*, în ALR II, p. 112, MN 2 834 / 762, 728, 27 (paralel cu **sn**, în pct. 36, în Banat) ; ALRT, p. 240 / 728 ; izolat (vezi şi pct. 27, Banat), **zn** în *a trăzni* (prin cap) a fost notat de Sever Pop şi în nordul Moldovei (ALR I, I, h. 72 „mi-a venit în minte", pct. 370 şi 424 ; paralel, **sn** în pct. 540) ;

— *trăznet* (din *trăsni* + suf. *-et*) : ALR II, p. 95, MN 2 743 / 812 (în Oltenia), p. 113, MN 2842 / 362 (în Maramureş) ; ALRT, p. 257 / 791 (în Muntenia).

Pe baza aceluiaşi material, se poate observa că în graiuri din Muntenia s-a înregistrat şi **sn** în *trăsni*, 'a bubui' şi 'a scîrţîi' : ALR II s.n., V, h. 1 466, 1 469 / 728 (vezi, mai jos, şi *trosni*, pentru etimologia căruia dicţionarele trimit la *trăsni*) ; pe de altă parte, se poate constata iarăşi că fricativa surdă se păstrează consecvent în graiurile din Moldova, Banat şi Dobrogea : (a) *trăsni* (prin cap), în ALR I, I, h. 72 / 540 ; (a) *trăsni* 'a trosni', în ALR II s.n., IV, h. 1 069 / 682, 987 ; (de) *trăsnit*, în ALR II, p. 112, MN 2 837 / 36; *trăsnet*, în ALR II, p. 112, MN 2 834 / 987, p. 112, MN 2 838 / 29, p. 113, MN 2 841 / 29 (pentru Moldova şi Banat, vezi şi punctele izolate cu **zn** citate anterior:

370 și 424 din ALR I, în nordul Moldovei, și 27 din ALR II, în sud-estul Banatului.

A se compara cu *trozni*, *trăznitură* încadrate, pe baza atestărilor, în grupul cazurilor sudice de sonorizare (sub **2.2.**).

În DLR, litera *T*, s.v. *trăsni*, găsim indicația „Scris și: *trăzni*“, atestările din ALR nefiind luate în considerație pentru precizarea statutului variantei; la fel se procedează și în cazul lui *trăsnet*. Față de *plezni* (și derivatele lui, vezi mai sus) este de observat, cel puțin, inconsecvența de ordin tehnic a tratamentului aplicat de către redactorii DLR unor variante care, chiar avînd în vederea numai citatele inserate, reprezintă cazuri similare. La Scriban, aceeași mențiune "(în) vest" pentru *trăznesc*, *trăznet*, ca și pentru *plezni* (și alte variante de același tip).

c) **-sn > -zn : ø**

2.2. *Sonorizări în aria sudică*

a) **sn- > zn-** în :

— (se) *znopește* 'se zvîrcolește (să scape)' (cf. DEX, s.v. *snopi*, din *snop* ; în CADE, *snopi*, *znopi* și la Scriban, *snopesc* și *zn-*, forme paralele) : ALR II s.n., IV, h. 976 / 762 (în Muntenia) ; vezi *znop* (sub **2.1.**) ;

b) **-sn- > -zn-** în :

— *plezne* (subst. pl.) 'mătreață', regionalism, specializarea semantică respectivă fiind caracteristică graiurilor din Oltenia (cf. DLR, s.v. *pleasnă*, postverbal de la *plesni*) : ALR I, I, h. 11/805, 810, 870, 878 ; ALR II, h. 121/812 ; *NALR. Oltenia*, I, h. 22 / 916, 919, 925, 927, 928, 930, 934, 956, 962, 966, 967, 972, 973, 974, 981, 983, 989 ; vezi și *pleaznă* 'străgălie (la roata căruții)', în ALR II s.n., II, h. 351 / 172, cf. *pleznitoare* 'id.' ~/141 (puncte situate în sudul Transilvaniei) ; — nu s-au înregistrat forme cu **sn**.

În ceea ce privește tratamentul variantelor cu **zn** în acest caz, adăugăm că, în DLR, *pleaznă* este dată cu mențiunea „popular“, alături de alte variante de același tip (ca, de exemplu, *pleznă*, *ploaznă*, *ploznă*), considerate „regionale“ pe baza unor atestări din ALR I, material necartografiat ; facem precizarea că în ambele cazuri punctele citate se situează în sud, în Oltenia, și în nordul Crișanei. Pentru *plezne* (pl.) 'mătreață' lipsesc atestările din ALR I, I, h. 11 (grupate, de asemenea, în Oltenia).

A se compara cu *plezni* (**2.1.**) și *pleznitură* (**2.3.**).

— *trozni* (față de *trosni*, cf. *trăsni*, v. DLR, s.v.) : ALR II s.n., IV, h. 1069 „(nisipul din pîine) trosnește (în dinți)“ / 723, 784, 791, 872, 886; vol. V, h. 1469 „Răspuns la întrebarea : cum face zăpada sub picioare ?“ / 784, 791, 886, 899. 928, cf. și pct. 769, cu nuanța intermediară s/**zn** ; — paralel cu **zn** apare și **sn**, în pct. 769, 899, 928 (h. 1 069) ; în DLR, aceeași indicație „Scris și : *trozni*“, iar atestările din ALR sînt cu totul incomplete ; la Scriban : „*trosnesc* «est» și *troznesc* «vest» ; vezi *trăzni* (**2.1.**) ;

— *trăznitură* (*trăsni* + suf. *-tură*) 'trăsnet' : ALR II, p. 113, MN 2 841 / 812, p. 113, MN 2 850 / 812 ; vezi *trăzni*, *trăznet* (**2.1.**).

Se adaugă, cu mai puține atestări :

— *băzni* 'a flecări, a îndruga minciuni' (față de *băsni*, din v. sl. *basniti*, cf. DA ; în DEX, „înv., din *basnă*“ ; *basnă* < scr. *basna*, cf. bg. *basnea*, *ibidem*) : *baznești* [2], în ALR II, h. 29 / 836 ; cf. și *baznu* [art.] (= basm) :

ALR II s.n., III, h. 783 / 834 ; paralel, *bazmu* ~ /784, 876. În DA : *băzni*, „com. din Șișești, în Mehedinți" ; la Scriban : *băznesc* 'mint', „în vest" ;

— *croznă*, *croznie* (*crozne*) 'sarcină de lemne' (față de *crosnă* < bg. *krošnja*, cf. DEX, CADE) : ALR II s.n., II, h. 592/762, 784, cf. pct. 182, 192 (= *croz/snie*, cu nuanță intermediară ; adăugăm și cazul *covắz/sna*, [V] *cọáz/sna* pentru toponimicul *Covasna*, forme înregistrate în ALR II s.n., I, h. 2, în același pct. 192) din sudul Transilvaniei, în imediată vecinătate ; vezi și (a trecut la) *crózni̯e* (la saiaua oilor), în *TD. Muntenia*, I, p. 61/677. Față de formele cu **zn**, *croznă*, *croznie* (semnalate în DA; ultima este însoțită de mențiunea „în Muscel, Mold., Bran", cf. slov. *krosnja*), variantele *croșnă* și *crojnă* notate pe aceeași hartă, în pct. 2 (Banat) și, respectiv, în pct. 836 (Oltenia), par să fie mai aproape de ultimul etimon acceptat (vezi, în DEX, bg. *krošnja* citat mai sus), reflectînd fonetismul acestuia, sau ar putea, eventual, sugera o dublă etimologie. De altfel, *croșnă* apare în dicționare ca variantă pentru *crosnă*, forma de bază (v. CADE: „Mold. Ban.", Scriban, D.: „Trans. Mold. "; cf. DEX). Aceeași variantă în DA este dată cu precizarea „din sîrbește, în Ban. și Olt. ; din rutenește, în Mold. și pe la Năsăud", paralel fiind semnalate și formele *crojnă* „(în) Mehedinți", *croajnă* „(în) Hațeg" (cu **șn** > **jn**), iar în comentariul etimologic se consideră că „în românește s-au amestecat probabil două cuvinte slave" : *krošńa* (bulg., sîrb., rut.) „coș (mare), leagăn" cu (bulg., sîrb.) *krosna* „leagăn, cadru" ; pentru forma *crosnie* (*croznie*), vezi mai sus, este invocat slov. *krosnja* (cf. și Scriban, D.) ;

— (pisicile) *domeznice* 'domestice' (vezi *dumesnic*, *domesnic* adj., „înv.", din lat. *domesticus*, sub influența sl. *domaštĭnŭ*, cf. DEX, CADE, Scriban, D.) : *TD. Muntenia*. I, p. 98/681;

— *pleznicer* 'șopron (mai mare)' (față de *plesnicer*, ambele variante, alături de *pleșnicar*, fiind înregistrate în DLR, s.v. *plesnicar* 'id.', cuvînt cu etimologia necunoscută ; cf. CADE, s.v. *pleșnicar*) : ALR II, p. 123, MN 3 827/157. Alternanța în cuvînt a grupurilor **sn**, **zn** și **șn** pare să sugereze un etimon de tip slav (vezi cazurile *crosnă*, sub **I. 2.2.**, și *cușniță*, sub **II.A.**) ;

c) **-sn > -zn**

În mod practic, în această poziție, grupul nu se realizează în limba română. Față de forma articulată *baznu* (vezi mai sus, sub *b*), este de presupus forma *basn* > *bazn*, mai greu de luat în considerație, însăși sonorizarea părînd a fi fost favorizată de poziția medială a grupului cu fricativă surdă. A se compara totuși cu pronunția regională *bazm* pentru *basm* (cf. DA) ; pentru *basn*, vezi CADE, Scriban, D. s.v., din v. sl. *basnĭ*, *basnŭ*, și DA, s.v. *basm* : „Mai de mult numai *basn* s.n. și *basnă* s.f. formă păstrată pe alocurea în popor (*baznă* s.f.)", cf. DM, s.v. *basnă* : „înv., din *basn*", explicație etimologică corectată însă în DEX : *basnă*, din scr. *basna*, cf. bg. *basnea*.

2.3. *Sonorizări în aria nord-vestică*

a) **sn- > zn- : ø**

b) **-sn- > -zn-** în :

— *crîznic* 'clopotar', regionalism (față de *crîsnic*, cf. bg. *krăstnik*, în DA, s.v.) notat în Crișana : ALR II, p. 93, MN 2 735/64 ; — cu **sn**, în Banat (pct. 2, 27, 47) și în sud-vestul Transilvaniei (pct. 95, 833). Este de reținut consemnarea lui Scriban : „Și *criznic* (la) Agîrbiceanu" ;

— (măr) *líznit*, *léznit* '(măr) pădureț', regionalism neatestat în dicționare (este vorba, probabil, de un împrumut din familia ucr. *лісний* 'păduratic, pădurean'; cf. și rus. *лес* 'pădure'): *NALR.Maramureș*, II, h. 454/222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 239, 240; vezi și *liznițǎ* 'fructe', în același volum, h. 479/237, 238;

— *plezniturǎ* 'crăpătură (în zid)' (*plesni*+suf. *-turǎ*): ALR II, p. 118, MN 3 800 / 284; vezi *plezni* (**2.1.**), *plezne* (pl.), *pleaznǎ*, *plezniloare* (**2.2.**);

— *creazna* (muntelui) 'creasta (muntelui)': ALR II s.n., III, h. 808/53, cu sn (<st) >**zn**; vezi mai sus *dumesnic*, *domesnic* — *dumestnic* și după DLR, litera *P*, *postnic* — *posnic* 'persoană care respectă *postul*';

c) **-sn > -zn : ø**

2.4. *Cazuri „divergente"*

— *bicisnic* 'neputincios' (față de *becisnic*, *bicisnic*, cf. DA, CADE, din v. sl. *bezŭčĭstĭnikŭ*, Scriban, D., DEX, din sl. *bečistĭnikŭ*): ALR I, I, h. 63/402, 538, 556, 600; — cu **sn** : ~/584. Cuvîntul apare notat numai în Moldova, comparația cu alte zone neființ posibilă. Cu toate că e vorba de puncte izolate, situația este de natură să surprindă, față de prezența consecventă a fricativei surde atestată de hărțile ALR II pentru această zonă, dar și ținînd seam a de constatările ce se pot face pe baza observării directe a pronunției în aceste graiuri (vezi și Gh. Ivănescu, în *Introducere*), mai ales cu prilejul anchetelor pentru *NALR.Moldova și Bucovina*. Dacă nu este vorba, în unele cazuri, de o falsă impresie a anchetatorului (vezi și mai jos; Sever Pop a fost originar din Bistrița-Năsăud, zonă cu sonorizări regionale), ar putea fi invocată tendința analogică de încadrare a cuvîntului printre cele de tipul *groaznic*, *obraznic*, *paznic* (<*groază*, *obraz*, *pază* + suf. *-nic*), reprezentînd păstrarea grupului **zn** originar, fenomen prezent în zonele în care tendința de sonorizare nu se manifestă. De notat că norma ortografică actuală recomandă scrierea cu **sn** a cuvîntului: *becisnic* (cf. DOOM).

Un exemplu asemănător este *năprasnic* (cf. DLR, litera N, s.v., din sl. *naprasĭnŭ*; vezi și *năprasnă*, din sl. *naprasĭno*, *năprăsnicie*, din *năprasnic* + suf. *-ie*, *ibidem*, cf. DOOM, cu **sn**, în toate cazurile); DLR înregistrează și varianta *năpraznic* (cf. și *năprazně*), care pare să fie pronunția curentă, uzuală la nivelul limbii literare vorbite. Ea s-ar putea explica prin reacția contrară, a vorbitorilor, de evitare a pronunțiilor afectate, hipercorecte, de tipul *groasnic*, *obrasnic*, *pasnic* existente la același nivel (cf. Graur, *Tendințele actuale*, p. 50). Exemplele întîlnite în ALR sînt incidentale și neconcludente: (moarte) *năpraz/snică*, în ALR II, p. 83, MN 2 698/182, cu nuanță intermediară; *năprasnic*, cu **sn**, în ALR II, h. 83 „deșirat"/899. Pentru primul nivel, pronunția *năpraznic* pare să reprezinte o evoluție pe teren românesc, pe cale de generalizare (cf. *haznă*, *poznă*, sub **B.1.**), explicînd indirect înregistrarea lui *biciznic* în graiurile din Moldova, cu tratamentul, identic, al cazurilor etimologice și neetimologice generalizate pe teren românesc, în această provincie, ca și în toate graiurile dacoromâne (vezi, de exemplu, *gleznǎ*).

II. [şn] : [jn]

Vecinătatea consonantică **ş** (*fricativă palato-alveolară/prepalatatală surdă*) + **n** a fost discutată, paralel cu **şm** și cu **sn**, **sm** (cf. sub **I.**) în cadrul acelorași probleme, de sonoritate a limbii române, de ortografie și ortoepie, existența unor deosebiri dialectale în ceea ce privește sonorizarea lui **ş** înaintea lui **n** fiind, de asemenea, admisă în general (vezi *Introducerea*).

Grupul **şn** este foarte rar în limba română și apare numai la inițială (cf. *șnapan*, *șnițel*, *șnur*, ap. Coteanu, *Grupurile consonantice*, p. 140) ; pe baza DLR, litera *Ș*, numărul exemplelor se poate îmbogăți cu o serie de regionalisme în sens strict, în majoritatea lor germanisme, ca *șnaidăr*, *șnaiț*, *șnelțug*, *șnep*, *șnit* ș.a., sau termeni cu etimologie necunoscută, ca *șneața*, în *a lua~*, *șnipuit* ; secvența consonantică **şn** este frecventă în poziție medială ; grupul **jn** apare numai la inițială, ca și **şn**, și este de asemenea foarte rar (vezi numai *jneapăn*, *jnepeniș*, ap. Coteanu, *loc. cit.*, cf. și *jnap*, onomatopee, *jnăpăi*, din *jnap*, *jneamăt* 'grămadă de lemne, gunoaie, mîl etc. aduse de apă', ap. DA, s.v., „în Moldova") [30].

A. *Grup sonor etimologic. False regresii* (*desonorizări*)

a) **jn-** : ø

b) **-jn-** în :

— *cujniță*, regionalism : ALR II s.n., II, h. 537 „atelierul fierarului"/791, 784, 872 ; h.547 „cușniță" = 'locul unde fierarul înfierbîntă fierul înainte de a-l bate'/723, 812, 872, 876, 899, cf. *cuzniță*, în pct. 886 (cu **j** > **z** ? ; vezi mai jos) ; cf. *NALR.Oltenia*, III, pl. 98, MN 1756 „fierărie"/903, 904, 919, 961, 974, 980, 986, 992, vol. IV, pl. 141, MN 2525 „jignea" = 'cușniță', unde variantele cu **jn** (*cujniță*) sînt deosebit de frecvent notate, în majoritatea punctelor (în pct. 998 : *cuzniță*) ; — forme cu fricativa surdă (*cușniță*) apar înregistrate, incidental, în aceeași zonă și în Dobrogea (v.h. 547/728, respectiv, 682). În dicționare, nu există un punct de vedere comun în ceea ce privește forma-titlu (*cușniță* în DA, DEX, cf. DM ; *cujniță* în CADE, Scriban, D.) și etimologia cuvîntului (bg. srb. *kuznica*, rut. *kuzînica*, DA ; bg. srb. *kuznica*, pol. *kuźnica*, CADE ; pol. *kužnica*, rus. *kuznica*, Scriban, D. ; bg. *kužnica*, DEX) ; pe lîngă formele *cușniță*, *cujniță*, sînt atestate și variantele paralele *cuzniță* (DA, CADE), *cusniță* (DA). Dacă luăm în considerație etimonul (bg.) *kužnica* propus în DEX, mai recent, forma *cujniță* trebuie apreciată ca fiind etimologică și cazul încadrat ca atare. Ținînd seama și de indicațiile etimologice din dicționarele mai vechi am putea presupune și în acest caz o dublă etimologie. Un alt exemplu cu implicații asemănătoare, la nivelul graiurilor, îl oferă situația lui *crosnă*/*croznă* (vezi **I.**, sub **B. 2.2.**), față de care s-au înregistrat incidental și variante ca *crośnă*, *crojnă* (etimon : bg. *krošnja*).

În cazul variantelor *probájni*, *pobréjnea*, *probájnili* (pl. art.) (vezi *preobrajenie*, din sl. *prěobraženije*, cf. DLR, litera *P*, în care se dă o variantă similară, *probajne*), înregistrate în ALR II, h. 205 „schimbarea la față", în puncte din Moldova și Dobrogea (414, 537, respectiv, 682), **jn**, care a rezultat prin sincopare (cf. *probájîn* din pct. 531, în aceeași zonă, sau variante ca *pobrẹájînu*, *preobẹájănu*, *pobrẹájenu* notate în Muntenia), reflectă păstrarea fonetismului originar, din etimon, în graiurile de tip „nesonorizant", cum pot fi apreciate cele din Moldova și Dobrogea.

c) **-n** : ø

B. *Grup sonor neetimologic*

1. *Evoluții pe teren românesc generalizate.* Nu am întîlnit exemple înregistrate pe hărțile ALR. Pentru *jneapăn*, literar (< lat. *juniperus*, *-um*) dicționarele înregistrează varianta *șneapăn*, cf. și *șneap* 'id.', cu **jn** > **șn** (vezi DA, s.v., ap. Hasdeu, cf. DLR, litera *Ș*).

---

[30] Pentru situația acestui grup în limba română, vezi și Graur-Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, p. 18.

2. *Sonorizări regionale*

2.1. *În graiurile de sud și în graiurile nord-vestice*

a) **șn-** > **jn-** : ø

b) **-șn-** > **-jn-** în :

— *cojniță* (față de *coșniță*, din sl. *košĭnika*, cf. DA, CADE, Scriban, D., DEX, s.v.), notat cu sensul curent de 'coș mic, împletit', în sudul țării : ALR II, p. 124, MN 3835/886, cf. *TD.Muntenia*, I, p. 327/772, p. 468/785 ; în aria de nord-vest și zonele învecinate apare înregistrat frecvent cu sensul de 'știubei, stup primitiv' : ALR II s.n., I, h. 264/47, 53, 64, 102, 105, 130, 141, 157, 172, 235, 250, 260, 272, 279, 346, 349, 833, cf. și pct. 27, din sud-estul Banatului ; v. și h. 269/235, 349, h. 270/260, 349, din același volum; ALR I, I, h. 41/337 ; cf. ALRT, p. 74/141 ; (Varianta *cojniță* este înregistrată în DA și de Scriban, D., cu mențiunea „în vest.") ; — forme cu **șn** apar, incidental, în puncte din Muntenia (ALR II, h. 266/928, p. 124, MN 3834/899; cf. și *coșnițar*, în ALR II s.n., II, h. 533/928), dar sînt consecvent notate în Banat (ALR II s.n., I, h. 264/2, 29, 36, 76 ; vezi mai sus și **jn** în pct. 27 și 47, din estul, respectiv, din nordul provinciei) ;

— *mojneag* (față de *moșneag*, cf. *moș*, v. DLR, litera *M*, s.v.) : ALR I, II, h. 189 „moșneag"/750, 887, 980, 988 (puncte din sud; în ultimul, numai în forma de sg.), 136, 158, 218, 227, 229, 259, 347 (din zona de nord-vest și în imediată vecinătate) ; pe aceeași hartă, fonetismul **jn** este notat de către Sever Pop și în 3 puncte din nordul Moldovei (370, 381, 540 ; în primul, numai în forma de sg.) ; ALR I, II, h. 275 „burlac"/125 ; cf. *NALR. Oltenia*, II, h. 153 „moș (om bătrîn)"/974, 988, 997, *NALR. Maramureș*, I, h. 184/237 ; (Varianta *mojneag* nu apare consemnată în DLR, iar atestările din ALR lipsesc ; prin comparație, vezi însă, mai jos, cazurile *rîjni*, *rîjnit*, *-ă*, *rîjniță*) ; — formele cu **șn**, păstrînd fricativa surdă, apar, paralel cu **jn**, în aceleași zone (vezi ALR I, II, h. 189/194, 215, 217, 348, 571, 695, 708, cf. *NALR. Oltenia*, II, h. 153/914, 918, 922, 956, 964, 985) și sînt consecvent notate în toată Moldova (cu excepția celor 3 puncte citate mai sus), mai rar, și în Dobrogea ;

— *rîjni* (față de *rîșni*, derivat regresiv de la *rîșniță*, cf. DLR), notat cu diferite sensuri : ALR II, h. 101 „(stomacul) mistuie (mîncarea)"/53, 64, 141, 260, 279, 284, 316, 349, 353 ; ALR I, I, h. 89 „scrîșnesc"/320 ; ALR II, h. 64 „stomac"/349 ; ALR II, p. 39, MN 2212/53, 64, 284; cf. și p. 16, MN 6918/316 (= *rîjinesc* [în dinți] cu *i* epentetic), p. 40, MN 2216/47 (în nordul Banatului, punct cu sonorizări frecvente sub influența graiurilor învecinate din Crișana) ; ALR II s.n., IV, h. 1108 „pisez (piperul)"/53 ; cf. *NALR. Oltenia*, III, h. 400 „(bou) cimpav"/960 (*rîjnește*, *du̯áre tavánu* = 'talpa'); — izolat, apare și **șn**, în Oltenia (ALR I, I, h. 89/839), iar forme exclusiv cu fricativă surdă sînt înregistrate în Moldova, estul Transilvaniei și în Dobrogea (ALR II, h. 101/514, 537, 219, 228, 235, 682). Varianta *rîjni* este considerată ca fiind regională în DLR (cf. și *răjni*, înregistrată tot aici, ap. DDRF), dar atestările corespunzătoare din ALR sînt consemnate incomplet ; la Scriban : „*rîșnesc* (est) și *rîjn-* (vest)" ;

— *rîjnit, -ă* (pentru *rîşnit, -ă* adj.) : ALR II s.n., IV, h. 1107/886 (*ardei rîjnit* 'boia de ardei') ; ~/53, 64 (*piparcă rîjnită* 'id.') ; în acelaşi volum, vezi şi h. 1097/346 (*fasole rîjnită* 'frecată') ; — paralel, şi *rîşnită*, în pct. 219, din estul Transilvaniei (DLR nu semnalează variantele cu **jn**, deşi atestările respective din ALR sînt invocate în ceea ce priveşte sensurile de mai sus ale cuvîntului) ;

— *rîjniţă* (faţă de *rîşniţă*, din bg. *răšnica*, cf. DLR), cu atestări sporadice : în *T.D. Muntenia*, I, p. 104/681, cu sensul curent ; *rîjniţă* = 'măseaua cea mare', în *NALR. Oltenia*, I, h. 69/956 ; *rîjniţă* = 'rînză', în *NALR. Maramureş*, II, h. 397/222, 230 ; — pentru ultimul sens, apare şi *rîşniţă*, cu fricativa surdă păstrată, într-un punct din Moldova (ALR II, p. 39, MN 2212/514), vezi şi *NALR. Banat*, I, h. 68/87, 95, 100 ; (în DLR : „‹regional› *rîjniţă*", iar la Scriban : „*rîşniţă* ‹est› şi *rîjniţă* ‹vest›") ;

— *(s)crîjni, (s)crijni, (s)cîrjni* (faţă de *scrîşni, crîşni* etc., cf. DEX, s.v., din bg. *skărša*, scr. *skršiti*. Scriban, D., din v.sl. **skrŭšnonti*, sau **kr-*, bg. *skŭršam*, sîrb. *skršili*, rut. *skrišiti*) : ALR I, I, h. 89 „scrîşnesc", hartă pe care fonetismul **jn**, în acest cuvînt, formează o arie compactă în sud-vestul Olteniei, centrul şi vestul Munteniei, cu puncte în imediată vecinătate din sudul Transilvaniei (în pct. 700 şi 708 apare varianta *scrînjăsc*, cu metateză, iar în pct. 870 *scrîznesc*, cu **j** > **z**[31] ; în pct. 780 : *crîş/jnesc*, cu nuanţă intermediară) ; forme cu sonorizarea fricativei înaintea nazalei sînt frecvent înregistrate, de asemenea, în aria de nord-vest şi punctele învecinate (v. 138, 148, 156, 231, 290, cf. şi 320, în care apare, ca sinonim, *rîjnesc*). Alte atestări confirmă prezenţa lui **jn** în aceleaşi zone : ALR II, p. 16, MN 6918/705, 762, 784, 791, 876 (în sud), 272, cf. 235 (în vest şi în nord) : cf. ALRM II, I, h. 70 ; ALR II s.n., IV, h. 1069/235, 284 (în nord-vest) ; ALRT, p. 253/784 (în Muntenia). Pentru condiţiile imediate ale realizării fonetismului, vezi [allegro] *crîjneşte*, [lento] *crîşneşte* (din dinţi), în ALR II, p. 16, MN 6918/182.

La Scriban, varianta *scrîjnesc* este însoţită de menţiunea „În Olt". În ceea ce priveşte *crăjni*, cuvînt (= formă-titlu) pe care îl întîlnim în DA, atestat numai la Şincai şi explicat ca o „contaminare personală" între *crîcni* şi *scrîşni*, avînd în vedere atît atestarea, care poate fi localizată, cît şi sensul de „a cîrti, a murmura (împotriva...)", care reiese din citatul dat şi pe care îl are şi verbul *(s)crîşni*, considerăm că este vorba mai curînd de o variantă de tipul *crîşni*, **crăşni*, cu **şn** > **jn**, a acestuia din urmă.

Pe baza aceluiaşi material din *Atlas*, se poate constata că formele cu **şn** (*[s]crîşni*) apar şi în graiurile de tip „sonorizant", sudice şi de nord-vest (mai puţin frecvent însă decît variantele cu **jn**, vezi ALR I, I, h. 89/780, 790, 878, 900, 922, 926, 932, 940, 954, 980, cf. şi 839, cu *rîşnesc*, ca sinonim, 140, 200, 230, 247, 339 ; ALR II, p. 16, MN 6918/886, 219), dar că acestea sînt singurele forme notate în graiurile din Moldova (ALR I, I, h. 89/540, 584, 588, 596, 610, 704 ; ALR II, p. 16, MN 6918/514, 605 ; ALR II s.n., IV, h. 1069/605), din Banat (h. 89/28 ; MN 6918/36) şi din Dobrogea (h.

---

[31] În legătură cu fonetismul *z>j*, specific unor graiuri din Muntenia şi Oltenia, vezi Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen*, p. 43 — 45 ; cf. Dumistrăcel, *Fonetica neologismului*, p. 241 — 242, care a constatat totodată, pe baza materialului din ALR, şi procesul invers, al înlocuirii lui *j* cu *z*, în aceleaşi graiuri, arătînd că faptul poate fi interpretat ca rezultat al unei false analize.

89/679, 684, 690 ; MN 6918/682, 987). Repartizarea lor geografică nu poate fi urmărită consecvent, întrucît într-o mare parte a teritoriului dacoromân, (avînd în vedere că este vorba de rețeaua ALR I), s-au înregistrat alți termeni (în jumătatea de nord a Moldovei, de exemplu, apare *crișc*), sau alte variante care nu intră în discuție. Ca în toate situațiile analizate pînă acum, existența formelor cu **șn** alături de cele cu **jn** în ariile de sonorizare ilustrează variația liberă în graiurile locale a grupurilor **șn ~ jn**, confirmînd tendința de sonorizare specifică acestor graiuri. Pe de altă parte, se confirmă, încă o dată, pentru Moldova, Banat și Dobrogea, caracterul de graiuri de tip „nesonorizant". Astfel, repartizarea geografică a celor două serii de fricative este numai aparent capricioasă.

— (s)*fejnic* (față de *sfeșnic*, *feșnic*, din sl. *sveštĭnikŭ*, cf. DEX) : ALR II, h. 42 „colți (de măsea)"/791, 848 (specializarea semantică 'rădăcină [de măsea]' este caracteristică graiurilor din Oltenia ; cf. și CADE, s.v.) ; ALR II, p. 93, MN 2738/102, 182, 250 ; ALRT, p. 86/172, p. 280/848 ; cf. *TD. Oltenia*, p. 371/984, *TD. Muntenia*, I, p. 76/675 ; — cu **șn**, sporadic, în Banat (h. 42/76) ; vezi și *TD. Muntenia*, I, p. 413/780.

c) **-șn > -jn : ø**

2.2. *Sonorizări în aria sudică*

Aria sudică este ilustrată de numeroase exemple cu **șn > jn**, în cuvinte ale limbii comune, ca și într-o serie de regionalisme, cazurile reprezentînd exclusiv poziția b).

a) **șn- > jn- : ø**

b) **-șn- > - n-** în :

— *obijnui* (față de *obișnui*, din *obicină*, învechit „obicei" < bg. *obično*, cf. DLR ; este de semnalat lipsa, în acest dicționar, ca și în celelalte dicționare ale limbii române, a variantei cu **jn**)[32] : ALR II, h. 261/836 ; *NALR. Oltenia*, II, h. 163/907, h. 201/908, h. 204/912, h. 216/908, h. 235/920 ; pl. 13, MN 465/976 ; vol. III, h. 512/977 ; *TD. Oltenia*, p. 15/904, p. 21/906, p. 47/912, p. 57/914, p. 61/915, p. 73/918, p. 80/920, p. 146/937, p. 210—211 /949, p. 272/963, p. 320/972, p. 344/977, cf. *obiznuiește*, cu **j > z**, p. 189/ 944 ; *TD.Muntenia*, I, p. 55/676, p.116/683, p. 128/684, p. 183/756, p. 186/757, p. 226, 227, 228/761, p. 263/765, p. 271/766, p. 282, 283/767, p. 334/773, p. 349/774, p. 357/775, p. 406/779; vezi și :

— *obijnuit*, în *TD.Oltenia*, p. 268/962, *TD.Muntenia*, I, p. 315/771 ; *obijnuită*, în *TD.Oltenia*, p. 233, 234/954, p. 289/966, p. 418/996 ; *obijnuiți* (pl. m.), în *TD.Oltenia*, p. 215/950, p. 421/996 ; *obijnuite* (pl. f.), în *TD. Muntenia*, I, p. 427/781, p. 459/784 ;

— *obijnuință* (față de *obișnuință*, din *obișnui* + suf. *-ință*, cf. DLR) : *TD.Muntenia*, I, p. 124/684 ; cf. *obiznuință*, cu **j > z**, în *TD.Oltenia*, p. 144/936.

Pentru forme cu fricativa surdă păstrată (*obișnui*, *obișnuit*, *-ă*, *obișnuință*) nu am întîlnit decît atestări sporadice (vezi *obișnui*, în *TD.Muntenia*, I, p. 176/690, p. 182/756, p. 263/765).

---

[32] Vezi Graur, *Tendințele actuale*, p. 50, care consideră pronunția *obijnut* ca fiind frecventă în vorbirea comună. De fapt, ea poate „trăda" numai zona de proveniență a vorbitorilor care pronunță astfel.

— *strajnic* (față de *strașnic*, din sl. *strašĭnŭ*, cf. DEX) : ALR II s.n., III, h. 787/705 (la Scriban : „Și *strajnic* (în)vest“) ; — cu **șn**, în pct. 414 (Moldova), cf. și (durere) *strașnică*, în ALR II, h. 59, în același punct 414 ;

— *streajnă* (= *streașină*, cf. sl. *strěha*, v. DEX), formă rezultată prin sincopare, în care sonorizarea se datorează, paralel, și ritmului vorbirii : [allegro] *streajnă*, [lento] *streașnă*, în ALR II s.n., I, h. 70 „streașină (la șira sau stogul de grîu)“/723 ; pentru fenomenul sincopării lui *i* (> *ĭ*), cf. notațiile *stréș*^{i}*n a* (stogului), din pct. 605, și *strịéș*^{i}*na* (pentru scurgere), din pct. 520 ;

— *țijni* (față de *țîșni*, din *țîșt*, formație onomatopeică, cf. DEX ; Scriban, D. citează și v.sl. **cyšnonti*)[33] : ALR II s.n., IV, h. 1119/705, 791, 872, cf. pct. 192, învecinat, din sudul Transilvaniei, și pct. 27, din sud-estul Banatului, în care s-au înregistrat destul de frecvent sonorizări de acest fel (vezi și ALR II s.n., IV, h. 1063, pentru *țîjni*, vol. V, h. 1305, pentru *țîjnitoare* 'pușcă de soc', în același punct) ; cf. *TD.Oltenia*, p. 198/946 ; *TD.Muntenia*, I, p. 404/779 ; — forme cu **șn** sînt notate consecvent în Banat (ALR II s.n., IV, h. 1119/2, 29, 36, 76), cu excepția punctului 27, și în Dobrogea (h. 1119/682, 987) ; cu același fonetism, **șn**, cuvîntul a fost înregistrat incidental și în Moldova (pct. 414) și în estul Transilvaniei (pct. 228) ;

— *coropijniță, coropejniță, goropejniță, coroplejniță,, goroplejniță, curupejniță, curuplejniță* (față de *coropișniță*, literar; din bg. *konopištica*, cf. DA) : în *NALR.Oltenia*, III, h. 566 „coropișniță“, variantele cu **jn** sînt notate în marea majoritate a punctelor (în pct. 936, 940, 960 apar formele *goroplezniță*, respectiv, *coroplezniță*, cu **j > z**, fonetism specific graiurilor locale ; vezi nota 31, de la p. 191) ; — forme cu **șn** sînt înregistrate numai în pct. 956 și 985, iar în restul punctelor (11, din cele 98 anchetate), apar alte tipuri de variante care nu intră în discuție (vezi, de exemplu, *goropelniță, goropouică*). Dintre numeroasele variante cu **șn > jn** citate mai sus, pe baza materialului NALR, sînt atestate în DA formele *coropijniță, coropejniță* și *coroplejniță* (pentru ultima indicîndu-se ca arie de circulație Oltenia, ap. TDRG) ;

— *boléjniță*, popular (față de *boleșniță*, din bg. *boleštnica*, cf. DA ; varianta cu **jn** apare înregistrată fără a i se indica circulația teritorială) : *TD.Muntenia*, I, p. 42/675 ; vezi și *bolejnic* (pl. *bolejnici*) 'bolnăvicios' (termen neînregistrat în dicționare), în *NALR.Oltenia*, I, h. 125/943 ;

— *bujneag* 'fum (gros, înecăcios)', regionalism : (iasă) *bujneag* (din gunoi), în ALR II, p. 129, MN 3864/872 ; (vezi *bușneac, bușneag*, la Scriban, D., „d. înăbuș“, CADE, s.v. ; semnalăm, în treacăt, faptul că în DA cele două forme sînt tratate, impropriu, ca două cuvinte de sine stătătoare : găsim, astfel, *bujneag* 'praf înecăcios ; fum' „(în) Mehedinți“, pentru care în paragraful etimologic se trimite la vb. *năbuși*, și *bușneac* 'praf, colb' „(în) Ban.“, fără etimologie, scăparea datorîndu-se, probabil, lipsei de corelare a informațiilor bibliografice pentru cele două variante) ;

— cf. *bujniceală* 'lapoviță' și vb., corespunzător, *bujnicește* (așa puțin), în *NALR.Oltenia*, II, h. 314/989, termeni neatestați în dicționare (cf. *bușni* 'a țîșni, a izbucni ; a năvăli', „(în) Olt.“, în CADE s.v.) ;

---

[33] Varianta *țijni*, neînregistrată în dicționare, a fost semnalată, în scris, de G. Istrate, la Al. Macedonski, în BIFR «Alexandru Philippide», IV, p. 77 ; pentru circulația ei în limba comună, vorbită și scrisă, vezi Graur, *Tendințele actuale*, p. 50, cu aceleași observații ca și în cazul lui *obijnui*.

— *dujnic* 'capac la butoi', regionalism (față de *dușnic*, din srb. *dušnik*, cf. CADE) : *TD.Oltenia*, p. 361/981 ;

— *fijnesc* 'fluier (din degete)', neînregistrat în dicționare (probabil o formație onomatopeică, cf. *fișcăi*, *fîșcti*, *fișni*) : *NALR.Oltenia*, I, h. 81/945; vezi și *fiznesc* (cu **j**>**z**), în pct. 940, 944, cf. *fij/șnesc*, cu nuanță intermediară, în pct. 948 ; — forma cu fricativă surdă, *fișnesc*, este notată destul de frecvent în *NALR. Banat*, I, h. 81/1—6, 10—12, 14, 15, 22, 24, 27, 32 ;

— *fojnăi* (față de *foșnăi* = *foșni*, formație onomatopeică, cf. DA) : *fojnăiă* (pădurea), în *TD.Oltenia*, p. 413/994 ;

c) **-șn** > **-jn** : ø

2.3. *Sonorizări în aria nord-vestică*

Numărul exemplelor întîlnite, exclusiv regionalisme cu circulație restrînsă, este destul de redus.

a) **șn-** > **jn-** în :

— *jnaidăr* 'croitor' (față de *șnaidăr*, din germ. *Schneider*, cf. DLR) : ALR II s.n., II, h. 521/250 și pct. 27, din sud-estul Banatului, cf. și ALR I 1747/49, 122, 350 și 308 (cu *znaidăr*); în Crișana, după DLR; vezi și *jnăidăriță* 'croitoreasă' ALR II 6487/27, 279, *jnăidărie* 'atelier de croitorie' ALR II 5764/27, 105, după DLR, s.v. *șnaidăriță*, respectiv *șnăidărie* ; — forme cu fricativa surdă păstrată apar notate constant în Banat, pentru *șnaidăr* (ALR II s.n., II, h. 521/2, 29, 36, 76, 47 ; cf. ALR I 1747, DLR), *șnăidăriță* (h. 522/2, 29, 36, 76 și 105, în vestul Transilvaniei ; cf. ALR I 1747, ALR II 6487, DLR), cu excepția pct. 27 citat mai sus, în ambele cazuri. Lipsa atestării termenului în alte regiuni ale țării nu permite o comparație mai largă ; aceasta este posibilă între Banat, pe de o parte, provincie în care formele cu fricativa surdă sînt consecvente, și graiurile de nord-vest, cu **șn** > **jn**, pe de altă parte ;

b) **-șn-** > **-jn-** în :

— *colejnă* 'șopron', regionalism neatestat în dicționarele limbii române (cf. *colnă*, *colniță* 'id'., v. în DA, CADE, s.v., din sl. *kolnica*, înregistrate pe aceleași hărți în nord-vestul Transilvaniei) : ALR II, h. 262/353, p. 123, MN 3827/346, 353 ; ALR II s.n., II, h. 393/346 ; — pentru **șn** în **coleșnă*, cf. răspunsurile *coleșînă* ; *coleșini* (h. 262/362) și *colășńa*, *cołășńa* din pct. 366, cu anchetă la ucraineni (h. 393), care ar putea oferi sugestii în legătură cu forma și etimologia cuvîntului ;

— *pajnic* 'compas de dulgherie' (față de *pașnic* „învechit și regional", cf. DLR, s.v. *pasnic* 'id.', din *pas*^{2} + suf. *-nic*) : ALR II s.n., II, h. 564/228, cf. pct. 27 din sud-estul Banatului (vezi și mai sus) ; — pe aceeași hartă este notat *pașnic*, cu **șn**, în Banat (pct. 29, 36, 76) și în Moldova (pct. 365). Varianta *pajnic* este însoțită în DLR de mențiunea „regional", atestările de pe h. 564 fiind citate incomplet. Este de observat „paralelismul" fonetic **sn**, **șn**, **jn**, ca și în alte cazuri discutate anterior (vezi *crosnă-croșnă*, *crojnă*, cf. *cușniță*, *cujniță* — *cusniță*, paralel și *croznă*, respectiv *cuzniță* ; vezi la Scriban, *pasnic* și *paznic*, s.v. *pas*^{2}), cu mențiunea că fonetismele semnalate, cu implicații etimologice, comportă explicații diferite ;

— *rîjneică* 'răzătoare (pentru hrean)', (cf. *rîșni*, v. DLR, s.v.) : ALR II s.n., IV, h. 1052/362 ; vezi și variantele *rojnár* (cf. *rojni* = *rîșni*), ~ /272, 349, *hrojnér* ~ /272.

Încadrăm aici și unele cazuri care confirmă, indirect, preferința pentru sonoră înaintea nazalei, în graiurile din zona nord-vestică :

— *clopojniță* pentru *clopotniță* (cu **tn** > ***șn** > **jn**), variantă nesemnalată în dicționare : ALR II, h. 177/362 ; (o variantă fonetică similară, *pijniță*, este înregistrată în DLR s.v. *pivniță*, pentru aceeași zonă) ;

— *cújńer* 'cojocar', regionalism neatestat (a se compara cu derivatul *cușmar*, cf. DA, s.v. *cușmă — cujmă*) : *NALR.Maramureș*, III, h. 759/230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238 ; în pct. 239, informatorul a precizat : „cel care face numai *cujme* 'căciuli' se numește *cujmir* ; *-miri*“, formă pe baza căreia am putea explica pe **jń** < **jm** (+*i*) < ***șm** (+*i*) ; aspectul fonetic al termenului pare să sugereze însă și o sursă maghiară.

c) **-șn** > **-jn : ø**

III. [fn] : [vn]

Spre deosebire de fricativele surde s și ș, în cazul corespondențelor fonetice [sn] : [zn], respectiv [șn] : [jn], precizăm că vecinătatea consonantică **f** (*fricativă labio-dentală surdă*) + **n** nu a atras atenția în ceea ce privește acomodarea de sonoritate.

Materialul de limbă vorbită înregistrat de ALR și NALR relevă însă cazuri destul de numeroase și pentru sonorizarea lui **f**, în aceleași condiții, prin acomodarea regresivă a sonorității.

În limba română, **fn** nu se realizează ca grup consonantic inițial sau final. Paralel, **vn** este posibil, foarte rar, numai la finală (vezi, de exemplu, *clovn* ap. Coteanu, *op. cit.*, p. 142, Vasiliu, *op. cit.*, p. 120). În consecință, avem în vedere exclusiv secvența consonantică **f** + **n**, respectiv **v** + **n**, în poziție medială.

A. *Grup sonor etimologic. False regresii (desonorizări)*

a) **vn- : ø**

b) **-vn-** în :

— *ibovnic*, termen popular (<v.sl. *ljubovnik*, cf. DA) este înregistrat cu fonetismul originar în graiuri din toate provinciile țării, în ALR I, II, h. 247 ; — în Moldova, unde cuvîntul apare cel mai frecvent, în pct. 582, s-a notat însă *ibofnic* (pl. *ibofnici*), notație pentru care **f** a fost subliniat de către anchetator (este de menționat că în acest punct anchetatorul, Sever Pop, a notat adesea sonorizarea surdelor înaintea lui **n** ; a se compara cu situațiile precedente). Analiza detaliată a cazului este limitată în ceea ce privește graiurile sudice, din Muntenia și Oltenia, parțial și din Banat (în care au apărut varianta *ibomnic* sau termeni neologici ca *hamant*, *hamurez*), ca și pentru cele de vest, din Crișana (unde s-a înregistrat numai termenul *drăguț*) ;

— (moarte) *gravnică* = (moarte) *grabnică* 'apoplexie' : ALR I, I, h. 128/532, 538, 542, 552, 554, 588, 610, cf. și (mor) *gravnic*, din pct. 530, în Moldova ; — în aceeași zonă, în pct. 558, apare varianta *grafnică*, cu **f** de asemenea subliniat. Forma în discuție, ca etimologie populară, a rezultat prin contaminarea dintre *grav*(*ă*) și *grabnică* (cf. răspunsurile *moarte gravă*, din pct. 594, respectiv *grabnică*, tip lexical notat atît în Moldova cît și în Muntenia)[34]. În celelalte graiuri s-au înregistrat diferite alte tipuri lexicale,

---

[34] Vezi Dumistrăcel, *Fonetica neologismului*, p. 290.

gută, l-a lovit guta (Transilvania, Crişana, Maramureş) şi *şlog, l-a lovit şlogu* (Banat), împiedicînd astfel comparaţia în sens larg.

Consemnăm, după DLR, şi alte variante prezentînd acelaşi fonetism faţă de etimon ca, de exemplu, *pifniţă, pefniţă* pentru *pivniţă* (< sl. *pivĭnica*)

c) **-vn : 0**

B. *Grup sonor neetimologic*

Exemplele excerptate ilustrează exclusiv tipul **2.2.** (= *sonorizări în aria sudică*), în fapt, cel mai elocvent pentru definirea fenomenului de sonorizare ca fonetism regional specific unei, sau unor arii de pe teritoriul lingvistic dacoromân :

a) **fn- > vn- : 0**

b) **-fn- > -vn-** în :

— *buvniţă* (literar *bufniţă*, din *bufnă* [cf. *buhă*], formaţie onomatopeică, + suf. *-iţă* ; cf. DA) : ALR II s.n., III, h. 712 „bufniţă a) femeiuşcă ; b) bărbătuş", în pct. 723, 762, 769, 791, 812, 848, 872, 876 ; *buvnă* : ~ /192, 728, cf. *buv/fnă*, cu nuanţă intermediară, în pct. 605 ; *buvniţoi* : ~ /762, 848 ; *buvnar* : ~ /728 ; *buvnoi* : ~ /192, 605 ; v. şi h. 711/728 (*buvnă*), 876 (*buvniţă*). În *NALR. Oltenia*, III, h. 563, varianta *buvniţă* a fost notată frecvent în sudul şi în estul Olteniei (33 de puncte faţă de 9, în care fricativa surdă apare păstrată) ; pe aceeaşi hartă, în graiurile din nord-vestul provinciei, se întîlnesc variantele *buhniţă* şi *bugniţă*, dintre care pentru ultima se poate face comparaţia cu *bucniţă, bucniţoi*, notate în Banat (vezi mai jos).

Variantele cu *fricativă surdă* + **n** sînt prezente, paralel cu formele cu sonorizare, în graiurile sudice (v. h. 712/899, 928 : *bufniţă, bufniţoi*, în sud-estul Munteniei ; pentru Oltenia, cf. h. 563 citată anterior) şi apar înregistrate consecvent în Moldova (h. 712/pct. 514 : *bufnă, bufniţă, bufniţoi* ; pct. 531 : *bufnă*), Dobrogea (~ /682, 987 : *bufniţă, bufniţoi*) şi în Banat (~ /2 : *bufniţă*, cf. *bucniţă, bucniţoi*, în pct. 29).

Faţă de repartiţia geografică a variantelor cu **vn** prezentată mai sus, înregistrarea lui *buvniţă, buvniţoi* în nord-estul Moldovei (h. 712/414) apare ca o notaţie de excepţie pentru aceste graiuri şi chiar pentru idiolectul respectiv (formele *buv/fnă, buvnoi* din pct. 605, situat în sudul provinciei, se pot explica prin influenţa graiurilor munteneşti din zona învecinată). Ţinînd seama de celelalte variante înregistrate în această zonă, *buhă, buhnă, buhniţoi, buhnoi*, considerăm că, în situaţia dată, fonetismul **vn** din pct. 414 s-ar putea explica, mai curînd, pornind de la formele cu **hn**, prin înlocuirea directă a lui **h** cu **v**, fenomen specific graiurilor locale.

Pentru celelalte zone au fost notate tipurile lexicale *buhă, buhoi*, astfel încît comparaţia se poate face între graiurile de sud, munteneşti şi olteneşti, pe de o parte, şi graiurile din Moldova (cu Dobrogea) şi Banat, pe de altă parte.

Se adaugă, cu mai puţine atestări, şi alte exemple ca :

— *puvneşte* (vezi *pufni*, formaţie onomatopeică, din *puf* + suf. *-ni* ; cf. DEX) : ALR II s.n., III, h. 675 „(pisica) pufăie (la cîine)", pct. 876 ; cf. *buvneşte* (şi cu **p- > b-**, probabil, sau ca sinonim ; vezi *bufni*, din *buf* + suf.

-ni) : ~ /848[35] ; — variante cu **fn** apar incidental în sudul Olteniei (pct. 886 : *bufneşte*) şi, consecvent, în Moldova (pct. 605 : *prufneşte*) şi în nordul Dobrogei (pct. 682 : *pufneşte*, cf. şi *pufuie*) ; în rest, s-au înregistrat alţi termeni ;

— *răbuvneşte* (vezi *răbufni*, din pref. *ră[z]-* + *bufni*, cf. DLR) : *TD. Muntenia*, I, p. 323/772 ;

— *ţivnă* 'cobe' (faţă de *ţifnă* 'id.', termen popular, din ngr. *tsifna*, cf. DEX) : ALR II s.n., II, h. 374 „cobe"/705, 723, 728, 769 (cf. Scriban, D., în care se semnalează varianta, cu menţiunea „(în) sud") ; — forme cu **fn** apar, paralel, în aceeaşi arie (~/899, 928) şi sînt singurele forme notate în Moldova (~ /605) şi Dobrogea (~ /682, 987) ; în restul punctelor a fost înregistrat sinonimul *cobe* (în Banat, şi *limbar*).

c) **-fn > -vn : ø**

Cazurile cu **fn > vn** delimitează aria sudică de sonorizare, căreia fonetismul se dovedeşte a-i fi caracteristic mai ales prin comparaţie cu Moldova, Dobrogea şi, de asemenea, faţă de Banat, graiuri în care se poate constata că fricativa labio-dentală **f** se menţine consecvent nesonorizată.

IV. **[cn] : [gn]**

Este de menţionat de la început, ca şi în cazul precedent, faptul că vecinătatea consonantică *oclusivă velară surdă* + **n** nu a constituit obiectul discuţiilor privind acomodarea de sonoritate la nivelul limbii comune sau al graiurilor populare. De asemenea, din punctul de vedere al normei literare, pentru acest fapt nu au existat implicaţii în problemele, curent controversate, de ortografie şi ortoepie ca, de exemplu, pentru **sm** şi **sn**.

Avînd în vedere tipul de acomodare fonetică de care ne ocupăm, se impune să amintim aici cîteva fapte, cunoscute, din perspectiva istoriei limbii române. Astfel, dintre transformările sporadice şi accidentale ale consoanelor în latina populară, sonorizarea lui *c* intervocalic, mai ales, este considerată ca una dintre cele mai răspîndite ; trecerea lui *c* la *g* a fost remarcată, regional, pentru română (vezi cazul *furnică > furnigă*, formă prezentă şi în aromână, meglenoromână), fenomenul întîlnindu-se, dialectal, şi în celelalte limbi romanice[36].

Pe baza materialului oferit de ALR, Andrei Avram a putut constata şi demonstra însăşi frecvenţa ezitării între surdă şi sonoră în cazul perechii **c**~*g* în graiurile dacoromâne[37].

Pentru **c** (+**n**) referiri tangenţiale se găsesc la Chr. Geagea[38], care, ocupîndu-se de cazurile de „slăbire" (= sonorizare) şi „întărire" (= desonorizare) a „guturalelor" în „*româna dialectală*", pe baza unor exemple ca *icni* — *igni*, *jicnicer* — *jignicer* (<*jitnicer*), *jicniţă* — *jigniţă* (< *jitniţă*), *răcni* — *rāgni*, *sucnă* — *sugnă*, *sucniţă* — *sugniţă*, *sugnuţă*, *ticni* — *tigni*, *ticnă* — *tignă*, *vracniţă* — *vragniţă*, *ticnafes* — *tignafes*, *zăticni* — *zătigni*, consideră că «slăbirea» lui *c* medial se produce cel mai des dacă este precedat sau îi urmează o nazală ; cauza «slăbirii» se află parțial în sonoritatea nazalei" (*op. cit.*, p. 120—121 ; vezi și *Introducerea*), „întărirea" fiind mai greu de explicat deoarece pot interveni și alte cauze (*ibid.*).

---

[35] Cf. (a) *buvni* (de rîs), pentru aceeaşi zonă, la Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti*, p. 89.

[36] Cf. Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1967, p. 122 ; vezi Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 122 ; cf. p. 308, 394.

[37] Avram, *Cercetări asupra sonorităţii*, p. 75 — 76 ; cf. Dumistrăcel, *Fonetica neologismului*, p. 197 — 198.

[38] Geagea, *Erweichung und Verhärtung*, p. 118 — 121.

În cadrul special de analiză fonologică a corelației de sonoritate în limba română, în ceea ce privește oclusivele velare **c** ~ **g** urmate de sonantele nazale **m**, **n**, A. Avram a arătat că se constată un număr de perechi contrastive de tipul *icni* —*jigni*, dar sînt foarte frecvente, în același timp, cazurile de fluctuație liberă între surdă și sonoră, ca, de exemplu, *icni* — *igni*, *jigni* — *jicni*[39]. Pronunțiile de tipul *jicni* (alături de *fracment*, *micdale*) sînt analizate de Al. Graur[40] ca hipercorecții caracteristice limbajului literar afectat, explicabile printr-o reacție contrară pronunțării „vulgare", cu sonoră, datorită fenomenului asimilării.

Luînd în considerație toate aceste fapte, am urmărit pe hărțile ALR și ale volumelor din NALR, apărute, reflexul fonetic în graiuri al vecinătății **c** + **n**. Am putut constata astfel existența tendinței de sonorizare a oclusivei velare surde **c** înaintea nazalei **n**, în aceleași arii lingvistice în care are loc și sonorizarea fricativelor s, ș, respectiv f, în condiții similare.

Grupurile consonantice **cn** și **gn**, posibile exclusiv la inițială, sînt foarte rare în limba română (vezi *cneaz*, *cnezat*, *knocaut*, *cnut*, respectiv *gnais*, *gnomic*, *gnoseologic*, *gnoseologie*, *gnostic*, *gnosticism*, ap. Coteanu, *Grupurile consonantice*, p. 140, Vasiliu, *Fonologia*, p. 119, care semnalează și **gn** final în *regn*). În analiza noastră avem în vedere secvența consonantică **cn**, paralel cu **gn**, în poziție medială ; cazurile ilustrative sînt prezentate și sistematizate după criterii asemănătoare.

A. *Grup sonor etimologic. False regresii (desonorizări)*

a) **gn-** : ø

b) **-gn-** în :

— (a se) *jăgni*, *jegni* 'a se rîncezi', regional (literar *jigni* < sl. *žignuti*, cf. sîrb. *žignuti*, v. DA ; pentru sens, cf. Scriban, D.) : ALR II, h. 19/728, 886, cf. (slănină) *jăgnită* (pct. 723), *jegnită* (pct. 762) și *jăgneală* (pct. 791), în graiurile sudice ; — pe aceeași hartă și în aceeași zonă s-a notat **cn** în *s-a jăcnit*, *jăcneală* (pct. 899) ;

— *oligni* 'a-și scrînti (mîna)', regionalism (cf. scr. *ulegnuti*, v. DLR) : *NALR.Banat*, I, h. 118/19, 40, cf. *oglini* (cu metateză) în pct. 23, 27, 28, 34—40, 45, 77, 78 ; — pe aceeași hartă, destul de frecvent, apare varianta *(o)licni* (vezi pct. 16, 24, 31, 32, 33, 53, 75 ; cf. răspunsurile *mi-am lic/gnit* și *s-o lig/cnit*, cu nuanțe intermediare, din pct. 49, respectiv 68), fapt care confirmă preferința graiurilor bănățene pentru pronunția cu consoană surdă înaintea nazalei, ca și în alte cazuri prezentate pînă acum ;

— *zăgn(e)ată* 'foc care se face la gura cuptorului, după ce s-a băgat pîinea, ca să se coacă bine', regionalism (din rus. *zagneta*, ucr. *zahnit*, cf. DEX), notat cu fonetismul **gn** etimologic în graiuri din toate provinciile țării : ALR II s.n., IV, h. 1061/228, 235, 250, 325, 334, 346, 349, 353, 362 (Transilvania, Crișana, Maramureș), 365, 414, 514, 520, 531 (Moldova),

---

[39] Avram, *op. cit.*, p. 142.

[40] *Tendințele actuale*, p. 11.

682 (Dobrogea) ; pentru graiurile sudice, s-au înregistrat variante, caracteristice, cu z > **j** : *jăgneată* (pct. 705, 723, 728, 987), cf. *jăgneală* (pct. 769), *jîgneață* (pct. 172) ; — formele cu **cn** înregistrate în Moldova (pct. 386, 537, 551, 605, cf. 514 şi cu **gn**, vezi mai sus), incidental şi în nord-estul Transilvaniei (pct. 219), pot constitui, ca şi în alte cazuri, o dovadă indirectă a existenţei unei *norme regionale* de a rosti ca surde consoanele urmate de o sonantă nazală, tendinţă care s-a dovedit a fi specifică graiurilor din această zonă, în mod constant ;

— *jignea* 'locul unde fierarul înroşeşte fierul, cuşniţă', regionalism (cf. srb. *vignja*, v. DA) ; *NALR. Oltenia*, IV, pl. 141, MN 2525, redactat pentru această noţiune, nu oferă posibilitatea de analiză a sonorităţii lui **gn** în aceste graiuri, întrucît termenul respectiv nu a fost obţinut în nici unul dintre punctele anchetate (frecvent înregistrat apare sinonimul său *cujniţă* ; vezi **II.A.**) ;

c) **-gn** : ø

B. *Grup sonor neetimologic*

1. *Evoluţii pe teren românesc generalizate (sau pe cale de generalizare)* Nu am întîlnit situaţii ilustrative în acest sens.

2. *Sonorizări regionale*

2.1. *În graiurile de sud şi în graiurile nord-vestice*

a) **cn-** > **gn-** : ø

b) **-cn-** > **-gn-** în :

— *ciogni* (faţă de *ciocni*, din rus. *čoknuti*, bg. *čuknuvamŭ*, v. DA, cf. DEX) : ALR II s.n., V, h. 1270 „(ei) ciocnesc paharele (la masă)"/47, 53, 130, 192, 235, 250, 310, 349, 705, 762, 784, 791, 848, 872, 876 ; cf. vol. I, h. 230 „păsările ciugulesc strugurii"/47,53, vol. II, h. 370 „(găina) ciuguleşte"/27, 47, 53, 228, 316, 886, vol. V, h. 1292/848, h. 1295/250 (pentru graiurile sudice, varianta *ciogni* este semnalată de Gamillscheg, în *Oltenische Mundarten*, p. 68, cf. şi *Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti*, p. 88—89) ; — fonetismul **cn** originar apare păstrat, consecvent, mai ales în Moldova (h. 1270/365, 386, 514, 520, 537 ; h. 230/551 ; h. 370/386), dar şi în Dobrogea (h. 1270/682, 987), Banat (h. 230/76 ; h. 370/2, 29, 76 ; h. 1270/76, cu excepţia pct. 27 şi 47, citate anterior) ; incidental, **cn** apare şi în pct. 574, din estul Transilvaniei (cf. h. 370 şi 1270) ;

— *ciognitoare* 'ciocănitoare' (cf. *ciocni* = *ciocăni*) care are atestări, sporadice însă, în aceleaşi zone : ALR II s.n., III, h. 705/53 ; *NALR.Oltenia*, III, h. 559/963, 968 ; — s-a notat **cn** în *ciocnitoare*, paralel cu **gn**, în Oltenia (v.h. 559/961, 964, 965) şi, ca fonetism constant, în Banat (h. 705/29, 76) ;

— *potigni* (faţă de *poticni*, din v.sl. *potŭknonti*, cf. DLR) : ALR II, h. 73 „se împiedică"/47, 192, 705, 836 şi, incidental, în pct. 531, din sud-vestul Moldovei ; pentru graiurile din aria de sud cf. Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, p. 68 *(potigni)*, *Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti*, p. 88—89 *(potigneşte)* ; — pe aceeaşi hartă, fonetismul **cn** originar este notat în sudul Transilvaniei, în pct. 192 (paralel cu *potigni*, ca răspunsuri date succesiv) şi în Banat (pct. 76) ; cf. ALR II, h. 75 „şchioapătă puţin"/2 ; pe această hartă, în Moldova apare sinonimul [*a*]*licnește*, cu același fonetism (vezi pct. 365, 531, 551);

— *răgni* (față de *răcni*, din v.sl. *ryknonti*, cf. DLR): ALR I, I, h. 140/354; ALR II, h. 27/362, h. 34/836; ALR II s.n., II, h. 332/228, 346, 362, 574, h. 381/362, vol. III, h. 677/172, 346, 723, 872, h. 678/886, vol. V, h. 1388/250; *TD.Oltenia*, p. 26/907[41]; — *răcni* este atestat numai sporadic, în aceleași zone (vezi h. 677/899; cf. *NALR.Maramureș*, I, h. 64/231) și apare, ca singura formă notată, în Moldova (vezi h. 332/365, h. 1388/386).

Cu **gn**, respectiv **cn**, în loc de **hn**[42] se adaugă și cazul:

— *tro(a)gnă* — *tro(a)cnă*, variante pentru *troahnă* 'guturai', termen popular cu etimologia necunoscută (v. DLR, s.v.; cf. Scriban, D., propunînd ca etimon ngr. *vrahnos* 'răgușeală').

Forma „test" în ceea ce privește semnificația repartiției geografice a celor două serii de variante, din punctul de vedere al fenomenului analizat este *tro(a)cnă* (cf. CADE, s.v., cu mențiunea „(în) Ban."); pornind de aici, vom observa mai întîi că varianta *tro(a)gnă*, cu **c(n)** > **g(n)**, sau în care **h(n)** a fost înlocuit direct prin **g(n)**, apare, frecvent, atît în graiurile sudice, cît și în cele de nord și de vest: ALR I, I, h. 112 „guturai"/26, 49, 51, 56, 59, 87, 90, 103, 107, 109, 118, 125, 138, 148, 150, 170, 223, 251, 290, 675, 815, 846; ALR II, h. 107/64, 848, 876; cf. *NALR.Oltenia*, I, h. 135 „guturai" (cu *trognă*, formînd o arie compactă care cuprinde sudul, vestul și nordul provinciei), *NALR.Maramureș*, I, h. 154, corespondentă (cu *troagnă*, *trognă*, în pct. 232, 234, 239), *NALR.Banat*, I, h. 53, corespondentă (cu *troagnă*, *trognă*, în două mici arii grupate în nord-estul provinciei, respectiv, în sud-estul acesteia, avînd, în ambele cazuri, în vecinătate imediată graiuri de tip „sonorizant"; vezi și (*în*)*trognat*, în ALR II, h. 107/53, 141, 250, 260; *NALR.Oltenia*, I, h. 135/913, 920, 935, 938, 939, 952, 980, cf. *trognit*, în pct. 940, 953, 963; *NALR.Banat*, I, h. 52/61, h. 53/56, 60, 61, 63 (cu aceeași precizare de mai sus); pentru Oltenia, cf. și Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, p. 111 (*întrognat*), p. 113 (*trognă*).

Repartiția geografică a variantelor care prezintă fonetismul **gn** poate fi interpretată desigur ca elocventă în ceea ce privește graiurile sudice, mai ales cele din Oltenia, în care nu s-au înregistrat forme cu **hn** (de tipul *troahnă*, *trohnă*), fiind prezente — sporadic — numai cele cu **cn** (vezi, de exemplu, h. 135/956, 971). Prin comparație, se constată că variantele cu **cn** apar cel mai frecvent într-o arie de tip „nesonorizant", cum este Banatul (vezi h. 112/1, h. 107/2; *NALR.Banat*, I, h. 52/1, 20; h. 53/1—5, 10, 11, 15—17, 20, 72); în graiurile nord-vestice, paralel cu *tro(a)gnă*, *întrognat* și, mai rar, *tro(a)cnă* (vezi h. 112/217, 259, 268, 347) se întîlnesc frecvent variantele *tro(a)hnă* și *întrohnat*. Analiza cazului prezintă limite în ceea ce privește strict graiurile din Muntenia,pentru care a apărut frecvent varianta *troană*, și, pe de altă parte, nu este posibilă comparația directă cu Moldova, în care s-au notat exclusiv formele cu **hn** (*troahnă, trohnă*).

---

[41] Luiza și Mircea Seche semnalează forma *răgnind* (alături cu *pognt*, *potignind*) în scrisul lui I. Budai-Deleanu, considerînd că „avem a face cu un fonetism caracteristic limbii vorbite"; *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, III, București, 1962, p. 46.

[42] Pentru înlocuirea lui *h* prin *c*, paralel și prin sonora corespunzătoare *g* (fenomen care s-a petrecut frecvent pe teren românesc, ca și procesul invers, în adaptarea unor împrumuturi), vezi Pușcariu, *Limba română II*, p. 197; cf. Dumistrăcel, *Fonetica neologismului*, p. 238—239, care consideră fonetismul de tip dialectal sudic, avînd circulație și în unele arii din Transilvania (în sens larg).

c) **-cn > -gn** : ø

2.2. *Sonorizări în aria sudică*

a) **cn- > gn-** : ø

b) **-cn- > -gn-** în :

— *ognă* (față de *ocnă*, din v. sl. *okno*, cf. DLR) : ALR II s.n., h. 999/705, 762, 784, 791, 812, 848, 872, 876, 886, cf. pct. 130 (în sudul Transilvaniei), h. 1 000/876[43] ; *NALR.Oltenia*, II, pl. 47, MN 1621/938 (cu sensul de 'carieră de piatră') ; *TD.Oltenia*, p. 341/976 ; cu o nuanță intermediară de sonoritate, apare *og/cnă* 'peșteră', în ALR II s.n., III, h. 813/728 ; *ognaș*, h. 1 000/886, cf. pct. 605 (în sudul Moldovei); — **cn** originar, în *ocnă*, este notat consecvent în Moldova (h. 999/414, 514, 520, 531, 605); cf. *ocnaș* (h. 1 000/514, 520, 551) ;

— *crîgni* (față de *crîcni*, formație onomatopeică, din *cîrc* + suf. *-ni*, cf. DA) : ALR II, p. 23, MN 6956/848 ;

— (a se) *oligni* 'a se sili, a se forța să vomiteze' (față de *olicni*, v. DLR, s.v., care trimite pentru etimologie la *icni*) : ALR I, I, h. 145/786 ;

— *pogni* (față de *pocni*, formație onomatopeică, din *poc* + suf. -(*ă*)*ni*, cf. DLR) : ALR II s.n., V, h. 1 468/784 ; *TD.Muntenia*, I, p. 347/774 ; — incidental, cu **cn**, în Banat (h. 1 468/76) ;

— *țignit* 'smintit' (vezi *țicni*, cf. scr. *ciknuti*, ap. DEX, s.v.) : ALR I, I, h. 134/730, 900, cf. 592 (punct în sudul Moldovei, pentru care S. Pop a notat sonorizări sporadice) ; — forme cu **cn**, *țicnit*, *țăcnit*, apar, pe aceeași hartă, în Moldova (pct. 508, 510, 536, 540, cf. *s-o țicnit* în pct. 556) și, ocazional, în Banat (vezi *NALR.Banat*, I, h. 155/5) ;

— *zvîgni* (față de *zvîcni*, din *zvîc* + suf. *-ni*, cf. DEX) : ALR II s.n., V, h. 1459/791, 872, cf. pct. 130 (pe aceeași hartă) și 192 (ALR II, h. 41) din sudul Transilvaniei ; — incidental, fonetismul **cn** este notat, pentru aria sudică, în pct. 928 (h. 1459); cf. pct. 182 (h. 41).

Cu atestări sporadice în zonele învecinate, se adaugă :

— *igni* (față de *icni*, din bg. *iknah*, cf. DA) : ALR I, I, h. 145/156 (punct situat în sudul Transilvaniei) ; — incidental, *icni* apare notat în Banat (ALR I, II, h. 233/5) ;

— *pegni* 'a leșina' (vezi *picni*, formație onomatopeică, cf. DLR) : *NALR.Banat*, I, h. 153/69, în sud-estul provinciei (cf. pct. 27, corespondent, din rețeaua ALR II, cu sonorizări destul de frecvente, explicabile prin influența graiurilor oltenești) ; — s-a înregistrat însă, paralel, și varianta *pecni*, în puncte apropiate de primul (31, 70, 74).

Cu **gn**, respectiv **cn**, în loc de **hn** apar în aceeași arie :

— *iagnie* (vezi *iahnie*, din tc. *yahni*, bg. *iahnija*, cf. DA) : ALR II s.n., IV, h. 1096 „fasole prăjită"/769 ; cf. *ignelufă* 'tocană', incidental, în vestul Moldovei (h. 1095/537, în același volum); — paralel, *iacnie* în Muntenia și sudul Dobrogei (h. 1095/928, respectiv 987) ;

— *mîgni* (față de *mîhni*, cu etimologia necunoscută, cf. DLR) : ALR II s.n., V, h. 1244/762 ;

---

[43] Pentru aceeași zonă, vezi la Gamillscheg, *Die Mundart von Șerbănești-Titulești*, p. 88, notațiile : *la ogne*, *Ogna Mare*.

— cf. *cognă* 'velniță' (vezi *cuhnie, cuhnă, cohnă,* cf. *cucnă,* din ucr. *kuhnja*, ap. DA) : ALR II s.n., I, h. 247/141 (în sudul Transilvaniei).

Confirmă indirect preferința pentru pronunția cu oclusivă velară sonoră înaintea sonantei **n**, în graiurile de sud, și alte exemple, reprezentînd variante ale unor cuvinte, sau chiar cuvinte neatestate în dicționare, cum sînt :

— (și) *ogném* (după lup), în *TD.Oltenia*, p. 207/948 ; cf. (oile) *ognesc, ugnitura* (oilor), în același volum, p. 143/936 ;

— *pognéte* 'colăc (la mort)' (vezi *pomnele, pomneată,* cf. și *pocneată,* ap. DLR) : ALR II, h. 172/762.

Față de toate aceste exemple, reprezentative pentru aria sudică de sonorizare, cuvinte care provin exclusiv din etimonuri cu *oclusivă surdă* + **n**, o situație aparent deosebită se întîlnește în cazul :

— *trîgni*, *trăgni* 'a tresări', regionalism specific Banatului și Olteniei (vezi *trîcni*^{1}, din scr. *trgnuti*, cf. DLR, s.v.) ; variantele cu **gn** au o frecvență deosebită în graiurile din Oltenia : ALR I, II, h. 233 „copilul tresare din somn"/837, 839, 840, 850, 856, cf. pct. 26, 49 și 87, din sud-estul, respectiv din nordul Banatului ; cf. *NALR.Oltenia*, II, h. 170 (corespondentă)/920, 936, 939, 941, 943—945, 948—950, 952, 953, 955, 957, 961—964 ; vezi și : (pasărea prinsă în mînă) *trîgnește* (să scape) = 'se zbate', în ALR II s.n., V, h. 1459/836 ; (cînd am văzut că fug oile), *trugnesc* (oile), în *TD.Oltenia*, p. 142/936 ; — prin comparație, se constată că în graiurile din Banat sînt notate, la fel de frecvent, variantele *trîcni*, *trăcni*, cu fonetismul **cn** (h. 233/1,9, 12, 30, 40, 45, 77, cf. *icnește*, ca sinonim, în pct. 5) și, numai incidental, în Oltenia (h. 233/842 ; de remarcat că pe h. 170, citată mai sus, din recentul atlas regional al Olteniei, nu se întîlnesc variantele cu oclusiva surdă).

Dacă ținem seama de faptele consemnate în celelalte dicționare, s-ar părea că în cazul acestor variante corespondența fonetică **cn** : **gn** presupune diverse implicații etimologice asupra cărora nu putem stărui aici. Este de precizat însă că avem a face cu singurul exemplu, constituind o „abatere", pentru care față de grupul sonor **gn** din etimon (scr. *trgnuti*, în DLR), forma care se consideră a fi generalizată pe teren românesc, după cum este înregistrat cuvîntul-titlu în acest dicționar, prezintă fonetismul **cn** (*trîcni*), fapt care ar putea sugera, în principiu, existența unei alte surse etimologice de tip slav, paralelă, avînd acest fonetism. Cuvîntul, cu aceeași formă, mai apare înregistrat la Scriban, care indică în ceea ce privește etimonul comparația cu *stricni* (<v.sl. *strŭknonti*), avînd sensul de'a cresta, a înțepa cu *stricneaua* un animal bolnav, pentru a-i lua sînge', dar și 'a înjunghia, a înțepa' (v. CADE, s.v.; cf. și *strîcnitură* 'junghi', *ibidem*). Compararea sensurilor lui *trîcni* și *stricni* (*strîcni*) susține în plan semantic înrudirea etimologică presupusă ;tot așa, se poate invoca existența, pentru cel de-al doilea cuvînt, a unei variante care este identică din punct de vedere fonetic cu forma primului (v. DLR, Scriban. D., s.v. *trîcni*^{2}, cf. CADE). În acest caz, forma cu sonorizare, în discuție, se poate explica numai avîndu-se în vedere un etimon cu oclusiva velară surdă. Circulația teritorială a lui *stricni* (*strîcni*) devine ea însăși semnificativă în sensul celor spuse mai sus : astfel, în aceleași graiuri din Banat, în care s-a înregistrat *trîcni* (*trăcni*) 'a tresări' (față de *trîgni*, *trăgni* 'id.', din Oltenia), apar notate cu același fonetism, **cn**, și : (mă) *strîcnește* 'mă înțeapă, mă înjunghie' (ALR II, h. 41/29, h. 59/29 ; p. 37, MN 2206/36) ; *străcnet* și *strîcnitură* 'săgetătură, junghi' (MN 2206/36, respectiv pct. 29); cf. *NALR.Banat*, I, pentru *strîcni* 'a înjunghia, a înțepa' (h. 103/53) și

'a scrînti' (h. 118/38, 47), *strîcnitură* 'junghi' (h. 103/24, 27, 34, 35, 37, 45, 46, 53, 54). Ca și în cazul lui *trîcni*^{1} 'a tresări', materialul consultat nu permite comparația cu celelalte graiuri, pentru care s-au înregistrat alte tipuri lexicale; consemnăm, doar, înregistrarea incidentală a variantei *strîc/gnea* = stricnea, cu o nuanță intermediară de sonoritate, în sudul Moldovei (ALRT, p. 219/605).

c) **-cn > -gn : ø**

2.3. *Sonorizări în aria nord-vestică*

a) **cn- > gn- : ø**

b) **-cn- > -gn-** în:

— *mogni* (față de *mocni*, din v.sl. *moknonti*, cf. DLR): ALR II, h. 182 „(focul) mocnește"/228, 279, cf. *mogniță* '(slănină) rîncedă', în ALR II, h. 19/272; — forme cu **cn** apar frecvent în Moldova (h. 182/365, 514, 531, 551, cf. 386 cu *mohnește*); vezi și (o femeie) *mocniță* 'prostănacă', în ALR II s.n., V, h. 1240/520;

— *sugnă* 'fustă', regionalism (față de *sucnă*, din v.sl., srb., rut. *sukno*, cf. CADE, Scriban, D.): ALR II s.n., IV, h. 1178/250, 260, 346, 353, 362; cf. *NALR.Maramureș*, III, h. 641 „rochie (de sărbătoare)"/223, 230, 231, 233—238, *NALR.Banat*, I, h. 133/57, punct situat în nord-vestul provinciei; — forma cu **cn**, *sucnă*, este notată în Banat (h. 1178/2, 36, 76), dar frecvent, în această zonă, apare varianta *sumnă*.

Cu **cn**, **gn** < **tn** (prin diferențierea celor două consoane dentale în contact)[44], se adaugă:

— *bugnár* 'dogar' (față de *butnar*, din germ. *Büttner*, cf. DA, care semnalează o variantă asemănătoare, *bugnér*): *NALR.Maramureș*, III, h. 749 „dogar"/222, 223, 228, 231, 238, cf. *bognár* în pct. 227; — paralel, pe aceeași hartă, sînt notate variantele *bucnár* (pct. 221), *bocnár* (pct. 240).

Ca un caz indirect ilustrativ poate fi considerată varianta *pigniță*, pentru *pivniță*, care a fost înregistrată frecvent pentru această zonă, paralel cu *pihniță* — **h(n)** < **v(n)** apare înlocuit ca în multe alte exemple prin **g(n)** —: vezi *NALR.Maramureș*, II, h. 270; cf. Scriban, D., cu mențiunea „în Oaș".

c) **-cn > -gn : ø**

V. [tn] : [dn]

Vecinătatea consonantică **t** (oclusivă dentală surdă) + **n** nu apare discutată în bibliografia de specialitate din punctul de vedere al acomodării de sonoritate.[45]

În limba română, **tn** și **dn** nu sînt posibile ca grupuri consonantice la inițială sau finală (cf. Coteanu, *Grupurile consonantice*, p. 144). Prin comparație cu celelalte vecinătăți fonetice de care ne-am ocupat pînă acum în lucrarea de față, este de asemenea de subliniat că înseși secvențele consonantice

---

[44] Cazuri similare, ca de exemplu, *jicnicer* — *jignicer* (<*jitnicer*), *jicniță*—*jigniță* (<*jitniță*) au fost trecute în revistă de Geagea, *op. cit.*, p. 118, 119.

[45] Avram, *op. cit.*, p. 91, semnalează totuși, ca posibilă, sonorizare lui **t** înainte de sonanta lichidă **l**, într-un exemplu ca *gîd/tlej*, din ALR I, I, h. 35, pct. 990 (punct situat în Oltenia).

tn, respectiv **dn** în poziție medială se întîlnesc destul de rar, numai în anumite cuvinte. Dată fiind această situație, facem de la început precizarea că numărul exemplelor din ALR și NALR, prezentînd interes pentru delimitarea și definirea fenomenului de sonorizare analizat, este relativ redus. În același sens, trebuie adus în discuție și faptul că atît **tn**, cît mai ales **dn** apar supuse frecvent altor procese fonetice, ca, de exemplu, *asimilarea* (**tn**, **dn** > **nn**), și cu reducerea grupului consonantic (**tn**, **dn** > **nn** > **n**), sau fenomenului, opus, de diferențiere consonantică (**tn**, **dn** > **ln** > **rn**), fapt care se datorează în ambele cazuri vecinătății, mai puțin obișnuite pentru română, a celor două dentale oclusive (în contact).[46]

A. *Grup sonor etimologic. False regresii (desonorizări)*

a) **dn-** : ø

b) **-dn-** în :

— *podnog*, *podnoj* 'tălpig (la războiul de țesut)' (din bg. *podnoga*, *podnojie*, cf. DLR), înregistrat cu fonetismul etimologic în ALR II s.n., h. 481/192, 705, 728 ; cf. și variantele *ponnoj* (pct. 723), *ponoj* (pct. 346, 353, 362), *ponojie* (pct. 812, 848, 886), ca rezultate ale asimilării, respectiv ale reducerii grupului **dn**; fonetismul **dn** > **tn** apare atît în graiurile de tip „nesonorizant", din Dobrogea (vezi *potnog*, h. 481/682, 987, cf. *potnoc*, în ALR I, 1 288/984, ap. DLR), cît și în Muntenia, arie tipică de sonorizare (cf. *potnog*, *potnoj*; în ALR I 1 288/727, 898, și *potnojie*, ~ /595, 792, ap. DLR). Comparația cu restul ariei sudice și cu celelalte zone ale țării nu se poate face întrucît tipul lexical nu a fost înregistrat.

Este de remarcat prin excelență în acest caz faptul că DLR a corectat, potrivit etimonului admis, forma-titlu care în celelalte dicționare românești apare ca *potnog*, deși etimonul propus în fiecare dintre acestea prezintă același fonetism **dn**, cu oclusiva dentală sonoră ; vezi, de exemplu, CADE (din srb. *podnoži*), Scriban, D. (din v.sl. *podŭnogŭ*), DEX (din bg. *podnoga*).

— *logodnă* (din sl. *lagodĭnŭ*, cf. DA), notat ca atare în ALR II, h. 158, în graiuri din Moldova (vezi și *logodnici* 'miri', în ALR I, II, h. 258/588), în estul Transilvaniei, Dobrogea, ca și în graiurile sudice propriu-zise ; cf. și *NALR.Oltenia*, II, h. 174 (corespondență). Analiza cazului prezintă limite, pe de o parte, deoarece în graiurile nord-vestice apar frecvent tipurile lexicale *credință* și *to(c)mală* (vezi ALR II, h. 158, cf. *NALR.Maramureș*, I, h. 236), iar, pe de altă parte, în ceea ce privește graiurile din sudul țării se remarcă frecvența apariției formelor rezultate prin asimilare (*logonnă*), reducerea grupului consonantic (*logonă*, *logoană*, *logon*), diferențiere consonantică (*logolnă*, *logornă*, *logobnă*, *logomnă*) sau, mai rar, prin metateză (*logondă*) (cf. ALR II, h. 158, și *NALR. Oltenia*, II, h. 174).

În aceste condiții, menționăm ca fapt semnificativ din punctul de vedere al cazurilor etimologice înregistrarea variantei *logotnic* (cf. DA, s.v. *logodnic*), atestînd trecerea lui **dn** la **tn**, ca și în cazul *podnog*—*potnog*.

— *vrednic*, *-ă* (din sl. *vrědĭnŭ*, cf. DEX) : în ALR II s.n., VI, h. 1 609 apare înregistrată exclusiv varianta *vrenică* (f. sg.) cu **dn** > **n**, prin reducerea grupului consonantic (pct. 2, 29, 64, 791, 812, 836, 876, 886) ; cf. și *vrenice*

---

[46] Vezi Pușcariu, *Limba română II*, p. 115 – 117 ; cf. Dumistrăcel, *Fonetica neologismului*, p. 261 și urm.

(pl.), h. 1 619, în același volum (pct. 2, 76, 784, 791, 876, 899; vezi și h. 1 731/182); în restul teritoriului dacoromân a fost notat sinonimul, uzual, *harnic*. Ca și în situația precedentă (vezi *logonă*, *logoană*, *logon*, ș.a.m.d.) cazul reflectă statutul și tratamentul fonetic al acestui grup consonantic în graiurile populare.

c) **-dn** : ø

B. *Grup sonor neetimologic*

1. *Evoluții pe teren românesc generalizate (sau pe cale de generalizare)*. Nu am întîlnit situații ilustrative în acest sens.

2. *Sonorizări regionale*

Exemplele întîlnite, puține la număr, reprezintă tipul **2.2.** (= *sonorizări în aria sudică*) și **2.3.** (= *sonorizări în aria nord-vestică*), ilustrate consecvent pînă acum în analiza noastră.

a) **tn-** > **dn-** : ø

b) **-tn-** > **-dn-** în :

— *bodniță* 'cruce (la sanie)' (față de *botniță*, din *bot*+suf. *-niță*, cf. DA): ALR II s. n., II, h. 358/705 (Muntenia); cf., eventual, *bótiță* (pct. 876), ca rezultat posibil al reducerii grupului (**tn** >) **dn**; vezi și *bogniță* (pct. 812), cu **tn** > ***cn** > **gn** (a se compara cu *bucnar* — *bugnar* = *butnar*, sub **IV.B.**, **2.3.**);

— *Pudna*, pentru numele topic *Putna*, incidental, în *TD.Oltenia*, p. 428/998 (de două ori);

— *clopodniță* (față de *clopotniță*, din *clopot* + suf. *-niță*, cf. DA): ALR II, h. 177/284 (în nord-vestul Transilvaniei); în vorbirea *allegro*, aceeași pronunție ([AL] *clopodniță*; [L] *clopotniță*; [AL] *clopodnițe* [pl]), cu fonetismul **dn** subliniat de către anchetator, a fost notată și în pct. 987 din Dobrogea (notația oferind din punct de vedere strict fonetic explicații în ceea ce privește realizarea imediată a fenomenului de sonorizare a consoanelor surde în vecinătatea sonantelor, pornind de la ritmul vorbirii); pentru pronunția cu *sonoră* + *nazală*, cf. varianta *clopojniță* din pct. 362, pe aceeași hartă (care se poate compara cu *pijniță* = *pivniță*, cf. ALR II, p. 127, MN 3 847/310); — s-a notat *clopotniță*, cu oclusiva dentală surdă intactă, în nordul Dobrogei (pct. 682, cf. 987, din sud, în vorbirea *lento*) și, izolat, în sud-estul Transilvaniei (pct. 182). Analiza detaliată a cazului este limitată prin faptul că, frecvent, apar alte tipuri de variante, ca, de exemplu, *cloponniță*, *cloponiță* (cf. și *ploconiță*, cu metateză), sau *clopolniță*, *clopornință*, rezultate fie prin asimilare sau din reducerea grupului consonantic, fie prin diferențiere și susceptibile de a fi avut ca punct de plecare mai ales formele cu (**tn** >) **dn**, după sonorizarea lui **t** (vezi *logonnă*, *logonă*, *logolnă*, *logornă* de mai sus), dar și cele cu **tn** originar (cf., de exemplu, variantele *bucnar*, *bocnar* — *bugnar*, *bognar* pentru *butnar*, datorîndu-se fenomenului de diferențiere; varianta *bodnar*, cu fonetismul **dn**, semnalată în DA s.v. *butnar*, este explicată etimologic prin <ung.> rut. *bodnar*, d. germ. *Büttner*, *ibidem*; cf. și CADE, Scriban, D.).

c) **-tn** > **-dn** : ø

Exemplele prezentate, deși puține la număr (faptul explicîndu-se și obiectiv, în primul rînd prin statutul și tratamentul fonetic, specific, al grupului **tn**, respectiv **dn** în graiurile populare), sînt suficient de elocvente pentru a ilustra tendința de sonorizare a oclusivei dentale surde **t** înainte de sonanta nazală **n**, în aceleași zone în care fenomenul s-a dovedit deosebit de activ, atît în cazul fricativelor surde (**s**, **ș**, **f**) urmate de **n**, cît și pentru oclusiva velară surdă **c**, în aceleași condiții.

VI. [pn] : [bn]

Această ultimă corespondență fonetică de care ocupăm, de asemenea nediscutată, prezintă o situație aparte din motive pe care considerăm necesar să le expunem în continuare.

Este de precizat mai întîi faptul că în limba română însuși numărul de combinații posibile pentru **p** (oclusivă bilabială surdă) și, sonora corespunzătoare, **b** cu o altă consoană este redus : **pč**, **pf**, **pl**, **pn**, **pr**, **ps**, **pș**, **pt**, **pț** și, respectiv, numai **bd**, **bl**, **bn**, **br**, **bz** (cf. Coteanu, *op. cit.*, 140, 143, Vasiliu, *Fonologia*, p. 114).

Dintre acestea, o frecvență deosebită o au grupurile **pl**, **pr** și **bl**, **br** formate cu *sonantele lichide* **l** și **r**, fapt care trebuie subliniat în primul rînd avînd în vedere statutul grupurilor **pn** și **bn**, în care **p** și **b** sînt urmate de *sonanta nazală* **n**.

Astfel, ca grup consonantic propriu-zis, **pn** este foarte rar în limba română și apare exclusiv la inițială, iar **bn**, corespondent, nu este posibil ca grup inițial sau final ; secvențele consonantice **pn**, **bn** în poziție medială se întîlnesc, de asemenea, rar.

În urma unui sondaj am constatat că, în DLR, litera *P*, de exemplu, este înregistrat un număr numai de 26 de cuvinte-titlu cu **pn** inițial (dintre care 6 sînt variante) ; lista lor cuprinde exclusiv neologisme, termeni tehnici moderni împrumutați din franceză (mai rar, din italiană sau germană) : *pneu* (cf. și germ.), *pneumatic* (cf. și lat., germ.), *pneumatolitic*, *pneumatoliză*, *pneumatoză*, *pneumococ*, *pneumococic*, *pneumoconioză*, *pneumoenterită*, *pneumogastric*, *pneumograf* (din germ.,), *pneumonic*, *pneumonie*, *pneumopatie*, *pneumoperitoneu*, *pneumosept*, *pneumoterapie*, *pneumotomie*, *pneumotorax*, *pneumotrop* ; cf. *pneumîn* = *pulmon*, *pneumotorace* (din it.) = *pneumotorax*, *pnevmatic* = *pneumatic*, *pnevmogastric* = *pneumogastric*, *pnevmonic* = *pneumonic*, *pnevmonie* = *pneumonie*.

Ca material ilustrativ pentru **pn** în poziție medială, sînt de citat : unele cuvinte populare (în parte învechite, sau rare) ca, de exemplu, *drepnea* 'un fel de lăstun' (de origine latină ; cf. CADE, Scriban, D.), *dropniță* (= *drobiță*, din *drob*, cf. CADE), *harapnic* (slav), *gropniță* (slav), *gropnicer* (din *gropniță*) ; slavonismele, ieșite din uz, *preastîpnic* (cf. DLR, Scriban, D.), *stîlpnic* (cf. CADE, Scriban, D.) ; o serie de neologisme ca *hipnagogic*, *hipnogen*, *hipnopedie*, *hipnotic*, *hipnotism*, *hipnotiza*, *hipnotizator*, *hipnotizor*, *hipnoză* și *peripneumonie*, *șrapnel* (*șrapnea*), în majoritatea lor împrumuturi tehnice moderne din franceză, ca și în cazul grupului **pn** inițial.

Pentru **bn**, care apare exclusiv în poziție medială, categoria ilustrativă de bază o formează o serie întreagă de cuvinte ieșite din uz, împrumuturi vechi slave sau din slavonă, cum sînt : *corabnic*, *globnic*, *grobnic*, *nepotreabnic*, *nepreapodobnic*, *obnovlenie*, *oglabnic*, *ohabnic*, *pagubnic*, *podobnic*, *potrebnic*, *preapodobnă*, *preapodobnic*, *trebnic*, *vîlșebnicie*, *vrăcebnicesc*, *vrăcebnicie* (cf. DLR, Scriban, D.). Se adaugă, de asemenea, unele cuvinte populare ca *grabnic* (din *grabă* + suf. *-nic*), cf. *grăbnicie*, *netrebnic* (slav), sau rare, ca, de exemplu, *trebnic* (din *treabă* + suf. *-nic*), cf. *trebnicie* şi neologismele *abnega*, *abnegaţie* (de origine romanică), *abnorm*, *abnormitate* (împrumuturi recente din germană).

Avînd ca punct de plecare aceste liste (aproape complete), alcătuite pe baza dicţionarelor citate, ne vom opri la cîteva consideraţii privind tratamentul fonetic al grupurilor **pn** şi **bn**, în sensul analizei de pînă acum referitoare la problemele de acomodare regresivă a sonorităţii.

O mare parte a variantelor semnalate în dicţionare pentru unele dintre cuvintele citate mai sus arată că atît **pn** cît şi **bn**, ca grupuri mai puţin obişnuite în limba română, sînt supuse frecvent unor transformări fonetice, cel mai adesea datorate fenomenului „de acomodare privitoare la camera de rezonanţă“.[47] Acest fenomen explică trecerea lui **pn**, respectiv **bn**, la **mn**, pentru variante de tipul : *haramnic* = *harapnic*, *şramnea* = *şrapnea* (cf. şi *gromniţaş* = *gropniţaş*, în ALR II, p. 89, MN 2712/102) ; *gramnic* = *grabnic* (cf. [moarte] *gramnică*, în ALR I, I, h. 128/764, 795, 960), *netremnic* = *netrebnic*, *oglamnic (oblamnic)* = *oglabnic (oblanic)*, *ohamnic* (cf. *ohamic)* = *ohabnic*, *preapodomnă* (cf. *preapodoamnă)* = *preapodobnă*, *preapodomnic* = *preapodobnic*.

Mai rar, se înregistrează şi **bn** > **vn**, în *nitrevnic*, *ohavnic*, cf. *oblavnic* (probabil, sau etimologic ; vezi DLR s.v. *oblanic*) şi *grohnicer* = *gropnicer* (cu **pn** sau ***bn**>**vn**>**hn**?). Formele (mor) *gravnic*, (moarte) *gravnică* (vezi cazul discutat sub **III. A.**) sînt etimologii populare, rezultate prin contaminarea dintre *grav(ă)* şi *grabnic(ă)*, fapt care explică în acelaşi timp şi prezenţa lui **vn** în loc de **bn**.

Pe de altă parte, pentru variante ca *îndărăpnic*, *îndărăpnicie* (*îndărăpniciune*), (*a*) *îndărăpnici*, *îndărăpnat*, *-ă*, **pn** apare ca rezultat al reducerii grupului consonantic, sau al diferenţierii, pornindu-se de la formele de tipul *îndărăptnic*, *îndărăptnicie*, (*a*) *îndărăptnici*, (*a*) *îndărăpta* (= *îndărătnic*, din *îndărăt*, *îndărăpt* + suf. *-nic* ; etc.) ; la fel se explică varianta *logobnă* faţă de *logomnă*, pentru *logodnă* (cazul este discutat sub **V.A.**), cu **dn** > **mn** > **bn**.

În materialul lingvistic din volumele ALR şi NALR nu am întîlnit cazuri ilustrative în ceea ce priveşte corespondenţa fonetică **[pn]** : **[bn]**, cu sonorizarea lui **p** înainte de **n**, sau false regresii, cu **bn** > **pn** prin desonorizare, ca fenomen corelativ. De altfel, după cum se poate uşor constata, listele de exemple prezentate la început cuprind foarte puţine cuvinte aparţinînd limbii comune, sau ca fiind populare şi regionale, pentru care să existe posibilitatea analizei pe baza unor astfel de izvoare (vezi numai *harapnic*, eventual *gropniţă*, *gropnicer*, respectiv *grabnic*, *netrebnic*, tipuri lexicale pe care, cu excepţia lui *grabnic*, cf. *gromniţaş*, nu le-am întîlnit pe hărţile atlaselor lingvistice consultate). Analiza cazurilor posibile este limitată în egală măsură de statutul şi tratamentul fonetic al grupurilor respective, aspecte la care ne-am referit mai înainte.

Din materialul lingvistic înregistrat în dicţionare pot fi aduse însă în discuţie situaţiile *netrebnic—netrepnic* (cf. DLR) şi *grobniţă —gropniţă*[48] reprezentative pentru tipul **A.** al cazurilor etimologice (cu **bn** > **pn**), urmărite consecvent în ceea ce priveşte tratamentul diferenţiat al grupurilor cu sonante. Referitor la ultimul caz, este semnificativ de menționat faptul că față de *grobniță* (variantă semnalată exclusiv în DA, ca formă etimologică, din bg. *grobnica*), dicționarele limbii române înregistrează cuvîntul-titlu în forma *gropniță*, pe care o explică, în raport cu fonetismul din etimon, prin influența lui *groapă* (vezi DA ; cf. CADE, Scriban, D., DEX, s.v.). Comparativ, *grobnic*, cu sensul 'giulgiu' dar și 'gropniță, mormînt' apare înregistrat ca atare și explicat din v.sl. *grobĭnŭ*, modificat după suf. *-nic* (cf. DA ; vezi la Scriban și *grobiște* 'cimitir', învechit, din bg. *grobište* 'id'., — din *grob* 'mormînt' —, înregistrat și în ALR I, II, h. 301/860, în sud-vestul Olteniei).

---

[47] Vezi Puşcariu, *Limba română II*, p. 95.

[48] Vezi cazul semnalat şi la Geagea, *Erweichung und Verhärtung*, p. 164.

În încheiere facem următoarea observație : atît inițial cît și în poziție medială, **pn** apare cel mai frecvent în cuvinte cu etimon romanic, sau derivate pe teren românesc, și numai în foarte puține cuvinte de alte origini (slavă, mai rar, germană) ; prin comparație, **bn** în poziție medială este caracteristic împrumuturilor slave și vechi slave, cuvintele de origine romanică, ca și derivatele normale pe teren românesc sau împrumuturile din alte limbi ca, de exemplu, germana, cu același grup sonor, fiind extrem de puține. Ținînd seama și de această constatare s-ar părea că, spre deosebire de fricativele **s**, **ș**, **f**, sau oclusivele **c**, **t** urmate de **n**, în cazul de față, sonorizarea oclusivei bilabiale surde **p** — prin acomodarea regresivă a sonorității, tendință care s-a dovedit deosebit de activă în unele graiuri populare — se relevă ca un fapt incompatibil cu specificul însuși al limbii române, ca limbă romanică, în ceea ce privește statutul fonetic și fonologic al grupului **pn**. Totodată apare mai clar sugerată una din premisele referitoare la explicația fenomenului de sonorizare, în anumite zone lingvistice, avînd în vedere o influență străină, probabil slavă, de tip recent.

Concluziile privind sonoritatea grupurilor constituite din oclusivele bilabiale **p**, **b** și sonante rămîn încă de precizat după ce vor fi examinate după criterii asemănătoare grupurile **pm** și, mai ales, **pl**, **bl** și **pr**, **br**, de care ne vom ocupa în viitor.

Considerații finale

1. Existența unor deosebiri regionale în cadrul dacoromânei privind tratamentul fricativelor și oclusivelor surde în grupuri cu sonante a fost semnalată în diferite studii. O cercetare sistematică nu s-a făcut și, probabil că, din această cauză fonetismul nu a fost luat în considerație în descrierea subdiviziunilor teritoriale ale dacoromânei, deși fapte mai puțin semnificative și care pot fi mai puțin precis fixate teritorial sînt discutate.

2. Pentru încadrarea lui corectă s-a dovedit necesară cercetarea situației acestor grupuri în înregistrările din graiurile populare ținînd seama de originea cuvintelor. Pe această bază se poate delimita atît cadrul general al fenomenului, gradul de sonoritate al sonantelor românești, cît și manifestările diferențiate reflectînd tendințe proprii unor arii. Întrucît în lucrarea de față am analizat numai situația grupurilor formate cu *sonanta nazală* **n**, formularea unor concluzii este prematură. Totuși, în linii generale, pot fi reținute următoarele fapte :

a) Grupurile (sau vecinătățile consonantice) etimologice **zn**, **jn**, **vn**, **gn**, **dn**, **bn**, din împrumuturile vechi pătrunse în limba comună, din împrumuturile regionale și din cuvintele create pe teren românesc, sînt reflectate ca atare în pronunţia din toate graiurile româneşti. Aşa se prezintă situaţia în cazurile : *gleznă, îndrăzni, miroznă, praznic, prăznui,* cf. *iznoavă ; cujniţă,* cf. *probajni (pobrejnea, probajnili) ; ibovnic,* cf. (moarte) *gravnică ;* (a se) *jăgni (jegni), jăgnită, jăgneală, oligni, zăgneată (jăgneată) ;* cf. *trîgni (trăgni) ; podnog (podnoj), logodnă, vrednic, -ă,* cf. *bodnar ; grabnic (-ă),* cf. *grobniţă* şi *grobnic, netrebnic.*

b) Există, pentru unele grupuri, cazuri de sonorizare pe teren românesc care s-au generalizat. Ele atestă existenţa, pentru grupurile respective, a unei tendinţe de acomodare regresivă a sonorităţii : cf. *poznă, hazna, hăznui, jneapăn.*

c) Tendinţa la care ne-am referit este deosebit de activă în unele arii dacoromâne. Prin comparaţie cu variantele pronunţate consecvent cu **sn, şn, fn, cn, tn** etimologice (lipsesc cazurile ilustrative în ceea ce priveşte **pn**), în ariile moldovenească (şi cu Dobrogea, de cele mai multe ori) şi bănăţeană, pot fi delimitate ca *sonorizante* ariile muntenească — oltenească şi cea crişeană — maramureşeană. **1.** Fapte comune ambelor arii sînt : **sn>zn** în *znop, lezne, plezni, ţrăzni, trăznet, doznic, prîznel,* cf. *prîzneşte* ; **şn >jn** în *mojneag, rîjni, rîjnit, -ă, rîjniţă, (s)crîjni, (s)fejnic, cojniţă* ; **cn>gn** în *ciogni, ciognitoare, poligni, răgni,* cf. *tro(a)gnă, (în)trognat* ; **tn>dn** în *clopodniţă.* **2.** Fapte specifice graiurilor de sud, munteneşti şi olteneşti : **sn>zn** în *trozni, trăznitură, croznă (croznie), (a se) znopi, băzni* (cf. *baznu* [art.]), *domeznice* ; **şn>jn** în *obijnui, obijnuit-ă, obijnuinţă, strajnic, ţîjni, ţîjnitoare, fijnesc, fojnăi,* cf. *crojnă, streajnă* ; **fn>vn** în *buvniţă (buvnă), buvniţoi (buvnoi, buvnar), ţîvnă, puvni, buvni, răbuvni* ; **cn>gn** în *ognă, ognaş, crîgni, oligni, pogni, ţîgnit, zvîgni, igni,* cf. *iagnie, mîgni,* cf. *trîgni (trăgni)* ; **tn>dn** în *bodniţă, Pudna.* **3.** Fapte specifice graiurilor nord-vestice, din Crişana şi Maramureş : **sn>zn** în *crîznic, pleznitură, creazna* (muntelui) ; **şn>jn** în *jnaidăr, jnăidărie, jnăidăriţă, pajnic, rîjneică,* cf. *clopojniţă* ; **cn > gn** în *mogni, sugnă,* cf. *pigniţă.*

Pentru o parte din cazurile de mai sus, aşa cum am precizat în cursul lucrării de fiecare dată, comparaţia se poate face numai bilateral, între o arie de tip „sonorizant“ şi o alta de tip „nesonorizant“ (de exemplu : Oltenia, Muntenia faţă de Banat, Oltenia, Muntenia faţă de Moldova, sau Crişana, Maramureş faţă de Banat). **4.** Aceste aprecieri (vezi punctele **2.** şi **3.** de mai sus) pot fi susţinute pe baza atestării unor cazuri cu circulaţie strict zonală (pentru care nu există posibilitatea comparaţiei) : *plezne* (pl.), cf. şi *pleaznă, pleznitoare, pleznicer, coropijniţă, bolejniţă, bolejnic, bujneag, bujniceală, bujniceşte, dujnic, pegni, cognă, ogni,* cf. *ugnitură, pognete,* pentru graiurile de sud, din Muntenia şi Oltenia ; *liznit (leznit), colejnă, cujńer, bugnar,* cf. *pigniţă,* pentru graiurile de nord-vest, din Crişana şi Maramureş.

Ariile „sonorizante“ prezintă şi ele aşa-zise inconsecvenţe (vezi, de exemplu, *snop, trăsni, moşneag, ţîfnă, răcni,* cf. *troacnă, clopotniţă* în graiurile sudice), variantele cu surdă sau sonoră înaintea nazalei **n** aflîndu-se în variaţie liberă, în aceste cazuri.

d) Desonorizarea grupului sonor etimologic în Moldova (şi în Banat, Dobrogea) este o probă indirectă a conştiinţei unei „norme regionale *surde*“. Desonorizarea *emfatică* în Muntenia, Oltenia are, corelativ, aceeaşi valoare, pentru a proba perceperea fonetismului şi încadrarea lui într-o variantă stilistică a vorbirii.

e) Cazurile „divergente“ se prezintă cantitativ și calitativ ca insuficiente pentru a infirma sau relativiza caracterizările formulate mai sus (la fel, se prezintă situația în cazurile incerte, dat fiind etimonul necunoscut).

3. Delimitînd aceste „nivele“ și izolînd cazurile concludente prin comparație în sincronie se poate remarca tendința activă de sonorizare a fricativelor și oclusivelor surde în grup cu sonante într-o arie sudică (Oltenia și Muntenia, cu zona învecinată din Transilvania) și într-una nord-vestică (Crișana, Maramureș, cu zonele învecinate). Dată fiind situația graiurilor din Transilvania (cărora, în general, nici nu li se recunoaște statutul de „subdialect“), mai exactă este prezentarea după care subdialectele moldovenesc și bănățean se deosebesc de celelalte prin absența tendinței de sonorizare în situația dată.

În ceea ce privește unele cazuri de sonorizare semnalate pentru aceste graiuri, trebuie precizat faptul că Moldova nu oferă o mapă lingvistică unitară, mai ales din punct de vedere fonetic, datorită enclavelor de tip muntenesc în sud, sau ardelenești, care se întîlnesc din Bucovina pînă în sudul provinciei. Vecinătățile Banatului, pe de altă parte, trebuie interpretate din același punct de vedere.

Apreciem că acest fapt fonetic trebuie luat în considerație în descrierea subdiviziunilor teritoriale ale dacoromânei. Întrucît fonetismul analizat nu pune probleme de principiu dacă avem în vedere concepția potrivit căreia dacoromâna are cinci subdialecte, vom observa că în cadrul delimitării a două subdialecte, unul sudic și celălalt nordic, aria nordică, avînd ca zone extreme graiurile de tip bănățean și moldovenesc, se prezintă discontinuă, în cazul sonorizării, ca și în alte cazuri : Crișana și Maramureșul au comune cu graiurile de tip sudic africata *ĉ/č* (Maramureșul și perechea sonoră, *ǧ*), iar numai pentru Crișana poate fi consemnată, ca fapt comun cu aria sudică, prezența fricativelor prepalatale muiate *ș′* și *j′*.

Desigur, aceste constatări se bazează numai pe situația grupurilor consonantice constituite cu sonanta **n** ; cercetarea celorlalte grupuri formate din fricative sau oclusive surde cu **m**, **l** și **r** va putea duce la rezultate concludente cu privire la fenomenul sonorizării, ca fonetism regional sau dialectal.

SIGLE ȘI ABREVIERI*

ALR I = *Atlasul lingvistic român I*, de Sever Pop, I, Cluj, 1938 ; II, Sibiu—Leipzig, 1942.
ALR II = *Atlasul lingvistic român II*, de Emil Petrovici, I, Sibiu—Leipzig, 1940.
ALR II s.n. = *Atlasul lingvistic român*, Serie nouă, de Emil Petrovici, București, I, II, 1956, III 1961, IV 1965, V 1966, VI 1969, VII 1972.
ALRT = *Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici, suplement la ALR II, Sibiu—Leipzig, 1943.
Atlasul lingvistic român, pe regiuni, v. NALR..., TD (= *Texte dialectale*)...
Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen* = Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, 1971.
Avram, *Cercetări asupra sonorității* = Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961.
Coteanu, Grupurile consonantice = I. Coteanu, *Structura fonologică a cuvîntului românesc literar actual (grupurile consonantice)*, în SCL, XXV, 1974, nr. 2, p. 137 — 148.

---

* Nu sînt date siglele curente ale revistelor și dicționarelor.

Dumistrăcel, *Fonetica neologismului* = Stelian Dumistrăcel, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Bucureşti, 1978.

Gamillscheg, *Oltenische Mundarten* = Ernst Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919.

Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti—Tituleşti* = Ernst Gamillscheg, *Die Mundart von Şerbăneşti—Tituleşti*, Jena und Leipzig, 1937.

Geagea, *Erweichung und Verhärtung* = Christea Geagea, *Erweichung und Verhärtung im Rumänischen*, in „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", XVII — XVIII, 1911, p. 113 — 176.

Graur, *Tendinţele actuale* = Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968.

Graur-Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain* = Al. Graur - Al. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL, VI, 1938.

Iordan, *Limba română actuală* = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi, 1943.

Iordan, *Limba română contemporană*, ediţia a 2-a, Bucureşti, 1956.

Ivănescu, *Istoria limbii române* = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980.

Lombard, *La prononciation du roumain* = Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, extras din „Uppsala Universitets Arsskrift", Uppsala, 1936.

NALR.Oltenia = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni.Oltenia*, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, I 1967, II 1970, III 1974, IV 1980.

NALR.Maramureş = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni.Maramureş*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, Bucureşti, I 1969, II 1971, III 1973.

NALR.Banat = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni.Banat*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, I, Bucureşti, 1980.

Petrovici, *De la nasalité* = Émile Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930.

Puşcariu, *Limba română I* = Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, Bucureşti, 1940.

Puşcariu, *Limba română II* = Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, 1959.

TD.Oltenia = *Texte dialectale.Oltenia*, publicate, sub redacţia lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967.

TD.Muntenia I, II = *Texte dialectale.Muntenia*, publicate, sub redacţia lui B. Cazacu, vol. I, 1973, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe; vol. II, 1975, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti.

TD.„Porţile de Fier" = *Graiul din zona „Porţile de Fier" I. Texte. Sintaxă*, de Cornelia Cohuţ şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973.

Vasiliu, *Fonologia* = Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965.

LA SONORISATION DES FRICATIVES ET DES OCCLUSIVES SOURDES (s, ş, f ; c, t, p) SUIVIES PAR LA SONNANTE NASALE n, UNE TENDANCE ACTIVE DANS LES PARLERS DACO-ROUMAINS

RÉSUMÉ

L'existence de différences dialectales à l'intérieur du daco-roumain concernant le traitement des fricatives et des occlusives sourdes dans des groupes comportant des sonnantes a été signalée dans diverses études, sans que le phénomène soit mis en rapport avec les sous-divisions territoriales du daco-roumain. Représentant un fragment d'une recherche plus vaste consacrée à l'ensemble des groupes et des séquences dans lesquels les sourdes [s], [ş], [f], [c], [t], [p] sont suivies ou précédées par les sonnantes [n], [m], [l], [r], la présente étude analyse la situation des réponses enregistrées au cours des enquêtes pour l'*Atlas linguistique roumain I* et *II* et pour le *Nouvel Atlas linguistique roumain, par régions* ; il s'agit de la sonorisation des fricatives et des occlusives sourdes citées, suivies de la sonnante [n], par assimilation régressive. L'accomodement de sonorité [sn] > [zn], [şn] > [jn], fn] > [vn], [cn] > [gn], [tn] > [dn] et [pn] > [bn] a été considéré aussi en fonction de la position de ces groupes à l'intérieur du mot : initiale, médiale et finale.

En opérant une distinction entre les mots et les formes où les groupes [zn], [jn], [vn], [gn], [dn], [bn] sont étymologiques et généraux dans le parler commun et dans les patois (*gleznă, îndrăzni, praznic, cujniţă, ibovnic, zăgneală, podnog, logodnă, grabnic, netrebnic*) et les mots dans lesquels ces groupes sonores reflètent des tendances spécifiques de la prononciation de cer-

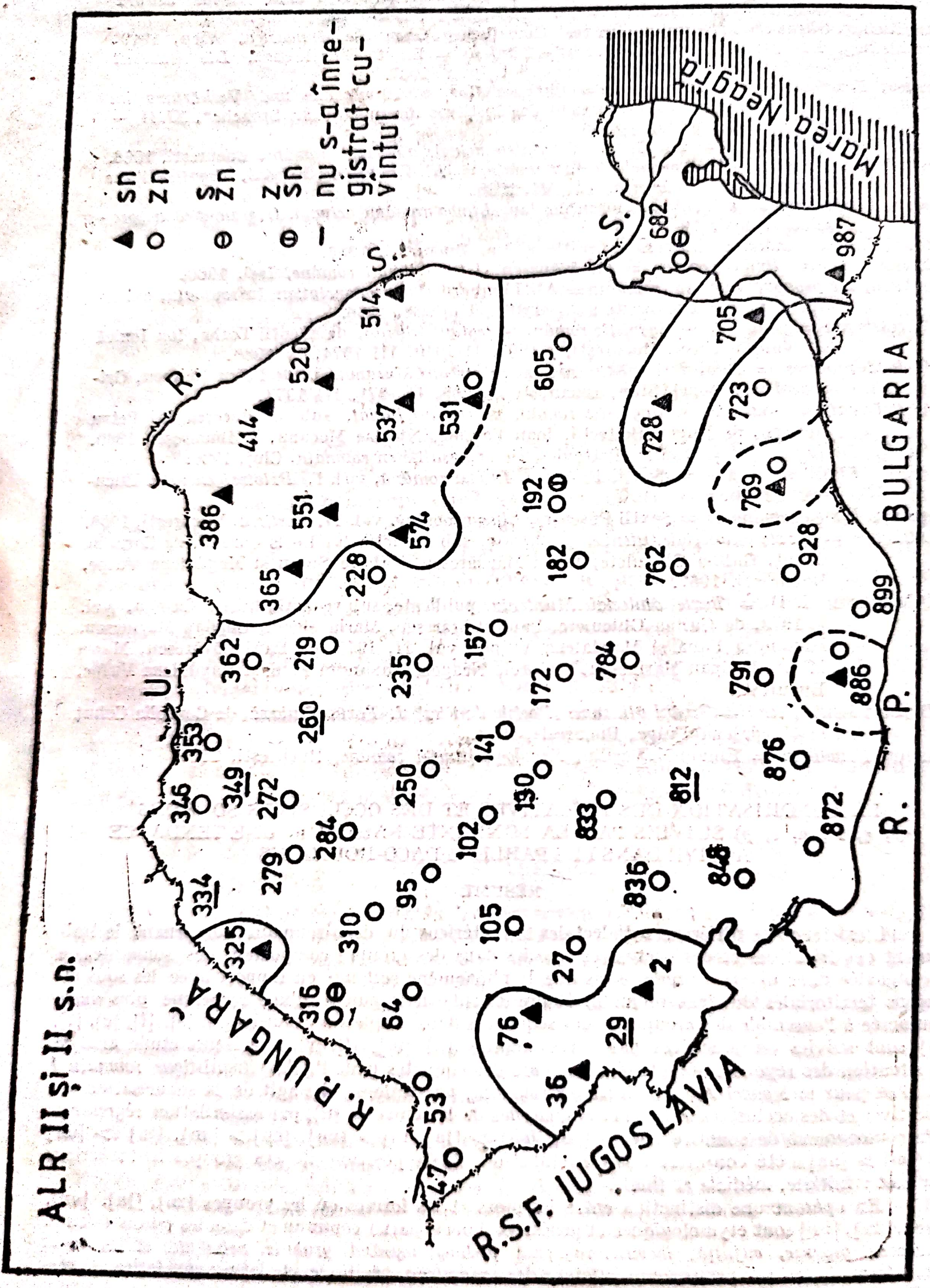
ALR II şi II s.n.
▲ sn
○ zn
⊖ ş žn
⊕ z sn
— nu s-a înregistrat cuvîntul
Marea Neagră
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R.S.F. IUGOSLAVIA
BULGARIA
R. P. R.
325
334
346
349
353
362
365
386
414
520
514
551
537
531
574
228
219
260
272
279
284
310
316
64
53
47
36
29
76
2
27
105
95
102
130
141
250
235
157
172
182
192
605
728
723
705
682
987
769
762
928
899
886
791
784
876
812
833
836
848
872

Harta 1 : [sn] : [zn] în *snop* (şi pl.)

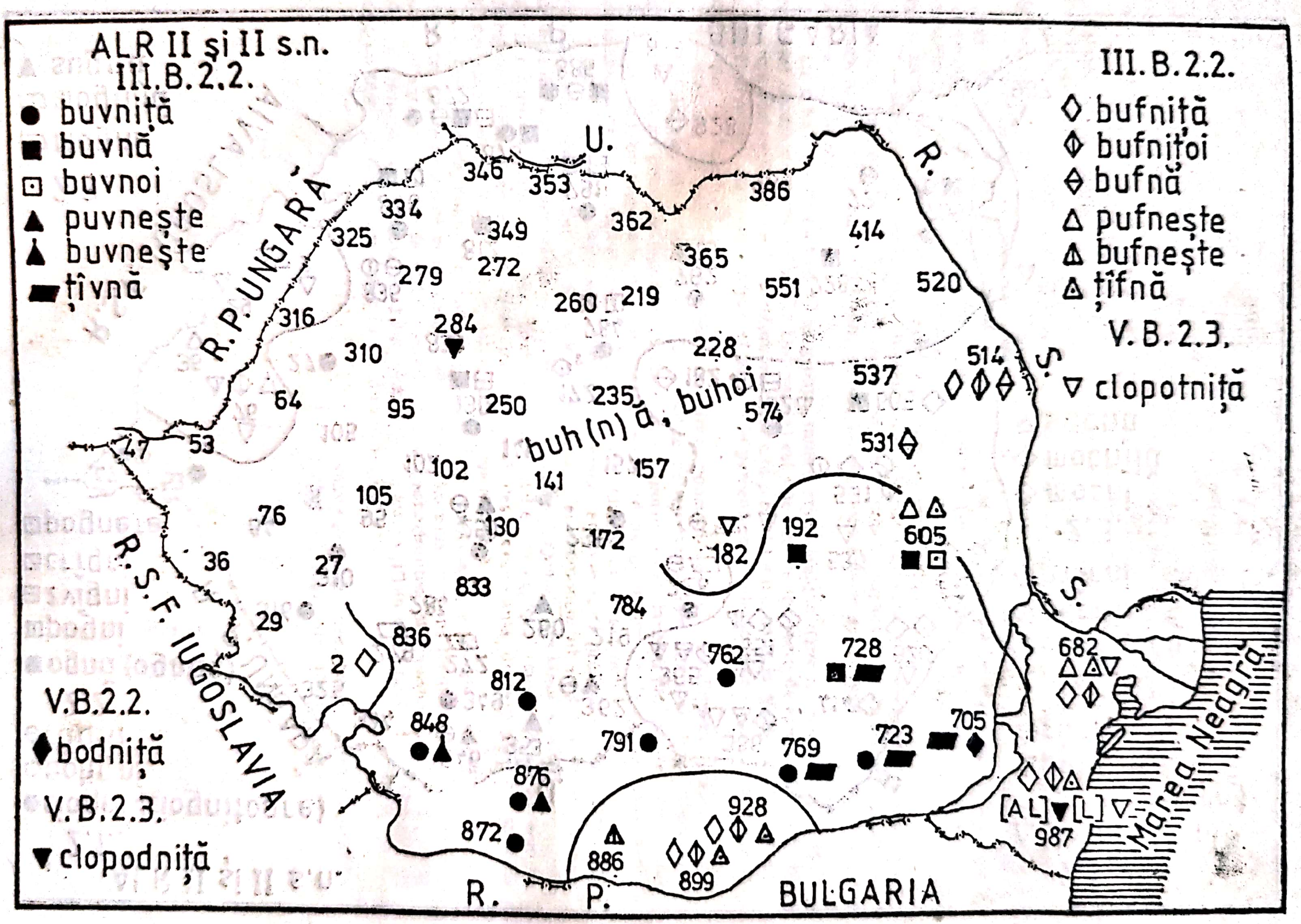
ALR II şi II s.n.
III.B.2.2.
● buvniţă
■ buvnă
⊡ buvnoi
▲ puvneşte
▲ buvneşte
▬ ţîvnă
V.B.2.2.
◆ bodniţă
V.B.2.3.
▼ clopodniţă
III.B.2.2.
◇ bufniţă
◇ bufniţoi
◇ bufnă
△ pufneşte
△ bufneşte
△ ţîfnă
V.B.2.3.
▽ clopotniţă
R.P. UNGARĂ
U.
R.
S.
R.S.F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
Marea Neagră
buh(n)ă, buhoi
[AL] [L]
2
27
29
36
47
53
64
76
95
102
105
130
141
157
172
182
192
219
228
235
250
260
272
279
284
310
316
325
334
346
349
353
362
365
386
414
514
520
531
537
551
574
605
682
705
723
728
762
769
784
791
812
833
836
848
872
876
886
899
928
987

Harta 2: [fn]: [vn] şi [tn]: [dn]

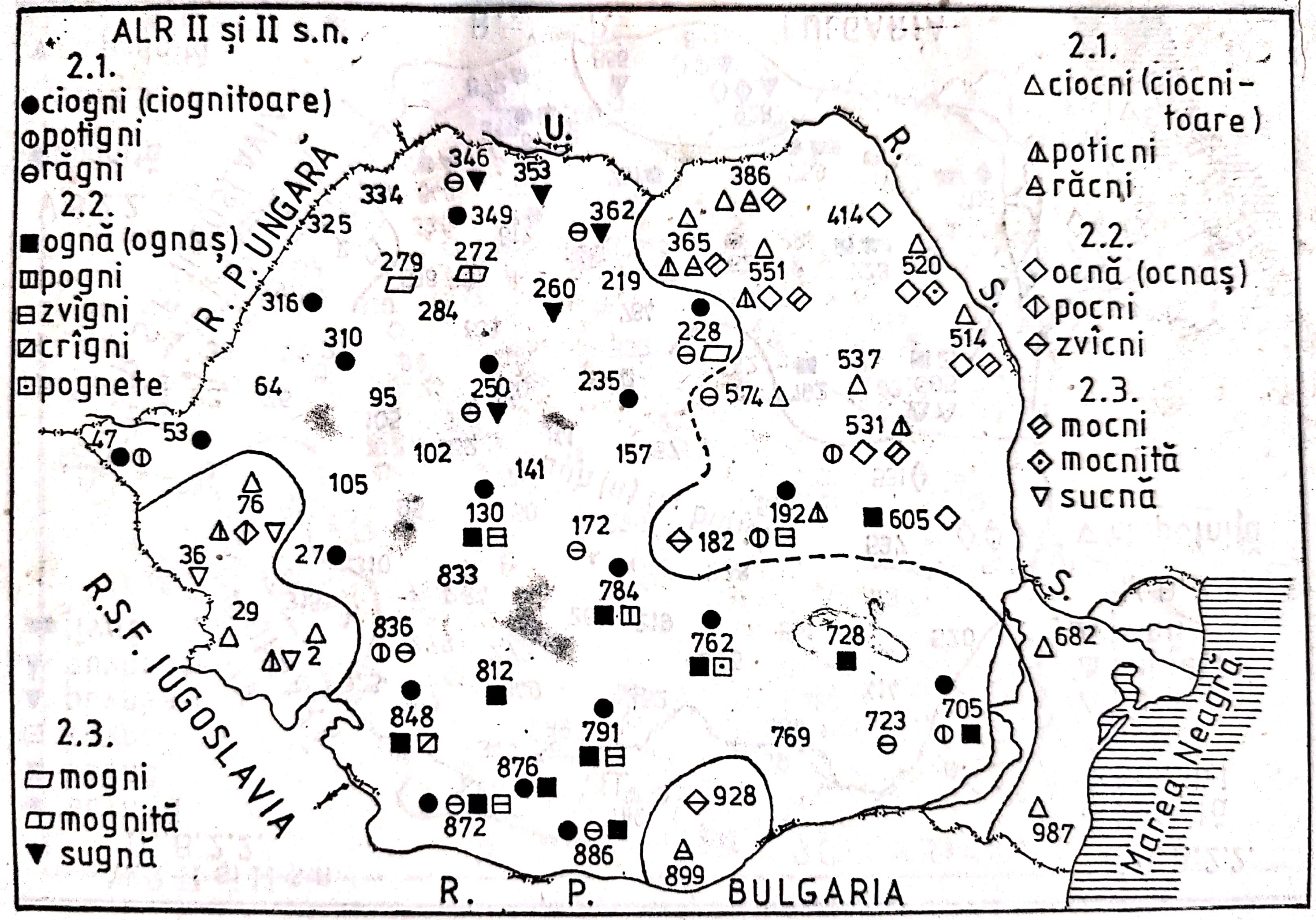
ALR II și II s.n.
2.1.
●ciogni (ciognitoare)
⦶potigni
⊖răgni
2.2.
■ognă (ognaș)
◫pogni
⊟zvigni
⊠crîgni
⊡pognete
2.3.
▱mogni
◫mogniță
▼sugnă
2.1.
△ciocni (ciocnitoare)
◬poticni
◬răcni
2.2.
◇ocnă (ocnaș)
◇pocni
◇zvîcni
2.3.
◇mocni
◈mocniță
▽sucnă
R. P. UNGARĂ
U.
R.
S.
S.
R.S.F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
Marea Neagră
2
27
29
36
47
53
64
76
95
102
105
130
141
157
172
182
192
219
228
235
250
260
272
279
284
310
316
325
334
346
349
353
362
365
386
414
514
520
531
537
551
574
605
682
705
723
728
762
769
784
791
812
833
836
848
872
876
886
899
928
987

Harta 3 : [cn] : [gn] (IV. B.)

taines aires linguistiques, l'étude démontre que la tendance à la sonorisation des fricatives et des occlusives sourdes placées avant la sonnante nasale [n] est particulièrement active dans l'aire du Sud du daco-roumain (l'Olténie et la Valachie, comprenant aussi la zone voisine du Sud de la Transylvanie), et dans une autre, de Nord-Ouest (la Crișana, le Maramureș, comprenant aussi des zones voisines de Transylvanie) ; l'analyse exhaustive des cartes ALR et NALR (tout comme des volumes de textes dialectaux) offre de nombreux exemples convaincants en ce sens : *znop, plezni, trăzni, priznel* ; *mojneag, rîjniță, cojniță* ; *ciogni, răgni,* cf. *tro(a)gnă* ; *clopodniță* (parmi les formes qui caractérisent les deux aires ensembles) ; *trozni, croznă, domeznic* ; *obijnui, strajnic, țijni, buvniță, puvni, răbuvni* ; *ognă, pogni, țignit, zvîgni, bodniță, Pudna* (parmi les formes spécifiques aux parlers de Sud, valachiques et olténiens) ; *crîznic* ; *jnaidăr, rîjneică* ; *mogni, sugnă* (parmi les formes spécifiques aux parlers du Nord-Ouest, la Crișana, le Maramureș). On leur ajoute d'autres cas, à circulation strictement zonale, et pour lesquels il n'y a pas de possibilité de comparaison ; voir *plezne* (pl.) ; *coropijniță, bolejniță, bujniceală, dujnic,* pour l'aire de Sud ; *liznit, colejnă, cujńer* ; *bugnar* (cf. *pigniță*), pour l'aire de Nord-Ouest.

L'aire de Sud (la Valachie et l'Olténie) et celle de Nord-Ouest (la Crișana et le Maramureș) ont pu être délimitées comme „sonorisantes“ à la suite de la comparaison (pour la plupart des exemples analysés) avec des formes de la Moldavie (souvent aussi avec celles de Dobroudja) et du Banat, zones de type „nonsonorisant“, où l'on a régulièrement enregistré des variantes ayant gardé les fricatives et les occlusives sourdes étymologiques.

Les aires de type „sonorisant“ présentent elles-aussi des inconséquences (voir, par exemple, *snop, trăsni, moșneag, țifnă, răcni* et *troacnă, clopotniță* dans les parlers de Sud), les prononciations comportant devant la nasale [n] une sourde ou bien une sonore se trouvant, pour ces mots, en variation libre.

La désonorisation du groupe sonore étymologique dans les parlers de la Moldavie (et encore du Banat et de la Dobroudja) est une preuve indirecte de la conscience d'une „norme régionale sourde“ ; la désonorisation emphatique dans la Valachie et l'Olténie a, corrélativement, la même valeur, et prouve la perception du phonétisme en tant que variante stylistique de la parole.

Les cas de sonorisation dans les aires „nonsonorisantes“ s'expliquent, premièrement pour la Moldavie, par le fait que cette province ne représente pas une zone linguistique unitaire, surtout au point de vue phonétique ; elle comporte des enclaves à parlers de type valachique au Sud, ou bien de provenance transylvaine (dans la région de Bucovina). Les zones avoisinantes de Banat doivent, à leur tour, être considerées au même point de vue.

Afin de définir ce qui est propre au phénomène analysé et de préciser sa répartition territoriale, une délimitation vis-à-vis d'autres types d'accommodement s'est avérée nécessaire : il s'agit des *sonorisations obligatoires* (du type *zbor, zdrobi, zgomot*), des *sonorisations généralisées* sur le terrain roumain, devenues norme ortographique et ortoépique (dans des mots comme *dezmembra, deznaționaliza* ; cf. aussi *dezlega* vis-à-vis des cas oscillants du type *smeură— zmeură*) et des *sonorisations liées à la phonétique syntaxique* (sandhi).

On apprécie, conformément aux résultats de l'analyse, que le fait phonétique discuté doit être pris en considération dans la description des sous-divisions territoriales du daco-roumain, d'autant plus que la distributions des aires „sonorisantes“ et „nonsonorisantes“ présente des similitudes avec d'autres faits phonétiques (ĉ/ĝ, ș'/j') en se rapportant à l'existence de cinq ou bien de deux sous-dialectes du daco-roumain.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, Str. Codrescu, nr. 2

ASPECTE ALE METAFOREI ÎN TERMINOLOGIA VITICOLĂ ROMÂNEASCĂ

DE

ION NUŢĂ

Studiul de faţă analizează majoritatea termenilor metaforici care denumesc soiuri de struguri, cunoscuţi şi întrebuinţaţi în momentul de faţă pe întreg teritoriul dacoromân. Materialul prezentat provine din 2 788 de localităţi : 1296 localităţi anchetate de noi, direct şi indirect, din toate regiunile ţării, în perioada 1965–1980 ; 506, de către B. P. Hasdeu ; 356, de Nic. Densuşianu ; 630, de anchetatorii şi autorii NALR (Banat, 67 ; Crişana, 82 ; Transilvania, 58 ; Moldova şi Bucovina, 172 ; Muntenia şi Dobrogea, 178 ; Oltenia, 73). Acestuia i se adaugă datele obţinute din înregistrări de texte dialectale cu subiect de viticultură din Moldova şi Bucovina, cele manuscrise oferite de arhiva ALR, I şi ALR, II, precum şi informaţiile extrase din dicţionare, glosare, monografii dialectale, culegeri şi colecţii de folclor, lucrări şi articole de lingvistică, etnografie şi beletristică, tratate şi publicaţii de agricultură, viticultură, ampelografie şi enologie.

Cuvintele (s-au dat şi unele variante fonetice în situaţia în care termenul este atestat şi în alte zone decît cele în care fenomenul fonetic respectiv este generalizat), grupate pe sfere semantice, sînt însoţite, în paranteză, de succinte definiţii şi de abrevierile localităţilor unde este răspîndit termenul de bază şi variantele acestuia. În notele de la subsol au fost indicate în ordine cronologică, izvoarele în care apar termenii analizaţi. Ele trimit, de obicei, la lucrări cuprinse în bibliografia DLR, dar şi la tratate şi articole de agricultură, viticultură şi ampelografie apărute numai pînă la 1900. Cele publicate după această dată, fiind extrem de numeroase, nu au mai fost amintite. Pentru cei interesaţi, s-au făcut totuşi trimiteri la o singură sursă bibliografică, *Soiuri de viţă roditoare şi de portaltoi din România. Repertoriu bibliografic,* Bucureşti, 1972 (SVR), deoarece aici sînt menţionate cele mai reprezentative cărţi şi studii care atestă termenii în discuţie. S-au indicat însă şi astfel de lucrări, dar numai atunci cînd aici se întîlneşte prima atestare a cuvîntului.

În terminologia viticolă românească referitoare la varietăţile de struguri metaforele pot fi clasificate, din punct de vedere genetic, în două tipuri reprezentative :

1 **Metafore primitive (primare)**, care apar ca prime denumiri ale unor obiecte existente adesea „fără nume“, desemnate uneori printr-o propoziție sau, mai des, printr-o sintagmă. Ele pot fi considerate creații vechi, au fost impuse de cauze obiective, iar folosirea lor a devenit obligatorie și motivată. Astfel, *vulpe* a fost creat pentru a defini o varietate de struguri „cu boabele roșii înainte de coacere, înșelătoare la privire...“ ; *căpșună* a înlocuit propoziția „poamă [strugure] cu mirosul de căpșună“ [1] ; *tămănică* sau *tămăniță* s-a spus strugurilor „cu boabe albe, rotunde, întunecate, cu punctulețe negre, cu miros foarte frumos“[2] etc. Tot astfel pentru *cruce* se află în circulație și sintagme precum : *poamă în cruce, poamă în cruci, poamă de cruce, strugure de cruce* etc.

2. **Metafore de substituție (secundare)**, relativ recente, care înlocuiesc termeni deja folosiți.

2.1. Primele, și cele mai numeroase, sînt metaforele care înlocuiesc termeni prea generali. În locul cuvîntului *apos*, de exemplu, a apărut *vină* (de la *vin*), metaforă care s-a impus și a circulat în limbă fie ca sinonim al cuvîntului prim, fie singular, prin înlăturarea treptată a termenului inițial.

2.2. Metafore care substituie un cuvînt deja impus în sfera terminologică, procedeu determinat de necesități de ordin stilistic, în care denotația are un rol secundar. *Corb*, de exemplu, a luat locul lui *negru*, numele unei varietăți de struguri bine definite, nu numai din nevoia de a diferenția niște varietăți aparent asemănătoare, deosebite totuși între ele prin caracteristici puțin sesizabile (nuanțe, forme etc .), ci și din motive de pură expresivitate. Tot așa stau lucrurile și în cazul lui *cal, -ă* (pentru *mare*), *plumb, -ă* (pentru *tare*) etc. Aici, în majoritatea cazurilor, într-o fază incipientă, metafora coexistă cu termenul propriu și are un rol secundar datorită faptului că devine sinonimul acestuia (*negru* sau *corb, tare* sau *plumb* etc.), trece apoi pe planul întîi și îndeplinește o funcție de bază în raport cu celălalt cuvînt (*corb* sau *negru, plumb* sau *tare* etc.) și, cu timpul, datorită întrebuințării frecvente, se fixează într-o sintagmă metaforică formată din substantivul generic (*strugure* sau *poamă*) + substantivul metaforă cu rol de adjectiv (*strugure corb, strugure plumb, poamă cal* etc.), circulă independent (*corb, plumb* etc.) sau trece la o altă clasă morfologică avînd funcția de substantiv (*calā, coarbă, plumbă* etc.) sau de adjectiv (*poamă cală, poamă coarbă, poamă plumbă* etc.). Treptat deci, caracterul metaforic se pierde și metafora devine termen tehnic, reținută astfel de lucrări de specialitate sau, mai rar, de dicționare, dar lăsînd uneori și termenului originar posibilitatea de a se manifesta independent (*mare, negru, tare* etc.) și chiar de a fi folosit ca determinant, pentru a numi o nouă varietate de struguri (*corb negru, plumb tare* etc.). Deci : *termen propriu-zis→termen propriu-ziz+termen metaforic→termen metaforic+termen propriu-zis→sintagmă metaforică→metaforă→termen tehnic.*

2.3. Metafore care înlocuiesc termeni „pretențioși“, în special neologisme (numele unor hibrizi americani sau franco-americani, al unor varietăți de struguri altoiți etc.), dar nu din motive de ordin stilistic, ci datorită caracterului lor prea abstract și dificultăților de încadrare în sistemul lingvistic popular românesc. (S-a spus *căpșunică* hibrizilor *noah* și *isabelle*; *fragă*, în loc de *Ferdinand de Lesseps* etc.)

---

[1] Formă întîlnită în D/4552, 129^r (Rădăuți-Prut — Botoșani).

[2] Cf. D/4554, 361^v (Opatița — Deta — Timiș), unde, la sfîrșiul propoziției, din motive pur semantice, apare și termenul metaforic.

Avînd în vedere păstrarea sau eliminarea termenului metaforizat, realizarea sintactică de bază a metaforei din terminologia viticolă a constituit-o tipul de *metaforă-implicație* (*in absentia*, *implicită* sau *absolută*), în care termenul propriu, **A**, a fost înlocuit cu cel figurat, **B**. Procedeul reprezintă, în esență, „marca de identitate cea mai categorică“ [3] sau, altfel spus, „cel mai sintetic dintre procedeele de motivare semantică“ [4]. Identitatea semantică a termenului substituit (**A**) și a celui care substituie (**B**) apare numai în rare cazuri. De cele mai multe ori conținutul semantic al celor două elemente este doar parțial comun, termenului figurat fiindu-i necesară doar o singură trăsătură comună cu termenul substituit[5].

Din punct de vedere morfologic, acest tip de metaforă poate fi numit **nominal**. Divizibil în mai multe categorii[6], tipul substantival al metaforei absolute apare în terminologia viticolă sub forma unui **cifru pur**, cu alte cuvinte, asistăm la o simplă substituire, în care termenul **B**=**A**, dispărut sau subînțeles.

Transferul denumirii unui obiect asupra unei varietăți de struguri se referă în primul rînd la **formă** (*ban*, *bășică*, *copac*, *cruce*, *ghem*, *mușuroi*, *tobă*, *țîță* etc.), **culoare** (*cioară*, *corb* etc.) și **calitate** (*mustă*, *plumb*, *vină*, *vulpe* etc.). În ceea ce privește sfera de răspîndire, aceste metafore aparțin limbii comune, fac parte din categoria celor expresive, vii, cu un pronunțat caracter de sugestie, deși, în cele din urmă, devin *metafore-denumiri*, care și-au redus prin circulație funcția metaforică sau și-au pierdut-o definitiv. La baza transferului semantic poate sta orice analogie, iar ele funcționează în limbă paralel cu sensul de bază al cuvîntului.

Înlocuirea termenului de bază cu unul metaforic a contribuit la mărirea expresivității și la concretizarea noțiunii. Expresivitatea a fost dată de intensitatea contrastului dintre termenul determinat și determinantul metaforic. Astfel, cînd termenul propriu este înlocuit cu un cuvînt apropiat ca sens, expresivitatea este mai redusă. Așa stau lucrurile în cazul denumirilor de la nume de plante, fructe și soiuri de fructe, unde cuvîntul, mai ales în ultimele două categorii, poate fi întîlnit și în sintagme care cuprind genericul *strugure* sau *poamă*. Dacă termenul metaforic face parte dintr-un domeniu foarte diferit, contrastul dintre el și termenul de bază este mai puternic, se intră astfel într-o opoziție totală (netă), iar expresivitatea prezintă un grad mai pronunțat (*capră*, *muscă*, *vulpe* etc.).

În terminologia viticolă metaforele pot fi, ca formă, „simple“ și „compuse“, iar din punct de vedere al conținutului, dat de transferul de sens dintr-o sferă în alta, se grupează în două tipuri productive: metafora „inanimat pentru inanimat“ și „animat pentru inanimat“.

I. **Metaforele simple** sînt concretizate în cuvinte de bază, derivate cu sufixe și termeni obținuți prin trecerea la o altă clasă morfologică. Acestea au circulat inițial singure, pentru ca apoi cele mai importante dintre ele să se încadreze în sistemul limbii și să primească determinări (care precizează culoarea, calitatea, zona de cultură a varietății respective etc.), să-și creeze derivate proprii (care desemnează, în general, aceeași specie; în această categorie au fost incluse, pe de o parte derivatele de la metafore, de obicei diminutive și augmentative, precum și alte derivate primare și secundare care, deși pot fi de la numele obiectelor, desemnează aceeași specie, circulă adesea în aceeași zonă și intră în concurență cu denumirile metaforice propriu-zise) sau să formeze diverse compuse, în care al doilea element, de regulă tot numele unei varietăți de struguri, nu este metaforă. (Am considerat compus orice unitate stabilă formată, de obicei, din două cuvinte, care capătă un înțeles nou prin dezvoltarea sau contopirea sensurilor elementelor ce intră în noua formație. În stabilirea unor compuse din terminologia viticolă s-a luat în considerație și criteriul răspîndirii cuvintelor. Dacă în aceeași zonă apar doi sau mai mulți termeni simpli, *berbecel* și *auriu*, de exemplu, care denumesc, fiecare în parte, o varietate anume de struguri, dar se întîlnește și combinația *berbecel*+*auriu*, am considerat pe *berbecel-auriu* compus. Într-un caz precum *berbecel alb*, numele are caracter de sintagmă, deoarece în zonă numai primul termen denumește o varietate de struguri.)

---

[3] Grupul μ, *Retorică generală*, București, „Univers“, 1974, p. 164.

[4] Paul Miclău, *Semiotica lingvistică*, Timișoara, „Facla“, 1977, p. 200.

[5] Cf. St. Ullmann, *Principles of Semantics*, Glasgow, 1951.

[6] Vezi Mihaela Mancaș, *Metafora*, în LL, II, 1978, p. 247–251; Lidia Sfîrlea, *Metafora în folclorul românesc. Încercare de descriere tipologică*, în *Studii de limbă literară și filologie*, III, București, 1974, p. 141–183.

A. Metaforele inanimat pentru inanimat cuprind nume date prin asemănarea cu diferite plante, obiecte, lichide sau părți ale butucului viței de vie.

1. Numele unor varietăți de struguri date prin asemănarea viței de vie și a părților ei componente cu unele plante, fructe și soiuri de fructe, luîndu-se în considerație, în primul rînd, caracteristicile comune ale fructului (formă, culoare, calitate).

1.1. Cuvinte de bază, substantive și adjective, care redau exact numele plantei, al fructului sau al soiului de fructe.

1.1.1. De la nume de plante (unele cuvinte încadrate aici par să sugereze și alte posibilități de explicare; de exemplu, *bumb*, *burdujă*, *purcel* ș.a. se pot asocia și direct cu numele obiectelor respective. Am optat însă pentru includerea lor aici deoarece elementele caracteristice ale varietății de struguri coincid în mare măsură cu însușirile plantei și numai întîmplător ele evidențiază forma sau calitatea obiectului):

aglíce adj. (*poamă aglice* = cu boabele dese, mărunte, de culoare albă: Lungani—Iș); **anasón**[7] s.m. (cu boabele mari, rotunde, de culoare albă-gălbuie: Dj); **armurár** s.m. (struguri hibrizi, cu boabele alungite, de culoare gălbuie; vița are frunzele mari, lucioase: Balș—Tg. Frumos și Prisăcani—Iș, Gherghești—Vs); **auríčă** s.f., adj. (cu boabele mărunte, rotunde, dese, de culoare albă-gălbuie: Ceplenița—Iș, Tîmburești—Dj, Turburea—Gj; *poamă aurică*: Comarna—Iș); **avrămeásă** adj. (*poamă avrămeasă* = cu boabele mărunte, bătute, dese, de culoare neagră: Corni—Bt, Mădîrjac—Iș); **babánă**[8] s.f. (cu boabele mari, rare, de culoare neagră: Odobești—Vn, Sarichioi—Tl); **bălăván**[9] s.m. (cf. *bolovan*; cu boabele mari, rare, de culoare neagră: Vl);

---

[7] NALR. Olt, IV, 263.
[8] GO, 95.
[9] VG.

berbecel[10], *berbecei* s.m., adj. (cu boabele mărunte, dese, dulci, de culoare ruginie, albă sau verde-gălbuie : Olt., Mh, Ol, Tr, Cotnari—Iș, Huși—Vs, Săveni—Bt ; *berbecei*[11] : Olt., Mh, Tr, Costuleni și Răducăneni—Iș, Huși—Vs ; *strugure berbecel* : Olt., Ol, Mh, Cotnari—Iș ; *poamă berbecel* : Comarna și Deleni— Iș ; *struguri berbecei*[12] : Olt., Mh, Ol, Tr, Huși — Vs) ; **boz** adj. (*poamă boz* = cu boabele mărunte, rotunde, dese, de culoare neagră : Scînteia—Iș) ; **brebenél**[13] s.m. (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă-gălbuie : Vl) ; **bumb** s.m., adj. (vezi și *bumb* „nasture" ; cu boabele mărunte, bătute, de culoare albă sau neagră : Bz ; *poamă bumb* : Băcești—Vs) ; **burdújă** s.f., adj. (cf. și *burduj* „burduf" ; cu boabele mari, miezul moale, de culoare albă sau neagră : Focuri—Iș ; *poamă burdujă* : Curtești—Bt, Erbiceni—Iș) ; **buruiánă** adj. (*poamă buruiană* = cu boabele mărunte, rare, de culoare verde-gălbuie : Belcești—Iș) ; **busuióc**[14], **-oácă**, *busuioci* s.m. și f., adj. (cu boabele rotunde, dese, de culoare galbenă-verzuie, albă sau neagră, aromate, cu miros de busuioc : Ab, Ar, Bc, Bt, Bv, Cj, Gl, Ol, Gj, SM, Tl, Vs, Iș ; *bosoioc* : Vs ; *bosuioc* : Gl, Iș ; *busioc*[15] : Gj, Vs ; *busuiog* : Mș, Vs ; *busuioacă*[16] : Ban., Criș., Dobr., Mold., Transilv. ; *bisioacă*[17] : Băcani—Vs, Jijila—Tl, Țibănești—Iș ; *bosiiacă* : Lungani—Iș ; *bosiueacă*[18] : Belcești și Coarnele Caprei—Iș ; *bosîioacă* : Bc, Iș, Tm ; *bosoioacă*[19] : Vs, Erbiceni—Iș ; *bosuioacă*[20] : Mold. ; *busiioacă*[21] : Gl, Iș, Vs ; *busiueacă* : Gîrceni și Laza—Vs ; *busiuoacă*[22] : Tanacu și Zorleni—Vs ; *busîioacă* : Bc, CS, Iș, Vs ; *busoioacă*[23] Iș ; *busuioasă* : Sj ; *busuioci*[24] : Bc, Bt, Iș, Nț, Sb, Vs ; *bosuioci*[25] : Gl, Iș ; *strugur busuioc*[26] : Iș, Vs ; *strugure busuioc*[27] : Br, Iș, Tl ; *strugure busiioc*[28] : Vs ; *strugure busuioacă*[29] : Iș, Vs ; *struguri busuioci*[30] : Ab, Bt, Iș, Vs ; *struguri busiioc*[31] : Vs ; *struguri de bosuioacă*[32] : Bt, Iș ; *poamă busuioacă*[33] : Mold., Bz, Tl; *poamă busiacă*[34]: Bc ; *poamă bosiioc*[35] ; Bălțați—Iași ; *poamă bosuioacă*[36] : Mold. ; *poamă bosiioacă*[37] : Iș, Vs ; *poamă busoioacă* : Mold.; *poamă busuioc*[38] : Bt ; *strugure de poamă busuioacă*[39] : Bc, Gl ; *struguri cu poamă busuioacă*[40] : Bt, Iș, Vs; *struguri de poamă busuioacă*[41] : Bc, Bt, Iș, Vs ; *struguri de poamă busueacă*[42] : Hîrlău și Scobinți—Iș) ; **candelúță** s.f. (cu boabele mărunte, rare, de culoare albă-gălbuie : Corni și Răchiți—Bt) ; **căldáre** s.f. (cu boabele alungite, mărunte, de culoare albă-gălbuie : Lechința—BN) ; **căldărúșă**[43] s.f., adj. (cu ciorchinele lung, ramificat, cu boabele rare, rotunde, apoase, de culoare neagră sau albă-gălbuie : Dobr., Olt., Bt, Bz, Gl, Iș, Ph, Vs ; *caldarușă*[44] : Bt, Tl ; *caldărușă*[45] : Bt, Gl ; *poamă căldărușă*[46] : Mold. ; *poamă caldărușă*[47] : Gl, Corni—Bt) ; **călúgăr** s.m. (cu boabele mărunte, rotunde, de culoare cenușie : Mș) ; **chipăruș** s.m. (cu boabele alungite, mărunte, de culoare galbenă-verzuie : Duda—Epureni—Vs) ; **chitoáșcă** adj. (de la *pitoașcă* ; *poamă chitoașcă* = cu boabele mari, de culoare albă : Hadîmbu—Mogoșești—Iș, Solonț—Bc) ; **cîrmíz**[48] s.m. (cu boabele mărunte, de culoare roșie sau neagră : Lungani—Iș) ; **coádă** s.f., adj. (cu ciorchinele alungit, cu boabele mari, turtite, cu pielița tare, de culoare albă sau neagră : Plugari și Șipote—Iș ; *strugure coadă* : Nicorești—Gl ; *poamă coadă* : Focuri—Iș, Huși—Vs, Odobești—Vn) ; **coconíță**[49] s.f., adj. (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă : Olt., Ag, Db, Cucuteni—Iș ; *cuconiță*[50] : Olt., Bosia și Ruginoasa—Iș ; *strugure coconiță* : Dj, Călinești—Ag ; *poamă cuconiță* : Blăgești—Pașcani—Iș) ; **copác** adj. (*poamă copac* = cu ciorchinele mare, conic, cu boabele mari, lunguiețe, de culoare albă sau neagră : Ciurea și Stolniceni-Prăjescu—Iș) ; **crăiásă**[51] s.f. (cu boabele mari, rotunde, de culoare albă : Ab, Stănilești—Vs, Tomești—Iș, Viștea—Bv) ; **crăíță**[52] s.f., adj. (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă : Iș, Mînărade—Blaj—Ab, Tudora—Bt; *poamă crăiță* : Ceplenița și Cotnari—Iș) ; **cruciulíță**[53] s.f., adj. (cu ciorchinele mare, lung, subțire și tare, cu boabele dese și lungi, de culoare albă sau neagră : Mold., Munt., Olt. ; *strugure cruciuliță* : Dj, Ol ; *poamă cruciuliță* : Mold.) ; **drághină**[54] s.f. (de la *drăghină* ; cu boabele lunguiețe, de culoare gălbuie, albă-cenușie sau roz : Ph, Ciurbești—Miroslava—Iș) ; **drăgáică** s.f. (cu boabele mărunte, rare, apoase, de culoare gălbuie : Ph) ; **gălúșcă** s.f. (vezi și *gălușcă* „sarma“ ; cu boabele mărunte, alungite, de culoare verzuie : Scorțeni—Bc ; *gălúșă* : Plugari—Iș, Scorțeni—Bc) ; **gherghínă** s.f., adj. (cu boabele mari, rare, de culoare roz : Deleni—Iș, Leorda—Bt ; *gheorghină*[55] : Corni—Bt ; *poamă gherghină* : Ceplenița—Iș) ; **hrib** adj. (*poamă hrib* = cu boabele mari, de culoare albă : Curtești—Bt, Strunga—Iș) ; **iépure**[56] s.m., adj. (cu ciorchinele alungit, cu boabele mărunte, dese, de culoare albă-cenușie : Ol, Tr, Cotnari—Iș, Jugurei—Ph ; *poama iepurelui* : Ștefănești—Bt) ; **împărăteásă** s.f. (cu boabele mari, de culoare albă : Andrieșeni—Iș, Ripiceni—Bt) ; **joiánă**[57] s.f. (cu boabele mărunte, bătute, cu gust tămîios, de culoare albă : Aroneanu și Victoria—Iș, Pietroasele—Bz) ; **lăcrămioáră**[58] s.f. (cu boabele mărunte, bătute, de culoare albă : Tr, Cîrlogani—Ol, Deleni—Iș) ; **lămîíță**[59] s.f. (cu boabele mărunte, rare, de culoare albă-gălbuie : Il, Probota—Iș, Răchiți—Bt) ; **luminoásă**[60] s.f., adj. (cu boabele mărunte, lucioase, de culoare albă : Gl, Iș, Pietroasele—Bz, Podgoria—Tătaru—Ph, Sanislău—SM ; *poamă luminoasă* : Iș, Nicorești—Gl, Odobești—Vn) ; **măzăríche** s.f. (cu ciorchinele ramificat, cu mulți cîrcei, cu boabele mărunte, de culoare neagră : Ct, Mileanca—Bt, Vlădeni—Iș ; *masariche*[61] și *mazariche* : Ct) ; **micșunícă** s.f. (cu boabele mărunte, rare, de culoare verzuie, cu miros de micșunea : Ag) ; **mielușél**, *mielușei* s.m., adj. (cu boabele mărunte, bătute pe ciorchine, de culoare albă-gălbuie : Ag, Mh ; *mielu-*

---

[10] JO, 53 ; H/V, 3^v, 16^r, 34^v, 70^v, 97^v, 102^r, 131^v, 134^v, 137^r, 165^r, 185^v, 234^v, 287^v, 293^v 296^v, 302^v, 313^r, 319^r, 324^v, 351^v, 380^v, 403^v, 407^v, 433^v, 441^v, 447^r, 458^r, 472^r, 482^v ; H/IX, 55^v H/XI, 5^r, 16^r ; H/XII, 258^v, 268^v ; H/XIV, 17^v, 21^r, 64^v, 71^v, 84^r, 103^r, 150^v, 159^v, 173^r, 199^r HEM, I, 755 ; HEM, II, 2 104 ; D/4547, 4^v, 5^v, 8^r, 12^v, 25^r, 41^v, 73^r, 77^r, 94^v, 101^v, 108^r, 114^r 141^r, 173^r, 255^r, 294^r, 308^r, 405^v ; D/4548, 200^v, 232^r, 245^r, 263^r, 291^r, 291^r ; D/4557, 198^r, DV; 11 ; LD, 111 ; VIN, 157 ; NI, 59 ; DA ; GLB, 140 ; DU ; CADE ; FME, I, 428 ; LR, IX, 2, 19 BD, 182 ; NALR. Olt, IV, 262 ; SVR, 19.

[11] H/V, 208^r ; H/IX, 17^v, 114^r ; NALR. Olt, IV, 263.

[12] H/IX, 17^v.

[13] NALR. Olt, IV, 262.

[14] JO, 53 ; D/4549, 95^v ; D/4551, 298^r, 321^r ; DA ; DM ; DL, 304.

[15] D/4554, 62^v.

[16] BLB, 231 ; H/I, 83^v ; H/II, 319^r ; H/III, 37^v, 47^v, 101^v, 116^r, 151^v, 166^v, 193^v, 260^v, 279^r, 286^v, 305^v, 324^v, 385^r ; H/IV, 175^v ; H/VI, 15^v, 74^r, 93^v, 124^v, 132^r, 171^r, 206^v, 214^v, 277^v ; H/VIII$_1$, 5^v, 18^v, 42^r, 119^v, 141^v, 165^v, 202^r, 273^v, 282^r, 289^r, 310^r, 314^r, 348^v ; H/VIII$_2$, 52^r, 66^r, 73^r, 97^r, 108^v, 117^r, 133^r, 165^r, 192^v, 199^v, 204^v, 213^r, 218^v, 234^v, 240^r, 250^r, 276^v ; H/X, 445^r ; 445^v ; H/XI, 516^r ; H/XII, 19^r, 475^v, 513^r ; H/XIII, 23^v, 35^r, 125^v, 134^r, 247^v, 268^v, 308^v, 335^r, 387^v, 508^r ; H/XIV, 358^v, 435^v ; H/XV, 9^v, 15^r, 60^v, 66^r, 88^v, 231^r, 306^r, 328^v, 359^r, 399^v ; H/XVI, 65^v, 112^r, 142^v, 146^r, 150^v, 171^v, 207^r, 223^v, 247^r, 258^r, 271^r, 280^r, 287^r, 294^v, 309^v, 328^r, 349^r, 402^r, 444^r ; H/XVII, 61^r, 90^v, 305^v ; H/XVIII, 3^r, 70^v, 241^v, 301^v ; V, 86 ; D/4545, 226^r ; D/4549, 10^r, 25^r, 51^v, 53^v, 101^r, 130^r, 140^r, 162^r, 170^r, 204^r, 235^v, 262^v, 273^v ; D/4550, 1^r, 128^v, 136^v, 145^v, 160^v, 251^v ; D/4551, 65^v, 199^r, 293^r, 301^v, 312^v, 317^r, 346^r, 375^v, 399^v, 403^v, 411^r, 415^v, 420^r, 424^r, 461^r, 477^r, 496^r, 505^v, 509^v, 517^v, 552^r ; D/4552, 14^v, 22^v, 36^v, 90^r, 97^r, 121^v, 129^r, 136^v, 149^v, 151^r, 201^v, 204^r, 213^v, 216^v, 229^r, 267^r, 276^v, 281^v, 287^v, 289^r, 296^v, 370^r, 384^r, 442^v, 446^v, 452^v, 456^r, 470^v, 496^r, 502^r, 510^r, 515^r ; GN, 273 ; VV, 54 ; NI, 6 ; VIN, 169 ; PI, 217 ; DA ; GLB, 140 ; ILM, 199 ; DC, 711 ; PP, 339 ; SFl, 340 ; CADE ; FME, IV, 685 ; DL, I, 304 ; DM ; BD, 182 ; LTR, 17, 143 ; DEX ; SVR, 26.

[17] D/4553, 78^v.

[18] H/VIII$_1$, 108^v.

[19] D/4551, 528^r.

[20] H/III, 226^r ; H/VI, 15^r, 80^r ; H/VIII$_2$, 114^v ; H/XV, 335^v, 390^v ; H/XVI, 159^r ; D/4549 44^v ; D/4551, 357^v, 500^v ; D/4552, 431^r.

[21] H/III, 129^v.

[22] D/4551, 323^v.

---

[23] H/VIII$_2$, 89^v.

[24] D/4550, 303^v ; D/4551, 295^r, 337^r ; D/4552, 220^r.

[25] H/VI, 63^r.

[26] H/XV, 368^v.

[27] H/I, 234^v.

[28] DA.

[29] H/XV, 263^v.

[30] H/III, 462^v ; H/XIII, 9^v, 206^v, 216^v ; H/XV, 80^v, 514^v.

[31] H/VI, 49^r.

[32] H/I, 55^r.

[33] IP, 254 ; CIHAC ; BLB, 231 ; H/I, 33^r ; H/III, 139^r, 208^r ; H/VI, 23^r, 44^r, 198^v ; H/VIII$_1$, 18^v, 96^v, 213^r ; H/VIII$_2$, 141^r, 296^r ; H/XII, 215^v ; H/XIII, 2^v, 35^r, 64^r, 216^v, 225^r, 228^r, 324^v, 371^v, 404^v, 445^v ; H/XIV, 374^r ; H/XV, 50^r, 142^v, 214^r, 263^v, 274^r, 342^r, 423^v ; H/XVI, 280^r ; D/4551, 104^r, 331^r, 471^v ; D/4552, 74^r, 174^v, 208^v ; DV, 10 ; DS ; BARCIANU ; TDRG ; DA ; CADE ; BD, 182.

[34] H/X, 129^v.

[35] H/VIII$_1$, 236^v.

[36] H/III, 486^v ; H/VIII$_1$, 296^r ; D/4552, 403^r.

[37] H/VIII$_2$, 31^r.

[38] CN, 969.

[39] H/XIII, 468^v

[40] H/XVI, 320^r.

[41] H/I, 168^r ; H/III, 448^r ; H/VI, 187^v ; H/XIII, 50^v ; H/XVI, 405^r, 412^r.

[42] H/VIII$_1$, 69^v.

[43] JO, 53 ; H/II, 270^v, 319^r ; H/III, 65^r, 116^r, 129^v, 151^v, 166^v, 193^v, 305^v, 324^v, 385^r, 448^r ; H/XIV, 348^v, 358^v, 415^v, 435^v ; H/XV, 15^r, 49^v, 328^v, 335^v, 359^r, 514^r ; D/4549, 101^r, 230^r, 140^r, 162^r, 170^r, 185^r, 204^r, 211^r, 235^v, 244^v, 262^v, 273^v ; D/4551, 357^v ; D/4552, 442^v ; D/4553, 91^v, 102^v, 418^r, 468^v ; NI, 54 ; VIN, 138 ; DA ; DU ; CADE ; CDER ; BD, 182 ; SVR, 29.

[44] D/4553, 411^r.

[45] H/III, 101^v, 143^r.

[46] H/XV, 274^r ; DA ; BD, 182.

[47] H/III, 139^r.

[48] NI, 55.

---

[49] DAME, T_2, 21 ; NI, 59; DA ; FME I, 428 ; BD, 182 ; SVR, 38.

[50] NI, 7.

[51] H/XVII, 305^{v}, 437^{r} ; BD, 181.

[52] H/VIII$_1$, 108^{v} ; DAME, T_2, 23 ; VIN, 134 ; NI, 6 ; DA.

[53] H/II, 58^{r}, 98^{v}, 125^{r}, 141^{v}, 165^{r}, 193^{r}, 219^{r} ; H/VII, 313^{v} ; H/XII, 132^{r}, 216^{r} ; D/4545, 51^{r}, 208^{r}, 213^{r}, 223^{v}, 240^{v}, 248^{v}, 267^{r} ; DAME, T_2 ; NI, 68 ; DA ; GLB, 140 ; BD, 182 ; SVR, 42.

[54] DAME, T_2, 26 ; FME, II, 345 ; BD, 182.

[55] VIN, 169.

[56] H/XIV, 150^{v} ; D/4547, 198^{r} ; DA.

[57] PP, 339 ; DC, 711 ; BD, 182.

[58] D/4548, 222^{r}.

[59] D/4546, 141^{r}.

[60] H/XIII, 468^{v}.

[61] H/II, 319^{r}.

șei[62] : Mh, Sadova—Dj ; *strugure mielușel* : Leordeni—Ag ; *struguri mielușei* : Mh, Mănești și Runcu—Db) ; **mîță**[63] s.f. (cu boabele rotunde, mărunte, bătute, de culoare cenușie : Gj) ; **motocél**, *motocei* s.m. (cu boabele mărunte, dese, de culoare gălbuie : Iș) ; **oiță**[64] s.f. (cu boabele mărunte, alungite, de culoare cenușie : Bt, Dumitra—BN) ; **parágină** adj. (*poamă paragină*[65] = cu strugurii rari, cu boabele mărunte, de culoare albă : Bt, Ceplenița—Iș) ; **păsățél**[66] s.m. (cu boabele mărunte, bătute, apoase, de culoare galbenă-verzuie : Br, Cl, Il ; *pasațel*[67] : Cosîmbești—Il ; *pisățel*[68] : Cl, Il, Cireșu—Br) ; **pătrunjél** s.m. (cu boabele mărunte, rare, turtite, de culoare verde-gălbuie : Tm) ; **pisicúță**[69] s.f. (cu boabele mărunte, alungite, de culoare albă : Tr, Coșereni—Il, Potcoava și Scornicești—Ol) ; **pînișoáră** s.f., adj. (cu boabele mari, rotunde, de culoare albă-gălbuie : Mh, Crușeț—Gj ; *poamă pînișoară* : Gorban—Iș) ; **plop**[70], *plopi* s.m., adj. (cu ciorchinele ramificat, cu boabele mari, rare, acre, uneori mici și dese, de culoare roșie, albă-verzuie sau albicioasă : Ol, Vl, Deleni—Iș ; *plopi* : Br ; *poamă plop* : Santa Mare—Bt) ; **pom**[71] s.m. (cu ciorchinele ramificat, cu boabele mari, rare, rotunde, de culoare albă-verzuie sau neagră : Dj) ; **purcél**[72], *purcei* s.m., adj. (cu boabele mari, dese, puțin alungite, de culoare albă : Ag, Gj ; *purcei*[73] : Gj, Mh ; *strugure purcel* : Mh ; *struguri purcei* : Mh) ; **ráriță**[74] s.f. (cu boabele rare, lunguiețe, de culoare albă-gălbuie : Gj, Corcova—Mh ; *rerițe*[75] : Gj) ; **roșiór, -oáră,** *roșiori* s.m. și f., adj. (cu ciorchinele cilindric, cu boabele dese, alungite, de culoare roz-închis, cu nuanțe roșii la coacere ; *roșior* : Dj, Ol ; *roșîor*[76] : Dj, Ianca—Ol ; *roșioară*[77] : Olt., Gr, Mh, Ol, Ph, Tr, Vl, Curtești—Bt, Urechești—Bc, Vînători—Iș ; *roșîoară*[78] : Olt., Ol, Tr ; *roșiori* : Dj, Ol, Tr, Seimeni—Ct ; *roșîori* : Dj, Ol, Tr ; *strugure roșior* : Dj, Ol ; *poamă roșioară* : Bc, Bt ; *struguri roșiori* : Dj, Tr) ; **siminóg**[79] s.m. (cu boabele mărunte, bătute, de culoare albă-gălbuie sau neagră : Cl, Il, Tl) ; **stelúță** s.f. (vezi și *stea* + suf. *-uță* ; cu boabele mărunte, lunguiețe, de culoare albă-verzuie : Cîrlig—Popricani și Dagîța—Iș) ; **tămîícă** s.f. (=*tămîiță* : Tm, Corni—Bt ; *tămăică* : Tm ; *tămănică*[80] : Tm) ; **tămîíe** s.f. adj. (cu boabele rotunde, cărnoase, dese, de culoare verzuie, albă sau neagră, aromate, cu miros pătrunzător de tămîie : Ceptura, Tătaru și Valea Călugărească—Ph, Luncavița—Tl, Oțeleni și Scobinți—Iș ; *strugure tămîie* : Niculițel—Tl, Valea Călugărească—Ph ; *poamă tămîie* : Costuleni, Osoi—Sinești și Tg. Frumos—Iș) ; **tămîioáră**[81] s.f., adj. (cu boabele rotunde, mărunte, bătute, de culoare albă sau cenușie : Ban., Criș., Olt., Ag, Br, Ct, Ol, Mh, Tr, Mogoșești și Miroslava—Iș, Pîhnești—Vs ; *tămăioară*[82] : Corcova—Mh, Rușețu—Bz ; *tămuioară*[83] : Ol, Tr, Ar, Topoloveni—Ag ; *temiioară*[84] : Tl ; *poamă tămîioară* : Iș) ; **tămîioásă** s.f., adj. (vezi și *tămîie* + suf. *-oasă* ; =*tămîie* ; *tămîioasă*[85] : Ban., Mold., Munt., Olt., Ar, SM și izolat în toată țara : *tamaioasă*[86] : Gj ; *tamieoasă*[87] : Ol ; *tamioasă* : cf. H/III, 226^{r} ; *tamîioasă*[88] : Gl, Mh, Vn ; *tămăioasă*[89] : Mh, Ph ; *tămioasă*[90] : Gj ; *tămuiasă*[91] : Br ; *tămuioasă*[92] : Dj, Tr, Vl ; *tămuioază*[93] : Tr ; *temiioasă*[94] : Dj, Gj ; *timioasă*[95] : Gj ; *tîmăioasă*[96] : Mh ; *tomîioasă* : Comarna—Iș ; *poamă tămîioasă*[97] : Mold., Tl ; *poamă tămaioasă*[98] : Iș, Vs ; *poamă tămăioasă*[98a] : Mold. ; *poamă tămuioasă* : Huși—Vs ; *struguri tămîioasă*[99] : Munt., Gl, Vn) ; **tămîíță**[100] s.f., adj. (cu boabele mărunte, bătute, de culoare albă : Dobr., Munt., Ab, CS, Tm, Lespezi—Iș, Fruntișeni—Vs ; *tămăiță*[101] : Ct, Năeni—Bz, Niculițel—Tl, Tătaru—Ph ; *tămănită*[102] : Tm ; *poamă tămîiță*[103] : Chilia Veche și Luncavița—Tl, Gorban și Valea Seacă—Iș, Periam—Tm, Răchiți—Bt) ; **tei**[104] s.m. (cu vițele groase, lemnoase, cu frunza lată, cu boabele mari, de culoare albă-verzuie : Ban., Dobr., Gl, Hd) ; **zîrnă** s.f., adj. (cu boabele mărunte, dulci-amărui, de culoare neagră : Fruntișeni—Vs ; *zărnă* : Bt ; *poamă zîrnă* : Belcești și Popricani—Iș ; *poamă zărnă* : Bt).

---

[62] H/IX, 135^{r}.

[63] D/4547, 224^{v}.

[64] GLB, 140 ; BD, 182.

[65] H/I, 33^{r}.

[66] DLR. (Se trimite greșit la H/VII, 130 unde este *pisățel*.)

[67] D/4546, 125^{r}.

[68] H/VII, 130^{v} ; BD, 182.

[69] H/XIV, 300^{r} ; D/4548, 222^{r}, 320^{r}, 367^{v} ; DLR.

[70] D/4547, 393^{r} ; D/4548, 207^{r} ; VIN, 140 ; NI, 85 ; NALR. Olt, IV, 263.

[71] NALR. Olt, IV, 263.

[72] D/4547, 236^{v} ; D/4548, 167^{v}.

[73] H/IX, 17^{v}, D/4547, 197^{v}.

[74] D/4547, 176^{r}, 177^{v}.

[75] D/4547, 236^{v}.

[76] NALR. Olt, IV, 263.

[77] JO, 53 ; H/V, 81^{r}, 121^{v}, 208^{r} ; H/XI, 177^{r} ; H/XIV, 64^{v}, 71^{v}, 199^{v}, 444^{r} ; HEM, II, 2 104 ; D/4546, 247^{r} ; D/4547, 62^{r}, 255^{r}, 308^{r} ; D/4548, 232^{r}, 245^{r}, 263^{r}, 291^{r}, 381^{v} ; VV, 54 ; DDRF ; NI, 62 ; FME, I, 493 ; LTR, 3, 82 ; BD, 182 ; MDE, 819 ; DLR ; DEX ; DPBA, 328 ; NALR. Olt, IV, 262—263 ; SVR, 117.

[78] NALR. Olt, IV, 263.

[79] H/XIV, 395^{v}.

[80] D/4554, 361^{v}.

---

[81] H/IX, 69^{v}, 114^{r} ; H/XIV, 71^{v}, 222^{r} ; H/XVIII, 40^{r}, 260^{v} ; D/4545, 12^{r} ; D/4548, 263^{r} ; VV, 54 ; LD, 111 ; DS, 34 ; BM, 360 ; NALR. Olt, IV, 262 ; DLR.

[82] H/XIV, 415^{v}.

[83] H/XVIII, 291^{v}.

[84] D/4553, 91^{v}.

[85] BA, 351 ; POLIZU ; BLb, 94 ; EV, 35 ; AT, 132 ; BLB, 231, 392 ; H/I, 6^{r}, 83^{v}, 119^{v}, 284^{r}, 342^{v}, 381^{v}, 401^{v}, 414^{v} ; H/II, 11^{v}, 57^{v}, 87^{r}, 116^{r}, 125^{r}, 165^{r}, 193^{r}, 219^{r}, 251^{v}, 270^{v}, 319^{r} ; H/III, 47^{v}, 101^{v}, 151^{v}, 166^{v}, 399^{r}, 448^{r} ; H/IV, 8^{r}, 26^{r}, 52^{v}, 83^{r}, 104^{v}, 152^{v}, 245^{v}, 268^{r} ; H/V, 9^{v}, 16^{r}, 81^{r}, 88^{v}, 97^{v}, 137^{r}, 165^{r}, 185^{r}, 380^{v}, 433^{v} ; H/VI, 74^{r}, 80^{r}, 171^{r}, 206^{v}, 235^{v} ; H/VII, 26^{v}, 48^{v}, 67^{v}, 83^{r}, 119^{v}, 130^{v}, 147^{v}, 257^{r}, 313^{v}, 437^{r} ; H/VIII$_{1}$, 18^{v} ; H/IX, 4^{r}, 135^{r}, 446^{v}, 471^{v} ; H/XI, 5^{r}, 26^{r}, 39^{r}. 46^{r}, 84^{v}, 95^{v}, 115^{v}, 130^{r}, 177^{r}, 191^{v}, 259^{r}, 267^{v}, 273^{v}, 311^{r}, 326^{r}, 335^{r}, 349^{v}, 362^{v}, 400^{v} ; H/XII, 19^{r}, 92^{r}, 105^{r}, 114^{r}, 132^{r}, 136^{r}, 215^{v}, 258^{v} ; H/XIII, 125^{v}, 134^{r}, 335^{r}, 423^{v} ; H/XIV, 21^{r}, 29^{v}, 84^{r}, 103^{r}, 105^{v}, 199^{v}, 358^{v}, 477^{r} ; H/XV, 306^{r}, 335^{v} ; H/XVI, 3^{v}, 30^{r}, 216^{v}, 287^{r}, 395^{r} ; DIV, 400 ; HEM, I, 463 ; HEM, II, 2 104 ; D/4545, 1^{v}, 28^{r}, 51^{r}, 101^{r}, 128^{v}, 140^{r}, 178^{v}, 208^{r}, 213^{r}, 219^{r}, 223^{r}, 228^{v}, 236^{v}, 240^{v}, 248^{v}, 252^{v} ; D/4546, 21^{v}, 73^{v}, 99^{v}, 102^{v}, 105^{r}, 121^{v}, 125^{r}, 141^{r}, 228^{v}, 247^{r}, 280^{r}, 340^{v}, 352^{v} ; D/4547, 4^{v}, 5^{v}, 8^{v}, 12^{v}, 108^{v}, 125^{r}, 137^{v}, 171^{v}, 173^{r}, 176^{r}, 189^{r}, 192^{r}, 193^{v}, 197^{v}, 224^{v}, 244^{r}, 269^{v}, 316^{r}, 367^{r}, 388^{r}, 393^{r}, 400^{v}, 410^{v}, 422^{v}, 427^{r}, 431^{v}, 442^{r}, 456^{v}, 468^{v} ; D/4548, 123^{r}, 133^{v}; 145^{r}, 167^{v}, 175^{v}, 200^{v}, 245^{r}, 263^{r}, 291^{r}, 320^{r}, 350^{r}, 359^{v} ; D/4549, 10^{r}, 95^{v}, 204^{r}, 215^{r}, 244^{v} ; D/4550, 1^{r}, 18^{v}, 40^{r}, 74^{v}, 81^{v} ; D/4551, 319^{r}, 331^{r}, 477^{r} ; D/4552, 90^{r}, 151^{r}, 370^{r}, 403^{r}, 456^{r}, 515^{r} ; D/4553, 34^{r}, 44^{r}, 49^{v}, 396^{r}, 418^{r}, 425^{r}, 468^{v} ; D/4547, 38^{v}, 131^{v}, 198^{r} ; CN, 969 ; V, 86 ; DDRF ; GN, 273 ; MB, 89 ; RCM, 483 ; NI, 6 ; VIN, 138 ; BARCIANU ; TDRG ; NL ; ALEXI, W.; PI, 217 ; DA ; GLB, 140 ; DU ; DC, 711, 795 ; SFl, 340 ; PP ; CADE ; SCRIBAN, D. ; FME, V, 635 ; DM ; CDER ; DL, IV, 398 ; GO, 95 ; LTR, 17, 143 ; DEX ; NALR. Olt, IV, 262—263, DLR ; SVR, 131.

[86] IP, 261 ; D/4547, 236^{v}.

[87] D/4548, 207^{r}.

[88] IM, 369, 439 ; IP, 263.

[89] COSTINESCU ; CN, 969 ; DDRF ; NALR. Olt, IV, 262.

[90] D/4547, 41^{v}.

[91] H/I, 187^{v}.

[92] H/XIV, 64^{v}.

[93] H/XIV, 186^{r}.

[94] LMs, *Glosar*, 395.

[95] *Ibidem* (*thymioasă*).

[96] DC, 711.

[97] BLB, 231 ; H/II, 208^{r} ; H/VI, 44^{r} ; H/XIII, 2^{v}, 324^{r} ; D/4545, 193^{v} ; D/4553, 75^{v} ; TDRG ; DV, 10 ; DS, 34 ; VIN, 144 ; BD, 182.

[98] COSTINESCU, 127.

[98a] CN, 969 ; DDRF.

[99] POLIZU ; H/VII, 75^{v}, 504^{r}.

[100] H/II, 281^{r} ; H/XI, 326^{r} ; H/XIV, 444^{r} ; H/XVIII, 3^{r} ; D/4553, 435^{v}, 447^{r} ; D/4554, 289^{r}; BD, 182; DLR.

1.1.1.1. Metafore urmate de determinări : **berbecel** : *berbecel alb*[105] (Dj, Mh, Ol), *berbecel mare*[106] (Dj, Mh), *berbecel mărunt*[107] (Dj, Mh), *berbecel mic*[108] (Mh), *berbecel negru* (Il, Ol), *berbecel prăjit*[109] (Mh) ; **burdujă** : *burdujă neagră* (Focuri și Gropnița—Iș) ; **busuioc, -oacă** : *busuioc alb* (Iș, Tl), *bosoioc alb* (Iș, Vs), *busuioc de Bohotin*[110] (Vs), *busuioc negru* (Bt, Iș), *busuioc negru de Bohotin*[111] (Iș, Vs), *bosoioc negru* (Vs), *bosoioc vînăt* (Iș), *bosuioc negru* (Iș), *busuioacă albă*[112] (Dobr., Mold., Tm), *bosîioacă albă* (Bc), *bosuioacă albă* (Mold.), *busîioacă albă* (Bc, Iș, Vs), *busuioacă de Bohotin*[113] (Vs), *busuioacă de iarnă*[114] (Huși—Vs), *busuioacă de Moldova*[115] (Dobr., Mold), *busuioacă de Muntenia*[116] (Sb, Tm), *busuioacă de Valea Călugărească*[117] (Bz, Ph), *busuioacă mare* (Ab, Bc, Bt), *busuioacă mică* (Ab, Bt), *busuioacă moldovenească* (Vs), *busuioacă neagră*[118] (Dobr., Mold., Tm), *busuioacă roz* (Iș, Vs), *busuioacă roz de Bohotin*[119] (Huși—Vs), *busuioacă roz de Moldova*[120] (Mold.), *busuioacă roză*[121] (Mold.), *busuioacă roză de Bohotin*[122] (Iș, Vs), *busuioacă roză de Moldova*[123] (Mold.), *poamă busuioacă albă*[124] (Iș), *poamă busuioacă neagră* (Bc, Iș), *struguri de poamă busuioacă albă*[125] (Vs) ; **căldărușă** : *căldărușă albă*[126] (Gl, Tl, Băcești—Vs), *căldărușă neagră*[127] (Gl, Tl), *caldarușă albă*[128] (Tl, Dersca—Bt), *caldarușă*

---

[101] H/II, 289^r ; D/4553, 447^r.
[102] D/4554, 361^v.
[103] H/XIV, 463^r.
[104] H/II, 243^r ; H/III, 385^r ; H/XVII, 305^v ; D/4549, 211^r ; BD, 182 ; DLR.
[105] H/V, 256^r, 272^v ; H/XIV, 186^r ; NI, 6 ; NALR. Olt, IV, 263.
[106] VIN, 132.
[107] H/V, 248^r.
[108] IMeh, 41.
[109] *Ibidem*.
[110] TI, 29.
[111] TR, 6.
[112] BBH, 148.
[113] HO, 11 ; DER, IV, 616 ; BD, 182 ; MDE, 131 ; SVR, 26.
[114] HUȘI, 85.
[115] BT, 413 ; SVR, 27.
[116] VVC, 24.
[117] ȚV, 154.
[118] CNS, 647.
[119] CA, 374.
[120] An. ICVV, I, 56.
[121] NVS, 304.
[122] CNS, 647.
[123] *Ibidem*, 480.
[124] H/VIII$_2$, 15^r.
[125] H/XV, 49^v.
[126] H/XIV, 444^r.
[127] H/III, 226^r ; H/XIV, 444^r ; D/4549, 181^r, 255^r.
[128] D/4553, 78^v.

neagră[129] (Tl, Dersca și Ibănești—Bt), *poamă căldărușă albă* (Leorda—Bt, Somova—Tl), *poamă căldărușă neagră*[130] (Gl, Odobești—Vn); **călugăr**: *călugăr sur* (Mș); **cruciuliță**: *cruciuliță albă* (Olt., Deleni și Răducăneni—Iș), *cruciuliță neagră* (Dj, Cotnari—Iș); **siminog**: *siminog galben* (Borcea—Cl, Niculițel—Tl), *siminog negru*[131] (Luncavița și Niculițel—Tl); **tămîie**: *tămîie albă* (Lungani—Iș), *tămîie de butuc* (Dersca—Bt, Goești—Lungani și Mădîrjac—Iș), *tămîie de Moldova* (Costești—Tg. Frumos, Ipatele și Popești—Iș), *tămîie de poamă* (Belcești și Țibana—Iș), *tămîie neagră* (Niculițel—Tl, Scobinți—Iș, Stănilești—Vs), *tămîie roz* (Valea Călugărească—Ph); **tămîioară**: *tămîioară albă* (Corcova—Mh, Topoloveni—Ag), *tămîioară neagră* (Topoloveni—Ag), *tămîioară roșie* (Sîmburești—Ol), *tămuioară roșie*[132] (Tr, Ianca—Ol); **tămîioasă**: *tămîioasă albă*[133] (Ag, Bz, Ct, Dj, Iș, Ol, Ph, Vl), *tămîioasă albă de Bohotin*[134] (Huși—Vs, Răducăneni—Iș), *tămîioasă albă de Drăgășani*[135] (Dj, Vl), *tămîioasă altoită*[136] (Vl), *tămîioasă bună*[137] (Ianca—Ol, Tîmburești—Dj), *tămîioasă cu struguri negri*[138] (Dumitra—BN), *tămîioasă cu struguri roșii*[139] (Dumitra—BN), *tămîioasă de Alexandria*[140] (Gr), *tămîioasă de august*[141] (Murfatlar—Ct, Șegarcea—Dj), *tămîioasă de Bohotin*[142] (Huși—Vs), *tămîioasă de Dealul Mare*[143] (Bz, Ph), *tămîioasă de Drăgășani*[144] (Dj, Ol, Vl), *tămîioasă de la Pietroasele*[145] (Bz), *tămîioasă de Moldova*[146] (Dobr., Munt., Transilv., Iș, Huși—Vs, Odobești—Vn, Șendriceni—Bt), *tămîioasă de Muntenia*[147] (Ab, Dj, Ph, Tl), *tămîioasă de Odobești*[148] (Vn), *tămîioasă de Pietroasa*[149] (Ph), *tămîioasă de Pietroasele* (Ag, Br, Bz, Ph), *tămîioasă galbenă*[150] (Dj, Ph), *tămîioasă galbină*[151] (Ph), *tămîioasă mare* (Ianca—Ol),*tămîioasă mică*[152] (Ol), *tămîioasă neagră*[153] (Munt., Olt., Ct, Iș), *tămîioasă roșie*[154] (Dj, Iș, Ol), *tămîioasă roz*[155] (Vs, Romos—Hd), *tămîioasă roz de Bohotin*[156] (Huși—Vs), *tă-*

---

[129] *Ibidem.*
[130] H/XI, 516^r.
[131] H/XIV, 395^v.
[132] H/XIV, 186^r.
[133] H/XII, 202^v; NI, 7; GO, 100; NALR. Olt, IV, 263; SVR, 131.
[134] CVS, 281.
[135] B, 592; LTR, 17, 143.
[136] NALR. Olt, IV, 262.
[137] DCp.
[138] RP, 1936, nr. 314, 6.
[139] *Ibidem.*
[140] Amp, V, 207.
[141] AP, 40.
[142] NVS, 304; DER, IV, 616.; BD, 182; MDE, 928; SVR, 132.
[143] RVP, 1914, nr. 31—32, 387.
[144] AP, 22; SVR, 132.
[145] ȚV, 228.
[146] AP, 22; SVR, 132.
[147] HO, 1; LTR, 17, 143; SVR, 132.
[148] TR, 10.
[149] ȚV, 154.
[150] H/XII, 19^r; NI, 7; GO, 95.
[151] H/V, 34^v.
[152] VIN, 142.
[153] NI, 7; BD, 182; GO, 95; NALR. Olt, IV, 263.
[154] H/V, 34^v.
[155] CVS, 281.
[156] *Ibidem.*

mîioasă roză[157] (Iș, Greaca—Gr), Leorda—Bt), *tămîioasă roză de Moldova*[158] (Greaca—Gr, Odobești—Vn), *tămîioasă verde*[159] (Dj, Vl), *tămîioasă violetă*[160] (Greaca—Gr), *tămîioasă vînătă*[161] (Vs), *tămîioasă vînătă de Bohotin*[162] (Vs, Niculițel—Tl, Odobești—Vn), *tămîioasă galbenă*[163] (Vn), *tămîioasă verde*[164] (Vn); **tămîiță** : *tămîiță albă*[165] (Tm, Alimanu și Lipnița—Ct).

1.1.1.2. Metafore în compuse: **berbecel** : *berbecel-auriu*[166] (cu boabele mari, de culoare gălbuie : Dj), *berbecel-bătut*[167] (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă : Mh), *berbecel-ruginit*[168] (cu boabele dese, de culoare ruginie : Dj, Tr, Vl), *berbecel-ruginos*[169] (=*berbecel-ruginit* : Dj), *berbecel-verde*[170] (cu boabele mari, de culoare verde-gălbuie : Dj), *berbecel-vînăt*[171] (cu boabele mărunte, de culoare vineție : Dj); **busuioacă** : *busuioacă-grasă* (cu boabele mari, de culoare gălbuie : Ceplenița și Răducăneni—Iș), *busuioacă-românească* (cu boabele mari, de culoare albă sau neagră : Mold.), *busuioacă-verde* (cu boabele mari, de culoare verzuie : Ciurea și Ruginoasa—Iș), *busuioacă-vînătă* (cu boabele mărunte, de culoare vînătă : Bt, Iș, Vs); **coadă** : *coadă-grasă*[172] (cu boabele turtite, mari, cu pielița groasă, de culoare albă : Dobr., Horlești—Iș, Mileanca—Bt); **roșioară** : *roșioară-rară*[173] (cu boabele mari, rare, de culoare roșie : Dj, Corcova—Mh), *roșioară-roșie*[174] (cu boabele dese, de culoare roșie-închisă : Dăbuleni—Dj), *roșioară-roză*[175] (cu boabele mărunte, de culoare roșie deschisă : Sadova—Dj), *roșioară-verde*[176] (cu boabele mărunte, de culoare verde pînă la coacere : Dăbuleni—Dj), *roșioară-vînătă*[177] (cu boabele mari, rare, de culoare roșie-vineție : Drăgășani—Vl, Șegarcea—Dj); **tămîioasă** : *tămîioasă-bulgărească* (cu boabele mari, rare, de culoare albă, cu miros de tămîie : Bolotești—Vn), *tămîioasă-delavară* (cu boabele mărunte, dese, cu miros de tămîie : Nț, Deleni—Iș), *tămîioasă-hamburg*[178] (cu boabele mari, rare, ușor sferice, de culoare neagră, cu miros de tămîie : Adămuș—Mș, Comarna—Iș, Seini—Mm), *tămîioasă oltenească* (cu boabele mari, rare, de culoare albă, cu miros de tămîie : Șegarcea—Dj), *tămîioasă-otonel*[179] (cu boabele mărunte, dese, cu miros de tămîie : Ab, Dj, Iș și izolat în Dobr. și Munt.),

---

[157] Amp, III, 620.
[158] CA, 374 ; LTR, 17, 143.
[159] NI, 7 ; GO, 95.
[160] Amp, III, 615.
[161] CVS, 281.
[162] Amp, III, 615 ; LTR, 17, 143.
[163] IP, 263.
[164] IP, 264.
[165] H/XIV, 395^v.
[166] Dv, 228.
[167] IMeh, 41.
[168] H/V, 248^r.
[169] H/V, 272^v.
[170] Dv, 223.
[171] HEM, II, 2 133.
[172] H/XIV, 415^v, 435^v ; DA ; BD, 182.
[173] NI, 7.
[174] Dv, 228.
[175] NI, 55.
[176] Dv, 228.
[177] OC, 34.
[178] Bl. V, 273.
[179] PSV, 174.

tămîioasă-otonelă[180] (=*tămîioasă-otonel* : Vl), *tămîioasă-românească*[181] (cu boabele mari, dese, de culoare albă sau neagră; cu miros de tămîie : Mold., Munt., Olt., Transilv. și izolat în toată țara), *tămîioasă-transilvană* (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă-verzuie, cu miros de tămîie : Sb), *tămîioasă-ungurească* (cu boabele mari, rare, de culoare albă-verzuie, cu miros de tămîie : Bolotești—Vn, Nicorești—Gl), *tămăioasă-hambúrg* (=*tămîioasă-hámburg* : Bz, Ph), *tămăioasă-otonel* (=*tămîioasă-otonel* : Ph), *tămăioasă-pasatútă* (cu boabele rotunde, mărunte, de culoare aurie, cu miros de tămîie : Fîntînele și Valea Călugărească—Ph), *tămăioasă-românească* (=*tămîioasă-românească*: Ph).

1.1.1.2.1. Metafore în compuse urmate de determinări : **busuioacă** : *busuioacă-grasă albă* (Cotnari—Iș), *busuioacă-vînătă de Bohotin*[182] (Vs).

1.1.1.2.2. Metafore urmate de determinări în compuse : **berbecel** : *berbecel alb-mărunt*[183] (cu boabele mărunte, rare, de culoare albă : Dj), *berbecel mare-ruginit*[184] (cu boabele mari, rare, de culoare ruginie : Dj, Tr) ; **tămîioasă** : *tămîioasă albă-românească*[185] (=*tămîioasă-românească* : Ag, Ph, Vl), *tămîioasă neagră-turcească*[186] (cu boabele mari, cărnoase, de culoare neagră : Oltina—Ct, Somova—Tl), *tămîioasă românească-grasă*[187] (=*tămîioasă-românească* : Cotnari—Iș).

1.1.1.3. Derivate : **boz** : *bozoáică* (Bt), *bozoáie* (Flămînzi—Bt), *poamă bozáică* (Focuri—Iș), *poamă bozoáică* (Bt, Vlădeni—Iș), *poamă bozoáie* (Plugari—Iș), *poamă bozoíță* (Gorbănești—Bt) ; **bumb** : *bumbișór* (Dumești și Osoi—Comarna—Iș, Poenești—Vs), *bumbișoáră* (Bt, Comarna—Iș) ; **busuioc, -oacă** : *busuiocésc* (Ab, Cireșu—Br, Dumești—Iș), *busuiocéști* (Ab, Br, Mș), *busueceáscă*[188] (Ab, Brăești și Corni—Bt, Liteni—Sv), *busuioáscă*[189] (Liești—Gl), *busuioceáscă* (Mădîrjac—Iș), *busuiociță* (Victoria—Iș), *strugure busuiocésc*[190] (Ab, Bz, Lețcani—Iș), *strugure busiocésc*[191] (Vs), *poamă busuioceáscă* (Dumești—Iș), *struguri busuiocéști*[192] (Ab, Br, Bz, Mș, Comarna—Iș, Huși—Vs) ; **copac** : *copăcél*[193] (Bc, Dj, Gj, Iș, Vs, Broscăuți, Prăjeni și Trușești—Bt, Viișoara—Nț), *copăceánă* (Bt, Crăești—Nț, Foltești—Gl, Gherghești—Vs, Ștefan cel Mare—Bc, Volovăț—Sv), *copăceáncă*[194] (Ct, Iș, Ph, Corodești—Gherghești—Vs, Frumușița—Gl, Păltiniș—Bt), *poamă copăceánă* (Bt), *poamă copăceáncă* (Iș) ; **hrib** : *poamă hribăciță* (Mogoșești—Iș), *poamă hriboáică* (Miroslava—Iș), *poamă hribúță* (Grajduri—Iș) ; **iepure** :

---

[180] NALR. Olt, IV, 262.
[181] IV, 121 ; BD, 182 ; MDE, 928 ; LTR, 17, 143 ; NALR. Olt, IV. 262 ; SVR, 132.
[182] CA, 403.
[183] NI, 7.
[184] *Ibidem*.
[185] CNS, 640.
[186] TeS, 1 052.
[187] PO, 18.
[188] D/4554, 89ʳ.
[189] H/XIII, 423ʳ.
[190] LB ; DA.
[191] ISER.
[192] H/XVII, 362ʳ.
[193] NALR. Olt, IV, 262.
[194] NI, 64 ; BD, 182 ; SVR, 39.

iepureáscă[195] (Bz, Ph, Cireşeni—Cotnari—Iş), *iepuroáică*[196] (Br, Bz, Ph, Româneşti—Bt, Şcheia—Iş) ; **joiană** : *joenícă*[197] (Huşi şi Vutcani—Vs, Nicoreşti—Gl), *joinícă*[198] (Odobeşti—Vn, Valea Călugărească—Ph) ; **pătrunjel** : *pătrînjáică*[199] (CS), *pătrujárcă*[200] (Tm), *pătrunjárcă* (CS) ; **plop** : *plopán* (Suteşti—Vl), *plopánă* (Bt, Matca—Gl, Tabăra—Bivolari şi Tansa—Iş), *plopişoáră* (Bt) ; **tămîie** : *tămîiátă*[201] (Dj, Mh, Tm), *strugure tămîiát* (Dj, Mh, Tm) ; **tei** : *teíş*[202] (Gl, Ol), *teişór*[203] (Ag, Ol), *teiúş*[204] (Gl).

1.1.1.3.1. Derivate urmate de determinări : **copac** : *copăcél alb* (Bivolari—Iş), *copăceánă albă* (Huşi—Vs), *copăceánă neagră* (Corodeşti—Vs), *poamă copăceánă albă* (Bt), *copăceáncă albă* (Iş), *copăceáncă neagră* (Iş).

1.1.2. De la nume de fructe : **agrişă** adj. (*poamă agrişă*=cu boabele mărunte, de culoare verde-gălbuie : Bălţaţi şi Lungani—Iş) ; **agúdă** adj. (*poamă agudă*=cu boabele mărunte, alungite, de culoare albă sau neagră : Huşi şi Pungeşti—Vs, Lespezi şi Paşcani—Iş, Zăneşti—Nţ) ; **alúnă** adj. (*poamă alună*=cu boabele rotunde, tari, de culoare cenuşie : Huşi—Vs, Lungani—Iş) ; **ananás**[205] s.m., adj. (cu boabele mari, rare, rotunde, de culoare neagră, albă sau gălbuie, cu miros şi gust de ananas : Mold., Munt., Olt., Bv ; *anănas*[206] : Olt., Bc ; *anănaz*[207] : Gj ; *anănos* : Bc ; *strugure ananas* : Munt., Olt., Gl, Ştefan cel Mare—Bc ; *poamă ananas* : Iş) ; **bostán**[208] s.m. (cu boabele mari, rare, de culoare albă-gălbuie : Geaca—Cj, Tudora—Bt) ; **caísă** adj. (*poamă caisă*=cu boabele mari, rotunde, de culoare gălbuie, cu aromă de caise : Avrămeni şi Vlădeni—Bt, Paşcani—Iş) ; **călínă** adj. (*poamă călină*=cu boabele mărunte, dese, de culoare roşie : Mădîrjac—Iş, Nicoreşti—Gl, Răchiţi—Bt) ; **căpşúnă**[209] s.f., adj. (cu boabele mari, de culoare neagră-rozie sau galbenă-roşcată, cu miros şi gust de căpşună : Mold., Munt., Olt. ; *poamă căpşună* : Bc, Bt, Iş); **chérsîcă** adj. (*poamă chersîcă*=cu boabele mari, de culoare cenuşie, cu aromă de piersică : Băceşti—Vs, Valea Racului—Cotnari—Iş) ; **chímin**[210] s.m. (de la *chimen*=*chimion* : Dichiseni—Cl) ; **chimión** adj. (*poamă chimion*=cu boabele mărunte, de culoare cenuşie : Flămînzi—Bt) ; **cireşă** s.f., adj. (cu boabele mari, rotunde, de culoare galbenă-verzuie sau roşie : Odobeşti—Vn ; *cireaşă* : Tr ; *poamă cireşă* : Dobrovăţ şi Oţeleni—Iş, Ştefan cel Mare—Vs); **coácăză** adj. (*poamă coacăză*=cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră : Lipova—Bc, Şendriceni—Bt, Tg. Frumos—Iş) ; **coárnă**[211] s.f., adj. (cu boabele mari, lunguiețe, în forma fructelor cornului, cărnoase, cu pielița tare și sîmburi mulți, de culoare albă, galbenă-verzuie, neagră sau neagră-roșcată : general ; *strugure coarnă*[212] : Bz, Dj, Ph, Sj, Liești și Nicorești—Gl ; *strugure de poamă coarnă*[213] : Bt, Iș, Tl, Vn ; *strugure de viță coarnă*[214] : Iș ; *struguri cu poama coarnă*[215] : Vs ; *struguri de poamă coarnă*[216] : Mold., Tl ; *struguri coarnă*[217] : Munt., Olt., Transilv., Gl, Mh, Vn ; *poamă coarnă*[218] : Bucov., Mold., Tl) ; **curcudúșă** adj. (*poamă curcudușă*=cu boabele mărunte, rotunde, de culoare galbenă-verzuie : Ciurea, Dumești și Strunga—Iș, Poenești—Vs) ; **frag, -ă** s.m. și f., adj. (cu boabele de mărime mijlocie, rotunde, cu pielița groasă, care se desprinde ușor de miez, de culoare albă-verzuie, verde-gălbuie, rozie sau neagră, cu gust de fragi ; *frag* : Mold., Bz, Ph ; *frac* : Corni—Bt, Sirețel—Iș ; *fragă*[219] : izolat în toată țara ; *strugure frag* : Bz, Ph, Ciurea și Dobrovăț—Iș ; *strugure fragă*[220] : Vl, Scînteia și Tomești—Iș ; *poamă frag* : Grajduri—Iș ; *poamă fragă*[221] : Mold. ; *poama fragului* : Comarna și Cotnari—Iș) ; **goldánă** adj. (*poamă goldană*=cu boabele rotunde, mari, de culoare gălbuie : Ciurea—Iș, Flămînzi—Bt) ; **gutúie** adj. (*poamă gutuie*=cu boabele

---

[195] DAME, T_2 ; VIN, 138 ; NI, 68 ; DA.

[196] H/I, 381^v ; D/4545, 12^r ; NI, 6 ; DA ; BD, 182.

[197] Amp, III, 585 ; BD, 182.

[198] CA, 371.

[199] D/4554, 289^r.

[200] BD, 182.

[201] NI, 87 ; BD, 182.

[202] H/III, 305^v ; NI, 9 ; VIN, 142 ; BD, 182 ; DLR.

[203] CA, 411.

[204] D/4549, 170^r.

[205] D/4545, 41^r ; NI, 56 ; DS, 53 ; DC, 795 ; NALR. Olt, IV, 262.

[206] NALR. Olt, IV, 262.

[207] *Ibidem*.

[208] D/4554, 62^v.

[209] NALR. Olt, IV, 262.

[210] D/4546, 132^r.

[211] BA, 351 ; LM, 93 ; DD, 229 ; IP, 261, 301 ; COSTINESCU ; LMs ; EV, 35 ; EM ; JO, 53 ; BLB, 231 ; DIV, 400 ; H/I, 6^r, 33^r, 83^v, 187^v, 260^v, 267^v, 314^r, 326^r, 342^v, 414^v ; H/II, 87^r

---

176^r, 193^r, 207^r, 243^r, 251^v, 261^v, 270^v, 319^r ; H/III, 37^v, 65^r, 95^r, 101^v, 116^r, 129^v, 166^v, 193^v 260^v, 279^r, 305^v, 385^r, 399^r ; H/IV, 8^r, 52^v, 83^r, 104^v, 152^v, 268^r ; H/V, 3^v, 16^r, 70^v, 81^r, 88^v, 121^v, 137^r, 165^r, 185^r, 234^v, 272^v, 278^r, 287^v, 293^v, 296^v, 302^v, 313^r, 324^v, 351^r, 380^v, 415^r, 433^v, 441^v, 447^r, 458^r, 482^v ; H/VI, 15^v, 74^r, 80^r, 93^v, 152^r, 171^r, 214^v, 233^r ; H/VII, 26^r, 48^v, 83^r, 119,, 130^v, 147^v, 222^v, 369^r, 437^r ; H/VIII$_1$, 5^v, 141^v, 165^v, 202^r, 232^v, 273^v, 289^r, 296^r, 348^v ; H/VIII$_2$, 52^r, 81^r, 89^v, 97^r, 117^r, 192^v, 199^v, 250^r, 258^r, 276^v ; H/IX, 17^v, 40^r, 446^v, 471^v, 508^v ; H/X, 445^v ; H/XI, 26^r, 39^r, 73^r, 84^v, 115^v, 177^r, 191^v, 246^r, 259^r, 267^v, 311^r, 325^v, 400^v ; H/XII, 114^r, 132^r, 202^v, 215^r, 258^v, 475^v, 513^r ; H/XIII, 50^v, 125^v, 134^r, 247^v, 308^v, 335^r, 387^v, 468^v, 480^v, 489^r, 502^r, 508^r ; H/XIV, 64^v, 84^r, 103^r, 173^r, 186^r, 222^r, 435^v ; H/XV, 15^r, 49^v, 60^v, 231^r, 263^v, 359^r, 378^r, 472^r ; H/XVI, 3^v, 30^r, 41^r, 65^v, 103^r, 112^r, 142^v, 207^r, 216^v, 247^r, 258^r, 280^r, 287^r, 294^v, 309^v, 328^r, 338^r, 349^r, 412^r ; HEM, II, 2 104 ; HEM, III, 2 781 ; DDRF ; D/4545, 1^v, 28^r, 51^r, 101^r, 128^v, 140^r, 166^r, 178^v, 199^v, 208^r, 213^r, 219^r, 223^r, 226^r, 228^v, 236^v ; D/4546, 21^v, 99^v, 105^r, 121^v, 125^r, 129^v, 132^r, 141^r, 188^r, 210^v, 228^v, 280^r ; D/4547, 4^v, 8^v, 12^v, 41^v, 62^r, 73^r, 77^r, 94^v, 108^v,114^r, 141^r, 171^v, 173^r, 176^r, 197^v, 212^r, 255^r, 269^v, 308^r, 316^r, 367^r, 381^r, 388^r, 393^r, 405^v, 410^v, 422^v, 427^r, 431^v, 442^r, 456^v, 468^v ; D/4548, 123^r, 133^v, 145^r, 167^v, 175^v, 200^v, 207^r, 232^r, 245^r, 251^v, 263^r, 291^r, 320^r, 350^r, 381^v ; D/4549, 10^r, 25^r, 44^v, 51^v, 53^v, 68^r 101^r, 111^r, 118^r, 122^r, 140^r, 152^v, 170^r, 185^r, 192^v, 208^v, 215^r, 244^v, 262^v, 273^v, 277^v, 330^v, 390^v ; D/4550, 1^r, 18^v, 37^r, 40^r, 128^v, 136^v, 251^v ; D/4551, 65^v, 199^r, 289^r, 301^v, 319^r, 325^r, 331^r, 331^r, 333^v, 346^r, 357^v, 375^v, 399^v, 411^r, 415^v, 461^r, 471^v, 477^r, 496^r, 500^v 513^v, 517^v, 534^v, 552^r; D/4552, 22^v, 28^r, 36^v, 90^r, 97^r, 121^v, 149^v, 151^r, 184^r, 204^r, 208^v, 276^v, 289^r, 296^v, 345^r, 365^v, 375^v, 384^r, 391^r, 414^v, 442^v, 446^v, 452^v, 456^r, 496^r, 510^r, 519^v ; D/4553, 44^r, 49^v, 82^v, 102^v, 377^r, 411^r, 418^r, 444^r, 468^v ; D/4557, 38^v, 131^v ; MB, 89; CN, 969 ; DAME, T$_2$; NI, 64 ; VIN, 134 ; TDRG ; MI, 73 ; PI, 217 ; DA ; CADE ; GLB, 140 ; DU ; SFl, 340 ; DC, 711 ; PP, 339 ; CADE ; FME, II, 117, 188 ; SCRIBAN, D.; DL, I, 476 ; DM ; UGl ; BD, 182 ; GO, 95 ; MDE, 202 ; LTR, 18, 542 ; DEX ; NALR. Olt, IV, 262.

[212] H/I, 234^v.

[213] H/VIII$_1$, 70^r, ; H/XIII, 360^r ; H/XIV, 374^r.

[214] H/VIII$_2$, 266^v, 267^r.

[215] H/XVI, 320^r.

[216] H/I, 55^r, 168^r ; H/III, 448^r, 486^v ; H/VI, 198^v ; H/XI, 516^r ; H/XV, 9^v ; D/4552, 74^r.

[217] H/VII, 504^r ; H/IX, 212^r ; H/XV, 214^r.

[218] IP, 264 ; CIHAC ; LMs ; BLB, 231 ; H/II, 280^v ; H/III, 107^v, 139^r, 151^v, 324^v, 359^v ; H/VI, 44^r, 227^v ; H/VIII$_1$, 96^v, 236^v, 282^r, 310^r ; H/VIII$_2$, 31^r, 133^r, 212^v ; H/X, 129^v ; H/XIII, 2^v, 64^r, 197^r, 284^v, 404^v, ; H/XIV, 340^r, 348^v, 374^r ; H/XV, 274^r, 399^v, 423^v ; H/XVI, 150^v, 405^r ; D/4545, 193^v ; D/4549, 92^v, 162^r, 204^r, 223^v ; D/4550, 116^v, 145^v, 160^v ; D/4551, 104^r ; D/4552, 14^v, 174^v, 213^v, 216^v, 267^r, 403^r ; APP, 405 ; CN, 969 ; DV, 10 ; VIN, 144 ; TDRG ; DA ; ȘEZ., XXV (1929), 102 ; SCRIBAN, D., BD, 182.

[219] D/4552, 129^r, 136^v, 151^r, 267^v, 281^v ; VG ; TD. OLT, 368 ; NALR. Olt, IV, 262.

[220] VG.

[221] NI, 56 ; FLORA, VI, 289 ; GO, 173.

mari, alungite, de culoare galbenă-verzuie : Iepureni—Movileni, Slobozia—Ciurea și Vînători—Iș, Rebricea—Vs) ; **harbúz** adj. (*strugure harbuz*=cu boabele mari, rare, de culoare verde : Cristești—Bt ; *poamă harbuz* : Țibana—Iș) ; **lămîie** adj. (*poamă lămîie*=cu boabele alungite, de culoare galbenă-verzuie : Bahnari—Vs, Grajduri—Iș ; *poamă alămîie* : Ungheni—Bosia—Iș) ; **mandarínă** s.f., adj. (cu boabele mărunte, dese, cu miezul dulce, de culoare gălbuie : Mădîrjac—Iș ; *mandalină* : Bivolari—Iș, Bolotești—Vn ; *poamă mandarină* : Luncavița—Tl, Popești—Iș ; *poamă mandalină* : Lungani—Iș) ; **mălínă** s.f., adj. (cu boabele mărunte, dulci-amărui, de culoare neagră : Bt, Iș, Vs ; *malină* : Bt, Iș ; *poamă malină* : Bt, Iș ; *poamă mălină* : Bt, Iș) ; **măslínă** adj. (*poamă măslină*=cu boabele alungite, mărunte, de culoare neagră : Delești—Vs, Scînteia—Iș ; *poamă maslină* : Bivolari—Iș, Santa Mare—Bt) ; **merișór** s.m. (cu boabele rotunde, mărunte, rare, de culoare roșiatică sau galbenă : Băiceni—Cucuteni—Iș) ; **múră** adj. (*poamă mură*=cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră : Bivolari și Ipatele—Iș, Gîrceni—Vs) ; **núcă** adj. (*poamă nucă*=cu boabele mari, dese, de culoare neagră-cenușie : Drăgușeni și Răuseni—Bt) ; **nucșoáră** s.f. (cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră sau albă : Tr) ; **olívă** adj. (*poamă olivă*=cu boabele alungite mărunte, rare, de culoare galbenă-verzuie sau neagră : Bucium și Rediu—Iș) ; **paradáisă**[222] s.f. (cu boabele mari, rare, rotunde, de culoare roșie : CS, Dagîța—Iș) ; **páră** adj. (*poamă pară*=cu boabele mari, alungite, de culoare galbenă-verzuie : Belcești, Dorobanț—Aroneanu și Pocreaca—Iș) ; **pérjă** adj. (*poamă perjă*=cu boabele mărunte, alungite, de culoare neagră-violacee : Dîngeni—Bt, Negrești și Pungești—Vs) ; **pomușoáră**[223] s.f. (cu boabele mărunte, bătute, de culoare roșie-gălbuie, cu gust acru : Vs, Albești—Bt, Grajduri și Mogoșești—Iș) ; **portocálă** adj. (*poamă portocală*=cu boabele mari, rotunde, de culoare galbenă : Lupăria—Cotnari și Rediu—Iș) ; **scorúșă** adj. (*poamă scorușă*=cu boabele mărunte, bătute, de culoare roșie sau galbenă : Ciurchi și Prisăcani—Iș, Leorda—Bt) ; **smochínă** adj. (*poamă smochină*=cu boabele mari, turtite, de culoare neagră : Moțca și Zmeu—Lungani—Iș) ; **tígvă**[224] s.f., adj. (cu boabele dulci, mari, sub forma unei sticle, de culoare albă, neagră sau galbenă-verzuie : Mold., Olt. ; *ticvă* : Gl, Vn ; *tidvă*[225] : Gl, Iș, Vn, Vs ; *titvă*[226] : Tl, Odobești—Vn, Prisăcani—Iș ; *tiugă*[227] : Dobr., Comarna și Răducăneni—Iș ; *tivdă*[228] : Mold. ; *tivgă*[229] : Dobr., Mold., Munt. ; *tivídă*[230] : Pietroasele—Bz, Tufești—Br ; *strugure tigvă* : Ostroveni și Tîmburești—Dj ; *strugure tivgă* : Murfatlar—Ct ; *struguri de tiugă*[231] : Dobr. ;

---

[222] BM, 360 ; BD, 182 ; DLR.

[223] H/VI, 15ᵛ ; BD, 182.

[224] TVR, 6 ; DLR ; SVR, 134.

[225] IP, 264 ; D/4551, 323ᵛ ; D/4552, 446ᵛ ; NI, 88 ; GO, 95.

[226] NI, 88 ; VIN, 136.

[227] D/4553, 418ʳ.

[228] H/III, 65ʳ, 193ᵛ ; H/XIII, 423ᵛ, 489ʳ, 492ʳ ; D/4549, 68ʳ, 111ʳ 122ᵛ ; D/4550, 1ʳ ; PI. 217 ; DLR.

[229] H/III, 462ᵛ ; H/XII, 105ᵛ, 215ᵛ, 216ᵛ ; D/4545, 128ᵛ ; D/4549, 215ʳ ; D/4550, 56ʳ ; GLB, 140.

[230] PO, 7.

[231] H/II, 251ᵛ ; DLR.

poamă tidvă[232] : Iş, Odobeşti—Vn ; *poamă tilvă*[233] : Mold., Tl ; *poamă tivdă*[234] : Mold. ; *poamă tivgă*[235] : Mold., Vădeni—Br) ; **vişină** adj. (*poamă vişină*=cu boabele mărunte, dese, acre, de culoare roşie : Buhalniţa—Ceplenița şi Ciurea—Iş) ; **zárzără** adj. (*poamă zarzără*=cu boabele mari, de culoare verde-gălbuie : Leţcani şi Româneşti—Iş, Truşeşti—Bt) ; **zméură** adj. (*poamă zmeură*[236]=cu boabele rotunde, bătute, de culoare roz : Grozeşti şi Mădîrjeşti—Bălţaţi—Iş).

1.1.2.1. Metafore urmate de determinări : **ananas** : *ananas alb*[237] (Munt., Olt., Iş, Frumuşica—Bt, Negreşti—Vs), *ananas negru*[238] (Munt., Olt., Bt, Iş, Nţ, Vs), *ananas roşu* (Ol), *anănas negru*[239] (Olt., Bc) ; **căpşună** : *căpşună neagră* (Munt., Iş), *căpşună roză* (Frumuşica— Bt, Plugari— Iş) ; **coarnă** : *coarnă albă*[240] (Mold., Munt., Olt. şi izolat în toată ţara), *coarnă aromată*[241] (Olt.), *coarnă de Cotnari* (Deleni—Iş), *coarnă de Dăbuleni*[242] (Dj), *coarnă de Huşi* (Răducăneni— Iş), *coarnă de masă* (Iş), *coarnă lungăreaţă*[243] (Bz, Ph, Vs), *coarnă măruntă*[244] (Dj, Ph), *coarnă neagră*[245] (Mold., Munt., Olt., Ar şi izolat în toată ţara), *coarnă roşă* (Boloteşti—Vn, Comarna—Iş), *coarnă roşie*[246] (Mold., Munt., Olt.), *coarnă rotundă* (Vs), *coarnă roză* (Comarna—Iş, Pungeşti—Vs), *struguri coarnă albă* (Iş, Tl, Tm, Vs), *struguri coarnă albi*[247] (Bz,

---

[232] DLR.

[233] VIN, 159.

[234] H/III, 208^{r} ; DV, 10 ; DS, 33 ; DLR.

[235] D/4545, 193^{v}.

[236] NI, 55.

[237] NALR. Olt, IV, 262.

[238] *Ibidem.*

[239] *Ibidem.*

[240] IM, 369 ; IP, 264, 378 ; BLb, 94 ; H/I, 119^{v}. 284^{r} ; H/II, 11^{v}, 57^{v}, 115^{v}, 125^{v}, 141^{v}, 165^{r}, 219^{r} ; H/III, 47^{v}, 95^{r}, 226^{r} ; H/IV, 8^{r}, 26^{r}, 152^{v}, 245^{v} ; H/V, 9^{v}, 97^{v}, 134^{v}, 287^{v} ; H/VI, 132^{r} ; H/VIII$_{1}$, 18^{v}, 108^{v}, 119^{v}, 232^{r} ; H/VIII$_{2}$, 11^{v}, 66^{v}, 73^{r}, 108^{v}, 114^{v}, 165^{r}, 204^{v}, 213^{r}, 234^{v} ; H/IX, 40^{r}, 230^{r} ; H/XI, 5^{r}, 16^{r}, 46^{r}, 95^{v}, 273^{v}, 335^{r}, 349^{v} ; H/XII, 19^{r}, 91^{v}, 105^{r}, 136^{r}, 169^{v}, 215^{v}, 225^{v}, 237^{r}, 268^{v} ; H/XIII, 23^{v}, 206^{v}, 247^{v}, 423^{v} ; H/XIV, 71^{v}, 415^{v} ; H/XV, 15^{r}, 88^{v}, 142^{v}, 306^{r}, 328^{v}, 335^{v}, 342^{r}, 390^{v} ; H/XVI, 95^{v}, 146^{r}, 223^{v}, 271^{r}, 395^{r}, 444^{r} ; HEM, II, 2104 ; D/4545, 12^{r}, 240^{v}, 248^{v}, 252^{v}, 267^{r} ; D/4546, 102^{v}, 147^{r}, 294^{v}, 340^{v}, 352^{v} ; D/4547, 25^{r} ; D/4549, 95^{v}, 255^{r} ; D/4550, 56^{r}, 74^{v}, 81^{v} ; D/4551, 403^{v}, 420^{r}, 424^{v}, 486^{r}, 490^{v}, 509^{v}, 528^{r} ; D/4552, 129^{r}, 136^{v}, 287^{v}, 370^{r}, 391^{r}, 431^{r}, 515^{r} ; D/4553, 34^{r}, 41^{r}, 78^{v}, 91^{v} ; MO, 12 ; RCM, 483 ; VIN ; NI, 6 ; DA ; FME, II, 117 ; DER, I, 676 ; BD, 182 ; GO, 95 ; MDE, 202 ; NALR. Olt, IV, 263 ; SVR, 37.

[241] RHV, 1972, 4, 33.

[242] Dv, 228.

[243] H/XI, 273^{v}.

[244] NI, 66.

[245] IM, 369 ; BLb, 94 ; EV, 35 ; H/I, 119^{v}, 284^{r} ; H/II, 11^{v}, 57^{v}, 115^{v}, 125^{r}, 165^{v}, 218^{v} ; H/III, 47^{v}, 65^{v}, 226^{r} ; H/IV, 83^{r} ; H/V, 3^{v}, 9^{v}, 97^{v}, 134^{v}, 256^{r}, 287^{v}, 351^{r} ; H/VI, 132^{r}; H/VIII$_{1}$, 18^{v}, 108^{v}, 119^{v}, 232^{r}, 242^{v} ; H/VIII$_{2}$, 11^{v}, 66^{v}, 73^{r}, 108^{v} 114^{v}, 165^{r}, 204^{v}, 213^{r}, 234^{v} ; H/IX, 40^{r}, 230^{r} ; H/XI, 5^{r}, 16^{r}, 325^{v}, 335^{r}, 349^{v} ; H/XII, 19^{r}, 91^{v}, 136^{r}, 169^{r}, 215^{v}, 225^{v}, 237^{r}, 268^{v} ; H/XIII, 23^{v}, 206^{v}, 247^{v} ; H/XIV, 415^{v} ; H/XV, 15^{r}, 88^{v}, 306^{r}, 328^{v}, 335^{v}, 342^{r}, 390^{v} ; H/VXI, 95^{v}, 146^{r}, 159^{r}, 223^{v}, 271^{r}, 395^{r}, 444^{r} ; HEM, II, 2104 ; D/4545, 12^{r}, 240^{v}, 248^{v}, 252^{v}, 267^{r} ; D/4546, 247^{r}, 294^{v}, 340^{v}, 352^{v} ; D/4547, 25^{r} ; D/4549, 95^{v}, 181^{r}, 255^{r} ; D/4550, 56^{r}, 81^{v} ; D/4551, 403^{v}, 420^{r}, 424^{v}, 486^{r}, 490^{v}, 509^{v}, 528^{r} ; D/4552, 129^{r}, 136^{v}, 287^{v}, 370^{r}, 391^{r}, 431^{r}, 515^{r} ; D/4553, 34^{r}, 41^{r}, 78^{v}, 91^{v} ; LD, 111 ; VIN ; NI, 6 ; DA ; FME, II, 117 ; LTR, 4, 518 ; DER, I, 676 ; BD, 182 ; MDE, 202 ; NALR. Olt, IV, 263 ; SVR, 38.

[246] IP, 264, 378 ; H/III, 95^{r} ; H/IV, 8^{r}, 26^{r}, 152^{v}, 245^{v} ; H/IX, 230^{r} ; H/XI, 16^{r}, 46^{r} ; H/XII, 105^{r} ; H/XIII, 423^{v} ; H/XIV, 415^{v} ; D/4546, 102^{v} ; D/4553, 78^{v} ; LD, 111 ; VIN ; NI, 6 ; FME, II, 117 ; GO, 100 ; SVR, 38.

[247] H/XV, 214^{r}.

Vs), *struguri coarnă neagră* (Iș, Tm), *struguri coarnă negri*[248] (Bz, Vs), *struguri de poamă coarnă albă*[249] (Gl, Iș, Vs), *struguri de poamă coarnă albi*[250] (Bc, Negrești—Vs), *struguri de poamă coarnă neagră*[251] (Iș, Vs), *struguri de poamă coarnă negri*[252] (Vs, Solonț—Bc), *poamă coarnă albă*[253] (Mold., Recaș—Tm, Sarichioi—Tl), *poamă coarnă neagră*[254] (Mold.) ; **frag, -ă** : *frag alb* (Bt, Iș), *frag negru* (Bt, Bz, Iș), *fragă albă*[255] (Mold., Munt.), *fragă galbenă* (Bt, Iș, Dolhești—Sv), *fragă neagră*[256] (Mold., Olt.), *fragă roșie*[257] (Bt, Iș, Vl), *fragă roz* (Bt), *fragă verde* (Iș, Sv), *poamă fragă albă* (Mold.), *poamă fragă neagră* (Mold.) ; **nucșoară** : *nucșoară albă* (Tr) ; **tigvă** : *tidvă albă* (Gl, Iș), *tidvă neagră* (Gl, Vn), *tivdă albă* (Mold.), *tivdă neagră* (Mold.).

1.1.2.2. Metafore în compuse : **coarnă** : *coarnă-altoită*[258] (cu boabele mari, alungite, tari, de culoare albă sau neagră : Mold., Vl), *coarnă-galbenă*[259] (cu boabele mari, puțin alungite, de culoare gălbuie : Cotnari—Iș, Huși—Vs), *coarnă-grasă* (cu boabele mari, alungite, cu pielița subțire, de culoare albă-verzuie : Cotnari—Iș, Niculițel—Tl), *coarnă-românească*[260] (cu boabele mari, lunguiețe, de culoare albă sau neagră : Ban., Transilv., Dj, Iș, Vl, Brodoc—Vs, Sulița—Bt), *coarnă-ruginoasă*[261] (cu boabele mărunte, lunguiețe, de culoare ruginie : Foeni—Tm, Sagna—Nț), *coarnă-sălbatică*[262] (cu boabele mărunte, lunguiețe, de culoare neagră: Cotnari și Deleni—Iș, Odobești—Vn, Vama—Sv), *coarnă-slabă*[263] (cu boabele mărunte, alungite, apoase, de culoare albă : Ol, Tr), *coarnă-tare*[264] (cu boabele mărunte, alungite, cu pielița tare, de culoare albă : Ol, Tr), *coarnă-tomnatică*[265] (cu boabele mărunte, puțin alungite, de culoare albă sau neagră, care se coace tîrziu : Bz, Iș, Ph), *coarnă-turcească*[266] (cu boabele mari, cărnoase, lunguiețe, de culoare neagră-roșcată (Dobr., Mold., Munt., Dj, Ol), *coarnă-văratică*[267] (cu boabele mărunte, puțin alungite, de culoare albă sau neagră, care se coace devreme : Bz, Iș), *coarnă-verde*[268] (cu boabele mărunte, lunguiețe, dese, de culoare verde-gălbuie : Iș, Vs,

---

[248] *Ibidem.*

[249] H/III, 423^{v} ; H/VI, 187^{v}.

[250] H/XIII, 360^{v}.

[251] H/III, 423^{v} ; H/VI, 187^{v} ; H/XV, 142^{v}.

[252] H/XIII, 360^{v}.

[253] H/III, 207^{v}, 359^{v} ; H/VI, 23^{r} ; H/VIII$_{1}$, 42^{r}, 213^{r} ; H/VIII$_{2}$, 31^{r}, 133^{r} ; H/XIII, 228^{r}, 324^{r}, 445^{v}, 486^{r} ; H/XIV, 142^{v} ; H/XV, 3^{r} ; D/4552, 281^{v}, 402^{v} ; VIN, 154 ; DS, 40.

[254] H/III, 207^{v}, 359^{v} ; H/VI, 23^{r}, 132^{r} ; H/VIII$_{1}$, 42^{r}, 213^{r} ; H/VIII$_{2}$, 31^{r}, 133^{r} ; H/XIII, 228^{r}, 324^{r}, 445^{v}, 486^{r} ; H/XIV, 142^{v} ; H/XV, 3^{r}, 423^{v} ; D/4552, 281^{v}, 402^{v} ; DV, 11 ; DS, 49; VIN, 134.

[255] GH, 8.

[256] GH, 8 ; NALR. Olt, IV, 262.

[257] NALR. Olt, IV, 262.

[258] *Ibidem.*

[259] DA ; se trimite greșit la H/III, 47 și H/XVI, 95.

[260] NALR. Olt, IV, 262.

[261] BD, 182.

[262] DA.

[263] H/XIV, 150^{v} ; D/4548, 291^{r} ; D/4557, 198^{r}.

[264] *Ibidem.*

[265] H/XII, 215^{v}.

[266] H/XIV, 29^{r}, 150^{v}, 186^{r}, 199^{v}, 300^{r} ; NI, 6 ; VIN, 171 ; NALR. Olt, IV, 263.

[267] H/XII, 215^{v}.

[268] D/4551, 505^{v}.

Băneasa și Liești—Gl, Odobești—Vn), *coarnă-vînătă*[269] (cu boabele mărunte, lunguiețe, rare, de culoare neagră-vineție : Dj, Iș, Ph) ; **frag,-ă** : *frag-nohán* (=*fragă-noháná* : Coropceni—Iș), *fragă-noháná* (cu boabele mari, de culoare albă-verzuie, cu gust de fragi : Iș, Huși—Vs), *fragă-plesnitoare* (cu boabele mari, care plesnesc la ploaie, de culoare verzuie, cu gust de fragi : Ceplenița și Deleni—Iș), *fragă-producătoare*[270] (cu boabele mărunte, de culoare albă sau neagră, cu miros de fragi : Bt, Bz, Vl, Vs), *fragă-scuturătoare* (cu boabele mărunte, rare, de culoare gălbuie, cu miros de fragi : Iș), *fragă-timpurie* (cu boabele mărunte, de culoare verde-gălbuie, cu miros de busuioc : Iș, Sv).

1.1.2.2.1. Metafore în compuse urmate de determinări : **coarnă** : *coarnă-grasă alb*[271] (Islaz—Tr, Babadag—Tl), *coarnă-grasă albă* (Cotnari—Iș), *coarnă-slabă alb*[272] (Babadag—Tl), *coarnă-slabă albă* (Cîrlogani—Ol), *coarnă-turcească neagră* (Vs).

1.1.2.2.2. Metafore urmate de determinări în compuse : **coarnă** : *coarnă albă-aromată*[273] (cu boabele alungite, de culoare albă, cu aromă pătrunzătoare : Dj, Gr, Ph), *coarnă neagră-aromată*[274] (cu boabele alungite, de culoare neagră, cu aromă pătrunzătoare : Cl, Dj, Gr, Ph), *coarnă neagră-românească*[275] (=*coarnă-românească* : Transilv., Iș, Vs), *coarnă neagră-selecționată*[276] (cu boabele mari, rare, alungite, de culoare neagră : Niculițel—Tl), *coarnă roșu—negru*[277] (Vl).

1.1.2.3. Derivate : **alună** : *alunică* (Vl : cf. GVL, 1957, 1, 46), *poamă alunică* (Mircești—Iș) ; **căpșună** : *căpșunică*[278] (nume dat, în special, hibrizilor *noah* și *isabelle* : Mold., Munt., Bh, Ct, Dj, Mș), *căpșuneáncă* (Il), *căpșunoáie* (Popești—Iș), *poamă căpșunică* (Bt, Iș) ; **cireșă** : *poamă cireșică* (Movileni—Iș), *poamă cireșói* (Albești—Bt, Covasna—Costuleni—Iș), *poamă cireșoáie* (Flămînzi—Bt) ; **coarnă**: *cornatică*[279] (Pietroasele—Bz), *cornătică*[280] (Bc, Gl), *cornățică* (Iș), *córnie* (Bc, Bt, Ciurea—Iș), *corníe* (Coțofănești—Bc), *cornișcă* (Andrieșeni—Iș, Pogorăști-Răuseni—Bt), *cornișoară*[281] (Bc, Gr, Iș, Vl), *corniță*[282] (cu boabele negre, roșiatice, asemănătoare *coarnei-sălbatice* ; cf. DA : Dobr., Mold., Munt., Dj, Vl și izolat în toată țara), *cornoasă*[283] (Iș, Vs), *cornorată*[284] (Bt, Bz, Cl, Iș, Ph, Tl), *cornurată*[285] (Cristești—Bt, Lungani—Iș), *cornuță* (Iș, Păltiniș și Unțeni—Bt), *poamă cornățică*[286] (Iș, Niculițel—Tl), *poamă córnie* (Bc, Bt), *poamă cor-*

---

[269] CA, 405.

[270] NALR. Olt, IV, 262.

[271] H/XIV, 186^{v}.

[272] *Ibidem.*

[273] Amp, VII, 573.

[274] Amp, V, 574 ; SVR, 38.

[275] IV, 60.

[276] Amp, V, 537 ; SVR, 38.

[277] NALR. Olt, IV, 262.

[278] CH, 19 ; UGI ; SCL, 1975, 3, 260.

[279] TeS, 1050.

[280] H/XIII, 125^{v}, 134^{r}.

[281] H/XIII, 489^{r} ; D/4548, 359^{v} ; UGl.

[282] BLb 94 ; H/I, 119^{v} ; H/IX, 55^{v} ; DV ; D/4545, 51^{r} ; D/4546, 121^{v} ; D/4547, 5^{v}, 393^{r} ; D/4553, 34^{r}, 435, 447^{r} ; TDRG ; NI, 66 ; DAME, T_2, 22 ; DA ; CDDE ; DU ; CADE ; FME, II, 118 ; DL, 553 ; CDER ; DM ; UGl ; BD, 182 ; GO, 100.

[283] H/XV, 66^{r}.

[284] D/4553, 75^{v} ; NI, 6 ; SVR, 40.

[285] BBH, 204 ; FME, II, 118.

[286] BD, 182.

nie (Bc), *poamă cornișoară* (Bc, Iș), *poamă corniță* (Bt, Iș, Vs), *poamă cornorată*[287] (Bucov—Ph, Mileanca—Bt, Odobești—Vn, Sirca—Iș), *poamă cornurală* (Iș), *poamă cornuță* (Ciurea și Comarna—Iș); **frag, -ă**: *frághie* (Mogoșești—Iș) *frăghie* (Bogdana—Bc, Santa Mare—Bt), *frăgúică* (Iș), *frăgulie* (Dănești—Vs), *frăguliță* (Hîrlău și Plugari—Iș), *frăguric* (Lungani și Moțca—Iș), *fräguriță* (Popești și Tansa—Iș), *frăguruță* (Ab, Bh, Iș, Vs), *frăgușoară* (Iș), *frăguță*[288] (Olt., Bt, Ph, Vs); **harbuz**: *poamă harbuzeáscă* (Hănești—Bt), *poamă harbuzoáică* (Costuleni—Iș); **perjă**: *poamă perjoáică* (Dănești—Vs, Mironeasa—Iș), *poamă perjoáie* (Dîngeni—Bt, Probota și Trifești—Iș), *poamă perjulică* (Bălțați —Iș, Pungești—Vs); **tigvă**: *ticvoásă*[289] (Bz, Db, Ph, Vn), *tidvoásă* (Iș), *tigveánă*[290] (Iș, Tl), *tigveásă*[291] (Tl, Vn), *tigvoánă*[292] (Sarichioi—Tl, Sirețel—Iș), *tigvoásă*[293] (Bt, Cl, Db, Gr, Iș, Ph), *titvoásă*[294] (Vn), *tiubgeáscă*[295] (Il, Tr), *tivdeáscă*[296] (Gl, Răducăneni—Iș) *tivgeáscă*[297] (Dobr., Ph, Vn), *tivgoásă*[298] (Bt, Il, Iș, Ph, Tl), *tivoásă* (Ph), *tugeáscă*[299] (Bz, Gr, Tr), *poamă tigvoásă* (Iș), *poamă tigvoleáscă*[300] (Dumești—Iș, Nicorești—Gl), *poamă tugeáscă*[301] (Tl, Odobești—Vn), *struguri tiuvgoásă*[302] (Dj, Il, Ol); **vișină**: *poamă vișinică* (Blăgești—Pașcani—Iș); **zarzără**: *poamă zărzărică* (Belcești, Focuri și Golăești—Iș); **zmeură**: *poamă zmeurícă* (Glodeni—Negrești—Vs).

1.1.2.3.1. Derivate urmate de determinări: **căpșună**: *căpșunică neagră* (Valea Orlei—Ph), *căpșunică roză*[303] (Merei—Bz); **coarnă**: *cornișoară albă* (Grajduri și Sîrca—Iș), *corniță albă*[304] (Dobr., Mold., Ab, Cl, Gr), *corniță de toamnă* (Belcești—Iș, *corniță de vară* (Bălușești—Nț, Strunga—Iș), *corniță neagră*[305] (Ab, Ag, Iș, Tl, Vs), *corniță roșie*[306] (Odobești—Vn, Sirețel—Iș, Ungureni—Bt), *cornorată albă*[307] (Bz, Ph, Tl, Butea și Gropnița—Iș), *cornorată neagră*[308] (Ph, Tl, Grozești și Miroslava—Iș, Mileanca—Bt), **tigvă**: *ticvoasă albă*[309] (Bz, Ph, Vn), *ticvoasă galbenă* (Bz), *ticvoasă gălbuie*[310] (Bz, Ph), *tigvoasă*

---

[287] H/XIV, 352^v, 358^v; BD, 182.

[288] NALR. Olt, IV, 262.

[289] H/II, 57^v; H/XI, 349^v, 362^v; H/XVI, 395^v; DLR.

[290] DDRF; DLR.

[291] *Ibidem*.

[292] JO, 54; DU; SCL, 1975, 370; DLR.

[293] BA, 351; JO, 54; H/II, 207^r, 219^r; H/VII, 147^r; D/4545, 236^v, 240^v; D/4546, 247^r, 280^r 294^v, 340^v; NI, 88; DU; BD, 182; SVR, 134; DLR.

[294] NI, 7.

[295] H/VII, 130^v; DLR.

[296] H/III, 305^v; D/4549, 170^r.

[297] H/XIV, 352^v.

[298] H/II, 125^r; D/4545, 248^r; D/4546, 121^r.

[299] H/VII, 67^v; DLR.

[300] BD, 182.

[301] H/XIV, 395^v.

[302] H/VII, 504^r.

[303] GH, 9.

[304] JO, 53; NI, 6.

[305] JO, 53.

[306] NI, 6; FME, I, 493.

[307] H/XIV, 395^r.

[308] *Ibidem*.

[309] H/XI, 349^v.

[310] *Ibidem*.

albă (Bz), *tigvoasă neagră* (Bz), *tugească neagră*[311] (Bz), *tugească rotundă*[312] (Bz), *poamă tigvoasă albă* (Iș), *poamă tugească albă*[313] (Tl, Odobești—Vn), *poamă tugească neagră*[314] (Tl, Odobești și Panciu—Vn).

1.1.3. De la soiuri de fructe : **ariúș** adj. (de la *mere ariușe* „văratice, nu prea mari", HGl ; *strugure ariuș*=cu boabele mari, apoase, de culoare galbenă-verzuie : Lechința—BN) ; **avrámă** adj. (de la *prună avramă* ; *poamă avramă*=cu boabele lunguiețe, rare, de culoare neagră-violetă : Bahlui—Cotnari, Ipatele și Lunca—Pașcani—Iș) ; **bardácă** adj. (de la *prună bardacă* ; *poamă bardacă*= cu boabele mari, alungite, de culoare galbenă-verzuie : Munteni—Belcești—Iș, Pungești—Vs) ; **bardáșă** adj. (de la *prună bardașă* „prună mare", LEXIC. REG., II, 119 ; *poamă bardașă*=cu boabele mari, rotunde, de culoare albă-verzuie : Moțca—Iș, Negrești—Vs) ; **ciurubéi** adj. (de la *ciurubei* „cireșe verzi", SMt, 183 ; *strugure ciurubei*=cu boabele alungite, mărunte, de culoare galbenă-verzuie : Gîrbova—Ab) ; **coádeșă** adj. (de la *pară, prună coadeșă* ; *poamă coadeșă*=cu boabele mari, rare, alungite, de culoare galbenă-verzuie : Cotnari și Popricani—Iș) ; **crivináșă** s.f. (de la *prune crivinașe* „care se coc în iunie", CFP ; cu boabele mărunte, de culoare galbenă, timpurie : Drăgășani — Vl, Topoloveni — Ag) ; **domnésc, -eáscă** adj ., s.f. ; (de la *măr domnesc, pară domnească* ; *strugure domnesc*=cu boabele mari, rare, de culoare albă-verzuie : Cotnari—Iș, Odobești—Vn ; *poamă domnească* : Cotnari—Iș, Odobești—Vn ; *domnească* : Comarna, Costuleni și Cotnari—Iș, Huși—Vs) ; **drăgănícă** adj. (de la *cireașă drăgănică* ; *poamă drăgănică*=cu boabele mărunte, acre, de culoare roz : Cotnari și Zmeu—Lungani—Iș) ; **gamótă** adj. (de la *pară gamotă* ; *poamă gamotă*=cu boabele mărunte, dese, de culoare verde : Murgeni—Vs, Strunga și Vînători—Iș) ; **ghileșálă** s.f. (de la *cireșe ghileșale*, CV, II, 4, 36 ; cu boabele rotunde, punctate, de culoare albă : Ceplenița—Iș, Pietroasele—Bz) ; **moácră** adj. (de la *cireașă moacră* ; *poamă moacră*=cu boabele mărunte, dese, tari, de culoare neagră : Dagîța și Ipatele— Iș) ; **motrún** adj. (de la *măr motrun, pară motrună* ; *strugure motrun*=cu boabele rare, mari, de culoare neagră : Godeni—Ag) ; **páreș** adj. (de la *măr pariș, pareș* ; *strugure pareș*=cu boabele mari, dese, tari, de culoare gălbuie : Dumitra—BN) ; **pergamútă** adj. (de la *pară pergamută* ; *poamă pergamută*= cu boabele mărunte, zemoase, de culoare albă-verzuie : Fedeleșeni—Strunga și Vlădiceni—Tomești—Iș, Mileanca—Bt) ; **șpáncă** adj. (de la *șpancă* „un soi de vișine mari, mustoase", LLM, 1967, 1, 52 ; *poamă șpancă*=cu boabele mari, dese, apoase, de culoare roz : Corni și Mitoc— Bt) ; **untós,-oásă** adj. (de la *măr untos, pară untoasă* ; *poamă untoasă*=cu boabele mărunte, rotunde, netede, de culoare albă-gălbuie : Bucium și Rediu—Iș, Corlăteni—Bt, Delești—Vs ; *strugure untos* : Huși— Vs) ; **urzésc, -eáscă** adj. (de la *măr urzesc, pară urzească* ; *strugure urzesc*=cu boabele mari, rare, de culoare galbenă-verzuie : Ph, Pietroasele—Bz ; *poamă urzească* : Comarna și Probota—Iș, Stănilești—Vs) ; **viáscă** adj. (de la *măr viesc, pară viască* ; *poamă viască*= cu boabele mărunte, acre, de culoare verzuie : Focuri și Strunga —Iș).

---

[311] BD, 182.

[312] *Ibidem*.

[313] H/XIV, 395ᵛ.

[314] *Ibidem*.

1.2. Derivate cu sufixe, prin care se evită omonimia :

1.2.1. De la nume de plante : **arămeásă** s.f. (*aramă*+suf. *-easă* ; cu boabele rotunde, mărunte, de culoare roșiatică : Belcești—Iș, Cuzlău—Păltiniș—Bt) ; **butășícă** s.f.(*butaș*+suf. *-ică* ; cu boabele mărunte, de culoare albă : Gorban, Prisăcani și Tomești—Iș, Scorțeni—Bc, Stănilești — Vs) ; **butășíță** s.f. (*butaș*+suf. *-iță*=*butășică* : Cozmești și Holboca —Iș) ; **buturoásă** s.f. (*bútură* + suf. *-oásă* ; cu boabele mari, rare, de culoare neagră : Cucuteni—Lețcani și Dobrovăț—Iș, Slobozia— Urechești—Bc) ; **cășăreáscă**[315] s.f. (*caș*+suf. *-ărească* ; cu boabele mari, rotunde, rare, de culoare albă : BN, Pietroasele— Bz) ; **ceoníe** (pron. : *ce-o*) adj. (*ciuin* + suf. *-ie* ; = *cioinac* ; *poamă ceonie* : Gl ; *struguri ceonie*[316] : Cosîmbești—Il) ; **cergáná** s.f. (*cergă*+suf. *-ană* ; cu boabele mări, rotunde, rare, de culoare albă sau neagră :Cl, Il) ; **ciocîrtícă** s.f. (*ciocîrt*+suf. *-ică* ; cu boabele mărunte, lunguiețe, bătute, de culoare neagră : Mirosloveşti, Moțca și Oțeleni—Iș) ; **cioinác (-ág), -ácă (-ágă)** s.m. şi f., adj. (*ciuin*+suf. *-ac, -ag* ; cu boabele dese, apoase, mari, puțin ovale, cu pielița tare, cu multe semințe, de culoare albă-gălbuie, galbenă-verzuie sau neagră ; *cioinac*[317] : Dobr., sudul Mold., Cotnari—Iș, Frumușica—Bt ; *ceoenac*[318] : Ct ; *cionac*[319] : Gl ; *cioniac*[320] : Babadag — Tl, Gîrliciu—Ct ; *coinac*[321] : Topalu—Ct ; *cioinag*[322] : Dobr., Bz, Gl, Cotnari și Deleni—Iș ; *cionag*[323] : Gl ; *ciuinag*[324] : Gl, Tl ; *cuinag*[325] : Gl ; *cioinagí*[326] : Dobr., Gl ; *cioinacă*: Dobr. , sudul Mold. ; *cioinagă*[327] : Dobr., sudul Mold., Vs ; *ceoinagă*[328] : Gl ; *cionagă* : Gl ; *ciuinagă* : Gl ; *strugure cioinac* : Tl, Odobești—Vn ; *strugure cioinag* : Cotești—Vn, Cotnari—Iș, Huși—Vs ; *poamă cioinacă* : sudul Mold., Luncavița—Tl ; *poamă cioinagă*[329] : sudul Mold. ; *poamă cionagă*[330] : Epureni—Vs, Nicorești—Gl ; *struguri de poamă cioinacă* : Gl ; *struguri de poamă cioinagă*[331] : Gl, Vs) ; **cioineác (-eág), -eácă (-eágă)** s.m. și f., adj. (*ciuin*+suf. *-eac, -eag* ; = *cioinac* ; *cioineac* și *ceoineac*[332] : Dobr., sudul Mold. ; *cioineag*[333] și *ceoineag*[334] : Bz, Gl, Tl ; *ceaineag*[335] : Gl ; *cioimeag* : Gl ;

---

[315] BD, 182.
[316] H/VII, 369^{r}.
[317] H/III, 305^{v} ; H/XIV, 352^{v} ; DDRF ; TDRG ; DA ; CADE ; BD, 182 ; GO, 96.
[318] H/II, 297^{v}.
[319] D/4549, 170^{r}.
[320] Amp, IV, 327.
[321] BD, 182.
[322] JO, 53 ; H/III, 37^{v} ; D/4549, 111^{r}, 152^{v}, 181^{r}, 204^{r}, 244^{v} ; D/4553, 78^{v}, 102^{v} ; ŞIO, II$_{1}$, 138 ; TDRG ; ŞV ; DA ; DU ; CADE.
[323] D/4549, 130^{r}.
[324] ŞIO, II$_{1}$, 138 ; DA.
[325] H/III, 151^{v}.
[326] H/III, 107^{v}.
[327] H/III, 116^{r}, 129^{v}, 324^{v}, 448^{r} ; H/XI, 516^{r} ; D/4549, 122^{v}, 273^{v} ; BD, 182.
[328] D/4549, 162^{r} ; D/4551, 357^{v}.
[329] H/XI, 516^{r} ; D/4549, 235^{v}.
[330] BD, 182.
[331] H/XV, 50^{r}.
[332] JO, 53.
[333] H/XII, 114^{r} ; H/XIV, 348^{v}, 415^{v} ; D/4549, 211^{r} ; D/4553, 75^{v}, 91^{v} ; DA.
[334] H/III, 143^{r}.
[335] D/4549, 185^{r}.

ciomeag[336] : Cotești—Vn, Stîlpu—Bz ; *cioneag*[337] : Gl ; *ciuineag*[338] : Gl, Tl ; *cioineacă* : Dobr., sudul Mold. ; *cioineagă*[339] și *ceoeneagă*[340] : Gl, Tl, Vs ; *cioigneagă*[341] : Umbrărești—Gl ; *cioimeagă*[342] : Gl ; *cioineagră*[343] : Gl ; *ciomeagă*[344] : Liești—Gl, Odobești—Vn ; *cioneagă*[345] : Gl ; *ciuineagă* : Gl ; Tl, Odobești—Vn ; *civineagă*[346] : Isaccea—Tl ; *siomeagă*[347] : Somova—Tl ; *soimeagă*[348] : Somova—Tl ; *strugure cioineac* : Dobr., sudul Mold., Bz ; *strugure cioineag* : Dobr., sudul Mold., Br ; *struguri de cioneag*[349] : Gl ; *poamă cioineacă* : sudul Mold. ; *poamă cioineagă*[350] : sudul Mold., Luncavița—Tl ; *poamă ciuineagă* și *poamă ciuneagă*[531] : Luncavița—Tl, Nicorești—Gl) ; **cioinéc (-ég), -écă (-égă)** s.m. și f., adj. (*ciuín*+suf. *-ec*, *-eg* ; =*cioinac* ; *cioinec* : Gl ; *cioineg* : Nicorești—Gl ; *cioneg*[352] : Cotești—Vn ; *cioinecă* : Gl ; *cioinegă* : Gl ; *strugure cioinec* : Gl, Tl ; *poamă cioinecă* : Gl ; *poamă cioinegă* : Gl) ; **cioinél** (pron. : *o-i*) s.m. (*ciuin*+suf. *-el* ; =*cioinac* : Tl ; *ciaunel*[353] : Luncavița—Tl ; prin etimologie populară); **cioiníc (-íg), -ícă (-ígă)** s.m. și f., adj. (*ciuín*+suf. *-ic*, *-ig* =*cioinac* ; *cioinic*[354] : Mold., Bz, Ph, Tl ; *ceonic*[355] : Bz ; *cioienic* și *cioenic*[356] : Bz, Vn, Cotnari—Iș ; *cionic*[357] : Bz, Bucov—Ph, Dumești—Iș ; *șoinic*[358] : Pietroasele—Bz ; *cioinig* : sudul Mold. ; *cioinică*[359] : Dobr., Mold., Br, Bz, Il ; *cioienică* : Vn, Nicorești și Oancea—Gl ; *cionică*[360] : Bz, Belcești și Victoria—Iș ; *gionică*[361] : Pietroasele—Bz ; *cioienigă* : Vn ; *cioinigă*[362] : Bc, Gl, Vn ; *strugure cioinic* : Gl ; *strugure cionic* : Bz, Ph, Nicorești—Gl ; *strugure cioinig* : Gl ; *strugure cionig* : Gl ; *poamă cioinică*[363] : Mold., Somova—Tl ; *poamă cioinigă* : Bc, Gl) ; **cioinóc (-óg), -oácă (-oágă)** s.m. și f., adj. (*ciuín*+suf. *-oc*, *-og* ; =*cioinac* ; *cioinoc* : Liești—Gl ; *cioinog* : Gl, Cătina—Bz ; *cioinoacă* : Largu—Bz,

---

[336] NI, 63 ; BD, 182.

[337] DA.

[338] GO, 96.

[339] H/III, 385^r ; H/VI, 93^v ; H/XIII, 387^v, 423^v, 492^r ; H/XIV, 358^v ; D/4549, 101^r, 140^r ; D/4551, 351^r ; DA ; GLB, 140.

[340] H/XIII, 508^r.

[341] H/III, 399^r.

[342] NI, 63.

[343] H/III, 226^r ; H/XIII, 468^v.

[344] NI, 6.

[345] H/XIII, 489^r.

[346] GLB, 140 ; BD, 182.

[347] NI, 83.

[348] NI, 55.

[349] H/III, 65^r.

[350] H/III, 207^v ; H/XIII, 486^v ; H/XIV, 374^r ; DA.

[351] H/XIV, 463^r.

[352] NI, 6.

[353] D/4553, 102^v.

[354] H/II, 125^r ; D/4550, 56^r, 74^v ; DA ; SVR, 36.

[355] Amp, IV, 327.

[356] H/XII, 216^r.

[357] NI, 6.

[358] H/II, 165^r ; DLR.

[359] H/XII, 19^r, 105^r, 132^r ; VIN, 138 ; SVR, 36.

[360] DAME, T_2 ; NI, 7.

[361] NI, 6.

[362] D/4550, 1^r.

[363] DA.

Liești—Gl; *cioinoagă*: Gl; *șoimoagă*[364]: Merei—Bz; *strugure cioinoc*: Liești—Gl, Odobești—Vn; *poamă cioinoacă*: Gl; *poamă cioinoagă*: Gl, Odobești—Vn); **crăiésc, -iáscă**, *crăiești* adj., s.f. (*crai*+suf. *-esc*; cu boabele mari, rotunde, de culoare galbenă-aurie; *strugure crăiesc*: Ab, Sb, Cotnari și Cucuteni—Iș; *poamă crăiască*[365]: Ripiceni—Bt, Tomești și Țibana—Iș, Șuletea—Vs; *struguri crăiești*[366]: Transilv., Gîrbeni—Țibana—Iș; *crăiască*[367]: Iș, Ștefănești—Bt, Șuletea—Vs); **gărgăunáriță**[368] s.f. (*gărgăun*+suf. *-ariță*; cu boabele mari, dulci, de culoare albă: Cotnari și Strunga—Iș, Huși—Vs, Merei—Bz); **gărgăunăríță**[69] s.f. (*gărgăun*+suf. *-ăriță*; =*gărgăunariță*: Sagna—Nț, Stănilești—Vs); **ingliceáncă**[370] s.f. (*iglice*+suf. *-ancă*; cu boabele mărunte, de culoare albă: Tl; *engliceancă*[371]: Tl); **mintós**, *mintóși* s.m. (*mintă*+suf. *-os*; cu boabele alungite, de culoare galbenă-verzuie: SM, Cucuteni și Ruginoasa—Iș); **pitoásă**[372] s.f. (*pită*+suf. *-oasă*; cu boabele mari, rotunde și puțin turtite, de culoare albă: Plenița, Sadova și Șegarcea—Dj); **porcár**[373] s.m. (*porc*+suf. *-ar*; cu boabele mari, rare, de culoare albă: Bala—Mh); **porcói**[374] s.m. (*porc*+suf. *-oi*; cu boabele mari, dese, de culoare albă: Mh, Tismana—Gj); **rușinoásă**[375] s.f. (*rușine*+suf. *-oasă*; cu boabele mărunte, de culoare albă: Romos—Hd, Țuțora—Iș); **scăiáncă**[376] s.f. (*scai*+suf. *-ancă*; struguri timpurii, cu boabele de mărime mijlocie, de culoare galbenă-verzuie: Bz, Ph); **stejăreáncă**[377] s.f. (*stejar*+suf. *-eancă*; cu boabele de mărime mijlocie, de culoare albă-verzuie: Dj); **turbăríćă** s.f. (*turb*+suf. *-ărică*; cu boabele mărunte, rare, de culoare neagră: Tr).

1.2.1.1. Metafore urmate de determinări: **cioinac**: *cioinac galben*[378] (Dobr., Gl), *cioinac galbenă*[379] (Gl), *cioinac negru*[380] (Gl), *cioinac verde*[381] (Dobr., Gl), *cioinag galben*[382] (Dobr., Gl), *cioinag negru* (Gl), *cioinag verde*[383] (Dobr., Gl); **cioineg**: *poamă cioinegă verde*[384] (Umbrărești—Gl); **cioinic**: *cioinic alb*[385] (Br, Bz, Gl), *cioinic roșu*[386] (Bz, Gl), *cioinică albă* (Br, Gl).

---

[364] GN, 273.

[365] BD, 182.

[366] PS, 74; BD, 182 (*crăieșți*).

[367] H/VIII$_1$, 42^r; H/VIII$_2$, 152^r.

[368] BT, 414; BD, 182.

[369] NI, 54.

[370] H/XIV, 352^v.

[371] D/4553, 75^v.

[372] H/V, 374^r; BD, 182 (*pitoșî*); DLR.

[373] BD, 182.

[374] H/IX, 4^r; DLR.

[375] BD, 182.

[376] H/II, 165^r.

[377] H/V, 97^v, 287^v.

[378] TS, 15.

[379] D/4549, 255^r.

[380] D/4549, 170^r.

[381] D/4549, 255^r.

[382] H/XIV, 435^v; GO, 96.

[383] *Ibidem.*

[384] H/XIII, 486^r.

[385] D/4545, 240^v.

[386] *Ibidem.*

1.3. Termeni obţinuţi prin trecerea la o altă clasă morfologică :

1.3.1. De la nume de plante : **aslánă** adj. (de la *aslan* ; *poamă aslană*= cu boabele mărunte, turtite, de culoare roz : Belceşti—Iş); **boáză** s.f., adj. (de la *boz* : Bt, Vlădeni—Iş ; *poamă boază* : Probota—Iş) ; **búmbă** s.f., adj. (de la *bumb* : Bz, Ph, Călăraşi—Bt ; *poamă bumbă* : Tansa—Iş) ; **cercelúşă** s.f. (de la *cerceluş* ; cu ciorchinele alungit, cu boabele mărunte, rare, de culoare albă-gălbuie : Măstăcani—Gl, Mogoşeşti—Iş, Sîrbi—Podu Turcului—Bc) ; **copácă** s.f., adj. (de la *copac* : Deleni—Iş, Pogorăşti—Răuseni—Bt ; *poamă copacă* : Andrieşeni şi Strunga—Iş, Călăraşi—Bt) ; **gogoneáţă** s.f. (de la *gogonel* ; cu boabele mărunte, alungite, de culoare roşie : Drăguşeni—Şcheia şi Poeni—Schitu Duca—Iş) ; **hríbă** adj. (de la *hrib* ; *poamă hribă*: Soloneţ—Bivolari—Iş) ; **ouşoáră**[387] s.f. (de la *ouşor* ; *cu* boabele mărunte, alungite, de culoare albă : Glogova—Gj) ; **pînişór**, *pînişori* s.m., adj. (de la *pînişoară* ; *pînişor* : Mh, Ol ; *pînişori*[388] : Gj, Mn ; *strugure pînişor* : Mh, Spineni—Ol ; *struguri pînişori* : Hinova—Mh, Stoina—Gj) ; **ploápă**[389] s.f., adj. (de la *plop* : Ar, Bt, Br, Gj, Hd, Iş, Mh, Vl ; *pleoapă*[390] : Gj, Hd, Tm, Mişca—Ar ; *poamă ploapă* (Tabăra—Bivolari—Iş) ; **tămíi**[391] s.m., adj. (de la *tămîie* : Gj, Comarna şi Răducăneni—Iş, Huşi—Vs, Odobeşti—Vn ; *tămai*[392] : Gj ; *tămăi* : Gj, Nicoreşti—Gl ; *strugure tămîi* : Gj, Odobeşti—Vn) ; **tămîiór**, *tămîióri* s.m., adj. (de la *tămîioară* ; *tămîior*[393] : Gj, Comarna şi Cotnari—Iş ; *tămuior* : Gj ; *tămîiori*[394] : Gj ; *tămăiori*[395] : Gj ; *strugure tămîior* : Gj) ; **tămîiós**, *tămîioşi* s.m., adj. (de la *tămîioasă* ; v. şi *tămîie*+suf. *-os* ; *tămîios*[396] : Mold., Munt., Bh, BN, Ct, Gj, Mş, Ol ; *tamaios* : Bc ; *tămăios*[397] : Gj ; *tomaios*[398] *tămîioşi*[399] : Mold., Munt., Olt., Bh, Tm, Sj, Sv ; *tamaioşi*[400] : Bc, Gl ; *strugure tămîios*[401] : Dobr., Munt., Olt. ; *strugure tămăios*[402] : Gj, Ol ; *struguri tămîioşi*[403] : Dobr., Munt., Olt. şi izolat în toată ţara) ; **vălătucă** adj. (de la *vălătuc* ; *poamă vălătucă*=cu boabele conice, mărunte, tari, de culoare neagră : Şipote şi Tansa—Iş).

1.3.1.1. Metafore urmate de determinări : **tămîi** : *tămîi alb* (Cîrlogani—Ol, Şegarcea—Dj), *tămîi negru* (Creţeni—Vl, Drănic—Dj) ; **tămîior** : *tămîior alb* (Gj) ; **tămîios** : *tămîios alb* (Bz, Dj, Ph), *tămîios negru* (Dj).

1.3.2. De la nume de fructe : **ananásă** s.f., adj. (de la *ananas* : Bc, Nţ, Cucuteni—Iş ; *ananáie* : Ab ; *anănasă* : Bc ; *anănoasă* : Bc, Nţ ; *aranasă* :

---

[387] Dv, 228.

[388] BD, 182.

[389] JO, 54 ; H/V, 102^{r} ; H/IX, 50^{r} ; H/XVII, 60^{v} ; D/4547, 193^{v}, 197^{v}, 212^{r}, 323^{v} ; VV, 54 ; NI, 55 ; DH, 117, 329.

[390] H/XVIII, 301^{v} ; D/4547, 192^{r} ; DDRF (*pleopă*) ; BD, 182 ; DLR.

[391] NALR. Olt, IV, 262.

[392] D/4547, 143^{r}.

[393] H/VI, 233^{r}.

[394] D/4547, 231^{v}.

[395] D/4547, 216^{r}.

[396] JO, 53 ; H/II, 98^{v} ; H/IX, 40^{r}.

[397] COSTINESCU.

[398] D/4547, 212^{r}.

[399] H/I, 267^{v} ; H/IX, 17^{v}, 35^{v}, 50^{r} ; H/XII, 169^{v} ; D/4547, 148^{v}, 157^{r}, 177^{v}, 208^{v}.

[400] D/4551, 333^{v}, 337^{r}.

[401] PONTBRIANT, D. ; H/V, 386^{r} ; TDRG ; SCRIBAN, D.

[402] COSTINESCU, 567.

[403] H/XII, 237^{r}.

Vîrtoape—Tr ; *poamă ananasă* : Mold.) ; **căpșún** s.m., adj. (de la *căpșună* : Crivești—Vînători și Deleni—Iș ; *strugure căpșun* : Bz, Ruginoasa—Iș) ; **corn, corni** s.m., adj. (de la *coarnă* ; *corn* : Tr, Bucov—Ph, Dumești și Scobinți—Iș, Gorgan—Ag, Nicșeni—Bt, Silagiu—Tm ; *corni*[404] : Bc, Bt, Gl, Nț ; *strugure corn*[405] : Munt., Olt., Odobești—Vn ; *struguri corni*[406] : Bz, Gl, Ph, Vs, Cotnari—Iș) ; **harbúză** adj. (de la *harbuz* ; *poamă harbuză* : Comarna—Iș) ; **máră** adj. (de la *măr* ; *poamă mară*=cu boabele rotunde, de culoare galbenă-verzuie : Coțușca și Viișoara—Bt, Salcea—Sv) ; **mălín** s.m. (de la *mălină* : Hănești—Bt) ; **merișoáră** s.f., adj. (de la *merișor* : Mădîrjac și Popești—Iș, Tudora—Bt ; *poamă merișoară* : Corni și Leorda—Bt, Lespezi—Iș).

1.3.2:1. Metafore urmate de determinări : **ananasă** : *ananasă neagră* (Bc) ; **corn** : *corn alb* (Cotnari și Horlești—Iș, Drănic—Dj, Huși—Vs, Pietroasele—Bz), *corn negru* (Huși—Vs, Nicșeni—Bt), *corni negri* (Bt, Gl), *strugur corn alb*[407] (Vl, Vs), *strugur corn negru*[408] (Vl, Vs), *strugure corn alb* (Huși și Stănilești—Vs, Pietroasele —Bz), *strugure corn negru* (Dj, Ol, Vl), *struguri corni albi* [409] (Bz, Ph, Odobești—Vn), *struguri corni negri*[410] (Bz, Ph, Cotnari—Iș, Miniș—Ar, Odobești—Vn).

1.3.2.2. Metafore în compuse : **corn** : *corn-gras* (=*coarnă-grasă*: Ceplenița— Iș, Stănilești—Vs), *corn-tomnatic* (=*coarnă-tomnatică* : Cotnari— Iș), *corn-turcesc* (=*coarnă-turcească* : Bălțați—Iș), *corn-văratic* (=*coarnă văratică* : Iș, Urlați—Ph).

1.3.2.3. Derivate : **corn** : *cornét*[411] (Dersca—Bt, Dumitra—BN), *corniș*[412] (Gl), *cornișón*[413] (Gl, Odobești—Vn), *cornișór*[414] (Br, Gl, Iș, Tl, Odobești—Vn, Sagna—Nț), *cornurel* (Nț), *cornuț* (Vs), *cornari*[415] (Hinova—Mh), *strugure cornar* (Drănic—Dj), *poamă cornar* (Andrieșeni și Dobrovăț—Iș), *strugure cornișor* (Cehal—SM, Pojejena—Mh), *strugure cornorat* (Corcova—Mh), *poamă cornișon*[416] (Gl), *poamă cornișor*[417] (Gl, Vs, Luncavița—Tl).

2. Denumiri date prin asemănarea cu diverse obiecte, părți ale acestora sau ale unor plante, cu alimente, metale etc., substantive și adjective care reflectă forma comună a celor două realități comparate și, mai rar, culoarea sau calitatea lor.

2.1. Cuvinte de bază : **báltă** adj. (*poamă baltă*=cu boabele acre, mărunte, apoase, cu pielița tare, de culoare albă : Vs ; *poamă de baltă*[418] : Gl, Vs ; *poamă bălții* : Iș) ; **ban** adj. (*poamă ban* =cu boabele mari, rotunde, rare, de culoare albă : Podu-Iloaiei—Iș) ; **boábă**[419] s.f. (cu boabele mari, rare, rotunde, de culoare albă sau neagră : Gj) ; **bóltă**[420] s.f. (cu ciorchinele ramificat, alungit, cu boabele mărunte, rare, de culoare albă, cu vițe lungi, care se leagă sub forma unui arc : Dj) ; **budácă** adj. (*poamă budacă*=cu boabele de mărime mijlocie, rotunde, de culoare albă : Cotnari și Sculeni—Victoria—Iș ; *poamă budarcă* : Vlădeni—Bt) ; **castrón** adj. (*poamă castron*=cu boabele mari, rare, de culoare albă-gălbuie : Avrămeni și Flămînzi—Bt, Balcani—Bc) ; **ciorchínă** s.f. (cu boabele mari, rare, de culoare cenușie : Ol) ; **condác** adj. (*poamă condac*=cu boabele mărunte, lunguiețe, de culoare gălbuie : Ciurea și Mogoșești—Iș) ; **covățeá** s.f. (cu boabele mărunte, alungite, de culoare albă-gălbuie : Deleni—Iș, Zorleni—Vs) ; **crásca**[421] s.f. (cu boabele mărunte, lunguiețe, de culoare albă : Iș, Ghermănești—Vs) ; **crăcánă**[422] s.f., adj. (cu ciorchinele lung, rămuros și ramificat, cu boabele mari, rare, rotunde, de culoare albă sau neagră : Mold., Br, Bz, Tl, Tm ; *cracană*[423] : Mold. ; *crîcană*[424] : Bt ; *poamă crăcană*[425] : Mold., Vădeni—Br ; *poamă cracană*[426] : Mold.) ; **crúce**[427] s.f., adj.(cu ciorchinele bătut sub formă de cruce, cu boabele dese, dulci, de culoare albă, mai rar neagră : Munt., Bt, Iș, Vn, Vs ; *strugure cruce* : Munt. ; *strugure de cruce* : Podu Iloaiei și Tg. Frumos—Iș ; *poamă cruce*[428] : Mold. ; *poamă de cruce* : Hîrlău, Rediu și Sirețel—Iș ; *poamă în cruce*[429] : Mold., Merei—Bz ; *poamă în cruci* : Iș ; *struguri cruce*[430] : Munt., Vn) ; **făíná**[431] s.f., adj. (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă-gălbuie : Corcova—Mh ; *poamă făină* : Dobrovăț—Iș, Mileanca—Bt) ; **fléură** s.f. (cu ciorchinele ramificat, cu boabele mărunte, turtite, de culoare neagră : Bt, Erbiceni—Iș, Ghermănești—Vs) ; **frúnză** adj. (*poamă frunză*=cu ciorchinele alungit, cu boabele mari, ovale, de culoare albă-verzuie sau neagră : Șipote—Iș) ; **ghem** s.m. (cu boabele rotunde, mari, de culoare albă sau neagră : Ct) ; **gurgúi** adj. (*strugure gurgui* =cu boabele mărunte, alungite, de culoare albă : Ph ; *poamă gurgui* : Frumușița—Gl) ; **mușurói** s.m. (cu ciorchinele mare, cu boabele mărunte, rotunde, bătute, de culoare neagră : Ar) ; **pîrnắu, -áie,** *pîrnăi* s.m. și f., adj. (cu boabele alungite, cu gît, de culoare neagră : *pîrnău* : Munt.; *pîrnaie*[432] : Munt. ; *strugure pîrnău* : Munt. ; *poamă pîrnaie* : Schitu Duca—Iș ; *struguri pîrnăi*[433] : Munt.) ; **plumb** s.m., adj. (cu boabele mari, foarte tari, de culoare neagră : Duda —Epureni —Vs, Costuleni —Iș ; *poamă plumb* : Ciurea și Mogoșești —Iș) ; **stafídă** s.f. (cu ciorchinele și boabele mici, fără semințe, de culoare albă ; Ighiu —Ab, Șiria —Ar ; *strahină*[434] : Gl ; *strafidă* : Pădureni —Jebel —Tm) ; **stíclă** adj. (*poamă sticlă*=cu boabele de mărime mijlocie, alungite, rare, tari, de culoare albă-gălbuie : Ciurea —Iș, Păltiniș —Bt ; *poamă de sticlă*[435] : Grajduri —Iș) ; **tóbă**[436] s.f. (cu boabele mari, rare, de culoare cenușie : Gj) ; **țúrțure**[437] s.m., adj. (cu ciorchinele și boabele lungi, rare, de culoare albă : Bălțați și Ruginoasa —Iș ; *poamă țurțure*[438] : Butea și Lungani —Iș, Frumușica —Bt) ; **ulcícă** adj. (*poamă ulcică*=cu boabele mărunte rotunde, de culoare albă : Andrieșeni —Iș, Șendriceni —Bt).

---

[404] D/4550, 303ᵛ ; D/4551, 337ʳ ; D/4552, 220ʳ.
[405] SCRIBAN, D.
[406] H/III, 462ᵛ ; H/XIII, 9ʳ ; H/XV, 496ᵛ.
[407] H/XV, 368ᵛ.
[408] *Ibidem.*
[409] H/XIII, 9ʳ.
[410] *Ibidem.*
[411] VVA, IV, 224.
[412] D/4549, 152ᵛ.
[413] H/III, 207ᵛ.
[414] H/III, 305ᵛ, 359ᵛ, 385ʳ ; D/4549, 111ʳ, 170ʳ, 211ʳ, 244ʳ ; D/4553, 75ᵛ.
[415] NALR. Olt, IV, 262.
[416] H/III, 207ᵛ.
[417] H/III, 207ᵛ ; H/XIV, 463ʳ ; BD, 182.
[418] H/III, 226ʳ ; H/XV, 514ʳ.

---

[419] D/4547, 41^{v} ; 171^{v}.

[420] NALR. Olt, IV, 262.

[421] BD, 182.

[422] JO, 53 ; H/I, 314^{r}, 381^{v}, 414^{v} ; H/III, 65^{r} ; H/XII, 114^{r} ; H/XIII, 268^{v}, 489^{r}, 492^{r} ; HEM, III, 2782 ; D/4545, 128^{v}, 140^{r}, 199^{v} ; D/4549, 192^{v}, 215^{r}, 244^{v}, 262^{v} ; D/4553, 91^{v} ; DDRF ; RCM, 483 ; DAME, T_2, 23 ; VIN, 169 ; NI, 58 ; TDRG ; BARCIANU ; DA ; DU ; CADE ; FME, I, 369 , 493 ; DM ; CDER ; LTR, 3, 82 ; BD, 182 ; GO, 100 ; DEX; SVR, 41.

[423] IP, 264 ; H/III, 101^{v} ; D/4549, 111^{r}, 208^{v} ; D/4551, 351^{r}.

[424] VIN, 153.

[425] H/III, 207^{v} ; H/XIII, 486^{r} ; HEM, III, 2782 ; D/4545, 193^{v} ; DV, 11 ; DS, 47 ; DA ; SCRIBAN, D.

[426] H/III, 95^{r}, 359^{v}.

[427] H/XIII, 502^{r} ; NI, 68 ; BD, 182; SVR, 42.

[428] H/XIII, 228^{r} ; DV, 10 ; DS, 45.

[429] H/XII, 105^{r} ; DA.

[430] H/XIII, 9^{r}.

[431] GLB, 140 ; BD, 182.

[432] JO, 53 ; DDRF ; DU ; CADE ; DE, 459 ; DLR.

[433] SCRIBAN, D.

2.1.1. Metafore urmate de determinări : **crăcană** : *cracană albă* (Iș), *cracană neagră* (Iș), *crăcană albă*[439] (Gl, Iș, Vn), *crăcană de Nicorești*[440] (Gl, Vn), *crăcană de Odobești* (Gl, Vn), *crăcană neagră*[441] (Gl, Iș, Vn, Vs), *poamă crăcană albă* (Iș), *poamă crăcană neagră* (Iș, Vs) ; **cruce** : *cruce albă* (Flămînzi —Bt), *cruce întoarsă* (Deleni —Iș), *cruce neagră* (Cotnari —Iș), *cruce sfîntă* (Poiana Mărului —Ceplenița —Iș) ; **fleură** : *fleură neagră* (Bt) ; **plumb** : *plumb negru* (Coropceni —Iș).

2.1.2. Derivate : **crăcană** : *cracanátă*[442] (Mold., Ol), *crăcănátă*[443] („varietate de struguri negri sau cenușii, dulci, ciorchina mare și cu craci mari, astfel că boabele sînt foarte rare“, DA : Mold., Munt.), *crăcănoásă*[444] (Bt, Iș, Vs), *poamă cracanátă* (Mold.), *poamă crăcănátă* (Mold.) ; **cruce** : *crucișoáră*, (Ciurea, Popești și Ruginoasa —Iș), *crucíță* (Țibana —Iș, Unțeni —Bt) ; **frunză** : *frunzătúră* (Drăgușeni —Șcheia și Hălceni —Șipote —Iș), *frunzulíță* (Cordun — Flămînzi —Bt, Gîrbești —Țibana — Iș) ; **gurgui** : *strugure gurguiát* (Ag, Ph), *poamă gurguiátă* (Comarna și Deleni — Iș), *gurguiátă*[445] (Ag, Bc, Bz, Ph), *gurguiețícă*[446] (Topoloveni —Ag), *gurguíță*[447] (Vernești — Bz) ; **țurțure** : *poamă țurțurátă* (Crucea —Lungani —Iș).

2.2. Derivate cu sufixe : **bobán, -ă** adj. (*bob*+suf. *-an* = *boabă* ; *poamă boban* : Valea Adîncă —Miroslava —Iș ; *poamă bobană* : Vaduri — Viișoara —Nț) ; **bobár** adj. (*bob*+suf. *-ar* =*boabă* ; *poamă bobar* : Runcu — Țibana — Iș) ; **bobițár** adj. (*bobiță*+suf. *-ar* ; *poamă bobițar* =cu boabele mărunte, de culoare albă : Mironeasa și Moșna —Iș, Păltiniș —Bt) ; **cîrcioásă**[448] s.f. (*cîrci*+suf. *-oasă* ; cu ciorchinele mare, cu boabele de mărime mijlocie, rare, de culoare albă : Dj, Vl) ; **crangánă** s.f., adj. (*crangă* „creangă“+suf. *-ană* ; cu ciorchinele ramificat, cu boabele mărunte, de culoare albă : Vn, Ciobanu — Ct, Nicorești și Străoane—Gl; *crănganǎ*: Cornățel—Urechești—Gl; *crenganǎ*: Runc—Buhuși—Bc; *poamǎ crangană*: Liești—Gl); **crîngánă**[449] s.f. (*crîng* + suf. *-ană* =*crăcană*: Db, Ph, Tr); **drughíţă** s.f. (*drugă* „cocean" +suf. *-iță*; cu boabele lungi, mari, tari, rare, de culoare neagră: Dj, Gj); **gărdurăríţă**[450] s.f. (*garduri*+suf. *-ăriță*; cu boabele mărunte, dese, de culoare albă sau neagră; plantată pe lîngă garduri, vița se agață de acestea: Cricău—Ab, Romos—Hd); **gozoreáscă** s.f. (*gozuri*+suf. *-ească*; cu boabele mărunte, bătute, de culoare neagră: Slobozia—Ciurea—Iș, Șuletea—Vs); **ociogiáncă** s.f. (*ociogi*+suf. *-ancă*; cu boabele mărunte, rare, de culoare galbenă-verzuie: Ol).

---

[434] H/III, 305^{v} ; D/4549, 170^{r} ; BD, 182.
[435] BD, 182.
[436] D/4547, 208^{v}.
[437] $H/VIII_2$, 199^{v}.
[438] $H/VIII_1$, 236^{v}.
[439] NI, 8.
[440] TI, 29.
[441] MO, 12 ; NI, 8 ; VIN, 136.
[442] H/XIV, 222^{r} ; GLB, 140.
[443] JO, 53 ; H/XI, 5^{r}, 16^{v}, 177^{r} ; H/XIII, 423^{v} ; H/XIV, 64^{v}, 84^{r}, 103^{r}, 185^{v} ; HEM, II, 2104 ; D/4548, 232^{r}, 251^{r}, 320^{r} ; D/4557, 198^{r} ; NI, 58 ; DA ; BD, 182 ; SVR, 41.
[444] PO, 7.
[445] H/XI, 335^{r} ; DA.
[446] H/IX, 230^{r}.
[447] BD, 182.
[448] L. șt. ICHV, I, 404.

2.2.1. Metafore urmate de determinări: **drughiţă**: *drughiță neagră*[451] (Gj), *drughiță tare* (Crușeț—Gj).

2.3. Treceri de la o altă clasă morfologică: **bánă** adj. (de la *ban*; *poamă bană*: Deleni—Iș); **ciolpánă**[452] s.f. (de la *ciolpan*; cu boabele mari, rare, lunguiețe, de culoare neagră; corzile butucului sînt scurte și cioturoase: Comarna, Tomești și Victoria—Iș; *ciorpană*[453]: Comarna, Mogoșești și Prisăcani—Iș, Dumești—Vs, Flămînzi—Bt); **condácă** adj. (de la *condac*; *poamă condacă*: Ciurea—Iș); **dulápă** adj. (de la *dulap*; *poamă dulapă*=cu boabele mari, rare, de culoare cenușie: Mădîrjac și Popești—Iș); **gurgúie** s.f., adj. (de la *gurgui*: Deleni și Plugari—Iș, Godeni—Ag; *poamă gurguie*: Iș); **gurgúnă**[454] s.f. (de la *gurgui*; cu boabele mari, lunguiețe, de culoare albă: Bt, Cotnari—Iș); **iézeră** s.f. (de la *iezer*; cu boabele mărunte, rare, de culoare neagră: Vs); **plúmbă** s.f., adj. (de la *plumb*: Holboca—Iș, Stănilești—Vs; *poamă plumbă*: Holboca—Iș); **stafíd**[455] s.m. (de la *stafidă*: Ighiu—Ab, Șiria—Ar); **ţúrţură** s.f. (de la *țurțure*: Iș).

3. De la cuvinte care denumesc substanțe lichide:

3.1. Cuvinte de bază: **brágă**[456] s.f., adj. (cu boabele mari, rare, brumate, cu miezul foarte suculent, de culoare albă-gălbuie, roșie sau neagră: Gj, Ceplenița și Cotnari—Iș; *brahă*: Glogova—Gj; *strugure bragă*: Crușeț—Gj, Nedeia—Dj; *poamă bragă*: Iș); **must** adj. (*poamă must*=cu boabele apoase, rotunde, de culoare verde-gălbuie: Scobinți—Iș); **sifón**, *sifoni* s.m., adj. (cu boabele mărunte, rare, alungite, apoase, cu gust înțepător, de culoare neagră: Gl, Vs, Babadag—Tl; *sîfon*: Vs; *țîfon*: Gl, Vs; *strugure sifon*: Babadag—Tl; *poamă sifon*: Vutcani—Vs; *struguri sifoni*: Luncavița—Tl); **trăscăláu** s.m. (cu boabele mari, tari, de culoare neagră, care produce un vin alcoolic: Ghermănești—Vs, Miroslava—Iș); **ţîşpoágă** s.f., adj. (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă sau neagră, care produce un vin slab: Belcești și Plugari—Iș; *poamă țîșpoagă*: Flămînzi—Bt).

3.1.1. Metafore urmate de determinări: **bragă**: *bragă neagră* (Gj, Nedeia—Dj), *bragă roșie* (Crușeț—Gj); **sifon**: *sifon negru* (Vutcani—Vs).

---

[449] SCRIBAN, D.

[450] GV, 43.

[451] NALR. Olt, IV, 262.

[452] D/4552, 287^{v}.

[453] H/VIII$_{1}$, 205^{r}.

[454] VIN, 169; NI, 67.

[455] BA, 352.

[456] H/VI, 233^{r}; D/4547, 143^{r}, 171^{r}, 189^{r}, 205^{v}, 220^{r}; DA.

3.1.2. Derivate : **bragă** : *brághină*[457] (Munt., Olt., Mh și izolat în Ban. Dobr., Mold., Transilv.), *barághină*[458] (Ag, Ph, Vn), *bráchină* (Vl), *brághilă*[459] (Munt., Dj), *brágină*[460] (Olt.), *bráighină*[461] (Dj, Greaca—Gr), *brăghinoáră* (Dj, Golăești și Lespezi—Iș), *brăghioáră* (Dj, Vl, Andrieșeni—Iș, Lipova—Bc, Pungești—Vs), *brăghiță* (Hîrlău și Miroslava—Iș, Hlipiceni—Bt, Șegarcea—Dj), *struguri brághină*[462] (Olt.), *poamă brághină*[463] (Bc, Iș, Vs).

3.1.2.1. Derivate urmate de determinări : **bragă** : *braghină albă*[464] (Munt., Olt., Iș, Murfatlar—Ct), *braghină altoită*[465] (Vl), *braghină cu boaba mare*[466] (Mh), *braghină cu bobul mare*[467] (Dj, Mh, Vl, Erbiceni—Iș, Frumușița—Gl), *braghină cu bobul mic*[468] (Dj, Mh, Vl, Lespezi—Iș, Păltiniș—Bt, Pietroasele—Bz), *braghină deasă*[469] (Olt., Iș), *braghină de Drăgășani*[470] (Olt., Bc, Gl, Mh și izolat în toată țara), *braghină de Mehedinți*[471] (Olt., Mh), *braghină mare*[472] (Olt., Bz, Albești—Bt, Comarna—Iș), *braghină mică*[473] (Vl), *braghină neagră*[474] (Olt., Iș, Vs și izolat în toată țara), *braghină roșie*[475] (Olt.), *braghină roz*[476] (Ol), *braghină turtită* (Iș).

3.1.2.2. Derivate în compuse : **bragă** : *braghină-bătută*[477] (cu boabele mari, dese, bătute, de culoare albă-gălbuie : Olt., Iș, Vs), *braghină-rară*[478] (cu boabele mari, rare, de culoare albă-gălbuie : Olt., Bc, Iș, Vs).

3.1.2.2.1. Derivate urmate de determinări în compuse : **bragă** : *braghină deasă-bătută*[479] (Olt., Mh), *braghină roșie-rară*[480] (Dj).

---

[457] BA, 352 ; IM, 369, 439 ; BLb, 94 ; AT, 132 ; JO, 53 ; BLB ; 44 ; H/II, 125^{r} ; H/IV, 83^{r}; H/V, 3^{v}, 9^{v}, 16^{r}, 34^{v}, 70^{v} 88^{v}, 97^{v}, 102^{r}, 131^{v}, 134^{v}, 137^{r}, 185^{r}, 208^{r}, 234^{r}, 248^{r}, 256^{r}, 272^{v}, 287^{v}, 296^{v}, 313^{r}, 324^{v}, 351^{v}, 367^{r}, 374^{r}, 386^{r}, 393^{r}, 407^{v}, 415^{r}, 433^{v}, 441^{v}, 447^{r}, 458^{r}, 482^{v}; H/IX, 17^{v}, 24^{r}, 35^{v}, 40^{v}, 50^{r}, 55^{v}, 69^{v}, 114^{r}, 135^{r}, 230^{r}, 246^{v}, 471^{v}; H/XI, 5^{r}, 16^{r}, 26^{r}, 46^{r} 95^{v}, 130^{r}, 165^{v}, 246^{r}; H/XIV, 93^{r}, 150^{v}, 199^{v} ; H/XVI, 3^{v}, 30^{r}, 41^{r}, 380^{r} ; H/XVIII, 260^{v} ; HEM, II, 2 104 ; D/4545, 1^{v}, 236^{v} ; D/4546, 73^{v}, 82^{r}, 99^{v}, 105^{r} ; D/4547, 4^{v}, 5^{v}, 8^{v}, 12^{v}, 21^{r}, 25^{r}, 73^{r}, 94^{v}, 101^{v}, 108^{v}, 114^{r}, 117^{v}, 134^{r}, 137^{v}, 141^{r}, 148^{v}, 157^{r}, 171^{v}, 173^{r}, 176^{r}, 177^{v}, 192^{r}, 193^{v}, 197^{v}, 212^{r}, 224^{v}, 244^{r}, 255^{r}, 269^{v}, 294^{r}, 308^{r}, 316^{r}, 323^{v}, 381^{r}, 393^{r}, 405^{v}, 410^{v}, 422^{v}, 442^{r}, 456^{v}, 468^{v} ; D/4548, 123^{r}, 145^{r}, 167^{v}, 175^{v}, 200^{v}, 291^{r} ; D/4553, 444^{r} ; D/4557, 38^{v}, 131^{v} ; DV, 11 ; NL ; BARCIANU ; DDRF ; DVar, 234 ; MB, 89; LD, 111 ; NI, 61 ; VIN, 146 ; TDRG ; DA ; GLB, 141 ; BM, 360 ; ȘEZ, 1 925, 1—2, 13 ; DU ; DC, 711 ; PP, 339 ; PFl, 340 ; CADE ; FME, I, 493; FME, IV, 686 ; SCRIBAN, D. ; DL, I, 270 ; DM ; LTR, 3, 82 ; BD, 182 ; MDE, 120 ; DEX ; NALR. Olt, IV, 262—263 ; SVR, 25.

[458] H/IX, 230^{r} ; H/XII, 132^{r} ; D/4550, 74^{v}.

[459] H/II, 207^{r} ; DA.

[460] H/VI, 235^{v} ; D/4547, 41^{v}.

[461] H/V, 165^{r}, 403^{v}.

[462] H/V, 158^{v}.

[463] SCRIBAN, D.

[464] CA, 403 ; NALR. Olt, IV, 263.

[465] NALR. Olt, IV, 262.

[466] Cf. IM, 439.

[467] BT, 415.

[468] *Ibidem.*

[469] CA, 293.

[470] NI, 61 ; SVR, 25.

[471] CC, 90.

[472] BBH, 163.

[473] *Ibidem.*

[474] H/V, 4^{r}, 185^{r} ; VIN, 158 ; NI, 6.

[475] H/V, 4^{r}, 185^{r} ; H/XIV, 186^{r} ; VIN, 158 ; NI, 6 ; DS ; NALR. Olt, IV, 262—263.

[476] NALR. Olt, IV, 262.

[477] CA, 293.

[478] NI, 54.

[479] NI, 6 ; SVR, 25.

[480] NI, 7 ; SVR, 25.

3.2. Derivate cu sufixe : **borşár** s.m. (*borş+suf. -ar* ; cu boabele mărunte, acre, de culoare albă-verzuie : Runcu — Ţibana şi Vlădiceni — Tomeşti — Iş) ; **găzoáie** s.f. (*gaz*+suf. *-oaie* ; cu boabele mari, lucioase, de culoare albă-gălbuie : Corod — Gl, Frumuşica — Bt).

3.3. Treceri la o altă clasă morfologică : **brag**[481] s.m. (de la *bragă* : Gj) ; **mústă** adj. (de la *must* ; *poamă mustă* : Belceşti şi Scobinţi — Iş, Flămînzi — Bt) ; **raváčă** s.f. (de la *ravac* ; cu boabele alungite, de culoare galbenă-aurie, care produce un vin limpede, gălbui : Cotnari — Iş) ; **sifoánă** s.f., adj. (de la *sifon* : Vs, Podu Iloaiei — Iş ; *ţifoană* : Vs ; *poamă sifoană* : Leţcani — Iş) ; **sifoáncă** s.f., adj. (de la *sifon* : Vs, Coţuşca — Bt, Lungani şi Prisăcani — Iş ; *poamă sifoancă* : Lungani — Iş) ; **vínă** s.f., adj. (de la *vin* ; cu boabele rotunde, dese, zemoase, cu pieliţa subţire, de culoare albă-gălbuie sau verde, pătate cu puncte negre : Cotnari — Iş ; *poamă vină* : Cotnari şi Cucuteni — Iş).

3.3.1. Metafore urmate de determinări : **sifoană** : *ţifoană bătută* (Vs), *ţifoană rară* (Vs).

3.3.2. Derivate : **brag** : *brághin*[482] (Ph, Cotnari şi Răducăneni — Iş), *brăghinár* (Viişoara — Bt), *brăghinór* (Aroneanu — Iş, Bucov — Ph, Flămînzi — Bt), *brăghiór* (Ph, Sineşti — Iş), *strugure brághin* (Cotnari — Iş), *struguri braghini*[483] (Olt., Mh, Ph, Cotnari — Iş, Huşi — Vs).

B. Metaforele animat pentru inanimat cuprind numele varietăţilor de struguri care s-au dat prin asemănarea strugurilor cu părţi ale corpului omenesc, cu animale, păsări, insecte etc.

1. De la numele părţilor corpului omenesc, ale animalelor sau păsărilor (pentru includerea părţilor corpului în categoria respectivă, vezi I. Coteanu, A. Bidu — Vrănceanu, *Limba română contemporană, II, Vocabularul*, Bucureşti, 1975, p. 53) :

1.1. Cuvinte de bază : **ciolán**[484] s.m. (cu boabele mărunte, vîrtoase, rare, acre, de culoare albă sau roşie : Bz, Ph, Băceşti — Vs, Bosia şi Mirceşti — Iş, Corni şi Curteşti — Bt); **gîlmă** s.f. (cu boabele mari, umflate, apoase, de culoare albă : Flămînzi — Bt) ; **ochi** s.m., adj. (vezi şi *ochi* din unele compuse care numesc diferite plante ; cu boabele mari, rotunde, brumate, de culoare albă sau neagră : Nicoreşti — Gl, Odobeşti — Vn, Pietroasele — Bz ; *strugure ochi* : Sadova — Dj ; *poamă ochi* : Deleni — Iş, Frumuşica — Bt); **ţîţă**[485] s.f., adj. (vezi şi *ţîţă* din unele compuse care numesc diferite plante ; cu boabele alungite, de obicei mari, cu pieliţa subţire, brumată, de culoare albă, neagră sau roşie : Ag, Cs, Gj, Iş, Mh ; *ţăţă*[486] : Gj ; *ţiţă*[487] : Gj ; *strugure ţîţă* : Ag, Mh ; *poamă ţîţă* : Iş, Flămînzi — Bt, Huşi — Vs).

---

[481] D/4547, 125^{r}.

[482] DA (care trimite greşit la H/II, 125 unde este *braghină*).

[483] SCRIBAN, D.

[484] H/XI, 311^{r}, 334^{v}, 400^{v} ; DA ; SVR, 36.

[485] IM, 369 ; JO, 54 ; H/IX, 4^{r}, 17^{v}, 35^{v}, 40^{r}, 113^{v}; H/XVIII, 260^{v} ; D/4547, 157^{r}, 176^{r}, 189^{r}, 197^{v}, 205^{v}, 231^{v} ; NI, 64.

[486] D/4547, 216^{r}.

[487] D/4547, 171^{v}, 193^{v}, 244^{r}.

1.1.1. Metafore urmate de determinări: **ciolan** : *ciolan alb* (Bz, Ph), *ciolan roșu*[488] (Ph); **țîță** : *țîță albă*[489] (Gl, Mh), *țîță neagră*[490] (Hd, Mh), *țîță roșie*[491] (Gj), *țîță mare*[492] (Gj), *țîță mică*[493] (Gj).

1.1.2. Derivate de la metafore: **ochi** : *ochiói*[494] (Căscioarele—Cl, Jugurei—Ph, Pietroasele—Bz); **țîță** : *țîțche*[495] (Pir—SM, Strunga—Iș, Vlădeni—Bt), *țîțoáie*[496] (Gl, Răducăneni—Iș), *țîțoásă*[497] (Vs, Hudești—Bt), *țîțúcă* (Trușești—Bt), *țîțulícă* (Bălțați—Iș, Stănilești—Vs), *țîțúșcă* (Bosia—Iș), *țîțár* (Cășeiu—Cj), *țîțáriu*[498] (Cășeiu—Cj, Sinești—Iș), *țîțán* (Oțeleni—Iș), *țîțár* (Rediu—Iș), *țîțariu* (Flămînzi—Bt), *țîțániu*[499] (Popești și Țibana—Iș), *poamă țîțoásă* (Epureni—Vs). *poamă țîțoáie*[500] (Deleni—Iș, Nicorești—Gl).

1.1.3. Metafore în compuse: **țîță** : *țîță-grasă*[501] (cu boabele mari, puțin alungite, cu pielița tare, de culoare albă-verzuie: Iș, Tl, Biertan—Sb, Ghioroc—Ar).

1.2. Derivate cu sufixe: **umeráș** s.m. (cu boabele mărunte, rare, conice, de culoare albă: Drănic și Sadova—Dj).

2. De la nume de animale, păsări și insecte:

2.1. Cuvinte de bază: **cal** adj. (*poamă cal* =cu boabele mari, rare, de culoare neagră: Săveni—Bt, Stănilești—Vs; *poama calului*[502]: Iș, Vs; *poamă de cal*: Huși—Vs); **cápră** s.f., adj. (cu boabele mari, alungite, de culoare albă-gălbuie: Tomești și Țuțora—Iș; *poamă capră*: Răducăneni—Iș; *poama caprei*: Bohotin—Răducăneni—Iș, Epureni—Vs); **cástor** adj. (*strugure castor* =cu boabele mărunte, de culoare neagră, cu ciorchinele în forma palmei, fără degetul mare: Bucium și Strunga—Iș); **cioáră** s.f., adj. (cu boabele mărunte, dese, dulci, de culoare neagră: Ciurea și Grajduri—Iș, Negrești—Vs; *strugure cioară*: Hîrlău—Iș; *poamă cioară*: Bt, Șipote—Iș); **ciorói**[503] s.m. (cu boabele mărunte, de culoare neagră sau neagră-cenușie: Deleni—Iș, Frumușica—Bt); **cocór** adj. (*poama cocorului*[504] =cu boabele alungite, mari, de culoare neagră-roșcată: Tl); **corb**[505], *corbi* s.m., adj. (cu boabele mari, dese, tari, cu gust dulce-acrişor, de culoare neagră : Munt., Olt. şi izolat în Dobr. şi Mold. ; *corbi*[506] : Dj, Mh ; *strugure corb* : Dj, Gj, Ph ; *struguri corb* : Căpreni—Gj ; *struguri corbi*[507] : Mh, Ph ; *poama corbului*[508] : Iş, Greci şi Luncaviţa-Tl ; *poamă corb*[509] : Tl, Comarna şi Mădîrjac—Iş) ; **garván**[510] s.m. (cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră : Ghigera şi Sadova—Dj) ; **gărgăríţă**[511] s.f. (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă : Bz, Bereşti—Gl, Probota, Rediu şi Tomeşti—Iş) ; **múscă**[512] s.f., adj. (cu boabele mărunte, puţin alungite, dulci, apoase, cu pieliţa subţire, de culoare neagră : Tm, Cuvin—Ar, Huşi—Vs ; *poamă muscă* : Huşi—Vs ; *poama muştii*[513] : Iş, Vs) ; **piţigói** adj. (*poamă piţigoi*[514]=cu boabele mărunte, dese, apoase, dulci, de culoare neagră : Vădeni—Br) ; **rîndunícă** s.f., adj. (cu boabele bătute, puţin alungite, de culoare neagră-roşiatică : Probota şi Răducăneni—Iş ; *rădunică*[515] : Comarna şi Trifeşti—Iş ; *poamă rîndunică*[516] : Iş) ; **vulpe**[517], *vulpi* s.f., adj. (cu ciorchinele bifurcat, mare, cu boabele dese, rotunde, mărunte, dulci, de culoare roşiatică, albă sau neagră : Mold., Munt., Olt., Mh, Blaj—Ab şi izolat în Dobr. ; *hulpe*[518] : Mold., Bz, Tl ; *vulpi*[519] : Bc ; *strugure vulpe* : Odobeşti—Vn ; *poamă hulpe*[520] : Mold., Tl ; *poamă vulpe*[521] : Mold., Tl ; *poama vulpii*[522] : Mold. ; *struguri vulpe*[523] : Bc, Iş ; *struguri vulpi*[524] : Bc, Vn, Pietroasele—Bz) ; **vulpói**[525] s.m. (=*vulpe* : Iş, Tudora—Bt ; *hulpoi* : Iş).

---

[488] Arhivele Statului București, dos. 863, f. 67; GO, 94, nota 5.

[489] IM, 369; D/4547, 208^{v}.

[490] H/XVII, 90^{r}.

[491] D/4547, 208^{v}.

[492] D/4547, 220^{r}.

[493] *Ibidem.*

[494] H/VII, 67^{v}; BD 182; DLR.

[495] BM, 360; BD, 183.

[496] H/III, 305^{v}; D/4549, 170^{r}.

[497] H/XV, 263^{v}.

[498] BM, 360.

[499] BD, 183

[500] BD, 182.

[501] *Ibidem.*

[502] H/VI, 63^{r}; D/4552, 446^{v}; DV, 10; DS, 39; NI, 55; BD 182; SVR, 104.

[503] D/4553, 425^{r}.

[504] D/4553, 41^{r}.

[505] BAl; 352; JO, 53; H/III, 143^{r}; H/V, 3^{v}, 9^{v}, 16^{r}, 34^{v}, 70^{v}, 81^{r}, 121^{v}, 134^{v}, 137^{r}, 158^{v}, 165^{r}, 234^{v}, 248^{r}, 256^{r}, 272^{v}, 278^{r}, 287^{v}, 293^{v}, 296^{v}, 302^{v}, 313^{r}, 350^{v}, 367^{r}, 374^{r}, 380^{v}, 393^{r}, 403^{v}, 407^{v}, 433^{v}. 441^{v}, 447^{r}, 472^{r}, 482^{v}; H/IX, 69^{v}; H/XI, 5^{r}, 16^{r}, 46^{r}, 246^{r}; H/XII, 258^{v}, 268^{v}; H/XIV, 21^{r}, 64^{v}, 71^{v} 84^{r}, 93^{r}, 103^{r}, 150^{v}, 159^{v}, 173^{r}, 222^{r}, 300^{r}; HEM, II, 2 104; DDRF; D/4547, 4^{v}, 5^{v}, 8^{v}, 12^{v}, 21^{v}, 25^{r}, 62^{r}, 73^{r}, 77^{r}, 94^{v}, 101^{v}, 108^{v}, 114^{r}, 117^{v}, 173^{r}, 236^{v}, 244^{r}, 255^{r}, 294^{r}, 308^{r}, 468^{v}; D/4548, 175^{v}, 200^{v}, 222^{r}, 245^{r}, 251^{v}, 263^{r}, 291^{r}, 320^{r}, 338^{r}, 359^{v}, 364^{r}; D/4549, 211^{r}; D/4557, 38^{v}, 131^{v}, 198^{r}; DV, 11; LD, 111; NI, 6; DS, 48; VIN, 132; DA; GLB, 140; DU; CADE; ER, III, 407; FME, IV, 150; CDER; GO, 99; NALR. Olt, IV, 263.

2.1.1. Metafore urmate de determinări : **corb** : *corb de Mehedinţi* (Mh), *corb de Muscel* (Ag), *corb de Oltenia* (Dj), *corb de Şagarcea* (Drănic—Dj), *corb*

---

[506] H/V, 131^{v}, 207^{v} ; H/IX, 17^{v}, 24^{r}, 121^{v} ; H/XIV, 380^{r}.

[507] H/IX, 17^{v}.

[508] D/4553, 75^{v}.

[509] H/XIV, 463^{r}.

[510] TCS ; SVR, 55.

[511] D/4545, 236^{v}.

[512] H/XVIII, 70^{r}, 70^{v}.

[513] H/VIII$_{1}$, 5^{v} ; NI, 79 ; FME, II, 594 ; SVR, 105.

[514] D/4545, 193^{v}.

[515] D/4552, 287^{v}.

[516] D/4552, 403^{r}.

[517] BLb, 94 ; EV, 35 ; JO, 53 ; H/II, 11^{v}, 58^{r}, 115^{v}, 125^{r}, 165^{r}, 193^{r} ; H/III, 65^{r} ; H/IV, 8^{r}, 26^{r}, 152^{v}, 245^{v} ; H/V, 97^{v}, 102^{r}, 248^{r}, 313^{r}, 351^{v} ; H/VI, 80^{r}, 171^{r} ; H/VII, 26^{r} ; H/VIII$_{1}$, 141^{v} ; H/IX, 446^{v} ; H/XI, 273^{v}, 311^{r}, 400^{v} ; H/XII, 19^{r}, 105^{r} ; H/XIII, 387^{v}, 480^{v} ; H/XIV, 186^{r} ; H/XV, 359^{r} ; H/XVI, 41^{r} ; HEM, II, 2 104 ; D/4545, 101^{r}, 140^{r}, 208^{r}, 223^{r}, 228^{v}, 240^{v}, 248^{v}, 252^{v}, 267^{r} ; D/4546; 21^{v}, 280^{r}, 340^{v}, 352^{v} ; D/4547, 77^{r}, 108^{v}, 173^{r}, 176^{r}, 208^{v}, 236^{v}, 244^{r} ; D/4548, 200^{v}; 338^{r}, 359^{v}, 364^{r} ; D/4549, 95^{v}, 215^{r}, 244^{v} ; D/4550, 56^{r}, 74^{v}, 81^{v} ; D/4551, 289^{r}, 321^{r}, 333^{v} ; D/4552, 281^{v}, 446^{v} ; DDRF ; DS, 46 ; DV, 11 ; TDRG ; NI, 54 ; VIN, 138 ; GLB, 141 ; DU ; DC, 795 ; CADE ; FME, III, 771 ; DM ; CDER ; DL, IV, 714 ; LTR, 3, 82 ; BD, 183 ; GO, 95 ; DEX ; SVR, 143.

[518] IP, 335 ; H/II, 218^{v} ; H/III, 324 ; H/VI, 206^{v} ; H/XII, 19^{r} ; H/XIII, 268^{v}, 489^{r}, 492^{r}; D/4549, 101^{r} ; D/4552, 204^{r} ; NI, 54 ; VIN, 153 ; DA (vezi *ciorchine*) ; FME, I, 493; FME, III, 99 ; SVR, 63. ,

[519] D/4551, 295^{r}.

[520] H/III, 359^{v} ; H/XIII, 324^{r} ; VIN, 169.

[521] H/III, 95^{r}, 207^{v}, 399^{r} ; H/XIII, 23^{v}, 64^{r}, 486^{r} ; D/4545, 193^{v} ; D/4552, 370^{r} ; DS, 46 ; PI, 217 ; BD, 182 ; GO, 95.

[522] H/VIII$_{1}$, 255^{r}.

[523] H/XIII, 216^{v}.

[524] H/III, 9^{r} ; GLB, 141.

[525] H/VIII$_{1}$, 273^{v}.

moale[526] (Ol, Tr), *corb tare*[527] (Ag) ; **vulpe** : *vulpe albă*[528] (Lungani—Iș, Odobești—Vn), *vulpe neagră*[529] (Andrieșeni și Cotnari—Iș, Odobești—Vn, Vlădeni—Bt), *vulpe roșie*[530] (Mold., Bz, Ph).

2.1.2 Metafore în compuse : **cioroi** : *cioroi-cenușiu* (cu boabele mărunte, dese, de culoare cenușie : Deleni—Iș), *cioroi-vînăt* (cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră : Lespezi—Iș) ; **corb** : *corb-alb*[531] (cu boabele mari, rare, de culoare albă-ruginie : Olt., Ag, Db), *corb-negru*[532] (cu boabele tari, de culoare neagră : Dj, Mh, Tr), *corb-scuturător*[533] (cu „boabele rare și mărunte, care se aseamănă cu stafidele negre și mărunte, DA : Dj) ; **vulpe** : *vulpe-bătută*[534] (cu boabele mărunte, bătute, de culoare roșiatică : Iș, Mh, Ivănești—Vs), *vulpe-seină*[535] (cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră : Largu-Bz, Huși-Vs, Odobești—Vn).

2.1.2.1. Metafore în compuse urmate de determinări : **corb** : *corb-alb mare*[536] (Valea Mare—Db), *corb-negru bătut*[537] (Burila Mare—Mh).

2.1.2.2. Metafore urmate de determinări în compuse : **vulpe** : *vulpe neagră-bătută* (Corcova—Mh), *vulpe roșie-bătută*[538] (Pietroasele—Bz, Todireni—Bt, Valea Seacă—Iș).

2.1.3. Derivate : **cal** : *poamă călíță* (Huși—Vs), *poamă călúță* (Epureni—Vs) ; **capră** : *căpreáscă* (Dumbrava—Ciurea și Grajduri—Iș), *poamă căpríță* (Pungești—Vs) ; **cioară** : *ciorúșcă*[539] (Br, Bz, Iș, Ct, Ph, Sulița—Bt), *ciorúță* (Dumești și Rediu—Iș), *strugure ciorắsc* (Ceptura—Ph), *poamă cioráscă* (Iș) ; **cioroi** : *cioroiáș*[540] (Ct, Ph, Tudora—Bt, Sirețel—Iș) ; **corb** : *corbán*[541] (Br, Gl), *corbișór* (Flămînzi—Bt), *corbușór* (Deleni—Iș, Goicea—Dj), *strugure corbușór* (Zăvoaia—Bz) ; **vulpe** : *hulpășíță*[542] (Gl, Iș), *hulpoáică* (Mold., Tl), *hulpoáie* (Bt), *hulpoánă* (Bt), *hulpojíță*[543] (Mogoșești—Iș), *ulcheáscă*[544] (Tl, Bîrnova—Iș), *ulpeáscă*[545] (Tl), *vulpășíță*[546] (Gl, Iș, Huși—Vs), *vulpeáncă*[547] (Vl), *vulpeáscă*[548] (Gl, Tl, Vs), *vulpișoáră*[549] (Probota—Iș, Odobești—Vn), *vulpoáică*[550] (Bt, Bz, Il, Iș, Ph), *vulpoáic* (Nicorești—Gl, Ruginoasa—Iș), *vulpoáne*[551] (Mh, Sadova—Dj), *vulpoșiță* (Gl, Iș), *poamă vulpeáscă*[552] (Tl, Comarna—Iș, Nicorești—Gl), *poamă vulpișoáră* (Probota—Iș), *poamă ulpeáscă*[553] (Tl), *struguri de poamă vulpeáscă*[554] (Vs).

---

[526] H/XIV, 199^{v}.
[527] H/XI, 165^{v} ; H/IV, 199^{v} ; D/4548, 232^{r} ; DA.
[528] GO, 95.
[529] IP, 264 ; VIN, 159 ; GO, 95, 100.
[530] H/XI, 349^{v}.
[531] NI, 54 ; FME, II, 723 ; SVR, 39.
[532] H/XIV, 185^{v} ; NALR. Olt, IV, 262—263.
[533] H/V, 3^{v} ; DA.
[534] DV, 11 ; NI, 61 ; FME, I, 493.
[535] PO, 7.
[536] NI, 7.
[537] AP, 23.
[538] CA, 293
[539] H/XI, 400^{v} ; DA.
[540] H/II, 280^{v}.
[541] DA.
[542] H/III, 385^{r}.
[543] TeS, 1050.
[544] H/XIV, 352^{v}.
[545] H/XIV, 348^{r}.
[546] H/III, 385^{r} ; D/4549, 111^{r}, 211^{r}.
[547] D/4547, 381^{r}.
[548] H/XIV, 352^{v} ; D/4553, 75^{v}.
[549] DU.

2.1.3.1. Derivate urmate de determinări: **cioară**: *ciorușcă neagră*[555] (Ph); **vulpe**: *vulpoaică roșie*[556] (Tătaru—Ph, Vernești—Bz).

2.2. Derivate cu sufixe: **caragațeáscă**[557] s.f. (*caragață*+suf. *-ească*; cu boabele alungite, de culoare albă-cenușie: Tl); **viespeáscă**[558] s.f. (*viespe*+suf. *-ească*; cu boabele mărunte, dese, dulci, de culoare albă-gălbuie, pe care o mănîncă viespile: Tl); **vrăbiceáscă** adj. (*vrabie*+suf. *-ească*; *poamă vrăghiească*[559]=cu boabele mărunte, dese, pielița subțire, de culoare neagră, pe care o mănîncă vrăbiile: Bosia—Iș, Hănești—Bt, Luncavița—Tl).

2.3. Treceri la o altă clasă morfologică: **cálă** adj. (de la *cal*; *poamă cală*: Costuleni—Iș); **cángură** s.f. (de la *cángur*; cu boabele mari, de culoare albă sau neagră: Andrieșeni, Aroneanu, Coarnele Caprei și Miroslava—Iș); **cástoră** s.f. (de la *castor*: Movileni—Heleșteni—Iș); **coárbă**[560] s.f., adj. (de la *corb*: Gj, Gl, Mh; *poamă coarbă*[561]: Gl, Vs; *struguri de poamă coarbă*[562]: Gl).

2.3.1. Metafore în compuse: **coárbă**: *coarbă-bătută* (cu boabele dese, bătute pe ciorchine, de culoare neagră: Mh), *coarbă-neagră*[563] (cu boabele mari, tari, care se coace tîrziu: Mh).

2.3.2. Derivate: **coarbă**: *corbánă*[564] (cu „boabele rotunde, așezate foarte des pe ciorchini, cu coaja groasă și de culoare brună închisă“, DA: Gl, Somova—Tl), *corbáncă*[565] (Br, Gl, Sarichioi—Tl), *corbască*[566] („rară, neagră și dulce“, H/III, 226^r: Gl), *corbeánă* (Probota și Trifești—Iș), *corbeáscă*[567] (Gl, Iș, Vernești—Bz), *corboáică*[568] (Iș, Tl), *corobánă*[569] (Gl), *poamă corbană*[570] („rotundă la bobițe, mare și neagră“, H/III, 207^v: Gl), *poamă corbáscă*[571] (Gl), *poamă corbeáscă* (Gl, Iș), *struguri de poamă corbáscă*[572] (Gl).

---

[550] H/XI, 326^r; D/4545, 236^v, D/4546, 125^r; NI, 54; FME, I, 493.

[551] H/IX, 121^v.

[552] D/4553, 41^r.

[553] H/XIV, 463^r.

[554] H/XV, 214^v.

[555] BD, 182.

[556] NI, 7.

[557] D/4553, 75^r.

[558] *Ibidem.*

[559] H/IV, 463.

[560] H/III, 207^v, 448^r; H/IX, 35^v, 55^v, 113^v; D/4549, 235; GLB, 140.

[561] H/III, 207^v; BD, 182.

[562] H/III, 448^r.

[563] IM, 369.

[564] H/III, 65^v, 207^v; H/XIII, 492^r; D/4549, 122^v, 185^r, 215^r, 244^v; DA.

[565] H/XIII, 486^r; GLB, 140.

[566] H/III, 226^r; H/XV, 15^r; D/4549, 152^v, 277^v; D/4551, 357^v; DA.

[567] D/4549, 140^r, 181^r; NI, 7; DAME, T_2, 22; CDDE; DA; CDER.

[568] D/4543, 102^v.

[569] H/XIII, 489^r.

[570] H/III, 207^v; D/4545, 193^v; BD, 182.

[571] H/XII,, 486^r; BD, 182.

[572] H/III, 486^v.

2.3.2.1. Derivate urmate de determinări : **coarbă** : *corbească neagră*[573] (Gl).

3. De la nume de ființe umane :

3.1. Cuvinte de bază : **armáș**[574] s.m., adj. (cu boabele mari, dese, de culoare albă-verzuie, care plesnesc la ploaie : Trușești și Ștefănești—Bt, Cotnari—Iș ; *strugure armaș* : Cotnari—Iș, Trușești—Bt), **boiér** adj. (*strugure boier*=cu boabele mari, dese, de culoare albă sau neagră : Huși—Vs, Odobești—Vn), **fátă** s.f., adj. (cu boabele bătute, mărunte, apoase, de culoare albă-verzuie sau neagră =*fetească* ; formă recentă, refăcută de la baza derivatului *fetésc, -eáscă*<n. top. *Fetești*, sat în comuna Scobinți, jud. Iași, situat între Cotnari și Hîrlău, cu podgorii menționate încă din secolul al XVII-lea : Cotnari și Deleni—Iș, Drăgășani—Vl, Huși—Vs, Miniș—Ghioroc—Ar, Niculițel—Tl ; *strugure de fată* : Corcova—Mh, Glăvile—Vl ; *strugure fată* : Drăgășani—Vl ; *strugurele fetei* : Corcova—Mh, Leordeni—Ag, Șegarcea—Dj ; *poamă de fată* : Luncavița—Tl, Probota și Sculeni—Iș ; *poamă fată* : Cotnari—Iș, Niculițel—Tl ; *poama fetei*[575] : Gl, Iș, Tl, Vs), **regină**[576] s.f., adj. (cu boabele mari, rotunde, dese, de culoare albă-gălbuie, mai rar neagră : Mold., Munt., Ar, Cl ; *poamă regină* : Ciurea și Dumești—Iș).

3.1.1. Metafore urmate de determinări : **armaș** : *armașul viei Roznovanu*[577] (Cotnari—Iș) ; **fată** : *fată albă* (Cotnari—Iș, Miniș—Ghioroc—Ar), *fată de Drăgășani* (Drăgășani–Vl), *fată neagră* (Huși—Vs, Miniș—Ghioroc—Ar), *strugurele fetei alb* (Bucov—Ph), *poama fetei albă*[578] (Iș, Tl, Vs, Corni—Bt, Odobești—Vn), *poama fetei albă de Moldova* (Bucium și Cotnari—Iș), *poama fetei neagră*[579] (Iș, Vs, Tl), *poama fetei neagră de Moldova*[580] (Huși—Vs), *poama fetei roșie*[581] (Tl) ; **regină** : *regină albă* (Iș), *regină neagră* (Iș).

3.1.2. Derivate : **armaș** : *armășie* (Cotnari—Iș) ; **boier** : *strugure boierésc* (Huși—Vs, Nicorești—Gl, Odobești—Vn), *poamă boiereáscă*[582] (Gl, Vs), *strugure de poamă boierească*[583] (Gl, Epureni—Vs), *boierésc*[584] (Huși—Vs), *boiereáscă*[585] (Gl, Iș, Vn, Vs, Cristești și Hudești—Bt, Luncavița—Tl) ; **fată** : *fetícă*[586] (Bt, Iș), *fetișcánă* (Ciurea și Strunga—Iș, Șendriceni—Bt), *fetișoáră*[587] (Transilv., Bt, CS, Iș, Vs), *fetíță*[588] (Transilv., Ab, Bt, Iș, Mh), *poamă fetícă*[589] (Bt, Iș) ; **regină** : *reginói* (Babadag—Tl).

---

[573] D/4549, 181^{r}.

[574] NI, 6 ; FME, II, 764 ; SVR, 13.

[575] H/III, 207^{v} ; H/XIV, 348^{v}, 358^{v}, 415^{v}, 463^{r} ; H/XVI, 320^{r} ; D/4549, 170^{r} ; D/4551, 513^{v} ; D/4552, 370^{r} ; D/4553, 41^{v}, 75^{v}, 91^{v} ; GN, 273 ; NI, 55 ; FME, II, 541 ; LTR, 7, 555 ; BD, 182 ; SVR, 104.

[576] Amp, II, 22.

[577] VIN, 134.

[578] H/XVI, 395^{v} ; NI, 55.

[579] VVA, IV, 132 ; FME, II, 542 ; SVR, 104.

[580] CA, 356.

[581] H/XIV, 444^{r}.

[582] H/XIII, 324^{r} ; DV, 10 ; DS, 40 ; VIN, 144 ; DA ; BD, 182.

[583] H/XIII, 468^{v}.

[584] JO, 54.

[585] H/XIII, 50^{v}, 508^{r}; D/4549, 223^{v}; VIN, 144; NI, 6; PI, 217; GLB, 140; FME, I, 463 ; BD, 182.

[586] H/VIII$_{2}$, 108^{v}.

[587] GV, 40 ; LTR, 7, 555 ; BD, 182 ; SVR, 49.

[588] IM, 369.

[589] H/VIII$_{2}$, 97^{r}.

3.1.2.1. Derivate urmate de determinări : **boier** : *boierească albă* (Gl, Huși—Vs), *boierească mare* (Odobești—Vn), *boierească neagră* (Gl, Comarna—Iș) ; **fată** : *felică albă* (Prăjeni—Bt), *fetiță aurie* (Todireni—Bt), *fetiță neagră* (Jidvei—Ab).

3.1.2.2. Derivate în compuse : **fată** : *felică-mustoasă* (cu boabele mărunte, dese, apoase, de culoare albă-gălbuie : Deleni—Iș, Ștefănești—Bt).

3.2. Treceri la altă clasă morfologică : **armáșă** s.f., adj. (de la *armáș* : Cotnari și Bivolari—Iș, Călărași și Ștefănești—Bt ; *poamă armáșă* : Ceplenița și Cotnari—Iș, Ștefănești și Trușești—Bt) ; **bărbátă** adj. (de la *bărbat* ; *poamă bărbată*=cu boabele tari, mari, rare, de culoare albă-gălbuie : Cotnari și Sirețel—Iș, Tudora—Bt).

II. Metaforele compuse se întîlnesc mult mai rar, circulă mai ales în graiuri, dar sînt atestate, sporadic, și în lucrări de specialitate sau în dicționare. Ele sînt formate din doi termeni metaforici : primul, cuvînt de bază, substantiv în cazul N—A, reprezintă totdeauna numele unei varietăți de struguri ; cel de al doilea, cuvînt de bază sau derivat de la acesta, substantiv în cazul N—A sau G—D, redă nu numai numele unei varietăți de struguri, ci denumește, uneori, și plante, animale, păsări, diverse obiecte etc. În general, aceste metafore sînt create în cadrul terminologiei viticole din reunirea a două metafore simple, dar unele dintre ele sînt preluate și din alte domenii ca atare (de la plante) sau reprezintă sintagme devenite compuse în terminologia viticolă (*beșica-peștelui*, de exemplu).

1. Compuse formate din substantiv+substantiv, ambele în N—A : **coárnă-busuioacă** (cu boabele mari, alungite, de culoare albă-verzuie, cu miros de busuioc : Bt, Iș) ; **coarnă-capră** (cu boabele mari, alungite, rare, de culoare albă : Aroneanu și Comarna—Iș) ; **coarnă-copac** (cu boabele mari, alungite, rare, de culoare albă-verzuie, cu butucul înalt și ramificat : Aroneanu și Băiceni—Cucuteni—Iș, Perieni—Vs ; *coarnă-copacă* : Moșna și Roșcani—Trifești—Iș, Ivești—Vs, Pîngărați—Nț ; *coarnă-copăceană* : Bz, Ph) ; **coarnă-tămîioasă** (cu boabele mari, dese, alungite, de culoare albă-verzuie, cu gust tămîios : Iș, Vs) ; **coarnă-vulpe** (cu boabele mărunte, de culoare roșiatică : Dj, Mh ; *coarnă-vulpășită*[590] : Șegarcea—Dj) ; **corb-cioràsc**[591] (cu boabele mărunte, dese, de culoare neagră : Ol, Costești—Ag, Ceptura—Ph) ; **frag-busuioc** (=*fragă-busuioacă* : Cotnari—Iș, Merei—Bz) : **fragă-busuioacă** (cu boabele mari, de culoare gălbuie, cu miros de busuioc : Cotnari și Deleni—Iș) ; **fragă-căpșună** (cu boabele mari, de culoare rozie : Frumușica și Trușești—Bt, Mogoșești—Iș) ; **tămîioasă-clinească**[592] (cu boabele mărunte, rare, de culoare neagră, cu miros de tămîie ; Scorțaru Nou—Br, Vernești—Bz).

1.1. Primul termen al compusului este urmat de determinări : *coarnă albă-busuioacă* (Bt, Iș), *coarnă albă-copăceancă*[593] (Bz, Ph, Manoleasa—Bt, Focuri—Iș), *coarnă albă-tămîioasă*[594] (Munt., Cotnari—Iș, Huși—Vs), *coarnă neagră-tămîioasă*[595] (Ph, Vl).

---

[590] BD, 182.
[591] H/XI, 165^{v} ; DA.
[592] DCp.
[593] NI, 64.
[594] Amp, VII, 573.
[595] Amp, V, 557 ; SVR, 38.

2. Compuse formate din substantiv în N—A+substantiv în G—D: **beşica-peştelui**[596] (cu boabele mari, alungite, cu pielița subțire, de culoare albă-verzuie: Focuri—Iș); **coada-mielului**[597] (vezi și *coada-mielului* „nume de plantă"; cu boabele mari, lunguiețe, de culoare neagră: Dj, Ciurea—Iș, Leorda—Bt); **coada-oii**[598] (vezi și *coada-oii* „nume de plantă"; cu boabele mari, rare, de culoare albă: Ban., Olt., Transilv., Ar, Iș, Ol, Tl); **coada-rîndunicii**[599] (vezi și *coada-rîndunicii* „nume de plantă"; cu ciorchinele mic, bifurcat, cu boabele rotunde, de culoare neagră: Iș, Vs; *coada-rîndunelii*: Miroslava—Iș; *coada-rîndunicăi*[600]: Odobești—Vn, Voinești—Iș); **coada-vacii** (vezi și *coada-vacii* „nume de plantă"; cu boabele mari, lunguiețe, de culoare albă-gălbuie: Iș, Vs); **coada-viei**[601] (cu boabele mărunte, bătute, de culoare neagră: Focuri—Iș, Sagna—Nț); **coada-vulpii**[602] (vezi și *coada-vulpii* „nume de plantă"; cu ciorchinele lung, cu boabele dese, mărunte, de culoare rozie sau roșcată: Dobr., Ag, Br, Bz, Iș, Ph); **comoara-Olteniei**[603] (cu boabele mari, lunguiețe, rare, cărnoase, de culoare albă: Dj și izolat în toată Olt.); **cornul-caprei** (=*coarnă-capră*: Bt, Lunca—Vînători—Nț, Sălăgeni—Dumbrăveni și Vicovu de Jos—Sv; *coarnele-caprei*: Șendreni—Victoria—Iș); **foaia-dudului** (cu boabele alungite, crestate, de culoare albă-verzuie: Gr, If, Tr); **foaia-teiului** (cu boabele mari, în formă de inimă, de culoare albă-verzuie: Gr, If); **frunza-teiului**[604] (cu boabele rotunde, de culoare neagră: Dj, Mh, Nț, Ghermănești—Vs); **haina-neamțului**[604] (cu ciorchinele mare, ramificat, cu boabele albe, lucioase: Bz, Ph, Topoloveni—Ag); (*poama*) **lacrimile-Maicii Domnului**[606] (cu boabele mărunte, dese, lucioase, de culoare albă-gălbuie: Horlești și Rediu—Iș); **ochiul-boului**[607] (vezi și *ochiul boului* „nume de plantă"; cu boabele rotunde, mari, brumate, de culoare neagră: Ban., Mold., Munt., Ar, Ct, Dj); **ochiul-oii**[608] (cu boabele mari, rotunde, de culoare albă-verzuie: Dobr., Cl, Gr, Il, Iș); **ochiul-şarpelui** (vezi și *ochiul-șarpelui* „nume de plantă"; cu boabele mărunte, lucioase, de culoare neagră: Db, Gr); **ochiul-vacii** (cu boabele mari, rotunde, de culoare albă-gălbuie: Bt, Recaș—Tm); **ochiul-vrăbiei** (cu boabele mărunte, de culoare galbenă-verzuie: Bivolari și Plugari—Iș); **oul-fetei** (cu boabele mari, puțin alungite, rare, de culoare albă: Ol; *oua-fetei*[609]: Ianca—Ol); **oul-şopîrlei** (cu boabele mărunte, alungite, dese, de culoare albă: Comarna—Iș, Fălciu și Huși—Vs); **pintenul-cocoşului**[610] (cu boabele mărunte, alungite,

---

[596] BD, 182.
[597] NALR. Olt, IV, 263.
[598] EM; H/XVIII, 291^{v}; HEM, III, 3190; VV, 54; GV, 41; DA; NALR. Olt, IV, 263.
[599] NI, 55; FME, II, 542; BD, 182; SVR, 37.
[600] H/VIII$_{2}$, 15^{r}, 152^{r}.
[601] BD, 182.
[602] JO, 53; H/II, 297^{v}; DA; DU; SCRIBAN, D.; SVR, 37.
[603] TR, 7.
[604] NALR. Olt., IV, 262.
[605] NI, 7; BD, 182.
[606] D/4552, 403^{r}.
[607] H/IV, 175^{v}; H/XIV, 435^{v}; LD, 111; NI, 54; BD, 182; NALR. Olt, IV, 263; SVR, 94.
[608] H/VII, 313^{v}; D/4546, 125^{r}; D/4553, 75^{v}.
[609] NALR. Olt, IV, 263.
[610] CNS, 595.

de culoare galbenă-verzuie : Greaca—Gr) ; **regina-podgoriilor**[611] (cu boabele mari, rotunde, dese, de culoare gălbuie : Drăgășani—Vl) ; **regina-viei** (=*regina-podgoriilor* : Mold., Bh, CS, Tl, Tm și izolat în toată țara ; *regina-viilor*[612] : izolat în toată țara) ; **țîța-caprei**[613] (vezi și *țîța-caprei* „nume de plantă" ; cu boabele lungi, mari, de culoare albă sau neagră : Ban., Mold., Dobr., Transilv., Gj și izolat în toată țara ; *țîța căprii*[614] : Mold. ; *țița caprei*[615] : Bc, Gl, Comarna—Iș, Negrești—Vs) ; **țîța-fetei**[616] (cu boabele mărunte, alungite, de culoare albă : CS, Mh) ; **țîța-iepurelui**[617] (cu boabele lungi, de mărime mijlocie, de culoare neagră : Dj, Mh ; *țîța-iepurului*[618] : Dj) ; **țîța-oii**[619] (vezi și *țîța-oii* „nume de plantă" ; cu boabele mari, lungi, de culoare neagră : Ban., Dobr., Mold., Munt., Olt., Transilv. și izolat în toată țara) ; **țîța-pisicii**[620] (cu boabele mărunte, lungi, brumate, cu pielița subțire, de culoare neagră : Ol, Tl, Tr, Belcești și Ciurea—Iș, Mihai Eminescu și Santa Mare—Bt, Huruiești—Bc, Zănești—Nț) ; **țîța-vacii**[621] (vezi și *țîța-vacii* „nume de plantă" ; cu boabele mari, lunguiețe, cărnoase, de culoare roșie-deschisă, albă sau neagră : Dobr., Mold., Munt., Olt., Mh și izolat în Transilv. și în restul țării ; *țița-vacii*[622] : Vs) ; **țîța-viei**[623] (cu boabele mărunte, alungite, de culoare albă-verzuie : Dobrin—Sj, Dumitra—BN, Seini—Mm) ; **vîna-țiganului** (cu boabele mari, de culoare neagră : Păltiniș—Bt).

---

[611] BlV, 268.

[612] RV, 4, 1940, 162.

[613] BLb, 94 ; JO, 54 ; BLB, 393 ; H/I, 55^r ; H/II, 261^r, 270^v, 281^r, 297^r ; H/III, 101^v, 151^v, 193^v, 305^v, 324^v, 385^r ; H/IV 175^v ; H/V, 70^v ; H/VI, 23^r, 80^r, 171^r, 198^r, 214^v ; H/VIII$_2$, 15^r, 108^v, 250^r, 258^r, 276^v ; H/X, 129^v ; H/XIII, 23^v ; H/XIV, 348^v, 358^v, 395^v, 415^v, 435^v, 477^r ; H/XV, 423^v ; H/XVI, 65^v, 142^v, 146^r, 224^r ; H/XVII, 60^v, 305^v, 362^r, 437^r ; H/XVIII, 3^r, 40^r, 70^r, 102^v, 241^v, 276^v, 291^v, 301^v ; HEM, III, 3190 ; D/4547, 192^r ; D/4549, 170^r, 211^r, 235^v ; D/4550, 136^v, 251^v ; D/4551, 496^r ; D/4552, 174^v, 213^v, 281^v, 370^r, 403^r, 431^r, 446^r, 496^r ; D/4553, 75^v, 78^v, 91^v, 102^v, 396^r, 425^r, 435^v ; D/4554, 62^v, 89^v, 289^v, 295^v, 361^v ; DV, 10 ; DS, 46 ; NI, 7 ; PI, 217 ; DA ; BM, 360 ; SCRIBAN, D. ; BD, 182 ; SVR, 137.

[614] H/VIII$_2$, 66^r.

[615] LM, 93 ; D/4549, 111^r, 118^r ; D/4550, 128^v ; D/4551, 513^v ; D/4552, 287^v.

[616] PPR, 35.

[617] H/V, 415^r ; H/IX, 24^r ; LD, 111 ; GLB, 141 ; BD, 182.

[618] NALR. Olt. IV, 263,

[619] H/I, 314^r ; H/V, 9^v, 34^v, 137^v, 185^r, 248^v, 256^v, 278^r, 319^r, 386^r, 393^r, 407^v, 458^r ; H/VI, 235^v ; H/VII, 147^v ; H/IX, 55^v, 70^r, 230^r ; H/XI, 73^r ; H/XII, 19^r ; H/XIII, 489^r, 492^r ; H/XVI, 30^r, 380^r ; H/XVII, 226^r, 262^r ; D/4545, 193^v ; D/4547, 41^v, 101^v, 114^r, 125^r, 173^r, 381^r, 393^r, 405^v, 427^r, 442^r ; D/4548, 123^r, 133^v, 175^v, 200^v, 207^r ; D/4549, 215^r ; D/4551, 351^r ; D/4553 ; 444^r ; D/4554, 89^v ; DV, 10 ; DS, 46 ; VIN, 172 ; GLB, 140 ; DU ; PP, 339 ; DC, 711 ; BD, 182 ; NALR. Olt, IV, 262.

[620] H/VII, 26^v ; H/XIV, 17^v, 29^r, 71^v, 84^r, 93^r, 173^r, 185^v, 222^r ; D/4548, 245^r, 263^r, 291^r ; D/4557, 38^v ; NI, 7 ; BD, 183.

[621] BA, 351 ; BLb, 94 ; JO, 54 ; BLB, 393 ; H/I, 119^v, 381^v, 401^v ; H/II, 125^r, 165^r, 176^r ; H/IV, 26^r, 52^v, 104^v, 152^v ; H/V, 3^v, 131^v, 137^r, 208^r, 234^v, 367^r, 380^v, 393^r, 403^v, 415^r, 447^r, 472^r ; H/VI, 132^r ; H/VII, 26^v, 83^r, 147^v, 257^r ; H/IX, 24^r, 471^v ; H/XI, 16^r, 73^r, 246^r, 326^r, 362^v, 400^v ; H/XII, 92^r, 136^r, 215^v, 225^v, 237^r ; H/XIII, 486^r ; H/XIV, 17^v, 21^r, 71^v, 222^r, 340^r ; H/XV, 342^r ; H/XVI, 216^v, 395^r ; D/4545, 12^r, 28^r, 51^r, 199^v, 208^r, 213^r, 228^v, 240^v, 252^r ; D/4546, 21^v, 125^r, 132^r, 141^r, 280^r, 294^v, 340^v ; D/4547, 12^v, 62^r, 192^r, 294^r, 468^v ; D/4548, 200^v ; D/4549, 273^v ; D/4550, 81^v ; DV, 10 ; DS, 46 ; NI, 7 ; DA ; GLB, 140 ; DU ; DC, 711 ; PP, 339 ; PFl, 340 ; CADE ; SCRIBAN, D. ; DM ; BD, 183 ; GO, 95 ; DEX ; NALR. Olt, IV, 263 ; SVR, 137.

[622] IP, 264 ; D/4551, 477^r.

[623] BD, 183.

2.1. Al doilea element al compusului este urmat de determinări : *ochiul-boului alb de Ștefănești* (Trușești și Ștefănești—Bt), *ochiul-boului negru* (Leordeni—Ag).

3. Compuse formate din substantiv în N—A+prepoziție+substantiv în N—A : **apă-de-zăpadă**[624] (cu boabele mărunte, apoase, de culoare albă : Bh) ; **coadă-de-vulpe**[625] (=*coada-vulpii* : Iș) ; **frunză-de-tei**[626] (=*frunza-teiului* : Ban., Bh, SM) ; **gheară-de-vultur**[627] (cu boabele alungite, de culoare neagră-cenușie : Jidvei—Ab, Romos—Hd) ; **moscă-de-busuioc** (=*busuioacă* : Huși—Vs) ; **ploaie-de-aur**[628] (cu boabele mărunte, dese, de culoare albă : Mănărade—Blaj—Ab, Tîrnava—Sb) ; **tămîioasă-de-fragi** (cu boabele mărunte, de culoare rozie, cu miros de tămîie : Ph).

Întrebuințarea frecventă a metaforei a dus la o uzură inevitabilă a acesteia. În cazurile în care ea nu a putut fi atrasă de limbajul tehnic, pentru a-și căpăta astfel o stabilitate relativă sau chiar absolută, a fost „salvată“ de la dispariție și astfel menținută, printr-o „dezvoltare“ [629]. În acest sens s-a apelat, mai ales atunci cînd transferul denumirii unui obiect putea fi extins și asupra altora (*vină* sau *vulpe*, de exemplu, pot denumi și alte fructe, nu numai strugurii), la un sinonim metaforă (*tîșpoagă* pentru *vină, șireată* pentru *vulpe*) sau a fost creat un derivat metaforic.

III. Sinonimele metaforice apar mai ales în cadrul unei zone limitate, în primul rînd datorită faptului că metafora inițială s-a învechit iar vorbitorii au simțit-o ca insuficientă pentru a reda realitatea. S-a recurs, în această situație, la o altă metaforă (simplă, urmată de determinări sau compusă), îndeobște cunoscută din alte părți sau creată ad-hoc, care acoperă total sau numai parțial sensul primului termen. Înlocuirea este doar aparentă căci, de cele mai multe ori, termenul vechi coexistă, de fapt, cu cel nou, creat sau împrumutat. Întrebuințate frecvent, ambele metafore s-au impus uzului, și-au lărgit aria de întrebuințare și, majoritatea dintre ele, au devenit, în cele din urmă, termeni tehnici, acceptați ca atare și de unele lucrări de specialitate. Cele mai frecvente sinonime metaforice sînt înregistrate însă la nivelul graiurilor populare și unele apar atestate încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea: *bracacică* alături de *căldărușă*[630] (Tl), *bragă—braghină*[631] (Gj), *braghină—baraghină*[632] (Ag), *braghină—vulpe*[633] (Db), *braghină roșie—vulpe*[634] (Tr), *busuioacă—tămîioasă*[635] (Mold.), *poamă busuioacă—tămîioasă*[636] (Mold.), *busuioc—*

---

[624] TR, 15.

[625] D/4546, 247^{r}.

[626] TS, 12 ; BD, 182 ; SVR, 51.

[627] CNS, 521.

[628] Amp, II, 281.

[629] Cf. Boris Tomașevski, *Teoria literaturii. Poetica*, traducere, prefață și comentarii de Leonida Teodorescu, București, 1973, p. 70.

[630] H/XIV, 358^{v}.

[631] D/4547, 171^{v}.

[632] H/IX, 230^{r}.

[633] H/IV, 83^{r}.

[634] H/XIV, 186^{r}.

[635] H/I, 83^{v} ; H/III, 226^{r} : *bosuioacă-tamioasă* ; H/XV, 306^{r} ; D/4552, 370^{r} ; GLB, 140 ; DC, 711 : *tîmăioasă*.

[636] D/4552, 403^{r}.

tămîioasă[637] (Gl, Iş), *coarnă—copăceană* (Bt), *coarnă—ţiţă*[638] (Gj), *coarnă—ţiţoasă*[639] (Vs), *coarnă—ţîţa-caprei*[640] (Mold.), *poamă coarnă—ţîţa-caprei*[641] (Mold.), *coarnă—ţîţa-vacii*[642] (Db, Dj, Gj, Iş), *poamă coarnă—ţîţa-vacii*[643] (Gl), *coarnă albă—ţîţa-caprei*[644] (Tl, Vs), *coarnă albă—ţîţa-vacii*[645] (Vs), *coarnă-grasă alb—coarnă turcească*[646] (Lunca—Tr), *coarnă neagră—ţîţa-caprei*[647] (Iş), *poamă coarnă neagră—ţîţa-caprei*[648] (Bc), *struguri de poamă coarnă—ţîţa-caprei*[649] (Bt), *coconiţă—berbecel* (Olt.), *poamă corbană—coarbă*[650] (Gl), *crăcană—căldăruşă*[651] (Gl), *poama felei—tămăioară*[652] (Peceneaga—Tl), *ploapă—braghină*[653] (Gj), *ţiţă—coarnă*[654] (Gj), *ţîţă—coarnă* (Gj, Iş), *ţîţa-caprei—coarnă*[655] (Mold.), *ţîţa-caprei—ţîţa-vacii*[656] (Gj), *ţîţa-oaiei(oii)—ţîţa-vacii*[657] (Vs), *ţîţa-vacii—coarnă* (Mold.), *ţiţa-vacii—poamă coarnă*[658] (Vn), *ţîţa-vacii—poamă coarnă* (Iş, Vs), *ţîţche—ţîţa-caprei*[659] (Iş), *vină—ţîşpoagă* (Cotnari—Iş), *vulpe—şireată* (Huşi—Vs), *vulpe neagră—cracană*[660] (Vn) etc.

IV. Metafore derivate. Caracterul de sistem al metaforelor reiese din faptul că din ele s-au putut dezvolta, mai cu seamă în ultima vreme, o serie de alte metafore *derivate*[661], procedeu denumit adesea, cam impropriu, şi *derivare sinonimică*[662], de către specialiştii care pun pe prim plan valoarea semantică a cuvintelor şi nu rolul lor metaforic.

După ce s-a stabilit identitatea dintre termenul **A** şi **B**, ultimului i se asociază alte substantive sau adjective, care formează o serie de derivate metaforice. Ele au ca model seriile sinonimice propriu-zise bine conturate, dar apar şi cazuri cînd aceste serii sînt concepute într-un sens foarte larg. Pentru exemplificare, iată cele mai reprezentative metafore derivate:

apoasă = vină → *vinoasă, mustă, sifon, sifoană, sifoancă, ţîşpoagă, apă, baltă*; **lungă(lunguiaţă) = ţîţă** → *ţîţoasă, coarnă, cornorată, copac, copacă, copăceană, copăceancă, sticlă*; **mare = tigvă** → *tigvoasă, poama calului, cală*;

---

[637] D/4549, 95^{v}.
[638] H/IX, 40^{r}.
[639] H/XV, 263^{v}.
[640] H/VI, 80^{r}; H/VIII$_{2}$, 250^{r}, 258^{r}; H/XVI, 65^{v}; D/4551, 513^{v}: *ţiţa*.
[641] H/X, 129^{v}.
[642] H/IV, 152^{v}; H/V, 234^{v}, 380^{v}, 415^{r}, 447^{r}.
[643] H/III, 359^{v}.
[644] H/XVI, 146^{r}; D/4553, 91^{v}.
[645] H/VI, 132^{r}.
[646] H/XIV, 186^{r}.
[647] D/4552, 370^{r}.
[648] H/XV, 423^{r}.
[649] H/I, 55^{r}.
[650] H/III, 207^{v}.
[651] H/III, 65^{r}.
[652] H/XIV, 415^{v}.
[653] D/4547, 197^{v}.
[654] D/4547, 171^{v}.
[655] D/4552, 496^{r}.
[656] D/4547, 192^{r}.
[657] DC, 711.
[658] IP, 264.
[659] BM, 360.
[660] *Ibidem*.
[661] Vezi I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, II, *Vocabularul*, Bucureşti, 1975, p. 50.
[662] Vezi Iorgu Iordan, în BL, VIII, 1940, p. 95—141; IORDAN, S., 315 ş.u.

negru =**corb**→*coarbă, corbană, corbească, cioară, cioroi, țigană, țigancă, păcurit* ; **roșie** =**vulpe**→*vulpească, vulpășiță, vulpoi, mincinoasă, șireată, vicleană* ; **rotundă** =**bășică**→*bășicoasă, bumb, ban, inelată, bană* ; **cruce**→(*poamă*) *sfîntă, sfîntă bătută, sfînta cruce, evanghelică, poama sfintei Marii* etc.

Concluzii

1. În terminologia viticolă românească metaforele au apărut din cele mai vechi timpuri, inițial din necesitatea de ordin practic de a diferenția prin nume varietățile unui obiect desemnat printr-un termen generic. Ele au substituit la început aproximările printr-o propoziție sau o sintagmă, apoi un nume devenit comun și altor obiecte și numai mai tîrziu s-au impus în locul unui alt termen, din motive *de ordin stilistic*.

2. Cu timpul, aceste metafore, foarte numeroase la un moment dat, devin, prin demetaforizare, termeni tehnici, proprii unui anumit limbaj, cel viticol, datorită răspîndirii și întrebuințării frecvente, în special în graiurile populare, și fixării lor, după o anumită perioadă de timp, în tratate de strictă specialitate.

3. Metaforele din terminologia viticolă aparțin fondului lexical românesc, sînt creații pe terenul limbii române, termeni populari în cele mai multe cazuri, și, mai rar, regionali, ce s-au impus treptat în limbajul științific, care, la început, nu avea la îndemînă termeni din alte limbi sau, dacă îi avea, aceștia nu satisfăceau întru totul exigențele de exprimare ale unei noțiuni. De aceea, poate, metaforele, creații românești, au luat locul, în ultimul timp, și unor cuvinte noi, chiar dacă acestea, în limba de origine, erau metafore.

4. Unele metafore, pe care le putem numi *principale* (creații vechi, care denumesc varietăți de struguri autohtone), în momentul în care au devenit termeni tehnici și au pătruns în tratate românești de viticultură, au fost preluate de aici și de alte limbi și fixate într-un fond terminologic internațional, acceptat fără nici o rezervă de toți specialiștii. Astfel, de exemplu, în lucrarea lui P. Viala și V. Vermorel, *Traité général de viticulture. Ampélographie*, I—VII, Paris, 1901—1910, în volumele III și IV, unde sînt descrise 19 varietăți de struguri românești, apar și 5 metafore : *braghină* (IV, 146), *coada-rîndunicii* (IV. 132), *corb* (III, 138), *poama fetei albă* (IV, 129) și *poama fetei neagră* (IV, 132).

5. Celelalte metafore, să le spunem *secundare*, s-au păstrat numai la nivelul limbii române, multe dintre ele, în special cele create în ultimul timp, fiind folosite doar în graiurile populare.

6. Deși unele metafore, la o analiză sumară, par a avea o stabilitate relativă, datorată, în multe cazuri, împrejurărilor ocazionale și adesea spontane în care au fost elaborate, ele s-au impus totuși în limbă chiar și în aceste situații, circulînd, în momentul de față, pe un vast teritoriu românesc și încadrîndu-se organic în sistemul terminologic viticol.

7. Procesul formării metaforelor în terminologia viticolă este și astăzi în plină desfășurare, ceea ce evidențiază, o dată în plus, varietatea și latura expresivă a limbii populare, capacitatea creatoare, înclinațiile, talentul și fantezia vorbitorilor ei.

BIBLIOGRAFIE

ALEXI, W. = Theochar Alexi, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ^{2}, Braşov, 1906
Amp, I—VIII = Gh. Constantinescu şi colab., *Ampelografia Republicii Socialiste România*, I—VIII, Bucureşti, 1959—1967.
An. ICVV, I—II = *„Analele Institutului de Cercetări pentru Viticultură şi Vinificaţie“*, Bucureşti, I, 1968 ; II, 1970.
AP = A. Ambrosi, *Podgoreanul priceput*, Craiova, 1913.
APP = Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, adunate şi întocmite de ..., Bucureşti, 1886.
AT = P.S. Aurelianu, *Terra nostra. Schiţe economice asupra României*, Bucureşti, 1875.
B = V. Brezeanu, *Tratat de viticultură*, Bucureşti, 1912.
BA = Ioan Brezoianu, *Curs elementar de agricultură şi de economie rurală*, tradus de ..., III. *Arbori şi arbuşti* ; V. *Economia rurală*, Bucureşti, 1850.
BARCIANU = Sab. Pop-Barcianu, *Dicţionar român-german şi german-român*. Partea I : *Română-germană*, ediţia a treia, revidat şi complectat de dr. P. Barcianu, Sibiu, 1900.
BBH = D. Bernaz, C. Hogaş, A. Billeau, *Tratat de viticultură*, I, Huşi, 1937.
BD = Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic*, Bucureşti, 1968.
BL = „Bulletin linguistique“, publié par A. Rosetti (Paris—Bucureşti), I (1933) ş.u.
BLb = George Baronzi, *Opere complecte*. I. *Limba română şi tradiţiunile ei*, Galaţi, 1872.
BLB = Dr. D. Brandza, *Limba botanică a ţăranului român*, în „Columna lui Traian“, noua serie, III (1882), nr. 1 (p. 43—48), nr. 2 (p. 73—77), nr. 3 (p. 155—158), nr. 4—5 (p. 227—232), nr. 7—9 (p. 385—396).
Bl. V = A. Bulencea, *Viticultura*, Bucureşti, 1955.
BM = Al. Borza, *Material pentru vocabularul botanic al limbii române. Grădini ţărăneşti din Banat*, în DR, I (1921), p. 359—360.
BT = V.S. Brezeanu, *Tratat de viticultură*, Bucureşti, 1906.
CA = Gherasim Constantinescu, *Ampelografia*, Bucureşti, 1958.
CADE = *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească“*, Partea I. *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, de I.-A. Candrea, Bucureşti, 1931.
CC = Gh. Ungureanu, Gh. Anghel, Const. Botez, *Cronica Cotnarilor*, Bucureşti, 1971.
CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elemente latine*, Bucureşti, 1914.
CDER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, I—VI, Biblioteca filológica, Universidad de la Laguna, 1958—1961.
CFP = C.F. Ciauşanu, G. Fira şi C.M. Popescu, *Culegere de folclor din judeţul Vîlcea şi împrejurimi*, cu glosar, Bucureşti, 1928.
CH = Nicolae Constantinov, *Problema hibrizilor producători direcţi în România*, Bucureşti, 1932.
CIHAC, I—II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, I—II, Bucureşti, 1870—1879.
CN = G. Crăiniceanu, *Nomenclatura româno-latină din istoria naturală*, II, *Nomenclatura botanică*, în „Convorbiri literare“, XXIII (1889—1890), nr. 4, 6, 7, 10, 11, 12.
CNS = Gherasim Constantinescu şi Elena Negreanu, *Studiul însuşirilor tehnologice ale soiurilor de viţă roditoare (vitis vinifera sativa)*, Bucureşti, 1957.
COSTINESCU = Ion Costinescu, *Vocabular româno-frances*, Bucureşti, 1870.
CV = „Cum vorbim“ (Bucureşti), I (1949) ş.u.
CVS = Gherasim Constantinescu, *Viticultură specială*, Bucureşti, 1971.
D = Nicolae Densuşianu, Răspunsuri la *Cestionariu despre tradiţiunile istorice şi anticităţile ţerilor locuite de români*, partea I, Bucureşti, 1893, Biblioteca Academiei R.S. România, ms. rom. 4 545—4 554, 4 557.

DA = *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română, București, 1913 ș.u.
DAME, T_2 = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, V. *La terminologie paysanne et le lexique de l'économie domestique*, București, 1900.
DC = Vasile Bianu și Ioan Glăvan, *Doctorul de casă sau dicționarul sănătății*^{2}, Cluj, 1929.
DCp = N.R. Danielescu, *Monografia comunei Cepari, situată la gura Oltețului*, Craiova, 1883.
DD = V. Drăghici, *Doctorul și iconomul casnic sau Rețeti pentru tot soiul de boali omenești*, Iași, 1858.
DDRF = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, I–IV, București, 1893–1895.
DE = Constantin C. Diculescu, *Elementele vechi grecești din limba română*, în DR, IV (1927), partea I, p. 394–516.
DER, I–IV = *Dicționar enciclopedic român*, I–IV, București, 1962–1966.
DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.
DH = Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
DIV = N.R. Danielescu, *Importanța viilor în antichitate și în zilele noastre. Întinderea și productivitatea viilor din România. Periclitarea viticulturii prin invazia filoxerei*, în „Economia rurală“, V, septembrie 1884, p. 397–401.
DL, I–IV = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, I–IV, București, 1955–1958.
DLR = *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia R.S. România, București, 1966 ș.u.
DM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
DPBA = Alexe Potlog, Vasile Velican, *Dicționar practic de biologie agricolă*, București, 1974.
DR = „Dacoromania“ (Cluj), I (1921) ș.u.
DS = Dr. Gh. D. Druțu, *Studiu asupra viticulturii și vinurilor din România*, București, 1900.
DU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, București, 1925.
Dv = V. Dvornic, Valentina Dvornic, *Cercetări asupra soiurilor autohtone cultivate în podgoria Dăbuleni*, în „Comunicări de botanică“, III, 1965, p. 217–231.
DV = Gh. D. Druțu, *Manual de viticultură și tratamentul rațional al vinului*, București, 1893.
DVar. = I. Dodun des Perrières, *Varietățile de viță din podgoria Muscelului*, în RVH, I, 1896, nr. 12, p. 233–234.
EM = Entz Ferenc, Malnay Ignác, *A szölészet borászat Erdélyben*, Vacz, 1877.
ER, III = *Enciclopedia României*, III, București, 1939.
EV = I.P. Eliade, *Cultura vielor în România și vinificațiunea*, Ploești, 1874.
FLORA, VI = *Flora Republicii Populare Române*, VI, București, 1958.
FMOI I–V = C. Filipescu, *Marea enciclopedie agricolă*, I–V, București, 1937–1943.
GH = Grigore Gorodea, *Viile hibrizi producători direcți și agrotehnica lor*, București, 1955.
GLB = Artur Gorovei și M. Lupescu, *Botanica poporului român*, Fălticeni, 1915.
GN = V.D. Gheorghiu, *Note asupra viilor din împrejurimile Hușului*. în RVH, I, 1896, nr. 14, p. 271–274.
GO = Constantin C. Giurescu, *Istoria podgoriei Odobeștilor*, București, 1969.
GV = Daniil D. Graur, *Cultivarea viei, manuarea vinului, morburile și vindecarea lor*, Șimleu, 1912.
GVL = „Grădina, via și livada“ (București), I (1952) ș.u.
H, I–XVIII = B.P. Hasdeu, *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic*, I–XVIII, 1884, Biblioteca Academiei R.S. România, ms. rom. 3 418–3 436.

HEM, I—III = B. Petriceicu Hasdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, I—III, București, 1887—1893.
HGl = M. Homorodean, *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei*, în MAT. DIALECT., I (1960), p. 239—272.
HO = C. Hogaș, *Observațiuni asupra varietăților de struguri din podgoria Huși*, Huși, 1926.
HUȘI = Ion Neamțu, V. Molcavin, A.D. Tudosie, *Monografia podgoriei Huși. Aspecte din viticultura platurilor moldovene*, Vaslui, 1969.
ILM = I. Iordan, *Lexicul graiului din sudul Moldovei*, în „Arhiva", XXVIII (1921), nr. 2, p. 186—202.
IM = Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Mehedinți*, București, 1868.
IMeh. = Vasile Ionescu, *Monografia viticolă a județului Mehedinți*, București, 1928.
IORDAN, S. = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*^{2}, București, 1975.
IP = Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Putna*, București, 1869.
ISER = Andrei Iser, *Vocabular românesc-nemțesc*, Brașov, 1850.
IV = Al. P. Ionescu, *Viticultura practică*, București, 1934.
JO = Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum este și cum trebuie să hie săteanu. Scriere-n limba țăranului muntean*, București, 1881.
LB = *Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc...*, Budae, 1825.
LD = P. Lascu, *Priviri generale asupra viilor din Dolj*, în RVH, III, 1898, nr. 5, p. 109—111.
LEXIC REG. I—II = *Lexic regional*, București, I, 1960 ; II, 1967.
LLM = „Limba și literatura moldovenească" Chișinău, I (1958) ș.u.
LM = D. Litinschi, *Manual de agronomie practică pentru Moldova*, Iași, 1853.
LMs = A.T. Laurian și I.C. Massim, *Dicționariul limbei romane*, București, I (A—H), 1873 ; II (I—Z), 1876 ; III (*Glossariu...*) 1877.
LR = „Limba română" (București), I (1952) ș.u.
L. șt. ICHV = „Lucrări științifice", București, Institutul de Cercetări Horti-viticole, I (1957) ș.u.
LTR, 1—18 = *Lexiconul tehnic român*, 1—18, București, 1957—1966.
MAT. DIALECT. I = *Materiale și cercetări dialectale*, I, București, 1960.
MB = G. Mântulescu, *Vița de Bordeaux în podgoria Drăgășani*, în RVH, I, 1896, nr. 5, p. 88—90.
MDE = *Mic dicționar enciclopedic*, București, 1972.
MDE$_2$ = *Mic dicționar enciclopedic*^{2}, București, 1978.
MI = Simeon Florea Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloric*, București, 1903.
MO = G. Mântulescu, *Varietățile de viță din podgoria Odobești*, în RVH, I, 1896, nr. 1, p. 11—12.
NARL. Olt, I—IV = Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, I—IV, București, 1967—1980.
NI = G.N. Nicoleano, *Introduction à l'ampélographie roumaine*, București, 1900.
NL = Gh. Nicoleanu, *Lucrările Serviciului filoxerei pînă la finele anului 1895*, București, 1898.
NVS = Elena Negreanu, *Varietăți de struguri cu gust tămîios* (*Muscat*) *întîlnite mai des în România*, în „România viticolă", V (1941), nr. 10, p. 301—305.
OC = M. Oprean, *Cultura viței de vie pe nisipuri*, București, 1964.
PI = Tudor Pamfile, *Industria casnică la români. Trecutul și starea ei de astăzi. Contribuțiuni de artă tehnică populară*, București, 1910.
PO = Dodun des Perrières, *Monografia regiunii Odobești din punct de vedere viticol*, București, 1924.
POLIZU = G.A. Polizu, *Vocabular româno-german*, Brașov, 1857.
PONTBRIANT, D. = Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, București, 1872.
PP = Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic cuprinzind numirile române, franceze, germane și științifice*^{2}, București, 1929.

PPR = Marin Popescu-Spinei, *Podgoria română*, București, 1945.

PS = Nicolae Pop, *Sădirea și cultivarea viei*, Blaj, 1908.

PSV = I. Popescu, *Soiuri bune de vițe*, în „Podgoreanul" (Pitești), I (1907), nr. 11, p. 174–175.

RCM = D. Rădulescu, *Considerații generale asupra viilor din județul Mehedinți, în trecut și prezent*, în RVH, II, 1897, nr. 23, p. 482–486.

RHV = „Revista de horticultură și viticultură" (București), I (1952) ș.u.

RP = Dobre Rădulescu, *Principalele soiuri de vițe. 1. Vițele românești*, în „Universul", 53 (1936), nr. 286, p. 6 și nr. 314, p. 6.

RV = „România viticolă". Revistă lunară de viticultură și oenologie (București), I (1937) ș.u.

RVH = „Revista viticolă și horticolă" (București), I (1896) ș.u.

RVP = „Revista viticolă populară" (Galați), I–II (1913/1914).

SCRIBAN, D. = August Scriban, *Dicționaru limbii românești (etimologii, ințelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Iași, 1939.

SFl. = I. Simionescu, *Flora României*, București, 1939.

SMt = Gr. Sima al lui Ion, *Materialuri de limbă*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", I (1883), vol. II, p. 181–185.

SVR = Victor Lăzărescu, Olga Alexei, *Soiuri de viță roditoare și de portaltoi din România. Repertoriu bibliografic*, București, 1972.

ȘEZ = „Șezătoarea". Revistă pentru literatură și tradițiuni populare (Fălticeni), I (1892) ș.u.

ȘIO, I–II_{1-2} = Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române. I. Introducere. II. Vocabularul. 1. Vorbe populare. 2. Vorbe istorice*, București, 1900.

ȘV = Corneliu Șumuleanu, *Asupra vinurilor din Moldova*, Iași, 1903.

TCS = I.C. Teodorescu, Gh. Constantinescu-Ismail, *Soiurile de viță cu polen steril întîlnite în podgoriile românești*, București, 1941.

TD, OLT. = *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I–III, București, 1903–1924.

TeS = I.C. Teodorescu, *Soiuri rare de vițe în podgoriile românești. Contribuție la Ampelografia Republicii Populare Române*, în „Comunicările Academiei Republicii Populare Române", XI, 1959, nr. 10.

TI = I.C. Teodorescu, *Inventarul centrelor viticole cele mai importante din România*, București, 1942.

TR = I.C. Teodorescu, *Soiuri de vițe cultivate în România*, București, 1926.

TS = I.C. Teodorescu, *Cele mai recomandabile specii și varietăți de vițe pentru România*, București, 1930.

TVR = I.C. Teodorescu, *Valoarea productivă a vițelor românești*, București, 1928.

ȚV = Constantin Prisnea, *Țara vinurilor*, București, 1963.

UGl = D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967.

V = Vasile Vaida, *Material jargon de dialect sălăgian*, în „Tribuna" (Sibiu), VII (1890), nr. 83–97.

VG = V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, București, 1910.

VIN = V. Cîrnu-Munteanu și Corneliu Roman, *Vinurile României. Studiu economic și chimic*, București, 1900.

VV = Petru Vancu, *Vieritul sau cultivarea viței de vie*, Arad, 1898.

VVA, I+VII = P. Viala et V. Vermorel, *Traité général de viticulture. Ampélographie*, I–VII, Paris, 1901–1910.

VVC = Th. Volcov, *Valoarea comparativă a unor soiuri de vițe cultivate în podgoria Huși*, Huși, 1935.

ABREVIERI

A. Județe și provincii

Ab = Alba
Ag = Argeș
Ar = Arad
Ban. = Banat
Bc = Bacău
Bh = Bihor
BN = Bistrița-Năsăud
Br = Brăila
Bt = Botoșani
Bucov. = Bucovina
Bv = Brașov
Bz = Buzău
Cj = Cluj
Cl = Călărași
Criș. = Crișana
CS = Caraș-Severin

Ct = Constanța
Db = Dîmbovița
Dj = Dolj
Dobr. = Dobrogea
Gj = Gorj
Gl = Galați
Gr = Giurgiu
Hd = Hunedoara
If = Ilfov
Il = Ialomița
Iș = Iași
Mh = Mehedinți
Mm = Maramureș
Mold. = Moldova
Mș = Mureș
Munt. = Muntenia

Nț = Neamț
Ol = Olt
Olt. = Oltenia
Ph = Prahova
Sb = Sibiu
Sj = Sălaj
SM = Satu Mare
Sv = Suceava
Tl = Tulcea
Tm = Timiș
Tr = Teleorman
Transilv. = Transilvania
Vl = Vîlcea
Vn = Vrancea
Vs = Vaslui

B. Diverse

adj. = adjectiv
art. = articulat
dim. = diminutiv
f. = feminin
m. = maculin
n. = neutru
n. pers. = nume de persoană
n. top. = nume topic

pl. = plural
r = recto
s. = substantiv
sg. = singular
subst. = substantivat
suf. = sufix
v = verso

ASPECTS DE LA MÉTAPHORE DANS LA TERMINOLOGIE VITICOLE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'étude fait l'analyse de la majorité des termes metaphoriques qui désignent des variétés de raisins, connus et utilisés à présent dans le daco-roumain. Les matériaux ont été recueillis de 2788 localités enquêtées par B. P. Hasdeu, Nic. Densușianu, par les enquêteurs et les auteurs de NALR et par l'auteur-même, de manière directe ou indirecte, entre les années 1965—1980. On y ajoute les données obtenues par l'enregistrement de textes dialectaux à sujet de viticulture de Moldavie et de Bucovine, celles des archives ALR I—II, ainsi que les informations excerptées de dictionnaires et d'autres travaux dialectologiques, folkloriques, ethnographiques, ampélographiques, énologiques, littéraires, etc.

Au point de vue génétique, on peut déceler deux types représentatifs : 1) des métaphores *primitives* (ou *primaires*), qui aparaissent comme premières dénominations des objets qui n'ont pas reçu encore des noms ; 2) des métaphores *de substitution* (ou *secondaires*), qui remplacent des termes déja employés, soit qu'ils sont trop généraux, soit qu'ils sont „prétencieux", et surtout des néologismes. *Simples* ou *composées* quant à la forme, les métaphores suscitent, au point de vue du contenu, une différenciation selon la nature du transfert : il y a des métaphores *inanimé pour inanimé* (noms donnés par la ressemblance des raisins avec des plantes, des objets, des liquides, etc.) et *animé pour inanimé* (noms donnés par la ressemblance des raisins avec les parties du corps humain, avec des animaux, etc.).

Créations de la langue roumaine, les métaphores de la terminologie viticole sont engagées dans un processus à double sens : d'une part, nombre d'elles sont devenues par usure des termes techniques ; d'autre part, elles obéissent à un renouvellement perpétuel. La fonction des métaphores est essentiellement d'ordre pratique, mais leur survivance est en rapport direct avec l'acuité de l'observation ou l'ingénieusité des rapprochements analogiques, bref, avec leur charge stylistique implicite.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

GLOSAR DIALECTAL. *VALEA INFERIOARĂ A TÎRNAVELOR*

DE

VASILE FRĂŢILĂ

Materialul *Glosarului* de faţă a fost adunat în mai multe perioade, între anii 1960 şi 1972. Unele adaosuri au fost făcute şi după anul 1972. Ancheta pe teren a fost efectuată, în primul rînd, cu *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român* care a fost completat cu un chestionar special adaptat specificului regiunii cercetate. În 1962, cînd am absolvit Facultatea de Filologie a Universităţii din Timişoara, am elaborat ca teză de licenţă o monografie asupra graiului din satul natal, Sîncel (jud. Alba), localitate aflată pe valea Tîrnavei Mici, la 4 km distanţă de oraşul Blaj. Cu acea ocazie am întocmit un glosar bogat, cules începînd din anul 1960, prin anchete la faţa locului, dar şi cu ajutorul metodei „anchetatorului-informator". Metoda aceasta, în care „anchetatorul" este, în acelaşi timp, şi „subiect", a mai fost utilizată în dialectologia românească. Avantajele ei au fost arătate de Romulus Todoran. Ele constau în faptul că permite o explorare în adîncime a graiurilor, facilitînd, totodată, o observaţie fină şi exactă asupra particularităţilor propriului grai, într-o perioadă de timp mai îndelungată şi în cele mai diverse circumstanţe. Astfel sînt scoase la lumină cuvinte pe cale de a ieşi din uz, elemente lexicale învechite, rare, mai puţin obişnuite în limbajul cotidian, sensuri noi, sinonime, expresii şi locuţiuni mai puţin cunoscute. Materialul lingvistic, în special cel lexical, cules cu ajutorul acestei metode, este de obicei mai bogat şi mai interesant decît cel adunat prin ancheta lingvistică directă, cu un chestionar dinainte stabilit, făcută nu numai de un singur anchetator, cu un singur subiect, ci chiar de o echipă de anchetatori cu mai mulţi informatori[1]. Completată cu anchetele pe teren, realizate cu ajutorul chestionarelor, şi „verificată" prin contactul permanent, peste ani, cu zona, metoda dă roade excelente.

De un real folos ne-a fost şi consultarea glosarului întocmit, în 1940, pentru aceeaşi localitate, de profesorul Teodor Seiceanu din Blaj, originar tot din Sîncel. În felul acesta, am putut descoperi o serie de cuvinte azi dispărute din grai, sau pe cale de a dispărea, aşa încît am putea afirma că glosarul de faţă reprezintă o imagine fidelă a graiului dintre anii 1940 şi 1972.

---

[1] Vezi Romulus Todoran, *Graiul din Vîlcele (raionul Turda)*, în *Materiale şi cercetări dialectale*, I Bucureşti, EA, 1960, p. 32 (abreviat : MCD).

Termenii cuprinşi în glosarul alcătuit pe baza graiului din Sîncel au fost urmăriţi mai apoi şi în celelalte localităţi în care am făcut anchete sistematice : Iclod, Pănade, Spini (azi Lunca Tîrnavei), Biia, Feisa, Jidvei, Cetatea de Baltă (de pe valea inferioară a Tîrnavei Mici), Glogoveţ, Lodroman, Valea Lungă, Micăsasa (de pe valea inferioară a Tîrnavei Mari), Cergăul Mare, Cergăul Mic (între valea Tîrnavei Mari şi a Secaşului-Tîrnavei), Crăciunelul de Jos, Bucerdea Grînoasă, Mihalţ (de pe valea Tîrnavelor unite înainte de vărsarea în Mureş). Anchete de sondaj am mai efectuat în Bălcaci (pe valea inferioară a Tîrnavei Mici), Cistei (pe valea Tîrnavelor unite), precum şi în Păuca, Broşteni, Roşia de Secaş, Ohaba, Tău, Secăşel (toate pe valea Secaşului-Tîrnavei).

Totodată am urmărit şi felul în care graiul cercetat, în speţă lexicul, şi-a găsit locul în opera scriitorilor proveniţi de aici[2].

Din opera scriitorilor originari din zona cercetată —Ion Agîrbiceanu, Ion Brad, Ion Blăjan — am introdus în glosar numai termenii înregistraţi şi în anchetele noastre de teren sau cunoscuţi de noi din graiul de acasă.

Din vasta operă a lui Ion Agîrbiceanu am excerptat termenii „regionali“ cuprinşi în cele zece volume de *Opere* (Bucureşti, 1962 — 1983) şi în *File din cartea naturii* (Bucureşti, 1959 ; abreviat FDCN). În ceea ce priveşte opera lui Ion Brad, ne-am limitat la romanele a căror acţiune se petrece în mare parte în zona Tîrnavelor : *Descoperirea familiei* (Bucureşti, 1964 ; abreviat DF), *Ultimul drum* (Bucureşti, 1975 ; abreviat UD), *Raiul răspopiţilor* (Bucureşti, 1978 ; abreviat RR) şi *Leagănul mării* (Bucureşti, 1983 ; abreviat LM).

Deosebit de interesant pentru scopul urmărit de noi, s-a dovedit a fi romanul autobiografic al lui Ion Blăjan, *Omul cu ochelari negri* (Bucureşti, 1972 ; abreviat *Omul*).

Întocmind glosarul, am putut constata că cei trei autori născuţi în zona cercetată (Ion Agîrbiceanu la Cenade, Ion Brad la Pănade şi Ion Blăjan la Roşia de Secaş), care o bună parte din viaţă şi-au petrecut-o şi în oraşul şcolilor — Blajul —, pot fi consideraţi cunoscători subtili şi, în acelaşi timp, păstrători şi transmiţători fideli ai graiului natal.

În glosar, au fost incluse, în primul rînd, cuvintele neatestate în lucrările noastre lexicografice de primă importanţă (DA, DLR, CADE, TDRG, SCRIBAN, D., DM, DEX), cele care prezintă sensuri noi, variantele şi derivatele necunoscute, expresiile şi locuţiunile neînregistrate pînă acum. Au fost menţinute însă şi unele cuvinte, sensuri, variante, derivate, expresii şi locuţiuni atestate în dicţionarele mai sus citate, fie pentru că acolo erau mai sumar ilustrate, fie pentru că aria lor de circulaţie era menţionată doar pentru alte regiuni.

Cuvintele-titlu au fost literarizate, marcîndu-se de fiecare dată accentul. Unde a fost necesar s-a indicat, în transcriere fonetică, pronunţarea locală.

După cuvîntul-titlu urmează indicaţiile gramaticale şi, cînd este cazul, cele stilistice corespunzătoare (învechit, ironic, rar etc.). Se dă apoi definiţia, analitică sau printr-un sinonim din limba literară, după care urmează exemplificările, unele extrase din textele dialectale culese de noi[3], altele formulate de noi, în calitate de „subiect". Urmează în paranteze localizarea (doar acolo unde termenul n-a mai fost atestat şi în celelalte localităţi). După *cf.* se dau, spaţiat, sinonimele din grai. Dacă termenul a fost consemnat şi în opera scriitorilor născuţi aici (Ion Agîrbiceanu, Ion Brad, Ion Blăjan), au fost date şi contexte din opera acestora, păstrîndu-se ordinea de mai sus.

---

[2] Vezi Vasile Frăţilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Timişoara, TUT, 1982, p. 239—242 (abreviat în continuare : Frăţilă, *Tîrnave*).

Pentru o privire rapidă asupra originii termenilor cuprinşi în glosar, a fost indicată (dar nu întotdeauna) etimologia. De cele mai multe ori s-au menţionat şi sursele (DA, DLR, CADE, SCRIBAN, D., CDDE, CIORANESCU, DM, DEX). Pentru etimologie au fost consultate şi alte lucrări care au fost menţionate în glosar fie cu trimiterile complete, fie abreviate :

Brâncuş, *Vocabularul autohton* = Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Gămulescu, *Elemente* = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti — Pančevo, 1974.

Pascu, *Sufixe(le)* = G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916.

Tamás, EHW = Lajos Tamás, *Etimologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1967.

O imagine de ansamblu asupra compoziţiei etimologice a lexicului graiului din zona cercetată am prezentat în volumul *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, p. 171 — 224. În capitolul introductiv al aceleiaşi lucrări (p. 1 — 34) se pot găsi şi unele informaţii privind istoria şi geografia regiunii, date referitoare la localităţi şi informatori, la metoda de strîngere a materialului dialectal.

Aici am dori să mai atragem atenţia asupra faptului că în localităţile Cergăul Mic şi Cergăul Mare, a fost colonizată o populaţie bulgărească[4], astăzi complet românizată. Aşa se explică prezenţa în glosar a unor cuvinte de origine sigură bulgărească (cf. *tocăliţă*) sau a altora de probabilă origine bulgărească (cf. *istit*). Din idiomul vorbit de aceşti slavi stabiliţi la Cergăul Mic şi Cergăul Mare cel mai tîrziu în secolul al XIII-lea (ca şi cei de la Rusciori şi Bungard, jud. Sibiu) nu ne-au rămas decît cîteva rugăciuni ; despre el ştim doar că, pe lîngă faptul că păstrează unele arhaisme, corespunde „einem ganz ostbulgarischen,donau-bulgarischen Typus"[5], aşa încît nu dispunem de criterii sigure pentru a delimita ceea ce este slav vechi de ceea ce este bulgăresc[6].

---

[3] Cele mai multe rămase în manuscris. O parte au apărut sub formă multigrafiată : Vasile Frăţilă, *Culegere de texte dialectale şi glosar*, Timişoara, TUT, 1974, p. 37—53 ; idem, *Texte dialectale şi glosar*, Timişoara, TUT, 1981, p. 67—89 (abreviat : Frăţilă, *Texte*).

[4] Vezi pe larg I. Muşlea, *Şcheii de la Cergău şi folclorul lor*, în „Dacoromania", V, 1929, p. 1—50.

[5] C. Jireček, „Archiv für slavische Philologie", XX, 1898, apud I. Muşlea, *op. cit.*, p. 14.

[6] Vezi V. Frăţilă, *Slawische Elemente im Wortschatz der Mundart des unteren Tîrnavetals (Kokeltals)*, în „Zeitschrift für Slawistik", Berlin, XX, '1979, Heft 4, p. 451—461. Şi urmele lăsate în toponimia regiunii sînt puţine şi uneori greu de delimitat de cele slave vechi (vezi Vasile Frăţilă, *Toponomastik und Geschichte : Sprachliche Schichtungen im Tîrnava-Gebiet*, în „Namenkundilche Informationen", Leipzig, nr. 41, 1982, p. 44—55, în special 48—50).

A

ab, -ă, *abi, ábe,* adj. și adv. (În expr.) *Nu-i chiar ab la cap* = nu-i chiar întreg la minte (Bucerdea Grînoasă). Cf. citov, ipen.

— Probabil o deformare a neologismului *apt,* care la românii din Transilvania se întrebuința și în mod absolut, cu înțelesul de „capabil", traducînd pe germ. *fähig* : *Era om apt* (DA, s.v. *apt*).

ábor^1, -ă, *ábori, ábore,* adj. și adv., vezi **hapor.**

ábor^2, *ábori,* s.m. Abur.

abrictăluí, *abrictăluiésc,* vb. IV tranz. A muștrului, a pune la punct (pe cineva) prin bătaie sau ceartă. *Astîmpără-te, că de nu te abrictăluiesc !* La Ion Brad : „Octavian mai avea o singură teamă : Dacă totuși nu vin ? Că, mă, i-am prea *abrictăluit* toată viața și-acum mi-or scăpat ! Or dat și ei de larg, își fac de cap. Poate că nu mă mai ascultă!" (DF, p. 398).

— Din magh. *abriktolni* (<germ. *abrichten*) (Tamás, EHW).

abzíce, *abzíc,* vb. III refl. A renunța (la ceva), a se lipsi (de ceva).

— Calc parțial după germ. *absagen.*

àcar conj. Ori. *Acar așa, acar altfeli, cum ii vre tu.*

— Din magh. *akár,* dial. *akar,* idem (Tamás, EHW).

àcarcáre pron. Oricare.

— Calc parțial după magh. *akárki* (vezi și Tamás, EHW, s.v. *ácar*).

àcarcé pron. Orice.

— Calc parțial după magh. *akármi* (vezi și Tamás. EHW, s.v. *ácar*).

àcarcíne pron. Oricine.

— Calc parțial după magh. *akárki* (vezi și Tamás, EHW, s.v. *ácar*).

àcarcínd adv. Oricînd.

— Calc parțial după magh. *akármikor* (vezi și Tamás, EHW, s.v. *ácar*).

àcarcít adv. Oricît.

— Calc parțial după magh. *akárhány.*

àcarcúm adv. Oricum.

— Calc parțial după magh. *akárhogy* (vezi și Tamás, EHW, s.v. *ácar*).

àcarúnde adv. Oriunde.

— Calc parțial după magh. *akárhol* (vezi și Tamás, EHW, s.v. *ácar*).

acắț, *acắți,* s.m. Salcîm. Cf. ascațăn, ascăț. La Ion Blăjan : „Hai, că am căzut din *acăț*" (*Omul,* p. 135).

— Din magh. *akác, ákác,* idem (<lat. *acacia*) (Tamás, EHW).

aciuí, *aciuiésc,* vb. IV tranz. și refl. A (se) adăposti, a (se) aciua.

acoále adv. Acolo (Feisa).

acúm adv. (In expr.) *Acum i-anul* = anul trecut. *Acum i-anu o bătut ghiața și nu s-o făcut nimic pe hotar.*

acupá, *acúp,* vb. I. tranz. A ocupa.

acupát, -ă, *acupáți, acupáte,* adj. Ocupat.

acuperít, -ă, *acuperíți, acuperíte,* adj. Acoperit (Mihalț).

acurát adv. Sigur.

— Cf. germ. *akkurat,* idem, magh. *akurát* (<lat. *accuratus*) (Tamás, EHW).

adălmáș, *adălmáșuri,* s.n. Aldămaș. La Agîrbiceanu : „Cînd crezu că a strîns destui bani, moș Damian se duse ață la crișmă să puie la cale *adălmașul*" (*Opere,* X, p. 103 ; vezi *ibidem,* p. 102 și 358).

adirésă, *adirése,* s.f. Adresă (Iclod).

adreásă s.f. Adresă.

adresá, *adreséz,* vb. I tranz. A pune adresa (cuiva) pe plic, a scrie adresa (Mihalț).

adurmí, *adórm,* vb. IV intranz. A adormi. La Agîrbiceanu : „Astă-primăvară, alaltă-primăvară, *am adurmit* cu capul pe-o piatră" (*Opere,* VII, p. 398).

áer s.n. (În imprecații) *Du-te-n aier!* (Pănade).

aerá, *aeréz,* vb. I intranz. și refl. A (se) aerisi. *Deșchidem jamu și să aerează* (Crăciunelul de Jos).

— De la *aer.*

aghiónt, *aghiónți,* s.m. (Învechit) Secretar, scriitor.

agúst s.m. August.

ai^1 s.n. Usturoi. La Ion Brad : „O să cultiv mai mult usturoi, *ai*" (LM, p. 226).

— Lat. *allium* (DA).

aí^2 vb. IV. tranz. A pune ai^1 în mîncare. *Le-ai sărat* [mîncărurile] *și le-ai ait* (Pănade, în *Folclor din Transilvania,* IV, p. 335).

— De la *ai*^{1}.

aieptá, *aiépt,* vb. I tranz., vezi **iniepta.**

aít, -ă, *aíți, aíte,* adj. (Despre mîncăruri) Usturoiat. *Îi cam aită zama asta. Cîrnați is pre aiț.* La Agîrbiceanu : „Și mai ține sasul totdeauna cîrnat proaspăt. E delicios. Bine *ait*" (*Opere,* X p. 331).

aláș^1, *alășă* sau *alășuri,* s.n. Schelă care se face pentru tencuitul caselor înalte.

— Din magh. *állás* (DA).

álaș^2 s.sg. Un fel de rachiu dulce (Feisa). La Ion Blăjan : „...și la copilul ăstă să-i aduci un păhărel de *alaș* cu rum..." (*Omul,* p. 85).

albínă s.f. (În sint.) *Albină țigănească* = viespe (Bălcaci, Feisa, Cetatea de Baltă, Jidvei, Micăsasa, Cergăul Mare). Cf. arșiță, viastră).

aldáș s.n. (În imprecații) Fericire, noroc. *Aldașu cui te-o adus aici !*

— Din magh. *áldás* „binecuvîntare" (Tamás, EHW).

alduí, *alduiésc,* vb. IV tranz. 1. A înjura. *L-o alduit de mamă.* La Ion Brad : „Mai înjură-l și pe el, vere, că pe noi ne-*ai alduit* destul" (DF, p. 333). 2. A lovi, a trage (lovituri). *Cînd ți-oi aldui două peste cap, te astîmperi !* 3. A ferici cu vorba.

— Din magh. *áld* „a jertfi, a sacrifica" (Tamás, EHW).

àlmíntrenea adv. Altminteri (Valea Lungă).

aluoțél s.sg. Aluat pentru dospit pîinea.

— Din *aluat* + suf. *-el*.

amărít, -ă, *amăriți, amărìte,* adj. Slăbit, fără putere. *Îi tare amărît omu ăsta, că o zăcălit mult în șpitai.*

ambíd, *ambiduri,* s.n. (Rar) Coridor, culoar, gang.

— Cf. magh. *ámbitus,* idem (<lat. *ambitus*) (Tamás, EHW, s.v. *ambituș*).

americáná, *americáne,* s.f. Portaltoi pentru vița de vie.

àmíntrelea adv: Altmintrelea.

amuțá, *amúț,* vb. IV tranz. A asmuți (cîinii).

angríf, *angrifuri,* s.n. (Învechit) Atac armat (Lodroman).

— Din germ. *Angriff,* idem.

ápă s.f. Rouă. *Dimineața pe apă merém și puném clăi* (Biia).

ápor, -ă, *ápori, ápore,* adj., vezi **hapor**.

aprașțéu s.n. sg. (Sens incert, în imprecații). *Aprașteu tău de cokil!*

apricoápsă, *apricoápse,* s.f., vezi **apricoasă**.

apricoásă, *apricoáse,* s.f. Caisă (Bălcaci, Sîncel). [Var.: *apricoapsă* (Jidvei), *pricoapsă* (Cetatea de Baltă)].

— Din germ. *Aprikose,* idem.

apricóps, *apricópși,* s.m., vezi **apricos**.

apricós, *apricóși,* s.m. Cais (Bălcaci, Sîncel). [Var.: *apricops* (Jidvei), *pricops* (Cetatea de Baltă)].

— Din germ. *Aprikos*(enbaum).

aprinsoáre, *aprinsóri,* s.f. Chibrit (Bucerdea Grînoasă). Cf. și lemnuș, ghiufe, foacăle.

— Din *aprinjoară* (vezi și *aprinjor*) „chibrit" (<*aprinz* + suf. dim. *-ior*; după germ. *Zündhölzchen*) (DA s.v. *aprinjor*), influențat de adj. *aprins, -ă*.

archívă, *archíve,* s.f. Arhivă (Cergăul Mic).

arénă, *aréne,* s.f. Loc nivelat pe care se face o casă (Cetatea de Baltă).

arghisí, *arghisésc,* vb. IV. tranz. A argăsi.

aríște, *arîști,* s.f. (Învechit) Închisoare.

— Din *arest* + suf. *-iște*.

armát, *armáți,* adj. Înarmat (Mihalț).

armătúră s.f. Armament. *Aveam cai, armătură* (Cergăul Mic).

armuráre s.f. sg. (În sint.) *Gută cu armurare* = paralizie.

— Lat. *armoralis* „(boala) de armuri", derivat din *armus* (*armor-*) cu sufixul *-alis* (DA). Vezi și Frățilă, *Tîrnave,* p. 185.

arșáu^1, *arșáuă,* s.n. Hîrleț, cazma.

— Din magh. *asó,* idem. Pentru apariția unui *r* înaintea lui *ș* (și chiar a lui *j*), cf. *marșină* „mașină", *coarjă* „coajă" (Tamás, EHW).

arșáu^2, *arșăi,* s.m. (La cărțile de joc „unguréști") Valet.

árșiță, *árșițe,* s.f. Viespe (Cetatea de Baltă, Jidvei). De la Blăjel, de lîngă Mediaș, termenul ne-a fost comunicat de fosta noastră studentă Maria Roman Rusu. Cf. albină, viastră.

— Lat. **arsicia* (DA). Pentru sensul de aici, vezi DA s.v. *arșiță* III.

artélnic, *artélnici,* s.m. (Învechit) Persoană care împărțea pîinea în armată.

arúnc, *arúncuri,* s.n. (Învechit) Impozit.

— Derivat postverbal de la *arunca* (DA).

ascáțăn, *ascațăni,* s.m. Salcîm (Mihalț). [Var.: *ascăț* (Cergăul Mare)]. Cf. acăț.

— Din germ. *Akazien*(baum), influențat probabil și de *frasin,* care, în unele localități din zonă, are și sensul de „salcîm". Cf. DA.

ascắț, *ascắți,* s.m., vezi **ascațăn**.

asentá, *asentéz,* vb. I intranz., vezi **asîntá**.

asentáre, *asentắri,* s.f., vezi **asîntare**.

asîntá, *asîntéz,* vb. I intranz. (Învechit) A recruta. [Var.: *asenta*]. La Agîrbiceanu: „Din ziua în care-i fu *asentat* feciorul, viața bătrînului se însenină" (*Opere,* III, p. 326).

— Din germ. *assentieren,* idem.

asîntáre, *asîntắri,* s.f. (Învechit) Recrutare. [Var.: *asentare, sîntare* (Micăsasa)]. La Agîrbiceanu: „La *asentările* glotașilor bătrîni, Ion fu aflat bun, și peste trei luni, trebui să plece la regiment" (*Opere,* III, p. 326).

— Vezi *asînta*.

asprișór, *asprișóri,* s.n. (Învechit) Monedă mică (de argint).

— Din *aspru* „monedă de argint" + suf. dim. *-ișor*.

astălúș, *astălúși,* s.m. Tîmplar. [Var.: *ustuluș* (Jidvei, Feisa, Cetatea de Baltă)].

— Din magh. *asztalos,* idem (Tamás, EHW).

așláu s.n. sg., vezi **așlov**.

așlov s.n. sg. Sulf, pucioasă. [Var.: *așlău* (Jidvei)].

— Cf. magh. *áslag,* idem (Tamás, EHW, p. 84).

așloví, *așlovésc,* vb. IV tranz. A afuma cu așlov. [Var.: *așlui* (Biia)].

așluí, *așluiésc,* vb. IV tranz., vezi **așlovi**.

atîtúca adv. Atît.

aude vb. IV tranz., pers. III ind. prez. (Cu valoare de interj.) Poftim. La Agîrbiceanu: „— Niculaie, măi Niculaie! strigă el în curte. — *Aude*! răspunse sluga și se ivi numaidecît de sub șopron" (*Opere,* III, p. 27).

aveá vb. II tranz. (Argotic) A păcăli, a trage pe sfoară. *Nu te-ai prins, te-am avut!*

avintár, *avintáre,* s.n. Inventar.

B

bábu s.m. sg. Termen de adresare pentru un om mai în vîrstă (Cergăul Mare, Cergăul Mic, Roșia de Secaș, Ohaba, Tău, Secășel). Cf. tete.

— Probabil o creație a graiului copiilor. Cf. S. Pușcariu, DR, I, p. 83, Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, EA, 1966, p. 275.

bágsam adv. Parcă, probabil. *Bagsam n-o putut să vină ieri.*

— Din *bag sama* „bag de seamă". Cf. *parcă<pare că, matincă<mă tem că.*

bai s.n. sg. (În expr.) *A avea bai* sau *a nu avea bai* (de cineva)=a ține seamă (de cineva). La Ion Brad : „Nu mai au *bai* de nime și de nimic !" (DF, p. 138).

— Din magh. *baj* (Tamás, EHW).

báieră, *báiere,* s.f. (În sint.) *Baierile de la untură*=parte din osînza porcului.

bainétă, *bainéte,* s.f. Baionetă (Valea Lungă).

bálă s.f. Ființă supranaturală, diavol. *Ști-o bála ; du-te-n bálă !*

banchét, *banchéte,* s.n. Stivă (de lemne sau de cărămidă).

báram adv. Barem, măcar. [Var.: *barăm*]. Cf. batar. La Ion Brad : „*Barăm* să-i fi îngropat acolo la noi" (LM, p. 12). „...N-am primit nici un răspuns, *barăm* că ați primit pachetu pe care vi l-am trimis" (UD, p. 221).

— Din *barem* (<tc. *barim,* bg. *barem*), influențat de *batar.*

bárăm adv., vezi **baram.**

barșón s. sg. Catifea. Cf. și magistră.

— Din magh. *bárson(y),* idem (Tamás, EHW).

bast s. sg. Rafie care se pune în pleazna biciului ca să pocnească mai tare (Feisa). Cf. rafe.

— Din germ. *Bast* „rafie ; țesut elastic și rezistent de sub scoarța plantelor (din tulpinile inului, cînepei, teiului etc.)".

bátar adv. Batăr.

— Din magh. *bátor* (DA).

batríe, *batríi,* s.f. (Mil.) Baterie (Feisa).

băbáu, *băbáuri,* s.n. Pat înalt, cu perne pînă la grindă.

băbăláu, *băbălái,* s.m. (Familiar, ironic) Om moale, babalîc.

— Din *babă* + suf. *-ălău.*

băbură, *băbure,* s.f. (Învechit) Horn mare la casele vechi, făcut din nuiele lipite cu lut (Mihalț, Cergăul Mare). [Var. : *bobură* (Biia)]. La Ion Blăjan : „Lîngă laviță... îi scaunul cel lung și *bobura,* pe care punem perinile" (*Omul,* p. 9).

— Din scr. *babura* „cuptor țărănesc de pămînt", formație augmentativă de la scr. dial. *baba* „cuptor, sobă de pămînt" cu suf. *-ura* (Gămulescu, *Elemente,* p. 82).

bădíț, *bădíți,* s.m. Iubit.

băgătór, *băgătóri,* s.m. Cel care bagă snop ii în batoză.

— Din *băga*+suf. *-ător.*

bălă, *băle,* s.f. Oaie bălaie.

bălăcărí, *bălăcărésc,* vb. IV. 1. Refl. A se bălăci. La Agîrbiceanu : „...mi-am legat ochii de copilașii de țigan, care ... *se bălăcireau* în bălțile din piață" (*Opere,* V, p. 288). 2. Tranz. (Familiar) A blestema, a certa, a sudui. *Nu fă numai ce trăbă, că te bălăcăresc io.*

bărdáș, *bărdáși,* s.m. Lemnar. La Agîrbiceanu : „El comandă sicriul la *bărdașul* satului, el vorbi cu gropașii, el alergă la popa..." (*Opere,* III, p. 329). Vezi și Ion Brad, UD, p. 326.

— Din *bardă*+suf. *-aș.*

bărnáci, *bărnáce,* adj. Oacheș, brunet. La Agîrbiceanu : „...O femeie tînără, înaltă, cu ochii negri, cu fața *bărnace...*" (*Opere,* III, p. 22). La Ion Brad : „Drept că ficiorul îi cam *bărnaci,* poate l-o fi greșit mumă-sa cu vreun țigan..." (DF, p. 60).

— Cf. magh. *bárna* „brunet" (Tamás, EHW, s.v. *bárna*).

băsădí, *băsădésc,* vb. IV tranz. A vorbi vrute și nevrute.

— De la *băsadă* „vorbă"<v.sl. *besěda* sau din magh. *beszéd,* idem (DA s.v. *beseadă*).

bătáie, *bătăi,* s.f. Război. La Agîrbiceanu : „I-au murit amîndoi ficiorii în *bătaie*" (*Opere,* IV, p. 404). Vezi și VI, p. 182. La Ion Blăjan : „Îi drept, mă Niculaie, ce vorbesc oamenii prin sat, că eu tot aud muierele astea povestind pe la porți de *bătaie.* Și cînd le aud parcă mi se încrîncenă carnea pe mine" (*Omul,* p. 40).

bătcăláu, *bătcăláuă,* s.n. Băț folosit de hingheri (Jidvei).

— Din magh. *bot* „băț"+*călău* „hingher".

bătrîní, *bătrînésc,* vb. IV intranz. A îmbătrîni.

bătúcă, *bătúci,* s.f. Rînză (la păsări), pipotă. Cf. moagănă.

bătucí, *bătucésc,* vb. IV tranz. și refl. (Complementul indică fructe) A (se) bate. *La Sînkétru să bătucesc merele.*

beáncă, *bénce,* s.f. 1. Fiecare din pietricelele cu care se joacă copiii la jocul numit *de-a bencele* (Cergăul Mare, Micăsasa). 2. Ciob (Crăciunelul de Jos, Mihalț).

beártă, *bérte,* s.f. 1. Tivitură la cioareci. 2. Streașină la stog.

— Din germ. *Borten,* prin filieră săsească (DA, s.v. *bartă*).

beátă, *béte,* s.f. Betelie la ia femeiască.

— Lat. *vĭtta* „legătură" (DA).

beáua s. f. (art.) (În expr.) *A merge de-a beaua*=a merge de-a bușilea (Cergăul Mare, Crăciunelul de Jos, Biia). [Var. : *beia* (Cetatea de Baltă, Jidvei, Sîncel), *beoaia* (Micăsasa)].

bedél, *bedéli*, s.m., vezi **pedel**.

béia s.f. (art.), vezi **beaua**.

belét, *beléte*, s.n. Bilet.

belí, *belésc*, vb. IV tranz. și refl. A tăia (animale). *Belesc o găină. La Crăciun se belesc porcii*. La Ion Brad : „...Vrea să-i îngrașe la ăla din Alba Iulia și-un porc, l-ar cumpăra burlincaș, să i-l crească mare, să i-l *belească* la Crăciun“ (RR, p. 265).

beoáia s.f. (art.), vezi **beaua**.

berluí, *berluiésc*, vb. IV tranz. (Complementul indică haine) A căptuși.

— Din magh. *bélel* și *béllel*, dar mai ales din forma secuiască *berlel* (Tamás, EHW).

berluiálă, *berluiéli*, s.f. Căptușeală.

— Din *berlui* + suf. *-eală*.

berșeluí, *berșeluiésc*, vb. IV tranz. (Complementul indică animale) A jupui.

beșínă s.f. (În comp.) *Beșina-sasului* = stînjenel.

betegí, *betegésc*, vb. IV refl. (Despre femeile gravide) A fi cuprinsă de durerile nașterii.

— De la *beteag*.

beușág s.n. (În sint.) *Beușag de bucate* = bogăție, mulțime (de bucate). [Pronunțat : *ǵeușág* (Iclod)].

— Din *biu* „bogăție“ (<magh. *bö*, idem) + suf. *-șag* sau direct din magh. *böség*, idem.

bicașắu, *bicașắi*, s.m. Bulgăre [Pronunțat : *ǵicașắu*].

— Din magh. *békasó*, idem (Tamás, EHW, s.v. *bicaș*).

bíche s.f. sg. Nutreț care se face din cositură de ovăs și măzăriche.

bichér, *bichéri*, adj., s.m. Ștrengar, (copil) zburdalnic, neastîmpărat.

— Din magh. *betyar*, idem (<scr.) (Tamás, EHW).

bícică, *bicici*, s.f. Fiecare dintre cele cinci pietricele întrebuințate în jocul de copii numit *de-a bicica*.

biciuluí, *biciuluiésc*, vb. IV intranz. A evalua în bani paguba făcută de o vită (străină) în semănăturile sau în iarba cuiva. [Pronunțat : *ǵičului*].

— Din magh. *becsül*, idem, în graiurile maghiare din Transilvania și *bücsül* (vezi Tamás, EHW).

bidigánie, *bidigắnii*, s.f. Jivină, dihanie. La Ion Brad : „Blestemate *bidigắnii* și cloțanii !“ (DF, p. 62).

bíldungsșùle s.f. (Învechit) Școală de instrucție (Jidvei). [Var. : *bildunșule* (Feisa)].

— Din germ. *Bildungsschule*.

bíldunșùle s.f., vezi **bildungsșule**.

bilț, *bilțuri*, s.n. 1. Laț de prins păsări, cîini, iepuri etc. 2. Împletitură de sîrmă ghimpată pusă la gîtul cîinilor (mai ales ciobănești) pentru a-i feri de atacul lupilor. [Pronunțat : *gilț*].

bínă, *bine*, s.f. Scenă.

— Din germ. *Bühne*.

birắu^{1}, *biráuă*, s.n. Birou.

birắu^{2}, *birắi*, s.m. Conducător al feciorilor la joc. *Puné ǵirắu la ficiori, și acolo iera joc* (Cergăul Mic). Cf. primar.

— Din magh. *biró* (DA).

biriș, *birîși*, s.m. (Învechit) Servitor, slugă ; iobag. [Pronunțat : *ǵiríș*].

— Din magh. *béres*, idem (Tamás, EHW).

bitáng, -ă, *bitángi*, *bitánge*, s.m. și f. 1. Copil din flori. 2. Samurasla.

— Din magh. *bitang*, idem (DA).

bițíclu, *bițícle*, s.n. (Învechit) Bicicletă.

— Cf. magh. *bicikli*, idem (Tamás, EHW).

bívol, *bívoli*, s.m. 1. (Învechit, rar) Locomotivă. 2. (În expr.) *Întuneric ca-n bivol* = întuneric complet (Cetatea de Baltă). [Pronunțat : *ǵibol*].

bívolă, *bívole*, s.f. Bivoliță (Cetatea de Baltă). [Pronunțat : *ǵíbolă*].

bleasc s.m.sg. (În expr.) *A i se scura (*cuiva*) bleascul* (după ceva) = a-i curge (cuiva) balele (după ceva).

— Din v.sl. *blěskŭ* „luciu“ (apoi „luciu sclipitor“, spec. „bale“) (DA).

blid s.n. (Rar, în sint.) *Blid de spălat* = lighean (Cetatea de Baltă, Feisa, Jidvei, Mihalț).

blidișél, *blidișéle*, s.n. Diminutiv al lui blid „strachină“. La Ion Blăjan : „Atunci am răsturnat *blidișelul* și laptele i s-a vărsat mamei în poală cu mămăligă cu tot“ (*Omul*, p. 14—15). Vezi și p. 63.

— Din *blid* + suf. *-ișel*.

blidúț, *blidúțe*, s.n. Diminutiv al lui blid „strachină“.

— Din *blid* + suf. *-uț*.

blîndă, *blînde*, s.f. (Și în sint. *blîndă dulce*, *blîndă de ploaie*) Bășică produsă de urticarie.

blugán, *blugáne*, s.n. Butoi mai mic (Pănade, Sîncel, Cetatea de Baltă). [Var. : *buglán* (Biia, Feisa, Jidvei, Lunca Tîrnavei)]. La Ion Brad : „Acuma am treburi, vreau să opăresc *bluganele*, să se uște“ (DF, p. 332).

boácănă, *boácăne*, s.f. Bucătărie de vară (Jidvei). [Var. : *boacăză*]. Cf. cocnă, comandă, conie.

boácăză, *boácăze*, s.f., vezi **boacănă**.

boáctăr, *boáctări*, s.m. 1. Paznic de noapte. 2. Cantonier.

— Din magh. *bakter*, idem (<germ. *Wachter*) (Tamás, EHW).

boálă s.f. (În sint.) *Boala ai sacă* = tuberculoză. Cf. hertică.

boámbă, *boámbe*, s.f. Boabă (Crăciunelul de Jos, Mihalț). Cf. boană.

boánă, *boáne*, s.f. Boabă (de grîu, de porumb, de fasole etc.).

— Din germ. *Bohne* (DA).

boánță, *boánțe*, s.f. Vulva scroafei.

boboánță, *boboánțe*, s.f. Bomboană. [Var.: *boboroanță* (Jidvei)]. Cf. bobonele. La Ion Brad: „Dacă te duci la ei, du-i și bătrînii, lu Nica, ceva. Niște *boboanțe* de-alea învăluite, că-i pare bine!" (DF, p. 412).

— Cf. germ. *Bombons*, idem.

bobonéle s.f. pl. Bomboane (Cergăul Mare).

boboroánță, *boboroánțe*, s.f., vezi **boboanță**.

bobotáie, *bobotăi*, s.f. Foc mare, vîlvătaie. La Agîrbiceanu: „Dumnealui se bucura de *bobotaia* care-și sălta sus flăcările mari, arămii, ca pe vremurile cînd era copil" (*Opere*, III, p. 45). La Ion Brad: „Aici nu-i *bobotaia* porcului, mă!" (DF, p. 376). Vezi și UD, p. 311 și Ion Blăjan, *Omul*, p. 37.

bóbură, *bóbure*, s.f., vezi **băbură**.

bóci-na interj. Strigăt (adesea repetat) cu care se cheamă viței.

— Cf. magh. *boci* „vițeluș" + *ne* (Tamás, EHW, s.v. *boți-na*).

boctărie, *boctării*, s.f. Canton, haltă pe calea ferată.

— Din *boactăr* + suf. *-ie*.

boghi, *boghi*, s.m. Căpiță de fîn. [Pronunțat: *boǵ*", *boǵ*].

— Din magh. *boglya*, *baglya*, *bagla*, *buglya*, idem (Tamás, EHW, s.v. *boaghe*²).

boldáș, *boldáși*, s.m. Vînzător într-o boldă.

— Din *boldă* + suf. *-aș*.

bóldă, *bólde*, s.f. Prăvălie, boltă.

— Din magh. *bolt*, idem (Tamás, EHW, s.v. *boltă*).

boldășiță, *boldășițe*, s.f. 1. Vînzătoare. 2. Soția vînzătorului.

— Din *boldaș* + suf. *-iță*.

bolúnd, **-ă**, *bolúnzi*, *bolúnde*, adj. 1. Nebun (Mihalț). 2. (Despre vin) Rău, cu gust neplăcut; care produce dureri de cap. *Vinul tulburat îi bolund* (Mihalț).

— Din magh. *bolond* (DA).

bombúșcă, *bombúște*, s.f., vezi **bumbușcă**.

boncăít s.n. sg. Răget, boncăluit. La Agîrbiceanu: „În răstimpuri se ridicau în înălțimi mugete de vaci, și, mai rar, *boncăitul* mînios al taurului" (*Opere*, V, p. 52).

borăí vb. IV intranz. (Despre buhaiul colindătorilor) A vui. *Borăie coada aia* [de cal a buhaiului] *de gîndei că te ie dracu!* (Cergăul Mare).

— Probabil de origine onomatopeică.

borcán, *borcáne*, s.f. Damigeană (Crăciunelul de Jos).

bornéu, *bornéie*, s.n. Raniță din piele de vițel (Jidvei).

— Din magh. *borjú*, idem (cu pronunțarea dialectală *borńu*) (DA).

bornăí, *bórnăi*, vb. IV intranz. (Despre bondari) A zumzăi, a bîzîi. La Agîrbiceanu (figurat): „Numaidecît începu să *bornăie* Pruncul și avocatul Pascu" (*Opere*, VII, p. 265).

— Probabil de origine onomatopeică.

bornăít s.n. Zumzăit, bîzîit. La Agîrbiceanu: „Larma între zidurile seminarului părea un necurmat *bornăit* de bondari uriași" (*Opere*, VII, p. 11).

— Vezi **bornăi**.

bórtă, *bórte*, s.f. Podoabă care se punea pe capul tinerelor înainte de a deveni neveste (Cergăul Mic).

bortocán, *bortocáne*, s.n., vezi **burtucan**.

borș s.n. 1. Zeamă de prune (Feisa). 2. Chisăliță.

— Din ucr. *boršč* (DA).

bórzoș, **-ă**, *bórzoși*, *bórzoșe*, adj. Cu părul în dezordine, zbîrlit. Cf. țapoș.

— Din magh. *borzas*, idem (DA).

bóscă s.f. (Cu sens neprecizat, într-un joc de copii) *Bosco, bosconește-te, / Aicea lipește-te!* (formulă folosită în jocul „de-a clasa", prin care participanții încearcă să „vrăjească" bucata de țiglă cu care se joacă pentru ca să se oprească în locul dorit de ei).

— Cf. *boscoană*.

boscăní, *boscănésc*, vb. IV tranz., vezi **bosconi**.

boscoánă, *boscoáne*, s.f. Farmec, vrajă. La Agîrbiceanu: „Stan nu credea în *boscoane*, totuși îi pieri cheful" (*Opere*, III, p. 147).

— Din ngr. βασκανία „vrăji" (DA).

bosconí, *bosconésc* vb. IV tranz. 1. A fermeca, a vrăji. 2. A mormăi, a scoate sunete neînțelese. *Ce tot boscoНești acolo, vórońe ca lumea să te înțeleg.* [Var.: *boscăni* (Lunca Tîrnavei)].

— De la *boscoană*.

bosodí, *bosodésc*, vb. IV tranz. A îndesa (Crăciunelul de Jos).

bosológ adv. (În expr.) *A sta bosolog* = a se îngrămădi. *Rîndunicile stau bosolog pe șură.*

— Cf. *bosoli* „a înghesui" (DA).

bot, *bóturi*, s.n. Vas de doage lunguieț, cu care se cară (în spate) strugurii; botă.

— Cf. bg. *bota* „vas de lemn pentru iaurt" (DA).

botíță, *botițe*, s.f. Vas din doage de lemn, în care se păstrează brînza pentru iarnă; putină. Cf. dioabă.

— Din *botă* + suf. *-iță*.

botórcă, *botórci*, s.f. Scorbură; p. ext. salcie găunoasă (Jidvei).

botorógu, *botoroáge*, s.n. Putinei (Cetatea de Baltă). Cf. hurdoi.

bourél, *bouréi*, s.m. Melc. La Ion Brad: „El nu-și poate lua casa în spinare ca *boureii*" (LM, p. 156). Vezi și UD, p. 121, 244.

— Din *bour* (< lat. *bubalus*) + suf. *-el*. Vezi Frățilă, *Tîrnave*, p. 173–174.

box s.n. sg. Cremă de ghete; vax. Cf. vix

— Din magh. *boksz*, idem (<germ. *Wachs*) (Tamás, EHW, s.v. *bocs*).

boxăluí, *boxăluiésc*, vb. IV tranz. A da cu cremă pe încălțăminte.

— Din *box*+suf. *-ălui* sau direct din magh. *bokszol*, idem (Tamás, EHW).

bozdonár, *bozdonáre*, s.n., vezi **buzdunar**.

brancotá, *brancotéz*, vb. I intranz. A da faliment.

brăcíe, *brăcii*, s.f. Brîu de încins, îngust. La Agîrbiceanu : „Și toți erau încinși cu *brăcii* tricolore" (*Opere*, IV, p. 412 ; vezi și p. 420).

— Lat. pop. **bracilia* (pl. din *bracile*) (DA).

brănțălí, *brănțăléсc*, vb. IV refl., vezi **brănțălui**.

brănțăluí, *brănțăluiésc*, vb. IV refl. A se lua la bătaie (mai mult în glumă), a se lua la trîntă. [Var. : *brănțăli*]. La Ion Brad : „Batăr un an sau doi ...să ne iubim curat, ca îngerii. Să ne *brănțăluim* după pofta inimii" (DF, p. 36).

brigadír, *brigadíri*, s.m. Brigadier (Crăciunelul de Jos).

— Din germ. *Brigadier*.

brigaláu, *brigaláuă*, s.n. Bucată de băț (Jidvei).

bríșcă, *briști*, s.f. Briceag.

bríglă, *brigle*, s.f. (De obicei la pl.) Vatale. La Ion Blăjan : „Stam apoi și ascultam fîșîitul suveicii prin gura pînzei, bătaia *briglelor*, tropotul iepelor, suspinele mamei" (*Omul*, p. 212).

— Din sl. **bŭrdlo>*bîrdlă>briglă* (DA).

brincí, *brîncésc*, vb. IV. 1. Intranz. (Despre copii) A slăbi (Feisa). 2. Refl. (Despre vite) A-și vătăma picioarele (Jidvei).

— Din *brîncă* „boală de vite și de porci, orbalț" <srb. *brnka* „orbalț" <v. sl. *brękną* „mă umflu" (DA).

broáman, *broámăni*, s.m. Corcoduș (Jidvei).

broámănă, *broámăne*, s.f. Corcodușă (Jidvei).

broc s.n. (În sint.) *Broc de vin*=fel de mîncare, constînd din pîine și vin, care li se dă secerătorilor (cosașilor) după amiază.

— Calc parțial după săs. *vęnbrok*, idem (<*vęn* „vin"+*brok* „fărîmă (de pîine)") (Frățilă, LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 62 ; idem, *Tirnave*, p. 224).

broțác, *broțáce*, s.n. (Învechit ; mil.) Sac de merinde, raniță (Jidvei) ; p. ext. bagaj. *Ia-ți broțagul și du-te la tren*. [Var. : *proțag* (Sîncel, Iclod Spini), *proțap* (Jidvei)].

— Din germ. *Brotsack*, idem.

bruneátă adj. f. Brunetă (Cergăul Mare).

bruș, *bruși*, s.m. Bulgăre de pămînt.

brușós adj. (Despre pămîntul arat) Care are bruși.

búa^{1} interj. (Adesea repetat, mai ales în cîntecele de leagăn) Nani. *Bua, bua cokil ńic ! Că mumă-ta-i la cîștig.*

buá^{2} vb. I tranz. și refl. (Despre copii) A (se) culca. *Lasă nu mai plînge, că mama te buă. Buă-te cu mama !*

— Probabil de origine autohtonă. Cf. alb. gheg *buj* „a dormi". Vezi Brâncuș, *Vocabularul autohton*, p. 134.

buburúz s.m. sg. (În expr.) *A sta buburuz*=a sta pe vine.

— Probabil un derivat străvechi de la o temă **bubur-u, *bobur-u* (<*bob*)+suf. de origine autohtonă *-z(ă)* (vezi Liviu Franga, *Un sufix diminutival : drom. -ză*, în *Etudes romanes dédiées à Iorgu Iordan à l'occasion de son quatre-vingt-dixième anniversaire*, București, 1978, p. 249–250).

bucșeá, *bucșéle*, s.f. Fiecare din scîndurile care învelesc ușorii (Cergăul Mare).

buctá, *buctéz*, vb. IV tranz. și intranz. A cădea la un examen, a rămîne corigent sau repetent.

— Din magh. *buktat*, idem (Tamás, EHW).

budigái s.m. pl. (Învechit) Chiloți (de damă).

— Din magh. *bugyigó* (Tamás, EHW, s.v. *bughigău*).

budihálíță, *budihálițe*, s.f. Femeie care umblă cu vorbe de clacă.

buduhálă, *buduhále*, s.f. Țigan îmbrăcat cu crengi verzi aduse din pădure, pe care în ziua de Sf. Gheorghe lumea aruncă apă cu gălețile (Biia, Cetatea de Baltă). Cf. burduhoasă.

bufnár, *bufnári*, s.m., vezi **bugner**.

bughilárăș, *bughilárășe*, s.n. Portmoneu. [Var. : *pochelareș*, *pochilareș*].

— Din magh. *bugyelláris*, *bagyelláris*, *pugyelláris* (<lat. *pugillare*) (Tamás, EHW).

buglán, *bugláne*, s.n., vezi **blugan**.

búgle s.f. pl. Cele două părți cărnoase, roșii, care atîrnă sub ciocul găinii ; bărbie (Mihalț).

bugnár, *bugnári*, s.m., vezi **bugner**.

búgner, *búgneri*, s.m. Dogar (Jidvei). [Var. : *bugnar* (Mihalț), *bufnar* (Feisa)].

— Din germ. *Büttner*, idem (DA).

buhăităș, *buhăitășe*, s.n. Locaș săpat în dreapta sau în stînga gropii în care se introduce sicriul mortului (Cistei).

bujdicá, *bujdícă* vb. I intranz. pers. 3 sg. (Despre un lichid) A țîșni.

— Probabil de origine onomatopeică. Vezi *bujdi* în DA.

bujdúlă, *bujdúle*, s.f. Casă mică, sărăcăcioasă ; cocioabă. La Ion Blăjan : „— Tu, asta, Mărie ! Ieși afară din *bujdulă* !" (*Omul*, p. 51). „Am intrat în *bujdula* noastră unde era miros de busuioc și aburi de ciorbă de fasole, pregătită de bunica" (*ibidem*, p. 54).

— Din *bujdă*, idem + suf. *-ulă*.

bulgúndăr, *bulgúndări*, s.m. Soi de struguri (Mihalț).

— Din *burgundăr* „soi de struguri (de vin) de Burgundia" (<germ. *Burgunder*, idem), prin disimilarea primului *r* la *l*.

bumb, *bumbi*, s.m. Pastilă. *L-o durut capu, s-o dus la potică și i-o dat neşte bunǵ.*

bumbíşcă, *bumbíşti*, s.f. Bumbuşcă (Jidvei, Feisa).

— Din *bumb*+suf. *-işcă.*

bumburéz, *bumburézi*, s.m. Capătul unui şurub ; buton.

— Din *bumbărea-* +suf. *-ză* (Frangu, *lucr. cit.*, p. 249).

bumbúşcă, *bumbúşti* şi *bumbúşte*, s.f. Gămălie ; p. ext. ac cu gămălie. [Var. : *bombuşcă* (Mihalț)].

— Din *bumb*+suf. *-uşcă.*

bun adj. (În expr.) *A băga (a pune, a da) bun*=(la jocul de cărți) a da o carte bună, crăiță sau tuz.

búndă, *búnde*, s.f. Haină lungă pînă sub genunchi ; manta.

bundícă, *bundíci*, s.f. Rochiță. La Ion Brad : „...şedea Axente, îmbrăcat în *bundică*, o rochiță ca pentru fete" (UD, p. 247). Cf. bundiță.

— Din *bundă*+suf. *-ică.*

bundíță, *bundițe*, s.f. Rochiță (Lunca Tîrnavei). Cf. bundică.

— Din *bundă*+suf. *-iță.*

buntuzulálă s.f. sg. Frică, teamă (Feisa).

— *Din buntuz(u)i* „a produce dezordine", „a deranja", „a produce teamă".

búră s.f. sg. Chiciură.

burdúf, *burdúfuri*, s.n. Spărtură rotundă în gheața unui rîu, a unui lac etc. ; copcă.

burduhoásă, *burduhoáse*, s.f. 1. Buduhală. 2. Persoană îmbrăcată dezordonat.

— Din *burduh* (=burduf)+suf. adj. *-os, -oasă* (DA).

buricá, *buric*, vb. I tranz. şi refl. A (se) aburca. *Burică-mă, că nu mă pot sui. Lasă că mă buric io sîngur.* La Ion Brad : „Eu îs cocoşat, tete Ioane, nu mă pot *burica* în pomi după mere oprite" (DF, p. 375). Vezi şi UD, p. 311.

— Din *aburca* (<lat. **arboricare*) prin apropiere de *buric* (DA).

burităş, *burităşe*, s.n. Partea de lîngă talpă a căputei.

burlincáş, *burlincáşi*, s.m. Purcelandru. La Ion Brad : „Acuma, zicea ea într-o zi, ca o neruşinată, că vrea să-i îngraşe la ăla din Alba-Iulia şi-un porc, l-or cumpărat *burlincaş*, să i-l crească mare, să i-l belească la Crăciun" (RR, p. 265).

burtucán, *burtucáne*, s.n. Stomac (la animale) (Lunca Tîrnavei). [Var. : *bortocan*].

busuiocésc, *busuiocéşti*, adj. m. (Despre struguri) Produs de vița busuioacă. La Ion Brad : „Vă caută el vințilerul nişte struguri dulci, *busuioceşti*" (DF, p. 113). Vezi şi UD, p. 23.

— Din *busuioc* + suf. *-esc.*

butruşí, *butruşésc*, vb. IV tranz. şi refl. A lovi cu pumnii, a (se) bate cu pumnii. La Agîrbiceanu : „Să nu vă *butruşiți*, să nu vă văd că vă dați pumni, că mă pun pe voi cu nuiaua" (FDCN, p. 33).

butucănós, *-oásă*, *butucănóşi*, *-oáse*, adj. 1. (Despre oameni) Gros şi îndesat. 2. (Despre oale) Cu mijlocul bombat.

buzdujép, *buzdujépuri*, s.n. (Mai mult în glumă) Buzunar.

— Prin contaminare : *buzdunar* + *jep.*

buzdunár, *buzdunáre*, s.n. Buzunar. [Var. : *bozdonar*]. Cf. şi buzdujep.

buzgár, *buzgári*, s.m. Gîndac de mai ; bondar.

C

căcăfrică s. invar. (În batjocură) Om fricos.

— Din *cacă* (pers. III sg. ind. prez. a vb. *căca*)+*frică.*

cádăr, *cádări*, s.m. (Învechit, mil.) Cadru.

— Din germ. *Kader*, idem.

cáfăr, *cáferi*, s.m. Stîlp care susține acoperişul clădirilor. La Agîrbiceanu : „Unii aduceau hîrlețe, alții sape şi tîrnăcoape, alții bucăți de grinzi şi *caferi*" (*Opere*, VI, p. 226).

— Din săs. *kâfer*, idem (DA).

caféi s.m. sg. Cafea. La Agîrbiceanu : „Ăsta-i *cafeiu* nost' de dimineață, tu, babo" (*Opere*, IV, p. 100).

cáiț, *cáiți*, s.m. Cais (Feisa).

cáiță, *cáițe*, s.f. Caisă (Feisa). [Pronunțat : *-a-i*].

caizărmanégură s.f. (Învechit, mil.) Manevră imperială.

— Din germ. *Keiser* „împărat"+*manegură* „manevră".

cal, *cai*, s.m. (Constr.) Fiecare din stîlpii care susțin un pod peste o apă mai mare.

cancéu, *cancéie*, s.n. Cană (de lut sau de sticlă) cu gîtul mai lung ; ulcior. [Var. : *cănceu* (Crăciunelul de Jos, Cergăul Mare); *cînceu* (Bucerdea Grînoasă)]. La Ion Brad : „...Octavian luă un *canceu* de pămînt de pe blidar şi ieşi. Îl umplu în pivniță cu must" (DF, p. 409).

— Din magh. *kancsó*, idem (DA).

car, *care*, s.n. (Învechit, în sint.) *Car de foc*=tren. La Agîrbiceanu : „— Ori credeți că i-au adus cu *cară de foc* ?" (*Opere*, X, p. 56).

cáre-máre interj. Haide ! (Valea Lungă). Cf. cari-cari.

— Din *care* (vocativul lat. *carus*) + *mare.*

cári-cári interj. Haide ! Cu aceste cuvinte se îndeamnă copilul, care învață să meargă, să facă primii paşi. Cf. care-mare.

— Lat. *care*, vocativul lat. *carus*. Vezi V. Frățilă, LR, XIX, 1970, nr. 6, p. 541—542 ; idem, *Tîrnave*, p. 174—176.

cásă, *căsi*, s.f. 1. (În sint.) *Casa dinainte*=tindă. *Casa dinapoi*=sufragerie. La Ion Brad : „Acum o să ne culcăm în *casa dinainte*, că-n paturile astea n-o murit încă nime. Dincolo — arăta cu degetul spre *casa-dinapoi*, camera ce da spre curte — dincolo-i tot patu'ăla vechi și-blăstămat, în care s-or stins cu toții, rînd pe rînd..." (LM, p. 66). Vezi și UD, p. 254. 2. (Învechit, în sînt.) *Casa orașului*=primărie (Feisa).

— (2) Calc după magh. *városháza*.

căsármă, *căsắrmi*, s.f. Cazarmă.

casír, *casíri*, s.m. Casier. La Agîrbiceanu : „Că pe dumneavoastră tot vă mai plătește crițărește domnu' *casir*..." (*Opere*, X, p. 218).

— Din germ. *Kassier*, idem.

căcíce^{1}, *căcíci*, s.f. Vrabie (Micăsasa).

căcíce^{2} s. (art.) (În batjocură) Om fricos.

căcărí, *căcărésc*, vb. IV refl. A se chinui să facă ceva cu migală, fără a avea nici un spor la lucru.

căhálă, *căhắli*, s.f. Placă de teracotă (Feisa).

— Din germ. *Kachel* (DA).

căíță, *căițe*, s.f. 1. Căciuliță pe care o poartă copiii mici ; scufiță. Cf. gugi. 2. Placentă. La Agîrbiceanu : „Și omul în halat, care se ridicase de după ușă întorcîndu-se spre femeie, arăta un obraz roșu, plin, ras proaspăt, o mustață albă cumu-i colia și o chelie care pornea de la frunte și-i ajungea pînă după urechi, ca o *căiță* lucie" (*Opere*, IV, p. 173).

călbejós, *-oásă*, adj. Gălbejos.

— Din *călbează*+suf. *-os*.

călcíi, *călcíie*, s.n. Colț de pîine. Cf. cîrfoi, zdronț.

călciiéș, *călciiéșe*, s.n. Diminutiv al lui călcîi.

— Din *călcii* + suf. *-aș*.

căldáre, *căldắri*, s.f. Cazan de fiert țuică.

— Lat. *caldaria* (DA).

căldărí, *căldărésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) zăpăci, a (se) buimăci. Cf. căuși, zăuși.

— Din *căldare* + suf. *-i*. Sensul inițial a fost de „a bea din căldare", apoi „a se îmbăta".

cănăjí, *cănăjésc*, vb. IV tranz. și refl. (În glumă, afectiv) A (se) necăji.

— Din limbajul copiilor, prin metateză de la *năcăji*.

cămenéț, *cămenéțe*, s.n. (Învechit) Cuptor în casele țărănești (Mihalț).

— Cf. *cameniță* „sobă"<magh. *kemence* „cuptor, sobă" (DA).

cănác, *cănáci*, s.m. 1. Ciucure mare, canaf. 2. (În glumă) Penisul copiilor.

— Din magh. *kanaf* (Tamás, EHW, s.v. *canaf*). Probabil forma *cănac* este refăcută după cea de pl. mai întîi în graiurile în care *f* se palataliza la *ś* (*cănaś*) și în care, de asemenea, *ć* evoluase la *ś*. Deci, după *maś — mac* s-a refăcut și un *cănac — cănaś*.

cănăcél, *cănăcéi*, s.m. Diminutiv al lui cănac. La Ion Blăjan : „Lucrul mai greu s-a dovedit a fi încălțatul ; opincile erau la fel. Care e din dreapta și care din stînga ? Mi-a pus mama semn, un *cănăcel* la una și doi la cealaltă" (*Omul*, p. 16).

— Din *cănac* + suf. *-el*.

căncéu, *căncéuă*, s.n., vezi **canceu**.

căneálă s.f. sg. Funingine. *Am curățat hornețele și toată m-am umplut de căneală.*

— Din *căni*+suf.—*eală*.

căní, *cănésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) înnegri, a vopsi în negru ; a (se) murdări. La Agîrbiceanu : „...barba albă a popii toată *se cănise* de șperlă" (*Opere*, VI, p. 96).

cănít, *-ă*, *căniți*, *cănite*, adj. Înnegrit de funingine ; murdar. La Agîrbiceanu : „Erau murdari, plini de funingine, cu hainele *cănite*" (*Opere*, IV, p. 33).

cănțălăríe, *cănțălắrii*, s.f. (Învechit) Cancelarie ; p. ext. primărie. La Ion Brad : „...Clădirea care servea altădată de *cănțălărie*" (DF, p. 153).

— Contaminare între germ. *Kanzlei* și *cancelarie*.

căoáci, *căoáci*. s.m. Fierar.

— Din magh. dial. *koács* (=*kovács*), idem <sl. *kovačĭ*) (vezi Tamás, EHW, s.v. *covaci*).

căocíe, *căocíi*, s.f. Fierărie. Cf. făuriște.

— Din *căoaci*+suf. *-ie*.

căpătá, *cápăt*, vb. IV tranz. A angaja. *La Sfîntu Gheorghe tinerii căpătau un țigan.*

căpắu, *căpắi*, s.m. 1. Ogar, cîine de vînătoare. 2. (Figurat) Zăpăcit, smintit. La Ion Blăjan : „— Mă *căpăule* ! Ai pace, mă, că sperii galițele astea !" (*Omul*, p. 12).

— Din magh. *kopó*>*copău*, apoi prin asimilarea lui *o* neaccentuat la *ă*>*căpău*. Cf. DA.

căpút, *căpúturi*, s.n. Veston.

— Din magh. *kaput*, idem<germ. *Kaput*< ital. *capotto* (Tamás, EHW).

cărărábă, *cărărábe*, s.f. Gulie.

— Din magh. *kalarábé*, *karâlábé* (<germ. *Kohlrabi*, dial. *Kalarabi*, *Kholarâwi*)> *călărabă*, *cărălabă*, apoi, prin asimilarea lui *l* la *r*, *cărărabă*. Cf. Tamás, EHW, p. 173—174.

cărăzuí, *cărăzuiésc*, vb. IV tranz. (Complementul indică haragii dintr-o vie) 1. A pune în rînd. 2. A ascuți.

— Din magh. *körözni* „a înconjura, a împrejmui" (DA).

cărígă, *cărígi*, s.f. 1. Roată (la soba de gătit). 2. Rotula genunchiului. 3. Mosor de ață. Cf. coperemînt, fedeu.

— Din magh. *karika* „cerc" (DA).

cărindár, *cărindáre*, s.n. Calendar.

cărțáș, *cărțáși*, s.m. Cartofor. La Agîrbiceanu : „Că urît nu era Gligor Șerb, bețiv și *cărțaș* nici atît, iar la alte femei nu se uita în veci" (*Opere*, V, p. 355).

— Din *cărți* (pl. lui *carte*)+suf. *-aș*.

cătánă, *cătáne*, s.f. (La pl.) Cătănie. *O fost în cătane.*

cătănășéște adv. Soldățește ; vioi, harnic. *Lucră cătănășește.*

— Din *cătănăşi* + suf. adv. *-eşte.*

cătănăşí, *cătănăşésc,* vb. IV intranz. şi tranz. A cătăni.

cătăní, *cătănésc,* vb. IV. 1. Intranz. A face armata, a fi soldat. 2. Tranz. A muştrului, a certa. *Mai cătăneşte-l şi tu* [copilul], *dacă vrei să te asculte.*

— Din *cătană*+suf. *-i.*

cătărámbă, *cătărắmbi,* s.f. Cataramă.

căţ interj. Strigăt cu care se alungă pisica; ciţi!

— Onomatopee. Cf. germ. *Katze* (săs. *kôez,* mosel. *kâz,* idem) (DA).

căţeáuă, *căţéle,* s.f. (Familiar) Gură rea. *Mai ţine-ţ căţaua aia, că toată zua n-ai tăcut!*

căţél, *căţéi,* s.m. Larvă de albină.

căuşí, *căuşésc,* vb. IV tranz. şi refl. A (se) zăpăci. Cf. căldări, zăuşi.

— Din *căuş*+suf. *-i.* Sensul iniţial a fost acela de „a bea cu căuşul", apoi „a se îmbăta".

căuşít, **-ă,** *căuşiţi, căuşite,* adj. Zăpăcit, buimăcit.

ceacanắu sg., vezi **cecănău.**

ceáslă s.f. Şasla.

cecănắu s. sg. Mînie, supărare. (În expr.) *A-şi face cecănău* = a se supăra. *A fi cu cecănău*=a fi mînios, supărat. [Var.: *ceacănău* (Lunca Tîrnavei)].

— Cf. magh. *csökönyös* „încăpăţînat" şi *csökönös* (Tamás, EHW).

cecắu, **-ắie,** *cecắi, cecắie,* adj. (Despre vite) Cu coarnele întoarse în faţă.

— Din magh. *csákó,* iniţial însemnînd „hervorragendes Horn", de unde şi numele de boi *Csákó* (Tamás, EHW, s.v. *ceacău*).

ceglắu, *cegláuă,* s.n. 1. Fiecare din bucăţile de lemn care prind loitrele în partea de dinainte şi de dinapoi. 2. (În sint.) *Cîntare* (sau *cîntec*) *de pe ceglău*=doină, cîntec de jale. [Var.: *ceaglău*]. La Agîrbiceanu: „Pe *ceaglău* şedea un ficior de rumân şi cînta cu glasul scăzut" (*Opere,* VI p. 310). La Ion Brad: „Nicodim mîna atunci boii, îi plesnea cu biciul, îndemnîndu-i la deal, de pe *ceglău*" (DF, p. 239).

— Din magh. *csatló* (DA, s.v. *ceatlău*).

ceí, *ceiésc,* vb. IV tranz. şi absol. A mîna vitele prinse la jug de la stînga la dreapta. Cf. chema.

— Din interj. *cea.*

ceitór, *ceitóri,* s.m. Peţitor (Jidvei). Cf. cerător.

— De la *cei* „cer" + suf. *-(i)tor.*

celéd, *celézi,* s.m. Membru al unei familii; copil.

— Din magh. *cseléd,* idem.

cenuşár, *cenuşáre,* s.n. 1. Leşier. 2. Bucată de pînză în care se duce mîncarea la vite în grajd. 3. Faţă de masă din pînză (Bila, Crăciunelul de Jos).

— Din *cenuşă* + suf. *-ar.*

cenúşă s.f. (În sint.) *Cenuşă vie*=spuză.

— Cf. germ. *glühende Asche* „spuză", propriu „cenuşă care arde, cenuşă incandescentă".

cerătór, *cerătóri,* s.m. Peţitor (Cetatea de Baltă). Cf. ceitor.

— Din *cer* (ind. prez. pers. I sg. a vb. *cere*) + suf. *-ător.*

cerbíe, *cerbii,* s.f. Pielea ce atîrnă la vite sub grumaz; cerbice.

— Cf. *cerbice*<lat. *cervix, -icem.*

cernetoríe, *cernetorii,* s.f. Vopsitorie (Micăsasa). Cf. feştitoare.

— Din *cernitor* „vopsitor"+suf. *-ie.*

ceterá, *céter,* vb. I. 1. Tranz. (Figurat). A bate la cap (pe cineva), a vorbi întruna. *Tacă-ţi gura şi nu mă mai tot cetera la cap!* 2. Refl. A boci. *Ce te tot ceteri acolo, taci şi şterge-te la ochi.*

— De la *ceteră.*

cetvălắu s. sg. Ceartă mare, sfadă. *Iar o avut* (sau *o făcut*) *ăştia cetvălău la făgădău, numa că nu s-o bătut.* Cf. ciotvă, flamă.

ceúr, **-ă,** *ceúri, ceúre,* adj., s.m. şi f. 1. Saşiu. 2. Chior.

— Din scr. *ćör* (DA) „chior, orb" (vezi şi Gămulescu, *Elemente,* p. 106).

ceuréşte adv. (În expr.) *A se uita* (sau *a privi*) *ceureşte* = a se uita (sau a privi) cu coada ochiului (Glogoveţ).

— Din *ceur*+suf. adv. *-eşte.*

cheáun, **-ă,** *cheáuni, cheáune,* adj., s.m. şi f. Zăpăcit; scos din minţi, nebun. La Ion Brad: „Umbla ca *cheaună* de cap" (DF, p. 167). „Ai bătut-o, mă, pe fată de-ai lăsat-o *cheaună.* Toate minţile i-or sărit din cap" (DF, p. 237). Vezi şi LM, p. 187 şi UD, p. 311.

— Postverbal din *cheuni* „a chioti", „a se îmbăta", care, la rîndul lui, este de origine onomatopeică (DA).

chéfe, *chefi,* s.f. Perie de ghete, de haine.

— Din magh. *kefe,* idem (DA).

chefel(u)í, *chefel(ui)ésc,* vb. IV tranz. şi refl. 1. A (se) peria. 2. A trage cuiva o bătaie.

— Din magh. *kefél,* idem (Tamás, EHW).

cheltéu, *chelteáuă,* s.n. Coş de nuiele (Cergăul Mic).

— Din magh. *töltö́* (Tamás, EHW).

chemá, *chem,* vb. I tranz. şi absol. A mîna vitele prinse la jug de la dreapta la stînga. [Antonimul lui *a cei*].

chénteş, *chénteşi,* s.m. (Învechit, mil.) Ofiţer.

— Din magh. *önkéntes* „voluntar" (Tamás, EHW).

cheuní, *cheunésc,* vb. IV tranz. A zăpăci (pe cineva), a scoate din minţi. *Atita larmă o făcut copiii ăştia, că m-au cheunit de cap.*

— De origine onomatopeică.

chiflu, *chifli*, s.m. Chiflă, corn. La Ion Blăjan : „... să-i aduci un păhărel de alaş cu rum şi un *chiflu* lung, îndoit..." (*Omul*, p. 85).

— Cf. magh. *kifli* < germ. *Kipfel* (Tamás, EHW).

chilav, **-ă**, *chilavi*, *chilave*, adj., s.m. şi f. Schilod ; bolnav de picioare, olog. La Agîrbiceanu : „De cîte ori nu i s-a întunecat sufletul cînd vedea pe alte mame că mai pot glumi cu cîte un *chilav* în casă" (*Opere*, III, p. 307).

— Din bg. *kilav* sau scr. *kilav* „cu hernie, vătămat ; slab, rău" (DA).

chilăví, *chilăvésc*, vb. IV tranz. şi refl. A (se) schilodi, a deveni chilav. La Agîrbiceanu : „Îl duseră în pivniţă şi jandarmii i-au dat o bătaie să-l *chilăvească*" (*Opere*, VI, p. 250). „Aşa s-a astupat şi părăul prăpăstios care trecea prin mijlocul satului şi în rîpile căruia multe vite *s-au chilăvit*..." (*Opere*, VI, p. 9). Vezi şi *Opere*, X, p. 183.

— De la *chilav*.

chilométăr, *chilométări*, s.m. (Rar) Kilometru (Valea Lungă).

— Din germ. *Kilometter*.

chindéu, *chindeáuă*, s.n. Ştergar, prosop.

— Din magh. *kendö* (DA).

chindisí, *chindisésc*, vb. IV tranz. (Complementul indică pieptare) A broda.

— Din ngr. *kentó*, *kentizo* (DM).

chinomotográf, *chinomotográfe*, s.n. Cinematograf (Feisa).

— Din *cinematograf*, influenţat de germ. *Kino*.

chiorlăí vb. IV intranz. (Despre maţe) A chiorăi.

— Onomatopee (DA).

chiót s. sg. (În expr.) *A ajunge de chiotul satului* sau *al lumii* = a ajunge de rîsul lumii.

— Din onomatopeea *chiu* + suf. *-ot* (DA.)

chip, *chípuri*, s.n. Fotografie. (În expr.) *A se lua în chip*=a se fotografia.

chisc, *chíscuri*, s.n. Cană (de sticlă sau de lut). Cf. căncèu, chiscoaie.

chiscoáie, *chiscói*, s.f. Cană (de sticlă sau de lut). Cf. căncèu, chisc.

— Din *chisc* + suf. *-oaie*.

chişafáuă, *chişafáuă*, s.f. Partea cea mai umflată a butucului roţii, în care sînt făcute scobiturile pentru spiţe (Jidvei).

— Din magh. *kisafa*, idem (Tamás, EHW, p. 210).

chişarfáu, *chişarfáuă*, s.n., vezi chişafauă.

chitánţie, *chitánţii*, s.f. (Rar) Chitanţă.

chitinéu, *chitinéie*, s.n. (De obicei în sint. *chitineu gros*) Broboadă (Mihalţ).

chiuătoáre, *chiuă óri*, s.f. Cheutoare (Feisa).

chizáş, *chizáşi*, s.m. Flăcău care conduce hora (Bucerdea Grînoasă). Cf. bîrău.

— Din magh. *kezes* „Burge", „Gewährsmann" (Tamás, EHW, s.v. *chezaş*).

ciacáu, *ciacáuă*, s.n. (Învechit) Şapcă de paradă, care se folosea în armata austro-ungară (Jidvei).

— Din magh. *csákó*, idem (Tamás, EHW, s.v. *ceacău*).

cibírcă s.f. Poşircă.

— Probabil contaminare între *cighir* „vin de slabă calitate", „vin de poame" (<magh. *csigér*, *csügör*)+*poşircă*. Forma cu *b* se explică prin falsă regresie, în graiul local *b*+*i*>*ǵ*.

cígă, *cigi*, s.f. Macara ; scripete.

— Din magh. *csiga*, idem (DA).

cigleán, *cigléni*, s.m. Piţigoi (*Parus major*).

cínaş, **-ă**, *cinaşi*, *cinaşe*, adj. Bine făcut, frumos.

— Din magh. *csinos*, idem (DA).

cinomatográf s.n. Cinematograf (Biia).

cintirímb, *cintirímbe*, s.n. Cimitir (Crăciunelul de Jos).

cintirím, *cintiríme*, s.n. Cimitir (Glogoveţ, Micăsasa, Jidvei, Valea Lungă).

cínteş, *cínteşi*, s.m. (Mai demult) Contăş.

— Din magh. *köntös* (Tamás, EHW, s.v. *cintăş*).

cioac interj. Cioc ! (În expr.) *A da cioac*= a ciocni (ouă la paşti).

— Onomatopee.

cioáca-boáca interj. Cioca-boca ! *Cioaca-boaca la fereastă/Deschide uşa nevastă* !

— Onomatopee.

cioáie s.f. sg. Acioaie. La Agîrbiceanu, *Opere*, III, p. 230 şi varianta *acioaie* (FDCN, p. 21).

— Cf. it. *acciaio* „oţel" (HEM).

cioap interj. Cuvînt care imită bătaia din palme. *Şi deodată cioap şi el* ! [Pronunţat: *ĉąp*].

ciobo s. Soi de viţă de vie.

cioci, *cioci*, s.m. (Rar) Ciorap.

— Din germ. *Socken* „ciorapi scurţi" (DA).

ciólcă, *cioici*, s.f. Ceucă, stancă.

— Din magh. *csóka* (DA).

ciolobóc s.n. Bucată de carne de porc. *Ne-o dăruit jupînu gazdă c-on dar./Cu-a doilea dar,/ C-on colac mîndru şi frumos./ C-on ciolobboc de porc* (Valea Lungă).

— Probabil creaţie spontană din *ciolan* + *labă*+suf. augm. *-oc* (DA).

ciolomádă s.f. sg. Porumb semănt des, care se coseşte ca nutreţ.

— Din magh. *csalamáde*, idem (DA).

ciompléu, *ciompléie*, s.n. Bucată (de scîndură).

— Cf. *ciamp* „bucată rămasă cu rădăcina în pămînt din trunchiul unui copac...".

cion, *cioáne*, s.n. (În limbajul copiilor) Picior.

— Din *picior*, prin trunchiere (cf. și arom. *cior* „picior") și prin transformarea lui *r* în *n*, știut fiind că *r* este consoana pe care copiii o „învață" cu cea mai mare dificultate. Vezi V. Frățilă, LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 486.

cionc, cioáncă, *ciónci, cioánce,* adj. 1. (Despre șerpi) Fără coadă (Feisa). 2. (Despre oameni) Ciung. 3. (Despre buză) Tăiată (Feisa).

— Din magh. *csonka* „mutilat, ciung" (DA).

ciondromăní, *ciondromănésc,* vb. IV refl. (recipr.). A se lua la ceartă, a se sfădi.

— Din *ciondăni* + *hondromăni* (DA, s.v. *ciondăni*).

ciont. cioántă. *cionți, cioánte,* adj. Ciunt.

ciontá, *ciont,* vb. I tranz. A tăia capătul unui lemn; a ciunti.

— De la *ciont*.

ciórcoș, -ă, *ciórcoși, ciórcoșe,* adj. 1. Șașiu. 2. Chior (Feisa). Cf. ceur.

ciorofleácă s.f. sg. Noroi, tină moale. [Var.: *ciorofleancă*]. La Agîrbiceanu: „...marea de noroi și *ciorofleancă*..." (*Opere*, IV, p. 62, cf. *Opere*, V, p. 263; VI, p. 390; VII, p. 328, 329; VIII, p. 102, 217; IX, p. 34).

ciorofleáncă s.f. sg., vezi **ciorofleacă**.

cioronospór s.n. Substanță chimică folosită la stropitul viei (Jidvei). [Var.: *cioronosprah* (Jidvei)]

cioronospráh s.n., vezi **cioronospor**.

ciorsăí, *ciórsăi,* vb. IV refl. A se scărpina.

— Din interj. *ciors* „onomatopee ce imită zgomotul produs de tîrșiitul opincilor pe jos, hîrș" (DA).

ciorsói adj. 1. Murdar. 2. (Substantivat) Țigan.

— Din *ciors*+suf. *-oi*.

ciótvă s.f. sg. Mulțime. *S-o strîns o ciotvă de copii* (Feisa). Cf. cetvălău, flamă.

ciováie s.f. pl. Unelte, scule.

— Cf. *cioveiu*, „vase (de stînă) de tot soiul", derivat din *șof* (<germ. *Schaff* „ciubăr") prin suf. *-ei* sau din germ. *Schaffel*, idem (DA).

cípcă, *cipci,* s.f. Dantelă.

— Din magh. *csipke*, idem (DA).

cistít, -ă, *cistiți, cistite,* adj. Cinstit (Mihalț).

— Formă mai apropiată de etimon: *cisti* < v. sl. *čistiti* „a onora" (DA).

citérnă, *citérne,* s.f. Canea (Mihalț).

— Din magh. *csatorna* (DA, s.v. *cetîrnă*).

cítov, -ă, *cítovi, cítove,* adj. Sănătos, întreg (la minte). Cf. ab, ipen.

— Element de origine slavă veche. Cf. bg. *čitav*, scr. *čítav*. În ce privește sufixul, acesta s-a modificat *-av/-ov*, ca în *coșcov*, *hîlpov* (*hîlpav*) (G. Mihăilă, RS, III, 1958, p. 63).

ciubícă, *ciubici,* s.f. Șapcă.

ciucá vb. I intranz. (Mai ales în limbajul copiilor) A ședea. *Ciucă cu mama!*

— Cf. *ciuci* „a (se) așeza (pe vine)", cuvînt din graiul copiilor sl. *čučo, čučati,* magh. *csuculni, csücsülni* „a ședea" (în limba copiilor (DA).

ciuf, *ciufi,* s.m. Om de nimic. *Du-te bade-n călcătură/Ciufule ș-adunătură./ Te-am învățat a iubi/Ș-acum mă laș a dori.* La Agîrbiceanu: „— Ar trebui să scornim un motiv pentru drumul tău la București, dacă ai avut norocul să te întîlnești în tren cu *ciuful* acela de Zopîrțan" (*Opere*, X p. 277).

ciufálă s.f. Poreclă. *Tot omu are o ciufală în sat.*

— Derivat postverbal din *ciufuli* „a-și bate joc de cineva".

ciufșág, *ciufșáguri,* s.n. Poreclă.

— Din *ciuf*+suf. *-șag*, sau direct din magh. *csúfság* (Tamás, EHW).

ciuful(u)í, *ciuful(ui)ésc,* vb. IV tranz. 1. A prinde (pe cineva) de păr, a trage de păr. 2. A porecli, a batjocori.

— Din magh. *csúfol* „a batjocori" (Tamás, EHW).

ciuful(u)ít, -ă, adj. 1. (Despre păr) Zbîrlit, încurcat. 2. (Despre oameni) Batjocorit, făcut de rîs.

— Vezi *ciuful(u)i*.

ciúgu interj. Strigăt (adesea repetat) cu care se cheamă porcii. Cf. țigă.

— Probabil onomatopee. Cf. și magh. dial. *csuga*, idem (R. Todoran, MCD, I, p. 62).

ciúhă, *ciúhe* s.f. Manechin care se pune la poarta mirilor (Bucerdea Grînoasă).

— Din germ. *Scheuche* (V. Arvinte, SCȘt. Iași, Seria III, Științe sociale, an. VI, 1955, nr. 3–4, p. 235–236).

ciumurláu, *ciumurláuă,* s.n. Mustuitor (Crăciunelul de Jos). Cf. ciumurslău, ștromfănitor.

— Din *ciumuzlău, ciumuslău,* idem (<magh. *csömözslo*, idem (cf. Tamás, EHW), prin apropiere de *ciumurli*.

ciumurluí^1, *ciumurluiésc,* vb. IV tranz. A zdrobi strugurii cu ciumurlăul (Crăciunelul de Jos). Cf. ștromfăni.

— De la *ciumurlău*.

ciumurluí^2, *ciumurluiésc,* vb. IV refl. A se îmbolnăvi de prea multă mîncare.

— Din magh. *csömörleni*, idem (Tamás, EHW).

ciumursláu, *ciumursláie,* s.n. Mustuitor. (Mihalț). Cf. ciumurlău, ștromfănitor.

— Contaminare între *ciumurlău* și *ciumuslău*.

ciungán, -ă, *ciungáni, -e,* adj., s.m. și f. Ciung (Feisa).

— Din *ciung*+suf. *-an*.

ciúpa interj. 1. (Adesea repetat) Cuvînt cu care copiii sînt îndemnați să facă baie. *Ciupa-n oală/Piele goală!* 2. (În expr.) *A face ciupa*=a face baie.

ciúpă s.f. Albie folosită pentru a scălda copiii. *Hai să-l bage mama-n ciupă !*

— De la *ciupa*.

ciupără, *ciúpăr*, vb. IV tranz. 1. A paşte. 2. (Figurat) A trage o bătaie (cuiva). La Agîrbiceanu : „Pîlcuri de oi *ciupărau* iarba tînără ce încolţise pe văi" (*Opere*, V, p. 60).

— Din magh. *csiperézs* (*csiperizs*) „a ciupi" (DA).

ciupeli, *ciupelésc*, vb. IV tranz. A curăţa de pene, a jumuli. *Am ciupelit găina.*

— Din magh. *csupál* „a smulge" (Tamás, EHW).

ciurdi, *ciurdésc*, vb. IV tranz. A bate, a trage (cuiva) o bătaie (Feisa).

— Cf. a *ciorti* „a se certa, a se sfădi".

ciuştár, *ciuştáre*, s.n. Şiştar (Biia, Crăciunelul de Jos).

cif interj. Cuvînt care imită zgomotul făcut de lovitura cu pumnul. *Cif, cîteva la spinare !*

cifăi, *cífăi*, vb. IV tranz. A bate, a trage pumni.

— Din *cif*+suf. *-ăi*.

cincéu, *cincéie*, s.n., vezi **canceu**.

cintătór, *cintătóri*, s.m. 1. Cîntăreţ la biserică (Cergăul Mic). Cf. gornic. 2. Colindător. *La Crăciun ... ierau doisprăzăce cintători, ca cum ierau la Hristos doisprăzăce apostoli* (Cergăul Mic).

circălit, **-ă**, adj. (Despre alimente) Pîrpălit (Cetatea de Baltă).

cirfói, *cirfoáie*, s.n. Colţ de pîine. Cf. călcii, zdronţ.

cîştigá, *cîştig*, vb. I tranz. A procura. La Agîrbiceanu : „Catarina ştirici de la notar dacă într-adevăr el i-a *cîştigat* Veronicăi adresa" (*Opere*, VI, p. 138).

cîtinél adv. Cătinel. *Omu care-i năcăjit/ Îl cunoşti de pe pornit,/Că porneşte cîtinel,/Cu năcazu după iel* (Iclod).

clanétă, *clanéte*, s.f. Clarinet. [Var. : *glanetă*]. La Ion Brad : „Apăru şi Gligor vintelerul, cu *claneta* lui şi cu un fluier mare..." (DF, p. 441). „Numai *claneta* şi fluiera lui ţi-ar mai lipsi" (UD, p. 21).

clăcán, *clăcáni*, s.m. Clăcaş (Feisa).

— Din *clacă*+suf. *-an*.

cleáncă, *clénce*, s.f. Creangă, ramură. [Var. : *cleangă*]. Cf. cleoambă.

cleángă, *clengi*, s.f., vezi **cleancă**.

clémă, *cléme*, s.f. Femeie proastă.

clengúţă, *clengúţe*, s.f. Diminutiv al lui cleangă.

— Din *cleangă*+suf. *-uţă*.

cleoámbă, *cleoámbe*, s.f. Creangă. Cf. cleangă. La Ion Blăjan : „Ţi-ai tăiat singur *cleoamba* de sub picioare" (*Omul*, p. 226).

— Cf. şi arom. *clembă* „lemn lung" <v. sl. *klępŭ*, păstrat în rusă cu sensul de „Knebel, Holzklötschen" (G. Ivănescu, RS, XVI, 1968, p. 38) sau săs. *Klompən* (= germ. *Klumpen*, mai vechi *Klumpe, Klompe* „butuc, măciucă") (DA).

cleombúţă, *cleombúţe*, s.f. Diminutiv al lui cleoambă.

— Din *cleoambă*+suf. *-uţă*.

clicin s.n., vezi **clicină**.

clicină, *clicine*, s.f. Mînecar, mintean. [Var. : *clicin* (Cergăul Mare şi Mic)]. La Agîrbiceanu : „Oamenii purtau căciuli şi *clicine* peste pieptare" (FDCN, p. 12).

— Din săs. *Klidschen* (rostit şi *klitšn*, din germ. *Kleidschen*), diminutivul lui *Klid* (=germ. *Kleid*) (DA, s.v. *clicin*).

cloápă, *cloápe*, s.f. Pleoapă (Cetatea de Baltă, Micăsasa).

— Din *pleoapă* prin disimilarea *p...p>c...p* sau poate şi prin apropiere de *clapă*.

clúpsă, *clúpse*, s.f. Cursă (de prins animale). (Figurat) La Agîrbiceanu : „I-o plăteşti cu bani chiria, faci contractul, îl iscăleşti şi sasu-i prins în *clupsă* !" (*Opere*, IX, p. 204).

— Din germ. *Klux*, idem.

coádă, *coáde*, s.f. (La pl.) Resturi de grăunţe şi spice fără boabe rămase după treierat. La Agîrbiceanu : „Într-un colţ al podului, într-o ladă veche, pusese, înainte cu trei ani, nişte secară, nişte *coade* nefolositoare" (*Opere*, III, p. 372).

— Lat. *coda*. Pentru sensul de aici, cf. şi portug. dial. *cuanha* „rămăşiţe de paie pe arie", log. *koale* „rămăşiţe" (DA, s.v. *coadă*).

coástăn, *coástăne*, s.n. Dulap (de haine), scrin.

— Din germ. *Kasten*, idem (DA, s.v. *castăn*).

coáşă^1 s.f. (Învechit) Bancă (de credit). *O luat bani din coaşă.*

— Din magh. *kassa* (= *kašša*) (Tamás, EHW).

coáşă^2 s.f. sg. Spinare. *I-o tras cîţiva pumni la (în) coaşă.*

— Probabil trunchiere din *cocoaşă*.

cóbără, *cóbere*, s.f. 1. Coviltir. 2. (În sint.) *Casă cu cobără* = casă fără tavan ; magazie (Feisa).

— Din săs. *Kobar*, idem (DA). Cf. şi magh. dial. *kóbër*, idem (Tamás, EHW, s.v. *cobăr*).

cóbdă s.f. Cobză (Jidvei).

cocenít s.n. Sfîrşit. *Cînd îi coada veacului, / Cocenitul grîului, / Sfîrşitul pămîntului* (Cetatea de Baltă, *Folclor din Transilvania*, IV, p. 27).

— Din *concenit* „sfîrşit" < *conceni* „a sfîrşi, a pune capăt" (< v.sl. *konĭčanŭ*, participiul lui *konĭčati* „a sfîrşi", sau din *konĭčinŭ* „sfîrşit"), prin disimilarea totală a primului *n* sau printr-o etimologie populară, prin apropiere de *a coace* (vezi Frăţilă, LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 158—159 ; idem, *Tîrnave*, p. 204—205).

cocîrţi s.pl. Un soi de ciuperci comestibile. La Ion Brad : „Stîna se afla mai jos de şipot.

În drum spre ea, Maria îi arătă nepotului ciupercile albe, ieșite după ploi. — Astea-s bune de mîncare... Le zice *cocîrți*..." (LM, p. 102).

cocléte, *cocléți*, s.m. Ciorchine de strugure de pe care s-au luat boabele (Bucerdea Grînoasă). [Var. : *corleș*].

cócnă, *cócne*, s.f. Bucătărie (Feisa). Cf. boacănă, comandă, conie.

— Din *cohnă* (v. sl. *kuhina*), apropiat de *a coace* (cf. DA).

cocór, *cocoáre* , s.n. Cucui. *S-o lovit la cap și i-o ieșit un cocor.*

— Probabil o variantă morfologică a lui *cucui* (derivat cu suf. *-ui* din *coc*, idem, iar acesta din lat. *coccum* „sîmbure, bob", cf. *populus* > *popor*) (DA).

cocoreáză, *cocoréze*, s.f. Un fel de plăcintă ; gogoașă (Jidvei).

— Cf. *cocoradă*, numele mai multor feluri de plăcinte.

cocóș, *cocóși*, s.m. (Mai ales la pl.) Floricele din boabe de porumb.

codoríște, *codoríști*, s.f. Codiriște.

colăcár, *colăcári*, s.m. Feciorul care zice mulțumita la colindat ; colăcer (Valea Lungă).

— Din *colac* + suf. *-ar*.

coldíș adv., vezi **cordiș.**

coléră s.f. Holeră.

colibúță, *colibúțe*, s.f. Diminutiv al lui colibă.

colimán s.n. sg. Tencuială (Biia). Cf. văcălaș.

colóp, *colópi*, s.m. Damă la jocul de cărți numit *în colopi*.

— Din magh. *kalap*, idem.

comándă, *cománde*, s.f. (Învechit) 1. Magazie, baracă. 2. Bucătărie de vară (făcută mai ales din lemn). Cf. boacănă, cocnă, conie.

— Din germ. *Kommando* (DA).

comănác, *comănáce*, s.n. 1. Pălărie făcută din paie. *Las să joc că n-am copii / Să le cumpăr pălării / Și la fete comănace, / Să zică că nu le place.* La Ion Brad : „Era desculț și pe cap purta un *comănac* de paie" (DF, p. 150). 2. Cap. La Ion Brad : „Vai de *comănacul lor*..." (DF, p. 25).

condorás, *condorási*, s.m., vezi **condrănaș.**

condrănáș *condrănáși*, s.m. Violonist secund (Lunca Tîrnavei). [Var. : *condoraș*].

— Din *condrăni* „a secunda la muzică, a acompania" (< magh. *kontrálni*, *kontorálni*, idem) + suf. *-aș*.

cónie, *cónii*. s.f. Bucătărie de vară. Cf. cocnă, comandă, boacănă.

— Din magh. *konyha*, idem.

continít s.n. Pășune (Feisa).

conzárvă, *conzărve*, s.f. Conservă (Lodroman).

cop, *cópuri*, s.n. 1. Măsură de capacitate pentru lichide, egală cu 1 litru (Cergăul Mare). 2. Vas de lemn care se folosește pentru măsuratul cerealelor, egal cu 1 kg (Cergăul Mic). Cf. cupă. La Agîrbiceanu : „Ce erau două *copuri* de mălai pe an de fiecare casă ?" (*Opere*, III, p. 234). „Astfel satul Măgura rămase tot pe lîngă dascălul Partenie, care lua cît căpăta... un *cop* de vin, un pachet de tabac" (*Opere*, IX, p. 206). „Ce folos de toată mișcarea lor dacă acum nu au un *cop* de făină ?" (*Opere*, IX, p. 259).

— Din săs. *köp* „Kanne, ein langes irdenes Gefäss (= Kopf), hölzerne Wasserkanne" (DA).

copeneáță, *copenéțe*, s.f. Cutie (de chibrituri, de cremă de ghete).

— Cf. *copaie*, *copăiță* (DA).

coperemînt, *coperemînte*, s.n.1. Capac pentru vase de bucătărie. 2. Rotulă (la genunchi) (Crăciunelul de Jos). Cf. cărigă, fedeu.

— Lat. *cooperimentum*, *-i* „înveliș, capac" (DA). Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 177.

coperí, *cóper*, vb. IV tranz. și refl. A (se) acoperi. La Agîrbiceanu : „*Copere-te* bine cu țolul..." (*Opere*, IX, p. 212).

coperíș, *coperișe*, s.n. Acoperiș. La Agîrbiceanu : *Opere*, VII, p. 394 ; IX, p. 196 ; X, p. 48.

copirșắu, *copîrșáuă*, *copîrșéie*, s.n. 1. Sicriu, cf. jgheab. 2. Capacul sicriului (Jidvei).

— Din magh. *koporsó*, idem (DA).

coptúri s.f. pl. 1. Puroi. 2. Uscături.

— Lat. *coctura*, *-am* (DA).

corájie s.f. sg. Curaj ; voie bună. *Omu la ospăț îi cu corajie.* La Ion Blăjan : „Dacă mă asculți și-i avea *curajie*, scapă tată-tău" (*Omul*, p. 52). [Var. : *curajie*].

corátăr, *corátări*, s.m., vezi **curator.**

corbáci, *corbáce*, s.n. Bici de curele cu care se mînă caii.

— Din magh. *korbács*, idem (Tamás, EHW).

cordeá, *cordéle*, s.f. Coardă la vița de vie (Cergăul Mare).

— Din *coardă* + suf. *-ea*.

cordíș adv. (Despre felul de a privi) Pieziș (Feisa, Mihalț). [Var. : *coldiș* (Valea Lungă)].

— Din *coardă* + suf. *-iș* (CDDE, 380, s.v. *coardă*).

córfă, *córfe*, s.f. Coș cu toarte. La Agîrbiceanu: „... femei cu desagii plini în spate, cu *corfe* în mîini se zăresc tot mai des apropiindu-se de vreun grup de secerători" (*Opere*, III, p. 76).

— Din săs. *Korf* (<germ. lit. *Korb*), idem (DA).

corfíță, *corfíțe*, s.f. Diminutiv al lui corfă. La Agîrbiceanu : „... Elena se furișă în casă și aduse o *corfiță* rotundă acoperită c-un șervet alb" (*Opere*, IX, p. 182).

— Din *corfă* + suf. *-iță*.

coridón, *coridoáne*, s.n. Coridor, pridvor (Cergăul Mare).

corléș, *corléși*, s.m., vezi coclete.

corlí, *corlésc*, vb. IV tranz. și refl. A băga (pe cineva) cu capul sub apă, a se scufunda. Cf. încorli. La Agîrbiceanu : „*Se vor corli* în bulboaca aceea limpede pe care o face rîulețul chiar la capătul grădinii unde locuiesc ?“ (*Opere*, V, p. 261) ; vezi și VIII, p. 30. La Ion Brad : „Aici nu-i bobotaia porcului, mă ! Îi botez, îl *corlesc* pocăiții pe Ricu“ (DF, p. 376).

— Din *corlă*, numele unei păsări acvatice (DA).

córman, *córmane*, s.n. Cormană.

— Din magh. *kormány* „cîrmă“ (DA).

cormăní, *cormănésc*, vb. IV tranz. A răsturna (brazde) cu cormanul.

— De la *corman*.

cormojíu, *cormojíe*, adj. De culoare maro, cărămiziu.

— Din magh. *karmazsin* „karmesinrot, karmezinrote, Leder“ (Tamás, EHW, s.v. *carmajin*).

corn, *córnuri*, s.n. Colț. *La un corn de masă / Jilțuri de mătasă / Ș-a doilea corn / Jilțuri de d-aor /* (Iclod). La Agîrbiceanu : „În alt *corn* de țară“ (*Opere*, IV, p. 130) ; „... se-nveseli de parcă ar fi căpătat un *corn* de țară“ (*Opere*, IX, p. 214).

— Lat. *cornu*. Sensul se găsește și la aromâni, precum și în fr. *cor(n)*, în dialectele actuale franceze, în catalană și în Sicilia (DA) (vezi și Frățilă, *Tîrnave*. p. 177).

corobeáță, *corobéțe*, s.f. (La pl.) 1. Poame pădurețe. 2. Mere uscate.

— Din *coroabă* „porumbă, porumbea, fructul mărăcinelui“ (DA).

corojí vb. IV refl. (Despre osie și roată) A se uza prin frecare datorită lipsei unsorii (Jidvei).

— Termen de origine slavă (cf. bg. *korubja se* „mă îndoi, mă scovîrdez“, ucr. *korobyty s'a* „a se strîmba, a se încovoia“, rus. *koróbitĭ* „a strîmba, a îndoi, a încovoia“ (DA).

corojít, -ă, adj. (Despre osie și roată) Care s-a uzat prin frecare (Jidvei).

cosorí, *cosorăsc*, vb. IV tranz. A îmboldi, a da ghionturi.

— Din *cosor* „cuțit scurt întors la vîrf, întrebuințat mai ales la tăiatul viței de vie“.

coș, *cóșuri*, s.n. Hambar de cereale ; coșar.

— Din v. sl. *košĭ* (DA).

coșáre, *coșări*, s.f. Coș de nuiele. La Ion Blăjan : „Ia-l, dragu tatii, că dumneaei și-a răscolit *coșarea* pînă în fund să-l aleagă pe cel mai mare și mai frumos...“ (*Omul*, p. 87).

— Cf. *coșară*, idem (< magh. *kosár*, idem). Cf. și scr. *košara*.

cóșcă, *cóște*, s.f. Minge (Cetatea de Baltă). Cf. cotcă.

cotá, *cot*, vb. I tranz. A căuta.

cotătór, **-oáre**, *cotătóri*, *cotătoáre*, s.m. și f. (În sint.) *Cotător de loc* = *pețitor*. La Agîrbiceanu : „— Așadar, a venit așa, pe văzute numai ? — Da, *cotătoare* de loc !“ (*Opere*, VII, p. 449).

— Din *cota* „căuta“ + suf. *-ător*.

cótcă, *cótce*, s.f. Minge.

— Cf. v. sl. *kotŭka* „pisică“.

cotcóre(a) s.m. sg. (Ironic) Bărbat care se amestecă în treburile muierești.

cotcorozí vb. IV intranz. A cotcodăci.

cotcorozít s.n. Cotcodăcit. La Agîrbiceanu : „*Cotcorozitul* găinilor încetă...“ (FDCN, p. 11).

cotigár, *cotigáre*, s.n. Coteț pentru păsări. Cf. cotigareș, cotreață, cotrineață. La Ion Brad : „Găinile... după ce stropii începură să alunece de pe frunze, o tuliră toate, în frunte cu cocoșul, spre *cotigar* și șopron“ (DF, p. 208).

cotigáreș, *cotigáreșe*, s.n. Coteț pentru păsări (Biia). Cf. cotigar, cotreață, cotrineață.

— Din *cotigar* + suf. *-eș* (= *-aș*).

cotóc, *cotóci*, s.m. Cotoi, motan.

— De la *cotoi*, prin schimb de sufix *-oi/-oc*.

cotocí, *cotocésc*, vb. IV refl. (Despre pisici) A se împreuna. La Ion Brad : „Nu știi că el zvîrlea cu bîta după iepuri și zicea că se *cotocesc* cu mîțele ?“ (UD, p. 344).

— De la *cotoc*.

cotreáță, *cotréțe*, s.f. Coteț pentru păsări (Mihalț). Cf. cotigar, cotigareș, cotrineață.

cotrineáță, *cotrinéțe*, s.f. Coteț pentru găini (Crăciunelul de Jos). Cf. cotreață.

cozác, *cozáci*, s.m. Cazac.

crácoș, -ă, adj. Cu picioarele strîmbe, curbate în afară.

crăíță, *crăițe*, s.f. (La jocul de cărți) Carte de zece puncte.

crámpăn, *crámpene*, s.n. Tîrnăcop. Cf. săpoi.

— Din germ. - austr. *Kramp(e)n* (DA).

crătínță, *crătințe*, s.f. Catrință.

crắtiț, *crắtițe*, s.n. Cratiță (Micăsasa). [Var. : *crețiț* (Micăsasa)].

crepá, *crep*, vb. I tranz. și refl. A (se) crăpa. La Ion Brad : „*S-o crepat* casa. Uite, *s-o crepat*, spuse Artimon“ (DF, p. 349). „— Taci, mă, că-ți *crep* capul cu cîrja asta ! “ (RR, p. 313). „Pentru un leu îți *crepau* deștele de muncă“ (RR, p. 264).

crepătúră, *crepătúri*, s.f. Crăpătură. La Ion Brad : „Că am eu pe cap altele mai mari, nu *crepătura* asta“ (DF, p. 349).

crétiț, *crétițe*, s.n., vezi crătiț.

crestátă s.f. Un fel de colac ce se face la parastas (Micăsasa, ALRT, II, p. 75).

cricin, *cricini*, s.m. Corcoduș (Sîncel). [Var. : *crihin* (Cergăul Mare)]. Cf. prun.

— Din săs. *Kraichen* (= germ. *Krieche*) (DA).

cricină, *cricine*, s.f. Corcoduşă (Sîncel). [Var. : *crihină* (Cergăul Mare)]. Cf. prună.

crihin, *crihini*, s.m., vezi cricin.

críhină, *crihine*, s.f., vezi cricină.

críşcă s.f. Femeie slabă de minte, proastă.

crúmpănă, *crúmpene*, s.f. Cartof (Biia, Cetatea de Baltă, Feisa, Jidvei, Sîncel). [Var. : *grumbănă* (Mihalţ), *grumpănă* (Pănade, Iclod, Crăciunelul de Jos, Cergăul Mare)].

— Din germ. *Grundbirne* (la saşi *Grumpirren*) intrat la noi, în parte, prin mijlocire ungurească sau sîrbească (DA).

cubic, *cubicuri*, s.n. Cantitate de material (nisip, pietriş etc.) cu un volum de 1 m^3.

cúcăr, *cúcăre*, s.n. Ochean, binoclu.

— Din germ. *Kucker* (= *Gucker*), idem.

cucurigát s.n. sg. Cîntecul cocoşului. La Agîrbiceanu : „Deodată, de subt fereastră, auzi un *cucurigat* răsunător ca o trîmbiţă" (*Opere*, III, p. 371).

cucurúz, *cucurúzi*, *cucurúze*, s.m. şi n. 1. Porumb. 2. Loc semănat cu porumb. La Agîrbiceanu : *Opere*, III, p. 363 ; V, p. 20. La Ion Brad : UD, p. 68, 243, 280 ; LM, p. 85, 94. 231, 238, RR, p. 285, 306 ; la Ion Blăjan, *Omul*, p. 7, 35, 43, 70, 184.

cúftă, *cúfte*, s.f. 1. Femeie care îşi bagă nasul unde nu-i fierbe oala. 2. Babă.

— Din magh. *kufta*, *kukta* „ajutor de bucătar" (DA).

cúglă, *cúgle*, s.f. (De obicei la pl.) Popice.

— Din germ. *Kugel* „bilă, glonţ" confundat cu *Kegel* „popic" (DA).

culdúş, *culdúşi*, s.m. 1. Cerşetor, sărac. 2. Haimana.

— Din magh. *koldus*, idem (DA).

cúpă, *cúpe*, s.f. 1. Litru. *Ce-ai beut, măi Văsălíie ? / Tri cupe de žin, Mărie* (doină culeasă din Lunca Tîrnavei). La Agîrbiceanu : „Toată lumea îl ştia de pe atunci că plăteşte — bucuros o *cupă* de vin" (*Opere*, VI, p. 79). 2. Vas din lemn cu o capacitate de 1 kg cu care se măsoară cerealele, făina etc.

— Lat. *cuppa* „vas vinarium" (DA).

cupíţă, *cupíţe*, s.f. Ulcică (Cergăul Mare).

— Din *cupă* + suf. dim. *-iţă*.

cuprínș, **-ă**, *cuprínşi*, *cuprínse*, adj. Ocupat cu treburi. La Agîrbiceanu : „Marina *era cuprinsă* prin curte" (*Opere*, VII, p. 206).

curájie s.f. sg., vezi **corajie**.

curátor, *curátori*, s.m. Epitrop (la biserică). [Var. : *coratăr*].

— Din germ. *Kurator*, idem (DA).

curcói, *curcói*, s.m. Curcan.

— Din *curcă* + suf. moţional *-oi*.

curéchi, *curéche*, *curéchiuri*, s.n. Varză. La Agîrbiceanu : „Cuţitele tăind mai mult în ceapă, în *curechiuri*, în castraveţi şi ardei, nu mai aveau nici o strălucire" (*Opere*, III, p. 263).

— Lat. *colic(u)lus*, *-um* (= *cauliculus*), idem (DA).

cúrte s.f. (În expr.) *A merge* (sau *a se însura) pe curte* = a se muta în casa părinţilor soţiei. La Ion Brad : „ ... Artimonuţ... se însurase *«pe curte»* cu o fată singură la părinţi" (DF, p. 84).

curvuşág, *curvuşáguri*, s.n. Curvăsărie. *Umblă numa după curvuşag* (Jidvei).

— Din magh. *kurvaság*, idem (Tamás, EHW).

cúşti interj. Strigăt cu care se alungă cîinii. Cf. ţiba.

— Din magh. *kusz ki* (Tamás, EHW, s.v. *cuşchi*).

cvartír, *cvartíruri* s.n. Locuinţă cu chirie, gazdă. *Cînd s-o dus la şcoală la Blaj o stat în cvartir, nu la internat.* La Agîrbiceanu : „Caută-ţi alt *cvartir*, dacă nu-ţi place" (*Opere*, III, p. 169). Vezi şi VIII, p. 16, 69 şi X, p. 33. La Ion Brad : „Letiţia avea pe masă o poză mărită, în rama căreia se ţineau de mînă ea şi Eugenia, împreună cu alte cinci fete de la «internatul doamnei Veronica». Un *cvartir* sever şi destul de scump, pentru ca ţăranii din satele tîrnăvene să aibă mai mare încredere că fetele lor n-o vor lua razna înainte de vreme" (RR, p. 41).

— Din germ. *Quartier* (DA).

D

da adv. (În loc. adv.) *Da de* = doar, doar ; poate. *Să-l mai aşteptăm, da de vine.*

dáică, *dáice*, *dăici*, s.f. Doică.

— Din scr. *dajka* „mamă" (Gămulescu, *Elemente*, p. 125).

dantíst, *dantişti*, s.m. Dentist (Biia).

dăbălăzá vb. IV refl. (Despre urechile animalelor) A se lăsa în jos, a se pleoşti. *Nu ştiu ce are vaca asta că i s-o dăbălăzat urechile.* Cf. plecoza.

— Din *zăbală* cu pref. *des-*. Din *deszăbăla* „a slobozi zăbala calului", *dezăbăla*, s-a format prin metateză *desbălăza* şi *debălăza*, *dăbălăza* (DA).

dăbălăzát, **-ă**, *dăbălăzáţi*, *dăbălăzáte*, adj. Pleoştit. *Are nişte urechi dăbălăzate.* Cf. plecozat.

dăniúş, *dăniúşuri*, s.n. 1. Gheţuş. *Copiii s-o dus la dăniuş, că o îngheţat Tîrnăva.* 2. Loc umed pe care se alunecă, lunecuş.

— Din *dăiná* „a se mişca încoace şi încolo, a (se) legăna", cu suf. *-uş*, *dăinuş*, iar prin metateză, *dăniuş* (DA s.v. *dăina*).

dărábă, *dărábe*, s.f. Bucată. La Agîrbiceanu : „Da, îi beteag de-o pită-ntreagă şi mai vrea încă o *dărabă*" (FDCN, p. 26). La Ion Brad : „Atunci mă duc să-ţi caut o *dărabă* de slănină şi ceapă..." (DF, p. 409). Vezi şi Ion Blăjan, *Omul*, p. 31, 157.

— De la *dărab* (<magh. *darab*, idem) (DA).

dărimátă, *dărimáte*, adj. f., s.f. Femeie stricată. *Dărimata aia, o avut noroc şi s-o mărilat.*

— Din adj .*dărinată* „desfrînată", partic. fem. al lui *dărina* (<lat. **dereno, -are* „deşel") (DA), prin confuzie cu *dărima*.

dăunós, -oásă, *dăunóşi*, *dăunoáse*, adj. Lacom, pofticios. *Îi dăunos ca un copil : cum vede că mînci, i se dedă şi cere.*

— Lat. *damnosus, -a, -um*, din *damna, -ae* (=*damna, -orum*, pl. devenit fem. sg. al n. *damnum*) (DA). Vezi şi Frăţilă, *Tîrnave*, p. 178.

de-a una loc. adv. Direct, de-a dreptul. *De-acasă s-o dus de-a una la şcoală.* La Agîrbiceanu : „— Dacă fînul se usucă pe brazdă, nu-i aşa că poate fi aruncat *de-a una* în căpiţe, tată ?" (*Opere*, V, p. 208) ; „... îndată ce traseră clopotele de ieşire, veniră *de-a una* la luncă" (*Opere*, VII, p. 93). Vezi *ibidem*, p. 149, 229, 251, 392.

dechérá vb. I refl. A-şi pierde minţile. *Nu-i ca toţi oamenii, s-o decherat şi umblă pustiu.*

decherát, -ă, *decheráţi*, *decheráte*, adj. 1. Care nu e în toate minţile, rătăcit. 2. Fără căpătîi, vagabond.

dechilín adv. Separat, despărţit. *Plătiţi împreună ? Nu, dechilin.*

— Din *de* + *chilin* „separat" (<magh. *külön*, idem) (Tamás, EHW, s.v. *chilin*).

décung, *décunguri*, s.n. (Învechit) Transeu.

— Din germ. *Deckung*, idem.

dedá vb. I refl. 1. A se adapta. *Nevasta s-o dedat după el.* 2. A i se face poftă. *Nu mînca struguri, că li se dedă la copii.*

— Lat. *dedere*, cu o schimbare analogică după *a da*. Vezi Frăţilă, AUT, IV, 1966, p. 249—250 ; idem, *Tîrnave*, p. 178—179.

deoábă, *deoábe*, s.f. Femeie neajutorată.

depláu, *depláuă*, s.n. Ham (la cai).

— Din magh. *gyeplö*, idem (Tamás, EHW, s.v. *diplău*).

deregătór, *deregătóri*, s.m. (Învechit) Supraveghetor.

— Din *dereg* + suf *-ător*.

descebălá, *descebăléz*, vb. I refl. A se trezi (din somn sau din beţie).

— Din *des-* + *cebăla* (cf. *cebălui* „a greşi"). Cf. magh. *csábulni* „getäuscht, berückt, verführt werden" la Tamás, EHW, s.v. *cebălui*.

deschiliní, *deschilinésc*, vb. IV tranz. A despărţi, a desface.

— De la *deschilin* ; cf. Tamás, EHW, s.v. *chilin*.

deschiliníre, *deschiliníri*, s.f. Separare, despărţire.

— Vezi *deschilini*.

deschilinít adj. Separat, aparte. La Agîrbiceanu : „Înainte de război aveam doi contabili, ba, un răstimp, chiar şi casier *deschilinit*" (*Opere*, IV, p. 140).

descilciát, -ă, adj. Dezechilibrat, nebun (Bucerdea Grînoasă). Cf. firetic.

destumflá, *destúmflu*, vb. I tranz. şi refl. A (se) desumfla.

detór, detoáre, *detóri*, *detoáre*, adj. Dator. *Îs detor (la cutare) o sută de lei.*

— Lat. *debitorius*, necontaminat cu *a da*.

detorí, *detorésc*, vb. IV refl. A face datorii, a se îndatora.

— De la *detorie*.

detoríe, *detorii*, s.f. Datorie.

— Din *detór* + suf. *-ie*.

deţ, *déţi*, *déţuri*, s.m. şi n. Decilitru [Var. : *deţi*]. La Ion Brad : „Ceru acelaşi «*deţi*» de monopol, tăiat cu sirop, ca să n-aibă gust rău" (DF, p. 345) ; „...se încălzeau cu cîte un *deţi* de coniac" (UD, p. 38).

— Din magh. *deci*, idem (Tamás, EHW).

déţi, *deţuri*, s.n., vezi **deţ**.

devăsí, *devăsésc*, vb. IV tranz. A risipi, a nu cruţa. Cf. prăda. *O devăsit toată averea cu beutura.*

— Din magh. *odaveszni*, care a devenit în rom. *a adevesi* (N. Drăganu, DR, IV, p. 752—753).

devocá, *devóc*, vb. I refl. 1. A se deşela. *Vaca o lunecat pe gheaţă şi s-o devocat.* 2. (Despre talpa de la încălţăminte) A se desface.

— Lat. **de-vocare* = ** vocare* pentru *vacare* „a fi deşert", cu înţelesul lui *vacuare* „a evacua" (CDDE, TDRG, SCRIBAN, D.). Vezi şi Frăţilă, *Tîrnave*, p. 179—180.

devocát, -ă, *devocáţi*, *devocáte*, adj. Rupt, spart, găurit. *Are o chimaşă toată devocată.*

dezăstấm adv. (Învechit) Veşnic, pentru totdeauna. *O vint acasă din bătaie orb dezăstăm.*

dezgătá, *dezgát*, vb. I refl. A se dezbrăca (Cergăul Mare).

— Din (*a se*) *găta* „a se îmbrăca" + pref. *des-*.

dezmobilizá, *dezmobilizéz*, vb. I tranz. A demobiliza.

díblă, *díble*, s.f., vezi **diplă**.

dinéntre adv. Dinainte (Cergăul Mare, Jidvei).

dioábă, *dioábe*, s.f. Putină (Biia, Mihalţ). Cf. botiţă.

díplă, *díple*, s.f. Vioară. [Var. : *diblă*].

— Cf. scr. *diple* „cimpoi" (DEX, s.v. *diblă*).

dipláş, *dipláşi*, s.m. Viorist.

— Din *diplă* + suf. *-aş*.

dirépt^1, **direáptă**, adj. Drept.

dirépt^2, *dirépturi*, s.n. Lot de 28 ari primit de la stat (Cergăul Mic).

direptáté s.f. Dreptate.

díţă, *díţe*, s.f. (În limbajul copiilor) Mînuţă (Sîncel).

— Din *dodiţă* (<*dodă* + suf. *-iţă*) prin trunchiere.

diug, -ă, *diugi*, *diúge*, s.m., adj. 1. S.m. Hoit. *Pute ca diugu* (Jidvei). 2. Adj. Puturos, împuţit.

— Din magh. *dög* „hoit ; puturos, leneş" (Tamás, EHW).

diznóu adv. Din nou (Cergăul Mare).

— Din *de iznov*, contaminat cu *din nou*.

dícă s.f. sg. Ciudă ; îndărătnicie. La Agîrbiceanu : „—Am eu ce am ! răspunse cu *dică* Dochița" (*Opere*, VII, p. 361).

— Poate același cuvînt cu *dică* „rînza păsărilor, pipotă, bătucă". Cf. *dicos* „rînzos".

dicós, -oásă, *dicóși*, *dicoáse*, adj. Care poartă ciudă ; arțăgos ; îndărătnic. Cf. rînzos.

— Din *dică* + suf. *-os*.

dîlm, *dílmuri*, s.n., vezi **dîlmă**.

dílmă, *dílme*, s.f. Movilă, deal mai mic. [Var. : *dîlm*]. La Agîrbiceanu : „Mi-am mutat casa de pe mlaștină, ... mi-am mutat-o mai departe, pe *dîlm*" (*Opere*, vol. III, p. 185). La Ion Brad : „... dar cine dracu o să se aburce cu ele pe toate dealurile și *dîlmele* Zăpadiei ?" (DF, p. 138). „... Căută în zadar un punct mai înalt, o *dîlmă* ardelenească..." (LM, p. 219).

— Probabil contaminare între *dîmb* și *gîlmă* (DEX).

dîlmúță, *dîlmúțe*, s.f. Movilița.

— Din *dîlm* + suf. *-uță*.

dîrg, *dírguri*, s.n. Unealtă de lemn cu care se scoate cenușa din cuptor. La Ion Brad : „Puse mîna pe *dîrg* și trase cenușa și șperla în gura cuptorului" (DF, p. 167).

— Cf. tema slavă *dîrg-* „a smulge, a zgîria, a rade" (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 58). Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 206.

dîrjáuă, *dîrjéle*, s.n. Bățul mai lung al îmblăciului.

— Sg. refăcut din pl. *dîrjele* (după *steauă/stele*, *măseauă/măsele* etc.) ; *dîrjală* < bg. *dăržalo* „cotor, mîner" (DA).

dîrlói, *dîrloáie*, s.n. Cimpoi făcut din coajă de salcie. Cf. mîrloi.

— Din *dîrlă* „bucium făcut din scoarță de salcie" + suf. *-oi*.

dobáș, *dobáși*, s.m. Toboșar. La Agîrbiceanu : „... vinovații fură globiți după glasul *dobașului*" (*Opere*, III, p. 126), „Așa vestise *dobașul* satului" (*Opere*, IV, p. 72). La Ion Blăjan : „Taci, să auzim ce spune *dobașu* " (*Omul*, p. 41).

— Din *dobă* + suf. *-aș*.

dóbă, *dóbe*, s.f. 1. Tobă. 2. Partea cilindrică a batozei, unde se treieră spicele. La Ion Brad : „Nu erai tu cu piatra după gît și cu burta umflată ca o *dobă* ?" (UD, p. 28).

dobí, *dobésc*, vb. IV refl. A se îndopa. *M-am dobit bine.*

— De la *dobă*.

dódă, *dóde*, s.f. (În limbajul copiilor) Mînă. [Termenul a mai fost înregistrat din comuna Sanislau, jud. Satu Mare, cu sensul „mînă" și cu mențiunea „familiar" (vezi Gh. Bulgăr, *Lexic regional*, 1, 1960, p. 8)].

— Pentru etimologie, cf. alb. *dorë*, pl. *duar* „mînă" ; cf. și derivatul alb. *docë*, *doçkë* „mînuță", „Händchen". 2. „un joc de copii", „Art Kinderspiel mit entkörnten Maiskolben" (vezi Oda Buchholz, Wilfried Fiedler, Gerda Uhlisch, *Wörterbuch Albanisch—Deutsch*, VEB Enzyklopädie Verlag, Leipzig, 1977). Cuvîntul românesc a luat naștere prin reduplicarea primei silabe : *do* > *dodo*, apoi *dodă* prin încadrarea la declinarea I, atras probabil și de *mînă*. Cf. și dodiță, diță.

dodolóț, -oáță, *dodolóți*, *dodoloáțe*, adj. 1. Rotund. 2. (Ironic) Gras. *Ce dodoloață îi (cutare femeie), ca un butoi.*

dog, *dóguri*, s.n. Fund de lemn pe care se răstoarnă mămăliga (Crăciunelul de Jos).

— Sg. refăcut după pl. *doage* (sg. *doagă*) (R. Todoran, *Graiul din Vîlcele*, în MCD, I, p. 67).

dolgozí, *dolgozésc*, vb. IV tranz. (Învechit) A munci, a lucra (Cistei).

— Din magh. *dolgozik*, idem (Tamás, EHW).

dológ, *dológi*, s.m. Dîrlog (Sîncel).

donț, *dónțuri*, s.n. Parte a pîinii crescută în afara tăvii, scursură.

— Cf. rom. *duț*, idem < magh. *duc*, *dúc*, *doc*, idem (Tamás, EHW, s.v. *duț*).

dópot, *dópote*, s.n. Dublu, îndoit.

— Cf. germ. *doppelt*, idem.

dréctor, *dréctori*, s.m. Director.

dricálă, *dricále*, s.f. Canapea.

— Din magh. *derékalj*, *derekaj* (Tamás, EHW).

drîmboiá, *drîmbói*, vb. I refl. A plînge, a scînci. *Să nu-i zici o vorbă urîtă, că mintenaș să drîmboaie.*

drod, *dróduri*, s.n. Sîrmă. [Var. : *drot*]. La Ion Blăjan : „Ca să ți-l cunoști mai bine [patul], uite, tata ți-l leagă la picioare cu un *drot*" (*Omul*, p. 93).

— Din magh. *drot*, prin asimilarea lui *t* la *d* inițial (<germ. *Draht*). Cf. Tamás, EHW.

drojdiúță, *drojdiúțe*, s.f. Drojdie, plămădeală. Cf. țaic.

— Din *drojdie* + suf. *-uță*.

drot, *dróturi*, s.n., vezi **drod**.

drum s.n. 1. (În expr.) *A da drumul* = a alunga. *Numa tu mi-ai scos ochii și mi-ai dat drumu.* 2. (În sint.) *Drumul țării* = drumul mare. La Agîrbiceanu : „Se ivea din zarea cenușie, pe *drumul țării* ce intră în Luncușoara dinspre răsărit..." (*Opere*, III, p. 249). La Ion Brad : „Casa, netencuită încă pe dinafară, era așezată în cvartalul ridicat între *drumu țării* și ferma fostei Școli Normale" (LM, p. 21). Vezi *ibidem*, p. 195.

— (2) Calc după magh. *orzságut*, iar acesta după germ. *Landstrasse*.

drusuluí, *drusuluiésc*, vb. IV tranz. (Complementul indică via) A plivi.

— Din magh. *duruszol*, *doroszol*, idem (Tamás, EHW).

dubeálă s.f. sg. (În expr) *Dă-i în dubeală* = dă-i la naiba (Biia). [Pronunțat : *duǵálă*].

— Din *dubi* + suf. *-ealǎ.*

duc, *dúcuri,* s.n. Duh (Jidvei).

ducătór, -toáre, *ducătóri, ducătoáre,* adj. (Despre băiat sau fată) Care se duce din casa părintească la „socrie". *Surorile mele-s ducătoare, io rămîn acolo* [acasă] (Crăciunelul de Jos). Vezi și V. Frățilă, *Texte dialectale și glosar,* Timișoara, 1981, p. 88, 173.

— Din *duc-* + suf. *-ător.*

dúdă¹, *dúde,* s.f. Țeava urzitorului.

— Cf. *dudău* „cucută".

dúdă², *dúde,* s.f. Sirena fabricii. *La unu sună duda.*

— Din magh. *duda* „cimpoi, sirenă" (Tamás, EHW).

duduí, *dúdui,* vb. IV tranz. A alunga, a face să dispară. *L-am duduit de la casa mea.*

duiós, -oásă, *duióși, duioáse,* adj. Doritor (de ceva), lacom.

— Lat. **doliosus* (<*dolium,* CDDE, nr. 527). Cf. și it. *doglioso.* Vezi și Frățilă, AUT, IV, 1966, p. 249—250 ; idem, *Tîrnave,* p. 180—181.

duluméte s.sg. Ridicătură mică de teren, dîlmă.

— Cf. *dîlmă.*

dumnecát, *dumnecáți,* s.m. (În imprecații) *Dumnecații tăi!*

— Formă eufemistică provenită din contaminarea lui *Dumnezeu* cu *dumicat.*

dumnescíndură s.f. (În imprecații) *Dumnescîndura mă-ti!*

— Formă eufemistică (un fel de deraiere lexicală) provenită din *Dumnezeu* + *scîndură.*

durduí, *dúrduie,* vb. IV intranz. A tuna. La Ion Brad : „Chiar cînd *durduie* zice că-i vreme frumoasă" (RR, p. 219).

— Onomatopee.

durigá, *durig,* vb. I tranz. și refl. A (se) rostogoli, a (se) da de-a dura. La Agîrbiceanu : „Iar pe ulițele satului veneau mereu oameni cu vreun raf nou pe roate, ori *durigînd* vreo roată de car" (*Opere,* V, p. 60) ; „... banii *se durigară,* țăncănind pe podele, pe subt pat" (*Opere,* II, p. 126). Vezi și *Opere,* VII, p. 275, 333, 335.

— De la *durigă.*

durígă, *durígi,* s.f. Rotiță.

dúță, *dúțe,* s.f. (În limbajul copiilor) Minuță (Feisa).

— Din *doduță* (<*dodă* + suf. *-uță*) prin prin trunchiere.

dúzănă, *dúzăne,* s.f. Tabacheră de metal (Feisa).

— Cf. germ [Tabaks]*dose,* pl. [Tabaks]*dosen.*

E

efantérie s.f. Infanterie (Feisa).

electriciánt, *electriciánți,* s.m. Electrician (Jidvei).

F

fáce, *fac,* vb. III tranz. A traduce. *Preotul le-o tradus rumânește din nemțâște, le-o făcut rumânește* (Cergăul Mic).

fachiól s. sg. 1. Pînză de mătase ; giulgiu (Sîncel). 2. Material de perdele (Lunca Tîrnavei).

— Din magh. *fátyol,* idem (Tamás, EHW).

fag, *fagi,* s.m. Fagure (Biia, Cetatea de Baltă).

— Lat. *favus, -um,* idem ; cf. it. *favo* (DA).

fáiervèrter, *fáiervèrteri,* s.m. (Învechit) Ofițer care dădea învoiri, permisii.

— Cf. germ. *Feier* „repaus, odihnă, sărbătoare" și *Wärter* „paznic", „îngrijitor de bolnavi".

fángălă, *fángăle,* s.f. Cană (Cetatea de Baltă).

fapt, *fapți,* s.m. 1. Vierme de culoare verde care trăiește pe pomi și prin iarbă și care dacă se așază pe piele produce mîncărimi. 2. Boală de piele.

fárbă, *fárbe,* s.f. 1. Culoare (la jocul de cărți). 2. Fel de a fi, soi. *Așa-i farba lor, toți au fost slabi.* Cf. făură, făbulă. La Ion Brad : „Așa-i *farba* dumneaei..." (RR, p. 302).

— Din germ. *Farbe* „culoare".

făbrícă, *făbríci,* s.f. Fabrică.

— Din germ. *Fabrik.*

făbúlă, *făbúle,* s.f. Fizionomie, înfățișare. *S-aruncă făbula după părinți* (Feisa). Cf. făură, farbă.

făgădár, *făgădári,* s.m. Crîșmar. *Făgădariu mi-o foz beat / Și de mine ș-o uitat / Ș-am beut nemăsurat* (Lunca Tîrnavei). La Ion Blăjan : „Măi *făgădarule,* măi frate Ion, ia dă-te încoace și adă-ne ceva de beut" (*Omul,* p. 85).

— De la *făgădău* „cîrciumă" + suf. *-ar.*

făgădăríță, *făgădăríțe,* s.f. 1. Crîșmăreasă. 2. Soția făgădarului.

— Din *făgădar* + suf. moțional *-iță.*

fălceá, *fălcéle,* s.f. Dispozitiv de lemn care se leagă la grindei (Feisa).

— Diminutivul lui *falcă* (derivat cu sufixul *-ea*), întrebuințat cu sens figurat (DA).

făr(ă) adv. de restricție. Doar, numai. *Nu-ț dau ńińic de lucru, făr să dai de mîncare la toate păsările* (Sîncel). La Ion Brad : „Ba eu, zău, că nu voi da-o, nici pe buți cu bani mărunți, nici pe cară cu comoară... *făr* pe feciorul de-aseară, nici pe buți cu bani mărunți, *făr'*pe feciorul desculț..." (RR, p. 54). La Ion Blăjan : „Mîncă, dragul mumii, că de azi încolo nu ți-oi mai pune eu pe masă blidișelul tău, *fără* ți-or da străinii hrană și cine știe cum ți-or da" (*Omul,* p. 80).

fătúță, *fătúțe,* s.f. Fetiță.

făúlă, *făúle,* s.f., vezi făură.

făúră, *făúri,* s.f. 1. Fizionomie, înfățișare. *Are făură frumoasă.* 2. Soi, fel de a fi. *Așa-i făura lor, ocoși* (Iclod, Pănade, Lunca Tîrnavei, Sîncel). [Var. : *făulă* (Jidvei)]. Cf. farbă, făbulă.

făuráș s.m. (Cu sens nepreclzat) *Și la paș / Ești făuraș, / La obraz / Bulgăr de caș* (Pănade, *Folclor din Transilvania*, IV, p. 250).

făuríște, *făuriști*, s.f. Fierărie. Cf. căocie. La Agîrbiceanu: „La *făuriștea* din mijlocul satului răsuna necurmat cîntecul clar, ritmat, al ciocanelor..." (*Opere*, V, p. 60). „— N-ai *făuriște*, n-ai unelte! zise cu sfială femeia" (*Opere*, VI, p. 233). „... intră în *făuriște*, luă și ea un ciocan în mînă și începu să izbească în fierul înroșit" (*Opere*, VI, p. 236).

— Din *faur* + suf. *-iște*.

făuroáie s.f. sg. (Învechit) Numele lunii februarie.

— Din *făurăroaie* < *făurar* „luna februarie" (< lat. *febr(u)arius*) + suf. *-oaie*, prin haplologie sau prin apropiere de *faur*.

fédăr, *fédăre*, s.n. Arc.

— Din germ. *Feder*, idem.

fedéu, *fedeáuă*, *fedéie*, s.n. 1. Capac pentru vase de bucătărie (Bila, Cetatea de Baltă, Mihalț, Pănade). La Ion Blăjan: „Atunci am prins a gusta din plăcintă... Să-ți spună sora că-s faine și mari cît *fedeul*" (*Omul*, p. 277). 2. Rotula genunchiului (Iclod, Lunca Tîrnavei, Pănade). Cf. coperemînt, cărigă.

— Din magh. *fedő*, idem (DA).

féldără, *féldăre*, s.f., vezi **felderă**¹.

félderă¹, *féldere*, s.f. Parte a șurii, șopron. [Var.: *feldără*, *ferlă* (Mihalț), *ferdelă* (Bucerdea Grînoasă)]. La Ion Brad: „Voia să închidă una din *felderele* șurii, îngrădită altădată cu nuiele, bătute cu bulgări" (DF, p. 108). „Simți că-l cheamă la somn, cu mirosurile lui sălbatice, fînul pe care Teodor abia îl cărase acasă, înfundînd cu el o *felderă* a șurii". La Agîrbiceanu: „Să ia fîn din «*ferdelă*»" (*Opere*, V, p. 227).

— Din germ. (săs.) *Falldir* (V. Arvinte, AnL, 1968, p. 22).

félderă², *féldere*, s.f. 1. Baniță (16 kg). La Ion Brad: „... popa de ieri putea spune pe de rost contabilului de azi... cîte iugăre de pămînt avusese fiecare familie și cîte *feldere* de bucate scoteau cîndva de pe fiecare iugăr" (LM, p. 44). La Ion Blăjan: „Mi-a umplut un săcotei ca de o *felderă* bună, mi l-a aburcat pe umăr, și eu l-am suit în pod" (*Omul*, p. 184). 2. Unitate de măsurat pămîntul. *Opt feldere fac un iugăr*. La Ion Brad: „Vrea să cumpere iar loc de două *feldere*" (DF, p. 92).

— Din germ. (săs.) *fyrdel*, idem (DA).

féldcanòn, *féldcanoàne*, s.n. (Învechit) Tun.

— Din germ. *Feldkanon* „tun de cîmp".

féldeț, *féldeți*, s.m. Cinzeacă. La Ion Brad: „De fiecare zi muncă îți dă cîte-un *feldeț* de vinars" (DF, p. 125).

— Din magh. *feldecl*, idem.

féldhabiț s.n., vezi **feldhobiț**.

féldhobiț, *féldhobițe*, s.n. (Învechit) Obuzier. *Ș-avé tunuri, feldhobiță, cum îi spuneu iei atunci* (Valea Lungă). [Var. *feldhabiț* (Feisa)].

— Din germ. *Feldhaubitze* „obuzier de cîmp".

féldmareșàl láitnànt s.m. (Învechit) General de divizie (în armata austro-ungară).

— Din germ. *Feldmarschalleutnant*, idem.

féle, *feli*, s.f. 1. O jumătate de litru. 2. Cană de o jumătate de litru cu care se măsoară în special laptele.

— Din magh. *fele* (formă flexionară a lui *fél* „jumătate") (DA).

feleleát, *feleleáturi*, s.n. Garanție.

— Din magh. *felelet* „răspuns, replică, responsabilitate" (DA).

feleharț, *feleharțuri*, s.n. Bucată de lemn care leagă cele două tălpi, la capete, în partea dinainte a saniei (Mihalț).

— Din magh. *feleherc*, idem (Tamás, EHW).

felezí, *felezésc*, vb. IV intranz. A curăța grîul de pleavă cu felezitoarele (Feisa).

— Din magh. *felezni* (*fölözni*), idem (DA).

felezitoáre, *felezitóri*, s.f. (La batoză) Mătură cu care se vîntură grîul (Feisa).

— Din *felezi* + suf. *-itoare*.

féne s.f. sg. (În imprecații și în expr.) Dracul. *Du-te în fene! Are pe fenea în el. Îi cu fenea în el.*

— Din magh. *fene* „cancer; drac" (Tamás, EHW).

fereástră s.f. (În sînt.) *Fereastră oarbă* = firidă.

— Calc după magh. *vakablak*, idem (*vak* „orb", *oblak* „fereastră").

fercăluí, *fercăluiésc*, vb. IV. 1. Intranz. A mîzgăli. 2. Refl. A se murdări cu cerneală.

— Din magh. *firkál*, idem (Tamás, EHW, s.v. *fircăli*).

fercheteu, *fercheteáuă*, s.n. Vîrtej (la car).

— Din magh. *fërgetyü*, *fërgettyü*, *fürgetü*, *fergityő* (Tamás, EHW, s.v. *fergheteu*).

férdelă, *férdele*, s.f., vezi **felderă**¹.

ferecá, *férec*, vb I tranz. A lega strîns. *Am ferecat cotca* (= mingea) *cu o sfoară tare. Păianjănul o ferecat o muscă* (Feisa).

ferestúță, *ferestúțe*, s.f. Ferestruică.

— Din *fereastă* „fereastră" + suf. dim. *-uță*.

férlă, *férle*, s.f., vezi **felderă**¹.

ferfeliță s.f. sg. Carnea de sub burtă, mai tare (în special la oi) (Feisa).

— Cf. *ferfeniță*.

férie, *férii*, s.f. Decalitru. [Pronunțat: *h'ęre* sau *šére*, pl. *h'ęrii* sau *šęrii*].

ferțăluí, *ferțăluiésc*, vb. IV tranz. A însăila. [Var.: *firțălui*]. *Mai întîi firțăluiește și după aia coase.*

— Din magh. *fercel*, idem (Tamás, EHW).

féstung, *féstunguri*, s.n. (Învechit) Cetate întărită (Valea Lungă).

— Din germ. *Festung*, idem.

feştánie, *feştánii,* s.f. Sfeştanie.

feşteálă, *feştéli,* s.f. Vopsea.

— Din *feşti* + suf. *-eală.*

feştí, *feştésc,* vb. IV tranz. A vopsi.

— Din magh. *fest,* idem (Tamás, EHW, s.v. *feştui*).

feştitoáre, *feştitóri,* s.f. Vopsitorie. Cf. cernetorie.

— Din *feşti* + suf. -(*i*)*toare.*

fiarastắu, *fiarastắuă,* s.n. Ferăstrău. Cf. firez.

filcắu, *filcắi,* s.m. (La jocul de cărţi) Valet.

— Din magh. *filkó,* idem (< slovac. *filko*) (Tamás, EHW).

filigórie, *filigórii,* s.f. (Învechit) Baracă în care cîntau muzicanţii ; foişor.

— Din magh. dial. *filegória* (Tamás, EHW).

fingíe, *fingíi,* s.f. Ulcică (Jidvei).

— Din magh. *findzsa,* idem (Tamás, EHW).

firétic, *firétică,* adj. Dezechilibrat, nebun. Cf. descîlciat. La Agîrbiceanu : „Feciorul Nicodim, iaca-l ştie diacul, nu-i beutor, nu-i *firetic,* e om foarte bun" (*Opere,* V, p. 96). „Că din naştere doamna Marina era cam *firetică*" (*Opere,* V, p. 354).

— Din *fire* + suf. *-atic.*

firéz, *firéze,* s.n. Ferăstrău (Mihalţ). Cf. fiarastău.

— Din magh. *fűresz.* idem.

fir s.n. (În sint.) *Fir în dinte* = fel de a ţese pînza (neprecizat mai îndeaproape). *H'ir în dinte iera pînza ai mai di jos, pînza de izmene şi de poale* (Cetatea de Baltă). La Ion Brad : „Mîinile care crescuseră prea lungi pentru mînecile acelea roase ale hainei de pe el, ţesută «*fir în dinte*» de bunică-sa" (DF, p. 93).

firţăluí, *firţăluiésc,* vb. IV tranz., vezi ferţălui.

fizuláş, *fizuláşe,* s.n. Şiret (de legat încălţămintea).

— Cf. *fizău,* idem (< magh. *füző,* idem, cf. Tamás, EHW).

fisáică s.f. Fasole. La Ion Brad : „ ... le-o îmblătit ca pe *fisaică*" (DF, p. 293) ; „Pînă n-o murit Artimon, el o adus din partea noastră două care de cucuruz, şi *fisaică...*" (RR, p. 265).

fíţă, *fíţe,* s.f. Fata de onoare a naşei la nuntă.

flámă s.f. sg. 1. Căldură mare, arşiţă. 2. Mulţime. *S-o adunat atîta flamă de om la ospăţ.* Cf. cetvălău, ciotvă, friptoare.

— Lat. *flamma* „flacără" (DA) ; vezi şi Frăţilă, *Tîrnave,* p. 181.

flécăne s.f. pl. Tăiţei de formă pătrată (Jidvei).

— Din săs. *Flekältschen.*

fleşár, *fleşári,* s.m. Măcelar (Lunca Tîrnavei).

— Din germ. *Fleischer,* idem.

flíşcă, *flişti,* s.f. Despicătură de nuia cu care sînt pedepsiţi cei care au pierdut la jocul de cărţi. Acestora li se aplică mai multe lovituri cu flişca la palmă.

— Probabil de origine onomatopeică. Cf. interj. *flíş.*

flişcăí, *flişcăí,* vb. IV tranz. A lovi (pe cineva) cu nuiaua, cu flişca. [Var. : *flişcăni*]. La Agîrbiceanu : „După ce-l *flişcăia* cu nuiaua, pînă nu vedea copilul, zicea : — N-o să mai pui tu piciorul în casa mea ! " (FDCN, p. 34). „Şi care-l vede moţăind, îl duce la culcare, şi-i mai şi *flişcăne* pe care nu vor să adoarmă" (FDCN, p. 36).

— De la *flişcă.*

flişcăní, *fişcăn,* vb. IV tranz., vezi flişcăi.

foácăle s.f. pl. Chibrituri (Feisa, Bălcaci). Cf. aprinsoare, lemnuş, ghiufe.

— Din germ. *Fackel* „faclă" (prin mijlocire săsească) (DA).

foále s. f. Burtă, pîntece. La Ion Brad : „Cînd fuge, c-un copil în braţe şi cu altul în *foale...* o îngrijesc şi eu" (UD, p. 36). „ ... Şi cînd am ieşit în curte, dumneaei înota în tină, pe *foale*" (RR, p. 308). La Ion Blăjan : „Pune genunchii pe *foalele* lui şi apasă-l să-i iasă maţele" (*Omul,* p. 69). „... Îl loveam pe unul în *foale* şi-l dărîmam la pămînt" (*ibidem,* p. 147). (În expr.) *A-i merge* (cuiva) *foalele* = a avea pîntecărie.

— Lat. *follis* (DA).

foárte interj. Strigăt cu care se dau vitele la o parte.

foástăn, *foástăne,* s.n. Dulap.

— Din germ. *Kasten* „ladă, dulap, scrin". Schimbarea lui *k* prin *f* se explică prin apropiere de *foastănă.*

foástănă, *foástăne,* s.f. Scîndură.

— Din germ. *Pfosten* (DA).

focár, *focári,* s.m. Cel care face focul (Lunca Tîrnavei) ; spec. om de servici la şcoală.

— Din *foc* + suf. *-ar.*

fódor, *fódore,* s.n. Încreţitură de pînză la mînecile iilor.

— Din magh. *fodor* „manşetă cu încreţituri" (DA).

fofológ, -oágă, *fofológi, fofoloáge,* adj. (Despre oameni) Moale, care abia se ţine pe picioare (din cauza bolii sau bătrîneţii).

fóitaş s.sg. Foc mare.

— Din magh. *fojtás,* idem (DA).

foitoşí, *foitoşésc,* vb. IV tranz. A umple soba de lemne (Jidvei).

— De la *foitaş.*

fólea s.m. art. Om cu burta mare, pîntecos.

— Din *foale* + suf. *-ea.*

folticós, -oásă, *folticóşi, folticoáse,* adj. Cu burtă mare, gras.

font s., vezi funt.

forchitắu, *forchitắuă,* s.n. Zăvor (Bila).

— Din magh. *forditó*, idem (Tamás, EHW, s.v. *fergheteu*).

forfecá, *foárfec*, vb. I tranz. A amesteca (cărțile de joc).

forfói s.m. sg. (În expr.) *A fi mai cu forfoi* = a fi mai cu moț.

fórmă s.f. (În loc. adv.) *Pe-o formă* = la fel de..., în aceeași măsură de... *Sîntem pe-o formă de mari*. La Agîrbiceanu: „*Pe-o formă* de groasă și de mare... "(*Opere*, VI, p. 30). „Băieții ăștia mi se pare că-s toți *pe-o formă*..." (*Opere*, VII, p. 396).

fórșuș s.m. sg. Fruntea țuicii (Jidvei). Cf. otcă, tistălaș.

— Din germ. *Vorschuss* „avans".

fortăí, *fortăiésc*, vb. IV tranz. și refl. (Complementul indică vaci) A (se) da la o parte, a (se) feri într-o parte. *Fortăiește vaca aia, să poți trece*. (Ironic) *Fortăiește-te mă, să nu te lovesc*.

— De la *foarto*.

foșpónt s. Corvoadă: *M-o dus de-acasă cu căruț cu doi cai de foșpont* (Jidvei).

— Din magh. *forspont* (Tamás, EHW, s.v. *forșpont*).

foștolóc, *foștoloáce*, s.n. Ghemotoc. *O strîns năframa în mîni și o făcut-o foștoloc*.

foștológ, **-oágă**, *foștológi*, *foștoloáge*, adj. (Despre persoane) Bleg, moale, mototol (Jidvei).

frágă, *fragi*, s.f. Dudă. La Ion Brad: „—Am mîncat *fragi* (așa le spuneau ei dudelor), nu te speria mamă-tînă" (LM, p. 87).

frăităr, *frăităr*i, s.m. (Învechit) Fruntaș (în armata austro-ungară).

— Din magh. *frájter* „subofițer, fruntaș, caporal" < germ. *Gefreiter* „caporal" (Tamás, EHW).

frasín, *frasíni*, s.m. Salcîm (Iclod, Pănade). La Ion Brad: „Le mai plăcea acolo, în pămîntul lor din Valea Turzii, pentru că aveau și salcîmi (*frasini* le ziceau ei)..." (LM, p. 107—108).

— Lat. *fraxinus,-um* „frasin" (DA).

frăgár, *frăgári*, s.m. Dud. La Agîrbiceanu: „Nicuța... alunecă ușor prin aerul limpede al dimineții, parcă plutind pe subt *frăgarii* din grădina șurii" (*Opere*, IV, p. 428). Vezi și vol. V, p. 20 și IX, p. 286. La Ion Brad: „Stătură o vreme sub coroana *frăgarului* de lîngă fîntînă..." (DF, p. 208).

— Din *frag* (< lat. *fragum*) + suf. *-ar*.

freanț s. sg. Sifilis, frențe. La Ion Brad: „... dă-i în *freanț* cu ciurda lor" (DF, p. 104). „— Și ce are boala cu funcția? — Are, că măririle astea lumești i se cuibăresc omului în sînge, ca *freanțu*..." (LM, p. 65).

— Din magh. *franc*, idem (DA).

frecățéi s.m. pl. Aluat dat prin răzătoare, care se pune în supă (Feisa). Cf. răzălăi.

— Din *frecat* + suf. dim. *-el* (pl. *-ei*).

friptoáre s. f. sg. Arșiță, nădușeală. *Așa friptoare ca azi, n-o fost toată vara*. Cf. flamă.

— Din *fript* (partic. lui *frige*) + suf. abstr. *-oare* (DA).

frînt s. Legat. *Porodicile* [= roșiile] *după ce cresc, să leagă pe par, li să spune frînt* (Micăsasa).

fríuă, *fríue*, s.f. (Cu referire la săsoaice) Jupîneasă, doamnă. La Agîrbiceanu: „Jupînesele lor [ale sașilor], *friuele*, ieșiră pe la portițe..." (*Opere*, IX, p. 161).

— Din germ. (săs.) *Frau* „femeie".

frunt, *frúnturi*, s.n. (Învechit) Front.

fruntiéră, *fruntiére*, s.f. Frontieră (Jidvei).

frúnză, *frúnze*, s.f. Panglică (de obicei colorată).

fruștúc, *fruștúcuri*, s.n. (Învechit) Dejun, prînz.

— Din germ. *Frühstück* „micul dejun".

fuglá, *fúglu*, vb. IV tranz. A prinde (vitele) la fuglău (Mihalț).

— Cf. magh. *fugal*, „a îmbina, a încheia".

fugláu, *fugláie*, s.n. Cuiul de la proțap cu care se prinde tînjala (Mihalț).

fuiág, *fuiáguri*, s.n. Vînt puternic, furtună. [Var.: *fuiagă*]. La Ion Blăjan: „Dracu mă poartă la drum pe așa *fuiagă*" (*Omul*, p. 196).

— Cf. magh. *fújogni* „a sufla încoace și încolo". Cf., în părțile Năsăudului, *fuiaș* „vînt grozav împreunat cu omăt" < magh. dial. *szell fujás* „bătaie de vînt" (DA). Poate prin schimb de sufix *-aș/-ag*.

fuiágă, *fuiáge*, s.f., vezi **fuiag**.

fundói, *fundoáie*, s.n. Fiecare din fundurile de scîndură care se pun în părțile din față (*fundoiu dinăinte*) și din spate (*fundoiu dindărăpt*) ale carului.

— Din *fund* + suf. *-oi*.

fundúș, **-ă**, *fundúși*, *fundúșe*, adj. Originar, băștinaș. *Neamul nostru îi funduș din Sîncel, Brădeștii is vinți din Pănade* (Sîncel).

— Din *fund* + suf. *-uș*.

funt s. sg. Măsură de greutate egală cu jumătate de kg. [Var.: *font*]. La Agîrbiceanu: „— Cît spui? Un *font*?" (*Opere*, VII, p. 53).

— Din germ. *Pfund*, idem (DA).

furcúță s.f. Numele unui fel de a năvădi (Mihalț).

— Din *furcă* + suf. *-uță*.

furduláș, *furdulășuri*, s.n. (Învechit) Fiecare dintre cele trei părți ale țarinei în care se seamănă, prin alternanță, periodic (din trei în trei ani) aceleași semănături (grîu, porumb, trifoi).

— Din magh. *fordulás*, idem (Tamás, EHW, s.v. *furdulău*).

fusuláș, *fusuláșe*, s.n. Porție, rație. *Căpătai fusulașu pe tri zile: pîne, cîrnaț* (Feisa).

fusuluí, *fusuluiésc*, vb. IV tranz. A lua la bătaie (pe cineva).

fusuluiálă, *fusuluiéli*, s.f. Bătaie. *I-am tras o fusuluială, să mă ţină minte.*

— Din *fusului* + suf. *-eală.*

fuşereálă, *fuşeréli*, s.f. Lucru făcut în grabă.

— Din *fuşeri* + suf. *-eală.*

fuşerí, *fuşerésc*, vb. IV tranz. A lucra în grabă, de mîntuială.

G

gaci, *gáciuri*, s.n., vezi **ganci**.

gais s. sg. Gaz (Cergăul Mic). [Pronunţat : *gais*].

galíscă, *galíşti*, s.f. Colivie. [Var. : *gălişcă*, (Mihalţ)].

— Din magh. dial. *galicka* (= *kalicka*), idem.

gamáşă, *gamáşe*, s.f. Jambieră de piele.

— Din germ. *Gamasche*, idem.

ganci s. sg. Defect. [Var. : *gaci*]. *Haina asta nu-i făcută bine, are ga(n)ci.*

— Din magh. *gáncs*, idem (Tamás, EHW).

găbănáş, *găbănáşe*, s.n. Magazie de cereale.

— Din magh. *gabonás*, idem (Tamás, EHW).

găgáu s.n. sg. Mîncare făcută din mămăligă prăjită cu untură.

gălbinói adj. m. (Despre vin) De culoare galben intens (Crăciunelul de Jos).

— Din *galben* + suf. *-oi.*

gălíşcă, *gălíşti*, s.f., vezi **galiscă**.

găoáză, *găoáze*, s.f. Anus.

gătá, *gat*, vb. IV refl. (În expr). *A se găta de ploaie* (*de ninsoare*) = a fi pe punctul de a ploua (a ninge). La Agîrbiceanu : „După cît se pare *se gată* de ploaie" (*Opere*, VI, p. 356).

găurár, *găuráre*, s.n. Muieruşcă (la războiul de ţesut).

— Din *gaură* + suf. *-ar.*

găvălíe, *găvălíi*, s.f. Ţeastă.

găzdăcíe, *găzdăcíi*, s.f. Bogăţie, bunăstare. Cf. găzduşag.

— Din *găzdac* + suf. *-ie.*

găzduşág, *găzduşáguri*, s.n. Bogăţie, bunăstare.

— Din magh. *gazdagság*, idem (DA, s.v. *găzdăşag*).

geamantál, *geamantále*, s.n. Geamantan (Sîncel).

gestrí vb. IV refl. (Despre cîini) A împlini actul împreunării sexuale (Sîncel, Biia). [Var.: *ghista* (Bălcaci), *ghişti* (Cergăul Mare şi Mic, Făget, Feisa, Glogoveţ, Jidvei, Lunca, Ohaba, Păuca, Roşia de Secaş, Secăşel, Tău)].

— Lat. *gestire* „in Brunst sein". (Vezi Frăţilă, LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 64 ; idem, *Tîrnave*, p. 183—184.)

gestritoáre adj. f. (Despre căţele) Care este în perioada împerecherii. [Var. : *ghistitoare* (Bălcaci)].

— Din *gestri* + suf. *-itoare.*

ghilăntuí, *ghilăntuiésc*, vb. IV refl. (Învechit) A se prezenta, a se anunţa (Feisa).

ghiláu, *ghiláuă*, s.n. Rindea (Cetatea de Baltă, Jidvei, Feisa). [Var. : *gilău*].

— Din magh. *gyaló* (*gyalu*), idem (DA).

ghíndă, *ghinzi*, s.f. (La cărţile de joc „ungureşti") Treflă.

ghínde, *ghinzi*, s.f. Muştiuc (Jidvei).

ghioáră, *ghioáre*, s.f. Gheară. [Pronunţat : *ģǫáră*].

— Lat. **glarra* (cu metateză din ** garr(u)la*, diminutivul cuvîntului de origine celtică **garra* „gheară", păstrat în spaniolă şi în portugheză) (DA).

ghiold, *ghiólduri*, s.n. Ghiont.

ghioldí, *ghioldésc*, vb. IV tranz. A ghionti.

ghiorş, *ghiórşuri*, s.n. (Învechit) Tren (Biia).

— Din magh. *gyors* [vanat] „tren accelerat, expres" (*gyors* „repede") (Tamás, EHW).

ghist s.sg. Reumatism (Jidvei).

ghistá, *ghistéz*, vb. IV refl., vezi **gestri**.

ghistitoáre adj. f., vezi **gestritoare**.

ghiştí vb. IV refl., vezi **gestri**.

ghíştiriţă, *ghiştiriţe*, s.f. Coropişniţă (Micăsasa). Cf. goangă, gurochistriţă.

ghiúfe s.f. pl. (Învechit) Chibrituri. Cf. lemnuşe, aprinsoare, foacăle.

— Din magh. *gyufa*, idem (DA).

ghiunghiureác s. sg. Lăcrămioară.

— Din magh. *gyöngyvirág*, idem.

giláu, *giláuă*, *giláie*, s.n., vezi **ghilău**.

gíngaş, **-ă**, *gíngaşi*, *gíngaşe*, adj. Mofturos (la mîncare), năzuros.

— Din magh. *gyengés* (Tamás, EHW).

gingél, *gingéi*, s.m. Gingie.

gîb, **-ă**, *gîbi*, *gî́be*, adj. Ghebos, cocoşat. Cf. închilit. La Ion Brad : „— Taci, măi *gîbule*, că te bate Dumnezeu, dacă nu ţi-i destul cît te-o bătut, zise Gligor" (DF, p. 280).

— Din magh. *göb* „cocoaşă" (DA).

gî́lmă, *gî́lme*, s.f. Ridicătură de teren nu prea înaltă (Crăciunelul de Jos).

— Din v. sl. *chlŭmŭ*, idem (DA).

gîmfá, *gîmf*, vb. I refl. A se umfla (din cauza unei boli).

— Lat. *conflare* (DA).

gîmfát, **-ă** *gîmfáţi*, *gîmfáte*, adj. 1. Umflat (din cauza unei boli). 2. Gras.

gîngăní, *gîngănésc*, vb. IV. A vorbi peltic, în vîrful limbii (Mihalţ).

— Cf. *gîngăvi* (< *gîngav*).

gîní, *gînésc*, vb. IV intranz. A gîndi (Micăsasa).

gînj, *gînji*, *gî́njuri*, s.m. şi n. Băţ flexibil.

— Din v. sl. **gąžĭ* „nuia" (DA).

gînjií vb. IV refl. (Despre beţe) A se îndoi. *Băţul s-o gînjiit.*

— De la *gînj*.

gîrgăiág, *gîrgăiáge*, *gîrgăiáguri*, s.n. Gîtlej. Cf. gîrlan.

girlán, *girláne*, s.n. Gitlej. Cf. girgăiag.

girléj s. sg. Gitlej.

giscói, *giscói*, s.m. Giscan.

— Din *giscă* + suf. moțional *-oi*, sau din *giscan* prin schimb de sufix *-an/-oi*.

glanétă, *glanéte*, s.f., vezi **clanetă**.

glăjúță, *glăjúțe*, s.f. Sticluță ; țoi. [În colinda de copii :] *Doarme moșu in păcel/Cu glăjuța lingă el* (Sincel). La Ion Brad : „Am fost chiar ieri pe la dumnealui, de-am băut o *glăjuță* de vinars...“ (UD, p. 232).

— Din *glajă* + suf. *-uță*.

glăsi, *glăsésc*, vb. IV refl. A plinge in viers după mort ; a se boci.

— Din v. sl. *glasiti*, idem (DA).

glébă, *glébe*, s.f. Greblă (Cistei, comunicat din Crăciunelul de Jos).

goángă s.f. (În sint.) *Goánga giștiriții* = coropișniță (Feisa, Jidvei, Sincel). Cf. ghiștiriță, gurochistriță.

góghe, *góghi*, s.f. Mireasă (Cergăul Mare, Cergăul Mic).

— Din *govie* „mireasă“ prin palatalizarea lui *v* la *ǵ*. În cele două localități, termenul pare a fi moștenit din graiul șcheilor (al bulgarilor românizați).

gogolóț, *gogoloáțe*, s.n. Cocoloș (Lunca Tirnavei). Cf. gomoloț.

golgotínă s. sg. (Cu valoare colectivă) Corpuri străine care rămin în griu după treierat (Mihalț).

— Cf. *bolbotină*.

góliște, *góliști*, s.f. Poiană (Cergăul Mic). Cf. stăuină.

— Din *gol* + suf. *-iște*.

golnochístriță *golnochístrițe*, s.f., vezi **gurochistriță**.

golońíștriță, *golońíștrițe*, s.f., vezi **gurochistriță**.

gómil, *gómile*, s.n. 1. Gumă, cauciuc. 2. Radieră.

gomolóț, *gomoloáțe*, s.n. Ghem, cocoloș. (Adverbial) *O luat niște cilți, i-o strins gomoloț și o făcut o cotcă*. Cf. gogoloț.

goní vb. IV refl. și tranz. (Despre vite) A împlini actul împreunării sexuale.

góniță, *gónițe*, adj. (Despre vaci) Care este în perioada împerecherii. *Du vaca la taor, că-i goniță*.

— Din *goni* + suf. *-iță*.

górnic, *górnici*, s.m. Cintăreț la biserică (Cergăul Mic). Cf. cintător.

gorșí, *gorșésc*, vb. IV. refl. A se certa.

gorșíre s.f. sg. Ceartă.

grăbúnță, *grăbúnțe*, s.f. Coș (pe obraz) (Feisa, Mihalț).

— Din *zgrăbunță*.

grădeá, *grădéle*, s.f. (Mai mult la pl.) Fiecare din nuielele (sau stinghiile) întrebuințate la construcția caselor lipite cu lut (Cergăul Mare) sau a gardurilor. La Agirbiceanu : „...prin *grădele* zări atita lume...“ (*Opere*, IV, p. 405). „Prin gardurile de *grădele* priveau femei“ (*Opere*, IV, p. 419).

— Din scr. *gradela* „grădele, gratii, grătar“ (DA).

grăurici, *grăurici*, s.m. Greier.

— Din *greier* + suf. dim. *-ici* > *greierici* și, prin apropiere de *graur* > *grăurici*.

grébeni s.m. pl. Resturi de la pieptănatul cilților.

grețăluí, *grețăluiésc*, vb. IV refl. A i se face greață (de prea multă mincare).

— Din *greață* + suf. *-ălui*.

griburúș, *griburúși*, s.m. (Anat.) Omușor (Mihalț).

groșíță, *groșíțe*, s.f. (Învechit) Taxă care se lua pentru vinzarea lemnelor.

— Cf. *groșiță* „monedă mică de argint, avind în diferite timpuri diverse valori“ < *groș* „monedă“ (< germ. *Groschen*) + suf. dim. *-iță*.

grumăzáre s.f. Boală de git. La Agirbiceanu : „Vărsat, ciumă, *grumăzare*, voia Celui-de-sus ?“ (*Opere*, III, p. 125).

— Din *grumaz* + suf. *-are*.

grúmbănă, *grúmbene*, s.f., vezi **crumpănă**.

grúmpănă, *grúmpene*, s.f., vezi **crumpănă**.

gúbă s.f. sg. Expresie folosită la jocul de cărți, cind se pontează pe toată suma.

gúdră, *gúdre*, s.f., vezi **hudră**.

gudulúș, *gudulúșe*, s.n. Culcuș, adăpost.

gugi, *gúgiuri*, s.n. Capișon pentru copii. Cf. căiță.

— Formă reconstruită din *gugiuman* „căciulă“ < tc. *güğemin* „un fel de căciulă“ (TDRG, apud DA).

gurátic, **-ă**, *gurátici*, *-e*, adj. Vorbăreț, bun de gură (Feisa).

— Din *gură* + suf. *-atic*.

gurdúnă, *gurdúne*, s.f. Contrabas.

— Din magh. *gordon*, idem (Tamás, EHW).

gurgúi, *gurgúiuri*, s.n. 1. Vîrful ridicat al opincii. 2. Vîrful pălăriei. *Cin plouă ridic gurguiu la comănac să să scure apa*.

— Lat. *gurgulio*, *-onem* „beregată“ (DA).

gurochístriță, *gurochistriți*, s.f. Coropișniță (Mihalț). [Var. : *golnochistriță* (Biia), *goloniștriță* (Cetatea de Baltă, Crăciunelul de Jos)]. Cf. ghiștiriță, goangă.

gută s.f. sg. Apoplexie, dambla. La Agirbiceanu : „Trebuie să-i facă vint cit mai repede. Altfel, l-ar putea lovi *guta*“ (*Opere*, vol. IV, p. 187). „Ce nu ne poate lovi *guta* ? Bădicul se temea demult că el de «*gută*» are să moară“ (*Opere*, VII, p. 441). La Ion Brad : „Într-o seară era s-o lovească *guta*, nu alta“ (DF, p. 48).

— Lat. *gutta*, *-am* (DA). Vezi și Frățilă, *Tirnave*, p. 185.

H

háeuri s.m. pl. Resturi de lemne.

— Din germ. *Hack(holz)* (DA).

hahaléră s.f. Om neserios. *Nu pune sama pe vorbele lui, că-i o hahaleră.*

haitău, *haităuă*, s.n. Cursă (pentru animalele sălbatice).

— Cf. *hăitău* „hăitaș" (<magh. *hajtó* „hăitaș, gonaș") (Tamás, EHW).

hájmă, *hájme*, s.f. Arpagic. [Var.: *hașmă*].

— Din magh. *haguma* „ceapă" (DA).

hálfă, *hálfe*, s.f. Bucată de carne, halcă.

halorípa s.f. sg. (Cu sens neprecis, într-un joc de copii) *Haloripa mi-am k'ert pipa / Și mi-o găsl-o Rodovica.*

halúbă, *halúbe*, s.f. Haină, țoală.

hámeș, -ă, *hámeși*, *hámeșe*, adj. Viclean, șiret. La Ion Brad: „Că, mă, v-ați înțeles voi dinainte, *hameșilor* ! Pe mine m-ați chemat la lucru gata !" (DF, p. 438). Vezi și UD, p. 68; LM, p. 38, 72, 112; RR, p. 265, 299.

— Cuvînt de origine autohtonă. Sensul inițial a fost de „(om) lacom". După Brâncuș, *Vocabularul autohton*, p. 87, *hameș* trebuie raportat la alb. *hamës* „cel care mănîncă mult, mîncău", format din verbul *ha* „a mînca" (ca și *kamës* „avut, bogat" din vb. *kam* „a avea").

hàndgrenád, *hàndgrenáde*, s.n. (Învechit) Grenadă de mînă.

— Din germ. *Handgranate*, idem.

hápor, -ă, *hápori*, *hápore*, adj. Vioi, iute, harnic, îndemînatic, grabnic; lacom. *Hapor pe mîncare* (Mihalț). *Îi tare abor la lucru.* [Var.: *apor*, *abor*].

— Din v. sl. *chrabŭrŭ* (bg. *hrabăr*) „viteaz, curajos, voinic, tare". Vezi Frățilă, *Tîrnave*, p. 203.

háșmă, *háșme*, s.f., vezi **hajmă**.

haráncă, *harắnci*, s.f. 1. Țigancă. La Ion Brad: „Pocăita nu voia să asculte vorbele și prorocirile „diavolești" ale *harăncii*..." (DF, p. 231). 2. Femeie rea de gură.

hárnic, -ă, adj. (În expr.) *A fi harnic* = a fi capabil, a fi în stare. La Agîrbiceanu: „... e *harnic* să păzească și curtea și casa" (*Opere*, VI, p. 122). La Ion Brad: „... și-am zis, mă omule, eu mă sui, da *nu-s harnică* să mai țîp zăpada de-acolo" (RR, p. 265).

házmă s.f. sg. Astmă (Crăciunelul de Jos).

háznă s.f. sg. 1. Bucurie, plăcere, folos. *N-am nici o haznă după el, numa rele face.* 2. Comerț, negustorie. (În expr.) *A umbla în hazănă* = a face gheșeft.

— Din magh. *haszon* (acuz. *hasznot*) „folos, avantaj" (Tamás, EHW).

hăbăúc, -ă, *hăbăúci*, *hăbăúce*, adj. Năuc. *Îi hăbăuc de cap, ńińic nu ști.*

— Din magh. *habóka* „unul care nu-i cu mintea întreagă, țicnit, zănatic" (prin analogie cu *năuc*) (DA).

hădărág, *hădăráge*, s.n. Bățul mai scurt al îmblăciului.

— Din *hădărău*, idem (< magh. *hadaró*, „îmblăciu") prin schimb de sufix *-ău* / *-ag* (DA).

hăisăí, *hăisăiésc*, vb. IV tranz. A răscoli. *Am căutat un lucru și toată casa am hăisăit-o.* Cf. hăndălui.

— Din magh. *hajsza* „Hetze, Hetzjagd, Drang" + suf. *-ăi* sau din interj. *hajsza* + *-ui* (Tamás, EHW, s.v. *hăisui*).

hăizáș, *hăizáșuri*, s.n. 1. Casă neterminată. 2. Acaret. La Ion Brad: „Nu-i ajung *hăizașurile* și curtea lor, vrea să ni le ieie și pe-a noastre ?" (DF, p. 139). Vezi și UD, p. 36; RR, p. 299. La Ion Blăjan: „Acum mi-am așezat și eu, în minte, fiecare *hăizaș* din curte la un anumit loc" (*Omul*, p. 12). Vezi *ibidem*, p. 75, 131.

— Din magh. *hajzás* „acoperiș" (Tamás, EHW).

hăncăláu, -áuă, *hăncălăi*, *hăncăláie*, adj. (Despre oameni) Mare, puternic.

— Din germ. *Hencker* „călău" + *călău*.

hăndăluí, *hăndăluiésc*, vb. IV tranz. A învălmăși, a răscoli. *Toată casa o hăndăluit-o să găsască niște uruioc.* Cf. hăisăi.

hăndrăláu, *hăndrălắi*, s.m. Vagabond. Cf. văndrălău. La Ion Brad: „Tăceți, măi *hăndrălăilor*, să vă fie rușine !" (DF, p. 207). „Fugi cu limba scoasă după *hăndrălăul* lui Borcea, și după aia mai ai neobrăzarea să vii aici ca o mironosiță" (DF, p. 340).

— Din *handră* „zdreanță" (< magh. *handra*, idem) + suf. *-ălău* (DA).

hănțuí, *hănțuiésc*, vb. IV refl. A se încăiera.

hărắnă s.f. Hrană, mîncare.

hărăní, *hărănésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) sătura. La Ion Blăjan: „Văd, dară cu asta tot nu se poate *hărăni* !" (*Omul*, p. 31).

hărnișág s.n. Hărnicie. La Ion Brad: „Cine-o scornit-o n-o murit de *hărnișag*" (DF, p. 202).

— Din *harnic* + suf. *-șag*.

hătîlmáș, -ă, adj. Mare, puternic.

— Din magh. *hatalmaz*, *(meg) hatalmaz* „a împuternici, a autoriza" (Tamás, EHW).

hăznár, *hăznári*, s.m. Negustor, tîrgoveț.

— Din *hazănă* + suf. *-ar*.

hăznărí, *hăznărésc*, vb. IV intranz. A face comerț.

— De la *hăznar*.

hăznăríe s.f. Comerț.

— Din *hăznar* + suf. *-ie*.

hăzní, *hăznésc*, vb. IV tranz. A folosi (Feisa).

— De la *hazănă*.

hebetíc, *hebetícuri*, s.n. Vreasc (Iclod, Lunca Tîrnavei). [Var.: *hebețic*]. Cf. zdrob.

— Cf. *hăbădic*, *habatic*, idem (DA).

hebețíc, *hebețice*, s.n., vezi **hebetic**.

hecelá, *hécel*, vb. I tranz. și absol. A dărăci.

— De la *hecelă*.

hécelă, *hécele,* s.f. Darac. [Var.: *hehelă* (Feisa, Mihalț)].

— Din germ. *Hechel.*

héhelă, *héhele,* s.f., vezi **hecelă.**

hei, *héiuri,* s.n. Loc (de casă). La Ion Brad: „... să-și fi făcut și el o țîr de căsuță în partea de jos a *heiului* ăsta, că-i destul de mare...“ (RR, p. 316).

— Din magh. *hely,* idem (DA).

hemesít, -ă, *hemesiți, hemesite,* adj. Flămînd, hămesit (Biia).

— Din *hămesit* prin asimilarea lui *ă* la *e* din silaba următoare.

héncleș, *héncleși,* s.m. (Învechit) Plăcintă (cu brînză, cu magiun etc.). Cf. lipie, pup, palaneț.

hértică s.f. Tuberculoză.

— Variantă a lui *heptică,* idem (<magh. dial. *heptika,* idem) (Tamás, EHW).

herticós, -oásă, *herticóși, herticoáse,* adj. Tuberculos.

— Din *hertică* + suf. *-os.*

hi interj. 1. Hai! *Ne-o pus în mașini și hi să meargă!* 2. (În sint.) *Hi de ide ne!* = strigăt cu care se îndeamnă caii să pornească sau să meargă mai repede.

— (2) Contaminare între *hi de (aici)* și magh. *ne ide ne.*

híbaș, -ă, *hibași, hibașe,* adj. Bolnav, suferind.

— Din *hibă* + suf. *-aș* sau direct din magh. *hibás* (DA).

híbă, *híbe,* s.f. Boală, necaz.

— Din magh. *hiba* „defect“ (DA).

hilihilimàn interj. Strigăt cu care încep băieții silitul (strigarea peste sat) (Cetatea de Baltă).

himá, *him,* vb. I refl. A se opinti.

hintá, *hint,* vb. I tranz și refl. A (se) legăna, a (se) da în scrînciob.

— De la *hintă.*

híntă, *hínte,* s.f. Leagăn, scrînciob.

— Din magh. *hinta,* idem (DA, s.v. *hinta*).

hinterlánd s.n. (Învechit) Spatele frontului. *Ne-o schimbat din ofici, în hinterland, cum spuné atuncea, în țară, în luntru.*

— Din germ. *Hinterland,* idem.

hípen, -ă, *hípeni, hípene,* adj., vezi **ipen.**

hípi s.m. invar. Hingher. *O dat cînele la hipi.*

hireán s.sg. Hrean.

hîí, *hîiésc,* vb. IV tranz. și refl. A (se) surpa, a (se) dărîma.

hîít, -ă, *hîiți, hîite,* adj. 1. Dărîmat, surpat. 2. Aplecat într-o parte, strîmbat. La Agîrbiceanu: „Cîteva dulapuri, mînjite cu o vopsea fostă cărămizie, *hîite* din încheieturi de apăsarea condicilor grele... zăceau pe lîngă păreți...“ (*Opere,* X, p. 7).

— De la *hîi.*

hîitúră, *hîitúri,* s.f. Ruină.

— Din *hîi* + suf. *-itură.*

hînsuri s.n. pl. Aluniș (Jidvei).

— Cf. *hîns* „tufe dese, smidă“ (DA).

hîrắu, *hîrắi,* s.m. Uliu. La Agîrbiceanu: „Și iată-l, nu e mic, e *hîrău*“ (*Opere,* IV, p. 437). La Ion Brad: „Sub acoperișul ei [al șurii] larg, vrăbiile își țeseau zborul gălăgios, agitat, de parcă s-ar fi apropiat *hîrăul* să le fure puii“ (LM, p. 145).

— Probabil din magh. *herjó* „pernis apivorus, falco subuteo, perdix Rebhuhn“ (Tamás, EHW).

hîrb, *hîrbe,* s.n., s.f. 1. S.n. Cratiță (Valea Lungă). 2. S.f. (În forma *hîrbă*) Ciob (Biia, Feisa, Jidvei, Micăsasa, Cergăul Mare).

— Din bg. *hărb* (DA).

hîrbă, *hîrbe,* s.f., vezi **hîrb.**

hîrbéică, *hîrbéici,* s.f. (Învechit) Farfurie (Mihalț). Cf. tiier.

— Din *hîrb* + suf. *-eică.*

hîrbói, *hîrboáie,* s.n. (Învechit) Vas de pămînt în care se făcea mămăliga (Biia).

— Din *hîrb* + suf. augm. *-oi.*

hîrdái, *hîrdáie,* s.n. (Învechit) Vas de pămînt în care se făcea mămăliga.

— Sg. refăcut din pl. *hîrdaie* după *pai / paie, vătrai / vătraie* etc.

hîrț s.n. sg. Zi de post în care se poate mînca de dulce. *Todeuna la zilele de hîrț făcem plăcinte* (Lunca Tîrnavei).

hoáncă, *hoánce,* s.f. 1. Groapă. *O fost noapte, n-o văst și o căst într-o hoancă.* 2. Gaură. *O borbecat vaca și i-o făcut o hoancă, de poți băga mîna.*

hoáră, *hoáre,* s.f., vezi **oară.**

hoáșcă, *hoáște,* s.f. 1. Vită (sau femeie) bătrînă, diformă. 2. (La sg.) Carne slabă de vită.

hodăițá vb. I refl. impers. A striga (peste sat) la obiceiul numit hodăițat (Cergăul Mare, Crăciunelul de Jos). Cf. sili.

— De la *hodaiță* „lemnul crăpat în care se bagă și se înfășură paie, pe care le aprind pe un deal deasupra satului în seara lăsatului de brînză“ (Cistei, com. Crăciunelul de Jos — DA), „o roată umplută și înfășurată cu paie care se aprinde și așa «silesc»“. VICIU, GL. (apud DA).

hodăițát s. n. Obicei la prinderea postului de paști cunoscut mai ales prin numele de *strigatul peste sat* (Cergăul Mare, Crăciunelul de Jos). Cf. sîlit.

— Vezi *hodăița.*

hodoroángă, *hodoroánge,* s.f. Persoană guralivă, vorbăreață.

hodrobéle s.f. pl. Bagaj, catrafuse. La Agîrbiceanu: „... sosiră în Măgura trei cară din Aluniș încărcate cu tot felul de *hodrobele*“ (*Opere,* IX, p. 164).

hohér, *hohéri,* s.m. 1. Om rău, de nimic; hoț. 2. Ștrengar. 3. (În imprecații) *Du-te-n hoher!*

— Din magh. *hóhér* „hingher“ (DA).

holoángăr, *holoángări,* s.m. Vagabond. La Ion Blăjan: „După ce am adormit, cei mari ne-au întors mie și nu mai știu cui nădragii pe dos. Dimineața, de graba mare, n-am luat seama la poznă și ne-am îmbrăcat, ne-am încălțat și am ieșit la încolonare. Acolo, Cuculău a prins a se mira : — Iaca *holoangării* !" (*Omul*, p. 153).

— Probabil germ. *Handlanger* „pălmaș" (DA).

holúmb, *holúmbi*, s.m. Movilită de nisip sau pietriș folosită la repararea drumurilor.

— Din magh. *halom*, idem (DA, s.v. *holum*).

homá, *hom*, vb. I tranz. A voma (Feisa).

— Din *voma* (< lat. *vomo*, *-are*) cu transformarea lui *v* urmat de *o* în *h* ca în *volbură* > *holbură*.

hópai interj. Hop ! *Hopai o luat-o-n căsătorie* (Sîncel).

hopáiț, *hopáițe*, s.n. Opaiț (Mihalț).

hópșă s.f. sg. (În expr.) *A da în hopșă* = a vinde oamenilor din sat carnea unui animal care a murit de o boală sau în urma unui accident.

— Cuvîntul este înrudit cu *obște*, de unde provin și magh. dial. *hopsa* și săs. *hops* „Verein zur Beschaffung billigen Fleisches" (vezi DR, III, 720 ; Tamás, EHW).

horcolínă, *-e*, s.f. Femeie urîtă. *Mărită-te horcolină / Că rămîi fată bătrînă* (Pănade, *Folclor din Transilvania*, IV, p. 225).

— Cf. *hircă* „babă".

hornéț, *hornéțe*, s.n. Burlan.

— Din *horn* „coș" + suf. dimin. *-eț*.

hornist, *horniști*, s.m. (Învechit) Gornist.

— Din germ. *Hornist*, idem.

hornoáie, *hornói*, s.f. Plăcinte coapte pe un băț (Feisa).

— Din *horn* + suf. *-oi*.

horvát, *horváți*, s.m. Croat (Valea Lungă).

— Din magh. *horvát*, idem.

hóspă, *hóspe*, s.f. Hoaspă (la grăunțe sau legume) (Cergăul Mare).

hotár s.n. Cîmp, țarină. La Agîrbiceanu : „... nu vine muma și tata de la *hotar* ?" (*Opere*, IV, p. 450). „... La *hotar*, la lucru, nu putea fiecare gospodină să se îngrijească de fierturi" (FDCN, p. 28). La Ion Brad : „... porni pe uliță în sus, cu gîndul să ajungă în *hotar*, unde coseau și strîngeau ai lor otava" (DF, p. 112). Vezi și LM, p. 232.

— Din magh. *határ* „graniță, ținut" (DA).

hozăí, *hozăiésc*, vb. IV refl. A se obosi, a se osteni.

hozăiálă s.f. Trudă, oboseală.

— Din *hozăi* + suf. *-eală*.

húdă, *húde*, s.f. Străduță, uliță înfundată. Cf. unghet, vengheleu.

húdiță, *húdițe*, s.f. Diminutiv de la hudă. La Agîrbiceanu : „Ți-aduci aminte, sînt patru ani chiar în noaptea asta, ai dormit pe zăpadă într-o *hudiță*" (*Opere*, III, p. 18). „...Țișni ca nebună pe ușă și o luă la fugă pe *hudiță*" (*Opere* V. p. 240).

húdră, *húdre*, s.f. 1. Femeie de moravuri ușoare. 2. Femeie rea de gură. [Var. : *gudră*].

húlă, *húle*, s.f. Deal care se surpă. La Agîrbiceanu : „Nu era ușor să cobori nici să urci *hulă* dintre Aluniș și Piatra care se rotunjea sub cer ca o căldare uriașă, răsturnată" (*Opere*, III, p. 202).

— Din magh. *hulla* (*hulló*) „surpătură" (DA).

huluí, *húlui*, vb. IV tranz. și refl. A (se) dărîma. La Ion Blăjan : „Poate vrei *să hului* casa pe noi, mă ! " (*Omul*, p. 121).

— Din magh. *hull* „a cădea" (Tamás, EHW).

hùndăstunár, *hùndestunári*, s.m. (Învechit ; cu sens neprecizat) *Di la artilere trec la hundestunari, că până aluncea n-o fost hundestunari* (Feisa).

hurdói, *hurdoáie*, s.n. Putinei. Cf. botorog.

— Din *urdă* + suf. *-oi*, cu apariția unui *h* inițial.

hurézi s.m. pl. Tăiței de formă pătrată (Sîncel).

hurlúpi s.pl. Prune nedezvoltate complet.

— Cf. *urlup*, idem.

húsa nè interj. Strigăt cu care se alungă porcii.

hușdúlă, *hușdúle*, s.f. Femeie de moravuri ușoare.

húță, *húțe*, s.f. Fiecare dintre cele patru fete care învelesc mireasa (Cergăul Mare). Cf. învelitoare.

huțói, *huțói*, s.m. Fiecare dintre cei patru tineri care, împreună cu învelitorile (tot patru), asistau la învelitul miresei (Cergăul Mic).

— Din *huță* (pl. *huțe*) „fetele care învelesc mireasa" + suf. moțional *-oi*.

huzdoápă, *huzdoápe*, s.f. Hîrtop. [Var. : *huzdop*]. La Agîrbiceanu : „Și rar de tot, de prin vreo *huzdoapă*, se auzea plînsul chemător al vreunui puișor, aruncat acolo de aripa vijeliei" (*Opere*, III, p. 8). „Dar ce se vede colo departe pe drum, negru și mișcîndu-se ca o corabie în *huzdoapele* rămase din tina primăverii ? " (*Opere*, IV, p. 445). „Cunosc toate tufele, toate *huzdoapele*" (*Opere*, VI, p. 186). Vezi și VIII, p. 180, X, p. 183.

— Cf. *huzdup*.

huzdóp, *huzdópi*, s.m., vezi **huzdoapă.**

huzdúp interj. Cuvînt care exprimă căderea cu repeziciune a unui lucru ; zdup !

I

iába adv. Degeaba, în zadar.

— Din magh. *hiaba*, idem.

iáseară adv. Astă seară.

ibómnic, *ibómnici*, s.m. (Învechit) Ibovnic.

— Din v. sl. *ljubovnikŭ*, idem (DA).

ibómnică, *ibómnice*, s.f. (Învechit) Ibovnică. *Pe Murăș și pe Tîrnavă / Nu-i fată să-mi* *fie dragă / Numa pe Tîrnava Mică / Mi-am găsit o ibomnică.* (Accentul s-a schimbat din necesități metrice.)

ic, *icuri*, s.n. 1. Pană de despicat lemne. La Agîrbiceanu : „Ioniță o întări cu *icuri*, într-o jumătate de ceas o repară din temelie și o așeză în vîrful porții, unde-și avea, încă din anul trecut, locul" (*Opere*, IV, p. 137). 2. Clin.

— Din magh. dial. *ik*, idem (DA).

icuí, *icui*, vb. IV tranz. și refl. A (se) înfunda, a (se) înțepeni. La Agîrbiceanu : „În locul lui, oricare altul *s-ar fi icuit* în mulțime și n-ar mai fi putut face un pas" (*Opere*, VII, p. 88). „Abia se putură scurge membrii comitetului... Ceilalți rămaseră *icuiți* în turmă" (*Opere*, X, p. 249).

— Din *ic* + suf. *-ui*.

ie adv. Da. La Ion Brad : „ — Tot așa te doare moșule ? ... — *Ie*, mă doare ! " (DF, p. 88).

— Din germ. *ja*, idem (DA).

iédàră adv. Desigur.

— Din *ie* „da" + *dară*.

iépure, *iépuri*, s.m. Bucată de carne de porc cuprinzînd sternul și mușchii abdominali.

iertá vb. I tranz. (În expr.) A (*nu*) *fi iertat* = a (nu) fi permis. *Nu-i iertat să vóroǵ urit cu un om mai bătrîn.*

iertátă, *iertáte*, adj. f. (Despre femei) Ajunsă la menopauză.

iéscăle s.f. pl. Ieslea vitelor. *Uită-te-n iescălele alea și vezi dacă mai au vacile mîncare.* La Ion Brad : „Acum strică toată poiata, își fac găuri pe sub *iescăle* și rod ce-apucă" (DF, p. 91).

— Din *iesle*, prin epenteza lui *c* în grupul consonantic *sl* > *iescle*, apoi printr-o nouă epenteză, a lui *ă* > *iescăle*.

igní, *ignésc*, vb. IV tranz. A se sforța să verse, a icni (Feisa).

iúță, *iúțe*, s.f. Ie pentru fetițe (Cetatea de Baltă). [Pronunțat : *i-u*].

— Din *ie* + suf. dim. *-uță*.

ináș, *ináși*, s.m. Ucenic. Cf. leghin.

— Din magh. *inas*, idem (DA).

incuí, *incui*, vb. IV refl. 1. A se imboldi, a se hîrjoni (Sîncel). 2. A se sforța (împingînd ceva cu putere) (Iclod, Lunca Tîrnavei).

indreá s.f.sg. Luna decembrie.

— Din gr. Ανδρέας (DA).

infantríst, *infantriști*, s.m. (Învechit) Infanterist.

invalít, *invaliți*, adj. Invalid.

ioi interj. Vai !

— Din magh. *jaj*, idem.

iosáğ, *ioságuri*, s.n. Avere, bogăție.

— Din magh. *jószág* , idem.

ípen, **-ă**, *ípeni*, *ípene*, adj. Sănătos, întreg la minte. [Var. : *hipen*]. Cf. citov, ab.

— Din magh. *épen* (dial. : *ippen*) (DA).

írică, *írici*, s.f. (Învechit) Caiet (Mihalț). Cf. libel.

— Cf. *ircă*, idem, cu epenteza lui *i* între *r* și *c* (< magh. *irka*, idem, DA).

irúgă, *irúgi*, s.f. Gîrla morii. La Ion Brad: „Cu asemenea amintiri rătăci inginerul pe la moara veche și pe la *iruga* seacă, tăiată de matca Tîrnavei, după prăbușirea iazului de beton, luat cîndva de ape" (LM, p. 109).

— Din scr. *jaruga* „groapă, șanț cu apă", „pîrîu" (Gămulescu, *Elemente*, p. 141).

isacoc(s) s. Un fel de substanță chimică folosită la prelucratul [?] vinului. *Îi dă sulf, îi isacoc, isacocs, ori cum dracu îi spune* (Jidvei).

isígnă, *isígne*, s.f. Insignă (Crăciunelul de Jos).

istít pron. de întărire, adv. Însuși, chiar, aidoma, leit. *Cokilu ăsta îi istit tată-so* [sau] *îi istit mumă-sa* (Sîncel).

— *Lexiconul de la Buda* a înregistrat același cuvînt în exemple ca *istit acela*, *istit atunci*, pe care DA le glosează : „tocmai, precis" (DA s.v. *istina*, *istină*). DA indică și varianta *iștit*. În ce privește etimologia, DA trimite la srb. *istina* „adevăr", fără alte comentarii. Gămulescu, *Elemente*, 143, notează după I.S. Popović, *Reči srpsko-slovenske, u vlaškom jeziku poznate* (în „Glasnik družtva srbske slovesnosti", I, Belgrad, 1847, p. 42), pron. *istit* (deci cu accentul pe *i* inițial) „același", care circulă prin Banat, și pe care, pe bună dreptate, îl derivă din scr. *isti* „verum, idem, ipse". Totodată, Gămulescu respinge etimologia propusă de DA. Facem aici precizarea că termenul înregistrat de DA, *istít* (inclusiv varianta *iștít*), are accentul pe al doilea *i*. Acesta, ca și cuvîntul notat de noi din Sîncel, provine din v. sl. *istŭ* „însuși" devenit în bg. *isti* ; cf. și v. scr. *ìsti*, sloven. *ísti*, rus. *istyj*, ceh. *jistý*, slovac. *isty*, v. pol. *ist* (*Bălgarski etimologičen rečnik*, t. II, Sofia, 1979, p. 90). Forma *istit* a luat naștere pe teren românesc, prin fonetică sintactică, din exemple ca : *îi isti tată-so* > *îi istit tată-so*, sau prin influența lui *leit*, adj. și adv., „întocmai, la fel, aidoma", participiul unui verb *lei* „a turna" < sl. *lijati*, idem (DA). *Istit* „însuși" a putut fi folosit și ca adverb de întărire, lărgindu-și astfel sensul și devenind sinonim cu „chiar", „aidoma", „la fel cu". În graiurile din Transilvania de centru și sud, termenul poate fi și bulgăresc, provenit adică din graiul șcheilor de la Cergăul Mare și Cergăul Mic, de la Bungard sau Rusciori. De altfel, forma citată de *Lexiconul de la Buda* și de DA cu *ș* (*iștit*) pare a proveni din această arie, în care *s* din grupul consonantic *st* + *i* > *șt* (vezi V. Frățilă, *Un fenomen fonetic dialectal* s > ș, z > *j în unele grupuri consonantice urmate de sunete palatale*, în LR, XXV, 1976, nr. 2, p. 209—213 ; idem, *Tîrnave*, p. 79—85 ; vezi și R. Todoran, *O schimbare fonetică dialectală* : s > ș *și* z > j *în grupurile consonantice ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 33—46).

iúhă, *iúhe*, s.f. Lemn care leagă capetele cracilor de la dricul dinainte al carului, pe sub inimă (Cetatea de Baltă).

— Din magh. *juha*, idem (DA).

Î

îmbălá, *îmbăl*, vb. I refl. 1. A se juca în apă. 2. A spune cuvinte obscene.

— Din *bale* + pref. *în-*.

îmbălăciúne, *îmbălăciúni*, s.f. Vorbă obscenă ; pornografie.

— Din *îmbăla* + suf. *-(ă)ciune*.

îmblătí, *îmblătésc*, vb. I tranz. 1. A treiera. 2. (Figurat) A bate, a ciomăgi. La Ion Brad : „ ... Nicodim... s-o dus și le-o *îmblătit* ca pe fîsaică“ (DF, p. 293).

— Din v. sl. *mlatiti*, idem, + pref. *în-*.

îmboiocheá, *îmboiochéz*, vb. I refl. A se îmbogăți.

— Cf. *a se îmbuieci* „a prospera“ < *buiac* (cf. ucr. *bujaty* = üpig wachsen, wuchern, angelassen sich herumtreiben“) (DA).

îmboiocheát, **-ă**, *îmboiocheáți*, *îmboiocheáte*, adj. Bogat, avut. *De îmboiocheat ce-i, nu mai știe ce să facă cu banii.*

— Vezi *îmboiochea*.

îmborbecá vb. I tranz. și absol. (Despre vite) A împunge cu cornul (ca un berbece).

— Din *berbece* + pref. *in-* (*îmberbeca* > *îmbărbeca* > *îmborbeca*).

îmbrăcátă, *îmbrăcáte*, adj. f. (Despre boabe) Al căror tegument nu se desface după treierat (Mihalț).

îmbucurá, *îmbúcur*, vb. I tranz. și refl. 1. A (se) bucura. La Agîrbiceanu : „Dumnezeu *să vă îmbucure*“ (*Opere*, VI, p. 58).

— Din *bucura* + pref. *în-*.

îmbumbá, *îmbúmb*, vb. IV tranz. și refl. 1. A (se) încheia (la haină). La Agîrbiceanu : „Așadar, pe mîine, domnule Petrov ! — zise căpitanul, ridicîndu-se de pe scaun și *îmbumbîndu-se* la tunică“ (*Opere*, X, p. 154).

— Din *bumb* „nasture“ + pref. *în-*.

împăná, *împănéz*, vb. I tranz. (Complementul indică o furcă de tors sau un băț) A împodobi cu basmale, frunze și flori, în chip de steag pentru nuntă (Bucerdea Grînoasă).

— Din *peană* „pană“ + pref. *în-*.

împăreá vb. II refl. A i se părea. La Agîrbiceanu : „Oamenii erau dornici să afle ce va zice despre popa cel nou și cum i *se va împărea* cu slujba lui “ (*Opere*, VI, p. 59). La Ion Brad : „ ... mi *se-mpare* că alții, mai mari ca ea, au dorința asta...“ (LM, p. 68, cf. p. 207 și 231).

— Din *părea* + pref. *în-*.

împărțí, *împárt*, vb. IV tranz. A repartiza. *Acolo m-o împărțît la regimentu trizăcișiunu efanterie* (Feisa).

împărătúș s. Omușor (Cergăul Mare, Cetatea de Baltă).

— *În-* + *părătuș*, idem (probabil și prin apropiere de *împărat* < lat. *imperator*).

împietrít, **-ă**, adj. Constipat.

împreuná, *împreún*, vb. I refl. A se căsători.

împropodí, *împropodésc*, vb. IV refl. A se îmbrobodi.

împungáci, *împungáce*, adj. (Despre vite) Care are obiceiul să împungă.

— Din *împunge* + suf. *-aci*.

încăcelá, *încăcel*, vb. I refl., vezi **încățăla**.

încățălá, *încățăl*, vb. I refl. (Despre oameni) A se încăiera (Cetatea de Baltă). [Var.: *încăcela* (Sîncel)].

— Din *cățeli* „a ațița“ + pref. *în-*.

încheluí, *încélui*, vb. IV tranz. A înșela (mai ales la cîntar).

— *În-* + *celui*, idem (< magh. *csalni* „a înșela, a amăgi“, DA).

încenușát, **-ă**, adj. Plin de cenușă. *Și vatra-i încenușată* (Micăsasa, în *Folclor din Transilvania*, p. 290).

— De la *încenușa*.

încérne, *încérn*, vb. III tranz. A cerne. *Îmblătea cu mașină de cai și cu ciuru îl încerneau* (Cergăul Mic).

— *În-* + *cerne*.

închelmá, *închélm*, vb. IV refl. A se reface după o boală, a se întrema.

— *În-* + *pielm* (cu palatalizarea lui *p* la *ḱ*).

închelmát, **-ă**, *închelmáți*, *închelmáte*, adj. Refăcut (după o boală), întremat.

— Vezi *închelma*.

închilít, **-ă**, *închilíți*, *închilíte*, adj. Cocoșat (Mihalț). Cf. gîb.

— De la *închili* „împili“, „a apăsa“ (cu palatalizarea lui *p* la *ḱ*).

încîrcená, *încîrcen*, vb. I refl. A se încrîncena, a se înfricoșa. *L-am văst pe unu lovit rău și toată m-am încîrcenat.*

încorlí, *încorlésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) cufunda. La Ion Brad : „Dacă te-apucă, te-*ncorlește* în Tîrnavă, pînă te îneacă“ (DF, p. 328).

— *În-* + *corli*.

încorlít, **-ă**, *încorlíți*, *încorlíte*, adj. Cufundat. La Ion Brad : „O să-i țin *încorliți* pînă își pierd răsuflarea“ (DF, p. 143).

— Vezi *încorli*.

încornurátă, *încornuráte*, adj. f. (Despre cununa de spice) Cu cornuri (= colțuri). *Domnule, stăpîne, / Gată masa bine / Că cununa-ț vine / Lată-ncornurată /* (Cergăul Mic).

— De la *încornura*, derivat cu pref. *în-*

din *cornuri* (pl. lui *corn*). Vezi și *cornurat* la DA s.v. *corn*.

încotorá, *încotór*, vb. I refl. A se înțepa la picioare mergînd prin miriște.

— Din *cotor* „partea de jos a tulpinii unei plante tăiate, care rămîne ieșită din pămînt" + pref. *în-*.

încunjurát, -ă, adj. Plin de jur împrejur. *Iera încunjurată casa de muieri.*

înéntre(a) adv., prep. Înainte(a) (Cergăul Mare, Jidvei).

înfruntá, *înfrunt*, vb. I tranz. A certa, a rușina (pe cineva), a dojeni, a reproșa. La Agîrbiceanu: „Așa-l *înfrunta* nevastă-sa într-o scrisoare lungă..." (*Opere*, V, p. 335). „— Ce vorbiți prostii? le *înfruntă* învățătorul" (*Opere*, VI, p. 102).

— Lat. pop. **infronto*, *-are* (în celelalte limbi romanice **affronto*) (DA).

înfruntáre, *înfruntări* s.f. Reproș. La Agîrbiceanu: „Slujnicele... înțeleseseră-n grabă că orice porunci le dădeau stăpînii nu însemnau nimic, *înfruntările* lor erau floare la ureche, numai pe stăpîne să nu le superi cu ceva" (*Opere*, VII, p. 431).

îngălmăcí, *îngălmăcésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) încurca, a se zăpăci. *M-am îngălmăcit și nu pot spune lecția mai departe.*

înghioldí, *înghioldésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) înghionti, a da ghionturi. La Agîrbiceanu: „— Nu mai avem mult, zise el c-un fel de-nfiorare, *înghioldindu-și* vecinul" (*Opere*, IX, p. 168).

înghițitoáre, s.f. Gîtlej (Biia, Valea Lungă).

— Din *înghiți* + suf. *-(i)toare*.

înhí interj. Cuvînt care exprimă o afirmare; ihî. *— Vii la noi? — Înhî.*

înieptá, *iniépt*, vb. I. 1. Tranz. A împinge, a azvîrli, a arunca. *Nu te apropia, că te îniept cît colo.* La Agîrbiceanu: „Mașina începu să pufăie, să *îniepteze* nourași albi în aerul rece" (*Opere*, IV, p. 97). „Vorbind, cizmarul *înieptase* pînă la Ion Grecu duh de butoi dospit" (*ibidem*, p. 166). „De pe treapta din urmă păru că-l *înieptă* cineva și se rostogoli de două ori... " (*Opere*, VII, p. 48). „Cine să mă strivească, femeie? strigă el, apucînd-o cu o mînă de umăr și *înieptînd-o*" (*ibidem*, p. 390). [Var.: *aiepta*] „Și *aieptată* de Stana, bătrîna se lovi de un dulap..." (*Opere*, V, p. 168). 2. Refl. A-și lua avînt, a se arunca, a porni cu viteză dintr-odată. *Cînd o lovesc cu corbaciul, iapa să îniaptă.* La Agîrbiceanu: „Respira greu, se *înieptа* cu gura deschisă după aer".

— Lat. *injecto*, *-are* „a arunca în ceva" (DA). Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 186.

înlóntru adv. Înăuntru.

înschimbá, *înschimb*, vb. I tranz. și refl. A (se) schimba (Crăciunelul de Jos).

— Din *schimba* + pref. *în-*.

întăbulá, *întăbuléz*, vb. I tranz. (Complementul indică proprietăți) A înscrie în cartea funduară.

— După germ. *intabulieren*, idem (din lat. *in* + *tabula*) (DA).

întinzătór, *întinzătoáre*, s.n. (La războiul de țesut) Băț cu care se strînge pe sulul de dinainte pînza țesută.

— Din *întinde* + suf. *-(ă)tor*.

întréce, *întréc*, vb. III refl. A se alinta, a se răsfăța. *Vóroǵe frumos, nu te mai întrece atîta!*

— Din *trece* + pref. *în-* (care-i dă un sens factitiv) (DA).

întrecút, -ă, *întrecúți*, *întrecúte*, adj. (Despre copii) Alintat, dezmierdat.

întromná vb. IV refl. A se gripa.

— Din *tro(a)mnă* (= troahnă) + pref. *în-*.

întromnát, -ă, *întromnáți*, *întromnáte*, adj. Gripat. *Toată iarna am fost întromnat.*

întuneceálă s.f. Întuneric, beznă. *Noaptea asta-i mare întunecеală afară, nu se vede nici o stea.*

— Din *întuneca* + suf. *-eală*.

înturná, *întórn*, vb. I tranz. și refl. A voma (Jidvei, Mihalț, Valea Lungă).

— Din *turna* + pref. *în-*.

învărá, *învăréz*, vb. I tranz. (Complementul indică vite) A văra. *Le învărează (oile) vara la Lupu* (Cergăul Mic).

— Din *văra* + pref. *în-*.

învelí, *învelésc*, vb. IV tranz. (Complementul indică mireasa) A găti.

învelitoáre, *învelitóri*, s.f. Femeie care învelește mireasa. Cf. huță.

— Din *înveli* + suf. *-(i)toare*.

înviermuí, *înviermuiésc*, vb. IV tranz. A umple (un loc, o vie etc.) de viermi; a îmbolnăvi (via). *Nu te băga, după ploaie, în vie că cu atîta o înviermuiești mai tare* (Jidvei).

— Din *vierme* + pref. *în-* + suf. *-ui*.

J

jámblă, *jámble*, s.f. (Învechit) Franzelă, jimblă.

— Din magh. *zsemle*, *zsemlye*, idem (DA, Tamás, EHW).

jamblicáș s.n. sg. (Învechit) Griș.

— Din magh. dial. *zsemlekása*, idem.

jápă, *jápe*, s.f. Nuia.

— Cf. interj. *jap* care imită zgomotul produs de lovirea cu un corp elastic (nuia, biciușcă etc.) sau de o lovitură (trînteală) dată cu repeziciune și putere (DA).

jăruí, *jărui*, vb. IV. A ațîța jarul.

— Din *jar* + suf. *-ui*.

jăruitór, *jăruitoáre*, s.n. Prăjină cu care se ațîță jarul în cuptor. La Ion Brad: „— Dă-mi *jăruitorul*, tovarășe Hordiș. — Care *jăruitor*?

— Uite parul ăla ars la un cap. Nu-l vezi ? “ (DF, p. 162—163).

— Din *jărui* + suf. -(*i*)*lor*.

jăşcău, *jăşcáuă*, s.n. Pungă (de obicei din băşica porcului) de ţinut tutunul. *Dim beşică... moşu îş făcea jăşcău. Băga tăbac în icl* (Lunca Tîrnavei).

— Din magh. *zsácskó*, idem (DA).

jéjune, *jéjuni*, s.m. Viezure (Bucerdea Grînoasă).

— Din *viezure* prin falsă regresie şi prin palatalizarea lui *v* la *j*.

jéliţă *jéliţe*, s.f. Vînt rece (Feisa, Jidvei). *Jăliţa trăje / Merele căde* (colindă din Lunca Tîrnavei). [Pronunţat : *jắliţă*].

— Din v.sl. *vijalica* „Wirbelwind“ (cf. şi bg. *viélica* „vînt puternic“), prin palatalizarea lui *v* la *ẑ* (ca în *vis* > *ẑis*, *vin* > *ẑin*), apoi prin apropiere de cuvintele care conţin un *j* (*jar*, *jăle* etc.) (Frăţilă, LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 160).

jélniţă s.f. sg. Jeliţă (Sîncel). [Pronunţat : *jălniţă*]. La Agîrbiceanu : „Cădea însărarea sură de noiembrie şi se pornise o *jelniţă* de la miazănoapte, care pătrundea în trup ca acele“ (*Opere*, IV, p. 357). „Aţa subţire de *jelniţă* se întărea mereu şi în curînd începu să ţiuie prin streaşini“ (*ibidem*, p. 358).

— Contaminare între *jeliţă* şi *viforniţă*, *burniţă* (Frăţilă, LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 160—161).

jep, *jépuri*, s.n. Buzunar. [Pronunţat : *jăp*].

— Din magh. *zseb*, idem (DA).

jgheab, *jgheáburi*, s.n. (Învechit) Sicriu (Cetatea de Baltă, Feisa, Jidvei, Mihalţ). Cf. copîrşău.

— Din v. sl. *žlěbŭ* (DA).

jilău, *jiláie*, s.n. Rindea, gealău.

— Din magh. *gyalu*, idem.

jilţ, *jilţuri*, s.n. Jeţul birjarului.

— Din germ. *Sitz*, probabil prin mijlocirea altei limbi. În formele cu *l*, pare a se fi amestecat germ. *Sessel* (DA).

jiluí, *jiluiésc*, vb. IV tranz. A da la rindea, a gelui.

— Din *jilău* + suf. *-ui*.

jimbát, **-ă**, *jimbáţi*, *jimbáte*, adj. Cu gura strîmbă.

— Vezi *a* (*se*) *jimba* „a (se) strîmba“ (< *jimb*, *-ă*, adj. „strîmb“) (DA).

jindár, *jindári*, s.m., vezi **jîndar.**

jip, *jipi*, s.m. Tulpină de porumb, tulei. La Agîrbiceanu : „De atunci nimeni nu mai cuteză să se urce pe coperiş, nici bărdaşi, nici dintre cei ce copereau cu *jipi*...“ (*Opere*, VI, p. 178). „... Sus, în carul încărcat cu snopi de *jipi*“ (*Opere*, IX, p. 177). „Unde şi unde piramide de *jipi* mai dădeau viaţă hotarului“ (*Opere*, X, p. 137). La Ion Brad : „... vitele erau ţinute... cu *jipi* de cucuruz tocat...“ (LM, p. 110). [Pronunţat : *jîp*, *jîk*].

— Cf. *jup*.

jipár, *jipáre*, s.n. Grămadă mare de jipi, şiră (Glogoveţ).

— Din *jip* + suf. colectiv *-ar*.

jîndár, *jîndári*, s.m. Jandarm. La Ion Agîrbiceanu : „Cîntec de bătaie / Cînd *jîndari* ne taie“ (*Opere*, VI, p. 239).

jîrlip, *jîrlipuri*, s.n. Construcţie din bîrne şi scînduri, pe care e condusă apa care se varsă pe roata morii ; jilip. La Ion Brad : „Canalul de fugă a apei, *jîrlipul*, cum îi ziceau...“ (LM, p. 109).

— Din magh. *zsilip*, idem (DA).

jmeag s. Gust şi miros (rău) pe care îl capătă vinul din cauza vaselor rău întreţinute.

— Din germ. (Ge)*schmack* (DM).

jordăneálă, *jordănéli*, s.f. Bătaie (cu joarda). La Ion Blăjan : „Am mîncat de la tata o *jordăneală* care nu era la fel cu nici una de mai înainte“ (*Omul*, p. 22).

jordăní, *jordănésc*, vb. IV tranz. A bate (pe cineva) cu joarda. La Ion Brad : „... şi Silvia, adeseori, pe cei mici îi mai *jordănea*“ (DF, p. 83).

— Din *joardă* + suf. *-ăni*.

jordíţă, *jordíţe*, s.f. Nuia, joardă mai mică. La Ion Agîrbiceanu : „... în mînă c-o *jordiţă*, lovea mereu în salcia bătrînă“ (*Opere*, VII, p. 123). La Ion Blăjan : „Domnul Mileriu ne vedea şi ne mîngîia cu *jordiţa* peste mîini“ (*Omul*, p. 112).

— Din *joardă* + suf. dim. *-iţă*.

jucăreáuă, *jucăréie*, s.f. Jucărie.

jucăréie, *jucăréie*, s.f. Jucărie.

jucúţ, *jucúţi*, s.m. Executor fiscal.

— Cf. *jucuţie*.

jucuţie, *jucuţii*, s.f. Execuţie fiscală. La Agîrbiceanu : „— Nu, da’ umblăm prin sate. — Cu *jucuţia* ? “ (*Opere*, IV, p. 446).

— Din magh. *egzsekució*, idem (< lat. *executio*) (Tamás, EHW, s.v. *jecuţie*).

jumărúţă, *jumărúţe*, s.f. Diminutiv de la jumară.

jumătáte, *jumătắţi*, s.f. Claie de grîu formată din 15 snopi.

jumătăţi s.f. pl. Pingele.

— Cf. germ. *Halbschuh* „pantof“, propriu „jumătate de gheată“.

jumeáră, *juméri*, s.f. 1. Bucăţică de carne în tocană. 2. (La pl.) Bucăţile rămase de la topitul cărnii de porc, de raţă sau de gîscă ; jumări.

júnere, *júneri*, s.m. Ginere.

— Contaminare între *june* şi *ginere*.

junişán, *junişéni*, s.m. Tînăr de 16—18 ani. La Ion Brad : „Otilia, deşi în putere ca un *junişan*, ştia frica de palme“ (DF, p. 161). „Feciorii încă mai pot fi împungaci, ca Nicodim.

Nu se cunoaște. Dar la fete îndată le spun *junișenii* ăștia : „Ce rizi, tu, ca proasta-n tîrg ?!" (DF, p. 237). Vezi și UD, p. 42, 12 și LM, p. 57.

— Din *junc* + suf. *-ișan*.

jup, *jupi*, s.m. Snop (de strujeni) (Mihalț).

— Din magh. *zsup*, idem (DA).

jutár, *jutári*, s.m. Paznic de cîmp, jitar (Mihalț, Cergăul Mare).

L

lab s. sg. Tarla, tablă.

— Din magh. *lab*, idem (propriu „picior") (DA).

lábos, *láboșe*, s.n. Vas în care se mulge vaca ; șiștar.

— Din magh. *lábas*, idem (DA).

ládă s.f. (În sint.) *Lada mesii* = sertar. La Ion Brad : „Se trezi căutînd cuțitul în *lada mesii*..." (LM, p. 73).

— Cf. germ. *Schublade* „sertar", propriu „lada dulapului".

làitnánt, *làitnánți*, s.m. (Învechit) Locotenent.

— Din germ. *Leutnant*, idem.

lapte s. (În sint.) *Lapte de bou* = compot.

latíu, *latie*, adj. Lătăreț. *Era om fain, mutră latie.*

— Din *lat* + suf. *-iu*.

lavór, *lavoáre*, s.n. Lighean.

lăduție, *lăduții*, s.f. Lădiță (Crăciunelul de Jos).

— Din *lăduță* + suf. *-ie*.

lăgắu, *lăgắi*, s.m. Om moale, fără vlagă.

— Cf. magh. *lagy*(ember), idem.

lăicér, *lăicére*, s.n. Scăunel. Cf. scăunenci.

— Din *laiță* (<*laviță*) + suf. *-ar*.

lămpáș, *lămpáșe*, s.n. Felinar. [Var. : *lompaș* (Crăciunelul de Jos)].

— Din magh. *lámpas*, idem (DA).

lărmuí, *lărmuiésc*, vb. IV intranz. A face larmă. *Nu lărmuiți, că treziți copilul.*

— Din *larmă* + suf. *-uí*.

lăstár, *lăstáre*, s.n. Par. *Adunam lăstarele ce le-am țipat,... parii care n-o foz buni*. La Agîrbiceanu : „În «toc-toc»-ul *lăstarelor* grele, care își izbeau necurmat măseaua de cremene, munceau tăcuți" (*Opere*, VII, p. 181).

— Din bg. *lastar* (DEX).

lătureán, *lături̇éni*, s.m. Tînăr care vine la joc din altă localitate.

— Din *lature* + suf. *-ean*.

läturghíe s.f. Liturghie (Sîncel).

lécăr, *lécăre*, s.n. Haină (Cergăul Mic).

— Din *recăl* (<germ. *Röckel*), prin metateză (DLR).

léghin, *léghini*, s.m. Ucenic (Mihalț). Cf. inaș.

— Din magh. *legény*, idem (DA).

lemn, *lémne*, s.n. Arbore. *Ierau anumite lemne, ca fagu, care înfrunzește mai timpuriu* (Feisa). La Agîrbiceanu : „De ce fac *lemnele* roade, bunico ?" (*Opere*, III, p. 13).

— Lat. *lignum*, care în latina tîrzie a dobîndit și sensul de „arbore" (CIORANESCU, nr. 4781). (Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 244, nota 28.)

lemnúș, *lemnúșe*, s.n. Chibrit. Cf. aprinsoare, foacăle, ghiufe. La Agîrbiceanu : „... intrînd în odaia dinainte aprinse un *lemnuș*" (*Opere*, V, p. 158).

— Din *lemn* + suf. dim. *-uș*.

leneși, *lenešésc*, vb. IV refl. A se lenevi (Glogoveț).

— De la *leneș*.

lepșit, -ă, *lepșiți*, *lepșite*, adj. Flămînd. Cf. lihod.

— De la *lepși* (< *leapșă*).

lésne adv. Ieftin.

— Din bg. *lesno*, idem (DA).

ler, *léruri*, s.n. Cuptorul sobei.

— Din magh. dial. *ler* (Tamás, EHW).

levăgắu s.sg. (Învechit și ironic) Aer.

— Din magh. *levegö*, idem.

libărá, *libăréz*, vb. I refl. A se desconcentra.

— Din *elibera*, prin apropiere de *liber*

libăráre s.f. sg. Desconcentrare.

libél, *libéle*, s.n. (Învechit) 1. Caiet. 2. Carnet (de depunere). [Var. : *liber*]. Cf. irică. La Agîrbiceanu : „... cer 80.000 zestre, care bani, într-un *libel* de depuneri, să-mi fie predați în ziua cununiei" (*Opere*, VII, p. 234).

— Din lat. *libellus*, *-um* „cărticică" (DA).

libér, *libére*, s.n., vezi **libel**.

libovi, *libovésc*, vb. IV refl. A se drăgosti; a se desfăta. *Am gătat lucru, acum mă libovesc.* La Agîrbiceanu : „În vreme ce noi ne scuipăm viața în praful de cărbune, ele se *libovesc* acasă în dezmierdările flăcăilor..." (*Opere*, IV, p. 331). „Îi reușise să înduplece pe-un băieș tînăr, necăsătorit, cu care se *libovea* de doi ani, să nu se ducă cu ceilalți" (*Opere*, VII, p. 513).

— De la *libov* „iubire, dragoste" (<sl *ljubovĭ* „iubire").

licắi, *licăie*, vb. IV tranz. pers. 3. (Despre pisici) A linge, a linchi (Jidvei).

— Probabil un derivat onomatopeic.

licắu, *licắi*, s.m. Persoană căreia îi place să licăie mîncarea (Jidvei).

— Din tema *lic-* (cf. *licăi*) + suf. augm. *-ău*.

lictár s.n. sg. Magiun. Cf. silvoiș. La Ion Brad : „... el o adus din partea noastră două care de cucuruz și fîsaică, și-o rămas *lictar* și prune uscate..." (RR, p. 265).

— Din germ. *Lekvar* sau magh. *lekvár* (din lat. med. *electuarium*), idem (DA).

lihod, -ă, *lihozi*, *lihode*, adj. Flămînd. Cf. lepșit.

— Din sl. *lichŭ* „rău, deșert" (ca *schilod* etc.) (DA).

lihodeálă s.f. Slăbiciune (mai ales din cauza flămînzelii). La Agîrbiceanu : „Cînd ridica brațele subțiri, palidă și puțintică la trup, simțea o *lihodeală* în inimă“ (*Opere*, VI, p. 242).

— Din *lihodi* + suf. *-eală*.

lihodí, *lihodésc*, vb. IV intranz. A flămînzi.

— De la *lihod*.

lihodít, -ă, *lihodiți*, *lihodite*, adj. Fără poftă de mîncare (Feisa).

limbáș, -ă, adj. Peltic (Mihalț). Cf. limbut.

— Din *limbă* + suf. *-aș*.

limburúș s. sg. Omușor (Feisa).

— Din *limbă* + suf. dim. *-uruș* (DA).

limbút, -ă, adj. Peltic (Jidvei, Glogoveț, Micăsasa, Valea Lungă). Cf. limbaș.

— Lat. pop **linguutus*, *-a*, *um* (< *lingua*) (DA).

língav, -ă, *lingavi*, *lingave*, adj. 1. Mofturos (la mîncare). 2. Slab, plăpînd, bolnăvicios. La Ion Brad : „— Așa-i ea, *lingavă* și sperioasă“ (RR, p. 253).

— Cf. bg. *ligav*, scr. *ljigav* (DEX).

lingoáre s.f. (În expr.) *A vorbi ca cei de lingoare* = a vorbi aiurea, a spune năzbîtii.

lióitră, *lióitre*, s.f. Loitră.

— Din scr. *lo(i)tra* (DEX).

lioitreán, *lioitréne*, s.n. Car încărcat cît îl țin loitrele.

— Din *lioitră* + suf. *-ean*.

lipíe, *lipii*, s.f. Lipiu (Micăsasa). La Ion Blăjan : “—Las-o, feciorule, că noi nu facem *lipii* !“ (*Omul*, p. 22).

— Cf. scr. *lèpinja*.

lipíu, *lipie*, s.n. Un fel de plăcintă cu brînză, cu magiun etc. Cf. pup, lipie, hencleș, palaneț.

— Cf. magh. *lepény* (Tamás, EHW).

lípsă s.f. (În expr.) A *fi de lipsă* = a fi nevoie. A *avea lipsă* (de ceva) = a avea nevoie (de ceva). La Agîrbiceanu : „*Am lipsă* de o casă cu chirie“ (*Opere*, IV, p. 403). „— Să te petrec pînă la gară. — Nu, *nu-i de lipsă*“ (*Opere*, IV, p. 85). „Alte pretinii va trebui să legi : ... cu toți cei ce *au lipsă* de o mînă de ajutor“ (*Opere*, VI, p. 21). Vezi și V, p. 36, VI, p. 51, VII, p. 23, 365, VIII, p. 26, 83, IX, p. 196, X, p. 58, 283. La Ion Brad : „— *Nu-i de lipsă*, că eu mă știu scrie și singur“ (DF, p. 52).

— Postbverbal din *lipsi*.

lițión s.m. Cătină de garduri. La Ion Brad : „Bănuind că e observat, predicatorul se trase înapoi după tufele dese de *lițion*“ (DF, p. 151).

— Formă coruptă a termenului botanic *Lycium* (vulgare). Cf. *liți*^{a}*n*, *lițināu* (DA).

liújăr, *liújări*, s.m. Lujăr (la vița de vie) (Jidvei).

liúngură, *liúnguri*, s.f. Lingură.

liúntre, *liúntre*, s.f. Luntre (Feisa).

liur s.m. sg. Vin din struguri storși a doua oară, peste care se pune apă și zahăr ; liurcă.

— Din ucr. *ljura*, idem (DA).

liúrcă s.f. Băutură slabă, poșircă ; liur. La Agîrbiceanu : „—Beutură odată, nu *liurcă*! zise el“ (*Opere*, *X*, p. 104).

— Din *liur* + suf. *-că* (DA, s.v. *leoarcă*).

lóbdă, *lóbde*, s.f. 1. (Învechit) Pat făcut din patru țăruși înfipți în pămînt peste care erau bătute niște scînduri. 2. Scînduri groase (Mihalț).

— Din *lodvă* > *lovdă* > *lobdă*.

lódvă, *lódve*, s.f. Pat mic și jos (Iclod). Cf. prici, păcel, lovdă.

— Din ucr. *lodva*, idem (DA).

logógnă, *logógne*, s.f. Logodnă (Glogoveț).

lohér s. m. sg. (Învechit) Trifoi. [Pronunțat : *lohęr*^{i}].

— Din magh. *lóhere*, idem (Tamás, EHW, s.v. *luhăr*).

lompáș, *lompáșe*, s.n., vezi **lămpaș**.

lopățeá(uă), *lopățéle*, s.f. Bucată de lemn din partea de jos a jugului, policioară.

— Din *lopată* + suf. dim. *-ea(uă)*.

lótru, loátră, *lótri*, *loátre*, adj. Ager, vioi, iute, isteț. *E lotru la mers (la vorbă, la lucru)*. La Ion Brad : „Bunică-sa, Mărie, încă ageră și *loatră* ca o nevăstuică, îi cunoștea prea bine pe toți și căuta să-i împace“ (DF, p. 111). „Da-i deșteaptă și *loatră*, ca zece bărbați...“ (LM, p. 36).

lúcicoș s. sg. Mîncare de carne de oaie cu varză (Cetatea de Baltă). [Pronunțat : *lúĉcoș*].

— Din magh. *lucskos*, idem (Tamás, EHW).

lújer, *lújeri*, s.m. Mugure.

lúme s.f. (În sint.) *Lumea ochilor* (Bucerdea Grînoasă, Cergăul Mare, Glogoveț, Iclod, Micăsasa, Pănade, Sîncel) sau *lună neagră* (Micăsasa)= pupila ochiului. [Var. : *luna ochilor* (Bălcaci, Biia, Cergăul Mare, Cetatea de Baltă, Feisa, Glogoveț, Pănade, Sîncel, Valea Lungă)]. Cf. neghină.

— Lat. *lumen* (oculi), din care a apărut, prin etimologie populară, și *luna* (ochilor). Vezi Frățilă, *Tîrnave*, p. 188.

luminá vb. I unipers. A fulgera.

—De la *lumină*.

lúnă^{1} s.f., vezi **lume**.

lúnă^{2} s.f. (În expr.) *A fi cu* (sau *a avea*) *lună-n cap* = a fi pleșuv, chel.

lupáre s.f. sg. (În imprecații, cu sens neprecizat, probabil) Boală. *Mînca-te-ar luparea* ! *Du-te-n lupare* ! La Ion Brad : „Copii să nu-i faci, dă-i în *lupare* de copii, că te îmbătrînesc și te veștejesc cu zile“ (DF, p. 60) ; vezi și UD, p. 272, RR, p. 276, LM, p. 235.

— Lat. **lupalis* „de lup“ (= *lupinus* ; cf. *luparius* „lupar, lupaș“) (V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 224). Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 189.

lupărie, *lupării*, s.f. 1. Haită de lupi. 2. (În sint.) *O lupărie de vreme* = o vreme rea, o pîrdalnică de vreme. La Ion Blăjan : „—M-oi duce, domnule dragă, m-oi duce, da cine-și prinde pentru noi caii la sanie pe-o așa *lupăric* de vreme“ (*Omul*, p. 51).

— Din *lup* + suf. col. -*ăric*.

M

mágăr, s.m. sg. Vlagă, putere. *Liniștește-te, să nu pun mîna pe tine, că-ți mînc mágăru.*

— Cf. *smagă* „putere, vlagă“, *mag*, idem, același cu *snagă* (< scr. *snaga*) (vezi Gămulescu, *Elemente*, p. 187). Termenul a putut fi influențat și de *moagăr* „slab, fără putere“, dar și de *mangăr* (cf. expresia *a da mangărul cel de apoi* = a da ortul popii, în DLR, s.v. *mangăr*).

magistră s.f. Catifea. Cf. barșon.

— Cf. *mancister* „catifea“ (DLR).

máioș, *máioșe*, s.n. Caltaboș.

— Din magh. *májos*, idem (Tamás, EHW).

mámă s.f. (În comp.) *Mamă-tină* sau (Micăsasa) *mamă bătrînă* = bunică. La Ion Brad: „— *Mamă-tină*, șopti Veanu... *mamă-tină*, unde ești?“ (LM, p. 6). „— Dragu' mamii, unde umbli? își întîmpină Maria nepotul printre straturile verzi din grădina Victoriei. Doamne, cum m-am putut speria!.. — De ce, *mamă-tină*? se opri Veanu din fugă“ (*Ibidem*, p. 27).

— Din *mamă bătrînă* (în limbajul copiilor).

mandúlă, *mandúle*, s.f. Amigdală.

— Din magh. *mandula*, idem (Tamás, EHW).

márjă, *mărji*, s.f. Unitate de măsură egală cu 100 kg.

— Din magh. *mazsa*. Pentru epenteza lui *r* în fața consoanelor *ș*, *j*, cf. *coarjă*, *arșău* etc.

máșlă, *máșle*, s.f. (Învechit) Fundă.

— Din magh. *másli*, idem (Tamás EHW).

máșter, -*ă*, *máșteri*, *máștere*, adj. Vitreg. La Agîrbiceanu: „Și își zicea în gîndul ei iar: «De ce să fie mai bună decît mine soru-mea *mașteră*?»“ (*Opere*, IV, p. 442). „... Copiii se obișnuiesc mai ușor cu mama *mașteră* pînă sînt mici și nepricepuți, dacă dă Dumnezeu să găsească o femeie bună“ (*Opere*, VI, p. 195). La Ion Brad: „Octavian n-ar trebui s-o aducă pe femeia asta în casă, s-o facă mamă *mașteră* a copiilor lui“ (UD, p. 212). (Figurat) „Avea impresia că timpul atît de *mașter* cu ea în ultimele luni, își întoarse cursul pe neașteptate“ (RR, p. 15). „Le trecea pe toate în vina sorții, care fusese atît de capricioasă și de *mașteră* cu o fată sinceră și naivă ca ea“ (*Ibidem*, p. 221).

— Din v. sl. **maštera*, contaminare între *mašteha* „mamă vitregă“ și *dŭšti* „fiică“ (la cazurile oblice *dŭšter*). Vezi V. Frățilă, *Etimologia rom.* **maște, mașter, -ă**, în *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor și colaboratorilor*, Iași, 1983, p. 154—162.

matíncă adv. Parcă. *Matincă la patru ajunge trenu la gară.*

— Din *mă tem că*; cf. *măvaică* „parcă“ din *mă vaiet că*.

maț s.n. (În comp.) *Mațul ăl orb* = apendice. *L-o operat la mațu ăl orb.*

— Calc după germ. *Blinddarm* (*blind* „orb“ + *Darm* „maț“).

măcắu, *măcắuă*, s.n. Băț, ciomag. (În expr.) *A-i da măcău* = a-i da zor, a se sili.

— Din magh. *makó* „băț mic“ (Tamás, EHW, p. 512).

măgláș, *măglási*, s.m. (Învechit) Agent financiar, perceptor.

— Cf. magh. *meglát*, -*tam*, -*ott* „a percepe“.

mărháie, *mărhắi*, s.f. Vită, animal.

— Contaminare între *marhă* „vită“ și *nămaie* „vită cornută“ (< lat. *animalia*).

măscurénci, *măscurénci*, s.m. Mascur mai mic.

— Din *mascur* + suf. dim. -*enci*.

mătăhálíță, -*e*, s.f. Femeie mare, voluminoasă.

— Din *mătăhală* + suf. -*iță*.

mătăháie, *mătăhắi*, s.f. Manechin de paie care se pune de anul nou în poarta flăcăilor mai bătrîni care nu s-au însurat (Bucerdea Grînoasă).

— **mățălắu**, *mățălắi*, s.m. Firul care scapă la țesut (Bucerdea Grînoasă). Cf. mînzălău.

— Din *maț* + suf. -*ălău* (DLR).

meal s.sg. Argilă de culoare vînătă, așezată de obicei în straturi, bună pentru modelat. La Agîrbiceanu: „Cînd au fost scobiți în stîncă opt sute de stînjeni, într-o sară băieșii îmi veniră mai plouați decît cînii cei rătăciți, înțălegi dumneata, mai plouați decît cînii! «*Meal*», îmi ziseră ei. «*Meal*?» întreb eu. *Meal*, îmi răspund din nou“ (*Opere*, VII, p. 160—161). „Notarul le cercetă pe amîndouă galeriile și văzu că sfîrșesc în păreți de *meal*“ (*Ibidem*, p. 358).

— Din v. sl. *mělŭ* (bg. *měl*) „cretă, var“, (DLR).

melegár, *melegáruri*, *melegáre*, s.n. Răsadniță, pătul.

— Din magh. *melegágy* (probabil prin apropiere de *bălegar*) (DLR).

melín, *melíni*, s.m. (Bot.) Liliac.

— De la *mălin* < *mălină* „fructul mălinului“ (< bg. *malina*, ucr. *malina* „zmeură“) (DLR).

mereúț adv. Încetișor. *Mereuț mă duc pe drum / Bătrînețile m-ajung / Mereuț mă duc pe cale / Bătrînețile vin tare.*

— Din *mereu* + suf. dim. -*uț*.

mesérniță, *mesérnițe*, s.f., vezi **misărniță**.

mestecătór, *mestecătoáre*, s.n. Făcăleț.

— Din *mesteca* + suf. -*tor*.

mestecătúri s.f. pl. Amestec de paie cu fîn sau cu otavă folosit ca nutreț pentru vite.

— Din *(a)mesteca* + suf. -*ătură*.

métăr, *métări*, s.m. (Învechit) Metru.

— Din germ. *Metter*.

miéru, -ă, *miéri*, *miére*, adj. Albastru ; mieriu. [Pronunțat : *ńéru*, *ńéră*, *ńéri*, *ńére*].

— Lat. *merus* (DLR).

mieruí, *miérui*, vb. IV tranz. A vopsi cu albastru.

— Din *mieru* + suf. *-ui*.

mieruít, -ă, *mieruiți*, *mieruite*, adj. Vopsit cu albastru. La Ion Brad : „Așa că haltele care le făcuse prin satele astea spoite în albastru intens, «*mieruite*» cum le ziceau tîrnăvenii, îl ajutaseră să cunoască toate cotiturile și zigzagurile șoselei, de la Adămuș... la Blaj" (RR, p. 286).

migdalítă, *migdalite*, s.f. Amigdale (Cergăul Mare, Micăsasa). Cf. mandulă.

mijá, *mijésc*, vb. I intranz. (La jocul „de-a mijopoaica") A-și acoperi ochii cu mîinile sau a sta legat la ochi pentru a nu vedea unde se ascund ceilalți jucători. [Pronunțat : *ńijá*]. La Ion Blăjan : „Cînd *mijeam* eu, copiii scînceau de unde erau ascunși" (*Omul*, p. 24). [Var. : *miija* (Jidvei)].

— Din bg. *miža* (DLR).

mijopoáică s.f. (În sint.) *De-a mijopoaica* = de-a mija.

— Contaminare între *mijă* și un alt cuvînt.

mijótcă, *mijótci*, s.f. 1. Persoană care mijește. 2. (Ironic) Somnoros, leneș.

— Din *mija* + suf. peiorativ *-otcă*.

miljá, *miljésc*, vb. I intranz., vezi **mija**.

miljă s.f. Joc de copii, mijă. *De-a milja* (Jidvei)

mimorúgă, *mimorúgi*, s.f. Făptură mică, pitică. *Îi numa o mimorugă.*

— Din *nimuric* analizat ca fiind format cu suf. *-ic* și, prin schimb de sufix *-ic!-ug*(*a*) (magh. *nyomarek*), cu tratarea lui *ny* ca *m* palatalizat (*ń*) sau printr-o asimilare *nimurugă* > *mimurugă* > *mimorugă*.

miór, *miór*i, s.m. Miel de doi ani (Bălcaci).

— Lat. **agnelliolus* (CDDE, 1101).

miorúț, *miorúți*, s.m. Diminutiv al lui mior.

— Din *mior* + suf. *-uț*.

misắrniță, *misắrnițe*, s.f. Măcelărie. [Pronunțat : *ńisắrniță*]. La Agîrbiceanu : „Nu cumpără carne, cînd se taie la *meserniță*, decît în zile mari" (*Opere*, IV, p. 415).

— Termen de origine v. sl. ; cf. bg. *mesarnica*, scr. *mesârnica*, idem (DLR). Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 210—211.

mișcoránție, *mișcoránții*, s.f. Șmecherie, înșelăciune, mișculanță.

— Din magh. dial. *miskuláncia* „Betrug, Falschheit", sau chiar *miskuranczia* (Tamás, EHW).

miț, *mițuri*, s.n. Mițe. Lîna tunsă de pe miei (Cetatea de Baltă).

— Lat. **agnicius* „de miel" (DLR).

mizguí, *mizguie*, vb. IV intranz. impers. A ploua (mărunt). [Pronunțat : *ńizgui*]. La Agîrbiceanu : „Afară *mizguia* mărunt și des din văzduhul înnegurat" (*Opere*, IV, 61). „Se însărase de tot și din norii de primăvară începu *să mizguie* mărunt, ca o burniță" (*Opere*, VI, p. 140).

— De la *mizg* „mizgă" + suf. *-ui*.

mizguíre s.f. Ploaie măruntă. La Agîrbiceanu : „Ieșiră toți trei în *mizguirea* rece de-a-afară" (*Opere*, X, p. 136).

mîcăí, *mîcăi*, *mîcăiésc*, vb. IV tranz. și refl. A vorbi bîlbîindu-se, a se bîlbîi. *Ce tot mîcăi acolo, că nu te înțeleg ?*

— Din interj. *mîc* + suf. *-ăi*.

mîndrămárie s.f. sg. Vopsea albastră care se întrebuințează la spoitul caselor țărănești.

— Cf. magh. *Mária-Kek*, germ. *Marieblau* (DLR).

mînzălắu, *mînzălắi*, s.m. 1. Fir care se rupe din pînza pusă la război. 2. (În expr.) *A se ține mînzălău* (după cineva) = a se ține scai.

— Din *mînz* + suf. *-ălău*.

mîrloánță, *mîrloánțe*, s.f. Prună cărnoasă, care nu se desprinde de pe sîmbure (Cergăul Mare). Cf. moroanță.

mîrlói, *mîrloáie*, s.n. Cimpoi din coajă de salcie (Lunca Tîrnavei). Cf. dîrloi.

míță, *míțe*, s.f. 1. Cîrlig cu trei gheare cu care se scoate găleata din fîntînă. 2. Patină de alunecat pe gheață. 3. Cîrlig de fier cu care muncitorii de la întreținerea liniilor de telegraf se urcă pe stîlpi. 4. (În comp.) *Mița popii* = omidă păroasă, de culoare neagră, cu dungi cafenii (Biia).

mîzgă s.f. sg. Avere, bogăție. *Are pămînt, are mîzgă, are din ce trăi.*

mlăcíu, *mlăcii*, s.m. Îmblăciu (Biia).

moáflă, *moáfle*, adj., s.f. (Om) moale, neîndemînatic. Cf. moafleș.

— Din magh. *mafla*, idem (Tamás, EHW).

moáfleș, *moáfleși*, adj., s.m. (Om) moale, neîndemînatic. Cf. moaflă.

— Din *moaflă* + suf. *-eș*.

moágănă, *moágăne*, s.f. Rînză (Feisa). Cf. bătucă.

— Din germ. *Magen* (DLR).

moágăr, -ă, *moágări*, *moágăre*, adj. Slab, fără putere ; bleg.

— Din germ. *mager*, idem (DLR).

modolán, *modoláni*, s.m. Cais (Crăciunelul de Jos). [Var. : *mondolan* (Sîncel)].

modolánă, *modoláne*, s.f. Caisă (Crăciunelul de Jos). [Var. : *mondolană* (Sîncel)]. Cf. mundulă.

mogzénie s.f. 1. Fel, soi. *Așa-i mogzenia lor*. 2. Viață. *Taci, că acuma îți mine mogzenia.*

mojér, *mojére*, s.n. Piuliță în care se sfarmă piperul ; mojar.

— Din magh. *mozsár*, idem (Tamás, EHW).

mojdár, *mojdáre*, s.n. Piuliță (Mihalț). Cf mojer.

— Din *mojar* (< magh. *mozsár*) prin apropiere de *mujdai* „mujdei“ (piulița se folosea și la pisatul usturoiului pentru mujdei).

molijit, -ă, adj. Sfințit de preot. *Apă molijită.*

— Din *molitvit* > *molivit* și apoi cu palatalizarea lui *v* la *ž* > *moližit* și prin apropiere de cuvintele care au *j* > *molijit.*

moloméșter, *moloméșteri*, s.m. Morar șef.

— Din magh. *malommester*, idem (<*malom* „moară“ + *mester* „meșter“) (Tamás, EHW).

molúț adj. (Despre vin) Care nu este aspru; moale.

— Din *moale* + suf. dim. *-uț.*

momîlcă, *momîlci*, s.f. Umflătură sub piele, blîndă. La Ion Brad: „... *momîlcile* usturătoare, lăsate de țînțari“ (LM, p. 25).

mondolán, *mondoláni*, s.m., vezi **modolan.**

mondolánă, *mondoláne*, s.f., vezi **modolană.**

mondroni, *mondronésc*, vb. IV refl. A scinci, a se smiorcăi. *Taci, nu te mai mondroni.* Cf. mornăi.

morcoáșă, *morcoáșe*, s.f. Fiecare dintre cele două bucăți de fier cu care se îmbracă capătul osiei care intră în butuc; bleau.

— Din magh. *marokvas*, idem (Tamás, EHW).

móri interj. Măi! (Micăsasa).

— Cf. bg *more.*

mornăi, *mórnăi*, vb. IV refl. A se smiorcăi, a se miorlăi. Cf. mondroni.

moroánță, *moroánțe*, s.f. 1. Soi de piersici care nu se desfac de pe sîmbure (Jidvei). 2. Caisă mică (Bălcaci). Cf. mîrloanță.

— Din *pomoroanță* (< *pomeranță*) „portocală“ < germ. *Pomeranze* (DLR).

mòrosódă s.f. sg. Sodă caustică.

— Din magh. *marószóda*, idem (Tamás, EHW).

mort, *mórturi*, s.n. Înmormîntare. *Zabudete* [= cîntec bulgăresc], *aia să cînta la morturi... la toate morturile și în casă și și afară* (Cergăul Mic).

mosorí vb. IV. refl. A se umfla; a căpăta umflături.

— De la *mosor* „umflătură rotundă și tare“ (DLR).

mosorít adj. (Despre sînge) Adunat sub piele în urma unei lovituri.

— Vezi *mosori.*

moștinár, *moștinári*, s.m. Băștinaș (Feisa).

— Din *moștină* „moștenire“ + suf. *-ar.*

moștoloágă, *moștoloáge*, s.f. 1. Șomoiog de paie. 2. Cocoloș din pîine și zahăr, care se leagă într-o batistă și se dă sugarilor.

motoáșcă, *motoáște*, s.f. Șomoiog (Cetatea de Baltă). [Var.: *motroașcă* (Feisa)].

— Din ucr. *motoška* (DLR).

motóc, *motóci*, s. m. Motan. Cf. motoroi.

motocosí, *motocosésc*, vb. IV refl. și tranz. A tăndăli, a pierde vremea.

motorói, *motorói*, s.m. Motan (Glogoveț). Cf. motoc.

motofléi adj. m. Moliu, bleg.

motológ, -oágă, *motológi*, *motoloáge*, adj. Moliu, bleg. Cf. Pănade, *Folclor din Transilvania*, IV, p. 249.

motór, *motoáre*, s.n. Autovehicul (automobil, camion). La Ion Brad: „... tu n-auzi *motoru'* care-o venit după noi...“ (LM, p. 6). „... N-avem nevoie de *motoru'* dumitale“ (LM, p. 48).

motroáșcă, *motroáște*, s.f., vezi **motoașcă.**

mózi s.n. (Învechit) Cinematograf.

— Din magh. *mozi*, idem (DLR).

muc, *múcuri*, s.n. Știulete de porumb mic, nedezvoltat, pipernicit.

muierós, *muieróși*, adj. m. 1. Afemeiat. 2. Slab de înger, plîngăreț.

— Din *muiere* + suf. *-os.*

muierótcă s.f. (Ironic) Bărbat care se amestecă în treburi femeiești.

— Din *muiere* + suf. *-otcă.*

muietúră s.f. Mîncare pentru pui făcută din făină de porumb muiată în apă. Cf. tiricar.

— Din *muia* + suf. *-(ă)tură.*

mujdái s.n. Mujdei.

— Din *must* + *de* + *ai* (DLR).

mumuíță, *mumuíțe*, s.f. Maimuță.

mundúlă, *mundúle*, s.f. Un soi de piersică (Feisa). Cf. modolană.

múră, *múre*, s.f. Morcov (Cergăul Mic).

murătoáre s.f. sg. Apă sărată; slatină.

— Din *mura* + suf. *-ătoare* (DLR).

mústră, *mústre*, s.f. Demonstrație de călărie.

— Din germ. *Muster*, idem.

mușcátă s.f. Soi de viță de vie; muscat.

mușchí, *mușchésc*, vb. IV refl. A da din umeri. *Copilul să mușchește la școală, cînd nu ști răspunde* (Cergăul Mare).

— Din *mușchi.*

múșină, *múșini*, s.f. (Mai mult la pl.) 1. Viermi de pe rănile animalelor. 2. Viermi din balegă de cal.

— Cf. pol. *muszyna* (DLR).

mușí, *mușéște*, vb. IV refl. pers. 3 sg. A face mușiță, a se altera.

— Cf. *mușiță.*

muștícăl, *muștícăle*, s.f. 1. Șurub. 2. Capătul metalic al unui furtun.

— Cf. germ. *Mundstück*, idem (DLR).

mutaláu, -áuă, *mutalăi*, *mutaláie*, adj., s.m. și f. Tont, prost.

— Din *mut* + suf. peiorativ *-ălău* (varianta *-alău*).

N

nap, *napi,* s.m. Sfeclă. (În expr.) *Gol nap* = gol pușcă. La Agîrbiceanu : „... alergă să rupă labodă și știr și frunze de *napi* pentru porci" (*Opere,* IV, p. 434). „... Iată și un pui de țigan numai cît genunchele, *gol nap,* cu urciorașul în mînuță" (*Opere,* III, p. 76).

— Lat. *napus* (DLR).

nămînjí, *nămînjésc,* vb. IV tranz. și refl. A (se) murdări, a (se) mînji.

— De la *mînji* (DLR).

năpói adv. Înapoi (Mihalț).

nărăví, *nărăvésc,* vb. IV refl. A se înțelege, a se potrivi. *S-au nărăvit și s-au luat* (= căsătorit).

— De la *nărav.*

născocorí, *născocorăsc,* vb. IV refl. A se enerva (răstindu-se la cineva).

năspreálă s.f. sg. Scrobeală.

nătăfléte, -cáță, *nătăfléți, nătăfléțe,* adj., s.m. și f. (Om) molatec, bleg. [Var. : *netefletе*]. La Agîrbiceanu : „Ar fi scăpat lumea de un papă lapte, de un *neteflete* ca tine" (*Opere,* III, p. 394).

— Contaminare între *nătărău* și *fleț.* Din *nătăfleți* s-a refăcut un sg. *nătăflete.*

năúc, -ă, *năúci, -e,* adj. 1. Prost 2. Surd (Mihalț, Glogoveț).

năucí, *năucésc,* vb. IV intranz. A surzi (Mihalț, Glogoveț).

nebléjnic, -ă, *nebléjnici, nebléjnice,* adj., s.m. și f. Prost, neputincios, prăpădit. *Neblejnicul ăsta mi-o mîncat zilele.* La Ion Brad : „Numa *neblejnicu* ăsta de Văsălie îi vinovat, că s-o dus prin părău încolo și m-o lăsat cu ei ! " (DF, p. 165). „ ... Ei te-or împins în brațele *neblejnicului...*" (DF, p. 387). „Că el, *neblejnicu,* toate le face numa pentru copiii ei" (RR, p. 265).

— Din *nebleznic,* cu transformarea lui *zn* în *jn* (vezi Frățilă, *Tîrnave,* p. 212—213).

nechimuluít adv. Fără măsură, fără cumpătare. *O ajuns așa de rău, că o beut nechimuluit.*

— Din *chimuluit* (partic. lui *chimului* < magh. *kimél*) + pref. *ne-.*

neghínă s.f. (În sint.) *Neghina ochiului* = pupilă (Crăciunelul de Jos). Cf. lume.

neíde-ne interj. 1. Strigăt cu care se mînă caii. 2. Strigăt cu care se alungă cîinii. [Pronunțat : *nę idę nę*].

— Din magh. *ne ide ne* (Tamás, EHW).

nesovîlcát adj. (Despre aluat) Care nu e sovîlcat, care nu e încă rupt pentru a fi făcut pîine. La Ion Brad : „La Dodu cînd or intrat / Otilia i-o-nșelat, / În casă că i-o lăsat / Cu troaca de aluat, / Aluat *nesovilcat,* / Gata să fugă sub pat..." (DF, p. 212).

— Vezi **sovilca.**

netechít, -ă, *netechíți, netechíte,* adj. Prost, cretin.

neteflétc, *neteflétí,* s.m., vezi **nătăflete.**

nevór s.m. Năvod (Cetatea de Baltă, cf. *Folclor din Transilvania,* IV, p. 27).

nevordáș, *nevordáși,* s.m. Pescar (Cetatea de Baltă, cf. *Folclor din Transilvania,* IV, p. 27).

ni interj. Uite ! *Ni că vine trenu* ! La Ion Brad : „*Ni* tu, mă, cum se poartă în casă la mine" (DF, p. 172). „O, bată-te norocu, *ni* la el, om învățat și vestit, cum le zice ca un țăran" (DF, p. 439). „*Ni,* măi, că au și case cu etaj..." (LM, p. 233).

— Din magh. *ni* (DLR).

nigél, *nigéi,* s.m. Neg (Crăciunelul de Jos, Sîncel, Iclod, Pănade, Jidvei). [Var. : *ningel* (Biia, Feisa, Micăsasa, Valea Lungă)].

ningél, *ningéi,* s.m., vezi **nigel.**

nită interj. Uite ! *Nită-l* ! *Nit-o ce mare-i* !

— Din *ni* + [ia]*tă* (DLR).

noàghibúlgăr, *noàghibúlgări,* s.m. Varietate de struguri.

— Din germ. *Neuburgunder.*

nocoveálă, *nocovéle,* s.f. Nicovală (Cergăul Mic, Cergăul Mare, Micăsasa).

nodorár, *nodoráre,* s.n. Parte a războiului de țesut ; nodurar (Feisa).

— De la *noduri* (pl. lui *nod*) + suf. *-ar,* cu asimilarea lui *u* la *o.*

nouắr, *nouắri,* s.m. Nor (Cergăul Mare).

O

o conj. Sau. *Iera în sărbătorile crăciunului o a paștilor* (Sîncel).

— Lat. *aut* (DA, s.v. *au*).

oábla s.f. sg. (În expr.) *A trage la oabla* = a aduce la linie dreaptă.

oácăr, -ă, *oácări, oácăre,* adj., s.m. și f. (Despre oi) Cu pete ruginii pe bot. La Ion Brad : „Tunse proaspăt, oile păreau niște ogari... — Hai oacheșo, hai *oacăro,* nu vă speriați, tu, că-i de-al nostru" (LM, p. 103).

— Termen străvechi, de origine latină <**obaquilus* (Densusianu, GS, VI, 317—319 : Candrea, GS, VII, 291) sau de origine autohtonă, comun cu alb. *vakër* „oaie sau berbec cu botul și picioarele negre" (DLR), cf. Brâncuș, *Vocabularul autohton,* p. 144—145. Termenul e de probabilă origine autohtonă. În alb. el nu poate fi de origine aromână (cum crede Çabej, SF, 2, 1967, 7—8), ci din româna comună (Brâncuș, *ibidem,* p. 145).

oáră, *oáre,* s.f. (Mai mult la plural) Orătanie (Bucerdea Grînoasă). [Var. : *hoară* (Mihalț)].

— Lat. *ovaria* „ouătoare" (DLR). Vezi și Frățilă, *Tirnave,* p. 191.

oáspet, *oáspeți,* s.m. Nuntaș.

— Lat. *hospes, -itis* (DLR).

òbărfáităr, *òbărfáităři,* s.m. (Învechit) Administrator șef. [Var. : *obărfaiveltăr*].

— Formă coruptă a germ. *Oberverwalter*, idem.

òbărfáiveltăr, *òbărfáiveltări*, s.m., vezi **obărfaităr**.

obidós, -oásă, *obidóși*, *obidoáse*, adj. Care se supără repede, care e mereu încruntat; mofturos. [Pronunțat : *oģidós*].

— Din *obidă* + suf. *-os*.

oblí, *oblésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) îndrepta, a face să fie drept. *Oblește drotul* (= sîrma) *că-i încovoiat*. La Agîrbiceanu : „Gheorghe *se oblește* deodată, se întoarce cu privirile pline de ură spre Țancu și începe să-i răcnească..." (*Opere*, III, p. 79). „Înfiripă două-trei brațe bune și *se obli* să mai răsufle și să-și dreagă șalele" (*Opere*, IV, p. 358). „... *Se obli* din șale..." (*Opere*, IV, p. 394).

— De la *oblu*.

oblintí vb. IV refl. și intranz. A obrinti.

oblínc, -ă, *oblínci*, *oblínce*, adj. 1. Bolnav, suferind. *Îi tare oblinc, de abia se mai ține pe picioare*. 2. (Despre copii) Moale, bleg (Feisa).

— Cf. *oblinci* „a-și pierde puterile, a fi sleit de puteri" (Rășinari — Sibiu, în DLR).

oblocău s.n. sg. (Învechit) Fereastră ; oblon (la fereastră).

— Cf. *obloc*, termen cunoscut în Transilvania cu același sens (<magh. *ablak*, idem).

oblón, *obloáne*, s.n. Șopron (Feisa).

— Cf., în alte părți, *oblon* „deschizătura dintre șură și grajd, în dreptul ieslei, astupată cu un fel de ușă de scîndură, pe unde se dă de mîncare vitelor" (Tamás, EHW, s.v. *obloc*).

óbodă, *óbode*, s.f. (Învechit) Grădiniță de copii.

— Din magh. *óvoda*, idem.

oborí, *obór*, vb. IV tranz. A doborî. *Oboară măru ăla jos !*

ochi s.m.pl. 1. (Învechit) Ochelari. 2. Rovină ; loc mlăștinos. *Vaca o călcat într-un ochi și s-o scufundat până la foale*. 3. Buclă făcută din firele toarse. *După ce iera gata de urzit, o adunam, o făceam toată ochiuri pe mîni* (Spini). 4. (În comp.) *Ochiul cel mort* sau *cel orb* = tîmplă. Cf. plantă.

— (4) Probabil calc după slava veche ; cf. bg. *sljapo oko*, idem, scr. *slepočica*, *slepo oko*, idem, sau, mai degrabă, în Transilvania, după magh. *vakszem*, idem (< *vak* „orb" și *szem* „ochi").

ocináș *ocináșe*, s.n. (Învechit) Rugăciune (Cergăul Mare și Cergăul Mic). La Agîrbiceanu (cu pl. *ocinași*) : „Ce păcate să fi făcut ? *Ocinași* am zis, ce-am știut și cînd am putut" (*Opere*, III, p. 218). „... În loc de canon de ani de zile, abia i-a dat *ocinași*, de-o săptămînă, fără post, fără ajun..." (*Opere*, IV, p. 92). „Să nu mai ocărîți, și să ziceți în toată sara și dimineața *ocinașele* (*Opere*, VI, p. 32). „... Îți zici *ocinașele* și fugi din căile păcătoșilor" (*Opere*, VII, p. 399).

— Din slavon. *otĭče naši* „Tatăl nostru" (DLR).

ocșág, *ocșáguri*, s.n. Taifas. *Tare îi plac lui Ion ocșagurile*.

— Din magh. *okosság*, idem (Tamás, EHW).

ofițirstatfetrètăr, *ofițirstatfetrètări*, s.m. (Învechit) Locțiitor de ofițer.

— Din germ. *Offiziersstellvertreter*, idem.

ogáșă, *ogáșe*, s.f. Urmă făcută de roata carului, a căruței, sau a altui (auto)vehicol ; făgaș. (Figurat) Drumul vieții. [Var. : *ogașie*]. La Agîrbiceanu : „Din *ogașa* vieții lor năcăjite, plină de lipsuri, nu poți ieși așa de ușor" (*Opere*, IX, p. 195). „... Căruța hurduca pe drumul plin de *ogăși* tari" (*Ibidem*, p. 167). La Ion Brad : „Motorul gîfîia, roțile erau obligate să escaladeze *ogășiile* adînci, desfundate de tractor" (RR, p. 296).

— Din magh. *vágás*, cf. *kerékvágás*, idem (Tamás, EHW, s.v. *văgaș*).

ogáșie, *ogắșii*, s. f., vezi **ogașă**.

ogoi s.n. sg. Un fel de oină. La Agîrbiceanu : „Cîteodată cei patru rămîneau acasă, făceau c-un gătej un cerc larg lîngă zid, unul intra în cerc, iar ceilalți se sileau să-l nimerească de la periferie c-o minge. Îi ziceau jocului „de-a *ogoiu*" (*Opere*, VIII, p. 21).

ogór s.n. (În sint.) *Ogor negru* = teren arat, dar lăsat necultivat. *La moșu-meu am pominit ogor negru, ogor de nu semăna nimic în iel, îl lăsa numa cu buruieni* (Bucerdea Grînoasă).

olát, *oláte*, s. n. (La pl.) Totalitatea bunurilor unui gospodar.

olăláu s.n. sg. Gălăgie mare, larmă ; scandal *Iară-i mare olălău la crișmă*.

olălí, *olălésc*, vb. IV tranz. A certa (pe cineva), a înfrunta (Biia).

— Cf. *olălău*.

omărí vb. IV tranz. A opri, a nu da voie să înainteze ; a rămîne pe loc (Feisa).

ometéu, *ometéi*, s.n. Om mare, mătăhălos. *Ce ometeu s-o făcut ăla, că nu mai inképe pe ușă !*

oprít, *opríturi*, s.n. Pășune. *Nu mai avem fîn, trăbă să scoatem vitele în oprit*. La Agîrbiceanu : „În *oprit* pășteau vitele albe..." (*Opere*, V, p. 52).

— De la *opri*.

otáș, *otáși*, s.m. Paznic de drumuri ; picher.

— Cf. magh. *utmester* „picher de șosele".

ótcă s.f. Țuică mai slabă care curge la început din cazan ; fruntea țuicii. Cf. forșuș, tistălaș.

P

pac, *pácuri*, s.n. Pachet (Lunca Tîrnavei).

— Din germ. *Pack*, idem (DLR).

palanéț, *palanéțe*, s.n. Turtă făcută din aluat de pîine, umplută cu brînză, urdă sau magiun. Cf. lipie, lipiu, pup, hencleș

— Din ucr. *paljanicja* (DLR).

păcél, *păcéle,* s.n. Pat mai mic alcătuit din două scînduri puse pe două capre de lemn. Cf. lodvă, prici. La Agîrbiceanu : „Moartea tăcu, și în casă, pe *păcel*, începu deodată cineva să geamă" (*Opere*, III, p. 172). „... Fetița se coborî de pe laviță și se urcă în *păcel*" (*Opere*, III, p. 243). La Ion Brad : „Se duse în grajd și se întinse pe *păcelul* de-acolo" (LM, p. 77).

— Din *păt(u)cel.*

păiós adj. (Despre gunoiul de vite) Care are paie (Jidvei).

— Din *pai* + suf. adj. *-os.*

pălándru, *pălándruri,* s.n. Gard de scînduri ; palanc (Feisa).

pălít adj. (Despre grîu) Cu grăunțele seci.

păr s.sg. Mătase (la porumb).

părcán, *părcáne,* s.n. Zgîrietură pe perete sau pe gheață. [Var. : *părcană*]. *M-am dat în potcoave și s-o făcut niște părcane pe gheață !*

— Din magh. *párkány* (DLR).

părcánă, *părcáne,* s.f., vezi **părcan.**

părui, *păruiésc,* vb. IV tranz. (Complementul indică o vie) A arăci (Crăciunelul de Jos).

— Din *par* + suf. *-ui.*

păsălí, *păsălésc,* vb. IV tranz. 1. A o nimeri, a o potrivi. *Am păsălit-o, îi vreme bună azi de fîn.* 2. A avea grijă, a munci cu băgare de seamă, cu migală (Crăciunelul de Jos).

— Din magh. *pázsol*, idem (Tamás, EHW).

păsărésc, *păsăréști,* adj. (Despre porci) Care nu este de rasă (Crăciunelul de Jos).

— De la *pasăre* + suf. *-esc.*

păscălí, *păscălésc,* vb. IV tranz. A vorbi vrute și nevrute (Lunca Tîrnavei). [Var. : *pîscăli*].

— De la *păscălie* (DLR).

pástură, *pásturi,* s.f. Strecurătoare făcută din pînză (Bălcaci, Micăsasa, Cetatea de Baltă).

— Cf. *pînzătură.*

pătrupóp, *pătrupópi,* s.m. Protopop.

păturá, *pătur,* vb. I tranz. A îndoi, a plia.

păturátă, *păturáte,* adj. f. (Despre cămașă, ie) Îndoită, pliată. *Am avut o kimęșe de jolj păturată-n creță* (Crăciunelul de Jos). (Vezi Frățilă, *Texte*, p. 75.)

pắtură, *pắturi,* s.f. Foaie de aluat din care se fac plăcinte sau tăieței.

— Lat. **pittula* (diminutiv de la *pitta*) (DLR).

peánă, *péne,* s.f. Cunună de spice care se făcea la terminarea secerișului.

— Lat. *pinna* (DLR).

peátă, *péte,* s.f. Pată.

pedél, *pedéli,* s.m. (Învechit) Om de serviciu (la școală). [Var. : *bedel* (Spini)]. Cf. focar. La Ion Brad : „La liceul de băieți să-l poftiți..., iar cheia s-o păstreze *pedelul*" (DF, p. 258).

— Din germ. *Pedell* (DLR).

péliță s.f. (În sint.) *Pelița ochiului* = pleoapă (Biia, Micăsasa, Sîncel). Cf. pleoaptă.

picúi, *picúiuri,* s.n. 1. Deal înalt și țuguiat (Jidvei). 2. Vîrf de deal (Feisa). [Pronunțat : *ḱicúi*].

— Lat. **piculeus* (DLR).

pieptărár, *pieptărári,* s.m. Cojocar (Jidvei).

— Din *pieptar* + suf. *-ar.*

pieptărúț, *pieptărúțe,* s.n. 1. Jerseu fără mînecci, din postav sau lînă. 2. Cojocel.

— Din *pieptar* + suf. *-uț.*

pierdéle(a) s.m. și f. Vagabond, ștrengar. *Îi și el* (sau *ea*) *un* (sau *o*) *pierdele(a).* [Pronunțat : *ḱerdę́lęa*].

— Din *pierde* + suf. *-elea*, după *pepelea* < *Pepelea.*

pierít s.m. sg. Vărsat.

— De la *pieri.*

píha interj. Cuvînt care exprimă mirarea. *Piha, da bine-ți șâde !*

— Onomatopee. Cf. magh. *pihá*, rom. *phi* (DLR).

píncă s.f. sg. Cotă, procent, parte (la jocul de cărți).

pingălí, *pingălésc,* vb. IV tranz. (Învechit, rar) A zugrăvi, a vopsi.

— Din magh. *pingálni*, idem.

píntru prep. Din cauza. *Nu m-am putut duce la lucru pintru copil.*

pințelús, *pințelúși,* s.n. (Rar) Șurub.

— Din magh. *pen(e)cilus* (< lat. *penecillus*) (Tamás, EHW).

pipáș, *pipáși,* s.m. Fumător.

— Din *pipă* + suf. *-aș* sau direct din magh. *pipás*, idem (Tamás, EHW).

píri(ca) interj. Strigăt cu care se cheamă găinile.

— Onomatopee. Cf. magh. *piri*, *pirike*, idem (Tamás, EHW).

piscoáie, *piscói,* s.f. Cană (de sticlă sau de lut) cu toartă, mai îngustă la vîrf.

— Din *pisc* + suf. *-oaie.*

pișpéc s. (Ca termen de comparație, cu sens neprecizat) *Nu mă-ntrecea nici pișpecu* (Jidvei).

— Din magh. dial. *pispek* (lit. *püspök* „episcop" (DLR).

piștiól, *piștioále,* s.n., vezi **piștol.**

piștól, *piștoále,* s.n. Pistol (Jidvei). [Var. : *piștiol* (Sîncel)].

pîrgălí, *pîrgălésc,* vb. IV tranz. (Complementul indică alimente) A prăji.

— Din magh. *pergel*, *pörköl* „a arde, a frige" (Tamás, EHW, s.v. *pîrgălui*).

pî́rșă, *pî́rșe,* s.f. Pată pe obraz. *Muierile groase* (= gravide) *au pîrșă pe obraz.*

pîscălí, *pîscălésc,* vb. IV tranz., vezi **păscăli.**

pláinic adv. De bună voie. (În expr.) *A se da plainic* = a se preda.

plántă, *plánte*, s.f. Tîmplă (Feisa). [Var.: *plintă* (Pănade)]. Cf. ochi.

plas, *plași*, s.m. Plaz (la plug).

— Din v. sl. *plazŭ*. Cf. bg. *plaz*, scr. *plaz*.

pleáznă, *plézne*, s.f. Urmă lăsată de bici pe piele.

— De la *plesni*.

pleoáptă, *pleoápte*, s.f. Pleoapă (Valea Lungă). Cf. peliță.

plecozá, *plecozắsc*, vb. I refl. pers. 3. (Despre urechile animalelor) A se lăsa în jos, a se pleoști. *Nu știu ce are vaca asta că i s-au plecozat urechile*. Cf. dăbălăza.

— Contaminare între *pleca* „apleca" și *dăbălăza*.

plecozát, -ă, adj. (Despre urechile animalelor) Lăsat în jos, pleoștit. *Ni ce urechi plecozate are vaca aia!* Cf. dăbălăzat.

— Vezi *plecoza*.

pleznicár, *pleznicáre*, s.n. Despărțitură a șurii (Feisa). Cf. puiuc.

plitănós adj. (Despre nas) Turtit (Mihalț). Cf. plutit.

pliváis, *plivăise*, *pliváisuri*, s.n. (Învechit) Creion, plaivaz (Jidvei). [Var.: *plivas*].

— Din magh. *plajvajsz*, idem (< germ. *Bleiweiss*) (Tamás, EHW).

plivás, *plivásuri*, s.n., vezi **plivais**.

plíntă, *plínte*, s.f., vezi **plantă**.

plod, *plóduri*, s.n. Vulva vacii (Spini). Cf. prihod.

— Din v. sl. *plodŭ* (DLR).

plomód, *plomoáde*, s.n. Prispă, podmol (Crăciunelul de Jos, Jidvei, Mihalț). [Var.: *polmod* (Cergăul Mare și Mic, Feisa), *polmon* (Sîncel, Biia)].

— Din *podmol*, prin metateză (< bg. *podmol*) (DLR).

plóscă, *plóște*, s.f. Curcubetă, tigvă (Micăsasa).

— Din bg. *ploska*.

plotoácă s.f.sg. Joc de copii asemănător cu voleiul.

— De la *plotoci*.

plotocí, *plotocésc*, vb. IV tranz. A îndesa, a șifona; a turti. *Cînd am băgat hainele în desagi, toate le-am plotocit*.

— Din *plut* + suf. *-oci* (Frățilă, LR, XVII, 1968, nr. 1, p. 62—63; idem, *Tîrnave*, p. 195).

plotocít, -ă, adj. 1. Șifonat. *Cămașă plotocită*. 2. Turtit. *Colcă* (= minge) *plotocită*.

— De la *plotoci*.

plumínă, *plumíni*, s.f. Plămîn.

pluștí, *pluștésc*, vb. IV tranz. și refl. A se pleoști (Bucerdea Grînoasă).

plutí, *plutésc*, vb. IV tranz. 1. A turti, a face ca prin apăsare să capete o formă lățită. *S-a lovit la nas și și l-a plutit*. 2. (Despre aluat) A scădea. *Aluatul s-a plutit jos* (Valea Lungă).

— De la *plut* „cîrn", „pleoștit" (DLR).

plutít adj. (Despre nas) Turtit. Cf. plitănos, tîrtoș.

— De la *pluti*.

poc, *pócuri*, s.n. (Învechit) Pachet. Cf. pac.

— Din magh. *pakk*.

pochelláreș, *pocheláreșe*, s.n., vezi **bughilarăș**.

pochiláreș, *pochiláreșe*, s.n., vezi **bughilarăș**.

pociumbós, *-oásă*, adj. (Despre om) Mic de statură, scund și țeapăn. La Agîrbiceanu: „Popa Bucur, un om de vîrstă mijlocie, scurt, *pociumbos*, aprig..." (*Opere*, IX, p. 418).

— Din *pociumb* + suf. *-os*.

pod, *póduri*, s.n. Loc șes pe un deal, platou.

— Din v. sl. *podŭ* (DLR).

pogán, *-ă*, *pogáni*, *-e*, adj., adv. 1. Adj. Zdravăn, solid, bine dezvoltat. *Are șase ani, dar îi pogan ca unu de opt ani*. 2. Adv. Strașnic. *Pogan cîntă copila asta*. La Agîrbiceanu: „... pocni *pogan* din bici și boii plecară din nou cu pas domol" (*Opere*, III, p. 314).

— Din v. sl. *poganŭ* (DLR).

pogoríș, *pogoríșuri*, s.n. Loc în pantă, coborîș. La Agîrbiceanu: „Caii galopau, alergau la trap, la *pogorișuri* își încordau gîturile" (*Opere*, VIII, p. 284).

— Din *pogorî* + suf. *-iș* (var. *-îș*).

póitaș, *póitași*, s.m. Prieten la nenorocire.

— Din magh. *pajtás* „tovarăș, companion" (DLR).

pojíță, *pojíțe*, s.f. Bucată de piele de oaie.

— De la *pojghiță* (DLR).

polícră, *polícre*, s.f. Nume de familie. *Policra lor este Gherman*.

— Din *poreclă*.

polmód, *polmoáde*, s.n., vezi **plomod**.

polmón, *polmoáne*, s.n., vezi **plomod**.

pológ, *poloáge*, s.n. Petic (la bocanci, la opinci etc.); potlog.

pomeánă, *poméni*, s.f. Pomană. La Ion Brad: „... am făcut *pomeană* mare la atîta popor cum ați văzut..." (RR, p. 244). „Ce-am mai împrăștiat atunci, în februarie, cu *pomeana* lui tata, fie-i țărîna ușoară!" (*Ibidem*, p. 303).

pont, *pónturi*, s.n. Figură pe care o fac băieții la jocul de bîtă (asemănător călușarilor).

— Din magh. *pont*.

poráv, *-ă*, *porávi*, *poráve*, adj. 1. Harnic, iute. 2. Ciudat, smintit, sucit, nărăvaș. *Îi porav, mîntenaș îi sare țandăra*.

— Din *poară* + suf. *-av* (DLR).

porc, *porci*, s.m. 1. Persoană care rămîne bătută la jocul de cărți. 2. Pată de cerneală.

porculeán, *porculéni*, s.m. Grămadă mică de fîn; porcoi.

— Din *porc* + suf. *-ulean* (DLR).

porghici, *porghicésc*, vb. IV tranz. A aduna (struguri, porumb etc.) de pe un loc cules ; a curăța de roade. *Porghicesc via.*

— Din *poghirci*, prin metateză.

porghicit s.n. sg. Faptul de a porghici. *Am fost la porghicit de cucuruz.*

— Vezi *porghici*.

porodică, *porodici*, s.f. Pătlăgea (Micăsasa, Biia, Jidvei, Cetatea de Baltă, Feisa). Cf. porodiță.

— Sg. refăcut din *porodici* (< magh. *paradicsom*).

porodiță, *porodițe*, s.f. 1. Pătlăgea (Sîncel, Iclod, Pănade). 2. Fel, soi. *Așa-i porodița lor de oameni faini.* 3. Descendent, urmaș. Cf. porodică. La Agîrbiceanu : „Acum rabde dumnealui pentru ceea ce-a făcut tot o *porodiță* bărbătească“ (*Opere*, IV, p. 188). La Ion Brad : „Am credința că mă va înțelege mai iute ca tine, că nu-i din vița și din *porodița* noastră, aia tare de cerbice“ (UD, p. 21).

— Pentru sensurile 2 și 3, cf. srb. *pórodica* „Nachkommenschaft“.

port s.n. Portaltoi (Crăciunelul de Jos).

pórție, *pórții*, s.f. Măsură de capacitate (pentru cereale, grîu, porumb etc.) reprezentînd o jumătate de kg.

— Din magh. *porczió* (< lat. *portio*), (Tamás, EHW).

porțolán s.n. Porțelan.

— Din magh. dial. și arhaic *porcolán* (< germ. *Porzellan*) (Tamás, EHW, s.v. *porțelan*).

postáie, *postắi*, s.f. Păstaie (Crăciunelul de Jos, Micăsasa, Cergăul Mare).

postáte, *postắți*, s.f. Postată. *Am cosit azi o postate bună.*

— Din v. sl. *postatĭ*.

poșintóg, **-oágă**, *poșintógi*, *poșintoáge*, adj., s.m. 1. (Om) scund. 2. Snop mic (Feisa).

— Cf. *poșodic* „copil mic (slab dezvoltat)“ (< magh. *posodék*) (DLR).

potiréș, *potiréși*, s.m. Arac (de sprijinit fasolea, roșiile).

pótor s. Jocul miresei pe bani.

— Din *potor*, numele unei monede de aramă din trecut (< magh. *pótura* < pol. *poltora*) (Tamás, EHW).

potrácăr, *potrácări*, s.m. Brotăcel. *Cîntă potracăru și cere ploaie.*

— Din *brotac* (< lat. **brotachus*) prin influența magh. *prokátor* „advocat“ (CDDE, nr. 184, s.v. *broatec*).

potrocól, *potrocoále*, s.n. Catalog. *Azi nu mi-a pus notă în potrocol.*

potromosí, *potromosésc*, vb. IV tranz. A ascunde. *Unde mi-ai potromosit haina, că n-o găsesc ?*

— Cf. *potromoci* „a ascunde, a face pierdut“ (DLR).

potróz adv., s. 1. Adv. (Învechit) Asemenea (cu), la fel (cu). *Copilul tău îi potroz de mare cu al meu* (Sîncel). 2. S. Soi, fel, neam. *Copilul îi în potrozul lu tată-so* (Lunca Tîrnavei).

povárnică, *povárnice*, adj. f. (Despre femei) Gravidă (Biia).

— Din *povară* + suf. *-nic(ă)*.

povéste s.f. (La pl., în expr.) *A merge* (sau *a sta*) *în povești* = a discuta, a sta de vorbă.

povestí, *povestésc*, vb. IV intranz. A se ține în dragoste cu cineva. *Ficiorul ăsta povestește cu fata aia.*

povestitór, **-oáre**, *povestitóri*, *povestitoáre*, adj. Vorbăreț, dezghețat. *Nu-i rușinos copilul ăsta, îi tare povestitor.*

— Din *povesti* + suf. *-(i)tor*.

povistáci, *povistáce*, adj. Vorbăreț (Micăsasa).

— Din *povesti* + suf. *-aci*.

pozdáre, *pozdắri*, s.f. Resturi de la melițatul cînepii; puzderie.

pózmă, *pózme*, s.f. Bețe legate două cîte două și puse la vîrful clăii ca să nu o strice vîntul (Cetatea de Baltă).

— Din magh. dial. *pózma*, idem (DLR).

prăpădítă, *-e*, adj., s.f. (Femeie) stricată.

prăvălí, *prăvălésc*, vb. IV refl. (În expr.) *A se prăvăli spre bine* = a se însănătoși.

— Din bg. *provalja*, srb. *provaliti*.

premíndă s.f. Hrană pentru drum. *Bagă-ți premîndă în straiță, că ai mult de mers.*

— Din magh. *prémonda*, *prëmonda* (DLR).

prepesténie, *prepesténii*, s.f. 1. Furtună, prăpăd. *S-o rupt norii, mare prepestenie o fost !* 2. (Figurat) Nenorocire. [Var. : *propestenie*]. La Ion Brad : „Pe Alexandru aproape că l-o omorît frate-său ! Doamne, ce *prepestenie*-o mai putut fi ! Arz-o focu de dușmănie !“ (DF, p. 306). Vezi și UD, p. 277 ; RR, p. 64, 67 ; LM, p. 49, 211. La Ion Blăjan : „Și voia să scoată jar din foc cu mîinile mamei. O mînă să se ducă pe o așa *propestenie* la Blaj“ (*Omul*, p. 52).

prici, *priciuri*, s.n. Pat mic și jos. Cf. lodvă, păcel.

— Din germ. *Pritsche*.

príciaș, *príciași*, s.m. (Învechit) Pantalon golf.

pricoápsă, *pricoápse*, s.f., vezi **apricoasă**.

pricóps, *pricópși*, s.m., vezi **apricos**.

prihód, *prihóduri*, s.n. Vulva vacii. Cf. plod.

— Cf. bg. *prohod*.

primár, *primári*, s.m. Fecior care organizează și conduce hora (Biia). Cf. birău³.

— Din lat. *primarius*.

primáș, *primáși*, s.m. Primul viorist într-un taraf. La Ion Blăjan : „O să fie «*primaș*» în bandă, cum a spus domnul învățător“ (*Omul*, p. 168).

— Din magh. *primás*, idem (Tamás, EHW).

prímă, *prime,* s.f. Cea dintîi zi din lună. *La prima scoatem banii.*

prínde, *prind,* vb. III tranz. și absol. (La jocul de cărți) A da o carte care să preia jocul de la adversar. *Prinde cu ghindă, că nu mai are nici o prinsoare.*

prisonér, *prisonéri,* s.m. Prizonier.

prístin, *prístine,* s.n. Rotiță la capătul fusului; prisnel.

— Din sl. *prĭstenĭ, prŭstenĭ.*

priváđă, *privézi,* s.f. Privată, latrină.

privár, *priváre,* s.n. Coridor, pridvor (Micăsasa, Valea Lungă, Roșia de Secaș). [Var.: *prizvar, sprivar* (Cergăul Mare)]. La Ion Blăjan: „A adus și tata doi saci plini cu cucuruz, și i-a vărsat în lădoiu de pe *privar*" (*Omul,* p. 77). Vezi *ibidem,* p. 11, 30. La Ion Brad: „...am auzit scîrțîind ușa de la *prizvar...*" (DF, p. 57). Vezi și UD, p. 246 și LM, p. 78.

prizvár, *prizváre,* s.n., vezi **privar.**

profésăr, *profésări,* s.m. Profesor. La Ion Brad: „...pe la alt *profesăr*" (DF, p. 23).

propesténie, *propesténii,* s.f., vezi **prepestenie.**

proțág, *proțáguri,* s.n., vezi **broțag.**

proțáp s., vezi **broțag.**

prun s.m. (În comp.) *Prun spinesc* = = corcoduș (Cergăul Mic). Cf. cricin.

prúnă s.f. (În comp.) *Prună spinească* = = corcodușă (Cergăul Mic). Cf. cricină.

prut, *prúte,* s.n. Agest (Cetatea de Baltă).

puciógnă s.f. Buruiană care crește prin grîu (Glogoveț).

— Cf. *pucios.*

puculuí, *puculuiésc,* vb. IV tranz. A împacheta.

— Din magh. *pakol,* idem (Tamás, EHW, s.v. *pocoli*).

pui, *pui,* s.m. Puiet de porumb.

púică, *púici,* s.f. Bob de porumb care nu se desface în floricea.

puiúc, *puiúcuri,* s.n. 1. Sertar. *Vezi în puiucu lăzii cheia de la dulap.* La Agîrbiceanu: „Se apropie de masă, îi trase *puiucul* și scotoci vreun sfert de ceas" (*Opere,* IV, p. 47). La Ion Brad: „Văzînd că n-ajung lingurile, mai scoase din «*puiucul*» mesei încă două" (DF, p. 417). 2. Despărțitură a șurii în care se țin uneltele. Cf. pleznicar.

— Din *pui* + suf. *-uc.*

pulitíc s.m. sg. (În batjocură) Om mic de statură.

púmili s.m. Cîine (de rasă) mic.

pumnáș, *pumnáși,* s.m. Manșetă la cămașă.

— Din *pumn* + suf. *-aș.*

púne, *pun,* vb. III refl. (În expr.) *A-și pune burta-n draci* = a se ghiftui.

pup, *púpuri,* s.n. 1. Plăcintă cu brînză sau cu varză, cu prune etc., făcută din aluat de pîine și coaptă în gura cuptorului. Cf. hencleș, lipie, lipiu, palaneț. 2. Cocoașă. *Ce pup are moșu ăla în spate!* La Ion Brad: „De te-ai vedea dinapoi / N-ai mai ședea-n sat la noi, / Ca să-ți vezi *pupul* din spate / Ai lua-o-n altă parte!" (DF, p. 451).

— Din magh. *pup* „gheb" (Tamás, EHW).

púpăză, *púpăze,* s.f. (Ironic) Gură (rea). *Tacă-ți pupăza! Toată ziua ai bătut din pupăză, n-ai tăcut de fel.*

— Termen de origine autohtonă. Cf. alb. *pupëzë, pupzë, pupcë* (Brâncuș, *Vocabularul autohton,* p. 107–108).

puradắu, *puradắi,* s.m. Puradel.

— Din magh. *purdé* (Tamás, EHW).

púrec s.m. Numele unui joc practicat de tineri la șezătoare.

purtá, *port,* vb. I refl. A se mișca, a umbla. *Trăbă să te porți iute ca să gați de secerat azi.*

pustișág, *pustișáguri,* s.n. Vie părăsită.

— Din *pustiu* + suf. *-șag.*

pustíu adj. 1. (În expr.) *A vorbi pustiu* = a aiura. 2. (În expr.) *A-i fi pustiu* = a-i fi urît.

púșcă s.f. (În sint.) *Pușcă de apă* = = pușcoci.

— Calc după magh. *vizipuska* „pompă de incendiu".

puștaláu, *puștalắi,* s.m. Vagabond, haimana. *Umblă (ca un) puștalău toată ziua.*

pușteáuă, *puștéle,* s.f. Puschea (Crăciunelul de Jos).

— Lat. *pust(u)la.*

putóre(a) s.m. (art.) Poreclă dată unui om leneș Cf. somnore (a).

— De la *putori* (pl. lui *putoare*) + suf. *-a.*

putregăiós, -oásă adj. Cu putregai. (Figurat) *Inimă putregăioasă / Ce să-ți dau să fii voioasă?* (Pănade, *Folclor din Transilvania,* IV, p. 151).

— Din *putregai* + suf. *-os.*

puțuluí, *puțuluiésc,* vb. IV refl. 1. A se aranja, a se găti. 2. A-și curăți încălțămintea.

— Din magh. *pucol* (< germ. *putzen*), idem (Tamás, EHW).

R

ráfe s.f. Rafie (Feisa). Cf. bast.

— Din germ. *Raphia,* idem (DLR).

ráftă s.f. (În expr.) *A-și lua rafta* (*de la cineva* sau *de la ceva*) = a-și lua gîndul (de la cineva sau de la ceva).

rántoșă s.f. Un joc cu monede care constă din următoarele: unul din jucători dă cu banul de un perete; după aceea, al doilea dă și el cu banul și, dacă acesta cade la o șchioapă de banul primului jucător, i-l ia.

— Din magh. *ráncos,* cf. *ranț* (în unele jocuri cu monede „în *ranţa*" sau „în *ranţ*") (< magh. *ranc* „încreţit").

ráşpăl, *ráşpele,* s.n. Raşpel.

— Din germ. *Raspel,* idem.

răcătuí, *răcătuiésc,* vb. IV refl. A se zbuciuma plîngînd. *Scoală-te de acolo şi nu te mai răcătui, că o capeţi.*

— Din magh. *reked* „a răguşi" (DLR, s.v. *răcădui*^{1}).

răcér(iu), *răcére,* s.n. Ţeava prin care trece ţuica după ce iese din cazan ; alambic. *Vinind acolo, aborii calz să loveşte de ţâğa râše. Apa aia din răšériu îi transformă îm picuri* (Iclod).

— Din *răci* + suf. *-ar.*

răgălíe, *răgălii,* s.f. 1. Capul noduros al unei măciuci. 2. Coroana de la floarea soarelui.

răgăluí, *răgăluiésc,* vb. IV tranz. A desfunda, a ogorî, pentru a pune viţa de vie (Biia). Cf. ruguli.

— Din *răgălie* „rădăcina ieşită din pămînt a plantelor (mai ales a copacilor) smulse de vînt, de ape etc." + suf. *-ui.*

răgrútă, *răgrúte,* s.m. Recrut.

— Din magh. *regruta,* idem (< germ. *Rekrut*) (Tamás, EHW).

răgulát, -ă, *răguláţi, răguláte,* adj. Puternic. *Ce om răgulat !* (Adverbial) *L-am lovit răgulat, de minteni o fost jos.*

răí, *răiésc,* vb. IV refl. şi intranz. A slăbi. *Nu ştiu ce are vaca aia, da aşa (s-) o răit de la o vreme încoace, că-i numa piele şi oase !*

— Din *rău* (pl. *răi*) sau din *rîie.* Vezi şi *rîia.*

rămáş, *rămáşuri,* s.n. Pariu, rămăşag. *Punem rămaş ?* (În jocurile copiilor) *Hai punem rămaş / Pe-un cîne golaş / Pielea mie de vînzare / Carnea ţie de mîncare.*

— Derivat postverbal din *rămăşi.*

răntuí, *răntui, răntuiésc,* vb. IV tranz. A răscoli, a întoarce pe dos. *Am căutat un ac şi toată casa am răntuit-o.* [Var. : *rîntui*].

— Din magh. *rántolni* (R. Todoran, MCD, I, p. 90), *ront* „verderben, beschädigen, zugrunde richten" (Tamás, EHW, s.v. *răntui*).

răpuşíe s.f. (În loc. adv.) *Pe răpuşie* = pe întrecute. La Agîrbiceanu : „Înţăleg să lucre *pe răpuşie* bărbatul şi femeia" (*Opere*, VI, p. 241).

răpuşít, -ă, adj. (În loc. adv.) *Pe răpuşite* = pe întrecute.

răsfínde, *răsfínd,* vb. III tranz. 1. (Complementul indică foile de pe ştiuleţi) A desface. *Alţi merę şi răsfîndę foia de pe tuleu... îl desfăcę.* 2. A suflеca (Feisa). [Var. : *răsfunde*]. Cf. suvulca, vîrî.

— Din *răsfrînde* (< *răsfrînge*). (Vezi V. Frăţilă, AUT, IV, 1966, p. 254.)

răsfúnde, *răsfúnd,* vb. III tranz., vezi **răsfînde.**

răsfúns, -ă, *răsfúnşi, răsfúnse,* adj. Suflecat, răsfrînt.

răstél, *răstéle,* s.n. Resteu (la jug).

rătéz, *rătéze,* s.n. 1. Băţ, bucată de lemn. 2. Zăvor, încuietoare. La Agîrbiceanu : „O ţinea mereu încuiată cu *rătezul* de lemn" (*Opere*, IV, p. 406).

— Din magh. *retesz,* idem.

răţipísă, *răţipişe,* s.f. Recipisă.

— Din magh. *recepisz(e)* (Tamás, EHW, s.v. *reţept*).

răváş, *răváşe,* s.n. Fiecare din dungile care apar pe cap la tunsul cu foarfeca. *Nu mă mai tund la cutare, că mă face tot cu răvaşe.*

— Din magh. *rovás* „răboj" (DLR).

răvolvér, *răvolvére,* s.n. Revolver (Jidvei).

răzălắi s.m. pl. Aluat ras pe răzătoare, care se pune în supă. Cf. frecăţei.

— Din magh. *rezelö.* Cf. rade (DLR).

războlí, *războlésc,* vb. IV refl. A-şi face loc, a se face comod.

— Din v. sl. *razvaliti* „disolvere, evertere". Vezi V. Frăţilă, AUT, V, 1967, p. 234 ; idem, *Tîrnave*, p. 214–215.

războlít, -ă, *războliţi, războlite,* adj., adv. 1. Adj. Liniştit. *Inimă războlită.* 2. Adv. Comod. *Stau războlit, nu mă mai împinge nime.*

— Vezi *războli.*

regàlmanégură s.f. (Învechit, mil.) Manevră condusă de rege (Feisa).

restení, *restenésc,* vb. IV tranz. A răstigni (Sîncel).

rictăluí, *rictăluiésc,* vb. IV tranz. A drege, a repara. *Rictăluieşte ce-ai stricat !*

— Din *rictui* (< germ. *richten*) prin schimb de sufix, *-ui* / *-ălui.*

rízlu, *rízli,* s.m. (Mai ales la pl.) Risling.

ricăí, *rícăi,* vb. IV refl. A se scărpina. *Plini de păduchi.... toată noaptea s-o ricăit fieşcare* (Feisa).

rîiá, *rîiésc,* vb. I refl. şi intranz. (Mai ales despre animale) A slăbi (Feisa). Cf. răi.

— De la *rîie.*

rînjótcă s.f. (Ironic) Poreclă care i se dă unuia care tot rînjeşte.

— Din *rînji* + suf. *-otcă.*

rîntuí, *rîntui, rîntuiésc,* vb. IV tranz., vezi **răntui.**

rînzós, -oásă, *rînzóşi, rînzoáse,* adj. Arţăgos, îndărătnic.

— Din *rînză* + suf. *-os.*

rónghioş, -ă, *rónghioşi, rónghioşe,* adj. Încovoiat, sucit.

— Cf. magh. *roncsol* „a strivi, a zdrobi", prin apropiere de *ronghios* „zdrenţuros" (< magh. *rongyos,* idem).

rost, *roáste,* s.n. Beţe puse în gard pentru a urzi (Mihalţ).

— Lat. *rostrum* (DLR).

róşie, *róşii,* s.f. (La jocul de cărţi) Carte de culoare roşie.

rotílă, *rotíle,* s.f. Cunună de grîu. *Făce o cunună, o cruce aşa sau o rotilă* (Feisa).

— Din *roată* + suf. *-ilă*.

róvină, *róvini,* s.f. 1. Mlaștină. 2. (La pl.) Dîre pe care le lasă mucii neșterși, la copii, sub nas.

— Din bg. *rovina* (DLR).

rudácică, *rudácici,* s.f. Rădașcă. [Pronunțat : *rudáčică*].

— Din bg. *rogačka*, prin apropiere de *rudă*.

rudíță, *rudițe,* s.f. 1. Prăjină cu care se duce ciubărul cu apă. 2. Hulubă.

— Din *rudă* + suf. *-iță*.

ruguli, *rugulésc,* vb. IV tranz. A desfunda, a ogori. [*Via*] *o rugulim iarna* (Jidvei). Cf. răgălui.

rugulít s.n. Faptul de a ruguli; desfundat (Jidvei).

— Vezi *ruguli*.

rumenéle s.f. pl. Fard, suliman.

rupătoáre s.f. Meliță (Mihalț).

— Din *rup* (ind. prez. de la *a rupe*) + suf. -*(ă)toare*.

rúpt s.n. (În loc. adv.) *Cu ruptul* = cu ziua. *Și-mi dă lucru cu ruptu / De mîncare cu funtu.*

S

sádă, *sáde,* s.f. Copaci rari lăsați pentru sămînță într-o tăietură de pădure.

— Din v. sl. *sadŭ*.

saláu, *salăi,* s.m. (Învechit) Om care doarme într-o casă străină. *Am avut azi noapte doi salăi* (Jidvei).

— Din magh. *szálló* „oaspete“ (Tamás, EHW).

săbăíță, *săbăițe,* s.f. (Învechit) Croitoreasă Cf. săbăoaică.

— Din *săbău* + suf. *-iță*.

săbăoáică, *săbăoáice,* s.f. Croitoreasă (Feisa). Cf. săbăiță.

— Din *săbău* + suf. *-oaică*.

sălăríță, *sălărițe,* s.f. Solniță.

— Din *sărăriță* (< *sare* + *-ăriță*), prin disimilarea primului *r* la *l*.

sămădáș, *sămădășuri,* s.n. Socoteală, calcul.

— Din magh. *számadás*, idem (Tamás, EHW).

sămălí, *sămălésc,* vb. IV tranz. A calcula; a compara. *Sămălește-le și vezi dacă-s la fel.*

— Din magh. *számol* (Tamás, EHW, s.v. *számălui*).

săpói, *săpoáie,* s.n. Tîrnacop (Jidvei). Cf. crampăn.

— Din *sapă* + suf. *-oi*.

sărăcústa s.f. (art.) (În imprecații, cu sens neprecis) *Sărăcusta ta !*

— Din v. sl. *sarakusti* (< gr.).

sărsám, *sărsámuri,* *sărsámuri,* s.n. 1. Unealtă, sculă. 2. (Eufemistic) Organul genital la bărbatului.

— Din magh. *szerszám*, idem (Tamás, EHW).

săsăláu, *săsălăi,* s.m. (Ironic) Sas.

— Din *sas* + suf. *-ălău*.

scálă s.f. sg. Umflătură între chișiță și unghie (la vite).

scăunénci, *scăunénce,* s.n. Scăunel. Cf. lăicer.

— Din *scaun* + suf. *-enci*.

schiálă s.f. Sfială.

scîlciá, *scîlcii,* vb. I tranz. și refl. (Figurat) A suci capul (mintea) cuiva. La Agîrbiceanu : „I se distrează fata și-atît, și-odată va rîde ea însăși cum *a scîlciat* capul unui fecior de popă românesc“ (*Opere*, V, p. 32). „Gîndește-te și dumneata cum *se scîlcie* de minți omul, dacă trăiește prea mult în lumea asta“ (*Opere*, III, p. 213).

— Din *calce* „călcîi“ (sens dispărut din limbă) (DM).

sclimpúș, *sclimpúșe,* s.n. Omușor (Jidvei).

scodolí, *scodolésc,* vb. IV tranz. și refl. A (se) scotoci, a (se) cerceta. *Am scodolit toată casa și n-am găsit cuțitul. Scodolește-te în jăp, poate găsești bumbu.*

scoréț, *scoréțe,* s.n. Jghiab la mașina de semănat porumb.

— Din bg. *skorec* (DM).

scovérzi s.f. pl. 1. Gogoși. La Ion Blăjan : „— Așa cum nu se poate Crăciun fără verze, nu se poate nici Anul Nou fără *scoverzi*“ (*Omul*, p. 109). 2. (Figurat) Minciuni. *Îmi spune scoverzi, dar nu-l cred.*

scrociób, *scrocioábe,* s.n. Adăpost provizoriu, colibă, bordei.

sfấșie, *sfâșii,* s.f. Fibră groasă care se cojește de pe cînepă ; fîșie.

sfătoșí, *sfătoșésc,* vb. IV refl. A face pe deșteptul, a se grozăvi.

— De la *sfătos*.

sfirmitúră, *sfirmitúri,* s.f., vezi **sfîrmitură**.

sfîrmí, *sfîrmésc,* *sfîrm,* vb. IV tranz. (Complementul indică știuleți) A dezghioca (Feisa, Micăsasa, Glogoveț). [Var. : *sfurmi* (Bucerdea Grînoasă, Feisa, Sîncel)].

— Din *sfărmá*, trecut la conj. a IV-a probabil și prin influența lui *sfîrmica* (< *sfărîma* + + *mică*) ; vezi V. Frățilă, AUT, V, 1967, p. 234—236.

sfîrmít s.n. Faptul de a sfîrmi. [Var. : *sfurmit* (Bucerdea Grînoasă, Feisa, Sîncel)].

sfîrmitoáre, *sfîrmitóri,* s.f. Instrument de dezghiocat boabe. [Var. : *sfurmitoare* (Sîncel)].

— Din *sfîrmi* + suf. *-itoare*.

sfîrmitúră, *sfîrmitúri,* s.f. Firimitură. [Var. : *sfirmitură*]. La Agîrbiceanu : „— Las', măi, să mai apuce o *sfirmitură* și șoarecii bisericii“ (*Opere*, VII p. 210).

— Din *firimitură*, prin apropiere de *sfîrmi*.

sfîrnár, *sfîrnári*, s.m. 1. Negustor. La Ion Brad: „Ne-o stricat viile alea vechi, iar de la astea noi vinde strugurii la oraș, ca *sfîrnarii...*" (RR, p. 311). 2. Poreclă dată unuia zgîrcit.

sfîrnăríe, *sfîrnării*, s.f. Negoț, comerț. *Umbla în sfîrnării, la toate tîrgurile: lunea la Cetatea de Baltă, joia la Blaj, altă dată la Iernut.*

— Din *sfîrnar* + suf. *-ie*.

sfléder, *sflédere*, s.n. Sfredel (Cetatea de Baltă).

— Din *sfredel*, prin metateză.

sfurmí, *sfurmésc*, vb. IV tranz., vezi **sfîrmi**.

sfurmít s.n., vezi **sfîrmit**.

sfurmitoáre, *sfurmitóri*, s.f., vezi **sfîrmitoare**.

silvói s. sg., vezi **silvois**.

silvóis s. sg. Magiun (Biia, Cetatea de Baltă, Crăciunelul de Jos). [Var.: *silvoi*]. Cf. lictar.

— Din magh. *szilvaiz*, idem (Tamás, EHW).

sîntirím, *sîntiríme*, s.n., vezi **țintirimp**.

sitíță, *sitițe*, s.f. Strecurătoare mică (de lapte, de ceai).

— Din *sită* + suf. *-iță*.

síto de moră interj. Expresie care se întrebuințează la strigarea peste sat din ajunul postului de paști (Cergăul Mare).

sîlí, *sîlésc*, vb. IV tranz. 1. A aprinde silitorile la obiceiul numit sîlit. 2. A striga la acest obicei cu ocazia începerii postului de paști.

— Din sl. *silíti*.

sîlít s.n. Obicei la lăsatul secului, cînd tinerii spun strigături prin care critică unele defecte ale fetelor și ale altor tineri. Tot atunci, se aprind și niște roți înfășurate cu paie sau cu cîrpe îmbibate cu petrol, care sînt lăsate să se rostogolească dintr-un vîrf de deal.

— Vezi *sîli*.

sîlitoáre, *sîlitóri*, s.f. (La obiceiul sîlitului) Creangă cu mai multe ramuri la un capăt, pe care sînt înfășurate cîrpe îmbibate cu petrol, cărora li se dă foc.

— Din *sîli* + suf. *-itoare*.

sî́mbră, *sî́mbre*, s.f. Tovărășie. (În expr.) *A-și face sîmbră* (cu cineva), *a se prinde în sîmbră* (cu cineva) = a se întovărăși (cu cineva).

sîndăcós, **-oásă**, *sîndăcóși*, *sîndăcoáse*, adj. Morocănos, supărăcios.

— Cf. *dicos*.

sîntáre s.f., vezi **asîntare**.

sîntirímb, *sîntirímbe*, s.n., vezi **țintirimp**

sînvăsăí, *sînvăsăiésc*, vb. IV intranz. A face vrăji; a practica jocul (obiceiul) vrăjitului din ajunul anului nou (Mihalț).

— De la *Sînvăsii* „Sfîntul Vasile".

sláb, **-ă**, adj. (În sint.) *Vreme slabă* = vreme rea. La Agîrbiceanu: „... priveam lumea din oraș, care se grămădise în piață, cu toată *vremea slabă* de afară" (*Opere*, VIII, p. 226).

slobozí, *slobód*, *slobozésc*, vb. IV tranz. 1. A scoate de sub interdicție. *S-o slobozit lunca și am ieșit cu vitele.* 2. A scădea din preț. La Ion Brad: „*Ar mai fi slobozit* la prețul boilor, dar nu se-ndura" (DF, p. 92).

— De la *slobod*.

smelci s. sg. Smalț.

— Cf. germ. *Schmelz*.

smelciuí, *smelciuiésc*, vb. IV tranz. A smălțui.

— De la *smelci*.

smelciuít, **-ă**, adj. Smălțuit.

— Vezi *smelciui*.

soárte s.f. Placentă (la animale). *O fătat vaca și o țipat soartea.*

— Lat. *sors, -tis*.

soloáncă, *solónci*, s.f. Potîrniche (Jidvei).

— Din magh. *szalonka* „sitar" (Tamás, EHW).

soldá, *sold*, vb. I tranz., vezi **sovîlta**.

somnóre(a) s.m. (art.) Poreclă dată unei persoane căreia îi place să doarmă mult și care e, de obicei, somnoroasă. Cf. putorea.

— Din *somnuri* (pl. lui *somn*) + suf. *-a*.

sovîlcá, *sovî́lc*, vb. I tranz. (Complementul indică aluatul de pîine) A modela în vederea coacerii (Cetatea de Baltă, Sîncel, Iclod, Pănade, Biia, Jidvei). Cf. sovîlta.

— Lat. **subvolvicare* (< *subvolvere*) (Giuglea, „Langue et Littérature", II, 1943, p. 54). Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 196.

sovîlcát, **-ă**, adj. (Despre aluat) Care e modelat în formă de pîine pentru a fi pus la copt.

— Vezi *sovilca*.

sovîltá, *sovî́lt*, vb. I tranz. (Complementul indică aluatul de pîine) A modela în vederea coacerii (Feisa). [Var.: *solda* (Mihalț)].

— Lat. *sub-volutare* (Giuglea, *loc. cit.*, p. 54). Vezi și Frățilă, *Tîrnave*, p. 196.

spaț s.n. Distanța dintre gura pînzei și spată; spațiu.

— Lat. *spatium*.

spălătoáre, *spălătóri*, s.f. Cîrpă cu care se spală vasele; spălător.

— Din *spăla* + suf. *-(ă)toare*.

spălătúri s.f. pl. Lături.

— Din *spăla* + suf. *-ătură* (pl. *-ături*).

spitái, *spitáie*, s.n. (Învechit) Spital. [Var.: *șpitai*].

— Din *ișpitai* (< magh. *ispitály*) influențat de *spital*.

spînz, *spînzi*, adj., s.m. (Om) spîn (Mihalț).

sprínten adj. Aspru, strașnic. *Sprinten frig* (Sîncel).

sprivár, *sprivárе*, s.n., vezi **privar**.

stăuínă, *stăuíne*, s.f. Poiană (Cergăul Mare, Cergăul Mic, Glogoveț). [Var.: *stoină* (Valea Lungă)]. Cf. goliște.

— Lat. **stabulina*.

stéblă, *stéble*, s.f. Legătură din mai multe fire răsucite, cu care se string cosițele la capăt spre a nu se despleti.

— Din v. sl. *stiblo*. Vezi Frățilă, *Tirnave*, p. 214—216.

stegáș, *stegáși*, s.m. Tînăr care poartă și joacă steagul la nuntă.

— Din *steag* + suf. *-aș*.

stejăríme s.f. Stejăriș (Cetatea de Baltă, Jidvei).

— Din *stejar* + suf. col. *-ime*.

stinghíe s.f. Parte a corpului unde se îmbină femurul cu oasele bazinului. *L-o lovit la stinghie* (Feisa).

stîrní, *stîrnésc*, vb. IV. 1. Refl. A (se) inventa : *După aia s-o stîrnit mașinile* (Feisa). 2. Tranz. A trezi din somn, a deștepta.

stîrpiciúne, *stîrpiciúni*, s.f. (Ironic) Persoană pipernicită, nedezvoltată.

— Din *stîrpi* + suf. *-ciune*.

stógoș, *stógoșă*, adj. (Despre păr) Zbîrlit. La Ion Brad : „— Era unul nu prea înalt, cu părul *stogoș*, și cam tras la față“.

stoínă, *stoine*, s.f., vezi **stăuină**.

străcărătoáre, *străcărătóri*, s.f. Strecurătoare (Glogoveț).

— Din *străcurătoare* + *străcătoare*.

străjác, *străjáce*, s.n. Saltea de paie. [Var. : *strijac* (Cetatea de Baltă)]. La Ion Brad : „... perina și *străjacul* umplut cu paie...“ (DF, p. 23).

— Din magh. *strózsák*, idem (<germ. *Strohsack*) (Tamás, EHW, p. 707).

strijác, *strijáce*, s.n., vezi **străjac**.

strîmbúț, *strîmbúți*, s.m. Cusătură pe ie.

— Din *strîmb* + suf. *-uț*.

stropitór, *stropitóri*, s.m. Cel care stropește via.

— Din *stropi* + suf. *-(i)tor*.

strun, *strúnuri*, s.n. Strung (Cetatea de Baltă).

struț, *strúțuri*, s.n. Cozonac.

súcaș, **-ă**, *súcași*, *súcașe*, adj. Invidios.

— Din *sucă* + suf. *-aș*. Cf. magh. *szokás* (Tamás, EHW, p. 710).

súcă s.f. sg. Ciudă.

sucitúră, *sucitúri* , s.f. Jurubiță de bumbac, păpușă.

— Din *suci* + suf. *-(i)tură*.

suptofițér, *suptofițéri*, s.m. Subofițer.

surdaláu, **-áie**, *surdalắi*, *surdaláie*, adj. (În batjocură) Tăcut, morocănos.

— Din *surd* + suf. *-alău*.

suspín s.n. sg. Astmă.

— Derivat regresiv din *suspina*.

suvulcá, *suvúlc*, vb. I tranz. A sufleca (Cergăul Mare). Cf. răsfînde, vîrî.

— Din *sufleca* (< lat. *subfollicare*) prin apropiere de *sovilca*. (La *sovilcatul* pîinii, de obicei, mînecile sînt *suvulcate*.)

suvulcát, **-ă**, adj. (Despre mîneci, pantaloni) Suflecat (Cergăul Mare).

— Vezi *suvulca*.

Ș

șărgáci, *șărgáce*, adj. Șarg.

— Din *șarg* + suf. *-aci*.

șbeg s.n. sg. (Cu valoare colectivă) Copii, tineret ; zbeg. *Ce de șbeg s-o strins pe uliță după ploaie !*

șeinălí, *șeinălésc*, vb. IV tranz. A compătimi, a-i fi milă.

— Din magh. *sajnál*, idem (DLR, s.v. *șăinăli*).

șencăláu s. sg. Ceartă, sfadă, scandal.

— Cf. germ. *Schenke* „cîrciumă“ sau *Schenkel* „ștrengar“.

șlag, *șláguri*, s.n. Cîntar pentru lînă.

șogoreásă, *șogorése*, s.f. Cumnată (Feisa).

— Din *șogor* + suf. *-easă*.

șpanioáră s.f. Boală de plămîni (Feisa). [Pronunțat : *șpańǫră*].

— Cf. magh. arhaic *spanyor* (= *spanyol*) „spaniol“. Deci, „boală spaniolă“.

șpése s.f. pl. Cheltuieli, speze. *O făcut casa numa pe șpesele lui.*

— Din germ. *Spesen*.

șpiculá, *șpiculéz*, vb. I. 1. Refl. A se șmecheri. *Te-ai șpiculat.* 2. Tranz. A umbla cu afaceri, a specula.

șpitál, *șpitáie*, s.n., vezi **spitai**.

ștrampòrcomîndánt, *ștrampòrcomîndánți*, s.m. (Învechit) Comandant al unui transport. *Te duci ștramporcomîndant la douăzăci și tri di oamini* (Feisa).

— Din *ștramport* „transport“ + *comandant* (după model german).

ștrapáț(i)e, *ștrapáții*, s.f. Alergătură. oboseală. *Mare ștrapație pe capul lui, toată ziua umblă.* La Agîrbiceanu : „Firea de țărancă obișnuită cu *ștrapațele* trupești, cu munca, se deșteptase în ea“ (*Opere*, VII, p. 530).

— Din germ. *Strapaze* „oboseală mare“ (DLR).

ștrelíț, *ștrelíți*, s.m. (Învechit) Infanterist în armata rusă.

ștreomfănitór, *ștreomfănitoáre*, s.n., vezi **ștromfănitor**.

ștromfăní, *ștromfănésc*, vb. IV tranz. (Complementul indică struguri) A zdrobi cu picioarele sau / și cu ștomfănitorul.

ștromfănitór, *ștromfănitoáre*, s.n. Mustuitor. Cf. ciumurlău, ciumurslău [Var. : *ștreomfănitor*]. La Ion Brad : „Apoi zdrobeau boabele cu un băț încrîngat de corn sau de cireș, *ștreomfănitorul*, ca strugurii să se așeze și să încapă astfel cît mai mulți“ (DF, p. 395).

— Din *ștromfăni* + suf. *-itor*.

șturm, *ștúrmuri*, s.n. (Învechit) Atac (pe cîmpul de luptă). *Într-o dimineață, la șasă, o fost să facem șturm, adică atac* (Valea Lungă).

— Din germ. *Sturm*[angriff], *Sturm*[anlauf] „asalt, iureș“.

şucheá, *şuchéz*, vb. I refl. A se sminti, a se prosti.

— Derivat regresiv de la *şucheat* (DLR).

şucheát, -ă, *şucheáţi*, *şucheáte*, adj. Zăpăcit, smintit. La Ion Brad: „Te însori şi-aduci vreo *şuchiată*, că una ca Silvia, fi'ertată, nu mai găseşti" (DF, p. 350). Cf. şuchiu.

— Din magh. *süket* „surd" (DM).

şúchiu, şúche, *şúchii*, *şúche*, adj. Smintit. Cf. şucheat.

şúieş, -ă, *şúieşi*, *şúieşe*, adj. Zburdalnic, neascultător.

— Din *şui* „smintit" (< v. sl. *šuj*) + suf. *-aş*.

şumitắu, *şumitắuă*, s.n. Dreptar.

— Din magh. *simító*, idem (Tamás, EHW).

şúpă s.f. (În loc. adv.) *Cu şupa* = cu forţa (Jidvei).

— Din germ. *Schub* „împingere cu forţa" (DLR).

şupítă s.f. (În loc. adv.) *Cu şupita* = = cu forţa, cu grabă, pe neaşteptate.

— Cf. *şupă*.

şúrţă, *şurţi*, *şúrţe*, s.f. Şorţ. La Agîrbiceanu: „Purtau catrinţe înguste... şi *şurţe* chindisite" (*Opere*, VII, p. 93).

— Germ. *Schurz*, *Schürze* (DLR).

şurţúţă, *şurţúţe*, s.f. Şorţuleţ.

— Din *şurţă* + suf. dim. *-uţă*.

şvàrlénie, *şvàrlénii*, s.f. (Învechit) Linie de trăgător.

— Din germ. *Schwarmlinie*, idem.

T

tágă s.f. (În expr.) *A sta taga* = a sta la îndoială în privinţa îndeplinirii unei promisiuni.

— Cf. *tăgădui*.

tapét, *tapéte*, s.n. Covor.

— Din germ. *Tapete*.

táre adv. Frumos, straşnic. *Ăla ştié zice tare cu claneta* (Sîncel).

tăiá, *tai*, vb. I tranz. A întrece. *Ion îl taie pe Niculaie la cîntat.*

tăieciós, -oásă, *tăieciósi*, *tăiecioáse*, adj. (Despre obiecte ascuţite) Care taie foarte bine.

— Din *tăia* + suf. *-icios*.

tăitoáre s.f. Supă făcută cu tăiţei laţi (Feisa).

— Din *tăia* + suf. *-itor*, *-itoare*.

tăpăláγă s.f. Om bleg, prost. *O tăpălagă de om, nu ştie nimic.*

tărbăceálă s.f. Zăpăceală, încurcătură. *Nu mă mai desfac din tărbăceala asta.*

— Din *tărbăci* + suf. *-eală*.

tărbăcí, *tărbăcésc*, vb. IV refl. A se zăpăci, a se buimăci.

tărbăcít, -ă, *tărbăciţi*, *tărbăcite*, adj. Zăpăcit, încurcat, buimac. *Îi tărbăcit de somn.*

tărfár, *tărfári*, s.m., vezi **tîrfar**.

tăurénel, *tăurénci*, s.m. Tăuraş.

— Din *taur* + suf. *-enci*.

tecărắu, *tecărắuă*, *tecărắi*, s.n., s.m. 1. S.n. Bucată de lemn cu care se strînge lanţul ce leagă de-a curmezişul lemnele pe car. 2. S.n. Par pe care se bate cînepa meliţată (Micăsasa). 3. S.n. Prăjină. 4. S.m. Derbedeu. 5. S.m. Cîine vagabond.

— Din magh. *tekerő(fa)*, idem (Tamás, EHW).

tecăruí, *tecăruiésc*, vb. IV. 1. Tranz. A umple pînă la refuz. *Am tecăruit sacu cu mere.* 2. Refl. A se sătura, a se ghiftui. *M-am tecăruit de bunătăţi.*

— Din magh. *teker* (DLR).

techerdéu, *techerdéi*, s.m. Haimana, vagabond.

— Din magh. *tekerdő*, idem.

teoápsă, *teoápse*, s.f. Flegmă.

— Cf. *toapsec* (< lat. *toxicum*).

teocúş, *teocúşe*, s.n. Cornet. Cf. teşcul.

— Din *tioc* + suf. *-uş*.

tericár s.sg., vezi **tiricar**.

teşcát, -ă, *teşcáţi*, *teşcáte*, adj. Înşelat, curăţat. *O rămas teşcat la cărţi.*

teşcúl, *teşcúle*, s.n. Cornet. Cf. teocuş.

— Sg. neutru refăcut din *teşculă*.

teşcúlă, *teşcúle*, s.f. Cutie. *Dă-mi o teşculă de lemnuşe.*

— Din *taşcă* + *şcătulă*.

tiér, *tiére*, s.n. Farfurie de tinichea. Cf. hîrbeică. La Ion Brad: „Mai taie pită, Lucreţio. Adună blidele şi pune *tierele* pentru tocană" (DF, p. 433).

— Din magh. *tányér*, idem (Tamás, EHW, s.v. *talger*).

tiglazắu, *tiglazắuă*, s.n. Fier de călcat.

— Din magh. *téglázó*, idem, (Tamás, EHW, s.v. *teglăzău*).

tiglăzuí, *tiglazuiésc*, vb. IV tranz. A călca cu tiglazăul.

— Din *tiglazău* + suf. *-ui*; cf. şi magh. *tégláz* „bügeln" (Tamás, EHW).

tigorí, *tigorắsc*, vb. IV. 1. Refl. şi tranz. A (se) chinui. *Îs tigorît de foame.* 2. Intranz. A tînji. *Copila asta îi de tri ani şi tigoreşte şi acum după ţîţă.*

tileágă, *tilégi*, s.f. Car cu inima prelungită, aranjat pentru a aduce lemne.

timp s. (În sint.) *La un timp de vreme* = la un moment dat (Jidvei).

timpurí, *timpurésc*, vb. IV refl. A se sforţa.

tiribómbie, *tiribómbici*, s.m. Dumbravnic (Sîncel).

tiricắi s. sg. Amestec din făină de porumb şi apă, care se dă de mîncare puilor. Cf. muietură.

tiricár s. sg. Vezi tiricai (Bucerdea Grînoasă, Cergăul Mare). [Var.: *tericar*].

La Ion Blăjan: „Mama lăsase lîngă masă vasul de lut cu tericartul puilor“ (*Omul*, p. 14).

tiroleán, *tiroléni,* s.m. Tirolez.

— Din *Tirol* + suf. *-ean.*

tist, *tiști,* s.m. (Învechit) Administrator de moșie.

— Din magh. *tiszt* „funcționar“ (Tamás, EHW).

tistăláș s. sg. Fruntea țuicii (Cetatea de Baltă). Cf. forșuș, otcă.

— Din magh. *tisztálás* „distilare, rachiu distilat“ (Tamás, EHW).

tistăl(u)í, *tistăluiésc, tistălésc,* vb. IV tranz. (Învechit) A saluta. *Am onoarea să te tistălesc* (Feisa).

— Din magh. *tisztel,* idem (Tamás, EHW).

tíșă, *tíșe,* s.f. Cumnată. La Ion Brad: „Mi-a spus *tișa* c-ai fugit iute“ (DF, p. 333).

— Prescurtare din *tătăișă.*

tișeálă s.f. Rușine. *La copii li-e mai tișală de învățător ca de părinți* (Biia).

— Din *teși* „a se sfii, a se jena“ + suf. *-eală.*

tiúcu-tiu interj. Strigăt (adesea repetat) cu care se cheamă găinile. *Tiucu-tiu și neagra nu-i / C-o mîncat-o dumnealui / Vecină, dragă vecină* [Var.: *tiucu-tiucu*].

— Din magh. *tyúk* „găină“.

tiúcu-tiúcu interj., vezi **tiucu-tiu.**

tiureác, *tiuréci,* s.m. Carîmb, tureac (Crăciunelul de Jos).

tînăróg, *tînăroáge,* s.n. Pășune lîngă o apă.

— Din magh. *tanárok, tanarok* „umzäunte Wiese am Dorf, umzäunter Wald“ (< slav. *travnik* „umzäunte Stelle, Wiese“) (Tamás, EHW).

tînguí, *tîngui,* vb. IV refl. A se ruga. *Las să să mai tînguie tei o dată cîtă mine și mă duc* (Crăciunelul de Jos). Vezi Frățilă, *Texte,* p. 87, 182.

— Din v. sl. *togovati* (DLR).

tîrfádă s.f. Persoană leneșă, puturoasă. *Mare tîrfadă și omu ăsta, nu face nimic cît îi zua de mare.*

— Din *tîrfoadă,* postverbal de la *tîrfodi.*

tîrfár, *tîrfári,* s.m. Invitat al miresei. *A doua zî dimineața am venit îndărăpt la mireasă, unde am luat pe socri și neamuri ce-o mai avut mireasa și ne-am dus iarăși la noi, cum să zice tîrfari. Asta așa vin să vadă cum o ominit pe mireasă în timpu uspățului* (Micăsasa). [Var.: *tărfar*].

— Cf. *tefterdar* „maestru de ceremonii“ (tc. *tefterdar* „ministru de finanțe“).

tîrfodí, *tîrfodésc,* vb. IV tranz. A șifona. *Vezi cum stai, că-ți tîrfodești hainele.* Cf. tîrnosi.

— Cf. *tîrfă* „zdreanță, cîrpă“ (DLR).

tîrgáș, *tîrgáși, tîrgáșuri,* s.m. și n. 1. S.m. Tîrgoveț. 2. S.n. Lucruri tîrguite, cumpărături. La Agîrbiceanu: „Își aducea *tîrgașul* în desagi ca tot omul“ (*Opere,* IV, p. 125). „... Îi sosiseră din oraș provocări pentru plata altor cîteva sute de zloți — deosebite *tîrgașuri* pe care Dochița le făcuse în cele din urmă patru luni“ (*Opere,* VII, p. 410).

— Din *tîrg* + suf. *-aș.*

tîrnosí, *tîrnosésc,* vb. IV refl. și tranz. A (se) șifona. La Agîrbiceanu: „Patul era nedesfăcut, dar *tîrnosit*“ (*Opere,* IV, p. 19). Cf. tîrfodi.

— Cf. ucr. *tirmositi, te(r)mositi* „stark rütteln, schütteln“ apropiat de *tîrnui.* Vezi Bogrea (*Pagini istorico-filologice,* Cluj, 1971, p. 240) și Frățilă, *Tîrnave,* p. 216–217.

tîrșí, *tîrșésc,* vb. IV refl. A se crăcăna. *Nu te tîrși, că ți se vede rușinea.*

— De la *tîrș.*

tîrșítă, *-e,* adj. f. (Despre o femeie) Neserioasă, impudică.

tîrtoș adj. m. (Despre nas) Turtit (Feisa). Cf. plutit.

— Din *tîrtă* + suf. *-oș.*

tocălíță, *tocălițe,* s.f. Numele unei colinzi la șcheii de la Cergăul Mic.

— Din bg. *tukă li ste?* „aici sînteți?“ (Virgil Nestorescu, *Note etimologice,* în SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 360–361).

tóină, *tóine,* s.f. Jgheab prin care se scurge mustul din teasc în dejă (Mihalț).

tomnátic, *-ă, tomnátici, tomnátice,* adj. Închis la suflet, tăcut, morocănos, nepopular. [Antonim al lui *văratic*].

— Din *toamnă* + suf. *-atic.*

tomneálă, *tomnéli,* s.f. Logodnă (Cetatea de Baltă, Jidvei).

— Din *tomni* (< *tocmi*) + suf. *-eală.*

tomní, *tomnésc,* vb. IV refl. și tranz. 1. A comanda (un lucru). *Mi-am tomnit un cojoc.* 2. A se aranja. *Tomnește-ți hainele alea, că nu le-ai îmbrăcat cum trăbă.*

tomnít, *-ă,* adj. Chipeș, frumos; cuminte, așezat. *Tomnit ficiorul ăsta, la locul lui, nu-i derbedeu.*

tópșă, *tópșe,* s.f. Mîncare din mămăligă cu brînză.

— Cf. *tapășă* (DLR).

torăí, *tórăi,* vb. IV intranz. A turui. La Agîrbiceanu: „Gura satului începu *să torăie* și nu se mai opri pînă ce auziră că, la Sînziene, se cunună primarul cu Dochița“ (*Opere,* VII, p. 255). Vezi și VIII, p. 14, 19, 36, IX, p. 194.

tornístăr, *tornistăre,* s.n. (Învechit) Raniță (militară).

— Din germ. *Tornister,* idem.

toulcér, *toulcére,* s.n. Pîlnie. [Pronunțat: *-o -u*].

— Din magh. *tölcsér,* idem (Tamás, EHW, s.v. *tolcer*).

tráier, *tráieri,* s.m. Treierătoare (Mihalț).

tráștie s.f. Denie.

— Din *straste* (< v.sl. *strasti,* idem). Vezi V. Frățilă, *Tîrnave,* p. 217.

trăncălău, -ăuă, *trăncălăi, trăncăláie,* adj., s.m. și f. Prostănac ; neserios.

— R. Todoran (MCD, I, p. 99) îl derivă din magh. *tránkáló* „nedibaci, neîscusit, stîngaci", iar Tamás, EHW, crede termenul maghiar ca fiind de origine românească. DLR îl lucrează ca var. a lui *trăncănău* < *trăncăni.*

trăvălí, *trăvălésc,* vb. IV refl. A se da de-a rostogolul (Jidvei).

— Contaminare între *trînti* și *tăvăli.*

trencámene s.n. pl. Sac cu nutreț pentru cai. *Trencamenele alea ierau găleț de pînză* (Feisa).

trístăr, *trístăre,* s.n. Canea (Crăciunelul de Jos). [Var. : *tristor*].

— Cf. germ. *Trichter* „pîlnie".

trístor, *trístore,* s.m., vezi **tristăr.**

trîndor, *trîndori,* s.m. Trîntor (Feisa, Cetatea de Baltă).

troágnă, *troágne.* s.f. Gutural, troahnă.

troamf, *troamfi,* s.m. Atu (la jocul de cărți).

— Din germ. *Trumf,* dial. *Tronf,* magh. *tromf,* idem (< germ.).

troánchin, *troánchini,* adj. m. Cherchelit (Mihalț).

— Din germ. [Be]*trunkene* „persoană beată, bețiv".

tropá, *tropéz,* vb. IV tranz. A da chix, a cădea la un examen.

— Din magh. *tropa, troppa* „a greși, a pierde" (Tamás, EHW).

trun, *trúnuri,* s.n. Pat cu ladă ; tron.

— Din germ. dial. *Truh(e)n* (DLR).

tuná, *tun,* vb. I intranz. 1. A intra. *Am tunat în sat.* La Ion Brad : „Îi învăț, da le *tună* pe-o ureche și le iasă pe ailaltă" (DF, p. 15). La Agîrbiceanu : „— Numa să *tune* glonțul prin el..." (*Opere,* III, p. 389). La Ion Blăjan : „Frisăcane, cîine rău, / *Tune* dracu-n capul tău, / De cînd ești în institut, / Multe rele ne-ai făcut" (*Omul,* p. 177). 2. (În expr.) *A tuna* (popa) *în biserică* = a începe slujba.

turíște, *turíști,* s.f. Ocol, strunga oilor. [Var. : *turliște*]. La Agîrbiceanu : „Mi-i degrabă, că am acasă trei capete de vită în grajd, și niște oi în *turiște*" (*Opere,* IV, p. 253).

— Din bg. *torište.*

turlíște, *turlíști,* s.f., vezi **turiște.**

turná, *torn,* vb. I tranz. A voma.

— Lat. *torno, -are* (DLR).

turnumeátă s.f. Pleavă mai mare (Jidvei).

— Din bg. *tărnomet* (DLR, s.v. *tîrnomată*).

turtúșă, *turtúși,* s.f. Bulgăre de zăpadă (Cetatea de Baltă).

— Din *turtă* + suf. *-ușă.*

tușcánă, *tușcáne,* s.f. Țigară italiană, toscană.

tușín, *tușíni,* s.m. „Un fel de mîț care se hrănește cu ghindă" (Micăsasa).

túțu s.m. art. (Învechit) Bunic, moș.

— Prescurtare din *tătuțu* (< *tată* + suf. *-uț*).

Ț

țai s.n., vezi **țaie.**

țaie s.n. Drojdie, plămădeală (Lunca Tîrnavei). [Var. : *țai* (Feisa, Cetatea de Baltă, Jidvei]. Cf. drojdiuțe.

— Cf. germ. *Teig,* prin mijlocire săsească, „aluat".

țápoș, -ă, *țápoși, țápoșe,* adj. Zbîrlit. Cf. borzoș.

— Din *țapă* (< *țeapă*) + suf. *-oș.*

țăpărúie, *țăpărúi,* s.f. Așchie mică. Cf. vițichie.

— Din *țeapă* + suf. dim. *-ăruie.*

țărúză, *țărúze,* s.f. Creion cu care se scria pe tăbliță (Crăciunelul de Jos). [Var.: *țiruză*].

— Din magh. *ceruza,* idem (Tamás, EHW, s.v. *țeruză*).

țelí, *țelésc,* vb. IV tranz. A ochi, a trage la țintă. La Agîrbiceanu : „— Popa nostu *țelește* bine. Ăsta să fie în bătaie, știu că n-ar trimite gloanțele vîntului" (*Opere,* V, p. 115).

— Din germ. *zielen,* idem.

țerțín, *țerțíne,* s.n. (Învechit) Compas.

țíba interj. Strigăt cu care se alungă cîinii. Cf. cuști. La Ion Brad : „Cîinii ciobănești începură să hămăie, se repeziră la ei ca la urs... — *Țiba,* mă, nebunilor ! apăru și Ană, soția păcurarului din stînă" (LM, p. 103).

țífraș, -ă, *țífrași, țífrașe,* adj. Frumos.

— Din *țifră* + suf. *-aș* sau din magh. *cifrás,* idem (Tamás, EHW, s.v. *țifră*).

țifrișág, *țifrișáguri,* s.n. Mîndrie.

— Din magh. *cifraság* (Tamás, EHW, s.v. *ifră*).

țiglédie, *țiglédii,* s.f. Tagmă, societate.

țimburúș, *țimburúșe,* s.n. Sfîrcul țîței.

țincuí, *țincui,* vb. IV tranz. A verifica dacă un pepene este copt făcîndu-i o țencușă.

— Din germ. *zinken* „a marca cu semne".

țincúș, *țincúșe,* s.n. (Învechit) Act, document.

țíndăr s. sg. (Învechit) Prestigiu, autoritate. *Dacă nu te ții de cuvînt, ți-ai pierdut țindărul în fața mea.*

țípa, s. f. art. Numele unei figuri la jocul de copii numit de-a bicica.

— Derivat imediat de la *țipa* „a arunca".

țipá, *țip,* vb. I tranz. 1. A arunca, a azvîrli. *Țipă țărîna din mînă.* 2. A alunga. *Ăla ș-o țipat muierea de la casă.* 3. A vărsa. *Țipă apa din pahar !* 4. Refl. A se repezi (pînă undeva). *Mă țip pînă la a noști și vin minteni.* La Agîrbiceanu : (2) „Pe tine te-*au țipat* din slujbă nu pe mine" (*Opere,* IV, p. 290). La Ion Brad : „L-*am țipat* io afară din casă, tu ? " (DF, 91). (1) „.... Și i-am zis, mă omule, eu mă sui, da nu-s harnică *să* mai *țip* zăpada de-acolo" (RR, p. 268). „Și o sută cincizeci de kile de grîu, la toți. Jumătate buruiană, de l-*am țipat* la galițe" (RR, p. 306).

țipíc, *țipici,* s.m. Papuc de casă.

— Din magh. *cipők* „pantofi" (Tamás, EHW).

țitroámă, *țitroáme*, s.f. Lămîie.

— Din magh. *citrom*, idem (Tamás, EHW).

țigă interj. Strigăt (adesea repetat) cu care se cheamă porcii. Cf. ciugu.

țingaláu, -áuă, *țingalăi*, *țingaláie*, adj., s.m. și f. 1. Clopoțel la gîtul mînjilor. 2. (Om) neisprăvit.

— Din interj. *țing* + suf. *-ălău*.

țintirímp, *țintirimpe*, s.n. Cimitir (Pănade). [Var.: *sintirim* (Feisa), *sintirimb* (Sîncel)].

— Din magh. *cinterem*, idem (< lat. *cimeterium*) (Tamás, EHW, p. 820).

țirúză, *țirúze*, s.f., vezi țăruză.

țitáre, *țitări*. s.f. (Învechit) Chitanță.

țócu-n poc (În expr.) *A veni cu țocu-n poc* = a veni cu cățel, cu purcel. La Ion Brad: „... ăștia vin cu *țocu-n poc* la noi..." (DF, p. 348).

— Din germ. (mit) *Sack und Pack*, idem, propriu: „cu sacul și cu pachetul", de unde și împrumutul magh. *cakkompakk*, *cakompak(k)*, idem (Cf. Tamás, EHW).

țúcăr s.n. 1. (Învechit) Zahăr. 2. Bomboane lungi, colorate.

— Din germ. *Zucker*.

țug s.n. Curent de aer. La Ion Agîrbiceanu: „Le-am deschis, și-acum unii dintre domni tot strigă că-i *țug* și că ar trebui închise ușile" (*Opere*, X, p. 219).

— Din germ. *Zug*.

țuríc interj. Strigăt cu care se îndeamnă caii înhămați să dea înapoi.

— Din germ. *zürück*.

țúșli s.m. Biberon. Cf. țuțăl.

— Din magh. *cucli*, idem (< germ. *Zuzel*) (Tamás, EHW, s.v. *țuzlă*).

țúțăl, *țúțăle*, s.n. Biberon (Jidvei). Cf. țușli.

— Din germ. (austr.-bavarez) *Zuzel*, idem.

țùxfilăr, *țùxfilări*, s.m. (Învechit) Plutonier. [Var.: *țuxfirăr* (Jidvei)].

— Din germ. *Zügführer*, idem.

țùxfirăr, *țùxfirări*, s.m., vezi țuxfilăr.

U

ucíde, *ucíd*, vb. III tranz. (Complementul indică animale) A tăia (Jidvei). *Mîne ucidem porcu.*

a(-și) uita, (*îmi*) *uit*, vb. I refl. cu pron. în dativ. A uita. La Agîrbiceanu: „*Nu-ți uita* de promisiune" (*Opere*, XII, p. 15). „... Se juca împreună cu ei, *uitîndu-și* că e școlar la oraș" (*Opere*, VIII, p. 34). „... Să-i arate cumva că nu *și-a uitat* de el" (*Opere*, VIII, p. 113). La Ion Blăjan: „Se vede că *și-au uitat* de înțelesul pe care l-or fi avut să nu vorbească despre infirmitatea mea de față cu mine" (*Omul*, p. 73). „Se părea că *și-au uitat* de mine" (*Omul*, p. 78).

úită interj. Uite! *Uit-o! Uită-l!*

ulceáuă, *ulcéle*, s.f. Ulcică.

uléi s.n. (În sint.) *Ulei de lampă* = gaz.

ultoáie, *ultói*, s.f. Pom altoit.

ultói, *ultoáie*, s.n. Altoi.

ultuí, *ultuiésc*, vb. IV tranz. 1. A altoi. 2. (Învechit) A vaccina.

ultuitúră s.f. Viță altoită.

— Din *ultui* + suf. *-itură*.

únger, *úngere*, s.n. Uger (Mihalț).

unghéț, *unghéțe*, s.n. Uliță dosnică. Cf. hudă, vengheleu. La Ion Brad: „Uite pe *unghețul* ăsta în sus șade Ricu Ninei Ciubotarului" (DF, p. 155).

— Din *ungher* (< lat. **anglarius* = *angularius*), prin schimb de sufix *-er* (*-ar*) / *-eț*.

unsúră s.f. 1. Untură (de porc, de gîscă etc.). 2. (În sint.) *Unsură de obraz* = cremă de față.

— Din *untură* (< lat. *unctura*), influențat de *unsoare* (< *uns* + *-oare*).

urculáș, *urculáșuri*, s.n. Cusătură pe cămașă sau pe ie.

urechiúșă, *urechiúși*, s.f. Urechelniță (Biia, Crăciunelul de Jos, Mihalț).

— Din *ureche* + suf. dim. *-ușă*.

úrlab s.n. (Învechit) Permisie.

— Din germ. *Urlaub*, idem.

ursúc s. sg. Apă murdară de la spălatul lînii; usuc.

urzoáie, *urzói*. s.f. Urzitor.

— Din *urzi* + suf. *-oaie*.

uspáț, *uspéțe*, s.n. Nuntă (Burcedea Grînoasă, Mihalț).

ustulúș, *ustulúși*, s.m., vezi astăluș.

úța interj. Strigăt (adesea repetat) cu care se cheamă rațele.

V

vàfelștițstánd s.n. (Germanism) Suspendarea atacului (Feisa).

— Din germ. *Waffenstillstand* „armistițiu".

válos, *válose*, s.n. (Învechit) Rezultat, răspuns scris.

— Din magh. *válasz* „răspuns" (Tamás, EHW).

vándră s.f. (În expr.) *A umbla vandra* = a vagabonda.

— Din magh. *vándor* (< germ. *Wanderer*) (Tamás, EHW).

vaporá vb. I refl. A se evapora (Feisa).

várdă, *várde*, s.f. Sentinelă; gardă.

— Din magh. *várda*, idem (< germ. *Warte* „turn de observație, foișor").

văcăláș s.n. sg. Tencuială.

— Din magh. *vakolás*, idem (Tamás, EHW).

văcăluí, *văcăluiésc*, vb. IV tranz. A tencui.

— Din magh. *vakol*, idem (Tamás, EHW).

văduoáie, *văduói*, s.f. Văduvă.

văduói, *văduói*, s.m. Văduv, văduvoi.

— Din *văduu* + suf. *-oi*.

vălintác s.n. sg. (Rar) Grămadă, mulțime. *S-o adunat oamenii vălintac.*

văndrălắu, -ắuă, *văndrălắi*, *văndrălắie*, adj., s.m. și f. Vagabond. Cf. hăndrălău.

— Din *văndrăli* „a umbla vandra, a vagabonda" (<magh. *vandarol*, idem) + suf. *-ălău*.

vărátic, -ă, adj. 1. Vorbăreț, popular, isteț. 2. Loc de pășunat în timpul verii (Cergăul Mic).

— Din *vară* + suf. *-atic*.

veácă, *veci*, s.f. Veșca sitei.

veárdă, *vérde*, s.f. Vadră (Feisa).

— Din *veadră* „vadră" prin metateză.

véclu s.m. sg. (Învechit) Franzelă.

— Din magh. *vekni*, *veknyi*, idem (< germ. *weken*), ca *chiflu* (< magh. *kifli*) (Tamás, EHW).

véltăr, *véltări*, s.m. (Învechit) Sanitar (Jidvei).

venghelếu, *vengheleắuă*, s.n. Uliță dosnică înfundată. Cf. unghet, hudă.

vérnic, -ă, *vérnici*, *vérnice*, adj. Vrednic.

veselós, -oásă, *veselóși*, *veseloáse*, adj. Vesel, bine dispus. *Gazda-i veseloasă* (Cetatea de Baltă, în *Folclor din Transilvania*, IV, p .27).

— Din *vesel* + suf. *-os*.

véșchie, *véșchii*, s.f. Așchie (Mihalț).

— Contaminare între *vețichie* și *așchie*.

vețichíe, *vețichii*, s.f., vezi **vițichie.**

viástră, *viéstre*, s.f. Viespe (Sîncel, Biia, Iclod, Bucerdea Grînoasă, Pănade, Lunca Tîrnavei). [Pronunțat : *žástră*]. [Var. : *viaspră* (Mihalț), *viespre* (Feisa, Crăciunelul de Jos), *vieste* (Cergăul Mic)]. Cf. albină, arșiță.

viáspră, *viéspre*, s.f., vezi **viástră.**

viéspre, *viéspre*, s.f., vezi **viastră.**

viéste, *viéști*, s.f., vezi **viastră.**

vigán, -ă, *vigáni*, *vigáne*, adj. Vioi.

— Din magh. *vígan* „vesel, mulțumit" (Tamás, EHW).

vighitór, *vighitóri*, s.m. Paznic de vii. Cf. vințiler.

— Din *veghea* + suf. *-itor*.

vijlár, *vijlári*, s.m. (Învechit) Cîrnățar.

— Din *vijli* + *-ar*.

víjli, *víjli*, s.m. Crenvurști.

— Din magh. *vizsla* sau scr. *vižle*, idem (Tamás, EHW).

vinărsăríe, *vinărsării*, s.f. Velniță.

— Din *vinars* + suf. *-ărie*.

víncl̦u s. sg. Unghi, colț.

— Din germ. *Winkel*, idem.

vindíc, *vindici*, s.m. (Învechit) Oaspete, musafir.

— Din magh. *vendég*, dial. *vendig*, idem (Tamás, EHW).

vinitúră, *vinitúri*, s.f. Venetic, străin.

— Din *veni* + suf. *-itură*.

vinós, *vinóși*, adj. m. Plin de vin ; cherchelit. (Adverbial) *Aseară a venit cam vinos.*

— Din *vin* + suf. *-os*.

vințilér, *vințiléri*, s.m. Paznic la vii. Cf. vighitor. La Ion Brad : „*Vințilerul* vă cunoaște, că-i Gligor. Vă caută el niște struguri dulci, busuiocești" (DF, p. 113). „Ori te-ai făcut *vințeler* în locul lui Gligor ? " (UD, p. 21).

— Din magh. *vincellér*, idem (Tamás, EHW).

vipt s.n. sg. (Aproape ieșit din uz) 1. Bucate. 2. Întreținere la internat (casă și masă).

— Lat. *victus* (DM).

víșpan, *víșpani*, s.m. (Învechit) Prefect.

— Variantă a lui *fișpan* (< magh. *főispán*, Tamás, EHW).

viț, *vițuri*, s.n. Glumă, banc.

— Din germ. *Witz.*

vițichíe, *vițichii*, s.f. 1. Așchie. 2. Aprinzătoare pentru foc, așchie lungă (Cergăul Mare). [Var. : *vițiție* (Micăsasa), *vețichie* (Crăciunelul de Jos), *vițichie* (Mihalț)]. Cf. țăpăruie.

— Lat.* *viticula* (< *vitis*). Vezi Frățilă, AUT, IV, 1968, p. 278, idem, *Tîrnave*, p. 198—199.

viticultór, *viticultóri*, s.m. Viticultor (Crăciunelul de Jos).

— Din *viticultor*, prin apropiere de *viță* (de vie).

viticultúră s.f. Viticultură (Crăciunelul de Jos).

— Din *viticultură*, prin apropiere de *viță* (de vie).

vițițíe, *vițiții*, s.f., vezi **vițichie.**

vix s.n. (Învechit) Cremă de ghete. Cf. box.

— Din germ. dial. *Wix*, idem, sau magh. *viksz*, idem (Tamás, EHW).

vizítă, *vizite*, s.f. (Învechit) Vizită.

— Din germ. *Visite* (cu accentul pe al doilea *i*).

vizirățápt, *vizirățápte*, s.n. Rețetă (Feisa, Pănade).

— Din germ. *Visiterezept.*

vilceág, *vilceáguri*, s.n. (Învechit) Recompensă.

— Din magh. *váltság* „bani de răscumpărare" (Tamás, EHW, s.v. *vălceag*).

vílced, -ă, *vílcezi*, *vílcede*, adj. 1. Albastru, vînăt. *Îs vilced de frig.* 2. Cu cearcăne la ochi, încercănat.

— Din *vírced* (<*vîrcă* „vînătaie" + suf. *-ed*). Pentru *lĉ*>*rĉ*, cf. *milced* (<*mirced* < lat. *marcidus*) (Pascu, *Sufixele*, p. 64—65).

vînturáșcă, *vînturáște*, s.f. Vîntureșcă, ciur de vînturat (Bucerdea Grînoasă).

virí, *vir*, vb. IV tranz. A sufleca (Cergăul Mare).

viricá, *viríc*, vb. I tranz. A sufleca (Lupu). Cf. răsfînde, suvulca, viri.

— Contaminare între *viri* și *sufulca*.

viricát, **-ă**, adj. (Despre mîneci, pantaloni) Suflecat (Lupu).

— Vezi *virica*.

virít, **-ă**, adj. Suflecat (Cergăul Mare).

— Vezi *viri*.

virzóg, *virzógi*, s.m. Ghemotoc.

vițichíe, *vițichii*, s.f., vezi **vițichie**.

vlădíță, *vlădițe*, s.f. Mlădiță (Crăciunelul de Jos).

voáșpăr s. sg. Negru de fum.

— Din magh. *vaspor*, idem (Tamás, EHW, s.v. *vașpor*).

vránă, *vráne*, s.f. 1. Fiecare din găurile de la fluier. La Ion Blăjan: „Tata mi-a adus fluiera la gură, eu am suflat în ea, iar dînsul îmi ridica și-mi așeza degetele pe *vrane* după cum a socotit că ar fi sunat cîntecul“ (*Omul* p. 30). 2. Anus. [Var.: *vreană* (Jidvei)].

— Din bg. *vrana* (DM).

vreánă, *vréne*, s.f., vezi. **vrană**.

Z

zar, *záruri*, s.n. Încuietoare (la ușă); broască; zăvor. La Agîrbiceanu: „Iar unul din învățători, uitîndu-se la *zarul* stricat, zise: — Cum încuiem noi ușa asta?“ (*Opere*, IV, p. 60). „Ștrengari, bat ulițele pînă se-ncepe școala. De atunci, *zar* la poartă, neiculiță“ (*Opere*, VIII, p. 19).

— Din magh. *zar*, idem (< sl. *zavor*) (Tamás, EHW).

zase, *zấscuri*, s.n. Pat (la claie) (Feisa).

— Din magh. *ászkot*, acuz. lui *ászok*, idem (Tamás, EHW).

zăcălí, *zăcălésc*, vb. IV intranz. A zăcea (din cauza bolii), a boli.

— Din *zace* + suf. *-ăli* (cf. *prădăli* < *prăda*, *împungăli* < *împunge*, *drăgăli* < *drag*).

zădărí, *zădărésc*, vb. IV tranz. A împiedica, a opri (din lucru). La Ion Brad: „Mi-i că împuiază capul oamenilor cu sfîrșitul lumii, cu Apocalipsa lor și-i *zădărește* de la lucru“ (DF, p. 327).

— Din bg. *zadarjam*, scr. *zadariti* (DEX).

zăgărále, *zăgărăi*, s.f. Bordură de blană la gulerul paltonului.

zăgrăí, *zăgrăiésc*, vb. IV refl. și tranz. A (se) zăpăci (de prea multă gălăgie).

zăpărăcít, **-ă**, adj. Slab, debil. *Mielu ăsta nu trăiește, îi tare zăpărăcit.*

zắstăm adv. *De zăstăm* = pentru totdeauna, pe vecie, veșnic.

zătoáne s. pl. Capriciu, toană. *Vremea asta-i cu zătoane, cînd plouă, cînd îi soare.*

zătoní, *zătonésc*, vb. IV tranz. A înjura, a blestema, a dori răul (cuiva).

zătór, *zătoáre*, s.n. Țîța scroafei.

zăușí, *zăușésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) încurca, a (se) zăpăci. Cf. căldări, căuși.

— Contaminare între *zăpăci* și *căuși*.

zăușit, **-ă**, adj. Zăpăcit.

zbea, *zbea*, vb. II, pers. 3 sg., refl. 1. (Despre lichide) A se evapora. 2. (Despre un loc) A se zvînta

zbíță, *zbițe*, s.f. Șuviță (de păr, de lînă). *S-o făcut doi berbeci cu zgițăle de aur* (Sîncel).

zburătúră, *zburătúri*, s.f. Obiect (bucată de lemn, piatră etc.) cu care se aruncă. *Mă frate, după ei cu zburături* (Jidvei).

— Din *zbura* + suf. *-ătură*.

zburătărí, *zburătărésc*, vb. IV tranz. A arunca sau a lovi cu zburături. La Agîrbiceanu: „Prin ogradă *zburătărea* bătrînul cu ce-i venea în mînă“ (*Opere*, IV, p. 48). „Dar nici nu-l vede nimeni, nici nu poate spune cineva de unde cîntă, să-l poți *zburătări* cu o piatră (FDCN, p. 27).

zdopúș, *zdopúșuri*, s.n. Dop.

zdroábă s.f. Oboseală (mare), chin. Cf. zoală. La Agîrbiceanu: „Dar toată alergarea și toată *zdroaba* lui fură zadarnice“ (*Opere*, III, p. 169). „După multă *zdroabă*, părintele se convinse, în urmă, că baba avea dreptate“ (*Opere*, IV, p. 188). „N-am putut afla nici un loc vacant... cu toată *zdroaba* mea de pînă azi“ (*Opere*, IV, p. 268). „Cu multă *zdroabă* a ajuns călare pe luntre...“ (*Opere*, V, p. 81). „Săptămînile trecură cu destulă neliniște și *zdroabă* pentru Nastasia“ (*Opere*, VI, p. 14). La Ion Brad: „Dacă n-avem nutreț destul, degeaba toată *zdroaba* și toate angajamentele noastre“ (RR, p. 329).

— Derivat imediat de la *a (se) zdrobi*.

zdrob, *zdróburi*, s.n. 1. Vreasc. Cf. hebetic. 2. (În expr.) *A se face zdrob* = a se zdrobi; a se frămînta, a se chinui. La Ion Brad: „... nu știi ce înseamnă să ai niște copii prăpădiți, pentru care să te zbați, *să te faci zdrob*“ (LM, p. 97).

— Derivat postverbal de la *zdrobi*.

zdronț, *zdrónțuri*, s.n. Colț de pîine. Cf. călcîi, cîrfoi.

zdruhăít adj. m. Convulsiv. *Rîs zdruhăit.*

zgîrcă s.f. Avar, zgîrcit.

— Derivat postverbal din *zgîrci*.

zgrăbălí, *zgrăbăl*, vb. IV tranz. și refl. A (se) zgîria (Jidvei).

— Cf. *zgrăbunță* „zgîrietură, bubă“.

zgribulíce(a) s.m. (art.) Poreclă dată unui om căruia îi este mereu frig, care se tot zgribulește.

— Din *zgribuli* + suf. *-icea* (< *-ici* + *-ea*).

zgulí, *zgulésc*, vb. IV refl. A se ghemui (din cauza frigului).

zgulíre s.f. Ghemuire (mai ales din cauza frigului). La Agîrbiceanu: „... umerii i se adunau într-un fel de *zgulire*, ca și cînd i-ar fi fost frig sau frică“ (*Opere*, III, p. 183).

zingălí, *zingălésc*, vb. IV tranz. și refl. A (se) mînji, a (se) murdări.

zingălít, -ă, adj. Murdar.

zírnă, *zírne*, s.f. 1. Un fel de buruiană care se pune pe tăieturi ; prin alte părți îi spune tăietoare (Jidvei). 2. Murdărie, excremente.

— Din sl. *zrŭno* „boabă“, „grăunte“ (DEX).

znágă, *znáge*, s.f. Moft. *Ce tot faci znagă la mîncare ?*

zo interj. Zău !

— Lat. *deus*.

zoáia interj. Zău !

zoálă s.f. Frămîntare, oboseală (mare), zdroabă. La Agîrbiceanu : „Multă alergare, multă *zoală*, pe cai“ (*Opere*, VII, p. 27).

zob, *zóburi*, s.n. Rămășiță de la tăiatul lemnelor cu securea ; așchie.

zóio interj. Zău !

— Din *zo* (< *zău*) + *io* „eu“.

zvîrlítă, *zvîrlite*, s.f. Distanță la care ajunge un băț aruncat ; aruncătură, zvîrlitură.

— De la *zvîrli*.

Universitatea din Timișoara
Bd. Vasile Pârvan, nr. 4

DESPRE CLASIFICAREA NUMELOR DE LOCURI

DE

ION TOMA

I. Una din problemele fundamentale ale oricărei discipline științifice constă în divizarea și clasificarea noțiunilor cu care operează. Aceasta constituie, de fapt, o etapă obligatorie în orice cercetare științifică și, în același timp, o operație logică ce însoțește procesul descoperirii adevărului pe tot parcursul desfășurării sale. Pe de altă parte, sistematizează materialul care reprezintă cîmpul de investigație al științei respective, punînd în evidență structurile și tendințele acestuia[1].

Se poate spune chiar că, alături de claritatea obiectului de cercetare, de rigoarea metodelor folosite, de precizia noțiunilor și a terminologiei, calitatea și complexitatea taxinomiei, a sistematicii unei științe reprezintă un reper sigur al stadiului de dezvoltare la care a ajuns știința respectivă.

Desigur că problema clasificării noțiunilor folosite se pune mai acut în cazul disciplinelor noi sau al celor care au cunoscut de curînd restructurări importante privind obiectul, teoria și metodele. Între acestea se numără și toponimia, care, chiar dacă are o oarecare tradiție, s-a constituit ca domeniu interdisciplinar de sine stătător destul de recent. Se face simțită, de aceea, necesitatea examinării sistemelor taxinomice ale acestei discipline, din perspectiva cerințelor logice ale unei clasificări corecte și a adecvării acesteia la realitatea cercetată.

Trebuie să spunem de la început că, deși în literatura noastră de specialitate au fost propuse pînă în prezent mai multe sisteme de clasificare a toponimiei, acestea fie sînt incomplete, fragmentare, fie nu mai satisfac exigențele științifice actuale. Pentru încercările mai vechi, faptul este explicabil prin aceea că, în momentul elaborării acestor clasificări, lipsea o teorie clară privind statutul numelor proprii, nu existau suficiente studii de amănunt preliminare unui asemenea demers științific și nu se colectaseră încă repertorii numeroase sau exhaustive de nume de locuri din teritorii mai extinse. Fără a intra în detalii, apreciem că, în ultimul timp, aceste handicapuri au fost înlăturate, prin eforturile și preocupările susținute ale colectivelor de onomastică antrenate în elaborarea *Dicționarului toponimic al României*, operă științifică de anvergură națională. Există deci premise suficiente pentru conceperea unor clasificări ale numelor de locuri mai conforme cu structura reală a masei toponimice şi cu rigorile logice ale unei astfel de operaţii.

---

[1] Ion V. Mesaroșiu, *Logica generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 80.

Bineînţeles că un asemenea demers trebuie să pornească de la o analiză, fie şi sumară, a clasificărilor întreprinse pînă în prezent, pentru a prelua unele cîştiguri ştiinţifice reale şi a evita eventuale erori, explicabile prin nivelul redus de dezvoltare a disciplinei noastre. Pe această bază şi în urma examinării masei toponimice actuale din Oltenia (eşantionul investigat de noi cuprinde 118 144 de nume de locuri), ne propunem să desprindem cîteva principii generale ale divizării şi clasificării în toponimie şi să încercăm să elaborăm un posibil sistem de clasificare a toponimiei din provincia menţionată. Credem că înainte de a aborda obiectivele propuse, sînt necesare unele precizări şi explicaţii de natură teoretică şi metodologică.

Am folosit, uneori cu valoare de echivalenţă, noţiunile de diviziune şi clasificare, deşi acestea sînt, din punctul de vedere al logicii, diferite, chiar opuse. Astfel, pe cînd clasificarea înseamnă „repartizarea unui ansamblu de obiecte într-un anumit număr de ansambluri parţiale coordonate şi subordonate", diviziunea priveşte un proces invers „prin care se împarte sfera unei noţiuni (numite *gen*) în mai multe clase, care sînt sferele respective ale altor concepte (numite *specii*)" [2]. Dacă avem în vedere procesul concret al distribuirii unui ansamblu de obiecte în clase ordonate, cele două operaţii logice, opuse *in abstracto*, sînt folosite ca un tot inseparabil în practică : diviziunea urmăreşte ca, prin determinare, să ierarhizeze noţiuni cu sfere din ce în ce mai reduse, iar clasificarea, prin generalizare, construieşte concepte cu sfere tot mai extinse[3]. Deducţia şi inducţia se presupun reciproc în cursul investigaţiei, chiar dacă de cele mai multe ori rezultatul este prezentat sub formă deductivă, pentru a putea fi mai uşor înţeles. În cazul de faţă, deşi în titlu am folosit termenul încetăţenit de clasificare, vom prezenta sistemul taxinomic concret sub formă de diviziune, fiindu-ne mai la îndemînă să-l comentăm.

II. Nu vom lua în discuţie toate încercările de sistematică a toponimiei româneşti. Ne vom opri numai la cîteva sisteme mai cunoscute, mai reprezentative şi, bineînţeles, cît mai cuprinzătoare. Deşi au fost unele încercări mai vechi de orînduire, în clase, a numelor de locuri, prima clasificare a toponimelor care se impune prin amploarea şi complexitatea sa, şi, mai ales, prin aplicarea la un bogat inventar de nume de locuri, îi aparţine indubitabil lui Iorgu Iordan. Ea este publicată, parţial, în 1952[4], fiind prezentată în forma completă şi definitivă în lucrarea de referinţă pentru disciplina noastră — *Toponimia românească*[5].

În funcţie de „modul cum au luat naştere toponimicele româneşti"[6] (această parte a lucrării este intitulată *Onomasiologie*), autorul stabileşte 4 grupe de toponime : I. topografice, II. sociale, III. istorice, IV. psihologice.

---

[2] André Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1968, s.v. *classification, division*.

[3] Ion V. Mesaroşiu, *op. cit.*, p. 76.

[4] Iorgu Iordan, *Nume de locuri româneşti în Republica Populară Română*, I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952.

[5] Idem, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.

[6] *Ibidem*, p. 17.

Ordonarea materialului pe criteriul raportului originar, datorită faptului că ţine seama de factori diverşi (fizici şi sociali), care nu introduc disocieri tranşante între toponime, nu se poate face cu aceeaşi stricteţe şi rigoare cu care se realizează în cadrul unor sisteme precis structurate. Ea se apropie mai mult de „strategia tipologiilor“ [7], categoriile fiind delimitate prin „spaţii de atribute“ stabilite pe criterii mai mult sau mai puţin subiective. De aceea, în funcţie de ponderea acordată unuia sau altuia dintre factori, pentru acelaşi corpus de toponime pot exista mai multe variante de clasificare.

Din perspectiva celor enunţate mai sus, varianta propusă de Iorgu Iordan corespunde în cea mai mare parte unor criterii impuse de materialul toponimic examinat, compus mai ales din macrotoponime, şi de nivelul de atunci al teoriei generale a numelor de locuri. De aceea, clasificarea menţionată conţine unele ambiguităţi şi dezechilibre.

Astfel, este greu de făcut o distincţie clară între ultimele trei categorii, mai ales între toponimele care „au ca punct de plecare diverse fapte din viaţa socială a poporului nostru“ (sociale) şi cele care „păstrează amintiri despre evenimente şi întîmplări din trecut“ (istorice). Un singur exemplu. O subcategorie a toponimelor sociale se referă la „existenţa unor foste aşezări omeneşti“, iar o subcategorie a toponimelor istorice conţine nume care „păstrează amintirea unor evenimente şi obiecte istorice“. Evident că foarte multe toponime asemănătoare pot fi introduse la fel de îndreptăţit în oricare din cele două categorii. Chiar autorul încadrează, de exemplu, numele *Grădiştea*[8] în categoria toponimelor istorice, iar numele *Săliştea* şi *Tîrgovişte*a[9], foarte asemănătoare cu *Grădiştea*, în categoria toponimelor sociale. Or, o condiţie necesară pentru o clasificare corectă este ca un element să poată fi repartizat într-o clasă şi numai într-una. Am spus dezechilibre, pentru că, pe lîngă categoria extrem de numeroasă a topograficelor se constituie, la acelaşi rang de clasificare, o categorie de psihologice, formată numai din cîteva exemple, dintre care unele discutabile (*Bărboşi*, *Bălţatul*, *Groşi*, *Adunaţi*, *Atîrnaţi*[10]).

Toponimele numite topografice sînt subdivizate în 4 subclase, cele sociale în 13 subclase, iar cele istorice în 6 subclase. În afară de faptul că nici aici subclasele nu sînt precis conturate şi diferenţiate (de exemplu: o subcategorie a toponimelor sociale se referă la „poziţia socială a oamenilor“, iar alta la „categorii de locuitori avînd o situaţie specială în organizaţia statului“), se întîlneşte şi o altă deficienţă logică. Fundamentul (criteriul de clasificare) nu este acelaşi pentru toate clasele stabilite la acelaşi nivel. Astfel, deşi prima subclasă a toponimelor sociale se referă la cele provenite de la nume de persoane, mai apar alte 3 subclase, la acelaşi rang de diviziune, referitoare la antroponime cu formă de plural (care sînt numerotate, inexplicabil, cu două cifre: 2—3) şi la antroponime „care îşi păstrează neschimbată forma“, iar exemple de toponime formate de la antroponime se întîlnesc şi în cadrul subclaselor care „amintesc diverse instituţii sau măsuri de ordin social" (*Răscolești, Răzmirești*)[11], care „arată ocupația locuitorilor" (*Băcănești, Blidireasa, Cojocărei*[12]), sau care „vorbesc despre credințe, superstiții și obiceiuri" (*Chilieni, Cruceni, Mînăstireni*[13]).

---

[7] *Dicţionar de filozofie*, Bucureşti, Editura Politică, 1978, s.v. *clasificare*.

[8] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 307.

[9] *Ibidem*, p. 257—259.

[10] *Ibidem*, p. 315—325.

Surprinde oarecum faptul că în lucrare nu apare și o clasificare coerentă și completă din punct de vedere lingvistic a numelor de locuri. A doua parte a lucrării lui Iorgu Iordan, intitulată *Lingvistica* nu poate fi considerată o clasificare a toponimelor după criterii lingvistice, întrucît se ocupă numai de elementele fonetice, morfologice, sintactice, lexicale „interesante", adică deviante față de situațiile din limba comună; or, într-o clasificare riguroasă este necesară descrierea și gruparea pe categorii a întregului material dintr-un domeniu („fără rest", cum se spune adesea).

Cu toate lipsurile și inadvertențele pe care i le putem descoperi astăzi, după cîteva decenii și după ce am beneficiat de cîștigurile semanticii structurale ori ale gramaticilor generative, ca și de analize de profunzime ale unor tipuri sau mulțimi toponimice, clasificarea efectuată de Iorgu Iordan a servit ca model majorității cercetărilor de toponimie și a prelucrat și descris, ea însăși, un material toponimic imens, lucrarea citată nefiind pînă în prezent depășită, din punctul acesta de vedere.

Cu toate că perioada deceniilor 5, 6 a fost foarte puțin productivă în ceea ce privește studiile de toponimie, acum apare a doua clasificare importantă a toponimiei noastre. Ea aparține cunoscutului geograf Ion Conea[14], care a fost, în același timp, un asiduu și avizat cercetător al numelor de locuri.

Prima diviziune pe care o operează I. Conea separă „toponimia propriu-zisă sau majoră" de „toponimia minoră". Distincția aceasta, însușită de numeroși specialiști mai vechi sau mai noi, privește mărimea și importanța obiectelor denumite. Considerăm că, deși macrotoponimia și microtoponimia sînt noțiuni cu care trebuie operat în cercetarea toponimică, acestea nu sînt atît de tranșant separate, în ceea ce privește structura și evoluția, încît să fie puse în fruntea unei clasificări de ansamblu a toponimiei. Ele sînt dihotomii ce pot fi avute în vedere în studierea oricărui fenomen toponimic, indiferent la ce rang al clasificării numelor de locuri se situează acesta. Nu trebuie, însă, incluse la nivelul cel mai general al sistematicii, întrucît nu privesc un aspect esențial, intrinsec, al statutului numelui de loc. În aceeași situație se află și alte distincții utile, ca toponime oficiale — toponime populare, toponime propriu-zise — apelative în funcție toponimică ș.a. Oricum, rolul grupării în toponime majore și toponime minore este mult exagerat de către I. Conea, care incearcă să stabilească, pentru fiecare din aceste categorii, și subcategorii deosebite.

În continuare, autorul divide fiecare din cele două categorii în *toponime simple* și *toponime compuse*, în funcție de numărul de cuvinte din care este formată unitatea toponimică. Evident, clasificarea este lacunară, pentru că lipsește subcategoria toponimelor derivate, care nu apare nici într-o eventuală diviziune ulterioară a toponimelor simple, formate dintr-un singur cuvînt.

---

[11] *Ibidem*, p. 198.

[12] *Ibidem*, p. 223–225.

[13] *Ibidem*, p. 233–236.

[14] Ion Conea, *Toponimia. Aspectele ei în geografie*, în *Monografia geografică a Republicii Populare Române. I. Geografie fizică*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 63–92.

Considerăm că este strict necesară delimitarea unei astfel de subcategorii, întrucît ea reiese dintr-o analiză riguroasă a modului de formare a toponimelor. Într-adevăr, toponimele simple sînt detașate prin aceea că au un alt „înțeles" decît apelativele sau antroponimele omonime din care, de altfel, provin ; toponimele compuse de asemenea, întrucît grupul respectiv de cuvinte exprimă, ca nume de loc, altceva decît sintagma omonimă din limba comună. În mod similar se întîmplă lucrurile și cu toponimele derivate, care desemnează alt topic decît cel desemnat de toponimul bază. Un singur exemplu e suficient să ne convingă : *Olteț* și *Oltișor* sînt numele unor ape clar deosebite de cea denumită *Olt*.

Continuînd clasificarea, sînt stabilite 3 categorii : *oronime* (numele formelor de relief), *hidronime* (nume de ape), *oiconime* (nume de așezări omenești). Evident, clasificarea suferă de neajunsul logic că nu împarte fără rest întreg materialul toponimic, numele de păduri sau de căi de comunicație rămînînd în afara ei. De altfel, chiar I. Conea revine ulterior și adaugă la categoriile anterioare *hyleonimele* (numele de grupuri de arbori)[15].

La nivelul inferior clasificarea nu este completă, ci se dau numai cîteva mostre. Astfel, *oronimele propriu-zise* (numele de munți) sînt divizate în următoarele subcategorii : a) oronime cu originea în antroponimie ; b) ~ care au fost date în legătură cu anumite aspecte sau formă de viață socială legată de munții respectivi ; c) ~ geografice propriu-zise (acestea fiind și ele subîmpărțite după cum denumesc *forma, dimensiunile, culoarea, acoperirea vegetală, elemente de faună, perioade de pășunat, diverse*). *Hidronimele* sînt divizate în *microhidronime* și *macrohidronime*, sau în *potamonime* (nume de ape curgătoare) și *limnonime* (nume de lacuri). *Oiconimele* sînt : a) cu originea în antroponimie ; b) provenite din apelative care înseamnă „despădurire" ; c) date după natura locului *în* sau *pe care* au luat naștere respectivele așezări ; d) derivate din alte oiconime ; e) derivate din numele provinciilor ; f) care arată o ocupație ; g) care amintesc diverse stări (istorice) economico-sociale.

Dacă analizăm această clasificare, surprinde în primul rînd constituirea de subcategorii diferite pentru cele trei mari categorii : oronime, hidronime și oiconime. Evident puteau fi găsite subcategorii valabile pentru toate acestea, ceea ce ar fi dat rigoare și coerență clasificării și ar fi corespuns, de fapt, realității toponimice. Într-adevăr pentru oricare din subcategoriile stabilite pot fi date exemple, care să se încadreze în oricare din cele 3 mari categorii. Deosebirea (și acest lucru e într-adevăr fundamental) constă în proporția în care e reprezentată fiecare dintre subcategorii în cadrul categoriilor. Ceea ce a făcut I. Conea este selectarea subcategoriilor formative caracteristice, specifice fiecărei categorii. Într-o clasificare riguroasă, trebuie, însă, epuizat tot materialul de referință, nu întrebuințat selectiv.

Clasificarea este, și la acest rang, lacunară și lipsită de echilibru. Lacunară — pentru că lipsesc la fiecare nivel clase comparabile cu celelalte (exemple : la oronime lipsesc cele formate de la alte oronime, cele care denumesc aspecte privind proprietatea, cultura agricolă, drumurile ; la hidronime nici nu se detaliază la acest nivel, la oiconime lipsesc total „geograficele propriu-zise", ca să folosim terminologia autorului), lipsită de echilibru — pentru că situează la același rang de clasificare noțiuni cu nivel diferit de generalitate (de exemplu, la oiconime, toponimele provenite din antroponime sînt echivalate cu clase subordonate ale toponimelor provenite din apelative).

---

[15] Vezi Gheorghe Dragu, *Toponimie geografică*, curs litografiat, București, 1973, p. 151

Toponimele sînt clasificate, în aceeași lucrare, și din punctul de vedere al limbii în care s-au format, în: *preindo-europene*, *indo-europene* (*tracice, scitice, latine, germane, slave, bizantine*), *turcice* (*cumane, pecenege, turcești, osmanlii*), *maghiare, germanice* (*săsești* și *șvăbești*) și *românești*. Cele românești sînt grupate, după „fondul lexical" din care au provenit apelativele sau antroponimele care stau la baza numelor de loc, în mai multe grupe.

Această clasificare este exterioară sistemului, care nu funcționează decît în cadrul aceleiași limbi. Elementele de alte origini, deși sînt folosite în limba română pentru individualizarea topicelor, au, în structura toponimică, un regim marginal, aparținînd, de fapt, sistemului limbii respective. De aceea, gruparea pe origini este interesantă și utilă în cercetare, dar nu credem că trebuie introdusă ca etapă în paradigma clasificării. De altfel, autorul stabilește numeroase clase pentru care ar fi greu de dat exemple sigure în prezent (*preindo-europene, tracice, latine, scitice, bizantine*) sau care cuprind un număr extrem de mic de toponime.

Distribuirea toponimelor românești în clase, în funcție de limba din care provine apelativul sau antroponimul ce a dat naștere la toponim, este superfluă din punct de vedere științific, neavînd nici o relevanță. Nivelul respectiv este extratoponimic.

Trebuie să spunem că demersul întreprins de I. Conea pentru elaborarea unui sistem de clasificare a toponimiei românești a fost deosebit de valoros pentru epoca în care a fost realizat, ca de altfel tot ceea ce a făcut autorul său pentru toponimia românească. Multe din principiile și din elementele concrete ale clasificării sale rezistă exigențelor științifice actuale, după ce știința numelor de locuri a acumulat achiziții importante, cantitative și, mai ales, calitative.

Concepția toponimică a lui I. Conea a fost îmbrățișată de mulți cercetători, în special geografi, servind la elaborarea de studii diverse asupra unor repertorii concrete de nume de locuri. Unul dintre urmașii săi a adus completări și îmbunătățiri clasificării propuse de I. Conea[16].

Sistemul taxinomic propus de Gh. Dragu are 6 nivele:

A. După „colectivitatea de fenomene geografice" desemnate: *oiconime, morfonime, hidronime, morfohidronime, anemonime, hileonime, fitonime, zoonime, regionime, hodonime.*

B. După criteriul mărimii sau al importanței: *majore* și *minore*.

C. După forma toponimelor: *simple* și *compuse*,

D. După aspectul pe care-l preia toponimul ca relevant: care se referă la *natura* locului și care se referă la aspecte *social-economice*.

E. Divizează categoriile de la **D** (*relief, fenomene climatice, hidrografice, condiții de sol, vegetație, lumea animală*, respectiv *ocupații și deprinderi de producție ale locuitorilor, unelte și obiecte ale muncii, producția de bunuri..., căile de comunicații...*).

F. După proveniență: *din alte toponime, din antroponime..., din etnonime,* „care arată stări istorice, social-economice, culturale", *din regionime.*

---

[16] *Ibidem*, p. 149–174.

După „modul în care s-au încetăţenit" : *populare, oficiale, hagionime, numiri mitice, numiri create de oamenii de ştiinţă şi impuse.* După „trăsăturile caracteristice ale aşezării înseşi" : *poziţia şi localizarea, vechimea, mărimea, fizionomia aşezării, funcţia predominantă.*

G. După fondul lexical : *tracice, dacice, latine, româneşti, slave, maghiare, germane, pecenege şi cumane, turceşti, greceşti, alte origini.*

Sistemul elaborat de Gh. Dragu este mult mai amplu şi mai detaliat decît cel propus de I. Conea, dar principiile pe care este organizat şi deci şi deficienţele sînt relativ aceleaşi. Vom evidenţia numai cîteva. La nivelul **A**, grupele de *anemonime* (nume de vînturi) şi *zoonime* sînt stabilite după un alt criteriu decît cel al categoriei locului denumit. La nivelul **B** lipsesc toponimele derivate. La nivelul **E** (grupările din cadrul toponimelor social-economice) sînt prezente în clasificare numai aspectele economice, nu şi cele social-istorice. La nivelul **F**, apar, de fapt, 3 grupări diferite, bazate pe criterii diferite. La prima, pentru apelative nu apare decît o subgrupă, iar la a doua grupele 3—5 pot fi încadrate foarte bine la grupa 2 (toponime oficiale).

Situarea criteriului mărimii şi importanţei locului denumit după cel al categoriei sociogeografice corespunde mai bine realităţii toponimice, întrucît „baremurile" prin care sînt delimitate macrotoponimele de microtoponime sînt diferite de la o categorie sociogeografică la alta.

Autorul operează după I. Conea, începînd cu nivelul **D**, grupări specifice fiecărei categorii sociogeografice. Varianta prezentată de noi este subordonată oiconimelor.

Considerăm că ar fi mai profitabil, pentru orice fel de cercetare, găsirea unor grupări—factor comun, care să fie valabile pentru toate categoriile sociogeografice. Ar exista, astfel, posibilitatea unor comparaţii şi, oricum, clasificarea ar avea un caracter mai riguros. Altminteri, se realizează mai mult o descriere a caracteristicilor fiecărei categorii în parte, fără a realiza generalizarea necesară oricărei clasificări.

Adăugăm că nu se iau în seamă, în sistematica propusă, unele criterii fundamentale : structura lexico-gramaticală a toponimelor, mai ales a celor compuse, şi sufixele pe care le folosesc derivatele. Fără acestea, nu se poate clarifica etimologia celei mai mari părţi a numelor de locuri şi, implicit, nu se pot preciza foarte multe din aspectele cerute de celelalte criterii de clasificare.

Contribuţia lui Gh. Dragu este totuşi evidentă, sistemul propus de el marcînd un pas înainte faţă de cel al lui I. Conea, iar lucrarea sa cuprinde unele idei, importante după opinia noastră, chiar dacă ele au rămas la nivel de sugestii, nefiind concretizate, din cîte ştim, în studierea unei mase toponimice date. „Categoriile stabilite şi subdiviziunile lor nu sînt imuabile şi nici toate cîte sînt posibile şi necesare, pentru o cercetare cît mai completă"[17], afirmă îndreptăţit Gh. Dragu. El propune, pentru prima oară la noi, ca, pe baza unui sistem „cît mai complet" şi mai riguros de clasificare a toponimelor, să se adopte un cod de modelare a caracteristicilor acestora, în funcţie de poziţia ocupată în ierarhia stabilită, ceea ce ar permite prelucrarea materialului toponimic pe calculator.

---

[17] *Ibidem*, p. 170.

Anii care au urmat după publicarea celor două sisteme importante de clasificare toponimică, pe care le-am prezentat, marchează orientarea studiilor de toponimie spre probleme de detaliu ori spre cercetarea unor corpusuri reduse de nume de locuri. Cînd a fost nevoie de descrierea și clasificarea toponimelor dintr-un teritoriu, de obicei restrîns, s-a apelat la unul din cele două modele menționate, în special la cel propus de Iorgu Iordan, care avea avantajul că era aplicat de autor la un bogat material concret.

De-abia în ultimul deceniu au început să apară considerații teoretice ori aplicații practice în legătură cu o altă manieră de descriere și clasificare a unei mase toponimice date. Această tendință trebuie pusă în legătură cu o orientare mai largă, de constituire a toponimiei ca domeniu interdisciplinar autonom, cu obiect și metode proprii, și de ilustrare a acestei concepții prin opere științifice de anvergură. Cea mai importantă este, fără îndoială, *Dicționarul toponimic al României*, operă de interes național, care a polarizat eforturile și interesele tuturor colectivelor de onomastică din țară, solicitînd elaborarea unor principii și metode complexe de culegere, prelucrare și studiere a toponimiei și oferind materiale bogate și riguros recoltate. Această lucrare capitală a creat atît necesitatea, cît și posibilitatea conceperii unor sisteme cît mai ample și mai corecte de clasificare a toponimelor. Demersurile pe această temă sînt numeroase, iar contribuțiile de natură teoretică sau practică se succed și se completează, putînd oferi, în sinteză, o manieră identică sau apropiată de divizare a toponimiei. Corelarea eforturilor specialiștilor a fost înlesnită de organizarea unor consfătuiri de onomastică periodice, în cadrul cărora s-a putut efectua un schimb de păreri și experiență direct și rapid. În mod firesc, diferențe de optică mai există între diverși specialiști. O clasificare coerentă a numelor de locuri nu a apărut încă, dar ea „plutește în aer", este implicată și risipită în zecile de sistematizări fragmentare publicate în diverse lucrări.

Așa cum era de așteptat, cele mai multe contribuții aparțin autorilor *Dicționarului toponimic al României*. Vom cita numai cîteva.

Gh. Bolocan se ocupă, într-o suită de articole, de „modele" toponimice mai generale sau mai puțin generale, în legătură cu care efectuează o analiză lingvistică amănunțită și oferă un bogat material exemplificator[18]. Într-un studiu recent[19], el propune o grupare a numelor de locuri ce poate servi ca punct de început pentru o clasificare completă a toponimiei pe criterii etimologice. Stabilește, astfel, 3 categorii : *toponime simple*, *toponime compuse*, *toponime analitice*. Acestea sînt subgrupate după cum provin din cuvinte comune, antroponime sau toponime (la compuse și derivate se ține seama de proveniența ambilor termeni). Toponimele simple mai sînt clasificate și în funcție de structură, în *primare* și *derivate*.

---

[18] Gh. Bolocan, *Modele derivative în toponimie*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 187—196 ; idem, *Structura numelor de sate românești*, în LR, XXV, 1976, nr. 6, p. 593—608 ; idem, *Toponime compuse : substantiv + de + substantiv*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 91—96 ; idem, *Nume de locuri compuse*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 621—629.

[19] Gh. Bolocan, *Etimologia în Dicționarul toponimic al României (Oltenia)*, în SCL, XXXV, 1984, nr. 3, p. 184—197.

Nu credem că se justifică distincţia toponime compuse — toponime analitice. De altfel, autorul însuşi recunoaşte că „toponimele compuse sînt extrem de rare“, fiind „calcuri după modele străine“, sau aparţinînd „unor limbi cu care limba română a venit în contact“ [20]. Oricum, principiile clasificării puteau fi mai bine înţelese dacă aceasta continua şi la alte trepte de generalizare (nivelul lexico-gramatical, gramatical, semantic).

Rodica Sufleţel propune o clasificare mai coerentă, dar de asemenea parţială[21]. Toponimele sînt împărţite în: A. *simple* şi B. *compuse*. Cele simple în: 1) *primare* şi 2) *secundare*. Cele primare se distribuie în: a) *substantivale* şi b) *adjectivale*, iar cele secundare în mai multe grupe în funcţie de sufix (*-ar*, *-ata*, *-aia*, *-anu*, *-el*, *-ău* etc.). Toponimele compuse sînt repartizate în: 1) nume alcătuite din 2 termeni şi 2) îmbinări de 3 sau mai multe cuvinte. Tipul 1 e divizat în: a) substantive precedate de prepoziţii; b) substantiv+adjectiv; c) substantiv + substantiv. Ultimul subtip cuprinde 3 grupări subordonate: S+SG (cu 3 subclase, în funcţie de provenienţă: din apelative, din antroponime, din alte toponime), S+SN, S+SAc (cu prepoziţie). Meritorii sînt şi raportările statistice pe care le realizează între diversele tipuri în cadrul toponimiei din Munţii Cernei.

Sugestii privind unele criterii şi modalităţi de clasificare întîlnim şi în lucrările lui Marius Sala[22], Dragoş Moldovanu[23] (care discută şi multe aspecte teoretice în legătură cu acestea), Mircea Homorodean[24], Vasile Ioniţă[25].

Ceea ce uneşte toate aceste contribuţii moderne şi duce la conturarea unei concepţii noi privind structurarea toponimiei este în primul rînd accentul pus pe statutul de nume proprii al toponimelor. Se adaugă preferinţa pentru criteriile formale şi atenţia deosebită acordată rigorii şi coerenţei procesului de clasificare. Autorii citaţi s-au ocupat, însă, mai puţin de referenţii numelor de locuri şi de rolul lor în taxinomia toponimică.

III. Din cele prezentate pînă acum, se pot desprinde cîteva principii generale de care trebuie să se ţină seama atunci cînd se elaborează sau se apreciază un sistem de clasificare toponimică:

1. Nu există clasificare „model“, perfectă şi imuabilă. Fiecare sistem taxinomic depinde de teoria care-l fundamentează şi de scopul cercetării pentru care e conceput.

2. Clasificarea nu trebuie să se facă „in abstracto“ sau să se bazeze pe „selecţii“ de nume de locuri, după diverse criterii. Ea trebuie să rezulte din analiza toponimică a unei mase complete de nume de locuri de pe un anumit teritoriu.

---

[20] *Ibidem*, p. 185.

[21] Rodica Sufleţel, *Structura numelor de locuri din zona Munţilor Cernei*, în *Studii de onomastică*, I, Cluj-Napoca, 1976, p. 267—279.

[22] Marius Sala, *Sur quelques déterminatifs de la toponymie roumaine*, în *Proceedings of the eight International Congress of Onomastic Sciences*, Haga — Paris, 1966, p. 442—449.

[23] Dragoş Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară“, Iaşi, XXVIII (1972), p. 73—100; idem, *Legile formative ale toponimelor româneşti cu radical antroponimic. I. Formaţii de plural*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară“, Iaşi, XXI (1970), p. 15—17.

[24] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, „Dacia“, 1980, p. 118—186.

[25] Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, „Facla“, 1982, p. 88—98.

3. Sistematizarea nu precede şi nu succede studiului materialului, ci se realizează în cadrul acestuia. În acest sens, se îmbină operaţia de generalizare, prin clasificare, cu cea de determinare, prin diviziune. De o mare importanţă sînt tendinţele statistice ale claselor stabilite.

4. Clasificarea (sau diviziunea) se realizează şi se prezintă în etape succesive, dar trebuie să se ţină seama că sistemul funcţionează sincretic. De aceea, în cercetare trebuie să se aibă în vedere raportările pe care le presupune această funcţionare.

5. Un anumit sistem de clasificare e valabil numai pentru elementele create în cadrul uneia şi aceleiaşi limbi. Celelalte elemente se încadrează în sistemele de clasificare ale limbilor respective.

6. Toponimia nu se poate sistematiza într-o ierarhie unică şi continuă. În funcţie de aspectul examinat, sînt necesare două ierarhii distincte şi discontinue: una, pe baza referentului, stabileşte categorii sociogeografice, alta, pe baza numelui, constituie tipuri lingvistice. Clasificarea sociogeografică e mai puţin riguroasă, apropiindu-se de „strategia tipologiilor", cea lingvistică e mult mai coerentă şi mai precisă, reflectînd ordinea sistemului limbii. Cele două ierarhii, deşi distincte, trebuie corelate în cercetare, aşa cum se constituie şi funcţionează în realitate.

7. Orice clasificare toponimică trebuie să se bazeze pe mentalitatea toponimică populară, chiar dacă aceasta realizează o sistematizare mai rudimentară.

Ea trebuie, în acelaşi timp, să respecte anumite criterii logice:

— să fie completă (să epuizeze materialul avut în vedere, să nu lase rest);

— fiecare element să fie distribuit numai într-o clasă, pentru a nu confunda asemănările şi deosebirile dintre elemente;

— la fiecare rang de clasificare, să se folosească unul şi acelaşi criteriu, pentru a nu confunda rangurile şi clasele;

— diviziunea trebuie să fie continuă, să nu facă salturi peste etapele ierarhice.

IV. Pe baza concluziilor desprinse din analiza sistemelor de clasificare întreprinse pînă în prezent şi a prelucrării, din acest punct de vedere, a materialului toponimic din Oltenia (cules pentru alcătuirea *Dicţionarului toponimic al României. Oltenia*), vom încerca să elaborăm un nou sistem de clasificare. Evident, acesta nu este absolut inedit, întrucît preia unele elemente şi criterii din sistemele discutate, mai ales din încercările mai noi de sistematizare a numelor de locuri. Putem spune că el rezultă, în mare parte, din experienţa toponimică din ultimul deceniu a diverselor colective şi a unor specialişti care s-au aplecat asupra problemei clasificării toponimiei. Noi am comparat diferitele soluţii propuse, am cuplat diverse clasificări parţiale, le-am supus unor reguli unitare şi le-am verificat pe un material concret foarte bogat, dîndu-i şi o finalitate directă — descrierea structurii toponimice a unui teritoriu. El nu este nici ultimul, nici singurul posibil dintre sistemele de clasificare a toponimiei. Este, însă, mai actual, mai adecvat concepţiei toponimice a momentului şi scopurilor cercetărilor avute în vedere a se desfăşura pe baza lui. Precizăm, de asemenea, că el este valabil în primul rînd pentru toponimia actuală a Olteniei, referirea la alte perioade sau zone putînd introduce unele „corecţii" dictate de specificul materialului.

De la început trebuie să spunem că, operînd cu două criterii (sau fundamente, cum se numesc în logică) separate, vom avea și două sisteme separate, care nu se subordonează unul altuia sau, oricum, nu sînt incluse în aceeași ierarhie. Ele nu formează o structură continuă, ci reprezintă sisteme discontinue.

Primul criteriu este dat de felul referentului denumit, deci al topicului, fiind oarecum exterior toponimului propriu-zis. Cel de-al doilea este structura și forma lingvistică a numelui de loc, deci un criteriu intern sau direct. Întrucît referentul și numele acestuia, deși entități distincte, sînt realități strîns legate, formînd o unitate dialectică, și clasificările bazate pe aceste realități, deși vor avea ca rezultat sisteme separate, trebuie corelate în permanență. Acest lucru este necesar și din moment ce aceeași unitate toponimică, unică și indivizibilă, se încadrează, dintr-un punct de vedere, într-o ierarhie și, din alt punct de vedere, în altă ierarhie.

Aplicînd primul criteriu, vom obține o clasificare sociogeografică a toponimiei. Așa cum am menționat, întrucît se îmbină punctul de vedere geografic cu cel social, divizarea teritoriului în topice și clasarea acestora pe tipuri va avea un aspect hibrid, rudimentar, apropiind operația întreprinsă mai degrabă de „strategia tipologiilor" decît de clasificarea formală, riguroasă. Acest fapt este legat și de aceea că ne-am bazat nu pe diviziunea geografică științifică a teritoriului, ci pe mentalitatea geografică populară, care are în vedere alte ierarhii și priorități. Raportul om — teritoriu, care fundamentează diviziunea sociogeografică a suprafeței terestre, este, în ultimă instanță, un raport social. Or, după cum se știe, în domeniul faptelor sociale acționează, de regulă, strategia tipologiilor, care constă în delimitarea categoriilor între ele nu pe criterii precise, obiective, ci pe „spații de atribute" mai mult sau mai puțin subiective. La fixarea categoriilor sociogeografice a contribuit și analiza tendințelor statistice ale materialului toponimic în raport cu ansamblul geografic pe care îl deservește.

Prima diviziune pe care am operat-o se raportează la așezare. Au rezultat două categorii : topice din perimetrul localității și topice din afara acesteia. În cadrul primei categorii, întrucît este mult mai restrînsă și mai omogenă decît cea de a doua, am considerat că relevantă este o singură subîmpărțire : în topice care reprezintă suprafețe numite direct și topice care reprezintă puncte de reper, ce folosesc la localizarea unor suprafețe învecinate.

Aceeași subîmpărțire a fost efectuată și în cadrul topicelor din afara localității. Pentru subcategoria punctelor de reper nu s-a mai continuat divizarea, considerînd-o nesugestivă. Subcategoria suprafețelor a fost, la rîndul ei, distribuită în : forme de relief, ape, păduri, căi de comunicație. Nu toate aceste clase au fost divizate în continuare, pentru aceasta folosindu-se în primul rînd același criteriu al relevanței din punctul de vedere al toponimiei. Formele de relief au fost repartizate în : ridicături de teren, locuri plane și adîncituri de teren. Ridicăturile au fost divizate în : munți, dealuri, ridicături mici, iar adînciturile în : adîncituri mari, adîncituri mici.

Cîteva precizări sînt necesare. Se observă că localitățile, pădurile drumurile, punctele de reper în localități și în afara lor nu sînt separate riguros în teritoriu, ci se suprapun (o pădure sau o așezare acoperă, de fapt, o formă de relief). Am stabilit, totuși, categorii separate pentru aceste realități, întrucît aceste categorii ființează în mentalitatea geografică (mai precis toponimică, în cazul nostru) populară. Faptul poate fi lesne verificat în cadrul unei anchete. La întrebarea privind felul locului denumit, informatorul va răspunde, în unele situații, nu *vale, deal, măgură, cîmpie* etc., ci *parte de sat, pădure, potecă, pom singuratic* etc., ceea ce înseamnă că acesta este, în conștiința vorbitorilor, aspectul caracteristic al locului respectiv, forma de relief avînd o importanță secundară. Așadar, un topic poate fi inclus într-o clasă privind un aspect geomorfic sau într-una referindu-se la aspecte sociogeografice. Așa cum am menționat deja, în acest caz, nu se folosește un fundament riguros, ci o extensiune aproximativă, apreciată rudimentar de vorbitorul local.

După cum s-a observat, ridicăturile de teren au fost subdivizate în 3 grupe, adînciturile în 2 tipuri, iar cîmpiile au fost păstrate ca o subclasă nedivizată Ca și în alte cazuri anterioare, am considerat că unei clasificări absolut riguroase, echilibrate formal, dar nerelevante din punct de vedere toponimic, îi este preferabilă o ordonare a materialului conformă cu realitatea toponimică și cu capacitatea acesteia de a oferi concluzii utile pentru diverse discipline interesate. Astfel, în cazul ridicăturilor de teren am constituit 3 grupe distincte, întrucît în mentalitatea populară ele sînt clar conturate ca atare, pe cînd la adînciturile de teren am format numai 2 grupe, deoarece în conștiința vorbitorilor nu există corespondente distincte pentru ridicăturile mari și mijlocii (respectiv munți și dealuri). La munte, nu e denumit golul dintre ridicături, ci numai partea de jos a acestuia, valea propriu-zisă, care, însă, are dimensiuni mult mai reduse, apropiate de cele ale unei văi din zona de dealuri.

Într-o etapă inițială a investigației, stabilisem și categorii de *locuri de cultură* și *acoperiri ierbicole*, dar, în urma unei confruntări mai atente cu materialul anchetat, aceste categorii nu s-au dovedit a avea o individualitate distinctă decît într-o mică parte a teritoriului. Cauza o constituie, probabil, caracterul de provizorat al celor două aspecte, comparabil, de exemplu, cu acoperirea arboricolă, mult mai rezistentă în timp.

Precizăm că, pentru toate categoriile, subcategoriile, clasele, subclasele și grupele am inclus la un loc atît toponimele care denumesc topicul respectiv (munte, deal, localitate etc.) în totalitatea sa, cît și părțile sale componente (vîrfuri sau pante de munte ori de deal, parte de sat etc.), pentru că nu întotdeauna vorbitorii ierarhizează clar aceste realități; de multe ori, în urma restrîngerilor sau extinderilor de sens, raporturile se schimbă sau se inversează. Mai mult decît atît, datorită tendinței cunoscute de *polarizare toponimică*[26], toponimele denumind un anumit topic, în integralitatea sa ori pe părți, se raportează, prin derivare ori compunere, unele la altele.

Desigur că, în fiecare caz în parte, secvența finală a unei ramuri a clasificării poate fi situată mai jos sau mai sus, în funcție de nivelul de detaliu la care s-a oprit diviziunea. Credem că, în funcție de obiectivele cercetării concrete asupra unui material toponimic, e chiar necesară o asemenea „reglare“ a schemei de clasificare. De exemplu, am lăsat la o parte clasificarea în macrotoponime și microtoponime, considerînd-o neînsemnată la nivelul unei mase numeroase de toponime. Principiile, oricum, rămîn cele prezentate.

---

[26] Dragoș Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice*, p. 82–83.

Clasificarea după cel de al doilea criteriu, cel lingvistic, este mult mai riguroasă, întrucît structurarea numelor de locuri urmează, în mare parte, sistemului limbii în general, al vocabularului în special, dar și cu suficiente elemente de gramatică.

Precizăm că nu ne vom ocupa în articolul de față de definirea categoriilor, subcategoriilor, claselor etc. sau de discutarea în detalii a conceptelor care rezultă din clasificarea toponimiei. Considerăm că enunțarea criteriului după care se face clasificarea și a tipurilor rezultate sînt suficiente pentru a clarifica, la nivelul de generalitate propus, despre ce e vorba. Analiza lingvistică de detaliu a materialului toponimic, în fapt „etimologizarea“ acestuia va face obiectul unui alt studiu.

Prima diviziune a toponimiei privește structura unității toponimice. Am stabilit 3 categorii : *toponime simple, toponime derivate* și *toponime compuse.*

Toponimele simple pot fi clasificate, din punctul de vedere al proveniențel, în toponime formate de la *antroponime,* de la *apelative,* de la alte *toponime.*

Pentru toponimele simple practic în momentul acesta al clasificării ar trebui să înceteze diviziunea, pentru că sîntem la limita toponimicului. Vom depăși, însă, în mod deliberat această limită, pentru că avem în vedere posibilitățile de a descoperi în ce măsură toponimia are anumite preferințe privind folosirea unor elemente din alte compartimente ale limbii. Astfel, am considerat că, pentru toponimele simple provenite din antroponime, e util să distribuim materialul în *toponime la singular* și *toponime la plural* ; pe cele cu formă de singular să le repartizăm în *masculine* și *feminine,* iar pe cele feminine, în funcție de sufix, în 7 clase (*-a, -easca, -oaia/-oaica, -eana, -eanca, -easa, -oanca*). Toponimele plurale, de asemenea, sînt grupate, după desinență, în 9 clase (*-ii, -oii, -eii, -enii, -anii, -arii, -așii, -eștii, -onii*).

Toponimele simple provenite de la apelative au fost clasificate în funcție de sensul apelativului, în 7 clase, după cum se referă la geomorfologie, faună, floră, cultură agricolă, căi de comunicație, construcții sau amenajări, aspecte social-istorice.

Toponimele derivate sînt împărțite, în funcție de sufixul folosit, în 10 clase (*-uș, -el, -eț, -ior, -işor, -uț, -uia, -uica, -ica, -ița*).

Toponimele compuse sînt repartizate în 3 clase, în funcție de categoria lexico-gramaticală a termenilor : Substantiv + Substantiv (S + S), Substantiv + Adjectiv (S + Adj.) ; Prepoziție + Substantiv (Prep. + S). Prima clasă este divizată, în funcție de cazul substantivului, în SN + SN, SN + SG, SN + Ac, iar fiecare dintre acestea e din nou împărțită, după sensul apelativului de pe poziția 1 și după statutul termenului de pe poziția secundă (*antroponim, apelativ, toponim*). Structura SN + SG se subdivide în funcție de poziția articolului și de numărul la care se găsește termenul al doilea.

Rezultă 112 clase „minimale“, așa cum se poate vedea din schema care urmează :

I. *Toponime simple* :

— *substantivale* (1—24) :

— provenite din antroponime (1—17), la singular (1—8) masculine (1), feminine (2—8 : *-a, -easca, -oaia, -eana, -eanca, -easa, -oanea*), la plural (9—17 : *-ii, -oii, -eii, -enii, -onii, arii, -așii, -eștii, -anii*) ;

— provenite din apelative (18—24 : geomorfologice, faună, floră, cultură agricolă, comunicații, construcții și amenajări, social-istorice) ;

— provenite din alte toponime (25) ;

— *adjectivale* (26—35 : mărimea, altitudinea, forma, culoarea, gustul, alte însușiri fizice, vechimea, aprecieri psihologice, acoperiri vegetale, proprietatea).

II. *Toponime derivale* (36—45 : *-aș*, *-el*, *-eț*, *-ica*, *-ior*, *-ișor*, *-ița*, *-uț*, *-uia*, *-uica*).

III. *Toponime compuse* :

— Substantiv + Substantiv (46—101);

— Nominativ + Nominativ (46—59) : 18, 19 : ... 24 + antroponim (46—52) ; 18, 19... 24 + toponim (53—59) ;

— Nominativ + Genitiv (60—94): 18, 19... 24 + antroponim singular articulat enclitic (60—66) ; 18, 19... 24 + antroponim singular articulat proclitic (67—73) ; 18, 19... 24 + antroponim plural (74—80) ; 18, 19... 24+ toponim (81—87) ; 18, 19... 24 + apelativ (88—94) ;

— Nominativ + Acuzativ (95—101 ; 18, 19... 24 + apelativ/antroponim/toponim) ;

— Substantiv + Adjectiv (102—111: apelativ/toponim + 26, 27 ...35) ;

— Prepoziție + Substantiv (112).

Desigur, dacă ierarhia s-ar fi oprit la alt nivel de generalitate, ar fi rezultat un număr diferit de clase, mai mare sau mai mic.

Menționăm că, la unele nivele, am făcut mai multe variante de clasificare, pe parcursul cercetării, alegînd-o pe cea care a fost confirmată de tendința statistică a materialului.

Varianta pe care o prezentăm a servit la descrierea structurală a toponimiei din Oltenia, avînd ca perspectivă imediată desprinderea unor criterii de „masă", a unor direcții care să orienteze cercetarea etimologică individuală a numelor de locuri. Ea poate servi, însă, în mod optim unui evantai foarte divers de cercetări toponimice.

DE LA CLASSIFICATION DES NOMS DE LIEUX

RESUME

À partir de la perspective des règles taxinomiques générales et du spécifique de la toponymie comme domaine interdisciplinaire, l'article analyse les systèmes de classification des toponymes roumains réalisés jusqu'à présent et constate qu'ils sont ou bien incomplets ou bien qu'ils ne correspondent pas aux exigeances scientifiques actuelles.

Ayant comme matériel de référence les noms de lieux cueillis pour le *Dictionnaire toponymique de la Roumanie. L'Olténie* et comme finalité directe de la classification la description de la structure toponymique de la province concernée, l'auteur élabore un système taxinomique toponymique plus adéquat à la conception toponymique actuelle, en espérant que celui-ci pourrait avoir une efficacité scientifique plus large.

On accepte deux bases différentes de classification, qui déterminent l'établissement de deux paradigmes distincts mais étroitement corrélés. Le premier critère est la nature du référent dénommé, donc du topique, et de son application résulte la classification socio-géographique de la toponymie. Les topiques sont divisés en lieux du périmètre de la localité et en lieux relevant de l'aire extérieure à celle-ci. Chacun d'eux est divisé en *surfaces* et en *points isolés*. Pour les surfaces se trouvant en dehors de l'habitat humain la classification continue par formes de relief, eaux (coulantes et stagnantes), forêts, voies de communication. Les formes de relief sont sous-divisées en : *monticules*, *fosses* et *lieux plats*, qui comprennent à leur tour d'autres sous-classes : *monticules grands, moyens et petits* ; *grandes et petites fosses*. À la fin de la classifi-

cation il résulte 13 groupes terminaux : *localités, montagnes, collines, petits monticules, vallées, petites fosses, eaux coulantes, eaux stagnantes, forêts, voies de communication, plaines, points isolés* (dans le village ou en dehors de celui-ci).

Le second critère est d'ordre linguistique et son application permet la classification typologique des toponymes. On tient compte de la structure de l'unité toponyme (*simple, dérivée, composée*), de sa provenance (*d'appellatifs, d'anthroponymes, d'autres toponymes*), de la catégorie lexico-grammaticale (*nom, adjectif, nom + nom, nom + adjectif, préposition + nom*), du suffixe (*-a, -easca, -oaia*, etc.; *-i, -oi, -ei*, etc.; *-aş, -el, -eţ*, etc.), de l'aspect morpho-syntaxique (*nominatif/génitif/accusatif, singulier/pluriel, féminin/masculin*).

Il en résulte 112 classes „minimales".

Nous mentionnons que les deux classifications sont différentes comme manière taxinomique. La première est une stratégie des typologies, étant donné que les catégories sont délimitées entre elles aussi bien par des critères objectifs que par des „espaces d'attribution" établis subjectivement par la mentalité géographique populaire. Le second critère est plus rigoureux, et c'est pourquoi la hiérarchie en résultant est plus précise et ordonnée plus en détail. Le nombre des classes finales obtenues dans l'un ou l'autre des paradigmes peut être diminué ou grossi si la division s'arrête plus haut ou plus basse que nous ne l'avons fait.

ONOMASTICA FIGURATĂ ÎN COMEDIA LUI PLAUT

DE

TRAIAN DIACONESCU

I. CERCETAREA ONOMASTICII FIGURATE ÎN TEATRUL LUI PLAUT

Numele[1] personajelor din comedia plautină au fost cercetate cu rigoare, din unghi lingvistic, de K. Schmidt, în ciclul de studii publicate la începutul secolului nostru în revista „Hermes"[2]. Deși a eliminat din lucrarea sa numele latine, cotidiene sau plăsmuite, precum și numele punice, el ne-a lăsat totuși, după cîte știm, cea mai întinsă cercetare a numelor personajelor din comedia plautină.

Filologul german a studiat originea și structura lingvistică a numelor eline din opera lui Plaut atestate în literatura greacă sau în inscripții. Respingînd supoziția că unele nume proprii plautine eline n-ar fi posibile pe teritoriul grec, el afirmă : „eu nu am întîlnit formațiuni negrecești ; toate numele plautine puteau să apară în Grecia, dacă nu în comedie, în viață, în glume sau batjocuri sau chiar numai ca scrijelări precum la Pompei : *Scordopordonicus*" [3]. În urma unui calcul statistic, K. Schmidt arată că „numai 1/8 sau chiar 1/9 din numele plautine fac excepție" de la regulile onomasticii grecești, dar că aceste nume proprii „au ca model nu surse literare, ci viața înconjurătoare"[4]. În categoria aceasta intră numele compuse, imaginare, care urmăresc comicul prin asociații grotești sau absurde, fiind însă formații latine : „Nimeni nu va explica aceste nume prin modele grecești, ci pe teren latin" [5]. Nume compuse imaginare apar și în literatura greacă veche : la Homer, în *Iliada* și *Odiseea* și mai ales în *Batrachomiomachia* (unde întîlnim chiar pe *Artotrogus* și pe *Miccotrogus*), la Aristofan și în toată comedia elină, chiar și la Archiloch și Teocrit ; dar cu toate aceste fapte, consideră K. Schmidt, „noi nu sîntem îndreptățiți să acceptăm ideea unei dependențe directe"[6] față de izvoarele grecești.

---

[1] Material bogat despre onomastica antică : August Fick, *Die griechischen Personennamen*, Göttingen, 1874 ; W. Schulze, *Geschichte der lateinischen Eigennamen*, Berlin, 1904.

[2] K. Schmidt, *Die Griechische Personennamen bei Plautus*, în „Hermes", 1902, p. 173—211 ; p. 353—390 ; p. 608—626.

[3] *Ibidem*, p. 610.

[4] *Ibidem*, p. 621.

[5] *Ibidem*, p. 622.

[6] *Ibidem*, p. 623.

Dacă numele proprii compuse, reale și imaginare, pot avea ca model literatura elină sau viața cotidiană, grecească sau italico-grecizantă, numele proprii derivate au aceleași izvoare, dar valorifică îndeosebi surse literare, pe care K. Schmidt le clasifică astfel : 14 provenite din piesele originale, 40 din comedia nouă, 80 din diverse comedii, 48 neatestate, dar posibile în comedie. Desigur, la o nouă cercetare, proporțiile pot fi modificate în detalii, dar concluziile filologului german rămîn valabile : 1) numele proprii plautine, cu puține excepții, sînt grecești și se întîlnesc atît în izvoare literare cît și în viața cotidiană ; 2) onomastica plautină elină este transliterată sau imaginată și se explică, istoricește, prin condițiile societății romane contemporane lui Plaut.

Studierea comparativă a numelor proprii din comedia latină și elină a fost continuată, în al doilea deceniu al secolului nostru, de către B. L. Ullmann[7]. Filologul american a cercetat comparativ, tot din unghi lingvistic, îndeosebi onomastica feminină întîlnită la Plaut, Terentiu, Menandru, reliefînd dependența lui Terentiu față de Menandru și libertatea lui Plaut față de modele.

Numele feminine preferate de Terentiu se termină în *-is* : *Bacchis* (Heaut.), *Chrysis* (And.), *Thais* (Eun.) etc., și se găsesc toate în fragmentele menandriene. Nume terminate în *-ium* nu se întîlnesc la *hetaerae*, deși Menandru le folosește și în acest caz, ci numai la *virgines* : *Phanium* (Ph.), *Glycerium* (And.). În Plaut, situația este diferită : în cele 21 de piese există 10 *hetaerae*, 4 *ancillae*, o *tibicina*, 2 *puellae* și o *virgo* cu numele în *-ium*. Numele în *-is* apare extrem de rar : *Bacchis* (Bac.) și *Chrysis* (Ps.), iar *Thais* nu se întîlnește. Tot B. L. Ullmann, făcînd o comparație generală bazată pe statistică între cei trei autori de comedii, afirmă : „din 72 de nume diferite din fragmentele lui Menandru, 23 apar în cele 6 piese ale lui Terentiu și numai 14 din cele 21 de piese ale lui Plaut", conchizînd că „Plaut și-a mînuit sursele liber în ceea ce privește numele, folosind o specie de *contaminatio* sau mergînd cu totul în afara cîmpului noii comedii"[8].

Rezultate similare, luminînd originea și structura lingvistică a numelor plautine, privite din perspectiva originalității artei dramaturgului, întîlnim și în lucrările lui G. E. Duckworth[9], Friedrich Leo[10] și E. Fraenkel[11]. Primul consideră că Plaut și-a luat numele proprii din originalele eline, iar cel din urmă îi atribuie lui Plaut onomastica feminină. Friedrich Leo afirmă că numele grecești plautine sînt plăsmuite, așa cum sînt plăsmuite și numele proprii compuse latinești. Fr. Leo, combătîndu-l pe K. Schmidt, susține că în Plaut întîlnim arta aristofaniană : „este exact procedeul comediei vechi cu nume ca *Dikaiopolis* și *Pheidippides*, *Philocleon* și *Bdelocleon*, *Euelpides* și *Peithetairos*, căci și acolo numele imaginare stau alături de cele din viață : *Lamachos*, *Chremilos*, *Xantias* ; și acolo se află *Tisamenophanippoi* și *Geretotheodorei* și, în general, construcții îndrăznețe de cuvinte care, ca și la Plaut, stau alături de nume“ [12]. K. Schmidt consideră că unele nume citate de Fr. Leo sînt, totuși, de altă natură decît cele plautine, adică „sînt deformări ale numelor de persoane istorice, așa cum nu există nicăieri la Plaut“ [13]. K. Schmidt nu respinge similitudinea procedeului de formare, ci, așa cum am semnalat mai înainte, nu acceptă „dependența directă“[14] de modelul elenic aristofanian.

---

[7] B. L., Ullmann, *Proper Names in Plautus, Terence and Menander*, in „Clasical Philology", 1916, p. 61–64.

[8] *Ibidem*, p. 64.

[9] G. E. Duckworth, *The Nature of Roman Comedy*, Princeton, 1952, p. 347.

[10] Ed. Fraenkel, *Elementi plautini in Plauto*, Florența, 1960, p. 141.

[11] Leo Friedrich, *Plautinische Forschungen*, Berlin, 1895, cap. III, p. 97 sq.

Privind sintetic rezultatele cercetării lingvistice a numelor proprii plautine, de la K. Schmidt și B. Ullman la Fr. Leo și E. Fraenkel, observăm următoarele: 1) numele proprii plautine sînt eline și doar în număr mic latine, iar numele compuse sînt mai numeroase decît cele derivate; 2) numele proprii eline sînt doar transliterări sau formații fictive după un model elin, livresc sau cotidian, iar numele latine compuse au toate un model elin; 3) numele proprii plautine sînt toate selectate din viață, din cărți sau imaginate de poet în spiritul normelor lingvistice eline sau latine; 4) originalitatea lui Plaut în raport cu predecesorii săi elini sau cu succesorii latini constă în varietatea mare a onomasticii precum și în preferința sa față de anumite formații lingvistice.

Aceste probleme importante, dar suprasolicitate de filologi pînă acum — originalitatea lingvistică greco-latină a numelor proprii, procedeele lingvistice de formare, natura reală sau imaginară a acestora — sînt elemente preliminarii pentru unghiul nostru de cercetare. Noi vom încerca să relevăm — ceea ce nu s-a făcut pînă acum — structura artistică și funcția estetică a *onomasticii metaforice* plautine, încadrată, firește, în orizontul specific al teatrului plautin și al comediei antice. În perspectiva aceasta, realitatea lingvistică a onomasticii lui Plaut nu va fi considerată în sine și nici ca o reproducere a unei realități cotidiene, ci va fi judecată ca o realitate transfigurată, subordonată universului său artistic.

II. PERSPECTIVA VALORIFICĂRII ESTETICE A SISTEMULUI ONOMASTIC ELIN ȘI LATIN

Pentru a înțelege valorificarea sistemului onomastic elin în comedia lui Plaut, se cuvine totuși, înainte de a păși *in medias res*, să menționăm sintetic virtuțile estetice ale sistemului onomastic elin în comparație cu sistemul onomastic latin.

În sistemul onomastic indo-european uninominal, numele proprii se formau din elemente analizabile, motivate semantic, prin derivare sau compunere. Astfel, în sanscrită, *Daśaratha* este compus din *daśa* „zece“ și *ratha* „car de luptă“ iar în persană, *Zarathustra* se compune din *zarath* „de aur“ și *ustra* „cămilă“. Numele grecești se formau la fel, din elemente analizabile, la origine motivate. Întîlnim nume proprii simple ca *Agatha*, de la ἀγαθή „bună“ sau *Aspásia* de la ἀσπάσια „plăcută“, dar și mai frecvent întîlnim nume proprii compuse ca *Lysistrata* de la λύω „a dezlega“ și στράτος „armată“ sau *Clytemnestra* de la κλυτή „celebră“ și μνηστήρ „pețitor“. În situația numelor compuse problema interdependenței semantice a componentelor nu este totdeauna limpede, căci, după cum arată W. Fleischer[15] și Al. Graur, în cele mai multe situații termenii sînt alăturați : „în grecește *Nikolaos* nu este nici 'învingătorul poporului' și nici 'popor învingător', nici altceva de acest fel, ci pur și simplu, alăturarea unui element care înseamnă 'victorie' și a unuia care înseamnă 'popor' “ [16]. Această remarcă, precizăm noi, reliefează o treaptă tîrzie de receptare, cînd motivația semantică dobîndește un grad relativ de uzură, nemaiputînd fi înțeleasă clar. Numele nu mai este receptat în lumina expresivă a împrejurării care l-a generat și, de aceea, înțelegerea sa implică dificultăți sau ajunge arbitrară. Traducerea lui cu o variantă expresă nu o putem justifica nici lingvistic, căci topica elementelor componente nu e totdeauna riguroasă, și nici extralingvistic, căci funcția sa originară nu se mai cunoaște.

---

[12] *Ibidem*, p. 98.

[13] K. Schmidt, *op. cit.*, p. 624.

[14] *Ibidem*, p. 623.

[15] W. Fleischer, *Die deutschen Personennamen*, Berlin, 1964, p. 18.

Procesul de slăbire a motivației primare a numelor proprii, prin circulație, deschide însă perspective favorabile motivației estetice. Motivația cotidiană, uzată, nu ne îngăduie să legăm numele motivat de persoana care-l poartă, căci aici arbitrariul e un fenomen general, dar într-o operă literară, motivația cotidiană e transfigurată într-o motivație estetică, arbitrariul e înlăturat, fapt care ne permite o traducere orientată de text. Confuzia generată de catahreză în viața cotidiană devine în opera literară ambiguitate, adică „polivalență simultană“.

Personajele plautine poartă, în număr mic , și nume latine selectate din denominația cotidiană sau create în spiritul onomasticii latine. Numele proprii latinești se disting, prin structura lor, de sistemul onomastic indo-european. Numele de persoane latine se întemeiază pe sistemul etrusc, neindo-european, al celor trei nume : *praenomen*, *nomen gentilicum*, *cognomen*. Elementele componente ale numelor latine au pierdut, în cele mai multe situații, motivația primară. Prenumele *Quintus*, *Sextus*, *Decimus* au exprimat ordinea nașterii în familie, iar prenumele *Lucius*, *Manius*, *Spurius* au putut să derive de la *lux*, *mane* sau *spurus*. Numele de familie *Caecilius*, *Claudius*, *Cornelius* păstrează încă motivația primară, dacă acceptăm că derivă de la *caecus*, *claudius*, *cornu*, deși nu putem exclude ipoteza unei asociații posterioare. Poreclele personale au ajuns adesea ereditare. Uneori, acestea păstrează sensul primar, ca *Caesar* „pletos“, *Flaccus* „bleg“, *Cato* „priceput“, *Cicero* „năut“, *Naso* „năsos“, însă multe *cognomina* nu mai sînt analizabile[17], ca *Maecenas*, *Traianus*, *Maro* etc. Încă din vremea Republicii sistemul onomastic latin a sporit cu un supranume generat, printre altele, de aceste motive : diferențiere în familie, cinstirea unor fapte memorabile sau marcarea unei adopțiuni. Supranumele *Frugi* marchează, în șirul de nume *L. Calpurnius Piso Frugi*, diferențierea în cadrul aceleiași familii, așa cum supranumele *Africanus* evocă victoria memorabilă a lui *P. Cornelius Scipio* asupra lui Hanibal, iar supranumele *Octavianus* ne amintește adoptarea lui *Octavius* de către C. Iulius Caesar. Femeia la romani purta un singur nume format de la *nomen*-ul[18] tatălui : *Tullia*, fiica lui *Tullius*, *Iulia*, fiica lui *Iulius*, dar tot în vremea Republicii apar și nume eline : *Corina*, *Delia*, *Lesbia*, adesea cu motivație derivată, consacrată de cărți sau de mediul social. Sclavii purtau numai un cognomen : *Afer*, *Syrus*,

---

[16] Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 38.

[17] *Ibidem*, p. 34. Numele neanalizabile pot proveni dintr-un strat preelenic sau dintr-un etimon străin sau regional.

[18] *Ibidem*, p. 42. Numele derivate de la *cognomen* : Agrippina, Messalina, Paulina etc. se întîlnesc tîrziu, în Imperiu, ca nume arbitrare, fără motivația inițială.

Davus, care exprima, îndeosebi, originea lor etnică. Liberţii împrumutau *praenomen*-ul şi *nomen*-ul stăpînului : *Marcus Terentius Afer*. În viaţa cotidiană, toate păturile sociale foloseau, de obicei, numai *cognomen*-ul, fenomen care va înlesni trecerea la utilizarea numelui mic în Evul mediu.

Referindu-ne la virtuţile estetice ale acestor sisteme onomastice, elin şi latin, relevăm, pe de o parte, posibilităţile limitate de expresivitate artistică a numelor latine, bazate, lingvistic, pe derivare şi, semantic, pe zone catahretice, iar, pe de altă parte, posibilităţile multiple şi superioare ale sistemului onomastic elin, graţie procedeului compunerii şi, de asemenea, păstrării motivaţiei etimologice. Predilecţia plautină pentru sistemul onomastic elin se clădeşte, aşadar, pe două justificări complementare: 1. valori estetice arhetipale consacrate de tradiţia îndelungată a teatrului comic grecesc ; 2. virtuţi estetice superioare oferite de sistemul onomastic elin. În tradiţia teatrului popular italic, numele proprii care desemnau un arhetip : *Bucco, Dossenus, Maccus, Manducus, Pappus, Sannio* etc. sînt reduse ca număr şi inferioare prin virtuţile lor lingvistico-estetice în raport cu numele compuse arhetipale din comedia elină. În lumina acestor fenomene, justificările tradiţionale privind predilecţia plautină pentru onomastica elină, servilism faţă de modelele eline sau graba prelucrării originalelor greceşti — ne apar ca explicaţii superficiale şi extrinseci artei plautine.

Arta comediei latine s-a cristalizat în contact nemijlocit cu valorificarea modelelor eline şi, simultan, cu asimilarea tradiţiei populare italice. Arta onomastică plautină se cuvine să fie înţeleasă în lumina acestor factori descoperind însă, pe lîngă o motivaţie lingvistică, motivaţia sa estetică. Existenţa acestei duble perspective derivă din profilul specific al dinamicii motivaţiei onomastice. Motivaţia *lingvistică* a numelui, bazată pe elemente analizabile semantic, ca şi motivaţia *socială* a onomasticii, clădită pe un determinism între nume şi persoană, se estompează treptat. Dispare gradat, mai întîi, motivaţia extralingvistică, deoarece aceasta are o rezistenţă catahretică mai slabă, apoi, mai greu însă, ajunge neanalizabilă forma lingvistică. Aceasta din urmă îşi pierde treptat atît sensul etimologic cît şi semnificaţia raportului gramatical dintre elementele componente, în cazul numelor compuse. În literatură, în speţă în comedie, întîlnim un *proces de remotivare* a onomasticii. Surprindem, pe de o parte, apariţia unui determinism între nume şi personaj, legat de intrigă şi arhetip, şi, pe de altă parte, o resemantizare a numelui, parţială sau totală, indicînd sau sugerînd un nume care nu totdeauna este apelativ. Aşadar, comedia coboară spre originile onomasticii, valorificînd estetic procedeele motivaţiei primare, opunîndu-se astfel sistemului socializat care tinde spre arbitrar.

III. ONOMASTICA LITERARĂ ELINĂ ÎN COMEDIA LUI PLAUT

Procesul înfiripării numelor arhetipale în comedia elină coboară în comedia veche dincolo de vremea lui Crates. Acesta este primul dintre atenieni, precum afirmă Aristotel, care, „părăsind invectiva iambică, a prins să trateze teme cu caracter general şi să închege subiecte“ (*Poetica*, V, 1449 b 7—8). Aristofan, emul mai tînăr al lui Crates, prezintă însă cea mai complexă utilizare estetică a numelor proprii, chiar dacă acestea sînt, uneori, simple apelative ale unor personalități contemporane[19]. Aristofan nu reproduce numele arbitrar, ca în invectiva iambică, ci îl subordonează funcțional personajului tipic creat. În acest proces se sprijină atît pe valorile lui primare — semantice sau fonice — cît și pe valorile lui sociative, conferite de mediul social-moral. Aristofan utilizează nume ca : *Dikaiopolis* „Cetatea dreptății“, *Demos* „Poporul“, *Theoria*, *Opora* „Recolta“, *Eirene* „Pacea“, *Euelpides* „Speranță bună“, *Hierocles* „Vestit prin evlavie“, *Trygaios* „Adunător de roade“, *Penia* „Sărăcia“, *Plutos* „Belșugul“, *Kydoimos* „Vocea luptei“, *Meton* „Măsurătorul“, *Pisthetairos* „Prieten credincios“, *Polemos* „Războiul“ etc. cu valori semantice transparente, dar și nume reale (*Cleon*) sau chiar nume provenite din modificarea unor nume reale, ca *Philocleon* „Cel care iubește pe Cleon“ și *Bdelycleon* „Cel care urăște pe Cleon“. Aceste nume fictive, transfigurînd realități contemporane, sînt asociate de spectatori cu mișcări social-politice cotidiene, conferind imaginii caricaturale aristofaniene valori estetico-dramatice.

Consonanța dintre nume și personaj este un procedeu artistic care sprijină arta reflectării universului în comedie : „A înfățișa universalul înseamnă a pune în seama unui personaj înzestrat cu o anumită fire vorbe și fapte cerute de acesta după legile verosimilului și ale necesarului, lucru către care năzuie și poezia în ciuda numelor individuale adăugate[...] Faptul e de ajuns de dovedit în comedie, unde autorii nu dau personajelor numele alese decît după ce și-au clădit intriga cu întîmplări verosimile, renunțînd să mai compună, ca poeții iambici, pe seama unui individ“ (*Poetica*, VIII, 1451 b 10). Înlocuirea numelor istorice cu nume fictive solicitate de caracterul personajelor contribuie la realizarea tipicului ca unitate dintre general și individual, chiar dacă aceste nume, la autorii de comedii, sînt posterioare procesului de creație a textului. Procedeul individualizării prin nume este generalizat în comedia medie și nouă, — deși ne întîmpină uneori monotonia numelui arhetipal[20], fapt relevat încă din antichitate de Donatus în comentariile sale la *Andria* lui Terentiu : „nomina personarum, in comoediis dumtaxat, habere debent rationem et etymologia ; etenim absurdum est comicum aperte argumenta confingere, vel nomen personae incongruum dare, vel officium quod sit a nomine diversum“.

Plaut a găsit un teren cultivat deja în comedia elină și procedeul împrumutului funcțional al numelor proprii arhetipale atestă intuiția geniului său artistic. Valorificarea numelor arhetipale în spiritul comediei eline, implicînd virtuți estetico-dramatice, contribuia la o receptare orientată, anticipativă, a personajelor și a intrigii, fenomen adecvat unui public eterogen, latin și grec[21], cu grade de cultură variate[22]. Numele grecești din comedia plautină, transliterate sau create de autor, întîmpinau desigur dificultăţi de înţelegere, chiar dacă onomastica elină devenise familiară spiritului italic, mai ales sudic, unde influenţa dorică număra mai mult de două secole.

---

[19] Referințe la arta numelui propriu la Aristofan : M. A. Komornicka, *Metaphore, personifications et comparations dans l'oeuvre d'Aristophane*, Varșovia, 1964 ; J. Taillardat, *Les images d'Aristophane. Étude de la langue et du style*, Paris, 1962.

[20] A. Frenkian, *Istoria literaturii eline*, București, 1962 : „Denumirile la Menandru sînt incolore, comune, nimeni nu se poate simți lezat sau vizat. De obicei numele devine tipic pentru caracter. Astfel *Moschion* este numele tînărului amorez în 5 piese, *Laches* este un bătrîn în 4 piese, *Mirrina* este bătrîna în 3 piese, iar *Daos* un nume de sclav în 6 piese“ (p. 346).

[21] Pătrunderea elenismului la latini : J. Brenous, *Les hellénismes dans la syntaxe latine*, Roma, 1965 (reimprimare).

[22] Pentru componența publicului roman : A. Guillemin, *Le public et la vie littéraire à Rome*, Paris, 1937.

Plaut, însă, este un scriitor de paliate şi urmează creator convenţia imitaţiei comediei eline. Încercarea de a traduce nume arhetipale greceşti ar fi călcat, pînă la un punct, codul paliatei şi, de asemenea, ar fi dus la rezultate hibride, cu pierderi artistice irecuperabile, căci limba latină se baza pe alt sistem onomastic. Dacă se încercau calcuri riscante sau echivalenţe aproximative, poetul latin, rupînd unitatea artistică a numelui elin, ar fi propus o variantă care nu putea fi percepută ca arhetip, căci tradiţia italică nu o consacrase artistic ca atare. Orice scriitor poate să creeze un nume, dar acest nume devine arhetipal numai prin consacrarea sa sancţionată de tradiţie. Simţind slăbiciunea artistică a onomasticii latine, Plaut, mişcîndu-se creator în hotarele paliatei, propune valorificarea funcţională a împrumutului direct sau utilizarea estetică a formaţiunilor plăsmuite după model elin, înălţîndu-le la rangul de autentic procedeu artistic.

Împrumutul direct al numelui propriu elin a prins rădăcini în solul comediei plautine, scrisă într-o vreme cînd elinofilii (scipioni) se înfruntau cu elinofobii (catonieni), datorită valorificării expresive a virtuţilor sale estetico-dramatice, fenomen care nu se va mai întîlni în literatura latină. Cînd latinii vor depăşi faza de constituire a literaturii lor, clădită iniţial pe traduceri şi imitaţii, se va dezvolta conştiinţa de sine, emulativă, a literaturii naţionale şi, implicit, o puternică tendinţă puristă, ca reacţie la invazia grecismelor după primul război punic, limpede exprimată de Cicero: „Sermone eo debemus uti qui innatus est nobis, ne ut quidam Graeca verba inculcantes iure optimo rideamur" (*De offic.*, I, 111). După perioada plautină împrumutul direct e ocolit cu orgoliu nu numai de Cicero, ci de toţi scriitorii latini, fenomen relevat printre alţii, de A. Meillet: „străduinţa autorilor posteriori lui Plaut a fost de a turna în cuvinte latine conţinutul gîndirii greceşti, evitînd împrumutul de vorbe străine. Această străduinţă, mai ales a lui Cicero, a dus la constituirea unui instrument perfect adaptat acelui aspect al civilizaţiei, care este umanismul. Acest cadru solid a fost armătura mai multor renaşteri succesive în Europa occidentală şi orientală"[23]. Tot ca un procedeu al „armăturii" artistice a comediei antice şi, prin aceasta, a comediei în genere putem să socotim şi arta plautină a utilizării funcţionale a numelor proprii, împrumutate sau create în spiritul onomastic elin, subordonate însă intrigii şi arhetipului social-moral.

IV. MOTIVAŢIA VIRTUALĂ ŞI TRANSFIGURAREA ONOMASTICII ÎN PIESELE PLAUTINE

Numele proprii ale unei opere literare pot fi selectate din viaţa cotidiană ori livrescă, dar de cele mai multe ori pot fi inventate de autor în spiritul normei lingvistice a numelor reale sau, în perimetrul comediei, călcînd aceste norme ale limbajului cotidian. Scriitorii care utilizează valorile expresive ale numelor proprii includ în aceste nume intenţia de a individualiza într-un anumit fel şi într-un anumit grad personajul literar.

---

[23] A. Meillet, în „Bulletin de la Société Linguistique de Paris", XXIV, 1924, p. 16.

Criteriul artistic al recrutării numelor proprii din lumea cotidiană a fost relevat cu pregnanță încă de G. Ibrăileanu : „În viața reală, din pricina deprinderii noastre, numele se sudează cu imaginea fizică și morală a purtătorului, devine o însușire a lui, oricare ar fi acel nume. În arta literară însă, adică în creația artistică, unde ființa artistică nu poate crește în concepția artistului fără un nume, numele nu va fi oricare, ci unul care să samene deodată cu personajul [...] Așadar, în deosebire de viața reală unde numele este oricare, în literatură personajul trebuie să se nască odată cu numele care-i convine naturii sale fizice și morale. Scriitorul trebuie să-l ghicească prin intuiție, căci numele chiar numai prin sonoritate, fără să mai vorbim de imixtiunea asociațiilor de idei, nu sînt indiferente din punct de vedere al calității lor“ [24]. În fragmentul criticului ieșean întîlnim atît ideea „selectării“ stilistice cît și problema „depărtării“ de limbajul cotidian, dar, ceea ce ne interesează îndeosebi, este ideea conceperii simultan-intuitive a consonanței, pe plan semantic și fonic, dintre nume și personaj. Problema „depărtării“ limbajului poetic de limbajul comun, bazată pe „selecție“ stilistică, subordonată tipicului în artă, e o teză aristotelică, întîlnită în *Poetica*. Descoperirea simultan-intuitivă a consonanței dintre nume și personaj este însă o idee nouă, cu izvoare în estetica romantică.

Putem oare vorbi de arta consonanței simultan-intuitive a numelui cu personajul la Plaut ? Dramaturgul latin lucrează cu arhetipuri, iar numele personajelor sale sînt etichete generale sau particulare ale acestora. Numele plautin conlucrează la tipizare, dar fenomenul nu presupune, ca în arta romantică, inventarea sa intuitiv-simultană cu personajul. Personajul arhetipal plautin, luminat de normele artei clasice, nu evoluează, ci își dezvăluie firea sa arhetipală, iar numele său, grație acestui fapt, putea să fie selectat anterior, dar și adăugat ulterior, cum de altfel admitea și Aristotel. Adăugarea ulterioară nu impietează asupra tipizării, căci acest fenomen nu exclude consonanța fonică și semantică intuitivă. Acceptînd dogmatic postulatul criticii romantice — conceperea intuitiv-simultană a numelui cu personajul — ca un criteriu unic al artei autentice, nu putem înțelege plenar specificul artei numelor figurate plautine. Conceperea anterioară a numelui arhetipal plautin se integrează în arta anticipării, fără să excludă intuiția, are un rol estetico-dramatic *ab initio*, deoarece personjaul care-l poartă este o ipostază a unui *datum* arhetipal. Elementul distinctiv între arta veche și arta nouă a numelui nu constă în prezența sau absența intuiției, ci în gradația ei și, lucrul cel mai important, în simultaneitatea sau nonsimultaneitatea conceperii numelui în raport cu personajul arhetipal sau nonarhetipal.

Motivația virtuală a numelor, împrumutate sau inventate, oferă un registru variat de valorificare, grație conotațiilor lor semantico-fonice, în funcție de care noi le-am putea clasifica în : I. *primare* sau etimologice ; II. *sociative* sau derivate.

În prima categorie, a motivațiilor virtuale primare, includem numele proprii ale căror elemente conotative sînt implicate în structura lor etimologică.

---

[24] G. Ibrăileanu, *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale*, în *Scriitori români și străini*, I, București, 1968, p. 278.

Autorul le poate valorifica prin două procedee[25] : a. corelația *pozitivă*, urmînd direcția motivației virtuale, și b. corelația *negativă*, răsturnînd ironic motivația virtuală a numelui. Din cealaltă categorie, a motivațiilor virtuale *sociative*, fac parte numele care și-au pierdut sau slăbit motivația primară, dar care, specializîndu-se într-un anumit mediu social-profesional, au dobîndit conotații semantico-fonice noi[26]. Această motivație virtuală sociativă, ca și cea primară, este actualizată în context prin aceleași procedee. Forjarea motivației *primare*, mizînd pe conotații semantice, se face frecvent prin denumirea *pozitivă* a diverselor arhetipuri. Astfel, parasitus: *Artotrogus* (M.G.) „Roade pîine“, *Gelasimus* (Stich.) „Provoacă rîs“, *Peniculus* (Men.) „Periuță“ ; meretrix: *Bacchis* (Bach.) „Bacanta“, *Selenium* (Cist.) „Lunicica“, *Erotium* (Men.) „Amoreza“, *Ampelisca* (Rud.) „Lăstar de vie“, *Philematium* (Most.) „Săruticel“ etc. Numele arhetipului miles îmbină indestructibil valorile semantice etimologice cu valori fonice stridente, în complexe caricatural grotești : *Polymacheroplagides* (M.G.) „Multe răni de sabie“, *Therapontigonus* (Curc.) „Fiară născută în mare“, iar alteori, sudînd patru unități lexicale, poetul creează nume ca : *Clytumistharidysarchides* (M.G.) „Vestit prin nesupunere la soldă mică“. Aceeași valoare parodică, semantico-fonică, o întîlnim și în fanteziile onomastice, pronunțate *ad hoc* de *Sagaristio* din *Persa*, dintre care menționăm pe *Argentumextenebronides* „Scoate argint din întuneric“ sau *Virginesvendonides* „Vînzător de fecioare“. Valoare estetică similară are și *cognomen*-ul metonimic, caricatural, al unui senex din *Captivii* : *Thensaurochrysonicochrysides* „Cîștigă cu aur o comoară de aur“. Plaut utilizează principiul motivației primare și prin denumire *negativă*, pe calea răsturnării ironice : ostașul poltron e numit *Pyrgopolinices* (M.G.) „Învinge o cetate cu turn“, parazitul : *Ergasilius* (Cap.) „Truditorul“, cămătarul : *Misargyrides* (Most.) „Urăște arginți“, iar patroana de lupanar : *Cleareta* (Asin.) „Strălucе prin virtute“. Notele semantice se îmbină cu notele fonice într-un complex expresiv care luminează funcția dramatică a numelor arhetipale.

Motivația primară, semantico-fonică a onomasticii va fi valorificată, peste vreme, prin aceleași procedee, de Shakespeare și Molière, de Alecsandri sau Caragiale. Bardul de la Mircești numea pe escroc Pungescu, pe demagog Răzvrătescu, pe poetastru Acrostihescu, iar pe retrograd Napoilă. I. L. Caragiale îmbogățește și rafinează procedeele motivației primare, căci la el etimologia nu indică, limpede, ci, de cele mai multe ori, sugerează doar starea fizică sau intelectuală a personajului. Nume ca Brînzovenescu, Farfuridi, Tipătescu, Dandanache reflectă o treaptă de rafinare expresiv-dramatică necunoscută de predecesorii săi.

Pe lîngă valorificarea motivației primare, procedeul principal în piesele plautine, întîlnim și utilizarea principiului motivației *sociative*, bazată pe valori semantice și fonice conferite de mediul social-profesional în care numele a dobîndit specializare relativă. Procesul de specializare este o condiție *sine qua non* a motivației sociative, așa cum rezistența catahretică este o condiție *sine qua non* a motivației primare. La Plaut, întîlnim o specializare social-morală a numelor, fără posibilitate de comutare de la un arhetip la altul. Acest fenomen nu reflectă, desigur, o restrîngere a sferei de întrebuințare a numelor proprii din viața cotidiană sau din modelele eline valorificate, ci este intrinsec artei plautine a transfigurării numelor proprii.

---

[25] A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris 1966, p. 26

[26] Teorii despre înțelesul numelor proprii : H. Sörensen, *The Meaning of Proper Names*, Copenhaga, 1963 ; V. Florea, *Despre înțelesul numelor proprii*, în „Cercetări de lingvistică“, XVII, 1972, nr. 1.

Numele bătrînului, al matroanei, al adolescentului nu se pot confunda la Plaut cu numele ostașului, al curtezanei, al parazitului, al cămătarului sau al bucătarului, chiar dacă între numele matroanei și cel al curtezanei, sau între numele tînărului și cel al sclavului întîlnim uneori note comune. Deși nu putem detașa o motivație sociativă pură, pentru că ea se îmbină indestructibil cu motivația etimologică, nu o putem însă ignora (pe motiv că noi, receptori moderni, nu o putem sesiza), decît privînd arta plautină de un procedeu individualizant care a existat efectiv în comedia antică, așa cum îl întîlnim și în comedia modernă. Femeia din mediul suburban e numită de I. L. Caragiale Veta, iar doamna din înalta societate Esmeralda. Plaut numește matroana *Alcmena* (Amph.), *Artemona* (Asin.), *Cleostrata* (Cas.), *Eunomia* (Aul.), iar curtezana *Aeschrodora* (Ps.), *Bacchis* (Bach.), *Erotium* (Men.), *Gymnasium* (Cist.), așadar cu nume care nu pot fi comutabile și care îmbină motivația primară cu cea sociativă. Numele *Cleareta* (Asin.) „Străluce prin virtute“, atribuit unei patroane de lupanar, este ironic, la fel ca și *Misargyrides* (Most.) „Urăște arginți“, dat unui cămătar. Patronul de lupanar e numit însă normal *Labrax* (Rud.) „Lup de mare“, *Ballio* (Ps.) „Cel care se aruncă în afaceri“, cămătarul *Lyco* „Lup de codru“, iar bucătarul *Anthrax* „Cărbune“ sau *Chytrio* „Argilă“. Conotațiile conferite de mediul lor social-moral, îmbinate cu motivația etimologică, sînt indisociabile.

Coalescența motivației primare cu motivația sociativă, îmbinînd valori semantico-fonice expresive, se întîlnește peste veacuri, în teatrul clasic românesc, la V. Alecsandri, la I. L. Caragiale și B. P. Hasdeu, iar în literatura epică la I. B. Deleanu, la I. Creangă sau N. Filimon. Numele proprii de țigani, grotești și alegorice, sau numele latinizate parodiate de B. P. Hasdeu atestă perenitatea procedeelor comediei antice, redescoperite de moderni prin lecturi sau, deseori, în mod independent.

Principiul valorificării motivației primare sau sociative prin utilizarea motivației directe sau ironice creează un registru valoric variat, implicat în structura semnului lor lingvistic, devenit, prin transfigurare, semn estetic solicitat de gîndirea poetică. Numele eline sau latine, împrumutate sau inventate, formate prin derivare sau compunere, fac parte din natura personajului, individualizîndu-l în cadrul arhetipului, indicînd sau sugerînd valori estetico-dramatice. Ignorarea acestor valori obiective latente ale numelor proprii ar fi frustrat autorul de un mijloc expresiv-dramatic important, căci arta e superioară naturii, cum spune G. Ibrăileanu, tocmai pentru că „selectează și aranjează“ în vederea efectului estetic. Plaut a intuit și a valorificat valențele latente ale numelor proprii în consonanță cu personajul său arhetipal și cu profilul specific al teatrului său.

V. UNIVERSUL MITOLOGIC ȘI LAIC AL NUMELUI ARHETIPAL ÎN COMEDIA LUI PLAUT

Cercetarea virtuților semantico-estetice ale numelor plautine, conferite de transfigurarea lor pe plan dramatic, ne impune o scurtă privire asupra domeniilor de proveniență a acestor nume, subordonate funcției estetico-dramatice a limbajului teatral plautin. Virtuțile obiective implicate de domeniul lor de proveniență, selectate și transfigurate în consonanță cu arhetipul dramatic, ne îngăduie să urmărim felul particular al reflectării lumii în onomastica teatrului comic antic și, desigur, în onomastica teatrului plautin.

Sectoarele de recrutare a numelor proprii figurate plautine reprezintă trei mari domenii : mitologie, natură, societate. Numele selectate din domeniul mitologic, olimpic sau neolimpic, sînt puține la număr. Arhetipul senex este numit *Tyndareus* (Capt.), *Theopropides* (Most.) *„Profetul zeului“*, matrona *Alcmena* (Amph.), adulescens : *Eutychus* (Merc.) „Soartă bună“, servus poartă numele *Pythodicus* (Aul.) „Judecă pithic“, *Bromia* (Amph.), *Olympio* (Cas.) „Olimpicul“, iar meretrix, în sfîrșit, se cheamă *Bacchis* (Bach.) „Bahida“, *Erotium* (Men.) „Erotia“ sau *Philocomasium* (M. G.) „Iubitoare de petrecere bahică“. Unele personaje din prologuri au, de asemenea, nume figurate selectate din sectorul mitologic : *Arcturus* (Rud.), *Auxilium* (Cist.), *Luxuria* și *Inopia* (Trin.) etc. Aceste din urmă nume sînt inspirate din natură și societate, dar personajele care le poartă au rang de zeu, dimensiune care ne face să le încadrăm aici. Prezența acestor nume mitologice date personajului dramatic implică, se observă lesne, virtuți dramatice expresive și caracterologice.

Natura îi oferă lui Plaut nume mai numeroase decît mitologia, iar din acest domeniu, fauna îl inspiră mai mult decît flora și mineralele. Numele selectate consună cu universul *humile* al comediei, relevîndu-ne, totodată, un „loc geometric“ în care virtuțile lor obiective se adună : sfera expresiv-senzorială și cognitiv-dramatică. Faună: *Congrio* (Aul.) „Țiparul“, *Curculio* (Curc.) „Gărgăriță“, *Canthara* (Epid.) „Scarabeul“, *Corax* (Cap.) „Corbul“, *Leonida* (Asin.) „Leul“, *Lycus* (Curc.) „Lupul“, *Leaena* (Curc.) „Leoaică“, *Pardalisca* (Cas.) „Pantera“, *Pithecium*.(Truc.) „Maimuțica“, *Therapontigonus* (M. G.) „Fiara născută în mare“ etc. Flora: *Acanthio* (Merc.) „Mărăcine“, *Ampelisca* (Rud.) „Lăstar de vie“, *Astaphium* (Truc.) „Ciorchine“, *Staphila* (Aul.) „Stafidă“, *Cyamus* (Truc.) „Grăunte“ etc. Minerale: *Anthrax* (Aul.) „Cărbune“, *Cythrio* (Cas.) „Argilă“, *Chrysis* „Aur“ etc. Culori: *Glaucus* (Asin.) „Verzuiul“, *Crocotium* (Stich.) „Șofrania“, etc. Aștrii: *Selenium* (Cist.) „Lunicica“, *Lemniselenis* (Pers.) „Luna din Lemnos“ etc. Registrul senzorial al numelor proprii este dominat de caracterul lor vizual, subordonat însă, pe dimensiunea *humile* a comediei, arhetipului care le poartă.

Societatea în care omul trăiește ca *zoon politikon* este domeniul din care poetul selectează cele mai numeroase nume figurate. Varietatea sectoarelor referitoare la om, de la înfățișarea fizică și stările sale psiho-morale, la starea sa materială, rudenie, origine etnică, profesii etc., este foarte nuanțată și apasă, de asemenea, pe dimensiunea universului umil precum și pe caracterul său estetic senzorial. Trupul omenesc : *Blepharo* (Amph.) „Pleoapă“, *Cephalio* (Cap.) „Căpățînică“, *Charinus* (Ps.) „Încîntătorul“, *Callidamates* (Most.) „Cuceritor prin frumusețe“, *Callias* (Trin.) „Chipeșul“, *Sceledrus* (Most.) „Sfrijitul“, *Scapha* (Most.) „Scobita“, *Melaenis* (Cist.) „Oacheșa“, *Pasicompsa* (Mer.) „Dichisita“ etc. Sectoare varia: morale : *Cleareta* (Asin.) „Strălucе în virtute“, *Euclio* (Aul.) „Închide bine“, *Pseudolus* (Ps.) „Vicleanul“, *Harpax* (Ps.) „Hrăpărețul“, *Chaeria* (Asin.) „Fericitul“, *Philolaches* (Most.) „Iubitor de hazard“, *Truculentus* (Truc.) „Sălbatecul“ ; rudenie : *Adelphasium* (Poen.) „Surioara“, stare materială : *Pleusicles* (Ep.) „Vestit prin belșug“; origine etnică : *Cappadox* (Curc.) „Capadocianul“, *Phoenicium* (Ps.) „Feniciană“, Syra (Truc.) „Siriana“, *Lydus* (Bach.) „Lidianul“; ustensile: *Cylindrus* (Men.) „Cilindrul“, *Sceparino* (Rud.) „Toporişcă“, *Machaerio* (Aul.) „Cuţitaş“, *Peniculus* (Men.) „Periuţă“ etc.

Cele mai solicitate domenii sînt însă domeniul militar, politic, juridic, deşi nu lipsesc nume din sfera educaţiei, a comerţului, a construcţiilor şi chiar a vînătoarei. Domeniul militar: *Antamocenides* (Poen.) „Antifortăreaţă“, *Archestrata* (Curc.) „Căpetenie de trupă“, *Cleostrata* (Cas.) „Străluce în oştire“ etc. Domeniul politic: *Archibulos* (Asin.) „Căpetenie de sfat“, *Archidemus* (Asin.) „Cîrmuitor de popor“, *Demaenetus* (Asin.) „Lăudat de popor“, *Demarchus* (Poen.) „Conducător de popor“, *Philocrates* (Cap.) „Iubitor de putere“, *Philodamus* „Iubitor de supunere“, *Nicobulos* (Bach.) „Învinge în sfat“ etc. Domeniul juridic: *Dicea* (M.C.) „Dreptatea“, *Epidicus* (Ep.) „Împricinatul“, *Eunomia* (Aul.) „Lege bună“ etc. şi, în sfîrşit, din domeniul educaţiei: *Gymnasium* (Cist.) „Gimnaziu“, *Palaestra* (Rud.), *Palaestrio* (M.G.), ambele cu sens de „Palestră“, sau din sfera construcţiilor: *Megaronides* (Trin.) „Casă mare“ etc. Onomastica plautină, cum am observat mai sus, se distinge printr-un pronunţat caracter senzorial, conjugînd elementul vizual cu cel auditiv şi cinetic, transfigurate în consonanţă cu orizontul ludic, material dinamic al comediei, fenomen solicitat de structura specifică a teatrului plautin.

Sintetizînd, putem releva o specializare obiectivă şi subiectivă a numelor proprii în comedia latină şi, implicit, în cea elină, care şi-au consacrat de la Aristofan la Terentiu, un arsenal artistic bogat. Onomastica întrebuinţată în comedie, *genus humile*, se distinge de cea din tragedie, *genus grave*, prin domeniile preferate de recrutare a numelui precum şi prin conotaţiile lor dramatice. Numele mitologice, frecvente în tragedie, nu apar în Plaut ca nume de personaj decît foarte rar, iar cînd apar sînt implicate în contexte parodice. Numele inspirate de natură, floră, faună, minerale surprind prin propensiunea spre elementul mărunt, repugnant, rapace, parazit, neroditor, spre forme, substanţe, culori care poartă emblema de banal şi umil. Prezenţa unui element din natură elevat, care ar depăşi virtual hotarele comediei, se asamblează funcţional, parodic, prin degradare burlescă, la universul comic. Numele cu semnificaţii din sfera trupului uman apasă tot pe latura ternă, văzută ca malformaţie sau decrepit. Prezenţa elementului nobil — armonia sau graţia fizică — este coborîtă pe aceeaşi linie, în lumea caricaturii. Numele din sfera psihică şi morală, mai abstracte, se corelează, pozitiv sau ironic, tot sub arcul elementului ignobil. Numele de personaje luate din sfera măruntă a vieţii sociale, numele de ustensile banale, profesii comune, numele unei origini etnice fără glorie, numele pompoase din sfere sociale înalte — militară, politică, juridică — coborîte în lumea interlopă a comediei se încadrează în acelaşi orizont artistic specializat, carnavalesc, al teatrului comic ca gen umil.

Transfigurarea numelor proprii centrată pe dimensiunea ludică, saturnalică, a comediei se corelează, aşa cum am anticipat, cu o ipostază estetică şi dramatică definitorie a operei plautine, anume cu caracterul său expresiv senzorial şi cognitiv-dramatic. Numele proprii excerptate din natură — regnul animal, vegetal, mineral — ca şi cele din sfera anatomică sau socială, au virtuţi estetice ordonate pe aceleaşi registre senzoriale, îmbinînd elementele vizuale şi auditive cu cele tactile şi cinetice. Virtuţile materiale ale numelor, cumulînd valori pitorești, sonore, dinamice, transfigurate în universul burlesc al comediei, servesc individualizarea arhetipului, implicînd un cîmp de sugestii vast și nuanțat. Așadar, notele originale ale onomasticii plautine nu sînt date numai de varietatea și preferința poetului pentru anumite sfere semantice, ci, îndeosebi, de corelarea lor într-un loc geometric transfigurat, luminat de dimensiunea *humile* a comediei plautine de tip saturnalic și, de asemenea, de funcția lor expresivă, senzorial-dinamică, îmbinată cu funcția lor cognitivă, de anticipare dramatică, individualizînd gradat arhetipul, subordonat specificului istorico-tipologic al teatrului plautin.

VI. STRUCTURA METONIMICĂ ȘI METAFORICĂ A ONOMASTICII DIN PIESELE PLAUTINE

Numele personajelor plautine, în calitatea lor de mijloace de expresie dramatică, sînt, cu puține excepții, metafore sau metonimii, bazate pe relații de contiguitate sau similitudine cu arhetipul dramatic întîlnit în piese. Cum este posibil, însă, ca numele proprii să devină tropi cînd, în genere, n-au o semnificație analizabilă ? Pentru a deveni tropi metaforici sau metonimici, numele propriu nu trebuie să fie total lexicalizat, ci să ofere posibilități de „déceler des éléments de significations“[27] etimologice sau asociate. Datorită motivației sociative nume proprii ca *Mecaena* sau *Caesar* au devenit, uneori, nume comune, dar, alteori, în virtutea aceleiași motivații asociate, au putut să fie folosite ca metafore. Numele proprii lexicalizate prin catahreză nu pot genera tropi, căci, devenind simple instrumente lingvistice, nu au o configurație semică necesară creării unui trop, care implică tocmai o schimbare de sens.

Cercetarea critică a tropilor a relevat organizarea lor bipolară — metafore și metonimii bazate pe relații de contiguitate sau de similitudine[28]. Metonimia implică o alunecare de sens care lasă intactă configurația semică a cuvîntului, spre deosebire de metaforă, care implică o modificare de sens, distrugînd însă organizarea semică[29]. Metonimia este un trop care modifică numai relația externă dintre limbaj și realitatea exprimată, păstrînd sensul denotativ al termenului figurat, pe cînd metafora este un trop care modifică substanța lingvistică a limbajului, suspendînd parțial sensul propriu. Cînd Plaut numește sclavul *Blepharo* (Amph.) „Pleoapă“ sau *Cephalio* (Cap.) „Căpățînică“, iar curtezana *Philematium* (Most.) „Săruticel“ sau *Hedylium* (Ps.) „Dulcica“, nu schimbă conținutul semic al acestor nume, ci antrenează numai o alunecare de referință, dar cînd numește personajul *Selenium* (Cist.) „Lunicica“, iar sclavul *Antrax* (Aul.) „Cărbune“ sau *Pardalisca* (Cas.) „Pantera“, poetul distruge organizația semică obișnuită a acestor nume, incompatibile logic cu arhetipul.

Mecanismele diferențiate de creare a metaforei și a metonimiei implică o receptare diferențiată, căci metonimia, păstrînd sensul propriu al cuvîntului, produce o depărtare minimă de context, pe cînd metafora, dimpotrivă, nemaipăstrînd sensul propriu, este simțită ca un element străin și incompatibil cu acesta.

---

[27] M. Le Guern, *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*, Paris, Larousse, 1973, p. 35.

[28] R. Jakobson, *Deux aspects du langage et deux types d'aphasie*, în *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit, 1963, p. 61.

[29] M. Le Guern, *op. cit.*, p. 14.

Numele figurat al personajelor plautine, privit din unghiul clasificărilor tradiționale ale tropilor, ne apare ca o *antonomasă*, adică o specie de sinecdocă subordonată, la rîndul ei, sferei largi a metonimiei. Dumarsais consideră că : „L'antonomase est une espèce de synecdoque par laquelle on met un nom commun pour un nom propre ou bien un nom propre pour un nom commun“ [30]. Primul tip de transfer nu e acceptat de Le Guern ca trop, căci acesta ar corespunde „à un procédé de dénomination où n'intervient pas l'écart caractéristique du trope“ deoarece, „appeller Aristote «le philosophe» ou Cicéron «l'orateur» n'est outre chose que de remplacer le nom propre par un terme de plus grande extension : c'est donc la démarche d'abstraction qui est à la base de toute dénomination“ [31]. Teoreticianul francez Le Guern, părăsind tradiția retorică, consideră că „abaterea“ acestor nume, cu toate că se bazează pe contiguitate, ignoră specificul tropului metonimic, deși nu implică nici o modificare referențială. În lumina acestui unghi, numele generice arhetipale *Miles*, *Parasitus*, *Senex*, *Servus* etc. ar fi simple denumiri abstractizante, nu denumiri figurate metonimice. Considerăm însă că sînt nume figurate metonimice deoarece *Miles*, *Parasitus*, *Servus*, *Cocus* etc. scrise cu litere mari nu sînt identice cu conceptele lor redate prin nume comune — *miles*, *parasitus*, *servus*, *cocus* etc., ci au o referință particulatizată în raport cu acestea, datorită personificării. Nu este trop *miles*, ci concept, dar *Miles*, deși este o speță generală a lui *miles* ca gen, nu este identic cu acesta, căci implică o alunecare referențială, individualizînd relativ arhetipul, așa cum *Oratorul* față de *orator* sau *Filozoful* față de *filozof*.

Numele figurate create prin relația substituirii numelui propriu cu un nume comun ridică o problemă importantă. Plaut numește curtezana *Ampelisca* (Rud.) „Vița de vie“, *Gymnasium* „Școală“, *Selenium* (Cist.) „Lunicica“, iar altă dată *Philematium* (Most.) „Săruticel“, *Erotium* (Men.) „Amoreza“, sau *Hedylium* (Ps.) „Dulcica“. În ultima situație, numele figurate sînt sinecdoce, se întemeiază pe un raport metonimic de contiguitate, dar în prima situație se clădesc pe un raport metaforic de similitudine. Fenomenul relațiilor metonimice și metaforice, prezent în aria antonomasiilor a fost observat de Fontanier[32] și preluat de Le Guern. În cadrul antonomasiilor, realitate nediferențiată în retorica tradițională, întîlnim tropi heterogeni care depășesc frecvent sfera metonimiei și intră în sfera metaforei.

Personajele plautine au nume figurate — metafore și metonimii — dar nu toate numele îndeplinesc condiția unei „abateri“ specifice calității de trop. Pentru acest fapt e necesară „existența unei seme identice între două lexeme diferite sau de o parte identică între două totalități diferite“[33]. Cînd nume ca Jupiter, Mercurius, Lar etc. sînt purtate în piesă de aceleași personaje mitologice nu sînt, firește, tropi, dar cînd *senex* e numit Jupiter, *matrona* este echivalată cu *Junona*, *meretrix* cu *Bacchis*, iar *servus* cu *Salus*, întîlnim tropi recrutați din mitologie. În prima situație, numele nu implică o modificare semantică, pe cînd în a doua el este antrenat într-o deplasare semică bazată pe similitudine. Numele generice arhetipale : *Cocus*, *Meretrix*,

---

[30] Du Marsais, *Traité des tropes*, Paris, 1730.
[31] Le Guern, *op. cit.*, p. 35.
[32] P. Fontanier, *Les Figures du discours*, Paris, Flammarion, 1968.
[33] Groupe μ, *Rhétorique générale*, Paris, Larousse, 1970, p. 106.

Senex etc. creează tropi, căci implică o relaţie sinecdotică în raport cu personajul, presupun totalităţi diferite cu o parte identică, nu totalităţi identice între care există o relaţie de includere ca în orice formă normală de abstractizare. Tradiţia retorică le clasifica în rîndul antonomasiilor abstractizante, exprimînd *totum pro parte*. Considerăm însă, pe linia acestei tradiţii neacceptate de Le Guern, că aceste nume nu sînt „la démarche d'abstraction qui est à la base de toute dénomination"[34]. Numele generic al arhetipului implică o alunecare semantică referenţială, dar nu o modificare a configuraţiei semice, fenomen care ne determină să nu le excludem din sfera tropilor.

Clasificarea numelor plautine în metafore sau metonimii nu este un lucru uşor, căci relaţiile de similitudine sau contiguitate sînt, la anumite nume, labile. Chiar dacă delimitarea noastră ar putea suscita obiecţii, în sensul că unele nume ar fi susceptibile de altă încadrare, numele selectate rămîn, în mod evident, tropi, fapt de altfel, esenţial. Abaterea specifică implicată de tropi am raportat-o la arhetip. Pentru Miles numele *Cleomachus* (Bach.) „Străluce în luptă" este metonimic, dar pentru matrona numele *Cleostrata* (Cas.) „Străluce în armată" este o metaforă. Menţionăm, de asemenea, că numele figurate de mai jos sînt selective, dar, considerăm noi, edificatoare pentru analiza structurii figurate a onomasticii plautine şi a valorii ei estetico-dramatice[35].

Numele figurate plautine le putem clasifica în 2 categorii :

I. Metonimii sinecdotice : *totum pro parte* şi *pars pro toto* ;

II. Metafore clădite pe relaţii de similitudine *in absentia*. Prin forma lor lingvistică, ambele serii de nume figurate sînt simple (formate prin derivare) sau compuse (formate prin compunere). Prezentăm, ordonate pe arhetipuri, numele de personaje cu valoare de tropi :

NUME METONIMICE

Numele figurate metonimice denumesc arhetipul prin sinecdocă fie ca *totum pro parte* fie ca *pars pro toto*. Personajul, în prima categorie metonimică, poartă numele profesiei : *Advocati* (Poen.), *Cocus* (Curc., Merc., Ps.), *Danista* (Ep.), *Lena* (Curc.), *Mercator* (Merc.), *Meretrix* (Ps.), *Miles* (Ep.), *Parasitus* (Asin.), *Piscatores* (Rud.), *Sycophanta* (Trin.), *Tibicina* (Aul.) etc., sau numele categoriei sociale sau al vîrstei : *Matrona* (Merc.), *Senex* (Cist.), *Puer* (Cap., M.G., Ps.), *Servus* (Aul.), *Virgo* (Pen.) sau, în sfîrşit, numele originii etnice : *Phoenicium* (Ps.), *Messenio* (Maen.), *Syra* (Merc.) etc. În a doua categorie metonimică, antonomasiile denumesc personajul cu numele unei speţe a arhetipului : **Nume simple** : meretrix : *Erotium* (Men.) „Erotia", *Hedylium* (Ps.) „Dulcica", *Phronesium* (Truc.) „Lucida", *Planesium* (Curc.) „Amăgitoarea", *Telestis* (Ep.) „Iniţiatoarea în mistere" etc. ; servus : *Harpax* (Ps.) „Hrăpăreţul", *Milphio* (Ep.) „Sprînceană", *Pseudolus* (Ps.) „Înşelătorul", *Syncerastus* (Poen.) „Amestecilă", *Truculentus* (Truc.) „Sălbatecul" etc. ; parasitus :

---

[34] Le Guern, *op. cit.*, p. 35.

[35] Traducerile noastre sînt aproximative, optînd adesea pentru un singur sens, nesurprinzînd ambiguitatea din original, dar le-am menţionat astfel pentru a înlesni înţelegerea utilizării lor figurate. Transliterarea lor elină (vezi *Indicele* anexat lucrării) va uşura înţelegerea decodării acestor nume prin prisma receptorului lor antic.

Gelasimus (Stich.) „Provoacă rîs“; senex: *Charmides* (Rud.) „Bucurilă“; adulescens: *Charinus* (Merc.) „Încîntătorul“ etc. **Nume compuse**: miles: *Cleomachus* (Merc.) „Vestit în luptă“, *Pyrgopolinices* (M.G.) „Învinge cetăți cu turn“, *Stratophanes* (Truc.) „Străluce în oștire“, *Polymacheroplagides* (M.G.) „Multe răni de sabie“ etc.; senex: *Callicles* (Trin.) „Vestit prin frumusețe“, *Callipho* (Ps.) „Voce plăcută“, *Euclio* (Aul.) „Închide bine“, *Philoxenus* (Bach.) „Iubitor de străini“, *Nicobulos* (Bach.) „Biruie în sfat“ etc.; adulescens: *Callidamates* (Most.) „Cuceritor prin frumusețe“, *Eutychus* (Merc.) „Soartă bună“, *Philocrates* (Cap.) „Iubitor de putere“, *Pleusicles* (M.G.) „Vestit prin belșug“ etc.; meretrix: *Acroteletium* (M.G.) „Culmea iubirii“, *Anterastilis* (Poen.) „Disputată în iubire“, *Philocomasium* (M.G.) „Iubitoare de petreceri bachice“, *Philematium* (Most.) „Săruticel“, *Philaenium* (Asin.) „Iubitoare de vorbă“ etc.; danista: *Mysargyrides* (Most.) „Urăște banii“; leno: *Cleareta* „Străluce în virtute“; servus: *Chrysalus* (Bach.) „Cel care se agită pentru aur“ etc.

Uneori numele figurate metonimice *pars pro toto* nu apar ca nume permanente ale personajului, ci și ca nume de circumstanță, pronunțate *ad hoc* de același personaj în vederea limpezirii unei situații neașteptate sau a unei stări psihologice. Aceste nume corespund definiției tradiționale a antonomasiei, înțeleasă etimologic, ca înlocuiri de nume. **Nume simple**: servus: *Sosia* se teme să nu ajungă *Quintus* (Amph.); parasitus: *Curculio* se recomandă *Summanus* (Curc.) „Borfașul“; adulescens: *Alcesimarchus* își dezvăluie porecla *Molestus* (Cist.) „Plictisilă“; virgo: *Virgo* declară că se cheamă *Lucris* (Per.) „Cîștig“, iar, mai apoi, *Misera* (Per.) „Sărmana“ etc. **Nume compuse**: parasitus: *Gelasimus* nu dorește să ajungă *Catagelasimus* (Stich.) „Luat în rîs“ sau *Miccotrogus* (Strich.) „Roade puțin“; servus: *Chrysalus* se teme să nu ajungă *Crucisalus* (Bach.) „Teafăr pentru cruce“, iar *Sagaristio*, în *Persa*, se recomandă cu un cumul de antonomasii care-i definesc intențiile neînțelese de interlocutorul său: *Vaniloquidorus*, *Virginesvendonides*, *Nugiepiloquides*, *Argentumextenebronides*, *Tedigniloquides*, *Nugides*, *Palponides*, *Quodsemelaripides*, *Numquameripides*, care s-ar traduce cu „Dăruitor de vorbe goale“, „Vînzător de fecioare“, „Îndrugă fleacuri pentru tine“, „Scoate argint din întuneric“, „Trăncănitor demn de tine“, „Flecărilă“, „Lingușilă“, „Înhață o dată un lucru“, „Înhață pentru veci“.

NUME METAFORICE

Aceste antonomasii redau speța arhetipului prin metafore *in absentia* sau, cum au mai fost numite transferurile cu un singur pol actualizat în text, metafore *implicative*. **Nume simple**: meretrix: *Adelphasium* (Poen.) „Surioara“, *Ampelisca* (Rud.) „Lăstar de vie“, *Bacchis* (Bach.) „Bacanta“, *Gymnasium* (Cist.) „Școală“, *Leaena* (Curc.) „Leoaica“, *Palestra* (Rud.) „Palestră“, *Selenium* (Cist.) „Lunicica“ etc.; senex: *Megaronides* (Trin.) „Casă mare“; servus: *Chalynus* (Cas.) „Frîu“, *Cyamus* (Truc.) „Grăunte“, *Collybiscus* (Ep.) „Bănuț“, *Grumio* (Most.) „Cufăr“, *Grippus* (Rud.) „Năvod“, *Lampadio* (Cist.) „Flăcăruie“, *Leonida* (Asin.) „Leul“, *Pardalisca* (Cas.) „Pantera“, *Staphyla* (Aul.) „Stafida“, *Strobilus* (Aul.) „Sfîrlează“ etc.; parasitus: *Curculio* (Curc.) „Gărgăriță“, *Ergasilius* (Stich.) „Truditorul“, *Peniculus* (Men.) „Periuță“ etc.; cocus: *Antrax* (Aul.) „Cărbune“, *Cylin-*

drus (Men.) „Cilindru“, *Congrio* (Aul.) „Țiparul“, *Chytrio* (Aul.) „Argilă“ etc.; leno: *Lycus* (Curc.) „Lupul“, *Labrax* (Rud.) „Lupul de mare“, *Batrachos* „Broască“ etc. **Nume compuse**: senex: *Demipho* (Merc.) „Voce a poporului“, *Theopropides* (Most.) „Profetul zeului“; matrona: *Cleostrata* (Cas.) „Străluce în oștire“, *Eunomia* (Aul.) „Lege bună“, *Phanostrata* (Cist.) „Lumină oștire“ etc.; miles: *Therapontigonus* (Curc.) „Fiară născută în mare“; adulescens: *Argyrippus* (Asin.) „Cal de argint“; servus: *Pithodicus* (Aul.) „Judecă pithic“.

Relațiile metonimice și cele metaforice, pornind de la treptele elementare de expresivitate ale contiguității la treptele superioare ale intuiției, sînt subordonate individualizării arhetipului, ilustrînd, în ambele situații, trăsături psihologice și fizice ale acestuia. Ele exprimă individualul prin general, în situația numelui figurat *totum pro parte*, sau generalul prin individual, în situația numelui figurat *pars pro toto*. Numele general al arhetipului nu este un procedeu lipsit de virtuți dramatice chiar dacă implică o individualizare vagă, deoarece aceste nume arhetipale, consacrate de literatura elină, evocă însemne cernute de timp, ca sinteze ale unei experiențe general umane, transparente în procesul receptării. Ambele categorii de nume, raportate la unitatea tipicului în artă, prezintă preponderent latura generalului. Individualizarea se realizează gradat prin anticiparea trăsăturii dominante a arhetipului. Această funcție cognitivă a numelui plautin figurat trebuie înțeleasă în consonanță pozitivă sau negativă cu arhetipul și intriga. Transparența semantică a numelui este solicitată de structura specifică a teatrului plautin adecvat unui public eterogen. Prezența elementului individual în aceste nume nu trebuie echivalată cu individualizarea. Individualul este aici numai un mijloc de expresie al unei spețe subordonate arhetipului, pe cînd individualizarea este un rezultat al conlucrării în acțiune al unor mijloace artistice variate printre care, firește, și numele figurat. Numele speței contribuie la individualizare, dar această individualizare se face în hotarele arhetipului. Individualizarea schițată prin nume va fi fortificată prin participarea arhetipului la acțiune. Arhetipul individualizat prin nume obține relief teatral în măsura participării la intrigă. Prin procedeul individualizării prin nume și acțiune, Plaut alcătuiește un triunghi al perspectivei în care latura verticală e intriga. Arta plautină nu constă numai în structura arhetipului, ci, mai ales, în arta organizării acțiunii care aprinde și mișcă în curentul său alternativ figurine arhetipale cu o intensitate direct proporțională cu rostul lor economic în intrigă.

Numele metonimice au un grad de abatere mic față de context în raport cu cele metaforice, care presupun, în mod firesc, un grad de imprevizibil ridicat. Depărtarea de nivelul semantic al contextului dramatic se sprijină pe unghiul de distorsiune implicat de zona de intersecție a trăsăturii dominante care determină adecvarea tropului la context. Privind indicii de informație anticipativă al acestui *analogon* — element care face compatibil numele cu arhetipul — constatăm o proporție descendentă de la metonimie la metaforă și, în cadrul acestora, de la numele compus la numele simplu, corespunzătoare unei proporții ascendente, deci invers proporționale, a indicilor de expresivitate dramatică. În lumea metonimiilor există o determinare logică mai precisă în cadrul numelor compuse: *Clemoachus* (Bach.) „Străluce în luptă“, *Euclio* (Aul.) „Închide bine“, *Mysargyrides* (Most.) „Urăște arginți“, față de cele simple: *Charinus* (Mer.) „Chipeșul“, *Melaenis* (Asin.) „Oacheșa“, *Trucu-*

lentus (Truc.) „Sălbaticul", aşa cum şi în sfera numelor metaforice numele compuse *Cleostrata* (Cas.) „Străluce în armată", *Demipho* (Mer.) „Vocea poporului", *Therapontigonus* (Curc.) „Fiară născută în mare" au o determinare mai explicită, în comparaţie cu contextul dramatic, decît numele simple: *Curculio* (Curc.) „Gărgăriţă", *Leonida* (Asin.) „Leul", *Grippus* (Rud.) „Năvod" etc. Pentru a ne da seama de valorile lor contextuale ar trebui să procedăm la o analiză a semelor de intersecţie cu arhetipul sau intriga, observînd că, în raport cu gradele diferite de adecvare şi expresivitate, unele nume *indică*, iar altele *sugerează*, dar acest lucru nu este posibil în spaţiul acestei lucrări.

Referindu-se la valoarea stilistică a metaforei şi a metonimiei, R. Jakobson observa că metonimia este utilizată, cu preponderenţă, în literatura realistă, iar metafora în literatura romantică. În situaţia noastră, ambele figuri, specializate relativ în realism sau romantism, îşi dovedesc aderenţa, într-un mod specific, la clasicism. Metonimia numelui plautin este în genere, cum am văzut, o sinecdotă particularizantă. Pe plan expresiv, aceste sinecdoce coboară privirea spre detalii reale, material-senzoriale, procedeu al literaturii realiste, dar liniile de forţă ale succesiunilor metonimice se supun unui orizont clasicizant, relevă trăsăturile psihice şi morale ale arhetipului, năzuind spre universal. Numele metonimice plautine cu grade de particularizare diverse, pornind de la elemente fizice: *Blepharo* (Amph.) „Pleoapă", *Cephalio* (Cap.) „Căpăţînică", *Milphio* (Poen.) „Sprîncenatul", la ipostaze psihice şi morale: *Pseudolus* (Ps.) „Vicleanul" şi *Truculentus* (Truc.) „Sălbaticul", contribuind la o percepţie precisă şi limitată a personajului arhetipal. Sinecdocele particularizante, relevînd laturi morale, apăsînd estetic pe trăsătura dominantă a arhetipului, devin un procedeu specific clasicizant. Numele plautin metaforic are aceeaşi funcţie expresiv-dramatică, subordonată esteticii clasicizante, ca şi numele metonimic, dar, spre deosebire de numele metonimic care rămîne adesea ornamental, numele metaforic implică un grad de abstractizare mai înalt, deoarece, presupunînd o structură *in absentia* şi implicit o „abatere" accentuată faţă de context, schimbă configuraţia semică a termenilor transferaţi. Gradul de „abatere" de la izotopia contextului este reglat însă de norma esteticii clasice, aici de norma genului *humile* şi implicit de necesităţile limbajului dramatic. Nume ca: *Ampelisca* (Rud.) „Lăstar de vie", *Selenium* (Cist.) „Lunicica", *Curculio* (Curc.) „Gărgăriţă", *Pardalisca* (Cas.) „Pantera", *Grumio* (Most.) „Cufăr", *Grippus* (Rud.) „Năvod" etc., nu depăşesc posibilităţile de receptare ale publicului, păgubind interesul pentru acţiune, ci, dimpotrivă, orientează expresiv receptarea, asociind la indicii logici imaginea figurată, îndeplinind astfel o funcţie dramatică de sinteză cognitivă şi expresivă, solicitată de specificul teatrului comic plautin.

VII. DINAMICA ADECVĂRII NUMELOR FIGURATE LA PERSONAJUL ARHETIPAL ŞI LA INTRIGĂ

Urmărind consonanţa numelor figurate cu personajul arhetipal sau cu intriga observăm că acestea *indică* sau *sugerează* profilul psihic şi moral al eroilor sau rolul acestora în economia piesei. Ne oprim aici la relevarea dinamicii contextuale a numelor figurate în cadrul cîtorva piese, fenomen care se poate urmări în oricare comedie plautină.

În piesa *Bacchides*, numele curtezanelor, *Bacchis*, ne dezvăluie caracterul lor arhetipal. Tînărul *Pystoclerus* „Moştenitor de încredere" are nume ironic în raport cu faptele sale, căci el este un *adulescens malus* care, îndrăgostit de curtezană, risipește averea părinților și calcă moralitatea tradițională. Numele tînărului *Mnesilochus* „Rămîne în capcană“ anticipă situația acestuia în intrigă, pradă a curtezanelor fermecătoare. *Nicobulus* „Biruie în sfat“ este numele ironic al unui *senex stupidus* „biruit“ de două ori de sclavul său viclean, iar în finalul piesei „învins“ de curtezane. Numele celuilalt bătrîn este *Philoxenus* „Iubitor de străini“ și indică o trăsătură de caracter confirmată de intrigă, — cultivarea obiceiului elin de a petrece cu hetere, atitudine tipică la un *senex libidinosus.* Numele sclavului *Chrysalus* „Cel care se agită pentru bani“ dezvăluie firea întreprinzătoare a lui *servus dolosus* și, mai ales, rolul său în intrigă. Pseudonimul *Crucisalus* „Cel care e teafăr pentru cruce“ este o autoșarjare care relevă conștiința pedepsei. Numele sclavului bătăuș *Artamo* „Măcelarul“ indică firea brutală a acestuia, adecvată rolului său de *lorarius.* În sfîrșit, numele bogătașului *Megalobulus* „Sfat mare“ și numele preotului *Theotimus* „Cinstitor de zeu“, adecvate situației și arhetilui, pomenite de *Chrysalus* în povestea sa inventată pentru a păcăli pe *Nicobulus*, sugerează încrederea morală și materială, căci lor li se încredințase o sumă de bani pe care urma s-o ridice *Nicobulus.* Prin urmare numele proprii indică sau sugerează trăsături fizice sau morale ale eroilor în concordanță cu arhetipul sau rolul lor în intrigă.

Consonanța numelui cu arhetipul și intriga, sugerînd sau indicînd caracterul sau rolul personajului în intrigă, ne întîmpină și în *Mostelaria.* Bătrînul *Theopropides* „Profet al zeului“ este un *senex bonus* care are un nume ironic căci, în ciuda puterii de prevedere pe care ne-o sugerează numele său, este păcălit de inventivul *Tranio* „Luminătorul“, un *servus malus* cu rol conducător în intrigă. Alt bătrîn, prieten cu *Theopropides,* se numește *Simo* „Cocîrjilă“, indicîndu-ne o trăsătură fizică. Tînărul fiu al lui *Theopropides* se numește *Philolaches* „Iubitor de hazard“, sugerînd firea lui de *adulescens malus* și rolul său în intrigă, ca îndrăgostit de curtezane și de petreceri cu semeni risipitori. Curtezana iubită de *Philolaches* se numește *Philematium* „Săruticel“, dezvăluind o notă a arhetipului *meretrix,* iar sclava sa, *Scapha* „Scobita“— indicînd o trăsătură fizică. Prietenul lui *Philolaches* se numește *Callidamates* „Cuceritor prin frumusețe“, iar iubita acestuia se cheamă *Delphia* „Delphiana“, anticipînd trăsături psiho-morale ale arhetipului. Sclavii lui *Callidamates* se numesc *Phaniscus* „Luminiță“, sugerînd rolul său în intrigă, și *Pinacium* „Tăbliță“, făcînd aluzie la profesia sa de pedagog. Un sclav al lui *Theopropides* se cheamă *Sphaerio* „Sferă“, aluzie la fizicul său. În sfîrșit, cămătarul este numit ironic *Mysargyrides* „Urăște arginți“, reflectînd printr-o prismă răsturnată profesia și rolul său în intrigă. Așadar, și aici numele personajelor sugerează sau indică trăsături morale sau fizice ale arhetipului dar și trăsături care anticipă rolul personajului în intrigă.

Dinamica adecvării contextuale a numelui figurat la arhetip și intrigă urmează aceleași coordonate și în piesa *Rudens.* Bătrînul atenian, retras pe țărmul mării, pios, poartă numele *Daemones* „Demon bun“, aluzie la credința și cinstea sa, căci pietatea acestui personaj apare frecvent în piesă. Numele sclavului său, *Sceparino* „Toporișcă“, sugerează rolul în gospodăria stăpînului, potrivit împrejurării, căci în primul act al piesei repară coliba distrusă de furtună. Sclavul pescar al aceluiași *Daemones* se numește *Grippus* „Năvod“, indicîndu-ne preocuparea sa. Sclavii *lorari* ai bătrînului pios numesc *Turbalio* „Spăimîntilă“ și *Sparax* „Sfîșiilă“, dezvăluindu-ne rolul lor de instrumente de tortură solicitate de intrigă. Numele curtezanelor, *Ampelisca* „Lăstar de vie“ și *Palaestra* „Palestră“, sugerează notele arhetipului *meretrix*. Semnificația numelui curtezanei *Ampelisca* este pusă în evidență de scena idilică de la fîntînă, în care *Sceparino* se arată fermecat de curtezană. Tînărul îndrăgostit de Palaestra se numește *Pleusidippus* „Bogat în cai“, aluzie la starea materială, iar numele sclavului său, *Trachalio* „Gît drept“, ne sugerează orgoliul și francheța firii lui de *calator* al stăpînului. Codoșul poartă numele de *Labrax* „Lup de mare“. După ce primise de la *Pleusidippus* o sumă de răscumpărare a *Palaestrei*, codoșul, împreună cu aventurierul *Charmides* „Bucurilă“, fuge pe mare, spre Sicilia, dar o furtună îl aduce din nou pe țărmul grec. Preoteasa templului Venerei este numită *Ptolemocratia* „Puternică asupra războiului“, sugerînd unul din atributele zeiței pe care o slujește. Numele personajelor anticipă și întrețin atmosfera morală elevată, umanitară a piesei, dominantă de triumful binelui.

VIII. FUNCȚIA COMICĂ A NUMELOR FIGURATE ÎN COMEDIA LUI PLAUT

Categoria estetică a comicului, impresionantă prin modalitățile sale proteice, l-a determinat pe B. Croce să remarce cu scepticism că „toate definițiile comicului sînt ele însele comice“ [36], iar pe E. Bergler să afirme, vizînd caducitatea oricărei definiții, că „teoriile sînt trecătoare, dar rîsul este veșnic“ [37]. Relevarea constantelor din definițiile numeroase ale comicului, de la Platon (*Phileaos* 46 — 48) la Aristotel (*Poetica* 14 — 49a) la Bergson[38] și Escarpit[39] ar alcătui, fără îndoială, un îndrumar util pentru exegeți, căci comicul este un fenomen social-istoric, iar teoriile se clădesc pe experiențe artistice variate, determinate de timp și loc. Reținem dintre constante faptul că această categorie estetică este un fenomen întemeiat pe contraste specifice, implicînd, printre altele, conflictul dintre aparență și esență sau dintre pretenție și realitate. Perceperea acestor contraste provoacă rîsul, care implică un moment de încordare și dezechilibru provocat de contrast și, apoi, un moment de relaxare și detașare, grație înțelegerii și depășirii contrastului comic. Rîsul sancționează obiectul comic, căci presupune în procesul de rezolvare a contrastului superioritatea morală și intelectuală a receptorului. De la Platon la Hegel, polii contrastului comic au fost interpretați ca entități logice, limitate la sfera urîtului, legate de imperative etico-sociale universale. Estetica marxistă a coborît însă comicul, din sfera universalului, la contradicții social-istorice concrete, dezvăluindu-i dinamica internă, dialectică, a contradicției dintre valoare și nonvaloare în procesul luptei dialectice dintre nou și vechi.

Contradicțiile care generează comicul din opera lui Plaut nu pot fi clasate toate în această perspectivă, căci multe se consumă în contraste exterioare, mecanice, proprii farsei, fără adîncime lăuntrică, necentrate pe valoare sau nonvaloare. Aceste contraste specifice farsei nu trebuie minimalizate, rupte de o finalitate superioară, ci înțelese în corelație cu viziunea saturnală, burlescă, a comediei plautine în care comicul carnavalesc abundă. Exegeţii lui Plaut au relevat frecvent funcţia ludică a comicului plautin, îndeosebi a comicului de situaţii, dar nu au surprins perspectiva sa ambivalentă, catarctică, negatoare şi, simultan, regeneratoare, reflectînd contradicţiile care minau o societate în prefacere. Personajele şi situaţiile comice plautine, festive, realist-groteşti, sînt conexate pe axul lumii saturnalice care unifică dialectic, în procesul reflectării lumii în devenire, polul ludic şi cel satiric al rîsului plautin.

---

[36] B. Croce, *L'umorismo*, în *Problemi di estetica e contributi alla storia dell'estetica italiana*, Latenza, 1923.

[37] Ed. Bergler, *Laughter and the Sense of Humour*, New York, 1956.

[38] H. Bergson, *Le rire. Essai sur la signification du comique*, Paris, 1920.

[39] R. Escarpit, *L'humour*, Paris, 1960.

Considerăm că sursa socială a comicului plautin se rezumă la două flagrante contradicţii care, unite sau ramificate, străbat toată opera poetului : a) — contrastul dintre menţinerea arbitrară a vechilor moravuri austere şi procesul prezent al descompunerii lor ; b) — contrastul dintre pretinsa civilizaţie a moravurilor greceşti infiltrate la Roma şi esenţa lor decadentă. Plaut ridică adesea masca aparenţei şi dezvăluie esenţa moravurilor învelite în haina anacronică a integrităţii străbune sau în vestmîntul rafinamentului elin. Faţă de ambele excese morale — rigiditate şi libertinaj — el adopta prin comic o atitudine critică ambivalentă, cu un pol negativ, actualizat în text şi altul pozitiv, de multe ori implicit.

Numele metaforice plautine sînt mijloace de expresie prin care se realizează această funcţie comică. Plaut ridiculizează viciul în lumina contradicţiilor menţionate indiferent de arhetip sau pătura sa socială. Numele figurate nu sînt însă totdeauna comice, căci raportate la arhetip nu închid o contradicţie între pretenţie şi realitate. Personajele alegorice *Arcturus* (Rud.), *Auxilium* (Cist.), *Luxuria* (Trin.), *Inopia* (Trin.), mesageri morali ai poetului, au nume transparente, didactice, necomice. Nu sînt comice nici antonomasiile *totum pro parte* care denumesc tipul cu numele său generic : *Cocus* (Merc.), *Miles* (Epid.), *Meretrix* (Pseud.), *Parasitus* (Asin.), *Senex* (Cist.), *Servus* (Aul.) etc. deoarece aceste nume, ca şi zeificările amintite mai înainte, nu implică un contrast dintre aparenţă şi esenţă. Replica şi intriga mobilizează aceste personaje în contraste comice, dar acest fenomen depăşeşte limitele lucrării noastre, preocupată numai de comicul numelor de personaje.

Structura celorlalte nume arhetipale este iluminată, cu intensitate gradată, de contraste comice. Dispunerea contrastelor comice trebuie receptată însă pe două planuri : a) — din perspectiva spectatorilor, preveniţi de aceste contraste ; b) — din perspectiva personajelor conştiente sau nu de faptul că ele însele sau altele închid contraste comice. În lumina acestor planuri, numele figurate sînt mereu comice pentru spectatori, dar comice sau necomice pentru diverse personaje din piese.

Personajele care nu sînt conştiente de contrastele lor ridicole poartă nume-sinecdoce *pars pro toto* şi intră în relaţii cu esenţa arehtipului în două feluri : a) — *relaţie pozitivă* : aparenţa este o prelungire a esenţei ; b) — *relaţie negativă* : aparenţa este o inversare a esenţei. În ambele situaţii contrastele sînt redate prin substituiri de termeni în care esenţa, adică *viciul*, este reflectată pozitiv sau negativ prin aparenţă, adică prin *antonomasie*. Relaţia *pozitivă* : leno este numit *Lycus* (Poen.) „Lupul", miles : *Polymacheroplagides* (Ps.) „Multe răni de sabie", meretrix : *Philocomasium* (M.G.) „Iubitoare de petrecere bachică", adulescens : *Philolaches* (Most.) „Iubitor de hazard", parasitus : *Peniculus* (Men.) „Periuţă" etc. Relaţia *negativă* : lena poartă numele de *Cleareta* (Asin.) „Străluce în virtute", danista: *Mysargyrides* (Most.) „Urăşte arginţi", meretrix: *Gymnasium* (Cist.) „Şcoală", miles: *Pyrgopolinices* (M.G.) „Învingător de cetate cu turn", parasitus: *Ergasilius* (Capt.) „Truditorul" etc. În cadrul relaţiilor pozitive, contrastul nu se instituie între o aparenţă virtuoasă şi o esenţă negativă, ci între o aparenţă negativă hiperbolică şi o esenţă negativă normală, aşadar între pretenţie şi realitate. Numele *Lycus* „Lupul" pentru leno sau *Bacchis* „Bacanta" pentru meretrix intră în contrast cu arhetipul, deoarece pretenţia este o exagerare caricaturală a realităţii, nu o mască ironică. În cadrul relaţiilor negative, întîlnim contrastul comic dintre o aparenţă pozitivă care acoperă o esenţă negativă. Numele *Cleareta* „Străluce în virtute" pentru o patroană de lupanar sau *Mysargyrides* „Urăşte arginţi" pentru un cămătar sînt receptate ca ridicole, în mod ironic, faţă de arhetip şi intrigă, în consonanţă cu viziunea lumii răsturnate, dominantă în comedia plautină.

Personajele conştiente de contrastele lor comice sînt disimulate. Numele lor este tot o sinecdocă *pars pro toto*, instituind un contrast comic prin aceleaşi relaţii menţionate. Relaţia *pozitivă* — aparenţa este o hiperbolă a esenţei — se întîlneşte în *Artotrogus* (M.G.) „Roade tot", *Chrysalus* (Bach.) „Cel care se agită pentru aur", *Curculio* (Curc.) „Gărgăriţă", *Epidicus* (Ep.) „Împricinatul", *Gelasimus* (Stich.) „Provoacă rîs" *Peniculus* (Men.) „Periuţă", *Pseudolus* (Ps.) „Înşelătorul" etc. Parazitul *Gelasimus* „Provoacă rîs" e deplin conştient de rîsul pe care-l stîrneşte, sursă de existenţă a sa, iar *Pseudolus* „Înşelătorul", de asemenea, cultivă lucid şiretenia şi îşi compară puterea sa de invenţie cu a unui poet. Contrastul dintre pretenţia numelui raportat la condiţia reală a personajului este un contrast comic. Relaţia *negativă* — aparenţa este răsturnare a esenţei, fenomen cu care personajul se amuza — se întîlneşte atît la nume de personaje (parazitul e numit *Ergasilius* „Truditorul" sau *Saturio* „Sătulul"), dar, mai ales, la numele pronunţate *ad hoc* cu care personajele se autoşarjează : *Artotrogus* (M.G.) „Roade tot" se vede *Miccotrogus* „Roade puţin", *Chrysalus* (Bach.) „Cel care se agită pentru aur" se autonumeşte *Crucisalus* „Teafăr pentru cruce", *Curculio* (Curc.) „Gărgăriţă" se porecleşte *Summanus* „Borfaşul", *Gelasimus* (Stich.) „Provoacă rîs" se vede *Catagelasimus* „Luat în rîs", iar *Syncerastus* (Poen.) „Amestecilă" *Cruri fragium* „Cotonogitul" etc. Contrastele comice excelează, suprapunîndu-se, în replica lui *Sagaristio* din *Persa*. Acesta, travestit în persan, vînzînd lui *Dordalus* o *virgo* deghizată în *meretrix*, se recomandă cu un şir de nume metonimice. Numele figurate sînt următoarele: *Vaniloquidorus* „Dăruie vorbe seci", *Virginesvendonides* „Vînzător de fecioare", *Nugiepiloquides* „Îndrugă fleacuri", *Argentumextenebronides* „Scoate argint din întuneric", *Tedigniloquides* „Trăncănitor demn de tine", *Nugipalponides* „Linguşeşte cu fleacuri", *Quodsemelarripides* „Înhaţă o dată" şi *Numquamerripides* „Înhaţă pentru totdeauna". Aceste nume demască rolul de păcălitor *ad hoc* al sclavului, dar *Dordalus*, nepricepîndu-le sensul, consideră că *Sagaristio* e persan şi încearcă să-l înşele. Contrastele suprapuse dintre pretenţie şi realitate (persan—sclav, disimulare—demascare, păcălitor—păcălit) sînt cunoscute atît de public cît şi de sclavul travestit, fenomen care provoacă un rîs nereţinut. Spectatorul primise cheia intrigii şi, dominînd personajele, pricepe jocul contrariilor, rîzînd de personajul plat, dar şi de cel isteţ.

Funcţia comică a numelui personajelor plautine implică o tonalitate critică nuanţată. Distribuţia accentelor comice şi stabilirea măsurii rîsului se clădeşte pe descoperirea relaţiei dintre acesta şi esenţa obiectivă a fenomenului. Cînd obiectul comic e un viciu individual sau social, autorul utilizează satira împinsă la sarcasm în structuri caricaturale groteşti, dar cînd obiectul comic e un cusur al unei esenţe pozitive, satira nu are intensitate sau, fenomen rar, la Plaut întîlnim umorul, atitudine în care detaşarea se îmbină cu compasiunea. Tonalitatea definitorie a comicului plautin e satira, iar procedeul cel mai frecvent, caricatura, vizînd viciul sau cusurul indiferent de arhetip. Numele figurate plautine au, în mod frecvent, tonalităţi comice satirice, cu sens ambivalent, reflectînd saturnalic o lume în devenire.

Întîlnim nume figurate care nu au funcţie critică, deoarece contrastele lor comice nu sînt corelate pe contrastul dintre viciu şi virtute. Aceste nume ludice, ca numele sclavilor *Sparax* „Sfîrtecilă“ sau *Turbalio* „Spăimîntilă“ din *Rudens*, adecvate comicului de farsă, exterior şi senzorial, nu implică un contrast între valoare şi nonvaloare.

Numeroase nume figurate sînt însă clădite pe contraste dintre viciu şi virtute. Numele figurate caricaturale în care pretenţia se opune realităţii: leno: *Lycus* (Poen.) „Lupul“, parasitus *Curculio* (Curc.) „Gărgăriţă“, miles: *Bombomachides* (M.G.) „Tună în luptă“, adulescens: *Philolaches* (Most.) „Iubitor de hazard“, meretrix: *Bacchis* „Bacanta“ etc. sînt nume satirice împinse spre grotesc, demascînd ostentativ viciul arhetipului, relaţia dintre afişare şi anonimat, generînd rîsul care sancţionează viciul demascat prin nume. Funcţia cognitivă a numelui, întărită de funcţia sa comică realizată prin hiperbolă sau litotă, este confirmată de intrigă. Numele plautine în care aparenţa pozitivă maschează esenţa negativă sînt iluminate, de asemenea, de satira prin care se şarjează un viciu disimulat. Nume ca: *Mysargyrides* (Most.) „Urăşte arginţi“ pentru un cămătar, *Pistoclerus* (Bach.) „Moştenitor de încredere“ pentru un tînăr risipitor, *Cleareta* (Asin.) „Străluce în virtute“ pentru o patroană de lupanar, *Pyrgopolinices* (M.G.) „Biruie o cetate cu turn“ pentru un ostaş poltron, *Theopropides* (Most.) „Profet al zeului“ pentru un senator păcălit de sclav etc. implică o tensiune între polii contrastului comic-viciu mascat de virtute — care, odată percepuţi, declanşează rîsul. Numele *Mysargyrides* (Most.) pentru danista sau *Cleareta* (Asin.) pentru lena sînt receptate ironic îndată, dar *Pyrgopolinices* (M.G.) pentru miles sau *Theopropides* (Most.) pentru senex apar ironice numai după ce cunoaştem rolul lor în intrigă. Funcţia cognitivă a numelor e sprijinită de funcţia lor comică, înălţată pe trepte emoţionale variate care mobilizează astfel, în procesul decodării, participarea complexă a spectatorului la înţelegerea virtuţilor dramatice din piesă.

Tonalitatea critică a comicului implică atitudinea autorului faţă de obiectul comic — viciu sau cusur — îngăduindu-ne să reconstituim, pe calea răsturnării fenomenului ridiculizat, idealul său etic sau estetic legat de vreme şi loc. Plaut cultivă cu preponderenţă contrastele comice axate pe viciu şi virtute, reflectînd, în perspectiva dialectică a noului şi a vechiului, o lume în devenire. Procedînd astfel, comediograful condamnă viciul pe orice treaptă socială. Tonalitatea sa comică definitorie e satira, iar procedeul cel mai frecvent, caricatura. Umorul este o apariţie rară la Plaut atunci cînd rîsul nu atacă esenţa, ci o slăbiciune trecătoare, implicînd, pe lîngă detașare, compasiunea. În *Amphitrio* 304 ș.u., Mercurius, travestit în Sosia, se laudă că a trimis patru adversari în Infern. Sclavul Sosia, înfricoșat, declară: „mă tem să nu-mi înmormîntez numele și din Sosia să ajung *Quintus*“ („Al cincilea“). Aici rîsul șarjează lipsa de orientare și teama de tragic a sclavului devotat stăpînului, chinuit însă de capriciile divinității travestite. Satira plautină vizează personajul vicios, indiferent de pătură sau clasă socială, dar și sistemul normelor oficiale care înăbușe aspirația individului spre libertate și virtute. În ultimă instanță, viciul ridiculizat este un exces care duce la surparea morală și materială dăunătoare pentru individ și societate. Acum, în vremea războaielor punice, Republica romană solicită unitatea internă și cultivarea măsurii atît în viața de familie cît și în viața cetății. Atitudinea comediografului față de personajul *bonus* sau *malus* implică o rezolvare dialectică a conflictului dintre *mos maiorum* și *mos Graecorum*, opunîndu-se atît libertinajului elin, cît și rigidității rustice străbune. Personajul *malus* este o imagine răsturnată a personajului *bonus* , iar numele lor figurate sînt, în numeroase situații, mijloace de expresie comice cu tonalitate satirică. Printre formele comice ale farsei plautine, întrezărim adesea chipul zeiței *Nemesis*.

Comicul plautin — formă a unei critici emoționale — determină spectatorii la introspecție. Finalitatea sa e corectivă cînd se referă la un cusur, dar destructivă cînd vizează un viciu. Rîsul plautin, fără vigoarea temerară a fesceninelor și lipsit de sarcasmul aristofanian, educă artistic. Plaut afirmă prin negare și detașare de obiectul comic un ideal etic și estetic adecvat unei epoci în plină prefacere, unde întîlnim, printre alte contradicții comice, metamorfoza ridicolă a unor valori depășite. Funcția critică și tonalitatea comică a numelor figurate plautine, distribuite rațional în raport cu fenomenul ridiculizat, corelate cu alte mijloace dramatice utilizate conștient de poet, contribuie la detașarea de lumea ficțiunii ridiculizate, relevîndu-ne un comediograf stăpîn pe arta sa și legat de vremea sa.

IX. COORDONATE ALE ARTEI ONOMASTICII FIGURATE PLAUTINE

Arta onomasticii plautine, raportată la tradiția greco-latină a numelor arhetipale, se distinge prin subordonarea funcțională, gradată, a virtuților cognitive și estetice față de valoarea dramatică a numelor proprii. Numele figurate plautine contribuie diferențiat la individualizarea arhetipului. În cadrul conceptului de individualizare — rezultatul conlucrării în acțiune a unor mijloace artistice variate — numele individual sau general al arhetipului este un mijloc de expresie care sprijină transfigurarea personajului tipic. Individualizarea schițată prin nume este fortificată de individualizarea prin participarea arhetipului la acțiune. Personaje cu nume general arhetipal, spre deosebire de cele cu nume care reflectă o speță a arhetipului, nu sînt solicitate la acțiune, rămîn figurine cu rol episodic.

Funcția dramatică a personajului subordonează funcția cognitivă și cea expresivă a numelui figurat. Îndeplinesc o funcție cognitivă numele care vehiculează diverse informații despre arhetip (unele ne dezvăluie o trăsătură fizică : *Melaenis* „Neagra“, altele una morală : *Cleareta* „Străluce în virtute“, iar altele anticipă rolul lor în intrigă : *Lysimachus* „Dezleagă lupta“). Funcție expresivă au numele figurate recrutate dintr-o sferă senzorială. Registrele dominante, polarizate pe simțuri, sînt cel auditiv, cel vizual și cel cinetic. Prezenţa funcţiei cognitive, cu caracter informativ anticipativ, precum şi a funcţiei lor expresive, cu profil senzorial, dinamic, îngăduie desfăşurarea acţiunii într-un orizont cunoscut, permiţînd suspensii sau comprimări a unor elemente ale acţiunii menite să dezvăluie arhetipul treptat, îngăduie abaterea de la logica artistică a personajului literar, de tip menandrian sau terentian, întemeiat pe descoperirea treptată a necunoscutului, instituind o logică artistică răsturnată, dramatizînd cunoscutul, dezvăluindu-l prin salturi neaşteptate şi neverosimile, dar fără să anuleze şansele receptării sale. Prin aceste funcţii dramatice—cognitivă şi expresivă—arta numelui arhetipal se corelează cu funcţia expozitivă a elementului narativ[40], cu structura închisă a metaforei, contribuind astfel la precizarea configuraţiei specifice a spectacolului teatral plautin.

Aceste valori estetico-dramatice ale onomasticii figurate plautine, ierarhizate funcţional, se explică prin profilul istoric şi tipologic al teatrului plautin, care neagă tradiţia imediată a comediei menandreice, întorcîndu-se la arta numelui aristofanian. În comedia medie şi în comedia nouă numele coboară în relativă monotonie. Procesul e firesc, căci Menandru şi Terentiu sînt reprezentanţi ai unui teatru literar, orientat spre interiorizare şi analiză, pe cînd Plaut, ca şi Aristofan, cultivă un teatru „teatral", orientat spre exterior şi senzorial. Procedeele nonverbale de recunoaştere a arhetipului — costum, perucă, mască — erau însoţite de procedee literar dramatice de individualizare: nume, acţiune, replică. Teatrul menandrian şi terentian neglijează, pînă la un punct, valoarea cognitivă şi expresivă a numelui arhetipal ca mijloc de individualizare, dar compensează acest fapt prin elaborarea unei acţiuni logice şi a unei replici interiorizate, în vreme ce teatrul aristofanian şi cel plautin valorifică arta individualizării prin nume, clădită pe valori expresive şi cognitive, îngăduindu-şi însă, printr-o compensaţie incompatibilă cu teatrul „literar", relaxarea ludică a acţiunii sau a replicii. Fenomenul acesta le creează spectatorilor, cum s-a observat[41] o detaşare estetică pronunţată, graţie unei participări cognitive, anticipate, la înţelegerea arhetipului sau a intrigii. Reflectînd universul existenţial din perspectivă festivă, saturnalică, Plaut, prin arta personajului său arhetipal, determină o metamorfoză a personajului comic tradiţional, încadrîndu-l în ciclul inovaţiilor care stau la baza configuraţiilor tipologiei comice, realist-burleşti, din oricare vreme.

X. PRIVIRE CONCLUZIVĂ ASUPRA NUMELOR FIGURATE DIN TEATRUL LUI PLAUT

La capătul acestor multiple secţionări analitice a numelor figurate din comedia lui Plaut, se impune o privire sintetizatoare, luminînd complexitatea şi specificul onomasticii acestui autor comic.

1. Problemele suprasolicitate de exegeţii onomasticii plautine—izvoare lingvistice (greco-latine), structura lingvistică (derivare—compunere), natura lor fictivă sau reală (în situaţia din urmă, selectate din viaţă sau din cărţi) — sînt puncte preliminare pentru lucrarea noastră, centrată pe structura şi

---

[40] Ş. Tanaşoca, *Valoarea şi funcţiile elementului narativ în comedia plautină*, în StCl, IV, 1962.

[41] M. Nichita, *Publius Terentius Afer*, în vol. *Istoria literaturii latine*, Bucureşti, 1972, p. 188.

funcția estetică a onomasticii plautine, încă nestudiată din acest unghi de cercetare.

2. Relevarea virtuților sistemului onomastic elin indo-european — bazat, morfologic, pe derivare și compunere, iar semantic pe etimoane motivate și transparente — precum și ale sistemului onomastic latin neindo-european — clădit pe *tria nomina etrusca*, sprijinit, morfologic, pe derivare, iar semantic pe zone catahretice cu motivație slabă sau tocită, ne dezvăluie predilecția plautină pentru onomastica elină întemeiată pe virtuți expresive superioare.

3. Tradiția literară elină, utilizînd artistic numele propriu selectat din viața cotidiană sau inventat în spiritul normelor lingvistice eline, și-a format un arsenal de arhetipuri care, în comedia medie și nouă, s-au specializat în domeniul social-moral, fenomen preluat de latini. Numele propriu plautin, împrumutat sau inventat, este un mijloc dramatic de particularizare al acestui arhetip. Transliterarea numelui elin este utilizată funcțional, mizînd pe posibilitatea de receptare a publicului, căci o traducere a acestor nume nu era posibilă, iar o echivalare a lor în limba latină ar fi implicat pierderea virtuților arhetipale consacrate de tradiția elină.

4. Numele personajelor dintr-o operă literară nu sînt numai semne distinctive ale indivizilor, arbitrare în raport cu persoana, cum se întîmplă de obicei în viața cotidiană, ci sînt mijloace de caracterizare și tipizare motivate în raport cu personajul. În vremuri îndepărtate numele era o componentă magică a ființelor și lucrurilor — *nomen-omen* — dar, mai apoi, funcția magică este transformată în funcție estetică. (De la Homer la Aristofan și Menandru numele indică sau sugerează frecvent viața eroului.) La Plaut, motivația semantico-fonică a numelor poate fi *primară* (etimologică) sau *sociativă* (conferită de mediu), iar procedeele de valorificare a lor sînt: *pozitive* (corelație directă cu arhetipul) sau *negative* (corelație ironică cu arhetipul). Aceste procedee artistice ale onomasticii plautine au fost împrumutate sau redescoperite de comediografii moderni, confirmînd astfel universalitatea lor.

5. Cercetarea virtuților estetice a numelor figurate plautine este strîns legată de relevarea virtuților lor obiective, implicate de domeniul lor de proveniență: mitologie, natură, societate. Numele plautine surprind prin propensiunea lor spre elementul mărunt, organic sau anorganic, axat pe dimensiunea *humile* a comediei dar, în același timp, spre elementul senzorial, îndeosebi vizual-auditiv-cinetic, cu valori dramatice cognitive și expresive. Corelarea lor într-un loc geometric transfigurat contribuie la iluminarea gradată a arhetipului, subordonat specificului teatrului plautin.

6. Numele personajelor plautine sînt, cu puține excepții, metonimice sau metaforice. Delimitînd numele figurate de cele nefigurate, iar în cadrul acestora relațiile de contiguitate de cele de similitudine, relevăm rolul lor diferențiat la individualizarea arhetipului. Această calitate dramatică se realizează în conducerea cu alte mijloace dramatice, prin funcția lor *cognitivă*, care constă din indicarea sau sugerarea trăsăturii dominante a arhetipului, dar și prin funcția lor *expresivă* determinată de calitatea lor senzorială precum și de unghiul de distorsiune metonimică sau metaforică față de context. Figurarea numelor proprii plautine se clădește pe un unghi analogic închis, deoarece poetul, adecvîndu-se la arhetip, le oferă simultan cheia. Orizontul

estetic, expresiv-dramatic, al numelor figurate plautine — cele mai numeroase sînt sinecdoce particularizante — se supune unui orizont clasicizant, apăsînd pe trăsături psihice și morale arhetipale, deși hiperbola și litota, prin forța fanteziei, depășește normele echilibrului clasic.

7. Funcția comică a numelor plautine figurate domină funcția lor cognitiv-anticipativă și expresiv-senzorială. Menționăm însă că numele figurate nu închid totdeauna contraste comice, iar cele comice nu sînt centrate pe contrastul valoare—nonvaloare, privit din perspectiva nou—vechi, ci, majoritatea, pe contraste externe, mecanice, de farsă. Neglijate adesea de exegeți, contrastele comice axate pe valoare și nonvaloare au funcție critică și sînt realizate prin șarjări caricaturale, bazate pe relații *pozitive* (hiperbolizarea directă a viciului) sau *negative* (răsturnarea ironică a viciului). Tonalitatea comică, implicînd atitudinea autorului față de fenomenul ridiculizat, e orientată spre satiră și, rareori, spre umor, condamnînd viciul sau cusurul indiferent de treapta socială, în lumina unui ideal etico-estetic ce implică o rezolvare dialectică între *mos Graecorum* și *mos maiorum*, contraste fundamentale ale unei epoci în plină prefacere.

8. Arta onomasticii plautine se separă de tradiție prin accentuarea subordonării funcționale a virtuților cognitive și estetice a numelor față de valoarea lor dramatică. Numele figurate contribuie la individualizarea gradată a personajului arhetipal în dependență de participarea sa la intrigă, sugerînd, prin coborîrea de la general la particular, o perspectivă direct proporțională cu rolul său în intrigă. Funcția dramatică a numelui plautin, centrat pe arhetip și intrigă, subordonează atît funcția sa cognitivă, cît și pe cele informativ-anticipativă și expresivă, senzorial-dinamică. Acest fenomen creează condiții optime pentru ignorarea logicii personajului literar din teatrul menandrian sau terentian, clădit pe canonul clasic al descoperirii treptate a necunoscutului, susținut de coerența intrigii și interiorizarea replicii. Prin răsturnarea normei aristotelice a dramei, Plaut instituie dramatizarea ludică a cunoscutului, prin salturi neverosimile, pitorești și dinamice, realizate de personaje arhetipale, caricaturizate, specifice unui teatru festiv, saturnalic și, implicit, comediei realist-burlești din oricare vreme.

ANEXĂ

INDICE SELECTIV
AL
ONOMASTICII FIGURATE PLAUTINE

Notă explicativă

1. Numele proprii din tabelul selectiv de mai jos, motivate în consonanță pozitivă sau negativă cu intriga sau arhetipul, au o substanță semantică figurată, de rang metaforic sau metonimic. Acestea au fost selectate din suma impresionantă a onomasticii plautine (numele figurate împreună cu cele nefigurate depășesc cifra de 600) pentru a susține, cu material bogat, coordonatele estetico-dramatice ale onomasticii plautine.

2. Traducerea acestor *nomina significantia* implică, uneori, mari dificultăți lingvistico-semantice care influențează, în ultimă instanță, valoarea estetico-dramatică pe care le-o acordăm. Delimitarea elementelor constitutive, topica numelor compuse, opțiunea pentru un anume sens, raportate la arhetip sau la intrigă, sînt însă elemente orientative care ne justifică unghiul nostru de interpretare în perspectiva ambiguității oferite de context.

3. Pentru descifrarea numelor compuse am dat prioritate temei verbale, conferindu-le înțeles progresiv, dacă această temă este pe primul loc (ex. *Mis-argyr-ides* „Urăște arginți“)

şi, dimpotrivă, înţeles regresiv, dacă această temă este pe ultimul loc (ex. *Pyrgo-poli-nic-es* „Învinge cetate cu turn"). Cînd am întîlnit nume compuse fără temă verbală, am dat prioritate substantivului: *Call-ippo-s* „Cal frumos". Valorile sufixelor nu le-am putut surprinde decît foarte rar.

1. NUME GRECEŞTI[42]

Acanthio	Merc.	servus	’Ακανθίων	Mărăcine
Acropoliscis	Epid.	meretrix	’Ακροπολισκίς	Cetăţuie înaltă
Acroteleutium	M.G.	meretrix	’Ακροτελεύτιον	Culmea iubirii
Adelphasium	Poen.	meretrix	’Αδελφάσιον	Surioara
Aeschinus	Pseud.	danista	Αἰσχίνης	Neruşinatul
Aeschrodora	Pseud.	meretrix	Αἰσχροδώρα	Dar neruşinat
Agorastocles	Poen.	adulescens	’Αγορασϊοκλῆς	Vestit la tîrguieli
Alcesimarchus	Cist.	adulescens	’Αλκησίμαρχος	Conduce cu vigoare
Alcesimus	Cas.	senex	’Αλκήσιμος	Vînjosul
Ampelisca	Rud.	meretrix	’Αμπελίσκη	Lăstar de vie
Antamoenides[43]	Poen.	miles	’Ανταμυνίδης	Răzbunătorul sau Antifortăreaţă
Anterastilis	Poen.	meretrix	’Ανϊεραστιλίς	Disputată în dragoste
Anthrax	Aul.	coquus	’΄Ανθραξ	Cărbune
Antidama	Poen.	senex	’Ανθιδάμα	Potrivnic supunerii
Antipho	Stich.	senex	’Αντιφῶν	Vorbă potrivnică
Apoicides	Epid.	senex	’Αποικίδης	Străinul
Argyrippus	Asin.	senex	’Αργύρριππος	Cal de argint
Artamo	Bach.	senex	’Αρτάμων	Măcelarul
Artemona	Asin.	matrona	’Αρτεμώνη	Pînză de catarg
Artotrogus	M.G.	parasitus	’Αρτότρωγος	Roade tot
Archestrata	Curc.	meretrix	’Αρχεστράτη	Căpetenie de trupă
Archibulos	Asin.	danista	’Αρχίβουλος	Căpetenie de sfat
Archidemides	Bach.	senex	’Αρχιδημίδης	Cîrmuitor de popor
Astaphium	Truc.	ancilla	’Αστάφιον	Ciorchine de struguri
Bachis	Bach.	meretrix	Βακχίς	Bacanta
Ballio	Pseud.	leno	Βαλλίων	Aruncilă sau Cel care se aruncă în afaceri
Blepharo	Amph.	gubernator	Βλεφάρων	Pleoapă
Bombomachides	M.G.	miles	Βομβομαχίδης	Bubuie în bătălie
Bromia	Amph.	ancilla	Βρομία	Bromia
Callidorus	Pseud.	adulescens	Καλλίδωρος	Dar frumos
Callicles	Trin. Truc.	senex	Καλλίκλης	Vestit prin frumuseţe

---

[42] Pentru transliterarea elină a numelor plautine ne-am folosit de studiul lui K. Schmidt, din „Hermes", 1902, dar traducerea lor ne aparţine.

[43] Dacă nu acceptăm transliterarea elină propusă de Schmidt, putem descompune acest nume, pe teren latin, în *Anta-moenides*. Utilizarea sufixului elin *-ides* duce la o formă hibridă cu efect comic, pe care am putea-o echivala în româneşte, pe linie burlescă, prin *Antimetezides*, în consonanţă atît cu arhetipul cît şi cu intriga.

Callidamates	Most.	adulescens	Καλλιδαμάτης	Cuceritor prin frumusețe
Callipho	Pseud.	senex	Καλλιφῶν	Voce plăcută
Canthara	Epid.	servus	Κανθάρα	Scarabeul
Cappadox	Curc.	leno	Καππάδοξ	Capadocianul
Caria	M. G.	servus	Καρίων	Carianul
Casina	Cas.	meretrix	Κασίνη	Surioara sau Scorțișoara
Catagelasimus	Stich.	parasitus	Καταγελάσιμος	Luat în rîs
Chaeribulus	Epid.	adulescens	Χαιρέβουλος	Iubitor de sfat
Chalinus	Cas.	servus	Χάλινος	Frîu
Charinus	Merc. Pseud.	adulescens	Χαρῖνος	Încîntătorul (Chipeșul)
Charmides	Rud. Trin.	senex	Χαρμίδης	Bucurosul (Bucurilă)
Chrysalus[44]	Bach.	servus	Χρύσαλος	Cel care se agită pentru aur
Chytrio	Cas.	coquus	Χυτρίων	Argilă
Cleareta	Asin.	lena	Κλεαρέτη	Străluce în virtute
Cleobula	Curc.	matrona	Κλεοβούλη	Vestită în sfat
Cleomachus	Bach.	miles	Κλεόμαχος	Străluce în luptă
Cleostrata	Cas.	matrona	Κλεοστράτη	Străluce în armată
Clytumistharidysarchides	M. G.	miles	Κλυτομισθαριδυσαρχίδης	Vestit nesupus la soldă mică
Colaphus	Cap.	lorarius	Κόλαφος	Pălmuitor
Collybiscus	Poen.	vilicus	Κολλυβίσκος	Bănuț
Congrio	Aul.	coquus	Γογγρίων	Țiparul
Corax	Cap.	lorarius	Κόραξ	Corbul
Crocotium	Stich.	ancilla	Κροκώτιον	Șofrania
Cyamus	Truc.	servus	Κύαμος	Grăunte
Cylindrus	Men.	coquus	Κυλίνδρος	Cilindru
Daedalis	Rud.	matrona	Δαίδαλις	Dedala
Delphium	Most.	meretrix	Δελφιον	Delfinita sau Delfiana
Demaenetus	Asin.	senex	Δημαίνετος	Lăudat de popor
Demarchus	Poen.	senex	Δημάρχος	Conducător de popor
Demipho	Cist. Merc.	senex	Δημιφῶν	Glas al poporului
Daemones	Rud.	senex	Δημόνης	Demonul (bun)
Diabulus	Asin.	adulescens	Διάβολος	Zîzanie
Diapontius	Most.	senex	Διαπόντιος	Cel care trece marea
Dicea	M. G.	meretrix	Δικαία	Dreptate
Diniarchus	Truc.	adulescens	Δεινίαβχος	Conduce rău

---

[44] Putem accepta, împreună cu Schmidt, că *hrysalus* înseamnă în greacă „Cel care se agită pentru aur“, dar n-ar fi exclusă o variantă hibridă, comică, alcătuită din elinul χρυσο- și latinul *salus* care s-ar echivala cu „Teafăr pentru aur“. Pseudonimul *Crucisalus* „Teafăr pentru cruce“ este alcătuit din latinul *cruci* (de la *crux*) și *salus*, dar nu putem elimina varianta hibridă cu elinul -σαλος, putînd fi echivalat cu „Cel care se agită pentru cruce“.

Dordalus	Persa	leno	Δώρδαλος	Aprins de dor
Dorippa	Merc.	matrona	Δωρίππη	Cal de dar
Dromo	Aul.	coquus	Δρόμων	Corăbilă
Epidicus	Epid.	servus	Ἐπίδικος	Împricinatul
Epignomus	Stich.	adulescens	Ἐπίγνωμος	Recunoscătorul
Ergasilius	Cap.	parasitus	Ἐργασίλος	Truditorul
Erotium	Men.	meretrix	Ἐρώτιον	Amoreza
Euclio	Aul.	senex	Εὐκλεων	Închide bine
Eunomia	Aul.	matrona	Εὐνομία	Lege bună
Euthinicus	Cas.	adulescens	Εὐθύνικος	Învingător drept
Eutychus	Merc.	adulescens	Εὔτυχος	Soartă bună
Gelasimus	Stich.	parasitus	Γελάσιμος	Provoacă rîs
Grippus	Rud.	piscator	Γρῖπος	Năvod
Grumio	Most.	servus	Γρυμέα	Cufăr
Gymnasium	Cist.	meretrix	Γυμνάσιον	Şcoală
Harpax	Pseud.	servus	῞Αρπαξ	Hrăpăreţul
Hedylium	Pseud.	meretrix	Ἡδύλιον	Dulcica
Hegio	Cap.	senex	Ἡγίων	Cel care conduce
Labrax	Rud.	leno	Λάβραξ	Lup de mare
Lampadio	Cist.	servus	Λαμπαδίων	Flacără mică
Leaena	Curc.	leno	Λέαινα	Leoaica
Lemniselenis	Persa	meretrix	Λημνοσεληνίς	Luna din Lemnos
Leonida	Asin.	servus	Λεωνίδας	Leul
Libanus	Asin.	servus	Λίβανος	Libanianul (Tămîie)
Lesbonicus	Trin.	adulescens	Λεσβόνικος	Victoriosul din Lesbos
Lyco	Curc.	trapezita	Λύκος	Lupul
Lycus	Poen.	leno	Λύκος	Lupul
Lyconides	Aul.	adulescens	Λυκωνίδης	Lupilă
Lydus	Bach.	pedagogus	Λύδος	Lidianul
Lysidamus	Cas.	senex	Λυσίδαμος	Supus dezlegării
Lysimachus	Mer.	senex	Λυσίμαχος	Dezleagă lupta
Lysiteles	Trin.	senex	Λυσιτέλης	Dezleagă sfîrşitul
Macherio	Aul.	cocus	Μαχαιρίων	Cuţitaş
Megadorus	Aul.	senex	Μεγάδωρος	Dar mare
Megalobulus	Bach.	senex	Μεγαλόβουλος	Sfat mare
Megaronides	Trin.	senex	Μεγαρωνίδης	Casă mare
Melaenis	Cist.	lena	Μελαίνις	Neagra sau Oacheşa
Menaechmus	Men.	adulescens	Μέναιχμος	Ţine lance
Menarchus	Cap.	medicus	Μέναρχος	Ţine conducerea
Messenio	Men.	servus	Μεσσηνίων	Messenianul
Miccotrogus	Stich.	parasitus	Μικκότρωγος	Roade puţin
Milphio	Poen.	servus	Μιλφίων	Coboară sprîncene
Misargyrides	Most.	danista	Μισαργυρίδης	Urăşte arginţi
Mnesilochus	Men.	adulescens	Μνησίλοχος	Rămîne în capcană
Myrrhina	Cas.	matrona	Μυῤῥίνη	Ramură de mirt
Naucrates	Amph.	senex	Ναυκράτης	Puternic în nave
Nicobulus	Bach.	senex	Νικόβουλος	Biruie în sfat
Olimpicus	Trin.	servus	Ολύμπικος	Olimpianul

Paegnium	Persa	servus	Παίγνιον	Dansatorul
Palaestra	Rud.	meretrix	Παλαίστρα	Palestra
Palestrio	M. G.	servus	Παλαιστρίων	Palestrio
Palinurus	Curc.	servus.	Παλίνουρος	Din nou protector
Pamphila	Stich.	matrona	Πάμφιλα	Dragă tuturor
Pamphilippus	Stich.	maritus	Παμφίλιππος	Cel iubit de toți
Panegyris	Stich.	matrona ancilla	Πανήγυρις	Adunarea tuturor sau Sărbătoare în agora
Pardalisca	Cas.	ancilla	Παρδαλίσκη	Pantera
Parmeno	Bach.	servus	Παρμένων	Rămîne alături sau Devotatul
Pasicompsa	Merc.	meretrix	Πασικόμψη	Atotfermăcătoarea sau Dichisita
Periphanes	Epid.	senex	Περιφάνης	Atotluminatul
Periplanes	Curc.	senex	Περιπλάνης	Atotrătăcitorul
Periplectomenus	M. G.	senex	Περιπλεκτόμενος	Împletitorul (cu vorba)
Phedria	Aul.	virgo	Φαιδρίας	Străluce (de frumoasă)
Phaedromus	Curc.	adulescens	Φαίδρομος	Străluce (de iubire)
Phaniscus	Most.	servus	Φανίσκος	Luminiță
Phanostrata	Cist.	matrona	Φανοστράτη	Lumină oștire
Philaenium	Asin.	meretrix	Φιλαίνιον	Iubitoare de vorbă
Philematium	Most.	meretrix	Φιλημάτιον	Săruticel sau Pupic
Philippa	Epid.	matrona	Φιλίππη	Iubitoare de cai
Philocomasium	M. G.	meretrix	Φιλοκωμάσιον	Iubitoare de petrecere bachică
Philocrates	Cap.	adulescens	Φιλοκράτης	Iubitor de putere
Philolaches	Most.	adulescens	Φιλολάχης	Iubitor de hazard
Philopolemus	Cap.	adulescens	Φιλοπόλεμος	Iubitor de război
Philoxenus	Bach.	senex	Φιλόξενος	Iubitor de străini
Philto	Trin.	senex	Φίλτων	Iubărețul
Philumena	Stich.	meretrix	Φιλουμένη	Ibovnica
Phoenicium	Pseud.	meretrix	Φοινίκιον	Feniciana
Phronesium	Truc.	meretrix	Φρονήσιον	Lucida sentimentală
Pinacium	Truc. Most. Stich.	servus	Πινάκιον	Tăbliță
Pistoclerus	Bach.	adulescens	Πιστόκλερος	Moștenitor de încredere
Pistus	Merc.	servus	Πίστος	Vrednic de încredere
Pithecium	Cap.	servus	Πιθήκιον	Maimuțica
Planesium	Curc.	miles	Πλανήσιον	Amăgitoare
Platagidorus	Curc.	miles	Πλαταγίδωρος	Suliță zornăitoare
Pleusicles	M. G.	adulescens	Πλευσικλῆς	Vestit prin belșug
Pleusidippus	Rud.	adulescens	Πλευσιδίππος	Cal bogat
Polymacheroplagides	Pseud.	miles	Πολυμαχαιροπλαγίδης	Multe răni de sabie
Polyplusius	Cap.	senex	Πολυπλούσιος	Bogătanul

Pseudolus	Pseud.	servus	Ψεύδολος	Înșelătorul
Ptolemocratia	Rud.	sacerdos	Πτολεμοκρατία	Puternică asupra războiului
Pyrgopolinices	M.G.	miles	Πυργοπολινίκης	Învinge o cetate cu turn
Pythodicus	Aul.	servus	Πυθόδικος	Cel care judecă pythic
Saturio	Persa	parasitus	Σατυρίων	Satyrul
Saurea	Asin.	mercator	Σαυρέας	Șopîrla
Scapha	Most.	ancilla	Σκάφη	Scobita sau Troaca
Sceledrus	M.G.	servus	Σκέλεδρος	Sfrijitul
Sceparnio	Rud.	servus	Σκεπαρνίων	Toporișcă
Selenium	Cist.	meretrix	Σελήνιον	Lună mică
Simo	Most. Pseud.	senex	Σίμων	Cocîrjilă
Sophoclidisca	Persa	ancilla	Σοφοκλιδίσκη	Vestită prin înțelepciune
Sosia	Amph.	servus	Σωσίας	Rămîne teafăr
Sosicles	Men.	adulescens	Σωσικλῆς	Vestit prin salvare (regăsire)
Sparax	Rud.	lorarius	Σπάραξ	Sfîrtecilă
Sphaerio	Most.	servus	Σφαιρίων	Sferă
Stalagmus	Capt.	servus	Στάλαγμος	Picăturilă
Staphila	Aul.	ancilla	Σταφύλη	Stafidă
Stephanium	Stich.	ancilla	Στεφάνιων	Încoronata
Stichus	Stich.	servus	Στίχος	Aliniatul sau Supusul
Strabax	Truc.	adulescens	Στράβαξ	Privire crucișă
Stratippocles	Epid.	adulescens	Στρατιπποκλῆς	Cal glorios de trupă
Strato	Asin.	senex	Στράτων	Oșteanul
Stratophanes	Truc.	miles	Στρατοφάνες	Străluce în oștire
Strobilus	Aul.	servus	Στρόβιλος	Sfîrlează
Syncerastus	Poen.	servus	Συγκέραστος	Amestecilă
Syra	Merc.	ancilla	Σύρα	Siriana
Syrus	Pseud.	meretrix	Σύρος	Inițiatoare în mistere
Telestis	Epid.	meretrix	Τελεστίς	Inițiatoare în mistere
Thesaurochrysonicochrysides	Cap.	senex	Θησαυροχρυσονικοχρυσίδης	Învinge prin aur un tezaur de aur
Theopropides	Most.	senex	Θεοπροπίδης	Profetul zeului
Theodoromedes	Cap.	senex	Θευδωρομήδης	Răpește darul zeului
Theotimus	Bach.	sacerdos	Θεότιμος	Cinstitor de zeu
Therapontigonus	Curc.	miles	Θεραποντίγονος	Fiară născută în mare
Thesprio	Epid.	servus	Θεσπρίων	Toacă lege
Thessala	Amph.	ancilla	Θεσσάλη	Tessaliana
Timarchides	Persa	senex	Τιμαρχίδης	Conduce cu cinste
Toxilus	Persa	servus	Τοξίλος	Arcașul
Trachalio	Rud.	servus	Τραχαλίων	Gît drept
Tranio	Most.	servus	Τρανίων	Luminătorul
Turbalio	Rud.	lorarius	Τυρβαλίων	Spăimîntilă
Xystilis	Pseud.	meretrix	Ξυστιλίς	Ruinătoarea

2. NUME LATINEŞTI

Argentumextenebronides[45]		servus		Scoate argint din întuneric
Auxilium	Aul.	deus (prologus)		Ajutor
Curculio	Curc.	parasitus		Gărgăriţa
Crucisalus	Bach.	servus		Teafăr pentru cruce
Crurifragium	Poen.	servus		Cotonogitul
Inopia	Trin.	dea (prologus)		Sărăcia
Luxuria	Trin.	dea prologus)		Risipa
Lucris[46]	Persa	ancilla		Cîştig
Nugides	Persa	servus		Flecărilă
Nugiepiloquides	Persa	servus		Îndrugă fleacuri pentru tine
Numquameripides	Persa	servus		Înhaţă pentru totdeauna
Palponides	Persa	servus		Linguşilă
Peniculus	Men.	parasitus		Periuţă
Summanus	Curc.	parasitus		Borfaşul
Tedigniloquides	Persa	servus		Trăncănitor demn de tine
Truculentus	Truc.	servus		Sălbaticul
Vaniloquidorus	Persa	servus		Dăruie vorbe seci
Virginesvendonides	Persa	servus		Samsar de fecioare
Quodsemelaripides	Persa	servus		Înhaţă o dată un lucru

Numele pieselor plautine au fost abreviate astfel :

Amph. = *Amphitrio*
Asin. = *Asinaria*
Aul. = *Aulularia*
Bach. = *Bacchides*
Cap. = *Captivi*
Cas. = *Casina*
Cist. = *Cistellaria*
Curc. = *Curculio*
Epid. = *Epidicus*
Men. = *Menaechmi*
Merc. = *Mercator*
M.G. = *Miles Gloriosus*
Most. = *Mostellaria*
Persa = *Persa*
Poen. = *Poenulus*
Pseud. = *Pseudolus*
Rud. = *Rudens*
Stich. = *Stichus*
Trin. = *Trinummus*
Truc. = *Truculentus*
Vid. = *Vidularia*

---

[45] Fenomenul ataşării sufixelor eline la elemente formative latine, în nume hibride, comice, ar merita un studiu special, deoarece procedeul anticipă modalităţi comice din onomastica modernă (la Caragiale, numele *Dandanache* este alcătuit din turcescul românizat *dandana* şi sufixul neogrec *-ache*). Numele din Plaut ca *Nugides, Palponides* etc., utilizînd sufixul elin *-ides* lîngă teme latine, dau naştere la nume comice, burleşti, care s-ar echivala cu *Flecarides* sau *Linguşides*, aşa cum, uneori, au intuit traducătorii lui Plaut (N. Teica).

[46] Echivalarea numelui *Lucris* cu elinul Λοϰρίς „Locriana" este o exagerare a lui K. Schmidt ; aici contextul plautin ne dezvăluie clar sensul metaforic bazat pe *lucrum* „cîştig".

L'ONOMASTIQUE FIGURÉE DANS LA COMÉDIE DE PLAUTE

RÉSUMÉ

Ayant analysé de plusieurs points de vue l'onomastique figurée des pièces de Plaute, l'on dégage les aspects suivants :

1. Les problèmes que les exégètes de l'onomastique de Plaute ont amplement étudiés, à savoir les sources linguistiques (gréco-latines), la structure linguistique (dérivation — composition), la nature fictive ou réelle des éléments onomastiques (pour le dernier cas, inspiration livresque ou réaliste) constituent des préliminaires à l'étude de l'auteur. centrée sur la structure et la fonction esthétique de l'onomastique chez Plaute ; c'est un domaine n'ayant pas encore bénéficié d'un abord spécial.

2. La mise en evidence des vertus du système onomastique grec-indo-européen (fondé linguistiquement sur la dérivation et la composition et, sémantiquement, sur des étymons motivés et transparents) et du système onomastique latin-nonindo-européen (fondé sur la *tria nomina etrusca*, construit, au point de vue linguistique, par dérivation et, au point de vue sémantique, par des zones catahrétiques à motivation faible ou affaiblie), nous dévoile le penchant de Plaute pour l'onomastique éline fondée sur des vertus expressives supérieures.

3. La tradition littéraire éline, utilisant dans un but artistique le nom propre pris à la vie quotidienne ou inventé conformément aux normes linguistiques élines, s'est formée un répertoire d'archétypes que la comédie moyenne et nouvelle a spécialisés dans le domaine socio-moral ; le procédé a été repris par les Latins. Le nom propre chez Plaute, soit-il emprunté ou inventé, est un procédé dramatique par lequel l'on particularise cet archétype. La translittérarisation du nom élin est utilisée fonctionnellement, en comptant sur la capacité réceptive du public ; une traduction de ces noms étaient impossible et une équivalence en latin aurait entraîné la perte des vertus archétypales consacrées par la tradition éline.

4. Les noms des personnages dans une oeuvre littéraire ne sont pas seulement des signes permettant de distinguer les individus, arbitraires par rapport à la personne comme dans la vie quotidienne ; ils sont des moyens de caractériser et de typiser, ayant une motivation dans le personnage. Aux temps mythologiques, le nom était une composante magique des êtres et des choses — *nomen-omen* — pour qu'ensuite la fonction magique soit transformée en fonction esthétique (depuis Homer et jusqu'à Aristophane et Ménandre, le nom indique ou suggère fréquemment la vie du héros). Chez Plaute, la motivation sémantique et phonique du nom peut être *primaire* (étymologique) ou *sociative* (accordée par l'environnement) et les procédés qui permettent sa mise en valeur sont : *positifs* (corrélation directe avec l'archétype) ou *négatifs* (corrélations ironiques avec l'archétype). Ces procédés artistiques de l'onomastique de Plaute ont été empruntés ou découverts par les comédiens modernes, ce qui constitue une confirmation de leur caractère universel.

5. L'analyse des vertus esthétiques des noms figurés chez Plaute est étroitement liée à la mise en évidence de leurs vertus objectives, impliquées dans leur domaine de provenance : mythologie, nature, société. Les noms de Plaute réussissent à surprendre par leur propension vers l'élément de détail, de nature organique ou anorganique (axé sur la dimension *humile* de la comédie) et, en même temps, vers l'élément sensoriel, de nature surtout visuelle-auditive-cynéthique, à valeurs dramatiques cognitives et expressives. Leur corrélation dans un lieu transfiguré géométriquement contribue à l'éclaircissement graduel de l'archétype, subordonné au caractère spécifique du théâtre de Plaute.

6. Les noms des personnages de Plaute sont, à très peu d'exceptions, des noms métonymiques ou métaphoriques. En délimitant les noms figurés par rapport à ceux nonfigurés et, à l'intérieur de ceux-ci, les relations de contiguité de celles de similitude, l'auteur relève leur rôle différencié dans le mécanisme visant à individualiser l'archétype. Cette qualité dramatique est obtenue également par d'autres moyens dramatiques, par la fonction *cognitive* du nom (qui revient à indiquer ou à suggérer le trait dominant de l'archétype), par sa fonction expressive (déterminée par la qualité sensorielle et par l'angle de distorsion métonymique ou métaphorique vis-à-vis du contexte). Le sens figuré des noms propres chez Plaute se construit conformément à un angle analogique fermé, vu que le poète, en obéissant à l'archétype, en offre simultanément la clé. L'horizon esthétique, expressif et dramatique des noms figurés chez Plaute (les plus nombreux sont des synecdoques particularisantes) se soumet à un horizon classicisant, appuyant sur des traits psychiques et moraux archétypaux ; l'hyperbole et la litote dépassent partout, par la force de la fantésie, les normes de l'équilibre classique.

7. La fonction comique des noms figurés chez Plaute domine leurs fonctions cognitives, anticipative, expressive et sensorielle. Il faut pourtant mentionner que les noms figurés ne renferment pas toujours des contrastes comiques et que les noms comiques ne sont pas centrés

sur le contraste valeur/nonvaleur, vu dans la perspective nouveau—ancien, mais ils sont fondés, dans leur majorité, sur des contrastes extérieurs, mécaniques, appelant la farce. Souvent négligés par les exégètes, les contrastes comiques axés sur la valeur/nonvaleur ont une fonction critique et sont réalisés par des charges caricaturales (il s'agit de relations *positives* — hyperbole directe du vice — ou *négatives* — renversement ironique du vice). La tonalité comique, impliquant l'attitude de l'auteur vis-à-vis du phénomène ridiculisé, est orientée surtout vers la satire (rarement vers l'humour) pour condamner le vice ou le défaut sans tenir compte du niveau social, conformément à un idéal étique et esthétique qui implique une solution dialectique entre *mos Graecorum* et *mos maiorum*, contrastes fondamentaux d'une époque en pleine transformation.

8. L'art de l'onomastique chez Plaute s'éloigne de la tradition par l'accent que l'on met sur la subordination fonctionnelle des vertus cognitives et esthétiques des noms vis-à-vis de leur valeur dramatique. Les noms figurés contribuent à individualiser graduellement le personnage archétype conformément à la participation à l'intrigue, en suggérant, par un mouvement allant du général vers le particulier, une perspective directement proportionnelle à son rôle dans l'intrigue. La fonction dramatique du nom chez Plaute, centrée sur l'archétype et l'intrigue, se subordonne aussi bien les fonctions cognitive, informative et anticipative que celles expressive, sensorielle, dynamique. Ce procédé offre de bonnes conditions permettant d'ignorer la logique du personnage littéraire (de type Ménandre ou Térence) construit sur les exigences classiques de la découverte graduelle de l'inconnu, soutenu par la cohérence de l'intrigue et le caractère intériorisé de la replique.

Par le renversement de la norme aristotélicienne du drame, Plaute institue la dramatisation ludique du connu, par des sauts invraisemblables, pittoresques et dynamiques, réalisés par des personnages archétypaux, caricaturisés, spécifiques au caractère festif de son théâtre (voir ses apparitions liées aux Saturnales) et implicitement à la comédie réaliste-burlesque de tous les temps.

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August, nr. 11

STRATIFICAREA GENETICĂ A TOPONIMIEI ROMÂNEŞTI ŞI PROBLEMA CONTINUITĂŢII ROMÂNILOR (I)

DE

DRAGOŞ MOLDOVANU

0. Deja B. P. Hasdeu îşi exprima convingerea că „istoria numirilor proprie, desbătute strat după strat, ar fi istoria cea mai completă a vicisitudinilor succesive ale unui teritoriu şi ale succesivelor relaţiuni politice, religioase, culturale, de orice altă natură, ale unui popor“ [1]. Stratificarea numelor de locuri are o importanţă atît de mare pentru toponimie, încît pînă nu de mult a fost considerată drept obiectivul unic al acesteia. După Ch. Rostaing, „scopul toponimiei este determinarea cu precizie a stratului de populaţie căruia îi aparţin toponimele şi, în consecinţă, a aportului respectiv al fiecăruia dintre popoarele care ne-au ocupat ţara“ [2]. Din 1949, însă, Petar Skok limitează acest obiectiv al „stratigrafiei toponomastice“ la toponimia diacronică, celei sincronice revenindu-i sarcina „sistematizării toponomastice“ [3]. În ultimele două decenii, pe lîngă stratificarea după origini a numelor de locuri, pe care o vom numi *genetică*, s-au făcut şi încercări de cronologizare a succesiunii tipurilor denominative în cadrul unui sistem lingvistic unic, respectiv de stratificare *tipologică*, îndeosebi cu aplicaţie la domeniul slav[4] şi mai puţin la cel românesc[5].

---

[1] B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, III, Bucureşti, 1881, p. 88. Acest obiectiv a fost urmărit de José Balari y Jovani, în cartea *Origenes historicos de Cataluña*, 1899, despre care Antonio Griera spunea că „alcătuieşte o istorie magnifică a culturii catalane făcută cu ajutorul numelor de locuri“ (*Les études de toponymie dans le domaine catalan*, în vol. *Troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, II, Louvain, 1951, p. 80). Hasdeu însuşi încercase aşa ceva în *Istoria critică a românilor*, al cărei plan a fost inspirat de *Antichităţile slave* ale lui Josef Šafarik — după cum a observat P. P. Panaitescu (*Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească*, în RSl, VI, 1962, p. 243—244).

[2] Charles Rostaing, *Les noms de lieux*, Paris 1948, p. 5. Cf. şi Vasile Ioniţă : „Problema stratificării este poate cea mai importantă latură a studiului toponimiei unui ţinut“ (*Nume de locuri din Banat*, Timişoara, 1982, p. 38).

[3] Pierre Skok, *La linguistique de Ferdinand de Saussure et la toponymie*, în vol. *Troisième Congrès*, II, p. 130.

[4] Stanisław Rospond, *Toponymie slave comme science auxiliaire*, în vol. *VI Internationaler Kongress für Namenforschung*, III, München, 1961 ; idem, *Klasyfikacja strukturalno-gramaticzna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław, 1957 ; idem, *Die slawische Siedlungsgeschichte im Lichte der Ortsnamentypen*, în *Proceedings of the thirteenth International Congress of Onomastic Sciences*, II, Varşovia—Cracovia, 1982 ; Ivan Lutterer, *Chronological value of suffixes in the Czech place-names*, în vol. *Proceedings of the ninth International Congress of Onomastic Sciences*, Louvain, 1969 ; Ernst Eichler, *Zur Struktur und Chronologie slawischer Namentypen*, în *Onomastica Slavogermanica*, III, 1967.

[5] Th. Capidan, *Les noms géographiques de Roumanie et le Dictionnaire Toponymique Roumain*, în „Langue et Littérature“, IV, 1948 ; Gh. Bolocan, *Stratificarea in toponimie*, în LR, XXIV, 1975, p. 583—585 (articol comentat de către I. Pătruţ, *Despre stratificarea in toponimie*, în CL, XXII, 1977, p. 209—212 şi Vasile Ioniţă, *op. cit.*, p. 39 şi urm.).

În literatura noastră de specialitate, abordarea problemelor de stratificare genetică a toponimiei a fost determinată de la început de necesitățile ilustrării tezei continuității. S-a spus că „nu există o toponimie mai împestrițată ca a noastră“ [6]; or, se punea întrebarea dacă în acest mozaic numele de locuri create sau transmise de români sînt cele mai vechi, atestînd prin aceasta permanența populației românești în actualul său teritoriu.

1. [*Teoria repartiției zonale a toponimelor românești și străine*] — Primele încercări de separare genetică a toponimelor denotă o viziune strict spațială a istoriei: fiecare popor a lăsat urme exclusiv într-o anumită zonă geografică, astfel încît valurile migrațiilor se reflectă direct în succesiunea ariilor. Creatorul acestei teorii a fost Hasdeu, care a preluat ideea mai veche a retragerii în munți a românilor în evul mediu. După el, „munții [...] au fost pururea verguri de orice impoporare slavică“, evidentă însă la cîmpie[7]. Delimitarea ar reflecta „legea istorică“ a migrației popoarelor, pe care Hasdeu o stabilește în termenii următori: „O ginte munteană [cum erau românii vechi, n.n.] se mută totdauna din deal în deal; o ginte cîmpeană [cum erau slavii, n.n.] — din șes în șes; esceptiunile sînt prea puține, dacă sînt“ [8]. Ideea caracterului inexorabil al factorului geografic în destinul popoarelor, de factură romantică, este desmințită însă la fiecare pas de istoria însăși, în care evoluția nu este altceva decît o suită de acomodări la noi medii, care creează necesități noi.

Concepția lui Hasdeu este împărtășită de către A.D. Xenopol, după care „aproape toată terminologia geografică a muntelui poartă un caracter pronunțat românesc“ [9]; numele vechi ale marilor rîuri nu s-au putut păstra decît tot în zona izvoarelor acestora[10]. Vom regăsi ideea la istorici ca Dimitrie Onciul[11] și N. Iorga[12], la geografi ca S. Mehedinți[13] sau V. Tufescu[14], la etnografi ca Romulus Vuia[15], la lingviști ca Gustav Weigand[16], Th. Capidan[17], Ernst Gamillscheg[18]. Ca și Xenopol, I. - A. Candrea credea că numele vechi ale unor rîuri ca Oltul, Siretul, Lotrul s-au păstrat tocmai pentru că acestea „au un curs foarte întins în regiunea muntoasă“, în timp ce Dîmbovița și Ialomița au cursuri montane neînsemnate[19]. În același sens se dirijează observația lui S. Pop, aceea că un afluent al Crasnei are nume unguresc pînă în zona de munte, *Maria Patak*, pe cînd afluenții săi superiori au nume românești : *Valea Plopoii, Valea Vlăduțului, Valea Ungurului*[20]. În Transilvania, susținea G. Giuglea, „așezările populațiunii românești, ca și ale toponimiei [sic !] se întind în valuri, ca niște trepte ce urcă de la șes spre înălțimi, unde «masa» lor se îndeasă mereu. E semn că în șesuri, la cea mai de jos treaptă a scării, au pătruns elementele streine și apoi au împins pe înaintași“ [21]. Prin aceasta, G. Giuglea încerca să stabilească o „normă a marilor înălțimi“ (corespunzînd „normei ariei izolate“ din neolingvistica lui M. Bartoli) care indică zonele de conservatism toponimic maxim[22]. Ideea că numele de locuri slave se constată în „cîmpii și văi“, în timp ce la munte sînt foarte puține oronime slave (sigur ar fi doar *Cozia*) este împărtășită și de către Emil Petrovici[23], după care românii ar fi rezistat neslavizați la munte, de unde s-ar fi coborît în cîmpie abia prin secolele al XII-lea — al XIII-lea (cel puțin în Moldova și Țara Românească)[24]. Reluînd ideea lui G. Giuglea, Ilie Dan crede că s-ar putea constata în Bucovina un fenomen de dublă „iradiere toponimică“ : a numelor românești, plecînd dinspre munți, și a celor străine, venind dinspre șes[25]. După Al. Cristureanu, regiunile muntoase, „conservatoare“, se caracterizează prin „numărul relativ scăzut al toponimelor de origine slavă“ [26]. Formularea lui Vasile Ioniță este lipsită de orice rezerve : „Muntele a fost elementul geografic fizic de care nu a îndrăznit să se apropie și unde nici nu a putut să rămînă [sic !] vreunul dintre cuceritorii temporari ai pămîntului românesc“ [27].

---

[6] I.-A. Candrea, *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra toponimiei Olteniei și Bănatului*, curs litografiat, București, 1927—1928, p. 39.

[7] Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV*, I, București, 1878, p. 270, 272—273.

[8] *Ibidem*, p. 260. Pe la 1901, Iosif Popovici vorbea de „axioma izvorîtă din viața patriarhală a popoarelor, că românii au locuit dealurile și codrii, iar slavii în vecinătatea lor erau stăpînii livezilor și mlaștinelor, cum ne arată istoria“ (*Scrieri lingvistice*, Timișoara, 1979, p. 200—201).

[9] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*^{3}, II, București, f. a., p. 36; cf. idem, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884, p. 209; idem, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, I, Paris, 1896, p. 120.

[10] Idem, *Istoria românilor*, II, p. 43.

[11] Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, I, București, 1968, p. 264—265: „Păstrarea nomenclaturii românești predominantă este o dovadă elocventă că acești munți au găzduit neîncetat un popor care le-a întipărit naționalitatea“ (articol din 1887).

[12] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, I, București, 1922, p. 158; idem, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 311 („nimic nu dovedește prezența slavilor în regiunea dealurilor și în văile munților, unde ei n-au lăsat nimic ca nomenclatură“); cf. III, p. 60—61 (unde citează opinia lui A. Schmidt).

[13] S. Mehedinți și V. Mihăilescu, *Introducere în geografie pentru clasa I secundară*^{6}, București, 1937, p. 84 („sus la munte, străinii nu s-au așezat niciodată“); S. Mehedinți, *Opere complete*, I$_{2}$, București, 1943, p. 212.

[14] Victor Tufescu, *Nume populare pentru regiuni geografice din România*, în SCGG, XXIV, 1977, p. 172: „Pe văi, cei ce s-au aflat în treacăt ori au sălășluit un răstimp au putut da nume apelor (cum au făcut slavii ori cumanii); dar pe înălțimile munților au umblat numai oamenii pămîntului cu turmele lor, păstrînd neatins fondul străvechi al denumirilor geografice“.

---

[15] Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, I, București, 1975, p. 265.

[16] Gustav Weigand, *Ortsnamen im Ompoly und Arányos-Gebiet*, în BA, I, 1925, p. 35.

[17] Th. Capidan, *Les noms géographiques de Roumanie*, p. 158 („numele slave ajung numai pînă la o anumită altitudine“).

[18] Ernst Gamillscheg, *Despre originea românilor*, în „Revista Fundațiilor“, 1940, nr. 8, p. 267 : absența oronimiei slave „se explică prin împrejurarea că aceste vîrfuri au rămas totdeauna în raza populației romanice, în timp ce luncile roditoare din văi au fost ocupate de cuceritorii slavi“.

[19] I. - A. Candrea, *op. cit.*, p. 32—33.

[20] Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et de dialectologie*, în „Acta philologica“, IV, 1966, p. 191.

[21] George Giuglea, *Cuvinte românești și romanice*, București, 1983, p. 328, cf. p. 326 („scările etnice corespund, grosso modo, cu cele topice“). Vezi, în același sens, și L. Lupaș *Réalités historiques dans le voïvodat de Transylvanie*, în „Transylvanie“, 1938, p. 174.

[22] G. Giuglea, *op. cit.*, p. 350—351.

[23] Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 245, 280 ; idem, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania“, LXXIV, 1943, p. 129.

[24] Idem, *Daco-slava*, în DR, X_2, 1943, p. 265 ; idem, în vol. *Dezbaterile din ședința lărgită de la 25 noiembrie 1958 asupra formării limbii și poporului român*, București, 1959 (litografiat), p. 63. În *Continuitatea daco-romană și slavii*, din „Transilvania“, LXXIII, 1942, p. 870, el credea că „reromanizarea Daciei“ ar fi început prin secolul al VIII-lea.

[25] Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, Iași, 1980, p. 44—45. Cf. și Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 43.

[26] Al. Cristureanu, *Intervenție*, în *Actele celui de-al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, 1970, p. 1126.

[27] Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 120.

1.1. Ideea repartiției zonale a toponimelor românești și slave nu a putut fi argumentată, ci și-a menținut pînă astăzi caracterul ipotetic. Ceva mai mult, ea a fost infirmată chiar de către susținătorii săi. Xenopol însuși arăta că „și munții, pînă în piscurile lor cele mai înalte, sînt presurate [sic !] cu numiri slavone"[28], iar hidronimia slavă este prezentă atît la cîmpie cît și la munte[29]. Dimitrie Onciul observa și el că „nomenclatura topografică de origine slavă este răspîndită peste întreaga Dacie"[30]. „Cercetînd harta", afirmă Constantin C. Giurescu, „găsim pînă în văile cele mai ascunse și pînă pe vîrfurile cele mai înalte urmele așezării slavilor, ale conlocuirii lor cu populația dacoromană [...]. Caracteristic e faptul că ele *se întreţes* [s.a.] cu denumirile românești"[31] — idee susținută și de Sextil Pușcariu[32]. Regiunea numită de slavi *Vlașca*, observa Giurescu, nu era la munte, ci la șes ; de aceea el susține că „*mai ales la șes* [s.a.] au găsit slavii pe dacoromani", apărați nu de munți, ci de pădure[33]. Dacă nomenclatura maghiară se oprește uneori în pragul muntelui, alteori ea domină zona montană : în Carpații estici, constata S. Pușcariu, oronimele străine „dovedesc un amestec mare de unguri cu românii"[34]. După ce face afirmația că „multe din rîurile cu nume slav la munte au nume românesc", Emil Petrovici adaugă : „numele slave de rîuri și de pîraie arată că slavii n-au rămas numai în depresiunile mai largi, ci au pătruns adînc în văile mai mici ale munților"[35]. O cercetare de ansamblu întreprinsă de G. Ivănescu confirmă ideea extensiei în spațiul montan a toponimelor de origine slavă[36].

Dar nu numai hidronime — cum susținea Emil Petrovici — ci și oronime sînt (într-o mai mică proporție însă) slave, de pildă în Semenic *Locva* (< scr. *lòkva* „mlaștină, smîrc") și *Jervanu* (< *žeravén* < bg. *žerav*, scr. *žȅrav* „cocor"; cf. toponimele bg. *Žerven*, *Žerveni*, gr. Ζερβιανά)[37], în

---

[28] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, II, p. 56. Este adevărat, însă, că prea puține din exemplele date de Xenopol pentru a proba că numele slave se întîlnesc „destul de des" rezistă unei critici mai atente : *Domogled*, *Sviniacea* și *Glava* ; în rest, este vorba de oronime personale (*Domanul* — de fapt, *Gîrdomanul* —, *Budislavul*), de polarizări de la numele apelor sau ale satelor (*Belcovăț*, *Coprivul*, *Racovițanul*), de toponime românești de la apelative de origine slavă (*Nedeia*, *Zănoaga*) ; cf. *Histoire des Roumains*, I, p. 125.

[29] *Ibidem*, p. 62.

[30] Dimitrie Onciul, *Românii in Dacia Traiană pînă la întemeierea Principatelor* (*Chestiunea română*), București, 1902, p. 20.

[31] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*^{4}, I, București, 1942, p. 255. „Amestecul intim" al toponimelor de origini diferite se constată nu numai la noi, dar și în întreaga Europă, infirmînd ideea zonelor toponimice „pure".

[32] Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 303. Pentru critica tezei retragerii în munți a românilor, vezi p. 58—59.

[33] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 266.

[34] Sextil Pușcariu, *Etimologii*, în DR, III, 1923, p. 675 (*Ceahlăul*, *Rarăul*, *Ineul*, *Giumalăul*, *Lapoșul*). Originea maghiară a unora dintre acestea este însă discutabilă.

[35] Emil Petrovici, *Continuitatea daco-romană*, p. 869 ; idem, *Dovezile filologice ale continuității*, în „Transilvania", LXXIV, 1943, p. 9.

[36] G. Ivănescu, *La toponymie de la zone carpatique*, Iași, 1978, p. 19.

[37] Pentru adjectiv, vezi *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, Sofia, 1971, p. 536 (în alte dicționare : *žéraven*) ; pentru toponime, vezi Jordan Zaimov, *Die Besiedlung der Balkanhalbinsel durch die bulgarischen Slaven*, I, Sofia, 1967, p. 132. Absența accentului median a permis sincopa (ca și în toponimele bulgărești citate), iar suf. adjectival slav a fost acomodat prin apropiere de rom. *-an*, după cum în oronimele *Jevrinu ăl Mare* și *Jevrinu ăl Mic* de lîngă Gornovița, rămase neexplicate în prezentarea lui G. Giuglea (*Pe urme de cuvînt oltenesc*, în „Mitropolia Olteniei", XVII, 1965, p. 957), el a fost acomodat prin apropiere de *-in* : **Jeravén* > **Jervin* > (cu meta-

Şureanu *Bilele* (<scr. *bilo* „jugum montis“, *bìla* „montes continui“)[38], în Parîng *Zebru* (<bg. *zăber* „stîncă înaltă, pisc“) şi *Scovarda* (<bg. *skovrada* „tigaie“)[39], în Munţii Latoriţei *Tîrnovul* (<v. bg. *trŭnovĭ* „mărăcinos“), în Munţii Lotrului *Rîgla* (<bg. **răglja*<*răgam* „a înţepa, a împunge“ ; sensul este „cea care înţeapă“, subînţelegîndu-se „munte“, de genul feminin în slavă ; aceeaşi bază, modificată prin anaptixă, explică foarte bine şi cuvîntul *răgălie*, cu „etimologia necunoscută“ în DLR), în Leaota *Algîiu* (cf. rus. *jaglyj* „iute, harnic ; mănos“)[40] şi *Tîncavul* (<v. bg. **tĭnkavŭ*<*tĭnŭkŭ* „subţire, svelt“, cf. *Tonca* în Harghita, *Tonchii Gruń* în Obcina Mare<ucr. *tonka, tonkyj* „idem“), în Făgăraş *Mîzgavul* (<v.bg. **mĭzgavŭ* „cu mîzgă, noroios“<*mĭzgŭ*)[41], în Perşani *Veneţia*, hidronim cu bază oronimică (<v. bg. **věnĭc-ja* „apa cununii“,

---

teză, poate sub influenţa lui *javră*) *Jevrin*. Numele cocorului este bine reprezentat în oronimia slavă (cf. şi ucr. *Juravlea*, desemnînd un munte de lîngă Cîrlibaba). Este posibil ca sensul adjectivului să fi fost acela de „sur“, care a făcut ca *žerav* să însemne în scr. şi „bou sur“, „cal sur“ (cf. muntele *Surul* din Făgăraş, pe nedrept suspectat ca oronim personal de către Emil Petrovici, *Studii*, p. 278–279). O altă posibilitate, care ar trebui verificată pe teren, este aceea ca la baza oronimului să fie *žrvanj* „piatră de moară“, un derivat scr. din *žrŭny* „moară“ la un caz oblic, cu metateza *nv*>*vn* (vezi P. Skok, *Iz srpskohrvatske toponomastike*, III, în „Južnoslovenski filolog“, VI, 1926–1927, p. 94 nota 8). În cazul *Jeravăţului*, care desemnează un afluent al Bîrladului (atestat ca atare la 1414, cf. DRH, A, I, p. 52, iar în traducerea tîrzie a unui document din 1560 cu fonetism ucr., *Juravăţ*, cf. DIR, A, XVI–II, p. 150) şi un deal la izvoarele acestuia, şi pe care G. Weigand îl corelează cu bg. *Žerav* (*Ursprung*, p. 88), este mai probabil că avem a face cu un omonim est-slav (Giorge Pascu, *Toponimie românească*, în „Revista critică“, XIII, 1939, p. 156–157 îl explică dintr-un rus. *žeravéc/žuravéc* „răchiţele“), deşi pentru sudul Moldovei s-ar putea admite existenţa unor toponime sud-slave. Alternanţa *Slănic/Solonţ* din zona Trotuşului s-ar putea regăsi aici, ca şi în numele unui loc la sud de Blăgeşti (jud. Vaslui), *Berezana/Brezina*, care aminteşte de satul dispărut *Brezeni* (atestat la 1650 şi 1706, cf. *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, Bucureşti, II, 1959, p. 409, V, 1975, p. 149), numit alternativ *Brezeni/Berezeni* în traduceri sau falsuri din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (de ex. DRH, A, XIX, p. 153, XXI, p. 355, XXII, p. 117). Cît timp lipsesc primele documente originale, este greu de spus dacă este vorba de o alternanţă veche sau dacă nu cumva ea s-a creat mai tîrziu în împrejurări care rămîn pentru noi obscure.

[38] Cf. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1971, p. 162. Înfăţişarea muntelui (două culmi legate printr-o şa foarte pronunţată) ne face să optăm pentru etimonul scr., pentru că bg. *bílo* are un sens prea general („culme de munte“), iar rom. *bilă* „buştean“ nu satisface sub aspectul înţelesului. De remarcat că apelativul scr., care desemna şaua unui ansamblu binar, a trecut la pl. în româneşte, denumind vîrfurile sale.

[39] Muntele are vîrful plat şi rotunjit ca o tigaie ; pentru alte oronime slave de la această bază, vezi Vl. Šmilauer, *Handbuch der slawischen Toponomastik*, Praga, 1970, p. 162. Termenul slav a pătruns în română doar cu sensul derivat, acela de „plăcintă“ sau „clătită“ nepotrivit însă în oronimie, unde denominaţia pleacă în mod obişnuit de la asemănarea cu obiecte de uz casnic *(cazan, cofă, căldare, albie, custură, leafă* etc.) şi nu cu produse alimentare. Aspectul caracteristic face mai puţin probabilă ipoteza unei creaţii de la un n. pers. *Scovardă*.

[40] Cf. Max Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, IV, Moscova, 1973, p. 544. Termenul, prezent în limbile slave de est şi în cele baltice, nu pare să le fi fost cunoscut şi celor slave de sud. Chestiunea limitei sud-vestice a zonei de influenţă slavă răsăriteană este însă departe de a fi rezolvată, iar semnificaţia corespunde perfect caracteristicii sociogeografice esenţiale a muntelui, care „avînd mai multă înclinaţiune spre sud şi sud-vest, înverzeşte de timpuriu [. . .] Acest munte este foarte rodnic şi căutat de păstorii de oi“ (Ioan Răuţescu, *Dragoslavele*, Cîmpulung Muscel, 1937, p. 206). Concordanţa semantică şi aspectul adjectival evident limitează mult şansele unei explicaţii printr-un n. pers., chiar dacă N. A. Constantinescu înregistrează un antroponim *Algu* (*Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, p. 419).

[41] Emil Petrovici include oronimul printre cele care „pot fi uşor recunoscute ca nume de persoană“ (*Studii*, p. 205). Noi nu cunoaştem un astfel de n. pers. şi, ţinînd seama de sensul adjectivului, ne îndoim că ar putea exista.

cf. v. scr. *věnici* „culmen montis“, v. bg. *věnici*, bg. *venèc* „cunună“)[42], în Vrancea *Zboina* și *Macradiul* (explicate de Iorgu Iordan din v. bg. *izbojna* „excrescență“[43] și *mokrědivŭ* „umed“[44]), v. bg. **Zaběla* (*gora*) „muntele graniței“ (cf. v. bg., v. scr. *zaběli* „pădure îngrădită“, alb. *zabél* „pădure de graniță“, bg. *zábel* „braniște“)[45], *Neharna Mare și Mică* (<ucr. *neharnyj* „diform,

---

[42] Atestările slave le dăm după Ivan Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, Köln — Viena, 1975, p. 187. Plecînd de la pronunția actuală, *Vineția*, Walther Scheiner (*Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*, în „Balkan-Archiv“, III, 1927, p. 153) și Emil Petrovici (*Recenzie*, în DR, X, 1943, p. 529 nota 2) îl considerau un toponim românesc, de la adjectivul *vinețiu*, dar formele vechi *Venefia*, începînd de la 1235 (Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1968, p. 243), ne arată că numele a fost modificat ulterior prin atracție paronimică. Pentru tip. cf. *Cununa* (*Pîrîul Cununii*) și *Cununschi* la Brodina de Sus, jud. Suceava, de la oronimul *Cununa*. Alte toponime slave de la baza citată sînt menționate de Vl. Šmilauer, *Handbuch*, p. 189—190.

Corespondentul săsesc al *Veneției* este *Kronstadt*-ul din apropiere (= Brașovul), numit în documentele vechi *Corona*, al cărui nume nu a putut fi explicat convingător din interiorul limbii germane, unde *Krone* nu are și înțelesul de „corona montis“ (de aceea Gustav Kisch s-a gîndit la un germ. med. de sus *krane* „boabă de ienupăr“, apropiat de *Krone* prin etimologie populară, care ar fi fost un fel de calc după *Brașov*, explicat din **Bradiș-ăul* — cf. *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Leipzig, 1929, p. 99) ; pare deci mai probabil că toponimul german preia practic un v. rom. **Coruna*. Oronimul era foarte mult folosit de către românii din evul mediu, lăsînd numeroase urme în toponimia balcanică : *Konora*, *Korona*, *Koronatje* (munți și dealuri în Serbia, cf. Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959, p. 54, 58, 65) ; *Curuna*, numele mai multor dealuri și localități din regiunile locuite de aromâni și meglenoromâni (cf. Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, în „Langue et Littérature“, III, 1946, p. 66) ; *Korana*, mare afluent stîng al rîului *Kupa* din Serbia, ale cărui atestări din veacul al XIII-lea au forma *Corona*, pentru care s-au oferit explicații neverosimile (scr. *kòra* „coajă“ + suf. tc. *-ana* — deși turcii erau pe atunci încă în Asia —, o bază ilirică comparabilă cu *Corinium*, un celtic *Karner*, un alb. *kronje* „izvor“ — vezi discuția la Ernst Dickenmann, *Studien zur Hydronymie des Savesystems*, în AECO, VII, 1941, p. 216—217, care nu are în vedere și termenul românesc). Nici Petar Skok nu contribuie prea mult la elucidarea etimologiei : după ce menționează opinia lui Barić, care încerca să apropie *Korana* de un prelatin *karr*- „piatră“, el crede că poate reface o bază traco-iliră **krōn*- „izvor“ (din care ar descinde și alb. *krua*, articulat *krōi* ; cf. *Etimologijski rječnik*, II, p. 152) ; cheia etimologiei o dă însă un alt *Korana*, din bazinul Vardarului, discutat de noi în continuare (p. 437), căruia meglenii îi spun *Coruna* și *Curuna*, și care permite refacerea unui vechi rom. **Corǫna*, cu *ǫ* redat în slavă prin *a*. Nici articolul *korona* din dicționarul lui Petar Skok (p. 157) nu reușește să coreleze toponimele *Kòrona* (vale), *Velika Korona* și *Korunski dô* (ape) cu sensurile apelativelor slave (scr. *kòruna* „coroană ; șarpe“, bg. *koróna* / *korúna* „coroană ; o parte a războiului de țesut“) și nici oronimul *Kunôra* cu alb. *kunora* „cununie“ (unde apelativul explică doar mobilul metatezei, atracția paronimică).

[43] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 40.

[44] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 134. Pentru a elimina dificultatea de ordin fonetic, credem că punctul de plecare al oronimului trebuie să suporte o ușoară corecție : v. ucr. **Mokradivŭ*> **Mokradiu* (datorită pronunțării, obișnuită în ucr., a lui *-v* în finală absolută ca *-u̯*)> (prin asimilare, articulat) *Macradiu*, după care au urmat o serie de evoluții secundare, din necesitatea de a evita hiatul, care s-au constituit în variante cu circulație paralelă în zonă : *Macradiiul* (a. 1830 și 1836, cf. Aurel V. Sava, *Documente putnene*, II, Chișinău, 1931, p. 114 și 138), *Macradeiul* (a. 1755, *ibidem*, p. 18), *Macradeul* (a. 1827, *ibidem*, p. 99 — și actuală). Suf. *-ědĭ* alternează în limbile slave cu *-jadĭ* : *mokrědĭ*/*mokradĭ* „mlăștinos, băhnos“ (vezi Franciszek Sławski, *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, în vol. *Słownik prasłowiański*, I, Wrocław — Varșovia — Cracovia — Gdańsk, 1974, p. 64), iar *-ivŭ* era un sufix de substantivare, indicînd posesorul prin excelență al unei calități („Băhnosul“).

[45] Numele acestui munte nu s-a păstrat, dar el trebuie presupus ca centru polarizator pentru cele două hidronime *Zăbala*, desemnînd un afluent al Putnei în Vrancea și al Rîului Negru în Ardeal, ale căror izvoare descind din aceeași cumpănă muntoasă (zona vîrfurilor Lăcăuți — Arișoaia — Bunlul). Această împrejurare, precum și caracterul neverosimil al etimologiilor date hidronimelor de către Otto Liebhart (*Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen*, în „Balkan-Archiv“, III, 1927, p. 80), din magh. *zabola* „frîu, zăbală“, Gustav Weigand (*Ursprung der süd-*

urît; hîd")[46], *Hîrboca* (<ucr. *horbáka*, augmentativ al lui *horb* „cocoaşă, gheb; dîmb") [47], *Lăcăuţul* (<ucr. **lukovec* „bombat", cf. *luk* „ceapă", *lukovicja* „bulb, căpăţînă") [48], în Stînişoara *Cozla* (<ucr. **koz(ĭ)lja* „al ţapului")[49],

---

karpathischen Flussnamen in Rumänien, în JAHRESB. XXVI–XXIX, 1921, p. 83), reluată de Gustav Kisch (*Siebenbürgen*, p. 18) şi Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 58), din ucr. *zabalakati* „a flecări, a sporovăi", Al. P. Arbore (*Toponimie putneană*, în „Milcovia", I, 1930, p. 38), dintr-un sl. *săbăilea* „a murmura, a face zgomot" (?), Şt. Paşca (*Recenzie*, în DR, VII, 1931–1933, p. 410), din sl. **za-bala* „mocirlă" (?), ne determină să considerăm primar oronimul, substituit ulterior prin numele vîrfurilor zonei muntoase (fenomen destul de frecvent). Sensul iniţial al apelativului v. bg. va fi fost acela de „limită" pentru că el derivă din verbul *zabélja* „a deveni alb, a face alb" (limitele de pădure se marcau prin desfacerea coajei copacilor), cf. *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 568–569; or, aici era într-adevăr graniţa dintre două „ţări", cea „ungurească" şi cea „a cumanilor". Pentru evoluţia fonetică, cf. oiconimele *Bala*<*Běla* (Emil Petrovici, *Studii*, p. 189; idem, „*Monoftongarea*" **ea> a** *după labiale în elementele slave ale dacoromânei*, în RSl, VIII, 1963, p. 90–92).

[46] Pentru apelativ, cf. B. D. Hrinčenko, *Slovar' ukrainskogo jazyka*^{2}, Berlin, 1925, s.v., echivalat cu rus. *bezobraznyj*. Aceşti munţi, aşa cum se observă cu uşurinţă din harta 1 : 25.000 (unde sînt numiţi *Nehîrna*), sînt ansambluri stîncoase contorsionate, cu vîrfuri ascuţite şi pante extrem de abrupte. Gh. Bolocan (*Modele derivative în toponimie*, în LR, XXIV, 1975, p. 195) pleacă de la alt sens al apelativului ucr., „murdar, noroios", considerînd primar hidronimul (care desemnează un pîrîu ce izvorăşte din aceşti munţi); dar pîrîul aflat într-o zonă stîncoasă, nu are caracteristica presupusă, iar polarizările de tip popular se fac de obicei de la oronim la hidronim şi nu invers. Un alt munte *Neharna* se află în zona comunei Mînzăleşti, jud. Buzău (vezi Ion Donat şi colectivul, *Indicele numelor de locuri* la DIR, B, vol. I, Bucureşti, 1956 p. 92). Un corespondent românesc ar putea fi oronimul *Pocitura* din Paring.

[47] Un toponim *Hîrboca*, denumind un deal, un sat şi pîraie din comuna Vadul Soreştilor, jud. Buzău, este explicat de Emil Petrovici din ucr. *hliboka* „adîncă", în timp ce *Hîrboveţ* din jud. Suceava este derivat de la ucr. *horb* „deal" (*Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române. I. Toponimice prezentînd* **h** *provenit din* **g**, în RSl, IV, 1960, p. 48). Dimpotrivă, Gustav Weigand corela primul nume cu ucr. *horb*, dar fără să încerce să-i explice terminaţia (*Ursprung*, p. 82). Un ucr. *hliboka*, *hluboka* a dat în rom., în mod obişnuit, *Hliboca*, *Hulboca*, *Holboca*, aşa încît este greu de crezut într-o atracţie paronimică a apelativului *hîrb*. Muntele din Vrancea este mai mic în raport cu vecinii săi, Muşa şi Giurgiu, dar are pante abrupte şi profil caracteristic de „cocoaşă". Această înfăţişare ne-a sugerat apropierea de ucr. *horbáka* (un diminutiv *horbok* nu ar putea motiva finala *-a*), definit insuficient de către Hrinčenko („deal, înălţime"), dar al cărui sens se poate stabili ţinînd seama de funcţia sufixului (cf. *rybaka* „spadă mare şi lată", *konjaka* „cal mare, greoi, masiv") ca „deal mare, masiv; cocoaşă mare", iar evoluţia fonetică este mai uşor de acceptat: **Horbáka*> (prin asimilare) **Horbóca*> (prin apropiere de *hîrb*) *Hîrboca* (după Sextil Puşcariu, „cazurile cînd vocala accentuată influenţează pe cea neaccentuată [...] nu sînt mai dese decît cele în care vocala accentuată e cea influenţată", cf. *Limba română. II. Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 101). Că sensul primar nu a fost cel hidronimic o dovedeşte faptul că din acest munte izvorăsc *trei* pîraie numite *Hîrboca*, două dintre ele curgînd spre est (*Hîrboca Mare* şi *Mică*) iar unul spre vest.

[48] Vîrful muntelui are efectiv această înfăţişare. Evoluţia toponimului slav presupune pronunţarea bilabială a lui *-v-* şi folosirea obişnuită a unui caz oblic, locativul: **Lukowcu*> **Lucăuţu*> (prin asimilare sau atracţie paronimică) *Lăcăuţu*. De la apelativul *lac* nu se poate porni (deşi cuvîntul nostru a pătruns şi în ucr.) pentru că nu există lacuri în zona apropiată a acestui munte.

[49] E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -ĵ- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în SCL, IV, 1953, p. 72–73. Autorul recunoaşte ca o „dificultate" a etimologiei sale faptul că grupul *-lj-* nu a evoluat la *-i-* (ca în *Cozia*). Din acest motiv, I. Pătruţ încearcă să explice toponimele dintr-un n. pers. *Coza* cu suf. *-l-* (*Onomastică românească*, Bucureşti, 1980, p. 69). Dar durificarea lui *-lj-* nu este un accident izolat, ci afectează şi toponime bulgăreşti (*Kozla*) explicate tot de la apelativ de către Jordan Zaimov (*Bălgarski geografski imena s* -ја, Sofia, 1973, p. 114 — tot aici şi *Kozlja*); acest fenomen este, de altfel, destul de răspîndit la derivatele în *-j-*, atît pe teren românesc cît şi pe teren slav. Ceva mai mult, un n. pers. **Cozla* nu este atestat nici măcar o singură dată: aceasta este, de fapt, „dificultatea" etimologiei lui I. Pătruţ, care se elimină de la sine în cazul toponimelor rare, dar peste care nu se poate trece în situaţia în care toponimul are

Ostra (<ucr. *ostryj* „ascuţit")[50], *Peşteana* (<ucr. *pesčanyj* „nisipos")[51], în Obcinele Bucovinei *Pécişle*, lîngă Pojorîta (< ucr. *pečyšče* „loc ars de soare", „loc cu rămăşiţele unei locuinţe")[52] şi *Vejul* (*Mare* şi *Mic*), lîngă Moldova - Sulița (<ucr. *veža* „turn; vîrf de munte")[53] — ambele aparţinînd stratu-

---

o anumită frecvenţă (cum are *Cozla* în Ardeal — cf. G. Kisch, *op. cit.*, p. 123 —, în Banat, lîngă Berzasca, şi în Moldova) în timp ce antroponimul este cu totul necunoscut. Dovada cea mai bună a justeţei interpretării lui Emil Petrovici o constituie însă atestarea formei *Coziia* a oronimului nostru într-un document slav de la finele veacului al XVI-lea (datat : 1458), cf. DRH, A, II, p. 418 şi localizarea făcută de editori la p. 475. Situaţia este oarecum paradoxală, pentru că ne-am fi aşteptat ca oronimul să aibă forma mai veche, **Cozlia*, iar nu pe cea evoluată (care nu s-a menţinut pînă în vremea noastră). O altă *Cozie* ne ajută să înţelegem cum stau lucrurile. La 1421 ambasadorul Ghillebert de Lannoy îl întîlneşte pe Alexandru cel Bun într-un sat domnesc „Cozial", după ce trecuse prin „mari pustietăţi". Acest sat a fost considerat de către Constantin C. Giurescu ca fiind acelaşi cu *Cozia* din branişţea Bohotinului, menţionată ca atare la 1454 (DRH, A, II, p. 54). Punctul său de vedere a fost combătut de Maria Holban, care crede că deosebirea formală dintre nume este prea mare pentru a permite identificarea. Constantin C. Giurescu revine, completîndu-şi argumentaţia istorică şi arătînd că, dimpotrivă, asemănarea este „surprinzătoare" pentru cine cunoaşte deformările nomenclaturii topice româneşti în scrierile călătorilor şi, adăugăm noi, în vechile hărţi ale Moldovei (vezi discuţia la Constantin C. Giurescu. *Probleme controversate in istoriografia română*, Bucureşti, 1977, p. 152—153). Într-o *Addenda et corrigenda* (AIIA, XV, 1978, p. 527—528), Ştefan S. Gorovei propune — cu destul temei — identificarea localităţii *Cozial* cu *Cozia* din ţinutul Cernăuţi (atestată ca atare la 1488, cf. DRH, A, III, p. 62), care se afla efectiv în drumul călătorului francez ; corecţia sa schimbă datele geografice, nu însă şi pe cele lingvistice ale problemei. Urmărind îndeaproape modul de reflectare a toponimiei Moldovei în memorialistica şi cartografia europeană veche, ne convingem, într-adevăr, că deformările erau curente, dar explicabile totuşi, într-un fel sau altul. Adăugarea lui *-l* final nu poate fi însă motivată, aşa încît trebuie să presupunem că forma auzită de Ghillebert a fost **Cozlia*. Într-adevăr, metateza era cel mai obişnuit procedeu de evitare a nexurilor consonantice româneşti de către străini. Coroborînd acest caz cu primul, conchidem că prin secolele al XV-lea — al XVI-lea formele *Cozi(i)a* şi *Cozlia* alternau, iar această alternantă s-a tranşat mai tîrziu, în sensul generalizării unei forme sau a alteia. Credem că cea de a doua se menţinea fie datorită vorbitorilor de limbă slavă care vor mai fi existat în Moldova acelor timpuri mai ales prin zonele montane ale ţării, fie datorită faptului că aceşti vorbitori fuseseră românizaţi mai tîrziu astfel încît păstraseră anumite deprinderi articulatorii slave.

Neverosimil este apelativul *cozlă* „dîlmă" menţionat de Porucic (de la care a fost preluat de Petre V. Rotaru şi George A. Oprescu în *Lexiconul* lor *toponimic*, Bucureşti, 1943, s.v.), pe care se bazează etimologia lui Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 35). Acest aşa-zis apelativ este, de fapt, un cuvînt refăcut de către Vasile Bogrea plecînd de la un extras din *Descriptio Tartariae* a lui Broniovius („*kozles* seu tumuli, vulgo *mogilii*"), în care eruditul clujean vedea originea toponimelor *Cozla* (*Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 104 şi 302). În realitate, *kozles* este latinizarea greşită a pluralului *közlär* al cuvîntului tătărăsc *közä* „movilă de piatră" (cf. W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, II, Petersburg, 1899, col. 1300), operată de Broniovius, care nu făcea decît să citeze termenul folosit de populaţia „Tartariei" împreună cu echivalentul său polonez. Cum vom mai avea ocazia să arătăm, Porucic era un geograf informat, care a inclus în glosarul său şi destui termeni livreşti, a căror existenţă fusese presupusă de alţii sau „intuită" de el însuşi, dar pe care cercetările de teren ulterioare n-au reuşit să-i redescopere.

[50] Gustav Weigand, *Ursprung*, p. 84 ; Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 109 ; J. B. Rudnyćkyj, *Geographical Names of Boikovia (Middle Carpathians)*², în „Onomastica" (Winnipeg), XXIII—XXIV, 1962, p. 63 ; Vl. Šmilauer, *op. cit.*, p. 135.

[51] Emil Petrovici, *Studii*, p. 160.

[52] Cf. Hrinčenko, *op. cit.*, s. v. ; P. S. Lysenko, *Slovnyk poleškyh hovoriv*, Kiev, 1974, p. 158 (informaţie comunicată de Ioan Lobiuc). Vezi şi toponimul ucr. *Pečyšča* citat de J. B. Rudnyćkyj, *op. cit.*, p. 111 şi rom. *Pecişte* în R. S. S. Moldovenească, citat de A. Eremia, *Nume de localităţi*, Chişinău, 1970, p. 125 şi 160.

[53] Reflexele toponimice slave ale acestei baze le prezintă selectiv Vl. Šmilauer, *op. cit.*, p. 190.

lui est-slav anterior infiltraţiilor huţule —, în Munţii Apuseni *Vîrful Tîrtavii* (< bg. *tărtavyj* „încovoiat, cocoşat")[54], *Camniţa* de lîngă Roşia (<bg. **kamenica* „pietros" < *kamenĭ* „piatră"), *Piatra Craivii* (<bg. *krajeva* „a hotarului")[55], *Ciumerna* (< bg. **čemerina<čemer* „spînz")[56], *Tîrcavul* lîngă Groşi (< bg. **tărkavŭ* „defrişat"<*tărkam* „a rade, a curăţa") ş.a.m.d. Pe de altă parte, faptul că afluenţii unor rîuri cu nume slave sau maghiare au, la munte, nume româneşti este lipsit de semnificaţia istorică ce i se dă : fenomenul se remarcă cu uşurinţă şi în zonele de deal sau de cîmpie, indiferent de rîul pe care l-am avea în vedere, şi nu pledează cituşi de puţin pentru anterioritatea populaţiei româneşti. Impresia că rîurile cu nume slave ar avea nume româneşti la munte izvorăşte din confundarea noţiunii de „curs superior" cu cea de „afluent". În sfîrşit, este greu de crezut că numele marilor rîuri s-au păstrat în zona montană : pentru a admite aceasta, ar trebui să dovedim mai întîi că aici s-au menţinut şi hidronime minore, iar în al doilea rînd că nici un mare rîu lipsit de curs intramontan nu şi-a menţinut numele vechi. Cum aceste dovezi nu se pot aduce (cea mai frapantă „abatere" fiind *Argeşul*), urmează că nu dimensiunea cursului intramontan, ci importanţa de ansamblu a apei, caracterul său „major" a impus conservarea denumirii.

Concluzia care se desprinde din studiul etimologic al nomenclaturii este aceea că „toponimia de origine slavă o întîlnim pretutindeni, indiferent de aşezarea geografică a provinciilor româneşti şi de natura fizică a locurilor respective"[57]. Ideea continuităţii românilor în zonele montane este negată în manieră categorică de către arheologi, iar istoricii medievişti infirmă şi ei ipoteza coborîrii de la munte la cîmpie[58]. Studiind fenomenele de roire a satelor şi de colonizare cnezială şi voievodală în Transilvania secolelor al XIV-lea — al XV-lea, Şt. Pascu conchide : „Nu se poate constata o direcţie unică de roire, dinspre munte spre şes sau dinspre şes spre munte, dinspre deal spre cîmpie sau invers. Se constată o frecvenţă aproape egală în amîndouă direcţiile"[59].

1.2. Dar dacă zonele de munte nu au o toponimie exclusiv românească, nu este oare posibil ca cea existentă să fie mai veche aici decît aiurea ?

---

[54] Atestat de Silvestru Moldovan, *Zarandul şi Munţii Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1898, p. 161 ; are o înălţime de 1 314 m. Cuvîntul bg. la Najden Gerov, *Rěčnik na bălgarskyj jazyk*, V, Plovdiv, 1904, p. 364.

[55] Emil Petrovici (*La population de la Transylvanie au* XIe *siècle*, în „Revue de Transylvanie", X, 1944, p. 79) se gîndeşte la un **kraljeva* „a craiului", la fel ca şi Gustav Weigand (*Ortsnamen im Ompoly- und Arányos-Gebiet*, p. 4), sau G. Kisch (*op. cit.*, p. 195). Or, toponimul are o justificare istorică precisă, pentru că aici a fost vreme îndelungată graniţa dintre unguri şi *Erdeuelu* al lui Gelou şi al urmaşilor săi (cf. Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*^{2}, I, Bucureşti, 1972, p. 20).

[56] Emil Petrovici, *La population*, p. 80 ; idem, *Studii*, p. 150.

[57] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 6.

[58] Ion Nestor, *Autochtones et Slaves en Roumanie*, în vol. *Les Slaves et le monde méditerranéen*, VIe — XIe *siècles*, Sofia, 1973, p. 49 ; Eugenia Zaharia, *Les sources archéologiques de la continuité daco-romaine*, în „Apulum", XII, 1974, p. 284 ; Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie şi străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III—XI)*, Craiova, 1976, p. 194 nota 980 ; P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii româneşti*, Bucureşti 1979, p. 118 ; Gh. Ştefan, *Le problème de la continuité sur le territoire de la Dacie*, în „Dacia", XII, 1968, p. 350 („Ideea unei retrageri de lungă durată a populaţiei în munţi ni se pare perimată").

[59] Ştefan Pascu, *Habitatul transilvan*, în „Lucrări ştiinţifice. Istorie — ştiinţe sociale — pedagogie" (Oradea), 1972, p. 17.

Conservatismul etnografic şi lingvistic al acestor zone, „adevărate muzee", a fost remarcat de mulţi cercetători. Robert Loriot ne încredinţează că „regiunile muntoase precum Alpii, Pirineii, Carpaţii, care în toate epocile preistoriei au servit drept refugiu populaţiilor învinse, conţin, după cum se ştie, numeroase relicve toponimice de o mare vechime. Dimpotrivă, teritoriile de cîmpie, măturate de invazii multiple, au suferit, datorită ultimilor cuceritori, o nivelare lingvistică relativ recentă"[60]. După G. Giuglea, „în creierul munţilor" noştri există o serie de „numiri capitale"[61], adevărate relicve de nomenclatură veche, cu o semnificaţie similară [illegible] cea a martorilor de eroziune din geografie. „În toate ţările romanice, susţine pe drept cuvînt G. Giuglea, acestea formează dovezile cele mai puternice pentru vechimea locuitorilor de acolo"[62]. De aceea el a căutat insistent să descopere „fosile sau quasi-fosile" toponimice, adică nume care păstrează elemente ale unui stadiu lingvistic revolut, dinaintea contactului cu slavii. Aşa ar fi oronimele *Buscatul* (Munţii Apuseni), care ar menţine un v. germ. **bosk* „pădure" cu suf. lat. *-atum*[63], *Varîngul* (< lat. vulg. **valanca* < *lavanca* < *labina* „cădere de pămînt", „avalanşă" cu suf. preromanic *-anca*) şi *Parîngul* (< gr. φάραγγος „rîpă adîncă", prin filieră lat.)[64], *Cindrelul* (< gr. vulg. ''εχενδρα „viperă", tot prin lat.)[65], iar dintre localităţile montane *Buninginea*, cu „nume preslav" pentru că include suf. lat. *-igo, -iginem*, a cărui funcţiune a încetat încă din perioada daco-romană (de atunci s-au menţinut în rom. doar *funingine* < *fuliginem* şi *pecingine* < *petiginem*)[66] şi *Abrudul*, care „nu poate fi originar din nici o limbă vorbită în Dacia de la colonizare încoace"[67].

---

[60] Robert Loriot, *Les éléments préromans dans le Nord de la France*, în *Troisième Congrès*, I, p. 57.

[61] George Giuglea, *Cuvinte româneşti*, p. 328. El era convins că „la noi caracterele toponimice vechi, preromane sau romane, nu trebuie să fie cercetate decît în satele de munte" (*Traces de l'époque daco-romaine* : **Abrud, Brudă**, în „Langue et Littérature", III, 1946, p. 206).

[62] Idem, *Cuvinte româneşti*, p. 301.

[63] *Ibidem*, p. 302 ; acceptat de Şt. Paşca, *Contribuţii toponomastice*, în DR, XI, 1948, p. 95.

[64] G. Giuglea, *Cuvinte româneşti*, p. 309—312 ; idem, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 104 şi nota 79. Etimologia lui G. Giuglea a fost acceptată imediat de către C. Diculescu, *Elementele vechi greceşti din limba română*, în DR, IV, 1924—1926, p. 495 ; Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 81 ; Ion Conea, *Două nume topice de origine străveche în munţii Olteniei : Farangos, Barrancos, Paring, Varing*, în BSG, LI, 1932, p. 88—97. G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 5, atrage atenţia asupra faptului că ea mai fusese dată de către N. Densuşianu. Tot la un cuvînt grecesc, φάλλαγγα, se gîndea şi Lambrior (Ioan Nădejde, *Din lucrările inedite ale răposatului Lambrior*, în „Contemporanul", VI_2, 1886, p. 394).

[65] George Giuglea, *Cuvinte româneşti*, p. 313.

[66] *Ibidem*, p. 316—317. Tema ar putea fi, după el, lat. *voraginem* „prăpastie, rîpă", dar indiferent de temă „rămîne sufixul ca probă de neînlăturat pentru concluzia noastră" (*ibidem*, p. 317 nota 1).

[67] *Ibidem*, p. 317 ; acelaşi punct de vedere la Ernst Gamillscheg, *op. cit.*, p. 266. G. Giuglea încercase să explice oiconimul de la un **Ad Brudum*, în care substantivul ar fi un n. pers. dacic (*Bordus, Burdus, Brudus* „bărbosul"), refăcut plecînd de la numele peştelui „cu barbă", *bruda* : „Apelativul **Brudus* nu trebuie să surprindă în ţara acestor daci bărboşi, cum se văd atîţia pe columna lui Traian" (*Traces*, p. 205). De fapt, surprinzătoare ar fi tocmai existenţa acestui nume propriu, şi aceasta tocmai din motivul invocat ca argument de autor ! Cît priveşte etimologia lui *brudă*, ea continuă să rămînă neelucidată (vezi, mai nou, Vasile Arvinte, *Contribuţii etimologice* : **brudiu, brudă**, în „Dacoromania", V. 1979—1980, p. 77).

Pentru numele de munţi s-au propus şi explicaţii de la antroponime[68] sau apelative[69], dar singurele pe deplin convingătoare rămîn cele pentru *Cindrel* (pentru că n. fam. *Cindrea* a fost atestat într-un sat din împrejurimi) şi pentru *Buscat*, de la un n. pers. *Bulcat*, pe care-l întîlnim în evul mediu atît în Ţara Românească, cît şi în Moldova (la 1487, cf. DRH, A, III, p. 32) şi Serbia (nume de vlah la 1220), iar evoluţia grupului *-lc-* la *-sc-* era obişnuită (cf. *Bulcăteni* în Moldova, devenit *Buscăteni* şi apoi *Boscoteni*). Altfel stau lucrurile pentru *Varîng* şi *Parîng*, nume care n-au putut fi încă descifrate. Astfel, Constantin C. Giurescu se lasă sedus de asemănarea oronimului cu *părincul*, numele popular al unei specii de mei (atestat de DLR şi în forma *parîng*), şi presupune că „în perioada întunecată de după părăsirea Daciei, a migraţiei popoarelor", aici ar fi practicat daco-romanii „neîntrerupt" agricultura. Această activitate ar fi confirmată şi de alte toponime, precum *Mălaia* din apropiere, care constituie împreună „o mărturie a acelei epoci îndepărtate, una din cele mai grăitoare, atestînd [...] continuitatea populaţiei daco-romane în ţinutul carpato-dunărean". Este drept că în unele zone perimontane s-a cultivat părincul (cum o dovedeşte, de pildă, toponimul *La Parencişte* de la Sîrbi, în Bihor)[70], dar acest lucru ar fi fost imposibil pe Paring, unde singura îndeletnicire umană „tolerată" de natură rămîne păşunatul alpin ; *Mălaia* este, de fapt, *Maleia*, un pîrîu care izvorăşte de sub Parîngul Mic, al cărui nume nu are nici o legătură cu *mălaiul*. Semnificativ este cuvîntul ardelenesc *părîngoare* „parte a unui munte lipsită de vegetaţie", pe care DLR îl derivă de la *Parîng*, şi care reflectă o caracteristică evidentă a masivului. Am putea admite că s-ar fi putut cultiva aici părincul numai dacă am avea în vedere extensia oronimului asupra întregii zone muntoase care include Parîngul, dar această accepţiune nu are un caracter popular, ci este o creaţie recentă a geografilor. Puţin convingătoare este şi asociaţia făcută de G. Pascu, Iorgu Iordan şi J. Hubschmid cu *părîngă* „prăjină", „cobiliţă" (cu variantele *parîngă* şi *părîng*, cf. DLR) : sensul de „creastă înaltă, alcătuită din stînci mari şi pietre tari" pare a fi o creaţie a lui Porucic, neconfirmată de nici o sursă lexicografică, iar asociaţia „coromîslă" — „creastă de munte", deşi productivă aiurea, nu o putem documenta şi în toponimia noastră. În sfîrşit, *Parîngul* nu putea fi un reflex direct al magh. *porong* „prăjină ; barieră", cum presupunea G. Pascu, pentru că apelativul ar fi trebuit să dea în româneşte mai degrabă **Porîng* (cf. *dorong* >*dorîngă*, *galamb* >*golîmb*), iar infiltrarea în zona respectivă a unui oronim maghiar major este greu de înţeles.

---

[68] Şt. Paşca, *Contribuţii toponomastice*, p. 100 (*Cindrelu*) ; Emil Petrovici, *Studii*, p. 279 (*Parîng, Cindrel*) ; I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 137 (*Cindrel*), 140—144 (*Parîng Varîng, Buscatul*) ; N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 224 (*Buscata*).

[69] Giorge Pascu, *Toponimie românească*, p. 163 (*Pârîng* = *părîngă* = magh. *porong*) ; Iorgu Iordan, *Toponimice*, în BIFR, III, 1936, p. 171—172 (*Parîng* < *phalanga*, cu corespondentele romanice ale cuvîntului latin ; obiecţie de ordin fonetic la etimologia lui G. Giuglea : gr. φάραγγος nu ar fi putut ajunge la *Parîng*, pentru că grupul *-an-* nu era accentuat ; această obiecţie cade însă în ipoteza că termenul grec ar fi putut veni prin intermediul latinei, pentru că s-ar fi produs schimbarea accentuării, cf. Pascu, *op. cit.*, p. 163) ; idem, *Toponimia românească*, p. 41 ; J. Hubschmid, *Auffällige Übertragen von Gegenständen und Körperteilen auf Geländeformen*, în RIO, XII, 1960, p. 85—91 (*Parîng* < *părîngă* „coromîslă") ; Constantin C. Giurescu, *Înţelesul topicului „Parîng". Date despre agricultura românească din Carpaţi în evul mediu*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 304—306 (*Parîng* < *parînc* „mei").

[70] Traian Mager, *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, Arad, 1938, p. 165.

Convins (ca și Emil Petrovici) că majoritatea oronimelor noastre au un punct de plecare antroponimic, I. Pătruț încearcă să dovedească existența în limba noastră a unui sufix personal *-îng* (pe care-l apropie cu oarecare îndoială de germ. *-ing*), bazat pe n. pers. *Bodrîngă* (din *Amintirile* lui Creangă), numele de sat mehedințean *Cearîngu* și supranumele *Țărîngă* din Banat. Acest sufix este însă iluzoriu, pentru că *Bodrîngă* are neîndoielnic un etimon maghiar, dezvoltat de la *bodor* „creț" (cf. n. pers. *Budrig* la 1090, *Budrug* la 1150, *Bodorog* la 1880)[71] ; *Cearîngu*, atestat la 1589 ca *Cerîngul*[72], este probabil scr. *čereg* „bucată, parte" ; ca supranume, *Țărîngă* trebuie să aibă la bază un apelativ (cf. *țărigă*, înregistrat în *Dicționarul invers*, care poate fi însă o greșeală de tipar pentru *tărigă*). Dezvoltarea unui *-n-* înaintea unei guturale este un fenomen comun limbilor română și albaneză, cum a observat de multă vreme K. Treimer[73], și care se face remarcat în multe cuvinte : *zbegui*>*zbengui*, *țolic(ă)*>*țolinc(ă)*, *ciofligar*>*cioflingar*, *otic*>*otinc*/*otînc*/*oting*, magh. *rigli*>*riglă*>*ringlă*, germ. *sperrig*>*șparing*, *pfenig*>*pfening*, *coțoflic*>*coțofling*, germ. *Flügel*>*fligel*>*flinghel*, *astruca*>*astrunca*, *răpciugă*>*răpciungă*, *prelucă*>*preluncă*, magh. *tulok*>*tuluc*>*tulunc*, *macău*>*mancău*, *picioacă*>*picioancă*, *bogar*>*bongar*, *piciorag*>*piciorang*/*piciorong*, *zugău*>*zîngău*, *cioc*>*cionc*, *cloc*>*clonc* ș.a.m.d. Apoi, I. Pătruț, la fel ca și G. Giuglea sau Iorgu Iordan, trece prea ușor peste informația insistent subliniată de către Ion Conea[74] și confirmată prin anchetele la NALR — Transilvania, că oronimele sînt pronunțate de către localnici *Váring* și *Páring*. S-a încercat să se motiveze accentuarea paroxitonă fie prin „nesiguranța vorbitorilor", fie printr-o „influență ungurească" sau a pronunției turiștilor[75]. Cum de se vor fi adunat maghiarii (sau turiștii) tocmai în zona acestor munți și cum de vor fi plecat localnicii la Cluj, la București sau la Iași, ducînd cu ei pronunția „corectă" — iată un amănunt care ar fi necesitat o lămurire. În ce ne privește, noi ne mulțumim cu explicația pe care i-a furnizat-o lui Ion Conea un subiect din Clopotiva : „bătrînii noștri spuneau *Páring*, dar noi am învățat la școală că să spune *Paríng*".

Váringul „e numele [...] unei uriașe căldări glaciare, situată în inima unui întins nod orografic" (Ion Conea), care se mai cheamă și *Groapa Váringul* ; în apropierea lui se mai află o groapă, *Varingélul*, diminutiv rezultat dintr-o diferențiere toponimică opozitivă. Semantic și formal, oronimul descinde dintr-unul din numeroasele derivate ale verbului v.bg. *variti* „a fierbe", care denumesc obiectul de uz casnic în care se fierbe sau în care se pune fiertura (cf. bg. *varéjka* „lingură mare de lemn", *varíljak* „oală", *varílnik* „căldare mare", scr. *varènjaka*, *varènjača* „troacă") sau spațiul înconjurător (bg. *várenik*

---

[71] *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, I, Budapesta, 1967, p. 319.

[72] DIR, B, XVI, V, p. 405.

[73] K. Treimer, *Albanisch und Rumänisch*, în ZRPh, XXXVIII, 1914, p. 387 (rom. *funingine* < *fuliginem*, alb. *drangua* < *dragone*). El confunda însă acest fenomen (pe care Sextil Pușcariu îl considera o „despicare" a lui *c*, *g*, cf. *Limba română*, II, p. 124 ; alte exemple la Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, București, 1978, p. 265—266) cu cel de „propagare" a lui *-n-*. Pentru româna sud-dunăreană, cf. toponimul arom. *Papingu* < *Papincu* < *pap* „bunic" + suf. *-icu* (Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 97).

[74] Vezi și Ion Conea, *Páring*, în BSG, LIV, 1935, p. 301—304.

[75] G. Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 312 nota 1 ; I. Pătruț, *op. cit.*, p. 143 ; Iorgu Iordan, *Toponimice*, *loc. cit.*

„bucătărie")[76]. Un v. sl. **Várŭl'inĭkŭ*, cu suf. *-ŭl'ĭ* (care forma derivate deverbale cu înțeles de nomina instrumenti) și *-ĭkŭ* (cu funcție pseudo-diminutivală)[77] avînd sensul de „căldare mare", putea deveni în românește **Várînnic*, apoi *Várîng*, pentru că accentuarea proparoxitonă favoriza sincoparea elementului vocalic al sufixului secundar; pentru *-ln-* > *-n-*, vezi *infra*, p. 406: **čilnŭčiši* > *Cinciș*.

După Ion Conea, semnificația primară a *Párîngului* va fi fost tot aceea de „groapă", deoarece muntele arată ca „ciuruit de circuri": „E plin Parîngul de căldări, găuri, zănoage, gropi, iezere"; posibilitatea ca un munte să fie denumit plecînd de la o formă de relief negativ este confirmată de oronimele *Gropu*, *Groapa*, *Gropile*, *Găuri* din aceeași zonă, așa încît „numele de *Parîng* nu e singur, ci stă prins într-o horă de sinonime" [78]. Un geolog vorbește și el de „zănoagele și hăurile fără fund ale Parîngului" [79]. În acest caz, ne putem gîndi la un sinonim al *Varîngului*, derivat de la verbul v. bg. *pariti* „a fierbe", numai că de data aceasta, în afară de bg. *parilnja* „sală de abur a unei băi", nu mai găsim și alte derivate, care să desemneze obiecte de uz casnic. De aceea, fără a abandona cu totul ipoteza creației sinonimice, ni se pare mai verosimilă o raportare la bg. *párog* „al treilea corn mijlociu și mai mic al furcii" [80] > **Párong* > *Párîng*. Pentru a putea înțelege despre ce este vorba, trimitem la schița unei furci de lemn de tip arhaic făcută de T. Pamfile[81], cu patru ramificații, dintre care a treia nu se desprinde din coada de lemn ca celelalte, ci din al treilea corn, așa încît este mai scurtă, pentru că vîrfurile sînt tăiate aproximativ egal. Urmărind versantul nordic al crestei dintre Parîngul Mic și Parîngul Mare, observăm trei ramificații mai lungi: Mija, Sliveiul și continuarea crestei principale (care însă își schimbă direcția); din ultima, chiar în dreptul Parîngului Mare, se mai desprinde o culme scurtă, paralelă cu Sliveiul, pînă la Zănoaga Stînei. Imaginea acestei furci primitive trebuia să-i apară limpede celui care urcă pe creastă, deoarece ramurile au o înălțime ascendentă: 2397 m Mija, 2 420 m Sliveiul, 2 518 m Parîngul Mare. În această situație, ni se pare firesc să ne întrebăm: oare *Mija* și *Sliveiul* vor fi fiind oronime românești personale (cum teoretic este posibil), sau oronime slave (postverbal de la *mižati* „a sclipi, a luci" și **slivyj* < *sléja* „a se împreuna, a se uni"), mai ales că Sliveiul se împreună cu creasta principală în dreptul vîrfului *Gemănarea*? Dacă numele *Gemănarea* s-a dat pentru că acolo se află două vîrfuri „gemene" [82], nu este oare cu putință ca și oronimul slav să fi fost creat plecînd de la același element caracteristic, să fi desemnat vîrful împreună cu ramificația sa (ca și *Parîngul*), după care, concurat de numele românesc, să-și fi restrîns accepția doar la culmea secundară? Ținînd cont de contextul geografic, noi credem că așa s-au petrecut lucrurile.

---

[76] *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 122; *Rečnik srpskohrvatskog knjezěvnog i narodnog jezika*, II, Belgrad, 1962, s.v. Cf. și pol. dial. *warznik* „oală mai mare", ucr. dial. *varnicja* „albia pîrîului", citate de T. A. Marusenko, *Iz nabljudenij nad ukrainskimi nazvanijami reljefov*, în „Studia slavica", XVIII, 1972, p. 203 și 216 de la aceeași bază.

[77] Pentru acestea, vezi Franciszek Sławski, *op. cit.*, p. 111 și 93.

[78] Ion Conea, *Două nume topice de origine străveche*, p. 90—91.

[79] Victor Corvin Papiu, *Geologie și drumeție*, București, 1963, p. 83.

[80] T. Pančev, *Dopălnente* la Najden Gerov, *op. cit.*, VI, Plovdiv, 1908, s.v.

[81] Tudor Pamfile, *Agricultura la români. Studiu etnografic cu un adaus despre măsurătoarea pămîntului și glosar*, București, 1913, p. 136, figura 65.

[82] Vezi Nic. Popescu, *Parîng. Șurean*, București, 1965 p. 48.

Pentru *Buningine*, Gustav Weigand a oferit o etimologie cu mult mai convingătoare, de la bg. *bunika* „măselariță (nebunăriță)“, *buničin* „locul unde crește măselarița“, cu evoluția : **Bunicinea* > **Bunincinea* < **Buningi-nea*[83]. G. Giuglea nu a întrevăzut posibilitatea ca așa-zisul sufix să rezulte din propagarea lui -*n*- într-un context fonetic asemănător, așa cum se întîmplă, de pildă, în numele muntelui *Părănginosul* din Carpații Apuseni[84]. Singura dificultate, nesesizată de către Weigand, e aceea că apelativul bg. este un împrumut din scr. *bunika*<**bl̥n-ika*, cf. bg. *blenika*, realizat deci după vocalizarea lui -*l*- în sîrbă[84bis]. Etimonul se poate accepta, deci, numai dacă cercetările istorice vor confirma presupunerea că în zona respectivă au avut loc colonizări sîrbești (sau bulgărești tîrzii).

Nici *Abrudul* nu poate fi vechi, pentru că etimologiile propuse n-au reușit să depășească dificultățile fonetice legate de trecerea de la presupusele forme vechi la cele atestate în vremea noastră. Ipoteza continuității numelui antic al orașului Roșia, *Alburnus*, susținută de Massmann (care refăcea un intermediar **Albrud*), n-a putut fi reținută nici de către Hasdeu[85] ; cu toate acestea, ea reapare într-un articol semnat de M. Homorodean, care-o susține întemeiat pe asemănarea dintre *Abrud* și fr. *Aubord* < *Alburnus*, de care pare să-l despartă o simplă metateză[86]. Dar dacă în franceză grupul latinesc *al*- a evoluat în mod normal la *au*-, în română el s-a menținut, iar dacă acolo substituția lui -*n*- prin -*d*- se justifică prin atracția paronimică a apelativului *bord*, la noi ea nu ar fi putut avea nici o motivare. B. P. Hasdeu (*loc. cit.*) se gîndea la menținerea unui **Abrudeva* (**Abrudava*), care i se părea a fi identic cu un 'Αβρολέβα din Tracia ; Vasile Pârvan, Ernst Gamillscheg, Cicerone Poghirc vedeau aici continuarea unui dacic *Abruttus*/*Abruttum*, plecînd de la atestarea unei localități ''Αβρυτος în Moesia inferioară[87] ; Ovid Densusianu încerca să-l explice de la un compus iranic *āb* „strălucitor“ și *urūd*, *rōd* „(pat de) rîu“[88] ; J. Melich, urmat de N. Drăganu, Gustav Kisch și Gottfried Schramm, reconstituie un dacic **obrudom* „aur curat“, corespunzător gr. ὄβρυζον, lat. *obridium*[89] ; bazat pe informațiile dintr-un articol al lui E. Benveniste, E. Lozovan este de părere că tema dacică va fi fost **obrussa* = gr. ὄβρυζα „cupelație“

---

[83] Gustav Weigand, *Ortsnamen*, p. 18.

[84] Amintit de Silvestru Moldovan, *Zarandul*, p. 181. Pentru alte cazuri de propagare a lui -*n*-, vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, II, p. 138—139.

[84bis] Cf. *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 90.

[85] HEM, I, 92—93. Etimologia s-a bucurat totuși de credit din partea nespecialiștilor (vezi, de pildă, Silvestru Moldovan, *Zarandul*, p. 65).

[86] M. Homorodean, *Raporturi toponomastice franco-române* [sic !], în SUBB (Philologia) XVII, 1972, nr. 2, p. 23.

[87] Vasile Pârvan. *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1982, p. 160, 162, 169 ; Ernst Gamillscheg, *op. cit.*, p. 265—266 ; Cicerone Poghirc, *Sur les éléments du substrat du roumain*, în „Dacoromania“, I, 1973, p. 199 ; idem, în *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 354.

[88] Ovid Densusianu, *Noms de lieux roumains d'origine iranienne*, în vol. *Donum natalicium Schrijnen*, Nijmegen — Utrecht, 1929, p. 428—429. Într-un toponim scitic, -*u*- neaccentuat s-ar fi sincopat, ajungîndu-se astfel tot la -*br*-.

[89] N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie*, în DR, I, 1920—1921, p. 131—134 ; Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 50 ; Gottfried Schramm, *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend. n. Chr.*, Stuttgart, 1981, p. 187.

şi poate, metaforic, „piatră de probă“ [90]. Toate aceste etimologii se lovesc de imposibilitatea de a justifica într-un mod cît de cît plauzibil menţinerea grupului consonantic *-br-* intervocalic, ştiut fiind faptul că evoluţia lui la *-ur* este un fenomen anteromânesc general. Într-adevăr, nici teza conservatismului toponimelor în raport cu apelativele, nici supoziţia separării prin „etimologie populară“ a numelui în *a* + *brud* (N. Drăganu), nici ipoteza menţinerii în zonă a unei populaţii dacice neromanizate (G. Schramm) nu pot salva nişte etimologii care nu îndeplinesc condiţia esenţială a *posibilităţii* lingvistice.

După N. Drăganu, evoluţia unui antic **Aurud* sau a unui românesc **Auru-* cu sufixul magh. *-d* la rom. *Abrud*, magh. *Obrud* ar fi posibilă printr-o filieră slavă (**Avrud*), după care grupul *-vr-* ar fi devenit *-br-* şi în română şi în maghiară[91]. În realitate, transformarea lui *v* în *b* se produce sporadic doar în poziţie iniţială sau în grupele *rv*, *lv* din română[92], iar diftongul *au*-ar fi trebuit să dea în slavă *a-*, ca în *aurum* > *ar* şi *paucum* > *pak*[93], cf. toponimele bg. *Rorač* (<**Ararač*)[94], *Ararci*, *Ararsko*, *Araruša*[95], avînd baza romanică *Aurar-*. Respingînd etimologia lui G. Weigand, dintr-un n. pers. slav *Obrad* (care n-ar fi putut deveni nici *Abrud* în română şi nici *Obrud* în maghiară)[96]. N. Drăganu se opreşte în cele din urmă la trei posibilităţi : de la un n. pers. neatestat ; dintr-un compus slav *obŭ* „în jurul“ + *rud* „roşu“ ; dintr-un compus *obŭ* + *brudŭ* „murdărie“ [97]. Dar nici una nu este plauzibilă, fie pentru că lipseşte atestarea, fie din motive semantice.

Noi credem că *Abrudul* (atestat la 1271 ca *terra Obruth* şi *Abruth*)[98] este un toponim românesc compus cu vechea prepoziţie *a* „la“ şi *Brud* (repreprezentind o variantă ardelenească a lui *brod* „vad“ în funcţie toponimică, cf. şi *brúdină* pentru *bródină*). Închiderea lui *-ó-* la *-ú-* pare a fi un fenomen exclusiv românesc (pentru că n-am întîlnit varianta în nici unul din inventarele lexicografice slave accesibile nouă)[99], răspîndit îndeosebi în Transilvania[100], unde se constată (mai ales la moți) și utilizarea frecventă a prepoziției respective ; ea s-a aglutinat la multe substantive dînd naștere unor adverbe locale (*acasă*, *afund*, *amunte*, *aleș* „la pîndă“ — cu *leș* < magh. *les* — ș.a.)[101] și a fost folosită și la crearea altor nume „mixte“, precum *Avrig* (cu n. pers. săs. *Freck*, *Frick* ; la 1364 : *Affrica*), *Așnig*/*Șmig* (cu săs. *Șnig* „Schmiegen“, provenit și el dintr-un v. magh. *Sum-ugy-um*, actual *Somogyom* ; la 1317: *Sumugun* ; la 1325 : *Symyg*), *Ațintiș* (cu magh. *Czintos* ; la 1357 : *Acynthus*) etc.[102]. Este un tip de construcție mult folosit în latina dunăreană[103], menținut îndeosebi în toponimia aromânească (*Agură* „la Gură“, *Aruncu* „la Runc“, *Astînă* „la Stînă“, *Atoacă* „la Toacă“ și chiar *Avadu* „la Vad“)[104], deși nu lipsește cu totul nici din cea dacoromână (*Abrad* în Dolj, *Acurti* în Vîlcea)[105]. Extensia de la numele vadului (*Brod*) la cel al pîrîului este obișnuită în toponimia slavă[106] și se putea produce foarte bine și pe teren românesc. Corespondentul structural și semantic slav este *Dobrudul* din vecinătate, denumind un mic afluent al Ampoiului de lîngă satul Trîmpoaiele, pe care N. Drăganu încerca — fără succes — să-l explice printr-un compus slav *dobro* + *rud* „foarte roșu“, redus mai apoi prin haplologie ; el excludea posibilitatea ca *do* să fie prepoziție („la“) datorită convingerii sale greșite că în astfel de compuse numele trebuie să mențină neapărat forma de genitiv[107].

---

[90] E. Lozovan, *Abrud et la metalurgie de l'or en Dacie*, în RIO, XIII, 1961, p. 277–284.

[91] Nicolae Drăganu. *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei si a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 488.

[92] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, Iaşi, 1927, p. 192.

[93] Petar Skok, *La diphtongue latine* au *dans les langues balkaniques*, în vol. *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, IV, Paris, 1952. În alte zone decît cea „traco-latină“, diftongul *-aú-* a putut deveni (în sîrbocroată) şi *-ov-* (*aurata* > *ovrata*), *-av-* (*claustrum* > *klavstro*), *-ovo-* (*laurus* > *lovor*). Vezi şi P. Skok, *Beiträge zur thrakisch-illyrischen Ortsnamenkunde*, în ZONF VII_1, 1931. p. 42 ; idem, *Les origines de Raguse. Étude de toponymie et de linguistique historiques*, în „Slavia“, X, 1931, p. 462 nota 2, 495.

[94] Jordan Zaimov, *Grăcki i romanski elementi v pirdopskata toponimija*, în vol. *Izsledvanija v čest na akad. D. Dečev*, Sofia, 1958, p. 174.

[95] B. Simenov, *O haraktere mestnyh nazvanij romanskogo proishoždenija v NR Bolgarii*, în vol. *Actes du* XIe *Congrès International des Sciences onomastiques*, II, Sofia, 1975, p. 281.

[96] Gustav Weigand, *Ortsnamen*, p. 17 ; N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, IV, 1924–1926, p. 1 133.

[97] Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 488–489. „Probabil slav“ îl consideră şi I. I. Russu, *Numele de localităţi în tăbliţele cerate din Dacia*, în CL, II, 1957, p. 244 nota 2 ; dimpotrivă, Kniezsa István îl crede maghiar, dar nu reuşeşte să găsească termenul care i-ar sta la bază (*Erdély víznevei*, Cluj, 1942. p. 23).

[98] Coriolan Suciu, *op. cit.*, I, p. 23.

[99] Vezi în special Ivan Boiukliev, *Leksemi ot koren* **brod-** *v starobălgarski ezik*, în „Izvestija na Instituta za bălgarski ezik“, XI, 1964, p. 77–82 şi *Słownik prasłowiański*, I, s.v. *brodъ*, *brodьnъ*, *brodьn'ь*.

Un alt oronim cu o „formă evident latinească“ ar fi, după N. Drăganu, *Păguiorul*, desemnînd un deal din Transilvania pe care ar fi fost odinioară un castel roman ; după părerea lingvistului clujean, „numirea [...] trebuie derivată fără îndoială dintr-un lat. *pāgulĕus*“, diminutiv de la *pagus* „sat“ cu suf. *-ior*, sau direct dintr-un **pāgulĕolus* „sătișor“. El sesiza și posibilitatea ca oronimul să fie un reflex al magh. *pogony* „pădure tînără crescută după tăiere, dumbravă“, dar nu insista asupra ei, pentru că sufixul nu se putea atașa decît unui termen românesc, iar un împrumut din magh. *pogony* nu-i era cunoscut. Apoi, după N. Drăganu, originea latinească ar fi susținută de numele satului *Păgaia* din fostul județ Sălaj, „care nu poate fi explicat decît din un lat. **păgālia*“ [108]. Prima etimologie a lui N. Drăganu a fost reținută de către Gustav Kisch[109], cea de a doua de Aurelian Sacerdoțeanu[110] și Ioan Șarba[111]. Dimpotrivă, C. Diculescu includea ambele toponime în seria „elementelor vechi grecești din limba română“, derivîndu-l pe primul din gr. πάγος „vîrf de munte“, iar pe al doilea dintr-un *παγάλιον „măgură“ [112].

---

[100] Vezi DA s.v. și Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal. Datini de Crăciun și credințe populare*, București, 1914, p. 198 : *brud* „pod“, *brudar* „podar“.

[101] HEM, I, col. 41 ; DA, s.v.

[102] Cf. Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 79, 175 ; Sever Pop, *op. cit.*, p. 187 ; idem, *Die Toponymie Siebenbürgens*, extras din „Siebenbürgen“, 1943. p. 339. Atestările le dăm după Coriolan Suciu, *op. cit.*, I, p. 48, 49, II, p. 174. Walther Scheiner (*op. cit.*, în „Balkan-Archiv“, II, 1926, p. 53) explică *Avrigul* din magh. *ebreg* = *ébred* „treaz“ (adverb), ceea ce nu pare posibil, în pofida atestărilor (*Ebrek* la 1370, *Ebreg* la 1413), pentru că numai *e-* inițial deschis ar fi dat *a-* în română, iar *-b-* ar fi trebuit să se păstreze ; de aceea forma maghiară, care apare sporadic, este mai degrabă rezultatul unei etimologii populare. Pentru *Apold*, derivat de Gustav Kisch și Sever Pop din *a* + săs. *Pult*, este însă preferabilă etimologia lui N. Drăganu (*Românii*, p. 478 nota 4) dintr-un n. pers. germ. *Appold*.

[103] Cf. Th. Capidan, *Les noms géographiques*, p. 154—155 ; H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București — Paris, 1978, p. 14.

[104] Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 31 ; Pericle Papahagi, *Din toponimia aromână. Numiri de localități formate cu prepoziția* a (= *lat.* ad), în „Arhiva“, XXX, 1923, p. 165 și urm.

[105] Th. Capidan, *Les noms géographiques*, p. 154.

[106] Vezi exemple la Ernst Dickenmann, *op. cit.*, în AECO, V, 1939, p. 67.

[107] N. Drăganu, *Românii*, p. 489. Pentru frecvența excepțională a compuselor prepoziționale în toponimia bulgară, vezi I. Duridanov, *Prefiksalno-imennijat tip v bălgarski i negovoto značenie za toponjmičnata stratigrafija*, în „Onomastica“ (Wrocław), VI, 1960, p. 121—153 și, în special, p. 124 (cu prepoziția *do*), incluzînd exemple care arată că flexiunea numelui nu este obligatorie (*Dodrum*, *Dominovec*), mai ales atunci cînd numele topic este străin (cum ar fi fost cazul unei adaptări rom. *Brud*). Menționăm și toponimele *A Deal*, *A Moara Conachi*, atestate de Harta rusă din 1835 în j. Tecuci, în care prepoziția nu a reușit însă să se aglutineze.

Supozițiile lui N. Drăganu nu au fost acceptate de Ovid Densusianu, care reține ca plauzibilă explicarea prin maghiară a *Păguiorului* și arată că etimonul stabilit de acesta pentru numele de sat este neverosimil : în latină *-alia* forma derivate colective (ca *minutalia* > *măruntaie*), așa încît un **pagalia* „mai multe sate la un loc“ nici în latinește „nu e ușor de admis“, iar pe de altă parte „nu putem să ne închipuim că într-un punct așa de extrem [sic !] ar fi putut exista un grup de mai multe *pagi*“ [113]. El se pronunță categoric și împotriva etimologiei lui C. Diculescu : „Istoricește, nu vedem cum πάγος grecesc ar fi putut să ajungă ca denumire de localitate tocmai în regiunea Sălajului“, obiectîndu-i ignorarea unor cerințe ale metodei științifice : „asemenea apropieri făcute fără nici o bază științifică nu pot să aibă nici o valoare cît timp nu avem alte dovezi, alte realități istorice, alte confirmări filologice care să se raporteze, grupîndu-se în jurul unei identificări“ [114]. Însuși N. Drăganu revine asupra etimologiei sale, descoperind existența în Transilvania a apelativului românesc (de origine maghiară) *păhui* „pădure, ținut muntos, păduros“, care „slăbește mult posibilitatea derivării lui *Păguior* din latinește, fără însă a o înlătura cu totul“ ; totodată el nu era de acord cu părerea lui C. Diculescu, argumentînd că „nu se poate trece cu vederea peste *păhuiu*“ [115]. Un alt punct de vedere a fost exprimat de Iorgu Iordan, după care *Păguiorul* nu este decît o variantă a lui *păcui* „vîrf, pisc“ [116].

Păcui nu este însă cunoscut decît în zona Dunării, și aici doar cu sensul de „mică insulă aluvionară“ (DLR), avînd capetele (sau unul din ele) de formă ascuțită ; de aceea nu avem un motiv întemeiat pentru a asocia *Păguiorul* cu acest cuvînt. Ceva mai mult, Păguiorul nu are vîrful ascuțit (N. Drăganu vorbește de „vîrful plan al muntelui“ — detaliu pe care ni-l confirmă Dumitru Loșonți). De aceea noi optăm tot pentru explicația de la un apelativ de origine maghiară, **pägui* „pădure tînără“, devenit mai apoi *păhui* sub influența graiurilor ucrainene carpatice[117]. Cît privește *Păgaia*, ea trebuie încadrată — așa cum procedează Emilian N. Burețea — în seria derivatelor personale cu suf. *-aia*, alături de *Bunaia*, *Negraia* (în Bihor, lîngă

---

[108] N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, în AIIN, II, 1924, p. 259—260.

[109] Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 41—42.

[110] Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu*, București, 1936, p. 225.

[111] Ioan Șarba, *Permanențe autohtone în denominația bihoreană*, în „Biharea“, III, 1975, p. 15.

[112] C. Diculescu, *Elementele vechi grecești*, p. 496—497.

[113] Ovid Densusianu, *Probleme de toponimie și onomastică*, curs litografiat, București, 1928—1929, p. 125—127.

[114] *Ibidem*, p. 129 și 128.

[115] N. Drăganu, *Etimologii. Elemente ungurești*, în DR, IV, 1924—1926, p. 764 și nota 1.

[116] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 456.

[117] În acest fel explică Tamás Lajos trecerea lui *g* la *h* (*Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1967, p. 597).

Ionești)[118], mai ales pentru motivul că în Bihor este cunoscut numele *Pag* (la Cristești o familie veche se cheamă astfel)[119].

Tot Nicolae Drăganu a susținut că diversele oronime *Tîmpa* de pe teritoriul românesc și din afara lui continuă toponime preromane de la o bază **timpa*. „Dacă examinăm locurile numite *Tîmpa*, spunea el, este evident că acest cuvînt a numit la început un 'munte prăpăstios' sau 'rîpos', 'clina sau coasta stîncoasă a muntelui', 'povîrniș'". Printr-o evoluție semantică, *Tîmpele* ar fi desemnat mai apoi o vale sau o trecătoare, ca și gr. biz. τέμπη. Ținînd seama de semnificația apelativului, oronimele nu pot avea nici o legătură cu adj. *tîmp* „teșit" din v. bg. *tǫpŭ*[120]. Demonstrația lui N. Drăganu, sprijinită pe cunoașterea afirmată a înfățișării locurilor și pe numeroase paralele lexicale cu limbile vechi și moderne, i-a convins pe C. Diculescu (care mai invocă un doric τύμφα=τύμβος „măgură")[121], S. Pușcariu („Drăganu a arătat că *Tîmpele* noastre au o formă *ascuțită*, deci că nu pot fi aduse în legătură cu *tîmp* din slavă")[122], I. Conea[123], Carlo Tagliavini (care aduce noi probe pentru a demonstra difuziunea termenului în limbi neindo-europene, situație care ar face inacceptabilă etimologia din *tîmp*)[124], A. Sacerdoțeanu[125], C. Lacea (care recunoaște o înrudire cu alb. *timp, timbi* „stîncă")[126], Cicerone Poghirc[127], J. Hubschmid (după care ar fi un apelativ preromanic, de la un i.-e. **timp*)[128], G. Ivănescu (care îl raportează la un i.-e. **dhm̥bhos* „tumulus")[129]. Dimpotrivă, A. Philippide[130], Gustav Weigand[131], Gustav Kisch[132], O. Liebhart[133] explică oronimul ca o substantivare a lui *tîmp* „fără vîrf, teșit, turtit", care preia semnificația geografică a v. bg. *tǫpŭ*[134]. Iorgu Iordan ezită să se pronunțe : pe de o parte, el este impresionat de numeroasele corespondente lexicale invocate, foarte apropiate ca formă de oronimele noastre, ca și de asemănare dintre sensurile apelativelor și caracteristicile fizice ale munților („ascuțiți, nu teșiți") stabilite de N. Drăganu ; pe de altă parte, oronimele *Tîmpul Mare* şi *Tîmpul Mic* din Lovistea par să susţină formal explicaţia lui A. Philippide[135]. În favoarea ipotezei lui N. Drăganu pare să mai pledeze, după Iorgu Iordan, atestarea de către Porucic a cuvîntului cu sensurile indicate de lingvistul clujean: „coastă foarte întinsă, stîncoasă şi cu pantă foarte repede (prăpăstioasă)“ şi „deal sau munte care se ridică brusc şi la mare înălţime deasupra unui şes“ [136].

---

[118] Emilian N. Burețea, *Valori ale sufixului* **-aia** *în toponimie*, în LR, XXXIV, 1985, p. 66

[119] Traian Mager *op. cit.*, p. 133. Vezi și N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 341 (n. fam. *Pagu* în Ardeal).

[120] N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie*, p. 109—117 ; idem, *Etimologii*, în DR, IV, 1924—1926, p. 765 nota, unde invocă în sprijin un fragment de text arom. : „alăsa ocl'ĭul s'pitrundă pînă diparte, diparte, ĭu se-arădzima țerlu pri *tămpile* a munților" (povestire a lui Marcu Beza, scriitor cult, în *Antologie aromânească* de Tache Papahagi, București, 1922, p. 225), care ar atesta sensul de „vîrf" dat în *Glosarul* antologiei, p. 492. Acest sens nu este însă confirmat prin alte atestări, așa încît ne întrebăm dacă cuvîntul nu înseamnă aici „stînci" la fel ca alb. *timpi*, cu care pare să se înrudească.

[121] C. Diculescu, *op. cit*, p. 497.

[122] Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV, 1924—1926, p. 1 398 ; cf. idem, *Limba română*, I, p. 176 („ar putea fi un nume anteroman").

[123] I. Conea, *Două nume topice*, p. 91.

[124] Carlo Tagliavini, *Postille rumene*. II. *Timpă*, în „Studi Rumeni" III, 1928, p. 90—92.

[125] Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații*, p. 220.

[126] Constantin Lacea, *Cetatea de pe Timpa de lîngă Brașov și „cătunul" de subt ea*, în AAR (Lit.), s. III, t. XII—XIII, 1942—1944, p. 91—92.

[127] Cicerone Poghirc *L'hydronymie roumaine*, în LB, XVII, 1974, nr. 3, p. 36.

[128] Johannes Hubschmid, *Praeromanica*, Berna, 1949, p. 95.

[129] G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 18.

[130] Alexandru Philippide, *Originea românilor*, I, Iași, 1923, p. 460.

[131] G. Weigand, *Kritiken*, în BA, II. 1926, p. 264.

[132] Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 43.

[133] Otto Liebhart, *op. cit.*, p. 74.

[134] Cf. B. Conev, *Istorija na bălgarski ezik*, II, Sofia 1934, p. 40.

O primă obiecţie care se ridică împotriva explicaţiei lui N. Drăganu este, cum a sesizat Iorgu Iordan, alternanţa *Tîmpa / Tîmpu*, menţinută şi de apelativele date de Porucic, *tîmpă/tîmp*, care dovedeşte că, formal, este vorba de adjectivul românesc acordat cu genul entopicului (*măgură, munte*). Acest indiciu îl face pe Iorgu Iordan să se îndoiască de existenţa reală a apelativelor cu semnificaţiile date de Porucic[137]. În al doilea rînd, nici unul dintre înţelesurile refăcute de N. Drăganu pe baza înfăţişării locurilor nu se potrivesc cu aceasta. *Tîmpa* din Bucovina (în Obcina Mestecănişului) este un deal jos (1 241 m), acoperit cu păşune, care, după spusele informatorilor (verificate de noi la faţa locului), „nu are vîrf, deasupra e *şăştină*“ (Botuş), este „un loc *gropilat* la mijloc, lăsat, *aşezat*“ (Fundul Moldovei). În plus, ea este mult prea departe de defileul de la Mestecăniş (de care o separă munţi mai mari) pentru a primi accepţia toponimică veche grecească, în pofida impresiei lui N. Drăganu. Cum reiese limpede din profilele făcute de Mircea Homorodean, *Tîmpu* din Haţeg şi *Tîmpa* de la Negreşti (jud. Satu Mare) au tot o formă teşită[138]. *Tîmpa* de lîngă Braşov „e un fragment din platforma de 1 000 m a Poienei Braşovului, cu care stă în legătură evidentă“ [139]: configuraţia culmii, iar nu caracterul prăpăstios al coastelor a fost elementul avut în vedere de denominatori. Vîrful uneia dintre *Tîmpele* de la izvoarele Lotrului, numit *Pleaşa Tîmpei*, este tot un loc plan, cum se poate observa dintr-o fotografie realizată de către Ion Conea[140]. Ţinînd seama de frecvenţa oronimelor *Tîmpa* în Carpaţii noştri, nu putem admite că ele ar putea menţine denumiri preromane, pentru că *toponimele antice nu se constituie în serii pe teritorii restrînse, ci numai pe spaţii geografice mai largi : cu cît un toponim este mai frecvent, cu atît el este mai nou, reflectînd circulaţia bazei lexicale pînă în timpurile noastre* (*sau aproape*). Aşadar, la originea toponimelor menţionate nu poate fi decît apelativul românesc de origine slavă, a cărui circulaţie este confirmată prin anchete toponimice, cu înţelesul corespunzător înfăţişării obiectelor geografice[141]. Se vede că N. Drăganu a refăcut sensurile plecînd de la cele ale aşa-ziselor corespondente lexicale străine, iar nu de la cercetări de teren, cum a lăsat să se înţeleagă [142]; şi este la fel de clar că Porucic, şi de această dată, a creat cuvinte influenţat de surse livreşti, şi anume chiar de informaţiile lui Drăganu : este simptomatic faptul că aceste apelative n-au mai fost înregistrate cu ocazia amplelor anchete directe şi indirecte efectuate de noi în Moldova. Oronimul nostru nu are nici o legătură cu numele de munţi *Tumba* din Peninsula Balcanică, despre care Y. E. Boeglin crede că descind dintr-un prei.-e. **teppa*[143].

---

[135] Iorgu Iordan, *Notes de toponymie roumaine*, în BL, VI, 1938, p. 40.

[136] Idem, *Toponimia românească*, p. 133–134. Cf. T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, extras din „Arhiva Basarabiei“, Chişinău, 1931, p. 23 şi 80 (reluat de Petre V. Rotaru şi George A. Oprescu, *Lexicon toponimic*, Bucureşti, 1943, s.v. şi de A. Eremia, *Chestionar toponimic*, Chişinău, 1967, p. 29).

[137] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 134 nota 1.

[138] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p. 164 (şi fig. 37 a, 38).

[139] N. Orghidan, *Observaţiuni morfologice în regiunea Braşovului*, în „Ţara Bîrsei“, I, 1929, p. 65.

[140] Ion Conea, *Două nume topice*, planşa 1, figura B.

[141] Existenţa unei serii oronimice însoţită de prezenţa constantă a acestei caracteristici geomorfologice se opun etimologiei date de Pavel Binder, de la un n. pers. *Tompa* [= *Timp(e)a*] (*Semnificaţia veche a termenului* **munte**, *pe baza datelor istorice (sec. XVI–XVIII), cu privire specială la Munţii Cibinului*, în LR, XXX, 1981 p. 240).

Convins că moţii sînt urmaşii alanilor, Ovid Densusianu încerca să explice o serie de oronime din zona respectivă prin avestică şi osetă. El compara *Zărandul* cu av. *zaranya* „sol de aur“ [144], deşi era conştient că forţează legile de evoluţie fonetică ale limbii române, care cereau ca *á* + *n* să devină *în*. Or, dacă pentru cuvintele latine şi dacice el nu admitea nici o abatere de la „transformarea fonetică normală, caracteristică limbii româneşti“ [145], pentru cele iranice, propuse de el însuşi, se arăta mai înţelegător : „Impresia pe care o avem astăzi e că elementele streine care s-au aşezat în aceste regiuni au continuat multă vreme să trăiască isolat, [...] au format o insulă aparte. Peste trei , patru sute de ani, prin urmare tocmai prin secolul al IX-[lea] şi mai tîrziu chiar, prin secolul al X-[lea], aceste elemente au putut fi românisate“ [146]. O astfel de soluţie interpretativă nu s-ar putea primi, însă, decît dacă „abaterile“ ar fi numeroase, iar pentru elucidarea lor etimologică alte rezolvări ne-ar apare ca imposibile. În realitate, explicaţiile date de Densusianu n-au reuşit să se impună, îndeosebi datorită unor obiecţii ale lui N. Drăganu[147]. Acesta găseşte într-un document maghiar de la 1237 un n. pers. *Zarand*, de la care toponimul se poate dezvolta fără piedici de ordin fonetic[148]. Oronimul *Desteagul*, derivat de Ovid Densusianu de la un oset.

---

[142] Singura atestare ce ar putea sprijini ipoteza lui N. Drăganu este glosa dată de O. Vinţeler *Timpei* de lîngă Ocna Mureşului, care ar fi „un deal mai ţuguiat, mai ascuţit“ (*Microtoponimia din satele Cristeiului de Mureş, Micloşlaca, Uioara de Jos şi Uioara de Sus — jud. Alba*, în vol. *Probleme de onomastică*, Cluj-Napoca, 1980, p. 246). Judecînd după caracterul de podiş al zonei, înclinăm să credem că menţiunea descinde mai degrabă din lecturile autorului decît din informaţiile date de subiecţi.

[143] Y. E. Boeglin, *Le massif Tupižnica et le nom du Timok (Serbie orientale)*, în vol. *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et Sud-est européennes. VI. Linguistique*, Sofia, 1968, p. 743. Este vorba, de fapt, de reflexe tîrzii ale lat. *tumba*, prezente în aromână, în greacă şi în bulgară, care nu dovedesc cîtuşi de puţin menţinerea unui strat toponimic arhaic.

[144] Ovid Densusianu, *Noms de lieux*, p. 426.

[145] Idem, *Probleme de toponimie şi onomastică*, p. 58.

[146] *Ibidem*, p. 77.

[147] N. Drăganu, *Românii*, p. 306—307 şi nota 2, 487. Vezi şi Sextil Puşcariu, *Recenzie*, în DR, III, 1922—1923, p. 841 („asemănări fortuite“). Totuşi, paralelismele stabilite de către Densusianu sînt reluate de Cicerone Poghirc, fără comentarii critice, în *Irano-daco-romanica*, în SAO, VIII, 1971, p. 25—26.

[148] Acest nume nu poate avea însă nici o legătură cu numele antic Ζάρανδος < oset. *zärond* „bătrîn“, citat de V. Bogrea (DR, III, 1922—1923, p. 1099) şi de A. Rosetti (*Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga — Bucureşti, 1947, p. 365—366), pe care Iorgu Iordan (*Toponimia românească*, p. 538) îl invocă în sprijinul etimologiei lui N. Drăganu, pentru că un nume vechi ar fi trebuit să se supună aceleiaşi legi fonetice. Nu cunoaştem originea n. pers. relevat de N. Drăganu şi de aceea nu putem avea certitudinea că el este o formaţie independentă în raport cu numele de localitate iar nu un toponim în funcţie antroponimică absolută (*pentru că şi acest lucru era posibil*). Dar chiar dacă s-ar dovedi că n. pers. descinde din toponimul *Zarand* rămîn alte posibilităţi de interpretare a toponimului, de pildă de la un n. pers. *Zaran* < bg. *zaran* „dimineaţă“ cu suf. magh. *-d*. Neconvingătoare sînt celelalte etimologii propuse. Astfel,

dast „tuns, ras“ + *tega* (pers. *tēg*) „munte“[149], plecînd de la descrierea lui Silvestru Moldovan, care îl prezintă ca fiind pleşuv, este explicat de N. Drăganu din *Geszteg* (corespondentul său unguresc) < magh. *geszt* „lemnul copaciului între coajă şi inimă“ + suf. *-eg* „lemnos, băţos“[150]. Cuvîntul maghiar avea însă şi sensurile de „inimă de copac“ şi „pădurice“, mai potrivite pentru a fi utilizate în acest caz[151]. Pentru oronimul *Zaişul,* Ovid Densusianu recurgea la av. *zaēša* „înfiorător“[152], căruia N. Drăganu îi opunea magh. *zajos* „zgomotos, tumultuos“[153]; el este mai probabil un toponim personal, de la n. pers. *Zajo* + suf. *-eš.*

Oronimul *Rîzna* este explicat de Ovid Densusianu de la av. *ərəzi* „drept“, „în sus“, cu suf. *-na* „foarte productiv în limbile iranice“[154]. După N. Drăganu, el „are înfăţişare slavă“, dar soluţiile sale (*rysĭ* „rîs“ + *-na* sau *rizina* „zdreanţă“)[155] nu conving. Nu cunoaştem aspectul muntelui, aşa încît etimologiile pe care le propunem, la rîndul nostru, urmează să fie verificate pe teren. Ar putea fi vorba de o metateză a v. bg. *zrŭno, zrĭno* (bg. *zérno, zărno*) „grăunţe“, „ceva mic, de formă rotundă; bucată de ceva“, „fărîmă“[156], prin extensiune „grohotiş“, similară cu cea care se constată în *Rîjnov,* pe care G. Giuglea îl explica din *žrŭnovy* „al morii“[157]. A doua posibilitate ne este sugerată de apelativul *rîznă*, care pe lîngă înţelesul de „căruţa cu care se scoate piatra din baie“ (înregistrat deja de Frîncu şi Candrea[158], dar omis în DLR), sau „vagonetul cu care se transportă piatra, minereul etc. de la locul de extracţie pînă la gura unei mine“ (DLR), îl are şi pe acela de „conţinutul unui asemenea vagonet“ (DLR), respectiv a unei căruţe. Dacă în zona muntelui s-a depozitat *rîznă*, atunci el putea foarte bine să primească

V. Bogrea se întreba dacă toponimul nu are cumva vreo legătură cu magh. *szarándok* „peregrin, călător“ (vezi *Etimologiile* sale din DR, I, 1920—1921, p. 271—272); nu poate avea, de vreme ce acest apelativ a dat în româneşte *sărintoc.* Gustav Kisch (*Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 51—52) se gîndea la forma fino-ugrică din care provine magh. *aran(y)* „aur“. *zaran*, împrumutată la rîndul ei din limbile iranice (cf. avest. *zaranya* „aur“), cu suf. local *-d* „loc unde este aur“; dar cuvîntul fino-ugric (**saraña*, de fapt) a pierdut consoana iniţială de timpuriu, pentru că cele mai vechi atestări din v. magh. nu o mai au (prima, din secolul al XI-lea, este *aranas* „aureus“, cf. *A magyar nyelv történeti-etymológiai szótára*, I, Budapesta. 1967 p. 170). Ipoteza originii personale este întărită de faptul că numele a fost iniţial un oiconim, care a devenit oronim cu mult mai tîrziu, printr-o extensie livrescă (vezi Octavian Mîndruţ, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *Toponimia geografică — mărturie a locuirii străvechi şi permanente a teritoriului judeţului Arad*, în „Ziridava“, XI, 1979, p. 229; autorii par convinşi că toponimul a desemnat iniţial o „ţară“ şi că ar aparţine „substratului preindo-european“ sau măcar „indo-european“, dar convingerea lor nu se întemeiază pe nimic).

[149] O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 427; idem, *Probleme de toponimie*, p. 14—15.

[150] N. Drăganu, *Românii*, p. 307 nota 2.

[151] Cf. *A magyar nyelv történeti-etymológiai szótára*, I, p. 1 056.

[152] O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 427; idem, *Probleme de toponimie*, p. 40—44.

[153] N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, VII, 1931—1933, p. 303; idem, *Românii*, p. 307 nota 2.

[154] O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 427; idem, *Probleme de toponimie*, p. 45—47.

[155] N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, VII, 1931—1933, p. 303.

[156] Cf. *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 669.

[157] G. Giuglea, *Cuvinte româneşti*, p. 117 (aprobat de N. Drăganu, *Românii*, p. 569). Este discutabil dacă sensul va fi fost acela de „pîrîul morii“, pentru că apelativul slav se folosea în hidronimie cu o semnificaţie metaforică: „pîrîu care macină malurile“ (cf. P. Skok, *Iz srpskohrvatske toponomastike*, III, p. 94).

[158] Teofil Frîncu şi George Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Bucureşti, 1888, p. 43.

numele acesteia, tot aşa cum un deal de lîngă Abrud a căpătat numele *Ştiurţ*[159] de la un apelativ sinonim cu *rîzna* (cf. DLR, s.v. *şturţ* : „loc unde se depozitează minereul care urmează să fie prelucrat sau deşeurile ; p. ext. materialul depozitat în acest loc").

Faptul că la moţi *şură* înseamnă „gura unei peşteri" îl face pe Ovid Densusianu să creadă că acest cuvînt descinde din av. *sūra* „gaură" [160]. N. Drăganu vede aici o extensie semantică a rom. *şúră*[161] — ceea ce este posibil (mai ales că există şi expresia „a avea o gură cît o şură"). Ultimele oronime presupuse de origine iranică de către Ovid Densusianu sînt *Coşomanta* (comparat cu sanscr. *kōša* „boltitură", „ceea ce serveşte ca să învelească", av. *kusra* „boltitură", „ceva gol" + suf. *-manta*, deosebit de productiv)[162] şi *Gaiur* (din av. *gairi*, cf. sanscr. *giri* „munte", cu remarca : „doar existenţa lui *u* în forma *Gaiur* nu e aşa clară şi nu poate fi uşor explicată") [163]. Dacă acestea ar fi vechi, atunci primul ar fi trebuit să se termine în *-mînta*, iar cel de al doilea să ajungă la un **Găir*. De aceea noi preferăm soluţiile pe care ni le oferă limbile slave. În ucr. există verbul *mantýty* (rus. *maniti*) „a înşela, a amăgi, a atrage", de la care se poate reface un adjectiv feminin **manta* „înşelătoare, ademenitoare", şi un adjectiv feminin *kosa* „înclinată, oblică", virtual substantiv „coastă" (evoluţie realizată de scr. *kòsa* „pantă de munte", „povîrniş", „cueştă", cehul, sorabul de sus *kosa* „oblicitate") ; de la un **Kosamanta* „coastă înşelătoare" (adică „lipsită de fermitate, care se năruie") se putea ajunge la forma românească. Adjectivul ucrainean dă naştere la o serie de compuse nominale cu forma sa de neutru, *koso*, de pildă *kosogir* „costişă, povîrniş", *kosookyj* „saşiu" etc., dar nu cunoaştem şi un substantiv *manta* cu care să se poată combina ; el ar putea fi totuşi cel care stă la baza apelativului *mantačka* „un fel de lopăţică îngustă, dată cu catran şi cu nisip, cu care se ascute coasa", de unde *mantáčyty* „a ascuţi coasa cu mantačka" [164], a cărui legătură semantică cu *mantyty* este greu de sesizat. Pentru *Gaiur* ne gîndim la un compus ucr. (sau rutenizat) **Gájhora*, similar cu rus. *gájgora* „pădurice" [165], care putea deveni **Găioru* şi apoi *Gaiur*(*u*), la fel cum un **Lisahora*, cu o structură analogă[166], a devenit *Lisáura* (sat lîngă Suceava). Acomodarea finalei s-a făcut sub influenţa unui termen entopic de genul masculin sau neutru (*munte, deal*), ca şi în oronimul *Ziragurul* din aceeaşi zonă[167], a cărui primă parte poate fi comparată cu ucr. *dzjur* „izvor" : **Dzjuragora* „dealul izvorului". (Dacă etimologia noastră este corectă, atunci înseamnă că oronimul a fost preluat de români înainte de secolul al XIII-lea, cînd are loc trecerea lui *g* la *h*.)

Numele muntelui *Orul* (cca 1 000 m) din raza comunei Bisoca, jud. Buzău, ar fi, după C. Diculescu, de origine veche grecească, de la gr. ὄρος

---

[159] Cf. Ion Rusu Abrudeanu, *Moţii*, Bucureşti, 1928 p. 218.
[160] O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 428 ; idem, *Probleme de toponimie*, p. 51—52.
[161] N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, VII, 1931—1933, p. 303.
[162] O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 428 ; idem, *Probleme de toponimie*, p. 47—50.
[163] Idem, *Probleme de toponimie*, p. 34—36.
[164] Cf. B. D. Hrinčenko, *op. cit.*, s.v.
[165] Atestat la N. I. Tolstoj, *Slavjanskaja geografičeskaja terminologija. Semasiologičeskie etjudy*, Moscova, 1969, p. 53 nota 34.
[166] Cf. formele dialectale actuale *lisohir*, *lisohora*, *lisohor'* menţionate de T.A. Marusenko, *op. cit.*, p. 210.
[167] Menţionat de Frîncu — Candrea, *op. cit.*, p. 31.

„munte"[168]. N.A. Constantinescu[169] şi I. Pătruţ[170] cred că este vorba de un antroponim neatestat, **Orul*, inclus în n. fam. *Orescu* şi în numele satului *Oreşti*. După părerea noastră, acest antroponim este *Horul* (de unde şi n. fam. *Horăscu*), atestat în documentele munteneşti[171], cu obişnuita pierdere a lui *H*- iniţial[172]. Pe de altă parte, ţinînd seama de faptul că *Orul* este singurul munte propriu-zis într-o microzonă de dealuri, nu putem evita ipoteza unei creaţii toponimice slave, *Hora*, acomodată morfologic, similară cu *Gorul*, care denumeşte cel mai înalt munte din Vrancea, mai ales că ea este susţinută de coprezenţa altor toponime slave, în timp ce existenţa în zonă a n. pers. respective, teoretic posibilă, nu poate fi probată. O bază antroponimică pare să aibă oronimul *Măţău* de lîngă Cîmpulung Muscel[173], sau *Măţarea* din jud. Buzău (pentru tipul formativ, cf. Gavrilă *Sularea* din Mogoş, lîngă Abrud, un contemporan al lui Horea)[174], pe care C. Diculescu le corela cu gr. *μαζήιον<μαζός „sfîrc" şi μαζάριον[175].

După A. D. Xenopol, *Vf. Cocan* de lîngă Olt (Loviştea) ar fi vechiul *Cogaion* dacic sau *Caucaland* gotic[176]. Numele corect al muntelui este însă *Ciocanul*, în care recunoaştem apelativul *ciocan* cu sens oronimic[177]. La rîndul său, Constantin C. Giurescu se întreba dacă *Cogaeonul* nu va fi fost muntele *Gugu* din masivul Godeanu[178], dar acesta are tot o bază lexicală românească, *gug*, cunoscut în Banat cu sensul de „ridicătură de teren, deal, vîrf"[179]. Pe linia lui Nicolae Densusianu, Octavian Răuţ crede că oronimul *Zana Mare* de lîngă Gugu ar fi o fosilă toponimică, menţinînd numele *Dianei*[180]; este vorba, probabil, de interpretarea greşită a pronunţiei *źana<geană* „deal", care pare să se fi menţinut şi la noi în anumite zone, nu numai în aromână[181]. Acelaşi cercetător vede în numele *Gruńul Zăului* păstrarea numelui lui *Deus* păgîn (Jupiter Optimus Maximus), iar nu creştin (cum consta-

---

[168] Constantin Diculescu, *op. cit.*, p. 497.

[169] N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 123.

[170] I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 73.

[171] Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 297. Pentru corespondentele slave, vezi V. Frăţilă, *Nume de familie, supranume şi toponime de pe valea inferioară a Tîrnavelor provenite din hipocoristice*, în AUT (Filologie), XXI, 1983, p. 16.

[172] Această posibilitate este sesizată şi de către I. Pătruţ, *loc. cit.*, care însă nu se opreşte asupra ei, pentru a-l putea explica pe *Orle(a)* ca derivat antroponimic *românesc*.

[173] N. A. Constantinescu *op. cit.*, p. 318.

[174] Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 265.

[175] Constantin Diculescu, *op. cit.*, p. 497–498.

[176] A. D. Xenopol, *op. cit.*, I, p. 109, 114.

[177] Pentru acesta, cf. Dumitru Loşonţi, *Contribuţii toponimico-etimologice*, în LR, XXIV 1975, p. 240–241.

[178] Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973, p. 48–49 (acceptat de Vasile Ioniţă, *op. cit.*, p. 207 şi de Octavian Mîndruţ, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 231).

[179] Cf. Dumitru Loşonti, **Cuc, Cucă, Gug, Gugă** *şi derivatele lor*, în LR, XXVIII, 1979 ; Francisc Király, *Note etimologice* în AUT (Filologie), XVII, 1979, p. 179. Circulaţia în Banat a apelativului, dovedită de Francisc Király, face ca explicarea oronimului de la un nume de persoană (Emil Petrovici, *Studii*, p. 276 ; Ioan Pătruţ, *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti*, Bucureşti, 1981, p. 32–34) să fie prea puţin convingătoare. Fără temei este şi etimologia lui Gustav Kisch, de la *goga* „momîie, sperietoare" (*Siebenbürgen*, p. 217).

[180] Octavian Răuţ, *Toponimie şi istorie bănăţeană*, în SLLF, IV, 1978, p. 261.

[181] Cf. Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 318 (probabil „deal") ; Bujor Vulcu, *Conţinutul apelativului „deal" şi tipurile de deal în terminologia geografică populară din împrejurimile Orăştiei*, în „Sargetia", V, 1968, p. 627 („pantă uşor înclinată").

tăm în textele din secolul al XVI-lea), iar în numele popular al unui deal, *Cetatea lui Ierolie*, un gr. *Hieros Elias* (de prin secolele al X-lea — al XI-lea)[182]. Respingînd ambele interpretări, ne întrebăm dacă cel de al doilea nume nu este cumva o românizare a magh. *irol*, formă dialectală a lui *gyürü* „inel, cerc“ „obiect de formă rotundă“ (cum va fi fost acea cetate).

Un oronim mult discutat, care continuă să fie socotit preslav deși nu i s-a dat încă o etimologie care să-i confirme vechimea[183], este *Bihorul*, care pe lîngă muntele din Carpații Apuseni (la 1611: *Bihor*)[184] mai desemna cetatea lui Menumorout (la începutul secolului al X-lea : *castrum Byhor*, la 1075 *civitas Bichor*, *terra Bichari*, la 1093 *Byhor*, la 1113 *Bychar*, la 1198 *castrum Bychor*, la 1202—1203 *castrum Byhor* ș.a.)[185], situată, după toate probabilitățile, la vreo 10 km la nord de Oradea, apoi o localitate (*Bihard*) și un deal (*Biharom*) în Ungaria, un sat (*Bychory*) în Cehoslovacia, o cetate în Serbia (la 1455 : *Bihorĭ*, azi numele unui ținut : *Bìhor*, *Bìor*, *Bìjor*) și tot aici un cătun (*Bihoriće*) și un sat în Dalmația (*Bihorine*), poate și altele[186]. Lăsînd la o parte ipoteza fantezistă a lui Ioan Șarba (de la un **bi* = ? + + *c*(*h*)*ar* = *kar-* „stîncă“)[187] și corelația cu arom. *bigă* „stîncă“, alb. *bigórr* „idem“ făcută de Tache Papahagi[188] (*g* nu putea trece la *h* nici în română, nici în sîrbă, nici în maghiară, iar atestările pentru castrul lui Menumorout sînt anterioare epocii în care această transformare se produce în cehă și ucr.), precum și încercările de a-l atașa la seria sl. *hora*[189] (care se lovesc de același impediment cronologic și de atestarea toponimului în Serbia, unde *gora* s-a păstrat) sau de a-l lega de varianta veche rom. *bihor* „bivol“, atestată la 1659[190] (care este probabil o contaminare între *bihol* < magh. *bihal* și *bohor* „bour“), rămîn în discuție patru ipoteze : a lui Gustav Kisch (din rom. *vihor*, cu trecerea lui *v* la *b* : „muntele vihorului“, cf. oronimul *Vihorlat*)[191], a lui J. Melich[192] și Elemér Moór[193] (de la un n. pers. de origine slavă, provenit dintr-o temă *byh-* sau *bĕh-*), a lui Nicolae Drăganu (n. pers. *Vihor*)[194] şi cea a lui George Giuglea (< sl. **bihor* < rom. *buhăr/buăr* < lat. *bubalus*)[195].

---

[182] Octavian Răuț, *op. cit.*, p. 265—266. Nestăvilita imaginație a amatorilor, susținută de absența pregătirii de specialitate a redactorilor, au dus la proliferarea în ultima vreme a interpretărilor mitologizante în tipărituri, reviste intitulate „de cultură“ sau chiar cu profil științific afirmat, unde coexistă cu subproduse ale latinomaniei, celtomaniei și tracomaniei agresive. Nu este în intenția noastră discutarea acestor „opinii“ sau „puncte de vedere“ care nici măcar nu intră în categoria ipotezelor, ci țin de domeniul fantasticului pur. A apropia, de pildă, numele unor munți din Carpații Apuseni (*Găina*, *Vîrful Steanului*, *Vîrful Zînei*, *Vîrful Medeeșului*) de cel al unor zeități antice (*Gaea* și cele 3 Gorgone : *Steno*, Eurial = Latona = *zîna*, *Medusa*), cum face Ioan P. Bogdan (*Țara vîlvelor*, în „Ziridava“, IX, 1978, p. 557, 559), este o tentativă care ignoră practic alfabetul științei.

[183] Vezi, de pildă, Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 207—208. Părerea autorului, după care forma cu *-a-* ar fi mai veche decît cea cu *-o-*, nu se poate admite dacă ținem seama atît de atestările numelui localității din Transilvania cît și de corespondentele sale. Este vorba, de fapt, de o simplă grafie maghiară, apărută într-o vreme cînd se făcea simțită confuzia dintre *a* și *o*.

[184] Gombocz Zoltán és Melich János, *Magyar etymológiai szótár*, I, Budapesta. 1914—1930, col. 398.

[185] Cf. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*^{2} I, p. 148 ; Corialon Suciu, *op. cit.*, I, p. 78.

[186] Vezi Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 305—306.

[187] Ioan Șarba, *op. cit.*, p. 12.

[188] Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963. p. 206.

[189] Menționate de Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 305. Toponim slav îl considera și Emil Petrovici (*Recenzie*, în DR, X, 1943, p. 539), fără a face precizări privind etimonul.

[190] Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, p. 315 nota 1.

[191] Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 33.

[192] Cf. Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 305—306.

[193] Elemér Moór, *Die slawische Ortsnamen der Theissebene*, în ZONF, VI, 1930, p. 115.

Deși Nicolae Drăganu susține că betacismul se putea produce la fel de bine în slavă ca și în română sau în maghiară, în realitate lucrurile nu stau chiar așa. Cazurile de betacism din sîrbă sînt foarte puține și s-au produs numai prin adaptarea unor neologisme din greacă sau din germană ; de cele mai multe ori sîrbocroata nu face decît să mențină forme deja betacizate în latina dalmată sau dunăreană, dar respectă cu strictețe distincția între *b* și *v* în lexicul slav propriu-zis. Cît timp exista aici apelativul de mare circulație *vihor*, el nu putea deveni în nici un caz *bihor* și același lucru se poate spune despre antroponimul corespunzător. Documentele ungurești atestă de timpuriu n. pers. *Bihor* (la 1086 : *faber Bichor*)[196], dar etimologia acestuia nu s-a putut încă stabili ; or, *certitudinea unui toponim personal n-o avem decît atunci cînd știm că baza nu este susceptibilă de o utilizare independentă în toponimie.* Ipoteza lui G. Giuglea este deficitară prin faptul că neglijează corelația dintre fazele de evoluție ale românei și slavei : dintr-un latinesc balcanic **búwalu* s-a putut ajunge la un slav comun **bývalŭ* (de unde bg. *bívol*), dar un rom. **búhăru* a dat deja în bg. *búher*[197], iar un **búhor* este ulterior acestuia (**búwalu*>**búu̯aru* / **búhăru*>**búu̯oru* / **búhoru*). Noi credem că la baza lui *Bihor* (oronim și antroponim) este un sl. com. **býhor'ĭ*, care trebuie să-l fi dublat pe **búhor'ĭ* „ceva umflat, de formă rotundă, bășică", dezvoltat de la verbul *buhati* „a se umfla" [198], după cum alături de *duhati* a existat varianta tematică *dyhati* (de la care cu același sufix s-a creat derivatul vechi slav **dyhor'ĭ* > rom. *dihor*). Așadar, intuiția lingviștilor maghiari ni se pare justă, numai că, stabilind sensul derivatului slav, sîntem de părere că putea fi vorba și de toponime descriptive, nu neapărat personale.

Pe urmele lui G. Giuglea, dar fără a avea și pregătirea lingvistică a acestuia, Constantin-Mircea Ștefănescu încearcă o reanaliză a întregii toponimii carpatice „în contextul general al toponimiei indo-europene". Metoda sa constă din a apropia de un radical indo-european oronime românești care prezintă un grad convenabil de omofonie cu toponime din Europa și Asia, culese, desigur, din indexurile la marile atlase geografice. Așa, de pildă, el persiflează etimologia dată de unii lingviști oronimului *Barnarul* din Munții Bistriței („a deriva un nume de munte de la sl. *brna* 'mocirlă' sau din sl. *brnitsa* 'teren mlăștinos' [...] ni se pare cel puțin naiv"), pe care-l apropie de fr. *Barneaume*, engl. *Barnhill*, germ. *Barnberg*, toate grupate sub radicalul **bher*, **bh̯ar* „munte, vîrf" [199]. Cercetarea documentelor ne arată însă că este vorba de un nume de persoană : la 1688 Mihăilă Dodul cumpără „*Poiana lui Bărnar* și *Bărnariul* la Dorna", iar printre martori figurează și un Andronic

---

[194] Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 306.

[195] George Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 318–319.

[196] Gombocz Zolthán és Melich János, *op. cit.*, col. 398.

[197] Cf. *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 94 (sensul este acela de „melc", împrumutat ca atare din românește).

[198] Pentru acestea din urmă vezi *Slownik prasłowiański*, I, p. 437–438.

[199] Constantin-Mircea Ștefănescu, *Toponymie ancienne dans les Carpates roumains*, în vol. X. *Internationaler Kongress für Namenforschung*, I, Viena, 1969, p. 489–490 (cu reluări în diverse numere ale revistei „Terra"). Explicația dată de lingviști este mai puțin naivă decît i se pare autorului, de vreme ce există destui munți care și-au luat numele de la această caracteristică (de pildă *Glodul*, *Glodurile*, *Glodețul* etc. în Bucovina).

Bîrnar[200]. Oronimele *Gorganele*, *Gorgoanele*, *Gorgănaşul*, *Gorgănelul* etc. (dezvoltate din apelativul *gorgan* de origine cumană), împreună cu *Gorul* (slav sau nume de persoană) şi *Gîrbova* (slav) sînt derivate din i.-e. **gu̯er*[201], iar *Almaşul* (maghiar), *Omul* (românesc), *Holmul*, *Gîlma*, *Dîlma* (româneşti, de la apelative de origine slavă) din i.-e. **alm*, ca şi lat. *altus*[202]. Asemenea situaţii, care ne întîmpină la tot pasul, privează comunicarea geografului amintit de orice urmă de interes ştiinţific.

Determinaţi de lipsa de eficacitate a mijloacelor lingvistice de investigaţie, alţi geografi, I. Conea, L. Badea şi D. Oancea, îşi propun să folosească o „metodă de dialectică geografică sui-generis“, ale cărei rezultate, estimate ca fiind de o importanţă deosebită, le prezintă atît la congresul internaţional de ştiinţe onomastice de la Florenţa, cît şi la un simpozion naţional de toponimie de la Bucureşti[203]. Ingeniozitatea metodei constă din a intui, pe baza unei analize geografice complexe, zona montană în care probabilitatea unei continuităţi a populaţiei româneşti să fie maximă, urmînd ca ipoteza să fie confirmată de nomenclatura propriu-zisă. După autori, Ţara Haţegului „trebuie considerat a fi fost teritoriul de cea mai sigură continuitate daco-romană la nordul Dunării. Într-adevăr că trebuie să spunem, dacă n-a fost aici, apoi n-a fost nicăieri“. De aici urmează că prezenţa toponimelor vechi este imperios necesară în Haţeg, „pentru că dacă nu s-ar găsi deloc, ar însemna să nu mai pricepem în ce a constat această continuitate“. Aşadar, dacă continuitatea n-ar fi fost în Haţeg, ea n-ar mai fi fost nicăieri, pentru simplul motiv că autorii n-ar mai putea-o pricepe.

Acest remarcabil *circulus in demonstrando* duce la rezultate pe măsură. Autorii stabilesc obiectivele de maximă importanţă geografică, cărora nu le-ar putea corespunde decît oronimele cele mai vechi. Astfel, *Picuiul* „face parte din categoria de munţi care trebuie 'în mod obligatoriu' să aibă un nume vechi [...] Numele său poate fi relativ nou (termenul este încă viu în graiul din Ţara Haţegului), dar şi — ceea ce este infinit mai probabil — de origine veche, preslavă“ [204]. În aceeaşi situaţie sînt *Argeaua*, *Gruiu*, *Genunea*, cascada *La Armăsaru*, *Sorţile*, *Cîrlige*, *Muntele Muierii*, *Retezatul*, *Sturul*, *Ţarcu*, *Cununa Custurilor* şi altele. Referindu-se la muntele *Bătăile*, autorii se întreabă: „Ce ne împiedică să legăm acest nume de luptele care au avut loc între romani şi daci, pe aceste înălţimi, lîngă zidurile cetăţii, în 106 ?“ [205]. Despre *Piatra Scorilei* se spune : „dacă nimic şi nimeni nu ne poate asigura că numele actual al muntelui *Scorila* este onomasticul unui cetăţean dac de-acum vreo 2 000 de ani trecut în toponim, tot aşa, nimic şi nimeni nu ne poate convinge de contrariul : că ipoteza ar fi falsă“ [206]. Dar un *Scorilo* antic ar fi trebuit să sune astăzi **Scuriră*[207], așa încît, vrînd-nevrînd, trebuie să ne gîndim, împreună cu N. A. Constantinescu și Ioan Pătruț, la un antroponim cu baza slavă *Skor-*[208], pe care o reîntîlnim în *Scoreiul* din Făgăraș[209] ; celelalte oronime, bazate pe apelative care mai circulă încă, nu ne oferă nici o dovadă de vechime. Recenzînd comunicarea, I. I. Russu observa că astfel de ’probe’ „nu pot decît să contribuie la compromiterea tezei susținută cu multă pasiune de către cei trei autori“ [210].

---

[200] T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti, 1915, p. 13. N. A. Constantinescu (*op. cit.*, p. 23) explicase corect oronimul, fără să cunoască (sau să invoce) acest document.

[201] Constantin-Mircea Ştefănescu, *op. cit.*, p. 493—494.

[202] *Ibidem*, p. 492—493.

[203] I. Conea, L. Badea, D. Oancea, *Toponymie ancienne, témoignant de la continuité daco-romaine dans les Carpates Méridionales de l'Ouest de l'Olt*, în vol. *VII Congresso internazionale di scienze onomastiche. Atti e memorie*, I, Florenţa, 1963 ; idem, *Concluzii istorice în lumina unor toponime din Ţara Haţegului*, în vol. *Lucrările simpozionului de toponimie*, Bucureşti, 1975.

[204] Idem, *Toponymie*, p. 354.

[205] *Ibidem*, p. 348.

Asemănătoare cu aceasta (prin absența totală a motivărilor lingvistice) este încercarea de stratificare genetică a oronimiei din jud. Arad întreprinsă de Octavian Mîndruț, Aurel Ardelean și Elena Grămescu: stratul cel mai vechi cuprinde „toponime din substratul preindo-european și indo-european“ (*Zarand*, *Moma*, *Drocea*, *Siri*, *Bihor*), urmează cel al „substratului toponimic traco-dacic“ (*Curcubăta*, *Gugu*, *Gruń*, *Groși*, *Măgură*) și cel al „topicelor [sic !] românești vechi“ (*Runc*, *Blidaru*, *Ohabă*, *Mușa*, *Pleașă*, *Gorgan*, *Burugă*, *Bîrnină*, *Burnas*, *Boian* etc.) „formate în principal pînă la jumătatea mileniului nostru“ [211]. Cît timp „substratul traco-dacic“ se rezumă la apelative în funcție toponimică, el trebuie subsumat fără rezerve ultimei categorii; celălalt „substrat“ este format aproape în întregime din n. pers. în funcție toponimică : *Zarand*, *Moma* (< v. bg. *moma* „puella“, iar nu dintr-un tracic *Moma*, cum consideră N. A. Constantinescu)[212], *Drocea*, *Sir(i)u* (< v.bg. *sirŭ* „orbus“) [213]. Așa stînd lucrurile, concluzia autorilor („Stratificarea și originea topicelor [sic !] demonstrează în mod convingător locuirea străveche și continuă a teritoriului de populația autohtonă (traco-dacică, romană, daco-romană, românească) la care s-au adăugat în anumite perioade istorice și alte populații“)[214] distonează în mod flagrant cu debilitatea mijloacelor de investigație de care dispun.

---

[206] *Ibidem*, p. 356. Tot la *Scorilo (Scorilis)* se gîndește și Marius Bizerea, pentru a explica toponime de la est de Muntele Mic : *Piatra (Cleanțu) lu Scorilă*, *Burdu Scorilii*, *Valea lui Scorilă* (*Toponimice dace și romane în sud-estul Banatului*, în vol. *Lucrările simpozionului de toponimie*, p. 125) ; sau Vasile Bologa, *Decebalus preacinstitul*, în „Noi Tracii“, VIII, 1981, nr. 79, p. 3.

[207] Al. Graur, *Nume de locuri*, București, 1972 p. 106. Deși știe că *-l-* intervocalic trebuia să devină *-r-*, totuși C. Cihodaru nu reușește să-și înfrîngă tentațiile asociative, susținînd că nu numai *Scorila*, dar și *Brăila*, *Surdila* și *Burila* „sînt o moștenire din fondul toponomastic indigen“ a căror rezistență ar fi fost facilitată de o românizare tîrzie a dacilor (*Oștirea bizantină în cîmpia munteană la sfîrșitul secolului al VI-lea și toponomastica*, în AUI (Istorie), XVIII, 1972, nr. 1, p. 4). Este vorba însă de derivate antroponimice cu sufixul slav *-ilo* (preluat și de onomastica noastră), unele avînd ca bază nume de persoane de origine slavă : *Brajo*, *Bur(j)o*.

[208] N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 368 ; Ioan Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 167. Acest n. pers. se întîlnește și în toponime bulgărești : *Skoril* (oronim, cu suf. *-jĭ*), *Skorilski dol*, *Skorilsko usoe*, *Skorilski răt* (cu suf. *-sk-*) ; cf. Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 158 ; N. P. Kovačev, *Toponimijata na Trojansko*, Sofia, 1969, p. 209.

[209] Acest oronim era derivat de către Gustav Kisch (*Siebenbürgen*, p. 98) din *scoruș*!

[210] I.I. Russu, *Recenzie*, în SCL, XIII, 1962, p. 410.

[211] Octavian Mîndruț, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 229, 230–231, 234 și *passim*.

[212] N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 326.

[213] După I. Pătruț, *Siro* este un hipocoristic de la o bază *Si-* cu suf. *-r-* (*Onomastică românească*, p. 24). Nu ne putem opri la această posibilitate cît timp nu știm dacă numele a fost prenume sau supranume.

[214] Octavian Mîndruț, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 240.

Este de presupus că munții au adăpostit populația satelor de năvălirile barbare, la fel ca în vremea expedițiilor tătărăști, cînd bejenia la munte dobîndea un caracter de masă[215]; dar ei nu puteau oferi condiții pentru o locuire permanentă. Teza continuității în munți a românilor, neconfirmată de cercetările arheologice sau istorice și nici de studiul toponimiei, trebuie definitiv părăsită.

1.3. Cercetînd fonetismul împrumuturilor românești din slavă, Ilie Bărbulescu a fost cel dintîi care a demonstrat că bilingvismul slavo-român nu poate fi anterior secolului al X-lea, pentru că cvasi-unanimitatea acestor împrumuturi nu au caractere slave comune[216]. Teza sa, confirmată mai apoi în linii mari de cercetările lexicologice și toponimice ale lui Emil Petrovici și Ioan Pătruț, a adus teoria continuității într-un veritabil impas. Se punea întrebarea : unde au putut sta românii, izolați de slavi, pînă în veacul al X-lea ? Reluînd o ipoteză a lui B. P. Hasdeu, Bărbulescu a presupus că acest spațiu de securitate ar fi fost Oltenia[217]. Supoziția sa a fost combătută imediat de către Gr. Nandriș, care a sesizat că între Oltenia și restul țării nu există diferențe de grad de slavizare a toponimiei[218].

Bazat exclusiv pe oiconime (studiate cu ajutorul celor mai vechi documente și a catagrafiilor mai noi), Ion Donat a încercat totuși să degajeze în Oltenia două zone etnice : una pur românească, în Subcarpați, unde abundă numele de sate în *-ești*, și alta pur slavă, în Platforma Getică și în Podișul Mehedințean. Sub aspect social, zona românească include doar sate moșnenești, cea slavă — clăcășești[219]; sub aspect etnografic, ele se deosebesc de asemenea prin faptul că în primele femeile obișnuiesc să poarte greutățile pe cap, iar în cea de-a doua pe cobiliță[220]. Convins de puritatea etnică a celor două zone, Ion Donat consideră „slave“ numeroase nume de localități din zona sudică, perfect explicabile ca toponime românești, fie de la apelative de origine slavă (*Bahna*, *Tarnița*, *Ploștina*, *Zăval*, *Beica*, *Izlaz* etc.)[221], fie de la nume de persoană de origine slavă (*Corzu*, *Dobrun*, *Blaj*, *Orlea*, *Ianca*, *Vlădila*, *Panaghia*, *Goicea etc.*)[222]. Pe de altă parte, el găsește în zona moșnenească 38 de nume slave de localități, pe care le apreciază ca fiind nesemnificative, întrucît vor fi fost date de călugării slavi din mănăstiri (*Tismana*, *Crasna*, *Polovragi*, *Govora*, *Tutana*, *Bistrița*, *Clocociov*, *Cozia*, *Vărbila* etc.)[223]. Concluzia sa este că „slavii nu s-au risipit în mod egal peste tot pămîntul românesc [...], ci — în unele părți cel puțin — masele slave au rămas compacte, acoperind regiuni unitare, care pot fi încă delimitate geografic“ [224]; românii, însă, au trăit mai mult la munte, ca și strămoșii lor daci[225].

---

[215] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, II, p. 34 și urm.

[216] Ilie Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București, 1929, p. 491.

[217] *Ibidem*, p. 494, 499—500. Cf. B. P. Hasdeu, *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial*, extras din AAR (Lit.). s. II, t. XVIII, 1896, p. 66 : „Oltenia a fost scutită aproape cu desăvîrșire de invasiuni străine“.

[218] Gr. Nandriș, *Recenzie*, în RIR, II, 1932, p. 390 și 409.

[219] Ion Donat, *Despre toponimia slavă a Olteniei*, Craiova, 1947, p. 42—45.

[220] *Ibidem*, p. 55.

[221] Că *Bahna* nu poate fi toponim slav, ne-o dovedește forma cu *h*, care nu se poate explica prin limbile slave de sud, ci numai ca fonetism ucrainean extins spre sud-vest prin intermediul românilor nordici. Bazat pe pronunțarea *Bagna* a numelui satului mehedințean, Emil Petrovici credea că el ar fi avut inițial o formă slavă de sud, după care s-ar fi produs evoluția *gn* > *hn* (*Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române*. I. *Toponimice prezentînd* h *provenit din* g, în RSl, IV, 1960, p. 42—43). Dar atestările mai vechi, cum este cea din *Catagrafia* din 1831, sînt cu *h*, ceea ce ne conduce la altă explicație a formei cu *g*, printr-o bulgarizare a pronunției favorizată de coloniile bulgărești din zonă. Însuși Petrovici releva în vestul și sud-vestul țării toponimele *Corhan(ul)* și *Preluca*, create tot de la apelative românești de origine ucraineană (*ibidem*, p. 44). Același lucru se poate spune și despre *Tarnița*. Pentru iradierea departe spre vest a împrumuturilor românești din ucraineană, vezi Ioan Lobiuc, *Influența limbii ucrainene în dacoromână (pe baza ALR)*, Iași, 1978, p. 21 (rezumatul tezei de doctorat).

[222] Ion Donat, *op. cit.*, p. 23—25.

O inventariere cît de sumară a hidronimiei ne arată că numele slave străbat copios zonele moșnenești ale lui Ion Donat (*Luncavăț*, *Peșteana*, *Cerna*, *Crasna*, *Tismana*, *Bistrița*, *Blahnița*, *Șușița*, *Sadu*, *Coșuștea* etc. etc.), parte din ele fiind doar preluate ca nume de mănăstiri, iar nu create de călugări[226]. Discordanța a fost, desigur, observată și de către Ion Donat, care totuși, într-un studiu apărut 20 de ani mai tîrziu, persistă în a o considera nerelevantă : „între numele slave de așezări și hidronimia slavă nu există pretutindeni concordanță teritorială [...] Pentru a înțelege just fenomenul, este necesar ca aceste două categorii de nume să fie analizate separat“ [227]. Dar oricît am separa categoriile toponimice, nu vom putea aprecia stratul hidronimic slav ca fiind ulterior celui format de numele românești de localități, pentru că nu mai exista o bază etnică slavă (sau dacă mai exista pe ici pe colo prin mănăstiri, ea nu putea impune o hidronimie străină unei populații compacte românești) ; el este neîndoielnic anterior, iar prezența sa ne arată limpede că „zona românească“ s-a creat prin asimilarea populației slave.

Imaginea geografică a „vetrelor toponimice“ succesive (ca să folosim termenii lui A. Sacerdoțeanu)[228] este în contradicție cu datele oferite de cercetarea de ansamblu a toponimiei noastre, care ne indică limpede structuri de tip „geologic“ : într-o mapă toponimică dată, numele de origini diferite nu se delimitează în spațiu, ci numai în timp[229]. Cu alte cuvinte, nu există regiuni de pură toponimie turanică, slavă, românească etc. care să ne indice faptul că populațiile respective au coexistat fără a se amesteca unele cu altele, fără a se suprapune. Delimitările spațiale devin posibile numai după o operație de departajare cronologică a numelor din aceste ansamble toponimice astăzi eterogene, făcută pe baza unor criterii de cronologizare relativă.

---

[223] *Ibidem*, p. 58—59. Autorul crede (p. 60) că aceste nume sînt foarte puține în realitate, pentru că unele dintre ele ar avea la bază nume de persoană, iar altele s-ar fi format pe teren românesc. Dar din seria sa se pot considera românești doar două, *Ohaba* și *Obreja*.

[224] *Ibidem*, p. 76. Ideea reapare și în lucrări de mai tîrziu ale sale, de ex. *Considerații istorice asupra toponimiei românești*, I, în LR, XIII, 1964, p. 621 și *Probleme de onomastică românească*, în vol. *Actele celui de-al XII-lea congres internațional*, I, p. 1 117. De observat că cercetarea numelor de sate îl condusese și pe A. D. Xenopol la o concluzie asemănătoare, fără referire specială la Oltenia (*Istoria românilor*, II, p. 202).

[225] Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în „Studii“, IX, 1956, p. 90.

[226] Dacă hidronimia slavă a Olteniei ar fi o creație a călugărilor, ar fi de așteptat ca ea să existe numai acolo unde au fost mănăstiri ; în realitate, ea cuprinde întreaga regiune carpatică și subcarpatică.

[227] Ion Donat, *Considerații istorice*, I, p. 618 nota 4.

[228] Aurelian Sacerdoțeanu, *Toponimia țării, document important al permanenței vieții istorice a poporului român*, în *Lucrările simpozionului de toponimie*, p. 44.

[229] Vezi și constatarea lui A. Dauzat : „toponimele se prezintă în straturi lingvistice suprapuse, destul de asemănătoare cu sedimentele preistorice succesive ale geologiei“ (*La toponymie française*, Paris, 1946, p. 13).

2. [*Teoria „masei toponimice“*] îşi propune să răspundă tocmai acestui deziderat al stratificării genetice utilizînd criteriul cantitativ. Acest criteriu nu ţine seama de o eventuală diferenţiere a numelor după gradul de importanţă al obiectelor (socio)geografice denumite, ci consideră nomenclatura un ansamblu unitar incluzînd „mase“ diferite de nume avînd aceeaşi origine; cu cît masa este mai mare, cu atît vechimea şi stabilitatea elementului etnic corespunzător este mai mare.

Primul care uzează la noi de acest principiu analitic este M. Gaster. Analizînd 400 de nume din fostul judeţ Vîlcea, el găsea că 70% sînt româneşti, 12% slave şi 18% de origine obscură. Concluzia sa era aceea că „o populaţiune neromânească copleşitoare, sau măcar numeric egală cu cea românească, n-a ezistat şi n-a putut ezista într-acest judeţ“[230]. El recunoştea, totuşi, că rezultatul său nu poate viza şi perioada veche a istoriei românilor, „cea între secolele V–XII, mai toate numirile avînd un caracter limbistic şi fonetic relativ modern“[231]. Convins că nu toate numele de locuri pot sta pe acelaşi plan sub aspectul vechimii, Gustav Weigand îşi limita cercetarea la hidronimie, pe care o considera în bloc mai conservatoare decît restul nomenclaturii. Din hidronimele Vechiului Regat, doar 16% ar fi româneşti, cele mai multe (53%) fiind slave; de aici concluzia că românii ar fi venit din sudul Dunării într-un teritoriu în care au găsit instalate populaţii străine[232]. Într-un alt studiu, consacrat numelor de localităţi din zona Ampoi—Arieş, Weigand constată din nou preponderenţa numelor străine (slave 15%, maghiare 48%) faţă de cele româneşti (38%)[233].

Opunîndu-se punctului de vedere selectiv al lui Weigand, George Giuglea crede că, pentru stabilirea vechimii unei populaţii, toponimia trebuie studiată exhaustiv, ţinînd seama de „masa toponomastică“, deoarece numai ansamblul contează în operaţia de cronologizare[234]. O asemenea cercetare duce la concluzii exact opuse celei la care ajunsese Weigand: chiar dacă „masa“ include şi toponime străine, „vechimea originară a toponimiei respective [= româneşti, n.n.] rămîne în picioare, impusă de grosul numirilor“[235]. În situaţiile (frecvente în Transilvania) în care un nume de localitate străin este înconjurat de o „masă“ toponimică românească, trebuie să admitem că grupul etnic românesc este cel vechi, în timp ce oiconimul ni-i indică pe „noii aciuaţi“[236]. Referindu-se la principiul metodologic al lui George Giuglea, Ion Donat îl consideră a fi „de cel mai mare preţ“ în cercetările de toponimie istorică[237], iar această optică se reflectă în mai toate studiile monografice realizate în ultimele decenii.

2.1. În ce măsură asemenea statistici, confecţionate pe baza nomenclaturii actuale, pot fi relevante pentru epocile mai îndepărtate? Putem, oare, avea certitudinea că numele româneşti, cele mai multe astăzi, sînt şi cele mai vechi? Iată două întrebări pe care lingvistul clujean nu şi le-a pus, preferînd să-și formuleze teoria sub formă de postulat. Să vedem, însă, dacă acest postulat are coerența logică necesară și dacă el reușește să rezolve satisfăcător situații concrete.

---

[230] M. Gaster, *Nomenclatura topică a judeţului Vîlcea*, în BSG, VI, 1885, p. 138.
[231] *Ibidem*.
[232] Gustav Weigand, *Ursprung der südkarpatischen Flussnamen*, p. 94.
[233] Idem, *Ortsnamen im Ompoly- und Arányos-Gebiet*, p. 31.
[234] George Giuglea, *Cuvinte româneşti*, p. 300.
[235] *Ibidem*, p. 302.
[236] *Ibidem*, p. 327.
[237] Ion Donat, *Despre toponimia slavă a Olteniei*, p. 18.

Un mare afluent al Drinei se numește *Kólina*, hidronim cu „bază romanică" (= românească); toți afluenții săi au nume slave[238]. După teoria lui Giuglea, cei mai vechi locuitori ar fi fost sîrbii, pentru că „masa toponomastică" este slavă în imensa ei majoritate; românii, care au impus un singur nume, ar fi cei „aciuați" mai tîrziu. Este, însă, evident că situația a fost, în realitate, alta: primii veniți au dat numele cursului principal, după care sîrbii l-au preluat și au completat nomenclatura bazinului hidrografic cu o întreagă serie de hidronime minore. Cine ar analiza după criteriul cantitativ toponimia din bazinul Prutului, ar ajunge la concluzia că românii, slavii, cumanii și tătarii au trăit înaintea sciților, pentru că din zecile de mii de nume nu mai este nici unul scitic. Iar cine ar face o stratigrafie a Bucovinei după aceeași metodă, ar conchide că huțulii i-au precedat pe români, deși se știe cu precizie că aceștia au colonizat zona începînd cu ultimul sfert al veacului al XVIII-lea. Urmărind în cadastrul austriac de la 1854—1856 numele de locuri din bazinele superioare ale Moldovei și Moldoviței, am constatat că toponimia ucraineană era deja mai numeroasă, deși cele mai importante obiective geografice își mențინuseră numele românesc. Prin urmare, într-o zonă cu populație românească rarefiată, coloniștii pot crea o toponimie majoritară în *numai* jumătate de secol. Asemenea situații dovedesc fără nici un dubiu că *între „masa toponimică" și vechimea unei populații nu există presupusul raport de determinare, pentru simplu motiv că numele de locuri care alcătuiesc „masa" au vîrste diferite.* Un singur nume românesc (cum este *Argelul* în com. Moldovița) poate fi mai vechi decît întreaga „masă" de toponime huțule din jur, și invers, un singur nume străin, cum este *Moldova*, poate fi mai vechi decît toate toponimele românești care-l circumscriu. Operația de cronologizare nu poate evita separarea, dintr-un ansamblu toponimic unitar sub aspect etimologic, a numelor vechi de cele create în ultimele secole, neîndoielnic mai numeroase. Așa se explică de ce încercările de stratificare genetică a toponimiei noastre bazate exclusiv pe criteriul cantitativ nu reușesc să-și demonstreze concluziile, iar acest fapt afectează serios ideea însăși a continuității noastre, pe care autorii și-au propus să o susțină.

Studiind din punct de vedere etimologic toponimia din zona Sarmizegetusei dacice, Mircea Homorodean constată că ea „are un caracter preponderent românesc. În acest sens — continuă discipolul lui George Giuglea — este suficient să menționăm că numele de altă origine [...] reprezintă doar 1% din totalul de peste 1 300 de nume de locuri culese din cele 15 localități" [239]. Plecînd de la această constatare, autorul consideră că „structura în majoritate românească a toponimiei locale dovedește numărul mare și vechimea apreciabilă a populației românești în partea locului" [240]. După părerea noastră, materialul analizat nu susține, însă, această concluzie. Mai întîi, considerăm că etimologiile românești date unor toponime importante au fost forțate. Astfel, numele satului *Beriu* (pronunțat *Berii̯*) este explicat ca toponim

---

[238] Dragomir Vujičić, *Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine*, Sarajevo, 1982, p. 69.

[239] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 59.

[240] *Ibidem*, p. 61.

românesc, de la n. pers. *Bera*[241], dar judecînd după primele atestări (*Byrni*
la 1332, *Beryn* la 1334), el este un nume slav, derivat de la n. pers. *Berin*[242]
cu suf. *-jĭ*(**Berinjĭ*) cu evoluție normală pe terenul limbii române (cf. *kopanja* >
copaie ; localitatea este în afara zonei în care *n* urmat de *j* se menține pala-
talizat). Numele satului *Sărăca* (oficial : *Sereca*), atestat la 1332 ca *Zarkad*,
la 1335 ca *Zarka*, nu poate avea legătură cu rom. *Săraca*, cum crede autorul[243],
ci reprezintă mai degrabă adaptarea românească a unui toponim slav,
**S(v)raka* „țarcă" (cf. scr. *Sračak*)[244], din care descinde în mod independent și
forma maghiară. Nu putem avea siguranța autorului că *Grădiștea* este româ-
nesc[245] : el poate fi *și* slav. Pentru *Orăștie*, autorul îi opune explicației limpezi
a lui Emil Petrovici (magh. **Varasd(i)* > *Orăștie* > *Orăștioara*), sprijinită pe
o serie care nu admitem nici o posibilitate de explicare cu ajutorul limbii
române (*Nădăștia* < magh. **Nádasd(i)*, *Răcăștia* < magh. **Rákosd(i)* etc.),
o ipoteză absolut neverosimilă : de la *Oraș* s-ar fi creat mai întîi un diminutiv
cu suf. *-cioară* (*Orăștioara*, numele localității apropiate), iar apoi s-ar fi ajuns
la numele orașului printr-o „derivare regresivă" [246]. Nu avem nici un motiv să credem că cele două sate din apropiere, *Orăștioara de Jos* (popular : *Orăștioara*) și *de Sus* (popular : *Orăștia*), atestate spre mijlocul secolului al XV-lea *fără nume* distinct, ci doar ca *Waraswyze*, după numele apei, ar fi fost la fel de vechi ca și *Orăștia*, atestată la 1224 ca *Waras* ; dimpotrivă, este mai plauzibil (atît sub aspect lingvistic, cît și istoric) să vedem în *Orăștie* numele vechi, anterior secolului al XIII-lea (cînd suf. magh. local *-d* își încetează funcțiunea)[247], iar în *Orașu* adaptarea numelui oficial maghiar al localității de către locuitorii din așezările periurbane apărute mai tîrziu. Un argument suplimentar este patrionimul *orăștean*, citat de Sextil Pușcariu[248], știut fiind că patrionimele conservă mai bine formele vechi ale numelor de localități. În acest caz, *Orăștioara* este un diminutiv oiconimic normal, care menține genul oiconimului primar, iar nu o acomodare a lui **Orășcioru* cu genul apelativului *apă*, cum crede autorul[249], pentru că nu este vreun indiciu că rîul

---

[241] *Ibidem*, p. 59.

[242] Menționat de Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, p. 17 nota 21.

[243] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 59. Explicația lui Gustav Kisch (< magh. *szarka* „țarcă") este departe de a fi satisfăcătoare, pentru că acest cuvînt ar fi dat în rom. *sarcă*, dacă nu chiar *țarcă* (vezi *Siebenbürgen*, p. 116).

[244] Vezi corespondentele toponimice slave ale sl. **s(v)orka* la VI. Šmilauer, *Handbuch*, p. 174. Este probabil că unele dintre acestea provin de fapt din supranume (cum s-ar putea să fie și cazul oiconimului ardelean).

[245] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 59.

[246] *Ibidem*, p. 61–64. Singurul care s-a mai gîndit la rom. *oraș* a fost Gustav Kisch (*Zur Etymologie landeskirchlicher Ortsnamen*, în vol. *Beiträge zur Gestschichte der ev. Kirche A.B. in Siebenbürgen*, Sibiu, 1922, p. 275). Iorgu Iordan crede că numele este o combinație a magh. *Város* cu suf. rom. *-iște* (*Toponimia românească*, p. 39), dar de aici n-ar fi putut rezulta decît **Oriște* sau **Orîște* (pentru analogii, cf. E. Petrovici, *Rom.* **Oriș, Orîș, Orișia, Orășa, Orășani, Orășeni** < *magh.* **varjas**, în SUBB, Philologia, I, 1956).

[247] Pentru originea maghiară, vezi Paul Hunfalvy, *Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung*, Viena – Teschen, 1886, p. 125 ; N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, III, 1922–1923, p. 940 ; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, III, p. 49 ; Emil Petrovici, *Recenzie*, în DR, X, p. 545 și mai ales *Studii*, p. 157. Fiind anterior secolului al XIII-lea, suf. *-d(i)* nu apare în mențiunile scrise ale toponimelor în *-dia* (*-tia*), dar el trebuie presupus cu necesitate pentru a putea explica în manieră unitară ampla serie de nume care au o bază lexicală (onomastică) maghiară.

[248] Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, VI, 1929–1930, p. 535.

[249] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 63.

s-ar fi numit vreodată **Orăştioara* ; cealaltă *Orăştie* (= Orăştioara de Sus) are ca punct de plecare hidronimul (care, la rîndul său, este o extensie de la oiconim, cf. numele maghiar deja citat).

Pentru numele de apă *Dobra*, Mircea Homorodean nu exclude şi o origine românească, de la un n. pers. *Dobre*[250] — idee greu de acceptat, pentru că abundenţa hidronimelor *Dobra* atît pe teritoriul nostru cît şi pe cel slav ne indică drept punct de plecare o însuşire a cursului de apă[251]. Tot slave (în speţă : sîrbeşti) sînt *Lipád'a*, care desemnează o pădure (şi, adăugăm noi, un deal) de lîngă Orăştie şi *Lipoviţa* / *Lipod'iţa*, denumind pîrîul care izvorăşte de aici, ambele incluse în categoria „toponimelor de origine obscură sau nesigură“ [252] : de la *lipa* „tei“ s-a format un colectiv cu suf. compus *-àd-ija*, ca în scr. *Šumàdija* < *šuma* „pădure“ [253] şi un derivat *Lip-ov-ica* „pîrîul teilor“, după care cele două forme s-au contaminat în româneşte : *Lipod'iţa*. Dacă numele satului *Căstău* (la 1332 : *Keztev*, *Koztov*) ar fi avut vreo legătură cu rom. *căstău* „spînzurătoare“, cum crede autorul[254], atunci cu siguranţă că documentele ar fi înregistrat forma ungurească *Akazto*, care îi stă la bază ; rom. *Căstău* nu este decît adaptarea denumirii maghiare, în care recunoaştem un *keszlyu* „mănuşă“ (scris *kezthew* la 1395)[255], care este la rîndul său, după toate probabilităţile, o etimologie populară a germ. *Kasten(dorf)*[256], numele coloniei săseşti.

În al doilea rînd, nu putem fi de acord cu încercarea de eludare a importanţei cronologiei atestărilor plecînd de la ideea „caracterului arbitrar al înregistrării faptelor în documentele medievale“ [257]. Este drept că prima atestare nu înseamnă şi apariţia unei localităţi, dar decalajele sînt atît de mari, încît nu lasă nici o îndoială privind anterioritatea cu cel puţin un secol a oiconimelor străine (Romos : 1206 ; Orăştie : 1224 ; Beriu şi Căstău : 1332) faţă de cele româneşti vechi (Ludeşti şi Bucium : 1439 ; Costeşti şi Putinei : 1444), ca să nu mai vorbim de celelalte, toate noi (Luncani : 1750 ; Măgureni şi Grădişte : 1909). Atestarea tîrzie a localităţilor ne arată clar că „masa“ numelor româneşti este un produs mai nou, care nu poate pune în cumpănă vechimea reală a coloniilor săseşti sau maghiare din zonă. Deşi a fost inima Daciei, regiunea cercetată nu se înfăţişează ca o microzonă de continuitate neîntreruptă a populaţiei romanice, în pofida ponderii zdrobitoare a toponimiei noastre în raport cu cea străină.

Într-un alt studiu, consacrat numelor de locuri din zona satelor Cinciş şi Valea Ploştii (jud. Hunedoara), Mircea Homorodean tratează materialul într-o manieră asemănătoare : „În totalitatea ei, toponimia celor două sate este alcătuită din 205 nume de locuri, care reprezintă un total de 376 elemente topice (fiecare element fiind numărat ori de cîte ori apare). Analizîndu-le ca proveniență, am putut observa că, în marea lor majoritate (în proporție de 97,89%), aceste elemente topice sînt de origine românească (au fost create de populația românească)“ [258]. „Restul“ de 2,11% este însă toponimia de prim rang (hidronimele slave *Valea Ploștii* și *Cerna*), în care trebuie inclus și numele satului *Cinciș*, pe care autorul, urmîndu-l ca de obicei pe G. Giuglea, încearcă să-l explice dintr-un rom. **ciunciș*, derivat la rîndul lui din **ciunc*, formă arhaică a lui *ciung* „copac cu crengile rupte sau tăiate“[259], respingînd etimologia lui Emil Petrovici (magh. **csulnokis*, formă veche a lui *csolnakos* „barcagiu“)[260], deși ea dă posibilitatea de a explica primele atestări ale numelui (*Cholnukus* la 1360, *Chanokes*, *Chonokos* la 1446). Întrucît forma maghiară nu se poate explica din cea românească (și nici invers), iar cele două forme nu dau impresia unor creații independente, Emil Petrovici a căutat — și a reușit să găsească, după părerea noastră — o a treia formă, slavă, din care celelalte descind în mod independent : sl. **Cilnŭčišĭ* „loc cu bărci“ (< *člŭnŭ* cu suf. colectiv *-išĭ*), tradus de unguri, dar menținut de români[261].

---

[250] *Ibidem*, p. 66.

[251] Vezi, în acest sens, Ernst Dickenmann, *op. cit.*, în AECO, V, 1939, p. 101.

[252] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 78.

[253] Pentru acesta din urmă, vezi Petar Skok, *Iz slovenačke toponomastike*, în „Etnologa“, VII, 1934, p. 68.

[254] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 78.

[255] Cf. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, II, p. 472.

[256] Vezi discuţia etimologică la Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 73—74, care explică numele german dintr-un germ. med. de sus *kast* „stejar“.

[257] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 60.

Tot la criteriul cantitativ apelează și Ilie Dan într-o monografie cu un titlu elocvent : *Toponimie și continuitate în Moldova de nord.* Autorul se arată atît de convins de ideea deplinei reflectări a continuității noastre în nomenclatura topică, încît nici nu simte nevoia să o mai și demonstreze („Se înțelege că cel mai vechi și mai important strat aparține populației băștinașe“, pentru că stratul slav se întîlnește „mai ales în văi și cîmpii“)[262]. Se întîmplă, totuși, ca și în bazinul Solonețului să fie toponimie slavă, dar autorul nu găsește cu cale să o înregistreze, convins că astfel de nume „reprezintă traduceri ale termenilor topici românești“ și, în consecință, „nu interesează toponimia românească“ [263]. După această operație de eliminare absolut arbitrară, concluzia nu este greu de prevăzut : „stratul slav este slab reprezentat în toponimia Văii Solonețului“, în timp ce „stratul românesc este cel mai vechi, cel mai important, are un caracter stabil [...], avînd la bază apelative de origine latină (dar și de alte origini), curente și astăzi în graiul vorbit. Aceste nume topice [...] fac dovada continuității neîntrerupte a românilor, care au numit din cele mai vechi timpuri locurile pe care le stăpîneau“ [264]. Examinînd materialul cules de Ilie Dan și informațiile de ordin istoric pe care ni le oferă, constatăm că nici unul dintre toponimele românești (inclusiv numele de sate) nu prezintă indicii după care să le considerăm mai vechi de secolul al XIV-lea ; în imensa lor majoritate, ele sînt toponime minore, și însuși Ilie Dan recunoaște, dar cu alt prilej, că „pentru istorie toponimia minoră sau microtoponimia are importanță mult mai mică decît toponimia majoră“ [265]. În al doilea rînd, faptul că ele au la bază apelative curente este și el o dovadă a caracterului lor recent, cum tot Ilie Dan o spune în altă parte[266]. În sfîrșit, în ipoteza că populația românească a fost mai veche, nu ne putem explica de ce hidronomia importantă (numele văii, în primul rînd, *Soloneț*, dar și al afluenților săi mai de seamă, *Cacica*, *Racova*, *Blîndețul* este slavă : este evident că primele denumiri date de o populație care se stabilește lîngă un curs de apă sînt cele ale cursului însuși și ale principalilor săi afluenți[267].

---

[258] M. Homorodean, *Toponimia satelor Cinciș și Valea Ploștii (județul Hunedoara)*, în vol. *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969, p. 90.

[259] George Giuglea, *Nume topice din bazinul Ampoiului : Ampoi, Mureș, Ciunc(ă), Vultori* etc., în „Apulum“, VI, 1965, p. 435 (unde îl compară cu it. *cionco* și conchide : „Conservațiunea *ciunc* la noi și în Italia cu *nc* în ambele părți duc[e] de-a dreptul la punctul de origine și la epoca respectivă de acum două mii de ani. Prezintă aceeași valoare ca o inscripție latină săpată în piatră în acea vreme și păstrată pînă azi în grai viu și în toponimie“) ; N. Orghidan, G. Giuglea, M. Homorodean, *Probleme de toponimie*, în CL, X, 1965 p. 338—339 (unde se apreciază că forma din documente reprezintă un nume oficial, suprapus artificial peste numele românesc).

[260] Emil Petrovici, *Studii*, p. 184. Această explicație a fost dată de la 1905 de Iosif Popovici (*op. cit.*, p. 151). care aprecia forma românească drept o etimologie populară.

[261] E. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, I, în „Balcania“, VI, 1943, p. 513—515. Pentru evoluția fonetică, cf. munt. *cin* < **čilnŭ*, față de băn. *ciun* < scr. *čun*. Lipsită de interes este etimologia lui Gustav Kisch < magh. *kincs* „comoară“ (*Siebenbürgen*, p. 216).

[262] Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, p. 41 și 42.

[263] *Ibidem*, p. 160. Autorul confundă aici toponimia românească (respectiv, totalitatea numelor de locuri din România, indiferent de originea lor) cu toponimia de origine românească (în care se includ doar numele formate pe terenul limbii române). Cf. E. Janitsek : „Toate toponimele folosite de poporul român — indiferent de originea, de aspectul lor lingvistic sau de răspîndirea lor teritorială — constituie o parte integrantă din vocabularul limbii române, deci ele sînt, toate, nume topice românești“ (*Problema clasificării toponimelor românești după origine*, în SUBB (Philologia), XIX, 1974, fsc., 1, p. 114—115).

„După cum contactul cu slavii, cu toată masivitatea manifestării lui, nu a pătruns [sic !] în profunzimea sistemului limbii române, nici toponimia — ne încredințează Vasile Ioniță — nu a fost modificată, cu toată influența puternică de care a suferit. Ea a rămas românească, lucru de care ne putem da seama atunci cînd o analizăm în ansamblul ei, la nivelul întregii *mase toponomastice*, nu pe arii mai mult sau mai puțin întinse, și nu oprindu-ne la toponimia așezărilor de *pe văi* și nici doar la numele acestora [s.a.]“ [268]. Am arătat însă că între manifestarea lexicală a unei influențe străine și manifestarea sa toponimică nu se poate stabili nici un fel de paralelism, după cum ne-o dovedesc atîtea situații de discordanță certă[269] ; de aceea, invocarea gradului de penetrație a influenței slave în ansamblul limbii noastre nu poate fi considerată un argument. Exemplificările lui Vasile Ioniță, cu toponimia satelor *Vîrciorova* și *Șoșdea* din Banat, nu ni se par nici ele edificatoare[270]. O bună parte din nume rezultă evident dintr-o diferențiere sau o polarizare (*Văratica*→ *Dosul Văraticii*, *Fața Văraticii*, *Izvoru Văraticii* etc.), așa încît are un caracter relativ recent față de centrii denominativi inițiali. Ca probe de vechime nu pot fi invocate nici toponimele personale (*Gaiu lu Zulufan*, *Pămîntu Ciumăronilor*, *Prunii Almăjonilor*, *Vadu lu Bălan*, *Valea Tămășonilor* etc. etc.) și nici numele unor obiective geografice cu totul neînsemnate (*După Moară*, *După Vînă*, *Fîntîna lu Budulan*, *Grindășele*, *Iazu*, *Izvoru de la Buri*, *Mijlocu*,

---

[264] Ilie Dan, *op. cit.*, p. 160.

[265] Idem, *Contribuții la istoria limbii române*, Iași, 1983, p. 192 ; vezi și *Toponimie și continuitate*, p. 30.

[266] Idem, *Toponimie și continuitate*, p. 51 : „o etimologie clară înseamnă o vîrstă mai mică a numelui topic, în timp ce originea obscură trădează o mare vechime“.

[267] *Blîndețul*, rămas fără etimologie în monografia autorului, nu poate avea nici o legătură cu rom. *blînd* sau *Blîndu*, ci este un derivat de la ucr. *blýdnyj* „înșelător“ cu suf. *-ec* (care indică posesorul unei calități, cf. *mudréc* < *mudryj*) : **Blydnéc*, apropiat apoi de rom. *blînd*. Sinonimul său este hidronimul *Sludnița* < ucr. *zludnyj* „înșelător“ (atestat la Zeno Kuzela und Jaroslau Rudnyćkyj, *Ukrainisch-deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1943, s.v.).

[268] Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 226–227.

[269] Dragoș Moldovanu, *Etimologia hidronimului* **Moldova**, în ALIL, XXVIII, 1981–1982, A, p. 42.

[270] Cf. Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 26–29.

Slînca, *Unghele*, *Vadu Zînei*, *Zăloane* ș.a. m.d.) : oricît de impresionantă ar fi „masa“ acestor denumiri, ea nu poate concura ca vechime nici pe departe numele satelor (Șoșdea : 1343 ; Vîrciorova : 1433). Astfel de nume nu pot dovedi că toponimia dintr-o regiune „a rămas românească“, ci numai că *a devenit* românească.

2.2. După cum s-a putut observa din discuția precedentă, teoria masei toponimice ignoră în mod deliberat diferența dintre toponimia minoră și cea majoră, tocmai pentru că, în imensa lor majoritate, toponimele românești se includ în prima categorie. Teoria în cauză s-a elaborat pentru a contracara această situație de fapt și are ca rezultat inversarea perspectivei temporale pe care o deschide distincția respectivă. Tendința de nivelare a toponimelor sub aspectul importanței se observă la mai mulți cercetători, și în primul rînd la cei care încearcă să realizeze stratigrafii toponimice zonale. „Privite prin prisma masei lor, susține Mircea Homorodean, toponimele minore au o importanță *cel puțin egală* [s.n.] cu cea a toponimelor majore“ [271]. Statistica aproximativă a lui Emil Petrovici, după care 80% din toponimele de pe teritoriul țării noastre sînt românești, „dovedește cu prisosință [sic !] continuitatea poporului român pe teritoriul său de formare de la nord de Dunăre“ [272].

Or, pînă în prezent nu s-au găsit exemple sigure de toponime minore străvechi, nici la românii sud-dunăreni și nici la cei nordici[273]. Numele satelor aromânești *Flămburéși* și *Cernéși*, pe care Pericle Papahagi le considera continuatoare ale lat. **Flammulensis* și **Tsiernensis*[274], sînt, de fapt, patrionimice (<*Flambură*, *Cerna*) cu suf. *-eși* (*-ași*), existent și în dacoromână ca sinonim al lui *-eni* (*-ani*)[275]. Constatînd că în mai multe inscripții latinești numele împăratului *Traian* este scris *Troianus*, Constantin C. Petolescu este de părere că apelativul românesc *troian*, folosit ca toponim pentru a desemna urmele valurilor romane, nu a fost împrumutat din slavă — cum se credea — ci descinde direct din forma latină populară[276]. El conchide că *Troianele* „reprezintă dovezi ale continuității populației daco-romane în secolele de după Aurelian ; în perioadele tulburi din epoca migrațiilor, o serie de toponime au fost uitate, dar numele rîurilor importante sau *Troianele* romanilor au persistat și s-au perpetuat în amintirea localnicilor dacoromâni“ [277]. Dar încă din 1941 G. Giuglea arătase că rom. *troian* „val" nu are nici o legătură etimologică cu *Traianus*, ci este un reflex al bazei lexicale romanice **troju*, și că doar tîrziu valurile romane de la noi au fost numite cu acest termen[278].

---

[271] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 23.

[272] *Ibidem*, p. 25. Cf. Emil Petrovici, *Studii*, p. 249.

[273] Nenumărate sînt încercările amatorilor de a detecta astfel de toponime, dar ele fac fără excepție pasul care desparte sublimul de ridicol. „Vom recunoaște, afirmă de ex. Ioan Șarba, între numele topice din hotarul localităților, adesea, chiar arhetipuri latine, mai mult sau mai puțin încifrate“, cum ar fi *Aristie* < lat. *arista* „spic de grîu“, *Horescu* < lat. *horreum* „stup“, *Mindre știle* < lat. *mandra* „staul“, *Orniță* < lat. *ornus* „frasin“, *Altal* < lat. *alte* „sus“ („dovadă a latinității e și poziția accentului“), *Curătura* < lat. *curare* „a curăța“ (*op. cit.*, p. 18—19).

[274] Pericle Papahagi, *Din toponimia aromână*, în „Dunărea“, II, 1925, p. 65 ; idem, *Cirneși*, ibidem, I, 1924, p. 204—205.

[275] O dovadă în plus este că primul sat se numește și *Flamburari*, în care *-ari* nu are funcția de a crea nume de agent, cum credea Th. Capidan (*Toponymie macédo-roumaine*, p. 75), ci aceea de formant patrionimic : „cei (veniți) de lîngă muntele *Flambură*“. Al doilea nume a fost explicat ca derivat în *-eš* de la sl. *črînŭ* „negru“, asemănător cu *Mokreš* sau *Topleš* (Th. Capidan, *ibidem*, p. 113) ; dar în acest caz numele satului ar fi trebuit să aibă formă de sg., eventual articulată (ca în numele localităților arom. *Cireș* și *Cireșu*).

[276] Constantin C. Petolescu, *Varia Daco-Romana*, în „Thraco-Dacica“, IV, 1983, p. 143—145. Aceeași opinie la Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, p. 111—112.

[277] Constantin C. Petolescu, *op. cit.*, p. 145. Acest punct de vedere mai fusese susținut și de către Ion Donat, *Reexaminări toponimice în legătură cu continuitatea : TROIANUL*, în „Luceafărul“, 1978, nr. 12.

Supoziția lui Simion Mehedinți, după care hidronimele majore străvechi trebuie să fie „însoțite, fiecare, de cîte un mănunchi de alte toponime de aceeași origine" [279], nu se confirmă. Astfel, trei hidronime *Ibru* (desemnînd două pîrîiașe din jud. Gorj și unul de lîngă Orăștie) sînt apropiate de Vasile Frățilă de *Ibăr* (<''Εβρος) din Balcani și explicate printr-un dacic **Ibru*[280]. Conștient de dificultatea fonetică a menținerii grupului *-br-* în românește, autorul încearcă să o evite admițînd posibilitatea ca acest grup să se fi păstrat în elementele traco-dacice ale latinei, ca în toponimele *Abrud*<*Abrutus* sau *Țibăr*<*Cebrus*. El citează opinia lui Vladimir Georgiev, după care forma ultimului hidronim (afluent drept al Dunării) denotă o evoluție de tip aromânesc a lui *ke-* la *țe-*, anterioară metatezei slave (**Țibru*>bg. *Țibăr*, cf. v. sl. *dobrŭ*>bg. *dobăr*). Am văzut însă că numele Abrudului nu este vechi, iar evoluția formală a anticului *Cebrus* nu se poate atribui „filierei" aromânești[281]. Este de crezut că la venirea slavilor în zonă transformarea africatei *č* la *ț* nu avusese încă loc în aromână, pentru că fenomenul este de tip analogic și s-a petrecut, după toate probabilitățile, spre sfîrșitul românei comune. Așadar *ț-* slav inițial nu putea rezulta decît din *č* străromânesc, printr-o evoluție confirmată și de alte toponime (bg. *Cerecel* < rom. *Cerățel*, bg. *Vacicel* < rom. *Făcețel* (= *Făgețel*), bg. *Cikura* < rom. *Cicură*)[282], iar grupul *-br-* fie că nu evoluase încă la *-ur-*, fie ajunsese la o fază intermediară, care a permis refacerea lui în slavă[282bis]. Prin urmare, dificultatea fonetică nu poate fi înlăturată, astfel încît e de preferat explicația dată de către I. Pătruț hidronimelor noastre, de la un n. pers. **Ibru*[283].

---

[278] G. Giuglea, *Éléments préromans en rhétoroman et en roumain*, în „Langue et Littérature", I, 1941, p. 216—218 (unde se invocă sp. și port. *trocha*, retorom. *troi* „cărare" — și toponimizat). Explicația sa a fost reluată cu un spor de documentare românească și romanică (sensuri regionale, toponime din Italia de nord) de Mircea Homorodean (*Despre toponimicul* **Troian**, în *Studii de onomastică*, III, Cluj-Napoca, 1982, p. 97—105).

[279] Simeon Mehedinți, *Opere alese*, București, 1967, p. 91.

[280] V. Frățilă, *Originea toponimului românesc* **Ibru**, în LR, XXI, 1972, p. 247—251 ; idem, *Die Herkunft des rumänischen Toponyms* **Ibru**, în *XIe Congrès International*, vol. I, p. 320. Ipoteza sa este acceptată de Cicerone Poghirc (*Sus les éléments du substrat roumain*, p. 198) și Ariton Vraciu (*Limba daco-geților*, Timișoara, 1980 p. 176). Observăm aici că nici unul dintre toponimele citate de V. Frățilă nu este vechi : satul *Ibru* din com. Blandiana, jud. Alba este atestat abia în 1956, iar hidronimele oltenești nu apar în documentele publicate pînă acum (după cunoștința noastră).

[281] Explicația lingvistului bulgar nu a fost acceptată de către Emil Petrovici, pentru motivul că „e greu de admis ca pe malul Dunării să se fi vorbit în trecut aromâna" (*Toponimia carpato-balcanică și continuitatea daco-romană*, în *Dezbaterile*, p. 9). Cercetările lui Gustav Weigand au relevat absența toponimelor aromânești în Bulgaria (*Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, în JAHRESBER. XIII, 1908, p. 48), iar cele cu caracter istoric și onomastic ale lui Silviu Dragomir conduc și ele la concluzia că „aromânii n-au atins niciodată" zona nordică a Peninsulei Balcanice : „O mișcare a elementului aromân spre nord [...] nu o putem identifica nici în lumina documentelor, nici a toponimiei" (*Vlahii*, p. 67 și 177).

[282] Exemplele le dă B. Simeonov (*Noms de lieux romans en* **-ecel**, **-icel**, în LB, XIII, 1968, nr. 1, p. 83—85) care, necunoscînd sistemul derivatelor românești de la colective în *-et*, le consideră creații ale unei „populații romanizate sau chiar semiromanizate". Rectificarea o face Virgil Nestorescu (*Despre originea unor toponime bulgărești in* **-ecel** (**-icel**), în LR, XXIV, 1975, p. 261—262), care discută doar pe *Kornicel*, identificat în rom. *Cornățel* (și numele unei localități din Țara Românească, atestată la 1492) și pe *Cerecel*, care este rom. *Cerățel*, dim. de la *ceret*, „loc cu ceri", pe care diacul slav îl și scrie ЦЕРЪЦЕЛȢ într-un document de la 1510. Toponimul *Vacicel*, rămas pînă acum neexplicat, pe care B. Simeonov încearcă zadarnic să-l coreleze cu un apelativ „romanic" *vaca*, ne dă posibilitatea să determinăm vechimea fenomenului (rom. *č*> bg. *c*) : el nu poate fi altceva decît rom *Făgețel*, perceput ca *Făcețel* (cf. toponimul muntenesc *Făgețel*, scris de diacul slav ФЪЧЕЦЕЛȢ într-un document de la 1475, cf. DERS, p. 78), primit de bulgar

Deși recunoaște că „munții românești nu oferă în mod sigur toponime de origine antică", G. Ivănescu susține, pe de altă parte, că „mai ales în regiunea Carpaților s-au putut păstra toponime dacice, căci mai ales în această regiune au trăit românii" în epoca invaziilor[284]. Ultima afirmație se întemeiază exclusiv pe etimologia hidronimului *Năruja* din Vrancea, dată de d-sa, care nu poate fi aceeași cu a hidronuimului *Nereju* (< magh. *nyíres* „mestecăniș"), cum crede Iorgu Iordan[285], ci trebuie corelată cu a hidronimelor baltice *Naruža* (cu suf. leton *-už-*), *Naruse*, *Naraša* etc., comparate de lingviști cu lit. *neriù*, *nérti*, v. sl. *nreti*, slovenul *pondreti*, v. rus. *ponirati*, ucr. *nerty* „a scufunda", „a afunda" [286]. Ar fi vorba de o bază dacică sau poate chiar preindo-europeană **nar*, **ner*, dezvoltată cu același sufix ca în letonă. Deși unii savanți au vorbit și de o bază indo-iranică *nārā* „apă" (contestată de alții), G. Ivănescu nu crede că hidronimul nostru ar descinde de aici, pentru motivul că nu putem afla în aceste limbi un sufix *-uža*. Concordanța exclusivă cu toponimele baltice nu se poate explica, deci, decît prin substratul dacic. Este posibil, după autor, ca și *Nereju* să aibă aceeași origine (de la aceeași bază, cu alt sufix dacic, *-ež*), pentru că etimologia din maghiară nu explică, pe de o parte, sonorizarea lui *-š-* final, iar pe de alta menținerea nepalatalizată a lui *n* + *j* inițial. Plecînd de la această ipoteză, d-sa face două generalizări de mare importanță etnogenetică și lingvistică : „S-ar părea deci : 1° Că Vrancea este o regiune de continuitate a populației din epoca dacică pînă în cea românească [...] 2° Că limba dacică, prezentînd unele asemănări lexicale cu ilirica și balto-slava, s-ar integra în

---

în perioada slavei comune, cînd ea nu avea consoana *f* în sistemul său fonematic. așa încît era echivalată în împrumuturi fie prin *p*, fie prin *v* (cf. gr. βλασφημία — sl. ВЛАСВИМИѤ, ap. A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1929, p. 38—39). În aceeași categorie intră toponimul *Muncel* de pe valea Ibarului, pe care Silviu Dragomir îl crede singura dovadă a prezenței nordice a aromânilor (*Vlahii*, p. 177), precum și o serie de vechi împrumuturi lexicale : bg. *carcaluša* < rom. *cercelușu* (D. Scheludko, *Lateinische und rumänische Elemente im Bulgarischen*, în „Balkan-Archiv", III, 1927, p. 284) sau scr. *cŭra* < rom. *fecioară* (Petar Skok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache*, în ZRPh, XXXVIII, 1914—1915, p. 545).

[282bis] Probabil că are dreptate I. Șiadbei cînd susține că „numai existența vocalei nazalizate ar putea explica menținerea grupului intervocalic *-br-* în *Cebru* pînă în epoca invaziilor slave în sudul Dunării, căci populația romanică schimbase grupul *-br-* în *-ur-*" (*Latin d'Orient et roumain commun*, în „Revue des études indo-européennes", III, 1943, p. 224).

[283] Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, p. 79. N. pers. *Ibro* există în bulgară, unde a fost explicat (greșit, după autor) ca o scurtare de la *Ibrahim*. *Ibru* este însă bine reprezentat în onomastica românilor sud-dunăreni (cf. Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, București, I, 1929, p. 103 nota 1, 264 nota 2, II, 1941, p. 245).

[284] G. Ivănescu, *La toponymie de la zone carpatique*, p. 4 și 18.

[285] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 80 și nota 5. Lipsite de interes sînt celelalte etimologii propuse : a lui G. Weigand : din bg. pentru *Năruja* „a împodobi" și din ucr. *nerež* „porc nescopit" pentru *Nereja* [sic !] (*Ursprung*, p. 83), a Margaretei Ștefănescu : *Nereja* [sic !] < bg. *nerĕzŭ* „verrat" (*Elementele rusești-rutene din limba românească și vechimea* lor, Iași, 1925, p. 5), a lui Al. P. Arbore : *Năruja* < v. sl. *narusŭ* „roșcat" (*op. cit.*, p. 28), a lui A. D. Xenopol : *Năruja* = rom. *Nera* (= Neagra) + suf. *-șa* (*Istoria românilor*, II, p. 57 nota 26).

[286] G. Ivănescu, *Un hidronimic românesc de origine dacică* : **Năruja**, în AUT (Filologie), III, 1965, p. 267—271.

aria balto-adriatică despre care vorbeşte Krahe, fără a participa la aria cu toponimie 'europeană veche'"[287].

Urmîndu-l pe G. Ivănescu, Octavian Răuţ crede că hidronimul bănăţean *Nera* (popular : *N'érgăn*, *N'ărgăn*) este „de o străveche origine autohtonă [sic !]", întrucît „cu siguranţă aceeaşi explicaţie este valabilă" şi pentru acesta[288]. El combate etimologia dată de savanţii maghiari de la baza *nyr* „mesteacăn", pentru că acest copac nu-i prea răspîndit în zonă, iar „hidronimele care indică flora sînt de obicei pîraie puţin importante" [289]. Atît formele populare paralele cît şi atestările vechi ale hidronimului (*Narad*, *Naradiu*, *Narag*, *Nyaragh*, *Nyragh*) îl determină pe O. Răuţ să invoce şi oset. *naräg* „îngust, strîmt"<**narak* „fîşie, grumaz", care va fi fost adus de iazigi prin secolul al IV-lea şi se va fi suprapus peste autohtonul **Ner-* ; ungurii ar fi preluat numele de la iazigi [sic !], deşi n-ar fi exclus ca autohtonii să le fi avut pe amîndouă, iar unul din ele (de fapt, tocmai forma populară !) să-l fi transmis apoi ungurilor[290]. După cum se vede, ceea ce pentru *Năruja* era simplu şi clar, se complică mult în cazul *Nerei*, pentru motivul că formele se opun cu înverşunare ipotezei autorului, obligîndu-l la adevărate tururi de forţă.

Urmărind modul cum sînt adaptate în româneşte toponimele maghiare în *-s*, constatăm că niciodată nu se produce sonorizarea consoanei[291] ; de ex. numele satelor ardelene *Mireş* (două) şi *Nireş* (două) au ca prime atestări formele maghiare *Ny(i)res*[292]. Prin urmare, obiecţia adusă de G. Ivănescu etimologiei lui Iorgu Iordan este întemeiată. Nici dacă s-ar pleca de la un magh. **nyárád*, cum procedează pe drept cuvînt Kniezsa István pentru *Niraju* din bazinul Mureşului[293], nu s-ar ajunge în mod firesc la *Nereju* (**Nyárád*>**Nyárágy* > **N'erágiu*>*Niraju*), deşi apropierea este, în acest caz, mai mare. Cuvîntul osetic, deşi explică foarte bine numele antic al unui braţ al Dunării, Ναράκιον[294], nu ajută nici ca sens şi nici ca formă (> rom. **Nărac*, **Năreag*) la elucidarea numelor Nerei. Pe de altă parte, nu este întrutotul justă obiecţia că hidronimele majore nu pot avea o bază fitonimică (este suficient să amintim aici numele *Tîrnavei*). Cît priveşte supoziţia că baza **nar* ar fi însemnat „apă", ea este infirmată de hidronimia baltică, unde în exemple ca lit. *Nar-upe* finala înseamnă ea însăşi „apă". După K. Būga, tema din *Naruža* etc. este lit. *neris* (gen. *neries*) „castor" (dezvoltat din verbul primar, „a se cufunda", din care provin şi bg., ucr. *néret*, rus. *neröt* „vîrşă") ; Raymond Schmittlein nu era însă de acord cu această explicație, între altele și datorită convingerii sale greșite că numele de animale nu apar în hidronimie[295]. Corespondentele hidronimice din țările slave (rus. *Neretva*, *Neretka*, maced. *Neretina*) — considerate ca aparținînd stratului preslav[296] —, ne conving însă că baza respectivă trebuie să fie un termen entopic, și aceasta în marea majoritate a cazurilor. Judecînd după seria apelativelor balto-slave citate de M. Vasmer[297], este probabil că sensul va fi fost acela de „adîncitură“, „(rîu) adîncit“, adică lipsit de albie majoră, strîns de dealuri sau de munți, după cum avem în vedere teme nominale sau verbale.

---

[287] G. Ivănescu, *Un hidronimic românesc*, p. 271. Împotriva explicaţiei prin maghiară a hidronimului *Nereju* se pronunţă şi Gh. Moldoveanu, bazat pe de o parte pe asemănarea celor două nume, iar pe de alta pentru că „e greu de admis, dacă nu imposibil, ca o denumire maghiară să fi putut prinde ca denumire a unei ape, destul de mari, a două sate, tocmai aici, în inima Vrancei" (*Toponimie vrînceană*, în „Ateneu", V, 1968, nr. 8, p. 14).

[288] Octavian Răuţ, *op. cit.*, p. 258—259. Ideea este reluată şi de Vasile Ioniţă, *op. cit.*, p. 206.

[289] Octavian Răuţ, *op. cit.*, p. 258.

[290] *Ibidem*, p. 259.

[291] Ioan Pătruţ susţine că şi în cazul numelor de localităţi *Cluj*, *Dej*, *Blaj* nu este vorba de o sonorizare românească a unui n. pers. în *-š*, ci de un sufix originar *-ž* devenit surd în maghiară (*Nume de persoane şi nume de locuri româneşti*, p. 110). Acelaşi punct de vedere la Sever Pop, *Recueil posthume*, p. 172.

[292] Coriolan Suciu, *op. cit.*, I, p. 400, 427.

[293] Kniezsa István, *Erdély víznevei*, p. 26.

[294] Cf. Italo Ronca, *Presunti o probabili iranismi nell'onomastica daco-getica secondo la Geografia di Tolomeu*, în „Dacoromania" I, 1973, p. 246.

Și noi credem că *Năruja*, *Nereju* și *N'ergăn* descind din această bază, orientîndu-ne după variantele hidronimelor baltice : *Neris*, de pildă, afluent al Niemenului, este atestat în formele : *Nyeriz*, *Nieriz*, *Nerge*, *Nerga*, *Nergia*, *Neryne*, *Nare*[298]. Ne întrebăm însă dacă un pîrîiaș de 9 km cum este *Neretina* citată de Ivan Duridanov, sau chiar unul din 29 km cum este *Năruja* și-ar fi putut menține numele preroman în condițiile perturbațiilor demografice din lunga perioadă a migrațiilor. Poziția Vrancei, în apropierea unei trecători transcarpatice, nu este în măsură să confirme mitul autohtoniei locuitorilor săi, întemeiat exclusiv pe textul lui Dimitrie Cantemir (și acela interpretat arbitrar). „Acele trecători, observa cu dreptate Julius Jung, nu alcătuiau pe atunci o graniță, ci mai bine o legătură“ [299]. *Per viam Varancha*, cum aflăm chiar din primul document care-i atestă numele, la 1431, s-au scurs permanent într-un sens sau în altul semințiile călărețe ale turanicilor și ungurilor. Ea a fost teatrul luptelor dintre cumani și unguri, locul unde aceștia din urmă creează, pe la începutul secolului al XIII-lea, o marcă, și unde și-a fixat sediul episcopatul Cumaniei. Iar mai înainte de aceasta, ea a fost lipsită de așezările culturii Dridu, considerată de mulți ca protoromânească, după cum ne-o arată limpede hărțile arheologice de ansamblu ale Moldovei.

Această situație nu este infirmată de concordanța de sufixe dintre hidronimele vrîncene și cele baltice, pentru că formanții respectivi se întîlnesc *și* în limbile slave. Sufixul *-éžĭ* avea o productivitate certă în paleoslavă, unde forma abstracte deverbale : *nomina actionis*, care adesea suportau o concretizare secundară, ce le transforma fie în *nomina agentis*, fie în *nomina acti* (de ex. *vr̥teži* „vîrtej“ < *vr̥těti* „a se învîrti“, *rǫbeži* „margine, mal, capăt“ < *rǫbiti*, *rǫbati* „a tivi, a tăia“ ș.a.)[300]. Era un sufix accentuat, care s-a menținut productiv în bulgară și care provenea din i.-e. **-egi̯o-* ; într-o fază mai veche, el se prezenta chiar în forma *-egŭ*, din care se pot cita mai puține exemple[301]. Deci, de la un verb *nĭreli* „a se cufunda" noi credem că se putea foarte bine forma un derivat **Nĭréžĭ* (**Nerež*) cu sensul de „(rîu) adîncit", iar cu forma mai veche a sufixului, un altul **Nĭrégŭ* (**Nerég*), la care s-a adăugat sufixul substantival masculin *-ánŭ*[302] : **Nĭregánŭ* (**Neregán*), conferindu-i o valoare augmentativă. Deplasarea štokaviană a accentului a dus la sincoparea celui de al doilea *-e-*, iar primul a evoluat în mod firesc la *ĕ* velar|*ă* după palatalizarea lui *n* inițial. Datorită asemănării fonetice, maghiarii au apropiat toponimul de derivatul propriu, *nyárád*, fapt care explică satisfăcător diferențele dintre pronunția românească și înregistrarea numelui în documente. Este probabil că asemănarea cu formele baltice se explică prin folosirea aceluiași sufix, i.-e.**-egio*, cu ambele variante, de la aceeași temă verbală, care, de altfel, a fost utilizată și cu alte sufixe, atît în limbile baltice, cît și în cele slave. Unul dintre ele este sufixul slav *-uža*, care continuă un mai vechi *-ugja* (de ex. *kaluža*/*kaluga*<*kalŭ* „baltă")[303]. Tema de la care s-a făcut derivarea a fost, de această dată, substantivală, **ner-* „adîncitură", care se potrivește perfect cu înfățișarea cursului de apă, o vale foarte îngustă cu numeroase chei. Tema este mai veche decît cea din hidronimele bulgărești și rusești, unde o întîlnim deja sufixată : **nerel-*. Judecînd după cronologia sufixelor realizată de slaviști, *N'ergăn* are numele cel mai vechi, dat probabil odată cu primul val de slavi ; *Năruja* și *Nereju* sînt mai noi, dar mai vechi totuși decît hidronimele slave. Prin urmare, hidronimele românești discutate nu sînt de origine dacică, iar similitudinile lor formale cu cele baltice nu pot fi invocate ca un nou exemplu de paralelism între dacă și baltică, ci ca unul între baltică și slavă. Cu aceasta se elimină unicul punct de sprijin mai ferm al ideii că zona noastră montană se caracterizează prin conservatorism toponimic.

---

[295] Raymond Schmittlein, *Étude sur la nationalité des Aestii*. I. *Toponymie lituanienne*, Bade, 1948, p. 96. Pentru frecvența cu totul excepțională a numelor de animale în hidronimia baltică, vezi lunga listă dată de Aleksandras Vanagas, *Baltijskie gidronimy apelljativnogo proishoždenija*, în XIe *Congrès International*, II, p. 598 — 599, iar pentru răspîndirea acestei nomenclaturi în hidronimia europeană, vezi Gerhard Rohlfs, *Europäische Flussnamen und ihre historischen Probleme*, în *VI Internationaler Kongress für Namenforschung*, I, München, 1961, p. 14—17.

[296] V. N. Toporov, O. N. Trubačev, *Lingvističeskij analiz gidronimov verhnego Podneprovja*, Moscova, 1962, p. 198 ; Ivan Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, p. 81.

[297] M. Vasmer, *op. cit.*, III, p. 65.

[298] Raymond Schmittlein, *op. cit.*, p. 95.

[299] Julius Jung, *Contribuțiune la istoria trecătorilor Transilvaniei*, extras din „Convorbir literare“, XXVIII, 1895, p. 35.

[300] Cf. Franciszek Sławski, *op. cit.*, p. 69.

Deși mărturisește că nu a reușit să detecteze nici măcar un singur exemplu de toponim minor păstrat din antichitate, „din lipsa unor dovezi mai concludente, istorice și, îndeosebi, lingvistice" [304], Mircea Homorodean continuă să creadă că nu numai toponimia majoră, ci și cea minoră poate avea stabilitate în condiții istorice prielnice — cum ar fi acelea care vor fi existat în zonele vechilor „țări" românești, „al căror caracter unitar dăinuie cu siguranță dintr-un trecut îndepărtat, pe alocuri chiar din antichitate" [305]. Acest punct de vedere contradictoriu se întemeiază pe citarea[306] interpretărilor date de doi lingviști de seamă, George Giuglea și Emil Petrovici, unor hidronime din Hațeg, *Rî de Moare* „Rîul Morilor" și *Rîu Bărbat* „Rîul lui Bărbat", care ar menține structuri morfologice latinești populare: pl. *moare*<*molae* „mori" (**rivu de molae*)[307] și fuziunea genitivului cu dativul (**rivus barbato*)[308].

---

[301] *Ibidem*, p. 70.

[302] *Ibidem*, p. 130 (despre acest sufix) .

[303] *Ibidem*, p. 70.

[304] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 51.

[305] *Ibidem*, p. 22.

[306] *Ibidem*.

[307] G. Giuglea, M. Homorodean, I. Stan, *Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, în FD, V, 1963, p. 42.

[308] Emil Petrovici, *Studii*, p. 276. Interpretarea este acceptată și de către Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, p. 139, Ionel Stan, *Quelques problèmes de toponymie roumaine*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. I, p. 1 128, N. Stoicescu, I. Hurdubețiu, *Continuitatea daco-romanilor în istoriografia*

Afirmaţia că „ţările" româneşti s-ar menţine ca atare din antichitate nu are un punct de sprijin ferm, istoric sau lingvistic. Este drept că şi unii istorici cred că „văile retrase ar putea prezenta o toponimie veche românească" [309], se îndoiesc că „sînt regiuni muntoase cu totul şi cu totul lipsite de onomastică românească străveche" [310] şi presupun că „din noianul de hidronime şi toponime minore româneşti pe care le avem, numeroase trebuie să fie de origine străveche" [311]; dar recunosc totuşi că „dovada peremptorie pentru aceasta [...] nu se poate aduce"[312]. *Rî de Moare* nu este o „numire arhaică", ci fixează doar pluralul dialectal *moare* pentru *mori*[313], iar nefolosirea articolului hotărît în cel de-al doilea hidronim, *Rîul Bărbat*, nu este nici ea un arhaism, ci reflectă impactul sistemului toponimic maghiar (oficial) asupra celui românesc (popular): construcţia sintetică este semnalată la început numai în documentele latino-maghiare, în timp ce sintagma genitivală este prezentă în cele româneşti[314]. (Se pot da şi alte exemple de structuri genitivale româneşti devenite apozitive în nomenclatura oficială maghiară[315].)

Referindu-se la numele de ape româneşti mici, C. M. Ştefănescu crede că o parte din ele au rămas neslavizate, iar discordanţa dintre caracteristicile fizice ale cursurilor şi semnificaţia numelor în limbile slave ar fi un criteriu pentru a le putea distinge. Hidronimele *Ostra* (bazinul superior al Moldovei) şi *Rebra* (jud. Bistriţa-Năsăud) nu pot, prin natura lor, avea vreo legătură

---

română şi străină, Bucureşti, 1984, p. 199. Într-un studiu consacrat „vechimii morii de apă la români", Constantin C. Giurescu combate presupunerea că românii ar fi înlocuit tîrziu rîşniţa prin moară, în secolul al VIII-lea sau al XII-lea, sprijinit, pe de o parte, pe „terminologia esenţială a morii de apă, [care] e de origine latină" iar pe de alta pe originea toponimului în discuţie, care este tot latină, „aşa cum au arătat-o filologii din Cluj" (*Probleme controversate*, p. 135—137). Or, nici unul dintre termenii care denumesc părţi ale morii nu descinde *direct* dintr-un termen latinesc, fiind folosit exclusiv (sau iniţial) pentru aceasta, ci toţi reprezintă extensii analogice ale unor termeni care au fost moşteniţi din latină cu alte semnificaţii: *cai, chingă, căpăstru* etc. nu provin din lat. *caballus, cingula, capistrum* etc., ci din rom. *cai*, *chingă*, *căpăstru* cu alt înţeles de bază. Prin urmare, extensia semantică se putea face oricînd, aşa încît singura dovadă de vechime rămîne doar numele generic, *moară*. Confundarea etimologiei secundare cu cea primară este aproape o regulă în lucrările intoricilor şi etnografilor noştri, care încearcă astfel să determine vechimea întrebuinţării unor instrumente meşteşugăreşti.

[309] C. Daicoviciu, în *Dezbaterile*, p. 64. Vezi şi I. Nestor, *ibidem*, p. 67 (care crede că în unele regiuni toponimia veche se va fi păstrat mai bine decît în altele).

[310] C. Daicoviciu, *loc. cit.*

[311] *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 787.

[312] *Ibidem.*

[313] Vezi DLR s.v. *moară*. Nici G. Ivănescu nu admitea originea latină a hidronimului în discuţie, apreciind că acesta ar fi „ o deformare a sintagmei române *Rîul de Mori* în *Rî de Moare*, datorită unei transmisiuni mecanice", sau păstrarea unui plural *moare* „care a trebuit să existe cîndva în română" (*Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 72). Or, dicţionarul atestă menţinerea acestui plural presupus ca dispărut.

[314] De exemplu *Rîu lui Bărbat* într-un document românesc de la 1732 (N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, VI, Bucureşti, 1904, p. 491), faţă de *Barbatwyze* din documentele latino-maghiare începînd cu anul 1391, care a determinat forma *Riu Barbat* întîlnită mai întîi în conscripţia oficială de la 1750 (Coriolan Suciu, *op. cit.*, II, p. 80—81). Hidronimul este corelat de către N. Iorga cu numele lui *Bărbat*, fratele lui Litovoi (*Les Carpathes dans les combats entre Roumains et Hongrois*, în BSH, III, 1916, p. 232; idem, *Histoire des Roumains*, III, p. 152, 168, 205); indiferent de persoana celui în cauză, n. fam. este bine atestat în documentele transilvănene vechi.

[315] Numele satului *Valea Bradului*, de pildă, este menţionat ca *Valya Brad* la 1525, *Baleabrad* la 1805, *Vályabrád* la 1850, *Vályе-Brád* la 1854, dar structura „apozitivă" oficială este concurată de una populară care, de data aceasta, a reuşit să se impună: *Valle Braduluj* la 1733, *Vale Braduluj* la 1750, *Valya Braduluj*, la 1760—1762 (Coriolan Suciu, *op. cit.*, II, p. 226)

cu sl. *ostrŭ* „ascuțit“ sau cu *rebr* „movilă“ [316]. Primul trebuie să fie dacic, dintr-un compus i.-e. **ueis* „a curge“ și **elro* „iute, rapid“, care va fi denumit și alte cursuri de apă, precum este *Bistrița* sau *Bistra,* ulterior slavizate. „Este greu de presupus, argumentează autorul, ca populația băștinașă alături de care s-au așezat vechii slavi, să nu fi numit în nici un fel aceste rîuri sau pîraie“ [317]. Or, hidronimul *Ostra* nu este un termen denominativ primar, ci rezultă dintr-o polarizare, primul denumit fiind muntele de la obîrșia sa. Acest fapt reiese limpede din documentul din 1475 care-i servește drept primă atestare : „un munte anume Ostra“ [318]. Ținînd seama de zona în care apare, *Rebra* trebuie explicată din ucr. *rebro* „coastă, rîpă“ cu suf. *-ja* („rîpoasa“). creație similară cu bg. *Rébăr* < **Rebrjĭ*, de genul masculin[319], care și-a pierdut elementul palatal inițial impus de sufix. Nimic nu ne îndreptățește, deci, să credem că aceste nume nu au fost date de slavi de la început — și aceasta cu atît mai mult în cazul *Bistrei* și *Bistriței,* dată fiind frecvența și varietatea extraordinară a acestei baze în terminologia hidrografică ucraineană[320].

Informat de procedeul lingviștilor de stabilire a elementelor lexicale de substrat prin compararea lor cu lexicul baltic, istoricul C. Cihodaru îl aplică la hidronimia minoră din Moldova. D-sa atribuie, astfel, onomasticii geto-dace numele *Iaurei,* „un afluent mărunt al Tutovei“, apropiat de lit. *jaura* „podzol“, „pămînt calcaros“, și *Smila,* afluent al Bîrladului, numit astăzi *Simila,* căruia i-ar corespunde lit. *smilus* „plăcut, delicios“ și care se apropie ca formă de numele localităților antice *Smil(l)a* din sudul Dunării (explicate de către D. Dečev de la gr. σμῖλοξ „tisă“) [321]. Autorul își reia ideile într-un alt studiu, unde mai adaugă un mare număr de antroponime care ar fi de origine geto-dacică, dovedind „continuitatea populației băștinașe romanizate în regiunile nord-dunărene“ [322], a căror reanaliză iese din cadrul lucrării de față. *Iaura,* care se întîlnește și în toponimia Bucovinei (vezi, de pildă, oiconimul *Jávora* citat de J. B. Rudnyćkyj)[323], nu este altceva decît genitivul ucr. *jávor* „paltin“, așadar „(Apa) Paltinului“, cu obișnuita redare a lui *-w-* (bilabial) prin *-u-*. *Smila* este corelat de către Gh. Ghibănescu, plecînd de la forma modernă a hidronimului, cu un sl. *similij* „negru“(?)[324], iar de către Gustav Weigand cu un bg. *smile* „siminoc“ [325] — ceea ce nu s-ar putea admite decît dacă aceasta ar fi unica posibilitate, pentru că este vorba de o zonă de influență slavă *estică.* Ne-am mai putea gîndi la o bază antroponimică : n. pers. *Smilo* cu suf. posesiv *-ja* (cf. topograficul bg. *Smilja,* cu aceeași structură[326]), dar dimensiunea cursului (40 km) face prea puțin plauzibilă această ipoteză. Avînd în vedere caracteristica geografică a rîului, aceea de torent cu malurile mult erodate[327], ne oprim la ucr. *smila* „vijelioasă, năvalnică" (subînțeles : *voda* „apă").

---

[316] C. M. Ștefănescu, *Bistrița, Rîmnic, Rebra,* în „Terra“, V, 1973, nr. 6, p. 46—47.

[317] *Ibidem,* p. 46.

[318] DIR. A, XIV, XV—I, p. 404. Numele muntelui s-a păstrat pînă astăzi.

[319] Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena,* p. 153.

[320] Vezi J. O. Dzendzelivs'kyj, *Sposterežennja nad ukrajins'kymy narodnymy nazvamy hidroreljefu,* în „Onomastica“ (Wrocław), XVII, 1972 p. 116—119, 122. Obiecția noastră vizează și interpretarea hidronimelor *Rîmna, Ribra,* pe care C. M. Ștefănescu crede că le poate exclude din hidronimia de origine slavă și integra celei autohtone (*op. cit.*, p. 47).

[321] C. Cihodaru, *Sensul unor hidronimice, toponimice și onomastice geto-dace,* în AUI (Ist.), XIX, 1973, nr. 1, p. 31—32.

[322] Idem, *Continuitatea populației băștinașe romanizate în regiunile nord-dunărene și urmele ei în toponimie,* în CI, VIII, 1977.

[323] J. B. Rudnyćkyj, *Geographical Names of Boikovia,* p. 104.

[324] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade,* XV, Iași, 1926, p. III.

[325] Gustav Weigand, *Ursprung,* p. 77. Teoretic vorbind, etimologia sa este posibilă: cf. *Dîmbu cu Siminic* la Vidra în Bihor (Traian Mager, *op. cit.*, p. 176).

Tot preslav va fi fiind, după Octavian Răuț, numele *Iaunei* (afluent al Cernei bănățene), „singura asemănare ce se poate stabili fiind cu baltul *jauna* 'tînără' și, dat fiind cunoscutele [sic !] afinități dintre balta veche și limba dacilor, hidronimul poate reprezenta un adevărat relict lingvistic, care ilustrează atît caracterul de tinerețe al văii, cît și sacralitatea zonei" ; această deducție ar fi confirmată de numele altui afluent al Cernei, *Naiba*, care ar refuza orice altă explicație în afară de v. pers. *naiba* „frumos" și irl. *néeb* „sfînt" (dintr-un v. celt. neatestat)[328]. În ce ne privește, noi preferăm să vedem în *Iauna* un derivat postverbal de la scr. *jáviti*/*jàvnuti* „a duce (oile, vitele la pășune)", „a aduna (oile, vitele)", cu sensul de „cea care duce sau adună (bolovani, agest)" ; evoluția formală se explică prin pronunțarea bilabială a lui -*v*-, caracteristică graiurilor sîrbești din zonă, care a dus la redarea lui prin -*u̯*-[329]. *Naiba* trebuie să aibă aceeași justificare ca și cea a unui hidronim ardelenesc omonim, *Valea Naibii* „valea dracului, prăpăstioasă, greu de străbătut cu caru" [330].

2.3. Debilitatea principiului cantitativ se vădește în mod particular din încercările de a sprijini etimologiile unor hidronime pe „masa" numelor afluenților lor (sau ale altor obiective geografice vecine), ignorînd decalajele temporale dintre ele. Pentru a susține ipoteza (întemeiată) a originii autohtone a hidronimului *Tisa*, Sever Pop invoca numele românești ale afluenților (*Părăul Bogdan*, *Berbenescul*, *Bălțatul* etc.)[331], fără a realiza că între apariția primului și a celorlalte este un interval de mai bine de un mileniu. Asemănător este punctul de vedere al lui G. Giuglea, care susținea că *Abrudul* „se află în mijlocul unei 'mase' topice de această natură, în care elementele românești ating un procentaj impresionant și forța sa de continuitate se explică prin această realitate" [332]. Or, din această „masă" nici unul din nume nu este de origine dacică, pentru a susține presupusa etimologie a *Abrudului*. Tot astfel și lingvistul polonez Mikolaj Rudnicki contesta etimologia *Vistulei* de la baza **veis* (germanică sau celtică) pentru motivul că în bazinul fluviului respectiv nu se întîlnesc decît hidronime slave — de unde etimologia neverosimilă de la sl. com. **sveid*[333]. Stabilind aria muntenească a hidronimelor în -*(l)ui*, de origine pecenego-cumană, I. Conea și I. Donat recurg la criteriul „masei" pentru a umple acest spațiu cu toponime presupuse a fi tot turcice, dar care se dovedesc a fi de alte origini, cele mai multe avînd fie o bază personală (*Gubavcea, Bărăgan, Dorofei, Bacea, Burdea, Bălaci, Berindei, Uria, Beria, Poganul, Comanul, Talaba, Uzun, Borcea* etc. etc.), fie una apelativică românească (*Bărăcea, Zăval, Caragelele* etc.)[334].

---

[326] Citat după Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 159—160.

[327] Vezi I. Hârjoabă, *Relieful Colinelor Tutovei*, București, 1968, p. 108 și harta de la p. 98—99.

[328] Octavian Răuț, *op. cit.*, p. 265.

[329] Vezi Emil Petrovici, *Studii*, p. 140—141.

[330] Traian Pătrășcanu, *Toponimia comunelor Zlatna și Ciugud din raionul Alba*, în „Apulum", VI, 1967, p. 683. Cf. și bg. *Djavolov dol*, citat de Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 160.

[331] Sever Pop, *Recueil posthume*, p. 188.

[332] G. Giuglea, *Traces de l'époque daco-roumaine*, p. 206.

[333] Mikolaj Rudnicki, *Etymologie du nom de la Vistule et de la dénomination „Veneti"* în vol. *Premier Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, p. 204—205. Ipoteza sa a stîrnit o „violentă opoziție" din partea participanților la congres (p. 209).

Contextul toponimic este avut în vedere şi de către Gheorghe Bolocan şi Radu Sp. Popescu, care nu acceptă explicaţia prin maghiară dată hidronimului oltenesc *Amaradia*, pe de o parte pentru că prezenţa ungurilor în Oltenia înainte de secolul al XIII-lea (cînd sufixul maghiar *-d* nu se mai folosea) „este greu de acceptat", iar pe de alta pentru că „Valea Amaradiei reprezintă o zonă cu un pronunţat caracter românesc", întrucît din 139 sate cu nume româneşti sînt 122[335]. Or, dacă avem în vedere faptul că nu s-au putut găsi în limba română nici un nume de persoană şi nici un apelativ care să poată explica hidronimul, cu toate încercările lui B.P. Hasdeu[336] şi ale autorilor, sîntem obligaţi de raţiuni de ordin lingvistic să acceptăm soluţia originii maghiare[337], cu atît mai mult cu cît ea nu prezintă dificultăţi reale, nici în privinţa temei şi nici a sufixului. Tema nu poate fi alta decît magh. *hamar* „repede", aceeaşi din hidronimul ardelean *Homorod*[338], cu sufixele arhaice *-d-i*, ambele folosite în toponimia maghiară pînă la începutul veacului al XIII-lea. Funcţiunea celui de-al doilea sufix a fost precizată de către Emil Petrovici[339], care a reuşit prin aceasta să elimine ipotezele mai vechi privind existenţa unor sufixe *-adia* sau *-ia*. Faptul că *-a-* nu a devenit *-o-* ne indică tot o perioadă de pînă la începutul secolului al XIII-lea (cînd acest fenomen îşi terminase acţiunea în maghiară), iar căderea lui *H-* iniţial[340] este obişnuită în graiurile olteneşti.

Probabil întemeiat pe faptul că în maghiară *hamar* este adverb, Ioan Pătruţ consideră că această temă „nu se poate utiliza cu referire la cursul unei ape"; de aceea d-sa încearcă o nouă etimologie a *Humorului* (vechi: *Homor*) din Bucovina, de la un n. pers. **Homor*<*Homa* + suf. antroponimic

---

[334] I. Conea, I. Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie pétchénegue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube*, în vol. *Contributions onomastiques*, Bucureşti, 1958, p. 154—160. Ciudatul amestec este pus pe seama nesiguranţei generale care ar domni în domeniul toponomasticei, unde „este foarte greu să dobîndeşti certitudini" (p. 160). Ideea determinării zonei de ocupaţie turanică pe baza „masei toponomastice" îi aparţine lui I. Donat, cf. *Aşezări omeneşti*, p. 89.

[335] Gheorghe Bolocan şi Radu Sp. Popescu, *Toponimia*, în „Analele Universităţii din Craiova", I, 1976, p. 328—329.

[336] Vezi HEM, I, 338—339, 1000—1001 (unde îl compară cu gr. ἀμαρεύω „a curge", celt. *amar* „albie a unui rîu"), II, addenda, VIII—IX. Neverosimilă este ipoteza lui Constantin Diculescu, după care hidronimul ar menţine o combinaţie v. germ. (gepidică) *hamar* „piatră; ciocan" + **wădi* „apă" (*Die Gepiden*, Leipzig, 1922, p. 96—97).

[337] Primul la noi care a susţinut aceasta a fost D. Dan, *Din toponimia românească*, în „Convorbiri literare", XXX, 1896, vol. II, p. 332—334, care a utilizat cercetările lui Pesty Frigyes. Ulterior etimologia a fost acceptată de N. Drăganu (*Românii*, p. 274 nota 2), G. Ivănescu (*Istoria limbii române*, p. 745).

[338] Pentru care vezi Kniezsa István, *op. cit.*, p. 33. Nejustificată semantic este asociaţia cu magh. *homorú* „concav" făcută de Gustav Weigand (*Ursprung*, p. 74), Otto Liebhart (*op. cit.*, p. 34) şi Walther Scheiner (*op. cit.*, I, p. 63).

[339] Emil Petrovici, *Studii*, p. 154 şi nota 12, 156—157. Finala *-a* reprezintă un element de acomodare.

[340] Prima atestare a hidronimului este în forma *Hamaradia*, la 1566 (cf. DIR, B, XVI, III, p. 218).

-or[341]. Nu putem trece însă peste „coincidența“ că toponimele românești avînd această temă sînt hidronime[342] : *Hamaradia* (afluent al Oltului în Transilvania, 35 km), *Homorodul* (afluent al Oltului în Transilvania, 56,7 km), *Homorod* (în bazinul mijlociu al Someșului, 55 km), *Amaradia* (afluent al Jiului superior, 39 km), *Amaradia* (afluent al Jiului mijlociu, 105 km), *Humorul* (afluent al Moldovei superioare, 26 km), *Humorul* (afluent al Bistriței la Ciocănești). Pe de altă parte, în ipoteza că am fi în prezența unor hidronime personale, ar trebui să existe *cît de cît* o corespondență între frecvența în toponimie a unui nume de persoană (slav) și atestarea lui documentară ca atare. Or, antroponimul nu este atestat nici în onomastica noastră și nici în cea slavă (care se presupune că l-ar fi generat). Aceste considerente, la care se adaugă și cel al dimensiunii respectabile a unor ape, ne fac să respingem ideea că numele lor ar fi hidronime personale slave sau românești. Între funcția adverbială a unui apelativ și cea adjectivală nu există o incompatibilitate în denominația toponimică : o *apă repede* este o „apă care curge repede“, la noi și aiurea, sintagma adjectivală rezultă prin reducerea unei propoziții și menține subiacent determinatul verbal.

Iosif Bălan încercase să derive hidronimul oltean de la un scr. *omara* „brădet“ cu suf. colective *-ad* și *-ija* ; regăsim ideea la I.-A. Candrea, care, convins de caracterul slav comun al bazei **homor-* „pădure de conifere“, recurge la ea pentru a explica toponime din toate provinciile românești (*Amaradia* din Oltenia, *Homorul* din Bucovina, *Homorogul* din Bihor, *Harmadia* din Banat — a cărei primă atestare este în forma *Homoragya* — etc.)[343]. Apelativul *omar(a)* „molid ; pădurice“ există însă numai în estul Serbiei, descinzînd din *molika* „molid“ (de origine „ilirotracică“)[344], așa încît el nu poate fi invocat decît pentru toponime din Banat și, cu unele rezerve[345], din Oltenia. Admitem că de la un colectiv **omarad* „molidiș“ s-ar fi putut forma un nou colectiv, **Omaradija* „regiune de molidișuri“, dar el nu putea desemna în nici un caz o apă curgătoare ; judecînd după materialul prezentat de către Petar Skok, termenii în *-ad-ija* se aplicau fie colectivităților umane (*Srbàdija* „sîrbime“, *prostadija* „prostime“), fie zonelor geografice, așadar în funcție coronimică (*Šumadija* = „regiunea pădurilor“)[346]. Un hidronim s-ar fi putut forma numai cu suf. *-ja* : **Omaradja* „apa molidișului“, numai că în acest caz $d+j>đ$ (**Amarağa*), cum s-a întîmplat în numele unei localități dispărute din sud-vestul Olteniei, citat de Emil Petrovici, *Sagĕvecŭ*, *Sagjavĭc*, cf. sl. com. **sadjavŭ*[347].

---

[341] Ioan Pătruț, *Nume de persoane*, p. 16 și 116. Pentru alte ipoteze — nesatisfăcătoare sub aspect formal și semantic —, vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 60 și nota 1.

[342] Este drept că Ioan Pătruț își limitează analiza la numele afluentului Moldovei, dar noi nu credem posibil ca el să fie rupt dintr-o serie hidronimică doar pentru motivul că nu este sufixat. Pentru noi situația este similară cu *Bistra/Bistrița*, *Suha/Sușița*, *Racoș/Răcășdia* ș.a.m.d.

[343] Iosif Bălan, *Numiri de localități*, Caransebeș, 1898, p. 19 ; I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 76—78. Ipoteza originii sîrbești este susținută mai apoi de către I. Conea, *Dacă topicele cu sufixul -(a)dia din sud-vestul țării noastre sînt de origine slavă sau maghiară*, în „Buletinul Institutului de Cercetări Geografice din R.P.R.“, 1950.

[344] *Cf.* Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, II, p. 555.

[345] După Emil Petrovici, toponimia slavă a Olteniei are un caracter bulgăresc (*Studii*, p. 181) ; noi am zice *preponderent* bulgăresc, pentru că o analiză amănunțită ar putea semnala și elemente sîrbești, apărute probabil ca urmare a colonizărilor. Astfel, noi credem că are dreptate I.-A. Candrea să explice prin sîrbă hidronimele *Omorna* (el reface un feminin de la **omoran*), *Homoriciul* și *Omoricea* (de la un **omorić*), cf. *op. cit.*, p. 77.

[346] Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, I, p. 8 și 712.

Chiar dacă nu explică toate toponimele în *-adia*, ipoteza origini maghiară este, în cazul de faţă, singura satisfăcătoare sub aspect fonetic şi semantic. Cît priveşte presupusa dificultate de ordin istoric, ea este mai mică dacă avem în vedere ansamblul toponimelor maghiare din zonă, fie avînd acest sufix compus, „păstrat mai cu persistenţă în regiunea olteană“ şi în Banatul apropiat[348], fie altele precum *Gilortul*[349]. Ele dovedesc că stăpînirea maghiară asupra unei părţi a Olteniei era o realitate la începutul veacului al XIII-lea şi nu o simplă „veleitate de stăpînire prin extinderea banatului de Severin“, cum s-a apreciat într-un comentariu sceptic al diplomei ioaniţilor[350].

Din analiza modalităţilor concrete de aplicare a principiului „masei toponimice“ reiese că el nu dă o imagine veridică a stratificării numelor de locuri, ci transferă pur şi simplu în trecutul îndepărtat situaţia actuală. De aceea, „masa“ toponimelor româneşti nu poate dovedi continuitatea noastră înainte de secolele al X-lea — al XII-lea (cum bine observase M. Gaster), după cum nici „masa“ toponimelor franceze, de pildă, nu probează continuitatea poporului francez în perioada veche a istoriei sale. Problema stratificării nu poate fi rezolvată prin procentaje globale, ci printr-un efort de diferenţiere a toponimelor după criteriul valoric.

3. [*Teoria importanţei sociogeografice*] — Între numele de loc şi obiectul (socio)geografic denumit se stabilesc două tipuri de raporturi : unul *referenţial*, *constitutiv*, care dă *natura* semnului lingvistic, şi altul *calitativ*, care îi fixează *valoarea* după gradul de importanţă a obiectului faţă de alte obiecte (socio-)geografice înconjurătoare. Este evident că, pentru o colectivitate umană, peisajul geografic reprezintă o realitate diferenţiată sub aspectul importanţei sociogeografice a componentelor, iar acest fapt se reflectă nemijlocit asupra valorii numelor corespunzătoare. *Cu cît obiectul este mai important cu atît numele său are o valoare mai mare, este mai stabil în timp şi, prin urmare, are şanse de a fi mai vechi.* Toponimele cu valoare maximă au fost numite *majore* sau *macrotoponime*, iar cele cu valoare minimă — *minore* sau *microtoponime*[351].

---

[347] Emil Petrovici, *Studii*, p. 185. Sub acest aspect, *Crivădia* (*Crevedia*) şi *Cernădia* nu sînt „evident slave“ (O. Densusianu, *Recenzie*, în GrS, I, 1923—1924, p. 351 nota 4 şi I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 100) decît prin temă, pentru că absenţa palatalizării lui *-d-* ne dovedeşte că sufixul nu a fost slav, ci numele au fost maghiarizate.

[348] HEM, I, 338—339 (care citează hidronimele *Ciocadia* şi *Arpadia* din bazinul Gilortului, pe lîngă altele de acelaşi fel din Banat).

[349] Pentru acesta, vezi explicaţia convingătoare dată de N. Drăganu (*Românii*, p. 275 nota), de la un n. pers. de origine germ. *Giroll*, pe care-l întîlnim în multe toponime ungureşti vechi. Vechimea acestui hidronim este confirmată de redarea prin *ĝ* a magh. *gy*, care se constată numai în vechile împrumuturi româneşti din ungureşte (cf. Ion Pătruţ, *Velarele, labialele şi dentalele palatalizate*, în DR, X, 1943, p. 307—308). Aceste hidronime, luate împreună, infirmă impresia că „nu există toponimie de origine maghiară [...] la sud de Carpaţii Meridionali (statul ungar n-a cucerit niciodată aceste părţi [...] ale Ţării Româneşti)“ (G. Ivănescu, *La toponymie*, p. 20).

[350] B. Cîmpina şi Şt. Pascu, în *Istoria României*, II, Bucureşti, 1962, p. 144. Fireşte, stăpînirea maghiară n-a însemnat şi o colonizare efectivă a Olteniei nordice : în condiţiile existenţei unei populaţii româneşti mai rare, pentru impunerea unor nume erau suficiente cîteva aşezări întărite.

[351] Primul care foloseşte termenii *micro-* şi *macrotoponimie* este Petar Skok (*La linguistique de Ferdinand de Saussure*, p. 127).

Rezistența în timp a toponimelor majore se explică prin aceea că sînt cunoscute de un mare număr de oameni, avantaj care le asigură persistența chiar în condițiile unor mişcări demografice importante. (Desigur, avem în vedere cunoaşterea toponimelor la nivel popular, *organică*, — aşa cum este cunoaşterea numelui unui rîu de către riverani — iar nu pe cea la nivelul normei, *artificială*, — din auzite sau din citite —, pe care o constatăm în ultimele secole ca urmare a difuzării cunoştinţelor cu mijloace moderne de mass media.) Aşa se explică de ce între numele din această categorie şi limba folosită de vorbitori se creează decalaje temporale mai mult sau mai puţin importante (de secole sau chiar de milenii) care nu există în cazul toponimelor minore. Primele sînt, de obicei, lexeme fără semnificaţie pentru vorbitori, „moarte, netraductibile“, pe cînd celelalte sînt cuvinte „vii, traductibile“ [352], care mai circulă fie în zona respectivă, fie în alte graiuri ale limbii. Formal, toponimele majore ni se prezintă astăzi ca elemente simple, în timp ce toponimele minore pot fi constituite şi din perifraze, sintagme sau compuse încă analizabile ; tipologic, primele sînt preponderent descriptive (îndeosebi hidronimele, pentru că dimensiunile mari ale cursurilor de apă pot fi cu greu asociate cu nume de persoană), pe cînd celelalte sînt preponderent personale.

Întrucît ponderea toponimiei majore în ansamblul unei limbi este cu mult mai mică decît cea a toponimiei minore, perspectiva diacronică deschisă de teoria importanței sociogeografice este exact opusă celei subsecvente teoriei „masei toponimice“ : *cu cît masa numelor avînd aceeaşi origine este mai mică, cu atît componentele ei sînt mai vechi* (*şi invers*).

Punctul de plecare al acestei teorii îl constituie rezultatele studiilor etimologice asupra hidronimiei europene. Referindu-se la partea austriacă a bazinului Dunării, W. Steinhauser constată că numele cele mai vechi, celtice, le au confluenţii săi, afluenţii mai importanţi au nume slave, iar rîurile mai mici au nume noi, germane[353]. În Italia, „numele celor mai mari cursuri de apă, ale văilor sînt în mare parte etrusce“ [354]. Marea majoritate a hidronimelor din zona Alpilor de Coastă s-au format în „limba dialectală“, în timp ce „numele rîurilor celor mai importante s-au fixat din timpuri imemoriale, unele avînd rădăcini celtice sau preceltice“ [355]. După Marcel Baudot, stratul cel mai conservator al toponimiei Normandiei îl constituie hidronimia, şi „în particular numele rîurilor celor mai importante prin lungimea cursului şi debitul lor“, care „par să trimită la epocile preistorice şi să se exprime adesea prin termeni împrumutaţi din limbi preindo-europene“ [356]. „Cu cît un rîu este mai scurt, susţine lingvistul francez, cu atît mai puţin numele său îşi poate menţine forma primitivă ; aceeaşi situaţie pentru numele topografice (*lieux-dits*), care se reînnoiesc frecvent şi din care majoritatea nu datează dinaintea secolului al XVI-lea sau al XVII-lea“ [357]. În Franţa, observă A. Dauzat, „toate formațiile, începînd cu epoca latină, desemnează cursuri de apă din ce în ce mai mici. Cele mai importante își primiseră denumirile mai dinainte. Dimpotrivă, pîraiele sînt susceptibile să-și schimbe mai ușor numele, pentru că ele nu sînt cunoscute decît de grupuri mici de oameni, opunînd astfel o rezistență mai mică la inovații decît ansamblul populațiilor riverane și depinzînd de un rîu mare"[358] Nu numai numele marilor fluvii europene (*Arar*, *Liger*, *Sequana*, *Matoas* etc.), sau ale lanțurilor de munți (*Alpi*, *Pirinei*, *Apenini*, *Dinara* etc.), ci și cel al marilor insule (*Melita*, *Corcyra*, *Curicum* etc.) sînt, după Petar Skok, de origine preindo-europeană ; la polul opus se situează cursuri mici de apă, ale căror nume, ca și ale topograficelor, sînt luate din „dialectul" respectiv[359]. Vladimir Georgiev constată că nomenclatura marilor rîuri de pe teritoriul Bulgariei este cea mai conservatoare, de unde și importanța sa deosebită pentru istoria popoarelor vechi[360].

---

[352] *Ibidem*, p. 131.

[353] W. Steinhauser, *Flussnamen und Volkstum in der deutschen Ostmark*, în vol. *Premier Congrès*, p. 181—187.

[354] Carlo Battisti, *Per la Raccolta toponomastica regionale*, Florenţa 1927, p. 2.

[355] Camille Blanchard, *Les noms des cours d'eau des Alpes Cottiennes*, în vol. *Troisième Congres*, II, p. 335.

[356] Marcel Baudot, *Stratigraphie hydronymique de la Normandie*, în vol. *Proceedings of the ninth International Congress of Onomastic Sciences*, Louvain, 1969, p. 147.

[357] Idem, *Éléments de reconstitution des hydronymes disparus*, în vol. VI *Internationaler Kongress für Namenforschung*, II, München, 1961, p. 121. Considerăm nefondată supoziţia lui

În știința românească, distincția valorică a toponimelor este folosită de timpuriu, în manieră intuitivă, pentru a apăra teza continuității românilor în Dacia. „Cît se atinge de idrografie — susținea B. P. Hasdeu — afară de *Dîmbovița* și *Ialomița*, unde au domnit în realitate slavii în curs de mai mulți secoli, nu s-a slavisat în Dacia nici un *fluviu*, nici o *apă mare*, ci numai *rîuri de a doua mînă*, numai *rîulețe* și *păraie* [s.a.]" [361]. În cercetarea istorică a toponimiei românești, A. D. Xenopol pleca în primul rînd de la numele de ape, pentru că apele „străbat o întindere mai mare de loc și indică deci așezări mai însemnate de poporație, care cuprindeau aproape tot lungul curgerii lor" ; numele „slavone" au învins acolo unde „cea mai mare întindere a cursului rîurilor" a fost de la început ocupată de slavi[362]. „Cînd un popor ocupă o țară", observă foarte just Xenopol, el „ie posesiune de țara lui mai întîi într-un chip generic, înainte de a o ocupa cu de amăruntul, de a o împărți în părticele, de a stabili în ea proprietatea individuală, care este de obicei contimpurană cu întemeierea orașelor și a satelor" [363] ; „ar fi deci în firea lucrurilor — continuă istoricul nostru — că, dacă ungurii și nemții ar fi fost cei dintîi locuitori ai Daciei, să se găsască măcar numele celor mai însemnați munți și celor mai mari ape de obîrșie ungurească sau germană. Le găsim dinpotrivă românești sau dace" [364]. Deși analizele sale etimologice sînt mai mult decît discutabile[365],

---

H. Hardenberg (*Sur l'antiquité des lieux-dits néerlandais*, în vol. *Troisième Congrès*, II, p. 156—157), după care absența totală din documente și hărți a microtoponimelor înainte de secolul al XII-lea nu ar dovedi că formarea lor este tardivă, ci s-ar explica printr-o dorință de selectivitate a notarilor. Cf. și Ch. Bruneau, *Limites des dialectes wallon, champenois et lorrain en Ardennes*, Paris, 1913, p. 96 nota 1 : „Nu trebuie să ne mai iluzionăm asupra vechimii topograficelor (lieux-dits). Topograficele își schimbă ușor numele".

[358] Albert Dauzat, *Les Noms de lieux. Origine et évolution*^{5}, Paris, 1947, p. 203.

[359] Pierre Skok, *Des lois toponomastiques*, în vol. *Quatrième Congrès International de Sciences Onomastiques*, Uppsala, 1954, p. 495. Aceasta ar fi o „lege toponomastică", dar nu în sensul strict al termenului, ci mai degrabă în cel de „ipoteză de lucru" în cercetările toponimice (*ibidem*, p. 495, nota 1).

[360] Vladimir Georgiev, *Die europäische Makrohydronymie und die Frage nach der Urheimat der Indoeuropäer*, în vol. *Proceedings of the eight International Congress of Onomastic Sciences*, Haga, 1966, p. 188.

[361] B. P. Hasdeu, *Istoria critică*, I. p. 281.

[362] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, II, p. 56.

[363] Idem, *Teoria lui Rösler*, p. 210.

[364] *Ibidem*, p. 211.

[365] B. P. Hasdeu observa cu privire la Xenopol : „Domnia sa nu e nici o fărîmă de linguist, și chiar fuge de linguistică, iară cînd cutează a se apropia de ea comite erori nemaipomenite"

este cu totul remarcabilă încercarea lui Xenopol de a stabili un sistem unitar de corelaţii între valorile toponimelor şi straturile lingvistice : „Îndeobşte se poate observa o regulă destul de statornică în împărţirea numirilor geografice ; anume munţii cei înalţi şi rîurile cele mari poartă mai toate nume româneşti ; piscurile secundare precum şi apele de a doua mînă sînt de asemenea în mare parte româneşti. Munţii şi apele nu poartă numiri ungureşti decît în apropierea cîmpului sau, din cauze particulare, în ţinuturi locuite de secui. Oraşele poartă în cea mai mare parte nume streine ; satele sînt aproape pe jumătate cu nume româneşti, pe jumătatea cu nume streine. Cît despre numele slavone, ele sînt amestecate mai de aproape cu acele româneşti. Cîteva piscuri înalte, multe mai mici şi numeroase rîuri de a doua mînă poartă numiri slavone“ [366]. Şi în altă parte, o concluzie care s-a impus : „Elementele principale ale oricărei regiuni geografice, munţii şi rîurile sale [mari], poartă nume ce ţin prin obîrşia lor de poporul românesc. Osatura [toponimică a] ţărei este românească“ [367].

Continuîndu-l pe Xenopol, N. Iorga deosebeşte şi el „numele de munţi şi ape, de-o parte, şi cele de localităţi, de alta“. Apele cele mai mari (*Dunărea*, *Prutul*, *Siretul*, *Someşul*, *Mureşul*) „şi-au păstrat vechile lor nume“, în timp ce afluenţii principali (*Moldova*, *Bistriţa*, *Putna*, *Prahova*) sau rîurile mai mici (*Cerna*) au nume slave ; oronimia are o configuraţie compozită, pe cînd numele de localităţi sînt în mai mare parte „slavone“ [368]. Geograful Ion Conea, a cărui pregătire lingvistică era cu totul deficitară, avea impresia că „numirile topice privitoare la morfologia unităţilor mari din munţii noştri, ca şi a multora dintre vîrfurile înalte, sînt în bună măsură străine, pe cîtă vreme — lucru foarte interesant — nomenclatura măruntă a muntelui mişună de numiri româneşti“ [369]. Într-un studiu privind numele de locuri din Ţinutul Secuilor, un alt geograf, Sabin Opreanu, susţine cu destul temei că toponimele minore (cum sînt cele maghiare din această zonă) „nu sînt însă o dovadă indiscutabilă de întîietate. Sînt însă o dovadă de preponderenţă numerică a elementului care le-a dat“ ; într-o mapă toponimică, „numirile apelor mari se păstrează cu tenacitate“, apoi cele de munţi care „sînt întotdeauna o dovadă foarte puternică de vechimea şi pînă la un anumit grad întîietatea elementului etnic care le-a botezat“ [370].

Teoria importanţei sociogeografice a toponimelor numără printre adepţii săi şi cîţiva lingvişti români de seamă. Raportul invers proporţional dintre cantitatea numelor de aceeaşi origine şi vechimea lor este intuit foarte bine de Th. Capidan : „[...] În domeniul numelor locale trebuie făcut deosebire între formele româneşti care s-ar fi putut naşte în trecutul apropiat şi între

---

(*Dare de seamă*, în AAR (Adm.), VII, 1884—1885, p. 182). Aprecieri la fel de severe privind valoarea părţii lingvistice a studiilor lui A. D. Xenopol au făcut Ovid Densusianu (*Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1961, p. 191) şi Alexandru Philippide (*op. cit.*, I, p. 733).

[366] A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler*, p. 212.

[367] *Ibidem*, p. 209.

[368] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, I, p. 156—158.

[369] Ion Conea, *Între toponimie şi geografie*, în BSG, XLVII, 1929, p. 341.

[370] Sabin Opreanu, *Contribuţiuni la toponimia din Ţinutul Săcuilor*, în „Lucrările Institutului de Geografie din Cluj“, II, 1926, p. 1—2. În altă parte, autorul arată că „săcuii n-au botezat nici o apă mai de seamă în ţinutul zis al lor, dimpotrivă, vedem că cea mai importantă, *Feiernycul*, a fost botezat de români“ (p. 25) ; este vechiul rom. *Alba* (înregistrat ca atare la 1868 de Orbán Balász), tradus prin *Fehér* şi *Nică* „Mică“, reluat în forma : *nyikó*. Rîul respectiv are 33 km.

acelea care poartă pecetea antichităţii. Numai cele din urmă prezintă o valoare pentru deducţiile noastre istorice. *Ele sînt foarte rare* [s.n.]" [371]. Şi după Iorgu Iordan valoarea toponimelor pentru studiile etnologice este diferită. El crede că „se poate stabili o adevărată ierarhie, după natura materială a locului denumit. Cele mai vechi, ca fiind mai rezistente, sînt numele masivelor muntoase şi ale apelor mari, cunoscute [...] de toate popoarele prin teritoriile cărora îşi întind ramificaţiile. Tot aşa trebuie considerate ca avînd o vechime şi, deci, o importanţă mai mare, în comparaţie, de pildă, cu ale aşezărilor umane, numele cîmpiilor şi, în general, acelea ale accidentelor solului" [372].

Delimitarea valorică a toponimelor româneşti este utilizată şi de Emil Petrovici în multe din studiile sale. Combătînd teoria succesiunii de straturi toponimice slave în Moldova (cel mai vechi — bulgar, cel mai nou — ucrainean), susţinută de Iorgu Iordan, el recurgea la acest criteriu pentru a respinge etimologia din bulgară a hidronimului *Cernul*: teoretic posibilă, ea este greu de admis pentru că „numele unor cursuri de apă atît de mici nu se conservă de obicei mult timp" [373]. Argumentul, pe deplin convingător, este extins apoi la întreaga toponimie slavă a provinciei: „În cazul că s-ar fi păstrat toponimice «slave vechi» de tip slav meridional în Moldova, acestea ar trebui să constituie toponimia majoră a provinciei; numele de rîuri şi numele oraşelor — toponimicele care sînt cele mai vechi în orice regiune — ar trebui să prezinte particularităţi slave de sud. Dar hidronimicele de origine slavă [...] nu prezintă trăsături fonetice slave de sud, ci unele dintre ele au un aspect net slav de est" [374]. Emil Petrovici era convins că originea românească a toponimiei minore nu poate constitui un argument pentru continuitatea românilor; singura dovadă concludentă ar fi furnizată de numele marilor cursuri de apă, care sînt „cele mai vechi toponimice ale unei regiuni" [375]. Or, hidronimia noastră majoră nu reflectă evoluţia formelor antice pe terenul limbii române (cum au crezut unii istorici şi lingvişti), ci prezintă caracteristici fonetice ale filierei slave, spre deosebire de hidronimia minoră, care include „foarte multe nume româneşti" [376]. De aici concluzia că „nici la nord şi nici la sud de Dunăre nu există o toponimie veche românească" [377]. Deşi mai puţine decît cele româneşti, toponimele maghiare din Moldova — între care şi hidronime — desemnează obiective (socio)geografice importante, ceea ce înseamnă că, aici, ungurii „s-au fixat înaintea românilor" [378].

După cum se poate observa, aplicarea *stricto sensu* a teoriei de care ne ocupăm pare să contravină tezei continuităţii poporului român nu numai pe teritoriul său actual, dar şi în sudul Dunării, unde aproape întreaga toponimie românească are un caracter minor[379]. De aceea, teoria a fost contestată în ultimul timp de către lingviştii noştri, care au preferat să uzeze de „cheia“ descoperită de George Giuglea, cu atît mai mult cu cît ea putea „dovedi“ continuitatea noastră oriunde există actualmente români — şi aceasta fără eforturi analitice deosebite. În plan teoretic, opoziţia s-a manifestat prin încercări de minimalizare a importanţei istorice a toponimiei majore şi de supraestimare în acest sens a valorii microtoponimiei.

---

[371] Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*. Discurs de recepţie la Academia Română, Bucureşti, 1936, p. 56. Cf. idem, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 15: „Între numele de locuri, importante sînt cele care prezintă o tradiţie autohtonă, în sensul că ele reprezintă continuarea pînă astăzi a unor nume mai vechi. Dar acestea sînt rare chiar şi la popoarele care au o tradiţie istorică, şi cu atît mai rare la populaţiile lipsite de această tradiţie, cum este cazul macedoromânilor".

[372] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 3.

[373] Emil Petrovici, *Toponimice slave de est*, I, p. 58.

[374] *Ibidem*, p. 59.

[375] Idem, *Studii*, p. 243 şi *Dezbaterile*, p. 14.

[376] Idem, în *Dezbaterile*, p. 8.

[377] *Ibidem*, p. 11.

[378] *Ibidem*, p. 24.

3.1. Astfel, O. Vinţeler şi M. Oros critică metoda selectivă de studiere a nomenclaturii topice, care „neglijează faptul că toponimele reprezintă un sistem“ (sistemul ar fi „toponimia unei regiuni în totalitatea ei“)[380]. Micro- şi macrotoponimele formează un „tot unitar“ şi, în consecinţă, „nu este posibilă“ deosebirea lor, pentru că ea „nu există în realitatea obiectivă“ [381]. Este drept că toponimia unei zone reprezintă un ansamblu *parţial structurat*, însă ea este departe de a alcătui un „tot unitar“, cum consideră autorii. Sistemul toponimic nu înseamnă simpla contiguitate a denumirilor, după cum nici sistemul lexical nu se reduce la coprezenţa unor cuvinte în frază. Dar înseşi structurile existente nu reprezintă o realitate pancronică, ci se realizează progresiv de-a lungul timpului datorită unor procese structurale continui (diferenţierea şi polarizarea). Perspectiva sincronică, urmărind modalităţile de organizare, de integrare în ansamble a numelor, nu se poate substitui celei diacronice, pentru că din întregul de astăzi doar „osatura“ este veche.

Deşi recunoaşte că toponimele majore sînt „cele mai vechi“, Mircea Homorodean neagă posibilitatea stabilirii unei „limite precise“ între cele două categorii, cîtă vreme „nu rare sînt cazurile cînd unul şi acelaşi toponim face parte, în acelaşi timp, din toponimia majoră şi din cea minoră“ (de ex. *Bucureşti*, *Iaşi*, *Galaţi*, ca nume de oraşe şi de sate)[382]. Limita este variabilă atît în spaţiu („unul şi acelaşi nume poate fi socotit, într-un fel, ca toponim minor dacă îl raportăm la toponimia unui judeţ sau a întregii ţări, sau ca toponim major dacă îl raportăm la toponimia unei aşezări“), cît şi în timp, pentru că toponimele majore îşi pot pierde valoarea, iar cele minore şi-o pot spori (de ex. numele vechi al *Bistriţei* ardelene era *Repedele*, care apoi a desemnat doar un afluent al cursului superior, „după cum a arătat G. Kisch“)[383]. Concluzia sa este că „atît ca structură, cît şi ca valoare nu există diferenţieri tranşante între toponimia considerată majoră şi cea minoră“ [384]. O. Vinţeler şi M. Oros ne încredinţează şi ei că „de foarte multe ori [sic !] microtoponimele pot deveni macrotoponime şi invers“ (de ex. hidronimul *Bistriţa* din Moldova „a devenit cunoscut în toată ţara“ datorită hidrocentralei construite aici)[385]. Ei nu admit că toponimele minore au un „caracter schimbător“, pentru că multe din ele „rămîn neschimbate secole de-a rîndul“ şi consideră că „mărimea şi importanţa diferitelor obiective geografice sînt destul de relative“ (unui bucureştean, de pildă, „*Feleacul* nu-i sugerează nimic“)[386].

---

[379] *Ibidem*, p. 9–10 ; idem, *Studii*, p. 242.

[380] O. Vinţeler şi M. Oros, *Observaţii privind delimitarea microtoponimiei de macrotoponimie*, în CL, XIV, 1969, p. 109.

[381] *Ibidem*, p. 110.

[382] Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 20–21.

[383] *Ibidem*, p. 22–23.

[384] *Ibidem*, p. 23.

[385] Vinţeler — Oros, *op. cit.*, p. 110.

[386] *Ibidem*, p. 111.

Cît timp *Bucureşti* (oraşul) şi *Bucureşti* (satul) denumesc obiecte socio-geografice diferite, nu poate fi vorba, însă, de „acelaşi toponim", ci de omonime : semnul toponimic nu este doar un ansamblu sonor, ci include un raport referenţial, care este condiţia însăşi a funcţionării sale. Prin urmare, este imposibil de admis că „unul şi acelaşi" nume ar putea aparţine simultan toponimiei majore şi celei minore. Variabilitatea în spaţiu a limitei dintre cele două categorii nu este o stare de fapt, ci o impresie rezultată din amestecul perspectivelor de apreciere. Ca şi fondul lexical principal , care se stabileşte nu plecînd de la graiuri, ci de la ansamblul limbii române, toponimia majoră *propriu-zisă* (sau *absolută*) se delimitează prin raportarea la întregul teritoriu românesc (pentru perioada modernă), sau la provinciile istorice româneşti (pentru perioada anterioară unirii)[387]. După cum fiecare grai oferă un fond principal de cuvinte suplimentar, necunoscut altor graiuri, tot astfel fiecare microzonă geografică are şi un fond propriu de toponime majore (*zonale* sau *relative*), ignorate în spaţiul geografic înconjurător. Nu natura unui toponim variază, ci nivelul nostru de apreciere ; or, am putea vorbi de o variabilitate obiectivă numai dacă toponimul şi-ar schimba natura în condiţiile menţinerii perspectivei analitice.

Fără îndoială că, în diacronie, se poate constata o variabilitate a valorii toponimelor, îndeosebi a numelor de localităţi, care depind de curba creşterii sau descreşterii prestigiului aşezărilor respective. În cazul hidronimelor, însă, schimbările (extensii sau restricţii ale desemnatului) se produc cu mult mai rar, aşa încît ele se pot considera neglijabile. Cu totul neverosimilă este ipoteza lui G. Kisch, după care *Bistriţa* (afluentul Şieului) s-ar fi numit înainte *Repedea* : mai întîi, restricţia se face de la numele apei la cel al cursului său superior (sau inferior), iar nu la cel al unui afluent ; în al doilea rînd, răspîndirea excepţională a hidronimelor formate de la tema *bystryj* în Carpaţi[388] face nesemnificativă coprezenţa denumirilor *Bistriţa — Repedea*, care reflectă fiecare o caracteristică frecventă a apelor de munte. Cît priveşte *Bistriţa* din Moldova, ea nu a devenit, ci a fost dintotdeauna un hidronim major, binecunoscut în întreaga provincie istorică. Oricum, schimbările care afectează valoarea unui toponim de-a lungul timpului, reprezentînd o realitate diacronică, nu se pot invoca pentru a nega o delimitare prin excelenţă sincronică, ce serveşte, de fapt, ca bază de apreciere a schimbărilor înseşi. Cercetînd documentele, ne convingem, într-adevăr, că multe toponime minore au o remarcabilă rezistenţă în timp ; dar această calitate se manifestă numai în condiţii istorice favorabile. Cînd are loc o suprapunere de straturi lingvistice, rămîn din ele foarte puţine[389], iar cînd populaţia se deplasează, nu mai rămîn decît toponimele majore absolute. Rezistenţa unor toponime minore româneşti în perioa-

---

[367] Anchetele noastre din Moldova relevă faptul că toponimia majoră propriu-zisă (la nivelul provinciei istorice) este bine cunoscută de vorbitori indiferent de unde sînt (hidronimele cele mai importante, numele principalelor oraşe şi ale munţilor mai înalţi).

[388] Marian Jurkowski găseşte numai în Carpaţii nordici 50 de hidronime formate de la această temă (*Aus der Hydronymie der polnischen Karpaten*, în vol. *X Internationaler Kongress*, II, p. 492).

[389] Pentru menţinerea de toponime majore zonale româneşti după suprapunerea unui strat toponimic ucrainean, vezi Ioan Lobiuc, *Interacţiuni româno-huţule în toponimia văii rîului Moldoviţa (judeţul Succeava)*, în vol. *Lucrările simpozionului de toponimie*, p. 165 şi *passim*; E. Janitsek şi Şt. Vişovan, *Stratul vechi românesc al toponimiei din Rona de Sus (jud. Maramureş)*, în CL, XIV, 1969, p. 101—103 şi *passim*.

da de stabilitate creată prin apariţia statelor feudale nu se confirmă în perioada marilor invazii care au devastat spaţiul nord-dunărean.

De la punerea pe acelaşi plan a toponimiei majore şi a celei minore şi pînă la inversarea raportului valoric dintre ele nu este decît un pas, pe care îl şi face Vasile Ioniţă : „În timp ce microtoponimia se află mai aproape de limba vorbită şi nu este supusă transformărilor determinate de măsurile arbitrare ale administraţiilor, găsindu-se undeva, la periferie şi conservîndu-se mai bine, toponimia majoră, mai ales numele aşezărilor, a suferit, din diferite cauze, de-a lungul vremii, schimbări numeroase“ [390]. Atitudinea sa este determinată de situaţia din Banat, unde există „o nepotrivire frapantă între caracterul şi originea numelor (oficiale) de aşezări şi toponimia minoră (populară) din hotarele lor“ [391]. Discordanţa a fost sesizată şi de alţi cercetători, cu referire la Transilvania, care au interpretat-o plecînd de la o sugestie a lui W. Meyer-Lübke, în sensul anteriorităţii populaţiei care a creat contextul microtoponimic[392]. În sfîrşit, Vasile Ioniţă este convins că nu numai rîurile mari, dar şi micile cursuri de apă pot avea nume foarte vechi[393].

Punctul de vedere al lui Vasile Ioniţă se bazează pe o dublă eroare : reducerea toponimiei majore la categoria numelor de localităţi şi înglobarea numelor de localităţi „naturale“ în seria celor impuse de autorităţi. Or, dacă oiconimele sînt susceptibile de a fi malformate de-a lungul timpului, această vulnerabilitate se constată mai rar la alte categorii, cum este cea a hidronimelor majore ; iar dacă unele nume de aşezări sînt creaţii artificiale, nu înseamnă că toate ar fi în aceeaşi situaţie. Dimpotrivă, în marea lor majoritate numele de localităţi sînt mai vechi decît toponimele minore din zona lor[394] — şi aceasta nu numai în Moldova şi în Muntenia, unde denominaţia a avut în evul mediu, cu puţine excepţii, un caracter „natural“, dar şi în Transilvania. Un criteriu de determinare a naturii unui nume de localitate străin poate fi acela al existenţei în zonă a altor toponime importante de aceeaşi origine : dacă el este efectiv izolat faţă de toponimia zonei, atunci fie că a fost dat de locuitorii străini din vecinătate, fie că a fost implantat de către oficialităţi ; iar dacă el nu este unic, atunci este cu siguranţă „natural“.

Necesitatea inversării raportului dintre cele două categorii este susţinută în termeni categorici şi de către Gh. Bolocan şi Radu Sp. Popescu[395]. După autori, termenii entopici „participă la crearea unui microsistem cu caractere locale, care se stabileşte în decurs de secole şi care poate fi schimbat numai dacă populaţia care le-a creat este înlocuită cu altă populaţie“. Vechimea acestui microsistem ar fi dată, pe de o parte de utilizarea „unui fond lexical cu circulaţie mare în limba română“, iar pe de alta de atestarea timpurie a unor toponime „compuse“, de tipul *Coada Seciului* în veacul al XVI-lea, care presupune existenţa mai dinainte a unui toponim *Seciul* : „atestarea cuvintelor care participă la astfel de denumiri poate fi împinsă cu cîteva secole în urmă“. Referindu-se la asemenea toponime, autorii susţin că, „tratate în ansamblu, importanţa lor depăşeşte cu mult pe aceea a aşa-ziselor toponime majore, acele unicate de care s-au folosit în trecut mulţi cercetători pentru a construi teorii pe care istoria ştiinţei noastre le trece acum printre eşecuri“.

---

[390] Vasile Ioniţă, *op. cit.*, p. 23.

[391] *Ibidem*, p. 24.

[392] Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 151 ; George Giuglea, *Cuvinte româneşti*, p. 327 ; E. Petrovici, *Toponimie ungurească*, p. 113–115 ; Şt. Pascu, *Cuvînt înainte* la vol. *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca, 1976, p. III ; V. Frăţilă, *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei*, în LR, XIX, 1970, p. 238 ; Radu Sp. Popescu, *Mărturii toponimice privind istoria Transilvaniei*, în LR, XXII, 1973, p. 310–311.

[393] Vasile Ioniţă, *op. cit.*, p. 37 nota 57.

[394] Cf. Petar Skok, *Des lois toponomastyques*, p. 495.

[395] Gheorghe Bolocan şi Radu Sp. Popescu, *op. cit.*, p. 330.

Nu ştim la ce teorii se referă autorii, dar a susţine că nume precum *Coada Seciului* ar fi mai vechi decît, să zicem, un hidronim major ca *Ialomiţa* nu ni se pare a fi o temelie sigură pe care s-ar putea înălţa succesele „ştiinţei noastre“, chiar dacă i-am mai acorda toponimului *Seciul* vreo două-trei secole de existenţă solitară. Între constituirea unui microsistem lexical şi cea a unui microsistem toponimic nu poate exista un raport de determinare temporală, pentru că vechimea termenilor entopici nu se confundă cu cea a toponimelor corespunzătoare. Cînd locuitorii unui sat îşi părăseau vatra veche — fenomen frecvent în evul mediu — atunci ei puteau crea în altă parte în scurt timp un nou microsistem toponimic apelînd la lexicul entopic binecunoscut. Nici crearea structurilor toponimice nu durează „secole“ cît timp principiile structurării sînt cunoscute : dacă o poiană va fi numită, de pildă, *Seciul*, o serie de obiective geografice apropiate îi vor împrumuta numele (*Muntele Seciului, Pîrîul Seciului* etc.). Este evident că termenul vechi din aceste sintagme este *Seciul*, dar a crede că între el şi numele pîrîului există un mare decalaj temporal înseamnă a admite că în tot acest timp pîrîul nu a avut nume. Prin urmare, *dacă constituirea de cîmpuri lexicale sau de structuri toponimice abstracte sînt procese de durată, manifestarea acestora într-o nomenclatură concretă se face mai mult sau mai puţin spontan.*

3.2. Supoziţia că şi rîurile mai mici pot avea nume vechi, pe care o aflăm deja la A. D. Xenopol[396], reapare în toponomastica europeană contemporană ca o reacţie împotriva aplicării prea stricte a principiului importanţei în cercetările de tip stratigrafic. Citînd opinia prof. Scherer, G. Devoto apreciază că acest principiu ar fi contrazis de existenţa, pe de o parte, a unor „nume de fluvii, în general minore“,de origine preindo-europeană, iar pe de alta a numelor indo-europene date unor fluvii dintre cele mai mari (*Dunărea, Rinul* etc.) ; nu rîurile mici, ci dimpotrivă, marile fluvii sînt cele care îşi schimbă numele mai des[397]. După Jordan Zaimov, zona Peninsulei Balcanice ar contrazice situaţia constatată în hidronimia Europei centrale, unde nomenclatura antică a marilor fluvii se păstrează cel mai bine; aici, din contră, au dispărut Ἴστρος (înlocuit de *Dunav*), Ἕβρος (înlocuit cu *Marica*), Ἄξιος (înlocuit de *Vardar*)[398]. Yves Edouard Boeglin susţine că metoda clasificării rîurilor după mărime este „inutilizabilă“ în hidronimia sîrbă, pentru că un hidronim major antic se poate păstra şi ca nume al unui afluent din cursul superior al unui rîu, „al unui pîrîiaş fără nici o importanţă sau chiar al unui izvor“[399].

---

[396] A.D. Xenopol, *Teoria lui Rösler*, p. 190 : „Nu numai cursurile de apă de oarecare însemnătate au păstrat vechiul lor nume [preslav] ; dar chiar cîteva din cele cu totul mici, atît în volum cît şi în lungime, nişte părăie a căror maluri erau locuite de la izvor până la gura lor de aceeaşi poporaţie“.

[397] Giacomo Devoto, *Mediteranei, Paleoeuropei, Indoeuropei nei riflessi toponomastici*, în *VII Congresso internazionale di scienze onomastiche*, I, p. 400.

[398] Jordan Zaimov, *Stratigraphie ethnique dans l'hydronymie des Balkans*, în vol. *X. Internationaler Kongress*, II, p. 506.

[399] Yves Edouard Boeglin, *Les noms de rivières de la Serbie et de Monténégro*, în vol. *Proceedings of the eight International Congress*, p. 48—49.

În ce ne privește, considerăm că obiecțiile aduse principiului valoric nu sînt convingătoare. Este drept că limitele informației noastre asupra limbilor vechi reduc considerabil mijloacele lingvisticii de a controla etimologiile, astfel încît totul capătă aparența posibilului; dar pentru a acecepta ideea că și cursurile mici de apă pot avea nume de origine preindo-europeană, ar mai trebui să admitem probabilitatea unei continuități de populație pe spații geografice foarte reduse, din paleolitic și pînă astăzi — ceea ce, din punct de vedere istoric, este cu totul neverosimil. *Cu cît o ipoteză toponimică împinge etimologia în epoci mai îndepărtate, cu atît indicele ei de posibilitate lingvistică este mai mare, în timp ce indicele de probabilitate istorică se micșorează.* Reconstrucțiile toponimice preindo-europene reușesc cu greu să se sustragă tentațiilor de a asocia omofonele; de aceea ele li se par unor lingviști indo-europeniști „complet lipsite de bază“ [400]. Avertismentul lui Petar Skok vizează în mod expres tentative de acest gen: „În chestiunile de toponimie mediteraneană, ca și în oricare altele, trebuie să ne păzim de omonimele fortuite“... „Apropierea prea mecanică, pe baza doar a constatării identității pretinselor elemente formative sau rădăcinilor, fără cercetarea tuturor particularităților privind toponimul în chestiune și fără a ne îngriji de transmiterea lui de către autori și nici de familia pe care ar putea-o avea, o astfel de apropiere nu-i de natură să explice omofonia și nici să documenteze concordanța“ [401]. După părerea noastră, *ideea menținerii în toponimia minoră (sau relativ minoră) a elementelor lexicale preindo-europene se poate admite numai dacă este susținută de constatarea circulației unor baze lexicale de origine străveche; dar în acest caz nu mai este vorba de un conservatism toponimic, ci doar de unul lexical.* Este probabil că ceea ce a dus la impresia arhaicității sporite a numelor de ape mici în raport cu fluviile a fost tocmai confundarea perspectivei toponimice cu cea lexicală.

Pe de altă parte, nu se poate ignora împrejurarea că și pentru numele marilor fluvii, cum este *Dunărea*, s-au propus etimologii preindo-europene, care nu sînt lipsite de argumente[402]. Dispariția hidronimului *Istros* nu este relevantă cît timp concurentul său antic, *Danuvius*, a reușit să se mențină (sinonimia s-a tranșat încă din antichitate în favoarea celui de al doilea nume). *Ebros* nu a dispărut cu totul, ci s-a limitat doar la desemnarea cursului superior al *Maricei*, care, și ea, continuă un nume vechi: Μηρισός, Μόριζος (în secolul al XIII-lea: *Mârisö*)[403]. Dacă vechiul *Axios* s-a pierdut, cauza este tot substituirea lui printr-un nume antic, iliric sau paeonic, Βαρδάριος, avînd probabil aceeaşi semnificaţie („rîul negru"), care se aplica, la fel ca *Danuvius*, cursului mijlociu al rîului, în timp ce hidronimul grec desemna, ca şi *Istros*, cursul inferior[404]. Prin urmare, nici unul dintre exemplele lui Jordan Zaimov nu dovedeşte că în Balcani nu ar fi rezistat hidronimele majore antice, la fel ca în restul Europei : s-au putut pierde doar nume date de greci, nu şi cele date de populaţiile autohtone.

---

[400] Vl. Georgiev, *Intervenție*, în „Onomastica“ (Paris), II, 1948, nr. 1, p. 28.

[401] Petar Skok, *Des lois toponomastiques*, p. 501 și 504. Și V. Bertoldi atrage atenția asupra necesității de a evita „omonimiile fortuite, factor mereu turbulent în acest gen de studii“; „simplele apropieri aproximative, spune el, nu sînt de nici o utilitate [...] căci, în general, [...] ceea ce se cîștigă în extensie se pierde în profunzime și soliditate“. Și în continuare: „este neîndoielnic faptul că a încerca să apropii tipuri preistorice după o bază care nu este nici contiguitatea geografică, nici transparența semantică, nici concordanța morfologică înseamnă a tatona în gol în căutare de zdrențe de limbi inutile“. Și concluzia sa: „insist o dată mai mult asupra caracterului inevitabil problematic al oricărei cercetări de acest gen“ (= de toponimie preindo-europeană), care „nu poate ajunge aproape niciodată la o certitudine absolută“ (*Problèmes de substrat. Essai de méthodologie dans le domaine préhistorique de la toponymie et du vocabulaire*, în BSLP, XXXIII_1, 1931, p. 94, 116, 172, 175).

[402] Vezi G. Ivănescu, *Origine pré-indo-européenne des noms du Danube*, în vol. *Contributions onomastiques*, p. 132 și *passim*.

[403] Cf. Vladimir Georgiev, *Bălgarska etimologija i onomastika*, Sofia, 1960, p. 26—27.

Cu totul nefondată este ipoteza lui Y. E. Boeglin privind păstrarea hidronimelor majore vechi ca nume de rîuleţe şi pîrîiaşe. Astfel, după el, numele antic al Moravei, *Margus*, s-ar fi menţinut în toponimul *Mărdželat* şi în numele unui pîrîiaş, *Marevska*[405] ; or, primul nu este decît n. pers. rom. *Mărgelat*[406], iar al doilea, evident, tot un toponim personal (vezi infra, p. 431). Hidronimul *Sitnica* (împreună cu limnonimul *Sitno*) este privit ca o posibilă adaptare a unui nume antic, datorită discordanţei dintre aspectului rîului (mare şi domol) şi semnificaţia numelui (scr. *sitnica* „fleac, bagatelă") [407] ; or, etimologia trebuie să aibă în vedere nu sensul actual al apelativului slav, ci pe cel vechi al bazei *sit-a* „papură, rogoz", bine reprezentată în întreaga toponimie slavă[408]. Într-un alt articol, Y. E. Boeglin îşi transformă ipoteza în criteriu analitic diacronic : „De fiecare dată cînd în lista pîraielor şi afluenţilor unui rîu se va releva un nume sigur neslav, putem presupune că el evocă, mai mult sau mai puţin, numele vechi al rîului" [409]. Surprinzător, însă, nici unul din exemplele date (p. 60—67) nu depăşeşte stadiul supoziţiei pure, însoţindu-se cît de cît cu vreun argument oarecare : de ce, de pildă, numele vechi al rîului *Porečka* trebuia să fi fost *Tanda* sau (? !) *Tarinja* — aşa cum se cheamă doi dintre afluenţii săi secundari ? Transferul de nume de la un curs de apă la altul iese din sfera proceselor structurale cunoscute în hidronimie, neputînd fi interpretat ca o extensie sau o restricţie a desemnatului (acest fenomen se întîlneşte însă frecvent în cazul numelor de localităţi).

Urmărind studiile de toponimie balcanică din ultima vreme, sîntem şocaţi de încercările tot mai insistente de a explica prin substratul preslav o serie întreagă de toponime minore din Bulgaria şi din Serbia, fără a epuiza în prealabil posibilităţile oferite de română şi chiar de limbile slave. Aceste supoziţii sînt, totodată, lipsite de orice bază documentară, nu numai sub raportul atestărilor istorice, ci şi sub acela al informaţiilor de ordin etnografic, mai necesare aici ca oriunde. Se creează impresia că slavii s-au suprapus în mod paşnic peste o populaţie tracică, paeonică sau ilirică, de la care au preluat apoi denumirile celor mai mărunte detalii topografice, reuşind să le păstreze pînă astăzi. În realitate, Peninsula a fost literalmente „măturată" de invazii succesive, începînd cu goţii şi terminînd cu turcii, care, dacă n-au reuşit s-o golească total de populaţie, i-au împrăştiat-o însă necontenit în cele patru vînturi. De aceea este aproape de neconceput ca să se fi menţinut „oaze" de continuitate în perimetre de cîțiva km^2, cum rezultă din explicațiile propuse pentru o întreagă serie de microtoponime.

---

[404] Cf. Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 34—35 ; Vladimir Georgiev, *Albanisch, Dakisch-Mysich und Rumänisch*, în LB, II, 1960, p. 5.

[405] Y. E. Boeglin, *Les noms de rivières*, p. 50. Asociaţia *Margus* — *Marevska* este respinsă de către Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 297.

[406] Cf. Emil Petrovici, *Studii*, p. 143.

[407] Y. E. Boeglin, *Les noms de rivières*, p. 55.

[408] Vladimir Šmilauer, *Handbuch*, p. 161.

[409] Yves Edouard Boeglin, *De l'importance en hydronymie balkanique de l'étude du bassin supérieur de certaines rivières* în LB, VIII, 1964, p. 62.

Astfel, după M.Pavlović, numele localităților *Žabari* și *Žabljak* din Serbia nu se pot deriva de la scr. *žaba* „broască“, ci trebuie apropiate de un celtic **ǧab-/*ǧeb-*, iar oronimul *Komar* nu poate fi același cu omofonul său sîrb, care este un nume de insectă, ci este tot de origine celtică (cf. fr. *Colmar* < lat. *collis* „deal“ + gal. *mar* „mare“) ; în sfîrșit, oronimul *Radan* nu poate fi decît o metateză slavă a unei baze **ard-* (aceeași din fr. *Ardennes*, *Ardèche* < **ǧel*, cf. *argile*)[410]. Oiconimele se pot însă foarte bine explica de la n. pers. (rom.) *Jeaba*, *Jabul* cu suf. *-ari* (primul), mai ales dacă avem în vedere că la formarea acestui sat au participat și românii[411], și cu sufix slav (al doilea). *Komar* poate presupune, după părerea noastră, un rom. *culmar* (DA), *culm(o)are* „culme de munte“[412]. Cît privește ultimul oronim, nimic nu se opune pentru a-l considera personal (slav sau românesc), iar nu o metateză de felul celei întîlnite în toponimia balcanică majoră.

K. Popov crede că poate găsi în toponimia din bazinul superior al rîului Mesta urme ale limbii tracilor (bessilor) romanizați păstrate de bulgarii care s-au suprapus peste ei[413]. Dar nici oronimul *Fánus* (comparat cu lat. *fanum*, gr. φανὸς „făclie“) și nici numele cîmpului *Ferúnica* (derivat din lat. **Ferum-ica*, lat. *ferrum*) nu pot fi atît de vechi[414], pentru că *f-* ar fi dat *p-* în bulgară. Numele rîuleţului *Palatik* trebuie apropiat de reflexele balcanice mai noi ale ngr. παλάτι (bg., rom. *palat*), iar nu de lat. *palatum*, gr. παλλάτιον, oronimul *Albutin* exclusiv de n. pers. rom. *Albotin* (*Albutin*), nu şi de lat. *albus*[415]. Toponimul *Nébuš* pare să fie o formaţie negativă de la bg. *buša* „a distruge, a dărîma, a nărui, a strica“ (dialectal)[416], fără legătură cu lat. *nebula*, gr. νέφος, care nu sînt compatibile cu terminaţia *-uš*[417].

---

[410] M. Pavlović, *Les pseudoslavismes*, în *Actes du XIe Congrès International des Sciences onomastiques*, II, p. 116.

[411] Vezi Dragoș Moldovanu, *Sufixul -ARI (pl. lui -AR) în toponimia românească — Origine, funcționalitate, dinamică —*, în ALIL, XXVIII, 1979—1980, p. 63.

[412] Termen general în Vrancea, cum rezultă din anchetele Gabrielei Macovei. Vl. Šmilauer amestecă între derivatele de la tema *komar* „țînțar“ toponime personale (*Komarevo*, *Komarov* etc.) și descriptive de la o altă temă, *komarnik* (*op. cit.*, p. 92). Pentru rom. *-u-* > scr. *-o-*, cf. numele sutului *Vatoljevići* < *vătul'* (= vătui „iepure“), n. fam. *Koroleja* probabil < *Curul*, (*Cur lai* ?), *Longova Rupa* < *Rîpa Lungă* (iar nu *Rîpa Lungului*, cum crede S. Dragomir), *Koronatje* < *Curunat* (toate după Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 55, 56, 59, 158), *Kormata*, *Kormatura* < *curmata*, *curmătura* (Petar Skok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache*, p. 552), *konastra* < *culastră*, *kortelka* < *scurteică*, *kornen* < *a curma* (Dorin Gămulescu, *Influențe românești în limbile slave de sud. I. Sîrbocroata*, București, 1983, p. 22, 36, 37, 38). Pentru utilizarea entopicului în funcție toponimică absolută, cf. și oronimele scr. *Kulma* și *Kulme*, care nu prezintă însă vocalizarea lui *-l-* (la Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 178, 179).

[413] K. Popov, *Starinnye mestnyte nazvanija razlogskogo rajona*, în *Actes du XIe Congrès International des Sciences onomastiques*, II, p. 167.

[414] *Ibidem*, p. 169 și 172. Primul pare a fi rom. *Finos* „cu fîn“ (pentru rom. *-os* > bg. *-us* cf. oronimul *Petrus*, la nord de Dupnica. < rom. *Petros*, cum l-a explicat Gustav Weigand, ap. Silviu Dragomir *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 14 ; pentru rom. *î* + nazală > sl. *a* + nazală, cf. toponimul bg. *Manzul* < *Mînzul*, la I. Moise, *Neskol'ko bolgarskih toponimičeskih nazvanij rumynskogo proishoždenija*, în *Actes du XIe Congrès International des Sciences onomastiques*, II, p. 59, scr. *blanda* < *blîndă*, *kandovam* < *a cînta*, *kanjo* < *cîine*, *panje* < *pîine*, *branzar* < *brînzar*, *branduša* < *brîndusă*, toponimele *Kampul* < *Cîmpul*, *Stanie* < *Stîne*. la Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 37, 65, 68, 82, 91, 169, 198), iar al doilea rom. *Fărîmiță*, n. pers. sau poate „bucată mică de loc“ ; pentru rom. *mi* > sl. *ni*, cf. bg. *aranija*, *haranija*, scr. *oranija* < *arămie* (Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 26) ; pentru rom. *ă* > sl. *e*, cf. bg. *petura* < *pătură* (D. Scheludko, *op. cit.*, p. 287), *Pŭpeza* < *Pupăza*, *Keremizijte* < *Cărămizi* (H. Mihăescu, *Recenzie*, în RESE, I, 1963, p. 201), *Spetura* < *Spărtura*, *Kraku Reu* < *Cracul Rău* (Dorina Gămulescu, *op. cit.*, p. 219), scr. *Lepteria* < *Lăptăria* (Mil. Pavlović, *Une isophone serbe conditionnée par le substrat protoroumain*, în *Omagiu Rosetti*, p. 678), *Berbàlovo* < *Bărbat* (Petar Skok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements*, p. 551), *Megura* < *Măgura*, *Ketenište* < *Căluniște* (Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 56, 68), *Merul*, *Merulići*, *Merulja* < *Mărul* (iar nu din arom. sau megl. *merul*, cum credea Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 15, 160, 178) ; pentru

Fără rezultat pozitiv rămîn şi eforturile lui Jordan Zaimov de a găsi în Bulgaria toponime minore de origine tracică : hidronimele *Alda, Aldica* se explică mai uşor din n. pers. rom. *Aldea* (cu *-ea* >bg. *-a*, ca în rom. *dreaptă* > bg. *draptăno*), bg. *Aldo*, decît prin tracicul *ald-*[418]; *Marec, Mareš, Mareška reka, Marešnica, Marišnica* de la n. pers. rom. *Mare, -eş* (*-iş*) cu sufixele bg. *-ec, -jĭ, -ka, -nica*, decît de la tema tracică **mar-* (din *Marisos*)[419]; *Marale* de la *amăreală* (cf. mgl. *mar* „amar“) decît de la aceeaşi temă cu sufixul tracic *-al*[420]; *Arneia* de la *arinéi* „arini tineri“ cu suf. *-ja* decît de la un tracic Ἄρνη şi *Arnici* (de lîngă Vetren), al cărui plural nu poate fi lămurit de autor, de la *harnici*[421], cu rom. *č* >bg. *ci* (cf. *supra*, p. 409). În sfîrşit, *Bregalište* pare a fi mai degrabă un colectiv mgl. **Bregălişte* < *bre(a)gul*, articulat, „suiş, deal“ [422]

---

rom. *î* > sl. *u*, cf. bg. *Turla, Turlata* < *Tîrla*, iar nu din *turlă*, cum crede N. P. Kovačev (*op. cit.*, p. 224), mai ales că desemnează munţi cu păşune, precum şi toponimele din seria *Rupkite, Rupča, Rupci, Rupite, Rupinata*, care au la bază nu un bg. *ropa* „groapă“ < i.-e. **rou*, cum crede K. Popov (*op. cit.*, p. 172), şi nici nu menţin toponime antice, cum consideră Gottfried Schramm (*op. cit.*, p. 338, cu referire la *Rupa, Rupci, Rupska gora, Ropka*), ci reiau un rom. *Rîpa, Rîpi(le)/Rîpki(le), Rîpči(le)*, dovadă şi scr. *Longova Rupa*, deja citată, apoi scr. *runza* < *brînză*, n. pers. *Furtula* < *Firtul* (atestat de N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 272) iar nu din *furtul*, cum crede Silviu Dragomir, n. pers. *Burzani* < *Bîrsan*, nu din *Bîrzan*, cum îl explică acelaşi istoric (pentru rom. *-s-* > scr. *-z-*, cf. n. pers. scr. *Burazerovići* < *Bura sera*), *Funtura* < *Fintira* (toate la Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 39, 50, 60, 158), *fuca* < *fiţă*, oronimul *Krupa* < *Cîrpa* „piatră, stîncă“ (la Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 47 şi 177, care însă pune în relaţie oronimul cu neologismul din fr. *crupă*, necunoscînd apelativul rom., pe care îl semnalează în Banat în funcţie toponimică Vasile Ioniţă, *op. cit.*, p. 230).

[415] K. Popov, *op. cit.*, p. 171.

[416] *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 95. Ne mai putem gîndi la un rom. *năbuş*, postverbal de la *a năbuşi*, cu sensul lui *năboi* „revărsare de ape“ < *a năboi*. Un toponim *Buš* este explicat de Jordan Zaimov de la *buh-jĭ* „al bufniţei“ (*Bălgarski geografski imena*, p. 80), dar în cazul nostru nu s-ar putea motiva folosirea prefixului *ne-*.

[417] K. Popov, *op. cit.*, p. 171. Despre acest „sufix“, el crede că s-a adăugat prin analogie cu nume de sate precum *Draguš, Neguševo*...

[418] Jordan Zaimov, *Quelques particularités des noms thraces en Bulgarie*, în LB, VI, 1963, p. 81—82.

[419] *Ibidem*, p. 83. Cf. şi numele cîmpului *Marušica* de lîngă rîul Rila, care se numea mai înainte *Marošnica* şi *Marešnica* (Jane Biljarski, *Identification de certaines noms de la charte de Rila d'Ivan Šišman*, în „Studia Balcanica“, I, 1970, p. 121), de la n. pers. *Mareş/Maruş*. Dorin Gămulescu (*op. cit.*, p. 184) crede că hidronimul *Marec* este rom. *măreţ*, dar acest adjectiv este nepotrivit în hidronimie ; după părerea noastră, este posibil ca în acest caz (ca şi în altele din seria citată, în care se include şi *Marevska*) să fie vorba de o sintagmă *Rîul Mare*, redusă la determinant ca în atîtea alte adaptări slave şi prevăzută cu un sufix slav, pentru că sufixarea este unul din cele mai tipice procedee slave de adaptare a toponimelor străine.

[420] Jordan Zaimov, *Quelques particularités*, p. 83.

[421] *Ibidem*, p. 82. Pentru căderea lui *h-* în împrumuturile bulgăreşti din română, cf. *otar* < *hotar*, *rana* < *hrană* citate de M. Mladenov (*Influenţa românească asupra graiului bulgar din Novo Selo, raionul Vidin, R. P. Bulgaria*, în RSl, XIV, 1967, p. 88).

[422] Cf. Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, Bucureşti, f.a. p. 44. Toponimul este localizat într-o zonă relativ apropiată celei ocupate actualmente de către meglenoromâni. Apelativul pare să fi fost mai răspîndit odinioară la românii sud-dunăreni, de vreme ce îl găsim toponimizat în Serbia : *Brgule, Brgulice* (ap. Silviu Dragomir, *Vlahii şi morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic*, Cluj, 1924, p. 105).

(deci : „loc cu multe suişuri sau dealuri", „loc costos"), decît descendentul unui tracic **Bargal*[423].

Ponderea cea mai mare o au etimologiile tracice (moesice, paeonice) şi ilirice în monografia lui Ivan Duridanov despre hidronimia din bazinul Vardarului. Nu numai rîurile mari, dar şi pîrîiaşele şi torenţii cu curs temporar au, după lingvistul bulgar, nume străvechi, în timp ce apele în care acestea se varsă au, de cele mai multe ori, nume slave. Dacă etimologiile sale ar fi certe, ar trebui să credem că slavii n-au găsit „băstinaşi" pe văile marilor rîuri, ci numai ici şi colo în creierul munţilor. Deşi dovedeşte o mare erudiţie în domeniul comparatisticii indo-europene, cercetarea sa este vulnerabilă prin faptul că refuză explicaţiile mai simple care se pot da hidronimelor minore, cedînd în faţa tentaţiei de a le încadra în serii ale hidronimiei europene vechi ori de cîte ori primele se apropie formal de celelalte. Întrucît monografia lingvistului bulgar este invocată de lingviştii noştri în sprijinul încercărilor proprii de a descoperi toponime minore de origine dacică[424], considerăm necesar să-i consacrăm o analiză amănunţită.

O primă serie de hidronime sau pseudohidronime considerate „preslave" de către Ivan Duridanov se pot explica mai convingător, după părerea noastră, ca formaţii de la baze antroponimice. Duridanov crede că denumirea mai veche a pîrîului Pešter sau Vlaška reka trebuie să fi fost *Vešija* < i.-e. **u̯ēsii̯ā* <**u̯es* „umed", pentru că lîngă el se află un sat *Vešje*, al cărui nume nu poate avea decît semnificaţia hidronimică a rus. *Vessja*, lit. *Vèsa*[425]. Acelaşi oiconim este pus în legătură de către Jordan Zaimov cu v. bg. *vĭsĭ*+suf. *-je* „al satului"[426], dar Duridanov întrevede şi exclude această posibilitate, argumentînd că, în acest caz, ar fi trebuit să rezulte o formă **Vesě (selo)*. Orice dificultate dispare, însă, dacă ne gîndim la n. pers. *Vešo*[427], cu acelaşi sufix („al lui Vešo"), cf. oiconimul bulgăresc *Botušje*, de la n. pers. *Botuš*[428]. Prin urmare, acest afluent de 11 km al Vardarului nu are un nume antic, în pofida izbitoarei asemănări dintre oiconim şi hidronimele citate.

După numele unui orăşel, *Zletovo*, şi rîul apropiat (căruia i se mai zice Bistrica şi Golema reka), lung de 48 km, afluent al Bregalnicei, s-a chemat *Zletovska reka*, *Zletovštica*, *Zletovčica*, *Zletova*. Denumirea localităţii s-ar putea explica de la un n. pers. slav **Zlęta*, afirmă Ivan Duridanov, numai că în acest caz ar fi fost de aşteptat un derivat în *-ino*, iar nu în *-ovo* ; de aceea, el reface o formă slavă *Zlęt-ava*, adaptată după un presupus hidronim tracic *Zlent-us*, de la rădăcina i.-e. *g'hlend(h)-* „a străluci“ (pentru care citează o amplă serie de cuvinte din diverse limbi indo-europene)[429]. Adjectivele în *-ovo* de la antroponime cu tema în *-l-* sînt totuși posibile, dovadă numele satului din Epir, *Lelovo*, pe care Jordan Zaimov îl consideră pe bună dreptate personal și îl compară cu bg. *Lelovica*, ceh. *Lelovy*[430]. Un afluent al Crnei, de 30 km, este Reka sau *Raečka reka*, de la numele satului *Raec* pe lîngă care curge. Lingvistul bulgar își dă seama că oiconimul este lesne de explicat din **Rajevec* < n. pers. *Rajo* (hipocoristic de la o temă personală **Rad-*), dar consideră că, sub aspect semantic, este mai potrivită o altă interpretare, de la **Ravĭcĭ* < preslavul **Rav-a* < **Roųa* < i.-e. **reu-* (urmează o serie întinsă de cuvinte cu semnificație hidronimică din diverse limbi)[431]. Plecînd de la forme, este limpede însă că cel denumit mai întîi a fost satul, iar etimologia numelui său este cît se poate de evidentă dacă ținem seama de alt hidronim, *Radobil* sau *Radobilska reka*, menționat ca sinonim cu primul (sau, după Duridanov, ca nume al unui afluent), care păstrează baza antroponimică din care s-a dezvoltat hipocoristicul.

---

[423] Jordan Zaimov, *Quelques particularités*, p. 82. Asemănarea cu *Bargolevica*, afluent al Ibrului, în antichitate *Bargus*, care denumea iniţial rîul Čepinska, iar acum cracul său drept, este deci întîmplătoare. Despre *Derkevica*, Zaimov însuşi spune că se poate explica şi de la n. pers. atestat în zonă *Derkev (ibidem)*.

[424] Vezi, de pildă, Vasile Ioniţă, *op. cit.*, p. 37 nota 57 : „Dar nu numai rîurile şi fluviile, ci chiar şi cursurile de apă mai mici — mai ales în ţinuturile conservatoare, cum este cea mai mare parte a Banatului —, pot să aibă nume foarte vechi, cum a dovedit convingător I. Duridanov într-un studiu monografic despre hidronimia rîului [sic !] Vardar". Dimpotrivă, I. I. Russu (*Limba traco-dacilor*², Bucureşti, 1967, p. 177 nota 2) se arată foarte sceptic în privinţa reconstrucţiilor lingviştilor bulgari, care „pe cît par de 'corecte' din punct de vedere formal (fonetic), pe atît sînt de absurde din punct de vedere semantic şi social-istoric" — dar asemenea afirmaţii depreciative nu pot ţine locul unei demonstraţii.

[425] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 114.

[426] Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 82.

[427] Menţionat de Stefan Ilcev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969, p. 109.

[428] Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 77.

Ivan Duridanov susține că numele unui obscur afluent al Bregalnicei, *Dramča* (6 km), care curge pe lîngă satul *Dramče*, ar fi preslav, descinzînd dintr-o bază i.-e. **drem-* „a alerga“ (>**Dramĭcĭ*, cu trecerea lui *c* la *č* ca în *olĭcĭ* >*olĭčĭ* “al tatălui“)[432]; cum sufixul *-če* este frecvent în derivate antroponimice, nu ne îndoim că are dreptate Jordan Zaimov să explice acest nume de la un n. pers. *Dramčo* cu suf. posesive *-je, -ja*[433]. *Žrza*, afluent de 10 km al rîului Stroška, pe malul căruia se află satul *Zrze*, „este un nume dificil, sigur neslav“, după autor : deși sînt atestate din secolul al XIII-lea în Dubrovnik n. pers. *Zrĭzĭ* și n. fam. *Zrĭzovĭ*, el consideră că hidronimul descinde în mod independent dintr-un i.-e. **g'er-g'-*[434]. Exemplul ne edifică în privința nestăpînitei pasiuni a lingvistului bulgar pentru reconstrucții de baze arhaice, care îl face să treacă peste limitele impuse de documentația istorică și de regulile obișnuite de formare a hidronimelor minore : n. pers. *Zrĭzĭ* >*Zrĭzĭ-je* (*selo*), *Zrĭzĭ-ja* (*reka*).

Pe lîngă satul *Algunja* trece pîrîiașul de 5 km *Algunštica*, afluent al Pčinjei. Ivan Duridanov crede că *Algunja* este, de fapt, vechiul nume al apei, pe care îl derivă dintr-un daco-mesic **Alg-on* < i.-e. **Olg-on* < i.-e. **ol-g-* „a fi nămolos, a se împuți“ și-l compară cu hidronimele lit. *Algà*, *Alg-uvà*, *Alg-upys* și cu toponimul *Algae* din Etruria[435]. Ținînd seama de faptul că hărțile etnografice de la finele secolului trecut, cum este cea a lui I. Nenițescu, înregistrează în această zonă prezența românilor țărăpăni, credem că toponimul se poate considera o formație aromânească slavizată : *al* este articolul posesiv, iar *Gunja*, *Guna* (*Guno*, *Gunjo*)[436] n. pers. (cf. hidronimul *Algrec*[437] „al Grecului“, cu elipsa termenului entopic, avînd o structură identică). Autorul crede că numele unui afluent de 17 km al rîului Treska, *Oča* (*reka*) sau Crna voda, trebuie raportat la seria formată din hidronimele lit. *Akis*, *Akys*, *Akijà*, *Akẽlė*, let. *Ace*, v. prus. *Akicz*, rus. *Očesa*, *Ačesa*, la vechiul oraş macedonean Ἀκεσαί, la dacicul *Aci-dava*, care toate ar descinde din **Akis*, al cărui sens este reconstituit prin compararea cu lit. *akà* „gaură în gheaţă“, *akis* „izvorul fîntînii“, let. *aka* „fîntînă săpată“, scr. *ȍko* „loc adînc în apă, cu izvor din pămînt“ etc [438] Greutatea etimologiei este dată de marea asemănare a formelor, dar nu avem nici un indiciu că ea este dublată de o asemănare a înţelesului : cît timp, de pildă, nu ştim ce sens avea *Acidava*, invocarea acestui nume pentru a dovedi antichitatea hidronimului *Oča* nu poate avea o valoare probantă. Pe de altă parte, nimic nu se opune considerării hidronimului ca derivat personal, cu suf. *-ja*, de la o bază *Oč-*<*Otč-*, cf *Otčev*, *Očev* etc. sau *Oke*[439], fie ca descriptiv de la bg. *oko* „ochi (de apă), izvor“ (cf bg. *Okoto*, scr. *Očić*, slov. *Očik* etc. citate de Vl. Šmilauer)[440]. Slav trebuie să fie şi hidronimul *Oka*, desemnînd un afluent de 6 km al pîrîului Zletovska, pe care Ivan Duridanov îl crede preslav din **Akas*[441], neglijînd relaţia cu termenul geografic slav. Nici numele satului *Otlja*, de lîngă pîrîul de 15 km Reka (sau *Otljanska reka*, Vukovec, Korobinska) nu reprezintă vechiul nume al apei, cum afirmă Ivan Duridanov, care-l explică dintr-un v. bg. **Otŭla*<preslavul **Atulas*<i.-e. **Adulịā*<*ad*(*u*)- „curentul apei“ [442], ci este mai degrabă un derivat în *-ja* de la n. pers. **(H)otlo*<*(H)oto* (cf. *Draglo*, *Radlo* etc.), cum propune Jordan Zaimov[443].

---

[429] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 184—185.

[430] Jordan Zaimov, *Anciens noms bulgares dans la partie sud de la Péninsule Balkanique*, în vol. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques*, VI, p. 403. N. pers. este *Leto*.

[431] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 260—261.

[432] *Ibidem*, p. 169.

[433] Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 104.

[434] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 213. Aceste n. pers. au fost, se pare, folosite și de către vlahi, dovadă articularea lor în toponimele sîrbești *Zrzule* și *Zrzulski* (citate de Silviu Dragomir, *Vlahii și morlacii*, p. 104—105).

[435] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 131.

Tot dimensiunea cursului de apă (5 km) este impedimentul principal împotriva considerării hidronimului *Ortica* (afluent al Lepenecului) ca latinesc slavizat, <(*h*)*ortu*(*s*)[444], iar nu ca derivat de la un n. pers. *Orto*, *Ort-ov*[445], a derivării hidronimului *Indica* (afluent al Vardarului de 11,5 km) de la un antic **Ind-ā* (*-us*)<i.-e. **ind-*<**oid-* „puternic, repede ; picătură“ (cf. balt. *Indus*, germ. *Indo*, fr. *Ain*)[446], şi nu de la un *Indo*, *Ind-ov*[447]. Lîngă rîul Lepenec (72,2 km, afluent al Vardarului), în apropiere de Kosovo, se află un loc zis *Obica*, al cărui nume nu se poate deriva din sl. *oba*, *obě* „amîndoi“, ci reprezintă, după Ivan Duridanov, forma veche a hidronimului, un (daco-) mesic **Aba* sau **Abus*<i.-e. **ab-* „apă, rîu", cf. gal. *Abona*, lit. *Abela*, let. *Abava*, pol. (de origine baltică) *Obawa*[448]. Noi credem că acest topografic nu are nici o legătură genetică cu hidronimul, ci este un derivat cu suf. *-ica* de la n. pers. *Hobo*, *Hob-čo*, *Hob-ov*, citate de către Stefan Ilčev[449], cu pierderea lui *H-* inițial. Este semnificativ faptul că multe ape de dimensiune mică nici măcar nu au nume (fenomen consemnat cu grijă de către autor); or, acest lucru indică tocmai o populare relativ tîrzie și insuficientă a zonei în cauză. Complet lipsită de simțul realității este etimologia hidronimelor *Germanska reka* (5 km, afluent al pîrîului Kozij dol) și **Germanŭ* (de fapt, Mala reka, 20 km, afluent al rîului Pčinja, al cărui nume este refăcut de autor plecînd de la numele unui sat riveran, *German*), de la un tracic **Germanas* < i.-e. **guhermo-* „cald, fierbinte", care s-ar regăsi în toponimele tracice Γερμανία, Γερμάη, Γερμανός[450]. Ambele cursuri de apă izvorăsc din muntele *German*, de o parte și de alta a sa, ceea ce înseamnă că numele lor sînt polarizări de la oronim; or, dacă nu cumva muntele va fi fiind un vulcan, ca să i se poate zice că-i „fierbinte", este firesc să-i explicăm numele de la n. pers. *German*, *-a*, înregistrat de Stefan Ilčev[451]. Aceeași bază indo-europeană, preslavă, o are, după autor, numele satului *Germol (Germo)*, situat pe pîrîul Brza voda, afluent de 15 km al rîului Bistrica (Tetovska), reprezentînd, după părerea sa, numele vechi al acestui pîrîu, care ar descinde dintr-un **Germ-ol-us*[452]. Fiind vorba tot de o zonă de penetrație aromânească, noi vedem în finala toponimului articolul *-ul* (redat prin *-ol*, *-o* în bulgărește)[453], care ne indică un supranume, probabil *G'ermu(l)* „viermele".

---

[436] Primul este un nume de vlah în hrisovul sîrbesc de la 1284 (Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 155), celelalte sînt menţionate de Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 145. *Guna* este apelativ în aromână, însemnînd „blană“ — de unde n. fam. *Gunari* şi toponimele *Gunari* (Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, II, Bucureşti, 1941, p. 41, 226, 278).

[437] Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 46.

[438] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 73.

[439] Cf. Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 378 şi Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 136.

[440] Vl. Šmilauer, *op. cit.*, p. 131. Referindu-se la rom. *Ocea*, pe care-l compară cu acest *Oča reka*, Jordan Zaimov ezită şi el între cele două posibilităţi (*Bălgarski geografski imena*, p. 139).

[441] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 188.

[442] *Ibidem*, p. 138—139.

[443] Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 138.

[444] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 83.

[445] Atestate la Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 369.

[446] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 273—274.

[447] Atestat la Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 222. Pentru derivatele în *-ica* de la n. pers., vezi hidronimele *Turanica*]< n. pers. **Turanŭ*, *Ribarica* < n. pers. *Rybar* „pescar“ *Srbinica* < n. pers. *Srbin*, *Pardovica* < n. pers. *Pardo* (după Ivan Duridanov , *Die Hydronymie*, p. 143, 227—228, 265,274).

O a doua serie de toponime presupuse antice se poate interpreta mai convingător, după părerea noastră, dacă se corelează cu apelative folosite de populațiile neslave din zonă. Un afluent al rîului Kriva Lakavica, de 12 km, *Drin* sau *Derin dere*, are nume iliric (<**Drinus*) după Ivan Duridanov, fiind asemănător ca formă cu *Drina* (afluentul Savei, vechi: Δρεῖνος), alb. *Drin* (vechi: *Drinus*); forma *Derin* ar fi o turcizare, prin apropiere de tc. *derin* „adînc"[454]. Această „turcizare" nu poate explica însă coincidența semnificației hidronimului turcesc (*Derin dere* = Valea Adîncă) cu cel slav care îl dublează (*Dlaboka reka*, *Dălboka reka*, *Duboka reka*, *Dlabok dol* = Rîul Adînc, Valea Adîncă); este vorba, deci, de un calc a cărui direcție nu o putem stabili, iar nu de o atracție paronimică. Ținînd seama de faptul că în aceeași regiune se mai află hidronime turcești slavizate (și invers), este mai simplu de presupus că *Drin* este o acomodare bulgărească a hidronimului turcesc. După părerea autorului, numele satului *Neboiani*, situat pe Bela reka (15 km, confluent al rîului Masalnica), ar fi un patrionim format de la numele preslav al pîrîului, <i.-e. **nebh-*, **enebh-* „umed ; apă", coradical cu hidronimele v. prus. *Nabe*, let. *Naba*, *Nabes upe*, sp. *Neyva*, germ. *Nibel* etc. etc. Rezolvată chestiunea bazei, pentru evoluție se prezintă următoarele variante : 1. **Nebul-us* > v.bg. **Nebŭlŭ* > maced. dial. **Nebol* > **Neboljane* > **Nebol'ane* > (cu *l'* > *i* sub influență românească, cf. bg. *poljana* > rom. *poiană*) *Nebojane* ; 2. **Nebăl-us* > v. bg. **Nebol-ŭ*>**Nebol'ane* > (tot cu evoluție rom.) *Nebojane* ; 3. **Neb-ajus*, **Neb-ąja*>v.bg. **Neboj* sau **Neboja* > *Nebojane*[455]. Faptul că autorul însuși admite un intermediar românesc în presupusa evoluție a temei hidronimice ne face să căutăm în limba noastră și baza, care poate fi *năbói* „apă revărsată din matca unui rîu" : *năboiani* ar însemna deci „cei peste care se revarsă rîul" (pentru rom. *-ă-* > bg. *-e-*, vezi *supra*, nota 414). Originea apelativului nostru nu a fost încă stabilită : DLR îl compară cu scr. *nàboj*, dar la aceasta se opune și sensul („bătătură ; zid din pămînt bătut") și aria întinsă a corespondentului său (care include Moldova și Muntenia). Un *naboj* există și în bulgărește („loc umflat, tumefiat pe picior", „furcă de fier"), dar decalajul semantic este prea mare pentru a presupune o relație directă. Noi credem că *năboi* este un reflex independent al unui v. sl. (v. bg.) **naboj*, derivat regresiv din v. bg. *biti* „a izbi, a bate", cu un sens care a trebuit să existe în slava veche, dar care nu s-a menținut în limbile slave moderne : „puhoi care izbește, distruge (ieșind din matcă)". Formal posibilă este și derivarea de la un n. pers. *Nebol-*, cf. *Neboliev* menționat de Stefan Ilčev, cu suf. personal *-(i)ani* și evoluția românească a lui *-lj-*[456].

---

[448] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 76.

[449] Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 521.

[450] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 127—128, 129—130.

[451] Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 131. Preslav consideră acest oronim și Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 245.

[452] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 51.

[453] Cf. bg. *Kapola*, *Kapolskija Vrăh* < rom. *Capul* (Jordan Zaimov, *Grăcki i romanski elementi v pirdopskata toponimija*, p. 173), *Ĉungol* < rom. *Ciungul*, *Pisko* < rom. *Piscul* (Ion Moise, *Toponimice bulgărești de origine română*, în vol. *Studii și comunicări*, Pitești, 1972, p. 247). scr. *Šèrbolovac* (hidronim) < rom. *Șerbul* (Petar Sok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements*, p. 553), *Mutolova*, *Mutolovci* (sate) < rom. *Mutul*, *Zidol* < rom. *Zidul* (Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 53 și 56).

[454] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 199, 289. Ipoteza sa este acceptată de către Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 237.

Un afluent de 31 km al Vardarului, numit de turci Kodža dere, de slavi Lesnica (*Lešnica), poartă și denumirea unui sat riveran, *Kupa* (care pe la 1900 avea vreo 600 de locuitori, meglenoromâni), care, după Ivan Duridanov, nu se poate explica de la bg *kupa* „mulțime, grămadă", ci presupune, ca și hidronimul croat *Kupa* (afluent al Savei), numit în antichitate *Colapis*, o formă veche **Kḷpa*[457]. După Th. Capidan, la originea numelui de sat românesc stă sl. *kupa* „deal" [458], dar aceasta nu se poate admite, pentru că sensul avut în vedere se întîlnește numai în sorabă[459]. După părerea noastră, caracterul în bună parte românesc al toponimiei zonei, reflectat și în numele unor afluenți ai rîului respectiv (*Urma Lupu*, *Valea Raci*, *Izvor*, *Vale di Leca*, *Kalatsi* — ultimul, „neclar" pentru Ivan Duridanov, este o grecizare a mgl. *colați* „colaci", desemnînd probabil un pîrîu cu cotituri, sau cotiturile cursului principal în punctul de confluență, cf. *Pîrîul Colacului*, afluent al Moldovei superioare), ne indică drept etimon mgl. *cupă* „baniță",„vas pentru muls" [460]. În aceeași regiune, odinioară intens populată de meglenoromâni, curge pîrîul Ljumnica (22 km, afluent al Vardarului, numit și Lomnica, Sehovska reka,

---

[455] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 179–180.

[456] Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 355. Pentru trecerea lui *l* + *j* la *i* în elementele slave ale dialectelor sud-dunărene, cf. Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, p. 111.

[457] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 279. În gruparea toponimelor slave cu această temă, Vl. Šmilauer are în vedere tocmai sensurile „grămadă", „mulțime, adunare" „stog" (*op. cit.*, p. 104–105).

[558] Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 65.

[459] Cf. Berneker, *op. cit.*, p. 646.

[460] Cf. Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 87. Este deci un termen geografic metaforic.

Ro), pe lîngă un lanț de dealuri numit *Korana*. Acest oronim este comparat cu hidronimul *Korana* din Panonia (atestat din secolul al XIII-lea), care fusese explicat prin ilиră, iar pe baza acestei identități formale se reconstituie o bază i.-e. **(s)ker-* „a întoarce, a îndoi“[461]. Dar nici *Korana* nu este la origine un hidronim, pentru că meglenii numesc acest loc *Corúna* și *Curúna*[462], așadar „corona montis“. Tot o deformare slavă a etimonului românesc este și hidronimul *Ro*, explicat de autor de la rom. *rouă*[463], pentru că numele autentic este *R$\underset{<}{o}$ul Urei* „Rîul lui Urea“[464].

Pe coasta de est a muntelui Sudugrob se află satul *Trakanje*, pe lîngă care curge un afluent de 12 km al pîrîului Kočanska reka, anume *Trakanska reka*. Ivan Duridanov crede că numele originar al pîrîiașului a fost **Trakana*, după care s-a format oiconimul, iar de la acesta un derivat hidronimic care a subplantat cu timpul hidronimul primar. Numele este apropiat de hidronimul macedonean *Trakana* sau *Trakanja* (*Trakajnja*) și considerat un urmaș al tracicului **Trakana* < i.-e. **Trokānā* < **trek-* „a trage, a alerga“, ca și lit. *Trāk-upis*, *Trakēlis*, let. *Trak-upe* sau orașul Τρακάνα din nordul Chersonesului tauric[465]. Procesul de substituire a hidronimului vechi printr-un derivat secundar de la numele satului are un caracter accidental, astfel încît este preferabilă o explicare independentă a oiconimului de la arom. *troacă* „cuvată [sic !] mare care servește de frămîntat pîine și de dat hrană la porci“ [466] (așadar *trocąni* „cei ce stau într-o depresiune de forma unei troace“). Credem că derivarea s-a făcut pe teren slav de la un toponim rom. *Troaca*, pe care îl puteau percepe ca *Traka* atît grecii (cf. n. pers. arom. *Troacă*, în gr. Τράκας)[467], cît și bulgarii, datorită pronunțării ca $\underset{<}{o}$ a acestui diftong la fîrșeroți[468]. Pîrîiașul se află în apropierea orașului Kočani, unde la sfîrșitul secolului trecut existau vreo 2 500 de fîrșeroți, pe lîngă vreo 460 „așezați prin munții vecini și ocupați cu păstoria și industriile ce țin de ea“, sau formînd sate proprii precum Orizari, Vinica etc [469].

Ivan Duridanov crede că numele satului *Kokre*, situat pe un afluent de 20 km al Crnei, Lisička reka (sau *Kokrenska reka*, Kalenska reka), este cel care a păstrat vechiul hidronim, un preslav **Kukra* sau **Kukros* „(rîu) întortocheat, încovoiat“ < i.-e. **keuk-* : **kuk-*, cf. celt. *Kocher*, nume de apă[470]. Existenţa sinonimelor ne arată însă că pîrîul, ca atîtea alte cursuri de apă minore, şi-a luat numele de la cel al satelor pe lîngă care curge (*Lisiče, Kokre, Kalen), fără ca vreunul dintre acestea să aibă timp să se impună faţă de celelalte, eliminîndu-le. Situaţia se întîlneşte frecvent în hidronimia Vardarului şi pledează, indiscutabil, pentru caracterul ei relativ recent. De aceea noi credem că oiconimul se pretează la o etimologie independentă, şi anume de la alb. *kokrra* (pl. lui *kokërr* „boabă; fruct")[471], aşadar „fructe" : **Kokrr-je selo* „satul fructelor". Hidronimul *Vešala*, desemnînd un afluent de 5,5 km al rîului Bistrica (Tetovska), care curge pe lîngă satul albanez *Vešala*, nu se poate explica prin slavă, observă Ivan Duridanov, care reconstituie o formă preslavă **Vesala* (**Vesalus*)<i.-e. **u̯es-* „umed, ud", pe care o compară cu rus. *Vessija* (de origine baltică), germ *Wesel*, lit. *Véselė*[472]. Evoluţia lui *-s-* la *-š-* s-ar datora unei etimologii populare, prin asocierea cu alb. *veshje* „vestmînt" sau *vesh* „strugure". În realitate, hidronimul este o polarizare de la numele satului, care se clarifică integral prin alb. *veshël, -ia* „fertil, roditor" [473]. O situaţie asemănătoare este cea a satului *Setole*, aflat pe un afluent de 12 km al Vardarului, Poroj sau Stara reka, al cărui nume reprezintă pentru Ivan Duridanov un hidronim preslav **Se(i)t-al-* (*-ul-*) sau **Sait-al-(-ul-)*<i.-e. **sěi-* : *sŏi-* „loc adînc în rîu", comparabil cu hidronimele v. prus. *Seyte*, lit. *Sietas* (lac), *Sietuvà*, *Siẽtuvos*, cu numele antic al oraşului dalmat Σετουία şi cu cel al satului grec *Setoma*[474]. Faptul că apa se numeşte *Poroi* (care nu este neapărat un hidronim bulgăresc din *poroj* de origine albaneză, cum susţine autorul, ci poate fi şi o acomodare fonetică slavă a hidronimului albanez *Përroi*), ne sugerează tot un etimon albanez, *sjetulla* „scobitura subţioarei; boltă (la pivniţă etc.)" [475], reprezentînd probabil o extensie în sens geografic.

---

[461] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 277.

[462] Cf. Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 78 ; idem, *Toponymie macédo-roumanie*, p. 66 (alte oronime românești din zonă : *Tsilati*, *Štur*). În Ljumnica se varsă două pîraie cu nume românești : *Valjamari* și *Barba* (Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 277). Forma slavă cu-*a*- este o acomodare a rom. -*ǫa*- sau -$\underset{<}{o}$-, cf. scr. *vàklest* < rom. *oacheș* (Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 87). Pentru *Korana* din Serbia, vezi *supra* nota 41.

[463] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 277.

[464] Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumanie*, p. 101.

[465] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 181–182.

[466] I. Caragiani, *op. cit.*, I, p. 174. Această atestare, rămasă necunoscută dicționarelor dialectului aromân, dar provenită dintr-o sursă de toată încrederea, ar putea pune sub semnul îndoielii etimologia săsească a cuvîntului din dacoromână (unde este răspîndit pe întregul teritoriu). Cf. și toponimul scr. *Trokujev Do*, pus în legătură cu *troc* de Silviu Dragomir (*Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 60) și n. fam. bg. *Trokanov*, derivat de la rom. *trocar* de Stefan Ilčev (*op. cit.*, p. 494).

[467] I. Caragiani, *op. cit.*, I, p. 175.

[468] Cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 272.

[469] Ioan Nenițescu, *De la românii din Turcia europeană. Studiu etnic și statistic asupra arminilor*, București, 1895, p. 45, 50–51.

În sfîrşit, o ultimă serie de hidronime se pot explica de la teme slave, fie atestate în bulgară, fie care se pot reface pe baza atestărilor din alte limbi slave. Astfel, pentru *Neretina* (afluent de 9 km al Lepenecului), Ivan Duridanov preferă să reconstituie o formă „daco-mesică" [476] decît să încerce să afle una în bulgară, în concordanţă cu seria lexicală din limbile slave de est (cum am făcut noi, *supra*, p. 412–413), mai ales că şi în bulgară este cuvîntul *neret* „vîrşă". Un afluent de 20 km al rîului Eleška se numeşte *Neretska reka*, după numele satului *Nereti*, situat pe malul său. După părerea noastră, oiconimul se poate explica de la un v. bg. **Neretij* „(loc) adîncit" ; dimpotrivă Ivan Duridanov crede că *Neret(i)* nu poate fi decît vechiul nume al pîrîului (<**Neret-us*), după care s-a chemat la fel (deci, fără obişnuitul sufix posesiv) şi satul, apoi pîrîul şi-a schimbat numele după cel al satului[477] — ceea ce este puţin verosimil nu numai ca etimologie, ci şi ca proces. *Nerav*, numele unui alt sat, situat pe malul rîului *Neravska* (9 km, afluent al rîului Kozij dol), ar fi şi el o moştenire a unui „(daco-) mesic sau tracic **Ner-av-us*" [478], prin același proces contorsionat, iar nu un v. bg. **Neravij* — cum credem noi, în concordanță cu seria amplă a adjectivelor bulgărești în *-av-ij*. De observat că interpretarea lui Ivan Duridanov nu este acceptată nici de către Jürgen Udolph, care adună toate hidronimele și entopicele slave (între care și *po-nor* din limbile slave de sud) cunoscute, sub o bază **nor-*/**ner*, al cărei sens ar fi cel de „groapă în apă, bulboană“ [479]. Noi nu credem că acest înțeles a fost stabilit corect, pentru că, pe de o parte, există toponime formate de la baza respectivă care nu sînt hidronime (cum este cazul celor citate de către Duridanov) și termeni geografici care nu au o semnificație hidronimică (*ponor* „surpătură pe coasta unui deal, ca rezultat al unei alunecări de teren“ < sf. **po-norŭ* „prăpastie“ etc.), iar pe de altă parte este mai greu de crezut că un curs de apă mai întins și-ar putea lua numele de la bulboana dintr-o porțiune a sa ; de aceea, noi am preferat să refacem o semnificație mai generală, „loc adîncit“ (cu sau fără apă).

---

[470] Ivan Duridanov, *Die Hydronimie*, p. 250–251.

[471] *Fjalor. I. Gjuhës shqipe*, Tirana, 1954, p. 221.

[472] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 49–50.

[473] *Fjalor*, I, p. 605.

[474] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 51–52.

[475] *Fjalor*, I, 495 şi 503 (*squetulla*).

[476] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 81.

[477] *Ibidem*, p. 237.

[478] *Ibidem*, p. 128.

Tot așa, sînt considerate preslave de către lingvistul bulgar „hidronimele“ *Morava*¹ (care, de fapt, desemnează exclusiv un munte, dar autorul, convins că numele nu se putea aplica inițial decît unui curs de apă, îl extinde arbitrar asupra unui afluent de 9 km al Vardarului, fără nume), *Morava*² (care nici ea nu denumește o apă, ci un sat pe pîrîul de 13 km Beloviška reka, afluent al Vardarului) și *Morač* (care se aplică în realitate unui deal de lîngă un pîrîiaș fără nume, de 6 km, care se varsă în Iberlajskaja reka), cărora li se refac etimonuri arhaice în virtutea consonanței lor cu hidronimele majore *Morava*[480], respingîndu-se fără vreun argument serios apropierile de slovac. *morava*, rus., sloven, *murava*, bg. *morava*/*murava* etc. „loc umed acoperit cu iarbă, pajiște“. Dimpotrivă, Jürgen Udolph grupează asemenea toponime sub o bază slavă **morav-*[481]. Ivan Duridanov recunoaște că *Sira*, numele unui afluent de 24 km al rîului Blato, se poate explica prin slavă, de la un v. bg. *syrŭ* „ud“, dar nu exclude nici ipoteza unei origini preslave, care și ea „se poate imagina“ [482]. Astfel de etimologii se pot imagina, însă, pentru orice nume, dar nu se pot și admite decît dacă ele se prezintă ca singurele posibilități de interpretare ; or, dimensiunea redusă a cursurilor de apă este un impediment mai serios decît se crede în fața acestor ipoteze, mai ales că numele sînt atestate pentru prima dată în surse moderne. De aceea și pentru sinonimul Sirei, *Beravica*, pe care lingvistul bulgar îl derivă fără ezitare de la un brigic **Berava* <i.-e. **bher-* „strălucitor“ și-l compară cu hidronimele lit. *Bērė*, *Bėrēlė*, *Berupė* etc.[483], noi preferăm tot o etimologie slavă : adj. **beravij* < v. bg. *birati* „a strînge, a aduna, a îngrămădi“, deci „care îngrămădește (aluviuni, argestru)“.

Autorul crede că un afluent de 3 km al Vardarului, al cărui nume îl stabilește după cel al satului riveran, *Strimnica*, ar menține, ca și *Struma*, tema hidronimului tracic *Strŭmōn* (cu *-ŭ-*>sl. *-y-*, în timp ce al doilea a fost apropiat prin etimologie populară de bg. *struja*)[484] ; aceeași etimologie i se dă și altui „hidronim“ *Strimnica*, desemnînd de fapt un sat situat pe un afluent fără nume al Vardarului, de 11 km, foarte aproape de primul[485], unui *Strima* (numele unui sat albanez de pe pîrîul Reka, de 15 km, afluent al rîului Opajska, considerat formă veche a hidronimului)[486], în sfîrșit, unui *Struma* (afluent de 7 km al rîului Kruševička), al cărui nume n-ar putea proveni din sl. com. **strumy* „rîu, torent“, pentru că urmașii acestuia nu sînt atestați în limbile slave de sud, ci numai în cele de est și de vest[487]. Menținerea de patru ori a aceluiași nume antic în bazinul unui rîu de 370 km (mai mic decît Ialomița noastră, care are 414 km) ar fi trebuit să-i dea de gîndit lingvistului bulgar, pentru că este un caz fără precedent[488]: *frecvența unei denumiri în spații geografice reduse este un indiciu sigur al originii sale mai noi*[489]. Simptomatic este și faptul că, pentru el, moștenirea de către bulgari a unor microtoponime tracice este mai ușor de admis decît refacerea unei baze lexicale bulgărești în concordanță cu lexicul menținut de alte limbi slave — punct de vedere paradoxal, în flagrantă contradicție cu orientarea mai nouă a slavisticii[490]. Ținînd seama de aceste observații, considerăm că numai *Struma* din Bulgaria descinde dintr-un hidronim antic (atestat, de altfel), în timp ce toate toponimele menționate de către Ivan Duridanov trebuie explicate prin slavă, cu atît mai mult cu cît desemnează pîraie (sau localități situate pe pîraie) fără însemnătate. Așadar, *Struma* din Serbia trebuie încadrat în grupa hidronimelor slave dezvoltate de la baza **strumy, -ene*, tratată monografic de către Jürgen Udolph[491], în timp ce *Strima* și *Strimnica* pot fi raportate la **strĭmĭ* „repede“, **strĭmĭn-ica* „cu repezișuri“ (cf. bg. *strèmina* „curgere năvalnică“, ucr. *strem'ja* „idem“, rus. *stremja* „curgere“ etc.)[492], cu închiderea lui *-e-* la *-i-* datorată fie unei populații aloglote, fie chiar uneia bulgărești[493].

---

[479] Jürgen Udolph, *Studien zu slavischen Gewassernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven*, Heidelberg, 1979, p. 374—378. Am consultat această lucrare după ce redactasem partea privind etimologia *Nărujei*, așa încît nu am luat în discuție acolo explicația autorului, care în privința refacerii bazei slave coincide cu a noastră.

[480] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 37—38, 55, 266.

[481] Jürgen Udolph, *op. cit.*, p. 219—224.

[482] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 218.

[483] *Ibidem* p. 219.

[484] *Ibidem*, p. 46—47.

Ivan Duridanov consideră — de astădată pe drept cuvînt — că oiconimul *Setina*, care denumește un sat de lîngă rîul de 37 km Stara reka (sau Paleo Potamo, Voštaranska reka, Voštarna, Brod reka), este de fapt un hidronim, dar nu credem că este preslav, chiar dacă numele este atestat în surse bizantine din secolul al XI-lea și poate fi, teoretic, derivat dintr-un i. -e. **sē̆(i)-*, cf. lit. *siet-uvà* „loc adînc în rîu, bulboană“, limnonimul lit. *Sietas*, hidronimele v. prus. *Seyte*, let. *Sit-ina*[494]. Hidronimul ni se pare mai ușor de apropiat de bg. *séteno* „repede, tulbure“[495] > *Set-ina*. Un alt nume „invederat neslav“ este cel al cătunului *Očipolje* sau *Očepolje*, *Očipalja*, situat lîngă pîrîul de 10 km, afluent al Bregalnicei, *Očipoljska* sau *Očepoljska reka* (sinonim : Selnička reka, de la oiconimul Selnik), a cărui formă mai veche ar fi *Očipal-ska reka.* Ultima, care se abate de la obișnuita transcriere cu *-o-* dată de celelalte izvoare[496], îi sugerează lui Ivan Duridanov un compus tracic **Aki-pal-a*, din care prima parte este comparată cu lit. *ãkas* „gaură făcută în gheață“, let. *aka* „izvor“, *acis* „locuri adînci în apă“, iar a doua cu lat. *palus*, lit. *pãlios*, let. *palas* „mlaștină“ ; sensul acestui îndoielnic compus ar fi acela de „mlaștină cu izvoare din pămînt“ [497]. Cît privește evoluția fonetică, el crede că a fost determinată de o etimologie populară, prin apropierea de un sl. **Ovîče pol'e* (comparat cu actualul *Ovče pole*, o regiune situată tot pe rîul Bregalnica, la nord-vest de Štip)[498]. Caracterul accidental al circuitului toponimic ne determină, și de această dată, să îndepărtăm ipoteza autorului privind sensul hidronimic originar al numelui de sat, și să vedem în acesta din urmă o creație bulgărească cu *oči (oče)* „foarte“ de la o temă verbală *pal-* „ars, pîrlit“ (cf. *očivad*, *očevaden*, *očevadnica*, *očivestno*, *očegaren* etc.)[499], așadar **oči-pal-ja* „arsă în întregime“.

---

[485] *Ibidem*, p. 55—56.

[486] *Ibidem*, p. 138.

[487] *Ibidem*, p. 265.

[488] Avem în vedere, firește, precedente demonstrate științific.

[489] Vezi și cazul hidronimelor românești *Ibru*, discutate mai sus, p. 409—410.

[490] După Jordan Zaimov, de pildă, toponimia slavă din Grecia păstrează „arhaisme care nu se pot explica decît cu ajutorul vocabularului și onomasticii altor limbi slave“ (*Anciens noms*, p. 391).

[491] Jürgen Udolph, *op. cit.*, p. 272—275. Vezi și Vl. Šmilauer, *op. cit.*, p. 172.

[492] Cf. M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar'*, III, p. 775.

[493] Cf. Jordan Zaimov, *Intervention*, în vol. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques*, VI, p. 93 (cu exemple din toponimia greacă de origine slavă: Τσίρωβα < **Cerovo*, Βρίστοβον < **Brestovo*). Închiderea lui *-é-* accentuat la *-i-* se constată și în graiurile bulgărești; vezi, de pildă, Săbka Obr. Karavasileva, *Dălga glasna i v govora na sela Vărbica, Preslavsko*, în *Bălgarska dialektologija*, IV, Sofia, 1968, p. 243—252.

[494] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 239—240.

[495] *Rečnik nad redki, ostareli i dialektni dumi v literaturnata ni ot XIX i XX vek*, Sofia, 1974, p. 452.

Despre *Timok*, un pîrîu de 7 km, afluent al rîului Poviština, Ivan Duridanov susține că ar fi izonim cu afluentul Dunării, descinzînd dintr-un tracic **Tīmakos*<i.-e. **tem-* „întunecat“ [500]. Lîngă pîrîu se află și un munte *Timok*, al cărui nume, după autor, ar fi o polarizare de la cel al pîrîului. Pentru a-l explica, putem recurge însă la baza slavă comună **tym-* „mlaștină“ [501] (de unde sl. bis. vechi *timěno* „noroi“), cu sufixul arhaic *-ok* avînd o valoare comparativă sau intensivă (cf. bg. *dălbók*, scr. *dùbok* „adînc“ din *dălbina*, *dubina* „adîncime“)[502]. Un afluent de 10 km al rîului Blasnica, care curge pe lîngă satul *Klinovo* (în veacul al XVII-lea : *Knino*), s-ar fi numit, după Ivan Duridanov, **Knina*<ilir. **Tinīna* (*-us*)<i.-e. **ten-*, cf. toponimul croat *Knina*, explicat în același fel de către G. Meyer[503]. Această bază ar putea fi foarte bine și slavă (și nu neapărat hidronimică): bg. *tinja* „mîl, noroi“, v. bg. *tynŭ* „împrejmuire, gard“, cu suf. *-ina*.

Pe lîngă satele Gradešnica și *Staravina* curge un afluent de 24 km al Crnei, numit Gradešnica, Gradečka reka, Gradeška reka, *Staravinska reka.* Lingvistul bulgar crede că numele satului este o turcizare (**Astaravina*) după un mai vechi **Stravina*, reprezentînd numele inițial al rîului, pe care îl corelează cu v. prus. *Strowange*, pol. *Strawa*, *Strawka*,panonicul antic *Stravianae*, care toate ar deriva din i. -e. **sreu-* „a curge“ [504]. Cît timp hidronimul este secundar faţă de oiconim, supoziţia că acesta din urmă ar fi numele iniţial al apei nu poate fi argumentată[505].Toponimul are toate aparenţele unui compus, a cărui primă parte este bg. *slara* „veche“, iar cea de a doua *vina* =*vinĭna* (*loza*) „viţă de vie“ (cf. toponimele scr. *Vinopolje*, *Vina gora*, *Vini vrh*, explicate de la acelaşi adjectiv de către Petar Skok[506], cu elipsa determinantului. Un alt oiconim presupus a fi numele vechi al cursului de apă este *Vejce* sau *Vejice*, care desemnează un sat situat pe pîrîul de 9 km *Vejička reka* sau *Vejkovska reka*, afluent al Bistricei Tetovska. După ce respinge cu succes încercările de a deriva numele de la un bg. *vĭsĭ* „sat“, Ivan Duridanov se opreşte la o temă preslavă **Viĭa* „(rîu) încovoiat, cu cotituri“[507]. Nu există însă nici un impediment pentru a deriva numele satului din bg. *vej* „colibă acoperită cu crengi“ (cf. toponimele *Véjut* în Meglen, *Vejkata*, *Vejnik* etc.)[508], cu suf. *-ice* (*selo*) „satul colibelor“.

---

[496] Ea apare într-o lucrare din 1963 a geografului T. Kondev, dar se sprijină pe cîteva atestări ale numelui satului în forma *Očipalja*.

[497] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 167—168.

[498] *Ibidem*, p. 168.

[499] *Rečnik nad redki*, p. 329. Pentru reflexele toponimice slave ale verbului *paliti*, vezi Vl. Šmilauer, *op. cit.*, p. 139.

[500] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 152. Convins de ingenioasele asociații ale lingvistului bulgar, Gottfried Schramm crede că în acest caz nu ar fi vorba de un toponim băștinaș, ci de transplantarea numelui unei ape mai mari dintr-un ținut mai îndepărtat (*op. cit.*, p. 381—382). În ce ne privește, noi nu cunoaștem nici un exemplu cert care să probeze ipoteza transplantului hidronimic, iar afirmația autorului, precum că acest lucru se întîmplă adesea la slavii balcanici, întemeiată pe analizele lui Ivan Duridanov și ale altor lingviști bulgari, nu este în măsură să ne înfrîngă scepticismul.

[501] Jürgen Udolph, *op. cit.*, p. 453.

[502] Vezi Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, I, p. 450. Suf. *-ok* are și valoare diminutivală. Este mai greu de crezut că acest sufix ar putea da naștere unui derivat antroponimic, deși baza este bine reprezentată în bulgărește : *Timo*, *Timen*, *Timon*. *Timov* *Timoš*, *Timčo* (Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 140).

[503] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 257—258.

Alte două nume de sate, *Opae* (situat pe rîul de 33 km *Opajska reka* sau Lipkova reka, Lipovka, Lipova, Lipkovska reka) şi *Opila* (care se află pe pîrîiaşul de 8 km Odrenska reka, afluent al rîului Kriva), îi oferă prilejul de a regăsi încă un radical indo-european, **ā̆p-* „apă, rîu“, menţinut prin intermediul unui „daco-mesic sau tracic“ **Apaja*, respectiv **Apīla*, comparate cu hidronimele pol. *Opawa*, germ. *Oppau*, sau cu anticele *Apīlas*[509]. Tot „relicte“ tracice ar fi, după autor, hidronimele *Opila* din Macedonia şi *Opave* din Serbia[510]. Şi de această dată logica procesului toponimic ne obligă să vedem în numele satelor oiconime pure şi să le raportăm la un v.bg. *opajati* „a adăpa" (de unde, probabil, şi derivatul *opajec*, rom. *opaieţ*), bg. *opija* „idem", unde *o-* este un formant verbal cu funcţie iterativă; sensul derivatului post-verbal va fi fost acela de „adăpătoare". Ne oprim aici cu analiza acestui volum, asupra căruia ne-am putut forma o opinie deşi nu am epuizat întinsa serie de hidronime minore „arhaice" pe care ni le relevă autorul[511].

---

[504] *Ibidem*, p. 247–248.

[505] Circuitul toponimic de tipul **Reka* („Pîrîul“) → oiconimul *Rečani* („Pîrăuani“) → hidronimul *Rečanska reka* („Pîrîul Pîrăuanilor“), menţionat de către Ivan Duridanov (*Die Hydronymie*, p. 63), are un caracter excepţional, astfel încît nu poate fi invocat în reconstrucţii etimologice decît atunci cînd semnificaţia bazei oiconimului nu poate fi *decît* hidronimică (aşa cum este ea în exemplul dat). Reluînd integral analizele făcute de Ivan Duridanov, constatăm că el îi acordă circuitului toponimic statutul de lege şi, în consecinţă, forţează permanent interpretarea numelor de localităţi, din care extrage o mare cantitate de pseudohidronime, deşi ele se pot explica foarte bine printr-o caracteristică a locului de lîngă apă. De exemplu, în structurile *Kičevska reka* < *Kičevo* < **kyči* „cocoaşă“, apelativul poate desemna şi un deal, nu numai un „rîu încovoiat“ (p. 61–63) ; în *Slaneštica* < *Slansko* < *slan* „sare“ (p. 67–68) şi în *Slatinska reka* < *Slatina* < *slatina* „sărătură“ (p. 69), în *Drežnička* < *Drežnica* < *drjezga* „pădure“ (p. 94) şi în *Lesnička* < **Lěsĭnica* < *lěs* „idem“ (p. 128) este mai probabil că satele s-au numit direct de la locurile din preajma lor. Fără o cercetare a toponimiei minore şi fără o cunoaştere a caracteristicilor geografice ale zonelor riverane nu putem reconstitui o reţea hidronimică, mai ales atunci cînd procesele structurale presupuse nu au un caracter „natural“. Astfel, autorul reface un hidronim **Furka* din perechea *Furkanska reka* < *Furka*, numele satului (p. 275), numai că aici nu este vorba de „furca apelor“, cum îşi imaginează el, ci de numele unui loc unde se întîlnesc drumurile (Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 76). Cine ne poate încredinţa că oiconimul *Dlbočca* < *globokŭ* „adînc“ reflectă caracteristicile pîrîului *Dubočička reka* de lîngă sat (p. 147), iar nu ale locului unde se află satul ? Vezi, de pildă, satele româneşti *Adîncata* (Botoşani), situat „în înfundătura unui hîrtop“, lîngă pîrîul Valea Mare, *Adîncata* (Dolj, Prahova), situate pe coaste lîngă rîurile Amaradia şi Prahova, *Hulboca* de lîngă Iaşi, care se află „în o înfundătură de dealuri de-a dreapta rîului Bahluiul“, *Valea Adîncă* de lîngă Iaşi, care şi-a luat numele nu de la pîrîiaşul care o străbate, ci de la poziţia sa în adîncitura formată de dealurile Galata şi Nucului (am folosit informaţii din *Marele Dicţionar geografic al României*).

[506] Petar Skok, *Iz slovenačke toponomastike*, p. 53 nota 9. Cf. şi *Staré vinice* „viile vechi“, cartier slovac menţionat de Octavian Mîndruţ, Aurel Ardelean şi Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 239.

[507] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 50.

[508] După *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 129.

[509] Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 136 şi 148–149.

Ivan Duridanov îşi aplică metoda de reconstrucţie a bazelor toponimice preslave şi în alte studii consacrate numelor de locuri minore din Bulgaria. Într-o lucrare publicată în volumul dedicat academicianului Dečev, el susţine că *Balša*, sat situat pe un pîrîu fără nume, la 15 km de Sofia, ar reprezenta numele vechi al pîrîului, un tracic **Bal-issa* < i.-e. **bhel-* „a străluci, alb", cu trecerea lui *s*>*š* ca în *Navissus* > *Nišava*; el ştie de existenţa formaţiilor onomastice româneşti în *-şa*, dar crede că procedeul nu se poate utiliza la denumirea cursurilor de apă şi, ceva mai mult, el nu este uzual în bulgară[512]. Nimic nu ne poate dovedi, însă, că numele satului va fi fost acelaşi cu al pîrîului; apoi, dacă procedeul nu este bulgăresc, nu înseamnă că el n-ar putea explica toponime din Bulgaria (cum, de altfel, constată autorul însuşi în analizele următoare); în sfîrşit, derivarea este frecventă şi în hidronimia românească, dar nu de la o bază lexicală cu suf. *-ša*, cum crede Ivan Duridanov (care derivă *Capşa* din *cap*, *Comşa* din *coamă* etc.), ci de la una antroponimică în *-ş*, *Balš*, cu suf. *-(j)a* (cf. hidronimele rom. *Miclăuşa*, *Dragoşa*, *Dămăcuşa*, toate în bazinul superior al Moldovei, de la n. pers. *Miclăuş*, *Dragoş*, *Dămăcuş*).

Tot aici, Ivan Duridanov derivă numele satelor bulgăreşti *Nèvlja* (formal identic cu *Gorna Nèvlja* din Jugoslavia, sloven. *Nevlje* lîngă rîul *Nevlijca*, hidronimele rus. *Nevlja*, *Nevelj* etc.) şi *Nevša*, considerate hidronime, dintr-o temă tracică dezvoltată din i.-e. **(s)nāu-* „a curge" cu suf. *-lia* şi, respectiv, dintr-un tracic **Nevissa*[513]. Noi credem că primul este derivat de la o temă slavă *nevl-* (cf. v. bg. *nevlajemŭ* „liniştit")[514] cu suf. *-ja*, iar cel de al doilea a fost explicat cu mult mai bine de către Jordan Zaimov, pe baza informaţiilor istorice, ca o formă evoluată (atestată la 1676) dintr-un mai vechi *Nĕguš* (la 1573 *Năguša*, la 1622 *Neguša*), cu trecerea lui *g (ğ) la w* caracteristică mediului lingvistic turcesc[515]. Numele unei văi mlăştinoase din zona Strumei, *Mraka*, este considerat tot tracic de către lingvistul bulgar, care-l derivă din i.-e. **merk-* „mlaştină", de unde şi rus. *Mereča*, pol. *Mrocza*, v. sorab. *Mezu-mroka*, croat. *Mraki*, trac. *Margus*[516]. Această bază este apreciată însă pe bună dreptate ca fiind slavă comună de către Max Vasmer în discuţia pe care o face în legătură cu rus. *mereča*, ucr. *morokvá* „lac", pe care le compară cu hidronimul bg. *Moroč* şi cu o serie de apelative baltice[517].

---

[510] *Ibidem*, p. 136.

[511] Astfel *Ogutka* sau Meteževska reka, afluent de 8 km al pîrîului Lesniča, ar proveni dintr-un antic **Augutis*, comparat cu lit. *Augùtis* < *águti* „a creşte, a se face mai mare", printr-o evoluţie similară cu a hidronimului sl. *Ogosta* < lat. *Augusta* (*Die Hydronymie*, p. 128—129). În realitate, *o* slav nu provine din diftongul *au*, ci din *a* : rîul se numea în latina populară *Agusta* (cf. Vladimir Georgiev, *Bălgarska etimologija i onomastika*, p. 37), cf. rom. *agust* „august"; un diftong ar fi dat în bg. *a* (vezi *supra*, p. 387).

[512] Ivan Duridanov, *Kăm etimologijata na njakoi starini mestni nazvanija*, în vol. *Izsledvanija v čest na akad. D. Dečev*, p. 161 — 162.

[513] *Ibidem*, p. 153 — 155.

[514] Fr. Miklosich, *Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862 — 1865, p. 421.

[515] Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 132.

[516] Ivan Duridanov, *Kăm etimologijata*, p. 159 — 161.

Analiza amănunţită pe care am consacrat-o încercărilor unor lingvişti de a descoperi toponime minore antice în sudul Dunării ne-a condus spre constatarea că această categorie a onomasticii vechi nu s-a putut menţine în perioada invaziilor nici în Balcani, după cum nu s-a menţinut nici la noi. *Ideea continuităţii pe spaţii geografice mici, a aşezărilor rurale, este o iluzie pe care studiul toponimiei o infirmă în mod categoric. Toponimia minoră nu poate fi invocată în nici un fel ca argument pentru continuitatea unei populaţii din vremuri străvechi, fie că o privim izolat, fie că o considerăm ca „masă"*. Dar dacă eforturile de reabilitare valorică a toponimiei minore nu reuşesc să construiască o argumentare convingătoare, nici în plan teoretic şi nici sub aspectul exemplificărilor, cu toate acestea problema este departe de a se putea considera rezolvată, cît timp încercările de delimitare a celor două categorii n-au depăşit încă nivelul generalităţilor. Fixarea unei limite concrete pare o operaţie extrem de dificilă, comparată cu încercarea de a stabili graniţa dintre zi şi noapte[518].

LA STRATIFICATION GÉNÉTIQUE DE LA TOPONYMIE ROUMAINE ET LE PROBLÈME DE LA CONTINUITÉ DES ROUMAINS (I)

RÉSUMÉ

L'auteur précise dès le debut les objectifs fondamentaux de la recherche diachronique concernant les noms de lieu : établir la succession des couches d'origine différente (= la *stratification génétique*) et la succession des types dénominatifs au cadre d'un système linguistique unique (= la *stratification typologique*). La première partie de l'étude fait un examen critique des opinions concernant la stratification génétique de la toponymie roumaine et de leurs implications d'ordre historique.

Conformément à la *théorie de la répartition zonale des toponymes roumains et étrangers* (soutenue par B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, Dimitrie Onciul, N. Iorga, S. Mehedinţi, Victor Tufescu, Romulus Vuia, G. Weigand, Th. Capidan, Ernst Gamillscheg, I.-A. Candrea G. Giuglea, E. Petrovici et d'autres), le caractère roumain de l'oronymie pourrait prouver le fait que la population roumaine aurait résisté pendant des siècles dans la zone montagneuse de la Dacie, isolée des peuplades envahissantes, après quoi elle serait descendue dans la plaine et aurait assimilé les Slaves, les Coumans, etc. L'auteur démontre que cette théorie se trouve infirmée, dans ses aspects toponymiques, par les faits suivants: a) la présence de l'oronymie slave et hongroise dans les Carpates, à côté de l'oronymie roumaine ; b) l'inexistence, dans les zones montagneuses, de toponymes roumains assurément preslaves. L'auteur est d'avis que la thèse de la continuité des Roumains dans les montagnes, nonconfirmée par les recherches archéologiques, historiques ou par l'analyse de la toponymie, doit être définitivement abandonnée. Une variante de la théorie citée, soutenue par B. P. Hasdeu, Ilie Bărbulescu et surtout par Ion Donat avance l'idée que les Roumains auraient vécu séparés des Slaves dans la zone sous-carpatique de l'Olténie, là où les noms de villages ont une dominance roumaine nette. Cette hypothèse se trouve infirmée par la présence dans la zone nommée de l'hydronymie slave qui a sans doute précédé, dans le temps, la création des noms de villages.

La théorie de la „masse toponymique" (à laquelle ont adhéré M. Gaster, G. Giuglea, Mircea Homorodean, Ilie Dan, Vasile Ioniţă et d'autres) ne tient pas compte de la différenciation des noms suivant le degré d'importance des objets (socio-) géographiques dénommés (toponymes „majeurs" ou „mineurs") ; elle considère la nomenclature comme un ensemble unitaire incluant des „masses" différentes de noms ayant la même origine : plus la „masse" est grande, plus l'ancienneté et la stabilité de l'élément ethnique correspondant est considérable. En refusant cette théorie, l'auteur prouve qu'il n'y a pas un rapport de détermination entre la „masse toponymique"

---

[517] Max Vasmer, *op. cit.*, II, 602 – 603.

[518] Cf. V.A. Nikonov, *Vvedenie v toponimiku*, Moscova, 1965, p. 47.

et l'ancienneté d'une population, vu que les noms de lieu qui composent cette „masse" ont des âges différents. L'opération visant à établir la chronologie ne peut éviter la séparation (à l'intérieur d'un ensemble toponymique unitaire au point de vue étymologique) entre les noms anciens et ceux forgés aux derniers siècles, plus nombreux sans doute. Les tentatives de donner une étymologie preslave à des toponymes mineurs du territoire de la Roumanie sont, par la suite, repoussées point par point pour conclure que le principe de la „masse toponymique", fondé exclusivement sur de tels toponymes, n'est pas en mesure d'offrir une image véridique de la stratification des noms de lieux; il ne fait que transférér simplement la situation actuelle dans le passé éloigné.

La troisième *théorie* examinée est celle *de l'importance socio-géographique*. Entre les noms de lieux et l'objet (socio-) géographique dénommé on établit deux types de rapports : l'un *référentiel, constitutif*, qui donne la *nature* du signe linguistique, et l'autre *qualitatif*, qui fixe sa *valeur* conformément au degré d'importance de l'objet (de la perspective de la collectivité humaine) vis-à-vis d'autres objets (socio-) géographiques environnants. Plus l'objet est important, plus son nom possède une plus grande valeur, est plus stable dans le temps et, par conséquent, a des chances d'être plus ancien. Vu que le poids de la toponymie majeure dans l'ensemble d'une langue est beaucoup plus réduit que celui de la toponymie mineure, la perspective diachronique ouverte par la théorie de l'importance socio-géographique est complètement opposée à celle qui s'ensuit de la théorie de la „masse toponymique" : plus la masse des noms ayant une même origine est réduite, plus ses composants peuvent être considérés anciens (et inversement). En optant pour cette dernière perspective, l'auteur combat les essais de minimaliser l'importance historique de la toponymie majeure et de surestimer la valeur de la microtoponymie. Il procède à une analyse détaillée des étymologies preslaves données par certains linguistes étrangers (J. Zaimov. Y. E. Boeglin, M. Pavlović, K. Popov et surtout I. Duridanov), qui essaient d'acréditer l'idée qu'au Sud du Danube de nombreux toponymes mineurs auraient été gardés ; l'on démontre que, dans leur ensemble, ces toponymes sont des créations tardives. La conclusion de l'étude est que la toponymie mineure antique n'a été gardée pendant les invasions ni dans les Balkans ni au Nord du Danube. L'idée de la continuité sur des espaces géographiques réduits n'est qu'une illusion qu'une recherche toponymique rigoureuse infirme de façon catégorique. Par conséquent, soit qu'on considère la toponymie mineure isolément, soit qu'on la considère en tant que „masse", l'on ne saurait invoquer cette toponymie comme argument en faveur de la continuité de la population à des époques anciennes.

La seconde partie de cette étude concernera la délimitation de la toponymie majeure de la toponymie mineure, pour le domaine roumain, et l'analyse étymologique de la première catégorie avec l'interprétation historique des résultats obtenus.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, Str. Codrescu, nr. 2

ASPECTE ALE STRATIFICĂRII TOPONIMICE ÎN BAZINUL MIJLOCIU AL TROTUŞULUI

DE

VLAD COJOCARU

1.1. În articolul intitulat *Principii ale lexicografiei toponimice*, Dragoş Moldovanu arată că analiza structurală a toponimiei este nu numai posibilă, ci chiar necesară. Prezentînd principalele modalităţi de realizare a structurilor toponimice, polarizarea şi opoziţia, autorul precizează că studiul diacronic al unui toponim „înseamnă, pe de o parte, analiza în timp a modificărilor survenite în raportul de desemnare şi, pe de altă parte, cercetarea raporturilor stabilite succesiv între toponimul respectiv şi alte toponime denotînd elemente ale unui complex geografic sau sociogeografic dat"[1]

Plecînd de la aceste principii, vom încerca să studiem dinamica unor structuri toponimice din bazinul mijlociu al Trotuşului (microbazinele Uzului, Dofteanei şi Slănicului), stabilind, implicit, şi straturile toponimice care s-au succedat în procesul denominaţiei din această zonă. Vom utiliza, în analiza noastră, după acelaşi autor, conceptele de *polarizare* şi de *opoziţie toponimică* precum şi procedeul grupării toponimelor în *cîmpuri toponimice*, „singurul procedeu care poate permite o descriere structurală [a toponimiei]"[2]

1.2. În zona amintită, studierea raporturilor dintre diverse cîmpuri toponimice poate duce la reconstituirea sensului mişcărilor demografice, în condiţiile existenţei unor populaţii de limbi diferite (români, secui, ceangăi). Situate la limita de est a fostelor scaune secuieşti Ciuc şi Trei Scaune, bazinele Uzului, Dofteanei şi Slănicului au cunoscut, în decursul timpului, schimbări ale graniţei dintre zona secuiască şi cea românească, pe de o parte, ca şi colonizări cu populaţie de limbă maghiară, pe de altă parte, colonizări care, după Radu Rosetti, s-au petrecut în două faze: prima, anterioară întemeierii Moldovei (cu secui care au fost asimilaţi în decurs de un secol) şi a doua, mai nouă, de prin secolul al XVII-lea[3]. Adăugînd la aceasta şi stratul slav, existent pe întreg teritoriul ţării (secolele VII — XII), avem schiţată sumar imaginea dinamicii populaţiei în această zonă. Consecinţa acestor mişcări demografice este interacțiunea dintre cîmpurile toponimice concurente, refacerea succesivă a acestor cîmpuri prin adoptarea numirilor străine sau prin traducerea lor dintr-o limbă în alta.

---

[1] Dragoş Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, t. XXIII, 1972, p. 76.

[2] *Ibidem*, p. 83.

[3] Radu Rosetti, *Despre unguri şi episcopiile catolice din Moldova*, în AAR (Ist.), seria a II-a, t. XXVII, 1904 — 1905.

2.1.1. Un toponim care se pretează la o interpretare stratigrafică este hidronimul *Bîrzăuța*, denumind un afluent pe dreapta al Uzului, ce izvorăște din muntele Repat. O eventuală explicație antroponimică nu este plauzibilă, ținînd seama atît de lungimea cursului de apă denumit (aproximativ 20 km) cît și de faptul că nici unul din antroponimele atestate în DOR — *Bîrzu*, *Bîrza*, *Bîrzea*, *Bîrzei* — nu poate constitui o bază pentru crearea hidronimului în discuție. Chiar dacă am presupune un antroponim **Bîrzău*, procedeul numirii unei ape prin diminutivul unui nume de persoană nu este operant, iar un antroponim **Bîrzăuț* < **Bîrzău* ni se pare dificil de admis, ținînd seama de sensurile sufixelor *-ău* și *-uț* (augmentativ și, respectiv, diminutival), care se exclud reciproc.

Prin urmare, trebuie să-l considerăm toponim descriptiv și să căutăm o bază nominală care să denumească o calitate a cursului de apă sau a zonei prin care trece. Ne-am putea gîndi la o formă primară **Ber(e)zovica* „Pîrîul Mestecenilor“, numai că de aici s-ar putea mai greu explica dispariția lui *-e-* (în ipoteza unei baze slave de est), iar pentru a admite o bază slavă comună **berz-* ar trebui să mai existe toponime care să aparțină stratului vechi — ceea ce, pînă în prezent, nu s-a putut demonstra. Adăugînd dificultății formale și neconcordanța dintre toponim și referent — nu există mesteceni în zonă —, sîntem nevoiți să renunțăm și la această ipoteză.

Singura explicație verosimilă presupune încadrarea hidronimului într-o structură toponimică. Ținînd seama de rolul principiului opoziției în crearea cîmpurilor toponimice, el poate fi considerat ca un derivat diminutival de la un hidronim **Bîrzáva* / **Bî́rzova* < v. ucr. *bŭrzyj*[3bis] „repede“ cu unul din sufixele *-ăva*, *-́ova*[4]. Examinînd configurația rețelei hidrografice, vom conveni că **Bîrzava* / *Bîrzova* nu putea fi altul decît rîul Uz, în raport cu care *Bîrzăuța* este afluentul principal. Apariția hidronimului *Uzul* a provocat dispariția hidronimului de bază, rămînînd doar diminutivul său, creat fie pe teren slav (**Berzavica* / **Berzovica*), fie pe terenul limbii române cu sufixul diminutival *-uța*. În acest fel opoziția echipolentă inițială **Bîrzava* : *Bîrzăuța* a fost suspendată (diminutiv : zero).

Procesul refăcut mai sus este plauzibil și din punct de vedere istoric. Imposibilitatea atestării hidronimului presupus poate fi explicată prin vechimea numelui care l-a înlocuit, substituirea avînd loc cu mult înainte de data primului document referitor la zona cercetată, în care rîul apare cu numele actual. *Uzul* însuși pare a se lega de o perioadă anterioară cu peste un secol întemeierii Moldovei[4bis]. Din acest motiv nu am găsit menționat în documente numele **Bîrzavei*, el fiind, însă, cerut cu necesitate de termenul păstrat al opoziţiei echipolente iniţiale.

[3bis] *Słownik prasłowiański*, I, Varșovia, 1974, s.v.

[4] Pentru utilizarea sufixului-*ava* plecînd de la baze adjectivale slave, inclusiv de la aceasta, vezi Dragoș Moldovanu, *Etimologia hidronimului* Moldova, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, t. XXVIII, 1981 — 1982, A, p. 45.

[4bis] Primul document este din anul 1607 ; cf. DIR, A, XVII, II, p. 83. Hidronimul *Uzul*, afluent al Trotușului, ca și hidronimul *Uzul*, afluent al Oltului, se pare că reprezintă o polarizare de la numele culmii muntoase care desparte cele două ape, sau de la trecătoarea ce lega cele două bazine. În ipoteza că avem a face cu numele etnic al uzilor, amintim că ultima oară cînd uzii și cumanii au trecut masiv din estul Carpaților în Ardeal a fost la începutul secolului al XIII-lea, deci cu mult înaintea primelor documente din Moldova.

2.1.2. Izolarea elementului rămas din vechea structură, expresie a stratului slav din zonă, a putut favoriza, într-o fază ulterioară, concurarea acestuia de către un toponim aparţinînd altui strat, şi anume celui maghiar.

Este vorba de un afluent al *Bîrzăuţei*, *Apa Roşie* (magh. *Veresviz*), care izvorăşte din teritoriul secuiesc al Trei Scaunelor. Pentru români, delimitarea dintre obiectele geografice denumite de cele două hidronime este bine tranşată : Apa Roşie este un afluent al Bîrzăuţei, confluenţa lor situîndu-se în apropierea *Poienii Loberţ*. Cu toate acestea, în anchetele directe efectuate în zonă, am obţinut toponimul—reper *La Hotar la Veresviz*, aflat la confluenţa Bîrzăuţei cu Uzul (la cca 15 km de gura pîrîului Apa Roşie !). Facem menţiunea că graniţa dintre Moldova şi Ardeal nu a atins niciodată *Veresviz*-ul (Apa Roşie), iar localizarea făcută de *români*, ca şi realitatea istorică, ne conduc spre situarea acestui punct (reper) menţionat mai sus „la gura Bîrzăuţei“[5]. Graniţa era, într-adevăr, pe pîrîul Bîrzăuţa, pînă mai jos de confluenţa cu Apa Roşie, de unde o lua spre est, pe un afluent de dreapta, Ţiganca.

Explicaţia fenomenului rezidă în faptul că, în planul toponimic maghiar, denumirea afluentului *Veresviz* a încercat să se substituie, total sau parţial, numelui întregului curs de apă. Acest proces poate fi urmărit în diversele sale faze cu ajutorul hărţilor şi hotarnicelor referitoare la Moldova şi Ardeal. Subliniem faptul că succesiunea acestor faze nu este dată de şirul cronologic al atestărilor, ci de analiza structurală a cîmpurilor toponimice concurente. În primul rînd, avem atestarea din Otzellowitz : „der Bach Borsont...Bache Boursautz“[6]. Sub aceeaşi formă ni-l prezintă şi hotarnica de la 1792 : „pîrîu Bărzăuţii“[7], ca şi o hartă austriacă prezentată de Sabin Opreanu : „Păr. Bârzanţul“[8] (variantă grafică). Într-o altă fază, la 1897 şi 1900, accepţia hidronimului de bază este restrînsă în favoarea afluentului său : *Bărzăuţu / P. Roşu*, respectiv *Bărzăutz / Verespatak* (*Apa Roşie*) — ultimul desemnînd şi jumătate din cursul superior al *Bîrzăuţei*[9]. În hotarnica din 1888 şi în harta Transilvaniei din 1915[10], ca şi în harta pădurilor de la 1900[11], cele două denumiri apar ca sinonime : *Bărzăuţu - Verespatak*, *Veresviz (p. Bărzăuţu)*, respectiv *P. Roşu-Bărzăuţul*. Într-o ultimă fază, apare forma compozită, în care hidronimul secundar este incorporat ca determinant al celui principal : *Roşu Bărzăuţu* şi *Bărzăuţu Roşu*[12] (determinare evident nejustificată, pentru că este un singur pîrîu Bîrzăuţa). În sfîrşit, I. Ujvari[13] nu reţine decît forma *Pîrîul Roşu* pentru întregul curs al acestui afluent al Uzului. Forma de masculin — *Bîrzăuţu* — este mai curînd o adaptare la genul termenului concurent, *Pîrîul Roşu*, decît la genul entopicului *pîrîu*. Varianta românească din hărţile amintite, *Pîrîul Roşu*, reprezintă, prin formă și prin alegerea entopicului, o traducere a modelului maghiar *Verespatak*, variantă scrisă, oficială, a lui *Veresviz ;* tot după modelul maghiar este preluat și conținutul termenului — sinonim al Bîrzăuței și nu afluent al acesteia.

---

[5] Tot aici găsim şi toponimele : *Poiana Finanţului*, *Stînca de la Hotar*, *Piciorul* şi *Plaiul Vămii* sau al *Hotarului*.

[6] Otzellowitz *T.B.*, comentariul la careul 79.

[7] HOT. (1792).

[8] Sabin Opreanu, *Contribuţiuni la toponimia din ţinutul secuilor*, Cluj, 1926, p. 14—15.

[9] H. Bc. (1897), respectiv H. (1900).

[10] HOT. (1888), respectiv H. TRANS.

[11] H. PĂD. (1900).

[12] H. MOLD. (1895) şi H. MOLD. (1896).

[13] I. Ujvari, *Geografia apelor României*, Bucureşti, 1972, p. 500.

Așadar, toponimul *La Hotar la Veresviz*, localizat la gura *Bîrzăuței*, care circulă *și printre români*, confirmă acest proces de eliminare (fără succes la nivel popular) a hidronimului mai vechi *Bîrzăuța* de către forma mai nouă maghiară *Veresviz*. În felul acesta, în cadrul structurilor toponimice românești apare un termen care afectează simetria cîmpului toponimic.

2.1.3. Urmărind diacronic raportul de desemnare exprimat de cele două hidronime, ca și relația dintre ele, se poate afirma că numele vechi, *Bîrzăuța* a circulat inițial printre români, secuii preluîndu-l de la aceștia ulterior. Faptul că secuii extind numele afluentului *Veresviz* asupra cursului principal, pînă la completa substituire a termenului primar, indică direcția lor de înaintare, din Trei Scaune (Covasna) spre nord, în bazinul Uzului. Ei au cunoscut mai întîi partea dinspre izvoare a bazinului Bîrzăuței, bazin contiguu celui al Cașinului, adică afluenții Apa Roșie și Izvorul Lin, pe care i-au tradus : *Veresviz*, respectiv *Lassuag* (magh. *lassu* „lin, încet“).

2.2. În bazinul Bîrzăuței, hotarul dintre Ardeal și Moldova a fost pe pîrîul Țiganca, ce izvorăște din muntele cu același nume. Dacă cercetăm cîmpul toponimic maghiar creat în jurul acestui pîrîu, observăm că, spre deosebire de cel românesc, el se prezintă ca un cîmp compozit, trădînd o suprapunere de straturi. Astfel, în hărțile și hotarnicele privind zona dintre Ardeal și Moldova (ulterior România) din secolele XVIII — XX, apar, pentru acest pîrîu, trei denumiri : „în obîrșia pîrîului *Nemire*, ce-i zic ungurii Chiș *Checichiș*“[14] ; „la gura pîrîului *Nemira — Fekete patak — (Kecskés)*“[15] ; *Pîrîul Nemira* și *P(îrîul) Nemira Țiganca*[16] ; *Fekete patak, Kecskés Nemira*[17].

Pentru a înțelege raporturile în timp dintre cele trei hidronime maghiare sinonime, trebuie să ținem seama de relația dintre acestea și oronimele care le-au polarizat, ca și de relația de opoziție (privativă) stabilită între hidronimele *Kis Kecskes* (afluent al Uzului) și *Kecskès*[18] (rom. *Cheșcheș*, afluent al Slănicelului ce izvorăște din muntele Șandrul Mare). Între pîraiele *Cheșcheșul* și *Kis Kecskes* există o culme muntoasă fragmentată, în prezent, de mai multe denumiri : *Țiganca, Șandrul Mic, Mikes* (rom. *Mihai*), *Șandrul Mare*. Relația de opoziție care se lasă presupusă între hidronimele amintite ne face să credem că, într-o fază anterioară, întreagă această culme avea un singur nume : *Kecskes*[19]. Presupunerea noastră este confirmată de documente, în care găsim menționat „muntele Haoșul, care munte se cheamă *Cheșcheșŭ-Jiroșŭ*“[20]. Oronimul respectiv a polarizat cele două hidronime care, în același timp, s-au diferențiat între ele : *Cheșcheș / Kis Kecskes*. Fragmentarea masivului muntos amintit prin denumiri *ulterioare* — oronimele *Șandrul Mare, Șandrul Mic, Mikes* (rom. *Mihai*) — a dus la ruperea unității cîmpului toponimic iniţial (pîrîul *Cheşcheşul*, muntele *Cheşcheşul*, pîrîul *Kis Kecskes*), fapt care a favorizat adoptarea denumirii româneşti concurente, creîndu-se astfel o nouă structură unitară: muntele *Ţiganca* — pîrîul *Ţiganca*. Forma maghiară *Fekete patak* pentru *Pîrîul Ţiganca* trădează direcţia traducerii: din română în maghiară (şi nu invers, în care caz am fi avut în româneşte *Pîrîul Negru*)[21]. Explicaţia hidronimului *Nemira*, desemnînd acelaşi pîrîu, este dată de faptul că vîrful Ţiganca face parte din masivul Nemira, pîrîul izvorînd de sub şeaua dintre cele două vîrfuri, Nemira Mare şi Ţiganca[22].

---

[14] HOT. (1792).

[15] HOT. (1888).

[16] H. MOLD. (1895), coloana Q, respectiv R.

[17] H. (1900). Aici apare și *Ziganka pat(ak)*, dar desemnînd un pîrîu învecinat.

[18] Magh. *Kecskes* „cu capre“.

[19] În prezent există doar *Piciorul Cheșcheșului*, ce coboară din vîrful Șandrului Mare în Slănicel, de-a lungul pîrîului Cheșcheșului.

[20] Anul 1652, în „Buletinul Comisiei istorice a României“, II, 1916, p. 193, deși fără localizare exactă.

Analizînd, aşadar, cîmpurile toponimice maghiare legate de pîrîul numit de români *Ţiganca*, putem deosebi următoarele straturi:

a. *Nemira*, munte şi pîrîu; nume dat de români de la un antroponim de origine slavă (cf. DOR) şi trasmis şi secuilor[23].

b. *Kecskes*, munte şi pîrîu / *Kis Kecskes*, pîrîu.

c. *Ţiganca*, munte şi pîrîu sau *Fekete patak* şi *Fekete hegy* (adoptate sau traduse din română).

Situaţia de la 1900 este semnificativă pentru faza de tranziţie, în care denumirile româneşti adoptate coexistă alături de vechile numiri folosite de secui, însă într-un sistem incoerent: muntele *Ziganka* sau *Kis Nemere* din care izvorăşte *Fekete patak* sau *Kecskes-Nemira*, alături de *Feketehegy* din care izvorăşte un alt *Ziganka patak*[24]. La 1915, structura este restabilită: *P(îrîul) Nemira-Ţiganca* şi muntele *Nemira-Ţiganca*[25]. Semnificativă este şi descrierea dată de Ortensia Racoviţă, cu reminiscenţe din sistemul unguresc: *Bîrzăuţa* „vine din Transilvania, intră în ţară la *Vălcica Caprei* [recte *Kis Kecskes*], se încarcă cu pîrîiaşul *Nemira* [recte Ţiganca][26]".

În exemplul de mai sus, ruperea unităţii cîmpului toponimic s-a realizat în planul vorbitorului de limbă maghiară, prin pierderea termenului central polarizator — oronimul *Cheşcheşul*.

2.3. În exemplul următor, acest fenomen s-a petrecut la vorbitorul român, care adoptă doar unele componente ale structurii toponimice maghiare, eliminînd tocmai termenul central, polarizator.

Tot în bazinul Bîrzăuţei, un afluent al Izvorului Lin[27] se numeşte *Cutfei*. Numele său unguresc este *Kutpatak*, doar partea dinspre vărsare (cursul inferior) numindu-se *Kutfej* (magh. *kut* „fîntînă" şi *fej* „cap, capăt"). În planul vorbitorului de limbă maghiară, avem un cîmp toponimic bine structurat: hidronimul este o polarizare de la reperul *Halaskut* „fîntîniţa, izvorul cu peşte", de unde izvorăşte pîrîul amintit. Tot de la acelaşi reper s-a format prin polarizare oronimul *Kuthegy* „muntele fîntînii"[28]. Românii, care probabil că au cunoscut pîrîul prin cursul său inferior în primul rînd — unde este o zonă pastorală folosită şi în prezent de ei —, au adoptat hidronimul în forma *Cutfei*, extinzîndu-l la întregul curs al pîrîului (schimbarea raportului de desemnare). Paralel, au adoptat și oronimul *Kuthegy* în forma *Cutechi* : *Culmea și Vîrful Cutechiului* (obținut de noi prin anchete directe). Așadar, prin pierderea termenului polarizator *Halaskut*, cîmpul toponimic maghiar unitar a fost scindat de români în două cîmpuri independente : *Cutfei* / *Cutechi*. Faptul că hidronimul *Cutfei* și-a format în română, prin polarizare, un cîmp toponimic mai dezvoltat decît oronimul *Cutechi* — cf. *Botul Cutfeiului, Coasta Cutfeiului, Rampa la Cutfei, Drumul de pe Botul Cutfeiului* — va duce treptat la impunerea acestei denumiri în detrimentul celeilalte. Fenomenul, este în curs de desfășurare: în ancheta directă efectuată am obținut, pentru vîrful Cutechi, și numele *Cutfei* (*Vîrful Cutfeiul*). Așadar, prin extensie (*Coasta Cutfeiului→Muntele Cutfeiul*) se va ajunge și în planul vorbitorului român la un cîmp toponimic unitar, dar structurat diferit față de cel maghiar. Cele două structuri — românească și maghiară — nu se mai suprapun : oronimului maghiar *Kuthegy* îi corespunde oronimul românesc *Cutfei* ; hidronimului maghiar *Kutpatak* îi corespunde hidronimul românesc *Cutfei*. În felul acesta însă, vorbitorul român elimină neconcordanțele din sistemul propriu : muntele se chema *Cutechi*, dar coasta sa se numea *Cutfei*.

---

[21] *Fekete patak* poate fi considerată o traducere aproximativă a hidronimului românesc *Ţiganca*.

[22] În ungureşte, de altfel, muntele Ţiganca era numit iniţial *Kis Nemere*.

[23] Probabil că românii au utilizat şi ei acest hidronim, împreună cu oronimul, înainte de impunerea hidronimului Ţiganca.

[24] H. (1900).

[25] H. TRANS.

[26] Ortensia Racoviţă, *Dicţionar geografic al judeţului Bacău*, Bucureşti, 1895, s.v. *Bîrzăuţa*.

[27] Afluent pe stînga al Bîrzăuţei, izvorînd din ţinutul secuiesc al Trei Scaunelor.

[28] H. (1900).

2.4. În sfîrșit, în același bazin al Bîrzăuței, semnalăm un alt exemplu de schimbare a raportului de desemnare exprimat de un toponim, prin trecerea sa dintr-o limbă într-alta. Un afluent important al Apei Roșii este *Pîrîul Románului* (formă românească, explicată de vorbitorii români ca o reminiscență a trecerii „romanilor" pe acolo). Formele maghiare, însă, *Romanpatak* (anchetă directă) și mai ales *Olahpatak*[29] sînt edificatoare, ele indicînd prezența unei zone de contact între români și secui : „pîrîul românilor" — pe aceeași linie se află și toponimul *Drumul Secuiului*. În același sens pledează accentul toponimului românesc : dacă punctul de plecare ar fi fost un nume de persoană, atunci am fi avut fie *Pîrîul Rómanului*, fie *Pîrîul lui Róman*. Forma românească reprezintă o preluare *ad litteram* a celei maghiare (*Romanpatak* > *Pîrîul Románului*), schimbîndu-se, în același timp, și raportul inițial cu obiectul desemnat : „pîrîul românului" > „pîrîul románului".

Așadar, din punct de vedere structural, se remarcă și în acest caz distorsiunile produse în raportul de desemnare prin trecerea hidronimului dintr-o limbă în alta.

2.5. O altă posibilitate de analiză diacronică a straturilor toponimice ne este oferită de *Măgheruș*, oronim și hidronim. Varianta *Moghioruș*, obținută tot de la vorbitorii români, este foarte apropiată de forma maghiară originară : *Mogyoros*. În acest caz, discontinuitatea apare nu la nivelul structurii cîmpurilor toponimice românesc, respectiv maghiar, ci la nivelul formei păstrate și transmise. Astfel, numeroase atestări din secolele al XVIII-lea-al XX-lea ne indică o variantă veche *Muieruș*, care pleacă, după cum a demonstrat Emil Petrovici[30], de la o formă veche dialectală *monyoró* „alun(ă)" (preluată de români înainte de secolul al XVI-lea, cînd, în limba română, -ń- > *ĭ*) : *Majarusch B* [*ach*][31], *Mieruși*[32], *Muerușu*, munte[33]. Forma actuală *Mă-*

---

[29] Harta austriacă, apud Sabin Opreanu, *loc. cit.*

[30] În studiul *Toponimele Mărăjdia, Măierău, Muierău, Mănerău, Măieruș, Măriuș, Măgheruș, Monoroștia, Mănărade*, din „Dacoromania", XI, 1948, p. 229 – 237.

[31] Otzellowitz. *B.*, careul 79.

[32] HOT. (1792).

[33] H. MOLD. (1896), H. PĂD. (1900), seria a IV-a, coloana D, H. (1900), P.S. Ra-

gherus nu poate fi explicată direct din *Muieruş*. Pe de altă parte, ele apar paralel în hărţile citate mai sus: *Mogheruş Şorko*[34], *Magyaros sorka*[35], *Vîrful Magyaroşului*[36] şi chiar „pasul *Meghelus* (Magyros)"[37]. Elementul de legătură dintre cele două forme — mai veche, *Muieruş*, şi mai nouă, *Măgheruş* cu variantele sale — îl poate constitui un alt termen al cîmpului toponimic analizat, *Pîrîul Alunului*, afluent al Măgheruşului. Probabil că au existat paralel, într-o perioadă mai veche, formele românească (*Pîrîul*) *Alunului* şi maghiară *Monyoros* (> *Muieruş*), traduse una din cealaltă sau apărute independent, ca o expresie a adecvării numelui la obiect. A urmat, apoi, o perioadă în care stratul vechi maghiar (secuiesc), care dăduse forma *Monyoros*, fiind asimilat, toponimul a căpătat forma rom. *Muieruş*, prin secolul al XVI-lea. Cu alte cuvinte, a existat un strat secund format din hidronimele *Pîrîul Alunului*/ *Pîrîul Muieruş*. Peste acesta trebuie să se fi suprapus un altul mai nou, iarăşi unguresc (secuiesc), în care toponimul românesc (*Pîrîul*) *Alunului* a fost tradus prin magh. modern *Mogyoros* „*Aluniş*". Forma *Muieruş*, neînţeleasă, a fost preluată ca atare. Am avea, deci, un al treilea strat format din hidronimele *Mogyoros* / *Muieruş*. Găsim atestat acest strat în toate hărţile menţionate mai sus, în care apar concomitent formele *Mogyoros* (cu varianta românească *Măgheruş*) şi *Muieruş*. Cu timpul, toponimul mai nou *Mogyoros* s-a impus în detrimentul celui vechi *Muieruş* (pe ultimul nu l-am mai găsit în anchetele noastre directe), probabil şi datorită situării obiectului chiar la graniţa dintre Ardeal şi Moldova, ajungînd să reprezinte, influenţat de paronimul *magyaros* „maghiar", un indiciu al limitei ţinutului unguresc. Hotarnica de la 1900 este reprezentativă pentru această situaţie : în partea românească este trecut, pe munte, punctul *Muieruşul*, iar în partea ungurească, lîngă graniţă, *Magyaros*(*telö*) (magh. *telö* „vîrf")[38].

Aşadar, numai o discontinuitate în timp a populaţiei de limbă maghiară din zonă poate explica păstrarea celor două forme, sinonime lexical şi toponimic. Se pare că, în acest caz, toponimia confirmă ipoteza celor două straturi de colonizări maghiare din bazinul Trotuşului.

3.1. Posibilitatea de studiere a stratificării toponimelor ne este oferită nu numai de bilingvismul zonei, ci şi de modificările survenite în aspectul său sociogeografic, cu repercusiuni asupra structurilor toponimice.

Astfel, în bazinul Trotuşului, un afluent al acestuia din comuna Dărmăneşti se numea la 1790 *Dărmăneasca* : *Dermanask B*(*ach*)[39], după numele satului pe lîngă care trecea (în cursul său inferior). În aceeaşi hartă, găsim şi oronimul *Lapoş*, desemnînd un munte important din zonă. În acea perioadă nu se stabilise nici o relaţie (toponimică) între acest pîrîu şi muntele amintit, deoarece se aflau la distanţă relativ mare unul de celălalt (între ei se mai afla o culme, Hijmele). La mijlocul secolului al XVIII-lea, însă, între acest munte şi pîrîu se înfiinţează un schit, numit iniţial „schitul de

---

dianu, *Orografia judeţului Bacău*, în „Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie", 1888, p. 48.

[34] HOT. (1792).

[35] Harta austriacă, apud S. Opreanu, *loc. cit.*

[36] HOT. (1888).

[37] „Monitorul Oficial", 1916, p. 6 915.

[38] H. (1900).

[39] Otzellowitz, *B.*, careul 78.

sub muntele Lapoş"[40], apoi *Schitul Lapoş*. Din casele din jurul schitului ia fiinţă şi un sat (care există şi azi) numit tot *Lapoş*, după numele schitului. Deoarece pîrîul Dărmăneasca izvorăşte din dealul pe care era schitul (cf. azi, hodonimul *Plaiul Mănăstirii*), acesta din urmă îşi transferă numele şi asupra pîrîului. Noul nume a reuşit să elimine aproape total hidronimul iniţial, astfel încît astăzi pîrîul se numeşte *Lapoş*, vechiul nume aplicîndu-se, prin restricţie, doar cursului său inferior, ca un sinonim parţial. În felul acesta, prin modificarea aspectului sociogeografic al locului (apariţia schitului şi a satului *Lapoş*), numele pîrîului în discuţie a fost atras într-o structură toponimică nouă, mai largă decît cea iniţială : *muntele Lapoş — schitul Lapoş — satul Lapoş — pîrîul Lapoş*. Existenţa acestui cîmp toponimic era imposibilă înainte de înfiinţarea schitului pomenit, datorită absenţei nexului geografic între pîrîu şi muntele respectiv.

3.2. În concluzie, putem spune că prin studiul diacronic al cîmpurilor toponimice se poate releva modul în care acestea se restructurează mereu, printre factorii acestui proces de restructurare numărîndu-se interacţiunea dintre sisteme aparţinînd unor limbi diferite, ca şi modificarea aspectului sociogeografic al zonei studiate.

SIGLE

DOR = N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic romînesc*, Bucureşti, 1963.
H. (1900) = *Hartă anexată la descrierea demarcaţiei frontariei româno-ungare. A Magyar-Román határjelzési*, sc. 1 : 40 000, Bucureşti 1900.
H. Bc. (1897) = Institutul Geografic al Armatei, *Harta topografică a judeţului Bacău*, sc. 1 : 100 000, Bucureşti, 1897.
H. MOLD. (1895) = Marele Stat Major al Armatei, *Moldova*, hartă, sc. 1 : 50 000, Bucureşti, 1895, ediţie provizorie.
H. MOLD. (1896) = *Idem*, Bucureşti, 1896.
H. PĂD. (1900) = Institutul Geografic al Armatei, *Regatul României. Harta pădurilor pe categorie de proprietari*, Serviciul Silvic al Statului, sc 1 : 200 000, Bucureşti, 1900.
H. TRANS. = Institutul Geografic al Armatei, *Transilvania*, hartă, sc. 1 : 100 000, Bucureşti, 1915—1922, coloana I.
HOT. (1792) = Hotarnică din anul 1792, la Biblioteca Academiei R.S.România, ms. rom. 7, p. 356.
HOT. (1888) = Hotarnică publicată în „Monitorul Oficial", I, 1888, p. 170.
Otzellowitz, *T.B.* = Hora von Otzellowitz, *Topografische Beschreibung der fünf Moldauischen Districten im Jahre 1788 und 1789*, ms. germ. 2, la Biblioteca Academiei R.S.România.
Otzellowitz, *B.* Hora von Otzellowitz, *Brouillon oder Original Aufnahm der fünf Moldauischen Districten*, 1790 (hartă la Biblioteca Academiei R.S.România.

ASPECTS DE LA STRATIFICATION DES TOPONYMES DANS LE BASSIN MOYEN DE TROTUŞ

RÉSUMÉ

A partir des principes de l'analyse structurelle de la toponymie, formulés par Dragoş Moldovanu, l'auteur essaie de faire l'étude de la dynamique de quelques structures toponymiques du bassin moyen de Trotuş (Moldavie), en établissant, implicitement, les couches toponymiques

---

[40] Cf. C. Bobulescu, *Sihăstria Dărmăneştilor sau Schitul Lapoş*, în „Biserica ortodoxă română", LXIV, 1946, nr. 7 – 9, p. 400.

qui se sont succédées dans le processus de la dénomination. On utilise, suivant le même auteur, les concepts de *polarisation* et d'*opposition toponymique* et le procédé de groupper les toponymes dans des *champs toponymiques*.

Dans une nappe toponymique, le nom d'un objet dominant a la tendance de passer sur d'autres objets, surbordonnés géographiquement, du même complexe socio-géographique (*polarisation toponymique* : nom d'une montagne → nom d'un ruisseau→nom d'un village, etc.) ou bien de conclure à l'apparition du nom d'un autre objet, en le rapportant à l'objet primaire (*opposition toponymique* : *Cheşcheş*, ruisseau : *Cheşcheşul Mic*, ruisseau ; *mic* „petit"). A la suite de ces phénomènes sont nées les *structures toponymiques*.

Ces structures ne sont pas immuables. La dinamique de la population d'un certain aréal peut expliquer la dynamique des champs toponymiques, qui se modifient et se refont sans cesse. Dans notre zone, le passage des noms s'est produit aussi bien du roumain vers l'hongrois, que de l'hongrois vers le roumain, en aboutissant au même effet de restructuration des champs toponymiques. En voilà, plus bas, quelques exemples.

L'unité initiale d'une structure (*Kecskes*, montagne et ruisseau, *Kis Kecskes* ruisseau ; cf. hongr *kecskes* „avec des chèvres" et *kis* „petit") peut être brisée par la perte du terme central, polariseur (*Kecskes*, montagne), substitué par d'autres noms ultérieurs (*Ţiganca* „la gitane", montagne). De cette façon est née une nouvelle structure: *Ţiganca*, montagne → *Ţiganca*, ruisseau, nom qui supplante l'hydronyme initial *Kesckes*.

Le champ toponymique initial peut se modifier simplement à la suite de son passage d'une langue à l'autre. On a, ainsi, la structure toponymique hongroise *Halaskut*, hongr. *kut* „fontaine, source", *halas* „avec des poissons" — *Kutpatak* „ruisseau de la fontaine" — *Kutfej*, cours inférieur de Kutpatak, hongr. *fej* „extremité, tête" — *Kuthegy* „la montagne de la fontaine". Cette structure a été scindée par les parleurs roumains en deux champs toponymiques indépendants: on a adopté l'oronyme sous la forme *Cutechi* et l'hydronyme sous la forme *Cutfei* (extension du nom du cours inférieur au cours d'eau en entier). Le dernier crée, par polarisation, un champ toponymique plus développé (nom de la côte, du chemin qui monte sur cette côte, etc.), de sorte qu'il finira par supplanter le premier (*Cutechi*). De cette façon, on élimine aussi les contradictions du système roumain : la montagne s'appelle *Cutechi*, tandis que sa côte, *Cutfei*. Finalement, on aboutit en roumain aussi à un champ unitaire, mais structuré autrement que le champ hongrois: l'hydronyme roumain *Cutfei* — l'hydronyme hongrois *Kutpatak* ; l'oronyme roumain *Cutfei* — l'oronyme hongrois *Kuthegy*.

Les changements des structures toponymiques peuvent affecter *le signifié* : l'hydronyme hongrois *Romanpatak* „ruisseau du Roumain" → *Pîrîul Românului* „ruisseau du *Romain*" ; ou bien *le signifiant* : l'hydronyme *Muieruş*, du hongrois dialectal ancien *monyoros* „coudraie" doublé, plus tard, par l'hydronyme *Măgheruş* du hongrois moderne *Mogyoros* „idem". Enfin ces changements peuvent concerner *le référent* (changement de l'aspect socio-géographique) : *Dărmăneasca*, hydronyme substitué par *Lapoş*, selon le nom d'une montagne qui ne se trouve pas dans la proximité du ruisseau. Ce transfert a été possible seulement après l'apparition d'un couvent entre les deux objets, qui prend le nom de la montagne *Lapoş*, nom qui, par la suite, est transféré sur le ruisseau qui prend naissance aux environs du convent.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, Str. Codrescu, nr. 2

TERMENI GEOGRAFICI POPULARI DIN VRANCEA PENTRU NOȚIUNEA DE „VÎRF ASCUȚIT“ ȘI REFLEXELE LOR TOPONIMICE(I)

DE

GABRIELA MACOVEI

0. Raportată la cîmpurile semantice corespunzătoare altor categorii geografice, terminologia oronimică românească este de o bogăție excepțională, deși această calitate este mai puțin evidentă în lucrările lexicografice existente.

Cercetările de teren întreprinse de noi în Vrancea pentru *Dicționarul toponimic al României. Moldova* evidențiază poziția de prim rang a acestei provincii istorice sub aspectul abundenței terminologice, pe de o parte, iar pe de alta, al conservării integrale a unor serii ai căror termeni sînt sau neatestați în alte zone ale țării, sau au, aici, o semnificație deosebită.

În cele ce urmează vom prezenta cîteva serii lexicale subsumate noțiunii de „vîrf ascuțit“, insistînd asupra caracteristicilor geografice ale înălțimilor denumite, care ne ajută în mare măsură să sesizăm înțelesul apelativelor folosite pentru denumirea lor. Elementele descriptive reprezintă, în fond, note semantice complementare, justificînd gruparea lor laolaltă cu glosele lexicale propriu-zise.

1. Elemente cu o posibilă origine autohtonă

1.1. Țícmă, țígmă, țî́cmă, țî́cnă, țî́gmă, țî́gnă, țî́gmnă, țî́hmă, țî́jmă *și derivatele lor*

Apelativul țicmă, pl. *țicme* nu se întîlnește ca atare în graiul vrîncean, deși, cum vom vedea, el apare, sporadic, în oronimia Vrancei. DLR (ms) îl semnalează la Poiana Sărată (Tîrgu-Ocna) cu sensul de „vîrf ascuțit de deal sau de munte“. În funcție toponimică el este atestat din 1639: *în Țicma Scurtului*[1] (probabil în zona montană a Buzăului), pentru care Damian P. Bogdan trimite la *țicmă* „pisc de munte“. Îl găsim și în Vrancea, ca nume al unui „pisc ascuțit pe dealul Măgura“ [2], care marca despărțirea pămîntului vrîncenesc de celelalte sate din jur : „și în sfîrșit, puindu stăpînire mai pe toată parte din sus a Călimanului, din *Țicma Iarului* și pînă în vîrfu Măgurii [...]“

---

[1] Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946, p. 209 — 210.

[2] Simion Hârnea, *Locuri și legende vrîncene*, Focșani, 1972, p. 77.

(a. 1837)[3]. Într-un document din 1847 se pomeneşte de o învoială din 1827, privind folosirea în comun cu Ireştii de sub Măgură (sat nevrîncenesc) a „locului din *Piscul Ţicmei* în sus pînă în vîrfu Măgurii“ [4]. Cel de al doilea component al sintagmei toponimice nu este entopicul *iar* „rîpă mare“ [5], „vale prăpăstioasă“ [6], „mal abrupt“ [7], ci numele unui strămoş al Ireştilor[8], care mai apoi s-a sudat cu determinantul într-un compus neanalizabil : *Ţucmaiarla*[9]. Îl găsim atestat la 1933 : „pădure şi puţină cosire la *Ţucmaiarla*“ [10], iar cu varianta *Ţucmaiala* în 1929[11]. L-am întîlnit şi noi cu această formă : „mă duc (în deal) la *Ţucmăi̯álă*“ (Vidra).

Mai notăm, pentru Vrancea sudică (bazinul Zăbalei), toponimul (*Pe*) *Ţicmă* : „loc neproductiv şi cătină la punctul *Pe Ţicmă*, megieşit cu zarea *Piscului Ţicmei*“ (Poiana, a. 1942)[12] şi *Ţicma* : „loc emaş în *Ţicmă*“ (Nistoreşti, a. 1919)[13]. Dintre toponimele atestate în alte zone, şi anume în zona subcarpatică de la nordul Vrancei, menţionăm *Ţicmele*[14], nume al unui şir de dealuri din comuna Valea Arinilor (actualmente Măgireşti, jud. Bacău), *Ţicma Ursului*[15], deal în comuna Oţeleşti, aproape de izvoarele Berheciului (azi com. Izvorul Berheciului, jud. Bacău) şi *Ţicma* „vîrf de deal în malul Siretului, la nord de satul Corni [...] jud. Tecuci“ (MDG, IV, p. 675).

O variantă a entopicului discutat este **ţigmă**, pe care l-am întîlnit numai ca toponim, atestat în 1921 : „loc cosire la *Ţigma*, comuna Spineşti“ [16]. Simion Hârnea îl descrie ca „un vîrf de deal ascuţit şi coastă cu locuri de cosire [...] în hotarul satului Spineşti“ [17]. Notăm, în continuare, *Ţigma* din satul Muncei (fost Văsui), atestată tot în 1921 : “ silişte cu pomi la *Ţigma*“ [18]. Locul ne-a fost descris de informatori ca fiind „un deal ţuguiat, ascuţit la vîrf, fără pădure ; un pic de delureţ ; îi tot cu stîncă şi cosire lîngă ea“ (Tulnici). Acelaşi loc, numit şi *Ţigma lui Bratie*, este prezentat la fel de Simion Hârnea („vîrf prăpăstios şi stîncos în faţa satului Muncei, comuna Vrîncioaia“)[19] şi de Ion Conea, care citează descrierea unui informator : „e un deal aşa, mai ascuţit şi mai prăpăstios“ [20]. Adăugăm şi *Ţigma*, deal ascuţit în hotarul comunei

---

[3] A. Sava, *Documente putnene*, vol. II, Focşani, 1931, p. 168.

[4] *Ibidem*, p. 210.

[5] A. Eremia, *Chestionar toponimic*, Chişinău, 1967, p. 30.

[6] I. Roşca şi G.I. Dumitru, *Terminologie geografică*, Bucureşti, [1935 ?] s.v.

[7] Valentin Ţurlan, *Din terminologia entopică legată de pescuit*, în LR, XIX, 1970, p. 218.

[8] A. Sava, *op. cit.*, II, p. 168.

[9] Simion Hârnea, *op. cit.*, p. 162.

[10] Arhiva Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1933.

[11] *Ibidem*, Fondul Judecătoria Vidra, *Registrul de proprietăţi*, 1926 — 1935.

[12] *Ibidem*, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. II, 1942.

[13] *Ibidem*, *Dosar de tutelă*, nr. 275, a. 1919, Nistoreşti.

[14] Ortensia Racoviţă, *Dicţionar geografic al judeţului Bacău*, Bucureşti, 1895, p. 575.

[15] *Ibidem*, p. 539.

[16] Arhiva Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1921.

[17] Simion Hârnea, *op. cit.*, p. 161.

[18] Arhiva Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol, I, 1921.

[19] Simion Hârnea, *op. cit.*, p. 22.

[20] I. Conea şi Eugen Nedelcu, *Toponimice şi termeni geografici populari româneşti*, n „Studii şi cercetări de geologie, geofizică şi geografie“, tomul XI, 1964, p. 178.

Paltin[21] şi *Ţigmele* „vîrfuri ascuţite pe muntele Frumoasele“ [22], care ne-au fost descrise de un informator din Văcăria ca „stînci mici, ascuţite la vîrf, cîte două-trei la un loc, pe creasta Frumoaselor“. Curmătura de pe acest munte se numeşte *Şeaua Ţigmei*[23].

Formele care prezintă fenomenul velarizării lui *i* la *î* sînt foarte frecvente, am putea spune aproape generale în Vrancea. Entopicul **ţîcmă** l-am notat în satul Spulber, unde a fost definit ca „deal ascuţit ca o ţáglă“. Toponimul *Ţîcmă* (vezi mai sus : *Pe Ţîcmă*) este atestat în 1938 : „loc netrebnic la punctul *Ţîcmă*, megieşit cu Pîrâul Spărturilor, în hotarul com. Poiana“ [24]. În afara Vrancei, entopicul, definit ca : „vîrf de deal înalt şi ascuţit“ (Bereşti), „capătul unei ridicături“, „spinare îngustă cu coaste late, dar repezi“ (Galaţi), „vîrful ascuţit al unei înălţimi“ (Prodăneşoaia), a fost înregistrat prin ancheta indirectă a Institutului de Lingvistică din Bucureşti[25].

Ţîgmă, pl. *ţîgme*, pare să fie, prin marea lui răspîndire, unul dintre cei mai cunoscuţi termeni oronimici vrînceni. În Vrancea sudică informatorii ni l-au definit astfel : „deal ascuţit“ (Spulber) ; „vîrful cel mai înalt al muntelui“ (Nistoreşti) ; „un fel de munte cu scobituri la coaste, cu rupturi fugite şi cu o coastă ca un pătrat cu muchii ascuţite [sic !]“ (Nerejul Mic) ; „creastă ascuţită cu piatră pe ea“ (Văcăria) ; „ceva nant“ (Valea Sării) ; „ţîrmón“ (Colacul) ; „orice deluşor înalt şi ascuţit“ (Paltin). El este folosit frecvent în contexte precum : „m-am suit în *ţîgma* dealului“ (Paltin) ; „mergi pe pripoare pînă-i ajunge în *ţîgma* ceea“ (Carşocheşti) ; „uitâte-n *ţîgma* ceea nantă“ (Spulber). În satul Năruja am notat şi sintagma *o ţîgmă de piatră*.

Cu un sens bine precizat circulă entopicul şi în Vrancea nordică : „vîrf de deal ascuţit, cu piatră ; nu poţi spune că-i *ţîgmă* în pădure“ (Tulnici) ; „vîrf înalt, mai înalt decît cele din jur, ascuţit ca oul şi gol în vîrf, acoperit cu piatră ; de acolo se ridică altă *ţîgmă*“ (Coza); „vîrf de munte, pisc ascuţit, deal ascuţit“ (Tulnici) ; „stîncă ascuţită de piatră dură ; cuvînt din bătrîni, folosit mai rar azi“ (Coza); „k'ṷácâ înaltă cu pămînt *humărésc*, pe care nu se prinde nimic, nici cătină măcar“ (Spineşti). Un informator din Coza preciza că „*ţîgma* poate fi şi cît de mică, numai să fie ascuţită şi tăioasă“. Acest sens — întîlnit numai aici — este avut în vedere în expresii ca : „m-am lovit într-o *ţîgmă de piatră* şi mi s-a umflat cotul“. Entopicul este, şi în această parte a Vrancei, folosit pentru explicarea unor termeni consideraţi mai puţin cunoscuţi sau pentru descrierea unor locuri: „un gol căŝulát este o *ţîgmă* goală, un ţugúi“ (Tulnici) ; „o ţuţúrâ e tot aşa, o *ţîgmă* înaltă“ (Coza) ; locul *La Bobéįcî* nu-i *ţîgmă*, nu-i aşa înalt“ (Tulnici). Se poate vorbi, deci, de o frecvenţă destul de ridicată a termenului de care ne ocupăm, care secundează în plan lingvistic răspîndirea geografică a formei de relief : „*ţîgme* sînt peste tot : toţi munţii ăştia au *ţîgme*“ (Coza). Îl întîlnim şi aici în contexte ca : „în *ţîgma* aia sînt porci mistreţi“ (Tulnici) ; „are pămînt [= păşune] în *ţîgmă*, în vîrful dealului, care nu-i prea înalt [în cazul de faţă], dar îi ascuţit“ (Coza) ;

---

[21] Simion Hârnea, *op. cit.*, p. 132.

[22] *Ibidem*, p. 55.

[23] *Ibidem*, p. 161.

[24] Arhiva Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1938.

[25] Îi mulţumim şi pe această cale prof. Gh. Bolocan, şeful sectorului de toponimie al Institutului de Lingvistică din Bucureşti, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziţie materialul de anchetă indirectă (în continuare : AILB).

„stă într-o *ţigmă*“, „mergi pînă-n *ţigma* aia“ (Coza) ; „mă sui în *ţigmele* alea, trebuie să găsesc un rîs, un jder“ (Coza).

În afara Vrancei, termenul şi sintagma *o ţigmă de deal* au fost notate de Vlad Cojocaru în comuna Dărmăneşti, jud. Bacău, cu sensurile: „stîncă înaltă şi ascuţită“ ; „vîrful cel mai înalt al unui munte cu mai multe vîrfuri“ ; „vîrf înalt şi pietros“ ; „cele două înălţimi ale unui vîrf curmat la mijloc“. Entopicul a fost înregistrat de noi şi la Soveja, deci în imediata vecinătate a Vrancei, cu sensul de „creastă cu stîncă, pe care se urcă greu“. Şi tot în vecinătatea Vrancei, în zona Neculele — Vintileasca, l-am notat cu înţelesul de „vîrf ascuţit şi mai înalt faţă de dealurile din jur“ : „mă sui tocmai în *ţî́gma* ceea să mă uit“, cu menţiunea că „îl foloseau mult bătrînii“ (Dumitreşti).

Explicaţia prezenţei la Dumitreşti a acestui entopic, alături de alte cîteva specifice Vrancei, de care ne vom ocupa în continuare, ne-o oferă A. Sava care, bazîndu-se pe o hotarnică din 1849, aminteşte de „o mărturie cu data de 6 iulie 1846, semnată de mai mulţi bătrîni din satul Spulberul din Vrancea“, prin care se adeverea că „moşia Dumitreştii de Sus din judeţul R. Sărat a fost ţinută în arendă timp de 15 ani de mai mulţi locuitori din acest sat. Nimic mai semnificativ — spune în continuare A. Sava — pentru a caracteriza cît de lesnicioasă era, cu tot hotarul, comunicaţia dintre cele două regiuni“ [26]. Informaţia este întărită şi de cercetările lui G. Tătulescu, care afirmă că primii locuitori de aici ar fi veniţi fie din Transilvania (pe valea Rîmnicului era drumul cel mai scurt, folosit de ciobani pentru iernat, care ducea peste munţi din Ţara Bîrsei pînă spre bălţile Brăilei), fie din Vrancea, cum ar proba nume de familie ca *Gheba* (semnalat în Dumitreşti şi de A. Sava) sau *Bîtcă*[27].

Toponimele formate de la acest entopic sînt foarte răspîndite în toată Vrancea : *Ţî́gma de la Ḱátra Máre* (sau *Ţî́gma de la K̂íta Beĉ* „stîncă ascuţită şi înaltă pe creasta dealului“ (Năruja) ; *Ţîgma de la Groapa Mare, Ţî́gma Ḱétri* (*Cîrlánului̯*) denumesc la Năruja „stînci înalte şi ascuţite pe un ţîrmón de deal“. *Ţigma lui Bratie* a fost notată de Ion Conea şi în formele *Ţîgma lui Bratie* sau *Ţîgma din Faţă*[28] ; *Ţigma de la Spineşti* a fost înregistrată de noi şi ca *Ţîgma Spineştilor* (*Ţîgma Spineşti*) sau, simplu, *Ţîgma*, dar şi ca *Ţîgma Vrăncioaiei, La Ţîgmî la Vrăncioaia* sau *Dealu Ţîgmi*, sinonime explicabile prin aceea că vîrful de deal se află la hotarul dintre cele două sate. Acest loc ne-a fost descris ca fiind o „*ţîgmă* goală ; deal ascuţit pe care se poate şi cosi prin unele locuri“ (Coza). În satul Ploştina se află *Ţîgma*[29], descrisă ca „deal ascuţit de tot, gol, fără pădure ; se urcă foarte greu, la 90°“. Oronimul *Ţigmele* ne-a fost transmis de informatori în forma *Ţîgmele* sau *Ţîgmele Frumoaselor* (Văcăria).

Foarte bine reprezentat în oronimie ni se pare a fi entopicul *ţîgmă* în munţii Vrancei nordice (bazinul Putnei) : *Ţî́gma Arișói̯i* (sinonime: *Ţî́u̯u Arișu̯ói̯i, Bóldu Arișu̯ói̯i, Ţurlánu Arișói̯i*) „vîrf ascuţit şi stîncos“ (Coza) ; *Ţî́gma Zburătúrii̯* (*Ţîgma din Zburătura*) cu sinonimele : *Ţîu̯u Zburătúri, Bóldu Zburătúri, Ţurlánu Zburătúri* (Coza); *Ţî́gma Cózî* „vîrf gol, cu piatră, ca un bold, ca un vîrf de claie“ (Coza), folosit și în expresia „doar n-am să trăiesc cît *Ţîgma Cozî*“ (Tulnici); *În Ţî́gmî la Hai̯dúš* (*Ţî́gma Hai̯dúšilor*) „vîrf ascuţit ca oul, ţine legătură cu Vîrfu Cozî“ (Coza); *Ţîgma Gurgui̯éti* „vîrf ascuţit și stîncos, ca o căpiţă de fîn; ţurlán“ (Coza); *Ţî́gma T^{v}it^{v}ilelor*/*Ţî́gma din T^{v}it^{v}ile* (sinonim: *Ţuţúra T^{v}it^{v}ilelor*) „vîrful Titilei mai înalte: una-i mai ascuţîtă și alta-i mai domoală“ (Coza); *Ţî́gma Condrá(c)tului̯*/*Ţî́gma din Condrá(c)tu* (cu sinonimele: *Ţî́u̯u Condrá(c)tului̯*, *Bóldu Condrá(c)tului̯*, *Vî́rfu Condrá(c)tului̯*) „vîrf ca o căciulă ţuguiată“ (Tulnici); *Ţî́gma Tisár(i̯)ului̯* „vîrful cel mai înalt a Tisarului, ascuţit; muntele i-un format pătrat la bază [sic !] și-i ascuţit ca un vîrf de claie“ (Coza); *Ţî́gma din Gomói̯u* „vîrful Gomoiului Mare. El vine ca un munte rotund, ca un ou, mai ridicat ca toate; *Ţî́gma* este vîrful pietros, unde se ascute“ (Coza); *Ţî́gma de la Uóstog* „vîrful (muntelui) Ostogului, de formatul unei clăi, pietros și ascuţit la vîrf“ (Coza); *Ţî́gma Căŝuláti* „vîrful Căciulatei, tot ca un fel de claie, ridicată mai sus“; *Ţî́gma din Sóruș* (*Ţî́gma Sórușului̯*) „vîrful Sorușului, tot ascuţit și cu piatră la vîrf“ (Coza); *Ţî́gma din Meste̯ácănu* (*Ţî́gma Meste̯ácănului̯*) „vîrf ascuţit, stîncos, fără pădure pe vîrf“ (Coza); *Ţî́gma din Pîrî́u̯u Alb* „vîrful, despărţitúra izvoarelor Pîrîul Alb și Pîrîul Ţiganului; pleacă gros de la bază și-i un munte ţuguiat; ţine tot de muntele Condractului“ (Coza); *Ţî́gma Mușátului̯* (sinonime: *Ţî́u̯u* ~, *Ţuţúra* ~); *Ţî́gma Hîrtánului̯* (sinonim: *Ţî́u̯u* ~, *Bóldu* ~, *Ţuţúra* ~); *Ţî́gma din Macradî́u̯u* (*Ţî́gma Macradî́u̯ului̯*); *Ţî́gma Babovíĉului̯* (sinonime: *Ţî́u̯u* ~ *Ţuţúra* ~); *Ţî́gma din Strũ̂z* (*Ţîgma Strũ̂zilor*, Coza); *Ţî́gma din Vî́rvu Alúnului̯* (Tulnici); *Ţî́gma Ẑémeni*. Toponimele de mai sus, înregistrate de noi în comuna Tulnici, desemnează toate vîrfuri ascuţite, înalte și stîncoase.

---

[26] A. Sava, *op. cit.*, vol. I, p. XIX.

[27] G. Tătulescu, *O aşezare de moşneni : Dumitreşti* (*R. Sărat*) în „Milcovia“, I₂, 1930, p. 151 — 152.

[28] I. Conea şi Eugen Nedelcu, *op. cit.*, p. 178.

[29] Atestată şi de I. Conea şi Eugen Nedelcu, *loc. cit.*

Informatorii din Vrancea nordică (com. Tulnici) — ciobanii și pădurarii în special — folosesc entopicul *ţîgmă* pentru a desemna vîrfurile de acest fel și din Vrancea sudică, pe care localnicii le numesc altfel: *Ţî́gma Ẑúrẑului̯* (pentru *Vî́rfu* ~), *Ţî́gma Lápușului̯* (pentru *Vî́rfu* ~), *Ţî́gma K'etrósului̯* (pentru *Vî́rfu* ~), *Ţî́gma Mordánului̯* (pentru *Vî́rfu* ~).

Dintre toponimele atestate în alte zone, și anume în zona subcarpatică de la nordul Vrancei, menţionăm *Ţîgmele* și *Între Ţîgme* (înregistrate de Vlad Cojocaru în comuna Dărmănești, jud. Bacău) și cel de la Soveja, înregistrat de noi: „mă duc *în Ţî́gmâ* la Ţî́u̯a“.

Varianta **ţîgnă** ne este cunoscută numai în funcţie toponimică. Un act din 1922 menţionează un „loc arabil cu pomi la locul numit *Ţigna*, în hotarul comunei Poiana“ [30]. Este, de fapt, același obiect geografic menţionat deja în forma (*Pe*) *Ţigmă*. Adăugăm și *Faţa Ţigniei* [sic !], atestată la 1923[31] — un sinonim pentru *Ţîgma Spineștilor*. În apropierea Vrancei, semnalăm *Piatra Ţignei* „munte în estul comunei Gura Teghii, între muchea La Bradu și Bîsca Roziliei“ [32].

Cu înţelesul de „creastă ascuţită cu piatră pe ea“, relevăm și varianta **ţî́gnă** la Văcăria, com. Herăstrău, iar în satul Nereju, cu acela de „vîrf ascuţit ca o ţeapă“. La Nereju există toponimul *Ţî́gna Zbói̯ni* desemnînd „un vîrf ascuţit ca un *ŝumburúş* ; scobitură de deal“, iar la Tulnici — *Ţîgna Luncii* (*Străjii*) AIV[33].

---

[30] Arhiva Judecătoriei Focșani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1922.

[31] *Ibidem*, vol. II, 1923.

[32] Viorica Nebel, *Toponimia de pe valea Buzăului*, lucrare de diplomă ms., Iași, 1978, p. 47.

Alte variante ale apelativului sînt **ţîgmnă** (ca şi *locma* >* *locmna* > *lomna*), întîlnită de noi numai în satul Coza („a ajuns în vîrfu *ţîgmni* ; stă într-o *ţîgmnă*“), **ţîjmă** (poate prin apropiere de *hîjmă* ?) „vîrf de deal mai înalt“ (Coza), folosită de vînători în contexte ca : „Hai în *ţîjmă* la desiş !“ şi cu funcţie toponimică în *La Ţîjmî la Glóduri* „o fundaţie de teren [sic !], cu hăţiş de brad ; nu-i înalt, dar la vîrf se ridică ascuţit“ (Coza) şi **ţîhmă** „vîrf ascuţit “ (Galaţi, AILB).

Entopicele cu baza *ţic-m-*/*ţîc-m-*, *ţig-m-*/*ţîg-m-* sînt necunoscute dicţionarelor noastre. Ele se racordează la o serie mai largă, bogat reprezentată în toată ţara, cu baza *ţic-*/*ţîc-*, *ţig-*/*ţîg-*. DLR (ms) îl atestă pe *ţic*, ca substantiv neutru fără plural cunoscut, cu circulaţie regională, avînd sensul de „vîrf ascuţit de deal sau de munte“, a cărui etimologie nu este elucidată. *Ţîc* a mai fost înregistrat de AILB în localitatea Gîrbova, jud. Alba, cu înţelesul de „creastă“ ; „muche de deal, grui“. Ca toponim a fost notat de Eugen Tănase la Poiana Sibiului, *Ţicu Vîrtopului*, descris drept „capul de jos al vîrvului de unde locul se lasă tare la vale“ [34]. Varianta *ţigă* cu sensul de „vîrf slab rotunjit al unui deal“ a fost notată în com. Greci, jud. Tulcea (AILB).

Este posibil ca apelativele româneşti să reprezinte elemente de substrat[35], descinzînd dintr-o bază i.-e. **stei-g*/*k*- „ascuţit“, cu *s*- iniţial mobil, la care se ataşează, după A. Walde şi J. Pokorny, av. *taēγa*- „ascuţit“, neopers. *tēγ* „vîrf ascuţit, spadă“, v. ind. *tējatē* „ascuţit“, *tiktá-ḥ* „idem“, gr. στίγμα „înţepătură, punct“, got. *stiks* „idem“, v. isl. *stikill* „extremitatea unui vîrf de munte“ etc.[36]. Diftongul i.- e. -*ei*- pare să fi evoluat la *i* în dacică după I. I. Russu[37], iar după Vladimir Georgiev la *ẹ* în daco-moesică şi la *i* în albaneză. iar *t*+*i*, după lingvistul bulgar, ar fi dat *t'* în daco-moesică şi apoi *s*, *z* în albaneză[38]. Chiar dacă reducerea diftongului nu ar fi influenţat consoana *t*-, un **tik*/**tig* putea da în româneşte *ţic*/*ţig*. Formele româneşti cu -*m*- pot fi raportate la aceeaşi bază i.-e.. dezvoltată cu formantul -*m*-, ca în v. ind. *tigmá-ḥ* „ascuţit“, gr. στίγμα deja citat, v. isl. *stikna* „a frige“ (provenit din *steikja* „a pune în frigare“) etc[39].

Discutînd în continuare derivatele româneşti ale entopicului, ne vom opri mai întîi asupra celor care s-au format cu sufixul augmentativ -*ău*. Ancheta indirectă a Institutului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor din Iaşi (abreviat : AILI) relevă oronimul **Ţicmău** în satul Ilieşti, com. Racova, jud. Bacău. Varianta **ţîcmău** are în satul Vinderei, jud. Vaslui, înţelesul de „vîrf de deal înalt şi ascuţit“ iar în *Lexiconul* lui Rotaru — Oprescu pe acela de „deal cu spinarea ţuguiată şi scurtă“ [40]. Ca toponim, ne este semnalat de prof. Puiu Filipescu în com. Răchitoasa, jud. Bacău : *În Țîcmă̯u la Dăńiţán*, desemnînd un deal ascuțit. Adăugăm și *Țîcmăul* „vîrf de deal“ din com. Trifeşti, jud. Neamţ[41] și *Pe Țîcmău*, oronim în com. Răcăciuni, jud. Bacău (AILI). Varianta **ţicnău** ne este cunoscută numai în funcţie toponimică : *Pe Țîcnău la Dealul Crucii*, vîrf de deal în comuna Suharău, jud. Botoșani (AILI).

---

[33] Anchetă indirectă efectuată de noi în Vrancea (AIV).

[34] Eugen Tănase, *Toponimia comunei Poiana Sibiului*, în AUT (Filologie), V, 1967, p. 14.

[35] Etimologia pe care o prezentăm ne-a fost comunicată de către Dragoş Moldovanu.

[36] Alois Walde şi Julius Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, II, Berlin şi Leipzig, 1927, p. 612 — 614.

[37] Vezi I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*², Bucureşti, 1967, p. 146.

[38] Vladimir Georgiev, *Albanisch, Dakysch-Mysisch und Rumänisch*, în „Linguistique balkanique“, II, 1960, p. 14 — 16.

[39] Walde — Pokorny, *loc. cit.*

[40] Petre V. Rotaru şi George A. Oprescu, *op. cit.*, s.v.

Mai răspîndită pare să fie varianta **ţigmắu**, pe care DLR (ms) îl atestă ca substantiv fără plural, circulînd în vestul Moldovei, cu înțelesul de „vîrf de deal“. DM îl înregistrează tot ca „vîrf de deal sau de munte“ și îl apropie, ca și Scriban, de *țiclău*. În comuna Priponești, jud. Galați, *țigmău* are înțelesul de „ridicătură înaltă, ţuguiată în vîrful dealului, partea cea mai înaltă a vîrfului, partea cu care se termină vîrful în sus“ (AILB), iar la Gîrceni, jud. Vaslui, pe acela de „vîrf de deal înalt și ascuțit“ (AILI), „înălţime nu prea mare, dar cu vîrful ascuțit“ (AILB). La Chilii, jud. Neamț, pare să însemne „o înălţime mai mare, izolată, lungă, cu spinarea lată, în formă de pod“ (AILB), sens pe care îl semnalăm însă cu multă rezervă.

O altă variantă a entopicului este **tîgmáu**, definit ca „vîrf de deal înalt și ascuțit“ la Vinderei, jud. Vaslui (AILB). Ca toponim, ni-l comunică prof. Puiu Filipescu în forma *Țîgmău̯u lu Drăgán*, deal ascuţit în com. Burdusaci, jud. Bacău. Se întîlnește și în Vrancea, definit ca „vîrf (ascuțit) de munte (acoperit cu zmeuruș) ; țuhă“ ; „vîrf de deal cu bolovani ; țîclău“, împreună cu toponimele : *Țîgmăul Redi* (sic !), *Țîgmăul Tisarului* (Tulnici, AIV) și în vecinătatea ei, anume la Dumitrești, cu înțelesul de „vîrf de deal, tot ascuțit, dar mai jos ca *țîgma*“ : „mă duc cu oile la poalele *țîgmăului* (sub *țîgmău*)“. Un bătrîn din Reghiu (valea Milcovului) își amintea că se folosea deseori cuvîntul pe vremea tinereții lui : „am fost tocma-n *Țìgmău* ; am ajuns în dreptu *Țîgmăului*“, dar n-a putut preciza pentru care munte din Vrancea foloseau răghienii această denumire. Posibil să fi fost Furul, pentru care le plăteau păltinenilor ca să poată face acolo doage.

Cu același sufix, de la varianta *țîgmnă* s-a creat derivatul **ţîgmnắu** „vîrf de munte ascuțit“, folosit și ca toponim : *Țîgmnăul Ciutii*, *Țîgmnăul Geaminii* (Geamăna), *Țîgmnăul Scăricicî* (Tulnici, AIV).

Tot un augmentativ, de data aceasta cu sufixul *-an(ă)*, este derivatul **ţicman**, atestat indirect de DLR (ms) doar în sintagma un *țicmăn de deal* (unde *-ă-* nu pare a fi altceva decît o greșeală de tipar a revistei citate) : „Numai ce răsări și boul cel năzdrăvan de după un *țicmăn* de deal“ [42]. Tudor Pamfile notează și varianta **ţîcman** „deal cu spinarea alungită și ascuțită“ [43], pe care noi o semnalăm cu funcţie toponimică și cu formă de feminin într-un singur sat din Vrancea, Spulber : este vorba de *Țìcmána*, numele unui vîrf de deal foarte ascuțit.

De remarcat frecvenţa mult mai mare a variantei, rezultată prin sonorizarea velarei, **ţîgmánă**, pl. *țîgméne*, în zona cercetată de noi, aceasta fiind folosită în mod curent în contexte ca : „ce mai *țîgmană de deal* !“ pentru un „deal ridicat, ascuțit“ (Paltin) ; „uită-te-n *țîgmana de piatră*“ (Prahuda) ; „am găsit oile în *țîgmana* aceea“, adică „în cel mai ascuțit loc“ (Vîlcani) ; „hotarul merge pînă-n țîgmana ceea“ (Prahuda) ; „sînt mai multe țîgmane la noi“ (Prahuda). Sensul entopicului, așa cum rezultă și din citatele de mai sus, este acela de „deal foarte ascuțit“ (Podura de Sus) ; „vîrf foarte ascuțit, mai mic decît ţancul“ (Spulber) ; „un fel de deal cu piatră multă“, „vîrf de deal cu stînci de piatră“ (Tulnici, AIV). Informatorii din comuna Spulber afirmă că *țîgmana* e un cuvînt mai vechi în graiul lor decît *țîgmandău*, echivalentul său lexical. Ca toponim, *Țîgmana* se întîlnește tot numai în satul Spulber (vezi mai sus : *Țîcmana*). Dominînd vizibil relieful comunei respective, ea este cunoscută deopotrivă și satelor din jur, dovadă sinonimele : *Múka ša Nánlî* (Vîlcani), *Țîgmána Cătănói̯ului̯* sau *Țîgmána Gavriloi̯éștilor* (Vîlcani), *În Dęal la Țîgmána* sau *Dęálu Țîgménii̯* (Podura de Sus).

---

[41] Gheorghe Bălsan, *Toponimia comunei Trifești*, lucrare de diplomă ms., Iași, 1979, p. 120.

[42] „Sămănătorul“, V, 1905, p. 128.

[43] Tudor Pamfile, *Mitologie românească. I. Dușmani și prieteni ai omului*, București, 1916, p. 392.

Tot cu sufixul augmentativ *-ău* se formează de la *țîgmană* derivatul **ţîgmanău** „vîrf ascuțit de munte“, pentru care avem o singură atestare, la Tulnici : *Țîgmanăul Gurguietii* (AIV).

Derivatelor semnalate mai sus li se adaugă încă unul, de mare circulație în toată Vrancea, înregistrat de noi cu multe variante, dar neatestat în dicționare și nesemnalat încă de vreo lucrare de specialitate. Este vorba de **ţîgmandău**, pl. *țîgmandắuri*, *țîgmandáne*, *țîgmandáie*, *țîgmandále*, în concurență cu o altă variantă, la fel de mult folosită : **ţîgmîndău** (*țîgmăndău*, *ți̯^{g}mîndău*, *țîmîndău*), pl. *țîgmîndắuri*, *țîgmîndáie*. Ancheta noastră indirectă îl relevă și pe **ţîhmandău** „munte de piatră, cu crăpături [?], ca o claie de fîn“ (Tulnici). Deși baza este evidentă, formarea derivatului nu este prea clară. Ar putea fi considerat ca provenit din *țîgmanău*, dar epenteza lui *-d-* nu se încadrează printre fenomenele cunoscute în astfel de contexte fonetice. Termeni precum *hajmandău* sau *popîndău*, care par formați în același fel, nu au fost clarificați sub aspect etimologic în DA și DLR, care se limitează la a trimite la *pop* și *hojmălău*. Finala *-dău* nu poate fi explicată ca un formant de origine străină, așa încît pare preferabil să ne gîndim la un fenomen analog „despicării“ de care vorbea Sextil Pușcariu.

Cuvîntul este explicat în Vrancea sudică astfel : „vîrf de deal ascuțit ca o țapă“ ; „îi numai piatră, nu te poți sui acolo“ (Nereju) ; „vîrf foarte ascuțit“ (Lunca—Năruja, Paltin, Păvălari); „loc ascuțit, loc ţuhlós“ (Nistorești) ; „deal ascuțit pe ambele părți, țuhán“ (Nerejul Mic) ; „vîrful cel mai înalt al unui munte cu mai multe vîrfuri“ (Verești-Herăstrău) ; „vîrf tot ascuțit, mai mic decît țáncurile și țúhurile și împădurit“ (Carșochești — Spulber) ; „stîncă înaltă și ascuțită“ (Văcăria) ; „loc ascuțit, pietros, pe care nu se urcă“ (Paltin) ; „vîrf, punctul cel mai înalt al unui deal sau munte : urc tocmai pe *țîgmandăul* muntelui“ (Secătura Părosului). Cu înțelesuri asemănătoare circulă și în Vrancea nordică : „deal ascuțit“ ; „vîrf înalt și ascuțit“ ; „ridicătură înaltă și ascuțită ca Gurguieta, fără pădure pe vîrf, cu piatră“ (Coza) ; „vîrf de munte, sărac, care nu produce nimic, ascuțit : mi-a luat golu și m-a t'it'irit [=m-a azvîrlit] tocma-n *țîgmăndău*“ (Tulnici) ; „vîrf de munte ascuțit ,care se ridică mai sus de celelalte vîrfuri cu care se îngemănează“, „munte ascuțit“ (Tulnici, AIV). Semnalăm și sintagma un *țîgmîndău de piatră* : „Și la Condratu este un *țîgmîndău de piatră*“ (Coza).

Cît de viu este acest termen în graiul vrîncenilor ne-o demonstrează faptul că informatorii recurg adesea la el pentru a caracteriza mai bine vreun loc, reliefîndu-i, astfel, trăsătura esențială, anume aceea de a fi „ascuțit“ :

Ḱéplu Úrsului̯ — spre exemplu — ne este descris ca fiind *un ţîgmîndău de deal* (Nereju), *Ţuhanu* este „un *ţîgmîndău* ascuţit“ ; *Pîrîul Ţuhanului* izvorăşte „de sub *ţugmandăul* ascuţit“ (Nerejul Mic) ; *Pe Ḱátrâ* este „un *ţîgmăndău de munte*, înalt şi, din loc în loc, acoperit cu iarbă, cu stînci înalte de 2—3m“ (Văcăria) ; *Ḱíscu Magárului̯* „n-are *ţîgmîndău*, că-i acoperit“ (Coza) ; Pleaşa „îi un deluian rotund, gogonel, mai mult întins, nu-i *ţîgmandău* ascuţit “ (Năruja). Pentru a-i preciza cît mai clar înţelesul, informatorii îl compară adesea cu forme de relief asemănătoare, evidenţiind diferenţa specifică : „*ţîgmandăul* este mai ascuţit decît *ţîgna*“ (Văcăria) ; „e mai înalt ca *ţîgma* şi-i neproductiv“ (Tulnici). Este folosit frecvent în fraze ca : „s-a suit în *ţ̑ìgmîndăul* dealului“ (Nistoreşti) ; „te-ai dus la mama dracului în *ţîgmandăul* ala“ (Vîlcani) ; „cînd să mă mai duc în *ţîgmandăul* cela ?“ (Paltin) ; „uită-te-n *ţîgmandăul* cela nant“ (Tulnici).

Încercînd să-i stabilim aria geografică, constatăm că Vrancea pare să fie, de fapt, un centru de „iradiere“ a acestui termen, deoarece nu-l găsim decît în zonele imediat vecine. Cu sens şi formă asemănătoare l-am notat în satele de pe Valea Milcovului : „*ţîgmăndăul* este o muchie ascuţită“ (Reghiu) ; „un vîrf ascuţit şi mai înalt ca oricare deal sau munte“ (Andreiaşul de Jos) ; „vîrf ascuţit, cu un perete abrupt“ (Reghiu). Un informator din Larga — Mera ne preciza că „*ţîgmandăul* este un vîrf înalt, cel mai înalt din toate, şi-i izolat. Este pietros la vîrf, ascuţit pe toate părţile : n-are nici o parte streşînu̯ásâ ; nu-i ca t′it′ii̯ána sau ţúha, care au şi o parte oválnică“. L-am întîlnit şi aici în contexte ca : „hai în deal la *ţîgmandău̯*, cînd a ńezăsc oile“ ; am văzut caprele în *ţîgmandăul* cela (Reghiu) ; „mă urc pe *ţîgmandău*“; „stau în *ţîgmandăul* ăla“ (Reghiu); „măi, ce *ţîgmandău* ascuţit !“ (Larga).

În comuna Dumitreşti, cuvîntul *ţîgmandău*, pl. *ţîgmandăuri* înseamnă „cel mai înalt vîrf al unui munte înalt, cu mai multe vîrfuri“. Un bătrîn din Pituluşa şi-l amintea doar din armată, cînd era folosit de mocani în contexte narative ca : „mergea calare pe-un *ţîgmandău* de deal“. Este cunoscut şi folosit şi la Soveja, deci tot în imediata vecinătate a Vrancei, şi tot cu înţelesul de „vîrf ascuţit“ : „mă sui în *ţîgmandăul* ăla“ ; „tocma-n *ţîgmîndăul* cela găseşti vacile“. În com. Rugineşti îl întîlnim alături de alt termen specific Vrancei, *titila*, cu acelaşi sens de „vîrf foarte ascuţit“ (comunicat de I. Lepădatu din Adjud). Semnalăm şi forma feminină, mai puţin răspîndită, **ţîgmandá**, refăcută de la pl. *ţîgmandále*: „stîncă înaltă şi ascuţită“ (Paltin); „vîrf ascuţit, unde nu poţi urca nici cu sufletul : «uită-te tocma-n *ţîgmandaua* aia»“ (Negrileşti).

Cu funcţie toponimică, entopicul apare frecvent doar în oronimia Vrancei nordice (bazinul superior al Putnei) : *Ţìgmîndắu̯u Căŝuláta* (sinonim : *Ţígma Căŝuláti*), care „îi numai stîncă ; vîrf înalt, gol, ca o căciulă ţuguiată, izolat ; nu se poate nimenea urca pe el“ (Coza); *Ţìgmîndắi̯ele Ẑémeni* (sinonime : *Ḱétrele* (*Ḱátra*)*Ẑémeni*, *Ţígma Ẑémeni*), unde la vîrf sînt două ţiuri îngemănate“ (Coza) ; *Ţìgmandắu̯u Tᵛisáru Mic*, un „vîrf ascuţit stîncos“ (Coza) ; *Ţìgmîndắu̯u Tisárului̯ Máre* ; *Ţìgmîndắu̯u de la Ḱátra Uscátă*, un „vîrf ascuţit ca o ţapă, nu se poate urca nimenea pe el ; îi cel mai ascuţit *ţîgmandău*“ (Coza) ; *Ţîgmandắu̯u Rói̯bului̯* (*Ţìgmandắu̯u de la Rói̯bu*) „vîrf gol, ascuţit ca o căciulă ; este singurul pe care, cu greu, te poţi urca“

(Coza) ; *Țîgmîndắu̯u de la Gurgui̯éta* „vîrf ascuțit unde se află stîncile alea cu căciuli în cap“ (Coza) ; *Țîgmîndắu̯u Zîdáru* (*Țîgmîndắi̯ele Zîdárului̯*) „are mai multe căciuli numai cu piatră“ (Coza) ; *Țîgmîndắu̯u Văcăríi̯* „stîncă înaltă de n-o poți lovi nici cu glonțul“ (Coza) ; *Țîgmăndắu̯u Mắguri* (*Țîgmăndắu̯u Măguriĉi*), *Țîgmăndắu̯u Cîrlígului̯* „o pădurică mai înaltă“, *Țîgmăndắu̯u Sḱitului̯* (Vidra) ; *Țîgmandắu̯u Ŝúti*, *Țîgmîndắu̯u Tunélului̯*, *Țîgmîndắu̯u de la Ulúcu lu Rắșcu*, *Țîgmîndắu̯u Ḱúzului̯*, *Țîgmîndắu̯u Ḱíscu lu Tu̯áder*, *Țîgmîndắu̯u Hultănắri̯a*, *Țîgmîndắu̯u Zburắtúra* care sînt, toate, vîrfuri ascuțite și stîncoase în Vrancea, bazinul Putnei. Ca și în cazul entopicului *țîgmă*, constatăm că și pe acesta informatorii îl folosesc pentru a desemna vîrfuri ascuțite ale munților din bazinul Zăbalei, pe care noi nu le-am înregistrat ca atare și acolo : *Țîgmandắu̯u Ketrósului* pentru *Vîŕfu ~*; *Țîgmandắu̯u de la Scắrile lui Vódă*, care nu este numit astfel de către localnici.

Pentru valea Milcovului, semnalăm *Țîgmandắu̯u* (*La Țîgmandắu̯*, *În Deal la Țîgmandắu̯*), care este „dealul cel mai înalt, care vine mai împrelungat, mai înalt decît *țîgmăura* și ascuțit ca o căpiță, de unde se văd toate satele : Ursoaia, Răiuț, Farcășu, Reghiu“ ; „munte înalt, adunat, ascuțit ; are numai doi metri lățime în vîrf“ (Reghiu). Și tot pe valea Milcovului, *Țîgmandắu̯u Răi̯úțului̯* „vîrful cel mai înalt și ascuțit al Răiuțului, fără trecere pentru picior ; piatră ascuțită, pe care nu crește nimic“ (Pitulușa). „Cînd vezi zăpadă pe *Țîgmandăul Răiuțului* știi că vine bruma“ — spun cei din zona Milcovului, care s-au obișnuit să-l folosească drept indicator meteorologic.

1.2. Țiu(ă), țîu(ă)

Printre termenii oronimici care au în Vrancea sensuri necunoscute dicționarelor, se numără și **țîu**, pl. *țî́uri*, care circulă aici în special cu înțelesul de „cel mai ascuțit loc ; ridicătură ascuțită pe un deal sau munte“ (Nereju) ; „vîrf de deal ascuțit ca o țeapă“ (Văcăria, Spulber) ; „stîncă ascuțită care iese din coasta abruptă a unui munte“ (Spulber) ; „vîrf stîncos, izolat, stîncă singuratică, înaltă și ascuțită, pe care nu se poate urca“ (Nereju) ; „ceva ascuțit : *în țîul* ăla“ (Vîlcani). El este deopotrivă cunoscut și folosit și în Vrancea nordică : „vîrf de piatră foarte ascuțit ; stîncă cu vîrf ascuțit“ (Poiana) ; „vîrful muntelui, ascuțit ca o suliță înaltă“ (Coza) ; „vîrf stîncos și ascuțit“ (Păulești, Hăulișca) ; „partea ascuțită a unei stînci“ (Coza) ; „vîrf de munte din piatră sau o ridicătură ascuțită de teren“, „vîrf ascuțit de munte foarte înalt“ (Tulnici, AIV) ; *„în țîu“* adică „în vîrful ascuțit al muntelui“ (Tulnici) ; *țîul dealului* sau *muntelui* „vîrful cel mai ascuțit al unui deal sau munte, cel mai proeminent“ (Secătura Părosului).

La fel de cunoscută și folosită în toată Vrancea este sintagma *un țîu de piatră*, prin care se înțelege, în general, o „stîncă înaltă și ascuțită“ (Paltin). „Muntele care-i ascuțit — ni se spune la Tulnici — și pietros, îi *țîu de piatră*, n-are pădure“. Este folosită în contexte ca : „uite ce *țîu de piatră*“ ! — pentru un vîrf foarte ascuțit. Apelativul circulă și în expresia „și-a luat lumea-n cap și-a *plecat în țîul muntelui*“ (Paltin), sau servește la descrierea altor forme de relief : „în *stanul* ăla de piatră, adică în *țîul* ăla, stîncă dreaptă și înaltă“ (Coza) ; „gurguiul este un *țîu*, un mamelon, o ridicătură abruptă dintr-un teren“ (Tulnici). Vîrful *Geamănă* reprezintă „două *țîuri de piatră*-ngemănate“ (Tulnici) ; *Gurgui̯éta* „îi numai piatră, vîrf înalt ascuțit, are numai *țîuri*“ (Tulnici) ; *Stîrńina* are *„țîuri de piatră* pe muchie“ (Năruja) ; *Tʼitʼirắi̯u Zburắtúri* „îi numai *ţîuri* la vîrf“ (Coza). Notăm şi sintagma : *boldul ţîului* adică „cel mai ascuţit loc“.

Cu aceeaşi semnificaţie îl găsim şi pe valea Milcovului. La Pituluşa, *ţîu*, pl. *ţîuri* înseamnă „vîrf stîncos, fără pădure pe el“ : „urcă-te-n *ţîul* ăla şi de-acolo poţi privi în jur“. Întîlnim şi aici înţelesul de „piatră ascuţită pe un vîrf de deal“, sintagma *ţîu de piátră* desemnînd, ca şi în exemplele anterioare, „o piatră cu vîrf ascuţit, o stîncă care merge în *ţî́uri*, adică o stîncă pe deal cu colţuri în sus“. Cu înţeles asemănător este şi la Reghiu : „vîrf ascuţit de piatră ; stîncă ascuţită tare, numai pasărea stă pe ea“. La Andreiaşul de Jos — ne-au precizat informatorii — „sînt *ţîuri* de 10—15 m înălţime“. Şi tot ca „vîrf ascuţit de piatră“ l-am notat în com. Ghilenţa, jud. Covasna.

La fel ca şi *ţîgmă*, care prezintă fenomenul velarizării lui *i*, tot aşa şi *ţîu* presupune o formă iniţială ***ţiu**, pe care n-o găsim în Vrancea decît toponimizată : în suretul unui document din 1646 se întăresc cumpărăturile făcute de Matei Basarab de la răzeşii din Soveja şi anume „...partea Ungureanului, bătrîn din Săliştea Sovejiei, însă pe pîrîul Dobromiriei, pe unde să împreună cu locul domnesc pîn la *Ţiua*“ [44].

Cît priveşte forma *ţîu*, ea este bine reprezentată în special în toponimia Vrancei nordice : *Ţî́u̯u Tᵛisárului̯* „deal înalt, ca o căciulă ascuţită la vîrf“ (Coza) ; *Ţî́u̯u Arişu̯ói̯i* „vîrf foarte ascuţit ; se formează gros de la bază şi se ascute la vîrf, unde are cam 50 de metri înălţime“ (Coza) ; *Ţî́u̯u Condrátului̯* „vîrful cel mai înalt şi mai ascuţit al Condratului (60—70 metri)“ (Coza) ; *Ţî́u̯u Zburătúri* „vîrful cel mai înalt, pietros; se ridică sus, ascuţit, cam 60—70 de metri înălţime ; ii mai înalt ca *Ţîrţîdắu̯u Zburătúri*“ (Coza) ; *Ţî́u̯u Zbói̯ni* (e vorba de *Zboina Neagră*, com. Tulnici) ; *Ţî́u̯u Tᵛikértului̯* (Coza) : *Ţî́u̯u Gurgui̯éti* (Coza) ; *Ţî́u̯u Muşátului̯* (Coza) ; *Ţî́u̯u Macradíu̯u* (sinonim : *Ţuţúra Macradíu̯u* (Coza) ; *Ţî́u̯u Babovíŝului̯* (Coza) ; *Ţî́u̯u Păstắri* (Coza) ; *Ţî́u̯u din Vîrvu Alúnului̯* (Coza) ; *La Ţî́u̯u din Stʳû́z* (Coza) — toate denumind vîrful cel mai înalt şi mai ascuţit al munţilor respectivi. Adăugăm şi *Ţî́u̯u Ḱúi̯i*, pe care un pădurar din Boloteşti l-a auzit la sovejeni.

Exemplificările informatorilor din această parte a Vrancei se fac şi cu toponime care denumesc vîrful cel mai ascuţit al munţilor din Vrancea sudică, pe care noi nu le-am înregistrat în această formă : *Ţî́u̯u Lăcău̯úţului̯* „partea cea mai înaltă şi mai ascuţită a Lăcăuţului“, munte în hotar cu jud. Covasna (Coza) ; *Ţî́u̯u Górului̯* (Coza) ; *Ţî́u̯u Mordánului̯* (Coza). Probabil la *Ţîgmana* din satul Şpulber s-a referit un informator din Voloşcani cînd ne-a vorbit despre un munte din această zonă care s-ar numi *Ţî́u̯u*. Fac excepţie doar *Ţî́u̯u Ḱátra Bézî* şi *Ţî́u̯u Vî́rfu Penteli̯éu̯* pe care le-am notat şi la Nereju. Mai adăugăm, tot pentru Vrancea din sud, *Ţî́u̯u Petrósului̯* „vîrf ascuţit, fără nimica pe el“ şi *Ţî́u̯u Níşîni* „ridicătură ascuţită, fără nimic pe ea ; se vede cu zăpadă din satul Pituluşa, cînd e senin“, toponime notate de noi în comuna Broşteni, pe valea Milcovului. Consemnăm şi pentru jud. Covasna (com. Ghilenţa) toponimele care au la bază acelaşi entopic : *Ţî́u̯u Iacắu̯ului̯* „dintr-un pîrîu mare se ridică un munte înalt, care se ţuguiază ca o claie înaltă“ (Coza) ; *Ţî́u̯u Pîrắu̯ului̯*, *Ţî́u̯u Zĕ́rni*, denumiri ale unor vîrfuri foarte înalte şi ascuţite.

S-a toponimizat, de asemenea, şi forma feminină a entopicului *ţîu*. Pe hotarul nordic dintre Soveja şi Tulnici se află *Ţî́u̯a*, numită şi *Ţî́u̯a Máre*

---

[44] A. Sava, *op. cit.*, vol. I, p. 13.

„vîrf mai ascuţit ca un *ţîu de tîrnăcop*“ ; „munte ascuţit cu stîncăraie la vîrf“ — denumire folosită mai ales de sovejeni : „uite la *Ţî́u̯a,* ce ceaţă este !“ ; „s-a întunecat pe *Ţî́u̯a,* se schimbă vremea !“ I se mai spune şi *Ţî́u̯a Ne̥ágrâ* pentru că „are pădure de brad, care pare neagră de departe ; la vîrf îi numai cheie, numai bolovani şi osul iepurelui“ ; „se distinge dintre toate celelalte vîrfuri“ (Soveja). Notăm apoi *Ţî́u̯a Goláşâ,* despărţită de *Ţîua Mare* printr-o curmătură. Denumirea este considerată de cei din Tulnici „sovejenească“ : „are pădure ; probabil a avut un gol care s-a împădurit“ (Tulnici). „Mă duc la *Ţîu̯a Golaşă* la zmeură“ ; „a ajuns în vîrful *Ţî́i̯i Goláşă*“ (Soveja). I se mai spune şi *Ţî́u̯a Ńícî* de către sovejeni, dar *Ḱíu̯a Ńícâ* de către tulniceni.

Entopicul *ţiu* stă — credem — şi la baza toponimului *Ţiuoara,* atestat în 1928 la Răcoasa[45].

Sub aspect etimologic, *ţiu(ă)/ţîu(ă)* se poate racorda la apelativele din prima serie prezentată ca derivat de la baza i.- e. **stei-* cu formantul semiconsonantic *-u-*. Urmat de o vocală sonantă, acest *-u-* ar fi trebuit să se consonantizeze, ca în cazul lat. *stiva,* despre care A. Walde şi J. Pokorny presupun că ar putea proveni dintr-un **stei- uā,* comparabil cu v. ind. *tivra-ḥ* „ascuţit“ [46]. Pentru ca în româneşte să fie o formă cu *-u-*, ar însemna să admitem că forma masculină a fost cea primară, iar cea feminină s-a dezvoltat ulterior.

1.2.1. Ţif, ţîf(ă), ţíflă (ţílfă), ţî́flă (ţîflu) *şi derivatele lor*

Ca şi entopicele precedente, **ţif**, pl. *ţifuri* se adaugă termenilor care conservă un sens topografic necunoscut dicţionarelor sau lucrărilor de specialitate. În această formă, apelativul are o frecvenţă foarte redusă, fiind întîlnit de noi doar în funcţie toponimică. Este vorba de *Ţiful,* pe care MDG[47] îl menţionează ca nume de sat şi comună pe valea Pîrîului *Ţiful,* în fostul judeţ Fălciu. Ca entopic, este semnalat numai într-o singură localitate, Petrova, jud. Maramureş, unde *ţifă* înseamnă „vîrf ascuţit ca un ţîmburuş“ (AILB).

Mult mai răspîndită este varianta **ţîf**, pl. *ţîfuri,* care are în Vrancea un sens oronimic bine precizat, anume acela de „piatră înaltă, ascuţită ca o săgeată ; mai înalt decît un ţîu“ (Nereju) ; un *ţîf de munte* înseamnă la Negrileşti „un vîrf foarte ascuţit, cu piatră pe el, pe care nu creşte nimic : sînt numai *ţîfuri de piatră* la Lepşa“, „vîrf de munte“, „o prăpastie cu vîrful ascuţit“, „o formă de piatră mai ascuţită faţă de celelalte“ (Tulnici, AIV). L-am întîlnit, cu aceeaşi semnificaţie, pe valea Milcovului : „stîncă goală, fără nimic pe ea, ascuţită, pe vîrful unui deal : «am văzut o căprioară pe *ţîfu* ăla de stîncă»“ (Broşteni). La Pituluşa *ţîful dealului* înseamnă „vîrf ascuţit de deal cu iarbă pe el, ţîgmắu̯ură“. Un informator din Reghiu ne precizează că se spune *ţîf de piatră* la vîrful unei stînci „numai dacă-i înalt, înalt şi nu te poţi urca pe el ; e mai înalt şi mai ascuţit decît *ţîul*“. Ca toponim, menţionăm *Ţîful Condratului* (AIV) şi *Ţî́fa,* numele unui munte între Prelucile Cerbului şi Dealul Bradului, înregistrat de Dragoş Moldovanu în com. Cîrlibaba.

Consemnăm, în continuare, varianta **ţiflă**, care s-a putut forma de la *ţifă* prin „despicarea“ lui *f* în *fl* (cf. *ţic>ţiclă, ţiclui* ; *pic>piclui* ; *ţig>ţiglă,*

---

[45] Arhivele Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Vidra, *Registrul de proprietăţi,* 1926 — 1935.

[46] Walde—Pokorny, *loc. cit.* Vezi nota 35.

[47] MDG, IV, p. 675.

țiglui). Încercînd să-i stabilim răspîndirea teritorială în funcție de datele de care dispunem în momentul de față, constatăm că entopicul *țiflă*, cu înțelesul de „vîrf ascuțit al unei înălțimi", „vîrf ascuțit ca un țumburuș", este atestat aproape pentru toate regiunile țării: Moldova (Coverca — Suceava ; Stejarul — Neamț ; Dragomirești — Vaslui ; Tulnici — Vrancea), Dobrogea (Sarinasuf, Greci — Tulcea) ; Muntenia (Pietroșița — Dîmbovița, Valea Mare — Argeș), Oltenia (Strejești — Balș, Braneț — jud. Olt, Gornovița — jud. Mehedinți), Banat (Moldova Nouă, Șușca din jud. Caraș-Severin), Transilvania (Densuș — Hunedoara, Teiuș din jud. Alba) (AILB). Termenul este semnalat și în sud-vestul Orăștiei pentru a indica un vîrf ascuțit, cu precizarea că este „mai rar folosit"[48]. Cu funcție toponimică, notăm *Țifla* la Fărcașa, *Vîrful Țiflei*, munți din jud. Suceava[49] și, respectiv, de lîngă Piatra Neamț[50] și *Țifla Corbului*, „pisc" în jud. Muscel[51]. Adăugăm tot aici și varianta, rezultată prin metateză, **țilfă**, care are la Săcele și la Ucea de Sus (jud. Brașov) același înțeles, de „vîrf ascuțit ca un șumburuș", iar la Dragosloveni — Vrancea pe acela de „vîrf ca o căpățînă" (AILB).

Țîflă, pl. *țîfle*, formă rezultată din velarizarea lui *i* la *î*, o depășește pe precedenta sub aspectul frecvenței și extensiei în spațiu. DLR (ms.) o consemnează cu înțelesul cel mai cunoscut, de „vîrf (ascuțit) de deal sau de munte, pisc", și-i stabilește aria în Muntenia, Moldova, Bucovina, Transilvania (la care vom adăuga și Oltenia și Banatul), fapt care poate fi interpretat ca un indiciu al unei vechimi considerabile în limbă. Adăugăm alte glose ale entopicului *țîflă* : „movilă mică"[52] ; „înălțime mijlocie cu pante ușor de urcat" (Predeluț — jud. Brașov ; AILB) ; „vîrf ca o căpățînă" (Bicaz — jud. Neamț ; AILB) ; „culme de deal pietroasă, ascuțită și neîmpădurită"[53] (la Rupea) ; „loc înalt pe care abia te poți sui"[54] (Hunedoara) ; „bîtcă ceva mai mică decît țîclăul"[55] (nord-vestul Moldovei); „ridicătură înaltă și țuguiată în vîrful dealului, partea cu care se termină vîrful în sus" (Fărcașa — jud. Neamț ; AILB) ; „înălțime nu prea mare dar cu vîrful ascuțit" (Corbeni — jud. Argeș ; AILB). Alte glosări sînt evident eronate, explicabile însă prin fenomenul „resemantizării" unor toponime[56] : „pantă domoală și îngustă prin pădure" (sud-vestul Transilvaniei, cf. DLR ms.) ; „fundul văii, locul înfundat de unde începe o vale" (Bolvașnița, jud. Caraș-Severin; AILB). Ca toponime menționăm : *Țîfla Mare* și *Țîfla*, dealuri în Hațeg[57] ; *Țî́fla* sau *Vîrvu Țî́fli* „vîrf ascuțit" (pe care informatorii îl descriu astfel : „mai multe picioare de munte se strîng acolo într-un vîrf înalt, într-o *țîflă*" ; „i-un vîrf ascuțit ca o *țîflă* cu mai multe creste"), *Țî́fla Comórii̯*, *Țî́fla Rúncului̯*, *Țî́fla pe Pîrî́u̯u Pî́nti*, toate vîrfuri foarte ascuțite în com. Borca, jud. Neamț ale căror nume ne-au fost comunicate de Lucia Tanco. Adăugăm *Țîfla Beucei* (com. Pîngărați, jud. Neamț; AILI).

---

[48] B. Vulcu, *Termeni geografici de origine populară în împrejurimile Orăștiei*, în „Terra", II, 1970, nr. 4, p. 79.

[49] MDG, IV, p. 675.

[50] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 14.

[51] MDG, IV, p. 675.

[52] Petre V. Rotaru și George A. Oprescu, *op. cit.*, s.v.

[53] Ion Dumitru Popescu, *Glosar regional*, LR, X, 1961, p. 576.

[54] Romulus Todoran, *Mic glosar dialectal alcătuit după două manuscrise din Biblioteca de la Blaj din 1887*, Cluj, 1949, s.v.

[55] I. Teodorescu, *O samă de cuvinte*, în ȘEZ. II, 1893, p.166.

[56] Mai pe larg despre aceasta în comunicarea lui Dragoș Moldovanu *Un fenomen ignorat în anchetele dialectale : resemantizarea toponimelor*, susținută la cel de al III-lea Simpozion național de dialectologie de la Iași, octombrie 1984.

[57] Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 66.

Cu înțelesuri asemănătoare circulă varianta cu metateză, **țî́lfă** : „o mare ridicătură de pămînt în mijlocul unui șes“ [58] (Muscel); „movilă răzleață, deal izolat, boltit“ (Mălureni — jud. Argeș; AILB); „vîrf de forma unui coltuc“ (Codlea — jud. Brașov, Corbeni — jud. Argeș; AILB); „un dîmb, o colină mai ascuțită“ (Moieciu — jud. Brașov; AILB); „movilă mică“[59] (Moldova), „ridicătură mare și ascuțită la vîrf (Poiana Mărului — jud. Brașov; AILB); „vîrf ascuțit“ (în special în jud. Brașov și Argeș; AILB). Cu înțelesul din urmă l-am înregistrat și noi la Negrilești în Vrancea nordică și la Soveja : „a scăpătat *țîlfa dealului*“; „vara stau în *țîlfa dealului*“. *Țîlfa* este semnalată ca toponim în com. Rucăr, jud. Argeș[60].

Pentru forma de masculin **țî́flu** , pl. *țî́fluri*, consemnăm sensul „ridicătură ascuțită, mai ascuțită decît un mușuroi“, pe care l-am auzit la un singur informator în cătunul Văcăria, com. Nistorești. Frecvența acestui termen este foarte redusă, aceasta fiind singura atestare de care dispunem.

Sub aspect fonetic, apelativul *țif* se explică fără dificultăți de la *țiu* (cu -*u* consonantizat :**țiv*). Varianta neatestată o putem presupune pe baza apelativelor **țivereică** „vîrf de deal de unde se deschide o perspectivă mai îndepărtată“ (Sîngeorz-Băi)[61], probabil derivat de la un **țivură*, sg. refăcut de la tema de pl. **țiv-uri* ; * **țîvleică** (cf. *Arsura de la Țîvleică*, în jud. Mehedinți)[62], simetric cu *țîfleică* (pe care îl vom prezenta ceva mai departe) ; **țeve** „dîmb mai ridicat“ (Corbi — jud. Brașov ; AILB), probabil tot un sg. refăcut de la pl. **țive*.

Luînd în discuție derivatele care-l au la bază pe *țîf*, ne rețin atenția, mai întîi, augmentativele în -*an* : **țîmfan** (de la *țîf*) „vîrf ascuțit“ (Codlea — jud. Brașov; AILB) unde -*m*- se explică prin anticiparea elementului nazal din sufix ; **țîflan** (de la *țîflă*), localizat de DLR (ms) în nordul Transilvaniei, cu sensul de „vîrf (ascuțit) de deal sau de munte, pisc“ ; „stîncă ascuțită“ ; „loc înalt (ascuțit), deal ridicat, mai înalt decît celelalte din jur, sau deal mic, de formă conică ; ridicătură de pămînt, movilă“. Adăugăm și pe **țîlfán**, mai puțin răspîndit, care are la Fundata — jud. Brașov înțelesul de „vîrf stîncos izolat, o stîncă singuratică, pe care nu se poate urca“ (AILB), iar în jud. Olt pe acela de „partea piezișă a unei creste“ [63]. Ca toponim este semnalat de D. Loșonți în satul Recea — jud. Brașov : *Țîlfánu Babii* (alături de sinonimele : *Țurțánu*~, *Țulfánu* ~ și *Țilțánu*~), desemnînd un „țanc înalt, înalt“[64].

Țîflic este un derivat diminutival de la *țîflă*+suf. -*ic*, localizat de DLR (ms) în com. Seini — Satu Mare, cu înțelesul de „vîrf conic de deal sau de munte". Entopicul stă la baza toponimului *Obcina Țiflicului*[65], în munții Ceahlău. Tot din seria derivatelor lui *țiflă*, de data aceasta cu suf. *-eică*, este și țifléică, pl. *țifléici*, atestat din 1715 : „din vărvul Măgurii printr-o *țifleică* drept în vale spre Straja" [66]. În localitatea Cîmpulung Moldovenesc, la care se referă documentul menționat, termenul are înțelesul de „dîmb ascuțit sau piatră ascuțită" (comunicat de Dragoș Moldovanu). R. Todoran[67] îl consemnează în Hațeg cu sensul de „coastă prăpăstioasă, rîpă", singurul reținut de DLR (ms.). Ca toponim, exemplificăm doar cu oronimul *Țifleica* din com. Pîngărați, jud. Neamț (AILI).

---

[58] C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, Cîmpulung, 1901, p. 80.

[59] D. Furtună, *Vremuri înțelepte. Povestiri și legende*, București, 1913 (glosar).

[60] Constanța Bărboi, *Toponimia comunei Rucăr*, teză de doctorat ms., București, 1979, p. 224.

[61] Ștefan Pașca, *Glosar dialectal alcătuit după materialul cules de corespondenți din diferite regiuni*, în AAR (Lit.), s. III, t. IV, 1928, s.v.

[62] Ion M. Ungureanu, *Elemente toponimice din nord-vestul Olteniei (jud. Mehedinți)*, teză de doctorat ms., București, 1979, p. 95.

[63] Cf. *Termeni geografici de origine populară din jud. Botoșani, Olt, Teleorman*, în „Terra“, I, 1969, nr. 6, p. 70.

[64] D. Loșonți, *Țuț, țuță și derivatele lor*, în SCL, XXXI, 1980, p. 90.

Varianta **țefeleică** însemnînd „vîrf ascuțit" [68] (Rucăr) stă la baza toponimului *Țefeleica*, semnalat și de MDG, cu sinonimul *Țiefeloaga*, ca „masiv între rîul Argeșului și rîul Dîmbovița" [69]. Pare să fie o apariție accidentală, cele două surse indicate fiind singurele care o atestă. Variantelor de mai sus li se adaugă și **țîfléică**, pl. *țîfléici*, pe care am notat-o la Văcăria, com. Nistorești, cu înțelesul de „vîrf ascuțit". Termenul este folosit mai ales de vînători, în contexte ca : „tu te duci la *țîfleică*" ! — prin care se repartizează, în cadrul vînătorii, vîrful unei *țîfleici* celor mai mici de statură „ca să bată cu arma în amîndouă părțile". Cu funcție toponimică, semnalăm doar *La Țîfléică la Păsăre*, deasupra Herăstrăului și *Țîfleica* de la Tișița Mare (Tulnici, AIV). În afara Vrancei, a mai fost înregistrată în localitatea Boița, jud. Hunedoara, însemnînd „vîrf ascuțit ca un țumburuș" și „ridicătură mare, înălțime nu prea mare [sic !]" la Bălăceana — jud. Suceava (AILB). Cu înțelesul de „ridicătură ca un stog, pietroasă, în coasta dealului", *țîfleică* mai este consemnată de Dragoș Moldovanu în localitatea Ostra — jud. Suceava, și cu acela de „pisc pe care cobori în vale" în localitatea Capul Cîmpului (același județ), unde se întîlnește și toponimul *Țîfléica Rúncului*. Menționăm și sintagma o *țîfleică de piatră* în com. Pîngărați, jud. Neamț și *Țifloaia*, de la *țîflă+suf.* augmentativ *-oaie*, oronim la Satul Mare, jud. Suceava (AILI).

1.2.2. Țuh(ă) *și derivatele lui*

Termenul geografic **țuh**, necunoscut dicționarelor sau lucrărilor de specialitate, a fost înregistrat de noi în Vrancea, în comuna Spulber, cu înțelesul de „vîrf ascuțit al unui munte, cu piatră multă". *În țuh* înseamnă în graiul local „în vîrful cel mai înalt al unui munte" (Carșochești — Spulber). Informatorii ne-au precizat că *țuhurile* sînt locuri foarte ascuțite și împădurite, unde nu ajung decît animalele sălbatice. Un informator din Reghiu ne-a confirmat sensul de „vîrf ascuțit" pe care-l auzise în Vrancea : el își amintește că, în Nereju fiind, a auzit, cu ani în urmă, exprimări ca „la *țuhul* ăla nu poți să ajungi". *Țuhuri* — ni s-a precizat în continuare — sînt pe Pietrosul și aproape de Lăcăuți. Termenul este mult uzitat și servește, de asemenea, la descrierea altor locuri. Astfel, *Crestătura Șoimăriei* este „o trecere foarte îngustă printre două *țuhuri*". Mai răspîndită este forma feminină a entopicului, **țuhă**, pl. *țúhe* „vîrf ascuțit, fără nimic pe el" (Paltin) ; „rîpă, ridicătură înaltă, loc ascuţit“ (Vîlcani) ; „vîrf foarte ascuţit, loc *ţuhlós*“[70] loc foarte înalt şi ascuţit : «te uiţi în toate părţile din *ţuha* aia»“ (Spulber) ; „loc uriŝós, fumedós, întunecos, ascuţit tare ; urci ca pe pereţi“ (Spineşti) ; „îi fumedénie mare“ (Păuleşti)[71]. Circulă în expresii ca : „uită-te-n *ţuha* aia“ (Vîlcani) ; „suie-n *ţuhă*“ (Paltin). „Într-o *ţuhă* înaltă“ însemna la Tulnici, după un informator de 80 de ani, „într-un vîrf de munte, cel mai înalt“, „într-un *ţigmău*“, aceasta fiind singura atestare cu sens oronimic a entopicului găsită de noi pînă acum în această parte a Vrancei. În comuna Tulnici, *ţuhă* prezintă şi o evoluţie semantică destul de obişnuită în astfel de cazuri, în sensul că elementul esenţial al noţiunii, acela de „vîrf de munte ascuţit“, este substituit printr-o caracteristică complementară, „pădure care creşte sub vîrfurile stîncoase“ (cf. *munte* „codru, pădure“). Şi cum condiţiile geografice sînt neprielnice, *ţuha* cu noul sens desemnează doar „un fel de nuieliş, un mărunţiş de pădure, hăţişul unei căciuli, unde nu se poate intra : are ţîịére [=adăpost, culcuş] urşii şi mistreţii acolo“ ; „ţăriş, pădure încîlcită tare, unde nici cîinii nu pot pătrunde“ (Coza). O lege nescrisă a celor nevoiţi să rămînă în munte este ca „ziua să stea în limpeziş, iar noaptea să se bage în *ţuhă*, cînd vînatul iese la mîncare“. La Coza am înregistrat şi o variantă accidentală **ţúhlă**, pl. *ţuhle*, care se explică prin acelaşi fenomen de „despicare“ (cf. *ţiclă*, *ţiglă*, *ţiflă* etc.), avînd un înţeles identic : „hăţiş des unde nu poate să pătrundă nimenea“. Cu acelaşi sens circulă *ţuhă* şi în jud. Covasna (com. Ghilenţa).

---

[65] Ioan Stănescu, *Masivul Ceahlău. Studiu fizico-geografic*, în vol. *Cercetări în geografia României*, București, 1980, p. 58.

[66] T.V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, București, 1915, p. 25.

[67] Romulus Todoran, *op. cit.*, s.v.

[68] Constanța Bărboi, *op. cit.*, p. 224.

[69] MDG, IV, p. 599.

Pe valea Milcovului entopicul este folosit şi cu înţelesul de mai sus, „desiş ; copaci tineri“ : „n-am putut trece prin *ţuhă*“ (Pituluşa) dar, mai ales, cu acela de „rîpă înaltă, cu o pantă abruptă, cu mărăcini, ascuţită la vîrf, cu piatră şi pe cealaltă parte cam ovalnică [=cu pantă dulce]“ (Larga — Mera) ; „rîpă înaltă, gînjată, greu de urcat, hălăciugă, tiharaie, grohotiş“ (Arva) ; „rîpă drept în sus, versant abrupt, mai mică decît ţugmandăul“ : „mă urc pe *ţuhă* în sus şi pe urmă o iau pe ţîgmandău“ (Reghiu) ; „rîpă urîtă, cu cătină, cu curpeni“ ; „ạ intrat vaca-ntr-o *ţuhă*“ (Andreiaşul de Jos). Singura atestare a *ţuhei* („vîrful ascuţit al unei înălţimi“) din afara Vrancei este cea de la Ocniţa, jud. Dîmboviţa (AILB).

Entopicul stă la baza toponimelor *Ţúha Máre* (com. Spineşti), descrisă ca „un vîrf ascuţit, «pe care omul nu poate urca decît cu slóboda, [...], fără nici o greutate în spate»“ [72], *Ţúha Mâre* şi *Ţúha Mícă*, vîrfuri ascuţite ale muntelui Frumoaselor, numite astfel de locuitorii din Secătura Părosului, care l-au stăpînit „din vechi“, iar de ceilalţi vrînceni *Ţúha S[e]căturénilor* (Vetreşti-Herăstrău). O parte din acest munte a fost stăpînit vreme îndelungată de locuitorii din com. Herăstrău, de unde şi denumirea de *Ţúha Herăstrắu̯uluị*, folosită în satele din jur, în vreme ce posesorii muntelui o numesc *În Dẹal la Ţúhă*, *Ḱíscu Ţúhî*, sau simplu *La Ţúhâ*. Înălţimea este descrisă ca

---

[70] Derivat de mare circulaţie în zonă, prezentînd acelaşi fenomen de „despicare“ : un *loc ţuhlos* este un „loc ascuţit“, un „ţugmandău“ (Nistoreşti) ; „loc foarte ascuţit“ (Valea Sării), muntele Zburătura „este un *loc ţuhlos*, sărac“ (Paltin). La Coza, deci în Vrancea nordică, se constată şi în privinţa derivatului o deplasare de sens, acesta însemnînd „loc în care nu se poate pătrunde ; aluniş“ .

[71] După spusele informatorilor, *fumedenie* înseamnă un loc unde se poate pătrunde cu greu :„pădure deasă, hăţiş“, „loc prăpăstios, stîncos, ascuns, întunecos“.

[72] Simion Hârnea, *op. cit.*, vol. I, p. 163.

„un vîrf ascuţit, ca o căciulă ţuguiată, pe muntele Frumoasele" (Vetreşti-Herăstrău) ; „vîrf înalt cu piatră" (Bîtcari). Într-o hotarnică din 1921 se precizează că „muntele Veghiul lui Bucur se megieşeşte cu muntele Frumoasele prin *Ţuhă*"[73]. Mai notăm şi toponimul *Ţuha Neagră*, menţionat într-un document din 1733, unde se descrie hotarul nordic al Vrancei, care merge „pe plaiu în gios pînă în *Ţuha Neagră*, în stîlpu lui Briţcan"[74]. Într-un zapis din 1646 se spune că răzeşii moşiei Soveja îi vînd lui Matei Basarab un loc „din sălişte Sovejăi în sus, pe apa Dobromirului pînă [...] sub *Ţohă*"[75]. În com. Nistoreşti este atestat la 1938 un toponim *Ţuha*, desemnînd un „loc netrebnic la Valea Rea"[76]. Alături de oronimele din Vrancea nordică : *Ţuha Cozî*, *Ţuha Omagului*, *Ţuha Pleşî*, *Ţuha Mocearu* (în Cheia Mocearu), *Ţuha Ciuti*, *Ţuha Paltin*, *Ţuha Porcului* şi *Ţuha Tisarului* (Tulnici, AIV), consemnăm şi o serie de fitonime create în virtutea dublei semnificaţii a apelativului, proprie acestei zone : *Ţúha de la Vî́rfu Pórcului̯* (Tulnici) ; *Ţúha U̯omágului̯*" „îi ţîiére de porci " (Coza) ; *Ţúha Meste̯ácănului̯* „pădure încîlcită ; şi acum e *ţuhă*" (Tulnici) ; *Ţúha Gomói̯u* „pădurea a crescut, nu mai este *ţuhă*, însă numele a rămas" (Coza) ; *Ţúha ḱišu̯óru Gréşului̯* „este şi acum *ţuhă*" (Coza).

Baza lexicală *ţuh* nu poate fi explicată nici prin latină şi nici prin vreuna din limbile cu care româna a venit în contact (atît cît le cunoaştem din marile lucrări lexicografice). Alternanţa *-i-* (*-î-*)/*-u-* (*-o-*) se constată însă în multe cuvinte, precum *vîltoare/vultoare*, *hîlbon/holbon*, *hîlboacă/hulboacă* (*holboacă*) ş.a.m.d., unde se poate motiva ca rezultat al asimilării. De la un sg. articulat *ţiu̯u* (*ţî́u̯u*) s-a dezvoltat varianta **ţihu* (**ţîhu*), înregistrată cə toponim de către Dragoş Moldovanu în com. Frasin, jud. Suceava, unde desemnează un platou sub un vîrf de deal ascuţit : *Poi̯ána Ţî́hului̯*, alternînd la aceiaşi informatori cu *Poi̯ána Ţî́u̯ului̯* (nemaicunoscînd apelativul, subiecţii au încercat să explice denumirea prin faptul că „aici ţiuiau iezii sălbatici"). Iar de la un sg. articulat **ţihu* (**ţîhu*) sau de la un pl. **ţihuri* (**ţîhuri*), frecvent în zone unde astfel de obiecte geografice erau numeroase sau chiar reunite, se putea ajunge prin asimilare la *ţuhu*(*ri*), de unde lesne se putea reface un sg. *ţuh*(*ă*). De observat că alternanţa se întîlneşte aproape exclusiv la apelative cu vocalele tematice *-i-*/*-î-* care au fie suf. *-oi* (*-oń*, *-on*), *-ui*, fie sg. *-u*, pl. *-uri* : *ţicui/ţucui*, *ţîcloi/ţugloi*, *ţîrloi/ţurloi*, *ţîclu/ţuclă*, *ţăghiu/ţughie* etc.

Ca şi termenii de bază ai seriilor precedente, şi acesta este sufixat cu augmentativul *-án*. Apelativul astfel format, **ţuhán**, pl. *ţuhánuri* sau *ţuháne*, este viu în Vrancea, unde are următoarele sensuri : „pisc ascuţit gol, deal pietros, pantă repede" (Păvălari) ; „vîrf gol" (Nereju) ; „loc ascuţit, cu piatră" (Chiricari — Nereju) ; „stîncă înaltă şi ascuţită" (Nerejul Mic) ; „vîrf de deal sau de munte, în formă de căciulă, foarte înalt" (Chiricari) ; ţugmîndău ascuţit" (Nerejul Mare); „loc înalt, ascuţit" (Lunca); „munte înalt tare şi ridicat" (Văcăria), „munte foarte ascuţit, pisc" (Nereju). Un *ţuhan de piatră* — ne explică un informator din Spulber — este un „vîrf foarte stîncos, ca un gogon foarte ascuţit" ; este „o şa din care muntele, foarte ascuţit, se înalţă brusc". (Ultima glosă este o exprimare confuză, subiectul descriind de fapt un complex geografic în care *ţuhanul* este vîrful alăturat şeii.) O înregistrare amănunţită a semnificaţiilor entopicului o întîlnim în monografia despre Nerej a Şcolii sociologice de la Bucureşti : *ţuhanul* este „o ridicătură numai de piatră", „o muchie ascuţită", „un vîrf înalt de munte" ; „numai munţii au ţuhane, fiindcă pe dealuri nu este aşa de multă piatră" ; „adesea ţuhanele nu sînt decît stîncă şi nu au decît puţină pădure, pentru că este puţin pămînt" ; „ca vîrf, ţuhanul este cel mai ridicat din toate înălţimile care-l înconjoară. Cînd te urci pe el, poţi să priveşti în toate părţile" [77].

---

[73] Arhivele Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Registrul pentru transcrierea deciziilor şi sentinţelor obştilor*, vol. I, 1921, fila 106.

[74] A. Sava, *op. cit.*, vol. I, p. 13.

[75] *Ibidem*, p. 171.

[76] Arhivele Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1938.

Entopicul este, de asemenea, necunoscut de dicţionare. Nu l-am întîlnit în nici o localitate din afara Vrancei şi este prea puţin folosit şi cunoscut în Vrancea nordică, dovadă singura încercare de definire a lui, destul de vagă : „într-un deal, într-o rîpă, în *ţuhanu* ceala" (Tulnici, AIV). Un singur informator din Coza ne-a pomenit de *Ţuhánu Lápoşu* „vîrf ascuţit de munte". Pentru zona amintită, echivalentul oronimic al apelativului aici în discuţie pare să fie — cum vom arăta în continuare — entopicul *ţuhau* (*ţuhău*). Pe valea Milcovului şi-l amintesc doar cei care au venit mai mult sau mai puţin în contact direct cu vrîncenii autentici, dovadă precizările lor : „l-am auzit pentru munţii Vrancei" (Andreiaşul de Jos) ; „l-am auzit în partea Paltinului : «stătea sus în *Ţuhán*»" (Reghiu) ; „l-am auzit la Prahuda cu înţelesul de «loc repartizat pentru stîni ; loc pietros, scurs, în pantă» : «în *ţuhanu* cela, în faţă, nu prind oile răsug la picioare»" (Arva).

Notăm, în continuare, toponimele la baza cărora stă entopicul discutat : *Ţuhánu* „pisc ascuţit pe muntele Lapoşul de Sus" (Nereju) ; *Ţuhánu Zbóįni* „vîrf înalt, ascuţit, în muntele Spineştilor" (Lunca) ; *Ţuhánu Ńic di pi Nărujásca* (Spulber), numit de cei din Nereju *La Ţuhán*, *În Dẹal la Ţuhán*, *Pe Nărujásca la Ţuhán* „munte foarte uscăţit ; e-o prihódie[78] de porci acolo", „munte înalt, aproape doi kilometri numai în sus ; începe gros de jos şi la vîrf se ascute" (Nerejul Mic) ; *Ţuhánu din Féļîle Palcắu̯uluį* (Carşocheşti) ; *Ţuhánu Scăturénilor* „munte ca o căciulă, înalt tare", fost proprietatea com. Secătura Părosului, sau *Ţuhánu*, denumire folosite de cei care au stăpînit efectiv muntele ; *Ţuhánu de la Frumǫásele* (Spulber, cu diferenţierea : *Ţuhánu Mare din Frumǫásele* şi *Ţuhánu Mic din Frumǫásele*, despărţite între ele prin pîrîul Frumoasele), *Ţuhánu Ḱérşuluį* (Spulber); *La Ţuhán*, lîngă Topeşti (Vidra).

Un alt derivat de la baza *ţuh* este **ţuhắu**, pl. *ţuháie* şi (rar) *ţuhoáne*. (Teoretic posibilă este şi explicarea apelativului ca derivat de la *ţîu* cu acelaşi sufix ; **ţîu̯ắu̯>*ţ uu̯ắu̯>ţuhău*.) L-am întîlnit numai în Vrancea de nord definit ca „ridicătură de munte înaltă, ascuţită la vîrf ; vîrf, loc accidentat, prăpăstios, unde nu poate intra nimeni" (Coza). Este folosit în contexte ca : „mă duc cu oile în *ţuhău*" ; „în Dosul Cristianului este *ţuhăul* lor — spuneau cei de la Vidra" ; „am umblat pe toate *ţuhaiele* alea" (Coza). Termenul pare să le fie mai familiar vidrenilor, care îl folosesc mai mult pentru a numi „o bucată de munte ascuţit, un vîrf de deal la un pîrîu care vine într-o ascuţătură şi vine şi jos în adîncime, ascuţit" (=pinten). Cu acelaşi sens circulă şi în com. Ghilenţa, jud. Covasna, în hotar cu Vrancea : „vîrf ascuţit". Cea de a doua formă de plural (*ţuhoane*), care presupune contaminarea cu un sufix specific

---

[77] H.H. Stahl, *Nerej, un village d'un région archäique*, Bucureşti, vol. II, p. 77.

[78] *Prihodie* [= trecătoare] este o variantă inedită pentru *prihod*.

Transilvaniei (*-oń*), ne-o putem explica prin faptul că informatorul care ne-a oferit-o a fost mulţi ani pădurar în jud. Covasna. L-am găsit şi ca toponim: *Ţuhắu̯u de la Frúntea ŝa Máre, Ţuhắu̯u Ḱíscu Magárilor, Ţuhắu̯u Golíŝulu* (*= Ţígma Golíŝului̯*) „partea ascuţită, stîncoasă şi goală“ a muntelui Goliciul (Coza).

La seria lui *ţuh*(*ă*) se poate adăuga apelativul **ţuhón**, cu sufixul augmentativ *-oń* (devenit *-on* prin pierderea elementului palatal), găsit de Romulus Vuia la Pădureni (sud-vestul Transilvaniei): „din 8—10 plosce se face un *ţuhon* şi din patru-cinci *ţuhoni* o claie“ [79]. Pentru aceeaşi zonă notează şi Ovid Densusianu apelativul **ţuhoáie**, pl. *ţuhoaie, ţuhoane* „căpiţă mare de fîn“, împreună cu diminutivul **ţuhúş** „căpiţă mai mică de fîn“ [80] După cum se vede, în zona vestică a ţării, augmentativul *-an* din Moldova face loc altui augmentativ *-oń* (*-oi*), iar baza lexicală nu a dobîndit şi o semnificaţie oronimică. Încadrăm tot aici şi pe **ţuhúi** „vîrf slab rotunjit de deal sau de munte“, la Corbeni, jud Argeş, derivat de la *ţuh* cu suf. *-ui*.

2. Elemente de origine maghiară

2.1. Chiu (ḱiu̯), *chiu (ḱu), *chiúi (ḱui̯), cheie (ké̯e), *cheu (ḱeu̯), *chio (ḱo) *şi derivatele lor*

Termenul **chiu**, neatestat de dicţionare şi nesemnalat de lucrările de specialitate, apare într-o hotarnică din 1921 a munţilor Tisaru şi Piciorul Cozei, situaţi pe teritoriul actualei comune Tulnici: „[...] hotarul mergînd pe Pîrăul Căpiţelor, Vîrful Gemenii, dă pe Pîrîul Cristianu şi Tişiţa Mare [...] prin o linie ce trece peste Tişiţa Mare, Tişiţa Mică şi merge pe *chiu*, în vîrful Tisarului, la Rîpa Roşie“ [81] Acest document ne-a oferit prilejul de a scoate la iveală dintr-un fond toponimic pasiv un termen pe care, iniţial, în ancheta noastră nu l-am putut înregistra, deşi notasem multe derivate care-l au la bază. Reluînd ancheta, l-am rugat pe un cioban bătrîn din Tulnici să ne precizeze sensul cuvîntului pe care hotarnica munţilor nu ni-l releva. Bătrînul şi-a adus aminte că locul respectiv s-ə numit *Kíu̯u* şi că, într-adevăr, hotarul, în acea parte, urca de pe o culmáre de piatră în *Kìu̯u* şi apoi în vîrful Tisarului. Muntele, numit de acelaşi informator şi *Ţìu̯u Tisárului̯*, ne-a fost descris ca fiind „un vîrf ascuţit, pietros, fără copaci pe el, înəinte de vîrful Tisarului; de pe o culmare de piatră, cu mai multe cofeni, se face un *ḱiu̯*, un vîrf mai ridicat ca toate“. Întrebînd şi pe alţi bătrîni din Tulnici despre acest toponim, ei şi-au amintit că ciobanii foloseau adesea *La Ḱiu̯* sau *Ḱíu̯u Tisárului̯* în contexte ca: „trecem la Tisári̯u prin K̇iu̯“, adică „de la culmarea Tişiţa Mare, Tişiţa Mică se făcea trecerea prin *K̇iu̯* în vîrful *Tisarului̯*“; sau „hai la Tisaru pe culmarea care iasî în *Ḱiu̯*, în vîrful Tisarului“ (Coza).

Urmărind în mod special această bază toponimică, cunoscută în momentul de faţă numai de bătrîni, am reuşit să notăm în com. Tulnici şi alte toponime din aceeaşi zonă muntoasă a Vrancei nordice: *K̇íu̯u Gurgui̯éţî* (*Ḱíu̯u Gurgui̯éti*) „vîrf numai stînci de piatră, îi *ţîu* de piatră, rîdicat de pe culmáre ca un *țugui* de piatră, ca soba de înalt"; *Ḱiu̯ Zbói̯ni* (*Negre*) „înalt, pietros și ascuțit, se vede din Soveja"; *Ḱiu̯ Ẑúrẑului̯* „dacă ești în dea ul acela înalt și stîncos și nu s-ațîne maidanu ŝéla, vezi peste tot în toate părțile"; *Ḱiu̯ Ḱúzului̯* (sinonim : *Ḱui̯úcu Ḱúzului̯*) : „mergem la *Ḱúzu* prin *Ḱiu̯ Ḱúzului̯* (alt sinonim : *Ḱuhúcu Ḱúzului̯*); „am împușcat mistrețul chiar în *Ḱiu̯ Ḱúzului̯*"; *Ḱiu̯ Belegósului̯* (sinonim : *Ḱui̯úcu Belegósului̯*); *Ḱiu̯ Arișu̯ói̯i*; *Ḱiu̯ Zburătúri*; *Ḱiu̯ Lăcău̯úțului̯*—toate vîrfuri înalte, ascuțite și stîncoase. Aceste toponime presupun existența unui entopic, pe care l-am găsit, într-adevăr, în aceeași comună (Tulnici), cunoscut însă numai de pădurari și ciobani în vîrstă, care ni l-au definit astfel : „ce se ridică din stîncă goală, de la culmare în sus, îi *chiu*"; „loc cu piatră"; „loc fugitiv: se duce colțul de deal întreg"; „nu-i nici un deal să nu aibă *chiu*, *țiu*: c-așa-i ursît să fie". L-am înregistrat și în contexte ca : „uite ce *chiu de piatră* !" (Coza); „în *chiul* cela, în *țiul cela*" (Tulnici); „uite, domnule, *chiul* ăsta ce stîncos îi" ! (Coza). Bătrînii — ni s-a precizat — și în special ciobanii îl foloseau mult și în sintagma *chiu de piatră*, echivalent pentru *țiu de piatră*: „nu mergem cu oile pe-acolo că-s numai *chiuri de piatră* și le seacă laptele la oi" (Coza); „nu lăsa oile în locu cela cu *chiuri de piatră* că le seacă laptele" (Tulnici). Și acest entopic servește la descrierea altor locuri : „Pe la Gurguieta sînt numai *chiuri de piatră*" (Coza); „îi grohotiș cu *chiuri*, cu piatră goală și mai înaltă" (Coza).

---

[79] Romulus Vuia, *Studii de etnografie şi folclor*, vol. II, Bucureşti, 1980, p. 155.

[80] Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 338.

[81] Arhiva Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Registrul pentru transcrierea deciziilor şi sentinţelor obştilor*, vol. I, 1924.

Avînd în vedere forma și sensul apelativului (toponimizat), acela de „înălțime (culme, vîrf) stîncoasă", putem presupune că la originea sa se află magh. *kő* „stîncă", „piatră", care în maghiara veche se pronunța și *kü* și *küj*, *kűj*, cum reiese din variantele sale grafice[82] și cum o atestă și pronunțiile regionale din zona nordică a Transilvaniei, întîlnite mai cu seamă la vorbitorii vîrstnici de limbă maghiară (comunicat de Merk Iolanda din Satu Mare). Acest diftong putea fi echivalat prin *iu̯* în românește, ca în toponimul *Mischiu* (Turda), pentru care Gustav Kisch trimite la magh. *meszkő*<*mész* „var" și *ko* „piatră"[83]. Un omonim al acestuia se întîlnește și în Vrancea. Este vorba de oronimul *Mușchiul* (*Dẹálu Mușḱiu̯ului̯*) desemnînd un munte pietros din zona satului Coza, în apropierea căruia este un loc cu piatră de var numit de localnici *La Vărărie*. Modificarea configurației fonetice a temei s-a făcut prin atracție paronimică la apelativul *mușchi*, la fel cum și cuvîntul de origine neogreacă *mischíu* „oțel" a suferit un proces de adaptare similar, în forma *mușchiu* (DLR).

Deși în cercetările noastre pe teren nu am întîlnit și forma feminină a entopicului, este posibil ca ea să fi circulat în partea nordică a Vrancei, cum pare să o dovedească toponimul **Chiua**, cu acomodarea morfologică românească : *Ḱiu̯a* sau *Ḱiu̯a Máre* „munte ascuțit cu stîncăraie la vîrf", *Ḱiu̯a Ńică* sau *Ḱiu̯ulíŝa*, *Ḱiu̯a Goláșî*, *Ḱiu̯a Nẹágrî*, desemnînd vîrfuri ascuțite și stîncoase aflate pe hotarul dintre Vrancea și Soveja. Se pare că alături de această formă a existat și **ḱúi̯a*, dovadă toponimul *Țiu̯ Ḱúi̯i*, pe care un pădurar din Bolotești l-a auzit la sovejeni, sinonim cu *Vîrfu Ḱii̯i*, notat de noi. Din relatările informatorilor reiese că toponimele de mai sus, întrebuințate mai mult de tulniceni, sînt prea puțin folosite și cunoscute de sovejeni, care preferă *Țîua Mare, Țîua Mică, Țîua Golașă, Țîua Neagră.* Așa se explică de ce în același suret al documentului din 1646, citat deja, prin care se întăreau cumpărăturile făcute de Matei Basarab de la sovejeni, le întîlnim în forma *Pioa* : „din Vădurele pînă la [...] alte ape *Pioa*, care curgeau de la *Pioa* [...,] pînă la Planina domnească, ce se numește Zboina“ [84] și într-un zapis din 1645, *Pilugul*[85]. Este vorba, desigur, de forme hipercorecte aparținînd localnicilor care, participînd la alcătuirea documentului, nu cunoșteau apelativul vrîncenesc și au apreciat că denumirile reflectă un moldovenesc *Ḱiụă= piuă.* Forme de același tip am întîlnit și noi la Spinești, unde un informator ne-a vorbit de *pịéịa* (pentru *ḱéịa*) : („mă sui în *pịéịa* ceea“).

---

[82] *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, vol. II, Budapesta, 1970, p. 601.
[83] Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Leipzig, 1929, p. 52.

Dispariția din uz a termenului entopic *chiuă* este ea însăși rezultatul unei substituții printr-un termen coradical, al cărui aspect a fost determinat într-o oarecare măsură tot de o atracție paronimică. Este vorba de apelativul **cheie** (*ḱéịe*), pl. *chei*, care are ca punct de plecare o variantă a magh. *kő*, anume *kewe, kőe*[86], foarte apropiată fonetic de apelativul românesc *cheie* (<*clavis*). El circulă în această parte a țării cu un sens neatestat în dicționare și anume „stîncă, piatră mare, spînzurătură mare în vîrful muntelui, pe care nu se poate coborî nimeni“ (Podura de Sus) ; „stîncă înaltă și prăpăstioasă“ (Paltin) ; „stîncărie“ (Coza) ; „stîncă de formă rotundă“ (Nereju ; AILI) ; „bolovani împănați [=înfipți în culme unul lîngă altul], cum îi creasta cucoșului ; piatră mare ; stîncă“ (Valea Sării) ; „loc stîncos“ (Lunca) ; „perete drept de piatră, înalt, pe care nu crește nimic ; poate să fie și într-o pădure, fără să fie vreo apă în apropiere“ (Paltin) ; „bloc masiv de stîncă, de sute de metri, fără vegetație, fără arbori, cel puțin pe-o parte, neîntreruptă de nimic“ (Spulber) ; „o piatră, o stîncă mare ; loc foarte prăpăstios : nu te poți băga în *cheie*“ (Prahuda) ; „stîncă de care nu te poți agăța în munte ; poate să nu aibă legătură cu apa“ (Carșochești) ; „loc accidentat“ (Țipău) ; „coastă prăpăstioasă pe care nu se poate merge“ (Nistorești ; AILI) ; „un muịdán de rîpă, *o cheie*“ (Hăulișca) ; „stîncă înaltă unde-s numai vulturi : *cheia dealului* sau *muntelui*“ (Nerejul Mare) ; „slịéme mare de piatră, piatră mare“ (Chiricari) ; „stîncă abruptă, goală, loc prăpăstios cu pietre mari ; numai salba rîioasă se întinde pe *cheie*“ (Tulnici) ; „vîrf de munte, piatră spînzurată“ (Vîlcani) ; „bloc de piatră, stîncă înaltă și abruptă“ (Podul Stoica) ; „unde sînt pietrele mari, înalte, este *cheia*, în vîrful lor sau la jumatea lor“ (Paltin) ; „stîncă mare de piatră ; noi spunem ori stîncă, ori *cheie*, chiar dacă nu este apă (pîrîu) acolo“ ; „locuri prăpăstioase care nu se pot străbate“ (Ghebari) ; „rîpă înaltă, o sută-două de metri de perete de stîncă drept în sus ; și dacă-i de un metru și dacă-i de-o sută, îi tot *cheie*“ (Tulnici) ; „prăpastie mare din piatră, din stîncă pe care nu se poate urca nici caprele ; se ridică o sută de metri în sus ; îi mai mare ca *țuhaul*, care nu-i la înălțimea *cheii*; i-o slémine de piatră, o stîncă foarte prăpăstioasă și abruptă“ (Coza). (Acest *slemine* reprezintă genitivul păstrat al v. sl. *slěmen*, obișnuit la cuvinte provenite din temele i. -e. în *-n-*, ca și *imene*, genitivul lui *imen* „nume“. De la substantiv s-a format derivatul verbal rom. *a se slemeni* : un informator din Tulnici, încercînd să explice denumirea *Pietrele Babii Dodochia*, spunea că „Baba Dochia *s-a slemenit* transformîndu-se într-un stan de piatră“; AIV.) L-am întîlnit în contexte ca : „să nu dăm cu oile prin *cheie*, că le piere laptele“ (Tulnici) ; „pe unde-s caprele negre sînt numai *chei*“ (Tulnici) ; „s-a scăpat vita de *cheie*“ (Spulber) ; „m-am băgat sub *cheie*“ (Coza) ; „sub poalele *cheii* ăștia“ (Reghiu). Entopicul este adesea folosit și pentru descrierea altor locuri : „*Ţîua Neagră* îi numai *cheie* la vîrf“ (Coza) ; *Ḱátra Bérzî* îi tot o *cheie*“ (Coza) ; „*vîrful Ḱúzului̯* îi numai piatră, *cheie* completă, stîncărie“ (Coza). Semnalăm și sintagma *colț de cheie* pentru „partea ascuțită a stîncii“.

---

[84] A. Sava, *op. cit.*, vol. I, p. 13 (traducere din 1796 a unui document slavon din 1646).
[85] *Ibidem*, vol. II, p. 171.
[86] *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, vol. II, p. 601.

La începutul anchetelor am avut impresia că este vorba de o preluare a neologismului *cheie* „defileu“, așa cum se întîmplă în alte regiuni muntoase, îndeosebi în cele care au chei popularizate în toate lucrările de geografie. De aceea am insistat în mod special asupra semnificației, pentru a evita coincidența sensurilor „stîncă“ și „defileu stîncos“. Or, așa cum reiese și din glosele informatorilor, sferele semantice ale celor doi termeni nu se suprapun, deși în unele părți informatorii au cunoștință și de neologismul *cheie*. Reflectarea apelativului în toponimie confirmă tocmai această autonomie semantică, pentru că numeroase locuri stîncoase din zone exterioare cursurilor de apă se numesc *chei*.

Un fapt demn de reținut este raportul sinonimic între *cheie* și *piatră*, de unde și substituirea lor reciprocă în cazul toponimelor : *Ḱéi̯a Tojánului̯* sau *Ḱátra Tojánului̯* „stîncă mare lîngă Brădáŝi Păltinenilor“ (Spulber) ; *Ḱátra Ŝúti* sau *Ḱéi̯a Ŝúti* „500 de metri de stîncă drept în sus“ (Tulnici) ; *Ḱatra Moŝárului̯* sau *Ḱéi̯a Moŝárului̯* „stîncă mare“ (Tulnici) ; „*Ḱátra Muntiu̯órului̯, La Ḱéi̯e* sau *Ḱéi̯a Muntiu̯órului̯* „culme de piatră ; loc prăpăstios ; sli̯éme mare de piatră ; piatră mare ; rîpă înaltă din care se rupe pămîntul și se rostogolesc pietrele“ (Nerejul Mic) ; *Ḱátra Cózî* sau *Ḱéi̯a Cózî* „este o singură parte stîncoasă“ (se zice : „n-oi trăi cît Cheia Cozei“ sau „cît Piatra Cozei“) (Tulnici); *Ḱátra Halắu̯ului̯* sau *Ḱéi̯a la Halắu̯* (*Ḱéi̯a Halắu̯ului̯*) „munte ; loc stîncos ; rîpă stîncoasă pe muntele Verdele“ (Spinești) ; *Ḱátra Kiḱértului̯* sau *Ḱéi̯a Kiḱértului̯ Slémi̯a, Kiḱértului̯*, aflată la hotarul dintre Nistorești și Tulnici : „zid prăpăstios“ ; „perete de stîncă“ [87], „stîncă prăpăstioasă“ (Văcăria) ; „stîncă înaltă“, numită de cei din Tulnici la fel, *Ḱátra Kiḱértului̯, Ḱéi̯a~,Ḱéi̯a Drắŝilor* sau *Bisérica Drắŝilor* (Coza); *Ḱátra Șoi̯mări̯i̯, Ḱéi̯a~,Slémi̯a~Ḱátra Nántî* sau *Ḱufléu̯ura Șoi̯măriei* (Vetrești-Herăstrău) ; *Ḱátra Răi̯úțului̯* sau *Ḱéi̯a Răi̯úțului̯* (Năruja) ; *Ḱátra lu Ŝápî, Ḱéi̯a lu Ŝápî* (*Ḱéi̯ili lu Ŝápî*) (Vetrești-Herăstrău); *Ḱátra Cățắli* sau *Ḱéi̯a~*(*Ḱéi̯ili~*) (Nistorești); *Ḱéi̯a Pópi* sau *Ḱéi̯a lui Ḱífu* (*Stînca lu Ḱífu*) (Herăstrău) ; *Ḱátra Róşîi̯, Ḱéi̯a Ḱátra Róşîi̯, Slémi̯a la Ḱátra Róşti̯i* „stîncă mare, roșie“ (Vetrești) ; *Ḱátra Roșḱili* sau *Ḱéi̯a di la Rắșḱilî* (*Ḱéi̯a Răşḱili*) „piatră sîguásî, unde-și făceau culcuș bursucii“ (Negrilești); *Ḱátra Macradắu̯lui̯* sau *Ḱéi̯a Macradắu̯lui̯* „stînci înalte unde stau urșii și porcii acolo“ (Coza); *Ḱátra* (*Ḱétrile*) *Tisárului̯* sau *Ḱéi̯a* (*Ḱéi̯ile*) *T'isárului̯* „rîpă stîncoasă pe unde vînătorii se urcă cu mare greutate numai săpînd tălpige pe peretele stîncilor“ [88], numită și *Ḱéi̯a Drácului̯*[89]: „pe toate părţile sînt numai *chei*; i-un munte foarte stîrńinós“ (Coza); *Ḱátra Dărăbánului̯*, *Ḱéi̯a Dărăbánului̯* sau *Rîpa Dărăbánului* „sînt aici bucăţi mari de stîncă, dărăbi de stîncă“ (Spulber).

---

[87] Simion Hârnea, *op. cit.*, vol. I, p. 154.

Același paralelism îl surprinde Gh. Moldoveanu pe valea Milcovului: „astfel *piatră* din *Piatra Bezei*, *Piatra Uriașului*, *Cheatra Butucoasî* are același sens cu *stîncă* din *La Stîncă*, *Stînca Mari*, *La Stînci* sau *cheie* din *Cheia*, *Cheia lu Bostan*“ [90].

De remarcat faptul că prezența nu numai alternativă, dar și simultană a celor două entopice în aceeași structură toponimică este rezultatul proceselor de extensie și polarizare, în urma cărora se ajunge la exprimări (unele toponimizate) aparent paradoxale sau tautologice. Astfel, vîrful dealului cu o „piatră spînzurată“, o „stîncă cum îi creasta cucoșului pe coama ce pleacă din vîrful Cheii“ s-a numit la început *Ḱéi̯a*, apoi, prin extensie toponimică, întregul complex geografic aflat la hotarul a trei sate: Spulber, Andreiașu și Fetigu. Așa se explică contexte de tipul: „în mijlocul *Ḱéi̯ii* este un brad mare“ (Vîlcani), „l-a ajuns în *gura Ḱéi̯ii* (Spulber), „a cosît în *Gru̯ápa Ḱéi̯ii*“ (Vîlcani), care, dată fiind semnificația entopicului, ar părea absurde. În același sens trebuie interpretată și mențiunea din documentul care se referă la același nume de loc: „o bucată de moșie ce să chiamă *La Cheia* [...] cari au fost emașu de vite“ (a. 1825)[91]. Pentru desemnarea strictă a vîrfului s-a simțit nevoia folosirii unui termen mai precis, și, prin restricţie toponimică de data aceasta, s-a folosit sintagma *Ḱátra Ḱéi̯i*: „mă duc în *Ḱátrî* la *Ḱéi̯a*“ (Prahuda).

Fenomenul se poate petrece și invers: dacă entopicul *ḱátră* este componentul sintagmei toponimice care ajunge, prin extensie, să denumească întregul obiect geografic, *Ḱátra Kiḱértului̯* sau *Ḱátra Róși̯e*, de exemplu, atunci restricția toponimică se va face prin sinonimul său: *Ḱéi̯a la Ḱátra Kiḱértului̯* sau *Ḱéi̯a la Ḱátra Róși̯e* (Herăstrău). Cei doi termeni sînt folosiți și alăturat în sintagma *o ḱéi̯e de ḱátrî*, cu înţeles cumulativ: „stîncă mare pe care nu te poți urca“, ce se încadrează în serii de structuri entopice de mare circulație, precum: *bolòvan de piatră*, *bord de piatră*, *stîncă de piatră* etc.

Dăm în continuare exemple în care acest paralelism n-a mai fost înregistrat: *Ḱéi̯a lu Ştéfan Dánțăș* „a avut el, aici, o pădure pe *Ḱéi̯e*“ (Văcăria); „*Ḱéi̯a Brádului̯* „stîncă mare de piatră“ (Năruja); *Ḱéi̯a Lácu Frásînului̯* (Herastrău) ; *Ḱéi̯a la Scăltúra lu Pománî* „zid de piatră“ (Vetrești) ; *Ḱéi̯a de la Ḱiŝu̯árele Palcắu̯ului̯* (Spulber) ; *Ḱéi̯ili Strîmtóri* „stînci cît casa și de sus le vezi cît pumnul“ (Hăulișca) ; *Ḱéi̯a lu Burui̯ánî* „*cheie* prăpăstioasă“ (Hăulișca) ; *Ḱéi̯a Máre* (Nereju), *Ḱéi̯a G'împului̯* „teren stîncos“ care s-a sudat în *G'eǵímpului̯* : „mă duc la cătină în *G'eǵímpului̯*“, „pisc între *G'eǵímpului̯* și Dealul Albilui“ (Năruja) ; *În Ḱéi̯e la Híga* (unde *hîga* este ea însăși o „rîpă“) (Coza) ; *Ḱéi̯a la Văcări̯i̯* (Coza) ; *În Ḱéi̯e la Hírni̯a* (Năruja) ; *Ḱéi̯a* „teren accidentat în apropierea satului“ (Păulești) ; *Ḱéi̯a di la Bórta Úrsului̯* „era un bîrlog de urși în *cheia* asta“ sau *Ḱéi̯a di la Stîna lu N̂ihái̯ Dănílî* (Vetrești-Herăstrău) ; *Ḱéi̯a Săritu̯óri* sau *Ḱéi̯ili Săritu̯óri* „este o săritoare la Pîrîul Mocearului ; rìpă numai din piatră“ (Coza) ; *Ḱéi̯a Arișu̯ói̯i* sau *Ḱéi̯ili Arișu̯ói̯i* „perete stîncos la vîrful muntelui : sînt mai multe *chei*, despărțite prin pădure“ (Coza) ; *Ḱéi̯a Curmătúrilor* „perete de stîncă ; vine o *cheie* lungăi̯étî pe culmáre, aproape de șa“ (Coza) ; *Ḱéi̯ili Tᵛitᵛíli* „stînci de 30—40 de metri înălțime ; pereți goi de stîncă“ (Coza) ; *Ḱéi̯ili Ńiu̯árelor* „stîncăraie mare“ (Coza) ; *Ḱéi̯a Condráctului̯*, *Ḱéi̯ili Pádini*, *Ḱéi̯a De̯álului̯ Négru*, *Ḱéi̯a Flămîndi* „sînt două-trei stînci mari“, *Ḱéi̯a di la U̯omágu* sau *Ḱéi̯a U̯omágului̯*, *Ḱéi̯ili Alúnului̯* „Fața Alunului are mai multe *chei* prăpăstioase“, *Ḱéi̯li Zîdárului̯*, *Ḱéi̯ili Pórcului̯* „se văd de la distanță, îs stînci goale, te uiți în sus la ele“, *Ḱéi̯ili Ḱúzului̯* „stînci mari la vîrful *Ḱúzului̯*“, *Ḱéi̯a Zburătúri* „perete stîncos“, *Ḱéi̯a* (sau *Ḱéi̯ile*) *Betegósului̯*, *Ḱéi̯ili U̯óstogului̯*. Adăugăm și *Ḱéi̯a di la Șoi̯mări̯i̯* sau *Léspizili Șoi̯mări̯i̯* „iese brusc din Zăbala o stîncă înaltă tare, unde erau cuiburi de șoimi, care s-au prepelișît prin stînci“ (Spulber) ; *Ḱéi̯ili Gurgui̯éți̯* „slémite de piatră“ (Coza).

---

[88] *Ibidem*, p. 15.

[89] Ioana Ichim, *Toponimia comunei Tulnici (jud. Vrancea)*, lucrare de diplomă, ms., Iași, 1975, p. 43.

[90] Gh. Moldoveanu, *Toponimia din bazinut Milcovului*, teză de doctorat ms., București, 1978, p. 138.

[91] C.C. Constantinescu-Mircești și H.H. Stahl, *Documente vrîncene*, I, București, 1929, p. 154.

Am putea vorbi de „proiecția“ entopicului și în afara Vrancei : un informator din Vetrești-Herăstrău ne vorbea despre *Ḱéi̯a lui̯ Roznovánu* sau *Stînca lui̯ Roznovánu*, pe care-o localiza undeva lîngă Iași. Cu înțeles identic se folosește și în comuna Dumitrești (Rîmnicul Sărat) : „stîncă mare de piatră ascuțită“ ; tot aici am notat și toponimul *Ḱéi̯a Ǵiforî́ți̯* desemnînd „stînci mari, drepte ca peretele, pe care nu te poți coborî, în marginea satului Modnău ; pe cealaltă parte sînt poieni ; cînd începe zăpada, acolo viforăște mai întîi“. Adăugăm și *Cheia lui Trif*, atestată în 1925 la Reghiu : „corhană și tufăriș la~“ [92]. Nu avem indicii sigure privind circulația cu acest sens a apelativului *cheie* în alte regiuni ale țării, deși unele glose ale informatorilor din alte zone, reținute de anchetatori, sau unele toponime par să ne sugereze prezența lui pe o arie mai largă. Astfel, toponimul *La Cheie* din Densuș — Hațeg desemnează „o țîră *cheie* de cleanț“ [93]. După M. Ungureanu, în nord-vestul Olteniei „entopicul *cheie* este uzual mai ales pentru părțile stîncoase ale muntelui“ — și alegem, ca exemplificare, toponimele care ar putea ilustra această afirmație: *Cheia Camenii, Boldu Cheii, Cioaca Cheia* (com. Izvorul Bîrzii, jud. Mehedinți) glosat „pisc“ [94]. Consemnăm și toponimul *Ardoscheia*, munte lîngă Rimetea, în masivul Trascău[95], care reprezintă compusul maghiar *erdöskő* „piatră împădurită“. Este cunoscut și sub formă diminutivală: „Plaiul din Mordanu dă în *Ḱẹi̯ișu̯ára* și Bîsca Mică“ (Vetrești-Herăstrău), toponim în imediata apropiere a Vrancei, probabil același cu *Cheișoara* din Covasna, al cărui echivalent maghiar este *Köveshegy* „dealul stîncos“ [96]. Semnalăm și *Pîrîul Chieit*[97], afluent stîng al pîrîului Cîlnic, jud. Covasna.

---

[92] Arhivele Judecătoriei Focșani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1925.

[93] M. Homorodean, *Numele de locuri* Cheia (Cheile) *și* Culare (Colare), în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 82.

Magh. *kő* pare să fi avut o extensie mai mare în spațiu, pentru că el ar putea fi presupus ca punct de plecare și pentru apelativele ucrainiene *kuev* „pîrîu repede și pietros în pădure“, *kuevi* „munte cu vîrf ascuțit“, *kugava* „văgăună, prăpastie“, care, după D. Moldovanu, au fost explicate neconvingător prin pol. dial. *kuiava* „vînt de nord“ [98].

Sub aspect etimologic, *cheie* „stîncă“ nu poate avea vreo legătură cu ucr. *skélja* „idem“ (înregistrat în Maramureș, la Remetea, în formele: *șcala, șcal'a*; AILB), pentru că dacă evoluția lui $l+j$ la *i* este firească în română, pierderea consoanei inițiale nu se poate justifica în nici un fel. Nici unul din toponimele slave din Moldova care pot avea această bază, de pildă *Șcheia*, nu au evoluat la *Cheia*. Pe de altă parte, nicăieri în Vrancea *cheie* nu înseamnă „vîrf ascuțit“ (în genere), ca să admitem, împreună cu M. Homorodean, că ar fi vorba de o relictă dialectală a presupusei **cheie* din lat. *clavi* „cui“, din care s-ar fi dezvoltat, după părerea sa, un substantiv *cheie* „defileu“ [99].

Dimpotrivă, originea maghiară se susține în mod concludent prin forma mai veche a toponimului *Cheia* de la Vîlcani, com. Năruja, care într-un document de la 1798 este numit, alternativ, *Dealul Chei* și *Dealul Chiei*[100]. Cea de a doua formă nu este o simplă variantă grafică, ci reflectă realmente un stadiu mai apropiat de etimon. Am întîlnit-o și noi la un bătrîn din Vîlcani, care ne-a spus că „*Ḱíscu* Bonțului face legătură între *Dẹál u Ḱii̯ẹi̯* și Dealul Mîndrei“. Tot de la acest informator aflăm că „Mărul Bonțului este la locul de împreunare a Pîrăului Bării cu *Pìrîu̯u Ḱii̯ẹi̯* în *Cu̯áda Ḱii̯ẹi̯*“, formă care alternează cu: *Pîrău̯u Ḱẹi̯ii̯, Șắsu~, Cu̯áda~*. Aceeași formă, modificată prin asimilare, apare și în toponimul *Ghia Ghimpului*, atestat în 1929: „cosire, puțină arătură la *Ghia Ghimpului*, în hotarul comunei Năruja“ [101] și la 1944: „loc netrebnic la *Ghia Ghimpului*, Năruja"[102] (ulterior : *Cheia Ghimpului*, *Gheia Ghimpului* și *Gheghimpului*, *Ǵergímp*). Pentru valea Milcovului, la Bonțești (com. Cîrligele), Gh. Moldoveanu semnalează *Chiscu Chiia* împreună cu *Dealu Chiscu Chii*, menționînd că „toponimul atestă același sens cu al apelativului *cheie* «stîncă», *Chiscu-Chii* însemnînd la început «piscul stîncii»" și specificînd totodată că „ultimul termen și-a pierdut sensul, de unde sudura puternică"[103]. Într-o hotarnică din anul 1938 a munților Tisarul și Piciorul Cozei, care reia textual conținutul hotarnicei din 1921 (citată de noi *supra*, p. 475), toponimul *Chiu* a fost înlocuit prin *Cheia Tisarului*[104].

---

[94] M. Ungureanu, *op. cit.*, p. 34.

[95] Ion Popescu Argeșel, *Munții Trascăului. Studiu geomorfologic*, București, 1977, p. 38 ("abrupt în afara sectoarelor de defilee").

[96] Sabin Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din Ținutul Săcuilor*, extras din „Lucrările Institutului de Geografie din Cluj“, II, 1926, p. 34.

[97] Vasile Cazacu, *Geologia zonei Sfîntu Gheorghe — Bodoc (depresiunea Bîrsei), cu privire specială asupra zăcămintelor de cărbuni*, lucrare de diplomă ms., Iași, 1984 (harta).

[98] T.A. Marusenko, *Iz nabljudenij nad ukrainskimi nazvanijami rel'efov*, în „Studia slavica“, XVIII, 1972, p. 221.

[99] M. Homorodean, *loc. cit.*

[100] A. Sava, *op. cit.*, vol. I, p. 57.

[101] Arhivele judecătoriei Focșani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1929.

Este interesant de semnalat, în sprijinul etimologiei noastre, circulația în Vrancea, la Spinești, a sintagmei o *cheie de hèlișkátrâ* și chiar a entopicului *hèlișkátrâ* cu sensul de „loc pietros" (cf. „nu ara că-i *hèlișkátrî* pe bucată"), toponimizat în forma *La Hèlișkátrâ* „stîncă netedă ca masa, de întindere mare ; sliéme de piatră" (Spinești). El nu este altceva decît un semicalc după magh. *köves helység* „loc pietros". O variantă a acestui compus a fost înregistrată de noi la Coza, *hèrișkátră*, cu înțeles identic : „nu ara că-i *hèrișkátri*", adică „nu poți băga plugul că-i numai piatră". Această formă, împreună cu toponimul *La Hèrișkátră*, localizat de informatorul nostru în aceeași comună Spinești, conservă un fenomen arhaic al limbii maghiare și anume trecerea lui **l** la **r** , ca în *vilag>virag* (a. 1237), *ful>fur*, *csalit>csarit*, *villong>virrong*, *halantek>harantek*[105]. Existența acestui compus dovedește că în Vrancea nordică, în special, influența maghiară a fost o realitate, pe care nu numai termenii entopici o reflectă, dar și toponimele. Astfel, la hotarul dintre comunele Tulnici și Nistorești, pe cumpăna apelor, se află *Kikértu* (magh. *kő* „piatră" și *kert* „gard"), descris de informatori ca „zid prăpăstios"; „perete de stîncă", „stîncă înaltă", „stîncă prăpăstioasă" (Văcăria), numit, foarte sugestiv, și *Bisérica Drășilor* (Tulnici). Un omonim al său, după informațiile pe care ni le oferă Vlad Cojocaru, este *Kökert*, situat într-un fost punct de graniță, între România și Austro-Ungaria, la Vama Uzului, menționat mai întîi într-o hotarnică din 1888, împreună cu traducerea românească : „la locul numit *Gardul de piatră* — *Kökert*"[106]. O traducere similară pare să fie și *Gardul de piatră* din Vrancea, atestat în 1906 : „cosire la locul numit ~ din com. Bîrsăști"[107]. Un munte din comuna Tulnici se numește *Horombăț*, desigur o deformare din magh. *harom* „trei" și *bercz* „vîrf", pentru că este, într-adevăr, un „munte cu mai multe vîrfuri" (ca și în alte situații, aici cifra 3 nu reflectă un număr real, ci sugerează mulțimea). Alt oronim, *Sóroș*, din com. Tulnici , se raportează fără dificultate la magh. *szoros* „surduc, grumaz, trecătoare, strungă"[108]. Ne oprim aici, deși exemple similare mai pot fi găsite.

Coradical cu entopicele precedente este și **chiuhúc** (*kuhúc*), pl. *chiuhúcuri*, cu următoarele accepții : „vîrf ascuțit de deal sau de munte ; movilă în formă de con" (Coza) ; „fund de munte cu pisc ascuțit stîncos, acoperit cu pădure foarte deasă, unde se adăpostește vînatul ; deal ascuns cu pădure" (Coza) ; „deal înalt, pietros, ascuțit" (Tulnici) ; „spunem că se formează un *chiuhuc* cînd pleacă de jos ca o claie, vine înalt tare și se ascute spre vîrf" (Tulnici) ; „ridicătură înaltă, ascuțită, cu piatră la vîrf" (Coza) ; „*chiuhucurile* se formează, de multe ori, de pe o culmáre de piatră" (Coza). Solicitat să precizeze înțelesul acestui termen, un informator, bun cunoscător al munților Vrancei, ne spunea că „un *chiuhúc* se compară cu o claie înaltă; poate fi îmbrăcat cu pădure ; îi tot ascuțit, dar stîncos la vîrf, poate fi și mai jos, în timp ce titiraiul îi mult mai înalt, îi ascuțit tare și are vîrful descoperit și stîncos" (Coza). Precizări asemănătoare ne-au făcut și alți informatori din Tulnici : „îi înalt, stîncos la vîrf, cu pădure pe el, mai înalt ca celelalte vîrfuri din jur" ; „un vîrf prea înalt și cu o parte stîncoasă".

---

[102] *Ibidem*, vol. I, 1944.

[103] Gh. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 24.

[104] Arhivele Statului Vrancea, Fondul *Obștea munților Picioru Cozei și Tisarul. Satul Vidra*, 1938.

[105] *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, vol. II, p. 1 151.

[106] *Hotarul dintre România și Austro-Ungaria*, în „Monitorul Oficial", I, 1888, nr. 9, din 10 aprilie, p. 174.

[107] Arhiva Judecătoriei Focșani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice neinventariate*, 1913 — 1951.

[108] *A magyar nyelv történeti*... vol. III, p. 786.

Folosit mai mult de vînători și ciobani, entopicul pare să fie specific Vrancei nordice, unde l-am notat în contexte care ne demonstrează că este încă viu în zona studiată: „sub *chiuhuc* se face vînătoarea" (Coza); „hai să batem în *chiuhucul* ăla" (Coza) ; „în *chiuhucul* cela ar fi ceva de împușcat" (Tulnici) ; „uite porcii în *chiuhuc*" (Tulnici) ; „am ieșit în *chiuhuc*" (Coza); „locul de intrare sau ieșire a vînatului este în vîrful *chiuhucului*" (Coza).

Semnalăm, de asemenea, folosirea termenului pentru descrierea unor obiecte geografice : „*Șoimăria* i-un *chiuhuc* așa, înalt, pietros" (Coza). Cu excepția com. Ghilența (Covasna), unde circulă cu același înțeles de „ridicătură stîncoasă și ascuțită la vîrf", nu am întîlnit, pînă acum, entopicul prin alte părți. Adăugăm că el este necunoscut de dicționare sau de alte izvoare de informație lexicografică. În continuare, atragem atenția asupra variantelor cu care circulă el în zona Vrancei nordice : **chiuúc** (*kuʰúc, kuu̯úc*), **chiuiúc** (*kui̯úc*), **chihúc** (*kihúc*), **tihúc** (*t'ihúc*) — toate avînd pl. în *-uri-*, care stau la baza toponimelor din com. Tulnici : *Ḱuhúcu U̯omágului̯, T'ihúcu U̯omágului̯* „vîrf stîncos ; i-un *chihuc* înalt" ; *Ḱuhúcu din Dẹal di la Brádu Trăsnít* (*Ḱuhúcu din Dẹalu Brádului̯ Trăsnít*) „îi stîncos la vîrf" ; *Ḱui̯úcu Bẹtegósului̯* (*Ḱuhúcu de la Betegósu*) sau *Ḱíu̯u Betegósului̯* „munte înalt ca o claie, ascuțit și stîncos, cel mai înalt vîrf al Betegosului" ; *Ḱihúcu Căŝúli, Ḱihúcu la Căŝúli* „vîrf de munte la Greșu, mai înalt și mai ascuțit (pe toate părțile are panta de 45° ; seamănă cu o căciulă stîncoasă, cu un vîrf de claie, înălțișor ; îi numai piatră : la *Ḱihúcu Căŝúli* ne ducem astăzi la vînătoare)" ; *Ḱihúcu Moĉáru* „vîrf stîncos, format de pe o culmáre : se ridică 2—3 *chiuhucuri* în sus" ; *La T'ihúc pe Fáṭa Gréșului̯* „îi stîncos și ascuțit la vîrf ; îi numai piatră goală : mergem la *Ḱuhúcu Gréșului̯*"; *T'ihúcu de la Tei̯ŝ* „vîrf ascuțit cu piatră pe el"; *T'ihúcu* (*Ḱuhúcu*) *din Fáṭa Cantíni* „vîrf cu stîncărie"; *În Ḱihúcu de la Bobéi̯ĉi* (*T'ihúcu de la Bobéi̯ĉi*) „îi pe Macradeu ; Bobeica-i mai rotunjită, nu-i înaltă ca *chiuhucul*, care-i vîrful stîncos al Bobeicii" ; *Ḱuhúcu di pi Ḱíscu Tunélului̯* „vîrf înalt, foarte ascuțit, stîncos mai pe toată porțiunea" ; *Ḱihúcu la Glóduri* ; *Ḱihúcu Ŝubotárului̯* „vîrf de munte cu dosul stîncos" ; *Ḱihúcu Lútu Róșu* ; *Ḱihúcu Andreșu̯ói̯i* ; *Ḱihúcu Frúntẹa ŝa*

Máre „vîrf pietros“; *La Ḱuhúc la Fúnd la Tu̯ádir Lázîr* „munte stîncos la vîrf“; *În Dẹal la Cárpîn la Ḱuhúc* (*Ḱuhúcu din Dẹálu Cárpînului̯*) „se formează un chiuhuc care pleacă de jos ca o claie, vine înalt tare și se ascute spre vîrf, care-i numai cu stîncă; nu crește nimic pe el, că-i numai piatră“; *T'ihúcu Cu̯ózî* sau *Vî́rfu Cu̯ózî* „pe-o parte se face stîncă drept în jos“; „partea stîncoasă a muntelui“; *Ḱuu̯úcu*, *Ḱu^{h}úcu*, *Ḱui̯úcu* sau *Ḱúu̯u Ḱúzului̯* „vine o cofană și apoi se face un *chiuhuc*, o ridicătură înaltă ascuțită, cu piatră la vîrf, în stînga Ḱúzului̯, pe muntele Porcul“. Entopicul este folosit în acest caz cu funcție toponimică absolută, fiind singurul toponim din seria chiuhucurilor cunoscut de locuitorii din com. Tulnici: „mergem la *Ḱuhúc*; „a ajuns în vîrful *Ḱui̯úcului̯*“.

În afara Vrancei consemnăm doar *Ḱuhúcu Zĕ́rni*/*Ḱihúcu Zĕ́rni*, în com. Ghilența, jud. Covasna, descris ca „un vîrf înalt, stîncos și ascuțit; se ridică 3—4 *chiuhucuri* pe culmare pînă în vîrful Zărnii“. În forma *Ḱüjuk*, Szabó T. Attila îl înregistrează o dată în Inucu, com. Arghireșu, jud. Cluj[109], și împreună cu varianta românească *T'ui̯úk* în Dumbrava, com. Căpușul Mare, jud. Cluj[110], zone învecinate, fără să ni se dea vreo indicație cu privire la aspectul locurilor denumite astfel.

Ḱui̯úc reprezintă un plural etimologic<magh. *küjük*. *Ḱuu̯úc* se explică prin faptul că *küjuk* a fost analizat în românește ca o succesiune de două vocale *ü—ü* (pentru că *i* semivocalic, scris *j*, formează diftong cu al doilea *u* și-i conferă un timbru palatal *ü*). Întrucît velara urmată de *ü* se palatalizează, se ajunge la *ḱu*, care prin asimilare duce la depalatalizarea celei de a doua silabe, *ḱuúc* sau, prin înlăturarea hiatului, *ḱuu̯úc* și *ḱuhúc*, ca în *măduhă*< *măduu̯ă*. Cît privește forma *ḱihúc*, ea reprezintă o altă modalitate de redare a lui *ü* din elementele străine (maghiare, germane, franceze etc.). Configurația geografică a zonei justifică împrumutarea acestui entopic sub formă de plural deoarece, așa cum reiese din explicațiile informatorilor noștri, de cele mai multe ori se găsesc mai multe *chiuhucuri* la un loc sau sînt unele deasupra altora: un *chiuhuc* reprezintă — cum ar spune vrîncenii — „un loc cu mai multe *chiuri̯*“. Datorită necunoașterii limbii maghiare, *chiuhuc* a fost simțit ca un singular și i s-a refăcut un nou plural, prin încadrarea în seria bine reprezentată a pluralelor în *-uri*. Asupra acestui procedeu atrag atenția J. Byck și Al. Graur[111], care exemplifică cu ung. *hajdúc* (pl. lui *hajdú*) pătruns în limba română ca atare, dar care a fost înțeles apoi ca un singular (*haiduc*), ceea ce a dus la formarea unei noi forme de plural, *haiduci*. Acestui exemplu i se pot adăuga și altele, discutate de N. Drăganu și L. Tamás: rom. *opșag* „vorbă de clacă“, „glume mestecate cu minciuni“ <pl. magh. *hopsák*<*hopsa*; rom. *țîpic* „gheată“<pl. magh. *cipok*<*cipo*; rom. *feleștioc* „șomoiog de cîrpe pus în vîrful unui băț, pentru unsul osiilor“<pl. magh. *festelők*<*festelő*; rom. *vîndroc* „haimana“<pl. magh. *vándorok*<*vándor*; rom. (*h*)*arțag*<pl. magh.

---

[109] Szabó T. Attila, *Kalotaszeg Helynevei*, vol. I, Cluj, 1942, p. 204.

[110] *Ibidem*, p. 161.

[111] J. Byck, Al. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în „Bulletin linguistique“ I, 1933, p. 25 — 26.

dialectal *harcak* „lupte, hărţuieli“<*harc* ; rom. *hădărag*<pl. magh. *hadarók*< *hadaró*[112].

Un argument important pentru circulaţia termenului de origine maghiară îl constituie derivatele româneşti.

Chiuhán (*ḱuhán*), pl. *chiuhánuri*, se alătură termenilor neatestaţi de dicţionare sau de alte izvoare lexicografice. Faptul că l-am notat doar în com. Paltin ne îndreptăţeşte să afirmăm că este, în momentul de faţă, mai puţin uzitat în Vrancea. *Chiuhanul* — ne-a explicat un bătrîn din Paltin — este „un vîrf de deal încolţorat, înalt, care are doi versanţi cu pantă repede, cu suitură grea. Spunem : «nu urca oile pe *chiuhanul* celə, că dai bolovani peste ele»“. Alţi informatori l-au definit ca „munte foarte înalt și ascuțit“ ; „vîrf ascuţit“ ; „muche mai prelungă care pleacă dintr-un șes, dintr-o vale uşoară [=puţin adîncă]“ ; „deal ascuţit“. Adăugăm și sensul „munte golaş“, obţinut din ancheta indirectă la Tulnici. Citām în continuare cîteva contexte notate în com. Paltin : „trece prin *chiuhanurile* celea“, „suie în *chiuhanul* ăla“. Puțin folosită este și varianta **chiohan** (*ḱohán*) : „adu boii din *chiohanul* cela“. Forma feminină **chiuhánă** (*ḱuhánă*), din aceeași comună (Paltin), este refăcută din cea de masculin, probabil sub influența entopicului *ţîgmană*, foarte cunoscut în Vrancea sudică : „vezi *chiuhana* ceea ?“.

Şi acest derivat servește ca sinonim în încercările de definire a altor entopice : „gùguiul este un *chiuhan*, un vîrf de deal ascuțit“ (Năruja) ; „fleura este un *chiuhan* ascuțit, o coastă mare cu stîncăriș“ (Păvălari). Ca toponime, semnalăm doar *Ḱuhánu* (sau *La Ḱuhán la G'urcári*, *În Deal la Ḱuhán*) și *Ḱuhánu Téḱi*, dealuri ascuțite în com. Paltin. Ca și în cazul apelativului precedent, și aici avem a face cu dezvoltarea lui *-h-* în condițiile sufixării cu augmentativul *-an* : **ḱuu̯án*>*ḱuhán*.

Puțin răspîndit și folosit este și derivatul **chiuhárnă** (*ḱuhárnî*), **chihárnă** (*ḱihárnî*), pl. *chiuhárne, chihárne*, întîlnit întîmplător în com. Paltin, cu înțeles insuficient precizat de informatori : „rîpă repede ; coborîș abrupt“. El s-ar fi putut crea prin fenomenul de „despicare“ de la *chiuhană*.

De la un **ḱuhár* „loc cu piatră“, sinonim cu *pietrar*, a apărut varianta **t*^{v} *uhár* și, prin depalatalizare, **tuhar**, folosit și pleonastic în sintagma *tuhar cu stînci*, care are la Năruja înțelesul de „loc acoperit numai cu stînci“. Același fenomen l-am constatat și în cazul entopicului *tuháu*<*chiuháu* (vezi *infra*) sau al toponimului *Tuhánu Ḱetrósului̯*<*Ḱuhánu Ḱetrósului̯* (Coza).

Un alt derivat, încă nesemnalat, care pare să fie specific Vrancei nordice, este **cheaucă** (*ḱe̯áu̯ucă*), pl. *cheáuci* (*ḱe̯áu̯uŝ*) și *cheáuce* (*ḱe̯áu̯uŝe*), care are în com. Tulnici sensurile : „stîncă ascuțită“ ; „la toate stîncile înalte li se poate spune *cheauci*“ ; „ridicătură ascuţită, pietroasă şi prăpăstioasă“ ; „deal ascuțit, mai ridicat decît celelalte dealuri“ ; „dîmburel“ ; „ceva înalt, ascuţit la vîrf“ ; „un loc nu prea înalt, nu prea folositor, adică îi pietros : «în *cheauca* asta nu se face nimic, nici vitele nu se folosesc, nici oamenii», «în

---

[112] N. Drăganu, *Etimologii*, în DR, VI, 1929 — 1930, p. 300 — 301 ; Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente in Rumänischen*, Londra, Haga, Paris, 1967, p. 820—821, 836, 406, 410. Vezi sinteza discuției la Emese Kis, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, București, 1957 p. 134 — 136, care relevă faptul că substantivele maghiare respective sînt „într-adevăr folosite foarte frecvent la plural“.

cheaucile astea numai caprele se pot băga, vitele le bagi, da nu mai iasă»“ ; „loc netrebnic“. El circulă în contexte precum : „n-o iau pe acolo, că-i o *cheaucă* înaltă“ ; „mai bine ocolesc decît să urc *cheauca* aia“ ; „a luat-o pe *cheaucă-n* sus“ (sinonim : „pe *chioacă-n* sus“) ; „a intrat în *cheauca* aia de deal“ ; „abia am ieşit din *cheauca* asta“ ; „la noi cam peste tot îs *cheauce*“. *Cheauca*, ni s-a precizat, „este tot un fel de *cheie*, da-i mai mică decît ea“ (Coza).

Apelativul, deşi frecvent, este însă slab reprezentat în toponimie : *La Ḱęáu̯câ* (sinonim pentru *Ţeuca* menţionată mai sus), care ne-a fost descrisă astfel : „Cînd mergem la Blana Stînii, mergem și la *Cheauca*. De la Blana Stînii, un şes, se formează o pantă, o rîdicătură înaltă. Spre vîrf îi numai piatră și-s anipéri. Îi ca un titirái care se ascute spre vîrf“ (Coza). *Ḱęáu̯ca Flămî́ndi* (sinonim : *Cheia Flămîndii*) și *Ḱęáu̯ca U̯óstogului̯* (sau *Cheia Ostogului*) denumesc partea înaltă și stîncoasă a munţilor respectivi. În afara Vrancei, semnalăm toponimul *Cheauca* din Ţara Haţegului, mai sus de Rîul Mare, denumind „o ridicătură stîncoasă care pleacă din dreapta Văii Ferului şi merge cam 5—6 m în sus, un perete de stîncă, o prispă de piatră care are deasupra ei pădure“ (comunicat de Neculai Aldea din Pituluşa, com. Broşteni, care l-a auzit în vremea cînd lucra acolo ca muncitor forestier, dar nu-l cunoaște ca apelativ). Derivatul este dezvoltat, probabil, de la o bază **ḱeu̯*, avînd ca punct de plecare varianta *keu* a magh. *kő*, cu suf. diminutival *-că*.

Același tipar formativ îl regăsim în apelativul **chioacă** (*ḱu̯ácî*), pl. *chioáce* (*ḱu̯áĉe, ḱu̯áŝe*), de la bază **ḱo*, cu diftongarea normală *-o-/-ă*. În Vrancea, *chioacă* are următoarele înțelesuri : „teren stîncos, cu pantă, neproductiv : «urcă-te-n *chioaca* aia»“ (Coza) ; „vîrf ascuțit de munte care se ridică dintr-o cofană [=depresiune]“ (Tulnici) ; „o rîdicătură, un moidănel“ (Coza) ; „ridicătură înaltă, între deal și munte : «hai să urcăm *chioaca* asta, ca să ajungem în deal»“ (Spulber); „loc ascuţit, pietros“ (Nistoreşti); „vîrf mai ascuțit, rotat, care se vede în spatele altui deal“ (Nereju) ; „ridicătură rotunjită (mamelon)“ (Vîlcani, Paltin, Văcăria) ; „vîrf stîncos mai rotund“ (Nereju) ; „ridicătură mare de pămînt“ (Spineşti) ; „ridicătură pe coastă, fără pădure, cu piatră în vîrf : «n-o lua pe acolo, că-s numai *chioace*»“ (Coza). Îl găsim și la I. Diaconu : „Mă, a cui îs oili di pi *ḱioacî* ?“ (Tulnici)[113]. În afara Vrancei, l-am întîlnit doar în imediata ei vecinătate, la Soveja, cu înțelesul de „vîrf în prelungire“, și la Reghiu, cu acela de „vîrf ascuțit ; teren înalt şi ridicat : «am urcat tocma-n *chioaca* aia de deal»“. Termenul este folosit, de asemenea, de vînători : „stai în *chioaca* aia și aștepți“.

Şi acest entopic se adaugă celor folosiţi de vrînceni pentru descrierea unor obiecte geografice : *Ţígma* din Spineşti este „o *chioacă* înaltă, cu pămînt humăresc, pe care nu se prinde nimic, nici cătină măcar“ ; *La Întunéric* este un „drum întunecat care trecea printr-o *chioacă* înaltă de pădure [=împădurită]“ (Nereju). Termenul nu este atestat în lucrări cu profil lexicografic.

Menționăm, în continuare, toponimele care au la bază acest entopic : *Ḱu̯áca* (*La Ḱu̯ácî, Pi Ḱu̯ácî la Créțu*) la Păulești — „ridicătură înaltă, abruptă, cu stîncărie“ (Coza) ; *Cúlmęa Ḱu̯áŝi* (Tulnici) ; *Ḱu̯áca*, vîrf înalt și ascuțit în partea de nord-est a dealului Porcăria, lîngă dealul Pietrele de Moară (Nereju); *În Ḱu̯ácĭ* (sinonim: Dosul Hîrbocii) sau *Chioaca* („pădurea statului *Chioaca*", a. 1960, Vrăncioaia[114]); *Ḱu̯áca Curmătúrilor* „ridicătură înaltă, se ascute spre vîrf, care-i cu brắdit pe el" (Coza); *Ḱu̯áca Arsúrilor* „ridicătură ca o claie ascuțită la vîrf, în hotar cu Soveja" (Coza); *Ḱu̯áca Cățắli* „Șaua Cățălii este între Vîrful Cățălii și *Ḱu̯áca Cățắli*" (Văcăria); *Ḱu̯áca Unḱéșului̯-Ńíșina*, atestată la 1935: „golul de la punctul *Chioaca Uncheșului*"[115]; *Ḱu̯áca Unḱéșului̯-Hî́jmili* (Vetrești-Herăstrău); *Ḱu̯áca Di̯álu Bóu̯ului̯*, *Ḱu̯áca Vắi̯i Bóu̯ului̯* (Nerejul Mare); *Ḱu̯áca Munțîșu̯árelor* „ridicături ca monturile de la mînă" (Vetrești-Herăstrău); *Ḱu̯áca Munțîșu̯árelor Colocáni̯*, *Ḱu̯áca Buturúẑilor*, pe muntele Pietricica (Văcăria); *Ḱu̯áca Hî́șmi* (Văcăria); *Ḱu̯áca Ńîșîni* (Văcăria), cu *Pîrîul Chioacei*, atestat la 1925[116]; *Ḱu̯áca Halắu̯ului̯* (Văcăria); *Ḱu̯áca Vắi̯i Scătúri*, lîngă *Ḱátra* (*Ḱéi̯a*) *Vắi̯i Scătúri* (Văcăria); *Ḱu̯áca ŝa Nánlĭ* (Paltin). În afara Vrancei, semnalăm doar la Soveja un loc *La Ḱu̯áca* „o *chioacă* lungă, de la Pietriș în sus" și *În Di̯al la Ḱu̯ácĭ* (*Ḱu̯áca*) „teren înalt, ridicat" (Reghiu), de care informatorul a auzit de la bătrîni.

---

[113] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, în GS, IV 1938, p. 304.

Un alt termen, de data aceasta un compus, este **chiuhalm** (*ḱuhálm*) pl. *chiuhálmuri* (*ḱuhálmuri̯*). Dicționarele și alte lucrări de specialitate îl înregistrează cu următoarele sensuri și variante: *cohál* „pădurice", *cohálm* „cîmp livede" (DA), *cohálm*, *cuhálm* „zăvoi, luncă, pădure de sălcii, plopi ș.a. pe malul unui rîu" (la SCRIBAN, D., care-l atestă pentru sudul Moldovei și estul Munteniei), „pădure de luncă [...]" (Porucic)[117]; „loc cu răchită, inundabil": „am fost cu vaca-n *cuhalm*"[118] (Tecuci). Cu precizarea că entopicul *cohalm*, *cuhalm*, *cohal* este puțin răspîndit în Moldova, Al. Obreja[119] îl semnalează ca toponim desemnînd un pîrîu lîngă Răcăciuni și o pădurice lîngă Liești, între Siret și Bîrlad. Cu înțelesul de „loc între două ape", *cuhalm* este înregistrat ca nume pentru Lunca Bistriței în comuna Piatra Șoimului[120]. L-am notat și noi la Soveja, cu același sens de „luncă pe rîuri", informatorul cunoscînd și toponimul *Cuhalmul Siretului*. Un alt *Cuhalm*, cel de la Nănești, este atestat la 1789: „53 prăjini din *Cuhalmu* aflat la Siret"[121] iar altul la 1898 la Movileni: „intrarea în stăpînire a moșiei, a bălței, *Cohalmu*, casa..."[122].

---

[114] Arhiva Tribunalului Vrancea, *Delicte silvice*, 1960, dos. 1245.

[115] Arhiva Judecătoriei Focșani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1935.

[116] *Ibidem*, Fondul Tribunalului Putna, *Registrul de transcripțiuni*, 1925, fila 169.

[117] T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, Chișinău, 1931, p. 65.

[118] Nicolae Feru, *Vocabular regional*, în CV, IV, 1952, nr. 2, p. 38.

[119] Al. Obreja, *Din specificul toponimiei moldovenești*, în SCȘt. (Geografie), Iași, 1972, p. 156.

[120] Gheorghe Tăbîrnac, *Toponimia comunei Piatra Șoimului*, lucrare de diplomă ms., Iași, 1979, p. 58.

[121] Arhiva Judecătoriei Focșani, Fondul Tribunalului Putna, *Registrul de transcripțiuni*, 1879, fila 103.

[122] *Ibidem*, 1898, vol. II, fila 482.

În ceea ce priveşte etimologia acestui apelativ, dicţionarele trimit toate la magh. *kőhalom* „grămadă de pietre“ (DA), „morman de pietre“ (SCRIBAN, D.), „deal pietros, stîncă, grămadă de pietre“ (DEX). Există însă o neconcordanţă între sensul entopicului şi cel al etimonului maghiar, asupra căreia atrage atenţia L. Tamás[123].

Această neconcordanţă dispare, însă, cînd o raportăm la înţelesul oronimic cu care termenul circulă în Vrancea, necunoscut lexicografilor, şi anume acela de „*cheia* dealului, *stînca* dealului pe care abia te mai poţi urca : mă sui în **colhámu** ista“ (Nerejul Mic). **Cuhalm**, pl. *cuhálme*, este cunoscut la Nereju ca o „ridicătură de pămînt“ iar *kuhálm* înseamnă „vîrf de munte“ la Nistoreşti şi „loc mai ascuţit de munte“ la Vetreşti-Herăstrău, unde am înregistrat şi sintagma *un kuhálm de munte*, folosită mai rar, ca echivalent semantic pentru „o ascuţătură de munte“ : „un *chiuhalm de munte* este Tisarul“.

Entopicul serveşte şi la formarea unor oronime, fapt care sprijină raportarea sa la etimonul maghiar (*kohalom*) : *Kuhálmu Tisárului* „munte stîrminos, titirai; ii cel mai abrupt titirai, numai stîncă de jos pînă în vîrf, numai pasărea se poate urca acolo“ ; *Cuhálm*, deal în partea Poienii, la Scaune, descris astfel de un informator din Spineşti : „pe unde te-i uita ii alb, nu creşte nimic. Îi ca un fund de ou de gîscă. Are lespejuare de piatră care stau în picioare, subţiri şi ascuţite în tot locul acela. Cînd eram mic, ii auzeam pe ciobanii bătrîni spunînd : «vezi să nu treacă oile în *Cuhalmul* cela, că le seacă laptele»“ . Adăugăm şi pe *Cohalm*, lîngă Homorod Almos, în Ardeal, a cărui caracteristică topografică o relevă următorul context: „Pe dealul *stîncos* (s.n.) de lîngă comună, înalt de 120 m, se ridică cetatea *Cohalm*, zidită în sec. al 13-lea (care a fost asediată de Carol Robert la 1323)“ [124]. Din toponimia maghiară, consemnăn numele localităţii *Keöhalom* (la sud de Sopron şi de Német Keresztur), care atestă menţinerea unei forme mai vechi a magh. *kő*[125].

Este posibil ca evoluţia semantică de la „munte“, „deal stîncos“ la „pădurice, zăvoi pe malul unei ape etc.“ să se fi făcut printr-o verigă de legătură, pe care o aflăm tot în Vrancea. Este vorba de sintagma *un chiuhalm de munte*, de la care se putea ajunge, în virtutea sinonimiei „munte“ = „pădure“, la *un chiuhalm* (*cuhalm*, *cuham*) *de pădure*, care însemnează la Vîlcani, sat izolat, înconjurat numai de păduri, „o întindere mare de pădure“, „pădure mare“, la Paltin „o pădure de 8—10 ha bine curăţită : «am un *cuhalm de pădure* în cutare loc»“ iar la Tichiriş — Valea Sării (departe de pădurile mari ale Vrancei „mărunţiş de pădure“ : „du-te-n *cuhalmu* cela *de pădure*“ (atestat şi ca toponim în 1926 : „pădure în *Cuhalm*, megieşit cu Pîrîul Dosului, în comuna Valea Sării“)[126]. Cu înţeles asemănător îl înregistrează şi Gh. Moldoveanu pentru valea Milcovului : *cuhalm* „grup mai mare de copaci, dumbravă“ [127]. S-ar putea deci, ca paralel cu extinderea defrişărilor care, cantitativ vorbind, erau direct proporționale cu depărtarea satului de muntele repartizat lui spre folosință, conținutul noțiunii de *chiuhalm de pădure* să se fi „ajustat" treptat, pînă la a desemna doar ceea ce mai rămăsese, adică „mărunțișul de pădure", care se reînnoia, firesc, pe malul apelor. Formele *cuhálm, cohálm* se explică prin același fenomen de depalatalizare (vezi supra).

---

[123] L. Tamás, *op. cit.*, p. 248.

[124] Eufrosina Simionescu, *Cohalm*, în BSG XL, 1921, p. 374.

[125] *Magyar Atlasz*, harta nr. 2. *Sopron Varmegye* (Atlas 31, Biblioteca Centrală Universitară Cluj Napoca, f.a.).

[126] Arhiva Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1926.

[127] Gh. Moldovanu, *op. ci* ., I.

3. Procedee formative și procese semantice

După prezentarea pe „familii" a termenilor entopici, considerăm necesară o schimbare a perspectivei analitice, pentru a evidenția mai bine procedee formative particulare și unele procese semantice care angajează toate seriile oronimice. O privire la ansamblu ne va permite să surprindem raporturile de determinare dintre realitatea geografică și expresia lingvistică, iar prin aceasta să înțelegem de ce zona Vrancei este unică la noi în privința abundenței și diversității lexicului toponimic.

3.1. Un procedeu deosebit de frecvent în terminologia oronimică, la care am mai făcut referiri pentru a explica unele variante, este crearea de cuvinte prin refacerea de la tema de plural a unor singulare noi. Astfel, **Țicură**, pe care I. Oancă îl relevă ca nume de deal [128], reprezintă, credem, forma de sg. refăcută după pl. *țicuri<țic.*

Un derivat neatestat în dicționare și nesemnalat de vreo lucrare de specialitate este **ţicláură** (*țicláu̯ură*), pl. *țiclăuri<țiclău*, înregistrat de noi în Vrancea cu sensul de „vîrf prăpăstios", „muchie ascuțită" (Paltin) ; „stîncă ascuțită, vîrf spînzurat, unde nu poți merge decît cu piciorul" (Pavălari, com. Paltin) ; „deal ascuțit, vîrf ascuțit de deal sau de munte, izolat, departe de sat, undeva în fundul muntelui, unde nu ajunge nimeni". În Tulnici, unde am notat sensul precedent, termenul este mai puțin cunoscut și folosit, el circulînd mai ales în expresia *a se duce la țiclaură*, adică „la dracu-n praznic". Se spune : „te-ai urcat într-o *țiclaură*, s-a dus într-o *țiclaură*, într-o muchie" (Paltin); „am găsit vaca în vîrful *țiclăurii*" (Păvălari). Într-un singur sat, Păvălari, termenul a fost folosit pentru definirea altui entopic : „fleura este o *țiclaură*". Apelativul a fost întîlnit și notat de noi și pe valea Milcovului, unde înseamnă „deal ascuțit la vîrf, unde se urcă foarte greu" : „la ce să mă duc în *țiclaura* aia ?". La Arva, în aceeași zonă, are înțelesul de „ridicătură nu prea mare, dar foarte ascuțită la vîrf : «din văioagă te urci într-o *țiclaură*»". La Dumitrești (Rîmnicul Sărat) un informator ne spunea : „mă duc după lemne și trec pe lîngă *țiclaură*".

Ţîgmáură (*țîgmắu̯ură*), pl. *țîgmắuri<țîgmău*, de asemenea neatestat de dicționare sau de vreo lucrare de specialitate, este, am putea spune, „speci- fic" unei singure comune de pe valea Milcovului, Broșteni. Descrierile informatorilor surprind, destul de clar, nuanțele semantice ale acestui termen, deosebit de frecvent folosit : „deal înalt, costiș, pe care este greu de urcat" (Pitulușa) ; „deal ascuțit, o pantă mai brută" (Broșteni) ; „vîrf înalt, ridică- tură ascuțită de deal ; deal prea înalt, uscățit la vîrf ; ridicătură de pă- mînt de unde se vede în toate părțile ; titilă" (Pitulușa) ; „loc înalt, ascu- țit : îi greu de ajuns acolo" (Valea Rea) ; „vîrf ascuțit, care pleacă dintr-o vale îngustă" (Arva). În aceeași comună am notat și sintagme ca : *în țîgmăura*

---

[128] T. Oancă, *Toponimia din Cîmpia Băileștiului*, teză de doctorat ms., București, 1979, p. 26.

ceea de deal, adică „într-un deal ascuțit la vîrf, de unde vezi departe“ ; „în ce *țigmăură de deal* stă omul acela !“, adică „într-un vîrf ascuțit de deal, mai îndepărtat de sat“. Dăm în continuare cîteva contexte care confirmă semnificațiile deja enumerate : „pînă ajungi în *țigmăura* ceea îți iese sufletul“ ; „ce *țigmăură* înaltă !“ ; „cum poți să te urci pe *țigmăura* asta înaltă ?“ ; „n-am încotro, iar trebuie să trec *țigmăura* asta“ ; „te-ai urcat tocma-n *țigmăura* ceea și-ai strigat de acolo să te-audă toată lumea !“ ; „am fost la ghebe în *țigmăura* ceea, în Cerbu“. Apelativul este folosit mult și de către vînători : „stai la pîndă în *țigmăura* aia“. Informatorii ne-au precizat că *țigmăură* este o „vorbă bătrînească“ sau — după alții — „vorbă mocănească“, împrumutată de ei de la vrîncenii care, trecînd peste Dealul Reghiului (sau Dealul Vrăncii, cum îl numesc cei din satele acestei comune), coborau pe valea Milcovului spre tîrgul Odobeștilor.

De remarcat faptul că entopicul este foarte slab reprezentat ca toponim. Singurul exemplu notat de noi în satul Pitulușa este *La Țigmăură la Lutărie* „deal ridicat, ascuțit la vîrf, cioplit drept în jos în rîpă, prăvăliș spre valea Kitulúși“. Nu l-am înregistrat pînă acum în Vrancea propriu-zisă nici ca entopic și nici ca toponim. Un informator din Pitulușa își amintea că l-a auzit, cu ani în urmă, la Năruja : „stau în *țigmăura* aia la deal“. Un altul, din aceeași localitate, originar însă din com . Hreațca, fostul jud. Dorohoi, și-l amintea, din copilărie, folosit în contexte ca : „trecem *țigmăura* asta și ajungem imediat“ ; „ne ducem la prășit la *țigmăură*“.

Un alt derivat, înregistrat de noi într-o singură localitate din Vrancea, Spulber, este **țignáură**<*țignắuri*<*țignău*, însemnînd „o ridicătură ascuțită pe vîrful unui munte, mai mică decît țigmana“, notat și în contextul : „s-a suit pe *țignaura* ceea“. Și tot aici l-am putea încadra, credem pe **țiură**, pentru care avem o singură atestare, expresia „stau în *țiura* vîntului“ [129], localizată de DLR (ms) prin nord-vestul Munteniei și nord-estul Olteniei, cu înțelesul de „a sta în bătaia vîntului“ și explicată ca formație onomatopeică. Expresia putea fi creată plecînd de la *țiură* „loc stîncos (cu *țiuri*) pe vîrful muntelui“, unde, evident, și vîntul este mai puternic.

Fleură (*fléṷură*), pl. *fléuri*<*fleu*, termen întîlnit de noi în mai multe localități din Vrancea, are aici sensuri cu totul diferite de cele înregistrate în DA : „pisc gol și ascuțit“ (Paltin) ; „stîncă înaltă și ascuțită“ (Nerejul Mare) ; „culme de piatră, înălțime, stîncă de piatră, culmoare de deal prăpăstios“ (Spulber) ; „vîrf, *un chiuhan* ascuțit, coastă mare cu stîncăriș, nepracticabilă, cu vizunii de urși și rîși“ (Podura de Sus) ; „ridicătură înaltă, ascuțită, un *țuhan*, o *țiclaură*“ (Păvălari) ; „tiharaie, ridicătură de teren nefolositor : «ce să fac eu pe *fleura* asta, că nu pot să cosăsc»“ (Spulber). Monografia consacrată Nerejului înregistrează amănunțit semnificația entopicului : „*Fleura* este un loc rău, cel mai rău din toate. Chiar cu piciorul nu poți să urci, așa de greu este drumul. *Fleura* se formează din cauza prăbușirilor care au loc în jurul *țuhanului*. Nu sînt decît vîrfuri de stînci. Nu este nici nu mijloc nici de a urca, nici de a coborî. Doar păsările și animalele sălbatice stau acolo“ [130].

---

[129] *Lexic regional*, II, București, 1967, p. 17.

[130] H.H. Stahl, *op. cit.* vol. II, p. 78.

Ca și termenii precedenți, *fleură* circulă în sintagme ca : *o fleură de piatră* „stîncă înaltă și ascuțită“ (Nereju) și *fleura dealului* sau *a muntelui* „ridicătură înaltă, dintr-o vale, greu de urcat“ (Spulber), „vîrful dealului, de unde se poate vedea în toate părțile“ (Arva). L-am notat în contexte ca : „abia am urcat în *fli̯áu̯ura* aia“ (Paltin) ; „să nu te duci pe *fleura* aia, că-i greu de urcat“ (Spulber). Cu funcție toponimică, îl semnalăm doar în *Fleura Chiosei* (*Fléu̯ura Ḱu̯ósî*) și *Fleura Tojanului*, nume de locuri stîncoase, ridicături înalte și ascuțite din com. Paltin.

La baza acestui termen stă un alt entopic, de asemenea neînregistrat de dicționare și nesemnalat de lucrările de specialitate. Este vorba de **fleu**, pl. *fléuri* „vîrf de deal mai ascuțit“, folosit mai ales în sintagmele *fleul dealului* „vîrful ascuțit al dealului“ : „uită-te în *fleul dealului*“ (Spulber) și *un fleu* (*fliu̯*, *fli̯eu̯*) *de piatră* „stîncă ascuțită, piatră ascuțită pe vîrful unui deal (Spulber), „piatră ascuțită“ (Nereju), „vezi tu *fleul* ăla *de piatră*? Acolo trebuie să ajungem“ (Spulber), „Ce-i acolo? un *fleu de piatră*“(Nereju). Cu înțeles asemănător circulă și pe Valea Milcovului : „vîrful dealului“ , „stînci ascuțite pe vîrful dealului“ (Reghiu), sensul de „loc unde fluieră vîntul între două stînci ascuțite la vîrf“ fiind, evident, o încercare de „resemantizare“. Notăm și cîteva contexte în care apare acest termen : „ce te-ai dus, mă, în fliu̯ ?“ ; „unde-ai ajuns mă ? ai ajuns în *fliu̯* ?“ ; „Dracu’ te-a urcat acolo, după capre, în *fliu̯u* ăla ? Da de dat jos, cum te dai ?“ (Reghiu). La Pitulușa am notat, accidental, termenul **defleu** numai în sintagma *defleul dealului*, pe care inițial l-am considerat a fi o deformare a lui *defileu*. Informatorul, care cunoștea și acest cuvînt, ne-a spus că înseamnă „spatele, dosul dealului“, în opoziție cu „fața dealului“ (așadar, *de+a+fleul*, ca și *de-a coasta*). Consemnăm, de asemenea, și înțelesul de „lucru rău, pe care nu-l mai poți folosi, cum ar fi : un topor, o coasă etc. : «i-un *fleu*, nu mai ai ce face cu el»“; cu care se folosește *fleu* la Vidra. Circulația restrînsă, chiar și pentru Vrancea, a acestui termen, ne-a făcut să-l apropiem de forma veche *fö* a magh. *fej* „cap“, „extremitate“, care putea fi echivalată prin românescul **feu* (cf. *fedeu*<magh. *fedö* ; *feredeu*<magh. *feredö* ; *pendeu*<magh. *pengö* ; *tichineu*<magh. *tekenö* ; *vezeteu*, *viziteu*<magh. *vezetö*)[131], de unde, tot printr-o „despicare“, putea rezulta *fleu*. Sintagma *fleul dealului* (*al muntelui*, *al pietrei*) ar fi avut, inițial, înțelesul de „capătul dealului (sau al muntelui, al pietrei)“, care avînd de obicei în zona noastră o formă ascuțită, a însemnat ulterior, printr-un transfer semantic, „vîrful ascuțit“, „stînca ascuțită de pe vîrful dealului“.

Țîfleură (*țîfléu̯urâ*), pl. *țîfléuri*<sg. **țîfleu** întîlnit de noi ca entopic numai în com. Paltin, cu înțelesul de „vîrf de deal ascuțit ca o țapă“ (Spulber) ; „ridicătură înaltă și ascuțită“ (Păvălari), tot neatestat, se adaugă temenilor la care informatorii recurg pentru a defini un loc : „*titiana* este o *țîfleură*“ (Spulber). Ca toponim l-am înregistrat într-o singură localitate, Vîlcani : *Țîflău̯ura* (*La Țîflău̯urâ, Dealu Țîflău̯uri*) nume al unui „deal foarte ascuțit“, care în descrierea unui informator era comparat cu trei pari ascuțiți la vîrf, strînși într-un singur loc.

Notăm, în continuare, alte entopice, rezultate în urma aceluiași procedeu, prin care, așa cum arătau J. Byck și al. Graur, „*-ur-* al pluralului a fost transportat la singular“ [132] : **ţắrmură** („pe *ţắrmura* pârăului“) şi **malură** „mal“, comunicate de Dragoş Moldovanu din comunele Sadova şi, respectiv, Drăgoieşti din jud. Suceava ; **vîrfură** notat la Aur (Valea Oltului ; AILB) ; **cocláură**, întîlnit de noi în mai multe sate din Vrancea cu înţelesul de „loc înalt, sui̯itură rea“ (Paltin) ; „muchie înaltă“. (Năruja) ; „loc prăpăstios, nu te poţi urca sau coborî“ (Soveja) ; „teren frămîntat : se urcă, se coboară“ (Reghiu) ; „rîpă prăpăstioasă“ (Vetreşti — Herestrău) ; „groapă între munţi şi dealuri“ (Spulber). Paralel, mai circulă o formă de sg., de asemenea refăcută de la pl., **cocláur**, întîlnită mai ales în nordul Moldovei : „plai închis cu căzături, loc greu accesibil, cu copaci căzuţi şi pietriş“ (com. Broşteni — jud. Suceava ; AILI) ; „pămînt neregulat, dealuri, văi cu păduri“ (Sadova — jud. Suceava), „deal după deal, împăduriţi, greu de umblat“ (Valea Putnei — jud. Suceava) — comunicate de Dragoş Moldovanu ; „loc rîpos“ (R.S.S. Moldovenească)[133]. *Coclaură* este inserat de J. Byck şi Al. Graur „printre alţi termeni geografici rezultaţi în urma aceluiaşi procedeu formativ, avînd însă ca punct de plecare sl. **kotlavŭ*“[134], probabil pentru că autorilor nu le era cunoscută forma de sg. **coclau**. Ea circulă în Vrancea, e drept că mai puţin decît forma de pl. **cocláuri/clocáuri** şi înseamnă „cel mai mic munţişor şi ridicat faţă de dealurile din jur“ (Văcăria). A fost notat şi de Dragoş Moldovanu în com. Cîrlibaba — jud. Suceava cu sensul de „fundac de pîrău adînc, unde nu rezistă nimic, nu se vede nimic“. Cu înţeles de „vîrf de munte prăpăstios“, a fost semnalat în com. Ceahlău şi Taşca, jud. Neamţ (AILI).

---

[131] L. Tamás, *op., cit.* p. 324, 606 785, 862.

Încadrăm tot aici o serie de derivate cu suf. diminutival *-ui* : **chiurlúi**, pl. *chiurlúie* de la **ḱur-* (temă extrasă din pl. *chiuri<chiu*), cu *-l-* apărut prin „despicare“, aflat de noi la Văcăria cu înţelesul de „vîrf ascuţit de munte“ şi ca toponim : *La Ḱurlúi̯ pe Cre̯ásta Nistoréştilor* ; **ţufurlúi**, pl. *ţufurlúie*, inserat de DLR (ms.) numai cu singularul şi fără etimologie, de la **ţufur-* (temă detaşată de la pl. *ţîfuri/*ţufuri<ţîf/*ţuf*)+suf. *-ui*, cu *-l-* provenit din „despicare“. Adăugăm şi toponimul *Ţugurlúi*, desemnînd vîrful stîncii Piatra Şoimului[135], care presupune un entopic **ţugurlui**, derivat de la tema de plural *ţugur-<ţuguri<ţug*+suf. *-ui*, cu acelaşi *-l-* apărut prin „despicare“. Acest cuvînt este cunoscut şi în Vrancea, dar numai pentru „casă (cu o singură odaie) cu acoperişul înalt şi prea ascuţit“ : „uite ce *ţugurlui* de casă şi-a făcut ăsta ! (Coza).

Probabil în acelaşi mod se explică termenii entopici în *-au* precum : **ţuháu/ţuáu**, cu înţeles asemănător cu *ţuhău*, sg. refăcut din pl. *ţuháie/ţuáie* : „de unde se termină pădurea se numeşte *ţuhau*, adică partea stîncoasă, fără nimic pe ea ; abia te ridici cu piciorul“ ; „din *ţuu̯áu̯* pleacă ţîurile de piatră“ ; „munte de piatră“ (Coza). Toponimul corespunzător apare frecvent în zona amintită mai sus : *Ţuháu̯u de la Frúnte̯a ŝa Máre*, *Ţuháu̯u Gomói̯ului̯*, *Ţuháu̯u Zburătúri*, *Ţuháu̯u De̯álului̯ Négru*, *Ţuháu̯u Cózî*, *Ţuháu̯u Macradíi̯ului̯*, *Ţuháu̯u Zắmniŝilor*, *Ţuháu̯u Tisári̯ului̯*, *Ţuu̯áu̯u Strũẑile*, *Ţu(h)áu̯u (de la) Ḱátra Ŝúti*, *Ţuháu̯u Kiḱértului̯*, *Ţuháu̯u U̯óstogului̯*, *Ţuháu̯u Alúnului̯*, *Ţuháu̯u din Cristii̯ánu*, *Ţuháu̯u Petriŝéle*, *Ţuháu̯u Căŝuláti*, *Ţuháu̯u Moŝárului̯*,

---

[132] J. Byck, Al. Graur, *op. cit.*, p. 19.

[133] A. Eremia, *op. cit.*, p. 25.

[134] J. Byck, Al. Graur, *op. cit.*, p. 19.

[135] Gheorghe Tăbîrnac, *lucr. cit.*, p. 41.

Ţuháu̯u Condrá(c)lului̯, Ţuháu̯u Muşátului̯, Ţuháu̯u Buniţului̯, Ţuháu̯u Tʼişiţa, Ţuháu̯u |Piscu Magárilor, Ţuháu̯u de la Mesteácînu, Ţuháu̯u Dumbrăvánu(lui̯), Ţuháu̯u Kúzului̯, Ţuháu̯u Hai̯dúšilor, Ţuháu̯u Cu̯áşî, Ţuháu̯u Golišului̯, Ţuháu̯u Pórcului̯, Ţuháu̯u Gurgui̯éti, Ţuháu̯u din Munţişu̯árele. Toate toponimele de mai sus denumesc vîrfuri stîncoase şi foarte ascuţite.

Ţuhai, care are la Bursucani — jud. Galaţi înţelesul de „drumurile animalelor“ (AILB), este, de asemenea, un sg. refăcut din pl. *ţuháie.*

Probabil în acelaşi mod se explică şi **chiuháu/chiuáu**, pl. *chiuháuri/chiuáuri*, întîlnite cu totul sporadic la Coza: „munte stîncos“ („*ḱ uu̯áu̯u* nu poate fi decît stîncos“), „întindere mare de munte“. Îl foloseau mult ciobanii: „uite ce *ḱuháu̯* de munte ! Fără să ni se dea prea multe lămuriri, l-am notat şi la Tulnici, în sintagma un *chiuhau de munte,* alternînd cu **tuháu**, pl. *tuháuri,* şi el în sintagma un *tuhau de munte* „teren ridicat cu pădure“; informatorul (în vîrstă de 80 de ani) îşi amintea doar că l-a auzit folosit ca toponim de ciobani: „ducem vacile în *Tuháu̯* în Vîrful Omagului“ sau „*În Tuháu̯* în Dosul Pleşii“. Asemănarea fonetică cu entopicul *ţuhau*, pl. *ţuhauri* şi *ţuhaie,* ne îndreptăţesc să presupunem şi în acest caz un pl. **ḱuhái̯e/ḱuu̯ái̯e,* de unde e posibil să se fi refăcut sg. *ḱuháu̯/ḱuu̯au̯.* La fel se explică şi *fundái̯u* „fund de pîrîu“<*fundaie*<*fundoaie* şi *pîrái̯u*<*pîraie,* notate de noi la Coza. Şi tot astfel *titirái̯u, titirái̯*<*titiraie* (de care ne vom ocupa în partea a doua a lucrării) şi *tuhái̯u* „munte mare, dezvelit“ (Coza)<**tuhaie*<**tʼ uhái̯e*<*ḱuhái̯e.*

Dificultăţi mai mari de interpretare ne creează un alt derivat probabil de la baza *ţuh-*, anume *ţuháus*, între altele şi din cauza atestărilor foarte puţine. L-am notat la Văcăria cu înţelesul de „munte ca o căciulă“, împreună cu toponimul *Ţuháu̯usu Măguri*, nume al vîrfului Măgurii Spineştilor. La Tulnici, un *ţuhaus* pare să însemne „un loc ascuns“, sensul rămînînd destul de vag în relatările informatorilor. Tot aici ar trebui inclusă şi varianta **ţurháus** pentru „loc prăpăstios“, semnalată la Sabasa, com. Borca[136], ce pare să fie rezultatul unui fenomen de „despicare“, ilustrat de numeroase exemple de acest fel. Apelativul *ţuhaus* poate fi explicat, la rigoare, ca un sg. refăcut dintr-un pl. **ţ uhauşi*<*ţuhau*+suf. *-uş* (ca şi *ţuhuş* din *ţuhă*), în concordanţă cu tendinţa marcată de creare a apelativelor prin acest procedeu.

Din pl. *munţişoarele* s-au refăcut sg. *munţişorul*, întîlnit ca toponim numai în documente: „satul Valea Sării: i s-au dat muntele Mişina şi *Munţişorul* pînă la curmătura lui“ (a. 1755)[137]; „...li s-au vinit Lapăşu di Susu cu *Muntişoru* [...] cu *Munţişor*“ (a. 1829)[138]; „muntele *Munţişorului* de la satu Nistoreşti“ (a. 1816)[139]; „muntili *Munţişorul* s-au dat drept frunză satului Nistoreştii“ (a. 1817)[140]. De remarcat faptul că această formă coexistă paralel cu cele, mai numeroase, de pl.: „răzăşii de Năruja ar voi a pune stăpînire pe un picior de muntile *Munţişoarele*“ (a. 1844)[141]/*Munţănşorile* (a. 1860)[142]/*M unţişarăle, Munţişărle* (a. 1930)[143]/muntili *Munţişorăle* (a. 1932)[144].

---

[136] V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Bucureşti, 1961, s.v.

[137] A. Sava, *op. cit.*, vol. II, p. 18.

[138] *Ibidem*, p. 104.

[139] C.C. Constantinescu-Mirceşti, şi H.H. Stahl, *op. cit.*, p. 107.

[140] A. Sava, *op. cit.*, vol. II, p. 80.

[141] *Ibidem*, p. 104.

[142] Arhivele Statului Vrancea, pachetul XIV, doc. nr. 546.

[143] Arhivele Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Delicte silvice*, nr. 436, 1930.

[144] *Ibidem*, nr. 590, 1932.

Studiind un mare număr de cuvinte, J. Byck și Al. Graur ajung la concluzia că „pluralul n-a putut să influențeze singularul decît acolo unde numele era foarte des întrebuințat la plural, sau, cel puțin, mai des la plural decît la singular. Numai în acest caz forma de plural a putut să elimine din memorie forma de singular, astfel încît, în momentul în care s-a simțit nevoia de a avea un singular, s-a apelat la plural pentru a extrage unul“ [145]. Într-adevăr termenii semnalați de noi se aplică de cele mai multe ori unor complexe geografice, formate din elemente asemănătoare, ceea ce obligă, în plan lingvistic, la utilizarea cu precădere a pluralului.

Descrierile informatorilor noștri scot, nu o dată, în evidență această situație: „*țigmăuri* sînt peste tot locul; sînt foarte multe la noi, ele vin în trepte, una deasupra alteia“ (Pitulușa; așa se explică de ce *țigmăură*, adică „locul cu multe *țigmăuri*“, este cunoscut doar în com. Broșteni, deoarece numai aici relieful are această înfățișare); *fleura* „se formează din cauza prăbușirilor care au loc în jurul țuhanului. Nu sînt decît vîrfuri de stînci“ [146]; *țiclaura* denumește „vîrfuri de stîncă, golașe, cu vegetație între ele“ (Dumitrești — Rîmnicul Sărat); *Țifleura* se întîlnește numai la Paltin pentru că numai aici sînt trei *țifleuri* adunate într-un singur loc; „*Munțișoarele* sînt *vîrfuri* ascuțite, nu prea mari, unul după altul“ (Văcăria), sau, cum ni-l prezenta un informator din Coza, „munte care văzut din depărtare seamănă cu mai multe căpițe“; *coclaură* se folosește acolo unde pluralul înseamnă „dealuri multe, unul după altul, mai mari sau mai mici“ (Nereju), „vîrfuri de stînci pe care nu crește nimic“ (Tulnici; AIV). Piatra Șoimului „are formă de cetate: la 50—60 de metri de la bază se află un loc ridicat ca un turn de cetate iar puțin mai sus altul, căruia localnicii îi spun *Țugurlui*“ [147]. Așadar, ambele stînci sînt niște **țuguri*, însă cea din vîrf, mai ascuțită, este un *țugurlui*. Unii dintre acești termeni creați pentru a particulariza anumite complexe geografice nu au reușit să se extindă asupra unor complexe analoge, ci s-au menținut doar acolo, într-o formă toponimizată. Este cazul *Munțișoarelor*, care nu a dobîndit un regim de apelativ propriu-zis.

Procesul refacerii sg. de la pl. se poate urmări nu numai la nivelul apelativelor, ci și al *claselor toponimice*, constituite din ansambluri de nume în raport de opoziție[148]. Așa, de pildă, în com. Spulber, două șesuri, ca două talgere uriașe suprapuse, sînt numite în documente *Pod Desupra* (a. 1800)[149] și *Podu de Jos* (a. 1831)[150]. Ulterior, acest complex geografic este desemnat cu pluralul generic *Podure* (a. 1831)[151], *Poduri* (a. 1854)[152], *Podurile* (a. 1897)[153], pentru că devenise în întregime moșia unui proprietar, Anița Hărcan. Pluralul, ca marcă a întregului, elimină din conștiința vorbitorilor cele două toponime, care reprezentau inițial unități *distincte*. Apare însă necesitatea de a deosebi părţile acestui întreg : partea din sus a *Podurilor* se va numi „capul Podurilor din Sus“ (a. 1832)[154] sau *Podurele de Sus* (a. 1922)[155], *Podurile de Sus* (a. 1924, 1934, 1935)[156], iar partea din jos a *Podurilor* se va numi *Podurile di Gios* (a. 1832)[157], *Podurile de Jos* (a. 1918)[158]. După ce moşia Hărcănească se dezmembrează, se revine la distincţia iniţială a unităţilor, numai că, de această dată, ele se prezintă ca *unităţi ale unui fost întreg*: *Podura de Deasupra* (a. 1924)[159] şi *Podura de Desupt* (a. 1924)[160], devenite apoi *Podura de Sus* şi *Podura de Jos*. Aşadar, după D. Moldovanu, *dacă singularul toponimic propriu-zis* (S^1) *desemnează o unitate văzută în cadrul pluralităţii obiectelor de acelaşi fel, singularul refăcut de la plural* (S^2) *desemnează o unitate fragmentată dintr-un întreg*. Procesul înfăţişat nu este izolat în Vrancea, ci se reîntîlneşte în cazul satului *Poduri* din com. Paltin, unde forma de singular *Podura* ajunge să denumească unităţile care iniţial au determinat apariţia pluralului : (*Şăsu*) *Podura Paltinului*, cum numeau spulberenii *Pódura Ḱósî*, alături de *Podura Sat*, *Podura Cîmp*, *Podura Blănilor* (*Pe Podură la Blăni*).

---

[145] J. Byck, Al. Graur, *op. cit.*, p. 46.

[146] H.H. Stahl, *op., cit.* vol. II, p. 78.

[147] Gheorghe Țăbîrnac, *loc. cit.*

[148] Pentru clasele toponimice, vezi Dragoș Moldovanu, *Legile formative ale toponimelor românești cu radical antroponimic. I. Formații de plural*, în ALIL, XXI, 1970, pag. 34.

[149] Arhivele Statului Vrancea, pachetul X, doc. nr. 38.

[150] *Ibidem*, doc. nr. 127.

[151] *Ibidem*, pachetul XI, doc. nr. 128.

[152] *Ibidem*, pachetul XIII, doc. nr. 429.

[153] Arhivele Judecătoriei Focșani, Fondul Tribunalului Putna, *Registrul de transcripțiuni* 1 897, vol. III, fila 39.

3.2. Ceea ce frapează în mod deosebit în această terminologie oronimică a Vrancei este excepţionala diversitate formală pe care noi am încercat s-o explicăm fie ca efect al unor fenomene fonetice, fie prin considerente morfologice (sufixări, singulare refăcute de la plural). Deşi fiecare variantă, considerată izolat, poate fi justificată satisfăcător după criteriile amintite, este de presupus că în realitate diversitatea a fost produsul unor interferenţe. Acest lucru este evident mai ales în cazul seriei terminologice avînd ca punct de plecare magh. *ko* „piatră“, care s-a refăcut aproape în întregime după modelul seriei româneşti : *ţîu* — *chiu*, *ţîua* — *chiua*, *ţuhan*(*ă*) — *chiuhan*(*ă*), *ţuau* — *chiuau*, *ţurlui* — *chiurlui*, **ţeucă* (cf. toponimul *Ţeuca*)[160] — *cheaucă*, *ţuhai* — *tuhai*(*u*)<**chiuhai*(*u*).

Putem exemplifica acest fenomen de interferenţă a seriilor prin apelativul **chiufléură** (*ḱufléu̯urâ*), pl. *chiufléuri*, „pisc, vîrf ascuţit, distins mult din teren, loc stîncos cu prăpăşti, cu vizunii de urşi şi rîşi“ (Nereju). Informatorul din Carşocheşti—Spulber îşi amintea că l-a auzit la vînătorii bătrîni : „au trecut pe lîngă *chiufleurile* alea“ ; „în *chiufleura* aia sînt şi vizunii de urşi“. *Chiufleură*, *chifleură* circulă şi la Tulnici, unde înseamnă „pisc“, „o prăpastie mai mică“ (AIV). Ca toponim, exemplificăm numai cu *Chiufleura Şoimăriei*, care desemnează „un vîrf foarte ascuţit ; se vede de la noi, din Nereju, de la 10 km distanţă“ (Nereju). Termenul este rezultatul integrării temei maghiare în sistemul derivatelor româneşti :

$$\begin{tikzcd}
\textit{ţîf} \arrow[r] \arrow[d] & \textit{ţîfleură} \arrow[d] \\
\textit{chiu} \arrow[r] & \textit{chiufleură}
\end{tikzcd}$$

---

[154] Arhivele Statului Vrancea, pachetul XI, 1831, nr. 128.

[155] Arhivele Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1932.

[156] *Ibidem*, vol. I, 1924 ; vol. II, 1934 ; vol. I, 1935.

[157] Arhivele Statului Vrancea, pachetul XI, doc. nr. 137.

[158] Arhivele Judecătoriei Focşani, Fondul Judecătoria Năruja, *Dosare cu acte autentice*, vol. I, 1918.

[159] *Ibidem*, vol. III, 1924.

[160] *Ibidem*, vol. II, 1924.

Acelaşi proces apare şi în cazul lui **chiumandău** (*kumandău*), pl. *chiumandăuri*, „vîrf ascuţit“ la Nistoreşti şi „vîrf stîncos“ la Tulnici, unde are şi funcţie toponimică : *Chiumandăul Greşului* (AIV). Schema interferenţei este următoarea :

$$\begin{tikzcd}[column sep=small] \textit{ț'u/țîh} \arrow[r] \arrow[d] & \textit{țîhmandău} \arrow[d] \\ \textit{chiu} \arrow[r] & \textit{chiumandău} \end{tikzcd}$$

Un ultim exemplu care confirmă extensia este **chiufléică**, pl. *chiufléici*, care înseamnă „vîrf stîncos şi ascuţit“ (Tulnici ; AIV). Interferenţa s-a produs după o schemă asemănătoare :

$$\begin{tikzcd}[column sep=small] \textit{țîu/țîf(lă)} \arrow[r] \arrow[d] & \textit{țîfleică} \arrow[d] \\ \textit{chiu} \arrow[r] & \textit{chiufleică} \end{tikzcd}$$

Punctul iniţial al simetrizării a fost evoluţia semantică a apelativului *chiu* de la înţelesul generic de „piatră, stîncă“ la cel de „parte pietroasă a unui munte“, după care, datorită faptului că în Vrancea mai ales vîrfurile erau vizibil pietroase, a dobîndit sensul de „vîrf“ şi, implicit, pe acela de „vîrf ascuţit“ la care obliga specificul realităţii geografice. În acest fel *chiu* a devenit sinonim cu *țîu*, de care se apropie şi sub aspect fonetic. Intrînd în concurenţă, termenul maghiar nu a reuşit să-l subplanteze pe cel autohton, ci a ieşit treptat din uz odată cu slăbirea progresivă a influenţei maghiare. Derivatele sale, însă, au reuşit să se menţină pentru că realizau o diferenţiere necesară a tipurilor de înălţimi. Aşa se explică menţinerea diversităţii terminologice în această zonă a ţării, unde — cum ar spune vrîncenii în limbajul lor — „ce se ridică din stîncă goală, de la culmare în sus, îi *țîu*, *chiu*, *țîf*, *țuh*(*ă*), *țîgmă*, *fliu*, *bold*, *bogîlnă*, *țîgmău*, *titilcă*, *titiană*, *țugui*“ etc. iar „tot ce pleacă gros de jos, ca o claie, vine înalt tare şi se ascute spre vîrf, care-i stîncos şi fără pădure pe el, îi *țîgmandău*, *țuhan*, *chiuhuc*, *țuhău*, *țuhau*, *chiuau*, *chioacă*, *chiaucă*, *tilirai*, *țuțúră*, *chiuhalm*, *boldan*“ etc.

Diferenţierea semantică se continuă la nivelul acestor două mari categorii, după alte criterii care ţin de gradaţia progresivă a ideii de „ascuţit“ asociată cu aceea a înălţimii, de aspectul stîncos sau împădurit al acestor vîrfuri: „*țuțúra* e o ridicătură înaltă cu piatră în vîrf, ca o căciulă, mai joasă ca *țîgma*“ ; „*țîgmandăul* îi pietros la vîrf de nu poţi să intri ; el pleacă gros de la bază şi se ascut *țugmăndăurile* astea la vîrf, pînă la 10—20 m înălţime“;„ *țîgmele* sînt mai jos şi-s împădurite sau acoperite cu desiş“; „*țîul* îi cel mai înalt şi mai ascuţit: îi ca un stîlp înalt“ ; „*țurlánu* i-o *bogîlnă* înaltă, ascuţit la vîrf ; îi mai înalt ca *țîgma*“ ; „*chiuhucu* pleacă de jos de la bază gros şi se ridică numai piatră ; îi cam acelaşi lucru cu *țîrțîdăul*, da-i mai înalt ca el“ ; „*boldul* îi mai înalt ca *țurlanul*“ ; „*chiuzul* îi mai jos ca *țurlanul*“.

Felul în care se manifestă această tendinţă diferenţiatoare şi în toponimie ne este relevat de un „comentariu“ comparativ, făcut de un informator din Coza, referitor la numele topice care „gravitează“ în jurul *Zburăturii* : „ *Țu[h]aul Zburăturii* îi partea stîncoasă, muntele de piatră; *Țuțura*~ îi mai joasă decît *Țuaul*~, care-i mai înalt şi-i gol; *Țîul* ~îi mai înalt ca *Țuaul* şi-i cel mai ascuţit : din *Țuau* pleacă ţîurile de piatră ; *Boldul*~ îi mai jos ca *Țîul* ~ şi-i mai rotunjit la vîrf; *Țîgma* ~îi mai joasă ca *Țuaul*~ şi-i împădurită; *Țurlanul*~ îi mai înalt ca *Țìgma~*, îi pietros la vîrf, ieșit mai sus de pădure și-i un gol mai ascuțit și mai înalt ca *Țîrțîdăul~*". Aceste comparații între termenii sinonimi, care reliefează elementul distinctiv al fiecăruia, întîlnite de noi nu o dată la informatorii din com. Tulnici, presupun și o perspectivă de ansamblu a acestora asupra întregului complex geografic al bazinului Putnei. Cazul masivului Zburătura este departe de a fi izolat ; el se regăsește în multe complexe orografice, ale căror elemente au fost deosebite de către denominatori deși prezentau aceeași dominantă, toate fiind „vîrfuri ascuțite, stîncoase". Astfel, oronimul *Arișoaia* polarizează *Țìul Arișoii, Chiul Arișoii, Boldul Arișoii, Țurlanul Arișoii, Țuțura Arișoii* ; oronimul *Tișița* reprezintă nucleul denominativ pentru *Țìgma Tișiței, Țìgmandăul Tișiței, Boldanul Tișiței, Țîul Tișiței, Țuhaul Tișiței* ; de la *Gurguieta* se formează o serie de oronime minore : *Țìul Gurguieții, Chiul Gurguietii, Țîgma Gurguietii, Țuhaul Gurguietii, Boldul Gurguietii, Țuțura de la Gurguieta, Țîgmandăul Gurguietii, Cheile Gurguieții* ; aceeași aglomerare oronimică o întîlnim în cazul *Tisarului*: *Țuha~, Țîgmăul~* (*Mare*), *Țìgmandăul~*(*Mare* și *Mic*), *Boldanul~, Boldul Tisaru, Țuhaul~, Țìul~, Chiul~, Titiraiul~, Chiuhalmul~, Cheia~*; pentru muntele *Ciuta*: *Țîgmnăul Ciutii, Țuha Ciutii, Țìul Ciutii, Țìgma Ciutii, Boldul Ciutii, Cheia Ciutii* ; pentru *Geamăna* : *Țîgmîndaiele Gemenii, Chetrile Gemenii, Țìgmnăul Geaminii, Țìul Geaminii, Chiul Gemenii* ; ș.a.m.d.

Ar fi exagerat să credem că toți acești termeni s-au putut menține în virtutea faptului că au reușit să se deosebească semantic, devenind complementari. Aceasta este mai degrabă o tendință decît o realitate imperativă, pentru că nenumărate sînt raporturile de sinonimie pe care vorbitorii le stabilesc între termenii cîmpului semantic : „*colhamul* îi *cheia* dealului", „*țîgmăura* i-o *titilă*", „*Chiuhalmul* Tisarului îi cel mai frumos *titirai*" etc. Uneori se ajunge chiar la o avalanșă de termeni meniți să concretizeze un înțeles destul de vag : „*fleura* i-o *culmare* de deal prăpăstios, un *chiuhan* ascuțit, o *țiclaură*, un *țuhan*, o *tiharaie*". Este adevărat, însă, că rareori se întîlnește o sinonimie pură, dovadă deosebirile de nuanță, unele destul de fine, care îi pot scăpa unui ascultător neavizat : „un *gol căciulat* este o *țîgmă* goală" (pentru că țîgmele sînt, de obicei, împădurite), „o *țuțură* e tot așa o *țîgmă* înaltă", „*țuhanul* i-un *țugmandău* ascuțit", „*cheauca* îi tot un fel de *cheie*, da-i mai mică" etc.

Este de presupus că această sinonimie de nuanță a fost influențată în mod decisiv de compararea unor obiecte geografice deja denumite. Acest proces de resemantizare se constată peste tot și se poate spune că alimentează constant diversificarea semantică a lexicului geografic. De obicei termenii generici sînt cei care se reflectă mai întîi în toponimie, după care deosebirile minime de aspect dintre oroforme se repercutează asupra bazelor lexicale. În același timp manifestarea toponimică a termenilor entopici reprezintă și un factor important de conservare a lor. Or, dacă admitem că oronimia Vrancei este veche, trebuie să admitem implicit că diferențele de nuanțe semnalate de noi sînt în mare măsură efectul unui proces tardiv de diferențiere.

Cea mai bună dovadă a caracterului relativ recent al diferențierilor semantice de nuanță ne-o oferă sinonimia toponimelor, care reflectă, neîndoielnic, situația veche. Astfel, vîrful muntelui Zboina este numit *Țîgma Zboinii* de către nărujeni, dar *Țuhanul Zboinii* de către nerejeni. Cei din Năruja, Paltin, Ploștina, Poiana folosesc denumirea *Țìgmele Frumoaselor*, în timp ce oamenii din Vetrești, Herăstrău, Nistorești. Secătura Părosului preferă *Țuha*, iar nerejenii *Țuhanul Frumoaselor* (sau *al Scăturenilor*). *Țîgmana* din satul Spulber este numită *Țuhana* la Prahuda, *Chiuhana* la Podura de Jos și *Țîul* la Voloșcani. Tulnicenii numesc vîrful *Lăcăuțului Țîul~, Chiul~, Țuțura de la Lăcăuț, Țîrțîdăul de la Lăcăuț*. Tot ei numesc vîrful Pietrosului din bazinul Zăbalei *Țîgma Chetrosului, Țîgmandăul Chetrosului, Țuhanul Chetroșului*, pe cînd cei din valea Milcovului (Pitulușa — Broșteni) îl numesc *Țîul Petrosului*. Vîrful Lapoșului de la Nereju este pentru cei din Coza *Țîgma Lapoșului* sau *Țuhanul Lapoșu*, iar vîrful Giurgiului este pentru cei din Tulnici *Țîgma Giurgiului, Țîul Giurgiului* sau *Chiul Giurgiului*.

Un alt factor foarte important care a determinat menținerea terminologiei oronimice diverse și nuanțate a fost faptul că ea era susținută de participarea la alte cîmpuri semantice. Multe apelative din prima serie sînt polisemantice și acest fapt a fost desigur un factor de rezistență a întregii serii în fața echivalentelor de origine maghiară sau, eventual, de alte origini, care le-au concurat într-o anumită perioadă istorică. Deși în anchetele noastre pe teren nu am urmărit în mod special o cercetare de ansamblu a lexicului, am reușit totuși să extragem din discuții un material interesant, în bună măsură inedit, la care am adăugat și atestări din alte surse de informare.

Încercînd o delimitare după criteriul semantic a acestor termeni, indiferent de forma lor, am ajuns la următoarele grupări :

a) „Vîrf, partea ascuțită a unui obiect, extremitate“

Referindu-se la *țîu*, pe care nu-l explică și etimologic, DLR (ms.) apreciază drept învechit și regional sensul de „parte ascuțită a unui obiect“, exemplificat doar cu o atestare din CIHAC : „*Țiul* corăbiei este partea dinprotiva cîrmii“. Mai adăugăm : *țîul* cartușului, *țîul* glonțului (Vrancea) — numit astfel pe o arie foarte largă —, *țîul* „vîrful tîrnăcopului : «la asfalt folosim un tîrnăcop cu două *țîuri*»“ (Pitulușa) ; „un *țîu* de fier “(Reghiu) ; „colțul ascuțit al sapei : «întoarce sapa și dă cu *țîul*»“ (comunicat de Gheorghe Moldoveanu, din Cîmpineanca). Pentru „cucui“ sau o „ridicătură ascuțită la un obiect“ se spune în nordul Moldovei și *țîu* (comunicat de I. Nuță). Un *țîu de piatră* poate fi cît de mic „numai să aibă format de ascuțit : «m-am lovit într-un *țîu de piatră*»“ (Coza, Reghiu) (înțeles pe care îl are și *o țîgmă de piatră* : „m-am lovit într-o *țîgmă de piatră*“, Tulnici). Sensul acesta este surprins de Simion Hârnea în contexte narative precum : „în cale mai adună vreo patru pietroaie lungi, pe care le-a pus ca niște surcele la subțioară [...], apoi înfingînd în pămînt cele patru *țîuri de piatră* [...]“ [161] ; „oamenii se deprinseseră să se scalde vara chiar printre *țîurile de stîncă* din fața unde Putna fierbea înspumată“ [162]. Pentru delimitarea terenurilor se folosesc în Vrancea *țîuri de piatră*, iar în județul Vîlcea *țîuri* „jaloane puse pe cîmp — bețe sau pari“ [163].

Chiu înseamnă și el, mai rar, e drept, „piătră mai mică, stîncă mai mică“ — ceea ce ne dă prilejul de a consemna din nou identitatea semantică *țîu : chiu*. *Țîu* mai desemnează la Tulnici și „vîrful copacului“ („uite, s-a uscat *țîul* copacului“, adică partea de la jumătate în sus), „vîrful clăii“ („a luat vîntul *țîul* clăii“), „vîrful colibei : «țurla este o colibă cu un *țîu*»“. Un derivat al lui ţiu, *ţîvlic,* înseamnă în Bonţida — Gherla „colţul mai lung al basmalei, atîrnînd de sub cel mai scurt, cînd basmaua e legată neglijent“ (DLR, ms.).

---

[161] Simion Hârnea, *op. cit.*, vol. I, p. 18.

[162] *Ibidem*, p. 17.

[163] G. F. Ciaușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vîlcea*, în AAR (Lit.) s. III, t. V, 1931, s.v.

Pe baza atestărilor de care dispunem pînă acum, *ţîf* înseamnă „vîrful copacului“ numai la Vîlcani. În rest, sensul cu care este cunoscut în toată Vrancea şi pe valea Milcovului este cel de „primul fir de iarbă care răsare din mustul zăpezii într-un loc : «a ieşit *ţîfu* la iarbă, grîu, porumb, ceapă etc.» ; «ai leuştean răsărit ? Nu, am numai *ţîfuri*» ; «am luat un *ţîf* de leuştean»“. Tot prin *ţîf* se înţelege în Vrancea şi „iarba ascuţită la vîrf ca stuful : «la Ploştina Mică sînt poieni cu lacuri, cu tîrsă, cu *ţîfuri* de iarbă tare»“ (Prahuda). DLR (ms.) îl atestă mai ales pentru Moldova cu sensul de „un fel de iarbă cu firul subţire care rămîne de obicei netăiată la cosit“ (comunicat din Drăguşeni — Tg. Neamţ) ; „firul tînăr de stuf, de ţipirig“ (comunicat din Latinu — Brăila) înţeles pe care-l are *ţîf* şi la Tulnici : „stufiş, papură“ (AIV). Acest sens este consemnat de Iorgu Iordan în jud. Neamţ : „un soi de papură mai mică şi mai subţire decît cea obişnuită şi care creşte tot prin locuri mlăştinoase“ [164]. La Nemţişor — jud. Neamţ, *ţîful* este „fînul ce aruncă mult rogoz“[165], iar la Bîrlad, *ţîfarul* este „stuf tînăr“ (DLR, ms.). La Soveja, *ţîfurile* denumesc „vîrfurile ascuţite ale pietrelor, ieşite puţin din pămînt“, iar pe valea Milcovului, excrescenţele, „bubele ascuţite“ de pe copaci, fructe, legume etc. : „uită-te la bostanul ăla cu *ţîf* !“ (Pituluşa).

De la înţelesul de „ierburi (arbuşti) cu vîrf ascuţit“ s-a produs o extensie semantică : „loc unde cresc astfel de ierburi (arbuşti)“. De exemplu, *ţîf* înseamnă, la Tulnici, şi „loc cu papură, păpuriş“ (AIV), „loc cu păriş [=desiş de copaci tineri]“. Un pl. al lui **ţîv, ţîghi*, denumeşte o „pădure deasă, cu arbori diferiţi“ la Suceveni — Galaţi (AILB).

b) „Obiecte (de obicei, unelte sau instrumente) care au o parte ascuţită“

Reluînd şi informaţii din alte dicţionare, DLR (ms.) semnalează următoarele sensuri ale lui *ţîu* : „topor cu tăişul lung şi îngust (folosit la despicarea lemnelor mai groase)“, „secure mare“ (ambele prin Moldova şi Banat), „un fel de secure mică folosită la făcutul carelor“ (prin Banat, Oltenia, Moldova), „tîrnăcop“ (prin Moldova). În CADE apare şi sensul de „daltă de fier“, din Banat, pe care îl aflăm şi în Moldova : „jgheaburile sînt făcute din lemne jghebuite, săpate cu *ţîul* din lemn de plop“ (com. Piatra Şoimului, jud. Iaşi ; AILI). Printre uneltele folosite la pădure pentru sădit şi semănat, I. Itu enumeră *ţiul* şi *ţuagul*[166] (ultimul, un derivat cu suf. *-ac/-ag* de la *ţiu* : **ţiṷág* > *ţuág*). Astfel de specializări semantice au şi alte variante şi derivate ale lui *ţiu/ţîu*. *Ţîfă,* pl. *ţîfe* înseamnă în jud. Argeş „prăjină cu pămătuf (şomoltoc) de cîrpe (fîn, paie, frunze), la vîrf, servind ca semn de hotar sau de orientare la măsurătoare“ [167]. În Muscel, *ţîfla* este o „prăjioară pentru hotar“ [168], ca şi *ţuiacul* la Viişoara — Cluj : „semn pentru delimitarea pădurilor (AILB), „unealtă folosită de plutaşi, alcătuită dintr-un par gros, cu o bucată de fier ascuţit la un capăt, care se înfige în pămînt şi se priponeşte pluta pe el“ (valea mijlocie a Bistriței), cu varianta *țuiag* (Cîrlibaba)[169]; *țîiác* pl. *țîiece* este „un par ascuțit la un capăt legat de o șprangă [...] folosit pentru priponirea plutei la Siret“ (SCRIBAN, D.); *țuietic*, pl. *țuietici*, un „par care se înfige în vîrful stogului de fîn“ (comunicat din Colești—Vașcău, DLR ms.). „Un băț scurt, *ascuțit* [s.n.] la un capăt, cu care se joacă copiii lovindu-l de alte bețe“ se numeşte *țivlic* la Sîntiana — Gherla (DLR ms.), *țîc* la Tătăruși — jud. Iași (comunicat de H. Bârleanu) și *țîcnă* la Cîmpineanca, jocul respectiv numindu-se *țîcna-patra*, deoarece bețele trebuiesc lovite de patru ori (comunicat de Gh. Moldoveanu). La Tulnici, „o casă prea țuguiată“ se cheamă *țîu* sau *țugurlui*: „uite ce *țîu* de casă și-a făcut ăsta !“

---

[164] Iorgu Iordan, *Toponimie putneană,* în „Milcovia“, IV, 1933, p. 24.

[165] A. Moisei, *O samă de cuvinte,* în I. CR., III, 1910, p. 346.

[166] I. Itu, *Date din terminologia silvică dintre Tisa şi Carpaţi,* în „Revista pădurilor“, XXXII, 1920, ianuarie — martie, p. 60.

[167] Dumitru Udrescu, *Glosar regional din Argeş,* Bucureşti, 1967, s.v.

[168] Rădulescu-Codin, *op. cit.,* s.v.

Fluierele făcute de copii din lemn de salcie se numesc la Dumitrești *țuvlică*, pl. *țuvlici*, *țuflică* în Moldova (SCRIBAN, D.), *țîflică*, pl. *țîflici* pe valea Milcovului, unde este considerat „cuvînt bătrînesc : «iar îi tragi cu *țuflica* aia a ta»“. Consemnăm și *țivlică* „tub mic de trestie, soc sau salcie, închis la capătul de sus [...], în care se taie o limbă în forma literei U“ folosit la Galați ca parte componentă a instrumentului *bîzoi*, cu sinonimele : *piscoaie*, *piscoane*, *piscoi* (Hunedoara și Oradea), *țîplă* (Oltenia) *țuvlică* (Tulcea), *pană* (Ploiești)[170]. Tot pe valea Milcovului am notat *țîfleură*, pl. *țîfleuri* „fluier lung din lemn de salcie : «mi-am făcut o *țîfleură*»“. La Pitulușa se folosește și *țîfleu*, pl. *țîfleuri*, pentru „un fluier din lut, cu zece găuri, pe care-l folosesc păltinenii“. Este posibil ca această specializare semantică să fi fost favorizată de valoarea onomatopeică a grupului fonetic al bazei.

c) „Părți ale corpului cu profil ascuțit“.

„Nodul gîtului“ sau „mărul lui Adam“ este numit în Moldova de nord-est *țîu* (comunicat de I. Nuță), iar pentru „omușor“ se folosește la Petrova — Vișeul de Sus *țiflóc*, pl. *țiflocuri* (derivat de DLR ms. din *țiflă* +suf. *-oc*) și *țîc* în Vrancea : „mi s-a umflat *țîcul* gîtului“ (Coza). Cu același înțeles este înregistrat și de DLR (ms.) în sintagma : *țicul palatului*. S-ar putea adăuga și *țeve* pentru „beregată“ (ALR I h. 38)[171], care a fost înregistrat și cu sens oronimic : „dîmb mai ridicat“ (Corbi, jud. Brașov, vezi *supra*, p. 470). La Mănăstireni — Botoșani, *țîu* înseamnă și „bot“[172] (cf. și SCRIBAN, D.), iar la Cîmpineanca, jud. Vrancea, „cotul ascuțit al unei persoane : «măi, ce *țîu* ai !»“ (comunicat de Gheorghe Moldoveanu). În zona Neamțului, *țîf de păr* și *țuflic* înseamnă „moț de păr“ (DLR ms.) ; în Muntenia și Moldova, *țif* (*țîf*) a fost înregistrat cu sensul de „cioc“ („bărbuță“) (cf. SCRIBAN, D., DLR ms.). Firele de păr „care stau drept în sus“ se numesc *țufurlúie* prin nord-vestul Munteniei (DLR, ms.), iar unui om cu barbă i se spune, depreciativ, „un *țăgui*“ (*ibidem*).

d) „Obiecte sau ființe mici“

Atestările cu acest înțeles sînt mai puține și ele se referă la termenii de bază ai primei serii : *țîc*, pe care noi l-am găsit în Vrancea cu înțelesul de „copil mic“ („ce-ți face *țîcul* ?“ sau „ce să mă fac eu cu *țîcul* ăsta de copil“ ?)

---

[169] V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în SCȘt (Filologie), Iași, VIII, 1957, fasc. 1, p. 173.

[170] Tiberiu Alexandru, *Instrumente muzicale ale poporului român*, București, 1956, p. 7.

[171] Alte exemple la Marius Sala, *Denumirea „mărului lui Adam“ în unele limbi romanice*. în SCL, IX, 1958, nr. 4, p. 502.

[172] D.Gr. Furtună, *op. cit.*

şi cu cel de „obiect foarte mic“ („ce să fac eu cu *ţicu* ăsta de creion ?“ — echivalent semantic al cuvîntului *ţimburuc*). În Oltenia, *ţiu* denumeşte o „haină scurtă“ („i-a făcut *un ţiu de haină*“)[173]. Iezii sălbatici sînt numiţi *ţi* (sg. *ţiu*) în com. Frasin, jud. Suceava, după cum ne comunică Dragoş Moldovanu. Această atestare ne îndreptăţeşte să încadrăm tot aici pe *ţigui -ie* (cu variantele : *ţugui, -ie, ţăgui, -ie*) însemnînd „ied pînă la un an“ prin Oltenia, iar în Muntenia, Oltenia şi Banat „capră între un an şi doi ani“, pentru care DLR (ms.) trimite la germ. *Ziege*, după S. Puşcariu (care, sub formă *ţiguiu*, îl înregistrează cu acelaşi sens în Banat)[174].

Ceea ce se observă imediat din glosele prezentate de noi este faptul că numeroasele forme şi derivate, fie cu o semnificaţie oronimică, fie cu una extrinsecă acesteia, dispersate pe întregul teritoriu al ţării, pot fi cu greu înţelese ca rezultate ale unor evoluţii semantice de tipul extensie — restricţie, dar se clarifică în momentul în care presupunem că descind, mai mult sau mai puţin independent, de la baze avînd sensul de „ascuţit“, „vîrf“, „mic“. Lectura articolelor **stei* şi **steig* din dicţionarul lui A. Walde şi J. Pokorny, care unifică sub semnificaţia „ascuţit“ o mare diversitate de forme şi sensuri din mai toate limbile indo-europene („vîrf de munte ascuţit“, „ghimpe“, „corman de plug“, „băţ lung, prăjină“, „lujer“, „stuf“, „trunchi ascuţit“, „tăiş“ etc.), ne întăreşte convingerea că este vorba de un polisemantism arhaic. Absenţa motivărilor semantice interne şi dispersarea geografică a atestărilor sprijină ipoteza originii autohtone a bazelor, care, cum am văzut, se poate susţine şi prin argumente formale.

TERMES GÉOGRAPHIQUES POPULAIRES DE LA RÉGION DE VRANCEA POUR LA NOTION DE „SOMMET POINTU“ ET LEUR REFLETS TOPONIMIQUES (I)

RÉSUMÉ

L'étude contient un matériel inedit, très riche, de la région de Vrancea (Moldavie), enregistré par l'auteur au cours des enquêtes directes, soutenu par des exemples tirés des archives des tribunaux civils locaux et des documents. On analyse deux séries lexicales pour la notion de „sommet pointu“, très bien représentées dans cette région.

La première série comprend des éléments qu'on peut considérer d'origine autochtone : 1) **ţicmă**, **ţígmă**, **ţícmă**, **ţícnă**, **ţígmă**, **ţígnă**, **ţígmnă**, **ţíhmă**, **ţíjmă**, avec les dérivés **ţicmău**, **ţicmáu**, **ţicnău**, **ţigmău**, **ţicmán**, **ţicmán(ă)**, **ţigmán(ă)**, **ţigmanău**, **ţigmandău**, **ţigmandá** ; ils sont à raccorder à une série plus large; richement representée dans tout le pays, à la base en *ţic- / ţig- /ţîc-/ţîg-*, rapportée à la base i.- e* *steig* - / *k*-„pointu“ avec *s* - initial mobile.

2) **Ţiu (ă)**, **ţiu(ă)**, rapporté / à l'i.-e **stei*-, avec le formant semiconsonantique *-u̯-*, et qui est à la base de la série : **ţif**, **ţíiă**, **ţiflă**, (**ţilfă**), **ţíflă**, **ţíflu**, avec les dérivés: **ţimfán**, **ţiflán**, **ţilfán**, **ţiflíc**, **ţiflíc**, **ţifléică**, **ţifléică**, **ţefeléică**.

3) **Ţuh(ă)**, **ţuhău**, **ţuhán**, **ţuhón**, **ţuhoáie**, **ţuhúş**, **ţuhúi**, qui provient toujours de *ţiu*, soit par la re-formation d'un nouveau singulier à partir de la forme de pluriel *ţihuri*, soit par une évolution phonétique du type : ţíu̯u > ţúu̯u > ţúhu.

La deuxième série contient les termes oronymiques d'origine hongroise : **chíu**(*kiu̯*),***chiú** (*ku*),***chiúi**(*kui̯*), **chéie** (*kéi̯e*), ***cheu** (*keu̯*), ***chio** (*ko*) rapportés à l'étimon hongrois *kő* „rocher, pierre“, qui était également prononcé en hongrois ancien *kü*, *küj*, *kűj* ; **chiuhálm** (*kuhálm*), **cuhálm**, **colhám**, **cohálm**, rapportés à l'étimon hongrois *köhalom* ; **chiuhúc** (*kuhúc*), **chiuúc**(*kúʰúc*, *ku̯úc*), **chiuiúc** (*kui̯úc*), **chihúc** (*kihúc*), **tihúc** (*t'ihúc*), qui représentent un pluriel étymologi-

---

[173] *Lexic regional*, II, p. 17.

[174] Sextil Puşcariu, *Au sujet des diminutifs roumains*, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj, 1937, p. 306.

que < hongr. *küjük* ; et les dérivés roumains : **chiuhán** (*kuhán*), **chiohán** (*kohán*), **chiuháná** (*kuhánă*), **chiuhárnă** (*kuhárnă*), **tuhár**, **cheáucă** (*kẹáu̯ucâ*,) **chioácă** (*ku̯ácî*).

L'auteur prend en considération, dans une égale mesure, la manifestation toponymique des termes géographiques, qui a eu un rôle important dans la conservation de ces termes ; l'on établit, dans la mesure du possible, leur distribution géographique sur tout le territoire du pays. L'on consigne, en même temps, les descriptions des objets géographiques, telles qu'elles sont fournies par les sujets interrogés, avec les contextes qui attestent leur circulation dans la région de Vrancea.

Le long du chapitre *Procédés formatifs et procès sémantiques* l'on analyse les termes géographiques (avec les toponymes correspondants) refaits à partir du thème de pluriel : a) **ţícură** < pl. *ţícuri* < sg. *ţic*, **ţiură** < pl. *ţiuri* < sg. *ţiu*, **ţicláură** < pl. *ţicláuri* < sg. *ţicláu*, **fléură** < pl. *fleuri* < sg. *fleu*, **ţifléură** < pl **ţifléuri* < sg. **ţifléu*, **ţignáură** < pl. *ţignáuri* < sg. *ţignáu*, **ţigmáură** < pl. *ţigmăuri* < sg. *ţigmáu*, **cocláură** < pl. *cocláuri* < sg. *cocláu*, **málură** < pl. *maluri* < sg. *mal*, **ţármură** < pl. *ţármuri* < sg. *ţărm*, **vírfură** < pl. *vîrfuri* < sg. *vîrf* ; b) **chiurlúi** < pl. *chiuri* < sg. *chiu* + *-ui*, **ţufurlúi** < pl. *ţúfuri* < sg. *ţif*/**ţuf* + *-ui*, **ţugurlúi** < pl. *ţúguri* < sg. *ţug* + *-ui* (avec l'épenthèse de *-l-*); c) **ţuháu**, **ţuáu** (*ţuu̯áu̯*). **ţuhái** < pl. *ţuháie*, *ţuáie*, **chiuháu** (*kuháu̯*), **chiuáu** (*kuu̯áu̯*) < pl. **chiuhaie*, **chiuaie* (*kuu̯áie*), **tuháu** < pl. *tuháie*; d) **fundáiu** < pl. **fundáie* < sg. *fundoáie*, **pîráiu** < pl. *pîráie*, **tʼitʼiráiu**, **tʼitʼirái** < pl. *titiráie*, **tuháiu** < pl. **tuháie* < sg. *tuhái* ; e) **ţuháus**, **ţurháus** < pl. *ţuháuşi* < sg. *ţuháu* + *-uş*.

Ce processus este doublement analysé : 1) au niveau des appelatifs — avec la mise en évidence du fait que les termes discutés apparaissent seulement là où des complexes géographiques formés d'éléments semblants (plusieurs *ţigmăuri*, plusieurs *fleuri*, etc., placés ensemble) imposaient l'utilisation prioritaire du pluriel au niveau de l'expression linguistique; 2) au niveau des *classes toponimiques* constituées par des ensembles de noms en rapport d'opposition. À l'intérieur de ceux-ci, le singulier toponimique en arrive à désigner une unité résultant de la segmentation d'un tout (par exemple pl. *Poduri* ayant désigné deux unités distinctes d'un tout : *Podul de Sus* et *Podul de Jos*, change de fonction : *Podura de Sus* et *Podura de Jos*).

L'on démontre, par la suite, que la série à éléments d'origine hongroise a été complètement refaite, selon le modèle de la série roumaine, le point initial de cette symétrie étant représenté par l'évolution sémantique de *chiu* à partir du sens initial „pierre, rocher" vers celui de „sommet pointu, rocheux". Suivant ce mécanisme, *chiuhan* se refait selon le modèle de *ţuhan*, *chiuhau* selon *ţuhau*, *chiuau* selon *ţuau*, *chiurlui* selon *ţurlui*, *che(a)uca* selon *ţeuca*, *chiufleură* selon *ţifleură*, *chiumandău* selon *ţigmandău*, *chiufleică* selon *ţifleică*.

La terminologie oronymique diverse et nuancée a pu se maintenir telle quelle par le fait que les termes géographiques s'avèrent les seuls capables de rendre les divers types de „sommets pointus" conformément à la gradation progressive de l'idée de „pointu", associée implicitement à celle de hauteur, à l'aspect rocheux de ces sommets ou à la présence des arbres sur ces mêmes sommets. On en est ainsi arrivé à une riche synonymie, avec de fines différences de nuance, effet d'un processus tardif de différenciation présupposant de la part du locuteur une perspective d'ensemble sur le complexe géographique de la région de Vrancea.

La conservation de cette diversité terminologique s'explique aussi par la participation des éléments d'origine autochtone à d'autres champs sémantiques : a) sommet, partie pointue d'un objet, extrémité ; b) outils ou instruments qui ont une partie pointue ; c) parties du corps à profil aigü ; d) objets ou êtres petits.

Les attestations des mots qui participent à ces champs sémantiques sont dispersées dans tout le pays, mais c'est seulement dans la région de Vrancea que ces termes gardent aussi une signification oronymique. Ce fait ne saurait s'expliquer qu'en présupposant la conservation d'une polysemantisme archaïque.

L'analyse laisse voir le caractère conservateur de la région de Vrancea, qui garde soit les bases lexicales de certaines séries oronimiques (dont on atteste seulement les dérivés dans d'autres régions du pays), soit des sens archaïques (recontrés uniquement ici), soit, enfin, des variantes des certains mots d'origine étrangère, surtout hongroise, qui conservent des étapes anciennes dans l'évolution phonétique de la langue de départ.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

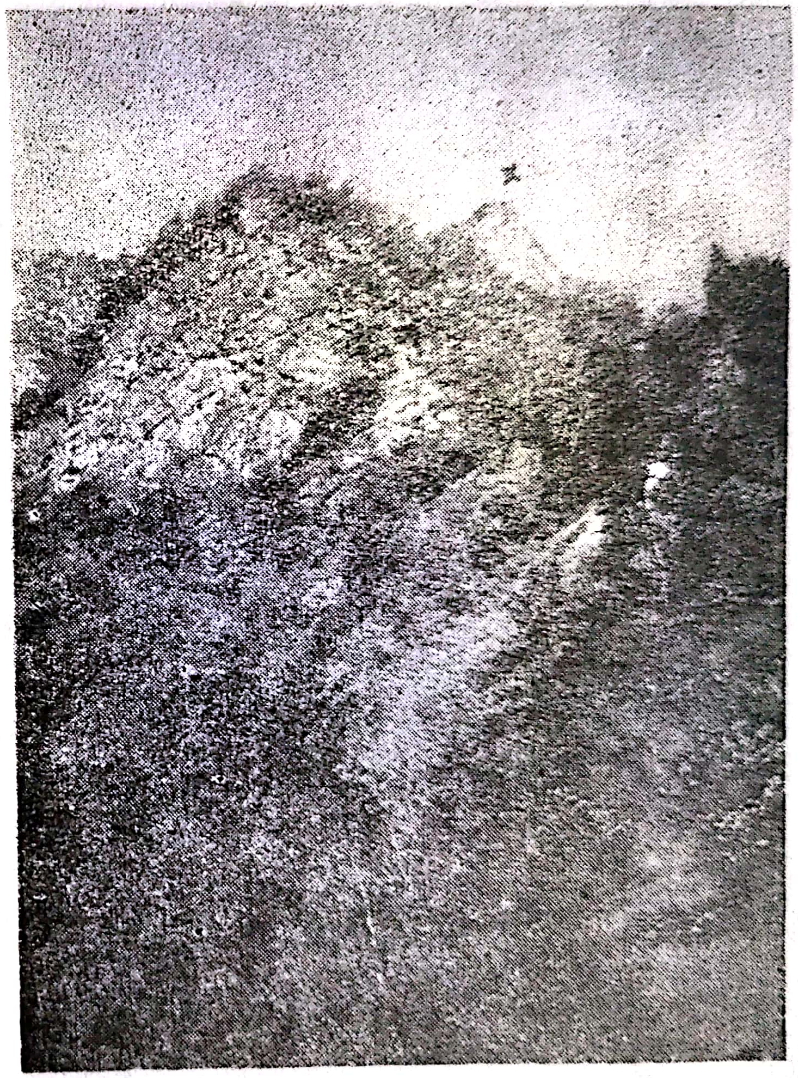

Fig. 1 : *țîgmă*

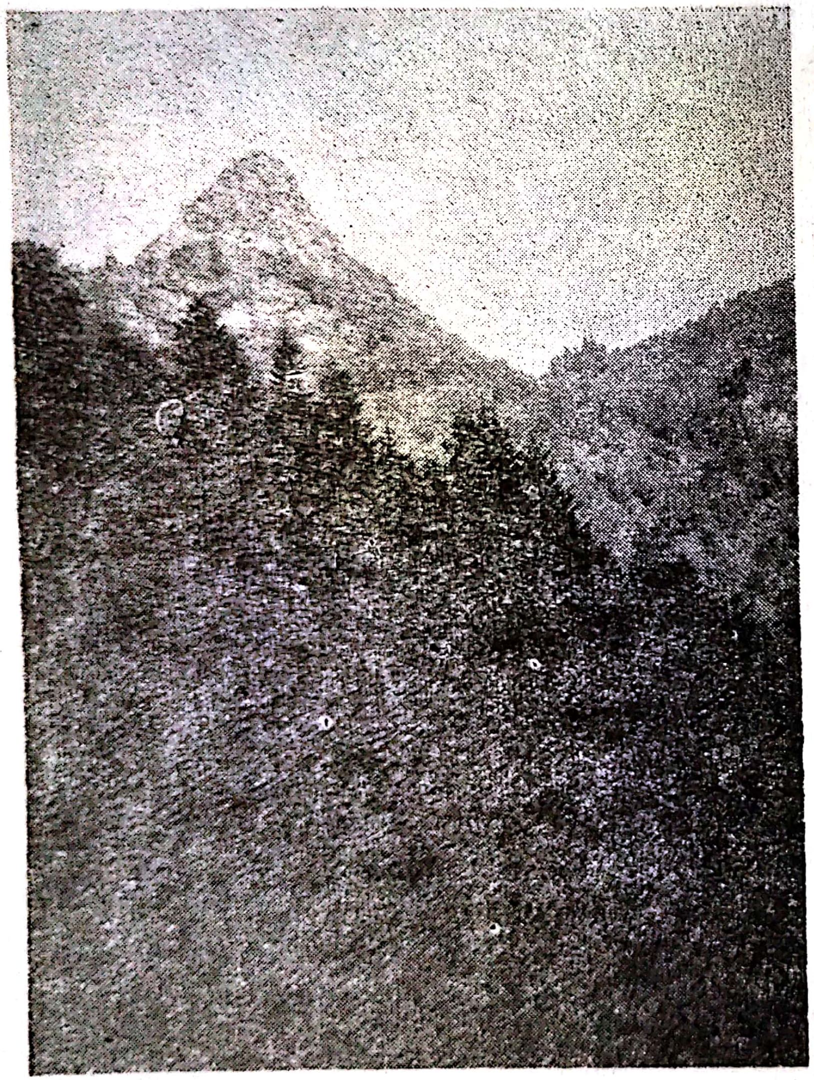

Fig. 2 : *țîgmandău*

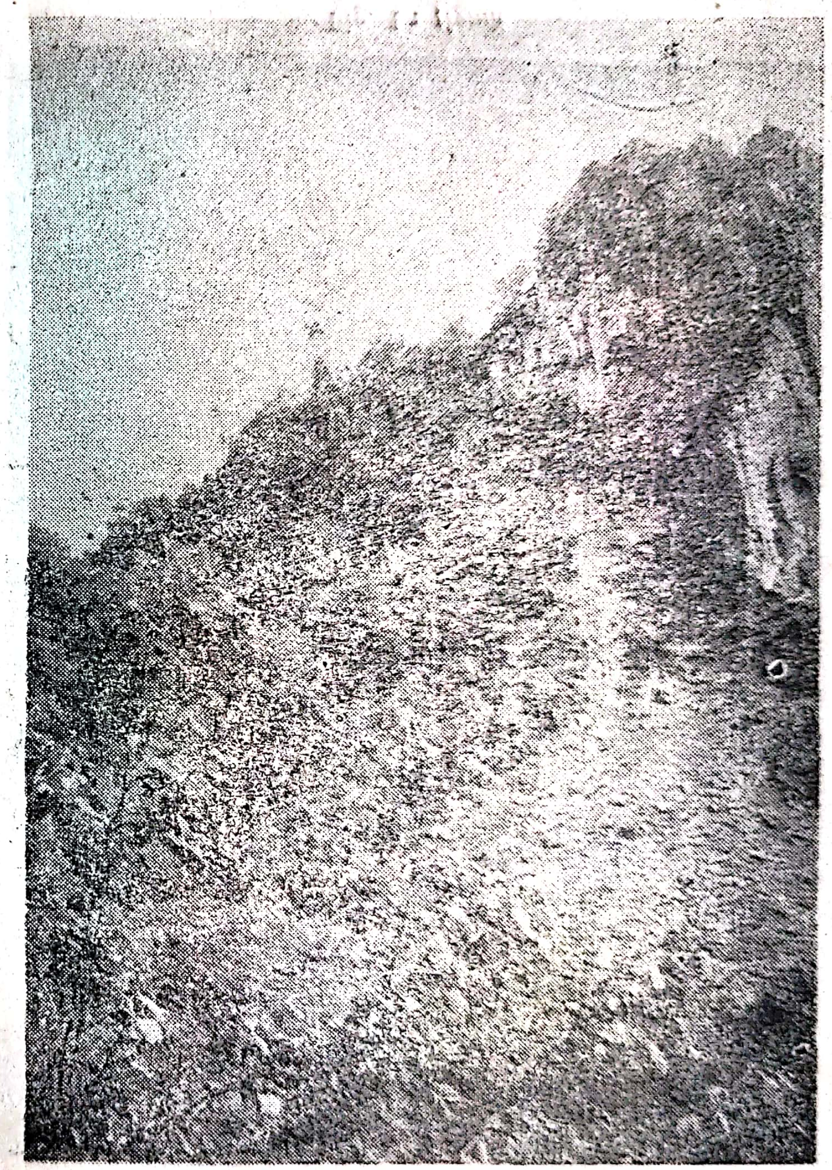

Fig. 3 : *ţîu*

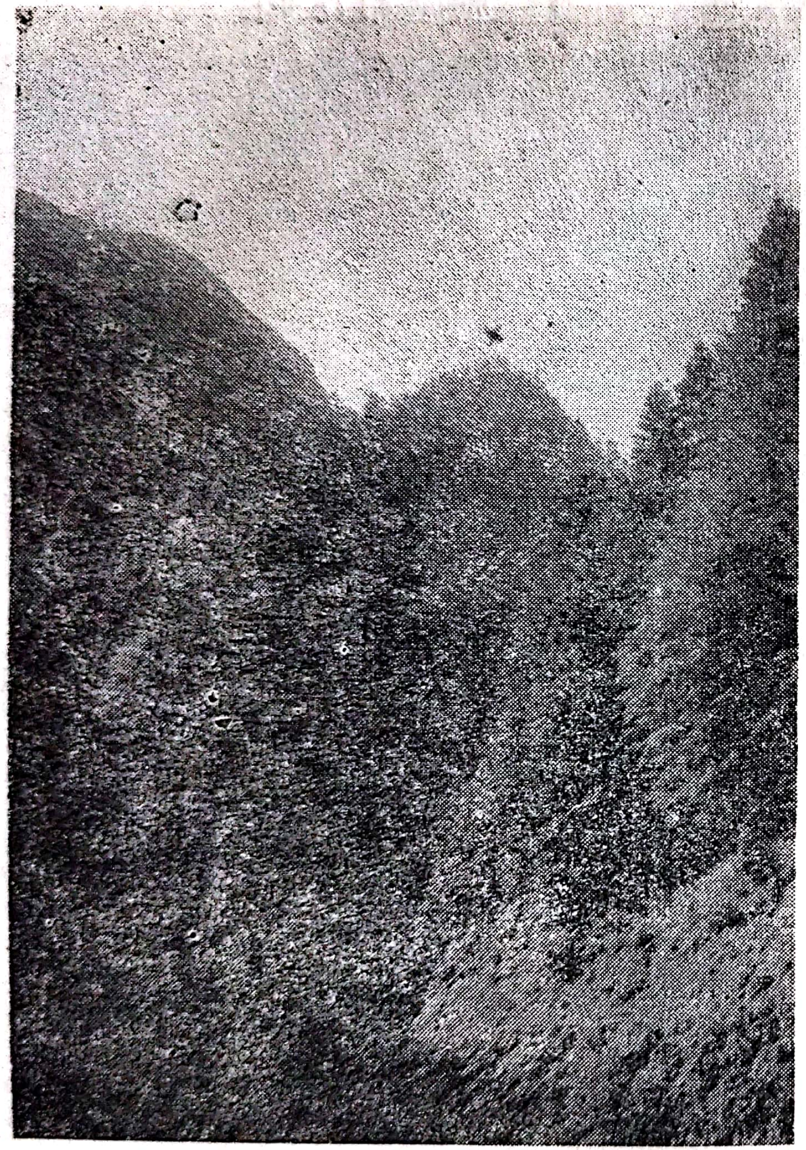

Fig. 4 : *ţubau*

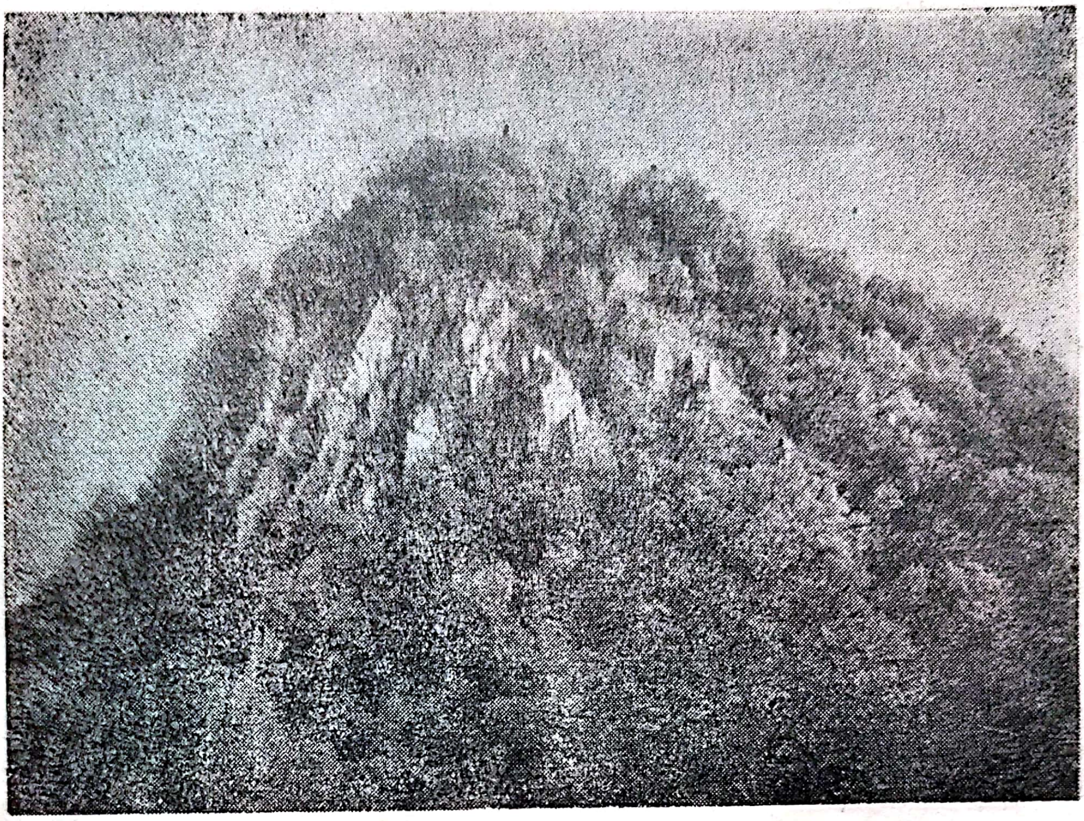

Fig. 5 : *ţubă*

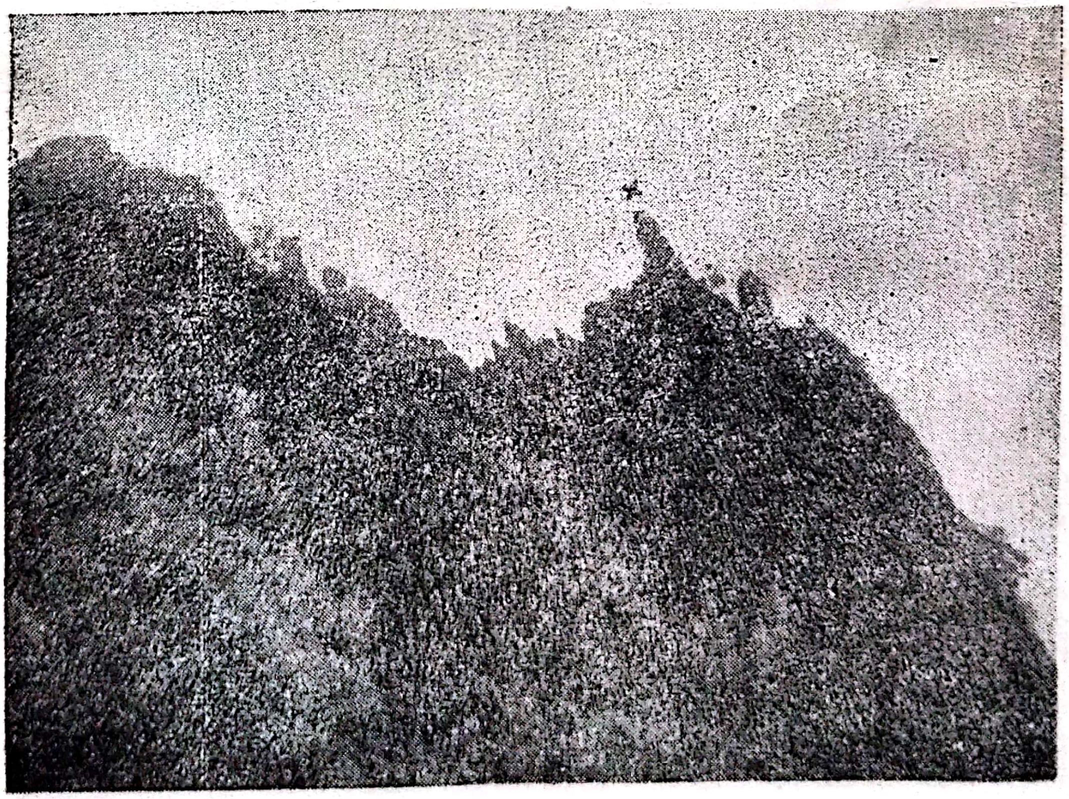

Fig. 6 : *ţîu*

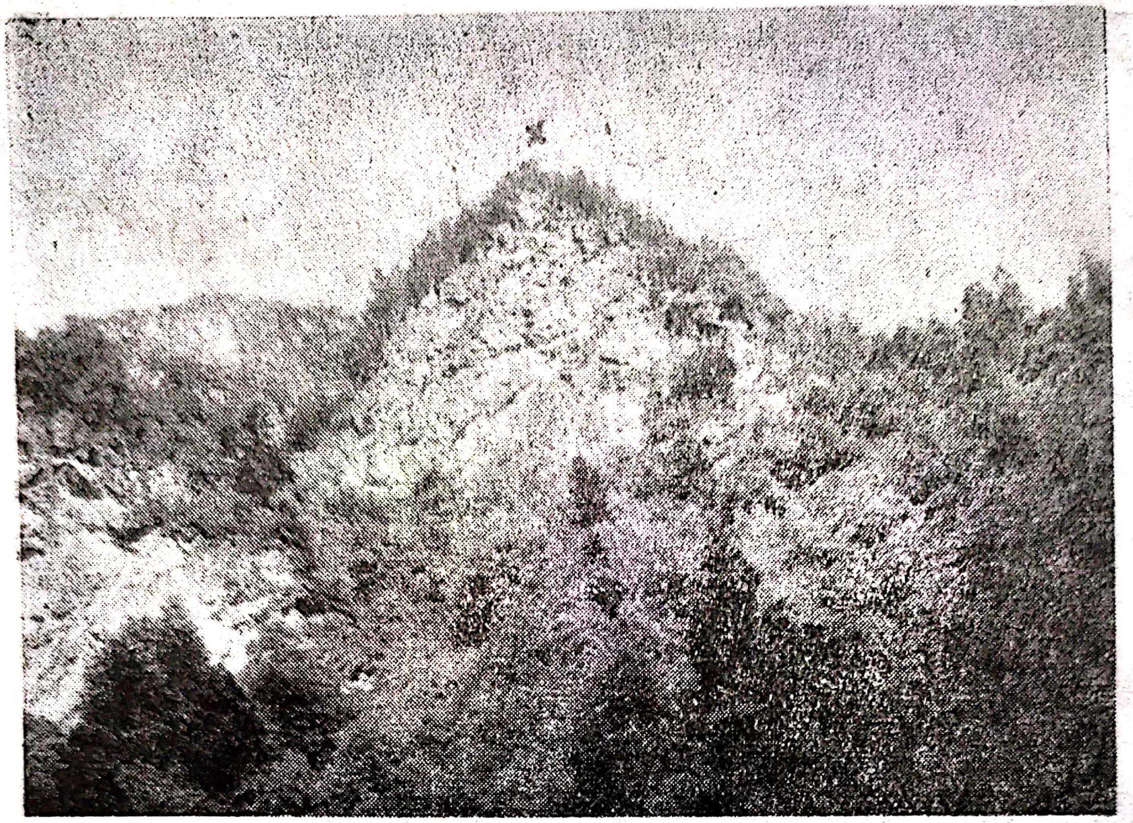

Fig. 7 : *cheie*

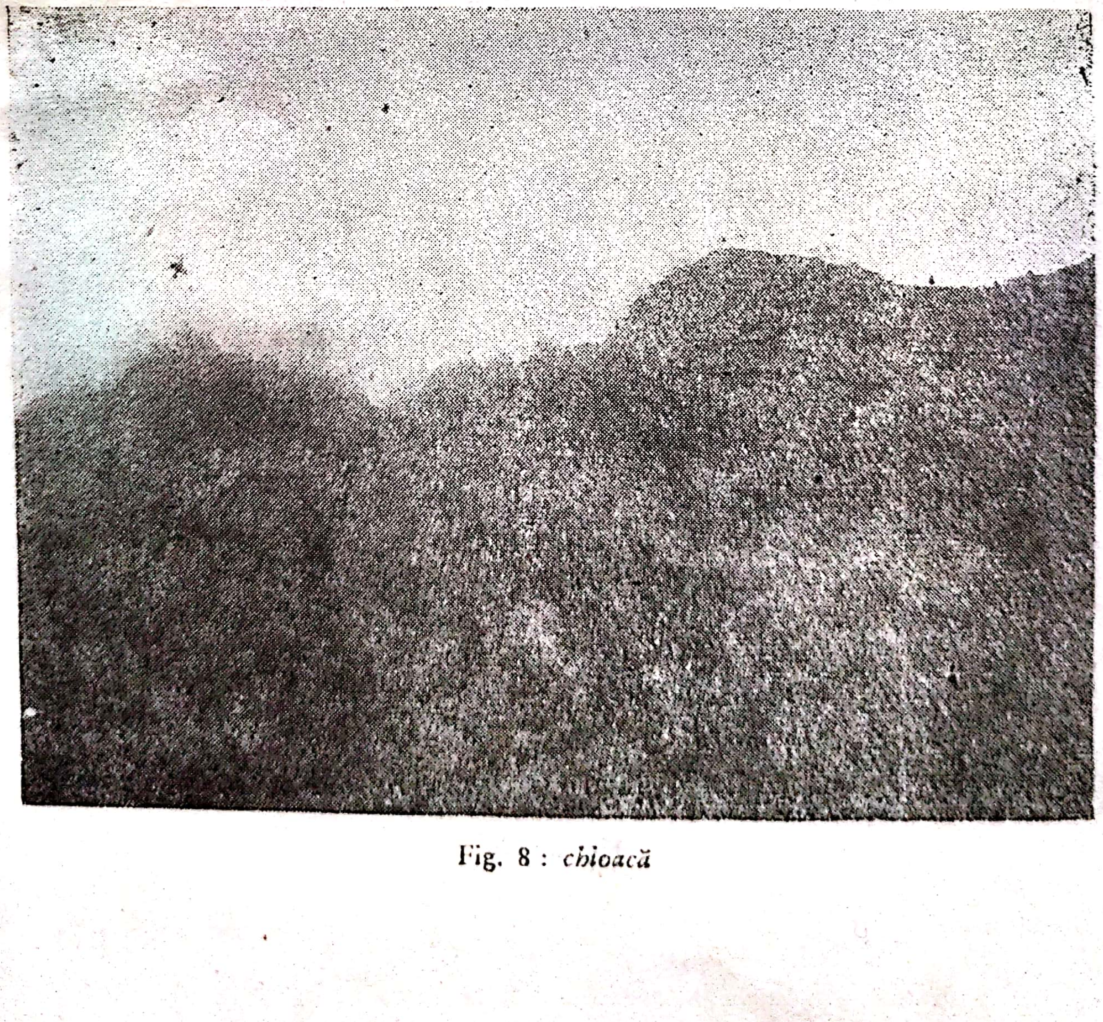

Fig. 8 : *chioacă*

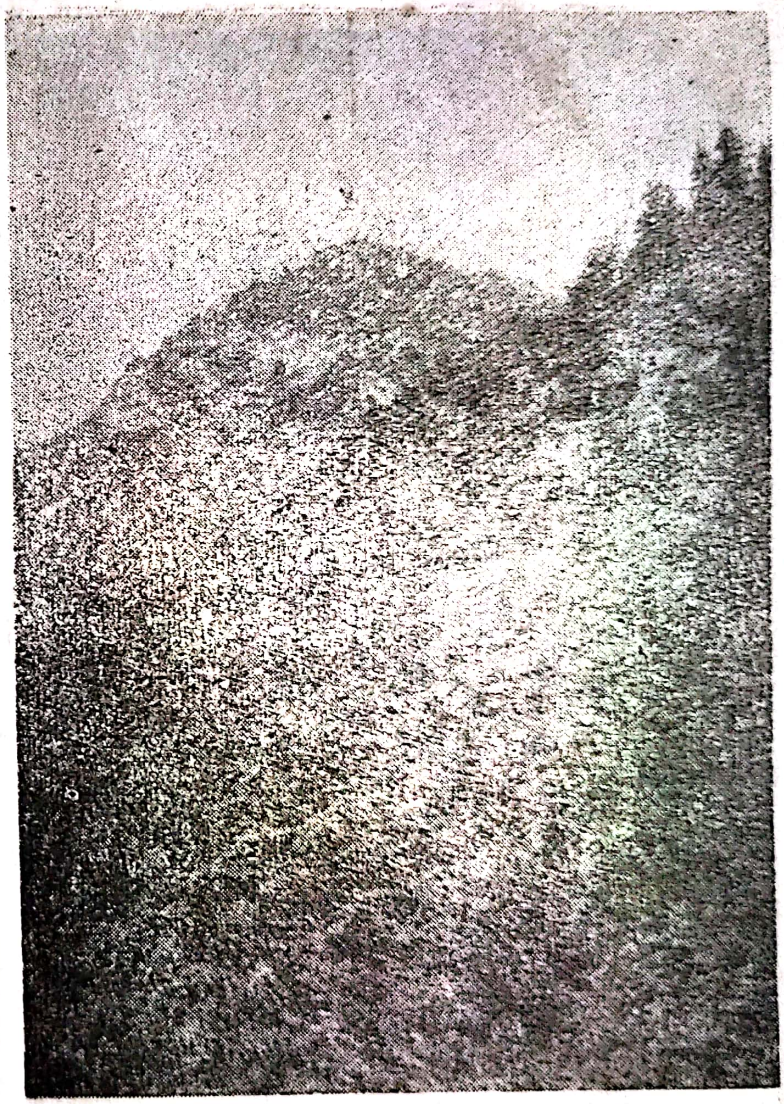

Fig 9 : *chiuhuc*

Fig. 10 : *cheancă*

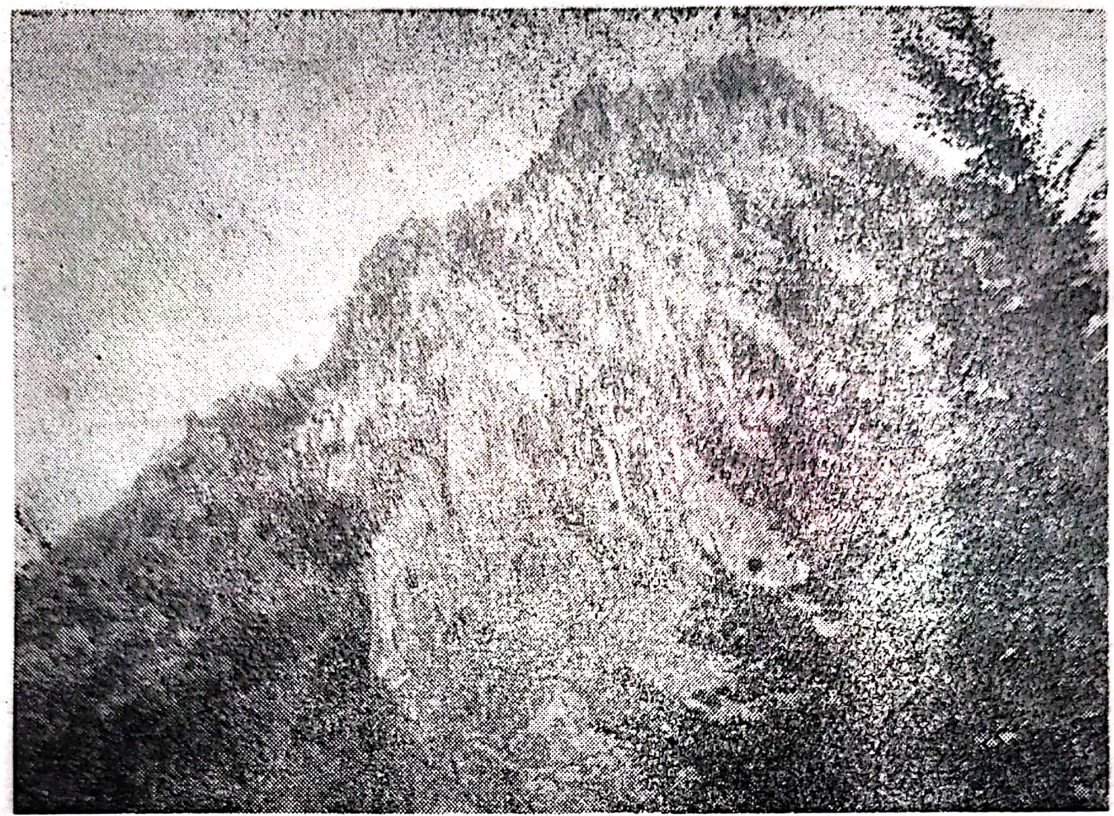

Fig. 11 : *chiuhuc*

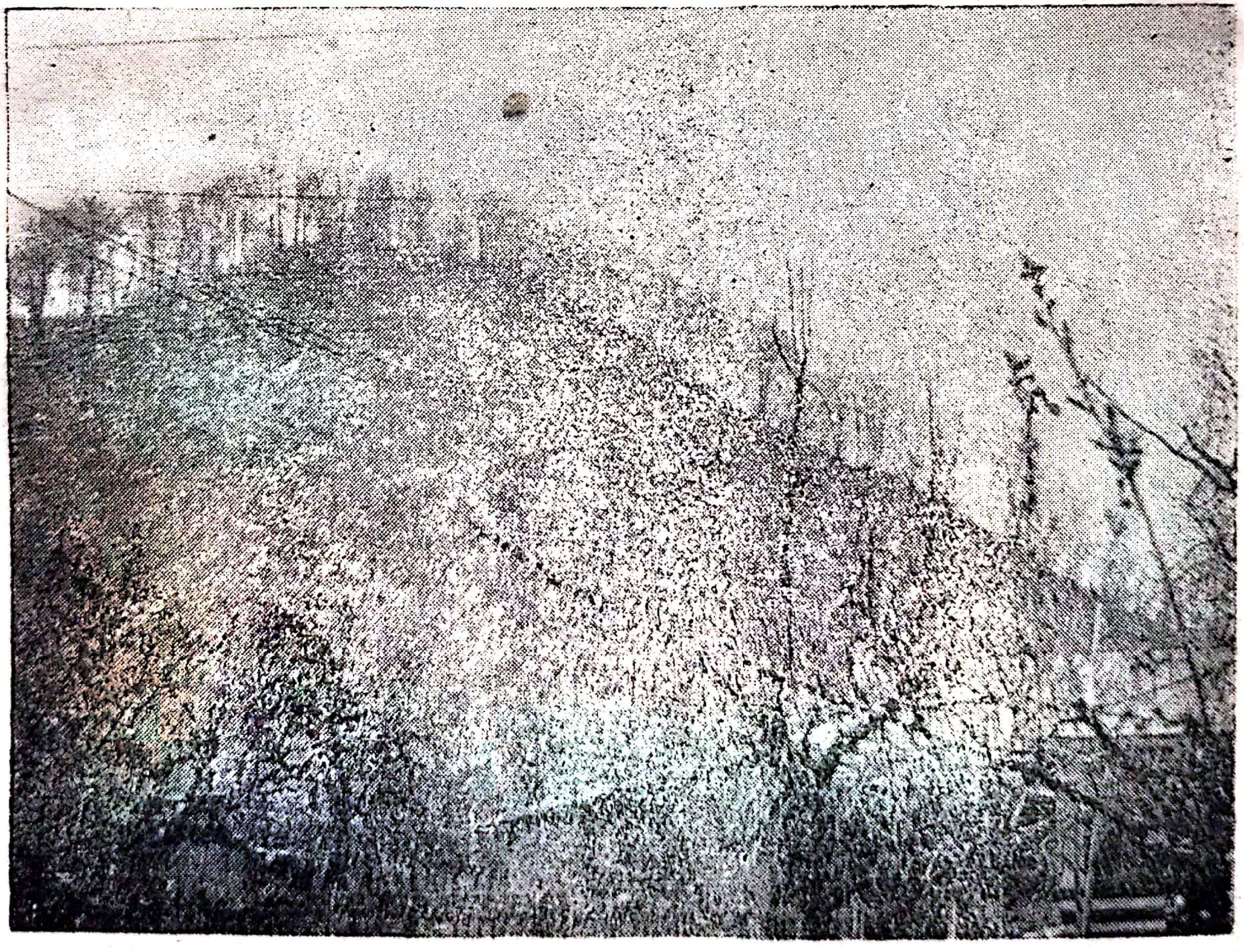

Fig. 12 : *ţigmăură*

ISTORIA LIMBII ROMÂNE LITERARE

CATEGORIILE GRAMATICALE DE PERSOANĂ ŞI NUMĂR ÎN UNELE TEXTE ROMÂNEŞTI

DE

C. DIMITRIU

1. În încheierea studiului comparativ al verbului din *Codicele popii Bratul* (= CPB), *Codicele Voroneţean* (= CV), *Tetraevanghelul* lui Coresi (= CT) şi *Baltagul* lui M. Sadoveanu (= SB), ne oprim asupra categoriilor gramaticale de persoană şi număr[1].

Lăsînd la o parte infinitivul şi gerunziul[2], frecvenţa — pe persoane şi numere — a tuturor celorlalte forme flexionare ale verbului de la modurile personale se poate urmări în tabelul 1.

Ceea ce se poate constata din acest tabel este că — evident, în legătură cu maniera de comunicare dominant epică din textele avute în vedere — persoana a III-a (singular şi plural) este cel mai mult întrebuinţată, reprezentînd între cca 68% în CV şi cca 75% în CPB, CT şi SB. Prin comparaţie cu persoana a III-a, persoanele I şi a II-a (singular şi plural) au o frecvenţă mult mai mică, aceasta fiind cuprinsă, la persoana I, între cca 9% în CT şi cca 16% în SB, iar la persoana a II-a între cca 10% în SB şi cca 17% în CV. Diferenţele — de obicei de amănunt — dintre textele cercetate în privinţa frecvenţei uneia sau alteia dintre persoanele verbului se explică prin faptul că operele avute în vedere nu sînt unitare: intervenţia directă a personajelor în SB (vezi p. 514 ş.u.) motivează numărul ceva mai mare de ocurenţe ale persoane

---

[1] Pentru alte studii comparative în legătură cu verbul, vezi trimiterile pe care le facem în nota a doua din lucrarea noastră *Frecvenţa timpurilor în unele texte româneşti*, AUI, XXVII, 1981, p. 57.

[2] În ceea ce ne priveşte, considerăm că din grupa formelor verbale personale fac parte şi infinitivul şi gerunziul (vezi C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iaşi, „Junimea", 1979, p. 275—293). În tabel, însă, nu includem infinitivul şi gerunziul, întrucît la aceste moduri persoana şi numărul sînt marcate în majoritatea cazurilor prin context şi numai uneori prin pronumele reflexiv neaccentuat. Astfel, la infinitiv pronumele reflexiv marchează persoana în 38 (12,41%) exemple în CPB, 12 (13,18%) exemple în CV, 33 (11,07%) exemple în CT şi 25 (12,50%) exemple în SB, faţă de contextul prin care este marcată persoana în 269 (87,62%) exemple în CPB, 79 (86,81%) exemple în CV, 265 (88,92%) exemple în CT şi 175 (87,50%) exemple în SB. În acelaşi sens, la gerunziu persoana este marcată prin pronumele reflexiv neaccentuat numai în 38 (11,87%) exemple în CPB, 17 (12,59%) exemple în CV, 26 (11,81%) exemple în CT şi 59 (15,13%) exemple în SB, comparativ cu contextul care marchează persoana în 282(88,12%) exemple în CPB, 118(87,40%) exemple în CV, 194 (88,18%) exemple în CT şi 331 (84,87%) exemple în SB.

TABELUL 1

Pers	Text	Indicativ							Conjunctiv		Cond.-opt.		Prezumtiv		Im-perat.	Total
		Prez.	Im-perf.	Perf. s.	Perf. c.	M.m.c.p.	Viit. I	Viit. II	Prez.	Perf.	Prez.	Perf.	Prez.	Perf.		
I sg.	CPB	218	6	84	11	—	25	—	22	—	2	—	—	—	—	368(6,57 %)
	CV	87	15	51	7	—	10	—	24	—	4	—	1	—	—	199(8,74 %)
	CT	510	19	93	92	—	195	—	101	1	6	3	—	—	—	1 020(7,51 %)
	SB	414	41	—	179	—	53	—	144	—	26	1	—	—	—	858(12,35 %)
II sg.	CPB	54	1	22	12	—	16	—	62	—	3	—	—	—	123	293(5,23 %)
	CV	91	1	14	2	—	1	—	21	—	2	—	—	—	57	189(8,31 %)
	CT	254	10	31	59	—	82	—	79	1	12	1	1	—	420	950(7,00 %)
	SB	182	12	—	60	—	21	—	132	—	4	—	2	—	115	528(7,60 %)
III sg.	CPB	1 048	315	1 152	69	5	156	1	201	—	16	—	3	—	2	2 968(53,03 %)
	CV	372	128	366	28	—	56	—	98	—	8	1	—	—	1	1 058(46,52 %)
	CT	1 559	957	3 261	186	73	753	4	542	1	75	5	8	—	14	7 438(54,82 %)
	SB	904	795	969	747	165	71	—	567	21	72	31	4	12	5	4 363(62,85 %)
I pl.	CPB	172	8	74	16	—	20	—	55	—	9	—	—	—	1	355(6,34 %)
	CV	35	9	67	—	—	5	—	17	—	2	—	—	—	—	135(5,93 %)
	CT	78	1	8	22	—	28	—	48	—	6	2	1	—	1	195(1,43 %)
	SB	154	9	—	28	—	33	—	54	—	4	—	—	—	—	282(4,05 %)
II pl.	CPB	131	1	49	15	—	21	—	51	—	5	—	—	—	153	426(7,61 %)
	CV	75	—	19	1	—	9	—	22	—	1	—	—	—	76	203(8,92 %)
	CT	282	6	43	46	—	192	1	102	—	27	4	4	—	454	1 161(8,56 %)
	SB	50	—	—	20	—	9	—	49	—	—	—	—	—	9	137(1,97 %)
III pl.	CPB	246	150	574	27	4	66	—	115	—	4	—	—	—	—	1 186(21,19 %)
	CV	138	66	172	10	6	42	—	55	—	—	1	—	—	—	490(21,54 %)
	CT	380	355	1 423	43	31	321	1	234	—	11	2	2	—	—	2 803(20,67 %)
	SB	156	147	79	228	33	54	—	68	—	8	—	—	3	1	777(11,18 %)

I singular în această operă ; nararea unor fapte din vechime explică frecvenţa redusă a persoanei I (mai ales plural, dar şi singular) în CT[3] ş.a.m.d.

2. Mărcile pentru categoriile gramticale de persoană şi număr de la verb pot fi atît aglutinate cu verbul, cît şi neaglutinate.

Cea mai răspîndită marcă aglutinată pentru persoană şi număr la verb (apare — însoţită sau nu de alte mărci — la toate timpurile simple) este desinenţa. Această marcă permite distincţia între toate textele vechi cercetate considerate global, unde desinenţele au de obicei mai multe variante fonetice sau grafice, şi textul modern, în care, cu foarte rare excepţii, desinenţele nu cunosc variante fonetice sau grafice. Trecînd peste persoana I singular de la prezentul indicativului şi al conjunctivului[4], la persoana a II-a singular a prezentului indicativ şi conjunctiv, la care adăugăm şi pe aceea a imperativului, desinenţele cunosc cîteva variante în textele vechi. Desinenţa cu cea mai mare frecvenţă este aici -*i* : *ceteşti*, CPB, 89/9 ; *crezi*!, CPB, 243/7 ; *vezi*, CV, 44/9 ; *eşi* !, CV, 42/1 ; *aduni*, CT, 56ʳ4; *vezi* !, CT, 14ʳ 8 etc. În legătură cu această desinenţă notăm unele chestiuni de grafie: lăsînd la o parte corectarea, insuficient de clară, a lui -ȣ în -н la *crezi*, CPB, 438/16, tot în CPB se pune problema interpretării grafiei etajate сь....ц͡н, 452/1, care poate reprezenta sau forma *să ţini*, adică cu păstrarea consoanei urmate de -*i*[5], sau o greşeală de scriere, şi anume, н în loc de н, aşadar *să ţii*. De asemenea în CPB găsim grafia се ешь, 174/8, care, datorită faptului că apare alături de ешн (порѫнческȣцн...се ешь...шн ешн 174/6—8), ne-ar permite să-l considerăm pe -ь ca reprezentînd un -*ŭ*, deci *să eşŭ*. Grafia ешь ! (= *eşŭ* !) apare şi în CT, 77ʳ17, la imperativ.

Cea de a doua desinenţă comună persoanei a II-a singular de la prezentul indicativ şi conjunctiv şi de la imperativ este -ø, aceasta întîlnindu-se mai rar, numai la verbele cu radicalii terminaţi în *c* sau *g* (în această situaţie, grafia *c* sau *g* + *i* trimite la *č* şi, respectiv, *ǧ*) : *bagi* (= *baǧ*), CPB, 186/20 ; *treci* !(= *treč*), CPB, 171/6, CV, 18/9 ; *faci* (= *fač*), CV, 120/12 ; *să arunci* (= *să arunč*), CT, 84ʳ24, *fugi* (= *fuǧ*), CT, 3ʳ22 etc.

Despre desinenţa -ø se poate vorbi şi numai la persoana a II-a singular a imperativului negativ (în opoziţie cu desinenţa -*ţi* de la persoana a II-a plural a imperativului negativ şi pozitiv)[6] : *nu spurca*, CPB, 108/6, *nu ucide*, CV, 118/14, *nu ispiti*, CT, 120ᵛ4 etc.

Pe lîngă aceste desinenţe comune, numai la persoana a II-a singular a imperativului pozitiv apar şi alte desinenţe (unele întîlnite şi la persoana a

---

[3] În legătură cu diferenţele privitoare la perfectul simplu între textele vechi cercetate
(unde folosirea sa masivă ne dă dreptul să apreciem că acest timp va fi aparţinut normei) şi tex-
tul modern (unde putem vorbi doar de „perfectul simplu narativ"), vezi C. Dimitriu, *Consideraţii*
în legătură cu cat goriile gramaticale de persoană şi număr la verb, în vol. *Alexandru Philippide.*
50 de ani de la moarte, Iaşi, 1983, p. 91—92. Vezi de asemenea acest articol, p. 92—93, unde,
susţinînd că aşa-numitul conjunctiv etimologic a evoluat în imperativ de persoana a III-a şi
găsind forme susceptibile de a fi considerate imperativ de persoană I plural, am exprimat ideea
că, la fel ca în alte limbi, şi în română se poate vorbi de imperativ la toate persoanele gramaticale.

[4] De această desinenţă ne-am ocupat pe larg în articolul citat în nota anterioară, p. 93—96, insistînd asupra faptului că în textele vechi cercetate desinenţa în discuţie a fost -*u* fonic sau afonic atunci cînd radicalul verbului avea terminaţia consonantică.

[5] În sprijinul acestei ipoteze se poate invoca o formă ca *să nu vine*, CPB, 144—145/21—1.

[6] Pentru cazul particular *nu taci* !, CPB 194/8, vezi C. Dimitriu, *Observaţii în legătură cu categoriile gramaticale de diateză şi mod în unele texte româneşti*, în AUI, XXV, 1979, p. 76.

III-a singular a prezentului indicativ), şi anume : *-e*, la *ocolěşte*, CPB, 444/13-14, *te curăţěşte*, CV, 30/12—13, *adauge*, CT, 158^{v} 13 ; *-ă*[7], la *aruncă*, CPB, 433/12, *arată*, CV, 120/8, *adună*, CT, 147^{r} 23 ; *-o*, la *ado*, CPB, 436/5, *vino*, CT, 15^{r}12.

Şi la persoana a II-a singular găsim că de la textele vechi la textul modern se produce o renunţare la variantele desinenţelor, aici întîlnind — ca desinenţe comune prezentului indicativ, prezentului conjunctiv şi imperativului — pe *-i* (*socoţi*, SB, 553 ; *să nu te superi*, SB, 553 ; *vezi* ! SB, 634) şi pe *-ø*: *să strigi* (= *să strigˇ*), SB, 584 ; *nu încurca!*, SB, 643 ; *nu te duce !*, SB, 610 ; *nu te îndoi!*, SB, 601 etc., iar ca desinenţe ale imperativului diferite de persoana a II-a singular a prezentului indicativ şi conjunctiv, pe *-e* (*aprinde*, SB, 634) şi pe *-ă* (*coboară*, SB, 634).

Persoana a III-a singular de la prezentul indicativ, prezentul conjunctiv şi imperativ are în textele vechi cercetate două desinenţe foarte frecvente : *-e*(*aude*, CPB, 183/3, *se protivěşte*, CV, 151/2, *să acoapere*, CT, 132^{v} 10, *fie*, CPB, 438/16—17, CT, 17^{v} 18 etc.) ; *-ă* (*caută*, CPB, 273/6, *să aibă*, CV, 110/2, *să aducă*, CT, 81^{r} 4, *ducă-se*, CPB, 412/14, *facă*, CV, 134/6 etc.). Pe lîngă acestea, mai găsim : *-o*, numai la verbul *ploao* şi numai în CT, 9^{r} 23 ; *-u*, numai la auxiliarul *au* din structura perfectului compus[8] (*botezat-au*, CPB, 6/19, *au fostu*, CV, 74/3, *au auzitŭ*, CT, 187^{r}23 etc.) ; *-ø*, atît la verbe ca *bě-ø*, CPB, 411/15, *stă-ø*, CV, 133/5, *nu vrě-ø*, CT, 3^{v}16, cît şi la verbul *nu şti-ø*[9], CPB, 352/19, CV, 12/1 etc.

Din aceste desinenţe din epoca veche, limba română modernă a pierdut pe *-u* de la auxiliarul perfectului compus (*a cumpărat*, SB, 531) şi pe *-o* de la verbul *a ploua* (în SB nu apare forma *plouă*). Cît priveşte desinenţa *-ø*, aceasta a fost înlocuită cu *-e* la *ştie*, SB, 536, şi menţinută la prezentul indicativ al verbelor de tipul *bea-ø*, SB, 599 (la prezentul conjunctiv, verbele de acest tip apar numai cu forma populară *să beie*, SB, 516, *să deie*, SB, 538, *să ieie*, SB, 621, *să steie*, SB, 652). În felul acesta, la persoana a III-a singular a verbelor predicative din textul modern sînt frecvente doar desinenţele *-e* (*se ntoarce*, SB, 531 ; *să cînte*, SB, 513 ; *fie*, SB, 616) şi *-ă* (*aşteaptă*, SB, 518 ; *să vadă*, SB, 531 ; *ardă-te*, SB, 520).

La persoana I plural, desinenţele de la prezentul indicativului şi conjunctivului (pentru *nu iubiremu-ne* şi *blăm*, vezi trimiterea din nota 3) au, în textele vechi cercetate, numai trei variante: *-m*, puţin utilizată numai în CPB şi CT şi numai cu condiţia suprascrierii finalei verbului (*auzim*, CPB, 15/7, *se ferim*, CPB, 358/18 ; *avem*, CT, 4^{v}6, *să facem*, CT, 36^{r}8) ; *-mŭ*, numai în CPB, unde apare rar (*ne suimŭ*, CPB, 424/18, *se luămŭ*, CPB, 215/18) şi în CT, unde este foarte frecventă (*avă***mŭ**, CT, 118^{r} 15—16, *să băgă***mŭ**, CT, 6^{r} 22) ; *-mu*, în toate cele trei texte vechi cercetate, dar în CPB și CV apare frecvent și indiferent de vecinătăți (*vre***mu**, CPB, 215/18, *se auzi***mu**, CPB, 113/14 ; *află***mu**, CV, 48/10, *se a<u>dzi***mu**, CV, 102/10), în timp ce în CT este foarte rară și numai cînd verbului îi urmează imediat o formă pronominală conjunctă (*tĕme***mu***-ne*, CT, 45^{v}10). În textul modern cercetat, persoana I plural a prezentului indicativ și conjunctiv are o singură realizare, anume *-m* (*ne grăbi***m**, SB, 571, *să admite***m**, SB, 567).

---

[7] Forma *stă* (CV, 77/7, CT, 125^{v}8) am înregistrat-o în articolul citat în nota 6, p. 79; Menţionăm aici şi grafia пасаѫ, CPB, 436/2, care credem că reprezintă o greşeală de scriere pentru пасѫ ! = *pasă* !

[8] Pentru forma *a* a auxiliarului de la persoana a III-a singular a perfectului compus în textele cercetate, vezi articolul citat în nota 1, p. 67.

[9] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti 1978, p. 561 şi 573. Precizăm că, sub aspectul folosirii acestui verb, CT reprezintă textul cu limba cea mai apropiată de stadiul actual întrucît cunoaşte exclusiv forma cu desinenţa analogică *-e* (*ştie*, CT, 10^{r}10) ; la polul opus se află CV, a cărui limbă are aspectul cel mai arhaic, deoarece conţine exclusiv forma cu desinenţa etimologică -ø (în ediţia *Codicelui Voroneţean* publicată de Mariana Costinescu în 1981, se indică — la p. 86^{v} marginal — şi forma analogică *ştie*, dar în fotocopie această formă nu se observă) ; în sfîrşit, CPB reprezintă un grai de tranziţie, pentru că aici apare şi o formă — indicată mai sus — etimologică, dar şi şase forme analogice (de exemplu *ştie*, 210/9).

Dacă facem abstracție de *-țŭ* (în chirilică -цк) din prezentul indicativ *nu čare***țŭ**, CPB, 285/12, și din imperativul *nu iubiri***țŭ**, CPB, 333/18, atunci putem spune că persoana a II-a plural nu cunoaște variante ale desinențelor, întrucît atît în textele vechi, cît și în textul modern, desinența prezentului indicativ, a prezentului conjunctiv și a imperativului este *-ți* : *vede***ți**, CPB, 206/21, *se vesti***ți**, CPB, 309/3—4, *auzi***ți** !, CPB, 275/11—12 ; *aștepta***ți** 92/8, *se ave***ți**, CV, 109/10, *asculta***ți** !, CV, 46/14 ; *arunca***ți**, CT, 209^{r}8, *să vă duce***ți**, CT, 221^{v} 1, *căde***ți** !, CT, 176^{r} 4 ; *spune***ți**, SB, 616, *să aduce***ți**, SB, 584, *da***ți** !, SB, 642.

La persoana a III-a plural a prezentului indicativ, desinențele din textele vechi cercetate pot fi : *-ă* (*caut***ă**[10], CPB, 109/6, *aștiapt***ă**, CV, 20/3—4, *sĕcer***ă**, CT, 11^{r}21) ; *-ø*, în cazuri rare si numai dacă finalul verbului este suprascris (*fac-***ø**, CPB, 448/20 ; *vor-***ø** *cruța*, CV, 21/13—14, și chiar *răpaus-***ø**, CV, 160/12 ; *vor-***ø** *aduna*, CT, 53^{v}3) ; *-ŭ*, întîlnită sporadic în CPB (*proroci-vor***ŭ**, CPB, 17/21, *sînt***ŭ**, CPB, 162/12), inexistentă în CV și foarte frecventă în CT (*aduc***ŭ**, CT, 222^{r} 15) ; *-u*, numai la *a avea* (*fost-***au**, CPB, 2/6, **au**, CV, 12/14, **au** *datŭ*, CT, 110^{r} 5) și numai dacă desinența este precedată de o vocală (*ști***u**, CPB, 238/12, CV, 52/5 ; *bĕ***u**, CT. 124^{v} 16) sau cînd radicalul are terminație consonantică — această ultimă situație apărînd destul de frecvent în CPB (*domnesc***u**, CPB, 420/11), reprezentînd unica posibilitate în CV (*grăesc***u**, CV, 60/11) și neîntîlnindu-se în CT (facem abstracție de cazurile în care verbul este urmat de un pronume conjunct, de tipul *nevoesc***u***-se*, CT, 157^{v}1).

La prezentul conjunctivului (imperativul nu se întîlnește în textele vechi cercetate la această persoană), persoana a III-a plural poate avea: desinența *-ă* la verbele cu desinența *-ø*, *-ŭ* sau *-u* la prezentul indicativului (*se duc***ă***-se*, CPB, 247/17, *se aduc***ă**, CV, 50/11—12, *să aduc***ă**, CT, 94^{v} 19); desinența *-e* la verbele cu desinența *-ă* la prezentul indicativului (*se chĕm***e**, CPB, 267/9, *se chiiam***e**, CV, 108/12, *să afl***e**, CT, 125 6^{v}) ; *-ø* la verbele cu desinența *-u* la prezentul indicativului (*să dĕ* **-ø**, CPB, 190/16 ; *să bĕ* **-ø**, CV, 49/14, CT, 43^{r} 12).

În textul modern, la persoana a III-a plural a prezentului indicativ dispare desinența *-ŭ*, iar desinența *-u* își restrînge întrebuințarea la *a avea* (**au** *văzut*, SB, 587) și la verbele în care poate fi precedată de o vocală (*sta***u**, SB, 569). astfel încît desinențele frecvente acum sînt doar *-ă* (*arat***ă**, SB, 637) și **ø** (*trăiesc-***ø**). Desinența *-ă* apare și la persoana a III-a plural a prezentului conjunctiv și la imperativ la verbele care la prezentul indicativ au desinența *-ø* (*să ard***ă**, SB, 600 ; *fac***ă**, SB, 556), numai la prezentul conjunctivului (pentru imperativ nefiind exemple în SB) fiind atestată și desinența *-e* la verbele care la prezentul indicativului au desinența *-ă* (*să umbl***e**, SB, 555). Deși apare în limba literară modernă, totuși desinența -*ø* nu este atestată în SB la verbele care la prezentul indicativului au desinența -*u* precedată de vocală, în textul sadovenian cercetat la aceste verbe utilizîndu-se forma populară cu desinența -(*i*)*e*, de tipul *să de***ie**, SB, 609, *să ste***ie**, SB, 634 etc.

---

[10] În *sîntuă*, CPB, 296/2, considerăm că avem de-a face cu o greșeală de scriere.

3. La imperfectul indicativ, textele vechi oferă mai puține variante ale desinențelor. Astfel, la singularul persoanei I, verbele predicative au exclusiv desinența etimologică -*ø* : *era*-**ø**, CPB, 118/9, CV, 42/5, CT, 56^{r} 16 ; *lăsa*-**ø**, CV, 42/11 ; *nu mă sfiia*-**ø**, CT, 227^{v} 1 etc. Numai dacă admitem că auxiliarul de la condițional-optativ este imperfectul lui *a vrea* (vezi lucrarea citată în nota 2, p. 192—193), atunci găsim la acesta unele variante, și anume : -*u* (în *chirilică* -ȣ sau -оу), numai în CPB (*vrĕrĕș***u**, CPB, 406/11 ; *sĕș***u** *pune*, CPB, 86/5—6) ; -*ŭ* (în chirilică -ь), numai în CT (*n-aș***ŭ** *face*, CT, 209^{r} 20) ; -*i*, numai în CV și CT (*vrĕrĕș***i**, CV, 70/14 ; *aș***i** *spune*, CT, 174^{r} 14).

La pluralul persoanei I a imperfectului, toate verbele din textele vechi cercetate au desinența sau -*mŭ* (în chirilică -мь), care apare doar în CT (*prorociia***mŭ**, CT, 13^{r} 14), sau -*mu* (în chirilică -мȣ sau -моу), întîlnită doar în CPB și CV (*asculta***mu**, CPB, 421/3—4 ; *era***mu**, CV, 87/5).

Nici una din desinențele persoanei I singular și plural ale imperfectului din textele vechi cercetate nu mai apare și în textul modern, unde la auxiliarul din structura persoanei I de la condițional-optativ apare desinența -ø (*n-aș*-**ø** *zice*, SB, 577), iar la singularul și pluralul imperfect de la verbele predicative desinența este -*m* (* așepta***m**, SB, 534 ; *era***m**, SB, 568).

La polul opus persoanei I se află persoana a II-a a imperfectului care, atît la singular, cît și la plural, are cîte o singură desinență — aceeași din epoca veche pînă în cea modernă — și anume : -*i* la singular (*mergea***i**, CPB, 97/7—8 ; *iubiia***i**, CT, 209^{v} 21 ; *credea***i**, SB, 643) ; -*ți* la plural (*era***ți**, CPB, 310/18 ; *făcea***ți**, CT, 57^{r} 23).

La persoana a III-a singular și plural a imperfectului din textele vechi cercetate apar din nou diferențe între verbul auxiliar din structura condițional-optativului, la care desinența este -*ă* (*vrĕrar***ă**, CPB, 238/14 ; *ar***ă** *vrĕ*, CV, 52/7 ; *ar***ă** *cĕre*, CT, 12^{v} 56), și verbele predicative, care au desinența -*ø* : (el) *cinstiia*-**ø**, CPB, 259/3 ; (el) *punrea*-*ø*, CV, 96/3 ; (el) *știia*-**ø**, CT, 184^{v} 4 ; (ei) *așepta*-**ø**, CPB, 257/15 ; (ei) *adăsta*-**ø**, CV, 156/4 ; (ei) *ținea*-**ø**, CT, 174^{r} 3. Din aceste desinențe, în textul modern se mai întîlnesc doar -*ø* de la singularul persoanei a III-a a imperfectului verbelor predicative (*înțelegea*-**ø**, SB, 534), care se generalizează și la singularul și pluralul auxiliarului din structura condițional-optativului (*ar*-**ø** *fi*, SB, 577 ; *n-ar*-**ø** *ieși*, SB, 569), iar la pluralul persoanei a III-a a imperfectului verbelor predicative desinența este -*u* (*asculta***u**, SB, 582).

4. La perfectul simplu și mai mult ca perfect (ultimul avînd forme numai pentru persoana a III-a singular și plural în textele cercetate), găsim de asemenea variante ale desinențelor în limba română veche. Astfel, la persoana I singular a perfectului simplu, la cîteva verbe din CPB și CT apare desinența -*i* (*văzu***i**, CPB, 20/12 ; *mă născu***i**, CT, 228^{v} 8). În mod obișnuit, însă, singularul persoanei I a perfectului simplu este marcat prin desinența -*iu*[11] (*cînta***iu**, CPB, 118/19 ; *afla***iu**, CV, 55/1 ; *dobîndi***iu**, CT, 55^{v} 21). La ceea ce numim convențional perfectul etimologic, sporadic apare desinența-ø în CPB dacă finalul verbului este suprascris (*tremeș-ø*, CPB, 109/11) sau desinența *-i* (*aleși*, CT, 221^{r} 24). De cele mai multe ori, însă, la aceste forme verbale de persoana I se utilizează desinența *-u*[12] (în chirilică -ꙋ sau -оу) în CPB și CV (*destinșu*, CPB, 74/2 ; *cunoscutu*, CPB, 333/1; *adușu*, CV, 54/14—14 etc.) și desinența *-ŭ* (în chirilică -ь) în CT (*scoșu*, CT, 229^{r} 4).

---

[11] Ceea ce în indicele alcătuit de I.G. Sbiera la CV (p. 250) este considerat ca o grafie particulară a lui *vruiu* (54/12) reprezintă — după cum se vede în fotocopia paginii 27 din ediția publicată de Mariana Costinescu — o formă de imperfect, și anume, *vrĕ*.

La pluralul persoanei I, desinența este *-m* în cîteva exemple din CPB și CV la care finala verbului este suprascrisă (*deștinsem*, CPB, 246/1 ; *tăcum*, CV, 28/6). Dacă facem abstracție de cele cîteva apariții ale desinenței *-mŭ* (în chirilică -мь) din CPB, atunci putem spune că această persoană este marcată prin *-mu* (în chirilică -мꙋ sau -моу) în CPB și CV (*căzumu*, CPB, 239/7; *aflămu*, CV, 24/10) și prin *-mŭ* (în chirilică -мь) în CT (*putumŭ*, CT, 37^{r} 3).

Persoana a II-a singular a perfectului simplu este marcată în toate textele vechi cercetate prin desinența *-și*, care este puțin folosită în CPB[13] (*fuseși*, CPB, 424/14), dar frecventă în CV (*audziși*, CV, 41/7) și CT (*blăstemași*, CT, 95^{r} 7). Această desinență cunoaște frecvent varianta *-șŭ* în CPB și CT (*bl<ago>sl<o>vișŭ*, CPB, 450/21 ; *îmbătrînișŭ*, CT, 234^{v} 24) și uneori — cînd consoana finală e suprascrisă — varianta *-ș* în CPB și CV (*feceș*, CPB, 113/10 ; *vădzuș*, CV, 41/7).

La pluralul persoanei a II-a, se întrebuințează exclusiv forma arhaică de perfect, care în textele cercetate vechi nu cunoaște o desinență comună, ci : în CPB și CV se întrebuințează cel mai adesea desinența *-u* (în chirilică -ꙋ sau -оу), în exemple ca *băgatu*, CPB, 53/10, *adusetu*, CV, 12/8—9 ; în CT apare numai desinența *-ŭ* (în chirilică -ь), în exemple de tipul *adăpatŭ*, CT, 56^{v} 15, care se întîlnește sporadic și în CPB (*fecetŭ*, CPB, 37/3) ; cîte o singură dată mai găsim desinența *-o* în CV (*uspătato-vă*, CV, 132/5) și desinența *-ø* — cînd finala este suprascrisă — în CPB (*cerșut-ø*, CPB, 31/14).

La singularul și pluralul persoanei a III-a a perfectului simplu și mai mult ca perfectului (forma sintetică), în textele cercetate (atît cele vechi, cît și cel modern), desinența este *-ø*, indiferent de sufixul căruia îi urmează[14]. Astfel, la singularul persoanei a III-a a perfectului simplu desinența *-ø* urmează întotdeauna sufixului gramatical al perfectului simplu : *bătu-ø*, CPB, 165/16—17 ; *aduse-ø*, CV, 45/14 ; *acoperi-ø*, CT, 28^{r} 24 ; *privi-ø*, SB, 525 ; *luo-ø*, CPB, 10/17, CV, 31/13, CT, 3^{v} 1 ; *dĕde-ø*, CPB, 14/10, CV, 135/10, CT, 16^{r} 20 ; *venre-ø*, CV, 27/3 ; *înțelegu-ø*, CT, 174^{v} 18. La singularul persoanei a III-a a mai mult ca perfectului, desinența *-ø* apare după sufixul gramatical al mai mult ca perfectului : *chemase-ø*, CPB, 110/19 ; *adurmise-ø*, CT, 15^{r} 19 ; *auzise-ø*, SB, 515. La pluralul persoanei a III-a a perfectului simplu, desinența *-ø* urmează obligatoriu sufixului flexionar *-ră* : *căutară-ø*, CPB, 63/18 ; *adauseră-ø*, CV, 37/3 ; *stăl ură-ø*, CT, 175^{r} 3—4 ; *poposiră-ø*. SB, 547. Cît privește persoana a III-a plural a mai mult ca perfectului, cu excepția lui *mutaseră*-**ø**, CPB, 64/14, unde -**ø** apare după sufixul flexionar *-ră-*, în textele vechi desinența *-ø* îi urmează sufixului gramatical al mai mult ca perfectului (*crezuse*-**ø**, CPB, 26/9 ; *se adurase*-**ø**, CV, 66/4—5 ; *fusĕse*-**ø**, CT, 178^{v} 2) și numai în textul modern sufixului flexionar *-ră-* (*împietriseră*-**ø**, SB, 632).

---

[12] În CT această desinență apare numai cînd verbul este urmat de o formă pronominală conjunctă (*dușu-mă*, CT, 56^{r} 5).

[13] La 47/2 din CPB găsim românescul *pusășe* — în chirilica $\overset{\text{сь}}{\text{пꙋше}}$ — care traduce slavul положи, unde credem că avem de-a face cu o greșeală de scriere.

[14] În CPB găsim unele grafii particulare, și anume : singularul persoanei a III-a a perfectului simplu în forma *nu cruț*, CPB, 341/13, explicabil prin suprascrierea consoanei finale la sfîrșit de rînd ; greșeală de scriere la singularul persoanei a III-a a perfectului simplu (се се невонѫсе, CPB, 267/11—12 — în slavă тѫщатисе), precum și la *posădit-se*, CPB, 393/8, cu sensul verbului *a se așeza* (căruia în slavă îi corespunde посаждание !).

5. Ca mărci neaglutinate pentru persoană și număr, trebuie notate în primul rînd verbele auxiliare, pe care le considerăm, convențional, fără structură morfologică (vezi lucrarea citată în nota 2, p. 338). La fel ca desinențele, și verbele auxiliare permit de obicei deosebirea textelor vechi, considerate global — unde verbele auxiliare au destul de multe variante fonetice — de textul modern, în care verbele auxiliare nu cunosc în principiu variante fonetice.

Verbul auxiliar *a fi* este de puține ori marcă a categoriilor gramaticale de persoană și număr, datorită faptului că, pe de o parte, modurile și timpurile în care apare în textele cercetate (viitorul anterior indicativ ; perfectul conjunctivului și al condițional-optativului ; prezentul și perfectul prezumtivului) sînt foarte puțin întrebuințate, iar pe de altă parte — cu excepția perfectului conjunctiv și al prezumtivului format pe baza conjunctivului (din textele vechi) — în structura acestor moduri și timpuri apare în principiu[15] cu forma invariabilă de prezent infinitiv fără prepoziția morfem *a*, adică *fi*[16] : **fi**-*va faptu*, CPB, 294/7 ; *veți* **fi** *întratŭ*, CT, 94^{r} 1 ; *se nu vrĕ* **fi** *menindu*, CPB, 244/13—14 ; *nu va* **fi** *așteptîndŭ*, CT, 54^{v} 10 etc. Numai în epoca veche și numai în cele cîteva ocurențe ale perfectului conjunctiv și ale prezumtivului format pe baza conjunctivului, auxiliarul *a fi*, cu forma de prezent conjunctiv variabil, constituie marca pentru persoană și număr : *să* **fiu** *luatŭ*, CT, 56^{r} 13 ; *să* **fii** *trecutŭ*, CT, 15^{v} 24 ; *să* **fie** *auzitŭ*, CT, 84^{r} 16 ; *se* **fie** *fiindu*, CPB, 195/11. În textul modern, însă, auxiliarul *a fi*, întotdeauna invariabil, nu constituie niciodată marca persoanei și a numărului : *să* **fi** *căzut*, SB, 532, *să* **fi** *ucis* SB, 637 etc.

Verbul auxiliar *a avea* marchează categoriile gramaticale de persoană și număr în ambele structuri din care face parte, adică perfectul compus și viitorul.

În structura perfectului compus, auxiliarul *a avea* la prezentul indicativului prezintă aspecte fonetice diferite în textele cercetate. Astfel, în două texte vechi, anume, CPB și CV, la persoana I singular și plural, auxiliarul apare cel mai frecvent cu *-u*, scris -ȣ sau -оу (*fost*-**amu**, CPB, 339/2 ; **amu** *gustatu*, CV, 145/4), sau fără *-u* cînd consoana finală este suprascrisă (*auzit*-**am**, CPB, 62/13—14 ; *n*-**am** *știutu*, CV, 47/2) și — ca o excepție în CPB — cu *-ŭ* scris -ь (*văzut*-**amŭ**, CPB, 325/19—20). În al treilea text vechi cercetat, adică CT, însă, apare un singur aspect fonetic al auxiliarului *a avea* prin care se marchează persoana I singular și plural, și anume, acela cu *-ŭ* scris -ь (*n*-**amŭ** *lucratŭ*, CT, 203^{r} 4), și tot un singur aspect fonetic, dar cel fără *-u*, se găsește și în SB (**am** *înțeles*, SB, 536).

---

[15] Abateri apar numai în textele vechi la perfectul condițional-optativului, alcătuit din prezentul condițional-optativ sintetic al auxiliarului *a fi* și participiul verbului de bază (*se fure faptu*, CV, 134/14).

[16] Uneori apare așa-numitul infinitiv lung : **firĕș** *ascultîndu*, CV, 1/2—3 (în chirilică, după mai există un semn asemănător unui punct mai mare — vezi fotocopia din ediția publicată de Mariana Costinescu) ; **fir**-*ară fiindŭ*, CT, 22^{v} 9—10.

Dacă — datorită inexistenţei diferenţelor de la singular la plural — la persoana I auxiliarul *a avea* marchează numai persoana (pentru număr utilizîndu-se alte morfeme), la persoana a II-a, auxiliarul *a avea*, dispunînd de forme flexionare diferite la singular şi plural — aceleaşi în epoca veche şi în cea modernă[17] — este marcă atît pentru persoană, cît şi pentru număr: *dat*-**ai**, CPB, 21/6; *aflat*-**ai**, CT, 111/24; **ai** *adus*, SB, 533; *auzit*-**aţi**, CPB, 6/7; *chinuit*-**aţi**, CV, 164/6—7; **aţi** *adusŭ*, CT, 270^{r} 22; **aţi** *călătorit*, SB, 641 etc.

La persoana a III-a a perfectului compus, auxiliarul *a avea* prezintă anumite deosebiri între epoca veche şi cea modernă, ceea ce face ca în principiu el să marcheze în textele vechi numai persoana, numărul rezultînd din alte morfeme. Ne referim la faptul că, faţă de textul modern, unde auxiliarul are la singularul persoanei a III-a exclusiv forma *a* (**a** *privegheat*, SB, 549), în textele vechi cercetate la singularul persoanei a III-a — în afară de cinci contexte în care auxiliarul apare cu forma *a* (*zisu-i*-**a**, CPB, 201/5; **a** *cunoscutu*, CV, 142/3 etc. — vezi articolul citat în nota 1, p. 67) — auxiliarul apare cu forma *au*[18], identică deci, cu cea de la plural: *botezat*-**au**, CPB, 6/19; **au** *chiematu*, CV, 164/4—5; **au** *adurmitu*, CT, 210^{r} 17. La pluralul persoanei a III-a, însă, pefectul compus este neschimbat de la textele vechi la cel modern în privinţa auxiliarului: *fost*-**au**, CPB, 2/6; *n*-**au** *faptu*, CV, 119/7; **au** *datŭ*, CT, 110^{r} 3; **au** *apucat*, SB, 586 etc.

Frecvenţa redusă a viitorului cu *a avea* (mai ales în textele vechi — vezi articolul citat în nota 1, p. 69) explică paradigma incompletă a auxiliarului *a avea* din această structură. Indiferent de faptul că verbul de bază este la infinitiv (ca în textele vechi) sau la conjunctiv (ca în textul modern), auxiliarul *a avea* de la această formă de viitor — cu flexiune identică cu a predicativului — marchează în textele cercetate categoriile gramaticale de persoană şi număr: **amŭ** *a grăi*, CT, 202^{v} 4—5, **am** *să mă aşez*, SB, 561; **ai** *să arăţi*, SB, 635; **are** *a-ncape*, CPB, 405/12—13, **are** *a chinui*, CT, 36^{v} 8, **are** *să-ntîrzie*, SB, 622; *nu* **aveţi** *a vedea*, CPB, 264/6, **aveţi** *să spuneţi*, SB, 646; *n*-**au** *a fi*, CT, 35^{r} 22—23, **au** *să se lumineze*, SB, 633.

Dacă admitem că în structura viitorului indicativ şi a prezentului şi perfectului condiţional-optativ, precum şi a prezumtivului format pe baza acestora, auxiliarul este *a vrea* (vezi lucrarea citată în nota 2, p. 191—193), atunci găsim că şi auxiliarul *a vrea* — avînd, cu o singură excepţie (vezi mai departe), forme flexionare distincte pentru fiecare persoană şi ambele numere — marchează categoriile gramaticale de persoană şi număr la timpurile şi modurile în structura cărora apare.

Prezentul auxiliarului *a vrea* din structura viitorului indicativ şi a prezumtivului format pe baza acestuia nu cunoaşte nici o omonimie în flexiune pentru persoană şi număr şi de aceea marchează întotdeauna aceste categorii gramaticale. Reamintim (vezi articolul citat în nota 1, p. 68–70) că, pe lîngă forme comune tuturor textelor cercetate (*voi* din **voi** *da*, CPB, 28/19, *spure*-**voi**, CV, 62/14, *nu* **voi** *grăi*, CT, 220^{r} 18—19, **voi** *trece*, SB, 616 ; *va* din *auzi*-**va**, CPB, 370/4, *acoperi*-**va**, CV, 136/3, **va** *aduna*, CT, 21^{r} 20, *se* **va** *mîntui*, SB, 622 ; *vom* din *mĕrge*-**vom** — cu consoana finală suprascrisă — CT, 233^{v} 21, **vom** *ruga*, SB, 663 ; *veți* din **veți** *afla*, CT, 3^{r} 4, **veți** *ajuta*, SB, 644 ; *vor* din *avea*-**vor**, CPB 211/7, *nu* **vor** *cruța*, CV, 21/13—14, **vor** *aduna*, CT, 53^{v} 3 — în ultimele trei exemple, consoana finală este suprascrisă–, **vor** *fi*, SB, 640), există și variante fonetice prin care textele vechi se deosebesc de cel modern : *voiu* (din **voiu** *arăta*, CPB, 64/21, **voiu** *afla*, CV, 38/7, *asemăna*-**voiu**, CT, 22^{r} 8), față de *oi* (din **oi** *spune*, SB, 616) ; *ver*(*i*) (din *fi*-**veri**, CPB, 136/11, CV, 119/2 ; **veri** *fi chematŭ*, CT, 152^{v} 2 ; **ver** *fi*, CT, 123^{r} 13), față de *vei* (din **vei** *bea*, SB, 655), *îi* (din **îi** *spune*, SB, 635) sau *i* (din *te*-**i** *fi ducînd*, SB, 582) ; *vrĕ* (din *fi*-**vrĕ**, CPB, 252/19, numai dacă aici avem de-a face cu viitorul indicativ și nu cu prezentul condițional-optativ, față de *a* (din **a** *cunoaște*, SB, 622) ; *vrem* — cu finala suprascrisă–(din *čare*-**vrem**, CPB, 358/15—16 ; **vrem** *aștepta*, CT, 129^{v} 4—5), *vrăm*—de asemenea cu finala suprascrisă–(din **vrăm** *mînca*, CPB, 430/10—11), *vremŭ* (din *fi*-**vremŭ**, CPB, 353/5—6 ; **vremŭ** *bea*, CT, 11^{v} 15), *vămŭ* (din *nu* **vămŭ** *afla*, CT, 199^{v} 17) sau *vremu* (din *lua*-**vremu**, CPB, 358/16 ; **vremu** *face*, CV, 130/7—8), față de *om* (din **om** *face*, SB, 663) ; *vreți* (din *fi*-**vreți**, CPB, 7/14 ; **vreți** *căuta*, CB, 116/13), față de care în textul modern nu apare nici o formă neliterară ; *vorŭ* din **vorŭ fi**, CPB, 211/20 ; **vorŭ** *afla*, CT, 12^{v} 24—13^{r} 1) sau *voru* (din *fi*-**voru**, (CPB, 397/1 ; *întra* -**voru**, CV, 21/12), față de *or* (din **or** *face*, SB, 634).

---

[17] Diferenţele de la epoca veche la cea modernă sînt numai de natură grafică, uneori auxiliarul apărînd „contopit" cu un alt cuvînt, datorită slovelor chirilice prin care se marchează diftongii *ea* (ѣ) şi *ia* (ꙗ): *dezlegatu*-**tĕi** (тѣи), CPB, 405/4—5, *spusu*-**miiai** (мїꙗи), CPB, 21/9, **lĕi** (лѣи), CT, 228^{r} 23, *undĕţi pusŭ*, CT, 108^{v} 23 etc.

[18] Notăm şi aici unele grafii mai deosebite, atît la singular cît şi la plural (vezi şi nota anterioară): *delungatu*-**sĕu**, CPB, 168/5, *cela* **ceu** *lucratu* CPB 455/16, **sĕu** *ivitu*, CV, 143/4, **tĕu** *aplecatu*, CT, 144^{r} 13, *adunatu*-**sĕu**, CPB, 11/21, *seia* **sĕu** *ţinutu*, CPB, 457/9, **tĕu** *purtatŭ*, CT 144^{r} 12 etc.

Imperfectul[19] auxiliarului *a vrea* din structura condițional-optativului și a prezumtivului format pe baza acestuia are — indiferent de grafie[20] și de faptul că precede sau urmează verbul de bază — forme diferite pentru persoană și — în afara persoanei a III-a — și pentru număr. Aceasta înseamnă că, exceptînd numărul de la persoana a III-a (care rezultă din context), singularul și pluralul persoanelor I și a II-a sînt marcate, în toate textele cercetate (cu unele diferențe de la epoca veche la cea modernă) prin formele de imperfect ale auxiliarului *a vrea* : **sĕşu** *pune*, CPB, 86/5—6, *rugar*ĕ**și**, CV, 81/10 , **ași** *întreba*, CT, 174^{r} 15, *n*-**așu** *fi venitŭ*, CT, 221^{v} 19—20, *n*-**aș** *crede*, SB, 542 ; *putea-m*-**ai**, CT, 80^{r} 24, **dĕi** *fi fost*u, CT, 211^{r} 16, **ai** *cunoaște*, SB, 623 : *fir*-**ară**, CPB, 350/20, *nu* **vrĕ** *fi menindu*, CPB, 244/13—14, **ară** *fi*, CV, 130/12, **tĕră** *da*, CT, 288^{r} 23, **ară** *fi fost*u, CT, 304^{v} 12, **ar** *cununa*, SB, 573 ; *se îmblar*ĕ**mu**, CPB, 327/19, *vrĕr*ĕ**mŭ**, CT, 213^{v} 21, **amŭ** *zice*, CT, 45^{v} 9, **am** *dori*, SB, 514 : **sĕți** *avĕ*, CPB, 393/5—6, *grăir*ĕ**ți**, CT, 158^{v} 17, **ați** *avĕ*, CT, 45^{r} 23, *fi*-**vrĕți**, CT, 193^{v} 4 : *fir*-**ară**, CPB, 284/21, **sĕră** *atinge*, CT, 82^{v} 25, *n*-**ară** *fi avîndu*, CT, 221^{v}21 etc.

---

[19] Dacă în structura condițional-optativului și a prezumtivului format pe baza acestuia intră perfectul compus al auxiliarului *a vrea* (*n*-**au vrutu** *spregice*, CV, 82/12, **au vrutu** *fi fiindŭ*, CT, 22^{r} 24, **amŭ vrutŭ** *fi fiindu*, CT, 51^{r} 11—12 etc.), atunci persoana și numărul sînt marcate prin auxiliarul *a avea* din structura perfectului compus (eventual asociindu-se și alte mărci).

[20] Ne referim, de exemplu, la faptul că slova chirilică ѣ (pe care o redăm convențional prin *ĕ*), marcînd diftongul *ea*, obligă la scrierea într-un singur cuvînt a auxiliarului *a vrea* și a verbului de bază sau a vreunui alt cuvînt ce însoțește verbul de bază (*arunnca*-**sĕră**, CPB 401/21). Vezi și nota 17.

6. Celelalte mărci ale categoriilor gramaticale de persoană și număr se întîlnesc în toate textele cercetate[21] mult mai rar decît desinențele și verbele auxiliare și sînt de obicei secundare, întrucît în principiu dublează desinențele sau verbele auxiliare. Astfel, formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelor reflexive — atît cele propriu-zise, cît și cele împrumutate — reprezintă de obicei mărci redundante pentru persoană și (exceptînd persoana a III-a, unde de obicei numărul rezultă din context) și pentru număr în toate textele cercetate (și din epoca veche, și din cea modernă) : *rugaiu*-**me**, CPB, 112/11, *apropiiaiu*-**me**, CV, 54/9, *întoarce*-**mă**-*voi*, CT, 144^{r} 3, *să* **mă** *alătur*, SB, 568 ; *însurași*-**te**, CPB, 405/7—8, *drăcești*-**te**, CV, 80/8, *încingĕi*-**te**, CT, 224^{v} 22—23, **te** *duceai*, SB, 625 ; *cuvine*-**se**, CPB, 33/11, *apropie*-**se**, CV, 133/2, **se** *amistuiaște*, CT, 32^{v} 11, **se** *îndreptase*, SB, 622 ; **ne** *suimŭ*, CPB, 424/18, *blăstemămu*-**nă**, CV, 50/7, *tĕmemu*-**ne**, CT, 45^{v} 10, **ne**-*am oprit*, SB, 614 ; *ciudiți*-**vă**, CPB, 30/15, *lăudați*-**vă**, CV, 130/14, *nu* **vă** *atingeți*, CT, 145^{v} 3, **vă** *duceți*, SB, 596 ; **se** *bucură*, CPB, 406/2, *izecleniia*-**se**, CV, 3/9, *chĕmă*-**se**, CT, 126^{r} 2, **se** *alină*, SB, 526.

Redundante, la persoană și număr, pot fi și alternanțele fonetice (compară *facu*, CPB, 381/21, cu *facem*, CPB, 30/20 ; *credu*, CV, 120j13, cu *credzi*, CV, 120/11 ; *mergŭ*, CT, 218^{v} 5, cu *mĕrgemŭ*, CT, 92^{r} 10 ; *duc*, SB, 557, cu *ducem*, SB, 611), accentul în context (compară imperativele *crezi* !, CPB, 243/7, *auziți* !, CV, 117/7, *căutați* !, CT, 11^{r} 19, *dați* !, SB, 642, cu formele de indicativ corespunzătoare *crezi*, CPB, 243/9, *auziți*, CV, 8/10, *căutați*, CT, 25^{v} 2, *dați*, SB, 523) și contextul, înțeles ca orice element exterior prin care se identifică persoana și numărul verbului respectiv (de exemplu, numele-subiect dublează desinența, auxiliarul sau pronumele reflexiv : **tu** *bine feceș*-0, CPB, 113/9—10 ; **tu** *goneș***ti**, CV, 39/6 ; **eu** **m**-*amŭ botezatŭ*, CT, 93^{r} 8 ; *să ară***ți** *și* **dumneata**, SB, 635). Notăm, însă, că în cazuri mai rare, dar comune tuturor textelor cercetate, mărcile pentru persoană și număr mai puțin frecvente trebuie considerate principale[22], dacă desinența și auxiliarul, mărci principale prin excelență, nu au capacitatea de a indica persoana și (sau) numărul verbului respectiv. Astfel, desinența **-0** de la singularul și pluralul persoanei a III-a a perfectului simplu face ca sufixul flexionar *-ră-* să distingă singularul de plural la acest timp (compară *dĕde***ră**, CPB, 13/6, cu *dĕde*-**0**, CPB, 14/10 ; *aduse***ră**, CV, 17/1, cu *aduse*-**0**, CV, 45/14 ; *bătu***ră**, CT, 63^{v} 12, cu *bătu*-**0**, CT, 228^{v} 21 ; *aduse***ră**, SB, 661, cu *aduse*-**0**, SB, 524) ; desinența sau auxiliarul cu formă identică la persoane și numere diferite permite pronumelui reflexiv din structura verbului să discearnă în cazul omonimiei respective (compară *nădăesc***u**-**me**, CPB, 377/17—18, cu *chinuesc***u**-**se**, CPB, 282/1 ; **me** drăcescu, CV, 80/11, cu **se** *înglodzesc***u**, CV, 130/13—14 ; **m-amu** *botezatŭ*, CT, 93^{r} 8, cu

---

[21] Excepție în acest sens constituie doar alternanțele fonetice care, uneori, diferențiază textele vechi de textul modern. Ne referim la faptul că în textul modern deosebirea dintre persoana I și a II-a singular a prezentului indicativ și conjunctiv de la unele verbe se realizează numai în scris prin opoziția desinențelor -0 ~ -*i* (*duc*-0, SB, 557 ~ *duc*-**i**, SB, 559), întrucît în vorbire desinența este -0 la ambele persoane (*duc*-0 ~ *duč*-0). În limba română veche, însă, persoanele I și a II-a de la prezentul indicativ și conjunctiv de la toate verbele se deosebesc și în limba scrisă, și în limba vorbită, prin opoziția desinentelor -*u*(*ŭ*) ~ -0 (compară *se mergu*, CPB, 120/5, cu *se mergi*, CPB, 443/3 ; *facu*, CV, 20/5, cu *faci*, CV, 120/12 ; *mergŭ*, CT, 218^{r}/5, cu *mergi*, CT, 149^{r}3).

[22] Vezi lucrarea citată în nota 2, p. 336—341.

ne-amu *muncitŭ*, CT, 122^{v} 20—21 ; **m-am** *gîndit*, SB, 556, cu **ne-am** *înțeles*, SB, 614) ; omonimia desinențială posibilă la persoana a II-a singular a imperativului pozitiv și la persoana a III-a singular a indicativului prezent are ca urmare diferențierea acestor persoane și numere cu ajutorul accentului în context (compară *arată !*, CPB, 12/19, CV, 120/8, cu *arată*, CPB, 319/21, CV, 167/12 ; *adună !*, CT, 147^{r} 23, cu *adună*, CT, 51^{v} 12 ; *află !*, SB, 534, cu *află*, SB, 636) ; în sfîrșit, datorită faptului că singularul și pluralul persoanei a III-a de la prezentul conjunctiv are structură identică, recunoașterea numărului se face aici cu ajutorul contextului (verbe ca *se nu botěze-se*, CPB, 117/6—7, *se se dezlěge*, CV, 13/5—6, *să se chěme*, CT, 44^{v}, 10, *să se alăture*, SB, 652, sînt la singular grație contextului — mai exact, subiectelor *neștine, ceva, casa* și, respectiv, *munteanca*).

7. Ideile generale ce se pot desprinde din cercetarea de față sînt următoarele :

a) Conținutul operei impune selectarea unei anumite persoane gramaticale (aflată la un număr oarecare), în textele dominant epice — cum sînt cele avute aici în vedere — frecvența cea mai mare avînd-o persoana a III-a (vezi **1**). În afara ideii că la imperativul din limba română veche se poate vorbi de toate persoanele gramaticale și că — de asemenea în epoca veche — perfectul simplu va fi aparținut normei (vezi **1**), materialul avut în vedere arată că prima atestare a auxiliarului *a* la persoana a III-a singular a perfectului compus este cea din CPB (vezi **5**).

b) Mărcile cele mai frecvente și — în majoritatea cazurilor — *principale* pentru persoană și număr sînt desinențele și verbele auxiliare, față de care pronumele reflexive, alternanțele fonetice, accentul în context, sufixele flexionare și contextul — mai rar întrebuințate — pot fi considerate în principiu *secundare*. Din punctul de vedere al mărcilor principale, se observă în general o evoluție de la textele vechi cercetate considerate global, unde desinențele și verbele auxiliare au de obicei destul de multe variante fonetice (uneori și grafice), la epoca modernă, unde variantele desinențelor și verbelor auxiliare apar foarte rar. De exemplu, față de limbă literară modernă, unde persoana I singular a perfectului simplu are, potrivit normelor, exclusiv desinența *-i*, în textele vechi desinența perfectului sintetic apare — în afară de varianta *-i* (*văzu*i) — și în variantele *-iu* (*cînta***iu**), *-ø* (*tremeș-***ø**), *-u* (*destinș***u**) sau *-ŭ* (*scoș***ŭ**) ; la persoana I plural a viitorului cu *a vrea*, în textele vechi auxiliarul cunoaște formele *vrem, vrăm, vremŭ, vămŭ, vremu*, în timp ce în textul modern auxiliarul apare doar cu formele *vom* sau *om* ș.a.m.d. (vezi **2—6**).

c) Toatalitatea mărcilor pentru persoană și număr permite o anumită grupare a textelor vechi în funcție de graiurile pe care acestea le reprezintă. Astfel, desinența *-u* (de la persoana I singular și a III-a plural a prezentului indicativ), desinența *-mu* (de la persoana I plural a prezentului și imperfectului indicativ și a prezentului conjunctiv), auxiliarul *amu* (de la persoana I singular și plural a perfectului compus indicativ) etc. se întîlnesc în mod obișnuit în CV, care reprezintă un grai de tip nordic ; pentru aceleași timpuri și moduri, însă, în CT, care reprezintă un grai de tip sudic, găsim desinențele *-ŭ*, *-mŭ* și auxiliarul *amŭ* ; prezența ambelor forme ale acestor mărci (adică atît *-u, -mu, amu*, cît și *-ŭ -mŭ, amŭ*) în CPB arată că acest text — care constituie obiectul principal al atenției studiului de față — va fi reprezentînd un grai de tranziție (vezi **2—6**).

LES CATÉGORIES GRAMMATICALES DE PERSONNE ET DE NOMBRE DANS QUELQUES TEXTES ROUMAINS

RÉSUMÉ

Les catégories grammaticales de personne et de nombre — à l'intérieur des formes verbales — sont analysées à partir d'un corpus linguistique formé de trois textes anciens (*Codicele popii Bratul*, *Codicele Voronețean*, *Tetraevanghelul* de Coresi) et d'un texte moderne (*Baltagul* de Sadoveanu) ; les conclusions qui s'en détachent sont susceptibles d'intéresser les spécialistes.

Il s'agit tout d'abord de l'interêt que peut présenter l'étude de la langue de *Codicele popii Bratul*, texte où apparaissent les premières attestations de l'auxiliaire *a* à la IIIe personne du singulier du passé composé.

Une place à part doit être faite à l'évolution des désinences et des verbes auxiliaires qui comportent — dans l'ensemble des textes anciens dépouillés — un nombre de variantes sensiblement supérieur à celui enregistré pour le texte moderne (par exemple, pour la Ie personne du pluriel du futur construit avec *a vrea* les textes anciens connaissent pour l'auxiliaire les formes *vrem*, *vrăm*, *vremŭ*, *vămŭ*, *vremu*, tandis que le texte moderne comporte seulement les formes *vom* ou *om*).

La totalité des marques de personne et de nombre permet, finalement, un groupement des textes anciens suivant les parlers régionaux qu'il représentent. Les désinences *-u* (pour la Ie personne du singulier et la IIIe du pluriel de l'indicatif présent) et *-mu* (pour la Ie personne du pluriel du présent et de l'imparfait de l'indicatif et pour le présent du subjonctif), l'auxiliaire *amu* (Ie personne du singulier et du pluriel pour le passé composé de l'indicatif), etc. sont propres au *Codicele Voronețean* qui illustre un parler de type nordique ; les mêmes situations linguistiques comportent les désinences *-ŭ*, *-mŭ* et l'auxiliaire *amŭ* dans le *Tetraevanghelul* de Coresi, représentent un parler spécifiques au Sud du pays ; la présence simultanée des deux formes de ces marques grammaticales (*-u*, *-mu*, *amu* et *-ŭ*, *-mŭ*, *amŭ*) dans le *Codicele popii Bratul* prouve que ce texte — objet central de la présente analyse — peut être considéré comme illustrent un parler de transition.

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August, nr. 11

150 de ani de la nașterea lui Simion Bărnuțiu

UN FĂURITOR AL LIMBII ȘI CULTURII ROMÂNEȘTI MODERNE : SIMION BĂRNUȚIU

DE

IOAN OPREA

Sînt personalități în istoria culturală a unei națiuni, a căror activitate este apreciată ca fiind hotărîtoare pentru evoluția culturii națiunii respective. Ne-am deprins, de exemplu, să considerăm hotărîtoare pentru cultura noastră modernă contribuțiile lui Ion Heliade-Rădulescu sau Titu Maiorescu, și, dacă lucrurile sînt privite în relativitatea lor, o asemenea perspectivă nu este falsă. Este însă necesar a se avea în vedere permanent această relativitate, asemenea personalități nu fac de obicei decît să sintetizeze din opera înaintașilor și a contemporanilor, nu sînt prin urmare piscuri singulare, ci numai reprezentative, în contextul epocii lor. Pe de altă parte, se poate uneori ca, în funcție de anumite conjuncturi istorico-sociale, să difere de la un moment la altul personalitățile proiectate spre o astfel de valorizare superlativă.

Există în general predispoziția de a atribui mai ales literaților un rol deosebit de important în mișcarea culturală și în progresul culturii, atît sub aspectul ideilor, cît și sub acela al promovării unei conduite lingvistice într-o anumită colectivitate și într-un anumit timp. Gradul de relativitate sub care trebuie să privim asemenea precepte se cere să fie și mai ridicat. Literatura este fără îndoială una dintre laturile importante ale culturii, dar rostul ei, ca artă, nu este numaidecît acela de a oferi idei și cu atît mai puțin modele lingvistice. Chiar dacă acest rol nu-i este străin, pentru un popor care abia pășește, la nivel oarecum generalizat, pe treptele emancipării, instituția care are rolul determinant este școala, adică mijlocul cel mai eficient și mai programatic organizat pentru modelarea conștiințelor prin propagarea ideilor, conceptelor științifice, filosofice, de teoria artei etc. și totodată prin propagarea mijloacelor lingvistice prin care sînt desemnate și corelate asemenea noțiuni. Prin urmare, progresul cultural al unei națiuni este determinat în primul rînd de instrucție, de școală, și în al doilea rînd de literatură, presă, teatru etc. În acest spirit, este de așteptat ca și personalitățile de seamă, marii dascăli și, adeseori, modelele urmate de generațiile în formare să se afle printre slujitorii acestei instituții. De aceea, un reprezentant al școlii, dacă are suficiente condiții de afirmare și este dotat cu aptitudini deosebite, este mult mai important pentru ridicarea nivelului cultural decît alți învățați, chiar dacă de obicei există tendința de a trece cu vederea acest lucru.

Pentru europeanul Bărnuţiu — după fericita expresie a lui D.D. Roşca — învăţămîntul a fost, potrivit aprecierii lui Nicolae Iorga, adevărata sa menire. Calităţile sale umane şi remarcabila vocaţie didactică, manifestată deopotrivă prin cunoştinţe vaste şi însuşiri deosebite ale expunerii, au făcut din Bărnuţiu un simbol al şcolii româneşti din secolul trecut.

După absolvirea cursurilor seminariale în 1829 la Blaj, Bărnuţiu devine profesor de sinteză la Gimnaziu, în anul următor preia catedra de filosofie, iar în anul şcolar 1832—1833 predă şi istoria. Dar, şi în timpul studiilor, şi ca profesor, învăţatul transilvan este nemulţumit de faptul că limba de predare nu era cea naţională şi că preceptele teologice constituiau încă singura posibilitate de interpretare a realităţii. Cînd revine la catedră în 1839 — căci din 1834 nu mai îndeplinea sarcini profesorale —, Bărnuţiu se angajează, în mod practic, în înlocuirea limbii de predare, care era latina, cu limba naţională. Concomitent, el militează pentru scoaterea filosofiei din robia teologică, însuşindu-şi, prin lecturi asidue, ideile din opera filosofică a unor învăţaţi, cu mare circulaţie în acel timp. Lupta pentru limba naţională în învăţămînt, luptă în care erau antrenaţi şi alţi învăţaţi din Blaj — printre ei, la loc de frunte, Timotei Cipariu —, îi aduce lui Bărnuţiu multe neplăceri, între care îndepărtarea din învăţămînt în 1842. Are însă prilejul de a-şi continua pregătirea la Academia săsească din Sibiu şi de a menţine un contact tot mai strîns cu ceilalţi militanţi pentru apărarea drepturilor românilor din Transilvania.

Antrenat în mişcarea politică premergătoare revoluţiei de la 1848, Simion Bărnuţiu devine unul dintre fruntaşii mişcării, platforma ideologică a revoluţiei transilvănene fiind în mare parte opera sa. După aceea, dezamăgit dar nu resemnat, el se retrage un timp din viaţa agitată a Transilvaniei şi îşi desăvîrşeşte pregătirea prin audierea cursurilor universitare la Viena şi Pavia.

În 1855, la propunerea lui A. T. Laurian, Bărnuţiu vine la Iaşi, unde este numit profesor de filosofie la Gimnaziul Academic, instituţie care se reorganiza după desfiinţarea survenită în 1847, cînd limba de predare devenise franceza. Cursul de filosofie, pe care Bărnuţiu îl deschide în ianuarie 1855 la clasele superioare ale Gimnaziului, cuprinde Introducerea în filosofie, Psihologia şi Antropologia, dar, din 1856, la Facultatea juridică recent înfiinţată, predă Filosofia morală, Dreptul natural şi Dreptul roman, la care se adaugă ulterior Antropologia, Psihologia, Logica, Metafizica, Estetica şi Istoria filosofiei. Confirmat ca profesor la prima universitate a românilor la 18 ianuarie 1860, învăţatul ardelean ţine cursuri la Facultatea de drept şi, pînă în 1863 cînd este numit Titu Maiorescu, la Facultatea de filosofie. La Gimnaziu, continuă să predea pînă în 1862, cînd datorită sănătăţii şubrede şi a programului foarte încărcat renunţă la această catedră[1].

Cursurile de filosofie şi de drept predate de Bărnuţiu la Seminarul din Blaj şi la Gimnaziul şi Universitatea din Iaşi se bazează, în primul rînd, pe lucrările lui Wilhelm Traugott Krug, a cărui operă o tradusese încă din 1839, pe cînd se afla la Blaj[2]. Totuşi, în acel moment, Bărnuţiu avea în vedere din opera profesorului german mai ales opusculul *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*. Cursurile de la Blaj[3], datînd din jurul anului 1840, cuprind Introducerea în filosofie, Metafizica, Logica, Ştiinţa dreptului, Ştiinţa virtuţii şi Învăţătura religiei. La Iaşi, Bărnuţiu fructifică întreaga operă a lui Krug, cu cele trei părţi principale : *Fundamentalphilosophie, System der theoretischen Philosophie* şi *System der praktischen Philosophie.* Îi era de asemenea cunoscut dicţionarul de filosofie alcătuit de W. T. Krug, pe care îl citează adesea cînd sînt necesare lămuriri asupra istoriei şi conţinutului noţiunilor filosofice[4]. O altă caracteristică a cursurilor de la Iaşi este aceea a augmentării atitudinii critice faţă de model. Bărnuţiu s-a remarcat întotdeauna printr-o transpunere cu multe consideraţii proprii a ideilor autorilor avuţi în vedere ; în etapa ieşeană a activităţii sale această trăsătură se amplifică. De fapt, acum el se îndreaptă evident şi spre lucrările lui Jos. Beck, în primul rînd spre lucrarea acestuia *Philosophische Propädeutik*, a cărei primă parte, *Grundriss der empirische Phychologie und Logik*, o traduce în româneşte şi o foloseşte la cursuri. Pentru prelegerile de drept, adaugă informaţiilor din Krug pe acelea din lucrarea lui Karl von Rotteck, *Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatwissenschaften.* Dar Bărnuţiu a realizat prelegeri şi pe baza propriilor cercetări, mai ales cînd avea în vedere situaţii legate de trecutul şi prezentul românilor. Cursul de Drept public şi constituţional al românilor, foarte apreciat în acel timp, este impregnat de forţa sa argumentativă şi de patosul său caracteristic[5].

---

[1] Vezi N. Grigoraş, *Activitatea lui Simeon Bărnuţiu la Iaşi (1855 — 1864)*, în „Steaua", XVII (1966), nr. 8, p. 82 — 90.

[2] Cf. G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, Bucureşti, 1924, p. 150, unde se menţionează mărturia lui Al. Papiu Ilarian în acest sens.

Sub aspectul ideologiei sociale, Bărnuţiu se manifesta la Blaj ca un adept al luptei pentru egalitate, în numele dreptului natural, şi ca un militant al emancipării în primul rînd prin sistemul memorandumurilor şi petiţiilor adresate împăratului, în speranţa unor reforme salvatoare. La Iaşi, spiritul reformist de factură krugiană dispare din concepţia sa, ideile sale iluministe se radicalizează ; el consideră acum că cea mai adecvată formă de stat pentru realizarea dreptului înnăscut al oamenilor la libertate şi egalitate este republica, iar aspirațiile naționale ale românilor trebuie să fie încununate de unirea lor într-un singur stat.

---

[3] Cursurile predate la Blaj se păstrează la B.A.R.S. România, Filiala Cluj-Napoca, Fondul Blaj ; aceste cursuri vor fi citate în continuare astfel :

C = Simion Bărnuţiu, [*Curs de filosofie şi drept*], cca 1840, ms. rom. 38, 108 f.

R = Simion Bărnuţiu, *Ştiinţa dreptului. Învetiatura religiei*, cca 1840, ms. rom. 39, 75 f.

S = Simion Bărnuţiu, *Ştiinţa dreptului. Ştiinţa vertuti. Învăţiatura religii*, cca 1840, ms. rom. 40, 130 f.

[4] Cursurile predate la Iaşi se păstrează la B.C.U. Iaşi :

E = Simion Bărnuţiu, *Estetica*, cca 1860, ms. V 54, 59 p.

M = Simion Bărnuţiu, *Metafizica*, 1859—1860, ms. V 54, 76 p.

V = Simion Bărnuţiu, *Scientia virtuţii*, 1855, ms. V 16, 92 p.

Alte manuscrise, din aceeaşi perioadă, se păstrează la B.A.R.S. România, Bucureşti :

F = Simion Bărnuţiu, *Istoria filosofiei*, cca 1860, ms. rom. 5 439, 220 f.

Alte copii ale acestor cursuri se găsesc aici sub cotele : mss. rom. 3 348, 5 410, 5 443, 5 444, 5 800.

Dintre lucrările publicate ulterior de elevi trebuie amintită :

P = Simeone Barnuţiu, *Psicologia empirica şi Logica*, Iaşi, 1871.

La B.C.U. Cluj-Napoca se află două manuscrise (mss. 4 451 şi 4 455) conţinînd sumare ale cursurilor de la Iaşi, care au aparţinut elevului lui Bărnuţiu, Alexandru Barbu Brandia.

[5] Elemente privitoare la principiile şi tradiţia dreptului românesc se întîlnesc în lucrările publicate postum, în primul rînd *Dreptul public al românilor*, Iaşi, 1867, şi apoi, *Dreptul natural privat*, Iaşi, 1868, *Dreptul natural public*, Iaşi, 1870.

Sub aspect ideatic[6], cursurile de filosofie și drept se remarcă, în general, prin valorificarea filosofiei raționaliste de tip kantian, învățatul român preluînd de cele mai multe ori indirect, dar adeseori și direct, ideile de bază ale marelui filosof din Königsberg. Ideile lui Kant sînt însă prelucrate de Bărnuțiu mai ales amendîndu-le în spirit realist și raportîndu-le la concepțiile altor cugetători antici sau moderni. El insistă, astfel, asupra faptului că realitatea este categoria primă a metafizicii, condiționînd veridicitatea cunoștințelor de caracterul real al înseși obiectelor cunoașterii iar senzațiile, obținute prin experiență, considerîndu-le primul izvor al oricărei cunoașteri. Subiectul cunoscător, conceput ca o unitate naturală a fizicului și psihicului, este el însuși un element al realității și prin urmare se supune cercetării filosofice în mod global, deci și sub aspectul său material. De aceea, Bărnuțiu consideră Antropologia ca o disciplină filosofică, al cărei studiu este obligatoriu pentru a putea fi înțelese facultățile și finalitatea ființei umane.

Ceea ce l-a atras în chip deosebit pe Bărnuțiu a fost filosofia socială și filosofia istoriei. Cursurile de etică și de drept, dar și celelalte prelegeri sînt dominate de ideea dreptului înnăscut la libertate individuală și la egalitate, pe baza căruia se promovau permanent imperativele unei existențe umane demne și angajate. Cugetătorul progresist se manifestă cu pregnanță atunci cînd susține dreptul tuturor națiunilor, indiferent de mărime sau grad de dezvoltare, la autodeterminare și libertate. În legătură cu aceasta, el insistă asupra ideii progresului economic și social, care, singur, poate emancipa națiunile rămase în urmă și care le poate oferi condițiile independenței și ale unei vieți sociale în limitele moralității.

Ca o necesitate a adevărului, dar și a ridicării gradului de civilizație, se impune, după Bărnuțiu, studiul științelor, cunoașterea realizărilor umanității în acest domeniu și efortul de a contribui cu propriile mijloace la desăvîrșirea acestei cunoașteri. Insistînd asupra necesității cunoașterii științifice, învățatul român arată că aceasta prezintă avantajul coerenței, „al temeiului“, adică al explicării cauzale și multidimensionale a realităților. Totodată, acest tip de cunoaștere asigură într-un grad ridicat perfecționarea și autoperfecționarea omului ca membru al societății, conștient și responsabil. În tradiția cugetării filosofice românești, învățatul ardelean se înscrie prin aceste opțiuni în seria gînditorilor raționaliști de nuanță realistă și materialistă, care va culmina, în secolul trecut, cu Ștefan Michailescu și Vasile Conta. Tenta iluministă a concepției lui Bărnuțiu, manifestată îndeosebi prin insistența asupra ridicării culturale a maselor populare, nu poate fi privită însă numai ca un reflex al ideologiei timpului, ci și ca o latură definitorie a intelectualului adevărat din toate timpurile, care se preocupă ca ideile și, în general, rezultatul cercetărilor sale să devină forțe reale ale dezvoltării societății. Înțelegerea intelectualului ca factor dinamizator al vieții sociale este în totală concordanță cu concepția lui Bărnuțiu despre „serbitute“ ca fiind contrară însăși naturii și despre filosofie și știință ca avînd un rol important în emanciparea socială. Potrivit acestui învăţat, de altfel, principiul respectării individualităţii şi principiul independenţei naţionale sînt singurele care pot realiza relaţii optime între indivizii unei societăţi şi între naţiunile dintr-o anumită epocă.

---

[6] Vezi pentru aceasta G. Bogdan-Duică, *op. cit.*; Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu. Opera și gîndirea*, București, 1967; idem, *Simion Bărnuțiu*, în *Istoria filozofiei românești*, I, București, 1972, p. 226 – 252.

Activitatea didactică desfăşurată de Simion Bărnuţiu la Blaj şi la Iaşi nu se reduce însă la propagarea unor idei democratice, umanitare şi patriotice, ci este completată de contribuţia la formarea limbii literare moderne. Un număr însemnat de termeni filosofici sînt introduşi pentru prima dată la noi de el, pornind de la terminologia latinească şi romanică. Pentru Bărnuţiu, predarea filosofiei în limba română şi efortul pentru cultivarea limbii sînt elemente esenţiale ale propăşirii poporului românesc. La Blaj, cînd introduce predarea filosofiei (şi bineînţeles, a filosofiei dreptului sau dicheologiei) în limba naţională, procedează mai întîi la fel ca Timotei Cipariu, folosind un amestec de latineşte şi româneşte şi solicitînd cursanţilor, pe cît posibil, răspunsuri numai în româneşte, realizînd astfel o unitate a eforturilor în vederea găsirii mijloacelor de expresie necesare[7].

Cursurile de la Blaj conţin numeroase consideraţii lingvistice, unele preluate din lucrările lui Krug sau ale altor învăţaţi, altele însă izvorîte din propria experienţă a lui Bărnuţiu. El insistă în repetate rînduri asupra necesităţii cunoaşterii limbii patriei, arătînd că „spre încungiurarea rătecirilor ce se nasc din limbă, nu e mai bună mijlocire decît acurata cunoştinţă a limbei; că cu cît ştie cineva mai bine limba, cu atîta înţilege mai bine pe altul şi cu atîta poate grăi şi el altora mai la înţeles. Şi fiindcă *Limba mamei noastre* e şi mijlocirea cea mai bună spre împărtăşirea cugetărilor, de văzut este cît e de sîntă şi de frunte deregătoria cultivărei ei, batăr că foarte mulţi nece în samă nu o bagă, părendu-li-se a ave destulă cunoştinţă despre dînsa de la fire“ (C, 61^{v}). Şi mai departe: „Cel cultivat încă trebuie se înveţe limba maică-sa şi formeşte, ad[ică] gramaticeşte, se înţelege de sine că alminte nu-i poate cunoaşte structura şi ambitul, prin urmare nece nu poate se o întrebuinţeze cum se cade“ (C, 61^{v}–62^{r}). Idei asemănătoare a formulat Bărnuţiu şi în cursurile predate la Iaşi, cînd adesea dezbaterea filosofică este complinită de argumente în favoarea apărării şi apoteozei limbii naţionale. În lucrarea, apărută postum, *Pedagogia* (după A. H. Niemeyer, publicată la Iaşi în 1870), ideile de bază ale învăţătului ardelean sînt sintetizate (la § 170) în trei principii privitoare la specificitatea limbii române: 1) principiul romanităţii, considerat ca o dovadă a purităţii latine, 2) principiul poporanităţii, care respinge ideea unei limbi diferenţiate pe clase sau grupuri sociale, 3) principiul progresului, care implică dezvoltarea concomitentă a culturii şi a mijloacelor de expresie.

Referitor la necesitatea predării filosofiei în limba naţională, Bărnuţiu susţinea la Blaj că „mai ales f[ilosof]ia, de cînd în Ţara nemţească şi în celelalte părţi cultivate a Europei a început cu gura şi cu scrisoarea a se propune şi a se lucra, mai mult nu în moarta (şi pe lîngă aceasta, cu barbarismi înfricoşaţi întinată) latinie, ce în limbile maicelor vii, a şi făcut întru o sută de ani mai mare sporiu şi mai tare a luminat capetele decît întru o mie de ani înainte“ (C, 62^{r}). Învăţatul român considera, aşadar, că folosirea limbii naţionale este necesară nu numai pentru a realiza răspîndirea ideilor ştiinţifice şi filosofice, ci şi pentru însăşi evoluţia rapidă a ştiinţei şi filosofiei.

---

[7] Vezi G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, partea întîi.

Latura practică în domeniul cultivării limbii s-a manifestat la Bărnuţiu, în primul rînd, prin întrebuinţarea unei terminologii filosofice foarte bogate şi variate. Avînd ca model scrierile filosofice ale lui Samoil Micu, cînd preda la Blaj, învăţatul ardelean folosea o terminologie în care predominau trăsăturile epocilor mai vechi, uzînd deseori de calcuri, glose, termeni neadaptaţi, preluaţi din latină şi greacă. În această perioadă, Bărnuţiu este mai apropiat de formele propuse de Timotei Cipariu şi se manifestă, în acelaşi timp, ca un adept al adaptării (analogice) a neologismelor potrivit legilor de evoluţie de la latină la română. La Iaşi, el foloseşte în parte o terminologie diferită, bazată pe neologismul de sorginte latină, păstrînd cîteva cazuri de adaptare după legi fonetice vechi şi apropiindu-se în unele privinţe de terminologia întrebuinţată de A. T. Laurian.

Calcurile, specifice cursurilor de la Blaj, apar uneori şi în cele de la Iaşi : *lucrătoria* „activă“ C, 13^r, *intăritoria* „afirmativă“ C, 78^v, *pusetura* „afirmarea“ C, 80^v, *părută* C, 68^r (mai tîrziu, *argumente aparenti* V, 56), *anumitoriul* „determinantul“ C, 28^r, *anumitul* „determinatul“ C, 28^r, *estire* „existenţă“ C, 8^r, *fiinţia* „esenţa“ C, 22^r, *peste tot* „general“ C, 1^r, *inţieles* „intelect“ F, 202^v, *princeput s. princepere* „principiu“[8] C, 7^r, *cuventărescă* „raţională“ C, 5^v, *aievele* „realul“ C, 84^v etc. De caracterul de pionerat al predării filosofiei în limba română se leagă şi existenţa unui mare număr de glose în cursurile de la Blaj. Se întîlnesc, ca la Samoil Micu şi la Episcopul Grigorie al Argeşului, glose explicative libere, care realizează fie raportarea termenilor româneşti (calcuri) la termenii corespunzători din alte limbi, fie explicarea în interiorul limbii a termenilor neologici : *aceea „ce este“ latineşte se zice reale, româneşte se zice lucru aievea s. reariu* C, 9^v ; *pentru că prin definiţiune se închide notiunea între marginile (fines) sale, chiar dintru această causă se poate zice româneşte şi mărgenire* C, 53^r ; *eusebiologia, adecă inveţiatura despre o viaţă fericită în D-zeu* R, 60^r. Întrebuinţarea frecventă a cuvintelor vechi şi populare pentru redarea noţiunilor filosofice şi necesitatea precizării semnificaţiei cu ajutorul termenilor străini corespunzători au dus la crearea a numeroase glose bilingve : *judecata...de lipsa* (*apodicticum*) C, 38^v, *a inchia* (*concludere, ratiocinari*) C, 41^v, *intoarcere...*(*...conversio*) C, 40^v, *despărţire* (*disjunctio*) C, 33^v, *împărţire* (*divisio*) C, 54^v, *părţele fiinteşti* (*essentialia*) C, 32^v, *impreuna estimea* (*coexistentia*) C, 82^r, *prindere* (*perceptio*) C, 72^r, *putinţa* (*possibilitas*) C, 80^r, *cerere* (*postulatum*) C, 7^r, *totul* (*universum*) C, 84^v etc. La Iaşi, glosele bilingve apar îndeosebi prin alăturarea nelogismului de sorginte latină cu termenul grecesc originar : *imitare* (μίμησις) F, 112^r, *inteligenţia* (νοὑς) F, 163^v, *raţiune* (λόγος) F, 136^r etc. Adoptarea neologismelor latineşti, în faza ieşeană, şi menţinerea sistemului de glosare prin termeni latini au dus la crearea a numeroase glose de indicaţie etimologico-genetică. Asemenea glose apar însă, e drept că mult mai rar, şi în cursurile de la Blaj, căci şi aici Bărnuţiu întrebuinţa un număr apreciabil de neologisme : *abstrapţiune* (*abstractio*) P, 45, *argumentaţiunea analogică* (*argumentatio analogica*) P, 174, *imperativ categoric* (*imperativus categoricus s. absolutus*) V, 25, *determinismul şi nedeterminismul* (*determinismus*

---

[8] De la I. Heliade-Rălulescu (*Grammatică românească*, 1828, p. 100), se pare, a pornit ideea după care *pricepere* ar fi derivat cu prepoziţia *prin* (scris de latinişti *prein*) şi ar fi deci din aceeaşi familie cu *începere*, *început*, cuvinte care au redat foarte adesea între 1870 şi 1930 pe lat. *principium* şi pe gr. ἀρχη. Bărnuţiu a preluat această părere şi a adus pe *priceput* şi *pricepere* aproape de semantismul „originar“, dîndu-le şi o formă „etimologică“.

et indeterminismus) M, 47, *sintesa empiresca* (*synthesis empirica*) C, 9^r, *judiciul* (*judicium*) P, 113 (la Blaj folosea, după S. Micu, *judecată* C, 36^r), *oserbaţiunea* (*observatio*) P, 190 etc. Specifică mai ales cursurilor de la Blaj este glosa de alternare între neologisme şi cuvinte vechi : *noţiuni abătute s. astrapte* C, 35^r, *desfacem seau analisăm cugetarea* P, 92, *lucru s. obiept* C, 1^v etc.

Numărul neologismelor întrebuinţate de Simion Bărnuţiu este foarte mare. Forma pe care le-o dădea acest învăţat este însă uneori diferită în cele două etape ale activităţii sale didactice sau prezintă variaţii chiar în cadrul aceluiaşi curs. De asemenea, aplicarea unor legi fonetice vechi, precum şi unele grafii specifice fac ca o parte din neologismele utilizate de el să aibă un aspect particular, propriu numai lui sau numai unui grup de învăţaţi din epocă : *apatia* F, 86^r, *a converte* P, 125, *demonstra* C, 7^r şi *demustra* C, 94^r, *fenoma* C, 71^r, *fenomele* C, 90^v dar *fenomene* M, 46, *gimnosofistii* F, 171^r, *ilozoism* M, 73, *inietismul* F, 12^v, *materism* C, 10^r şi *materialismul* C, 95^r, *oieptul* C, 1^v, *a objeptului* C, 29^v şi *obiept* C, 1^v, *raporturi sociali* V, 59, *scopos* C, 7^r, *scop* E, 7 şi *fine* V, 8 (<lat. *finis*), *sens* „simţ“ M, 7 (<lat. *sensus*), *suiept* C, 1^v, *subject* C, 62^r, *subjept* C, 36^r şi *subiept* P, 111, *motul* P, 157 (<lat. *motus*), *moviment* V, 2 (<lat. *movimentum*), *moţiune* E, 27 (<lat. *motio*) dar şi *mişcarea* F, 13^r etc.

Categoria foarte bogată a termenilor abstracţi reprezentată de substantivele latineşti imparisilabice terminate în -(*t*)*io*, -(*t*)*ionis* este adaptată de Bărnuţiu de obicei în -(*ţ*)*iune*, dar în perioada blăjeană uzează şi de cîteva variante în -(*ţ*)*ie*. La Iaşi, apar des redările specifice lui A. T. Laurian pe la 1845 în -*ciune* şi mai rar în -*cione* ca la Eftimie Murgu. Infinitivele lungi, care au în general aceleaşi semnificaţii, apar mai ales în cursurile de la Blaj dar cu o frecvenţă mai mică se întîlnesc şi în cele de la Iaşi : *argumentaţiunea* M, 50 şi *argumentare* C, 55^v, *aserţiune* M, 36, concurat de *asert* F, 55^r, pl. *aserte* F, 169^v (<lat. *assertus*), *clasificaţiunea* F, 102^v şi *clasificarea* P, 111, *dedupţiune* P, 173, *dedupciunea* M, 49 şi *deducere* P, 140, *meditaţiune* F, 121^v şi *meditarea* C, 65^r, *opuseţiune* C, 40^r, *opuseciune* M, 17 şi *opunere* C, 32^r, *relaţia* C, 36^r şi *relaţiunile* P, 192, *representaţiunea* F, 68^r, *reprezentaciuni* F, 124^v, *reprezentacionele* F, 125^r şi *representarea* C, 9^v, *sensaţiuni* F, 88^v, *sensaciune* E, 18 şi *sensacionele* F, 123^v etc.

În cazul abstractelor în -(*i*)*tate*, lucrările lui Bărnuţiu oferă de asemenea situaţii diferite în cele două faze ale activităţii sale profesorale. Ca la Eftimie Murgu şi Petru Câmpeanu, în cursurile de la Blaj, formaţiilor neologice în -(*i*)*tate* le corespund altele în -*ime*, dar, spre deosebire de ceilalţi doi învăţaţi, Bărnuţiu adaugă sufixul vechi românesc la substantivul de bază al familiei şi nu la adjectivul neologic în -*al* ; aşadar, -*ime* corespunde la Bărnuţiu de fapt lui -*alitate* : *p*[*rince*]*putul causimei* C, 88^v (*causă*+ -*ime*) dar şi *noţiunea causaretatei* C, 79^r, *pricep*[*utul*] *causalitatei* C, 27^v, *substanţimea sufletului* C, 95^r (*substanţă*+ -*ime*) dar şi *noţiunea substanţiaritatei* C, 79^r, *substanţialitatea sufletului* F, 210^r. Majoritatea abstractelor de acest tip cunosc însă numai forme în -(*i*)*tate* : *absurditate* C, 68^v, *contrarietate* C, 40^r, *determinabilitatea* M, 55, *finalitatea* E, 7, *idealitate* M, 10, *materialitatea* C, 96^r, *sublimitatea* V, 14, *validitatea* F, 85^r.

Bărnuţiu nu modifică terminaţia femininelor latineşti în -*entia*, -*antia*, dar, desigur, ortografie *ti* avea valoarea [ţi] (ca la alţi învăţaţi din epocă, de altfel) : *aparentia* P, 157, *referentia* P, 57, *transcendentia* C, 22^v etc. Substantivele neutre imparisilabice grecești (și latinești) terminate în *-ma*, *-mala* sînt redate de Bărnuțiu, la Blaj, prin *-ma*, pl. *-me*, ca în limba literară de astăzi, iar la Iași, prin *-ma*, pl. *-male* (urmînd etimologia și modelul altor învățați de atunci, precum A. T. Laurian) : *axioma* C, 41^r, *axiome* 41^r și *asiomatele* P, 126, *dilema* F, 130^r, *dilematelor* P, 137, *dogma* F, 138^v, *dogmele* R, 62^r și *dogmatele* F, 93^r, *entimema* P, 138, *entimeme* C, 47^r și *entimemate* P, 139, *sofisma* C, 52^r, *sofisme* C, 51^r și *sofismate* P, 137 etc.

În redarea adjectivelor latine în *-icus*, învățatul transilvan oferă, de asemenea, forme variate. La Blaj, formele în *-ic* sînt rare, frecvente sînt cele în *-esc*, adăugat rădăcinii cuvîntului prin înlăturarea lui *-icus*, — el este de altfel singurul învățat care a adăugat, sistematic, sufixul vechi românesc la rădăcina cuvîntului, care adesea coincidea cu substantivul familiei Tot acum, Bărnuțiu folosea, ca în etapa mai veche a limbii literare, un număr apreciabil de adjective cu sufixul compus *-icesc* ; la Iași, însă, astfel de forme nu mai apar și *-ic* este utilizat în exclusivitate : *judecățile analitice* C, 41^r și *analiticesca intrebuințiarea* C, 25^r, *adever apodicticesc* C, 17^v și *judeciul apodiptic* M, 17, *judecata categorescă* C, 37^v și *judeciul categoric* M, 16, *argumentul cosmologesc* C, 105^r și *argumentul cosmologic* M, 49, *adeverul esteticesc* C, 24^v și *cercetări estetice* F, 137^r, *cunoscintia filosofescă* C, 4^v sau *virtute...philosophiască* S, 75^r și *cercările filosofice* C, 4^r, *lucrarea metodescă* C, 52^v, *ethica metodiciască* S, 60^r, *argumentul ontologesc* C, 105^r și *argumentul ontologic* M, 48 etc. Specifică pentru prima fază a activității lui Bărnuțiu este și formarea de adjective cu *-esc* prin substituirea latinescului *-alis* (tendință puristă) : *princeputuri formesci* C, 8^r și *legi numai formali* V, 16, *ceva ideesc* (*ideale*) C,74^r și *cele ideali* V, 44, *celea...tempesci* C, 73^r (prin substituirea lui *-oralis*, ajungîndu-se la radicalul *temp-*) și *spațiosetatea timporaria* C, 80^r, *aparentie temporali* F, 200^r. Extensiunea folosirii lui *-esc* se întîlnește și în alte cazuri : *judecata...partiesca* C, 36^v (aici a fost substituit *-icularis*, ajungîndu-se la radicalul *part*(*e*)) și *lucru particulariu* F, 29^r, *judecățile singurești* C, 37^r (a pornit de la cuvîntul vechi *singur*) și *lucru singulariu* P, 102.

Simion Bărnuțiu, ca alți învățați din epocă, supune și alte tipuri de cuvinte la modificări în vederea încadrării lor, deși păstrează și unele elemente din latină, cum ar fi adverbele neologice în *-e*, întîlnite și la A. T. Laurian și E. Murgu. În toate cazurile se poate constata însă alături de efortul de adaptare și o mare receptivitate și mobilitate. De altfel, faptul că între Bărnuțiu și ceilalți învățați de atunci există numeroase similitudini în ce privește modul de adaptare și faptul că el însuși și-a modificat, cînd a crezut că este cazul, propriile opțiuni, dovedește cu prisosință deschiderea sa, atitudinea responsabilă și dorința de inovare. Aparent, sub aspect lingvistic, meritele lui Simion Bărnuțiu nu se evidențiază ca fiind notabile. Cu toate acestea, trebuie subliniat rolul său în răspîndirea terminologiei filosofice și juridice și formarea în general a stilului filosofiei și dreptului la români. Dacă între formele propuse de el și cele utilizate de alți învățați se pot stabili, în cele mai multe cazuri, analogii, Bărnuțiu rămîne inegalabil prin influența pe care a avut-o asupra elevilor săi. Spiritul său a rămas viu și după încetarea prematură din viață. Elevii s-au străduit să-i urmeze ideile, i-au publicat o parte din cursuri și au înființat chiar, împreună cu simpatizanții, un partid politic pe principii democratice și reformatoare, care milita pentru transpunerea în viață a gîndirii sale. Apostrofa nedreaptă a lui

Titu Maiorescu[9] şi în general ostilitatea de lungă durată a „Junimii" demonstrează cît de puternică era încă impresia lăsată de acest învăţat în cultura noastră.

Cu învăţaţi ca Simion Bărnuţiu, cultura şi limba de cultură au putut recupera secole de rămînere în urmă şi şi-au putut cîştiga un loc distinct între culturile Europei, iar naţiunea română şi-a cîştigat conştiinţa de sine fără de care nici indivizii, nici popoarele nu pot aspira la un viitor.

UN FORGEUR DE LA LANGUE ET DE LA CULTURE ROUMAINES MODERNES : SIMION BĂRNUŢIU

RÉSUMÉ

Personnalité de premier ordre de la culture roumaine, Simion Bărnuţiu a contribué, par son activité didactique déployée à Blaj et à Iaşi, à la diffusion des idées de la philosophie moderne et des termes philosophiques dont elle se servait. En 1839, Bărnuţiu remplace le latin — comme langue d'enseignement — par le roumain, langue nationale, et inaugure au Séminaire de Blaj l'enseignement de la philosophie en roumain. Il plaide, parallèlement, pour l'émancipation de la philosophie de sous l'empire théologique, en s'appropriant des idées philosophiques avancées par des savants à grande audiance à l'époque, Imm. Kant tout d'abord ; il avait en accés aux oeuvres de Kant l'intermédiaire des manuels de W. T. Krug. La volonté d'imposer le roumain comme langue d'enseignement a entraine pour Bărnuţiu beaucoup de conflits avec des conséquences désagréables, dont, en 1842, son élimination du corps enseignant. L'activité didactique, reprise en 1855 au Gymnase de Iaşi et ensuit à la première université roumaine, est marqué par l'assimilation créatrice de nouvelles idées philosophiques et par la rédaction des cours de droits illustrant les principes illuministes du droit naturel — greffées sur le culte de la communauté nationale repris par Bărnuţiu à l'oeuvre de Karl von Savigni.

La conception du savant de Transylvanie sur la langue littéraire — les problémes du roumain littéraire ont constitué une de ses preoccupations fondamentales — est fondée sur des principes rationalistes ; il rejoint de la sorte les orientations promises par l'école latiniste. Enfin, Bărnuţiu, par ses cours de philosophie et de droit, a contribué à l'introduction de nombreux termes spécifiques à ces deux disciplines, termes qui se sont fixés ultérieurement dans la langue.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

---

[9] Esenţa acestor critici se află în cunoscutul articol al lui Maiorescu, intitulat *În contra şcoalei Bărnuţiu.*

G. IVĂNESCU, *Lingvistică generală şi românească*, ediţie, note şi indice de Vasile Şerban şi Vasile D. Ţâra, Timişoara, „Facla", 1983, 326 p.

O iniţiativă demnă de toată lauda a Editurii „Facla" din Timinşoara şi a univesitarilor timişoreni prof. dr. Vasile Şerban şi conf. dr. Vasile D. Ţâra este tipărirea în cîteva volume a studiilor, articolelor şi recenziilor publicate de-a lungul a cinci decenii de profesorul Gheorghe Ivănescu, membru corespondent al Academiei R.S. România. Cum cele mai multe contribuţii ale profesorului G. Ivănescu au fost risipite în diverse reviste din ţară şi străinătate sau în volume colective, ele constituind astăzi adevărate „rarităţi", reunirea în volum a acestora a devenit, aşa cum, cu dreptate, se spune în *Cuvînt înainte*, „nu numai oportună, ci şi necesară" (p. 12). Alcătuirea unei asemenea ediţii va avea darul să prezinte în plenitudinea ei o operă ştiinţifică pilduitoare, de o amploare[1] şi originalitate remarcabile, aceasta cu atît mai mult cu cît domeniile în care s-a afirmat profesorul Gheorghe Ivănescu sînt foarte variate : istoria limbii române, dialectologie, etimologie, morfologie şi sintaxă, limbă literară, stilistică, poetică, onomastică, fonetică, lingvistică romanică, lingvistică indo-europeană[2], lingvistică generală.

Volumul de faţă, care cuprinde o parte din lucrările de fonetică generală şi de fonetică românească ale lui G. Ivănescu, dobîndeşte şi semnificaţia unui omagiu din partea elevilor, a colaboratorilor şi a forurilor ştiinţifice şi culturale din Timişoara la cea de a 70-a aniversare a profesorului G. Ivănescu, cel care timp de 7 ani (1962 — 1969) a condus Catedra de limba română de la Facultatea de Filologie a Universităţii din Timişoara, domnia sa fiind, de asemenea, primul redactor responsabil al „Analelor Universităţii din Timişoara. Seria ştiinţe filologice" şi întemeietorul Sectorului de lingvistică al Bazei din Timişoara a Academiei R.S. România (azi nucleul Centrului de Ştiinţe Sociale al Universităţii din Timişoara).

În afara studiilor propriu-zise, pe care le vom semnala mai jos, volumul mai cuprinde o *Prefaţă* (p. 5 — 9), semnată de G. Ivănescu, un *Cuvînt înainte* (p. 10 — 13), o *Notă asupra ediţiei* (p. 14 — 15) purtînd semnătura celor doi editori, o listă de *Abrevieri* (p. 16 — 17), *Alfabetul fonetic* utilizat în transcrierea unor fonetisme şi a unor cuvinte dialectale româneşti (p. 17 —18) şi un *Indice de autori* (p. 321 — 323).

Din *Prefaţă* aflăm că profesorul G. Ivănescu şi-a format concepţia despre limbaj, despre limbile romanice occidentale, despre limbile indo-europene şi iafetite, ca şi despre limba română „la cîţiva ani după ce s-a afirmat structuralismul" şi că ea „s-a dezvoltat paralel cu structuralismul şi cu generativismul transformaţionalist şi cel mai adesea împotriva lor" (p. 5). În ceea ce priveşte concepţia generală, lingvistul român era el însuşi structuralist, dar structuralismul promovat de domnia sa era foarte deosebit de cel al şcolii din Praga, de cel al şcolii din Copenhaga sau de cel al şcolilor din S.U.A. Această deosebire constă în primul rînd în modul în care sînt văzute cauzele schimbărilor lingvistice. În concepția sa despre limbaj, G. Ivănescu a fost influențat în special de fostul său profesor, A. Philippide[3]. Asupra personalității sale și-au pus amprenta și alți învățați: G. Devoto, în privința concepției despre latina populară și despre limbile romanice occidentale, H. Hirt, în privința limbilor indo-europene, Vendryès, în ceea ce privește limba poetică. Înrîurirea lui A. Philippide (dar și a lui G. Ibrăileanu) se poate constata și în concepția sa referitoare la originile limbii române literare (p. 6).

---

[1] Pînă la apariţia acestui volum, numărul lucrărilor de lingvistică publicate de G. Ivănescu se ridica la 236 (vezi *Lucrările ştiinţifice ale profesorului Gheorghe Ivănescu*, în vol. *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor şi colaboratorilor*, Iaşi, Centrul de multiplicare al Universităţii „Al. I. Cuza", 1983, p. 293—323). Impresionante sînt, de asemenea, numărul, amploarea şi varietatea lucrărilor în curs de publicare, gata de tipar sau a celor redactate provizoriu ori parţial (pentru care vezi *lucr. cit.*, p. 324—327).

[2] În domeniul limbii române literare, al istoriei limbii române sau în cel al lingvisticii indo-europene, G. Ivănescu ne-a dat cîteva lucrări fundamentale : *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, 412 p., *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura „Junimea", 1980, XVI + 766 p., *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981, 496 p. (în colaborare cu Th. Simenschy).

În *Cuvînt înainte*, editorii fac o succintă, obiectivă și, totodată, caldă prezentare a activității profesorului G. Ivănescu. Personalitate enciclopedică, G. Ivănescu a abordat cu competență, strălucire și pasiune, timp de cinci decenii, cele mai variate ramuri ale lingvisticii românești, precum și lingvistica romanică, lingvistica indo-europeană și iafetită. În toate aceste domenii, domnia sa a adus contribuții deosebit de importante, avansînd numeroase idei originale argumentate strîns, bazate pe o informație uriașă, ce depășește hotarele lingvisticii, învățatul român apelînd deseori la alte discipline și științe în explicarea fenomenelor lingvistice, cum ar fi filozofia, logica, psihologia, sociologia, antropologia, istoria, arheologia etc. Viziunea aceasta largă asupra disciplinelor lingvistice, G. Ivănescu și-a format-o de timpuriu. La numai 26 de ani, în 1938, tînărul lingvist afirma: „Omul de știință nu trebuie să neglijeze nici unul din aspectele și părțile limbii; el trebuie să se ocupe cu toate în egală măsură", deoarece „numai în cazul acesta se poate spune că o disciplină a ajuns la maturitate, căci numai în cazul acesta oamenii de știință sînt perfect conștienți de toate părțile pe care le comportă disciplina lor" (p. 17). Acestui deziderat profesorul G. Ivănescu s-a supus o viață întreagă. Tocmai de aceea, G. Ivănescu și-a putut forma o concepție clară, originală și coerentă despre limbaj, despre legile care guvernează limba, despre natura și cauzele schimbărilor limbii, formulînd idei care au devenit un bun al lingvisticii generale.

O parte din lucrările incluse în acest volum au fost prilejuite de lectura atentă a unor cărți datorate unor savanți români sau străini și de meditația profundă pe marginea lor, materializate în cîteva recenzii cu profil de adevărate studii, așa cum sînt cele intitulate: *Conceptul de lingvistică generală în opera lui A. Meillet* (p. 19 — 30), *Problemele și planul unui tratat de fonetică generală* (p. 31 — 45), *Părerile lui Carlo Battisti în domeniul foneticii* (p. 46 — 62), *Nazalitatea în limba română* (I) (p. 63 — 70), (II) (p. 71 — 78), sau *Ultimele păreri ale lui Trubetzkoy în domeniul așa-zisei fonologii* (p. 312 — 320).

Articolele *Stări și schimbări fonetice în legătură cu vocala implicită* (p. 80—86) și *Timbrul vocalic implicit al consonantelor* (p. 87—96) sînt dezvoltări personale ale uneia din contribuțiile principale ale școlii de lingvistică românească create de Philippide. Este vorba de *vocala implicită* (numită de G. Ivănescu mai întîi *sunet implicit*, după A. Philippide, de la care termenul a fost preluat și de alți elevi ai acestuia, ca G. Pascu și D. Găzdaru). Vocala implicită are consecințe importante în evoluția sunetelor unei limbi, de aceea descoperirea și descrierea ei constituie o contribuție deosebită la explicarea unor fenomene fonetice. Timbrul implicit al consoanelor este o vocală (în română, *ĭ* pentru consoanele dure și *i* pentru cele muiate). Vocala aceasta însoțește consoana, existînd simultan cu ea și avînd durata unei consoane. În cel de-al doilea articol, autorul aduce completări propriei teorii cu privire la timbrul vocalic implicit al consoanelor. Astfel, el precizează că, deoarece vocala care apare după consoane, cînd consoanele sînt pronunțate izolat și în mod spontan, este o vocală propriu-zisă, automată, iar nu una implicită, „este potrivit să se facă o distincție terminologică și să se vorbească de timbrul vocalic implicit și de vocală implicită postconsonantică, ca de două realități deosebite, deși în strînsă legătură una cu alta" (p. 91).

Urmează cîteva studii foarte importante de fonetică istorică a limbii române, care conțin și cîteva contribuții de fonetică generală: *Închideri și deschideri ale vocalelor în primele timpuri ale limbii române* (p. 97—143), *Din fonetica evolutivă a limbii române (cu cîteva discuții de fonetică generală)*, cu anexa: *Cauzele schimbărilor fonetice* (p. 144—176), *Palatalizarea și africatizarea vocalelor latine* **c, g + e, i** *în limba română* (p. 177—185), **č, ǧ + i̯a, e, i > ,ț ḑ** *în macedoromână și meglenoromână* (p. 185—191), *Diftongul* **i̯e** *în limba română* (p. 192—197). Volumul mai cuprinde *Noțiunea de română primitivă (Urrumänisch)*, cu apendicele: *Cauza schimbărilor fonetice* (p. 198—218), *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică* (p. 219—295) și *Discuțiile asupra unei fonetici nefiziologice și neacustice* (p. 296—311), ultimele două constituind studii substanțiale de fonetică generală.

---

[3] Mai pe larg despre concepția sa lingvistică, vezi cele spuse de savantul român în capitolul I *(Principiile dezvoltării lingvistice)* din *Istoria limbii române*, p. 3—22, și mărturisirile publicate în volumul omagial citat mai sus, p. 61—96.

Din enumerarea titlurilor studiilor incluse în acest volum, se poate constata că el cuprinde
mai ales contribuțiile profesorului G. Ivănescu în domeniul foneticii istorice românești și al fone-
ticii generale, la care se adaugă unul de lingvistică generală (cel depre Meillet) și unul de istorie a
limbii române (*Noțiunea de română primitiv, Urrumänisch*). S-ar părea că acestea nu și-ar fi
avut locul aici, mai ales primul, întrucît cel de al doilea s-ar putea justifica prin apendicele :
Cauza schimbărilor fonetice. Avînd în vedere cele de mai sus, credem că volumul de față ar fi tre-
buit să poarte titlul : *Fonetică românească și fonetică generală* sau *Lingvistică generală și lin-
gvistică românească*[4] cu subtitlul *Fonetică*.

Studiile reunite aici se remarcă prin mulțimea ideilor originale, de natură teoretică sau practică, cu aplicare la limba română sau la mai multe limbi. Ele pun în evidență o gîndire profundă, un spirit critic dezvoltat, care trece prin propriul filtru ideile altora, o minte iscoditoare, care ținteşte mereu spre găsirea adevărului științific, spre lărgirea orizontului cunoașterii umane. În cele mai multe dintre ele autorul face numeroase delimitări și nuanțări ale fenomenelor pe care le discută, își precizează poziția față de o problemă sau alta, față de un autor sau altul. De multe ori criticile făcute de G. Ivănescu unei lucrări sau alteia nu privesc numai pe autorul respectiv, ci ele se răsfring asupra stării lingvistice din acel moment : „Criticile pe care le-am făcut pînă acum cărții lui Rosetti nu se răsfring numai asupra lui însuși, ci și asupra inițiatorilor și susținătorilor acestor teorii, pentru că Rosetti n-a făcut decît să redea aceste păreri mai mult sau mai puțin admise astăzi în fonetică“ (p. 42—43), sau : „Astfel stînd lucrurile, se înțelege că ceea ce urmează nu este o obiecție adusă lui Petrovici, ci o completare făcută în lumina unor noi principii“ (p. 74). Dar criticile și obiecțiile făcute de G. Ivănescu nu sînt distructive, lingvistul român avînd grijă întotdeauna să sublinieze și meritele cărților recenzate sau discutate : „Și dacă ne gîndim că e primul tratat de fonetică ceva mai dezvoltat, care a fost scris în românește și s-a tipărit, [...] vom conclude că manualul alcătuit de Rosetti a înlăturat un gol simțitor în literatura științifică românească“ (p. 44—45), sau : [Cartea lui Emil Petrovici] „este o serioasă contribuție la studiul nazalității în limba română și la studiul nazalității în general ; căci, de obicei, lucrurile observate pentru limba noastră sînt valabile și pentru alte limbi, ba, în anumite cazuri, pentru toate limbile“ (p. 63).

Nu putem discuta aici toate studiile înglobate în acest volum ; vom rezuma doar concepția profesorului G. Ivănescu referitoare la cauzele schimbărilor fonetice, la modul cum acționează ele în diferitele epoci de dezvoltare a limbii. După savantul român, schimbările fonetice de la un dialect la altul sau de la o limbă la alta se datorează bazei de articulație. „Cred că toate normele articulatorii ale unei limbi sau ale unui dialect se explică prin conformația organelor articulatorii, deci prin fapte rasiale, pe care le numesc, după Philippide, bază de articulație, și că toate schimbările fonetice, cele cunoscute și sub numele de legi fonetice, se datoresc schimbării bazei de articulație, care se poate produce prin amestec cu o populație străină, prin schimbarea raportului cantitativ dintre rasele constitutive ale unui popor și prin trecerea limbii de la o populație la alta“ (p. 188).

În evoluția lor, limbile cunosc epoci relativ scurte de evoluție fonetică și epoci mai lente sau staționare. Epocile de evoluție fonetică rapidă trebuie considerate mai ales cele de formare, cînd limba trece de la o bază de articulație la alta. Adaptarea la noua bază de articulație se produce în cursul cîtorva generații umane, adică cîtorva secole. În ceea ce privește limba română, aceasta a început să se formeze atunci cînd latina a început să fie vorbită de traci, după cum limba franceză s-a format cînd limba latină a devenit limba celților. De fapt, noua bază de articulație se va manifesta cu putere de abia după ce tracii sau celții, acum populații de limbă latină, vor scăpa de sub influența lingvistică a agenților romanizării (p. 217). De aceea, începutul limbii române, respectiv al limbii franceze, coincide cu momentul în care limba vorbită de traci sau de celți nu se mai află sub înrîurirea agenților romanizării (*ibidem*).

Schimbările fonetice care au loc după epocile de formare a limbilor trebuie socotite tot ca adaptări la baza de articulație, deosebirea constînd în faptul că acum nu mai este vorba de trecerea limbii de la un popor la altul, ci de schimbarea bazei de articulație la același popor (p. 218).

Schimbările fonetice din prima categorie trebuie atribuite substratului. Așadar, nu au dreptate cei care, deși admit o influență a substratului, o fac atribuind acestuia un rol neînsemnat.

---

[4] Dintr-un volum cu titlul pe care îl poartă cel de față nu puteau lipsi studii ca : *Gramatica și logica. I. Structura logică a gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, în AUT, I, 1963, p. 259—267 ; *Gramatica și logica. II. Structura gîndirii factor primar al structurii sintactice a limbii*, în AUT, II, 1964, p. 193—219 ; *Nume și verb*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei R. S. România, 1965 etc.

Referindu-se la limba franceză, G. Ivănescu spune: „Dacă în compoziția poporului francez se găsesc în majoritate elemente celte, sau dacă aceste elemente au fost în majoritate pînă într-o anumită epocă, atunci substratului celt trebuie atribuite nu numai cîteva transformări fonetice, ci majoritatea schimbărilor fonetice din limba franceză, cel puțin pînă într-o anumită epocă" (p. 174–175). *Mutatis mutandis*, putem considera că cele mai multe transformări fonetice petrecute în epoca de formare a limbii române se datorează substratului dacic al limbii noastre.

În cele ce urmează, vom face cîteva completări, sugestii și observații pe marginea unor fenomene fonetice discutate de profesorul G. Ivănescu, în ordinea discutării lor în carte.

P. 108–109: pe baza paralelismului schimbărilor fonetice, G. Ivănescu presupune că în dialectul dacoromân *ắn* > *ín* (ca și *én* > *ín*, *ón* > *ún*) cînd *ắn* este precedat de labiale sau de dentale. Prin urmare, dacă *én* > *ín* (*béne* > *bíne*, *méntem* > *mínte*), *ón* > *ún* (*bóna* > *búnă*, *móntem* > *múnte*), atunci și *ắn* > *ín*, deci: *fragménto* > *frămắntu* > *frămínt*, *véndo* > *vắndu* > *vínd*, *véntus* > *vắntu* > *vínt*, *vénetus* > *vénetu* > *vắnăt* > *vínăt* (în care secvența *ăn* este precedată de labiale), *extémpero* > *astắmpăru* > *astímpăr*, *extinguo* > *stắngu* > *stíng*, *témplum* > *tắmplă* > *tímplă*, *ténerum* > **ténăru* > *tắnăr* > *tínăr*, **blastémo* (< *blasphemo*) > mold. *blăstắm*, băn. *blastắm* (în care secvența *ắn* este precedată de dentale).

Acestui mod de a vedea lucrurile i se opun însă faptele din româna comună, din dialectele sud-dunărene și din unele graiuri dacoromâne. Nu credem să fie vorba de închiderea lui *ă* (*ăn*) la *î* (*în*), ci de velarizarea lui *i* (*in*) la *î* (*în*), fenomen petrecut în dialectul dacoromân după separarea acestuia de dialectele românești sud-dunărene, și nici măcar pe întregul său teritoriu. Așadar, lat. *vendo* > rom. com. *vindu*, ar. *vindu*, megl. *vind*, lat. *fermento* (sau *fragmento*) > rom. com. *fremintu* (sau *frămintu*), ar. *frimintu*, megl. *frimint*, lat. *venetus* > rom. com. *vinetu*, ar. *vinit*, megl. *vinăt*, ir. *viret*, lat. *tenerus* > rom. com. *tineru*, ar., megl. *tinir*, ir. *tirer* etc. Velarizarea sau guturalizarea lui *i* la *î* s-a produs numai în dacoromână, doar cînd *i* era precedat de labiale sau de dentala *t*, și doar în poziție dură. Altfel, *i* s-a păstrat (cf. *vinzi*, *vineți*, băn. *păminće*, pl. lui *pămînt* sau vocativul acestuia: *Păminće, păminće, / D-aiś înăinće, / Tu să-m(i) fii părinće*). Dialectal, în dacoromână există și *vind*, *tinăr*, (*ćinăr*), unde s-ar putea să nu fie neapărat vorba de refacerea unor forme analogice după persoana a 2-a a verbului (*vinzi*) sau după plural (*tineri*, *ćineri*), ci de păstrarea celor etimologice. Forma *vind* (< *vendo*) se menține în Banat (vezi ALR II S.N., vol. VII, harta 1926), iar *tinăr, -ă*, *ćinăr, -ă*, în Banat, Transilvania de centru și de sud și în Oltenia (vezi ALRM I, vol. II, harta 253)[5].

În ceea ce privește cazurile reprezentate de *(a)stîmpăr*, *stîng*, *blăstăm* sau *blastăm*, acestea trebuie separate de cele de tipul *vînd*, *frămînt* sau *tînăr*. Și aici avem a face cu o velarizare a lui *i* la *î* (*sting* > *stîng*, *(a)stimpăr* > *(a)stîmpăr*) și respectiv a lui *e* la *ă* (*blastem* > *blastăm*), dar rolul velarizator l-a avut aici grupul consonantic *st*. De observat este că fenomenul n-a avut loc niciodată în dialectele românești din sudul Dunării și că nici în dacoromână nu s-a pretrecut întotdeauna (cf. variantele teritoriale coexistente *sting/stîng*, *blastăm/blestem*, dar peste tot *stîmpăr* și *astîmpăr*). În dialectele românești sud-dunărene avem a face și în acest caz cu păstrarea lui *i*: ar. *astingu*, megl. *sting*, ir. *stingu*, ar. *blastim* (< *blastem*), megl. *blastim* (< *blastem*), cu închiderea lui *e* neaccentuat la *i*. În graiurile dacoromâne din Banat și Hațeg, *st* îl transformă nu numai pe *i* în *î* și pe *e* în *ă*, ci și pe *ea* în *a*: *śinstăsc*, *povẹstăsc*, *śinstît, -ă*, *stag*, *crestạdă* etc.

P. 110: — la regula *á* + *nn* rămîne neschimbat, alături de exemplul *annus* > *an* se poate adăuga și *cannula* > *canură*.

— *daună* (< *damna*) trebuie să fi avut cîndva o arie mult mai largă decît dialectele moldovenesc și muntenesc (cum le numește G. Ivănescu), după cum o dovedesc derivatele *dăunos, -oasă* adj. (dacă acesta nu provine direct din *damnosus, -a*), întrebuințat în Ardealul de centru și de sud, printre altele și cu sensul „lacom, -ă, pofticios, -oasă", și *dăunaș* (< *daună* + *-aș*) „păgubaș", întîlnit în Bihor (vezi DA, s.v. *daună*).

---

[5] Închiderea lui *ăn* la *în* s-a petrecut în dacoromână (dar nu peste tot și nu în toate cazurile) și în aromână (de asemenea, nu peste tot) numai cînd *ă* provenea din *a* accentuat în poziție nazală: *lana* > *lănă* > *lînă*, *campus* > *cămpu* > *cîmp*, *canto* > *căntu* > *cîntu* > *cînt* etc.

Fenomenul velarizării lui *i* la *î*, cînd este precedat de labiale și în poziție dură, este paralel cu cel al velarizării lui *e* la *ă* și al trecerii diftongului *ea* la *a*, în aceleași condiții: *pămintu* > *pămîntu*, *vină* > *vînă*, *vintu* > *vîntu* etc. în dacoromână, în același timp cu *peru* > *păr(u)*, *meru* > *măr(u)*, *betrănu* > *bătrîn(u)*, *fetu* > *făt(u)*, *veru* > *văr(u)*, respectiv, *mẹasă* > *masă*, *pẹară* > *pară*, *bẹată* > *bată*, *vẹară* > *vară* etc.

— nota 6 : pentru *á* + *mm* păstrat, cf. și lat. *flamma* > dr. *flamă*, păstrat în Transilvania de centru[6] cu sensurile de „căldură mare, arșiță, uscăciune“, „mulțime, lume multă sau ceva care se găsește în cantitate mare“ și ar. *flamă*, *flęamă* „flacără“, „infern“ [7].

P. 114 : G. Ivănescu presupune că evoluția lui *a* accentuat în poziție nazală la *î* s-a făcut prin faza *ă*. Am adăuga că nici nu ar fi posibil altfel, deoarece ca *a* să ajungă la *î* trebuie să treacă mai întîi prin faza *ă*. De altfel, în unele graiuri dacoromâne, aromâne și în dialectul istroromân, evoluția lui *á* în poziție nazală s-a oprit la stadiul *ă* (cf. băn. *brău*, *grău*, ir. *brăv*, *grăv*). Formele băn. *grău* (< *grănu* < lat. *granum*), respectiv *brău* (< *brănu* < trac. **brenu* sau **branu*)[8] dovedesc că denazalizarea a avut loc înainte ca *ă* să fi trecut la *î*, deci înainte ca *ăntăń* să fi devenit *întîń* sau, mai exact spus, pe vremea cînd încă se spunea *ăntăń* nu *întîń*.

P. 138—139 : în paragraful 29, G. Ivănescu arată că tendința de deschidere a vocalelor semiînchise se manifestă în cazul lui *e* și cînd acesta se găsește în poziție inițială neaccentuată (deci *e* > *a*), fenomen considerat de Philippide ca petrecut înainte de influența slavă. La acest fenomen, arată G. Ivănescu, participă și un cuvînt de origine slavă (*jeremiinŭ dĭnĭ* „ziua (sfîntu)lui Ieremia“, perceput de români drept un singur cuvînt), ceea ce ar dovedi, după domnia sa, că fenomenul este posterior începutului influenței slave, dar că el nu poate fi nici prea nou, deoarece nu mai apare în elemente de altă origine. Pentru a a se înțelege mai bine despre ce e vorba, ar fi trebuit să se dea și cîteva exemple. Deci, alături de *aramă*<lat. *eramen*, *arici*<lat. *ericius* în care *e* inițial neaccentuat latinesc a devenit în română *a*, fenomenul se petrece și în cuvîntul v. sl. *(J)eremiinŭ dĭnĭ* „ziua (sfîntu)lui (I)eremia“ > rom. *arminden(i)*, desemnînd : 1. Numele popular al zilei de 1 mai (considerată ca fiind începutul primăverii) ; sărbătoare populară de primăvară (ținută la 1 mai și care coincide cu ziua sfîntului Ieremia) ; 2. Pom sau crengi verzi care se pun în ziua de 1 mai la poarta, ușa sau ferestrele caselor.

După părerea noastră, fenomenul este străvechi, petrecut în perioada de formare a limbii române, cum presupunea și Philippide (cf. lat. *eramen* > dr., ar. *aramă*, lat. *ericius* > dr. ar., megl. *arici*, lat. *erunco*, *-are* > dr. *arunc*, ar. *aruc*), dar el a continuat să acționeze și în perioada în care au intrat elementele slave vechi în limba noastră (cf. *armindeni* < v. sl. *(J)eremiinŭ-dĭnĭ*) și chiar mai tîrziu (cf. toponimele *Ardeal*, *Ardeu*, *Ardud* etc., a căror temă este direct sau indirect magh. *erdö* „pădure“ [9], *Archid* < magh. *Erked*, *Archita* < magh. *Erked*[10]. Fenomenul trecerii lui *e*- la *a*- are loc și înaintea altor sunete în cuvintele de origine latină, spre exemplu, înaintea lui *l*- *(ille alter* > *elalt* > *alalt*, în compuse ca *celalalt*, *cestalalt*, *alaltăieri*, *alaltăseară* etc.), înaintea lui *c* (în compusele cu *eccum* sau cu *ecce* : *eccum illoc* > *acolo*, *ecce istu* > *acest(u)*, *ecce ista*> *aceasta* etc.), sau înaintea lui *j* *(ejecto* > *aiept(u)*, *ejuno*, *-are* > *ajun*). Înaintea lui *l*, *e*- > *a*- și într-o epocă mai nouă decît influența slavă veche (cf. toponimele transilvănene : *Aleșd* < magh. *Elesd*, *Alecuș* < magh. *Elekes*, *Aleuș* < magh. *Elyus*[11] etc.). Fenomenul se pare că ar fi avut loc și într-un cuvînt de origine turcească (cf. *anipahar*, variantă a lui *ienibahar*, numele unui condiment ce se pune în cîrnați, în tobă etc., o specie de piper, < tc. *(y)enibahar*[12]).

P. 148—149 : în unele graiuri din Banat, *u̯* din diftongul descrescător *au̯* devine nu numai *b* sau *p*, în funcție de caracterul sonor sau surd al consoanei următoare (de fapt, înainte de *d* sau *t*), ci și *l* (cf. *calt* sau *cald* < *cau̯t*). Alături de exemplele *capt* (< *cau̯t*), *ḱeptoare* (< *ḱeu̯toare*), ar putea fi adăugate și *ḱepcel* < *ḱeu̯cel* < *cău̯cel* (< *cau̯c* + *-el*), *căpcea* (< *cau̯c* + *-ea* sau o formă feminină refăcută după *căucel* ; vezi DA, s.v. *cauc*). Observația precum că nu întotdeauna *u̯* din diftongul *au̯* a devenit consoană în dialectul bănățean putea fi completată cu cele spuse de I.-A. Candrea *(Constatări în domeniul dialectologiei*, în GS, I, 1924, fasc. 2, p. 185—187, cf. și harta 6 de la p. 186, pe care se pot urmări ariile acestui diftong în cuvintele *caută*, *laudă*, *lautâ*) : „Diftongul *au̯* s-a păstrat în genere neschimbat : se zice *adau̯g*, *lau̯dă*, *cau̯c*, *cau̯t* etc. Dar în unele regiuni, *au̯* a evoluat deoparte la *al*, de altă parte la **aw* > *ab*, *ap*. Astfel că se rostește : *calt*, *capt*, *laptă* (= lautǎ „vioară"), *labdă* etc. Dar alterațiunea diftongului nu s-a făcut uniform în toate cuvintele în aceeași regiune : acolo unde se rostește *cau̯c*, *adau̯g*, se zice de altă parte, *capt*, *labdă* (vezi harta 6)" [13].

---

[6] Vezi Vasile Frățilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1982, p. 181, 260.

[7] Vezi Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a II-a, București, Editura Academiei R. S. România, 1974, s.v. *flamă*.

[8] Formele **brenu*, **branu*, ca etimon al rom. *brîu*, sînt presupuse, de exemplu, de Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Eniciclopedică, 1983, p. 47.

[9] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei R. P. Române, 1963, unde este citat N. Drăganu.

[10] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1967, p. 43.

[11] *Ibidem*, p. 30.

[12] Vezi V. Frățilă, *Note lexicale și etimologice*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 157.

P. 155 : dialectul istroromân cunoaște și alte cuvinte de origine latină în care se găsea grupul consonantic intervocalic *-br-*, în afară de *tśur* (< *cribrum*), și anume : *fǫwru* (<*fabrum*), *fauror* (< *februarius*)[14]. Pentru dacoromână și meglenoromână se poate adăuga și *fereca* (< *fabricare*).

P. 155—156 : grupul consonantic *-bl-* din elementele latinești ale limbii române apare, în afară de *stablum* (> dr. *staul*) și de *subla* (> dr., ar. *sulă*, ir. *sulă̯*) și în megl. *sulă*[15], precum și în *sublum* (> dr., ar., megl. *sul*[16]).

Cele cîteva completări nu scad cu nimic valoarea excepțională a acestui volum, care strînge între copertele sale o parte a studiilor din tinerețe, la care s-au adăugat și cîteva mai recente, ale profesorului G. Ivănescu privitoare la fonetica istorică a limbii române și în care se dezbat totodată și probleme de fonetică generală. Se cuvine să aducem mulțumiri editorilor pentru acest volum și să ne exprimăm speranța că în curînd le vom avea pe masa de lucru și pe celelalte, care nădăjduim să cuprindă și un *Indice de cuvinte*, pentru ușurarea consultării lor.

Vasile Frățilă
Universitatea din Timișoara
Bd. Vasile Pârvan, nr. 4

IOAN PĂTRUȚ, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 171 p.

În general, studiile de onomastică românească au avut în vedere, atunci cînd au explicat originea unor toponime sau antroponime, mai ales legăturile ce se pot stabili între acestea și cuvinte din lexicul comun. Această perspectivă tinde să subsumeze nivelului lexical întreg ansamblul numelor proprii, neglijînd relațiile de determinare din sfera onomasticii propriu-zise.

Cartea lui Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, o continuare a preocupărilor autorului din *Studii de limbă română și slavistică*[1] și *Onomastică românească*[2], apare ca o reacție împotriva minimalizării aportului antroponimiei la formarea toponimiei noastre. Autorul își îndreaptă atenția în primul rînd asupra acelor oiconime românești care sînt echivalente cu antroponimele românești omofone (*Cuvînt înainte*, p. 5) și recomandă abandonarea „utilizării abuzive și forțate a cuvintelor din lexicul comun drept etimoane ale antroponimelor și toponimelor" (*ibidem*). Lucrarea, propunîndu-și să aducă noi contribuții „la cunoașterea structurii și provenienței numelor de persoane și locuri, și totodată, la reevaluarea a ceea ce este românesc în onomastica noastră" (*ibidem*), cuprinde următoarele părți : I. *Probleme de metodă în onomastică* (p. 9—53), II. *Structura antroponimelor* (p. 54—104), III. *Toponime formate din antroponime* (p. 105—121), IV. *Anexă* (consacrată *Sufixelor monoconsonantice*, p. 122—135).

---

[13] Aria diftongului *au̯* în *caut* (și reflexele sale în graiurile bănățene) poate fi urmărită și în *NALR—Banat*, vol. I, pe baza h. 41 *caut* (vezi și h. XX, *Răspîndirea formelor* **caut, capt, calt**, *ibidem*) ; *caut* apare azi în Banat sub formele : *câu̯t*, *cau̯t*, *cău̯t* sau *cáu̯ut*, care sînt cele mai răspîndite (cf. pct. 1—7, 9—14, 16—31, 33—43, 45—75, 77—90, 94—99), *capt* (pct. 8, 15, 32, 38, 40—42, 44, 45, 48, 76, 77) și *calt*, cu varianta *cald* (pct. 82—86, 89—98, 100). Aria lui *calt* (*cald*) se găsește în partea de nord-est a Banatului, de la Lugoj spre Făget, deci pe valea superioară a Begheiului, iar a lui *capt* în Banatul central și de vest, la sud de Timișoara și la nord de cursul din cîmpie al Bîrzavei. *Capt* apare izolat și în sudul Banatului (în unele puncte paralel cu forma *caut*).

[14] Vezi Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, s.v. *faur* și *făurar* ; I. -A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907—1914, nr. 569.

[15] S. Pușcariu, *op. cit.*

[16] *Ibidem.*

[1] I. Pătruț, *Studii de limbă română și slavistică*, Cluj, 1974.

[2] I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980.

Ioan Pătruț insistă, mai întîi, asupra importanței pe care o reprezintă adunarea materialului antroponimic de pe întreg cuprinsul țării pentru cercetările de toponimie. Cele cîteva lucrări (Pașca, *DOR*, *DNFR*), deși cuprind un material bogat, sînt insuficiente, ele avînd și unele deficiențe metodologice ce au dus la stabilirea unor etimologii inexacte. Cercetarea relațiilor dintre antroponimie și toponimie conduce la „clarificarea și descoperirea originii anumitor nume și completează unele informații sau anulează unele afirmații și chiar teorii cu rezonanță istorică" (p. 11).

Deși toponimele provenite din antroponime prin sufixare au fost studiate mai pe larg de către cercetători, Ioan Pătruț constată existența unor erori de interpretare cum ar fi : derivarea n. top. *Nemeșești* din numele de familie de origine maghiară *Nemeș*, cînd și în limba română există apelativul românesc de origine maghiară *nemeș* (p. 13) ; sau derivarea n. top. *Hălăucești* din ung. *Halas* (= *halas* „bogat în pește") menționată de Iorgu Iordan[3] după L. Treml, „Ungarische Jahrbücher", VIII, p. 49, deși el „provine, evident, dintr-un nume românesç de persoană" (p. 12), *Hălăuca*[4] sau *Hălăucă*[5]. De fapt, n. pers. a fost *Holovca*, cum reiese din documentul de la 1600 în care se menționează un Toader Holovca din Hălăucești[6].

Cercetînd oiconimele provenite din nume de persoane și identice formal cu ele, domeniu „neglijat sau prea puțin exploatat" (p. 13), autorul aduce noi dovezi privind vechimea primelor nume topice românești. Dacă pînă acum se aprecia că cele mai vechi toponime provenite din nume de persoane sînt cele derivate cu sufixe, iar dintre acestea cele cu sufixul *—ești*, Ioan Pătruț este de părere că pot fi considerate toponime create de români și următoarele : *Turda* (a. 1075), *Tarcea* (a. 1163), *Mocrea* (a. 1199), *Galșa* și *Pîncota* (a. 1202—1203) sau *Cluj*, *Dej*, *Boj* (jud. Cluj), *Blaj* (p. 14). Vechimea acestora furnizează un nou argument în problema continuității românilor în Transilvania.

Analizînd o serie de antroponime care au fost explicate prin etnonime, Ioan Pătruț le consideră ca fiind nume românești: *Berindei* (n. top. și antrop.) este un derivat românesc cu sufixul *-d-* (p. 16—18) ; *Calmuc* și *Calmăș(ul)*, *Calmoșul*, *Calmuț* sînt vechi hipocoristice, derivate din tema Calm- cu sufixele bifonematice *-ăș-*, *-oș-*,*-uș-*,*-uț* (p. 18 — 19). Acestea, precum și altele ca, de exemplu, *Muntele Gotul*, *Pîrîul Gotului* (p. 19 — 20), *Leah(ul)* (p. 21 — 22), *Rus*, *Rusu*, *Rusul*, *Ruse*, *Rusa* (p. 22 — 23), *Sas*, *Sasu*, *Sasul* (p. 23 — 24), nu au nici o legătură cu etnonimele omofone.

În ce privește posibilitatea existenței etimologiei duble în micro- sau macrotoponimie autorul precizează, în urma unei analize amănunțite, că nu există decît nume omofone, iar în toponimie „etimologia multiplă este o soluție provizorie" (p. 35). Pentru demonstrarea acestui fapt, Ioan Pătruț combate raportarea exclusivă a unor toponime la apelative. Astfel, toponimul *Crai*, sau cele de tipul *Craia*, *Crai(ul)* pot fi raportate și la antroponimul românesc *Crai* (<sl. *Kraj*), nu numai la apelativul *crai* (p. 31). La fel, toponimele compuse în care apare *bun* (ca determinant) pot fi apropiate uneori de antroponimele *Bunu* (n. fam.), *Bunea* (n. fam.), sau *Buna* (n. b.) (p. 34 — 35). Printre aceste toponime autorul amintește *Pîrîul Bunei* (din fostul raion Fălticeni), care nu este altul decît *Pîrîul Bunești*, *Buna*, *Buneasa* (și *Bunasca*), sau *Pîrîul de Graniță* din satul Bunești, jud. Suceava. Variantele cu circulație în graiul localnicilor confirmă explicația autorului cu privire la originea antroponimică a acestui toponim. S-ar putea admite aceeași explicație și pentru *Uda*, numele satului din com. Tătăruși, jud. Iași (p. 35), mai ales că și tradiția locală amintește de o hangiță cu această poreclă, de la care ar pleca numele satului. Totuși, nu trebuie pierdut din vedere apelativul *hudă* „adîncitură", cu atît mai mult cu cît satul este înconjurat de dealuri și străbătut de *Pîrîul Uda* (*Pîrîul Udei*). Numele topic *Udești* (sat în com. Forăști, jud. Suceava) pot pleca mai degrabă de la un radical antroponimic *Hud-* existent în n. fam. *Hudici*, atestat la 1421[7]. Varianta *Huidești* pentru *Uidești* apare la

---

[3] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 168.

[4] *Ibidem*, nota 5 : „Dacă ținem seama de modul cum se formează toponimele în *-ești* trebuie să admitem, mai degrabă, tema *Hălăuca*" ; N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 300 (DOR).

[5] Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983 (DNFR).

[6] Episcopul Melchisedec, *Biblioteca domnului Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni, din județul Romanului*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie",anul II (1885), vol. IV, p. 708.

[7] Cf. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I. (1384 — 1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975, p. 70.

1859[8]; epenteza lui *i* este în acord cu metafonia vocalelor prin anticiparea sunetului palatal, înregistrată de Adrian Turculeț în graiurile din Bucovina[9].

Cunoașterea numelui popular, care trebuie considerat ca real, și al celui oficial, care uneori este deformat, constituie o necesitate stringentă în toponimie, fapt ce l-a determinat și pe Ioan Pătruț să-i consacre un subcapitol special, intitulat *Toponime populare și oficiale*. Autorul semnalează numeroasele inadvertențe ce există între numele populare (reale) și cele oficiale ale unor localități. Necunoașterea și neeliminarea acestor inadvertențe pot duce la interpretări greșite. Forma articulată și nearticulată a toponimelor contribuie la stabilirea originii lor, căci articolul este „o marcă indubitabil românească" (p. 38). Înregistrarea exactă a formelor reale ale toponimelor și chiar oficializarea lor este importantă cu atît mai mult cu cît „oferă informații prețioase pentru vechimea și stratificarea populațiilor și, totodată, a relațiilor dintre ele" *ibidem*).

Urmărind *Onomastica transilvană în documente*, Ioan Pătruț constată că numeroase toponime „apar sub forme care nu corespund celor reale, din diferite cauze: necunoașterea de către scribi a limbii române; deosebiri între fonetismul limbii române și cel al limbii maghiare; tendința de adaptare a formelor la fonetismul limbii maghiare, germane etc." (p. 40). Astfel, dacă onomastica din Transilvania are prioritate în ce privește vechimea atestărilor (cf. *Turda*, a. 1075), „ea este dezavantajată — remarcă autorul — de forma în care e înregistrată, ceea ce impune atenție deosebită în studierea ei" (p. 53).

În partea a II-a a lucrării, referindu-se la *Structura antroponimelor*, autorul analizează o serie de sufixe bifonematice (*-ig-*, *-og-*, *-ug-*, *-ag-*, *-eg-*, *-or-*, *-er-*, *-ai-*, *-iu-*), reprezentînd mijloace de derivare a unor antroponime de la radicali considerați românești. Ioan Pătruț este de părere că „în lexicul comun, nu se împrumută sufixe, (nici alte afixe), decît în cazuri excepționale; ele sînt vehiculate de la o limbă la alta de cuvintele împrumutate și extrase, detașate din acestea, după ce se încadrează (fonetic, gramatical, uneori își schimbă și sensul) în sistemul limbii receptoare, devenind elemente ale ei; ca atare, un sufix, de o asemenea «origine» este un element al limbii receptoare, nu un sufix împrumutat (cum, din păcate, se afirmă și se acceptă de către unii lingviști români, dar și din alte țări), ci un sufix propriu" (p. 55). Sufixele antroponimelor, avînd același regim cu cele ale lexicului comun, determină originea derivatelor, iar faptul că „românii nu au creat derivate decît cu sufixe românești" confirmă etimologia românească a antroponimelor respective.

În partea a III-a, autorul se ocupă pe larg de o serie de toponime formate din antroponime, sprijinind cu noi argumente ideea identității *antroponim = toponim*. Sînt analizate astfel toponimele: *Densuș*, *Pian*, *Cluj*, *Dej*, *Boj*, *Blaj*, *Homor* (*Humor*), *Honorici*, *Dobriținaș*. Ultima parte prezintă un grup de sufixe monofonematice *-m-*, *-v-*, *-f-*, *-h-*, prin care autorul completează informațiile din capitolul corespunzător al volumului de *Onomastică românească*. Cartea lui Ioan Pătruț mai cuprinde un *Indice de antroponime, toponime, apelative și sufixe* (p. 136 — 168), precum și rezumate în limbile franceză și rusă (p. 169 — 170).

Perspectiva din care autorul discută formarea toponimelor și antroponimelor românești contribuie la relevarea bogăției fondului onomastic al limbii române, la cunoașterea mijloacelor de formare a termenilor onomastici, aduce noi lumini și dovezi privind vechimea și răspîndirea onomasticii românești. În același timp, cartea lui Ioan Pătruț reprezintă o contribuție științifică deosebită prin semnalarea unor noi aspecte ale continuității noastre așa cum sînt ele reflectate în antroponimia și toponimia românească.

Ion-Horia Bîrleanu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

---

[8] Cf. *Repertoriul istoric al localităților din Moldova (1772—1985)*, manuscris la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași, colectivul de toponimie.

[9] Cf. Adrian Turculeț, *Metafonia vocalelor prin anticiparea unui sunet palatal în graiurile moldovenești de nord-vest*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași" (Serie nouă), secț. III, C. Lingvistică — literatură, tomul XXI (1975), p. 9 — 18.

IOAN ZOBA DIN VINŢ, *Sicriul de aur*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Bucureşti, „Minerva", seria *Restitutio*, 1984, 305 p.

Scrierea intitulată *Sicriul de aur* a văzut lumina tiparului la Sebeş, la sfîrşitul secolului al XVII-lea ; este prima dintre cele patru tipărituri care poartă numele preotului Ioan Zoba şi are conţinut religios, reprezentînd o culegere de predici de înmormîntare. Majoritatea specialiştilor au încadrat-o în seria traducerilor, a acelor traduceri ardelene de conjunctură religioasă, mai puţin semnificative sub raportul expresiei literare, înnobilate, totuşi, de meritul de a fi făcut, cum spune N. Iorga, „parte mai mare limbii româneşti"[1].

Apariţia cărţii în seria *Restitutio* a Editurii „Minerva" se înscrie în sensul cercetărilor actuale, cercetări care urmăresc stăruitor deschiderea unor orizonturi mai largi asupra literaturii române, extinderea graniţelor ei „prin recuperarea unor importante manifestări de cultură : traduceri vechi de cărţi religioase, scrieri în slavonă, activitatea unor cărturari, cu însemnate urmări asupra climatului artistic şi literar"[2]. Ca editor, Anton Goţia are meritul de a solicita interesul specialiştilor faţă de această scriere, mai puţin cunoscută, iar ca autor al amplului studiu introductiv, aduce el însuşi o contribuţie efectivă la cunoaşterea ei.

Punctul de vedere al lui Anton Goţia este acela că *Sicriul de aur* ar reprezenta nu o traducere, ci un text original. Convingerea lui pleacă de la amănuntul că *Sicriul de aur* este singura dintre cărţile scoase de Ioan Zoba care nu poartă, făcută de autorul însuşi, menţiunea de traducere. Argumentul este, desigur, demn de luat în consideraţie, dar nu poate fi, credem, decisiv ; prezentările făcute de către autorii cărţilor proprii pot să cuprindă şi afirmaţii dictate de împrejurările în care ele apar, avînd rostul de a stimula receptivitatea publicului. Dacă *Sicriul de aur* va fi fost, cum se presupune îndeobşte, o traducere din maghiară după un text calvin, autorul cleric, conştient de toate îndoielile religioase din jurul său, va fi putut găsi mai prudentă trecerea sub tăcere a acestui fapt. În sprijinul acestei ipoteze mai vin, credem, une e elemente. Cea de a doua carte scoasă de Ioan Zoba, intitulată *Cărare pre scurt spre fapte bune îndreptătoare* (1685), poartă, într-adevăr, indicaţia de „traducere", dar nu şi precizarea în legătură cu limba din care a fost tradusă („Această mică cărare, cărţulie numită, ... o am întors pre limba românească") ; şi în acest caz, originalul care se cerea indicat era tot maghiar, şi tot de orientare calvină. De fapt, singura sursă de traducere consemnată de Ioan Zoba este aceea slavonă (se arată despre *Ceasloveţul* apărut în 1687 că este „scos pre rumânie de pre slovenie", iar despre *Molitvenicul* din 1689 că este „izvodit din slovenie pre limba românească"). N. Iorga atrăgea atenţia că, tradus fiind din latineşte, *Catehismului calvin* de la 1640 i s-a atribuit şi un model slavon : „pentru ca să sune mai bine şi ca să se prindă mai uşor preoţii, nu se vorbeşte în titlu numai de latineşte... ci se adauge şi menţiunea unui original slavon"[3]. Se practica, cu spusele unui alt cunoscător al vechii literaturi, „o mistificare menită să amăgească preoţimea românească şi pătura populară, care ştia că pentru ei izvoarele ortodoxiei sînt în limba slavonă pe care o apucaseră în biserică din moşi-strămoşi"[4]. Nu ar fi vorba, la Ioan Zoba, de o „mistificare" în legătură cu sursa ultimelor două din tipăriturile sale, ci de o tactică de disimulare adoptată în legătură cu sursa neortodoxă a primelor două. cu scopul de a nu trezi suspiciune de răstălmăcire a credinţei, de trădare a ei. Concludente pentru ipoteza lui Anton Goţia nu sînt nici argumentele pe care încearcă a le desprinde din analiza textului. Aproape toate datele pe care această analiză i le oferă — ca „exemplificări ale dimensiunii expresive a cărţii", precum şi ale „intenţiei didactice a autorului în bună tradiţie a secolului al XVII-lea" (p. XV) prezenţa unor „remarcabile momente de povestire" (p. XVI), a „cîtorva portrete ori notaţii abstract caracterologice" (p. XVII) — sînt, am spune, preluînd o distincţie aplicată de G. Călinescu scrierilor religioase de la începuturile literaturii noastre, particularităţi „de expresie", nu „de invenţie"[5]. Impresia pe care o lasă comentariile făcute, după tipicul omiletic, în jurul scurtelor fragmente din textele sacre fundamentale — că acestea ar fi „gîndite româneşte" (p. XI), trebuie pusă, de asemenea, în legătură cu aceleaşi calităţi „de expresie" ale textului ; oricum, traducerea dintr-o limbă în alta presupunea şi re-gîndirea ideii dintr-o limbă în alta, remodelarea ei în tiparele noului limbaj şi, în ultimă instanţă, ale noului mod de gîndire adoptat. În sprijinul ideii de originalitate a textului sînt, de asemenea, aduse elementele de oralitate ale stilului. Anton Goţia invocînd părerea mai generală că, în traducerile literaturii vechi, fidelitatea faţă de original ar stingheri manifestarea elementelor prin care oralitatea se realizează. Particularităţile de stil ale unei scrieri nu pot fi însă judecate decît diferenţiat, în strînsă corelaţie cu toate elementele de formă şi conţinut. În cazul unui text de factură omiletică, cum este *Sicriul de aur*, elementele de oralitate vor fi putut fi impuse chiar de modelul tradus ; în alcătuirea compoziţiei care, prin caracterul ei de improvizaţie, nu cerea aservirea totală faţă de original, nu cerea respectarea literei textului, aceste elemente de oralitate se vor fi putut însera mai uşor.

---

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 201.

[2] *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, Editura Academie R.S. România, 1979, p. V.

[3] N. Iorga, *op. cit.*, p. 145.

[4] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi* Bucureşti, 1980, p. 183.

[5] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. a II-a, Bucureşti, 1982, p. 10.

În studiul său, Anton Goţia pune un deosebit accent pe virtuţile expresive ale scrisului lui Ioan Zoba. Într-adevăr, scrisul lui Ioan Zoba se caracterizează şi prin virtuţi expresive (cităm, pentru exemplificare, un fragment remarcabil prin adecvarea ritmului la idee : „Îmblă cu grije neîncetată, cu zi, cu noapte, pre uscat şi pre ape, pre pămînt şi pre mări, în ger şi în căldură, întru întunerec şi în lumina soarelui, în pace şi în vreme de răzmiriţă. Lasă casa şi fămeia şi, cercîndu-şi năroc, să duc departe, cheltuiesc pre cale mult şi să ostenesc ; de nice o perire nu gîndesc, numai de li-i pohta să dobîndească. Iară a căuta <célea> ce-s mai de treabă şi mai scumpe şi mai stătătoare, foarte tare să lenesc şi să slăbesc. De paguba sufletului nemica nu gîndesc", p. 148); dar precumpănitoare la cărturarul ardelean ni se pare a fi nu atît tendinţa convertirii limbajului religios în limbaj artistic, cît tendinţa către o exprimare obiectivă, clară, cultivată. Deosebit de relevant este efortul de modelare a frazei : se poate vedea, adesea, în cuprinsul unora şi aceloraşi pagini, un adevărat salt, de la construcţii în care ideile sînt încheiate stîngaci, confuz, sau de la construcţii artificioase, la secvenţe surprinzînd prin acurateţe, echilibru şi măsură. Notabilă pentru scrisul cărturarului ardelean ni se pare aptitudinea pentru formularea clară, sobră şi obiectivă a ideii cu conţinut moral şi chiar filozofic : „Cîtu-i departe răsăritul soarelui de apus şi ceriul de pămînt, atîta să osăbesc gîndurile şi căile lui Dumnezău de gîndurile şi de căile oamenilor" (p. 91) ; sau : „Fost-au din ceputul lumii, iaste şi în zuoa de astăzi, fi-va şi pînă în sfîrşitul lumii nărav ca acela şi pornitură inimii" (p. 175). Artificiozitatea multora dintre elementele de construcţie sintactică nu reuşeşte să estompeze remarcabilul simţ de echilibru al frazei : „Oamenii încă de multe ori, atunci şi acolo încă grăiesc în aleanul lui Dumnezău, atunci şi acolo încă fac păcat şi răutate, cînd şi unde ară trebui să facă bine şi dereptate" (p. 145). Sînt treceri sesizabile de la patetismul încordat al sentimentului religios („Tu tocmeşti, o, Doamne, hotar vieţii, pînă cînd să custe omul, care nime, nice cu înţelepţiia, nice cu putérea sa nu-l poate trece", p. 168) la detaşarea adusă de o gîndire mai liberă mai directă, reconfortată de raţiune şi de interesul, precumpănitor, pentru realităţile vieţii („În ce chip inimile părinţilor pămînteşti nu să pot întrista mai tare ca de boala grea, amarnică a pruncilor sau porobocilor săi, aşea iară nu să pot veseli mai tare ca de vindecarea şi de viaţa sănătoasă a coconilor", p. 72) ; sau: „De multe ori atunci şi acolo află şi găséşte pre oameni nevoia şi perirea, cînd şi unde-şi caută năroc bun şi să poată rămînea în pace" (p. 144) ; ori, într-un moment de descripţie realistă : „În vrémea naşterii, toate oasele născătoarei, cu mare durére nespusă să despart şi, de asupreala durorilor, toate încheieturile oaselor vînelor a sudorilor să pornesc" (p. 163). Percepem, am putea spune, în scrisul preotului cărturar deschiderea către acel „spirit major" al erei moderne, prin care limba română îşi realiza forma ei literară.

Pentru ilustrarea procesului complex de restructurare — pe baze moderne — a sistemului morfologic al limbii române, deosebit de grăitoare ni se par şi modificările de detaliu pe care Ioan Zoba le-a operat pe fragmentele unor traducei anterioare, din *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) şi din *Psaltirea de la Bălgrad* (1651). Topica imprimată de Ioan Zoba unei secvenţe ca „vă să pare voao a avea întru iale viaţa de veci", de pildă, este evident mai cursivă şi mai modernă decît aceea din *Noul Testment* de la 1648 : „voao vă să pare întru iale a avea viaţa de véci". Introducerea formei pronominale atone în secvenţa „şi-i omorî pre ei", ca şi utilizarea adecvată a formei de diateză în construcţia „numai de m-aş atinge de", faţă de „numai de aş atinge de", sînt intervenţii în deplină concordanţă cu sensul de evoluţie a sistemului morfologic al limbii române. Ni se pare de reţinut constatarea făcută de Anton Goţia că în textul *Sicriul de aur* pasivul analitic şi cel reflexiv au o pondere apropiată (p. XXVIII) ; concluzia lui Anton Goţia concordă cu concluzia altor cercetători (Mariana Costinescu, de pildă, în prezentarea făcută *Codicelui voroneţean*, constata şi ea că „formele reflexive cu valoare pasivă sînt concurate de cele construite cu *a fi*, dacă nu mai des, cel puţin în aceeaşi măsură de întrebuinţate"[6]). Părerea că în limba română veche pasivul cu *a fi* este mai slab reprezentat decît construcţiile reflexiv-pasive s-ar cere, astfel, revizuită în funcţie de rezultatele cercetărilor la zi ; confruntarea concluziilor desprinse din studiul detaliat al diferitelor texte ar veni să suplinească absenţa acelui sistem de referinţă pentru faptele de limbă din epoca veche, de care cercetarea noastră, în prezent, se resimte.

---

[6] *Codicele voroneţean*, ediţie de Mariana Costinescu, Bucureşti, 1981, p. 144.

Părerile despre limba scrierilor lui Ioan Zoba au fost, în general, simţitor influenţate de afirmaţiile lui proprii, făcute în *Cuvîntul către cetitori* la *Sicriul de aur*. S-a putut deduce, din aceste afirmaţii, că, în spaţiul ardelean al epocii, Ioan Zoba din Vinţ ar reprezenta o tendinţă conservatoare, regionalistă, opusă aceleia de unificare a limbii literare. Într-adevăr, cărturarul ardelean a atras atenţia asupra existenţei diferenţierilor lingvistice regionale („rumânii nu grăim toţi într-un chip"), cărora, în scrisul lui, li s-a conformat (cuvintele „le-am pus după obiceaiul cum grăiesc pre acéste locuri“, p. 10). Aşa cum observă editorul prezentei ediţii, însă, „prefaţa către cititori conţine şi alte idei, iar realitatea textului aduce importante precizări menite să ofere o imagine mai cuprinzătoare a poziţiei autorului referitoare la calitatea limbii textului“ (p. XLIII). O atentă lectură a textului i-a furnizat lui Anton Goţia date care să contureze mai exact această poziţie. Textul i-a oferit semnificative exemple de alternanţe între elementele lexicale regionale şi sinonime ale lor de mai largă circulaţie. Dintre acestea cităm : locuţiunea regională *în alean*, prezentă în text de 28 de ori, este concurată de echivalentul *împotrivă*, numărat tot de 28 de ori; regionalismul *hasnă*, folosit de 60 de ori, alternează cu *folos*, prezent în text de 23 de ori ; termenul *alduială* este utilizat numai în prefaţă, în text fiind preferat corespondentul, consacrat, *blagoslovenie*. Este, de asemenea, frecventă explicarea, „traducerea“ cuvintelor regionale, prin echivalente mai larg cunoscute, aceasta făcîndu-se fie în note marginale, fie în paranteze sau prin intermediul repetiţiei sinonimice (*lămpaşe*, de pildă, este echivalat prin *candile* ; într-o notă marginală, pentru *zbiceşte* apare *bate* ; accepţiunea termenului *dihanie* este lămurită prin raportarea sinonimică la perifraza *ascultătorii cuvintelor lui Dumnezău* etc.). Este evident, şi pe baza unor fapte de acestă factură, că nu ne aflăm în faţa unui cărturar refractar la deschiderea către o limbă degajată de constrîngerile locale, ci, dimpotrivă, în faţa unui căutător asiduu al acestei deschideri. Anton Goţia conchide cu dreptate că „Ioan Zoba din Vinţ nu recomandă folosirea cuvîntului local, ci îl explică, în intenţia ca acolo unde va fi întîlnit de cititori în graiul cărora nu au curs cuvinte ca cele amintite în *Cuvîntul adresat cititorilor*, să fie înţeles“ (p. XLIII). Am adăuga că vorbitorului regional i se oferea, totodată, pe această cale, şi posibilitatea de a adopta, în locul termenului local, termenul de circulaţie mai generală pe care textul i-l prezenta ca alternativă. Dintr-o prespectivă mai amplă, am putea spune că, prin asemenea mijloace, se realiza efectiv operaţia complicată de propulsare a variantelor regionale pe orbita largă a limbii literare unice, sau, mai exact, operaţiunea de modelare a lor după „noţiunea abstractă“, care era atunci ideea de limbă literară unică, idee existînd la acea dată, „dar numai virtual“[7], în „fondul lingvistic comun al variantelor literare “[8]. Cunoscutele cuvinte ale lui Simion Ștefan din prefaţa la *Noul Testament* din 1648 — „cuvintele trebuie să fie ca banii : ..... acelea sînt bune care le înţeleg toţi“ — s-au impus ca primă şi răspicată afirmare a tendinţei spre o limbă unitară. G. Ivănescu observa însă, la o examinare a limbii *Noului Testament* bălgrădean, că, în fapt, aceasta continuă a fi tributară specificului lingvstic regional. „Că Simion Ștefan se va străduit spre o limbă unitară, trebuie să credem“ — acceptă G. Ivănescu, precizînd însă că, în cazul mitropolitului belgrădean, ca şi al celor mai mulţi dintre cărturarii epocii, aceste strădanii nu se concretizau încă în acţiuni imediate, radicale, de efectivă ieşire din graiul local[9]. Dacă atitudinea lui Ioan Zoba faţă de tendinţele unificării limbii a putut fi considerată ca negativă, aceasta s-a datorat credem faptului că, în afirmaţiile pe această temă, accentul a fost pus nu atît pe unitatea de limbă, ca deziderat, cît pe accesibilitatea limbii, ca necesitate. În făurirea limbii literare româneşti, imperativul accesibilităţii a jucat un rol de prim rang, influenţînd şi atitudinea faţă de problemele limbii literare. Începuturile limbii literare fiind strîns legate de acţiunea de înlocuire în biserică a limbii slavone ermetice, obscure, limba română care venea să îi ia locul trebuia să fie în primul rînd limpede, desluşită, clară. Dar exigenţa accesibilităţii impunea ea însăşi o pendulare între specificul regional şi între elementul românesc comun : pe de o parte cărturarii epocii se confruntau cu realitatea unor comunităţi lingvistice cu specific local (legate, cu spusele lui Zoba, de „obiceiul cum grăiesc pre aceste locuri“), comunităţi sudate deosebit de puternic pe verticala societăţii („limba literară românească constituia un organ de expresie nu numai pentru boieri şi cler, ci şi pentru popor. Ea era scrisă mai ales de boieri şi de cler, dar se adresa întregului popor românesc. Să ne gîndim la literatura religioasă în primul rînd, dar şi la pravile, acte publice şi private ; adesea, în prefeţele cărţilor religioase, se spune clar că aceste cărţi se adresează poporului întreg“[10]: „pentru aceaia grăim, că să ne înțeleagă aceia cărora grăim“[11]) ; pe de altă parte, însă, conștiința tot mai puternică a unității îi îndemna pe cărturari să se adreseze întregului neam căutînd, în acest scop, acele cuvinte „bune“, cum spunea Simion Ștefan, „care le înțeleg toți“.

---

[7] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 5.

[8] I. Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 73.

[9] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 579.

Confruntarea textului lui Ioan Zoba cu materialul *Dicționarului limbii române*[12] scoate în evidență o serie de date demne de interes : forme lexicale neatestate sau cu atestări ulterioare în DLR, variante ale unor forme sau construcții lexicale, evoluții semantice mai puțin obișnuite etc. Ne oprim asupra cîtorva din aceste fapte.

Sicriul de aur dă în primă (sau unică) atestare o serie de termeni formați cu *prea-*, prefix de intensificare a sensului adjectival sau verbal : *preafățarnic*, *preaînnoit*, *preaspornic*. Cu valori întru totul identice, apare, însă, în text și construcția cu *pre-* ; mai semnificativ este faptul că alternanța se înregistrează chiar în legătură cu una și aceeași temă : *prennoi* („de să va și tăia... iară să va prennoi și va înverzi“, p. 28) — *preaînnoit* („vîrtute preaînnoită“, p. 76). Faptul că unica formă prefixată cu *pre-* este (potrivit demonstrației lui Anton Goția) preluată în *Sicriul de aur* din textul mai vechi al *Noului Testament* belgrădean și că în textul propriu Ioan Zoba folosește numai forme prefixate cu *prea-*, ar putea fi luat drept un indiciu pentru tendința epocii de a suprima concurența dintre aceste două tipuri de formații (apropiate formal și insuficient delimitate semantic), în favoarea derivatelor cu *prea-*.

Neatestate în DLR sînt o serie de elemente lexicale negative construite cu particula *ne-* Aceste forme țin de o modalitate practic nelimitată de exprimare a negației. Un termen ca *neînsurat*, de pildă, redă negația în forma ei cea mai pură și simplă, care nu ar comporta o altă definiție decît infirmarea pozitivului ; dicționarul nu ar fi obligat să includă (și DLR nu include) o asemenea formă. Apare, totuși, în DLR, sinonimul *necăsătorit*, reprezentînd o situație întru totul identică ; se dovedește, deci, o inconsecvență în tratarea acestor forme, inconsecvență explicabilă, în parte, prin dificultățile orientării în acest domeniu, numai în aparență simplu. Se pot supune negării toate noțiunile, dar nu toate noțiunile reacționează în unul și același mod la negarea lor; se pune curent întrebarea dacă există, într-adevăr, negația pură, necontaminată de aspecte pozitive, dacă există, într-adevăr, și altfel de negații decît acele care instalează în locul lor o nouă pozitivitate. Există derivate cu *ne-* care, în mod evident, sînt mai mult decît simple antonime față de baza care le-a creat ; *neprețuit*, de pildă, se impune ca o formă care, în cele din urmă, accentuează, la gradul superlativ, conținutul termenului afirmativ („acel dar scump și neprețuit“, p. 88). Așa cum s-a putut conchide, de pildă, că în limba latină noțiunea de „urît“ era exprimată adesea prin termeni cu prefix negativ, deoarece romanii concepeau urîțenia mai ales ca lipsă de frumusețe[13], s-ar putea observa cum, și în limba noastră, în special în anumite situații, legate de un conținut a cărui suprimare este rîvnită, negația sfîrșește prin a se încărca de ample rezonanțe pozitive, în limbajul bisericesc, de pildă, *nespus* trece de la sensul „inexprimabil“ la cel de „miraculos, supranatural“, *neveștejit* trece de la sensul negativ strict al lui *veștejit* la cel de „veșnic, etern“ ; *neschimbător* s-a impus și dincolo de granițele limbii religioase cu sensul „imuabil, stabil“. În preferința vădită a limbajului religios pentru formațiile cu *ne-* (în care și textul lui Ioan Zoba abundă), am putea sesiza răsfrîngerea unei sensibilități marcate de o viziune a transendenței : dinspre *mărginit* către *ne-mărginit*, dinspre *muritor* către *ne-muritor*. Comparația între valoarea fundamentală a derivatelor cu *ne-* și aceea a derivatelor moderne cu *in-* a condus și ea la stabilirea unor semnificative disocieri, în derivatele cu *in-* substituirea noțiunii primitive cu o nouă noțiune părînd a fi mai bine marcată : „Raportul dintre derivat și temă devine în felul acesta similar din punct de vedere al conținutului și al stabilității celui dintre doi termeni primari antonimi, ca de ex. : *curat* și *murdar*“[14]. Ca particulă neologică de exprimare a negației, *in-* ar veni deci nu numai ca un simplu substitut formal, ci și cu o modificare de optică asupra datelor realității ; este, desigur, greu de spus în ce măsură atare nuanțe ar trebui să preocupe pe autorii definițiilor lexicografice, care evită, în general, a se hazarda forțînd trecerea în inexprimabilul, în inefabilul limbii.

În textul *Sicriul de aur* apar în primă atestare o serie de locuțiuni și expresii : *a fi fără de obraz* (p. 173), *a pune temelie* (p. 163) ; secvența „viața lui s-au apropiiat de mormînt“ (p. 33) constituie o variantă a expresiei *a fi pe marginea mormîntului*, după cum în secvența „le iaste vistiariu pîntecele, de-și ies afară din minte“ (p. 67), expresia curentă *a-și ieși din minte* (sau *din*

---

[10] G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 560.

[11] Petru Maior, *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809, p. 4.

[12] *Dicționarul limbii române* (DLR), Serie nouă, Editura Academiei R.S.România, 1965 ș.u.

[13] Lucia Wald, în *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 78.

[14] Florica Fieșinescu, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, 1967, p. 11.

minți, apare întărită cu elementul circumstanțial *afară* ; îmbinarea *trecerea din ceastă lume* (p. 167) este echivalentă cu îmbinările *trecere din viață* sau *trecere în moarte*, cărora DLR le conferă statut de expresie.

În sfera verbului *pleca*, DLR distinge un subsens „muri", pe care îl explică prin eufemism ; această evoluție semantică se justifică mai puțin prin eufemism (care rămîne o manevră oarecum exterioară, de ocolire, în vorbire, a unei realități lingvistice neplăcute), la baza ei stînd, cu siguranță, unul din acele procese metaforice pe care L. Blaga le considera relevante (relevant fiind aici modul de a înțelege și de a accepta, ca pe o „plecare", efemerul existenței). În pasajele preluate de Ioan Zoba din *Psaltirea de la Bălgrad* și din *Noul Testament de la Bălgrad*, suportul acestei metafore este verbul *merge* : „voiu mérge și nu voiu mai fi" (p. 28), „iaste aproape vrémea mersului mieu" (p. 123) ; DLR nu evidențiază această situație, care arată o tatonare a posibilităților expresive pe cuvinte aflate în relații de sinonimie.

Semnalăm, de asemenea, în primă apariție, alăturarea *spini și polomidă*, într-un context care sugerează frustrările sărăciei : „spini și polomizi să crească ție și de iarba pămîntului vei mînca" (p. 160) ; construcția a trecut, probabil, cu aceleași efecte, în folclor : „mîncarea ta să fie slabă, de spini și polomidă", „verde pălămidă, chinuri și obidă" (apud DLR).

În cadrul unei discuții asupra modernizării limbii române, Sextil Pușcariu[15] semnala înlocuirea construcției *afară din rînd* (pe care o ilustra cu un citat din V. Alecsandri : „însușirile unui personagiu afară din rînd", cu neologismul *extraordinar* ; în textul *Sicriul de aur*, într-o ambianță contextuală asemănătoare, figurează construcția *preste rînd* : „Dumnezău ... n-au dat de știre zuoa morții lor, fără numai lui Moisi și a cîțiva preste rînd" (p. 19).

În primă atestare apare adjectivul *măros*, „mîndru, semeț, îngîmfat, vanitos" ; sensul „muribund" la cuvîntul *muritor*, sensul „neprevăzut, neașteptat" la cuvîntul *negîndit*, sînt de asemenea atestate pentru prima oară.

Nu figurează în DLR sensul „răsad" la cuvîntul *răsădire* („toată răsădirea care n-au răsădit Tatăl miu zmulge-să-va" , p. 154), sens preluat de Ioan Zoba din *Noul Testament* belgrădean.

O mare frecvență o au derivatele cu sufixul *-ură*, care „apare mai ales în cuvintele vechi și regionale"[16] (din cele 11 derivate cu acest sufix prezentate de ALRM SN, 74% — 83 de derivate — provin din Transilvania[17]). Cu atestări anterioare celor date de DLR înregistrăm formele *pornitură* și *rămăsătură*. Pentru cuvîntul *rămăsătură*, DLR indică atestări din ALR, localizate în Transilvania (în timp ce în DLR sensul este restrîns la o accepție cantitativă, concretă, „rămășiță — ceea ce a rămas dintr-un tot sau dintr-o cantitate", în *Sicriul de aur* el are un caracter abstract, legat de ideea de „menținere într-o situație, într-o stare"); forma *pornitură* este înregistrată, de asemenea, în DLR, cu un sens restrîns „supărare, furie, violență, vehemență" — în timp ce în contextul scrierii lui Ioan Zoba ea apare cu o deschidere semantică mult mai largă, legată de ideea de „impuls, imbold" în general. Ar putea fi vorba în cazul DLR de un exces de descriptivism lexicografic, manifestat printr-o exagerată aservire față de context. Cercetarea valorilor sufixului în discuție a arătat că acesta tinde să restrîngă semnificația temei, precizînd, totodată, și o parte din condițiile în care această restrîngere se realizează sau nu. Nu este, totuși, suficient de bine precizată din punct de vedere istoric concurența între formele derivatelor cu sufixul *-ură*, pe de o parte, și abstractele verbale substantivate (provenite din infinitivul lung și din supin), pe de altă parte. S-a constatat că derivatele cu sufixul *-ură* se mențin în limbă mai ales prin sensurile concrete. „Dacă derivatele cu sufixul *-ură* nu și-ar fi dezvoltat sensuri diferite întărite prin concretizare, ele ar fi fost înlăturate probabil de abstractele verbale — infinitive lungi"[18]. Datele furnizate de scrisul lui Ioan Zoba arată că, în epoca respectivă, sensurile acestor formații erau mai greu de deosebit, că între ele, deci, concurența era mult mai vie. O confirmare a acestei realități ar impune, poate, și un alt mod de tratare lexicografică, care să scoată în evidență schimbările survenite, în timp, în gradul de sinonimie dintre tipurile de forme aici în discuție. Istoria limbii române solicită încă elucidarea a numeroase aspecte concrete de felul acelora aici amintite ; acțiunea de recuperare a unor vechi texte românești, în care și ediția de față se înscrie, este un pas important și în această direcție.

Maria Vișoianu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu, nr. 2

---

[15] Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 375.

[16] Luiza Seche, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III, 1962, p. 192.

[17] Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, București, 1978, p. 59.

[18] Luiza Seche, *op. cit.*, p. 192.

DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE PENTRU ELEVI (DREV), Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, 896 p.

Dicţionarul limbii române pentru elevi, elaborat în cadrul Institutului de Lingvistică din Bucureşti, este rezultatul eforturilor conjugate depuse de un colectiv de profesori din învăţămîntul liceal şi de doi cercetători cu o reputată activitate lexicografică, dr. Luiza Seche şi dr. Mircea Seche, în calitate de redactori responsabili.

În prefaţa lucrării, sînt prezentate atît scopul dicţionarului, cît şi criteriile aplicate în selectarea listei de cuvinte. Întocmit pe baza materialului excerptat din manualele de uz curent în şcoala generală şi licee, DREV îşi propune să contribuie „în mod eficient la corecta asimilare de către elevi a cuvintelor, sensurilor şi expresiilor «dificile» cu care aceştia operează în procesul intensiv de acumulare a cunoştinţelor, într-o perioadă hotărîtoare pentru formarea lor ca vorbitori competenţi ai limbii naţionale" (*Prefaţă*, p. 3). Aşadar, DREV este conceput ca un „glosar" al „dificultăţilor lexicale" din manualele şcolare. El selectează din materialul lexical excerptat numai acele cuvinte, sensuri şi unităţi frazeologice care presupun un grad mai mare de dificultate pentru înţelegerea şi asimilarea lor corectă de către elevi.

Ponderea cea mai mare în inventarul de cuvinte al DREV o are lexicul „tehnic" cu care elevii se confruntă în procesul instructiv-educativ, lexic alcătuit în cea mai mare parte din neologisme cu conţinut ştiinţific, tehnologic şi tehnic din domeniul chimiei, fizicii, matematicii, ştiinţelor naturii, gramaticii, filozofiei etc. În lista de cuvinte a DREV sînt inseraţi şi o serie de termeni cu o circulaţie mai restrînsă în limbă (livreşti, populari, regionali, arhaici, cu valoare figurată etc.) selectaţi, în special, din textele beletristice antologate în manualele de limba şi literatura română. Cuvintele, sensurile şi expresiile din lexicul curent al limbii sînt înregistrate numai în situaţia în care acestea înlesnesc lămurirea unor sensuri speciale dezvoltate pe baza lor, întîlnite în manuale.

În condiţiile reducerii spaţiului tipografic acordat iniţial lucrării, autorii s-au văzut nevoiţi să opereze o selecţie suplimentară asupra materialului deja elaborat. Acest fapt a însemnat pe de o parte eliminarea unor cuvinte, iar pe de altă parte concentrarea părţii explicative a multora dintre articolele redactate. În pofida acestei restrîngeri, asupra căreia sîntem siguri că se va reveni într-o viitoare ediţie, DREV cuprinde un material lexical deosebit de bogat şi de variat, pe măsura amplitudinii cunoştinţelor şi a nivelului ştiinţific ridicat al manualelor şcolare.

Prin spaţiul larg acordat articolelor care tratează noţiuni, concepte, curente, teorii etc. din diverse domenii studiate în şcoală, DREV este, în fond, o lucrare cu profil enciclopedic care oglindeşte la zi mutaţiile şi nivelul cunoaşterii în varii discipline. Ceea ce o individualizează este originalitatea concepţiei, din care decurg originalitatea structurii şi deosebita sa utilitate.

Urmărind pe de o parte informarea rapidă a elevilor asupra conţinutului unui număr mare de noţiuni puse în circulaţie de manualele şcolare, iar pe de altă parte însuşirea şi asimilarea corectă de către aceştia a unei bune părţi din vocabularul limbii române, DREV constituie un instrument lexicografic cu un pronunţat caracter informativ şi formativ.

Deşi destinaţia lucrării pare într-un anume sens restrictivă, DREV îşi dovedeşte, prin comparaţie cu alte dicţionare, calitatea de bogat izvor informativ. Astfel, DREV înregistrează o serie de cuvinte care nu figurează nici în *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX), publicat în 1975 şi nici în *Micul dicţionar enciclopedic* (MDENC^2), apărut în 1978. Comparînd listele de cuvinte ale celor trei lucrări lexicografice, constatăm la litera A, de pildă, prezenţa în DREV a unui număr de aproximativ 50 de cuvinte pe care DEX şi mai cu seamă MDENC^2 nu le înregistrează. Printre acestea figurează : *abducens*, *abelian*, *abiogen*, *actină*, *amartizare*, *amfion*, *anilidă*, *apexian*, *atactic*, *azol* ş.a. Majoritatea sînt neologisme cu conţinut ştiinţific şi tehnic. Raportînd acest număr la întregul volum al lucrării, ne putem da seama de sporul lexical substanţial oferit de DREV în cadrul acestei categorii de cuvinte. La un sondaj comparativ al celor trei dicţionare, constatăm faptul că în DREV figurează o serie de sensuri speciale caracteristice unui domeniu ştiinţific sau altuia, pe care DEX sau MDENC^2 nu le consemnează sau le includ în semnificaţii mai largi. Ilustrăm această afirmaţie prin cîteva exemple. La cuvîntul *istm*, în DREV apare, în plus, un sens din domeniul anatomiei, la *imagine*, un sens aparţinînd matematicii. În sfera semantică a cuvîntului *relief*, autorii DREV identifică o accepţiune din fizică, în sintagma *relief de potenţial*, iar la *rotaţie* un sens din fizică şi chimie, în sintagma *rotaţie specifică*. DREV se remarcă în acelaşi timp şi prin bogăţia datelor în explicarea entităţilor noţionale înregistrate. Dacă în cazul unor termeni, cantitatea informaţiilor cuprinse în DREV este comparabilă cu aceea din MDENC^2, în cazul altora (vezi *benzen*, *celulă*, *enzimă*, *pămînt*, *război*, *valenţă* ş.a.), este vădit efortul redactorilor în direcţia precizării, completării şi adîncirii secţiunii explicative. Pentru explicitarea definiţiei, autorii lucrării au subsumat numeroase sintagme dependente, definite ca atare (vezi *alcool, apă, cărbune, electron, inducţie, ion, legătură, potenţial, reacţie, sare, structură, zonă* ş.a.).

Un merit incontestabil al DREV, la care aportul celor doi redactori responsabili, specialişti în elaborarea de dicţionare şi autori ai unor valoroase studii lexicologice este evident, îl constituie modul de organizare a materialului lexical. Normele tehnice de redactare, adaptate perfect profilului şi scopului lucrării, asigură articolelor o structură logică, suplă, accesibilă.

În structura articolelor sînt cuprinse, după cuvîntul-titlu, indicaţiile gramaticale şi, de cîte ori se consideră necesar, precizările privind domeniul căruia îi aparţine cuvîntul şi cele privitoare la situaţia cuvîntului în raport cu limba literară. Urmează definiţia, unităţile frazeologice, iar la sfîrşitul articolului se dau, cînd este cazul, variantele lexicale, ortoepice şi ortografice. Pentru delimitarea şi ierarhizarea sensurilor a fost folosit sistemul din dicţionarul academic. Respectarea riguroasă a normelor tehnice de redactare şi de corelare a articolelor asigură acurateţea şi unitatea lucrării.

Deosebit de importante pentru orientarea cititorilor asupra sferei de circulaţie a cuvintelor sînt indicaţiile de domeniu. Aceste notaţii fixează apartenenţa cuvîntului sau a sensului la o anumită variantă a limbajului tehnico-ştiinţific. Potrivit acestor precizări, cititorul află că *abietacee*, de exemplu, este un termen specific botanicii, că *bate* are şi un sens special în chimie, că *inel* are o accepţiune în zoologie, alta în botanică şi o alta în matematică, că *legitate* face parte din terminologia filozofică iar *predicat* are un sens în gramatică, unul în logică şi altul în matematică.

Indicaţiile privitoare la situaţia cuvintelor (sau sensurilor) în raport cu limba literară pun la curent pe cititor cu faptul că unele elemente lexicale (vezi *boi, brîncă, noadă surată, urgie, viers, zoli* ş.a.) aparţin nivelului popular al limbii şi au o răspîndire generală, în vreme ce altele (vezi *batăr, hlizi, nea, şugui, tină, velniţă, vipie*) sînt caracteristice anumitor zone geografice. Indicaţia *rar* precizează frecvenţa redusă cu care circulă unele cuvinte în limbă (vezi *factic, geanabet, meca, schimnic, tericol,-ă* ş.a.). Cu o deosebită acurateţe autorii DREV au disociat cuvintele învechite, ieşite sau pe cale de a ieşi din uz (vezi *depeşă, filomelă, hronic, leah, oloi, orfelinat, stih, tij, travaliu, zapciu* ş.a.) de termenii care denumesc noţiuni perimate(vezi *caftan, fermenea, jurat*^{1}, *oca, poteră, robotă, tesac, vornic, zaraf* ş.a.).Primele poartă indicaţia „învechit", „în trecut" sau „ieşit din uz" şi sînt definite, mai ales, prin echivalentul sinonimic literar ; pentru explicarea cuvintelor din cealaltă categorie este folosită definiţia analitică, în care verbul este totdeauna la trecut.

O altă categorie de indicaţii care preced definiţia cuprind precizări de natură stilistică. Unele dintre acestea arată apartenenţa cuvintelor la stilul livresc (vezi *bonom, concede, fantoşă, locvace, mercantil, teluric* ş.a.) sau familiar (vezi *brodi, coşmelie, dandana, hatir, ifos, mofluz, ticăit* ş.a.), altele evidenţiază diferitele nuanţe afectiv-apreciative pe care le au unele cuvinte sau sensuri: glumeţ (vezi *fătălău*), ironic (vezi *breaz, perlă*), peiorativ (vezi *bufon, cioclu, ghiuj, şleahtă*), depreciativ (vezi *cirac, gogoman, hîrţoagă, poetaş, vulg*), argotic (vezi *şparli*) etc.

Evidenţierea acestor componente conotative ale cuvintelor este deosebit de preţioasă mai ales într-un astfel de dicţionar care se adresează elevilor, deoarce contribuie la modelarea încă de la această vîrstă a unei exprimări proprii nuanţate, adecvate unui anume context.

Definiţiei, considerată de autorii DREV şi, desigur, nu numai de ei, „cheia de boltă care asigură însuşirea corectă a conţinutului cuvîntului", i s-a acordat o atenţie deosebită. Adresîndu-se unor cititori în formare, grija şi efortul redactorilor s-au îndreptat către elaborarea unor definiţii accesibile, pe înţelesul elevilor, dar fără a se sacrifica, în acest scop, caracterul lor ştiinţific. În DREV au fost utilizate patru tipuri de definiţii, în funcţie de conţinutul cuvintelor : definiţia analitică (prin perifază), definiţia prin sinonim, definiţia mixtă şi definiţia prin cumul de sinonime parţiale. Procedeul explicativ cel mai ades folosit în dicţionar îl constituie definiţia analitică. Ea se aplică termenilor speciali din diverse domenii, precum şi termenilor populari, învechiţi sau familiari. Definiţia analitică este completată adesea de unul sau mai multe sinonime perfecte. Definiţia prin sinonim este folosită pentru cuvinte literare mai puţin cunoscute, pentru cuvinte neliterare sau pentru sensurile figurate. Termenii care intră în astfel de definiţii sînt cuvinte literare cu largă circulaţie în limbă. Majoritatea sînt înregistraţi în DREV ca lexeme-titlu şi sînt definiţi prin perifrază, realizîndu-se astfel aşa-numitul „circuit închis", care asigură informarea rapidă şi sigură în limitele listei de cuvinte înregistrate în dicţionar. Definiţia prin cumul de sinonime parţiale, mai puţin utilizată de redactorii DREV, apare în cazul unor termeni abstracţi din categoria adjectivului (vezi *beged, grăitor, ursuz* ş.a.) sau a substantivului (vezi *bandă*^{1}, *repros* ş.a). O observaţie de care s-ar putea ţine seama pentru o viitoare ediţie a acestui dicţionar se referă la inconsecvenţa cu care în DREV s-au notat, la termenii daţi ca sinonime perfecte, indicaţiile privitoare la poziţia lor faţă de limba română literară actuală. Astfel, la cuvintele *antrax, austru, coccis, fontă, genţiană, icter, petrol, sulf*, termenii sinonimi *bubă-neagră, traistă-goală, noadă, tuci, ghinţură, gălbinare, naft, pucioasă* sînt precedaţi de indicaţia „popular" sau „regional" pe care o poartă în articolele în care aceştia figurează ca lexeme-titlu. Dar, ca sinonime ale cuvintelor *alghenă, broşură, bufniţă, epidemie, laringe, taur, viezure*, termenii *olefină, filadă, buhă, molimă, beregată, buhai, bursuc* nu mai poartă indicaţia „popular", „învechit" ş.a. primită în articolele în care aceştia sînt trataţi drept cuvinte-titlu. Existenţa *Dicţionarului de sinonime al limbii române*, apărut în 1982, avînd ca autori pe Luiza Seche şi Mircea Seche, ar putea oferi materialul informativ necesar precizării valorii funcţionale a fiecărui echivalent sinonimic indicat în DREV. Aceasta ar duce la o apreciere mai corectă a poziţiei fiecărui termen în cadrul seriei sinonimice.

În privinţa modului de explicare a cuvintelor, se cuvin apreciate, în mod deosebit, precizia şi acurateţea demonstrate de colectivul de redactori în găsirea celor mai adecvate şi subtile procedee lexicografice pentru relevarea exactă şi pregnantă a semnificaţiilor cuvintelor.

Observaţiile noastre la acest capitol au în vedere doar modul de tratare a cîtorva categorii de termeni din fondul comun al limbii. Din sfera semantică a unor astfel de cuvinte, în DREV au fost selectate unele sensuri speciale sau expresii. Pentru înţelegerea exactă a acestora de către cititori, autorii au înregistrat, atunci cînd au considerat necesar, şi sensurile principale pe baza cărora s-au dezvoltat aceste accepţiuni speciale (vezi *claie, ison, jug, nod, panglică, turmă, vigoare, zgomot* ş.a.). Credem că la fel ar fi trebuit să se procedeze şi în cazul cuvintelor *praftură, tăciune, traistă* şi *vatră*. Glosarea sensurilor lor principale ar fi fost cu atît mai utilă aici şi pentru faptul că aceste sensuri se referă la obiecte mai puţin cunoscute elevilor. De altfel, cu aceste înţelesuri ele apar în operele literare studiate în şcoală, ceea ce ar constitui un argument în plus pentru consemnarea lor.

Din sfera semantică a unor cuvinte (vezi *irod, leagăn, odor, opincă, povară, prinos, puhoi, urzi* ş.a.), DREV a selectat numai sensurile figurate. Înregistrarea sensurilor proprii de la care s-a produs trecerea către cele figurate ar fi fost, credem, necesară înţelegerii procesului semantic produs şi ar fi dat, totodată, posibilitatea redactorilor să pună în evidenţă poziţia stilistică a acestor termeni. Facem cu această ocazie observaţia că *odor* cu sensul de „persoană dragă, iubită, scumpă" nu are plural ; *odoare* este pluralul pentru sensul propriu: „obiect lucrat dintr-un metal preţios (împodobit cu pietre scumpe) ; obiect de (mare) preţ ; giuvaer" (DLR, DEX).

În mod cu totul surprinzător, în DREV au fost grupate — e drept, rar — sub aceeaşi formă — titlu cuvinte cu etimologie diferită şi sensuri îndepărtate (vezi *pilă, şah*), în timp ce cuvinte unice din punct de vedere etimologic au fost secţionate în articole independente (vezi *nivel* s.n. şi *nivelă* s.f., *magistral, -ă*, adj. şi *magistrală* s.f., *primar*¹ s.m. şi *primar, -ă* adj.).

Pe lîngă calitatea de nemijlocită sursă de informare asupra conţinutului unui număr mare de noţiuni aparţinînd unor varii domenii de cunoaştere, DREV întruneşte şi pe aceea a unui util instrument normativ care are în vedere toate aspectele exprimării corecte în limba română. Este vorba, deci, un numai de valoarea de îndreptar ortografic, ortoepic şi morfologic, comparabilă cu cea a DOOM, dar, aşa cum am subliniat mai sus, DREV constituie şi un preţios îndreptar normativ lexical şi stilistic.

Aplicarea normei începe de la cuvîntul-titlu, care apare în forma literară (normată). Formele secundare ale cuvîntului-titlu, care se întîlnesc în manualele şcolare, apar înregistrate la sfîrşitul articolului, precum şi la locul albfabetic respectiv, ca trimiteri către formele normate. (Semnalăm, dintre puţinele scăpări sau inconsecvenţe în sistemul de înregistrare a trimiterilor, neinserarea variantelor *extensie, ipistat* şi *transmisiune* ca trimiteri, precum şi consemnarea variantei grafice *katharsis* ca variantă lexicală). În lista de cuvinte-titlu a DREV figurează totuşi cîteva variante lexicale, printre care şi *dobă, oleandru, prav, rumân*. Dacă înregistrarea variantei lexicale *oleandru* ca lexem-titlu îşi găseşte justificarea, poate, prin preferinţa manualelor de botanică pentru această formă în defavoarea lui *leandru*, forma literară, iar a variantei *rumân* prin faptul că este forma exclusivă a sensului „ţăran aservit stăpînului feudal", *dobă* şi *prav* credem că ar fi trebuit să figureze ca variante ale cuvîntului *tobă*, respectiv *praf*, înregistrate, de altfel, şi ele în dicţionar.

În DREV toate cuvintele-titlu cu mai multe silabe poartă accent, iar la cuvintele compuse se dă accentul principal şi cel secundar. În cazul multor cuvinte, la care accentuarea diferă în celelalte lucrări lexicografice, DREV a ţinut seama de recomandările DOOM (vezi *agoră, apártheid, árhon, avarie, epítrop, zebú* ş.a.). La cîteva cuvinte sînt consemnate totuşi variaţiile de accent (vezi *anost, picup*), deşi, abia aici, uzul pare a fi optat pentru unul din accente.

Caracterul normativ al dicţionarului se evidenţiază şi prin precizările de ordin gramatical. Fiecare cuvînt-titlu este însoţit de valoarea gramaticală normată principală. La substantive se indică genul şi pluralul literar. În cazul substantivelor care au forme de plural diferite pentru unul sau mai multe sensuri, acestea se notează purtînd înainte numărul sau numerele corespunzătoare sensurilor respective (vezi *canal, centru, plan, raport, termen* ş.a.). Ori de cîte ori este cazul, DREV indică printr-o paranteză folosirea rară a unor plurale (*drepţăţi, eternităţi, luturi*, *marmuri*, *ordini*), forme populare de plural (*noroace*) sau consemnează forme duble de plura (*tuneluri* şi *tunele*). În legătură cu formele de plural indicate în DREV, facem două observaţi de amănunt. La substantivul *monolog*, DREV indică numai plurarul *monoloage*. Credem că mai uzitată este forma de plural *monologuri*, aşa încît DREV, ţinînd seama şi de recomandarea din DOOM, ar fi trebuit să consemneze ambele plurale. Credem, de asemenea, că forma de plural *neţi* a adjectivului *net*, *-ă*, chiar dacă ar părea normală în cadrul sistemului, nu are, după cîte cunoaştem, circulaţie în limba română. Deşi este consemnată şi în articolul respectiv din *Dicţionarul limbii române*, (DLR), observăm că nu figurează nici un citat în care această formă de plural să apară. (DOOM ţine cont de această situaţie, consemnînd numai pluralul *nete*.

Pentru verbe, DREV indică formele normative de persoana I sau a III-a indicativ prezent, conjugarea şi diateza.

O atenţie deosebită a acordat acestă lucrare şi indicaţiilor de pronunţare şi scriere corectă a cuvintelor. DREV conţine precizări de silabaţie în cazul tuturor cuvintelor care cuprind un hiat, precum şi referitoare la pronunţarea corectă a unor cuvinte neologice care şi-au păstrat grafia din limbile de origine (vezi *curie*^{2}, *design*, *fairplay*, *joule*, *kitsch*, *prespapier* ş.a.). (Este omisă indicarea pronunţării cuvintelor *coulomb* şi *lawrenţiu*). Tot pentru această categorie de termeni intraţi în limba română din fondul de cuvinte internaţional, DREV indică şi variantele grafice (vezi *angro*, *cartă*, *etos*, *picup*, *streś*, *tailorism* ş.a.).

În concluzie, în pofida unor lipsuri care au fost şi care mai pot fi încă semnalate, lucrarea în discuţie este o realizare certă a lexicografiei româneşti. Prin bogăţia şi varietatea lexicului înregistrat, prin amploarea datelor explicative de o deosebită ţinută ştiinţifică, bazată pe o temeinică documentaţie la zi, DREV răspunde nu numai nevoii de informare a elevilor, dar şi a tuturor celor care vor să-şi însuşească într-o formă corectă principalele noţiuni dintr-un număr important de domenii ale cunoaşterii. Şi din punctul de vedere al organizării materialului lexical, DREV este o lucrare cu merite remarcabile. Prin atenţia acordată definiţiei, valorilor semantice, indicaţiilor de domeniu, de circulaţie şi stilistice, precizărilor ortoepice şi ortografice, se tinde către constituirea unui corpus cu valoare normativă, şi, în fond, formativă. În felul acesta, DREV este o lucrare care îşi onorează în mod exemplar scopul pe care şi l-a propus.

Rodica Radu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

HELMUTH FRISCH, *Beiträge zu den Beziehungen zwischen der europäischen und der rumänischen Linguistik. Eine Geschichte der rumänischen Linguistik des 19. Jahrhunderts. Hauptstömungen der Sprachiwissenschaft im 19. Jahrhundert*, Studienverlag, Dr. Norbert Brockmeyer Bochum ; Meridiane-Verlag Bukarest, 1983, 324 p.

Autorul cărţii este un pasionat cercetător al istoriei lingvisticii româneşti şi al relaţiilor sale cu lingvistica europeană şi mondială. Studiile sale anterioare sînt elocvente în acest sens : *B.P. Hasdeu : Un fondatore della linguistica rumena*, în „Kurier der Rumänischstudenten", 8, 1974 / 1975, Bochum, Xerodruch des Roman. Seminars der Ruhr-Universität Bochum, p. 11 —12; *Die Anfänge der rumänischen Sprachwissenschaft*, în „Historiographia Linguistica" V, 2,1/2, Amsterdam, 1978, p. 59 — 108 ; *Bemerkungen zur rumänischen Lexikographie und ihrer Abhängigkeit von allgemeineren sprachwissenschaftlichen Bereichen*, în „Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur", 11, 1979, p. 40 — 44. Cartea pe care o prezentăm se înscrie, deci, pe linia unor preocupări mai vechi ale autorului şi se remarcă în primul rînd printr-o bogată documentare, o cunoaştere profundă a lingvisticii româneşti din secolul al XIX-lea şi a relaţiilor sale cu lingvistica europeană. Urmărind evoluţia lingvisticii româneşti dintr-o perspectivă mai largă, aceea a stadiului atins de lingvistica generală şi comparată în Europa secolului al XIX-lea, H. Frisch are posibilitatea să remarce convergenţele şi divergenţele dintre diferite doctrine lingvistice româneşti şi cele din alte părţi ale Europei, să releve ceea ce este nou şi preţios în lingvistica românească şi ceea ce este influenţă sau repetiţie metodologică sau teoretică.

Cartea constă din trei mari părţi : I. *Die rumänische Sprache in ausländischen Untersuchungen* (p. 32 — 67), II. *Europäische Geistesströmungen in der rumänischen Philologie* (p. 68 — 163), III. *Die rumänische Lingustik im internationalen Vergleich* (*letztes Viertel des 19. Jahrhunderts*) (p. 164 — 272). Prima parte este precedată de o vastă introducere unde sînt precizate principiile teoretice şi metodologice (*Einleitung*: A. *Theoretische und methodische Vorüberlegungen* (p. 9 — 22) B. *Konzeptionelle Vorentscheidungen* (p. 22 — 31), iar partea a III-a este urmată de *concluzii* (*Schlussbetrachtungen*, p. 273 — 283) de un *indice de autori* citaţi (*Autorenregister*, p. 284 — 290) şi de o vastă *listă bibliografică* (*Literaturverzeichnis*, p. 291 — 324).

Lucrarea nu este (aşa cum se arată în *Introducere*, p. 22) nici o istorie a lingvisticii europene, nici una a celei româneşti, deşi materia fenomenelor discutate ţine de o istoriografie a lingvisticii. Este vorba de faptul că autorul nu tratează, pe de o parte, toate problemele lingvisticii din secolul al XIX-lea, ci numai pe acelea care au avut ecou în filologia românească, iar, pe de altă parte, nu s-a putut ocupa, în limitele scopului propus, de toată problematica lingvistică specific românească, ci numai de acea parte a ei care a jucat un rol în lingvistica generală. Observînd că relaţiile dintre lingvistica europeană şi cea românească s-au bucurat de un slab interes din partea lingviştilor, H. Frisch constată că în lucrările de istorie a lingvisticii scrise de unii cercetători străini (ca de pildă, G. Helbig şi H. Arens) există foarte puţine date cu privire la lingvistica românească, predominînd impresia că aportul ei la dezvoltarea lingvisticii generale ar fi o cantitate neglijabilă. Autorul respinge această idee, subliniind originalitatea gîndirii lingvistice a unor lingvişti români ca Heliade Rădulescu, T. Cipariu, B.P. Hasdeu, L. Şăineanu, A. Philippide şi alţii şi contribuţia lor la dezvoltarea lingvisticii generale şi a filozofiei limbii.

Pentru a aprecia obiectiv diferitele teorii lingvistice, Helmuth Frisch foloseşte *metoda comparaţiei*, atît pe axa orizontală, adică comparaţia *sincronică* a diferitelor teorii lingvistice, cît şi pe axa verticală, adică comparaţia *diacronică*, după următoarea schemă:

↑	A	Teorie B	Teorie C	Teorie D ......
	A'	Teorie B'	Teorie C'	Teorie D' ......
Timp	A''	Teorie B''	Teorie C''	Teorie D'' .....
	⋮	⋮	⋮	⋮
	← Spaţiu →			

Relaţiile dintre teorii sau influenţele unora asupra altora pot fi urmărite astfel pe axa orizontală sau pe cea verticală, atît cele directe, cît şi cele indirecte. De pildă, relaţiile A'' şi C' se pot explica atît printr-o influenţă directă (A'' → C'), cît şi indirectă, sincronico-diacronică (A''→B''→C''→C') sau diacronico-sincronică (A'' → A'→B'→C'). Astfel, dacă se urmăresc căile prin care vin în contact diferite opere ale unor autori, diferite şcoli sau curente lingvistice, se obţine o imagine complexă privind fenomenele comparate, atît în ceea ce priveşte spaţiul (A,B,C,D..), cît şi timpul (A, A', A'', A''',....).

Pornind, deci de la aceste premise metodologice, autorul se ocupă în prima parte a cărţii de cercetările străine privind limba română, arătînd că interesul străinilor faţă de aceasta nu începe odată cu constituirea romanisticii ca ştiinţă de sine stătătoare, deci odată cu studiile lui Diez, ci mult înainte, cînd istoricii recunosc importanţa limbii române, atît pentru studiile filologice de balcanistică sau slavistică, cît şi pentru cele de istorie propriu-zisă (de exemplu, studiul din 1774 al lui J. Thunmann privind istoria şi limba albanezilor şi vlahilor [respectiv, a românilor], în *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig, 1774). Este pe larg discutată apoi româna din *Mithridates oder algemeine Sprachenkunde, mit dem Vater Unser als Sprachprobe*, Berlin, 1809, 1917, operă care prezintă, în special în ediţia din 1817, „einen Zusammenhang zwischen den Ideen de Şcoala Ardeleană und aussrrumänischen. Entwicklungen“ (p. 44), în special prin activitatea lui Kopitar de răspîndire a gîndirii reprezentanţilor Şcolii Ardelene, mai ales a lui P. Maior, în Europa. Apoi, în cadrul romanisticii, româna este din ce în ce mai mult luată ca punct de referinţă, începînd cu Raynouard (1816 — 1821), Diez, A. Fuchs, Bruce-Whyte, Schuchardt, Fr. Miklosich, G. Weigand, W. Meyer-Lübke şi alţii, cărora autorul le analizează concepţia şi le evaluează rezultatele şi influenţa avută asupra dezvoltării ulterioare a lingvisticii romanice şi a celei româneşti. Partea a II-a este consacrată modului în care se reflectă curentele spirituale europene în filologia românească din secolul trecut, începînd cu ideile raţionaliste (reflectate în gramatica din 1828 a lui Heliade) şi continuînd cu influenţa lingvisticii comparativ-istorice asupra lui Cipariu, Laurian, Heliade, I. Maiorescu, cu analiza componentelor raţionaliste din sistemele ortografice ale lui A. Pumnul, T. Maiorescu şi T. Cipariu şi încheind cu concepţia raţionalistă şi romantică a lui T. Cipariu, în ale cărui *Principii de limba şi* *scriptura* (1847 — 1848) autorul vede atit un document cu privire la stadiul atins de lingvistica românească la mijlocul secolului trecut, cit și „die wichtigste Vorarbeit für eine historische Grammatik der rumänischen Sprache " (p. 163).

Partea a III-a (și cea mai importantă) este dedicată lingvisticii românești din ultimul sfert al veacului trecut, comparată cu cea mondială. Aici autorul are prilejul să scoată în relief originalitatea ideilor lui Al. Lambrior, M. Gaster, Hasdeu, L. Șăineanu, H. Tiktin, A. Philippide. Astfel, Al. Lambrior, „der erste rumänische Romanist, der konsequent die zeitgenössichen romanischen Forschungen von Diez G. Paris, Mussafia u.a. berücksichtigt" (p. 173) are meritul de a fi formulat, pornind de la principiile școlii neogramatice, unele legi fonetice ale limbii române, de a fi explicat științific unele fenomene fonetice (de pildă, palatalizarea labialelor) și de a fi întrevăzut posibilitatea formulării unor „legi semantice", care să surprindă, după modelul legilor fonetice, regularitatea schimbărilor în semnificația cuvintelor (ceea ce depășea principiile neogramaticilor).

Evaluînd gîndirea lingvistică a lui B.P. Hasdeu, H. Frisch remarcă faptul că savantu român era încă din timpul vieții recunoscut pe plan internațional ca unul din cei mai mari lingviști, în special datorită teoriei substratului, suprastratului și adstratului : „Bereits zu seiner Zeit galt Hasdeu auch international als führender Wissenschaftler auf dem Gebiet der Substrattheorie, was z.B. von Baudouin de Courtenay ausdrücklich gewürdigt wird" (p. 189). *Principie de linguistică* (1881) este lucrarea reprezentativă a lui Hasdeu prin care lingvistica românească face un hotărîtor pas înainte. Ea nu este, arată autorul, numai o sinteză critică a teoriilor dominante ale timpului, ci o operă cu foarte multe idei originale, între care dihotomia „limba *in concreto*" — „limba *in abstracto*", care poate fi comparată cu cea a lui F. de Saussure *Parole — Langue*, devenită celebră ; sau dihotomia „continuitate peritetică" — „continuitate anatetică", o excelentă sinteză a teoriei arborelui genealogic (a lui A. Schleicher), a teoriei undelor (a lui J. Schmidt și a lui Schuchardt) și a tradiției filologiei românești în problema continuității lingvistice. De asemenea, Hasdeu este apreciat ca deosebit de original în ideile sale privind *limba națională*, *granițele regionale*, *limba amestecată*, *limba poetică* și în special prin *teoria circulației cuvintelor*, care cuprinde în germene noțiunea de *valoare* din lingvistica saussuriană : chiar sintagma „valeur intrinsèque" (a cuvîntului) de la Saussure amintește de sintagma „valoare intrinsecă" folosită de Hasdeu, astfel încît „Verfolgt man den Gedanken weiter, so kommt man in die Nähe des Saussureschen 'valeur'-Begrieffes, der ja auch zwei Momente umfaßt, die 'signification' und die 'opposition' der linguistischen Einheiten untereinander" (p. 237). Faptul că gîndirea lingvistică deosebit de originală a lui Hasdeu nu a influențat diferite școli lingvistice posterioare este explicat de autor prin două motive : 1) *Principie de linguistică*, nefiind tradusă pînă azi în nici o limbă de circulație, a rămas necunoscută în afara granițelor României și 2) interesul lingviștilor se concentrează începînd cu secolul nostru asupra limbii ca *sistem* (p. 241), studiul diacronic al limbii fiind neglijat un timp. Primul din cele două motive este, într-adevăr, real. Al doilea însă trebuie privit cu rezerve, căci și Hasdeu vedea limba ca un *sistem* chiar dacă el folosește sintagma *tot armonic* („Orice limbă este un *tot armonic*, în care toate se află în cea mai strînsă corelațiune", Hasdeu, *op. cit.*, p. 79 ; formulare care amintește de cea de mai tîrziu a lui Saussure : „limba este un sistem în care totul se intercondiționează").De asemenea, în formulări ca „nemic mai social ca limba" (Hasdeu, *op. cit.*, p. VII), Hasdeu anticipă doctrina saussuriană și școala sociologică franceză.

Elevul lui Hasdeu, L. Șăineanu, este apreciat la justa sa valoare în ceea ce privește eforturile acestuia privind crearea semaseologiei. Cartea acestuia *Încercare asupra semaseologiei limbii române* (1887) anticipă multe din principiile semanticii, iar autorul ei este un adevărat întemeietor al acestei discipline : „Ein dem Werk Șăineanus vergleichbares Opus hat M. Bréal jedenfalls erst 10 Jahre nach dem Erscheinen des *Încercare* veröffentlicht, nämlich den bekannten *Essai de sémantique*, und es muss wohl an der 'exotischen' Sprache liegen, in der Șăineanu geschrieben hatte, dass sein Werk weder, von Bréal noch von Ullmann oder Brekle auch nur mit einem Wort erwähnt wird" (p. 194). Este corectată și eroarea făcută de D. Macrea (*Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești* , București 1978, p. 164) și preluată de Iorgu Iordan (*Istoria lingvisticii românești*, București, 1978, p. 98 — 99), care a afirmat că metoda și concepția cărții lui Șăineanu sînt împrumutate din cunoscuta carte a lui A. Darmesteter, *La vie des mots etudiée dans leur signification*, din 1883. Autorul arată că A. Darmesteter și-a publicat cartea nu în 1883, ci în 1887, anul apariției cărții lui Șăineanu, un an după ce acesta din urmă prezentase lucrarea sa ca teză de licență. Prin această punere la punct se susține ideea) prezentă și la Șăineanu în 1887: „D. Darmesteter a ajuns în unele puncte la aceleași rezultate ca și autorul acestei cărți"; *op. cit.*, p. 254) originalității gîndirii lingvistice a semanticianului român și a apariției sale independente față de cea a lui Darmesteter sau a lui Bréal.

O demonstraţie oarecum similară se face în legătură cu concepţia despre limbă a lui A. Philippide şi cu privire la originalitatea cărţii sale *Principii de istoria limbii* (1894), privită uneori greşit ca o aplicare la română sau ca ilustrare cu material românesc a lucrării *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1881) a lui H. Paul. H. Frisch constată că pînă acum s-au urmărit mai ales *asemănările* dintre cartea lui A. Philippide şi cea a lui H. Paul, dar nu şi *deosebirile*, care sînt numeroase şi esenţiale. Prin aceste deosebiri, cercetătorul român se dovedeşte a fi nu un neogramatic tributar ideilor lui H. Paul, ci un savant care depăşeşte limitele şcolii neogramatice, un bun cunoscător al tuturor curentelor din epocă şi un spirit critic remarcabil. Astfel, spre deosebire de H. Paul, A. Philippide, pornind de la diferitele tipuri de schimbări lingvistice, îşi structurează lucrarea după principii de bază stabilite de el : principiul comodităţii, al clarificării cunoştinţelor, al transformării intenţionate, în funcţie de factorii psihici, fizici şi logici specifici şi în funcţie de elementul conştient sau inconştient care-l presupun. De pildă, principiul comodităţii este văzut de Philippide drept cauză a 14 feluri de schimbări lingvistice, în timp ce H. Paul îl invocă o singură dată, în succintul capitol consacrat schimbărilor fonetice. Însă deosebirea fundamentală, scoasă în evidenţă de autor, între gîndirea lingvistică a lui Philippide şi cea a lui H. Paul, constă în *modul diferit* de a vedea relaţia dintre *limbă* şi *gîndire* : pentru H. Paul limba şi gîndirea se confundă pînă la identitate („Denkens in den Formen der Sprache"), pentru A. Philippide „gîndirea există în mod independent de limbă şi înainte de dînsa" (*op. cit.*, p. 285). De aici şi principiul clarificării cunoştinţelor, formulat de Philippide, care ia în considerație nu numai relaţia dintre gîndire şi limbă, ci şi pe cea dintre limbă şi cultură, limbă şi societate, limbă şi individul vorbitor etc., adică toate forţele spirituale care trebuie descrise şi analizate pentru înţelegerea limbii. Această deosebire nu este de detaliu, ci de principiu, şi pe ea se bazează întreaga operă a lui Philippide. Ea este elocventă pentru ideea susţinută de H. Frisch că „das Buch von H. Paul, in Rumänien nicht einfach nachgeahmt oder compiliert werden" (p. 272).

Toate aceste evaluări şi aprecieri obiective ale originalităţii gîndirii lingvistice româneşti din perspectivă europeană fac ca lucrarea lui H. Frisch să se înscrie printre cele mai interesante cărapărute în ultimii ani în istoria lingvisticii generale. Ea este de un real folos atît cercetătorilor români, care doresc să aprofundeze problema relaţiilor dintre lingvistica românească şi cea europeană sau mondială în secolul trecut, cît şi celor străini care, neştiind româneşte şi neavînd acces la lucrările româneşti de istorie a lingvisticii, pot aprecia astfel originalitatea şcolii lingvistice româneşti şi contribuţia ei la dezvoltarea lingvisticii europene şi mondiale.

C. Frâncu
Facultatea de Filologie
Iaşi, Calea 23 August, nr. 11

CATHERINE FUCHS, *La paraphrase*, Paris, P.U.F., 1982, 184 p.

O subtilă dialectică a fondului şi a formei, a conţinutului şi a expresiei, acţionează în producerea parafrazei, sustrăgîndu-se conştiinţei subiectului vorbitor. Propusă de antici ca exerciţiu pregătitor în retorică, parafraza este prezentată în volumul de faţă[1] ca un fenomen omogen prin intermediul căruia se manifestă o caracteristică esenţială a proceselor de enunţare : dincolo de secvenţa de discurs enunţată, toate celelalte secvenţe „posibile", deşi eliminate, continuă să acţioneze şi să vibreze pentru emiţător ; orice enunţ se proiectează pe un fundal care lasă să transpară întregul mecanism al producerii sale şi, în acelaşi timp, interpretările sale posibile. Dimensiunea parafrastică se află înscrisă în centrul activităţii de producere şi receptare a limbajului.

Cele patru capitole ale cărţii (*La paraphrase linguistique : problèmes méthodologiques*, *La paraphrase linguistique : problèmes théoriques*, *La paraphrase comme jugement métalinguistique d'identification*, *Les conditions du jugement de paraphrase*) conduc către interpretarea mecanismului parafrazării în modul deja enunţat, prin intermediul a două tipuri de abordare. Deşi prezentă în studiile de retorică şi, într-o mai mică măsură, în cele de logică, problema nu a constituit o preocupare pentru gramatică dincolo de nivelul cuvîntului (sinonimia lexicală); interesul recent al lingvisticii pentru feromenul parafrazei este rezultatul a trei direcţii principale în cercetare: — dezvoltarea preocupărilor legate de tratamentul automat al limbajului şi al textelor (informaţie unică dincolo de diversitatea formulărilor); — studiul sistematic al relaţiilor sintactice dintre fraze (lansat şi dezvoltat de gramaticile transformaţionale); — lărgirea preocupărilor lingvistice în materie de semantică (de la cuvînt la frază, chiar la text). Primele două capitole, precum şi părţi din *Introducere*, sînt consacrate reunirii opiniilor mai vechi sau mai noi privind parafraza, reunire selectivă care beneficiază şi de interpretări nu o dată critice. Se reuşeşte astfel o situare a problemei [2] şi se propune — simptomatic pentru etapa actuală a studiilor despre limbaj — o abordare unitară a fenomenului parafrastic, cu scopul degajării mecanismelor sale fundamentale, independent de nivelul la care subiectul vorbitor decodează şi reformulează enunţul iniţial: „...nous proposerons une *approche énonciative du phénomène paraphrastique*. Précisons que nous tenterons d'établir, non pas une théorie particulière de la paraphrase, mais les conditions d'une théorisation linguistique de ce phénomène, qui tienne compte de sa dimension d'activité de langage. Aussi, n'adopterons-nous pas la démarche des linguistiques formelles, qui cherchent d'abord à décrire l'équivalence linguistique, en langue, entre des séquences considérées *à priori* comme paraphrastiques..." (p. 87).

---

[1] Parafraza a mai fost abordată de autoare în cîteva articole şi a constituit subiectul unei teze de doctorat de stat : *Paraphrase et théories du langage ; contribution à une histoire des théories linguistiques contemporaines et à la construction d'une théorie énonciative de la paraphrase*, Université de Paris VII, 1980.

Abordările lingvistice recente (Jakobson, Chomsky, Harris, Rey-Debove, Carnap, Culioli, pentru a cita doar cîteva nume dintr-un şir de cercetători ale căror consideraţii despre parafrază probează importanţa subiectului) sînt repartizate de autoare în două curente: unul cu dominanţă sintactică — repertorii ale corespondenţelor regulate, disponibile în sistemul limbii, între fraze simţite intuitiv ca avînd acelaşi sens — fără întrebări asupra naturii exacte a acestei identităţi şi asimilînd sensul cu informaţia obiectivă, şi celălalt cu dominanţă semantică, — distingînd în analiza relaţiilor semantice care unesc parafrazele o invariantă semantică pe care vin să se grefeze diferite modificări semantice, conducînd de la un „acelaşi sens" la un „alt sens". Ambele curente manifestă tendinţa de a limita graniţele fenomenului la sistemul limbii, fără a considera rolul subiectului vorbitor în stabilirea relaţiilor de parafrază.

Propunîndu-şi depăşirea separării nete între parafraza „lingvistică" şi cea „nelingvistică" sau „extralingvistică", prezentul volum confirmă, cu mijloacele analizei logice, interpretări mai vechi în care îşi găsesc locul multiplele ipostaze funcţionale ale fenomenului analizat (Du Marsais, 1730, Fénelon, 1718, de exemplu). Contradicţia fundamentală a parafrazei, transformarea progresivă a unui „acelaşi" (sens identic) într-un „celălalt" (sens diferit) se manifestă mai concret în sinonimie şi rezolvarea propusă pentru acest nivel poate fi extrapolată: fenomenul sinonimic corespunde posibilităţii unor puncte de vedere diferite asupra aceleiaşi realităţi; stabilitatea referenţială fondează nucleul semantic comun, diversitatea punctelor de vedere dă naştere semantismelor diferenţiale. Opoziţia între caracterizarea parafrazei în termenii identităţii semantice şi cea în termenii echivalenţei semantice este denunţată ca falsă, dat fiind că: „s'il est indéniable que les séquences linguistique ne peuvent jamais être totalement identiques (mais seulement équivalentes), en revanche il est également incontestable que, dans leur activité paraphrastique en situation, les sujets les traitent comme si elles étaint identiques: dans une telle perspective, il n'y aurait donc pas lieu d'opposer identité et équivalence, mais il faudrait au contraire distinguer, pour mieux les articuler, équivalence en langue et identification dans l'usage de la langue" (p. 57).

Pe baza unui corpus discursiv special selectat (printre care ciornele pentru un studiu asupra lui Sainte-Beuve aflate în manuscrisele lui Proust) se urmăreşte în ce fel diversele realizări metalingvistice ale predicaţiei fundamentale $X = Y$ sînt efectiv valorizate în producţiile discursive. Textele propun reformulări parafrastice — în sens larg — ale unui text sursă; activitatea metalingvistică subiacentă acestor reformulări transpare în toate cazurile şi face obiectul unor demonstraţii prin formalizare (p. 116 ş.u.). Este vorba de un proces de identificare dinamică, efectuată de un subiect într-o situaţie dată şi nu de o relaţie de identitate impusă aprioric; parafraza se produce ca rezultat al unui anumit proces de comparare a semantismelor şi de ştergere a diferenţelor considerate non-pertinente. Judecata de identificare semantică poate să aibă loc la mai multe nivele de interpretare, de unde diversitatea realizărilor. În ultimul capitol, consacrat tocmai caracterizării acestor nivele, sînt distinse trei serii de procese de „anulare" emanînd de la subiectul vorbitor: primele două constituie interpretarea, reconstruirea semantismelor celor două secvenţe în contact (X şi Y), ultima aparţine comparaţiei /

---

[2] Se consideră de obicei că o frază sau un text constituie o parafrază a unei alte fraze (sau text) dacă primele reformulează conţinutul celor din urmă. Autoarea se întreabă: „... comment expliquer ce qui apparaît comme une contradiction: par quel glissement incontrôlé la *reproduction* du contenu peut-elle se trasformer en *deformation* du contenu ?" (p. 9).

identificării acestor semantisme. În analiza lor detaliată (p. 127 — 170) se ține seama consecvent de principiul unității anunțat inițial: nivelele posibile de interpretare sînt considerate ca înlănțuite, de la cel specific lingvistic (legat de formă), la cel mai puțin literal, acoperind patru paliere: locutiv[3], referențial, pragmatic și simbolic. Sînt incluse în procesul global de parafrazare, cu relevarea diferențelor specifice, o multitudine de manifestări, de la restituirea a ceea ce a fost „deja spus“, a „modurilor de a spune “, a sensului a ceea ce a fost spus (cu interferențe între o situație și alta), pînă la cazurile în care vorbitorul tinde către un anumit tip de restituire, pentru ca în realitate să practice un altul — exemplul pastișei—, într-un constant „du-te-vino“ antrenînd expresia (care se caută pe sine) și conceptualizarea (care se precizează pe măsură ce avansează căutarea). În toate cazurile, subiectul receptor anulează distanța dintre semantismul produs / reconstruit și semantismul vizat, situație sistematizată prin reprezentarea formalizată de la p. 149, care surprinde un dublu proces de recunoaștere (pentru X și Y) și de reformulare parafrastică, în funcție inclusiv de contextul în care se produce enunțarea.

Finalul lucrării, semnalînd existența unui ansamblu de procedee care prin subiectul receptor reconstruiește referentul vizat (conform unor parametri situaționali extralingvistici: imaginea despre sine, despre celălalt, credințe, reprezentări), lărgește promițător perspectiva cercetării.

Acuratetea analizei și, nu în ultimul rînd, cele peste 150 de titluri de referință din bibliografie conduc la a vedea în afirmația conform căreia „le caractère préconscient de l'activité paraphrastique serait en oeuvre dans *tout processus énonciatif*, c'est-à-dire dans tout processus de production ou de reconnaissance de séquences linguistiques par des énonciateurs“ (p. 172) un obiectiv ambițios, spre atingerea căruia volumul de față este un prim pas.

Oana Popârda
Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August, nr. 11

„DACOROMANIA“, Jahrbuch für östliche Latinität, nr. 5, 1979—1980, herausgegeben von Paul Miron, Verlag Karl Alber, Freiburg / München

Anuarul „Dacoromania“ este, în intenția inițiatorului său, profesorul Paul Miron, nu numai un omonim ci și un continuator al importantei publicații științifice clujene, apărută sub conducerea lui Sextil Pușcariu între 1921 — 1948. Prezenta publicație este strîns legată de activitatea societății științifice „Mihai Eminescu“ din Freiburg, centru universitar în care istoria, cultura și limba română se bucură de un interes științific deosebit. Primul număr al anuarului a apărut în 1973 și a reunit contribuțiile la cel de-al IX-lea Colocviu al Societății „Mihai Eminescu“, cu tema *Dazien nach dem Edikt von Aurelian (271) und die Entstehung des Rumänischen*. Numărul 2 a avut ca temă centrală viața și opera lui D. Cantemir (lucrările celui de al X-lea Colocviu); următoarele numere, renunțînd la gruparea tematică strictă, publică lucrări de istorie, arheologie, cultură, lingvistică, folclor și etnologie românească semnate, alături de savanți străini, de nume prestigioase ale științei românești: A. Armbruster, V. Arvinte, A. Avram, M. Caragiu-Marioțeanu, P. Caràman, V. Cândea, N. Constantinescu, V. Cosma, Al. Duțu, I. Donat, N. Gostar, Vl. Iliescu, D. Moldovanu, M. Moraru, P. Miron, M. Malița, E. Papu, C. Poghirc, Ș. Papacostea, M. Petrescu-Dîmbovița, M. Pop, D. Pop, Al. Rosetti, I.I. Russu, N. Stoicescu, S. Stati, R. Teodorescu, D. Tudor, R. Vulpe, Al. Zub.

Apărut în 1983, numărul cinci al anuarului este dedicat în întregime profesorului Eugenio Coseriu, ca omagiu la împlinirea (27 iulie, 1981) a vîrstei de 60 de ani. Acest număr vine în continuarea celor cinci volume omagiale *Logos semanticos*, oferite de discipoli și prieteni și conține cîteva din lucrările pregătite pentru Colocviul omagial care trebuia să se țină la Iași. *Cuvîntul înainte*, semnat de Paul Miron, jalonează, într-un ton aniversar, etapele devenirii zbuciumate dar spectaculoase a ilustrului savant de origine română. Amploarea ariei de preocupări a lingvistului se vădește și din bibliografia operei sale, întocmită de Jens Lüdtke și Manfred Ringmacher

---

[3] Termenul este preferat întrucît limitele judecății de parafrază includ, ca semantisme lingvistice, semantisme de mai multe categorii și, în paralel, limitele cîmpului „lingvistic“ se deplasează o dată cu progresele generale în analiza comunicării prin limbaj natural.

În urma investigațiilor de arhivă și a consultării publicațiilor epocii, Z. Sîngeorzan delimitează, în articolul *Poezie și cultură*, începuturile literare ale adolescentului și tînărului Coseriu, marcate de neliniștea efervescentă care-l va caracteriza întotdeauna, locul său în climatul cultural ieșean creat în anii '39–'40 în jurul lui G. Călinescu și al *Jurnalului* său *literar*, unde Coseriu publică poeme, articole, recenzii și eseuri de critică literară. Este reprodusă, alături de cîteva fotografii după documente de arhivă, și teza de examen, *Forme verbale cu valoare stilistică*, lucrare în care se manifestă o surprinzătoare maturitate de gîndire și o mare ușurință a disocierilor la tînărul student de 19 ani.

Tematica diversă a lucrărilor conținute în acest volum acoperă cîteva din multiplele sfere de preocupări ale lui E. Coseriu : semantică, teoria limbajului, gramatică istorică și dialectologie, estetică a limbajului, istoria culturii, literatură.

Silvio Elia, unul dintre discipolii sud-americani ai savantului, ne oferă un compediu al concepției semantice coseriene (*Para una semantica coseriana*), evidențiind originalitatea sa între reprezentanți iluștri ai semanticii filosofice (B. Russel, G. Frege, C. K. Ogden și I.A. Richards) sau ai celei lingvistice (J. Trier, St. Ullmann, B. Pottier, A. Greimas, L. Prieto, E. Nida, U. Weinreich). Teoria semantică a lui E. Coseriu s-a impus în lingvistica contemporană prin soliditatea absolută a argumentării teoretice și prin calitățile ei metodologice, ca fundament al unei practici a sensului care interesează în egală măsură lexicologia și lexicografia, istoria limbii, poetica și stilistica. În lucrarea sa de sinteză *Gramatica, Semantica, Universales*, Madrid, 1978, Coseriu își sistematizează studiile și articolele publicate în ultimele două decenii. Aici el distinge, în cadrul semanticii limbajului, o semantică culturală și una propriu-zis lingvistică. În interiorul semanticii lingvistice, concepția coseriană propune o *semantică a discursului* (semiotica literară), al cărei obiect este o lectură transfrastică, și o *semantică a limbii*. În sfera ultimei discipline, Coseriu disociază între o *semantică filologică* (care e o semantică a textului, preocupată de comentariul interfrastic) și o *semantică gramaticală*, avînd în vedere nivelul intrafrastic. În interiorul acesteia din urmă se distinge o *semantică morfologică* (a cărei unitate de sens este *gramemul*) și o *semantică lexicală* (avînd ca unitate minimală *lexemul*). Semantica lexicală, unde contribuțiile coseriene sînt masive și hotărîtoare, cunoaște două aspecte : unul preocupat de *clasificarea categorială* a cuvintelor și altul care adoptă *perspectiva referențială*, în cadrul căreia cercetarea semantică se orientează, pe de o parte, spre delimitarea cîmpurilor lexicale ca structuri paradigmatice și, pe de altă parte, spre analiza componențială a lexemului. Însoțit și de trei reprezentări grafice sugestive, articolul lui Silvio Elia poate servi ca o bună introducere în complexa problematică a semanticii coseriene.

Apărut postum și fiind, probabil, ultima lucrare tipărită a cunoscutului sanscritolog Sergiu Al. George, articolul *On Negativ Compounds: a Paralell between Panini and Aristotle* preia din volumul *Limbă și gîndire în cultura indiană*, 1976, un comentariu de interes interdisciplinar, logic, lingvistic, cultural. Cei doi titani, care ocupă poziții similare în cadrul culturilor lor, sînt puși în paralel în legătură cu concepția lor despre implicațiile logico-lingvistice ale „termenilor compuși“ de tipul „non–A“. Observînd că interpretarea gramaticianului indian este necunoscută și, prin urmare, neluată în seamă nici în studiile privitoare la filosofia indiană, nici în cele despre problema negației în general, Sergiu Al. George relevă quasi-identitatea de concepție între Panini și logica modernă europeană. Ceea ce aceasta din urmă a obținut prin revizuirea lui Aristotel abia la sfîrșitul sec. al XIX-lea, Panini enunțase, pornînd de la structurile lingvistice ale sanscritei, încă din sec. IV î.e.n. Pentru Aristotel, nume compuse de tipul *non-om* au valoare de indeterminare, deoarece nu le corespunde o anumită referință ; această concepție a dominat logica europeană pînă la Kant, inclusiv. În schimb, în rigurosul sistem al clasificărilor gramaticale paniniene, particula negativă *nan* este definită ca un *determinans* al numelui ; aparținînd subclasei determinantelor descriptive, particula negativă ocupă față de nume o poziție similară oricărui atribut opozițional. În consecință, spre deosebire de Aristotel, care vorbea de indeterminare, compusul negativ este, la Panini, tot atît de determinat ca și orice compus al clasei sale. Particula negativă este concepută de Panini mai cuprinzător, „într-o dialectică în care alteritate și asemănare ocupă un loc egal“.

Lauri Seppänen, *Sistem, Norm und Rede bei der Beschreibung der Komposita*, efectuează o descriere a substantivelor compuse ale limbii germane, din punctul de vedere al cunoscutei trihotomii coseriene.

Articolul lui Detlev Fehling, *Infinitive im Genitiv mit finalem Sinn, ein Beispiel für Lehnsyntax in der Alten Welt*, urmărește o structură sintactică tipică, construcția cu sens final verb–substantiv în genitiv, în limbile latină, greacă și akkadiană.

Constantino Minas (*Il significato dei toponimi greci composti*) își propune să discute semnificatul toponimelor grecești compuse, pornind de la distincția coseriană între *semnificat* (Bedeutung) și *denotat* (Bezeichnung). Observînd că structural, în toponimele grecești compuse, al doilea termen este substantiv, în vreme ce primul diferă în funcție de semnificatul general al compusului, autorul aplică, în domeniul toponimiei, distincția făcută de Coseriu în legătură cu substantivelor compuse comune, disociere care se referă la inexistența unui paralelism între semnificat și denotat și între semnificat și forma gramaticală sau raporturile sintactice ale componenților. După ce exemplifică diferitele tipuri de toponime stabilite pe această bază, Constantino Minas conchide că fenomenul compunerii urmează, cît privește raportul dintre cuvînt și semnificatul său, același mecanism, atît la toponime cît și la apelative.

În articolul *Contribuții etimologice* : brudiu, brudă, Vasile Arvinte rezolvă etimologia, considerată în general necunoscută, a adjectivului *brúdiu (brudiu, brudiv)* și a familiei sale, *brudatec, brudiesc, brudiește, brudnic*, cu atestări în limba veche și bine reprezentat în nordul ariei dacoromâne. V. Arvinte respinge întemeiat încercările de explicare care s-au dat (K. Loewe : *brudiu* < lat. *brutus* — mari dificultăți semantice și fonetice ; A. Scriban : *brudiu* < ucr. *brudij* — se opune marea diferență semantică și larga răspîndire teritorială a cuvîntului românesc ; Al. Ciorănescu : *brudiu* < *a brodi* „a vorbi prostii" — explicație greu de acceptat întrucît pleacă de la sensul al doilea al cuvîntului, „copilăros, naiv, necopt (la minte), fără judecată", care derivă, în realitate, din sensul prim „tînăr, crud, fraged, nevîrstnic, minor") și consideră că adjectivul *brudiu* a apărut în cadrul lexicului românesc, prin dezvoltarea metaforică a adjectivului derivat inițial de la substantivul *brudă*, numele unui pește mic și iute. Deși are o zonă de circulație restrînsă, în Munții Apuseni, *brudă* a fost considerat, potrivit explicației lui Giuglea—Ivănescu, un cuvînt foarte vechi, din fondul autohton (în pofida dificultății fonetice a menținerii grupului *-br-*). De la *brudiu* „care se referă la brudă" s-a putut ajunge ușor la sensul „vioi, zglobiu", pentru ca mai tîrziu să apară sensurile actuale ale cuvîntului în cauză. Demonstrația lui V. Arvinte verifică afirmația lui E. Coseriu, după care este posibil ca un termen aparținînd unei „nomenclaturi populare" să intre în opozițiile semantice ale limbii, încetînd să mai fie pur „terminologic".

Prin prelucrarea unui bogat material, Constantin Frâncu își propune, în lucrarea *Formele verbale și pronominale cu î protetic în limba română*, să stabilească cronologia unei inovații de fonetică sintactică, prin aplicarea a două criterii : a) apariția fenomenului de proteză a formelor pronominale atone în secolul al XIII-lea (Meyer-Lübke) și b) amuțirea lui *ŭ* final în același secol (Al. Rosetti). Întîlnirea acestor două fenomene, afirmă Constantin Frâncu, determină apariția lui *i* ca vocală de susținere în locul lui *u* final (ex. *cîndu-l aduse* > *cînd îl aduse*). Că lucrurile s-au petrecut așa, se dovedește prin faptul că hărțile ALR atestă forma intermediară de proteză a lui *i*, în zonele care păstrează pe *ŭ* final. Fenomenul trebuie să se fi petrecut între secolele al XIII-lea și al XVI-lea, cînd începe să fie atestat în texte. Se pare că inovația a apărut în Moldova, întrucît textele de aici îl atestă cu o frecvență mai mare, și s-a generalizat în graiurile dacoromâne, impunîndu-se apoi ca normă a limbii literare. Caracterul de inovație tîrzie, care nu aparține limbii române comune, este argumentat și prin apariția sa în aromână după secolul al XVIII-lea, cunoscîndu-se caracterul mai conservator al acestui dialect, care l-a păstrat mai mult timp și pe *u* final. În încheiere, Constantin Frîncu arată că, alături de fixarea ca morfem a prepoziției *pe* la acuzativul obiect direct, impunerea protezei lui *i* este un pas important în crearea topicii relativ libere a limbii române.

Plecînd de la opinia lui Em. Vasiliu, după care, în graiurile care cunosc palatalizarea labialelor, există un tip special de flexiune nominală, a cărei paradigmă se realizează prin opoziții consonantice de tipul */p/* ~ */k'/* ca în */lup/* ~ */luk'/*, Andrei Avram invocă, în articolul *Aspects morphonologiques de la palatalisation des labiales dans les parlers daco-roumains*, opoziții consonantice precum */s/* ~ */ʅ/* — */urs/* ~ */urʅ/*, sau */k/* ~ */č/* ~ */sak/* ~ */sač/* din graiurile nepalatalizante, afirmînd că tipul de flexiune nominală în discuție, bazat pe opoziții consonantice necondiționate la nivel fonetic prin desinențe, există și în graiurile care nu cunosc palatalizarea. Acest tip de opoziții consonantice se manifestă, după opinia lui A. Avram, în toate graiurile dacoromâne, numai în măsura în care sînt condiționate de context, avînd, prin urmare, un caracter morfo-fonologic. Singura inovație morfo-fonologică a graiurilor palatalizante o reprezintă, după A. Avram, alternanțele de tipul /„zero"/ ~ /consoană/ ca în */lup/* ~ */lupk'/*, unde, prin prezența labialei *p* în ambele forme, avem de a face cu opoziția /„zero"/ ~ */k'/*.

Un interesant studiu de didactică aplicată la înțelegerea limbajului poetic (*The Science of Speaking and Speach as Creative Art*) aparține profesoarelor moscovite Olga Ahmanova și Velta Zadorovna. Distingînd între „science of speaking" (achiziționarea unei limbi străine prin aplicații și exerciții) și „speach as creative art" (realizarea estetică a limbajului), autoarele se întreabă dacă este posibil să se instituie un proces didactic al „învățării" limbajului poetic, proces în egală măsură fundamentat și eficient ca și cel corespunzător aspectului comun al unei limbi străine. În distincția „poetic" — „non-poetic", autoarele adoptă aserțiunea coseriană conform căreia limbajului poetic nu poate fi redus nici la funcția poetică, nici la o formă a limbii definită ca „limbaj + funcție poetică" ; nefiind nici o simplă deviație de la „limba curentă", limbajul poetic apare ca „cea mai înaltă formă a limbii", nivelul ei creativ. Este citată, în ordinea demonstrației, și teza lui G. O. Vinokur (1959), după care sensurile directe, cognitive ale cuvintelor și cele poetice sînt inextricabil legate între ele, primele funcționînd ca „inner forms" pentru celelalte, de vreme ce sensurile poetice nu au un plan al expresiei propriu. Asimilînd și criteriul structural mukařovskyan, autoarele propun, în scopul orientării hermeneutice a studenților spre valorile creative ale limbajului, considerarea următoarelor nivele ale operei literare : a) *nivelul semantic* : fiecare operă literară este alcătuită din unități care sînt părți ale sistemului emic al limbii (cf. accepția termenului la K. L. Pike : „ansamblu privit din perspectiva funcțiilor sale culturale"); b) *nivelul metasemiotic* : unitățile lingvistice dobîndesc, în interiorul unui text, sensuri „poetice" noi sau conotații ; c) *nivelul metametasemiotic* : cel care îi permite autorului să dea o formă intențiilor sale estetice. Autoarele declară că au verificat, ca profesoare de limba engleză, utilitatea sistemului propus.

În scopul definirii coordonatelor unui stilistici sistematice. Dragoș Moldovanu (*Premise ale unei stilistici structurale diacronice*) se sprijină pe analogia cu domenii lingvistice în care investigația structurală a dus la rezultate definitive, unanim acceptate (în special cu fonologia), practicînd același tip de demers metodologic aplicat cu succes de E. Coseriu în fundamentarea unei semantici diacronice structurale (cf. Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique structurale diacronique*, *TraLiLi*, nr. 1, Strasbourg, 1964). Considerînd recuperabil conceptul retoric de *procedeu* stilistic, D. Moldovanu face o critică întemeiată contextualiștilor, în special lui M. Riffaterre, care îi atribuie contextului un rol hotărîtor în constituirea semnificației estetice. În concepția lui D. Moldovanu, procedeul retoric se definește ca *stilem*, unitate funcțională minimă la nivel stilistic, supraordonată categoriilor lingvistice. În consecință, stilul este conceput nu ca o abatere de la normă, ca în stilistica structurală jakobsoniană, ci ca o opoziție față de normă, în cadrul unor relații structurale reciproce. Contextul este considerat, prin urmare, ca un factor structurant în plan sintagmatic și nu ca element al unei structuri paradigmatice (Riffaterre). Disocierea permite abordarea diacronică a stilului, prin transformarea sa dintr-un concept static, abordabil numai sincronic, într-un concept dinamic, pe baza *randamentului funcțional*, concept sugerat de analiza fonologică a lui A. Martinet. Profitabilă se dovedește pentru intențiile teoretice ale autorului, adoptarea modelului lingvistic coserian al cunoscutei trihotomii, *sistem—normă—vorbire*. La nivelul sistemului, caracterul structurant al stilemului se definește prin constanța diacronică a funcțiilor sale; pentru celelalte nivele, D. Moldovanu propune noi concepte. Prin *calități*, autorul înțelege o manifestare în stil a ideilor estetice ale unei școli, a unui curent sau a unui autor, ceea ce presupune constituirea unui *cod retoric* tipic, caracterizat prin modalități preferențiale de tratament al stilemului respectiv. Aceste calități ale stilemului sînt înțelese ca niște constante sincronice, la nivelul normei socio-culturale. La nivelul normei individuale, a „idiostilului", factorul structurant este *valoarea*, concept prin care D. Moldovanu înțelege, în spirit coserian, o amprentă a originalității expresive a artistului. În sfîrșit, la nivelul textului, descrierea pune în evidență *nuanțele* stilemului, singurele elemente structurale variabile în funcție de context. Modelul propus vădește coerență prin aceea că permite o abordare sistematică, noncontradictorie a fenomenului stilistic și a fost verificat de autor în cercetarea unor structuri sintactice tipice prozei lui D. Cantemir.

În eseul *Poesia y silencio*, subintitulat *Aproximaciones semioticas a una problematica difusa*, Lisa Block de Behar circumscrie semnificațiile și implicațiile semiotice multiple ale *tăcerii* ca act metafizic, motiv și stare poetică, dar și ca element al limbajului în accepția coseriană, de „suspendare intențională a activității verbale", cu funcție semnificativă în context verbal.

Tot sferei largi a esteticii limbajului i se circumscrie și eseul lui Alexandru Călinescu,
Le code onomastique dans „Les faux monnayeurs" d'André Gide ; autorul adoptă în comentariul
său asupra personajelor gidiene teza potrivit căreia numele oricărui personaj literar este mo-
tivat, participînd ca atare la literaritatea textului, prin importanța sa în structura semnifica-
tivă, prin poziția în discurs etc. (Afirmația, trebuie specificat, este valabilă doar cît privește lim-
bajul artistic, întrucît, după cum a arătat E. Coseriu, *Eiführung in die strukkturelle Betrachtung*
des Wortschatzes, în *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt, 1978, p. 195, numele proprii „ca
lexeme individualizate nu intră în nici o opoziție lexematică", nefiind, prin urmare, structura-
bile la nivelul limbajului comun). În același timp, apelativele personajelor corespund
și unui „cod cultural" condiționat istoric și social (vîrstă, statut social și național
etc.) care determină distribuția în text a diferitelor categorii de nume proprii. Al. Călinescu
vorbește și de o „normă de numire" (*norme d'appelation*) justificată de sistemicitatea
numelor proprii, dar pe care nu o definește cu suficientă claritate, în raport cu sistemul avut în

vedere, cel al numelor proprii din romanul gidian. Se remarcă în schimb fineţea analitică a disocierilor legate de „exigenţa motivării“ numelor personajelor.

În discuţia asupra folosirii diminutivelor în poezia românească (*Les diminutifs dans la poésie roumaine du XIX*^e *et XX*^e *siècle*), Elsa Lüder pleacă de la universaliile lingvistice ale procesului diminutivării, pe care le aplică la caracteristicile limbii române. Autoarea observă că, pe cînd la scriitorii mai vechi (Văcăreştii, Conache, Alecsandri, Bolintineanu, Alexandrescu şi chiar la Eminescu) procedeul diminutivării era utilizat mai ales pentru necesităţi formale (sonoritate, ritm, rimă), la poeţii secolului XX acest procedeu are mai ales funcţia de precizare a nuanţelor semantice.

Articolul *Albinele şi „Învăţăturile“ lui Neagoe Basarab* al Cătălinei Velculescu încearcă să circumscrie sursele unui motiv literar şi valenţele sale metaforice, etice şi culturale, căutînd să justifice „noi consonanţe europene în scrierea voevodului de la Tîrgovişte“.

Date privitoare la intensa circulaţie a cărţii coresiene în tot spaţiul românesc şi la rolul ei unificator ca factor conştient de apropiere culturală a tuturor românilor aduce Octavian Schiau (*Coresi în spaţiul românesc medieval*).

Sumarul anuarului este întregit de contribuţiile a doi cunoscuţi istorici. Fixîndu-i poziţia între diversele viziuni filosofice moderne asupra timpului şi istoriei (Bergson, Heidegger, existenţialiştii), Al. Zub (*Réflexions sur la durée chez Vasile Pârvan*) explicitează concepţia pârvaniană asupra duratei istorice, aşa cum se constituie ea în *Idei şi forme istorice* şi *Memoriale*, dar luînd în considerare şi reflecţii disparate din alte lucrări, mai ales din monografia *M. Aurelius Verus Caesar* şi din *Meditaţii*. Comentatorul pune în evidenţă elementele centrale ale concepţiei lui Pârvan, tragică în esenţa sa : „imperativul etic“ de sorginte stoică, proiectarea istoriei umane pe un orizont cosmic, aspiraţia omului spre imortalitate ca sens al istoriei, conceptul de continuitate între legităţile istorice ale materiei şi cele ale omului şi, mai ales, *ritmul*, în calitate de categorie primordială a gîndirii pârvaniene.

Valorificînd rezultatele descoperirilor arheologice şi ale istoriografiei româneşti din ultimele două decenii, precum şi propriile cercetări de istoria culturii româneşti timpurii, Răzvan Teodorescu (*Romans, Roumains, migrateurs et la civilization byzantine au Bas-Danube* (*V*^e *— XI*^e *siècles*) aduce în discuţie, pe lîngă vocaţia sintetică a culturii româneşti, şi calitatea de adevărat „coridor cultural“ a zonei Dunării de Jos, coridor care, prin conservarea tradiţiilor culturale romane la toate palierele vieţii sociale, a constituit un important vehicol al formelor culturale de la sud spre nordul Europei, funcţie îndeplinită deopotrivă după epoca de formarea statelor feudale româneşti dar şi, în mod neîntrerupt, în toate secolele anterioare.

Prin acest al cincilea volum, publicaţia freiburgheză îşi consolidează prestigiul, cîştigat deja încă de la primele numere, în rîndul tuturor celor interesaţi de problemele lingvistice şi cultural-istorice româneşti.

Eugen Munteanu
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

„TRAVAUX DE LINGUISTIQUE ET DE LITTÉRATURE“, XX, 1, Linguistique— Philologie — Stylistique, Strasbourg, 1982

Numărul jubiliar, care marchează cel de-al douăzecilea an al apariţiei revistei din Strasbourg, conţine o succintă dare de seamă a cunoscutului lingvist George Straka, directorul publicaţiei.

Studiile cuprinse în acest tom sînt semnate de lingvişti din mai multe centre ale Europei. O elevată sinteză, alcătuită de Paul Imbs — reputat lexicolog şi lexicograf francez — tratează chestiuni legate de statutul limbii franceze ca limbă de cultură (*Le français langue de culture*). Sînt luate aici în discuţie probleme referitoare la însuşirea, funcţionarea şi rolul social al limbii. Limba conţine, notează autorul, o sumă de *norme* (care alcătuiesc pentru lingvist *sistemul*) articulate într-o *ordine*. Imbs consideră că orice limbă naturală (oricît de primitivă) se caracterizează printr-un nivel al *inculturaţiei primare* (*enculturation primaire*), prin care această ordine este reglementată empiric. Ca să devină o limbă de cultură însă, oricărei limbi trebuie să-i fi propriu şi un palier al *inculturaţiei secundare* (*enculturation secondaire*). Acest al doilea palier, rezultat al acţiunii ordonatoare a spiritului uman, constituie obiectul propriu-zis al studiului său.

Urmărind rolul academiilor, saloanelor, gramaticilor şi dicţionarelor în perfecţionarea şi impunerea limbii franceze culte, Imbs constată, în ciuda acestei activităţi îndelungate şi laborioase de rafinare, menţinerea unui caracter cvasiartizanal al limbii, caracter augmentat de surplusul realizat din raţiuni estetice şi artistice (care s-ar putea institui într-un al treilea palier). În lumina faptelor discutate, autorul remarcă, pe de o parte, faimoasa claritate a francezei, inteligibilitatea, precizia şi proprietatea sintactică şi, pe de altă parte, caracterul ambiguu al redării ortografice, permanentele confruntări dintre fenomene conservatoare şi fenomene novatoare, toate faptele dominate însă de virtuţile francezei sub aspectul clarităţii lexicale şi de echilibrul intern al acestei limbi, care nu-i conferă doar statutul de simplu instrument utilitar, ci o relevă ca un produs al preocupărilor constante ale spiritului.

Paginile revistei mai cuprind şi un însemnat număr de studii orientate spre alte probleme lingvistice. Romanistul german Peter Wunderli analizează modelele de intonaţie specifice limbii franceze, iar contribuţiile din domeniul gramaticii sînt semnate de o serie de lingvişti tineri : Charlotte Schapira (construcţiile de tipul verb+complement direct), Nelly Andrieux, Michèle Perret şi Jean-Claude Chevalier (acesta cercetează, pe baze contrastive, sistemul pronominal din spaniolă şi franceză).

Cîteva analize realizate în manieră lexicografică sînt întreprinse de Gille Roques asupra unor sintagme şi cuvinte, făcîndu-se ample comentarii referitoare la circulaţia, vechimea şi etimologia elementelor lexicale discutate.

Filologia, întotdeauna bogat reprezentată în paginile revistei, este prezentă prin studiul asupra unor texte vechi franceze din secolul al XII-lea (Robert Taylor), prin observaţiile privind performanţele unor traduceri franceze din opera lui Caesar realizate în secolul al XVI-lea (Claude Buridant), prin analiza unor note rămase de la Alfred de Vigny (Yves Lettir).

Pierre Swiggers cercetează o problemă de metalimbaj, analizînd termenul *valoare* cu accepţiunile din lingvistică, începînd cu opera abatelui Gabriel Girard (mijlocul secolului al XVIII-lea) şi pînă la cea a lui Ferdinand de Saussure.

Ioan Oprea
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

„REVUE ROMANE", 18, (1, 2), Copenhaga, 1983

Publicaţia semestrială a romaniştilor danezi, „Revue Romane", reuneşte studii de lingvistică şi analiză literară, orientate cu precădere către domeniul reprezentat de limba franceză.

În sectorul lingvistic, se remarcă articolul semnat de Kjell-Åke Gunnarson, care cuprinde detalieri analitice, pe baze generativ-transformaţionale, în tentativa găsirii unei soluţii generale pentru structurile predicative, precum şi studiul de sintaxă al lui David Gaatone, consacrat „dezagreabilului", adică abaterilor („violenţelor") sintactice, studiu care oferă o viziune amplă asupra problemei prin numeroasele referiri la domeniul semantic.

Peter Wunderli oferă concluziile unei cercetări asupra comportamentului intonaţional al secvenţelor iniţiale şi finale, oarecum exterioare complexului textual, iar Michael Herslund analizează construcţiile pasive din vechea franceză.

Situaţii specifice oferite de alte limbi romanice sînt prezentate în studiul asupra unor relaţii sinonimice din limba catalană, semnat de Lars Lindvall.

Articolele de exegeză literară, foarte adesea conţinînd observaţii stilistice, sînt consacrate operei unor scriitori francezi mai mult sau mai puţin cunoscuţi: Michel Leiris, Baudelaire, Breton, Mallarmé, Gautier, Alain-Fournier, Balzac.

Revista daneză conţine şi secţiuni extinse de discuţii şi recenzii, consacrate domeniului filologico-lingvistic, între care şi recenzii ale unor lucrări de lingvistică românească (*Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* ; Alf Lombard, Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*).

Ioan Oprea

„ÉTUDES ROMANES DE BRNO", vol. X, Universita „J. E. Purkyně", Brno, 1979

Un conținut variat și de un apreciabil nivel științific prezintă sumarul vol. X al publicației de romanistică a Universității din Brno. În special în domeniul semanticii sînt cunoscute contribuțiile acestei școli în cadrul romanisticii actuale.

Otto Ducháček, reputat semantician, publică aici un dens studiu, *Synonimie en terminologie*, în care, sprijinindu-se pe exemple din franceză, sistematizează atît probleme ale semanticii lexicale cît și ale celei gramaticale. În prima parte a lucrării, autorul distinge următoarele tipuri de sinonime: a) *sintactico-frazeologice*, b) *expresive*, c) *funcționale*, d) *speciale* și e) caracterizate de *culoare locală, dialectală* sau *arhaică*. Restrîngînd sfera cercetării la domeniul terminologiei științifice, unde sinonimia se manifestă în ciuda tendinței spre monosemantism a limbajului științific, O. Ducháček discută următoarele *surse ale sinonimiei* terminologice: 1) tendința specialiștilor din diferite domenii de a inventa termeni mai adecvați decît cei existenți; 2) împrumuturile din limbile străine, latină și greacă; 3) calcurile; 4) derivatele morfologice; 5) dubla sau multipla denominare bazată pe două sau mai multe mărci diferențiatoare (ex. fr. *touche=bouton d'appel*); 6) tendința de economie; 7) reputația sau popularitatea unui obiect nou apărut în realitatea obiectivă. Ultima parte a lucrării aduce bogate exemplificări romanice pentru diferitele clase de sinonime morfologice sau sintagmatice.

Pornind de la organizarea semiotică a traducerii, Ruženа Ostră se referă, în articolul *L'interprétation sémantique dans la traduction*, la implicațiile în procesul traducerii ale fenomenului, descris de E. Cassirer, de organizare specifică, prin concepte, a realității extralingvistice de fiecare comunitate de limbă; autoarea este de părere că echivalarea termenilor aparținînd la două limbi diferite trebuie precedată de analiza semică a unităților lexicale respective și propune, spre exemplificare, o comparație între sistemul verbului în franceză și în cehă.

În articolul *Contribución a la clasificación semántica del adjectivo en el español*, Lubomír Bartoš propune, după o critică a clasificărilor, insuficiente și contradictorii, existente în gramaticile spaniole, un criteriu logico-semantic, plecînd de la premiza că adjectivul exprimă o notă din conținutul noțional al substantivului. Se propune următoarea clasificare a adjectivului în limba spaniolă (tipologie, în linii mari, valabilă prin gradul ei de generalitate, și pentru celelalte limbi romanice): 1) *adjective calificative*: a) *apreciative* (sau *cantitative*) — „se caracterizează prin subiectivitate și relativitatea calificării, ceea ce permite gradarea" (ex: *prost, inteligent, harnic*); b) *absolute* — „semnalează o calitate care este concepută ca obiectivă, nepermițînd gradarea" (ex: *mut, orb*) și 2) *adjective relaționale* — „nu exprimă note prin sine ci le derivă din alte cuvinte, mai ales substantive" (ex.: *metalic, școlăresc*).

Asupra fenomenului de folosire preferențială a viitorului în locul condiționalului la scriitorii francezi ai secolului al XX-lea și a implicațiilor lui stilistice își îndreaptă atenția Zdeňka Stavinohová (*Quelques remarques à propos de l'emploi du conditionnel-temps et du futur*). Punctul de plecare al autoarei este afirmația lui P. Imbs, referitoare la o „criză" a folosirii condiționalului în franceza actuală.

Două din lucrările cuprinse în acest volum (Jaroslava Pačesová, *Regolarità generali nell'apprendimento del sistema fonologico* și Zuzana Wotkeová, *Aspetti fonetici del linguaggio infantile*) sînt orientate, dintr-o perspectivă structural-funcțională, asupra caracteristicilor fonologice și fonetice ale procesului de învățare a limbii materne de către copii preșcolari.

În sumarul variat al volumului mai remarcăm și o transpunere în termenii teoriei informației a unei probleme de stilistică (Eva Spitzová, *La „perspectiva funcional de la oración" y la teoria de la información*), două studii de retorică (Jaroslav Fryčer, *Le narrateur à la première personne dans la roman français d'aujourd'hui*; Jiři Šrámek, *Un aspect du style de Marguerite Duras — la simplicité et la rhétorique*) și un articol despre relațiile culturale ceho-italiene (Jaroslav Rosendorfský, *Trei libri di reminiscenze italiane*).

Între cărțile recenzate semnalăm și două volume românești: Anca Giurescu, *Les mots composés dans les langues romanes*, Mouton, 1975, și G.I. Tohăneanu, *Dincolo de cuvînt*, București, 1976.

În ansamblu, volumul lasă o bună impresie, îndreptățind aprecierile de care se bucură de cîțiva ani cercul de romaniști din Brno.

Eugen Munteanu

„LINGUISTICA", XXII, Ljubljana, 1982

Numărul XXII al revistei „Linguistica", publicație apărută sub asuspiciile Centrului național de cercetare științifică din Slovenia, conține studii și articole de gramatică descriptivă și istorică, dialectologie, etimologie, lingvistică generală, stilistică, aparținînd unor specialiști sloveni dar și străini.

Volumul se deschide cu un amplu studiu critic, *Alcune osservazioni sul „retoromanzo"* (p. 3—64), în care cunoscutul romanist Giovan Battista Pellegrini examinează stadiul actual al cunoașterii retoromanei, cu referiri speciale la presupusa unitate a graiurilor ladine și la interferențele lingvistice ale acestei limbi cu dialectele italiene vecine. Alt articol de romanistică, semnat de Pavao Tekavčić, *Indirizzi attuali nel dominio istroromanzo*, este, potrivit afirmației autorului său, prima tentativă de aplicare asupra dialectelor italiene din Istria a unei metode moderne de investigație, care îmbină „pragmalingvistica", sociolingvistica și lingvistica textuală.

Tradițiile structuraliste ale lingvisticii slovene sînt reliefate, cu o privire specială mai ales asupra teoriei părților de vorbire, de Jože Toporišič în articolul *Strukturalismus in der Slovenistik*.

Interesant ca demonstrație ni se pare studiul *Remarques sur le „ut concessif" du latin et les origines de la relative concessive*, aparținînd Roxanei Iordache ; autoarea rezolvă, după părerea noastră în mod just, controversata problemă a conjuncției *ut* cu valoare concesivă din limba latină. Respingînd argumentat tezele anterioare, care considerau construcțiile cu *ut* concesiv „finale în sens restrîns" (A. Draeger , O. Riemann), „condiționale ipotetice" ((J. Collart), consecutive (J. R. Madvig, R. Kühner și C. Stegmann), pe cele care îi explicau originea parțial prin propozițiile finale și parțial prin vechea parataxă deziderativă sau optativă (Fr. Stolz, J. H. Schmalz, J. B. Hoffmann, M. Leumann, A. Szanyr, A. Tovar), precum și teoria lui Ernout — Thomas, care consideră propozițiile în cauză „construcții în raport de sens cu propozițiile condiționale", Roxana Iordache demonstrează, prin analiza amănunțită a unui amplu material ilustrativ (excerptat din marii clasici, mai ales) că *ut* concesiv își are originea într-un *ut* comparativ, cu atît mai mult cu cît și principalele concesive se bazează pe ideea de comparație. Intens folosit și considerat un fel de marcă a latinei elegante în epoca clasică, *ut* concesiv, supraîncărcat de valori și incomod din cauza volumului fonetic redus, dispare în epoca tîrzie și este înlocuit în limbile romanice de urmașii conjuncțiilor *si, dum, quamdiu, quod*.

Într-o notă comparativă, Pierre Swiggers explică evoluția semantică-funcțională a adverbului armean *isk* de la sensul modal „într-adevăr" către cel temporal „imediat", prin comparație cu latinul *rectus* și vechiul saxon *reht*.

Un caracter comparativ are și studiul lui Momčilo Savić, *Aspektualnost i temporalnost u iskazivanju prošlosti i pretprošlosti u slovenskim i neslovenskim jezicima* („Aspectualitate și temporalitate în exprimarea categoriei de anterioritate în limbile slave și în cele ne-slave") ; prin compararea limbilor sîrbocroată și italiană, autorul reargumentează un fapt cunoscut și anume că, pe cînd limbile romanice au conservat conjugarea bazată pe forme temporale, cele slave au înlocuit sistemul temporal printr-unul aspectual.

Alți autori studiază probleme de interferență lingvistică sloveno-italiană (Fedora Ferluga-Petronio), apreciază rezultatele încercării de apropiere între reprezentanții sintaxei funcționale și a celei generativiste (Darja Globevnik), discută legăturile prepoziționale între verb și substantiv în italiană (Irena Lipovec) sau efectul stilistic al elipsei pronumelui-subiect în povestirea *Tezeu* de André Gide (Breda Cigoj-Leben).

O notă etimologică a lui Anton Grad explică oronimul sloven *Nanos* prin numele italian al muntelui, *Nason*, supus metatezei $s-n > n-s$.

O substanțială secțiune de recenzii încheie sumarul acestui număr al reputatei publicații științifice iugoslave.

Eugen Munteanu

DIE SPRACHE DER ÄLTESTEN BUDDHISTISCHEN ÜBERLIEFERUNG (Symposion zur Buddhismusforschung, II), hrsg. von Heinz Bechert, in „Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen", Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1980, 193 p.

Volumul cuprinde textele comunicărilor ținute în cadrul celui de al patrulea „Simposion de studii budiste" al Academiei de Științe din Göttingen, care a avut loc în iulie 1976 și la care au participat reputați specialiști : Ludwig Alsdorf, John Brough, Colette Caillat, P. L. H. Eggermont, Herbert Härtel, Étienne Lamotte, K. R. Norman, Gustav Roth, Georg von Simson, Ernst Waldschmidt, Akira Yuyama.

Simpozionul a fost dedicat problemei caracterului lingvistic al tradiției budiste timpurii. Stabilirea limbii (limbilor) originare ale budismului pune interesante probleme de filologie, istorie culturală, gramatică istorică, dialectologie și geografie lingvistică. Bogatul sumar al volumului vădește diversitatea punctelor de vedere exprimate, de multe ori contradictorii sau chiar ireconciliabile.

Tradiția budistă susține că *palī* este limba canonică dar, după cum au arătat în secolul al XIX-lea savanți ca N. L. Westergaard și E. A. Kuhn, tradiția nu corespunde realității. În secolul nostru, E. Lamotte a demonstrat că limba originară a budismului este *māgadhī* și că transpunerea în *palī* este ulterioară. Plecînd de la acest stadiu al cercetării, lucrările simpozionului de la Göttingen aduc un progres considerabil, prin nuanțarea vechilor ipoteze și prin emiterea unor noi păreri.

Reluînd ipoteza mai veche a lui H. Lüders, orientalistul german L. Altsdorf consideră că limba originară a budismului poate fi descrisă ca un dialect specific, bazat pe *māgadhī* sau pe dialectul mai vechi *ardhamāgadhī*. Altă cercetătoare, Colette Caillot, utilizează metodele verificate ale analizei comparate a limbilor și ale dialectologiei istorice încercînd să reconstituie, mai ales pe baza fenomenelor morfologice, „limba primitivă" a budismului, care, în concepția sa, trebuie să fi fost limba maternă a lui Buddha Gotama și a primelor sale predici. Prin dezvoltarea și nuanțarea tezelor lui H. Lüders și L. Altsdorf, după care traducerile ulterioare ale textelor budiste se raportează toate la un „Urkanon" redactat într-un dialect indo-arian estic, care trebuie să fi fost foarte apropiat de „limba de cancelarie" din timpul dinastiei Ašoka, autoarea conchide că redactarea în limba *palī* este în mod sigur ulterioară textelor originare.

John Brough explică traducerea în limbi și în epoci diferite a preceptelor budiste prin aceea că, încă de la început, Buddha a permis adepților săi să-i recite învățăturile în limba proprie, versiunile tibetană și chineză fiind dovezi în acest sens.

Veridică pare teoria emisă de K. R. Norman. După acest savant, este incorect să vorbim de o unică „limbă originară" a budismului, întrucît limba inițială a preceptelor budiste nu avea trăsăturile unitare ale unei singure limbi sau ale unui singur dialect. Dacă ar fi existat o singură versiune originară, aceasta ar fi putut fi redactată mai comod în vedică sau sanscrită ; or, tendința lui Buddha și a discipolilor săi a fost aceea de a vorbi în graiul fiecărei regiuni în care predicau. Această situație nu ar exclude, după părerea lui K. R. Norman, posibilitatea ca o mare parte din învățăturile lui Buddha să fi fost formulate în vechea *māgadhī*. Mai tîrziu, o dată cu expansiunea budismului în regiuni în care dialectele primare nu erau înțelese, preceptele „Iluminatului" au fost adaptate (semi-traduse) în diferite limbi și dialecte. Varianta redactată în *pali* a căpătat extindere și s-a păstrat integral întrucît acest dialect putea fi înțeles și în majoritatea celorlalte zone lingvistice indo-ariene. În concluzia amplei sale demonstrații, savantul englez afirmă că atît *māgadhī*, ca limbă maternă a lui Buddha, cît și limba *palī* a textelor canonice nu sînt altceva decît două faze diferite ale indo-arienei medii.

O poziție de sinteză, apropiată în linii mari de cea a lui Norman, adoptă și Heinz Bechert, îngrijitorul volumului. Savantul german consideră că această complexitate a situației se explică prin numărul mare al dialectelor indo-ariene, prin asemănările mari dintre ele ca și prin absența unei limbi literare comune, reflectată și de varietatea dialectală a inscripțiilor din epoca dinastiei Ašoka. Hotărîrea lui Buddha de a nu se exprima în vedică sau sanscrită se justifică probabil prin rațiuni religioase. Oricum, procesul de formare a limbilor indo-ariene literare ale evului mediu nu a fost stînjenit de persistența sanscritei, care a continuat să supraviețuiască, îndeplinind un rol analog cu cel al latinei în Europa.

Eugen Munteanu

DAS HANDWERK IN VOR- UND FRÜHGESCHICHTLICHER ZEIT, Teil II, *Archäologische und philologische Beiträge*. Bericht über die Kolloquien des Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1977 bis 1980. Hrsg. von Herbert Jankuhn, Walter Janssen, Ruth Schmidt-Wiegand, Heinrich Tiefenbach. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1983, 776 p.

Volumul conține studii și materiale arheologice și filologice, referitoare la aspecte ale meșteșugurilor din epoca preistorică și istorică timpurie. Între lucrările cu un conținut strict arheologic, bogatul sumar al acestui masiv volum conține și cîteva articole cu problematică lingvistică sau general filologică. Ruth Schmidt-Wiegand aplică metoda „cuvinte și lucruri" în discuţia asupra unor meserii şi tehnici din epoca preistorică, iar Wolfgang P. Schmidt încearcă să dea un răspuns întrebării dacă există denumiri pentru meserii general indo-europene. Tot o lucrare de lexicologie comparată este şi cea semnată de Heinrich Beck, care se ocupă de termeni pentru „meserie“ şi „meseriaşi“ în vechile limbi nordice.

Alte contribuţii sînt dedicate unor probleme speciale : Lothar Voetz studiază denumirile pentru „meseriaş“ terminate în *-man* din vechea germană de sus (Althochdeutsch), iar Heinrich Tiefenbach este interesat de denumirile pentru unelte ale meseriei de constructor în aceeaşi limbă. În sfîrşit, Klaus R. Gunda prezintă cîteva observaţii asupra izvoarelor documentare referitoare la lucrători ai lemnului în epoca engleză veche şi în cea medie, iar Karl Horst Schmidt discută terminologia meseriilor din monumentele de limbă celtică.

Eugen Munteanu

CRONICĂ

AL XV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ONOMASTICE (Leipzig, 13—17 august 1984)

În perioada 13—17 august 1984 a avut loc la Leipzig cel de al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice, organizat de Universitatea „Karl-Marx" (sub protectoratul direct al prof. dr. h. c. Hans-Joachim Böhme, ministrul pentru Învăţămîntul Superior şi de Specialitate din R. D. G., şi al prof. dr. sc., dr. h.c. Lothar Rathmann, rectorul Universităţii din Leipzig), sub patronajul Comitetului Internaţional de Ştiinţe Onomastice (CISO) şi de comun acord cu Centrul Internaţional de Ştiinţe Onomastice de la Louvain.

Comitetul de organizare a fost format din : prof. dr. Karel Roelandts, secretarul general al Comitetului Internaţional de Ştiinţe Onomastice, prof. dr. sc. Ernst Eichler, preşedintele celui de al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice, prof. dr. sc. Wolfgang Fleischer, prof. dr. sc. Karlheinz Hengst, prof. dr. sc. Hans Walther, vicepreşedinţi ai Congresului, prof. dr. sc. Werner Bahner, preşedintele Academiei Saxone de Ştiinţe din Leipzig, prof. dr. sc. Hans Piatzza, prorector pentru ştiinţele sociale al Universităţii „Karl-Marx", şi din 14 membri, reprezentînd diverse academii şi centre universitare din R. D. G. : prof. dr. sc. Klaus Bochmann, prof. dr. sc. Rosemarie Gläser, dr. Eike Gringmuth-Dallmer, prof. dr. sc. Rudolf Große, prof. dr. sc. Karl Gutschmidt, prof. dr. sc. Horst Naumann, prof. dr. sc. Albrecht Neubert, dipl.-Lehrer Lothar Krasemann, dr. Elke Saß, dr. Gerhard Schlimpert, dr. Johannes Schultheis, dr. Ekkehard Schulz, doz. dr. sc. Walter Wenzel şi dr. sc. Teodolius Witkkowski.

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice, consacrat temei generale *Numele proprii în limbă şi societate*, a început luni, 13 august 1984, printr-o şedinţă festivă, la care au luat cuvîntul prof. dr. sc. Ernst Eichler, prof. dr. Karel Roelandts, prof. dr. h. c. Hans-Joachim Böhme şi prof. dr. sc., dr. h.c. Lothar Rathmann. A urmat apoi, în cadrul aceleiaşi şedinţe, expunerea profesorului Ernst Eichler, intitulată *Die Namenforschung in der DDR — Entwicklung und Stand*.

Programul Congresului a cuprins conferinţe, expuneri, comunicări şi mese rotunde.

Cele şapte conferinţe, susţinute în şedinţe plenare, au abordat probleme generale şi au pus în discuţie, în primul rînd, aspecte teoretice legate de ştiinţele onomastice : 1. W. Fleischer (Leipzig), *Der Eigenname als sekundäre Benennung* ; 2. Th. Andersson (Uppsala), *Rekonstruktion in der Onomastik* ; 3. A. V. Superanskaja (Moscova), *Imja sobstvennoe — v jazyke ili v obščestve ?* ; 4. W. H. F. Nicolaisen (Binghamton), *Socio-onomastics* ; 5. F. Debus (Kiel), *Zur Pragmatik von Namengebung und Namengebrauch in unserer Zeit* ; 6. R. Šrámek (Brno), *Die Kategorie des Allgemeinen in der Namenforschung* ; 7. M. Hornung (Viena), *Toponymische Schichten in der Ostalpenländern*.

Expunerile şi comunicările, circa 300, au fost prezentate şi discutate de reprezentanţi din 33 de ţări, în cele 7 secţii care au funcţionat : 1. *Teoria, metodologia şi istoria onomasticii* ; 2. *Diferenţierea sociolingvistică a numelor proprii şi pragmatica numelor* ; 3. *Numele proprii şi istoria limbii* ; 4. *Numele proprii şi contactul lingvistic* ; 5. *Numele proprii şi ştiinţele sociale nonlingvistice* (*arheologie, geografie, istorie, demografie*) ; 6. *Numele proprii în operele literare* ; 7. *Numele proprii în cartografie şi în comunicarea internaţională*.

În primele patru secţii au fost dezbătute cele mai diverse fapte de toponimie şi antroponimie, chestiuni majore de teorie şi metodologie, dar şi amănunte interesante legate de specificul regiunilor de contact lingvistic sau caracteristice unor anumite ţări : specificitatea şi structura numelor proprii, problematica sensului, aspectele comunicative şi pragmatice ale numelui, utilizarea diferenţiată a acestuia în diverse tipuri şi situaţii ale comunicării (variante, forme familiare sau afective, perifraze etc.), numele propriu şi formele de existenţă în limbă (dialecte, limbă familiară, limbă literară), profilul ideologic şi poziţia pe care o are în publicistica comercială, trecerea numelui propriu dintr-o limbă în alta, metodele specifice cercetării fenomenului şi starea actuală a comunicaţiei internaţionale. De asemenea, o atenţie deosebită s-a acordat evoluţiei onomasticii, sarcinilor ei actuale, raporturilor dintre aceasta şi alte discipline lingvistice, diferenţierii sociolingvistice şi geografice a denominaţiei, problemelor lexicografiei onomastice.

Ultimele trei secţii, cu un caracter mai special, au analizat probleme privind : evoluţia numirilor în funcţie de istoria formaţiilor sociale (numele propriu şi istoria socială, istoria populaţiei), numele geografice şi politica (nume de ţări, de state etc.), dezvoltarea oraşelor şi microtoponimia şi antroponimia urbană, geografia istorică, istoria agrară şi microtoponimia rurală, istoria persoanelor, genealogia, numele de familie şi supranumele, istoria civilizaţiei şi numele proprii legate de ea, numele proprii şi ştiinţele istorice auxiliare, aportul specific al onomasticii în studiul operelor literare, raportul dintre onomastica literară, stilistică şi teoria textului, numele propriu şi structura textului (întrebuinţarea alternativă a prenumelor şi numelor de familie, abrevierea numelor, perifrazele şi variantele lor), creaţia artistică şi utilizarea numelor proprii (alegerea numelor, crearea acestora şi capacitatea lor de a caracteriza personajele), reproducerea numelor proprii în materialul cartografic, rolul exonimelor şi posibilităţile lor de reducere, sarcinile şi rezultatele normalizării naţionale şi internaţionale a numelor geografice etc., etc.

La toate acestea se adaugă şi temele abordate în cadrul celor trei *mese rotunde*, pe subiecte alese : 1. *Probleme ale reconstrucţiei în onomastică* ; 2. *Onomastică şi arheologie* ; 3. *Onomastică — istorie locală — şcoală.*

Din ţara noastră au participat la acest congres cadre didactice universitare şi cercetători ştiinţifici din Cluj-Napoca, Timişoara, Iaşi şi Bucureşti, care au prezentat comunicările : *Les hypocoristiques slaves : structure, fonction, origine* (Ioan Pătruţ), *Familiennamen, Übernamen sowie Orts- und Flurnamen im unteren Tărnavetal (Kokeltal), die aus Hypokoristika entstanden sind* (Vasile Frăţilă), *Le suffixe -înţ, dans la toponymie roumaine* (Viorica Goicu), *La structure des noms de villages du Banat* (Rodica Sufleţel), *Surnoms et sobriquets provenus de prénoms* (Ion Nuţă), *Onomastique geto-dace. Noms des chretiens daco-romains du IVe siècle* (I. Ionescu).

La şedinţa de închidere, care a avut loc vineri, 17 august 1984, au rostit alocuţiuni preşedintele celui de al XV-lea Congres, secretarul general al CISO şi reprezentanţi ai Academiei de Ştiinţe din R. D. G. şi ai Universităţii „Karl-Marx" din Leipzig. Cu acest prilej, s-a făcut un bilanţ al celor cinci zile, s-a scos în evidenţă valoarea comunicărilor susţinute, s-a stabilit ca rezultatele acestei întîlniri internaţonale să fie valorificate, prin publicarea lor într-un volum şi s-a hotărît ca viitorul congres, cel de al XVI-lea, să aibă loc, în 1987, la Quebec.

Manifestare ştiinţifică de mare prestigiu, cel de al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe onomastice s-a bucurat de o organizare ireproşabilă şi de condiţii excepţionale, care au înlesnit schimbul util de informaţii şi opinii şi au facilitat stabilirea unor relaţii indispensabile care trebuie să existe între specialiştii unei ştiinţe în evident progres. Caracterul de lucru al Congresului, tematica vastă care a fost abordată, nenumăratele idei originale, susţinute cu materiale de mare probitate ştiinţifică, discuţiile interesante purtate la sfîrşitul fiecărei şedinţe, toate acestea au scos în evidenţă importanţa studierii toponimiei şi antroponimiei, saltul calitativ făcut de cercetările onomastice pe plan internaţional.

Ion Nuţă
Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor, Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

AL III-LEA SIMPOZION NAŢIONAL DE DIALECTOLOGIE

În 1980 lingviştii clujeni au organizat un prim Simpozion naţional de dialectologie şi au propus ca astfel de manifestări ştiinţifice să aibă loc din doi în doi ani. Lucrările prezentate la acest simpozion au fost publicate în *Materiale şi cercetări dialectale*, II, Cluj-Napoca, 1983.

În 1982 a fost organizat al II-lea Simpozion, de către lingviştii timişoreni, comunicările ţinute fiind publicate în 1984 de Universitatea din Timişoara şi Filiala Timişoara a Societăţii de Ştiinţe Filologice, într-un volum intitulat *Studii de Dialectologie*.

În zilele de 5 şi 6 octombrie 1984 s-a ţinut, la Iaşi, cel de al III-lea Simpozion, încît am putea vorbi deja de un început de tradiţie în această privinţă. Se ştie, aşadar, de pe acum, că dialectologii se vor întruni în 1986 spre a face un nou schimb de idei şi a contribui, astfel, la o mai profundă cercetare a graiurilor populare şi, totodată, la o mai strînsă legătură între activitatea didactică şi cea de cercetare ştiinţifică.

Cum este şi firesc, de la un simpozion la altul s-au făcut progrese în ceea ce priveşte participarea cu comunicări şi varietatea temelor abordate. În 1980 au fost înscrise 28 de comunicări, doi ani mai tîrziu 70 iar la recentul simpozion 89 de comunicări, din care s-au ţinut 72. Din motive obiective, unii autori nu s-au putut deplasa la Iaşi. Comunicările la cel de al III-lea Simpozion vor fi publicate în „*Anuarul de lingvistică şi istorie literară*“, tomul XXX A/1985 al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor din Iaşi.

Al III-lea Simpozion naţional de dialectologie a fost organizat de Universitatea „Al. I. Cuza“ Iaşi, Societatea de Ştiinţe Filologice, Comitetul pentru Cultură şi Educaţie Socialistă al Judeţului Iaşi, Inspectoratul Şcolar Judeţean şi Sindicatul Învăţămîntului Iaşi. Datorită acestei largi colaborări au putut fi înlăturate uşor unele dificultăţi care se ivesc în chip firesc în astfel de ocazii şi asigurate condiţiile necesare de lucru.

Numărul mare de comunicări a necesitat programarea lor pe secţii :

I. *Graiurile dacoromâne*

II. A. *Atlase lingvistice, dicţionare, glosare, anchete dialectale*
  B. *Dialectologie — onomastică şi folclor*
  C. *Dialectele sud-dunărene*

III. A. *Istoricul cercetărilor dialectale*
  B. *Graiurile şi limba literară*
  C. *Studiul elementelor populare în şcoală. Aspecte teoretice şi metodologice.*

Desigur că ar fi de dorit ca la astfel de manifestări ştiinţifice toate comunicările să fie ţinute în şedinţe plenare. Acest deziderat nu poate fi însă realizat din cauză că timpul este limitat. De aceea s-a alcătuit o broşură cuprinzînd rezumatele comunicărilor înscrise. În felul acesta participanţii la cel de al III-lea Simpozion naţional de dialectologie au avut posibilitatea să cunoască şi conţinutul lucrărilor la prezentarea cărora nu au putut asista. Această broşură a uşurat participanţilor la simpozion alegerea comunicărilor la care să asiste.

Secţiile şi subsecţiile nu au fost prestabilite. Cu o singură excepţie totuşi. Este vorba de subsecţia C din secţia a III-a, pe care organizatorii simpozionului au dorit s-o canalizeze, cît mai mult posibil, spre abordarea, sub aspect teoretic şi metodologic, a predării elementelor populare (dar şi regionale, desigur) în şcoală. În rest, secţiile şi subsecţiile au fost constituite numai după ce autorii şi-au făcut cunoscute titlurile lucrărilor şi au trimis rezumatele. Aşa stînd lucrurile, secţiile au indicat preocupările ce există la noi, în etapa actuală, în cercetarea variantelor teritoriale ale limbii.

Cum era şi firesc, majoritatea comunicărilor au privit graiurile dacoromâne. Nu au fost însă neglijate nici alte graiuri (germane, lipoveneşti). Comunicările ţinute au vizat mai toate subdialectele dacoromâne, uneori fiind atinsă şi chestiunea raporturilor acestora cu unele limbi străine. Nu au lipsit, desigur, comunicările consacrate unor particularităţi fonetice ale graiurilor dacoromâne : tratamentul *r...r* > *l...r* (*l*... zero) în unele cuvinte, durificarea fricativelor prepalatale *ş*, *j* şi consecinţele acestui proces, variantele fonetice regionale ale prepoziţiilor *de* şi *pe*, iotacizarea verbelor etc. Autorii s-au oprit apoi asupra unor particularităţi morfologice şi lexicale. Au fost aduse, astfel, noi contribuţii privind unele forme arhaice de prezent, perfect simplu sau mai mult ca perfect etc. Desigur că graiurile oferă încă multe forme gramaticale care necesită o cercetare mai îndeaproape. Este ştiut că o bună parte din materialul morfologic consemnat de atlasele noastre lingvistice nu a fost încă valorificat. Am crede că această constatare ar putea contribui la îmbogăţirea tematicii următoarelor întruniri ale dialectologilor. În ceea ce priveşte lexicul, a fost studiată în special terminologia meseriilor, a ocupaţiilor şi cea privind corpul omenesc. De asemenea, a fost cercetat lexicul dialectal din DLR.

Evident, pentru multe fapte privind graiurile dacoromâne s-au făcut numeroase referiri la atlasele lingvistice, care reprezintă o sursă ca şi inepuizabilă de material pentru cercetările dialectale. S-a insistat, cu bună dreptate, şi asupra *Atlasului limbilor Europei (Atlas Linguarum Europae)*, la a cărui elaborare participă şi cercetători români, atlas care deschide perspective noi în cercetarea limbilor şi a variantelor lor teritoriale, permiţînd compararea unor idiomuri nu numai din aceeaşi familie, ci şi din familii diferite şi formularea unor concluzii la care nu ştim cum şi cînd s-ar fi putut ajunge fără acest important instrument de lucru (interpretarea hărţii 047 *le bois, la forêt* a fost foarte elocventă în această privinţă).

O parte din comunicări s-a referit la raporturile dialectologiei cu onomastica şi cu folclorul. Accentul nu a stat pe consideraţiile teoretice, cu caracter general privind aceste raporturi, deşi s-au adus şi sub acest aspect contribuţii importante, ci pe faptele ilustrative, pe materialul oferit de graiuri, de textele folclorice, care nu poate fi explicat cum se cuvine decît dacă cercetătorul are o temeinică pregătire multidisciplinară. Au fost, astfel, studiate o serie de particularităţi regionale de limbă oglindite în toponime, în nume de familie, în porecle, au fost cercetaţi termeni geografici populari. S-au semnalat apelative geografice cu caracter regional prea puţin cunoscute sau neatestate în dicţionare. La unele li s-au stabilit acum aria de răspîndire şi etimologia.

Au fost abordate apoi raporturile dintre graiuri şi limba literară. Şi aici accentul a fost pus pe materialul ilustrativ, fiind semnalate numeroase particularităţi regionale în texte aparţinînd secolelor XVI, XVII şi XVIII, apoi în unele opere literare contemporane.

Un alt domeniu abordat a fost istoricul cercetărilor dialectale. S-au adus noi date privind contribuţiile unor cărturari din trecut (S. Puşcariu, T. Cipariu, I. Caragiani) la cunoaşterea graiurilor dacoromâne sau aromâne, la studiul repartiţiei dialectului dacoromân, chestiune complexă şi încă nerezolvată pe deplin. Au fost apoi prezentate detalii privind unele surse noi pentru cunoaşterea istoriei graiurilor dacoromâne : arhivele transilvanice şi *Lexiconul heptaglot* de la Oxford.

În ceea ce priveşte dialectele sud-dunărene, am observa, mai întîi, că aceste idiomuri s-au bucurat acum, în comparaţie cu simpozioanele precedente, de mai multă atenţie. S-a efectuat astfel, pe baza poemului *Luceafărul* al lui Eminescu, transpus în dialect aromân, o statistică interesantă privind structura lexicului aromân, reliefîndu-se, din nou, ponderea elementului latin. S-au scos apoi în evidenţă, plecîndu-se de la transpunerile aromâne ale poeziilor lui Eminescu, posibilităţile pe care le oferă dialectul aromân, în ciuda unor dificultăţi datorite în primul rînd lexicului, de a dezvolta o variantă artistică. Aceste transpuneri sînt ele înseşi un argument în sprijinul ideii că idiomul aromân nu este o limbă aparte. Aceeaşi idee a rezultat şi din comunicările care au cercetat graiurile aromâne sau meglenoromâne vorbite în ţara noastră. S-a constat că modernizarea vieţii la noi determină o integrare socio-culturală a vorbitorilor acestor idiomuri şi, totodată, un proces de integrare lingvistică, facilitat tocmai de faptul că este vorba de dialecte româneşti, nu de limbi aparte.

În sfîrşit, o subsecţie a urmărit studiul elementelor populare în şcoală. Observaţiile teoretice şi metodologice formulate au arătat importanţa acestor elemente pentru interpretarea textelor literar-artistice. Aceste elemente au fost apoi privite prin prisma cultivării limbii în şcoală. S-au avut în vedere elementele populare din manualele şcolare pentru diverse clase de elevi, începînd cu ciclul primar. Am putea sublinia aici în special două concluzii: a) predarea limbii române în şcoală trebuie să includă o mai temeinică cunoaştere, la nivelul de înţelegere al elevilor, a elementelor populare şi regionale, spre a se clarifica mai bine raportul dintre acestea şi limba literară ; b) materialul lingvistic popular şi regional nu trebuie numai semnalat, cum se mai obişnuieşte pe la unele ore, rămînîndu-se, astfel, la un plan pur descriptiv. El trebuie şi explicat, indicîndu-se aria de răspîndire, sinonimele din limba literară şi, cu deosebire, valoarea lui artistică. Elevul trebuie deprins, deci, să sesizeze semnificaţia artistică în textul literar (poetic, narativ ori dramatic) a faptelor de limbă cu caracter popular şi regional. Această subsecţie a adus, credem, contribuţii care vor putea servi la îmbogăţirea manualelor şcolare şi a metodicii predării limbii române.

Cel de al III-lea Simpozion naţional de dialectologie, la care au participat cadre didactice şi cercetători ştiinţifici din Iaşi, Bucureşti, Cluj-Napoca, Timişoara, Craiova, Baia Mare şi Reşiţa[1] s-a caracterizat prin bogăţia, varietatea, ţinuta ştiinţifică riguroasă a comunicărilor şi discuţiilor. Simpozionul a realizat, ca şi cele precedente de altfel, o strînsă colaborare, cerinţă de prim ordin în învăţămîntul nostru, între universităţi şi institutele de cercetare ştiinţifică pe de o parte, între acestea şi celelalte şcoli pe de altă parte. Comunicările ţinute vor contribui, desigur, la dezvoltarea dialectologiei româneşti şi la îmbunătăţirea predării limbii române în şcoli. De asemenea, au fost formulate sugestii importante pentru ca următoarele simpozioane, la care vor trebui să fie antrenaţi cu comunicări şi studenţii, să se poată desfăşura într-un cadru şi mai larg, să valorifice mai mult imensul material din atlasele noastre lingvistice, dezvoltînd studiul acelor nivele ale graiurilor regionale care pînă acum au fost mai puţin cercetate.

Ştefan Giosu
Facultatea de Filologie
Iaşi, Calea 23 August nr. 11

---

[1] Numele autorilor figurează atît în broşura amintită, prevăzută şi cu un indice, cît şi în *Programul* tipărit al Simpozionului.

ACTIVITATEA SECȚIEI DE LINGVISTICĂ ÎN ANII 1983—1984

1. Colectivul *Dicționarului limbii române* (Doina Cobeț, Corneliu Morariu, Victoria Zăstroiu, Eugenia Dima, Ioan Oprea, Maria Vișoianu, Rodica Radu, Cristina Florescu, Carmen Pamfil, Eugen Munteanu) a redactat 450 p. de articole la litera *L*, a efectuat prima revizie a 150 p. de articole de la litera *V* și revizia definitivă a 300 p. de articole de la aceeași literă. Pentru completarea fișierului, s-au extras cca 40 000 fișe cu atestări din texte vechi, dialectale și moderne ; de asemenea, s-au efectuat operații de completare și definitivare a redactării literei *V* (126 p.) și de definitivare pentru tipar (200 p.).

La tema *Tezaurul toponimic al României. Moldova* (Dragoș Moldovanu, Vlad Cojocaru, Gabriela Macovei) s-au redactat 400 p. articole de dicționar și s-a îmbogățit fișierulul cu cca 24 000 fișe (dintre care cca 10 000 fișe din anchete pe teren în județele Suceava, Bacău și Vrancea și cca 14 000 fișe de documentare excerptate din biblioteci și arhive).

Colaboratorii temei *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina* (Stelian Dumistrăcel, Ion Nuță, Ion Florea, Doina Hreapcă, Horia Bîrleanu, Cecilia Zoler, Eugenia Achiței) au lucrat la cel de al doilea volum de hărți, efectuînd 20 de anchete pentru verificări și înregistrarea de texte și redactînd 24 de hărți și 24 texte cu răspunsuri prezentate sub formă de material necartografiat. S-a efectuat coordonarea lexicologică a răspunsurilor înregistrate la 225 de întrebări, au fost fișate pentru indice răspunsurile la 400 de întrebări (prezentate sub formă de hărți sau de material necartografiat) și au fost scrise pe calc 80 de hărți de diferite tipuri. Pentru cel de al doilea volum de *Texte dialectale*, s-a organizat materialul (documentare lingvistică și etnografică și alcătuirea fișei benzilor înregistrate) și au fost transcrise 220 p. de texte excerptîndu-se totodată materialul lexical pentru glosarul regional.

Pentru *Atlasul limbilor Europei*, prof. dr. V. Arvinte și Stelian Dumistrăcel au efectuat șase anchete cu Chestionarul II, au făcut revizia listelor de referință etimologică pentru materialul redactat pe baza răspunsurilor din rețeaua națională la întrebările 524 — 546 din Chestionarul I, au redactat listele de referință etimologică și comentariile generale pentru răspunsurile la întrebările 120 (*femelle du canard*) și 121 (*caneton*) înregistrate în limbile romanice.

În anul 1983, cercetătorii N.A. Ursu și Despina Ursu au redactat porțiunea $L - Z$ din repertoriul de cuvinte și forme al lucrării *Neologismele limbii române în perioada 1760 — 1860*, fază cu care s-a încheiat elaborarea acestui studiu monografic. În anul următor, aceiași cercetători au adunat materialul documentar necesar și au redactat primele două părți ale studiului *Limba cronicilor și a traducerilor românești din Moldova în perioada 1750 — 1800*.

2. La sfîrșitul anului 1984 s-a terminat redactarea primului volum al *Tezaurului toponimic al României. Moldova*, însumînd 1 293 p., care urmează a fi dat la tipar în cursul anului 1985.

3. Cercetători ai secției de lingvistică (N.A. Ursu, Stelian Dumistrăcel, Dragoș Moldovanu, Ion Nuță, Ion Florea, Doina Hreapcă, Doina Cobeț, Ioan Oprea, Eugenia Dima, Vlad Cojocaru, Gabriela Macovei) au publicat studii și articole în reviste de specialitate și de cultură („Limba română", „Limbă și literatură", „Anuar de lingvistică și istorie literară", „Cronica", „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", secț. III, Filozofie, „Buletinul Universității «Al. I. Cuza»") sau volume colective (*Alexandru Philippide — 50 de ani de la moarte. Studii*, Iași, 1984 ; *Profesorul G. Istrate la 70 de ani*, Iași, 1984, *Materiale și cercetări dialectale*, Cluj-Napoca, 1983). În 1984 a apărut la editura „Junimea" din Iași cartea E. Lovinescu. *Mihai Eminescu*, ediție critică cu prefață, note, variante, bibliografie și indice de Ion Nuță.

4. O serie de cercetători au susținut comunicări la congrese internaționale, colocvii și simpozioane naționale sau la sesiuni științifice: *Al XV-lea Congres internațional de științe onomastice* de la Leipzig, 13 — 17 august 1984 (Ion Nuță, *Surnoms et sobriquets provenus de*

prénoms), *Simpozionul de semantică şi lexicologie romanică*, Craiova, 8 — 9 iunie 1984 (Ion Nuţă, Dragoş Moldovanu), *Al III-lea Simpozion naţional de dialectologie*, Iaşi, 5 — 6 octombrie 1984 (Ion Florea, Ion Nuţă, Dragoş Moldovanu, Gabriela Macovei, Carmen-Gabriela Pamfil, Eugenia Dima), *Al VII-lea Simpozion de onomastică*, Cluj-Napoca, 29 noiembrie — 1 decembrie 1984 (Ion Nuţă, Horia Bîrleanu, Dragoş Moldovanu), *Sesiunea ştiinţifică „A. Philippide"*, Iaşi, 28 — 29 octombrie 1983 (Ioan Oprea, Ion Nuţă), *Sesiunile ştiinţifice ale Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor* din Iaşi, din 17 iunie 1983 (Ioan Oprea, Maria Vişoianu, Eugenia Dima, Doina Cobeţ, Ion Nuţă, Dragoş Moldovanu) şi din 21 — 22 mai 1984 (Doina Cobeţ, Cristina Florescu, Eugenia Dima, Maria Vişoianu, Eugen Munteanu, Ion Florea, Dragoş Moldovanu, Ion Nuţă), *Colocviul privind intertextualitatea*, Bucureşti, 14 mai 1984 (Cristina Florescu), precum şi la şedinţe de comunicări organizate de colectivele Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor.

5. În vederea obţinerii titlului de „doctor în filologie", şi-au susţinut tezele cercetătorii Carmen-Gabriela Pamfil (*Concepţia lingvistică a lui Timotei Cipariu*, 23 aprilie 1983) şi Ioan Oprea (*Terminologia filosofică românească modernă*, 25 iunie 1983).

6. În anul 1984, cercetătorul Dragoş Moldovanu a efectuat un stagiu de specializare de o lună la Universitatea din Freiburg (R.F. Germania).

CĂRŢI ŞI REVISTE PRIMITE LA REDACŢIE

A. *Cărţi*

BAHNER, WERNER,	*Kontinuität und Diskontinuität in der Herausbildung der Romanischen Sprachiwissenschaft*, Berlin, 1983, 40 p.
BANFI, EMANUELE,	*La sostanziale balcanizzazione del territorio romeico e della lingua neogreca*, Milano, 1982, p. 286 — 324 (extras).
BERGES, WILHELM,	*Die älteren Hildesheimer Inschriften bis zum Tode Bischof Hezilos* (1079), Göttingen, 1983, 216 p. + 35 pl.
BRINGMANN, KLAUS,	*Hellenistische Reform und Religionsverfolgung in Iudäa. Eine Untersuchung zur judisch-hellenistischen Geschichte (175 — 163 v. Chr.)*, Göttingen, 1983, 163 p.
* * *	*Das Handwerk in vor-und frühgeschichtlicher Zeit. Teil 2. Archäologische und philologische Beiträge.* Herausgegeben von Herbert Jankuhn, Walter Janssen, Ruth Schmitd-Wiegand, Heinrich Tiefenbach, Göttingen, 1983, 776 p.
HIESTAND, RUDOLF,	*Papsturkunden für Templer und Johanniter. Neue Folge*, Göttingen, 1984, 340 p.
NEUBERT, ALBRECHT,	*Diskurs über den Diskurs. Neue Denkanstösse in der Sprachwissenschaft oder zur Gegenstandsbestimmung der Linguistik*, Berlin, 1983, 16 p.
* * *	*Res referrunt repertae Niilo Valonen. 1913 — 1983*, Helsinki, 1983, 438 p.
RUŽIČKA, RUDOLF,	*Sprachwissen und Sprachkunst. Ein Beispiel: Die Metapher*, Berlin, 1983, 44 p.
SCEVOLA, MARIA LUIZA,	*Rilievi sulla religiosità di Costantino*, Milano, 1982, p. 209 — 279 (extras).
* * *	*Die Schrift des Rufus von Ephesos über die Gelbsucht in arabischer und lateinischer Übersetzung.* Herausgegeben von Manfred Ullmann. Göttingen, 1983, 88 p. + 2 pl.
* * *	*Studien zum städtischen Bildungswesen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit. Bericht über Kolloquien der Kommission zur Erforschung der Kultur des Spätmittelalters 1978 bis 1981*, Göttingen, 1983, 637 p.
* * *	*Symposium saeculare Societatis Fenno-Ugricae*, Helsinki, 1983, 281 p.
* * *	*Timofej Jevsevjevs Folklore — Sammlungen aus dem Tscheremissischen. 1. Märchen, Sagen und Volkserzählungen.* Herausgegeben, von Alho-Alhoniemi und Sirkka Saarinen, Helsinki, 1983, 212 p.
* * *	*Tocharische Sprachreste. Sprache B. Teil 1: Die Texte Band. 1. Fragmente Nr. 1 — 116 der Berliner Sammlung.* Herausgegeben von Emil Sieg und Wilhelm Siegling, neubearbeitet und mit einem Kommentar nebst Register versehen von Werner Thomas, Göttingen, 1983, 288 p.

TROSO, CRISTINA,	*Vasi antichi dei civici musei di Pavia*, Milano, 1982, p. 330 — 417. (extras).
* * *	*Upālipariprcchāsūtra. Ein Text zur buddhistischen Ordensdisziplin. Aus dem Chinesischen übersetzt und den Pali-Parallelen gegenüber gestellt von Valentina Stache-Rosen.* Herausgegeben von Heinz Bechert, Göttingen, 1984, 120 p.
VENINI, PAOLA	*Peanio traduttore di Eutropio*, Milano, 1983, p. 422 — 448.

B. *Reviste*

„Annales Universitatis Mariae Curie Sklodovska", Sectio F. Humaniora, XXXVII (1982), Lublin.

„Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa", Classe di lettere e filosofia, Serie III, XIII (1983), 1 — 2, Pisa.

„Boletín de la Real Académia Española", tomo LXIII (1983), cuaderno CCXXVIII—CCXXIX, Madrid.

„Journal de la Société Finno-Ougrienne", 78 (1983), Helsinki.

„Letras de Deusto", 13 (1983), 25 — 26; 14 (1984), 28, Bilbao.

„Literature. Music. Fine arts. A review of German language. Research contributions on literature, music and fine arts. German studies". Section III, XVI (1983), 1; XVII (1984), 1, Tübingen.

„Mémories de l'Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres de Dijon", CXXV (1981 — 1982), Dijon.

„Radovi. Razdio Filoloških Znanosti" (12 — 13) 1981 / 1982 ; 1982 / 1983, Zadar.

„Referativnyj bjuļeten bojgarskoi naučinoi literatury jazikoznanie i literaturovedenie" 26 (1983), 1 — 4, Sofia.

„Rendiconti. Classe di Lettere e scienze morali e storiche", vol. 115 (1981), Milano.

„Revue Romane", XVIII (1983), 1 — 2 ; XIX (1984), 1, Copenhague.

„Roczinik Komisji Historyczno literackiej", 19 (1982), 20 (1983), Wrockław.

„Zeitschrift für Balkanologie", XIX (1983), 1 — 2, Wiesbaden.

„Živa antika. Antiquité vivante", XXXII (1982), 2 ; XXXIII (1983), 1, Skoplje.

„Weimarer Beiträge. Zeitschrift für Literaturwissenschaft, Ästhetik und Kulturtheorie", 29 (1983), 1 — 8, 10 — 12 ; 30 (1984), 1 — 4, 6, Berlin und Weimar.

Coli de tipar, 36

Tiparul executat sub cd. nr. 8
la Întreprinderea poligrafică Iași,
str. 7 Noiembrie nr. 49
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Publicaţie a Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor al Universităţii „Al. I. Cuza“ Iaşi, „Anuarul de lingvistică şi istorie literară“ este o continuare a seriei de filologie a revistei „Studii şi cercetări ştiinţifice“, Iaşi, apărută între anii 1950 şi 1963. În anul 1964 s-a intitulat „Anuar de filologie“, iar după 1965 a apărut cu titlul actual.

„Anuarul de lingvistică şi istorie literară“ publică studii de lingvistică generală, studii asupra limbii române (istoria limbii, gramatică, fonetică şi dialectologie, onomastică, limbă literară, stilistică), de filologie română, de istorie literară, de teorie şi critică literară, de folcloristică.

„Anuarul“ mai cuprinde o rubrică intitulată RECENZII, REVISTA REVISTELOR şi CRONICA, în care este consemnată activitatea de cercetare desfăşurată în cadrul secţiilor Centrului nostru şi sînt prezentate manifestările ştiinţifice şi culturale desfăşurate în cadrul sau cu concursul Centrului.

„Anuarul de lingvistică şi istorie literară“ se adresează cercetătorilor din domeniul limbii şi literaturii, profesorilor, studenţilor, precum şi tuturor celor interesaţi de problemele menţionate mai sus.

Comenzile din străinătate se pot face prin UNIVERSITATEA „Al. I. CUZA“ Iaşi, Calea 23 August, nr. 11, 6600 Iaşi.

Toute commande sera adressée à l'Université „Al. I. Cuza“ de Iaşi.

Lucrări ale colaboratorilor
Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași

Dicționarul limbii române (DLR), Serie nouă, t. XI, partea 1, litera Ș, Editura Academiei R.S.România. București, 1978, 271 p.

Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900, Editura Academiei R.S. România, București, 1979. 975 p.

LUCIA CIREȘ, LUCIA BERDAN, *Descîntece din Moldova. Texte inedite*, cercetare monografică și antologie, Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 1982, LVIII + 420 p.

ION H. CIUBOTARU, SILVIA CIUBOTARU, *Ornamente populare tradiționale. Cusături, țesături* (Zona Botoșanilor), Botoșani, 1982, 144 p.

DAN MĂNUCĂ, *Pe urmele lui Mihail Sadoveanu*, Editura Sport-Turism, București, 1982, 300 p.

VASILE ARVINTE, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, 239 p.

G. IVĂNESCU, *Lingvistică generală și românească*, ediție, note și indice de Vasile Șerban și Vasile Țâra, „Facla“, Timișoara, 1983, 326 p.

FLORIN FAIFER, *Dramaturgia între clipă și durată*, „Junimea“, Iași, 1983, 176 p.

IOAN HOLBAN, *Proza criticilor*, „Minerva“, București, 1983, 318 p.

ALEXANDRU TEODORESCU, *Lucian Blaga și cultura populară românească*, „Junimea“, Iași, 1983, 184 p.

LUCIA CIREȘ, *Colinde din Moldova*. Cercetare monografică și antologie, cu 72 de melodii transcrise de Florin Bucescu și Viorel Bîrleanu, Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 1984, LXXXIII + 333 p.

SILVIA CIUBOTARU, *Strigături din Moldova*. Cercetare monografică și antologie, cu un capitol de etnomuzicologie de Viorel Bîrleanu și Florin Bucescu, Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 1984, LXXII + 455 p.

IOAN HOLBAN, *Ion Creangă. Spațiul memoriei*, „Junimea“, Iași, 1984, 191 p.

EDIȚII

PETRU CARAMAN, *Literatură populară*, antologie, introducere, note, indice și glosar de Ion H. Ciubotaru, Centrul de multiplicare al Universității „Al. I. Cuza“, Iași, 1982, XLIII + 448 p.

ANTIM IVIREANUL, *Didahii*, ediție, postfață și bibliografie de Florin Faifer, „Minerva“, București, 1983, 252 p.

ALEXANDRU PHILIPPIDE, *Opere alese. Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu. Editura Academiei R.S. România, București, 1984, VII + 442 p.

E. LOVINESCU, *Mihai Eminescu*, ediție critică, prefață, note, variante, bibliografie și indice de Ion Nuță, „Junimea“, Iași, 1984, XLVI + 384 p.

G. IBRĂILEANU, *Spiritul critic în cultura românească. Note și impresii*, reeditare cu o postfață și bibliografie de Ioan Holban, „Minerva“, București, 1984, 374 p.